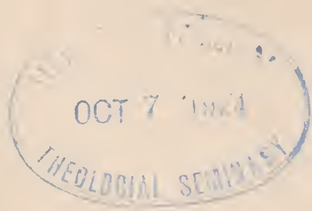

JOHN WYCLIF'S

DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE

NOW FIRST EDITED FROM THE MANUSCRIPTS

WITH

CRITICAL AND HISTORICAL NOTES

BY

RUDOLF BUDDENSIEG
D.D. DR. PHIL.

IN THREE VOLUMES

LONDON
PUBLISHED FOR THE WYCLIF SOCIETY BY TRÜBNER & CO.
PATER NOSTER HOUSE, CHARING CROSS ROAD
1905.

JOHN WYCLIF'S

DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE

NOW FIRST EDITED FROM THE MANUSCRIPTS

WITH

CRITICAL AND HISTORICAL NOTES

BY

RUDOLF BUDDENSIEG
D.D. DR. PHIL.

FIRST VOLUME

LONDON
PUBLISHED FOR THE WYCLIF SOCIETY BY TRÜBNER & CO.
PATER NOSTER HOUSE, CHARING CROSS ROAD
1905.

TO THE

THEOLOGICAL FACULTY

OF THE

UNIVERSITY OF GREIFSWALD

IN SINCERE GRATITUDE FOR THE DEGREE OF DOCTOR
OF DIVINITY CONFERRED ON HIM HONORIS CAUSA

THIS BOOK ON

THE TRUTH OF HOLY SCRIPTURE

IS DEDICATED

BY

ITS FIRST EDITOR

Preface.

To Wyclif's Polemical Works, published in 2 voll. in 1882-83, I now subjoin his book on the Truth of Holy Scripture. According to a then formed plan, the publications of the Wyclif Society, beginning with these two first volumes, were to come to an end with the work now offered; but this plan was not adhered to for reasons not to be discussed here. Anyhow, we thank Dr. F. J. Furnivall's clever and energetic leadership a long series of stately volumes, the united efforts of English and German scholars.

Both, foremost among them Lechler and Loserth, have considered it their prerogative to honour the memory of the great 'Teuton', and, on their part, to blot out the reproach of ungratefulness, cast upon his contemporaries by W. W. Shirley forty years ago.

The historical Wyclif still is a dim and undefined character to our mind's eye. We clearly discern but the chief features, the energetic bent for free thought, and his deep feeling, centring in, and drawing strength from the Gospel. We know what he was, but don't know how he grew to be what he was. To truly understand human greatness, we must try to see its inner development.

Now the springs of those inner vital powers, of the course of thought and the aspirations of the leaders of men, who are the more powerful, the less power they show, rise from their works, visible but to the eye of the

searching mind, from their actions or books, from document and parchment—and therewith the impulse for historical research is given. Through it alone the knowledge and right appreciation of Wyclif's imperishable thoughts is given its right direction, better than this has been done hitherto. Wyclif stands on the confines of two religious epochs. He is the evangelical conscience of the fourteenth century. He has dug deep to the very foundation of the most important spheres of life, has put up new land-marks and given a new impetus, full of rich promises, to the religious and the national life of the western nations of Europe. But he is too little known, both in his growth and in his attainments. We should endeavour to understand the character of this man, not by what others say of him, but by what he himself says. Therefore I, along with my fellow-workers, approach and address him: 'Speak, don't remain mute, and the power of thy living words may stir thoughtful minds'. And I think, De Veritate before all other works of his has cast life-engendering seed into the furrows of time. —

On my personal difficulties in preparing these volumes I will not expatiate. With Shakespere I say: 'I profess not talking, only this: let each man do his best'. My English is hardly that of twenty years ago. It does not pretend to elegance, nor even fluency. I am a German who only occasionally ventures upon an idiom not his own. My object is attained, if I have succeeded in making myself intelligible. And with Lessing I say: 'Seines Fleisses darf sich jedermann rühmen'. These volumes are chiefly the outcome of holiday-leisure and of work up to the small hours of the night. At the head of a large school I have a difficult daily task to perform, requiring the full working power of a man. This is my plea for having spent more than 22 years in preparing this edition, claiming, as it did, the whole elasticity of the mind to prevent neglect of my official duties.

But now that the Deogratias has been put under the

last index-line, I wish to offer my sincere thanks for the sympathy and help I have met with during these many years while preparing this edition. The preliminary work, i. e. procuring and copying the manuscripts, I have been enabled to carry out through the readiness of the head-librarians in Vienna, Oxford, Cambridge and Dublin, who sent their manuscripts to Dresden for my use. Even more obliged I feel myself to Countess Victoria von Bernstorff-Potsdam, Misses Toska Brucauff-Dresden and Luise Kraatz-London for the large and unselfish share they took in preparing the English texts, to F. D. Matthew Esq., of London, as well as to my friends and colleagues Drr. O. Meltzer and J. Bernhard, head-masters of classical colleges in Dresden, to the Rev. H. Friedlein, to Proff. Drr. Dunger and Stange, and to my fellow-workers P. Bartusch and F. Preil; trusting they will accept my thanks in the spirit in which they are offered.

Dresden, June 18th 1904.

Rudolf Buddensieg
D.D., Dr. phil.

Contents.

Siglorum frequenter occurrentium explicatio.

a. = anno
add. = addidit, addiderunt, additum
adscr. = adscripsit, adscriptum
alt. = altera
Aug. = Augustinus
cap. = capitulum
codd. = codices, codicibus
col. = columna, columnis
coll. = collectum, collecta
comp. = compendium, compendio
corr. = correxit, correxerunt, correctum
cum sig. marg. = cum signo marginali
e. gr. = exempli gratia
exp. = expunxit, expunctum
fol. = folium, folii, folio, folia
infer. = inferiore
in corr. = in correctura
in marg. = in margine
int. = inter
JW = J. Wyclivus
l. = liber, libri, libro
lac. = lacuna
lin. = linea, lineis
litt. = litterae, litteris, litteras
man. = manus, manu
med. = media, medio
min. = minio, miniavit
om. = omisit, omiserunt
op. = opera
p. (pag.) = pagina
pos. = posuit, positum, posita, posito
postr. = postremus, postrema etc.
pri. = prima

punct. subscr. del. = punctis subscriptis deletum (deleta)
ras. = rasura
s. = sacra, sacrae, sacram
scr. (script.) = scriptura, scripturae, scripturam
sec. = secunda
super. = superiore
superscr. = superscripsit, superscriptum, superscriptis
tit. = titulus, tituli
v. = versus
verb. = verbum, verbo, verba
voc. = vocem, vocabulum.

Corrigenda et Addenda.

(Numeri sunt voluminum, paginarum, rigarum.)

I 2_{25} *lege* '*exstat*'

13_{33} „ '*cuncti*' *pro* cuncti

15_{28} „ auctoris

21_{4} „ inquid

23_{15} „ quod

42_{46} „ *RE*^{3}

52_{28} „ difficiliore

66_{39} „ *JW pro* auctor

73_{30} „ abscissae

80_{12} „ Paulinam

91_{26} „ auctoritate

100_{37} „ praeter cetera

126_{40} „ '*scriptoris*' *pro* auctoris

176_{23} „ ex quo

178_{34} *adde 13 v. 2*

183_{2} *lege* Secundo

205_{14} „ Hebr.

217_{19} *et* $_{41}$ *lege* de

218_{15} *(in marg.) lege 15 pro 1*

250_{42} „ „ gestas

268_{7} „ „ cristianorum

274_{3} „ „ domini

306_{41} *numeri (14 et 7) eorumque notae immutandi sunt*

311_{18} *lege* tercio

375_{8} „ quantumcunque

382_{15} „ ffiat

II 3_{38} „ *cf. I pag.*

14_{37} *adde post 574: 10 v. 12*

43_{18} *lege* Novo

45_{14} „ primo *pro* quinto

51_{40} *adde post 104: 8 cf. Deut.* 18_{15}

53_{34} *lege* ffiat

59_{26} „ ffiant

71_{11} „ quinto decimo

85_{40} *dele* de *ante* epieikes

92_{37} *adde 5 cf. I Cor.* 15_{10}

96_{5} *in marg. adde* 5

103_{38} *adde ante 24: Matth.*

137_{37} *adde 18 cf. Matth.* 22_{37}

II 141_{40} *lege pag. 1418 27 v. 4; 7; 10 31 v. 5*

155_{36} „ *11 cf. Luc.* 11_{28}

156_{28} „ Hebr. quarto

159_{39} *adde: 2 cf. Ps.* 119_{16}

162_{37} „ *3 cf. Matth.* 22_{13}

168_{37} *dele 2*

169_{38} *adde in fine lineae 30 v. 24*

171_{20} *lege* vicesimo quinto

171_{41} *adde in fine lineae 20 cf. Matth.* 25_{33}

175_{9} *lege* nono decimo

176_{36} „ 1 medulla = *cerebrum, nucleus rei, cf. infra pag.* 270_{9}

179_{39} „ *scius*

201_{1} „ ffiat

204_{41} *adde post sqq.: 16 v. 2 sqq.*

215_{40} *lege 18 cf.*

267_{41} „ terrestritas

269_{39} „ *in rem*

III 8_{30} „ *interpretatione*

17_{28} *adde 11 v. 13 sqq.*

21_{12} *lege* difert

27_{24} „ ecclesie

52_{39} *adde cf. Matth.* 6_{10}

57_{37} *lege I Tim.*

77_{38} *adde post 506 10 cf. Phil.* 2_{21}

82_{32} „ *4 v. 13*

86_{38} „ *21 cf. Prov.* 14_{34}

87_{34} *lege aetatis*

98_{39} *adde 25 cf. Jos.* 4_{18}

140_{8} *lege* quarto

140_{41} *adde post 658 7 v. 2*

159_{36} „ *2 cf. Rom.* 15_{4}

159_{37} „ *26 v. 10; 28 27 v. 1*

172_{41} „ *post retainers) 8 cf. Luc.* 11_{23}

311_{3} lege *MEDII*

De Veritate Sacrae Scripturae.

Introduction.

Starting point.

The Good Parliament and Rome.

Wyclif attained but slowly the position he occupies in history. In his development as a reformer the years 1377-78 mark the turning-point. The English people, inspirited by their recent victories and their increasing wealth, were then bringing to a victorious issue their war against the arrogance and shameless financial oppression of the Papal Court of Avignon: and Wyclif, at the age of almost sixty, placed his whole intellectual power at the service of his country. Since 1366 he had taken part in public life. He now came forward as a leader of the powerful opposition raised by the Good Parliament against the encroachments of the Curia and henceforward occupies a conspicuous position in ecclesiastical policy.

It must be admitted that Wyclif himself took no active share in the great struggle between Parliament and Papacy: a struggle, in which all classes, peasants, burghers, clergy and barons were alike involved, and which helped to secure for the nation a strong royal power against Roman pretensions. During the years 1360-74 he was at Oxford, where his keen intellect and fearless spirit raised him to the front rank both as student and teacher. But he took no part in the larger national movements. From the important religious and political struggles he held aloof; we hear only of occasional slight

friction with the ecclesiastical dignitaries[1]). It is not till his appointment as a member of Edward III's embassy to the Peace Congress at Bruges (July 1374) that he steps into the political arena.

From that time he took a vigorous, often a decisive part in the conflict between Papacy and Crown as partisan of the latter. Two years afterwards the Good Parliament, united into one body by the common distress caused by the intolerable pressure of papal aggression, endeavoured, in a way at once cautious and vigorous, to improve the strained relations between them and the Papal See. They proclaimed their 'pure zeal for the cause of Holy Church', yet putting their finger upon the 'impure deeds of violence' of the Papacy.

At this time Wyclif took a leading part as a writer in the struggle between King and Pope. In the Good Parliament all questions of home policy were, so to say, focussed. The Commons by the mouth of their Speaker, Peter de la Mare, demanded redress of all their grievances. In the foreground came the religious complaints: the impoverishment of the country through the levy of exorbitant sums of money; the intrusion of foreign priests into the richest English livings; the extortion of the annates or first-fruits[2]). This meant a total breach between the national and the hierarchical party in Parliament.

We do not know what share Wyclif had in formulating these recriminations. Together with John of Lancaster, who entirely ruled the once glorious King

---

1) He was, in 1370, expelled from Canterbury Hall by Archbishop Simon Langham; whether his deprivation of a living in the diocese of Lincoln, mentioned in his De Civili Dominio, which by Gregory XI had been given to a 'iuveni transmarino', also belongs to this period, cannot yet be certainly proved (comp. Loserth, Studien zur Kirchenpolitik Englands im 14. Jahrh. in the Sitzungsber. der K. Akad. d. Wissensch. in Wien, CXXXVI, I 1897 page 107.).

2) comp. Fox, Acts and Mon. II 786 ff.; the taxes levied by the Pope amounted to five times the sum of the King's income.

Edward III, now lingering in dishonoured old age, W. had in former years made a strong stand against Papal aggression; but now the Duke was himself attacked by the Barons and Commons on account of his unscrupulous and infamous doings and of the exorbitant sums of money he demanded to defray the expenses of his inglorious campaigns. The whole country rose in indignation. When the representatives of the people declared that it would be only fair to lay part of the national burden on the shoulders of the Church, and accused her of having neglected her duty towards the country, they were but expressing the feeling of the whole nation; for the Church boasted of holding in her possession nearly one third of all the landed property in England and of enjoying besides immense revenues from other sources.

During the parliamentary debates on these matters, the idea was suggested, that part of the property of the Church should be confiscated to relieve the necessities of the people at large. This suggestion was eagerly seized by the despotic Duke of Lancaster who saw in it a means of satisfying his own selfish aims by combining them with the patriotic motives of the otherwise hostile Parliament. At his side was his former helper who was, however, inspired by loftier motives. Wyclif soon found himself in close touch with those around him, and from that moment the low motives of the Lancastrian party passed gradually out of his sight. In him the struggle was raised to a higher sphere and became a contest for an ideal reconstruction of the Church.

It was while the discussions of Parliament were coming to this height of excitement that the news of the Pope's fresh exactions[1]) reached England and filled the cup of wrath to the brim.

1) comp. Reg. Gregory XI Cod. 281 fol. 261b the Papal bull addressed to the English Primate, in which Gregory XI threateningly demanded 60000 florins of gold in two instalments from the Archbishopric of York and, in addition, the arrears of the revenue from Canterbury to enable him to pay his military enterprises in Italy (Florence).

Upon what basis did the Papal See found its right of rulership? Was it on human or divine support that it was resting? What manner of Church was it that shamefully oppressed the land by its insatiable avarice? Was it a Church at all in the sense of Holy Scripture, or was it not rather an earthly power seeking to assert secular supremacy and gradually sinking to the low level of mere ceremony?

To all these questions Wyclif gives an answer in the middle part of his 'Summa', where he examines the right of dominion and inquires into the truth of Holy Scripture and into the idea of the Church.[1])

It is not known whether Wyclif was a member of the Good Parliament or not. But in the motions it brought

1) I quite agree with Loserth — one of the first authorities on Wyclif's thoughts and writings — when he finds fault with Wyclif's heavy style, the disconnected train of thought and his endeavour always to say everything, as well as when he remarks that Wyclif's books are rather unpleasant reading (Sitzungsber. p. 84). I cannot, however, side with him when he reproaches Wyclif with want of system (ibid. 77—78), so far as the arrangement of the principal thought is concerned. I am quite ready to surrender the minor details: I myself have suffered from them considerably. Not till the twelve books shall have been printed, shall we have the opportunity of judging whether the 'Summa Theologiae' is ruled by one dominating idea. In the books with which we are here concerned I think I can recognise a systematic train of thought. In a progressive manner a minori ad maius are the investigations directed against the corruption of the Church: the Church of the Pope is wrong 1) as to its hierarchical government (Books III, IV, V; comp. the train of thought in Loserth, Sitzungsber. p. 83 ff.), 2) as to its theological foundation (Book VI on the truth of the Divine Law), and 3) as to its idea (Book VII on the Church as the communion not only of the Roman Christians, but of all the faithful). — If I am not mistaken a systematical construction can likewise be shown in De Veritate: the principal subject of the first part is an investigation into the truth of Holy Scripture; from this W. deduces its authority; both, truth and authority are derived from the divine source (inspiration). On this rests the conclusion put forward in the second part, that the Bible stands high above all documents of human writing.

forward his influence is undeniable, for they mirror the opinions he advocated.[1]) He emerges from the quietude of the study to become the spiritual leader of his nation in the protest against Roman arrogance. He calls to his aid neither Parliament nor the sword, dealing rather from the higher standpoint of the learned man. To this he subjects in a learned way and from a far loftier point of view the questions of the day as to their social, biblical and ecclesiastical basis of authority. In Book V of the 'Summa' he discusses the right to hold property, in Book VI the authority of the Bible and in Book VII the idea of the Church. —

With a heavy hand he falls upon the Pope's pretensions to secular power. He discusses them in his three books on Civil Dominion and attacks them in the following thesis, probably derived from Franciscan ideas: 'Earthly power should only be given to the righteous and not to the sinner.' And, if it be said that God has invested the priest with authority over the lay world, let it be answered from the teaching of Christ and his Apostles that the priest is not to be the master of the flock, but their minister. He has received his office not to rule, but to preach and interpret the word of God. Civil dominion has not been granted to the priest; spiritual dominion, however, may be granted to every faithful layman, and every Christian may be priest and king. God's law is sufficient also for the secular government, so that neither a civil nor a papal code of law is needed. In the Divine Law the King has a standard for all secular affairs whether he wishes to reward its defenders or to punish its enemies. He ought, therefore, to acquire a thorough knowledge of the Bible. That book is the best law to promote the welfare of the nation; the secular law is inferior to it, the clerical still worse. The natural consequence is the disestablishment of the Church. If in former times properties, rights and privileges were accorded to her, it was not for ever. In

1) comp. Lechler, J. v. Wiclif I 353 ff.; Loserth l. l. 91 ff.

case the Pope, the Prelates and the Priests have used them in opposition to God's law, they have forfeited their rights, and the laity are justified in taking away the Church property.

These were principles at once heretical and revolutionary. The like had never, till now, been discussed even by Englishmen, who, before all others, claimed the right of criticizing the hierarchical system. These principles were a challenge launched against the enemy with the immovable conviction of a sincere man. They openly preached the plunder of the Church, the censure of the Pope and the enlargement of the regal power the expense of the ecclesiastical. Whenever it became evident that earthly possessions prevented the clergy from fulfilling their spiritual task, the laity acquired not only the right, but also the duty of confiscating Church property. And as it was the King's function to watch over the welfare of the country, with him also did it rest to decide whether such and such an abuse had taken place or not. Wyclif here adds: 'I pronounce these truths only conditionally and represent them as feasible; the final decision, however, I leave with the temporal rulers.'[1])

We see how persistently Wyclif upholds his principle that worldly property is under certain circumstances to go to him who lives after God's commands and leads others to obey His law, though he, for the present, contents himself with having it treated as a matter for academic discussion. But we also see that these investigations have led him to Holy Scripture, which for him is the source of all Christian knowledge, the rule and measure of all life. He, therefore, in the following book (VI) of his Summa begins an examination of the truth and authority of Holy Scripture, so as to found, on the firm rock of God's own word, a stronghold from which to start his bold attacks. —

If then, at the beginning of the present tract, he

---

1) comp. De Civ. Dominio III Introd. VIII.

takes as point of departure 'the fallacies which are now more than ever spread[1]) by the enemies of Scripture', I am inclined to think it is because in the heat of the Parliamentary debates words had fallen from the clerical party damaging or denying the truth and authority of Holy Scripture. —

The Bible of the Schools.

At that time when the official Church had reached the summit of its world-wide power, such attacks were quite in the line of the Curial theology. Certainly biblical ideas ran as a warp through the woof of all investigations of the Schools. Philosophical speculation of all kind was made to play on Holy Scripture and, without attacking the settled dogma of its authority as guaranteed by the Church, the different tests, invented by this selfsame speculation, were applied to Bible passages that had been detached from their context and were now exposed to high-handed negation. It is a known fact[2]) that in Wyclif's time the scholastic theology which declared the Church to be the authority for all dogma and the guardian of sacramental practice, made the Bible the corpus vile of their petty-fogging subleties and the aim of their scoff and scorn. While formally the defenders of the most correct clerical positivism, there is no end to their attacks on its truth and authority.

No small share in pouring out the vials of clerical hatred on the Bible is to be attributed to the heretical movements which in their demands for spirituality appealed to the Bible as their confederate against the curial deformation of doctrine, and vindicated the right of the Bible to have a share in popular life, an influence in religion, science, politics and civil relations, while their opponents on their side set forth the novellae scripturae and a whole array of papal letters and decrees as the standard of authority. Naturally they did not venture

---

1) comp. below I 1: errores scripture hodie plus solito seminatos.

2) Dr. Kähler in his clever essay on the 'Geschichte der Bibel in ihrer Wirkung auf die Kirche'. Halle 1902, has recently pointed this out.

directly to attack the authority of the Bible, but the Church tried more and more to keep it under clerical lock and key, again with the natural consequence that all those, who personally or in communities applied a strict moral and religious standard to the Papacy, made use of the Bible as a weapon against the perverted Church and demanded that it should become a book for popular use.

Wyclif threw his whole soul into this conflict. He had begun by combating the Curial misdeeds from reasons of Church policy, but he was led more and more to place the Church as it was in the light of the Law of God. In De Veritate he returned to its biblical basis and thereby laid the foundation of that wonderful process of transition in religious thought and life which deprived the Church system of the Middle Ages of its religious force and reached its climax in the German Reformation of the sixteenth century.

In his train of thought he frequently goes much beyond his first intention, which had in view only the political condition of the country. However valuable an authority Holy Scripture in his opinion was in all the burning questions of the day, which the English people were then fighting out, and however sharp a weapon it might prove in the great reckoning with the Pope, Wyclif did not weary of emphasizing the far greater and lasting importance of God's Law for the spiritual side of the national life in all its phases.

Thus the treatise testifies to the great value of Holy Scripture in a far wider sense than could be called forth merely by the polemical strife of the moment. —

The attack of W.'s enemies.

Wyclif's object in writing it is in the first place to defend Holy Scripture. But his starting point is not the theory of the neglect and disdain of the Bible in the Church, nor the casting aside of the pure and unalloyed Bible-word to make room for sermons, commentaries etc. of the clergy. He begins with a purely academical discussion, an attack on the errors of the scholastic theology. But W. grew with his work and

finally had nothing more at heart than to write ex professo an Apology for the Bible.

As far as I see, there is not a single book in the whole range of mediaeval literature, which can be placed side by side with this Apology and which can bear a comparison as to its volume, system and depth. There is, however, not a single complaint of the clerical prohibition of the Bible in it; the recent researches of Walther[1]) and others are, in an indirect manner, rather born out by W.s book.

Very well I know that in literary discussions the argumentum e silentio has not much value, but in this case, in this fight carried on with such power[2]) to prove the authority and the necessity of the Bible for the life of the people, Wyclif would have resigned a most efficacious weapon, if he had not made use of this argument so important for the theory just mentioned.

With all the more energy he protests, in common with all the previous reformers in Latin countries, against the attacks levelled against the authority of the Bible by the theology of the Schools. In almost every chapter of the present work we trace the echo of these invectives which, I think, emanated from Oxford dialecticians,[3]) and it is to some of these typical representatives of the theology of the time that Wyclif throws down the gauntlet as to the enemies of the Bible.

The assailants are to him theologi perversi[4]), novelli or moderni doctores[5]), truncantes[6]) et lacerantes[7]) scripturam, falsarii[8]) et accusatores[9]) scripture, pseudologi[10])

---

1) comp. Walther, die deutsche Bibelübersetzung des M.-A. 1892 p. 237 ff.; O. Schmidt in Wetze und Welter, Kirchenlexikon 1883 II 679 ff., G. Rietschel. Herzog-Hauck, Real-Encykl. III ed. vol. II 791 ff.

2) In none of the hitherto published books of Wyclif do his personal feelings show and reflect themselves so clearly and so vigorously in protest, complaint, entreaty and threat as in De Veritate,

3) The names of the adversaries whose propositions we learn from Wyclif's replies, cannot yet be ascertained.

4) I 116. 5) I 20; 276 and freg. 6) I 49. 7) I 277. 8) I 238; 285 and freg. 9) I 273. 10) III 93.

lolium in universitatibus seminantes[1]), sophiste[2]) et dialectici[3]) scripturam pervertentes[4]), depravantes[5]) et impugnantes[6]), finally discipuli antichristi.[7]) This depreciatory verdict in the outspoken, vigorous and rude language of the time is grounded on the theses which he combats in his first chapters. His starting point is this: the Christian Church is changed into a Roman Law Court. Since the donation of Constantine and the publication of the Decretals the honour paid to the Scriptures and the appreciation of them has been constantly on the decline[8]); their decay began in the time of Chrysostom and increased under Mohammed[9]), and nowadays it is the principal sign of diabolical hypocrisy that the enemies admit that Scripture in its sense is true, but that is is mostly false when taken according to its letter; and, by means of such reasoning, they are in the course of time led to pervert the whole meaning of Scripture to suit their purposes[10]). It is an unheard of statement[11]) that the Bible is a false, mendacious, blasphemous[12]) and heretical book: videtur, quod magna pars scripture foret falsissima, quia impossibilissima, summe heretica et blasfema et per consequens dampnatissima ac sceleratissima, absurdissima, quia infidelissima et maxime seductiva[13]); quidam moderni, who are according to Grosseteste's opinion, non correctores, sed corruptores, dicunt eam sicut fidem cristianam esse falsissimam et absurdissimam[14]). By these pettifoggers the lex dei et fides ecclesie is condemned as sibi ipsi contraria et sic maculatissima ac summe heretica, and they endeavour ei imponere falsitatem[15]) and pretend, quod est summe dampnabilis, cui deus et omnes angeli maledicunt[16]).

---

1) II 43. 2) II 112. 3) I 182. 4) II 106; 152. 5) II 176. 6) II 116 and freq. 7) II 116. 8) I 383. 9) I 383. 10) I 384. 11) I 388. 12) I 107. 13) I 141. 14) I 148. 15) I 159; 167.

16) I 183. I think I have now shown enough of the propositions of the adversaries which in a broad line are traceable all through the first half of the present tract.

To this train of thought, the outcome of mediaeval scholasticism, Wyclif opposes his positive thesis of the incomparable value of the lex dei: the salvation of the believer is contained in the Bible; the Bible is the foundation of the catholic faith and the standard by which to judge heresy[1]). His new unheard-of assertion: Scriptura sacra est precipua autoritas cuilibet cristiano et regula fidei et tocius perfeccionis humane, is, as far as I see, the gist of his investigations[2]). The knowledge of Holy Scripture is necessary for salvation and no human book that differs from it has any pretensions to authority.

Wyclif's counter-blow

Ideas of Reform.

This is the principal thought of the Apology, which, however, is not at first sight clearly visible in the labyrinth of his uncommonly lengthy deductions[3]), so often erring into by-ways and written in a language quite devoid of classical beauty.

W. attempts to substantiate his thesis by proving the truth (Chapter I—VIII), the authority (Chapter IX—XIV) and the divine origin of the Bible (Chapt. XVI—XIX), whereupon in the second main part (Chapt. XX—XXXII) three principal axioms are detached from all accessories as result of his reasonings: 1. Scripture is far above all human books, 2. all Christians, priests and laymen, have a right to it, 3. it is the foundation for the best organisation of religious, clerical and social life. —

---

1) I 1—2.

2) I 39; 52; 276; 399; comp. De Civ. Dom. III 622—623.

3) see Loserth, Sitzungsber. p. 84 and R. Lane Poole, De Civ. Dom. I XX—XXX: "the course of the main argument is perpetually interrupted; there are digressions, meanderings, excursions innumerable. We seem to be moving rapidly, but we soon discover that we are moving in a circle. Wiclif's formal treatment is of the poorest and most wearisome description; it is only when we reach the special points which he sets himself to prove, that we at all realise the intellectual vigour which W. possessed in no contemptible degree."

Truth of Holy Scripture.

Following up the sentence already[1]) discussed: impossibile est, aliquam partem scripture sacre esse erroneam; quod si error accidit, occasio accepta ex decepti ignorancia est in causa, some others more general are propounded: in scriptura sacra est omnis veritas[2]); omnis disputacio, omnis terminorum significacio vel sermocinalis sciencia, que in scriptura sancta non habet originem, est prophanum.[3]) All non-biblical books can claim truth and credibility only in so far as they are based on biblical foundation: nulli scripture credendum est, nisi in quantum consonat legi dei[4]); videtur mihi summum remedium solide credere fidem scripture et nulli alii in quoquam credere, nisi de quanto se fundaverit ex scriptura[5]) and shortly before: non debet credi creature, nisi de quanto loquitur conformiter ad scripturam[6]). All truth which, though mixed with falsehood, the wisdom of the world contains is to be found in Holy Scripture[7]), more especially all religious knowledge[8]), which Wyclif proves by putting into practice the a priori theory that, if an honest searcher of the Bible finds himself involuntarily in opposition to the biblical ideas, neither is Scripture to be abandoned as false and unpractical, nor the right of investigation given up, but, — in agreement with St. Augustine's opinion —, that misconception, want of grammatical and logical knowledge of the interpreter introduce falsehood into Scripture: ignorancia sensus scripture et non eius falsitas facit inscios vel protervos imponere sibi calumpniam[9]); vane aut blasfeme intelligens aliud quam autor scripture se ipsum

---

1) De Civ. Dom. I 423. 2) I 138. 3) I 138.

4) I 359, 382. II 136. Trialogus 239.

5) I 383. 6) I 382.

7) I 22: omnis lex, omnis philosophia, omnis logica et omnis ethica est in sacra scriptura; comp. also I 2: ista est vera sqq.

8) I 100: sacra scriptura est lex Christi, testamentum dei et fides ecclesie; I 252, 159; II 131; 86 and freq.

9) I 101; see August. De Quaest. V. et N. Legis Opp. XVI 438. Quaest. XCV.

falsificat, non scripturam[1]), or, as he puts it in an often recurring short formula: falsitas non est in scriptura, sed in false intelligente[2]). The means, then, by which to obtain true understanding of Scripture are critical examination of the texts, intimate knowledge of biblical argumentation, thorough comparison of the different parts[3]) with one another, a pious frame of mind and, above all, divine illumination[4]). Whenever false opinions on the Bible and its contents arise, the student has left one or the other of these means unused.

The truth of Scripture is a free gift, but it must be accepted in good will. Therefore he who receives it wrongly cannot say that it is in itself false. It is not Holy Scripture that errs, but its expositor[5]). And from this thesis the consequence is drawn: if the Bible contained an impossible sense, this would then come from God, but one could not call it Holy Scripture. God's law is absolute truth and as such the norm for every article of faith, the example and the mirror in which the Christian can recognise every error and every heretical fallacy[6]). Holy Scripture is the faith of the Church; the clearer we get to know its orthodox meaning, the better it is. Therefore we must demand that it should be taught in the language the laity understands, as they also must know the true faith.[7]) If Christ and his Apostles taught it to the people in the language they understood, why shulden not . . . . englische men do so? As lordis of England han þe bible in freynsch, so it were not agenns reasoun þat þey hadden þe same sentense in

1) I 192; 193. 2) I 193 and frequently.

3) I 196: una pars exponit aliam. 4) I 194.

5) I 192: nullus cristianus sqq.

6) I 1: fundamentum cuicunque opinioni catholice. exemplar et speculum ad examinandum et extigwendum quemcunque errorem sive hereticam pravitatem.

7) comp. Cod. Palat. Vindob. 1338 fol. 20d: scriptura sacra est fides ecclesie, et de quanto est nota planius in sensu orthodoxo, de tanto est melius. ideo sicut seculares debent fidem cognoscere, sic in quacunque lingua plus nota fuerit, est docenda.

englisch.[1]) — If it is then the true word of God, all Christians can demand, that it should be taught, pure and unalloyed, in the mother-tongue.[2]) It ist but the logical consequence of its truth, that it should be translated into the language of the people and generally propagated.

Again: The truth of Scripture gives it the right of being the one authoritative norm over all the literary productions of clerical scholarship.[3]) On all domains, of doctrine and in life[4]), the authority of Scripture is to be placed higher than all human understanding, for it is God's word and as such the highest authority[5]). It stands much higher than any other book, because Christ stands so much above his brethren: ut autor ad autorem, sic autoritas ad autoritatem[6]). Its tenets must be accepted in faith, for it is God who has laid them down. All deductions not based on this fundamentary principle are fallacies.[7]) In one single word (Peter's) there is more sound doctrine than in all papal bulls and Decretals.[8]) Not to know Holy Scripture is not to know Christ. It is Christ's book, for Christ is the Alpha and Omega of it.[9]) 'Sie treibt Christum', as Luther says, i. e., it leads the soul of men to Him in

---

1) comp. Matthew, l. l. page 429. 2) II 136.

3) comp. Form. Concord. De Comp. Reg. atque Norma p. 570: credimus unicam regulam et normam . . . . nullam omnino aliam esse quam prophet. et apost. scripta cum Vet. tum Nov. Test.; reliqua vero sive patrum sive neotericorum scripta, quocunque veniant nomine, sacris literis nequaquam sunt aequiparanda.

4) comp. III 129: scriptura est medium aptissimum ad pacificandum populum in pace triplici et . . . per se causa vere pacis; II 143: impossibile est pacem stabiliri in populo sine legis huius promulgacione . . . nec ecclesia nec quevis comunitas potest vere dominari vel temporalia possidere sine instruccione et observancia huius legis.

5) I 200. 6) I 394. 7) I 378.

8) I 390; 395; 401 sqq.; comp. Cod. Pal. Vind. 4536 fol. 38a: claret fidelibus sqq. in Buddensieg, Wiclif u. s. Z. 196; De Ecclesia 173; Arnold, Sel. Engl. Works of W. I 186 sqq.

9) III 242; I 217; 112.

every single part and in its entirety.[1]) To be against it is to be an heretic and servant of Antichrist. As it contains Christ, that is to say, all that is necessary for salvation, it is necessary for all men, not only for priests. It alone, without human traditions and statutes, is the only law that is to rule Church, State and Christian life[2]); but since the poor Church of Christ has by the promulgation of the Decretals obtained the rule of the world, the Bible goes the path of the cross as a martyr[3]). The best remedy to render the religious and civil life[4]) healthy again, would be to believe the Bible in simplicity of the heart and not any one else who is not grounded on it[5]). According to the will of Christ it is the fountain of all true life, the letter of liberty[6]), the Magna Charta[7]) of the Church which delivers and binds[8]), the most perfect, immaculate, complete and beneficent law for Christianity. Therefore every one is bound to study it, to defend and keep it. —

1) III 242: oportet omnem autoritatem scripture originari ab ipso (Chr.); ideo oportet, primo capere ewangelium Cristi et apostolorum ac ad eius regulam scripturas alias concordare. conclusio autem finalis tocius scripture et cuiuslibet partis sui est, quod Cristus, deus et homo, est humani generis secundum modum congruentissimum redemptor, tocius salutis autor et ultimus premiator; I 228: omnes patriarche et prophete habuerunt fidem incarnacionis et aliorum articulorum ut moderni; I 229: omnes scripture vet. test., omnia patriarcharum opera signant nobis Cristum, quia sunt a deo ordinata ad hunc finem; III 243; 244; 159: scripture principium (centrum) et finis Cristus est.

2) I 382; II 129.

3) comp. Luther in his letter to Spalatin 13. March 1519, Enders I 450, 42: misere corrumpitur et crucifigitur Christus i. e. veritas a papa in decretis.

4) II 129—131, 143: nec ecclesia nec quevis comunitas potest vere dominari vel temporalia possidere sine instruccione huius legis sqq.; comp. also 268—270.

5) I 183.

6) I 111; III 131, 159, 176 sqq.

7) I 370. 8) I 111.

Inspiration. If any one asks the reason of the authority of Scripture, W. answers, and he constantly reverts to this theme: it is based on divine origin, on the testimonium Spiritus s. internum. We are not to believe the biblical writers tanquam sibi, sed tanquam preconibus verbi domini[1]). God has spoken through the Apostles and Prophets as through authentic notaries; on this fact Scripture bases its authority and undisputable superiority over all human writings[2]). W., judging the cause by the effect, thereby replaces the Roman theory: omnem scripturae autoritatem ab ecclesia dependere, by Luther's wellknown biblical axiom: Thus saith the Lord[3]). — As proof of his theory he, like before him Amalr. Benensis[4]), refers to the great heathen thinkers (Plato and Aristoteles) and poets (Homer, Virgil, Ovid) in whose writings there are traceable many Scripture truths[5]), but yet faith and authority are due to their teachings non quia ab eis, sed quia a deo dicte sunt[6]); neither they nor Nicodemus, the author of the apocryphical gospel, and other non-canonical writers can be regarded as authorities, if the proof be not brought that the Holy Ghost moved them to write[7]). The writers of the Old Testament, however, can claim objective authority, because they have spoken the word of God by means of the interna inspiracio, not because of their own steadfast faith, nor their holy living, nor by the testimony of the Church, which only testifies to the historical authorship of the Holy Books, but because they preach the love of God and because they give expression to the desire for salvation.[8]) Resting on Luke $24_{45\text{-}46}$ and Apoc. 3_7, W. therefore

---

1) I 401, 392.

2) I 394, 395; II 129 (Decretals. Bulls etc.).

3) I 395, 396. 4) comp. I 236_{21}. 5) I 236, 237.

6) I 238.

7) I 237 and 241; comp. 397: nec dicta autorum script. s. sunt tam autentica, quia illi hoc dixerint, sed quia deus instruxit eos sic dicere; comp. also 396: in quantum aliquis sqq.

8) I 241; 228.

places the right understanding of the Bible in the light of the doctrine of salvation. Because the Law, the Prophets and the Psalms teach Christ, therefore they are the book of life, the 'key of David, he that openeth and no man shutteth'.[1])

On this necessity of connecting the authority of Holy Scripture with the idea of salvation Wyclif repeatedly insists with special force: all authority of the Bible rests in the gospel of Christ, the Saviour of man. With this dominating idea all its other parts must be brought in harmony: Christ, the God-man and the Saviour, is the centre, the beginning and gaol of Holy Scripture.[2])

No external motives are the cause of its acceptance. It is through faith that the Christian rests assured of its blessed truths. Because so many who are Christians only in name do not believe in their Saviour, therefore Holy Scripture is despised. 'The authority of the Bible, especially of the Gospels, would be infinitely greater than that of any other writings, if only we believed truly in the Lord'.[3]) The want of faith in Christ, the Son of God, despises it: infidelitas est in causa, if nowadays many combate Holy Scripture.[4]) Referring to Hebr. 11 6 W. says that God gave to those who search Him by faith a perfect law which is maxime necessaria in the Church, and that the Christian must in faith approach the glad tidings of Jesus Christ, from whom alone all scriptural authority is derived, just as the feelings and movements of the limbs are centring in the head. In all its parts Holy Scripture has the same authority,[5])

---

1) I 125: pertinencius videtur sumi sqq.; I 128; 129; III 243; Kropatscheck in his excellent book, das Schriftprincip der luth. Kirche p. 330. is of different opinion as to the importance of salvation in W.s system: 'Wiclif schaltet die Heilsbedeutung Christi aus, wenn es gilt, zur Schrift eine positive Haltung einzunehmen'.

2) II 242.

3) Trial. 238: non enim sincere etc. 4) ibid.

5) I 392: tota scr. est paris autoritatis secundum singulas eius partes, quod est unicum verbum dei et autores non sunt nisi scribe vel precones dei ad scribendum suam legem, quam eis dictavit.

Old and New Testament, the Prophets, the Apostles, St. Paul as well Peter and as Christ who has spoken in them all, wrong in no part, comprehensible to every one,[1] who prayerfully studies it;[2] finally, no part in contradiction to the other,[3] because one central idea governs them all.[4] It is infringibiliter vera ad literam secundum quamlibet sui partem[5], in its doctrine of that which is necessary for salvation. —

Sufficiency. The Bible is the measure and norm of all truth and all knowledge: all non-biblical writings must derive their authority from it (Canon Law, papal decrees and briefs, holy fathers, heathen systems). In all the places where the relation of the Bible to other products of human thought is discussed, the formula: nisi de quanto consonant cum scriptura returns in many variations.[6]

This assertion is, however, to be in so far restricted as only applicable to the canonical books. The Bible Canon is entirely preserved to us; many holy and pious books may have been lost, not the canonical ones. The apocryphical books which W. later on eliminates have but a relative value;[7] the novae scripturae of the Popes are the ruin of the Church, no Christian being obliged to attend to them.[8]

Holy Scripture alone suffices[9] for the religious wants of the Christian people; it is a whole,[10] in which the historical revelation of God shows itself entirely, not only implicite, as the Pope says, so that in addition to it curial explanation be required; Holy Scripture, therefore, needs no complement in tradition.[11] All that is necessary to man for salvation is contained in it;[12]; fasting, prayer to Saints, celibacy, purgatory, the sacrifice of the Mass,

1) I 84; 87; 103; 288. 2) I 39.
3) II 181; III 143. 4) I 269; II 112; 169 and freq.
5) I 62; 103; comp. Pol. Works 14.
6) I 382; 383; 390; 395; 397; 407; II 268; III 40; comp. also Trial. 239; 240; De Civ. Dom. I 339 and freq.
7) I 241—242 8) comp. Sermones III 226.
9) I 181; II 116; 144; 270; III 270. De Civ. Dom. I 394 sqq.
10) I 268; II 112; 119. 11) I 136; III 270. 12) I 231; 269.

all are claimed by tradition, necessary to salvation they are not. —

After all that has been said it is clear that the Bible must be freely propagated and studied by all. This demand is, just as well as the preceding, based by W. on the idea of salvation. Holy Scripture has value and claims consideration not for its own sake, but because Christ, the Saviour of mankind, is the centre and end of the whole Bible[1]; the Patriarchs and Prophets possess Him in faith.[2] Belief in the New Testament includes belief in the Old.[3] The books of the Old like those of the New Testament have been written to serve the one purpose of preaching 'Christ in us' or of leading to Christ, for it is the mission of every Christian to sanctify himself in Christ's image.[4] This can be achieved only through pious contemplation of the Bible, therefore the word of Christ should abundantly dwell among His people. It is the dignity of God's law, that requires it to be made known to the brethren.[5] Preaching of the Bible is, therefore, a holier duty than the consecration of Christ's body[6]; and as — in accordance with the idea entertained by the Reformation as to the universal priesthood of the believer — the Christian is bound to beget spiritual children to God, just so is the preaching of the Gospel

The Bible a book for all.

---

1) I 235: iste *(Christus)* est sensus, quem querimus in scriptura; III 159; 242; this is, as is well known, the leading thought in Luther's appreciation of Holy Scripture, comp. De Servo Arb. VII 1251: tolle Christum e scripturis, quid amplius in illis invenies; Sermon on the Gospel of St. John (46, 348): Christus ist das Mittelpünktlein im Zirkel, und alle Historien in der Schrift, so sie recht angesehen werden, deuten auf Christum; I 388: das N. T. zeugt von dem gekommenen, das A. T. deutet auf den künftigen Christus, in the language of Wyclif (III 116): Cristus est finis veteris et principium novi test., faciens utrumque unum, and I 226: omnes vet. test. scripture . . . signant nobis Cristum.

2) III 247.

3) III 243. 4) comp. ibid. 5) II 155.

6) II 156.

the task most worthy of every human being.[1]) And the Gospel must be proclaimed throughout the world even at the cost of giving offence.[2]) For, if every Christian is bound, first of all, to seek the Kingdom of God and His righteousness, there can be no salvation without knowledge of the book that teaches this righteousness.[3]) —

Clearness. There is not a shadow of doubt that every layman is able to understand the Bible. To him who approaches the holy book with an ardent desire for salvation the depths of its treasures are revealed. The Christian must be willing to thoroughly accept the high wisdom which it offers. The means of doing so are: assiduous study, prayer for the right understanding, a humble and penitent heart[4]) and faith which is the foundation of all knowledge[5]); the preparatory steps: comparison of all the texts accessible, thorough acquaintance with the train of thought (logica scripture) and, finally, inward readiness to receive its truth and the teaching through Christ.[6])

If, however, these means do not prove sufficient to penetrate the obscure passages, these parts must be explained by others, the meaning of which is unmistakably clear, so that any reader who is familiar with grammar and logic will be able to gather from Holy Scripture what is necessary for salvation.[7]) By interpreting the Bible through the Bible, God's law becomes itself the standard, the regula fidei, according to which it must be explained: one part interprets the other.[8]) The

---

1) II 157; the preaching of laymen is not yet proclaimed by W.: it is a 'coming thought', a few years later realised in his Simple Priests, but still kept in the background. See however W.'s references to the decretiste et civiliste, that is to say, men that are not priests, like St. Cuthbert, Wulstan, Franciscus, who propter peccatum theologorum (mutescenciam scripture) as sancti simplicis literature have effectually preached (comp. II 235).

2) I 338. 3) II 164.

4) I 39; 60; 202; 380; 103 (comp. W.'s appeal to St. Augustine: humilibus, qui nichil de se presumentes dei se voluntati inclinant, salutaria revelanda sunt).

5) I 214. 6) I 194—202. 7) I 196. 8) ibid.

variety of interpretations as well as the dissimilarity of the Gospels and other books of the Bible serve to throw more light on the meaning without in any way interfering with the truth of the doctrine.[1] Thus the perspicacity of the Bible is not absolute, but depends upon the application of outward and inward means, such as knowledge of the laws of grammar, comparison of the texts and earnest contemplation of its contents. It is, therefore, out of the question to talk about obscurity and ambiguity of Holy Scripture; though it was upon the assumption of this idea that Rome demanded as a necessary supplement the recorded interpretation of the early fathers, the Papal See and Tradition. — W. lays great stress on the argument that each passage can have one sense only: the literal sense. This he considers as the basis and guarantee of all sound interpretation. The sentence: sensus literalis scripture est utrobique verus occurs again and again in various applications.[2] An unscrupulous person may, indeed, pervert the Scriptures into lies by denying the literal sense and putting an unwarranted construction upon the words.[3] The literal sense should always be the starting point of interpretation, though it

---

1) I 196; comp. also De Civ. Dom. I 424.

2) I 73; 22; 122; comp. Luther's principle of interpretation in his pamphlet against Ambr. Catharinus in 1521 (Op. lat. var. argum. 5297): solo literali sensu pugnandum est, qui est unicus per scripturam; nihil Origenes, Hieronymus . . . . qui plures sensus dederunt, and 'An den Bock zu Leipzig' when expounding II. Cor. 36 (comp. ibid. 27 255): darum auch seine (des heiligen Geistes) Worte nicht mehr denn einen einfältigsten Sinn haben können, welchen wir den schriftlichen oder buchstäbischen Zungensinn nennen; . . . . der Wortsinn ist der höchste, beste, stärkste Verstand, kurzum Wesen und Grund der heiligen Schrift, also dass, wo man den abthäte, wäre die ganze Schrift schon nichts. In his Gloss of the Psalms of 1513, however, he still speaks, after mediaeval fashion, of the fourfold meaning of Holy Scripture: literalis (historicus), allegoricus (dogmaticus), tropologicus (moralis), anagogicus (mysticus).

3) I 36.

may, indeed, be misleading in the hands of ignorant and shortsighted grammarians and logicians, who judge from first appearances only. The deeper sense which underlies the verbal can only be grasped through the instruction of the Holy Ghost. It is the spiritual sense which establishes the right meaning and which ought to be sought after with all diligence by scholars.[1]) And when W. praises his forerunner Nicolas de Lyra, it is in this sense that he calls him: 'though a modern, yet a deep and thoughtful interpreter of the Bible according to the letter.'[2])

While W. is expounding these thoughts, he again and again interrupts himself by giving utterance to bitter complaints[3]) about the exclusion of Bible study from the religious life and about the unwillingness of the official Church (bishops, prelates and rectors) to spread the knowledge of the Bible among the people. These complaints he sums up in the following formula: it is the privilege and the duty of every Christian to study the Bible; for not to know the Bible means not to know Christ who is Himself the Scriptures which we must study, and the faith which we must believe.[4]) —

De Veritate is, as far as I can judge, W.'s most personal book. In it, as in no other, he sets forth in living words the abundance of his feelings. It was the deep inward longing of his soul for light that made him write it; not mere hatred of oppressors, even less offended vanity, put the pen in his hand. —

---

1) comp. De Civ. Dom. III 137 and Lechler, J. v. W. I 486 note.

2) I 275.

3) II 170; reproach and demand go through the whole book like a red thread; I think I need not follow it up; see for inst. II 51; 109; 136; 137; 156; 182; 206; 306; II 142; 146; 164 and in many other places.

4) comp. Luther against Latomus (Op. lat. var. arg. 5, 478): scripturae omnibus communes sunt, and against Henry VIII of England (ibid. 6, 441): de scriptura cognoscere pertinet ad omnes et singulos christianos, et ita pertinet, ut anathema sit, qui hoc ius uno pilo laeserit.

These are, briefly stated, W.'s leading thoughts about the Bible. He distinctly recognized the fundamental principle of the Reformation that the Bible is the only authority for the life and faith of every Christian; and he put it forth with perfect clearness and unmistakable force.[1]) Though he lacked the depth and the defiant courage of the German reformer, this principle of Luther is already in W.'s soul 'and exists in the Middle-Ages', but, in view of recent researches[2]), it must not be forgotten, that W. proclaims his thesis in open opposition to the 'opinio communis' of the theologians of his time, by whom this ruling authority of the Bible was attacked and denied. There is no need here to investigate how much Luther owes to any of his predecessors.[3]) Luther does not stand in any dependency to the English reformer, as he did not know the writings in which W. emphasized this principle against the papal theologians of his time. —

Result.

In conclusion it may too be asked, whether W. in his biblical writings tried to find his way to the 'Materialprinzip' of the German reformation. This is another point which can be only slightly touched upon here. In Luther's religious development the decision is arrived at in 1519. All the doubts of the mercifulness

1) W., I venture to say, even overstrains Luther's idea by his theocratical thesis that the whole Civil Law ought to be grounded on the Bible, comp. De Civ. Dom. I 139: totum corpus iuris humani debet initi legi ewangelice tanquam regule essencialiter divine. and 142: istam sentenciam demonstrabilem sqq., where he proves it in a lengthy argumentation; comp. also below II 142: et ut breviter dicam sqq.

2) see the works of Ritschl, Frank, Harnack, Seeberg, Kunze, Preuss (Entwickelung des Schriftprinzips bei Luther, Leipzig 1901) and Scheel (Luthers Stellung zur heiligen Schrift, Tübingen 1902), where the 'Formalprinzip' of Luther is denied or defended, and the proof that he merely entertains an idea peculiar to mediaeval theology is made, comp. Scheel pag. 3—7.

3) Occam, the followers of Waldus and Huss together with those mediaeval communities that were opposed to the curial system.

of God which inwardly consumed him centred in the 'righteousness of God' (Rom. 1_{17}). He set them at nought with the help of the words in the same verse: 'as it is written, the just shall live by faith'. In contrast to the scholastic theologians, Luther along with St. Paul looks upon the righteousness of God, not as a penal jurisdiction, but as an act of mercy whereby the sinner is made righteous and saved through the merit of Christ alone (II. Corinth. 5_{21}). To Luther this principle[1]) not only became the very centre of his theological system, it was also the key to the understanding of the Bible. Neither to Humanism, nor to Mysticism nor to mediaeval Scholasticism is Luther indebted for a single new idea in this direction.[2]) It was through his own severe inward struggles that he was led to the truth as set forth by St. Paul. He also found it disclosed in the writings of St. Augustine whom W. like Luther considers the greatest doctor of Christendom.[3]) W. has not discovered this axiom in Augustine's books; so it cannot be said that he prepared the way for Luther in this respect. But I venture to maintain that the different threads which were finally to run together to form the great principle of justification by faith can clearly be traced throughout W.s writings.

Through his whole book he sets up the axiom that man's salvation is wrought out solely through the incarnation of Christ without the merit of good works.[4]) The 'fides, qua creditur' cannot either be considered as a merit.[5]) God's grace has been evoked in a much higher degree by Christ's act of redemption than His wrath was provoked by the fall of Adam (comp. Rom. 5_{12} ff.).[6]) Grace has become mightier than sin and the merit of Christ suffices to atone for the sins of the world.[7])

---

1) comp. Op. lat. var. arg. I 22: ibi iustitiam dei coepi intellegere, qua iustus dono dei vivit, nempe ex fide.

2) see K. Müller, Kirchengeschichte II 215.

3) I 35.

4) I 212; 260; III 126; 131; 135; 136; 137; 242; 245; 252

5) I 215. 6) III 212. 7) III 213; 226.

In view of this I do not, a priori, agree with Lechler, who 'zum Voraus kaum erwartet, dass W. zu dem paulinisch reformatorischen Satze von der Rechtfertigung des Sünders kommen werde'. He assumes that W.'s conception of faith was a mere intellectual acknowledgment of certain religious truths, out of which a moral life would follow as the natural consequence.[1] Before, however, such a conclusion is drawn, it should be remembered that already St. Augustine defines faith as an act in which God's grace and the consciousness of human intelligence cooperate as fundamental factors.[2] And the Old Lutheran dogmatists, too, declare the fides justificans in its psychological aspect to be a matter of knowledge and will: fides est in intellectu ratione notitiae et assensus, in voluntate ratione fiduciae[3] and, in their orthodox definition of the faith, rightly assign to the notitia the first place as a preparatory step to faith.

We are indebted to Kant, whose philosophical thoughts stood under the historical influence of the Lutheran reformation, and who recognised the full import of faith, born out of the deepest motives of personal life, as a 'knowledge' that conquers the world.[4] According to him Luther's evangelical faith is to be considered as a new theological principle which, to be sure, is not in conformity with the doctrines of the later Lutheran dogmatists, — an intuitive knowing which, where it aspires to the supernatural, to that which is not to be grasped by reason or experience, is essentially preconditioned by the subjective powers that called it forth. —

The assumption of Lechler, just mentioned, is further contradicted by Wyclif himself who repeatedly, when expressing his opinion on the nature and object of faith,

1) J. v. W. I 525—526.

2) De Praedest. cap. II.

3) comp. Luthardt, Kompendium 270.

4) comp. J. Kaftan, das Verdienst Kants um die evangelische Theologie 1904.

most emphatically rejects the merely intellectual view. In the XXI chapter he discusses the dūty of the priest to preach the gospel and combats the wrong opinion that preaching is unnecessary, because every old woman knows the Creed and the Lord's[1]) prayer which 'suffice for salvation', opposing to this false view his thesis: to believe in God means to cling to Him in love;[2]) he who has true faith loves God more than the world[3]); faith is the main principle of Christian life, as St. Augustine says, a clear, intuitive knowledge of truth, an inner perception of what one cannot see.[4])

Further, if Wyclif discovers in Abraham — the man in whom, as the classical representation of absolute belief in God and His promises, all the fertile, life-engendering seeds of the religious and moral life are to be found — the highest and typical embodiment of belief, the 'flower of faith', because he seizes God's promises in faithful obedience[5]), and, in addition, if he considers Abraham a 'sacred prototype of the future for Jews and Heathens, because he never doubts the word of God',[6]) — we, in later times, know, from St. Paul's epistles to the Galatians and Romans, as well as from Luther's Great Catechism and Melanchthon's Apology, that W. was not so far from the conception of faith held by St. Paul and the Reformation, as he is generally supposed to have been. From this conception of faith W. deduces the principle: it is apostolic teaching that only faith in Christ works the salvation of man without good works.[7]) When St. Paul says: 'Christ will profit you nothing, if you be circumcised', he means to say: 'if you accept circumcision as necessary, deeming faith alone not sufficient for salvation'. It was St. Paul's evangelical freedom that made him observe the customs of the fathers and yet preach:

---

1) II 179.

2) II 179: see Lechler. J. v. W. I 526 note 2, where he alludes to the same idea.

3) II 180. 4) I 215. 5) III 150.

6) I 37. 7) III 132.

a Christian does not require them for his salvation.[1]) Faith, W. says in another passage[2]), is the first and essential characteristic of a true Christian; it is not obtained through historical knowledge or through renouncing reason; nobody can believe in Christ the Lord without being driven to Him by inner motives, he must be willing to come to Him, he must be drawn by Christ himself, he must pray.[3])

Finally there is not either wanting the conclusive formula to this whole argumentation. All that Wyclif has gradually and searchingly brought forward to prove his thesis, is summed up and given shape in the reformatory principle, which St. Paul found (Gal. 4) in Abraham's obedience through faith: faith is the foundation of man's justification before God.[4]) —

We see then, these great and principal thoughts of Luther which one century and a half later brought spiritual liberty to a more enlightened age, and which, like a healthy and fresh dawn, bore the promise of inexhaustible development, were nascent in W.'s soul. They are not found there in the same clearness, depth and heart-stirring power as in the greater German and his work of universal import, but they were elements of new life, and it was through them that from the English shore those waves came that beat upon the German coast and here started the powerful movement of the sixteenth century. A number of fundamental thoughts were born

---

1) III 177.

2) I 245: fides est primum principium; cristiana enim religio exorta est a fide et scriptura sqq.; comp. Confessio August., where the German text is a verbal parallel.

3) I 245.

4) I 219: fides est fundamentum iustificacionis hominis quoad deum; there is no trace that W. owes this tenet to older doctors (Augustine or Bernhard of Clairvaux, Cant. Cant. Serm. 22: solum iustificatus per fidem pacem habebit ad deum; 23: non peccare dei iustitia est, hominis iustitia dei indulgentia), comp. also Ritschl, Rechtfertigung I 109 ff.; Thomasius 248 ff.

in and shaped by W.[1]): a new ideal of inner freedom, no longer framed by Pope and Church, though resting on a basis found in the Bible; a spiritual, personal piety, which, stripping off the outer trappings of ecclesiastical perfection, was calling forth an inner life in any predestined child of God; the Bible the only standard of faith and, as a national property, the book of all ranks of men; the redeeming merit of the incarnate Son of God and the conception of a justification by faith just dawning upon the minds of men; in the place of external good works a life in all humbleness as in the presence of God; the dominion of princes, not an ecclesiastical dominion in itself, but merely the power to promote the interests of the Church in priest and layman; the primacy of the Roman bishop not derived by divine right, but a product of human historical evolution; finally a spiritual meaning substituted for the coarse, material conception of the Sacrament. These are the paths that, to my mind, led W. in his religious, dogmatic and moral principles far beyond the mediaeval ideal of life and the Roman Catholic conception of Christianity.[2]) It must be owned, W. did not, like Luther, hold in his hand the very soul of his people, and in his country bloodshed and the stake stifled his deep thoughts which had raised him to be a judge of the degenerate Church. He was not able to break the iron bands with which papacy held his nation bound; he did not, like Luther, surround himself with a brilliant crowd of the enlightened minds of his time to give his nation a new, rich culture, — and therefore one cannot well speak of an 'Age of Wyclif'. But looking at that which he built up upon ruins, I do not consider it fair, to call it 'demolishing' work, when he gave his nation

1) A. Harnack is of different opinion and holds (Lehrb. d. Dogmengesch. III 431 [1897]), that 'the Wiclif movement könne zwar als die reifste Ausgestaltung der mittelalterlichen Reformbewegungen gelten', dass sie jedoch 'keinen reformatorischen Ge-Gedanken zum Ausdruck gebracht' habe.

2) see Loofs, Dogmengesch. 322, who opposes this view.

the Bible as the standard of life and faith, freedom of conscience bound in the gospel, the new rule of a lowly life in the fear of God, in contrast to the monkish ideal of perfection, and to accuse the man, who did all that, of 'robbing his nation without putting anything better in the place he laid waste'. Not always is success the sole and just standard of true greatness. Les hommes posent les chiffres et le temps fait la preuve. W. roughly and defiantly faced his time with these principles, others worked them and made them bear fruit in true reformation. One thing, however, he has done: he focussed those rays that in the 14th century hesitatingly, as it were, and waveringly at first, penetrated into the soul of the English nation, a faint presentiment of some new life, rich in promise, that would conquer the distress of the time and completely change the religious and social aspect of life. By doing so, W. endowed these thoughts with vitality and made them the source of powerful growth. I admit, he neither founded a new Church, nor did he make individual men leave the accustomed paths, but in the innermost heart of the people, that neither forgets nor dies, the gospel he preached was treasured up for a century and a half, keeping awake the longing for a change of life on the basis of the gospel to the very threshold of reformation. He threw life-bearing seeds into the furrow of time and became the pathfinder[1]) to a new world of thought, teeming with life, that had the promise of a glorious future, and made the German race the bearer and watchman of a new spiritual culture.

1) There is in the University Library of Prague a magnificent old Hussite Cantionale written in the year 1572 and adorned with a number of finely illuminated miniatures. One of the most characteristic of these little works of art, that betrays a fine understanding of the heavenly mission of the three men, represents, in three medallions rising one above the other, Wyclif the Englishman striking sparks out of a stone, the Bohemian Huss setting fire to the coals, while in the third Luther the German is swinging the fierce light of a blazing and glowing torch over his head.

Authenticity.

Few of the books attributed to Wyclif are as strongly authenticated as De Veritate; especially the internal evidence leaves nothing to be desired as regards its truth and its force.

a) W.'s authorship is testified to by Walden, Doctrinale Fidei IV cap. 25; De Sacram. cap. 32, see Shirley, A Catalogue pag. 7; by a later hand in Cod. A (Palat. 1294) fol. 1: forte est Wiclephi vel alterius coaetanej; see below I 1; by another younger hand in Cod. C (C ambridge) on the first fly-leaf by the words: I take it to be Wicleff and never published, see below LX; again in Cod. D (Dublin) in the second field of the back in gold letters by an older hand: WICKLIFFE TRACTATUS, see below LXII, and under the last chapter of the tract (see below III 310): explicit tract. de Verit. Script. secundum magistrum J(*ohannem*) W(*yclif*) doctorem ewangelice veritatis; again in Cod. B (Bodleian), where B[d] wrote these words: Author istius libri (*De Ver. Scr. S.*), quatenus coniectura assequi possum, fuit Johannes Wyclevus, see below III 310; again at the top of the second fly-leaf: Johannes wyclyffe, de veritate scripture, see below LVIII; see also in the Wiclif Catalogues of Cod. Pal. Vindob. 3933 fol. 195 ff. (comp. Polem. Works, Introd. LXVI), Cod. Pal. Vindob. 3935 fol. 223 ff. (comp. ibid. LXXIII); Cod. Palat. Vind. 4514 fol. 102 ff. (comp. ibid. LXIX), whereas in the fourth Vienna Catalogue the tract is not given. — For second hand evidence see Cave, Script.

Eccles. Hist. Litt., Genevae 1705, 43[a]: preter hos Jamesius in Apologia Wiclefi citat librum de Veritate Sacrae Script.; Bale, Illust. Mai. Brit. Script. Summarium, 1548, Cent. III fol. 156: De Veritate Scripturae lib. I, with the erroneous Incipit: Diabolus querit multis modis (this is the latin version of the beginning of a short Wyclif tract in middle English: The fend seekeþ many weyes to marre men in byleve); Bale saw this perhaps in the Dublin Codex, Trinity Coll. C III 12 foll. 208—211 and mistook it for the better known and greater work of W.; Lewis, Life of W., London 1710, p. 151: De Veritate Scripturae, lib. I: Restat parumper disc. err.: a tract with this title in 4° is in the Bodleian Library, Rotulae in Archivo A 3021 32; finally Lechler, J. v. Wiclif I 471 note 2; II 560; 605.

b) More than in the smaller works of W. the language (phraseology, style, vocabulary) and the argumentation here bear witness to the Wyclifian origin of the tract. I have no space left to prove this in detail; whoever has devoted himself but a little to the reading of W.'s books will find this out for himself. I shall only briefly refer to some characteristic sentences employed by W. in his undisputedly genuine writings. The thesis: laici debent auferre temporalia a clero delinquente, which he so often repeats in varied forms is here also met with; likewise the other: non est fides, quod, quidquid fecerit papa, deus autorisat, cum tunc esset impeccabilis et deus in terris, see I 152; II 135 sqq. (the denial of papal supremacy, that it is to be measured by Holy Scripture, and many others) and De Officio Past. cap. 12. The same is to be said of other sentences the genuineness of which has never been disputed, for instance: laici debent iudicare clericos III 12 sqq.; anticristus capitaneus cleri dotati III 268 (see Pol. Works I 127; 372 560; 324); papa dispensat cum mendacio II 57 (see Pol. Works I 349 ff.) and very many others; comp. on this question my former discussions in Pol. Works, Introd. LXXXVI ff.

c) All doubt, however, as to the Wyclifian origin must vanish in the face of the writer's own

quotations from, and allusions to the present tract, as well as of the numerous references to his former writings. With the often recurring formula: ut dixi in tercio, quarto, quinto huius, W. refers to his De Civili Dominio: see I 15; 58; 372; 406; II 76; 216; 249; 250; III 294; 301 and freq.; to De Benedicta Incarnacione I 21; 304; III 246; 253; to De Mandatis III 107; De Cristo III 118; De Composicione Continui II 121; De Formis I 177; De Maximo et Minimo II 221; De Trinitate I 21; De Ydeis I 308; 392. — On the other hand he acknowledges this present tract as his own work in De Simonia pag. 68/69: ideo ut dixi in fine tractatus De Veritate Sacre Scripture etc.; comp. also with these words the closing paragraph of De Verit. III 310: et ut planius intelligatur tractatus De Simonia, quem etc., which proves unmistakably the identity of the author of De Veritate and De Simonia.[1])

d) As an additional proof I consider the strong personal colouring borne by De Ver., see for inst. I 74; 75; 81; 85; 99; 100; 103; 104; 107; 114; 124; 126; 296; 329; 340; 345; 199; 271; 347; 349; 365; 368; 374; II 60; 232; III 239 and in very many other places; see also above Introd. XVII note 2. — passages which to the feeling of the reader are the resonance of events in W.'s life, some of which are referred to in contemporaneous reports, comp. Shirley, Fasc. Ziz. Introd. XXXIII.

e) Finally Wyclif's spirit, the theologumena peculiar to him are unmistakably recognised in the very strong passages on the absolute power, unity, truth and sufficiency of Holy Scripture, its value for the salvation of man and its authoritative superiority over the Church, the Fathers and the Pope; they are so amply scattered through the book that I must refrain from mentioning them all. —

The stock of words, a great number of expressions peculiar to W., a certain turn of argumentation, the style

---

1) see also De Ecclesia 43; 60; 87; 297; 298 'liber sextus Summe'.

and the tendency always again to yield to the fascination of certain favourite ideas, all these characteristics of W.'s individuality as a writer seem, taken together, to my mind a striking proof that this book has been written by that Wyclif, who in his decidedly genuine works, in matter as well as in form, moves on the same lines.

Date of Composition.

There is no difficulty in deciding in what year De Veritate was written, as there is at hand ample evidence both external and internal.

At the end of De Veritate[1]) Wyclif speaks of De Simonia, the seventh book of the Summa, as a forthcoming work, and it appears from De Simonia itself:[2]) ut dixi in fine tractatus De Veritate Sacre Scripture, that De Veritate precedes it; De Simonia was written at the end of 1379 or in the early part of 1380.[3]) — On the other hand De Veritate immediately follows upon De Civili Dominio III, and W. himself numbers the three books treating of civil dominion the third, fourth and fifth book respectively.[4]) He calls De Veritate the sixth book of his Summa[5]) and repeatedly refers to De Civ. Dom. which, according to Loserth, was written in 1377.[6])

This settles in a way the question of the date: the period, in which the whole work was written, extended from the latter half of 1377 to the beginning of 1380. These were the years of W.'s most productive literary

1) see III 310.

2) edit. by Herzberg-Fränkel and Dziewicki, see c. V pag. 68.

3) comp. De Sim. Introd. XIV ff.

4) see II 142; I 406; II 216; II 250; III 275; 276; 284; 295; see also De Eccl. 218.

5) comp. De Eccl. 298; 43 and 45.

6) comp. Sitzungsber. 78 and Introd. to De Civ. Dom. III pag. XIII; XV.

activity and within this period (if we take into consideration the gap indicated above) falls the composition of the three books De Ecclesia (winter 1379-80 according to Loserth), De Officio Regis and De Potestate Pape (the two latter are not yet published). Thus the limits of the period, within which our tract was written, are brought within a narrower compass. —

At the same time the book itself supplies us with the clearest indications. There can hardly be any doubt that it was compiled from a series of lectures (possibly delivered at the University of Oxford), which, though not entirely foreign to the main subject, are in part rather loosely connected with it. Chapter XV must have been written during the months following April 1378, because it speaks of Urban VI (dominus Urbanus sextus, I 408) as the lawful Pope. Urban was elected[1]) twelve days after the death of Gregory XI which took place on March 27th 1378, and his reputation for earnestness had procured him ready recognition in England. — The date of Chapter XI is almost fixed to the very day, Wednesday, March 24th 1378 by the following words: patet utrobique, quod a tempore incepcionis Machometi usque hodie, in vigilia Annunciacionis anno domini 1378 sqq. Shirley is, I believe, mistaken, if he (Fasc. Ziz. XXXIV, note) calls the words 'hodie in vigilia Annunciacionis a. d. MCCCLXXVIII' an ambiguous date: 'that it means 1379 N. S., seems decided by the mention of the creation of new Cardinals by Urban VI' in the passage De Veritate cap. XV I 407-8: oportet in multis casibus concedere, quod papa pretense habilitat, quos deus inhabilitat, et e contra in casu iam instante dominus Gregorius XI habilitavit multos per bullas non effectualiter executas, et dominus Urbanus VI novos habilitat et habiliores ignoranter postponit ut vere habilitatos ex testimonio pape prioris, qui ex augmento meriti creverunt inhabilitate continue et avare bullatis de novo preponuntur, licet prius minus habiles continue decreverunt.

---

1) April 8th; consecrated Apr. 18th 1378; died Oct. 15th 1379.

There is, however, not a single word said in this passage about the creation of Cardinals by Urban VI. He was himself elected only on April 8th 1378, so that he could not create any Cardinals at the end of March or the beginning of April, nor, so far as we can gather from history, did he do so during the spring of 1378. Thus Shirley's argument falls to the ground; for the term 'multos' has so wide a meaning that it may refer not to Cardinals only, but also to priests in general. Two inferences only can be drawn from W.'s remark: first, that Chapter XV was written after April 8th 1378, probably a few months later; and secondly, that Wyclif had begun to secede from the party of Urban. This is clearly shown by the critical remarks he makes about the new Pope in the second half of the chapter. The change in W.'s mind was produced by the outbreak of the Schism in the Church. On Sept. 20th Clement VII was elected Pope in opposition to Urban VI and the rival Popes, in order to maintain their positions, placed[1] not only one another, but also their respective supporters under the ban of excommunication.[2]) Urban, who had been elected first, issued a bull on Nov. 29th 1378, in which he preached a Crusade against his rival Clement.[3]) This event proved to be the turning-point in W.'s judgment. He then declared: If our Urban strays from the right path, his election is defective; and in this case it may be not a little for the good of the Church to be quit of both Popes.

He had come to the conviction that it was not only allowable, but even his plain duty to separate himself from both, the one and the other. These feelings are now and then reflected in De Veritate, comp. below LIV. All this leads to the conclusion, that the fifteenth Chapter was written at the end of 1378.

1) see Walsingham. Hist. Angl. ed. Riley I 385 ff.; Lechler I 647 ff.

2) W. uses 'inhabilitare' for it.

3) as to W.'s position towards Clement see Lechler I 648 note 2; Trial. IV pag. 373 and 377.

Chapter XII also contains a clear, yet not quite so conclusive indication of its date. We find there the passage: protestatus sum in scriptis et missum est per manus dominorum (Shirley: duorum, Fasc. Ziz. XXXIII) episcoporum ad curiam domini pape, quod volo initi in sentenciam, quam explico, modo loquendi scripture et sanctorum doctorum, sic quod in illis verbis consistit duplex salus mea et mors duplex contingeret michi ex eorum oppositis etc. Without giving any reason, Shirley puts this protest of W. down as having been lodged in March 1379. The protest was occasioned, he says, by the death of Gregory XI and the interference of the new Pope Urban VI. But Shirley's reasoning does not explain why it should have been put forward as late as in March 1379. Unluckily the protest in question is not very well known. The complaint or accusation against W., addressed to Gregory XI in Rome: missum per manus dom. episcoporum contained (as will be explained below) articles which W. had before publicly proclaimed in his lectures and disputations.[1]) Of these articles Gregory on May 22nd 1377 condemned nineteen in a bull addressed to the Archbishop.[2]) For various reasons which cannot be given here the five bulls were not published in England till Dec. 18th 1377 (XV Cal. Jan.), and it was then that the counter-movement against W. began. — At the invitation of the young King himself, W. submitted to Richard II and his Great Council a written defence[3]) in which he strenuously upholds the authority of the Scriptures against that of the Pope. Just in the same manner he triumphantly proved from the Bible the truth of the eleven articles, when in March[4]) he handed over his Protestacio[5]) to his adversaries assembled at Lambeth

1) see Lechler I 374.

2) comp. ibid.; Walsingh. I 350 ff.; Lewis, Append. No. 15 page 310 ff.

3) printed by Shirley Fasc. Ziz. 258—271 as Responsio Mag. Joh. Wycclif.

4) not in April 1378, see Lechler I 386; Walsingh. I 356.

5) printed by Shirley. Fasc. Ziz. 245 ff.

Palace. From this evidence we may conclude that the Bishops, in framing their accusation at Rome, had in view W.'s Scripture challenge (quod volo initi in sentenciam etc.) and that the words quoted (protestatus sum etc.) belong therefore not to the year 1379, but to the beginning of 1378, to the last weeks before the death (March 27th 1378) of Gregory XI.

Moreover there are two passages in De Veritate, in which W. alludes to the proceedings at Lambeth Palace, in the protestation just mentioned, [1]) as well as in Chapter XIV [2]). In the last named passage he makes a reference to his protest: quia ut patet in protestacione, submitto me iudicio sancte matris ecclesie etc. [3]) and where he mentions also the thirty-three theses which he had published in self-defence after [4]) the unceremonious interruption by the mob of London of the trial at Lambeth (see Matthew, E. W. of W. XIV and 405). Gregory XI must have been still alive at the time, when this was written. It must, therefore, have been produced before March 27th 1378. Even more precisely the following passage of the same chapter [5]) fixes the date: licet fuerim citatus ad comparendum nunc coram domino Archiepiscopo, in quocunque loco fuerit sue provincie, timui illo ire; audivi enim, quod dicit in sentencia, quod 'modicum et non videbitis me et iterum ac iterum modicum et videbitis me'; si inquam etc. On Dec. 18th 1377 [6]) W. received the summons of Archbishop Sudbury through the Chancellor of the University of Oxford. But in view of the Archbishop's menaces (audivi enim etc.) he did not put in an appearance (timui illo ire) at St. Paul's in pursuance of the citation (30 days after the serving of the mandate, i. e. the middle of Jan. 1378). It is possible

---

1) Protestatus sum in scriptis etc. I 274; see also Fasc. Ziz. 245 ff.: Protestor publice ut sepe alias etc.

2) see I 347. 3) see ibid.

4) collegi et comunicavi 33 conclusiones illius materie in ligwa duplici. comp. I 350. 5) I 374.

6) Lechler I 383.

that Wyclif's refusal to appear had something to do with the subsequent adjournment of the hearing to Lambeth Palace, where W. soon afterwards presented himself before the Papal Commissioners. On what day this took place cannot be strictly ascertained. The date put forward by Lewis (April 1378) is by himself described uncertain;[1]) and as, according to Walsingham,[2]) Pope Gregory († March 27th 1378) was still alive, the inquiry must have taken place in February or in March at the latest. W. did in fact appear there; and as he does not in any way restrict his 'timui illo ire', the passage in question (and, indeed, the whole of Chapt. XIV) must have been written before March 27th.

Finally a conclusion may be drawn as to the date of Chapter VII from W.'s polemics against a certain doctor mixtim theologus in the said chapter,[3]) where he refers verbatim to this controversy with the learned doctor in the Condemnatio XIX Conclusionum (Shirley, Fasc. Ziz. 483). The use of the present tense in 'surrepunt' and 'dicit' shows that W. was still under the influence of a discussion either then going on or at least very recent. In the same passage he mentions the bulls.[4]) As these were not made public in England till Dec. 18th 1377, it can safely be conjectured that Chapter VII was written at the end of Dec. 1377 or in Jan. 1378.

The result of the inquiry, therefore, is this: Chapter VII was written in Dec. 1377 or Jan. 1378; Chapter XI on March 24th 1378; Chapter XII shortly before March 27th 78; Chapter XIV also before March 27th and Chapter XV after the 8th of April 1378, possibly in the autumn of that year. It follows that the author of De Verit. worked at the

---

1) Hist. of the Life of W. 58.

2) Hist. Angl. I 356; W., he says, escaped a second time his persecutors amplius non comparriturus coram dictis episcopis citra mortem Gregorii Papae.

3) I 153 sqq.

4) intimatum est auribus Romani pontificis, qui misit sparsim bullas aliquas ad capiendum hunc ewangelii professorem (i. e. Wyclif) etc.

book continuously from the end of 1377 till its completion. — I have not found anything, either in the book itself or in contemporary literature, that enables me to decide at what date the work was finished. The fact, however, that W. altogether changed his attitude towards the Papacy, while he was engaged in writing this treatise (comp. his mild and indifferent judgments in the beginning I 262—264, 347—349, 352, 368 sqq., 384, 399 sqq., 404, 407, 408; II 43, 58 with the sharp attacks II 134, 135, 240, 231 sqq.; III 232), warrants the conclusion that the completion of De Veritate took place either simultaneously with W.'s resolve to break openly with Pope Urban VI. or immediately before or after. The root-causes which led up to this step are to be sought in the Schism which became a fact in the election by the Cardinals of Pope Clement VII. The Schism forms the turning point in W.'s attitude towards the Papacy and in his development into a Reformer. We may even assume that it was the ban of excommunication, pronounced by Urban, as the first elected Pope, against his rival on Nov. 29th 1378 which finally drove W. from the party of this 'unjust one'. Thus I am inclined to assume that De Ver. was completed by the end of the year 1378.

The Manuscripts.

De Veritate is transmitted to us in four manuscripts, of Vienna, of Oxford, of Cambridge, and of Dublin.

I. Cod. Palat. Vindob. 1294 (formerly Cod. theolog. 388[1]; in Denis, Catal. CCCCV), which I call A,[1]) has been shortly described by Loserth in De Eccl. Introd. XVII—XIX, by Lane Poole De Dom. Div. Introd. IX sqq. — I add the following remarks: the small Quarto-codex, throughout in the same small and dainty hand on faded parchment, is bound in thick worn-out leather, drawn over wooden covers. The back was formerly pasted over with brown paper of which a few remnants are still visible. On a paper label: Tractatus de Ve|ritate S. Scrip|turae, De Ecclesia | De Dominio Divino; Divino almost illegible. Below another label with a scarcely readable library mark. On the front cover are traces of two old clasps. The leather is tightly drawn to the inner side, the wood is visible. In the left upper corner a recent library label: [1294], below on the right in red pencil: VI F 4; underneath in pencil: Denis Vol. I P. 2 p. 1507; on the lower edge: 4tus. Near the upper cut of the first fly-leaf (parchment without number) is written: De terminis non fundatis in scriptura est (the remainder illegible) ca. 13. Below this: De hoc si debemus credere quod Jeronymus **Cod. A.**

1) Loserth in De Ecclesia also A. Lane Poole in De Dom. Divino B.

indefectibiliter transtulisset biblia, cap. 11 de veritate; below to the left in pencil: 1294; next to this: No $\overline{231}$ S, below:

De veritate sacre scripture
De Ecclesia
De dominio Divino
libri 3,

to the right of the 2nd and 3rd line: ex c. 7 apparet in Anglia scriptum esse[1]) habet capita 18[2]); this latter remark in a younger hand; the remainder of the page empty. The back side of this fly-leaf which is wrongly sewn in, so that the handwriting stands topsy-turvy, gives a fragment of a worthless Latin document referring to the foundation of an altar in the village Rohy and the handing it over to Symon of Tyssnow. The second fly-leaf without number, parchment. On the upper margin of the front side: summus legislator ex infinita potencia, sapiencia et benevolencia plenissime tradidit homini media pro ultima felicitate acquirenda; below a passage out of Isidors De Norma Vivendi (2½ lines). In the middle part the stamp of the Vienna Court library: Bibliotheka Palat. Vindobonensis; at the lower edge in pencil by a later hand (18th cent. ?): 197 N. CCCLXXXIIX olim 261 (? 291). — On the back side a list of the divers groups of the New and Old Testament books; to the right at the top two twisted initials:

On the next page follows the text of De Veritate on numbered parchment leaves, each page divided in 2 columns, each of 52—53 lines of about 8 words; the whole codex contains 251 parchment leaves, numbered at the right hand corner by a very late hand (in arabics, 18th cent.). Besides an older pagination, the numbers of which are placed exactly above the empty space between the

1) see Loserth. De Ecclesia, postscript to Chap. II p. 47 note: Kenmerton psano, that is to say: written in Kenmerton, a village near Tewkesbury, Worcestershire.

2) refers to liber I of Dom. Div.

two text-columns. Finally from fol. 28 verso, high up near the cut, in the middle is added the number of the chapter till fol. 119 recto in an old hand (that of the text-writer); fol. 119 verso all these numbers are missing. — In the middle of fol. 119^d the text of De Veritate comes to an end; the remainder of the column is empty; on fol. 120^a—125^b follows an alphabetical Index in an old black handwriting differing from that of the text; from fol. 125 verso till 127 recto an old hand, probably identical with that of the text, gives the contents of De Veritate; fol. 127 verso is empty; on fol. 128^a the writer of De Veritate begins the tract De Ecclesia, fol. 212^a De Dominio Divino. This ends fol. 251^d; below again follows the new library mark: Bibliotheca Palat. Vindobonensis (india-rubber stamp). Follows a fly-leaf; in the middle of its free space a sigle (M) which may be intended to indicate the name Wyclif. Then begins, wrongly sewn in, the Latin text of the already mentioned document concerning the Chapel foundation and cession. At the back of this page on the upper right side almost illegible: Incorporatur (?) Tractatus (*de*) Dominio divino; in the middle of the page in pencil: 388, lower down in pencil: 249; finally below at the edge in ink the library mark M | 3884 | and a cut-off Latin word which I cannot decipher (perhaps Wicleff). — The inner side of the back cover corresponds to that of the front one. The outer side, covered with leather, still bears at the edge the two nails belonging to the clasps. —

The scribe of the text is a Bohemian; this is shown by the remarks now and then interpolated in the text: by mnychuow nebylo see below I 182; wen czyzozemczy II 271; myleho III 62; kudy doczech III 230; see also kenmerton psano De Ecclesia 47; nu zbohem mylym potahnyem ibid. 157; W. Anglii wyerna dwa knyezy pro slowo bozye w zalarzy wyezye ibid. 250 and others. The correction also is made in England by the Czech, Georg von Kniehenicz, and the German, Nicolaus Faulfisch, and

was finished 1st Febr. 1407.[1] — In what order the tracts were copied cannot be ascertained with certainty[2]; but the fact that the fly-leaves at the beginning and end are taken from that Chapel document, written in 1401 and referring to the town of Meseritz (Mezyrzyecz) in Moravia, leads me to assume that the three tracts, each of which has its own pagination, were bound together in Bohemia. —

The text is corrected by three hands.[3] The first, which I designate with A¹, shows a likeness to that of the text, differs from it, however, in the formation of some tetters (e. g. O, g, p). To it we owe many corrections in]he text and on the margin and many glosses over, under and (by the side) of the columns; the annotations are done in black and in red ink. — The second hand (A^2), perhaps G. von Knyehenicz, like A^1 in two inks, gives in a broad, full stroke, glosses and corrections, but much less than A^1. — The third (A^3) makes no orrections, but a few glosses in pencil.

Cod. B. II. Cod. Oxoniensis Bodleianus 924 (B), small Quarto, 25½ cent. high, 17½ cent. broad, 7 cent. thick. The front cover strong paste-board, covered with leather; the leather also covers the back; on this is written: 924 in white paint. The inner side, covered with paper, bears in the middle the library stamp of the Bodleiana, which recurs on every folium. Follow two paper fly-leaves; on the front-side of both the stamp; the third parchment, much damaged by worms. On the first there is no writing, on the 2nd at the top: Arch. ~~B. 8~~ (sic), below: Jo-

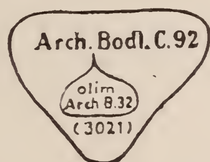
---

1) see the last notice under De Veritate III 310; on July 24 1406 (in vigilia S. Jacobi) it had progressed to Chap. XXI, see II 154

2) comp. however De Dom. Div. Introd. IX—X and De Ecclesia Introd. XVIII, where the order is given as follows: De Veritate. De Dom. Div. and De Ecclesia.

3 The unmistakable resemblance of the formation of certain letters, as well as of the ink, visible in the subscriptio of Faulfisch and Knyehenicz, leads me to think that one of these two men wrote also the text, though it may be objected that the omission of the words 'scriptus et' in the notice referred to ('correctus' etc.) speaks against this assumption.

hannes wyclyffe, de veritate | scripture, in a handwriting of the 16th century, below:

by a later hand; under this: Ms. Bodl. 924 by a more recent hand; the back empty, as is also the 3rd (parchment) fly-leaf. — Follows the text (on parchment written all over); recent pagination. Over the text: THO. Allen D. D. in the handwriting of the subscriptio fol. 621: author etc., see below III 310; the codex was, therefore, in the possession of Thomas Allen, about whom see L. Stephen, Dict. of Nat. Biogr.

The text is written in four different hands which can easily be distinguished from one another. The first (B^a) wrote fol. 1—361 and fol. 374—378; his speciality the notae memoriales, which appear regularly at the lower right edge of the pages with even numbers. The second (B^b) fol. 361—374 also adds these notes, but only on every 12th leaf; on fol. 374—378, written by B^a, they recur, however, in the old way. The 3rd (B^c) wrote fol. 379—526 and the fourth fol. 526—529 (B^d) is a careless, almost worthless hand.

Likewise the two correctors of the text are distinguishable one from another. B^1 in rather faded ink (like a brown pencil) is indistinct, in many places almost illegible on account of his ink; his characteristic is the +, which he puts on the margin opposite the line he intends to correct; very often, however, he has forgotten to perform what he intended to do, and then the corrections have been added later by the second corrector (B^2) who writes with very pale ink. The corrections in the text itself are always made either by the scribe himself or by B^2, never by B^1.

I am less confident about the hands that have tried to make the text more clear by glosses. The numerous

'nota' on the margin are mostly by the scribe of the text; besides him I distinguish B3 B4 B5 B6 B7.

All of them have the wellknown orthographic peculiarities of the Middle Ages, but in general they wander their own paths in blissful carelessness. The great difficulty in this codex are the abbreviations of 'ergo' and igitur', of 'quin' and 'quoniam'. I am unable with absolute certitude to vouch for having read them aright, owing to the miserable carelessness of the librarians.

On fol. 621 the text ends; fol. 622 blank and without pagination; follows a fly-leaf (parchment), blank except in the right hand lower corner: in V hic dicit; the backside not written upon. Two more blank leaves follow with the library stamp in the middle of the front side. Back cover: the inner side covered with paper with no writing upon it, stamp in the middle; the outer side like that of the front cover. — Collated by me in Dresden from 29th March to 6th May 1884; through the kindness of Miss Alice Shirley I also had at my disposal the copy made from the Bodleian manuscript by her revered father, W. W. Shirley. —

Cod. C. III. Cod. Cantabrigiensis, Queen's Coll. 27 (C), parchment volume; small Quarto, 23½ cent. high, 17 cent. broad, 4 thick. Front cover: pasteboard, covered with brown, embossed leather, in the middle small a paper-shield: [27]. On the inner side in pencil: No. 27 1000; below in another hand (probably, as I suppose, only written just before sending the codex to Dresden): Ex Bibliotheka | Collegii Reginalis | Cantabrigiae | Queen's College Library | Cambridge | England. Follows the first fly-leaf, paper; on it in an old handwriting (? 18th cent): de Verite (sic), below: Sum Josephi Wasse | et amicorum | Bought of Mr. Ward Bookseller in | Leicester Jan. 20th 1721/2 | I take it to be Wicleff and never published. There seems to | be a copie of yis book in ye Bodleian Library (perhaps Cod. B is meant) Numb. 3021. 32. Follows the second fly-leaf, parchment, soiled, above: Anthonis Harcourt ~~~~ 1598 | Anthony Harcourtd ~~~~ 1598 | Anthony Harcourtd ~~~~ 1598, below in

paler ink: Harcourt est huius possessor ~ | pretium 2 s(*hilling*) 6 (*pence*); next to it O ₈ O͠en (? Owen); the rest of the page is empty, the back also; the leaf worm-eaten. On the next page the text begins with a large initial-R, likewise every chapter with an initial illuminated in red and blue. The text goes all over the page in undivided lines. At the beginning are very numerous corrections by different correctors; later on the first one (C^1) disappears and a coarse, unpracticed hand (C^2) with brown ink, which, perhaps, is the same as B^1 (see above), comes in; from fol. 168 this second hand disappears also; the writing, though somewhat smaller than that of the text-hand, seems identical with it. He has devoted his work to the whole text. A third (C^3) is met with only at the beginning; a fourth C^4 stops after fol. 15; C^5 offers only a few corrections, comp. e. g. platonis I 35_{18}; C^6 in very pale ink begins fol. 24^b and goes down to the end and a glosser (C^7) who, as far as I can see, has made but one annotation (nota, quod hec tria etc. cf. III 171_{14}) appears on fol. 162^a. — The whole is paginated through in pencil by a quite recent hand. De Veritate ends fol. 190^a in the middle of the page; the lower part empty, also the back and fol. 191^a; fol. 191^b—192^a contain in the middle six conclusiones (on eschatological questions) by a recent hand; the lower part blank; fol. 192^b offers, as I suppose by the same hand, a confession-sermon; this runs till fol. 193^b. Under the last words is written by a recent hand: Manuscript, below: 192 and 193: Explicit liber de veritate Sacre scripture. Follow two fly-leaves in paper which, like the inner part of the back-cover, are without writing. Besides the new pencil pagination there is just as in Cod. B. on the recto page of every 6th page at the lower edge an original ancient numeration (15th cent.). Again, like in the Bodleian, the notae memoriales recur at the right lower edge of the fol. verso. — Collated by me in Dresden May 7th—July 16th 1884.

IV. Cod. Dublinensis, Trinity Coll. C I 24 (D), described in De Apostasia 1889 Introd. V in eight lines to **Cod. D.**

which I think it fit to add the following short remarks. — Large Quarto volume, parchment, 30 cent. high, 21 cent. broad, 5 cent. thick. Modern leather binding. In the 2nd field of the back in golden letters: WICKLIFFE TRACTATUS; in the 5th field: C_{24} 1. On the inner side of the front-cover again: C. 1. 24. The binding-tapes are almost entirely worn out and render the ruin of the vol imminent. First fly-leaf, paper; at the top in a recent hand: Sententia Tractatus de ver. Script. in compendio . . . . p. 4 | Tractatus de veritate Scripturaę . . . . p. 8 | De Simonia . . . . 249 | De Apostasia . . . . 295 | Tabula tractatus de Simonia . . . . 310 | De blasfemia . . . . 312. The 2nd fly-leaf, of thinner paper, is not written upon. Of the following parchment leaves the three first, very much soiled, have escaped the fold and then been folded in again with the help of strong Büttenpapier. Now follows the first, worm-eaten text-page; in the right upper edge of the front side in pencil: C. 1. 24, below: V. R.; at the lower edge in an old handwriting: de veritate Scripture | A 3—7. The back-side without pagination, but written upon: Cap. 8 de veritate scripture, ecundo etc. (the beginning of cap. 8, see below I 159), the initial S has not been executed by the scribe. This writing continues in the same hand till fol. 3^b. On fol. 4^a the text-hand begins with the compendium of De Veritate till fol. 7^b in the middle. On fol. 8^a, written like the preceding pages in double-columns, about 52 lines of 9 words, the text of De Veritate begins in a bold and firm hand. Under the text an old lineation can be traced; the inscriptio of the tract crowns the four columns thus, that De Veritate is written over the two columns of the verso-leaf, Scripture over the two of the recto-leaf. This scribe (the principal hand D), continuing till fol. 294^b in the middle, thus runs into the text of the next tract (De Simonia); in the very middle of a sentence a new hand begins with: suo abbati absque dispensacione, and reaches to fol. 311^b. The back of the last parchment leaf is not written upon; two empty fly-leaves follow, corresponding to the two front fly-leaves. Back cover: the inner-

side paper lining, not written upon. The outer side covered with leather like the front cover.

The pagination is very carelessly done (wrong numbers, now and then pages left without a number etc.). My endeavours to ascertain the relation of the different correctors to each other have, from beginning to end, been the source of difficulties and annoyances, as well as an incentive to ever renewed investigations. I confess my complete failure on this point and decline to take any responsibility whatever for a really trustworthy distinction between them. — The codex was collated by me in Dresden from May 16th to July 8th 1884. —

Relation of MSS.

To analyse, distinguish and classify the MSS I refer to the correct readings peculiar to each, as well as to the graphical peailiarities of the different scribes (spelling, character of words and letters, and the use made of them etc.)

a) Group CD. From the four manuscripts Group CD stands out distinctly. Reasons: both draw from the same or a kindred source, to which the big lacuna (cap. VII comp. I 151: item cum logica etc. till cap. VIII I 167: ut decipiat) belongs. In cod. D the gap has been filled by a later hand: from fol. 2^b to 3^b the remainder of cap. VII, from 1^a to 2^b the beginning of cap. VIII till: habent duo in casu scripturam sacram et scripturam ut decipiat. That both have the same origin is further proved by a very great number of characteristic readings, though, relatively, both do not very frequently oppose the consensus of codd. AB; I quote here only a few: carecter I 116_2; erit and geron I 115_5; $_{10}$; indelibilis I 111_{24}; non solum dicatur talia I 41_{23}; pocius I 26_1; exprimunt I 42_6; autoritate ibid., in addition the phrases: et ego inique egi II 81_{10}; maius (? magis) II 131_{15}; cum sensu II 135_{17}; moreover the characteristic ones: secularis et pars vocata laica fiat ante II 252_{27}; babilonicis I 314_{13}; diceretur si diligis etc. II 205_1; sed que quietaret vel que deberet etc. I 249_{19}; circumstancionato ibid. $_9$; igitur in modo loquendi etc. I

296_6; foret in isto II 58_{22}; benefaciant II 93_{12}; virtutis and dolebra I 379; hochham I 353_{22}; michi visus est aliquando adversarius I 117_{21}; semel loquitur dominus I 315_{15}; si sequatur I 307_{20}; Cristum unde cum bis debemus sequi I 89_6 and numerous similar omissions, which in cod. C have been supplemented by the good corrector C² from an older copy related to the family AB, e. g. scripture predicantibus I 318_{22}; dicere sepe I 104_2, and some others. Finally we find in very frequent places the same words or group of words omitted in either, the best evidence for their being of the same kin; recurring very often, they strike at once the eye of the attentive reader. I, therefore, refrain from mentioning either. The evidence given will, I presume, suffice for my thesis.

C, however, is not the daughter of D, comp. triumphante etc. II 84_7; intelligit existenciam etc. II 119_{30}; nisi deus etc. II 135_{16} and uncounted similar omissions in D, for which C has the full reading. On the other hand D is not derived from C, comp. nisi sub etc. I 304_{14}; et in tercio gradu etc. I 232_{21}; est a deo et per conseq. etc. I 263_7; patet, quod omnis malus etc. I 300_2; eorum quinto II 19_4, and many similar omissions which I forbear quoting. —

b) Group AB. These two are related to each other notwithstanding the numerous mutual contradictions and discrepancies, for which we are indebted to B's carelessness. Both originate from a common text, in which the readings: ingravaminis II 111_{31}; deo I 295_{19}, per I 166_3; eciam I 190_{21}; predicantibus I 318_{22}; enim I 165_{19}; castigaret I 294_{20}; discernens II 250_{22}; exorta I 245_{20}; creaturam I 212_{19}; theoremna II 61_{13}; omnium I 229_5; enim nullius I 271_2 and many others (see e. g., within a small space, the numerous common mistakes noted down by me I 272 ff.) occur; the readings just mentioned, with the exception of the three or four first, are such mere nonsense as exempts me from discussing them further.

Again: A is not the daughter of B, comp. the shameful

corruption of the latter, increasing particularly towards the end of the text. From Chapt. XX these careless omissions which all remained uncorrected are numberless and unbearable; apart from this general view of the corruption of codex B, I claim for my thesis the lacunae: et tu adheres brachio till igitur I 353_{5}, which is essential for a correct interpretation of the text, and: sicut partes ecclesie till beata II 115_{12}; hodie dispensaretur etc. II 203, neither of which is justified in any sense, while the following: dupliciter potest intelligi etc. I 391_{14}; ex ipso etc. II 70_{5}; verus autem etc. II 75_{5}; et tamen etc. II 89_{27} and others may have their origin in pardonable mistakes made by the transscriber whose eye caught the wrong line looking for words of a similar or identical form. We meet with these omissions — some excusable, the others only to be explained, if the sentences or phrases omitted are not met with in the original text — to the very end of the tract. — Moreover, the thesis becomes evident, if we bear in mind, that B is a fragment in which the first five chapters are wanting.

Neither are A and B mother and daughter. That they stand in a close kinship, closer than CD to A, can be proved from a very energetic consensus of their lectiones verae against the inferior family CD; I believe I may refrain from mentioning details. But B cannot immediately have been copied from A, comp. sint nedum in materia fidei etc. II 61_{15}, which B cannot have got from A; de clero discernere etc. III 31_{21}; non enim etc. III 46_{18}, which, I admit, may be a wilful interpolation of B, or may have been contained in another copy which both B and CD made use of; the same may be said of the lectio: non Cristum gratis diligentes etc. III 77_{12}. Meanwhile I confess that these few passages do not clench the matter.

Of any further relation of the codd. or of their chief correctors and glossers I have in vain tried to form a decided opinion; here, too, my lucubrations ended with the sad: operam et oleum perdidi. Some readings

(iustus II 210_2; sacerdociorum III 88_{21}; affeccionem II 141_{19}; adoptivos II 101_{25}; si cum paribus gratis etc. II 82_{20}; cuiquam III 22_{21}; illi III 73_8) may, perhaps, be explained by a common source of B and D; I further admit of a certain kinship between B and the corrector C^2 (miserantis II 174_{24}; incidit II 188_{26}; in hoc III 166_{12} and others), but this admission is then also confronted by a strong mutual dissensus.

Still greater reserve — in spite of the numerous, often recurring signs of a relationship of the copyists and the correctors — I entertain in regard to the question of further links of kinship. The end arrived at is, therefore, resignation and silence.

The Archetype.

All the four codices have a common ancestor; in the striking quotations from St. Paul's Epistle to Timothy II 218_7, to the Romans III 173_1 and from St. Mark III 235_{19} which are not to be justified by anything save a common source, I find the conclusive proof for this assumption. It is supported by the striking abbreviation for the uncommon 'coagulatum' ($coagu^{tu}$ I 267_{18}), by the 'eciam', which, though required by the context, is missing in the proper place II 237_7, by the parallel 'dicitur et sal' till 'omnis' II 237_{8-10}, by the malformation 'institori' instead of 'institutori' III 139_2 — the reading of C cannot effect any decisive influence for reasons mentioned below — and by the lacuna 'cum' II 185_{20}. These peculiar and strange forms which, moreover, might easily be added to (generacionibus III 114_{20}; impeccabilitateque III 158_{22}; et in secundo etc. III 209_2) will suffice to show that all the four text derive from one common original. —

There are separate reasons to admit of a closer kinship between A and B. The family feature, common to both, can be recognised in very numerous instances, see pag. LXV; that they are derived from a common source is incontestibly shown by the repeated use of the absurd predicantibus I 318_{22}; again by ingravaminis II 111_{21}; enim I 165_{19}; si sequatur I 307_{20}; castigaret I 294_{20} and many others, along with that extensive family consensus mentioned above.

I cannot, however, enter into a more detailed ex-

amination of the common source of the manuscripts for want of a sufficient basis to build upon.

The Vienna codex (A) has been chosen as the standard for the reproduction of the text; as far as I can judge, it leaves the three others far behind for reliability and completeness. Naturally a pretty good number of errors and misspellings, as well as some omissions are to be put down to its account; however, they do not weigh heavily, if we consider their intrinsic value and the great bulk of written matter. The correction made in England by the learned Faulfisch and his friend Knyehenicz has essentially improved the copy of the transscriber, as even a superficial survey made of 10—12 pages in any part of the book will show to the attentive reader. But also in this respect I confine myself to a relative statement. —

The Edition.

In preparing the present volumes I have, on the whole, followed the principles now generally accepted by the editors of mediaeval texts and already observed by me in the Polemical Works, where I have minutely explained them.[1])

I have only to add that in the general arrangement of my editorial work I had of course to follow the directions of the Wyclif Society that had asked and charged me to bring out De Veritate. The text, the critical and historical notes are given in Latin for the sake of unity, while the Introduction and the Side-notes are in English. Anything important to know about the scribes and correctors of the text has been mentioned in both, either in the Introduction or in the text-notes. No editor, however, is obliged to hand down to posterity whatever slips they committed, or what ignorance they displayed. There is no standard for the spelling of mediaeval texts. As in the Polemical Works I have not dressed Wyclif in the classical robes of the Augustean age, but left him his mediaeval garb. I adhered, therefore, in my print to the orthography of the infima latinitas, refraining from reproducing wilful alterations of the copyists or such owing to ignorance or open negligence. I have tried to give in the first chapters an exact copy of the original manuscript; but then I dropped anything that seemed superfluous in order to prevent my critical apparatus from becoming

1) Introd. LVII ff.

a mere dust-heap and a plague to the scholar by inserting the more than useless lectio varia or by confirming the readings of the printed texts by those of the other manuscripts, which again would have meant useless repetitions. The point at issue was to prepare a readable text; so anything not characteristic for the codex was left out. Directions are given at the proper places, whenever a new way of annotating or reproducing the text was entered into.

I am sorry to say that misprints have been stronger than I. More than four, often five and six times I with my helpers have gone through the proof sheets, but have not succeeded on every page. Omissions and the more important misprints discovered, after the printing was done, I have noted under the Corrigenda and Addenda,[1]) except all those that were insignificant (faults of punctuation and the like).

Finally I have to say a word on my conjectures. The transmission of the text in four manuscripts has in this direction limited my own work. As long as a reading was acceptable, I stuck to it; in a few cases, when it was a question of restoring or correcting the text, my proposal has been marked by italics. — All that is given in the manuscript (text and part of the notes) has, according to the rules now generally accepted by text-editors, been printed in antiqua, the editor's additions in italics, the texts of the Bible spaced out, quotations from the Fathers, Doctors etc. in quotation-marks.

Five Indices 1. a Glossary, 2. a List of passages taken from Holy Scripture and 3. from the Fathers, 4. a Register of the names occurring in the text and 5. a full Table of Contents are added at the end of the third volume. —

1) see pag. XIII.

de ludis quos fidelibus licet exercere ...
... opere ... lex ...

a 9a b

[illegible]

[illegible]

a divisio legis mosaice

de successione legis nove post veterem

Cod. A. Fol. 95c vgl. III. 102

JOHANNIS WYCLIF

TRACTATUS DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE.

CAPITULUM PRIMUM.

Motive for writing the Tract: defence of Holy Scripture against the scoffers

A fol. 1[a] lin. 1

Restat parumper | discutere errores | et concordias circa | sensus scripture hodie plus solito seminatos, tum quia in illa consistit salus fidelium, tum quia illa est fundamentum cuicunque opinioni catholice, sed et exem-

H. Scripture gives the foundation for the salvation of the faithful, the truth of Church-doctrine, and the judgment on heresy

---

2 Tractatus de veritate sacrae scripturae *supra columnam dextram manu posteriore; supra sinistram manus posterior ab illa differens scripsit* Forte est wiclephi vel alterius coaetanej; *in medio loco signum quoddam hac forma exaratum:* M *cod. A omiserunt CD* 4 *Cod. Pal. Vindob. 1294 (A) fol. 1ª lin. 1 Cod. Cantab. Queen's 27 (C) fol. 1 (paginae codicis carent numeris; addidi) Cod. Dubl. Trinity Coll. C 1, 24 (D) fol. 8ª lin. 1 littera initialis* R *minio adumbrata, non prorsus coloribus illustrata* 6 in illa *AC* in ea *D* 7 catholice: *lineas primas inde ab* Restat *usque ad* ca(tholice) *librarius maioribus litteris exaravit in A; hunc sedula lectione transii, quia libri lectiones accurate curavit eiusque correctores A^1 et A^2 diligentissime —* gnaviter *ut in subscriptione (fol. 119ᵈ) affirmant, perpoliverunt scriptionem* sed *A; perpetuavi quamquam libri manuscr. non raro* set *exhibent; idem valere de* haud illud quidquid *et similibus volo* sed et *A, in loco raso D* et *C*

---

4 Restat: *quo verbo JW, quaecunque in praecedentibus Summae suae (cf. Shirley, A Catalogue of the Original Works of W., Oxford 1865 p. 7) partibus de Lege Dei disputavit, leviter tangit, totum arte ac ratione conclusum esse indicans; praecedit Summae liber quintus De Dominio Civili, in tres partes distributus, quarum primam Reginald Lane Poole anno 1885, secundam Joh. Loserth anno 1900 publici iuris fecit impensis Societatis Wyclifianae.*

plar est et speculum ad examinandum et extigwendum quemcunque errorem sive hereticam pravitatem. modicus itaque error in isto principio posset inducere mortem ecclesie.

The objections of the opponents are refuted: H. Script. is true and consistent and thus the pattern for theological controversy

Primo igitur arguitur multipliciter contra veritatem et consequenciam scripture sacre, *de* qua dixi sepius, quod ista est vera de virtute sermonis secundum quamlibet eius partem et quod professores scripture sacre debent sequi eam in modo loquendi quoad eloquenciam et logicam plus quam aliquam alienam scripturam gentilium.

contra quod primo arguitur per beatum Augustinum quarto De Doctrina Cristiana octavo capitulo, ubi videtur dicere, quod non debemus imitari autores scripture sacre in forma loquendi.

pro isto suppono locum a testimonio Augustini in logica, methaphisica et quacunque veritate testanda plus

---

5 multipliciter *om. C, qui per totum valde mendosus est* 6 consequenciam *AD* conclusionem *in correctura C* scripture sacre *AC* sacre scripture *D* de *addidi om. cuncti codd.* 7 ista *A* ipsa *CD* Conclusio prima *in margine addidit C*[2] 8 Conclusio secunda *in marg. add. C*[2] 10 aliquam *om. C* 12 contra *adnotavit in marg. C*[3] 14 autores *sic fere constanter cuncti codd.; perpetuavi lectionem* 16 *hic primum in margine cod. A extat signum quoddam, punctis lineisque effectum, quorum forma multifaria, numerus permagnus est* (÷ ≐ ⩦ ⩪ ⟋ ⟍ + ⌒ ◡ ∸ ∸ ⁞‖⁞ ⊂ *et similia) quas formas, qualia sunt, per totum apparatum criticum appello 'signum marginale'. his signis quae ab aliis 'obelus', ab aliis 'asteriscus', 'lemniscus', hypolemniscus' appellantur, librarius locos memoria dignos designare et eos, qui legunt, ad marginem vel superiorem vel inferiorem referre solet, ubi adnotationem vel glossam scriptam inveniunt. quod genus adnotandi codicibus illius aetatis proprium fuisse videtur. has notas, in marginibus cum illis signis additas, describo per totum hoc modo: A*[1] *in margine inferiore (super.) cum signo marginali adnotavit (addidit scripsit):* expositores *etc.* Augustini *sic constanter AD* Agustini *C, qui nomen ex arbitrio vel negligentia corrupit*

---

6 cf. Opus Evang. ed. Loserth I 91; 92; III 142; Streitschriften ed. Buddensieg 14; Sermones I ed. Loserth 218; 125
12 cf. S. Augustini Opera, op. Monachorum Ord. S. Benedicti (Maurinorum) coll., III ed. Veneta, Bassani 1797, tom. III p. 94.

validum quam locum a testimonio Aristotelis vel cuiuscunque ethnici a lumine nostre fidei alieni. tunc dico, quod Augustinus innuit in illo capitulo, duos esse modos loquendi autorum scripture sacre, scilicet obscurum et planum. et iuxta istos duos modos loquendi asserit duas conclusiones, primo, quod expositores scripture sacre vel scripturam ipsam exponendo vel sentenciam propriam preter illam scripturam exprimendo non debent imitari dictos autores sic obscure loquendo, quia sex causas ponit Augustinus sue obscure locucionis, que a nostro modo loquendi forent extranee. unde iste est textus Augustini: 'nequaquam putare debemus imitandos eos nobis esse in his, que ad exercendas et elimandas quodammodo mentes legencium et ad rumpenda fastidia ac acuenda studia discere volencium, celandos quoque, sive ut ad pietatem convertantur, sive ut a misteriis secludantur, animos impiorum utili ac salubri obscuritate dixerunt'. — ecce, quomodo deest nobis autoritas loquendi *Interpretation of Scr. not to be given in obscure language,*

1 *A*[1] *in marg. infer. cum sig. marg. add.:* expositores scripture sacre non debent eam per obscura verba exponere 3 Responsio *add. in marg. C*[3] 4 sacre scripture *C* 5 et *om., post supplevit supra rigam C* istos *A* illos *CD* Nota duas conclusiones Augustini *add. in marg. C*[2] 6 primo *A* prima *CD* prima conclusio *add. in marg. C*[2] 9 obscure *postrema pars vocis vix legi potest; atramento obscuriore A litteram* r *super* ur *add.* 10 Nota sex causas quare antiqui obscure loquebantur de scriptura sacra *add. in marg. C*[2] 12 imitare *(expunctum et linea per vocem ducta deletum)* putare *A* nobis *AD* nos *C* 13 exercendas. *cui C superscripsit* 1 eliminandas. *cui C superscripsit* 2 14 *voci* rumpenda *C superscripsit* 3 15 acuenda *superscripsit C* 4 16 ut *om. D, post add. in marg.* pietatem *superscripsit C* 5 misteriis *superscripsit C* 6

1 testimonio Aristotelis: *permultis locis, ubicunque JW vel apostolos vel patres vel scriptores antiqui mediive aevi testes citat, rem seu sententiam illorum profert in confirmationem sui argumenti, verbis ipsis prorsus neglectis; quo fit, ut, quae ex priorum operibus laudat, non sine magna difficultate et continuo labore inveniri potuerint; accedit, quod frequentissime et inscriptionem et capitula librorum laudatorum negligit, ut de verificatione, quam dicunt, locorum, quos ex antiquis profert, saepe desperaverim* 12 *cf. Opp. tom. III 98*

obscure propter sex causas, propter quas illi sic obscure locuti sunt. ideo exponendo illos oportet loqui sincerius, quia aliter non forent expositores, sed nudi recitatores. ideo sequitur in textu Augustini: 'sic quippe illi locuti sunt, ut posteriores, qui eos intelligerent recte et exponerent, alteram graciam, disparem quidem, verumptamen subsequentem, in dei ecclesia reperirent'.

but has to follow the simple meaning of the words

secunda conclusio Augustini De Pla||nis Locucionibus (fol. 1[b]) Autorum Scripture est ista: 'licet de literis autorum scripture, que sine difficultate intelliguntur, sumamus exempla rethorice vel logice loquendo conformiter, tum in hoc debemus imitari eos tamquam humiles eorum discipuli, non tamquam in autoritate eis parificati'. — prima pars innuitur Luc. septimo et octavo cap. et secunda pars ibi exprimitur sub hiis verbis: 'non, inquit, expositores eorum ita loqui debent, ut tamquam se ipsi hos exponendos simili autoritate proponant'.

and to take H. Scr. as the pattern also in the form of speech

ex quibus patet tercio, quod non est color in isto argumento: nos non debemus parificari autoribus scripture sacre obscura locucione, dum ipsos exponimus, nec in autoritate loquendi, dum planam eorum locucionem exprimimus, ergo non debemus eos imitari in logica vel eloquencia, cum Augustinus innuit, quod debemus. habemus enim graciam non solum temporaliter, sed discipulariter subsequentem.

---

2 illos *A* eos *CD* 3 nudi *AD* invidi *C, qui per totum parum sollerter legit et scripsit* 6 p *perpetuavi ante* t *et* s; *quam scriptionem aetatis illius propriam fuisse permulta exempla docent, cf.* assumptum optentus *et similia* 8 secunda conclusio *add. in marg. C*[2] 10 summamus *A* 12 tamquam: *postrema pars voc. oblitterata C* 14 innuitur *paene oblitteratum C* septimo *CD* primo *A* Nota *in marg. add. C*1 18 *punctis in marg. positis relegamur ad super. marg., ubi add. A*[1] Debemus imitari autores scripture in forma loquendi 20 obscura *A* in obscura *CD* 21 eorum locucionem *AD* locucionem eorum *C* 22 eos imitari *A* imitari eos *CD* 24 temporaliter *in correctura A* discipulariter *AC* disciplinaliter *D*

---

4 *cf. ibidem p. 95* 8 *cf. Augustini Opp., Sermones, tom. I 138; De Eucharistia I 4; 5; 84; 123* 14 *v.* 4—18

Literal and mystic meaning of H. Scr.

et hinc ecclesia et sancti doctores post exposicionem sensus scripture concedunt verissime de virtute sermonis, quod Cristus est

'Agnus, ovis, vitulus, aries, serpens, leo, vermis',

sed ad sensum misticum, qui est ut plurimum literalis. nec moveat dictum Augustini capitulo sexto quarti libri De Doctrina Cristiana, quo dicitur quod 'nec ipsos autores decet alia eloquencia nec alios ipsa'. hoc enim est verum ad verba, cum quilibet rethor habet propriam eloquenciam, sed sensus est, quod illa eloquencia non decet alios autentice, sed imitatorie tamquam eorum discipulos iuxta illud prima Petri quarto: si quis loquitur quasi sermones dei. aliter enim non loqueretur ecclesia in suo servicio conformiter ad scripturam, quod agnus dei acomodaret nobis aurem suam, et sic pro maiori parte ecclesiastici servicii per sanctos doctores ex campo scripture eliciti et edocti, nec aliter sequerentur sancti doctores logicam scripture in scriptis suis, dimissa logica aliena. aliter enim non disceremus oracionem dominicam vel simbolum, cum utrumque sit eloquencia et logica scripture inserta, sed et ista logica foret inaniter inserta, nisi liceret ipsam adiscere et per consequens exercere. et confirmacio patens est eo, quod sancti doctores et specialiter Augustinus allegatus in contrarium in facto efficacissime docent oppositum. ipsi enim in facto, cui plus credendum est quam verbis, secuti sunt scripturam strictissime nedum in philosophia reali vivendo, ut edocet, sed in philosophia sermocinali, ut patet inferius. quis igitur diceret, ipsos intendere, quod non debemus eos

St. Augustine followed H. Scr. in his life and doctrine

1 ecclesia *AD* canit ecclesia *C* 2 conc. *AD* non conc. *C* 4 *C in marg. add.* V *(i. e. versus)* 5 A^1 *in marg. add.* contra dicta nota 6 quarto libro *D* 7 quo *AD* ubi *corr. C* 9 rethoricus *C* 10 illa *AD* ista *C* 12 iuxta iuxta *(alterum expunctum) A* prima *A* *om. CD* 16 *ante* ecclesiastici *signum quoddam exstat, cui in margine respondet nota librarii* C^2 *haec:* inanis foret usus 17 sancti *A* beati *CD* 19 disceremus *A* diceremus *CD* 20 utrumque *A* utrunque *D* utrimque (? uterque) *C* 21 ista *AC* illa *D* inutiliter *CD*

6 *cf. Opp. tom. III 88* 12 *v. 11* 28 *cf. infra p. 14*

sequi in logica, cum in facto docent oppositum? quia ergo non sufficimus habere tam perfectam logicam vel eloquenciam sicut habet scriptura, sed unam humiliter derivatam, que est eo perfeccior, quo est sibi conformior, ideo dicit Augustinus, quod habemus graciam consequentem.

nec moveat, quod aliter loquuntur domini et aliter servi, quia huiusmodi diversitas pocius attenditur penes materiam quam penes modum vel formam, ut Cristus dicit in persona sua: e g o s u m p r i m u s, e t n o v i s s i m u s, et tamen ‖ cristianus, dicens hoc in persona sua, racione fol. 1c materie foret blasfemus. habeamus ergo formam locucionis scripture aptatam nostre materie, ut, sicut Cristus nominat singulariter patrem suum, ut patet Joh., sic nominemus nos singulariter patres et fratres nostros, ut Cristus docet nos Matth. sexto in oracione dominica, nec sequamur locuciones pompasticas secularium dominorum. ex tali, inquam, fastuosa loquela debilitatur cristiana religio.

H. Scr. the pattern for our speech

forma igitur locucionis scripture est exemplar omni alii modo loquendi probabili.

---

2 ergo *A* igitur *CD* log. vel eloqu. *AD* eloqu. sive log. *C* 4 derivatam *AC* dirivatam *D* 8 pocius *sequitur locus rasus A* 9 Cristus dicit *A* dicit Cristus *CD* 10 C^2 *in marg. add.* Exemplum 11 tamen *columnam alteram pag. primae (in adversa charta) concludit; sub col.* 1^a *et* 1^b *manus recentior atramento pallescente add.:* Ex Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi *A* 12 ergo *A* igitur *CD* 13 aptatam *A* aptam *CD* sicut *AD* sicud *C, et sic paene constanter in codd., sed librarii scriptionem hanc non per totum retinent; idem valere de* velut. capud. inquid. haud. aput *et similibus, ubicunque non testor contrarium, valere volo, cf. supra p. 1 lin. 7 (notam)* 14 Joh.: *seq. lacuna ACD* 15 C^2 *in marg. add.* de nominacione singulariter: *paullo infra idem in marg.* Nota 16 Matth. *AC* in oracione *(ambo expuncta)* Matth. *D* 17 pompasticas *AD* sophisticas *(expunctum)* pompasticas *in correctura C* 20 C^2 *in marg. add.* concludit alii *AD* alio *C*

---

5 *cf. supra p. 4; nec non Aug. Opp. tom. XIII* 903^b; 948^c; *VI*, 23^b, *ubi similem in modum de hac re disputat* 10 *Apoc.* 22_{13} 14 10_{30}; 8_{28}; 1_{14}; 5_{17}; 18; 43; 6_{32}; 1_{49}; 15_{23}; 16_{15}; 28; 20_{17} 16 *Mtth.* 6_{9-13}

Symbolical language of H. Scr.

secundo arguitur ex testimonio Augustini Super Joh. omelia quadragesima septima, ubi dicit, quod 'multa' per similitudines et alia, que commemorare longum est, dicuntur Cristus. si autem proprietates discucias rerum, quas videre consuisti, nec petra est, quia durus, et sine sensu non est, nec ostium est, quia non eum faber fecit, nec lapis angularis est, quia non est a sculptore compositus, nec pastor est, quia custos ovium quadrupedum non est, nec leo est, quia fera non est, nec agnus est, quia pecus non est. omnia igitur ista propter similitudinem'.

St. Augustine carefully distinguishes matter and symbol

quantum ad illud allegatum suppono, arguentes per locum a testimonio Augustini acceptare dicta sua sine suspecta differencia utrobique. quomodo, rogo, darem fidem per locum a testimonio Augustini, si allego eum in hiis, que concordant sensui meo, in aliis autem, quibus discordat ab opinione mea, ipsum abiciens. sic enim duo contradictorie opinantes superflue acciperent ipsum

---

1 C^3 *in marg. add.* secundum argumentum   2 47^a *D, A in marg.* 41^a *A, corr. C*   4 cristus *D*   cristus *AC* A^1 *in marg. add.* Nota quomodo Cristus est agnus ovis lapis hostium etc.   5 consuesti *D*   est *iteraverunt cuncti; alterum delevi*   et *supra lin. add. D*   6 sensu *om. D, postmodum add.* D^1 est *(post* ostium) *add. supra lin. A*   non eum faber *A*   faber non eum *CD*   faber eum non *Maurini*   7 structore *Maurini; et sic saepe per totum JW commutat et opinionem et ipsa verba scriptorum, quos laudat; lectiones variantes testari omittam. de hac auctoris nostri indiligentia Reginaldus Lane Poole (cf. De Dom. Civ., Wycl. Soc. 1884, in ultimis paginis [Report of Wycl. Soc., p. 5]) ita conqueritur: Wyclif's references are of the vaguest character. For instance, the Epistles of St. Augustin are quite differently numbered from the editions we have in print. The chapter-divisions of his other works are also hardly ever in correspondence with those of the editions. Consequently at every second or third page I am liable to be stopped until I have discovered the original passage, or, as has happened a few times, have had to give up the research in despair*   8 C^2 *in marg. add.* Nota   custos ovium quadrupedum non est. nec leo est. quia *om. prima man., postmodum add. in marg. cum signo* D^1 16 sensui *AC*   sensu *D*   meo *om., post add.* meo et *inter lin. A*   18 ipsum *A*   eum *CD*

---

1 *cf. Aug. Opp. tom. IV 806*

in testimonium dicti sui. dicit enim eadem omelia quadragesima septima paulo ante: 'tenete ergo, quomodo dominus Cristus et ostium sit et pastor. ostium pandendo se et pastor intrando per se, sed quod pastor est, dedit et membris suis. nam et Petrus pastor et Paulus pastor et ceteri apostoli pastores et boni episcopi pastores. ostium vero nemo se dicit, hoc enim proprie sibi ipsi tenuit'. proprie ergo se dixit ostium sicut et fundamentum, ut ostendit Augustinus ex scriptura prima Cor. primo et tercio. unde sequitur in textu Augustini: 'duobus gregibus numquam, duobus parietibus factus est lapis angularis, igitur et ostium est et lapis angularis'. ecce, si sic arguens ponderat logicam et verba Augustini, habebit ita expresse, quod Cristus est ostium sicut quod non est ostium. et sic de similibus. unde ergo evidencia secundum verba Augustini, Cristus non est ostium, ergo ipse non est ostium, quin pociori evidencia secundum verbum eiusdem Augustini, Cristus est ostium, sicut et dicit scriptura Augustinum autenticans, ergo est ostium. Augustinus enim expresse ponit utrumque et

---

1 eadem omelia *AD* omelia eadem *C* 2 47 *CD* 41 *A* tenete *A, sed primae parti verbi librarius superscr.* vide, *ut* videte *pro* tenete *legi maluisse videatur* 3 C^2 *in marg. notavit* quomodo Cristus est ostium proprie et pastor (past. *delet.)* 8 ipse *C* ergo *AD* igitur *C* 9 ostendit *AD* dicit *C* prima *A* *om. D; in C lacuna, sed punctis duobus litterae* c *in* cor *superscriptis librarius secundam epistolam Paulinam significari vult (sic fere per totum ubi epistulae N. Test. laudantur)* 10 primo et *AD* *om. C (lacuna)* 13 A^1 *in marg. add.* apparet contra Augustinum logicam *AC* locum *D* 15 ergo *A* igitur *CD* 16 secundum *AC* si *D* et sic de *etc. usque ad* ostium *exstant in litura A* 17 ergo *A* igitur *CD* 18 verba *CD* 19 Augustini *AC* autenticans *AD* autentica *C* ergo *A* igitur *CD, sic fere semper in codd., ubicunque* ergo *occurrit; de solutione breviaturae codd. pro* ergo *et* igitur *prorsus desperavi. etsi per fere triginta annos in lectione codicum saec.* XV^i *commoratus, arbitror in plurimis locis cod. A diiudicari non posse, utrum breviatura scribae pro* ergo *an pro* igitur *sit; quas lectiones codd., cum ad sensum contextus restituendum inutiles mihi videantur, afferre abhinc omittam*

---

1 *cf. Opp. tom. IV 805* 10 *cf. ibid. et quae de hac re similiter disputat, Opp. tom. IV 928; 1216; V 552; VII 19; 475*

fides nostra apponit affirmativam, cum Joh. decimo dicat veritas, que mentiri non poterit: e g o s u m o s t i u m.

The right understanding of H. Scr.

sed duo sunt dicenda, unum excusacio Augustini, ol. 1[d] ne tam subtilis doctor putetur | ex ignorancia logice in istis locucionibus aberrasse; et secundum de intellectu scripture in talibus, quomodo debet intelligi.

and its seeming discrepancies

fundatur autem Augustinus super autoritate scripture in ista logica et super isto famoso principio logico: in equivocis non est contradiccio, cum non sit nominis tantum, sed rei et nominis. dicit autem Cristus Joh. septimo fratribus suis: v o s a s c e n d i t e a d d i e m f e s t u m h u n c, e g o a u t e m n o n a s c e n d a m a d d i e m f e s t u m i s t u m, et tum sequitur in textu: t u n c e t i p s e a s c e n d i t a d d i e m f e s t u m n o n m a n i f e s t e, s e d q u a s i i n o c u l t o. absit quod credatur, veritatem in isto vel alio mentitum fuisse vel falsum asseruisse. iterum Luc. undevicesimo dicit eadem veritas: a b e o a u t e m, q u i n o n h a b e t, e t q u o d h a b e t a u f e r e t u r a b e o. et Prov. tredecimo dicit pater suus Salomon ab eo instructus, q u o d w l t e t n o n w l t p i g e r. absit cristianum credere,

1 apponit *A* ponit *CD* decimo *AC* 18 *D* 2 poterit *AD* potest *C* 3 *C*[2] *(?) in marg. add.* duo sunt dicenda *A*[1] *in marg. add.* excusacio Augustini 4 *A*[1] *supra col. 1*[d] *notavit* Conceduntur contradicenda in signis tantum per theologum vel in equivoco 5 aberrasse *AC* oberrasse *D* 10 *C*[2] *in marg. add.* Nota bene 11 *C*[2] *in marg. add.* 1[a] 12 hunc *om. C, add. supra lin. C*[2] 16 *C*[2] *in marg. add.* 2 17 qui *A* et qui *CD* 19 pater *AD* pater *prima manu C, sed altera manu* vel puer *ita supercriptum est, ut* puer *correctorem maluisse pateat* 20 wlt: *et sic constanter A, quam scriptionem, utpote librarii huius codicis propriam, retinui* vult *CD*

1 *v. 7* 8 *cf. De Ente Praedicamentali ed. R. Beer Lond. 1891 p. 18, ubi JW similem in modum de contradictione disserit: contradiccio non est nominis tantum, sed rei et nominis . . . signa non contradicunt propter se vel suas signancias, sed propter contradiccionis signancias. oportet ergo ad contradiccionem signorum, quod sensus contradicant. — de contradictionis vi ac ratione iisdem verbis disputat in De Logica ed. R. Beer 1897 p. 203: quoad contradiccionem . . . . non sufficit habitudo signorum, sed requiritur habitudo in modo significandi. contradiccio enim non est nominis tantum, sed rei et nominis* 11 *v. 8* 13 *ibid. v. 10* 16 *v. 26* 19 *v. 4*

quod ista tria exempla scripture cum eis similibus asserantur secundum talem formam, ut sapiant falsitatem vel quod vacent a notando misterio. est ergo generale et exemplare misterium, quod humilis cristianus non verecundetur concedere talia ad sensum equivocum, que tumorosis sophistis et aliis minus bene intelligentibus videntur esse contradicenda.

Truth cannot deceive

Double meaning in H. Scr. according to St. Augustine

et pro ista sentencia, licet sint quotlibet exempla, adducam triplex testimonium Augustini. nam super Psal. centesimo vicesimo uno exponendo illud Prov. decimo octavo: mors et vita in manibus ligwe; 'novimus', inquit, 'ligwas frusta; quedam carnis in ore moventur et percuciendo palatum et dentes distigwunt sonos, quibus loquimur. ostendantur michi manus ligwe. ligwa ergo non habet manus, sed habet manus. que sunt manus ligwe? potestates ligwe. idem ergo est mors et vita in manibus ligwe: et ex ore tuo iustificaberis et ex ore tuo condempnaberis'. —

quotlibet sunt talia dicta scripture, in quibus notatur equivocacio terminorum. ideo sepe dixi, quod qui noluerit in aliqua parte scripture intelligere gramaticam,

1 C^2 *in marg. add.* 3 asserantur *emendavit in marg. cum signo marg.* A^1, inferantur *prima man. in contextu A* asserentur C inserentur *D* 3 a notando *CD* annotando *A* 5 equivocum *AC* misticum *(expunctum)* equivocum *D* timorosis *D* 6 bene *om. C* 7 contradicenda (contradicta? contradictoria?) *A* contradictoria *CD* 8 A^1 *in marg. add.* Augustinus 9 C^2 *in marg. add.* triplex testimonium Augustini C^2 *in marg. notavit* primum 10 centesimo vicesimo uno *emendavi ex autoritate Scripturae s.* CXX⁰ *codd.* 11 decimo octavo *scripsi ex autoritate Scripturae* XXVIII⁰ *codd. omnes* A^1 *in marg. add.* a *(cf. infra p. 11 lin. 14)* ligwe *A, perpetuavi, quia haec forma librarii cod. A per totum propria esse videtur* lingue *CD* 12 inquam *A* frustra (? frusta) *cuncti codd.* 13 distigwunt *sic fere semper in cod. A; perpetuavi* 14 A^1 *in marg. add.* manus equivovatur 15 sed *AC* que sunt lingue manus *(prima manu exarata, postmodum expuncta)* Si *D* 16 potestates *AD.* i. e. potestates *C* 17 vita *in correctura C* 21 voluerit (? noluerit) *codd.*

9 cf. Opp. tom. VI 761 11 *v. 21* 17 *cf. Mtth. 12*37

Grammatical training the condition for understanding H. Scr.

nisi quam puer didicerat, nedum erit ignarus misterii scripturarum, sed intricabit se inconvenientibus nimis magnis. logicam sibi et gramaticam infidelibus absconditam docet dominus in hiis dictis. unde, queso, nosceret gramaticus, quod manus est equivocum ad signandum nunc corporale organum et nunc potestatem, que est operandi principium, sive creatam sive increatam, nisi illam equivocacionem mendicaverit ex scriptura. unde probat Augustinus ex scriptura multiplici, quod manus domini sit potestas. ideo sic infert: 'evidencius audi, frater, ne forte carnali sensu adhuc cogites, quod membris distinctus est deus. audi evidenter, quomodo dicatur manus potestas.'

secundum testimonium Augustini est super Psal. vicesimo septimo, sermone secundo, ubi movendo dubium, utrum voces illius psalmi sint voces nostre aut voces spiritus dei, arguit ad partes: 'si non forent voces
fol. 2[a] nostre, cum sint voces gemitus | et lacrimarum, que non sunt nisi laborancium miserorum psalmo dicendo, mentiremur, quod est inconveniens penes eum, cum verendum est, ne non dicamus verum in nostris eloquiis'. et post solvit sub hiis verbis: 'misericors loquendo miseris dignatus est uti in nobis voce miserentis, et ita utrumque verum est: et nostram esse vocem et nostram

1 quam puer *CD* qua pure (?) *A* 2 convenientibus *A* 3 sibi *A* igitur *D* sibi et *om. prima manus C* igitur et *post add. in marg. cum signo marg. C² (aut C)* 8 illam *A* istam *CD* 12 deus *AD* dominus *C* 13 dicatur manus *A* manus dicatur *CD* 14 *A¹ in marg. notavit* b 15 vicesimo septimo *emendavi* 26 *AD* 16 *C* 17 *A² in marg. add.* arguit 18 lacrimarum *D* et lacrimarum *AC* 19 nisi laborancium *CD; A, sed emendavit, addito inter rigas* ad. *A¹, qui* nisi ad laborancium *legi maluisse videtur* 21 *C² in marg. addidit* 90⁰ verum *AD* *om. C, postmodum add. supra lin. C²* 23 miseris *CD* miseriis (?) *A* 24 et *AD* i. e. *(sic) C* *A¹ signo quodam in marg. posito lectorem ad marg. super. delegat, ubi invenitur* voces lacrimarum sunt voces nostre et non sunt nostre

9 *cf. Opp. tom. VI 761* 14 *cf. Opp. tom. V 155*
22 *cf. ibidem 155—156*

non esse et spiritus dei esse vocem et ipsius non esse. spiritus dei vox est, quia illa nisi ipso inspirante non disceremus. ipsius autem non est. ille autem nec miser est nec laborat, rursus nostre sunt, quia voces indicantes sunt nostram miseriam. iterum non sunt nostre, quia ex dono eius gemere meremur.'

St. Augustine's subtle distinctions in his controversy with the Sophists

ecce, iste sanctus, humilis logicus, sed subtilis, non timuit propter sophistas ex autoritate scripture concedere conclusiones, que videntur stultis equivocacionis ignaris contradicere sibi ipsis. wlt igitur dicere, quod non sunt nostre voces, sed Cristi capitaliter, nec sunt voces Cristi, sed nostre personaliter.

pro cuius intellectu notandum primo, quomodo sepissime dicit Augustinus, quod ecclesia est unus homo, cuius capud est Cristus, et membra fideles predestinati. unde, ut dicit Super Psal. centesimo quadragesimo uno, sicut in nostro corpore capud loquitur pro membris ceteris, sic Cristus pro membris sui corporis mistici, et Actis: Saule, Saule, quid me persequeris, et Matth. vicesimo quinto: quamdiu fecistis uni de hiis minimis, michi fecistis. vox domini ergo nunc loquitur in primis membrorum et nunc in persona capitis, ut patet De Doctrina Cristiana et sepe Super Psalterium.

3 diceremus *CD* miser *in correctura A* 4 rursum *CD* iudicantes sunt *CD* sunt indicantes *prima manu, sed signis superscr. duo transponuntur A* 6 morimur (?) *A* 9 *C*² *in marg. add.* Nota 13 *A*¹ *in marg. add.* ecclesia primo *om. CD* quomodo *AD* quod *C* 14 *C*² *in marg. add.* Nota ecclesia est unus homo, cuius capud est Cristus 16 centesimo quadragesimo uno *emendavi* CXL⁰ *codd.* 17 membris ceteris *AC* ceteris membris *D* 18 et *A* ut *CD* 22 in primis nunc in persona membrorum et nunc in persona *C* in psalmis in persona membrorum et nunc in persona *D* *in A locus foede corruptus:* in psalmis nunc in persona *prima manus, sed cum signo in marg. pos. emendavit aliquis (A*¹*)* membrorum et nunc in persona. *ut* in psalmis nunc membrorum et nunc in persona in persona eum *legi voluisse appareat* 23 de *A* in 3⁰ de *C* 3⁰ de *D*

16 *cf. Opp. tom. VI 1003* 19 *cf. Act. 94* 20 *v. 40* 23 *cf. Opp. tom. III 76* *cf. Opp. tom. III, De Genesi ad Litteram, p. 354*

tercium exemplum est dictum Augustini Super Joh. omelia quadragesima septima ostendens ex scriptura, quomodo Cristus moriebatur non secundum deitatem vel animam, sed secundum corpus, sic infert: 'nescio, inquit, si anima mea non moritur. a te non occidatur et non moritur, quomodo inquis: ego possum occidere animam meam? ut alia peccata interim taceam: os, quod mentitur, occidit animam. quomodo inquis: securus sum, quia non moritur? ipsum dominum audi dantem servo securitatem: nolite timere eos, qui occidunt corpus, et postea non habent, quod faciant, sed eum timete, qui habet potestatem corpus et animam occidere in iehennam. ecce, quia moritur anima, ecce, quia non moritur. sicut mori carni tue est amittere vitam suam, que est anima, ita mori anime est amittere vitam suam, que est deus. certe ergo inmortalis est anima, et tamen est mortua sicut vidua deliciosa, ut dicit apostolus.' sicut illa ergo potest dici et vivens et mortua, sic et anima, dum a deo fuerit viduata, ut exponit super illud Psal. centesimi tricesimi secundi: viduam eius benedicens benedicam.

A^1 in marg. add. c *(cf. supra p. 10 lin. 11)* 2 41^a ostendens *A* 41^a ubi ostendens *C* 47^a ubi ostendens *D* 3 *A^1 in marg. infer. cum signo marginali notavit* quomodo anima est simul viva et mortua et non viva in equivoco 5 inquis *CD* 7 iterum *A* 10 dantem *C* dicentem *AD* 12 eum *AD* ipsum C 13 corpus *AD* et corpus *C* gehennam *CD; litterae* g *et* j *in codd. nostris frequenter inter se commutantur* (ierusalem, gehenna, magestas *et similia); litterae* j *eandem vim atque litterae* g *inesse, multa exempla docent* 15 avertere *D* 16 mori anime *Maurini* mori est anime *cuncti codd., sed mendosa est scriptio* *C^2 in marg. add.* Nota quomodo anima moritur 17 inmortalis *sic fere per totum in omnibus codicibus, quatenus ex breviatura* n *et* m *distingui possunt* 18 sicut illa ergo *A* sicud igitur illa *C* sic igitur illa *D* 20 super *AC* *om. D* centesimi tricesimi secundi *emendavi* CXXXI cuncti

---

2 cf. ad hunc locum Aug. Opp. VI 807; IV 902 4 cf. Opp. IV 807/8 10 cf. Mtth. 10 28; Lc. 12 4 sqq. 20 cf. Opp. VI 894 Ps. 132 15

ecce, quales conclusiones et secundum quam formam verborum iste sanctus elicit ex scriptura, quotlibet sunt talia dicta huius sancti et aliorum concedencium conclusiones huiusmodi ex autoritate scripture, || sicut exempli fol. 2 gracia patet in hiis tribus dictis, que non omnino steriliter recitantur, cum preter gramaticam et logicam, quas docent, exponunt sentenciam scripturarum.

St. Augustine allows, and himself uses symbolic language

ex istis colligitur, quod nec autoritas Augustini militat contra concedentes locuciones figurativas scripture simpliciter, cum ipse in persona propria ita facit, nec ipse est redarguendus ex ignorancia logice, sicut putant quidam ignari logice Aristotelis et equivocacionis mistice scripturarum.

How is the latter to be understood?

ulterius restat videre, ad quem sensum locuciones huiusmodi figurative scripture debent intelligi. et sepe dixi, quod debent intelligi ad sensum misticum, sensum spiritualem, simbolicum et proporcionalem, ut sancti postillantes scripturam loquntur crebrius, sic videlicet, quod signata una proposicione mistice theologie, in qua alterum extremum est nomen creature et tamen attributum deo, notari debent condiciones analogice fundantes proprietates secundum genus in creaturis, cuius nomen accipitur. et colando illud, quod est perfeccionis in illo analogo, ac adiciendo proprietates imperfeccionis in genere, attribuendum est illud predicatum deo ad

---

3 conclusiones huiusmodi *AD* huiusmodi conclusiones *C* 4 scripture *om. CD* 5 A^1 *in marg. super. col* 2^b *superscripsit* intelligende figurative locuciones 9 conclusiones *(expunctum)* loc. *A* 10 persona propria *AD* propria persona *C* 14 ad *om. prima manus A, post add. supra lin.* A^1 15 A^1 *in marg. add.* figurative locuciones scripture sacre 17 et *C* vel *D* vel *prim. man. A, altera superscr.* et, *ut correctorem* et *maluisse appareat* 18 loquntur *A* locuntur *C* locuntur locuntur *(prius expunctum) D* 19 C^2 *in marg. add.* Nota regulam 20 tamen *om. C* 21 analogice *(?) A* analoge *CD* 22 creaturis *D; A, ubi postrema pars voc. in correctura est* creatura *C* 23 colando *AD* tollendo *C* illud *AD* id *C* 24 adiciendo *D,* A^1 *in marg. cum signo emendavit* abiciendo *A prima ma., C* 25 peccatum *(punct. subscr. delet.)* predicatum *D* deo *AC* non *linea deletum, sed in marg. prima manus add.* deo *D*

sensum equivocum. et sic proporcionaliter de nominibus creature unius generis attributis creature nature alterius sive in comendacionem sive in vituperium. et illum sensum est proprium philosophorum elicere, ut ostendi De Dominio in tercio libro cap. vicesimo septimo sub autoritate Augustini secundo Contra Simplicianum. exempli gracia leo significat secundum rudes gramaticos bestiam quadrupedem rugitivum, sed secundum theologos significat preterea nunc Cristum, nunc diabolum, ut ostendit Gregorius tercio Moralium cap. quarto et decimo septimo, Moralium cap. decimo octavo, deducens hoc ex scriptura. nam Apoc. quinto dicit: ecce, vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum et solvere septem signacula eius. et prima Pet. quinto adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, querens, quem devoret. unde ad exprimen-

Double meaning of the terms 'lion' discussed

1 equivocum *AC* deo equivocum *D, qui* deo *bis legi voluisse videtur* (deo ad sensum deo equivocum) 2 nature alterius *AD* alterius nature *C* 3 istum *C* 4 sicud ostendi *(ambo expuncta)* ut ostendi *A* sicut ostendi *D* sicud ostendi *C* 5 in *AD* om. *C* 7 significat *A* signat *CD* *A¹ in marg. add.* leo significat Cristum diabolum 8 rugitivam *D* 9 significat *A* signat *CD et sic saepissime in capitulis eis, quae sequuntur duo verba promiscue adhibentur; utrum legendum sit, ex breviatura codicum, qua pro* significare *et* signare *librarii utuntur, dignosci non potest; notare hanc lectionem var. abhinc omittam, quippe quae mihi ad vera autoris verba restituenda nihil referre videatur* 10 3⁰ *AC* 2⁰ *D* 11 decimo octavo *scripsi ex auctoritate edit. Migne* 17 *CD, A¹ cum signo marg. in marg. corr.* 11 *A in contextu* hoc *AC* hic *D* 12 dicit *A* dicitur *D* *om. C* 14 Iª *AC* *om. D* 15 noster *AD* diabolus *om. C* 16 ad *A* cum ad *D* cum *(punct. subscr. delet.)* ad *C*

5 *cf. De Dominio Civili ed. Reg. Lane Poole, Lond. 1885 p. 196: et quantum ad modum loquendi scripture de ira et furore domini utendum est regula Augustini secunda Ad Simplicianum: de ira, inquit, hominis detraho etc.* 6 *cf. Opp. tom. XI 451/2 Ad Simplicianum lib. II; cf. etiam de intellectu vero et mystico voculae 'leo' ibid. IV 806 (Quaestio secunda in Serie sec.)* 10 *cf. St. Gregorii Opp. (ed. Migne) Ser. I vol. 75 p. 601* 11 *cf. ibid. p. 616* 12 *v. 5* 14 *v. 8*

dum equivocacionem sensus dicit unus propheta, quod Cristus est leo, et alius, quod diabolus est tamquam leo. et ita de aliis terminis in scriptura.

Christ the Lion of Juda: points of comparison shown from H. Scr.

considerемus itaque naturam illius bestie et videamus, si in Cristo possumus reperire analogum.

est enim leo secundum naturales rex bestiarum, cui rugienti in montibus alie naturaliter sunt subiecte. est eciam in comparacione ad quantitatem in pectoralibus et capite fortissimus, sed et catulum quadriduo dormientem rugitu vivificat atque ad motum evigilat.

correspondenter ad ista tria Cristus primogenitus tribus Iuda habet in femore suo scriptum rex regum et dominus dominancium, ut dicitur Apoc. undevicesimo, cui omne genu flectitur celestium, terrestrium, infernorum, ut dicit apostolus ad Phil. secundo, ipsique tubanti in finali iudicio congregabuntur paratissime omnes gentes, ut patet Matth. vicesimo quinto. iste leo est in spiritualibus fortissimus, cum data est sibi capitaliter omnis potestas in celo et in terra, || ut dicitur Matth. ultimo. ista autem est fol. 2c potestas cordialis vel spiritualis, competens medie persone divine, que est in medio quoruncunque membrorum suorum, ut dicitur Matth. decimo octavo, et est cuicunque cristiano medium necessarium promerendi proporcionaliter, sicut cor et pectoralia tenent medium humani corporis quoad virtutem. a Cristo quidem, qui persepe tenebat medium, tamquam vita ecclesie primo

---

1 dicit *paene totum erasum A* quod *CD* dicit quod *A* 3 et *AC* et alius leo *(expuncta)* et *D* 4 *D in marg. add.* Nota *prima manu* istius *C* 6 *C in marg. add.* natura leonis et gracie Cristus est leo 8 est *correxit C* comparacione ad quantitatem in *om. C* 11 ad ista tria *om. C* 12 tribus *AD* de tribu *C* 15 infernorum *A* et infernorum *CD* 18 25⁰ *AD* 15⁰ *C* 20 *A² in marg. super. supra col. 2ᶜ glossavit*

rugitus Cristi suscitavit:
- corpus Lazari de sepulcro
- animam de inferno
- mortuos ad iudicium
- in cruce a dampnacione perpetua

21 *A¹ in marg. add.* medium Cristus

---

14 *v. 16* 16 *v. 10* 18 *v. 32* 20 *v. 18* 23 *v. 20.*

dignitate formata in corpore suo mistico vita et calor caritatis influitur ad membra cetera, ut patet ex fide scripture. iterum Lazarum quadriduo in monumento fetentem rugitu suo vocavit ad vitam. nam Joh. undecimo, postquam lacrimatus est, fremens in se ipso voce magna clamavit: Lazare, veni foras; nec legitur alium leonem rugisse tam potestative et tam virtualiter de longinquo, cum anima a demonibus detenta in thartaris audivit vocem illam terrentem demones, quod non potest tonitruum secundum fabulas poetarum. unde anima Lazari invitis demonibus parens comparuit et corpus mortuum vivificavit ad motumque et actus vitales restituit, quia Joh. duodecimo dicitur, quod Lazarus erat unus discumbencium. iste autem rugitus leonis nostri preconizavit rugitum medium, de quo Matth. vicesimo septimo sic legitur: Jesus autem voce magna clamans emisit spiritum, et ecce, velum templi scissum in duas partes a summo usque deorsum, et terra mota est, et petre scisse sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt. iste autem rugitus, quem apostolus vocat clamorem validum, maior priore significat rugitum maximum in finali iudicio, in quo mortui in quatuor plagis mundi, audient vocem filii dei. et sic utrobique post mortificacionem filiorum Cristi secundum peccata quatuor affeccionum, quatuor etatum et quatuor temporum et clamore valido ipsos vivificat.

2 membra cetera *A* cetera membra *CD* 3 lazarum *A* lazaro *CD* 4 *A*[1] *in marg. add.* rugitus Cristi 7 alium *om. D* 9 terrentem *A* terrentes *D* tonitruantem *C* 12 corpus mortuum *A* mortuum corpus *C* totum corpus *D* motumque *A* motum quia *CD* 15 leonis *om. C, sed signo post* nostri *posito et* leonis *add. in marg. verborum ordinem hunc constituit* rugitus nostri leonis 17 voce magna *AD* *om. C, add. in marg. C*[1] 18 in *AC* est in *D* 24 in quo *AC* qui *D* plagas *A* 27 et cla. *AD* cum cla. *C*

2 *cf. Joh. 5 40; 6 33; 35; 10 11; 11 25; Rom. 5 10; II. Cor. 4 10; Phil. 1 21; Col. 3 4 etc.* 4 *v. 43* 13 *v. 2* 16 *v. 50—52* 20 tonitruum *i. e. tonitru* 24 *cf. Joh. 5 25; 28*

Satan a lion: points of comparison

correspondenter contingit reperire in leone proprietates proporcionales diabolo, ut, quod sit in rapacitate fortissimus bestiarum, quod sit versus mortem insultor hominum et quod ossa habens dura, ex quorum collisione ignis egreditur, ex vehemencia caliditatis patitur quartanam continue. sic, inquam, diabolus rex super omnes filios superbie habet potestatem, cui nulla terrena potest pariliter comparari, ut dicitur Job. quadragesimo primo cap.: induratus est in malicia versus finem mundi, avidius atque crudelius insultat hominibus. ideo iam cum membris suis anticristus in articulo victorie membrorum Cristi invadit forcius, quam solebat.

Satan in the book of Iob

et quoad terciam proprietatem de illo scribitur Job. quadragesimo: ossa eius velut fistule eris, et Job. quadragesimo uno scribitur de eodem: sternutacio eius splendor ignis et sequitur. de naribus eius procedit fumus sicut olle succense atque ferventis. alitus eius || prunas ardere facit et flamma de ore eius egreditur, quia secundum Gregorium tricesimo secundo Moralium, sicut super ossa compago carnis erigitur, sic corpus malicie super perversis conciliis, et specialiter, quando irrigantur speciali calliditate diaboli ut medulla. unde testiculi behemot, que sunt diaboli suggestiones, aperte pugnando mala sugge- fol. 2d

1 A^1 *in marg. add.* leonis proprietates 4 habens *AD* habeat *C* 9 induratus est *A* induratusque *CD* 10 insultat *A; in fine corr. C* insultatur *D* 11 anticristis *CD* 14 fistule *CD* 17 sicut *bis D* 18 *col.* 2^c^ *subscripta haec sunt* quare diabolus dicitur leo et quare cristus dicitur leo A^1 prunas *correxi ratione Vulgatae habita* pravas *CD* pronas (?) *A* flamma *emendavi* flammam *cuncti codd.* 21 erigitur *A* irrigitur *pri. ma. C, sed superscr.* erigitur C^2 exigitur *D* consiliis *tres litterae finales in rasura, corr.* A^1 23 testiculi *corr.* A^1 24 *signo quodam in marg. posito delegamur in marg. superior., ubi scriptum est* de anticristo A^2 aperte *AD* a parte posteriori *C*

9 *v. 24—25: non est super terram potestas, quae comparetur ei (i. e. Behemoth = diabolo), qui factus est ut nullum timeret; omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiae* 14 *v. 13* 15 *v. 9; 11—12* 18 *cf. S. Gregorii Opp. (ed. Migne) Ser. I 76 p. 644 sqq.* 23 *cf. ibidem p. 653; 657*

runt, sed ossibus, id est, consiliis palliando suplantant, que ossa dicuntur, eris fistule, que instar cantus sonori cor a rectitudine patenter pervertunt. et tricesimo tercio Moralium exponit, quomodo sternutacio luciferi, que est passio capitalis, est veneni conspersio, quam effundet secundum anticristum per coruscacionem sanctitatis sophistice mundane glorie et ficticie portentorum. et tunc fumus exit de naribus, quando pomposa verba magnitudinis potestatis excecant oculos simplicium animorum. unde per ollas succensas 'animorum fervor exprimitur, cum cogitacionum impetus sit quasi spuma aquarum ardencium' et zelus temporalium quasi ignis subiectos exagitans. alitus itaque est inmissio cogitacionis temporalium, incandescere faciens avaricia animos simplicium subditorum, cum, quidquid vicarius anticristi sonuerit, sonat fornacem avaricie velut flamma.

ex quotlibet talibus proprietatibus leonis colari potest analogum, propter quod deus analogice foret leo. et ita de quibuscunque nominibus, que scriptura sibi attribuit.

de tribus exemplis scripture, que videntur repugnare, patet inferius secundo capitulo.

---

1 id est *AC* enim *D* 2 que instar *A* quia instar *CD* 3 patenter *mutavit prima manus codicis Vindobonensis ex* potenter *superscriptis litteris* pa *super primam partem vocabuli* patenter *C, sed* o *correxit aliquis ex* a patenter *D* 5 conspersio *A* conspercio *CD* quem *C* 7 ficticie *A, in correctura C* ficticiam *D* 9 potestatis *in correctura C* 12 et zelus *AD* et cogitacionum impetus *(haec duo* cogitacionum impetus *punctis subscriptis deleta)* zelus *C* 17 potest *(punctis subscriptis deletum)* analogice *D* 21 scripture *om. CD*

---

2 cf. ibid. p. 654; 659 sqq. 4 cf. ibid. p. 709 8 cf. idib. p. 712 sqq. 10 cf. ibid. p. 713

CAPITULUM SECUNDUM.

Putting aside the objection is refusing the discussion

Contra dicta argui potest tripliciter, primo ex hoc, quod metha absurdissima in disputacione est redargucio, quam attingit supradicta responsio Augustini in principio. non igitur valet scriptura vel doctor instruens incidere in hanc metham.

quantum ad istud patet, quod ignari logice et cupientes inanem gloriam ut sophiste prorumpunt in verba huiusmodi: ecce, redargutus es contrarius tibi ipsi. hodie didici in scolis, quod contradiccio secundum sacram paginam concedi debeat. ymmo hii subsanant derisionibus, nutibus et contumeliis, quando deficiunt argumenta, que omnia pius cristianus humiliter sustinet propter amorem Cristi et edificacionem ecclesie, malens sustinere pro Cristo obprobria quam a Cristo pro defectu imitacionis erubescere in finali iudicio. nam Luc. nono dicit Cristus: q u i m e e r u b u e r i t e t s e r m o n e s m e o s, h u n c f i l i u s h o m i n i s e r u b e s c e t coram angelis dei.

Arguments from Scr. are to be put aside as frail

non ergo erubescendum est de hac evidencia: scriptura sacra sic loquitur, ideo ego tamquam eius humilis discipulus sub autoritate eius debeo loqui conformiter. unde caritas, que utrobique intenditur in scriptura, movet eciam modernos doctores, uti eloquio magistrali ex scriptura derivato, licet videatur sciencis

---

1 Ca. 2^m *miniavit A* c^m 2^m *C^2 D^3* 2 *C in marg. add.* obieccio argui potest *AD* potest argui *C* 3 abserdissima *C, qui breviaturam* ꝑ *modo* sur *modo* ser *legi vult* 7 *C in marg. add.* Responsio 10 *A^1 in marg. add.* contradiccio concedenda 11 subsanuant (? subsannant) *C,* subsannant *D* 16 lunam, *expuncto* lu *A, ut supersit* nam 21 eius humilis *AD* humilis eius *C* 22 eius *om. C, asscripsit margini C^2* debeo *CD* deo *(compendio omisso) A*

---

4 *cf. supra p. 10 sqq.* 17 *v. 26*

humanis contrarium. sic enim loquitur Augustinus contra fol. 3[a] gramaticam super || psalmo illo Psal. centesimo undequadragesimo: non est absconditum os meum a te. ‛habeo, inquit, in abscondito quoddam ossum. sic enim pocius loquamur: melius est, ut reprehendant nos gramatici, quam ut non intelligant populi’. et conformem sentenciam dicit beatus Gregorius primo Moral: ‛voces enim verborum scripture non sunt nisi ut folia ad fructum sensus proficiencia. unde si obumbrant sensum, si confundunt, si distrahunt vel quomodocunque impediunt, sunt extirpanda, figuranda vel aliter aptanda’, ut prodest capcioni sensus scripture, sic quod melius foret, ut patet in beatis, capere sentenciam sine verbis, si nostra inferioritas non obesset.

et quantum ad logicam patet, quod contra vel preter dialecticorum regulas concedit scripture sacre discipulus multas conclusiones fidei necessarias, que latuerunt logicos infideles, sicut patet in materia De Trinitate et in materia De Incarnacione quoad sensum expositorium et alias formas ac opposita predicata. ideo vere dicit Augustinus secundo De Doctrina Cristiana in fine, quod ‛omnis

All doctrine is fully contained in H. Scr.

---

1 humanis *CD* humans *vel* habundans (?) *A* 2 *A*[1] *in marg. infer. sub col. 2*[d] *add. hoc glossema:* quomodo contradiccio in sacra scriptura est concedenda in equivoco psalmo illo ps. 138[i] non *A* illud psalmi sion *C, sed cum signo in marg. posito prima manus add.* 138, *quod inter* psalmi *et* sion *legi vult* illo psalmo 138 non *D* cent. und. *emendavi* CXXXVIII *cuncti* 4 habeo (? homo) *AD* quod fecisti in occulto habeo *C* 5 pocius *om. prima manus in C, postmodum inter lin. add. C*[2] *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg. add.* Augustinus contra gramaticam dicit ossum pro os 6 populi *A; D*[1] *add. cum. sig. marg. in marg.* *om. CD* 8 verb. script. *AD* script. verb. *C* 9 obmubrant *A* 10 confundant *AC* vel *D* ut *AC* 11 impediant *AC* 14 si *AC* utsi *D* 15 contra vel *AD* qualiter *in correctura C* 18 et *om. A* 19 sensum *A* sillogismum *CD*

---

1 *cf. Opp. tom. VI 978* 2 *Ps. 139*15 7 *cf. S. Greg. Opp. (ed. Migne) Ser. I 75 p. 540; 554* 15 *totius huius commentationis de logica scripturae sacrae radices cf. Logica (ed. R. Beer) I, Prooemium pag. 1: motus sum per quosdam legis dei amicos certum tractatum ad declarandam logicam sacre scripture compilare sqq.* 20 *cf. Opp. tom. III 57.*

sciencia est copiosissime in scriptura, sicut copiosius fuit aurum tempore Salomonis quam in Egipto tempore pharaonis', ymmo sicut filii Israel acceperunt thezaurum Egipti ut suum, sic fideles scripture discipuli accipiunt totam sapienciam in facultatibus exteris tamquam suam. 'quidquid', inquit Augustinus, 'extra homo didicerit, si noxium est, ibi dampnatur, si utile est, ibi invenitur. et cum ibi quilibet invenerit omnia, que alibi didicerit, multo habundancius inveniet ea, que nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine et mirabili humilitate discuntur'. et idem dicit epistola tercia Ad Volusianum ostendens, quod omnis lex, omnis philosophia, omnis logica et omnis ethica est in scriptura sacra. nec est putandum, quod iste sanctus doctor adulatorie sit mentitus, vel quod solum intelligat de scriptura, que est codex factus de pellibus animalium mortuorum.

Scr. repudiates all that is harmfull, teaches all that is useful

Scr. contains all philosophy, logic, ethics and morals

ex istis patet, quod humiles scripture discipuli non sunt concedendo contradicta redarguti, cum illa conclusio:

It is sophistical vanity to try to prove the fallacy of Scr.

1 *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg. add.* omnis sciencia est copiosissime in scriptura sacra *A*[1] *in marg. add.* scriptura sacra commendatur. 6 extra homo *A* homo extra *CD* 8 quilibet *AC* quisque *D* didiscerit *D* 9 ea *om. A, post inter rigas supplevit A*[1] 10 tanto modo *A* 11 humilitate *D, correxit man. posterior A* utili *(linea transversa del.)* humilitate *C* 12 *C*[2] *in marg. add.* nota quod omnis sciencia est in scriptura sacra 15 adulatorie *CD, emendavit A*[1] *cum signo in marg.* adulative *A* 16 que *AD* qui *C* 17 mortuorum *om. C, postmodum supra lin. add. C*[2] 18 *hic in marg. cod. A figura manus picta est qua pictor argumentum auctoris praeter cetera notari vult* 19 contradictoria *CD* illa *AD* ista *C*

3 *cf. Gen. 41 sqq.* 6 *cf. Opp. III 57—58; cf. etiam Joh. Damascenus, De Fide Orthod. I, 2 (ed. Migne), Ser. Graec. 94 p. 793 B; ad totum processum huius indagationis de logica script. s. cf. quae JW prius scripsit De Civ. Dom. (ed. R. Lane Poole) I cap. XLIV p. 397, ubi scripturam s. in se continere omnem veritatem egregrie ostendit* 11 *cf. Opp. tom. II (Epist. CXXXV Ad Volus. c. 5) 534/5, et cap. 4 § 17: quae disputationes, quae litterae quorumlibet philosophorum, quae leges sqq.* 18 *cf. supra p. 20 lin. 22* 19 *cf. librum JWi De Ente Praedic. (ed. R. Beer) London 1891, p. 18; supra p. 9 lin. 8*

in equivocis non est contradiccio sit docta potissime in scriptura. sicut igitur sophista instar ypocrite appetit plus nomen sciencie quoad homines quam eius existenciam quoad deum, sic logicus ewangelicus e contra postposita fama hominum appetit teneri stultus quoad mundum propter Cristum, ut reputetur sapiens quoad deum, quia tales sophiste sunt ut sic deo odibiles, ut dicit sapiens Ecclesiastici tricesimo septimo, dicentes se esse sapientes stulti facti sunt, ut dicit apostolus Rom. primo.

I myself formerly fell into such vanity and error

unde de ista vana gloria confiteor, sepe tam arguendo quam respondendo prolapsus sum a doctrina scripture, cupiens simul apparenciam fame in populo et denudacionem arrogancie sophistarum. nunc autem considero, buod non sit aliqua logica inscripta scripture sacre, et specialiter de illa, que apparet stultis contradiccio, quin inseratur propter notandum misterium scripture discipulis imitandum, dicente Cristo in apostolo Rom. decimo quinto quecunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.

I, therefore, in all apparent contradictions seek to fathom them logically and grammatically

quando ergo video apparenciam contradiccionum scripture, statim agnosco, quod innuitur discenda equivocacio, ut quod nos pro loco et tempore loquamur conformiter. quando ergo Cristus dicit: ego autem non ascendam, condescendit infirmitatibus hominum, qui autoritate eius debent loqui conformiter. dicimus enim comuniter: non comedi, non celebravi, cum sibi similibus, subintelli-

3 homines *A* omnes *(punctis subscriptis in C, linea per voc. ducta in D del.)* homines *CD* 7 sunt *A; C^1 add. in marg. om. CD* 13 fame in populo *CD* in populo fame *A, sed duabus lineis superscr. transposita* 14 arrogancie *in fine corr. C* eri arrog. *deleto* eri *A* 15 *A^1 col. 3^a subscripsit* de humilitate verborum theologi. *col. 3^b superscripsit* ego non ascendam ad diem festum hunc 17 notandum misterium *A* misterium notandum *CD* 18 Ro. *A* ad ro. *CD* 19 ad *AC* apud *D* 20 sunt *om. D* 21 apparencia *AC* 22 dicenda *corr. C* 23 ut quod *A* et quod *CD* 24 *C in marg. add. ma. pri.* Nota 27 non *AC* nec *D*

1 in equivocis *etc.: axioma logicum in disputat. scholae a doctoribus med. aevi frequenter adhibitum, de cuius origine cf. Aristot. Cat. cap. IV et Metaph. IV 3; 4; Isid. II Orig. 26, 2; 27, 5* 4 *cf. I Cor. 1 18:* ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ κτλ. 8 *Sirach 37 23* 10 *v. 22* 18 *v. 4* 24 *cf. Joh. 7 8*

gendo singulariter tempus certum pertinens sensui comunicancium et negando, quod pro illo tempore faciam talem actum. sic, inquam, Cristus interrogatus a fratribus pro hora sue ascensionis in Jerusalem, ut illic ascenderet, verissime asseruit, quod non ascenderet, suple: publice pro hac hora.

sic ergo debemus iuxta sensus comunes comunicancium aptare sermones nostros duplicitate postposita timendo plus defectum caritatis in nobis et aliis quam quotlibet redarguciones sophisticas. et patet, quod servando istam logicam non incidemus in metham, que sit inconveniens aput deum.

Explanation of apparent discrepancies in H. Scr.

quia tamen scriptura sacra est plene gravidata sentencia, notat Augustinus Super Joh. omelia vicesima octava verba huius scripture et signat misteria. notat ergo primo, quomodo 'consangwinei virginis Marie fratres domini dicebantur. erat, inquit, consuetudinis scripturarum, appellare fratres quoslibet consangwineos et cognacionis propinquos. nam Abraham et Loth dicti sunt fratres, cum esset Abraham patruus Loth, et Laban et Jacob fratres sunt dicti, cum esset Laban awunculus Jacob. cum ergo audieritis fratres domini, Marie cogitate consangwineitatem non iterum parientis ullam propaginem. sicut enim in sepulchro, ubi positum est corpus

2 faciam *CD; A, sed cum signo in marg. pos. corr.* facerem A^1 3 talem *voc. correctum in C* 4 illuc *D* 5 C^2 *in marg. add.* quomodo intelligitur illud. Jo III° ego autem non ascendam 7 comunicancium *CD* coītācium *A, sed utrum litt. quarta sit* t *an* c *non liquet* 8 artare *CD,* (? aptare) *A* postposita *AD* sita *C, sed sanavit* C^2 *margini asscribens* postpo 11 non *AD* *om. C, post add. supra lin.* C^2 incideremus *C, sed* re *expuncto sanavit* C^2 13 tamen (? cum) *A CD* 15 huius *A* eius *D; delet. in C linea per voc. ducta, emendavit* C^2 *add. inter rigas* huius D^2 *in marg. add.* Fratres domini 18 C^2 *in marg. add.* consanguinei vocantur fratres A^1 *add. in marg.* fratres dicuntur quilibet consanguinei in scriptura 19 dicti sunt fratres *A* fratres dicti sunt *CD*

14 *cf. Opp. tom. IV 673/674* 19 *cf. Gen. 13₈; 11* 20 *cf. Gen. 11₂₇; 31* 21 *cf. Gen. 29₁₅* *cf. Gen. 28₅; 29₁₀ sqq.*

domini, nec ante nec post mortuus iacuit, sic uterus Marie nec ante nec post quidquam mortale concepit'. isti fratres Cristi non erant eius apostoli, sed quia humanam gloriam querebant, ideo non in eum credebant, ideo glorie eius consulunt, ut faciens miracula laudari possit in die festo a populo. Cristus autem more suo respondit intencioni carnali eorum dicens, quod tempus suum, in quo fuit per ascensionem in celestem Ierusalem glorificandus, nondum advenit, quia ascensionem oportet precedere passionem. 'excelsa', inquit Augustinus, 'est patria, que est mansio Cristi, sed humilis via, que est passio Cristi. qui recusat viam, quid querit patriam?
ol.3c dies autem, qua queri potest || mundana gloria vel eius fructus, est semper paratus, cum deus ad hoc non limitavit tempus, sed dies festus Cristi in quo recepturus est gloriam eternam est dies eternitatis cui nondum attingit dies temporis.'

ex istis patet, quod Cristus signanter equivocat cum cognacione sua de die festo, secundum quod exigebat eorum terrena affeccio.

tercio notat Augustinus, quomodo Cristus ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in oculto. 'ascendit' inquit, 'non quasi volens gloriari temporaliter, sed aliquid docere salubriter, ut homines corrigere, de die festo eterno amovere, amorem ab hoc seculo aver-

---

1 *quae inter* post *et* quidquam *exstiterunt in D omissa, sed postmodum in marg. cum signo marg. add. sunt a D (? D*[1]*)* 3 non *AD* nunc *C* 4 non in eum *AD* in eum non *C* 5 eius *A* ipsius *CD* 10 passio *A* 12 *C in marg. add. prima manu* Nota 13 queri *sequitur lacuna D* vel *(expunctum)* mundana *A* *A*[1] *in marg. super colum. 3*[c] *superscr.* quare Cristus occulte ascendit ad festum scenophage et quomodo debemus illud festum celebrare eius *sequitur locus rasus D* 16 nondum *sequitur locus rasus D* 21 ascendebat *C* 22 *quae inter* quomodo *et* ascendit *exstiterunt* (Cristus *etc. usque ad* oculto), *in D linea subducta notata sunt; sic fere semper in D, ubicunque auctores Scripturae sacrae laudantur; notare abhinc omittam.* 24 ut *om., sed postmodum add. supra lin. A*

---

10 *cf. Opp. tom. IV 675* 21 *cf. Opp. tom. IV 677*
22 *Joh. 7*10

tere et in deum suos cupiebat convertere. sed quod in oculto ascendit, non vacat a misterio'. non ergo solum in oculto ascendit propter metum Iudeorum, nec solum, quia nondum venerat hora sue passionis, nec solum quia voluit docere suos discipulos requirente hoc persecucione fugere ab una civitate in aliam, sed ut memoraret nobis allegorice, tropologice ac analogice cursum presentis temporis ad futurum. notandum autem, quod dies ille festus scenophegie celebratus est in memoriam habitacionis Israelis in deserto in thabernaculis, quando fugiens ab Egipto de servitute pharaonis ad terram promissionis mansit in thabernaculis, ut patet in Exodo. cum igitur secundum apostolum prima Cor. decimo omnia in figura contingebant illis, cum scripta sunt propter correpcionem nostri in quos fines seculorum devenerunt, dignatus est Cristus aperire nobis in facto suo sensum misticum huius historie. nam genus fidelium liberatum est per Cristum ab egipciaca servitute, in qua pharaoni diabolo servivimus in tenebra peccatorum, cum lutea opera in terrenis desideriis agebamus, paleas terrenorum colligimus et in fornace temptacionis et tribulacionis anime quasi rubros lateres corpori vel sponsi diaboli preparabamus.

et ita de aliis figuris mistici sensus historie. sed Cristus, de tribu Iuda primo ingressus mare rubrum

1 suos *D* *om. A, sed postmodum add. supra lin.* A^1 *expunxit C* 2 C^2 *in marg. add.* Nota misterio *CD* misteriorum *A, sed add. cum sig. marg. in marg.* bonitate A^1, *qui* a misteriorum bonitate *legi maluit* 5 hoc *CD* huius *A* 7 anagogice *D* 9 cenophegie *C* scenofegie *D* colebratus *A* 10 A^2 *in marg. add.* Scenophegie festum habicionis *D* israelitis *D; C, sed post delevit et superscr.* israelis C^2 11 ab *AD* ex *C* 13 I cor. *A* I ad cor. *C* cor. *D* 14 illis cum scripta sunt *AD* illis scripta autem sunt *C* 16 cristus *om. D, post add. cum sig. in marg.* aperire nobis *A* nobis aperire *CD* 17 historie A^1 *in marg. cum sig. marg., CD* parabole *in contextu A* 18 D^2 *in marg. add.* m *(sic)* valde predicabilis 19 pheroni *D* tenebra *corr.* C^3 20 terrenis *priores litt. voc. correxit A* 23 preparabamus *D* preparavimus *C* preparamus *A, sed litteris* ba *superscriptis in* preparabamus *mutavit prima manus*

12 *cf. Ex.* 23_{14} *sqq.; Lev.* 23_{34}; $_{42}$ 13 *v.* $_{11}$

tamquam Amynadab, eduxit nos per baptizmum Cristi sangwine rubricatum ab ista egipciaca servitute. iterum quamdiu sumus in hoc seculo versus terram vivencium peregrinamur a domino habitantes in thabernaculis in deserto. 'ille', inquit Augustinus, 'est in thabernaculis, qui se esse in mundo intelligit peregrinum et celesti patrie suspirantem'. unde ad signandum nobis totum illum sensum et quod vita nostra abscondita est cum Cristo, ut dicit apostolus Col. tercio, oculte ivit Cristus ad festum scenophegie, quia ut dicitur prima Joh. tercio, nunc filii dei sumus, et nondum apparuit, quid erimus.

Christ's journey to Jerusalem and its importance for the work of salvation

pro istis, inquam, nobis notandum erat Cristus in scenophegia in oculto, scilicet ne appetamus secularem gloriam quoad mores, secundo ut cognoscamus cristianos fol. 3d non habere hic manen||tem civitatem quoad allegoriam, et tercio, ut videamus, quomodo magnus dies festus figurat ascensum istius hominis, qui descendit de celo et festum suum perpetuum quoad anagogiam, quia, ut dicit *prima* Joh. tercio scimus, quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus.

ecce, quot misteria parturit festum Cristi et verbum, quod videtur nobis incultum et contradiccionem sapiens eo, quod ignoramus equivocacionem et causam, propter quam scriptura sic equivocat. si, inquam, hec debite nosceremus, diceremus, quod nec in verbis domini nec in eorum sequela sit redargucio, sed multiplex informacio. ideo melius et subtilius est, quod scriptura stet in forma verborum, quam Cristus instituit, quam quod presumpcione humana temere corrigatur.

What seems a contradiction may hide a mystery

Human presumption is not to put herself above the words of Christ

---

1 tamquam amynadab *om. C* 4 a *AD* in *(voc. corr.) C* 9 Col. *AD* ad Col. *C* oculte ivit Cristus ad festum scenofagie *omissa in C* 10 prima *A* *om. CD* 11 nunc *AD* nos *C* 13 C^2 *in marg. add.* Nota tres sensus notandis *D* 18 illius *CD* 19 anagogiam *in correctura C* 20 *prima* Joh. *scripsi* Joh. *codd.* 25 inquam *in correctura D* hec *A* hoc *CD* 26 nec *om. A* 29 verborum *om. C* verborum *(bis) A* 30 corrigatur *AC* indicatur *(expunctum)* corrigatur *D*

---

1 *cf. Num.* 10_{14} 5 *cf. Opp. tom. IV 1093; 678*
9 *v. 3 cf. Joh.* 7_{10} 10 *v. 2* 16 *cf. Ebr.* 13_{14} 20 *v. 2*

de aliis contradiccionis apparenciis et talis modi loquendi utilitatibus patet inferius tercio et quinto capitulis.

Objection: figurative language renders all discussions of the school impossible

secundo arguitur ex hoc, quod data ista responsione confunderetur omnis disputacio doctrinalis, cum quilibet posset fingere equivocaciones tales ad votum et sic ubilibet contradicere sibi ipsi et perirent philosophia Aristotelis ac certitudo fidei ex loquela.

Certainly Scr. can be misinterpreted

hic dicitur negando consequenciam. conceditur tamen, quod homo posset abuti sciencia logice scripture, cum sciencia distincta a moribus quandoque inflat secundum apostolum. ideo non debet cristianus fingere equivocaciones nisi pertinenter fundabiles ex scriptura. quod si sophista verbosus inutiliter garulans illud facit, contradicit regulis scripture dicentis prima ad Thym. sexto, quod aliter docens quam scriptura sacra est vituperandus, quia non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Cristi et ei, que secundum pietatem est, doctrine, superbus est, nichil sciens, sed langwens circa questiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidie, contenciones, blasfemie, suspiciones male, conflictaciones hominum mente corruptorum, qui a veritate privantur, et sic, cum deus noster non sit deus dissensionis sed pacis, ut dicit apostolus prima Cor. decimo quarto, credi potest, quod maior pars disputacionis nostre excedit regulas legis Cristi, rixando pro vana gloria et non caritative pro illucidacione scripture et utilitate

as by garrulous sophists,

and often scholastic discussion on Christ's law is vain and heartless,

2 5⁰ *D* *in A et C locus vacuus exstat post* et 3 *C in marg. add.* secunda obieccio *pri. ma.* responsione *CD, A*[1] *in marg. cum signo marg.* racione *A* 4 omnis *corr. D* 6 sic *corr. C* periret *C* 7 ac *A* *et CD* loquela hac *C* 8 *C in mar. add.* Responsio *prima manus* 9 *A*[1] *in mar. super. cum sig. mar. add.* disputacio contenciosa multa mala facit 10 sciencia *et* inflat *linea subducta notata sunt D, nescio, cur.* 11 equiv. *in fine corr. A* 12 ex *AD* in *C* 13 illud *AD* id *C* 14 I *om. D* 17 que *AC* qui *D* 19 conclusiones *C* 21 conflictaciones *C* confluctaciones *A* conflicciones *D* 22 qui *in correctura A* a *CD; omisit, postmodum add. in marg. A* 24 I cor. *A* I ad cor. *C* cor. *D* 27 elucidacione *CD*

14 *v. 3—5* 24 *I Cor. 14₃₃*

ecclesie. ideo humilitas logice scripture est tyriaca ad destruendum contenciones tales sophisticas. et sic servaretur disputacio doctrinalis exclusa fallacia per istam celestem logicam, et sic discerneretur cristianus fingens duplicitatem et per consequens facto et nomine contrarius sibi ipsi a pio cristiano, qui non discit, docet vel disputat nisi propter honorem dei sui et utilitatem ecclesie.

but it is not against Scr. if without guile and if seeking the honour of God and the Church

quantum ad omnem philosophiam Aristotelis, patet, quod ex integro foret salva colata a suis erroribus, si fuerit per philosophiam scripture ubicunque expedit retractata et aliter *careret* suo ultimo complemento, cum impossibile sit, secularem scienciam non deficere, cum caruerit forma sciencie scripturarum. unde cristianus philosophiam, quam religiose discit de libris Aristotelis, non ipsam discit || [4a] quia Aristotelis, sed quia autorum scripture sacre et per consequens tamquam suam scienciam, que in libris theologie reccius est edocta. — non nego tamen, quin Aristoteles fuit magnus philosophus cuius libri licite leguntur et meritorie adiscuntur; errores vero suos de eternitate mundi, maris, temporis et

The philosophy of Aristotle is to be measured against Scr., all secular learning being patchwork

I recognise in Aristotle a great philosopher,

---

1 ad *AD* d *C omisso* a, *sed emendavit addito inter rigas* a 2 serenaretur *C (C²) D* 4 fugiens *A* 7 utilitate *C* 8 *A¹ in marg. infer. cum sig. marg. hoc glossema add.* philosophiam Aristotelis quomodo debemus studere et ipsa uti 11 careret *scripsi* cae't *(i. e.* caret) *codd.* 15 non *om. A, sed post sub lin. add. pri. ma.* autoris *D* 18 philosophus *voc. corr. in C* 19 meritorie *AD* eciam meritorie *C* *in marg. add.* errores Aristotelis *D²*

---

1 tyriaca *i. e.* θηριακή = *Gegengift, an antidote [ἀντίδοτον seu ἀντίδοτος] vel a panacea; cf. De Civ. Dom. I (ed. R. Lane Poole) cap. XXXIII 240: et illa consideracio de servitute et libertate . . . . est tyriaca contra superbos civiliter dominantes; cf. etiam De Dom. Div. 18 et 178* 20 *cf. Aristotelis Metaph. X (ed. Acad. Berol) II 1069 sqq.; II IV 999; Phys I II 192 ubi de aeternitate materiae, mundi etc. magnus ille doctor subtiliter disputat; Beda Venerabilis, Opp. pars I, sect. II. Sententiae Philosoph. ex Aristot. collectae (Migne, Ser. Lat. prior, tom. XC pag. 1013): 'Mundus est aeternus' intelligitur secundum Aristotelem et alios, quibus creatio rerum ex nihilo fuit ignota; non autem secundum veritatem, quae docet, mundum ex nihilo factum a Deo in tempore; Ueberweg, Gesch. d. Phil. ed. M. Heinze 7. Aufl. Berl. 1886, I 208*

but I repudiate his errors on the eternity of Creation

aliorum, que cristianus ponit creacione cepisse, non debemus adiscere, sed raciones scripture, ut sciamus errores suos destruere et sophismata sua dissolvere. sic enim eleganter fecit Doctor Profundus et alii multi sancti, nec videtur michi concedendum credendo commentatori suo Averroi, cum dicit in prologo primi Phisicorum, quod non est repertus error in dictis suis, aut quod non fuit intencionis sue negare incepcionem universitatis create, velut alii fingunt, vel quod postea revocavit errores in libro de Natura Deorum, in De Secretis Secretorum et in De Pomo, ut dicit dominus

1 non *AD* ideo *C* 2 sed *AD* secundum *C* 5 concedendum *A* contendendum *CD* *in marg. super. cum sig. marg. add.* questiones et conclusiones inutiles de Aristotele *A*[1] 6 Averrois *codd.* 9 universitatis *AD* mundi vel universitatis create *C* velut *A* ut *CD* 11 panio (?) *A* pomo *CD*

2 *cf. quae JW de unitate, aeternitate, incorruptibilitate mundi disputat, Trialogi (ed. Lechler, Oxford 1869) p. 77 sqq.* 4 *Thomas Bradwardina (sec. Lelandum Bredowardinus, sec. alios de Bradwardina) Anglus, Cistrensis, propter ingenium et philosophiae matheseos ac theologiae insignem peritiam Doctor Profundus a posteris appellatus, Archiepisc. Cantuariensis Avenione consecratus, obiit 26. Aug. 1349. opus eius praecipium De Causa Dei adversus Pelagium, de virtute causarum et de virtute Dei, causae causarum, scriptum. a. 1344 et distributum in tres libros edidit H. Savile, Lond. 1618. — ex ceterorum operum numero commemorare libet haec theologica: Commentarios in IV libr. Sententiarum; Summam Theologiae; Placita Theologica; De Sancta Trinitate; De Praemio Salvandorum; De Praesciencia et Praedestinacione, et Sermones per annum, cuncta adhuc inedita* 6 *cf. Opera Aristotelis Stagir. tom. IV contin. Physica cum Averr. Cordub. in eandem comment., Venet. 1560 (apud Cominum de Pridino Montisferrati), Averr. in libr. Phys. Prooemium, p. 2b: nullus eorum, qui secuti sunt eum usque ad hoc tempus . . . nihil addidit nec invenit in eius verbis errorem alicuius quantitatis sqq.* 11 *Secretum Secretorum et De Pomo seu De Pomo vel Morte, ambo ab incerto auctore conscripta, a scriptoribus medii aevi inter Aristotelis Stag. opera recenseri solent, cf. Opp. Aristotelis, Venetiis 1496 ed. Gregorius de Gregoriis p. 360 sqq.*

Albertus. — tales enim questiones sicut et questio, qua dubitatur, utrum illi libri erant sui vel non, utrum sit salvatus vel dampnatus cum sibi similibus, videntur cristiano inutiles. in hoc siquidem puto me esse certum, quod non est philosophicum negare creacionem mundi cum omnibus partibus suis vel increatam trinitatem cum ydeis et aliis veritatibus eternis. et sic de quacunque veritate fidei vel scripture, sicut nec est philosophicum, in aliqua secta vel etate oppositum istorum asserere. probatur: omnis philosophia est sciencia, igitur omne philosophicum est scientificum, sed nullum falsum est scientificum, cum illud, quod non est nisi scitur, igitur nullum falsum est philosophicum, et per consequens non est philosophicum falsum quodcunque asserere vel tenere. — et ex hoc patet, quod nulla philosophia Aristotelis vel cuiuscunque alterius philosophi repugnat

It is not philosophical to deny Creation and the Trinity; no philosophy is against Scr., i. e. against truth,

for all error is unphilosophical

Therefore philosophy and theology do not contradict each other

1 questiones *A* conclusiones *D, (?) C* 3 salvatus vel dampnatus *AD* dampnatus vel salvatus *C* 4 *C*[3] *in marg. add.* Nota 7 quacunque *AD* qualibet *C* 9 *A*[1] *in marg. add.* Nota 10 *A*[1] *in marg. super. add. cum sig. marg. haec:* nulla philosophia est contraria scripture, sed errores *A*[1] 12 nisi *AC* non *D* 13 philosophicum *AD, in marg. add. C prima manus* scientificum *in textu, sed expunxit C*

1 *Albertus Grotus sive Magnus, Teutonicus, Ord. Praed., Doctor Parisiensis, docuit primum Parisiis, deinde a. 1236 Coloniae (discipulum nactus inter alios Thomam Aquinatem), a. 1260 episcopus Ratisbonensis, obiit in monasterio Coloniensi 15. Nov. 1280. 'implevisse eum orbem octingentis voluminibus, satis unum omnibus bibliothecis', scripsit in eius elogio P. Labbe. opera eius praecipua exstant in editione, quam Petrus Jammy adornavit Lugduni 1651 tomis XXI. — locum laudatum a JWo propter indiligentem laudandi modum (et libro et capitulo in incerto relictis) invenire non potui, quamvis indices editionis sedula lectione percurrerim; de re ipsa cf. Summa Theol. Pars I Tract. III qu. XVIII membr. 1 fol. 64—65; Pars II Tract. I qu. I fol. 3—5; De Homine Tract. II qu. LXXXIX art. I fol. 355*[a] 6 *cf. quae de his materiis (de trinitate increata, de ideis, quae essentialiter ipse deus sunt) disputat JW in Trialogi (ed. Lechler, Oxf. 1869) libro I cap. VII—IX p. 58 sqq.*

theologie, licet errores philosophorum repugnant huic sacre sciencie, secundum quos exciderunt a nomine veri philosophi. patet ex hoc, quod nulla vera repugnant logice, dum sunt huiusmodi. cum enim philosophus sit descriptive amator sapiencie, patet, quod nemo est philosophus, in quantum incidit in errorem, cum ut sic odit sapienciam vel sophiam errori suo oppositam tamquam stultus. summus ergo philosophus, ymmo ipsa sophia est Cristus, deus noster, quem sequendo et discendo sumus philosophi et discendo quodcunque falsum erramus a philosophia quia a sentencia beatorum, qui sunt veri philosophi. si enim philosophicum esset, ponere mundum coeternum cum deo vel per locum a racione vel per locum ab autoritate non primo modo, cum nulla racio potest hoc probare, sed sophismata, quibus hoc credentes decipiuntur, sunt contraria racioni, ideo non debent credi sicut nec conclusio huiusmodi, cum seducunt.

Christ's teaching is deepest philosophy and highest wisdom

|| si autoritate Aristotelis vel alterius ethnici debet fol. 4b
credi conclusio, multo magis autoritate Cristi, summi philosophi, debet credi oppositum et per consequens hoc discredi. aliter enim deus in casu dampnaret ho-

Christ's authority is above that of all philosophy

---

2 quos *AC* quod *D* a nomine *AD* a nomine *(ambo lin. deleta)* a nomine *C* 3 patet *AD* ut *(punct. subscr. delet.)* patet *C* vera *AD, supra lin. add.* C^2 *om. C* 11 bonorum *(expunctum)* beatorum *A* aliorum beatorum *C* 13 cum deo vel per *D* cum deo vel propter (?) *A* vel per *C* 15 sed *AD* oportet (?) *C* 16 huiusmodi *AC* huius *D* 20 debet voc. corr. *A* 22 deus *AD* dominus *C*

---

13 *cf. opinionem JWi de coaeternitate mundi in Trial. II capp. I et II p. 76 sqq.* 19 *Aristoteles, nat. 384 a. Ch. n., Stagirensis, obiit a. 322, philosophorum toto orbe illustrissimus indole et doctrina, subtilitate et fertilitate ingenii, copia et varietate studiorum, de cuius vita, operibus, doctrina hic fusius disputare non expedit; sed cf. Ueberweg, Grundr. d. Gesch. d. Phil. ed. M. Heinze, 7. Aufl. I 182 sqq.*

minem propter solum credere sicut debet, et sic homo deberet peccare merendo dampnacionem. item si philosophicum est iuxta principia Aristotelis, quod nulla creatura est, philosophicum est, quod nulla creacio potest esse, cum super hoc fundamento Aristotelis, quod creacio est impossibilis, fundaretur mundi eternitas. et cum omnis homo debet esse cristianus, credens, si nulla creacio potest esse, tunc nullus deus quia nullus omnipotens potest esse, sequitur, quod philosophicum sit, nullum deum posse esse. si enim antecedens sit philosophicum, tunc omne convertibile sequens, ymmo sic duo contradictoria forent philosophica, cum philosophicum sit iuxta sic loquentes, quod nullus deus potest creare, et certum est, esse philosophicum, quod deus potest creare, cum sequitur ad deum esse. nemo ergo in discendo solum tales conclusiones foret philosophus, sed pocius philofalsus.

Philosophical sophism about God's existence

ex quibus patet, quod nemo, dum est iuvenis, vel pure philosophus discendo libros Aristotelis debet negare creacionem mundi vel aliquem articulum fidei. patet ex hoc, quod omnis homo debet esse continue cristi-

---

3 principium *CD* 5 super *om. C, in marg. add. C²* 7 ar cristianus *expuncto* ar *D* 8 tunc *inter lin. add. C² om. C* quia *AD* potest esse quia *C* 9 philosophicam *D* 16 in dicendo *D* videndo *lin. per voc. ducta del. C, superscripsit* discendo *C²* 18 *C² in marg. add.* Nota contra philosophos patet *om. C, sed supra lin. addidit C²* vel *AD* et *C* 19 purus *CD* 20 aliquem *om. C*

---

3 *contuli opera Aristotelis ex recens. Academ. Berolinensis. vix unus ex pluribus locis, qui a nostro laudantur, verbis ipsis in illius scriptis inveniri potuit; res, non verba testis laudati proferri solent a scriptoribus cum nostro coaetaneis, qui Aristotelis Platonisque doctrinam non ex ipsis Aristotelis vel Plat. libris, veluti ex limpidissimo fonte hauserunt, sed traditiones ope cognoverant. sic fit, ut saepissime locus laudatus in lucem proferri non possit* 3 *cf. Aristot. Opera ed. Acad. R. Berol. 187 vol. V 1447ᵃ (no. 17):* ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον ἔφη τὸν κόσμον εἶναι; *cf. no. 18: neque enim ortum esse umquam mundum; vol. III De Caelo I 10 p. 148 sqq.* 5 *cf. ibid.* Περὶ Αἰσθήσεως *vol. I 446ᵇ*

H. Scr. is the catholic faith

anus concedens scripturam sacram, que est fides catholica. cum ergo nemo debet pro aliqua mensura credere, concedere vel negare simul duo contradictoria, sequitur, quod pro nulla etate debet negare fidem ecclesie. non enim debet iuvenis exercitari in disciplinabilibus nisi in eis, que inducunt, ut fiat sapiens, cum felicitas sit finis ultimus operum humanorum. sed talis doctrina non est via directe ducens ad sapienciam, sed seducens. quamvis enim per accidens ex illo malo occasione gracie bonum eveniat, verumptamen secundum regulam scripture Rom. tercio m a l u m n o n d e b e t f i e r i illo fine.

What the philosophy of Aristotle is worth for the understanding of the truth

via igitur ad veram sapienciam querendam est legere libros Aristotelis, ut suggantur in eis primi philosophi veritates et caveantur heretice falsitates, et sic discantur arguciarum suarum soluciones, quia non video, quod sit verus cristianus, cui prestancius est negare fidem Cristi quam sentenciam Aristotelis. unde tales opiniones vicarie seducunt plurimos nomine cristianos. ad tantum enim quis potest assuefieri ad mendacia, quod vel non discernat vel minus ponderet veritatem? si enim cristianus pie occuparet tempus, per quod discit errores philosophorum circa disciplinam veritatis scripture, non video, quin foret cum paribus maior philosophus; ideo peccaret occupando sic tempus.

Everyone is to take as his leader the logic of H. Scr. and its mode of expression

quantum ad ultimum verbum additum in isto secundo argumento, patet sequi oppositum eo, quod omnes homines intenderent logice et modo loquendi scripture et per consequens || u n a n i m e s et absque contencione fol. 4c
u n o o r e h o n o r i f i c a r e n t deum, ut precepit apostolus

9 malo *AD* magis *C* 10 regulam *expunctum C, sed in marg. add.* C^3 11 Rom. *AD* Jo. *C* Rom. 6to *CD; A, sed sanavit* A^2 *addens in marg.* Ro. 3° 13 A^1 *in marg. add.* usus philosophie suggantur *AC* suggerantur *D* 19 quis potest *A* potest quis *CD* 21 occuparet *in correctura C* occupat *D* 27 loquendi *correxit D* 28 A^1 *in marg. super. folii supra col.* 4^c *add. hoc glossema:* quomodo est Augustino ultra alios doctores credendum contencione *om. D, sed add. in marg.* D^3 29 precipit *D*

11 *v.* 8

Rom. decimo quinto, et tunc daretur fides loquentibus sicut in statu innocencie. et hinc credo beatum Petrum precipere prima Pet. quarto, si quis loquitur quasi sermones dei, et doctores sancti instruunt, quod verba sacerdotis sint ut ewangelium.

tercio arguitur ex hoc, quod Augustinus noscitur fuisse platonicus et sic errasse in philosophia contra Aristotelem et precipue in logica ac methaphisica abstractorum. non ergo est evidencia per locum ab autoritate: Augustinus sic asserit, ergo verum, Augustinus secundum logicam suam sic loquitur, ergo cristianus debet logice loqui conformiter.

Objection: Augustine as follower of Plato is inferior to Aristotle in logic and methaphysics and often errs

hinc dico ut sepius, quod locus a testimonio Augustini non est infallibilis, cum Augustinus sit errabilis. ideo sepe prohibet adhibere fidem huiusmodi dictis suis, sed argumentum est topicum a testimonio Augustini dans maiorem fidem quam argumentum a testimonio Aristotelis vel Platonis. ideo vellem, quod parvipendentes argumenta talia topica non allegarent nisi autores scripture sacre, quia inter omnes doctores scripture sacre citra autores est Augustinus precipuus. ideo testimonio suo neglecto per idem parvipendendum foret testimonium aliorum.

Certainly Augustine cannot be regarded as infallible,

but he knows the truth better than Plato and Aristotle

and is the greatest among all the doctors of H. Scr.

et quantum ad errores Augustino impositos, quantum ad illa pauca, in quibus intellexi hunc sanctum,

Wyclif has found no error in his books

---

1 ad Rom. *C* 3 1ª *AC* *om. D; scriba huius cod., ubicunque primam vel secundam vel tertiam epistolam apostoli laudat, uno vel duobus vel tribus punctis primae appellativi litterae superscriptis utrum primum an secundum an tertium librum intelligi velit indicat* (pe, cor, io.) 5 sint *corr. A* 6 *in marg. add. C* tercia obieccio 7 platonicus *expunxit C, postmodum addidit in marg.* C^4 9 non *AC* nichil *D* 10 ver. *AD* est verum *C* 13 *C in marg. add.* Responsio 18 platonis *punct. subscr. delet. C, postmodum add. in marg.* C^5, *ubi voc. correctum esse videtur* 19 nisi *AC* argumenta talia topica *(expuncta)* nisi *D* 21 autoritates *C* est Augustinus *AD* Augustinus est *C* 23 aliorum *om. C, postmodum add. in marg.* C^2 *in marg. add.* D^2 Nota commendacionem Augustini 24/25 quantum *correxit* C^2 25 illa *correxit* C^2

---

1 *v. 6* 3 *v. 11* 6 *cf. Opp. tom. I 347, 350; IX 256, 257, 258, 259, 264*

non inveni in libris suis non retractatis errorem in logica vel metaphisica. nec obest, quod fuit platonicus, Aristoteli contrarius, tum quia Plato secundum Augustinum fuit in philosophia sapienciali profundior, tum eciam, quia nichil debet credi ab eo tamquam platonice, nisi de quanto ipsum fulciverit racione vivaci vel testimonio scripturarum, ut sepe precepit. debemus ergo acceptare testimonium Augustini specialiter propter tria, primo propter testimonium scripture, secundo propter fortitudinem racionis, que consonat dictis suis, et tercio topice propter famam sanctitatis sue ab ecclesia approbate. si enim allegat scripturam copiose ad sensum aliquem et contradicitur negando, quod scriptura intenderit illum sensum, cui credetur de sensu alio? et sic locus ab autoritate scripture non foret pocior quam locus a testimonio Augustini vel alterius postillantis. nam locus ab autoritate scripture non ponderat, nisi de quanto allegatur ad sensum, quem deus flagitat, sed quid sit ille sensus, non deducitur nisi per locum topicum, ut puta a testimonio postillantis. et sic posset proterviens totum sensum scripture subvertere negando sensum literalem et fingendo sensum figurativum ad libitum, ut recitat in libro suo De Heresibus: 'quomodo quidam heretici dixerunt, totam scripturam intelligi ad sensum misticum et non ad literam, et Manichei dixerunt e contra, quod tota theologia mistica intelligi debet ad literam, ut patet epist. nona Ad Ieronymum. et in

He is to be believed, not because he was a Platonist, but because he bases his tenets

a) on H. Scripture,

ont he word itself, not on arbitrary exegesis,

1 non *A* ego non *CD* 2 vel *AD* nec C 4 *A*[2] *in marg. add.* Augustini laus 6 racione vivaci *iteratum in C, sed alterum postea deletum punct. subscriptis* 7 precipit *CD* 8 *C in marg.* nota debemus credere Augustino propter tria *notavit* 9 scripture *AC* augustini *(punct. subscr. delet.)* scripture *D* 12 topice *C* copiose *D* copiose, *super quod prima manus add.* topice *A* 14 cui *AD* tibi *C, sed cum signo C*[2] *add. in marg.* cui 15 potencior *C* 19 quid *A* quis *CD* 23 recitat *(corr. A*[1]*)* in *A* restat in *D* recitat Augustinus in *C* 24 totam *om. CD* 27 patet epistula 9ª *om. C* *add. in marg. C*[2]

3 *cf. Opp. tom. IX 255—257* 23 *cf. supra pag 3 not. 1* 27 *cf. Aug. Opp. tom. II 63*

as the Sophists of to-day

diebus nostris ex causa, quam deus novit, exponitur, quod nemo aufert quidquam ab alio, si post reddiderit fol. 4[d] et || sic nemo potest ablatum suum restituere, et per consequens, cum non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, omnis iniusta ablacio foret peccatum irremissibile, et quod plus horrendum est, Cristus non veniret cum suis apostolis ad finale iudicium, cum ipsemet testatur Marc. secundo, quod ipse s p o n s u s a u f e r e t u r a b e i s e t p o s t e a i e i u n a b u n t. ex quo patet, quod non omnis ablacio sonat in violenciam. — preservet deus a populo suo huiusmodi cecitatem, quia, nisi ipse docuerit sensum scripture, est error in ianuis. oportet ergo, quod ipsa doceat se ipsam et moveat ad fidem adhibendam codicibus et postillantibus, quia, cum error potest esse in apparencia racionis humane, non restat nobis maior evidencia quam per fidem.

God preserve His people from such blindness

b) because he founds his theology on reason

Augustinus autem, sicut fide credimus, fuit doctor scripture precipuus, ut patet ex ingenii sui perspicacitate, ex legendi scripturarum assiduitate et ex racionabilitate exposicionis sue ab ecclesia approbate. in tantum enim viguit in eo naturalis intelligencia, quod, ut narrat quarto Confessionum cap. decimo sexto, de decem cathegoriis Aristotelis levi aspectu solus tantum conceperat, quantum antiqui Perypatetici sibi dixerant conferendo.

His familiarity with H. Scr.

assiduitas vero studendi scripturas patet ex multitudine et subtilitate librorum, quos scripserat, ex quibus mota est mater ecclesia, canonizare eum in cathalogo beatorum. nam pauca alia miracula de ipso legimus.

He was inspired by the Holy Ghost in his exegesis

unde non minus probabile est michi, quod exposicio scripture, quam in scriptis suis inseruit, fuit sensus spiritus sancti, quem ab eo didicit, quam quod iam sit beatus cum angelis. hoc enim ut magis movebat ecclesiam ad ascribendum eum sanctorum cathalogo. unde

---

4 non *om. C, sed supra lin. C² add.* 8 2° *C* 3° *A* 9° *D* 14 postillacionibus *C* 19 scripturas *C* et *om. C* 20 enim *A* quidem *CD* 21 ut *iteravit, post delevit A* 4° confess. cap. 16° *om. C, loco vacuo relicto, postea add. et in marg. et in loco vacuo C²* 24 sibi *lectio dubia A* 32 ecclesia *A*

---

8 *v. 20* 9 *tunc* 22 *cf. Opp. tom. I 123*

Therefore his interpretation is that of the Church

de ipso canit singulariter ecclesia, quod deus beatum Augustinum in exponendis scripture sacre misteriis doctorem catholicum sue ecclesie prôvidebat. et hinc venerabilis Anselmus, Hugo de Sancto Victore, dominus Lincolniensis et alii doctores precipui tamquam eius abbreviatores quasi totam sentenciam suam de libris suis exhauserant. 'si queris', inquit Lincolniensis, 'quid movet me ad concedendum, quod deus est forma, dico, quod magna magni Augustini autoritas.'

and great teachers of the Church are his disciples

He ranks high above Aristotle and other philosophers

sic ergo videtur michi, quoad per locum ab autoritate vel testimonio, quod testimonium Augustini sit longe prestancius, maiorem fidem exprimens quam testimonium Aristotelis vel cuiuscunque alterius gentilis philosophi, et specialiter in logica ac methaphisica.

2 augustini *D* 6 breviatores *CD* 7 queris *voc. corr. A* lincolniensis *corr. A*

7 *Rob. Lincolniensis episc., cognomine Grosthead, gallice Grosseteste, natus parentibus infimae sortis in vico Stradbrook agri Suffolcensis litteris operam navavit Oxoniae et Parisiis. fuit primum archidiac. Leicestrensis, deinde ab anno 1235 episc. Lincolniensis, in qua dignitate obiit anno 1253. scripta eius, quae JW saepissime laudat, sunt quam plurima, sed maximam partem inedita; quamobrem loci a JWo laudati conferri non potuerunt; titulos eorum congessit H. Whartonus in Angliae Sacrae tom. II 344. in lucem edita secundum Caveum haec sunt: Opuscula varia, Venet. 1514 (hanc editionem mihi prae manibus non fuisse aegre fero). Compend. Sphaerae Mundi, Venetii 1508; Comm. in libr. Posterior. Aristotel., Venet. 1504; 1537; 1552. Testamentum XII Patriarch. lat. versum, Aug. Vindob. 1483. Summa super VIII libr. Physicor., Venet. 1500. Comm. in Dion. Areopag. de Myst. Theologia, Arg. 1502. Sermo propos. coram Papa Innoc. IV 1250 (cf. Angl. Sacra II 347), Sermones ed. R. Brown in Fascic. Rerum exp. et fug., Ldn. 1690; porro anonymus edidit Londini 1652 librum Roberti De Cessatione Legalium, sed editio haec iudice Rob. Brownio vix tertiam partem integri huius tractatus continet. 'Epistolas' Lincoln. publici iuris fecit Luard in Rerum Britann. med. aevi Scriptores, Lond. 1861. inedita vero huius plura sunt, quippe quae Joh. Williams tribus magnis voll. collegerat et editioni destinaverat, sed bella civilia propositum turbaverunt; nulla fere est Angliae bibliotheca, quae non plures illius codices exhibeat. quae supra laudantur, invenies in Epistolis ed. Luard (Roll's Series) London 1861 p. 1: si autem quaeras quid moveat me ad sentiendum Deum esse formam et formam omnium, respondeo, magna magni Augustini auctoritas*

quid ergo obest, quod fuit platonicus, cum Plato noscitur superasse Aristotelem tardioris ingenii quoad trinitatem increatam et eius potenciam, ut patet septimo Confessionum nono cap., ubi Augustinus recitat se invenisse in libro Platonis, quomodo in principio erat verbum, et sic de mistica theologia Johannis usque ad historiam: fol. 5a fuit | homo missus a deo. et idem patet quoad creacionem mundi et quoad universalia et ydeas, in quibus videtur multis raciones Aristotelis studentibus, quibus dicta Platonis impetit, quod vel deficit in equivocacione vel ignorancia sensus sui.

H. Scr. the highest standard of all human perfection

utrobique ergo est tam logica quam methaphisica Augustini eo prestancior, quo est scripture sacre, que est prima regula tocius perfeccionis humane, conformior. et revera videtur michi, quod foret nimia presumpcio et ceca superbia, nos pueros et ignaros in logica ac methaphisica sine manifesta evidencia reprehendere vel contempnere scienciam tanti sancti.

et consimilis quodammodo est consideracio de sanctis Ambrosio, Ieronymo, Gregorio, Bernardo cum sanctis eis similibus et specialiter quoad logicam et sentenciam scripturarum. ipsi enim, rogantes deum assidue pro eius sensu habendo, verisimiliter sunt auditi.

---

3 7° *A in textu, sed in marg. emendavit aliquis* 1° 5 A^1 *in marg. infer. folii sub col.* 4^d *add.* Plato scripsit in principio erat verbum etc. 6 historiam *AC* hester *D, sed* e *prius punct. duob. subscr. delevit et* i *suprascripsit eadem manus* 10 deficit *A* desudat *C* defuit *D* 12 ergo *om. D* 15 foret *om. D, postmodum add. in marg. cum signo* D^3 *(?* D^1*)* 16 ceca superbia nos *AD* ceca subsannacio *C* 20 Ieronimo. Gregorio *AD* Gregorio. Ieronimo *C* 21 et *om. C, postmodum addidit inter lin. eadem manus* 23 *in fine lineae ultimae cap.* Cap. tercium *miniavit A*

---

3 cf. Opp. tom. I 161 6 Joh. 16; mysticam theologiam apostoli autor ea intelligi vult quae Johannes de deo et logo disputat capitulo primo v. 1—5 evangelii sui 12 cf. quid JW de his materiis senserit, Trialog. (ed. Lechler) l. II capp. 1—3, p. 76 sqq.

CAPITULUM TERCIUM.

Ulterius, ut materia magis appareat, iterum tripliciter replicatur.

Objection: Christ connot be called a lion

primo ex hoc: si Cristus sit leo, cum non sit leo nisi ad sensum misticum, quod solum potest sibi competere, sequitur, quod Cristus proprie est leo. nam quam proprie est capitalis sui generis dominus, fortis et potens in prelio, tam proprie, quia solum ad illum sensum, est leo, sed propriissime est huiusmodi, igitur propriissime est et leo. consequens contra sanctos doctores, dicentes, quod Cristus improprie quia figurative et per similitudinem est leo. et sic de ceteris predicatis secundum misticam theologiam.

hic dicitur, quod Cristus propriissime est leo et tamen improprie est leo.

H. Scr. does not either call Him that in the ordinary sense

pro quo notandum, quod duplex est proprietas ac improprietas, scilicet figure et figurati. Cristus igitur non proprie proprietate bestie quadrupedis rugitive est leo, ideo est leo improprie loquendo de improprietate figure, verumptamen est leo proprie, loquendo de proprietate analoga figurati, cum n e m o d i g n u s est in celo vel terra, a p e r i r e l i b r u m et s o l v e r e e i u s s e p t e m s i g n a c u l a p r e t e r l e o n e m d e t r i b u Juda et a g n u m, q u i o c c i s u s e s t, ut dicitur Apoc. quinto. si ergo non sit dissonum, sed scripture ac doctoribus sanctis consonum, quod Cristus est leo, et tamen idem

---

1 *iam hinc eas lectiones et ea glossemata, quae mihi ad vera verba autoris restituenda inutilia videntur, non testabor.* *in marg.* cap. 3^{m} C^{1} 2 *C prima manus in marg. add.* Obieccio prima 4 si *AD* quod si *C* 5 quod *AD* qui *C* potest sibi *AC* sibi potest *D* 7 capitalis *AD* cum aliis *C* 10 et *om. C* 11 leo *(punct. subscr. del.)* quia *D* per similitudinem et figurative *D* 12 est *om. C* 14 *C in marg. add.* Responsio *C* 15 proprie *A, sed* in *super* pro *posito sanavit idem* 16 ac *AD* et *C* 17 *in marg. add. C prima manus* duplex proprietas et improprietas 18 A^{1} *in marg. add.* proprietas < figure / figurati rugitive *om. A, add. in marg. eadem manus* 19 proprietate *C* 20 A^{1} *in marg. super. supra col. 5ª hanc glossam habet* quomodo est proprie leo et quomodo est improprie leo 24 agnus *D* 5° *D in correctura* 21° *vocabulo punctis subscr. deleto superscripsit* C^{2} 5to 21° *A*

---

24 *v. 4; 5; 9*

Cristus non est leo, ut patet per Augustinum Super Joh. omelia quadragesima septima, a pari est consonum, quod Cristus tam proprie quam improprie est leo. nec video, ad quem alium sensum sane diceret Augustinus, quod Cristus proprie est ostium, quia esse ostium reservat sibi singulariter, non comunicando hoc aliis, sicut esse pastorem sibi et aliis eius vicariis est comune. 'ostium', inquit Augustinus, 'nemo nostrum se dicit, sibi hoc proprie ipse retinuit' et sequitur. verumptamen unde hoc proprium dixerit dominus, satis apparet. unde fol. 5b Lincolniensis | De Angelica Jerarchia cap. secundo parte septima recitando multa nomina tam rebus corporalibus quam spiritualibus conveniencia, 'utrisque', inquit, 'convenienter et proprie, licet non ydemptice, insunt hec nomina'. et similem modum loquendi habet beatus Gregorius tricesimo Moralium cap. quarto, quod deus improprie et figuraliter dicitur talia. 'per hec', inquit, 'omnia dici figuraliter potest, quia de hiis omnibus credi essencialiter nemo potest. ideo quando est talis predicacio mistica scripturarum, bonum est sensum scripture exponere, ne simplices credant, quod deus assumpserit naturam bestie in unitate suppositi, sicut assumpsit essenciam hominis', et non solum dicantur talia secundum similitudinem analogam.

The same may be said of the other names given to Christ in H. Scr.

sed secundo arguitur, quod scriptura non debet sic concipi, quin pocius iuxta primevam gramaticam vel saltem, si talis sensus debet elici, non tollitur, quin

Objection: grammatical interpretation of Scr. leads to false conclusions

---

3 video *om. C, add. in marg. C*[2] 4 ali *(punct. subscr. del.)* quem *C* 7 est *A, C*[2] *corr. in rasura* esse *D* *A*[1] *in marg. inf. sub col. 5a add. hoc glossema* nemo est ostium preter Cristum 8 se dicit *in loco raso corr. C*[2] sibi hoc *A* hoc sibi *CD* 9 unde *om. C, add. inter lin. C*[2] 12 multa *expunctum C,* mistica *quod est add. in marg., eodem modo del. C*[1], *qui de recta lectione dubitasse videtur* 17 hoc *CD* 20 scripture bonum *C* 22 naturam *A, in correctura D* unitatem *C* in unitate *A, om. CD, sed D*[1] *add. in marg. cum signo marg.* in unitatem 23 dicatur *CD* 25 *in marg. add.* obieccio 2a *C prima manus* 26 pocius *om. A* 27 sensus *voc. corr. C*[2] eligi C

---

1 *cf. Opp. tom. IV 806: per similitudinem sqq.* 8 *cf. Opp. tom. IV 805* 16 *cf. S. Gregorii Opp. (Migne) Ser. I vol. 76 p. 533*

remanebit sensus primarius. et sic licite negantur dicta huiusmodi, cum manifeste sint falsa.

Scr. has its own grammar and terminology

hic sepe dixi, quod falsum assumitur, cum oportet in scripturam sacram exponendo vel intelligendo adiscere novam gramaticam ac novam logicam, sicut patet per beatum Gregorium et alios sanctos, qui exponunt autoritate scripture novos sensus terminorum scripture, qui nusquam originantur ex libris gramatice. ubi, queso, nisi ex doctrina scripture reperiretur, quod

Terra sit infernus, virgo, deus ac elementum,
Celica vita, caro, prothoplastum, machina mundi

et sic de singulis similibus equivocatis nunc ad literam et nunc ad sensum misticum. debemus ergo intelligendo scripturam sacram sensum puerilem abicere ac sensum, quem deus docet, accipere iuxta illud apostoli prima Cor. tredecimo: quando eram ut parvulus, sapiebam ut parvulus, loquebar ut parvulus, quando autem factus sum vir, evacuavi ea, que erant parvuli.

Proved from the Church fathers

ideo signanter dicit beatus Dionisius in De Divinis

1 et sic licite *AD* et tunc *(alterum expunctum)* licite *C, sed* sic *add. inter lin.* C^2 3 *in marg. super. supra fol. 5^b haec cum sig. marg. add. inveniuntur* gramatica est nova studenda pro scriptura sacra A^1 *C in marg. add.* Responsio quod falsum *ambo in correctura A* 4 intelligendo (? intendendo) *AC* 6 exponunt *A* exprimunt *CD* ant^{es} (? autoritates, ? antecedentes) *A* autoritate *CD* 8 scripture *(punct. subscr. del.)* gramatice *D* 10 infernus *D, corr. ex* infermis *C D in marg. bis add.* versus 11 prothoplaustum *D* 12 singulis *om. C* 13 debemus ergo intelligendo scripturam sacram *om. C., sed* C^2 *add. in marg. cum signo marg.* 14 obicere *A, sed litterae* o *secunda manus* a *ita superscripsit, ut* abicere *correctorem maluisse appareat* 14 docet *om. A, sed add. aliquis in marg.* 15 I^a *AC om. D* 16 ut *punct. subscr. del. C* 17 vir *AC* ut vir *D* ea *om. CD*

6 *cf. supra pag. 3 note 1* 15 *v. 11* 19 *S. Dionysius Areopagita (cf. Act. XVII 34), qui primus Athenarum episcopus fuisse traditur, Domitiano imperante martyrio affectus est; plura de eo, sed minus certa tradunt Vitae Sanctorum et Petr. Hallois (Opp. Dionys. ed. Corderianae tom. I; Vit. Script. Orient., Douay 1633); scripta ab eius nomine appellata, licet haud indigna lectu, si cum indicio legantur, opus falsarii sunt, de cuius nomine viri docti differunt; opus pseudepigraphicum non prius quam exeunte saeculo quinto in lucem prodiisse nunc apud omnes pervulgatum est, cf. Herzog-Hauck,* Re^3 *IV 689 sqq.*

Nominibus quarto cap. 'est', inquit, 'irracionabile, ut estimo, et stultum, non virtuti intencionis attendere, sed diccionibus, et hoc non est divina intelligere volencium proprium, sed sonos nudos suscipiencium'. super quo Lincolniensis parte duodecima ponit exemplum. 'in eloquiis', inquit, 'inveniuntur hoc nomine ereos et hoc verbum ereo posita in designacione divini et casti amoris, quod decenter est in hoc amore, sicut in turpi amore indecenter. unde audientes nomen ereos in eloquiis divinis positum et comprehendentes per ipsum vehemenciam amoris inhonesti, ut consuetum est fieri in sermone wlgari virtuti intencionis verbi, secundum quod in eloquiis sacris ponitur, non attendunt, sed voci comuniter sumpte, quod est stultum et irracionabile'. unde subiungit Dionisius, 'est quidem, ut estimo, irracionabile et stultum ‖ fol. 5c seu vanum seu pravum, non attendere virtuti intencionis verbi videlicet et autoris, sed diccionibus secundum wlgarem usum acceptis. hoc enim non est proprium volencium intelligere divina, cum sermones domini sint maxime per se et proprie

---

1 irracionabile (?) *A* irracionale *C* racionale *D* 2 attencionis *AD* 3 hoc *AC* hic (?) *D* 6 nomine *AC* nomen (? nomini *cf. infra, ubi librarius pari breviatura utitur pro* nomen. *nam illo loco libri omnes legunt* audientes nomen ereos *etc.*) *D* 8 turpi *AD* *voc. quod legi non potest in cod. C, sed add. in marg.* turpi *sanavit C*[4] 12 intensionis *A* secundum *AD, C*[2] *add. inter. lin.* scilicet *(linea per vocab. ducta del.) C* 14 sumpte *CD* scripte *A, sed breviatura dubia est; A*[1], *qui quid significet illa ignorasse videtur, in marg. cum signo marg. add.* simpli *(non* simplici) 15 *in marg. add.* Dionisius *D*[2] est *voc. corr. C* *in marg. super. supra col. 5c sine signo marg. haec scripta inveniuntur* attendendum est ad sentenciam scripture et non ad verba seu dicciones. continue infra et ante etc. *A*[1] 16 seu prav. *A* et prav. *C* sed prav. *D* non *om. A* 20 sunt *CD* maxime per se et *AD* magis *(punct. subscr. del.)* et *C, sed voc. deleto superscripta sunt* maxime per se *C*

---

1 *cf. Ioannis Scoti opera ed. Migne, Patrol. Ser. II 122 Versio Opp. S. Dionysii: De Div. Nom. 1134 C* 5 *verba ipsa Rob. Grosseteste in Epistolis nusquam inveni; sed cf. Luard, Lond. 1861 p. 136; 48; 77 sqq.* 15 *cf. J. Scoti Opp. De Div. Nom. 1134—1135: et hos usque aures sqq.*

dicti, sicut eos suscipit non wlgus, sed sapiens. sed hoc est proprium suscipiencium sonos nudos. satis enim sunt nudi hiis, in quorum intellectus non imprimunt plenas et perfectas eorum significaciones'.

Scr. is not to be understood after the grammar of a child,

patet ergo, quod antiqui theologi laborarunt ad cognoscendum sensum scripture et dimittendum alios sensus infidelium seu puerorum. unde sicut puer primo discens alphabetum, secundo sillabicare, tercio legere, et quarto intelligere, habet in quolibet istorum graduum sensum suum distincte intentum circa illud, quod primo discit, et posterius propter confusionem excutit primum sensum, sic theologus post doctrinam gramatice discit secundo gramaticam scripture, aptatam ad sensum relicta priori, tercio relictis signis sensibilibus attendit ad sensum autoris, quousque quarto viderit sine velamine librum vite. et talem ordinem procedendi habet omne genus hominum in cavendo vel opus quodlibet discendo, quod, cum ad perfeccius attigerit, deserit imperfectum, cum foret confusivum ac retardativum a fine, quo tenderet. cum enim sensus scripture, quem spiritus sanctus indidit, sit eius fructus principaliter acquirendus, quis fidelis dubitat, quin postponenda sint folia et cortex verborum, nisi de quanto disponunt previe ad hunc sensum? quod si abducunt, sunt contempnenda ut venenum. et hec est una racio, quare Cristus et multi sancti non scripserant nisi sensum in tabulis cordis, cum hoc sit perfeccius.

but has its own grammar

---

1 wlgus *(quod perpetuavi) A* vulgus *D* scilicet vulgus *C* 3 hiis in *AD* hii soni *C* 6 sensus script. *C* 7 primo disces *A* adisces primo *CD* 8 alphabetum *AD* discet *(punct. subscr. delet.)* alphabetum *C* et *om. C* 11 excut *(compendio om.) C* 13 aptata *D* 14 sensibilibus *corr. A* signis sensibilibus *AD* sensibilibus signis *C* 15 autorum *C* 17 quodcunque *C* 18 ad *om. C, sed. add. int. lin. C*[2] 19 redaretardativum *expuncto* priori reda *D* 22 sunt *CD* 24 abducunt *AD* aliud dicunt *C* 25 racio una *C, sed lineis supraposit. ordo codd. aliorum restitutus est* 26 sensum *AD* solum *C* hoc *AC* hic *D*

So Augustine and other fathers teach

et istam sentenciam docent Augustinus et ceteri sancti sepissime. unde Super Psal. centesimo vicesimo alludens illi Ysa. secundo, erit in novissimis diebus manifestus mons domini paratus in cacumine moncium, 'ecce', inquit, 'quo ascendendum est, sed noli aliquid terrenum cogitare, nec quia montem audisti, alta quidem cogites terre, nec cum saxum audis aut petram, aliqua duricia a te intelligatur, nec cum audis leonem, cogites ferocitatem, nec cum audis agnum, cogites pecus. nichil horum est in se, sed omnia factus est propter te'. — ecce, quam plane iste sanctus prohibuit sensum carnalem in ista scriptura mistica, cum dicit: 'noli sic intelligere'.

item super illo Psal. centesimo undequadragesimo, mirificata est sciencia tua ex me, exponendo illud Exodi tricesimo tercio, cum transiero, posteriora mea videbitis, 'absit', inquit, 'a nobis de domini magestate sentire, quasi ex alia parte habeat faciem, ex alia dorsum; nam qui hoc sentit de deo, quid ei prodest, quod templa clausa sunt? ydolum in corde suo fabricat'. 'sunt', inquit, 'in illis verbis magna misteria, et psalmus exponit, quomodo deus per angelum suum alloquitur Moysen in persona populi Judeorum, qui fol. 5d vidit humanitatem Cristi figuratam || per posteriora, sed eius divinitatem signatam per faciem negaverunt'.

---

2 cent. vic. *emendavi* 119 *codd., numerum corr.* C^2, alludens *om. D, sed add. in marg.* D^1 3 2º *om. C, sed add. inter lin.* C^2 4 mons *AD* domus *C* cacumine *C* cacmen *D* caiumen *A* 5 A^1 *in marg. add.* nota quo *AC* quomodo *D* 6 aliquid terrenum *A* terrenum aliquid *CD* A^1 *in marg. inf. sub col. 5^c haec notavit* quomodo nomina creature de deo predicantur, ad quem sensum 7 quidem *AD* quedam *C* 9 audis *AC* co *(punct. subscr. del.)* audes *D* feritatem *A* 11 est *om. CD* 14 illud *C* centesimo undequadragesimo *emendavi* CXXXVIII *cuncti codd.* 16 A^1 *in marg. add.* Posteriora dei 17 videbis *C* magestate *(voc. corr.) A* maiestate *CD* 19 ei *corr. C* 22 psalmus (? p9. *cf. supra lin. 14* p9i = psalmi) *A* post *CD* 22 anglum *comp. om. A* 24 signatam *CD*

---

2 *cf. Opp. tom. VI 741* 3 *v. 2* 14 *v. 6* 16 *v. 23*

ecce, quod iste sanctus homines sic sinistre intelligentes scripturas reputavit ydolatras. unde generaliter omnes autoritates figurativas scripture, quas recitat in forma, qua proponuntur, concedit nullibi, aliquam abiciens tamquam falsam, ut notat super illo Psal. sexagesimi septimi, deus misereatur nostri et benedicat nobis. 'aptissime', inquit, 'deus pater dictus est agricola, apostolus dicit: dei agricultura, dei edificacio estis. in rebus vero huiusmundi visibilibus vitis non est edificium, nec edificium est vinea, nos autem vinea domini sumus, quia colit nos ad fructum; edificium dei sumus, quia colit nos ad inhabitandum', et sequitur; deus autem, qui omnia potest, agricola noster est, securi sumus. et post querendo evidenciam concedendi dicta huiusmodi sic subinfert: 'ait aliquis, tu dicis agricolam nostrum esse deum' et sequitur responsio Augustini, 'ymmo ego apostolos agricolas dico, qui dixerunt, ego plantavi, Apollo rigavit. si ego dico, nemo credat; si Cristus dicit: ve, qui non credit, quid ergo ait dominus Cristus? ego sum vitis, vos sarmenta, pater meus agricola est'. — ecce, quod Augustinus reputavit blasfemos, qui negarent dicta scripturarum. religiosius igitur videtur, concedere verba scripture ad sensum catholicum quam impossibilitare illam scripturam concedendo eius nudam sentenciam. ideo addit Augusti-

He blasphemes who disowns H. Scr.

5 sexagesimi septimi *emendavi* LXVI[i] *cuncti codd.* 6 benedicat *AC* benedicit (?) *D* 7 apertissime *D* *A*[1] *in marg. super. sup. col. 5^c haec notavit* deus est agricola Cristus vitis etc., si dicit Cristus: ve qui non credit 10 non est edificium *AD* non est edificativum *C* 12 habitandum *AD, sed cum signo marg. in marg.* in *A*[1], *D prima manus addiderunt* 13 que *A* 14 securi sumus *AC, D*[1] *in marg. om. D* 15 huiusmodi *CD* augustini *A, sed in marg. emendavit addito* huiusmodi sic *om. C, sed add. inter lin.* aliquis *punct. subscr. del. in textu C, sed addidit in marg. C*[4] 16 nostram *C* sequitur *om. D, add. D*[1] *in marg.* 17 ymo *corr. C* 22 scripturarum *A* huiusmodi scripturarum *CD* 23 religiosus *D*

5 *cf. Opp. tom. V 869* *v. 2* 8 *cf. I Cor. 3 9* 17 *cf. ibid. 870* *cf. I Cor. 3 6* 25 *cf. Opp. tom. V 881*

nus regulam in fine eiusdem Psal.: 'si que tibi similitudines date fuerint, si inveneris in scripturis, crede.' unde sepe dicit Augustinus sibi adversantibus: 'quare hoc asseris? quod hoc, ideo quia scriptura hoc dicit.' nam epist. undequinquagesima Ad Paulinum sic scribitur: 'si queris, utrum videri possit deus, respondeo: potest; si queris evidenciam, respondeo, quia in scriptura verissima sic legitur: beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt'. et sic de abditissimis veritatibus, quas omnes sufficientissime elicit ex testimonio scripturarum. iste sanctus non timuit argumenta facta per locum a simili, quod per idem deus audiretur, olfaceretur, gustaretur et palparetur eciam secundum deitatem, quia novit equivocacionem visionis mentalis et corporalis cum suis membris.

Everything is true that is written in Scr., even its hidden truth

sed tercio arguitur contra dicta per hoc, quod si logica scripture esset semper et ubique tenenda, tunc logica Aristotelis ut plurimum esset abicienda, et per consequens iuvenes non adiscerent logicam Aristotelis, sed scripture, cum contra eius logicam peccatur comuniter.

Objection: if the logic of Scr. be right, then that of Aristotle is untenable

hic dicitur, quod consequencia non procedit, cum logica Aristotelis, que ut plurimum est recta, sit logica scripture, dicente Augustino epist. tercia Ad Volusianum, quod ibi est logica, quoniam veritas lumenque anime racionalis non nisi deus est, iuncto illo tercio De Doctr.

a) wrong, since both do not contradict each other, for God is the author of all truth and reason

---

1 que tibi *in correctura A* similitudines *om. C, add. in marg.* C^2 7 respondeo *om. in textu A, add. in marg. cum signo* A^1 corde *om. A, in marg. add. cum signo* A^1 13 eciam *AC* et *D* 16 *C in marg. add.* tercia obieccio 18 ut plurimum esset *A* esset ut plurimum *CD* 22 *C in marg. add.* responsio 24 ad volusianum *om. D, sed in marg. cum signo* ad volicianum D^1 *addidit* 26 est *om. D, in marg. add.* D^1 iuncto *AD* necessario *in correctura* C^2*; quid prima manus scripserit* (?iuncto) *dignosci nequit* 3 ii *A, qui numerum in marg. iteravit, D om. C, add. in marg.* C^2

---

3 *cf. supra p. 3 not. 1* 5 *cf. Opp. tom. II (Liber seu Epistola Ad Paulinum CXLVII) 643; 646* 7 *cf. Mat. 58* 8 *cf. de hac re August. Opp. tom. II 642; 644; 646* 24 *cf. Opp. tom. II 306* 26 *cf. Opp. tom. III 511; II 42 (De Doctr. Christ.)*

Cristiana quadragesimo uno, 'si aliquid noxium est, ibi dampnatur, si utile est, ibi invenitur'. ideo logica Aristotelis non est sustinenda ut Aristotelis, sed ut scripture sacre, cum ipsa sit autor summus et ‖ prima fol. 6a regula, de qua sola sequitur, si quidquam asserit, ergo verum, ut docet Augustinus epist. nona Ad Ieronymum. ipsa enim ex fide est deus, qui est autor inmediatus cuiuscunque sensus recti nostrorum codicum. conceditur ergo, cum scriptura sacra habet omne genus logice, quod logica scripture est in omni genere hominum, quandocunque loquntur, tenenda, cum sit logica celestis a primo magistro edocta, ut discatur logice status innocencie simillima et per consequens subtilissima, utilissima et certissima. si enim spiritus sanctus ex fide scripture docuit apostolos omnem veritatem et logica, quam Augustinus dicit esse in scriptura, est aliqua veritas, sequitur, quod spiritus sanctus docuit eos illam. sed ad quid, nisi ut docerent alios ad loquendum autoritate sua consimiliter? non enim est dominus iste invidus, si alii habeant modum suum, sed hoc precipiendo amat comunicacionem et odit proprietatem superbam. unde in tanta humilitate tradidit logicam suam, quod potest competere cuicunque.

and through the Holy Ghost communicates them to man

Scr. teaches all truth

item cum in omni genere sit unum principium, quod est metrum et mensura omnium aliorum, patet, quod in genere logice oportet, vel logicam scripture esse regulam aliis logicis vel e contra. et cum aliena

b) biblical logic is the measure for all philosophical logic

2 inbi *A, compendio perperam add.* 4 ipse *D* 5 *in super. marg. col. 6a superscripta haec sunt* Scriptura sacra est regula logice et aliis scienciis *A*[1] quicquid *D* 7 deus *AD* a deo *C* imediatus *prima manu C, punctis subscr. delet., sed add. in marg.* inmediatus *C*[4] 8 nostrorum codicum *AD* codicum nostrorum *C* 11 quandocunque *prima manus C, punct. subscr. del., sed in marg. iteravit C*[4] celestis *AD* ce^tis^ *C prima manus in marg.* celestis *add. C*[4]. *qui illam breviaturam non plane intelligibilem esse opinabatur* 15 logicam *A* 18 aliquos *D* 19 mundus (?) *A* 20 si *AD* ut *C, punct. subscr. deleto C*[2] *superscr.* si precipiendo *in fine correxit C* 22 traditur *prima manus C, punct. subscr. del., sed iteravit in marg. C*[4] logicam suam *AD* logica sua *C* 24 primum *D*

6 *cf. Opp. tom. II 779*

logica non regulat illam eo, quod, 'si quid noxium ibi est, dampnatur, et si utile, approbatur', sequitur, quod ista logica sit regula omnium aliarum. et cum principiatum sit reccius ut principio suo propinquius, patet, quod logice nostre sunt eo subtiliores, quo sunt sibi similiores. stultum ergo foret deserere illam logicam tam promptam et facilem ac laborare inutiliter circa peiorem et difficiliorem logicam alienam.

error igitur logice Aristotelis, ut dixi superius *secundo* capitulo, ibi corrigitur, ut patet de paralogismis et lege oppositorum. et eius rectificacio recipit in sacris eloquiis ultimum complementum. unde Augustinus in De Cognicione Vere Vite, 'dialectica', inquit, 'potenter queque dubia diffiniens, cunctas scripturas evibrans et eviscerans, cunctam humanam scienciam adnichilans, cum divinitatem intendit, tante magestatis luce repercussa pavidum capud tremefacta reflectit atque in abdita mundane sapiencie fugiens delitescit, dissoluta sillogismorum nexibus obmutescit'.

and the queen of all human learning

item ecclesia catholica debet eandem logicam observare, sed nullam, si non logicam scripture sacre, ergo illa est generaliter observanda. assumptum patet ex hoc, quod unitas et conformitas loquendi tam in statu innocencie quam in statu lapsus comendatur. unde ligwarum confusio in penam superbie inflicta est, ut patet

c) therefore the Church must follow this biblical logic

---

1 ibi est *A* est ibi *CD* 3 illa *D* 4 principio suo *AD* suo principio *C* 9 '*secundo*' *scripsi (cf. supra p. 29)* primo *codd.* 12 ultimum *in correctura A* 13 dialectica *A* diabolica *(?) CD* 14 emembrans *A, sed expuncto* e *altero alius correxit in* enimbrans, *quod in marg. iteratum est hac forma:* enimbrans *vel* enunbrans; *librarius opinionem Augustini non intellexisse videtur; sic foede corrupit orationem* 17 caput *correxi ex auctoritate Maurinorum* capit *cuncti codd.* in *AC* a *(punct. subscr. delet.)* in *D* 18 dilitescit *C* 24 *A*[1] *in marg. add.* Nota (*(?)* Note. Nature) 25 inflicta *om. D, add. in marg. D*[1]

---

1 *cf. August. Opp. tom. III 57 (De Doctr. Christ. l. II cap. 42)* 12 *cf. Opp. tom. XVII 1909 (Appendix V)*

It is sin to neglect it

Gen. undecimo, declinacio igitur a logica cuicunque maxime debita sapit peccatum quia divisiones et rixas. ideo Petrus et Paulus precipiunt omnes uno ore loqui sermones dei; patet ergo, quod expediret sine repugnancia comunicare concorditer. ‖ et patet minor ex hoc, quod electa logica aliena logica scripture foret abicienda, quod non est bonum, cum stante illa unica foret acceptanda ex summa autoritate scripture; aliter enim irreligiose postponeretur divina autoritas. fol. 6b

In daily life it can only be applied under certain premises,

but always for the interpretation of the misteries of faith

notandum tamen, quod scriptura sacra habet multas maneries logicarum, ita quod non sequitur, omnis comunicans cum proximo in sermone debet uti logica scripture, quandocunque comunicat, igitur utrobique debet uti quacunque logica scripture, sed nunc debet uti uno modo logice et nunc alio, secundum quod docetur ex spiritu consilii et regulis caritatis, ut exponendo theologiam misticam debet uti logica plana scripture. et quando loquitur cum eis, quibus celandum est misterium fidei, debet uti logica scripture mistica.

unde exhinc docent decretiste, quod clericus interrogatus de fugitivo occidendo potest vel equivocando vel mistice respondendo evadere irregularitatem fugiendo mendacium, hoc autem non liceret, nisi autorizatum esset ex scriptura sacra. sic enim Cristus subtilissime equi-

---

2 et *om. A* 4 repugnancia *AC* communicancia repugnare *(ambo expuncta)* repugnancia *D* 5 *in marg. infer. sub col. 6a haec leguntur:* sacra scriptura comendatur. quomodo omnes sciencias regit et antecedit *A*[1] 6 quod *om. A, sed add. int. lin. A*[1] 7 quod *om. C, sed add. int. lin. C*[2] logica unica *expuncto* logica *D* 8 accipienda *C, lin. per verb. ducta deleto C*[2] *superscr. inter lineas* acceptanda attemptanda *A* 10 *in marg. super. col. 6b cum sig. marg. haec superscr. leguntur* quomodo et quando theologus debet uti logica *A*[1] 12 cum *AD* eius *(lin. per vocab. ducta delet.)* cum *C* 15 ex *A* a *CD* 21 equivocando *correxit A* 24 enim *om. prima manus A, sed add. int. lin. eadem manus* equivo *A*, cavit *supplevit A*[1]

---

1 *v. 1—9* 3 *cf. Act. 15 25; 27* *cf. Gal. 2 4—10;* 20 decretiste *viri docti sunt, qui in scholis med. aevi Juri Canonico operam navabant et commentariis opus Gratiani exponentes decreta paparum fontem rerum et secularium et ecclesiasticarum esse defendebant; quibus contrarii erant legiste, doctores Juris Romani (cf. Kurtz, Kirch.-Gesch. 1 166)*

vocavit cum indignis. nec movet, quod aliene logice, falsitates et hereses prosunt ecclesie, quia 'felix est culpa primi hominis', et 'necessarium Ade peccatum', non tamen ideo faciendum, ut patet Rom. sexto.

d) it is given to the believer for use

item logica scripture est cuicunque licita et utilis, igitur imitanda. nam data est Cristi ecclesie, sicut et Cristus capud ecclesie, et per consequens omnia bona sua, igitur vel ad fruendum vel ad utendum, et non primo modo, quia nec est deus, nec est homo nec est virtus. relinquitur ergo, quod datur cunctis fidelibus ad utendum.

quantum ad utilitatem et sufficienciam patet, quod ista logica veritatis, Matth. quinto, sit sermo vester est est, non non, sufficeret pro omni comunicacione logica necessaria viatori, quia servando eam ex integro non peccaret homo in ligwa, et indubie hic perfectus foret vir. logica igitur, que tam compendiose ducit ad finem tam utilem, gracia cuius est omnis sciencia vel doctrina, est utilissima. nec video, quin omnis alia subtilitas sophistica preter hoc, quod docet extricare venenum, sit superflua et nociva, cum ista per se compendiosius duceret ad finem ultimum. ideo quod amplius est, a malo est, nec est de necessitate salutis, sed pocius curiositatis insistere methodis dialecticis, sicut facimus ultra antiquos sanctos, cum sola logica scripture sacre sit de necessitate salutis.

All sophistical subtlety is brought to nought by it

et sic formetur quinta racio. cristianus debet loqui sub autoritate scripture verba scripture secundum for-

e) Scr. is to be used after its own meaning

---

1 falsitates *in correctura A* felix *etc. et* necessarium *etc. dicta communis usus, quae illius aetatis propria fuisse videntur* 8 vel *om. C, int. lin. add. C*[1] ad *(ante* ut.*) om. C* 9 est *om. A* cunctis *A, correxit C*[2] catur *(punct. subscr. delet.)* cunctis *D* 11 ad *AD* tamen *(linea transversa delet.)* ad *C* *A*[1] *in marg. add.* Nota 13 *A*[1] *in marg. iteravit* est est non non 16 ad *corr. C*[2] 19 hoc *AC* hic (h') *D* extricare *D; erasum in C, sed non tam funditus, quin quid scriptum fuerit comparatis codd. A et D cognosci possit; C*[2]*, ni fallor, verbum sanavit* exercitare *A* 23 facinus *D* 27 verba scripture *CD om. A, sed add. in marg. A*[1] verba scriptura *(sic)*

---

4 *v. 1 sqq.* 12 *v. 37* 21 *cf. Matth. 5 37*

mam, qua scriptura ipsa explicat. quo habito sequitur, quod debet imitari scripturam in logica, ergo etc. — assumptum patet de sacerdotibus Cristi utentibus verbis scripture in oracionibus, in sacramentorum ministracionibus, in predicacionibus et scripture exposicionibus. nisi enim logica scripture quoad sensum verbalem, literalem tam in parte historiaca quam sapienciali foret recta, esset scriptura sacra nimis mala. et minor argumenti patet ex hoc, | quod logica scripture stat in forma verborum et modo loquendi. sed constat, quod, sicut autoritate sacre scripture debet cristianus loqui in quatuor casibus predictis eius sentenciam, ita eadem autoritate debet habere formam illam verborum, cum sit autoritas precipua et humilima a magistro optimo ad hoc data. quomodo ergo non incurreret indignacionem magistri, qui illam postponeret! et illud peccatum tangit Parisiensis super illa scriptura Jer. secundo: duo mala fecit populus: me dereliquerunt, fontem aque vive, et foderunt sibi cisternas, que continere aquas non valent. 'sciencia', inquit, 'scripture sacre,

fol. 6c

Scr. is in its literal sense the highest authority

7 historica *C, (?) D* foret recta *om. C, add. C² in marg.* 8 scriptura sacra *AD* sacra scriptura *C* mala *corr. C²* 9 *A¹ in marg. super. col. 6ᶜ superscr. haec* quomodo scriptura docet et principiat logicam 10 quod *om. A, int. lin. add. idem* 11 sacre *om. CD* 12 casubus *C* 17 2° *CD* 18 derelinquerunt *A* 20 *(?2°) A*

12 *cf. p. 47 sqq.* 17 *Joannes de Parisiis, Ord. Praedicat., cogn. Surdus = qui dort (Quidortus) — subtili ingenio et insigni experientia in multis scientiis, novam suam de S. Coena sententiam defensurus Romae obiit a. 1306; scripsit De Potestate Regum et Papali tempore Bonifacii VIII Papae et Philippi Francogallorum Regis; ed. in Durandi de S. Porciano opp. Paris, 1506; Goldast, Monarchia Imperii, Frankfurt 1688; Schard, Syntagma, Strassburg 1609; de ceteris illius scriptis vide Fabricii Bibl. lat. rec. et inf. aet. vol. IV 324. locum a JWo laudatum, quamquam librum illius De Potest. Reg. (apud Goldastium, Monarch. ed. Frankfurt 1668 p. 108—147) sedula lectione perlustravi, nusquam inveni; cetera eius opera (vide Fabr. l. l.) publici iuris, ni fallor, hucusque non facta conferri non potuerunt* 17 *v. 13*

que est divina vel celestis, quia clara est sine turbacione terrestritatis, est ex autoritate ac utilitate ante omnia adiscenda, sed sciencia tradicionis humane, que nunc est turbata ex terrestritate et nunc carens sapiencia et includens blasfemiam, est eicienda ut Ismael'. et de isto conqueritur dominus Ysa. quinto: abiecerunt legem domini, cuius causa tangitur Ysa. octavo: pro eo, inquit, quod abiecit populus aquas Siloe, que vadunt sub silencio, et Matth. decimo quinto: vos transgredimini mandatum dei propter tradicionem vestram.

Scr. is clear and unworldly, tradition uncertain and unwise

et idem iudicium est de logica scripture, cum illa contempta ut sic scriptura contempnitur, nec foret logica scripture sufficiens, sed nimis diminuta, nisi sufficienter doceret omnem modum loquendi necessarium cristiano.

et si queretur, ubi scriptura sacra docet logicam, dico ut supra, quod in illo precepto Cristi sit sermo vester est est, non non. Cristus enim magister optimus dedit hoc principium logice non parce sentencie, cum simul informat ecclesiam plene tam in moribus quam logica comunicacionis verbalis, quantum oportet adiscere, quia servando hanc maximam servaret sermonizans veritatem intus et extra in affirmacione et negacione, et excluderet falsam duplicitatem, si concordancia intencionis mentis et vocis foret ubilibet observata. cum ergo hoc, quod continet omnia, scienciam habet

The principle of biblical logic is yea — yea, no — no

1 que *AD* est *(lin. per voc. ducta delet.)* que *C* turbacione *corr.* C^2 2 terrestreitatis *C* 4 terrestreitate *C* 7 causa *expunctum C, sed* C^4 *add. in marg.* causa. *quod item punct. subscript. deletum est; de recta solutione breviaturae dubitasse videtur* 9 vos *A* quare vos *CD* 13 sic *bis, alterum expunctum A* 14 nimis *AD* nis *C, cuius breviaturae solutio* (nimis), *cum ipsa difficile lectu videretur, a* C^4 *in marg. add. est* 16 queratur *D* queritur *(?) C* 17 isto *C* 18 A^1 *in marg. add.* principium logice 19 parce *in correctura C* sentencie *correxerunt AC* 22 sermocinans *CD* 25 mentis *A* et mentis *CD* fuerit *CD* 26 habent *A deleta ut videtur littera* n

6 *v. 24* 7 *v. 6* 17 *cf. Mtth. 5 37; cf. supra pag. 51*

vocis, secundum quam scienciam docuit hanc logicam, quis fidelis imponeret sibi defectum. sive calumpniam! alias autem privatas logicas propter earum imperfecciones et remociones a fine ultimo non pertinuit scripture sacre in particulari discutere.

This logic is perfect and leads to its gaol by a straight way

ista ergo logica, que tam recte ducit ad finem ultimum sine tumultuosis ambagibus, est certissima. in cuius signum alie logice sunt periodice et nimis multiplices; periodice, quia, ut patet in Oxonia, vix durat una aliena logica per viginti annos, sed sepissime variantur, quia, quot sunt capita logicorum, tot ex affeccione proprietatis superbe sunt logice variate. logica autem scripture in eternum stat, cum fundatur independenter a fama vel favore hominum infringibili veritate.

In Oxford a logical system hardly lasts 20 years and often changes,

but the logic of Scr. is eternal

f) the truth of Scr. is higher than all human learning, for that reason it ought to be followed

ex istis colligi potest sexta racio. quilibet | positus (fol. 6d) in adopcione duorum bonorum, quorum melius est, facilius et eius eleccio deo gracior, debet illi intendere. sic est de logica scripture, quoad ad alias, ergo conclusio. constat quidem, quod logica scripture includit omne genus bonitatis et specialiter honestatis. nam magister vel doctor Oxonie delectatur, quod habet sequaces in logica.

iterum alique conclusiones prius proclamate ut male sonantes ex logica bulle, Benedicto misse de curia, dicuntur male sencientes, cum tamen multis videtur, quod conclusiones cece et incongrue non possunt *bene* sentire.

---

5 particulari *AD, C in breviatura quadam difficiliori, cuius solutionem in marg. add.* C^4, *qui de recta lectione verborum contextus frequenter dubitat, cf. supra* nimis 7 periodice *CD; A, quod* A^2 *emendavit in marg. cum sig. marg. in* modice 11 quot *in rasura C* logicorum *in correctura C* 14 infringibili *AC* in infringibili *D* 15 *in marg. super. col.* 6^d *superscr. invenitur glossema:* debemus logicam scripture imitari ultra alias A^1 18 alios *C* 21 magister *correxit C* vel *AD* et *C* sequaces *in fine correxit C* 23 ut *CD* et. *cui* ut *superscr. est a prima manu, ut utrum librarius maluerit non liqueat, A* male *om. C, int. rigas add.* C^2 24 curia dicuntur male *AD* curia domini male *C, sed* dicuntur *add. inter lin. super* domini *et* male C^2 25 cum *et* multis *correxit C* 26 incongrue *punct. subscr. delet. in C, sed iteravit in marg.* C^1 (*cf. supra* nimis, particulari) '*bene*' *addidi*

iterum professores ewangelice veritatis conquesti sunt curie ex hoc, quod dictum est, multas cartas humanitus adinventas esse impossibiles; multo magis, si imitaremur logicam scripture, defenderemus eandem et conquereremur instancius de impugnatoribus sue veritatis. teneamus ergo illam nunc secundum partem eius expressam et planam et nunc secundum partem eius enigmaticam atque absconditam, prout spiritus consilii limitaverit pro loco et tempore faciendum, semper autem sub autoritate magistri Cristi finaliter propter ipsum. non enim video, quod sit filius eius carissimus vel gratus discipulus, qui negat modum suum loquendi et fingit alium gracia extraneandi.

Wyclif's complaint before the Papal court

constat autem ex fide, quod Cristus capud ecclesie loquitur ubilibet in scriptura, et hoc movebat Augustinum cum aliis sanctis loqui conformiter. et invenerunt in ista sapiencia quodlibet genus boni; honestum quidem est, discipulum sequi magistrum in modo loquendi, sicut et filium patrisari, quia aliter erit error in ianuis, cum secundum Augustinum in De Verbis Domini sermone decimo quinto filius talis ingratus ad exheredacionem disponitur. est autem bonum utile, tum quia per illam logicam compendiosius beatitudo acquiritur, tum eciam quia duce illa logica veritates mundo abscondite adiscuntur, dicente magistro Matth. undecimo: confiteor

The hidden truth of Scr. is revealed to Christ's disciples

1 ewangelice veritatis *A* veritatis ewangelice *CD* conqueste *C* 3 inventas *C* 5 conqueremur *A, sed eadem manus superscr.* re. *ut* conquereremur *maluisse librarium appareat* 8 ewangelicam *C* 9 autem *int. lin. add. A* 12 discipulus *AC* eius *(punct. subscr. del.)* discipulus *D* negat *om. C, sed margini adscripsit C*[2] 13 gracia alium *D expuncto* gracia 14 *A*[1] *in marg. infer. sub col. 6*[d] *haec cum signo marg. notavit* recommendat logicam huius scripture 15 hoc *AC* hic *D, librarius falso, ut opinor,* h' *pro* h^c^ *scripsit* 17 ista *AD* illa *C* 19 in ianuis *CD, A*[1] *in marg. cum signo marg.* inanis *A, quod ille delere neglexit*

1 conquesti sunt curie: *anno 1377, cf. Lechler, Wiclif I 373 sqq; Buddensieg, Wiclif und s. Zeit, Gotha 1885 pag. 151 sqq.* 15 *cf. Opp. tom. I 142; 272; II 569; VII 653; 682; 1038; X 306; XI 661* 20 *cf. Opp. tom. VII 405—6; 311—12* 25 *v. 25*

Augustine's judgment on the theses that the soul has a triple nature, that the just possess all goods of this world, the ungodly none

tibi, domine, pater celi et terre, quoniam abscondisti hec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. cuiusmodi sunt humiles huius logice sectatores, patet de quotlibet archanis veritatibus, ad quas devenit Augustinus cum ceteris doctoribus per logicam huius scole, ut puta, quod anima est trina ut deus, quod omne corpus per se in genere substancie est tres res et singula earundem, quod homo manebit eciam divisus a corpore, quod iustorum sunt omnia, et quod iniustus nichil possidet nisi equivoce, et sic de quotlibet aliis veritatibus mundo absconditis. unde super illo Psal. centesimo vicesimo quarto: pertransit anima nostra aquam sine substancia, sic loquitur: 'ille', inquit, 'habet aurum, qui novit uti auro, qui autem auro uti non novit, homo ille habetur, non habet, possidetur, || non possidet. estote domini auri et non servi auri'. (fol. 7^a) novit tamen iste sanctus et frequenter inculcat in scriptis, quod iniusti habent et possident multa bona,

3 huius *A* istius *C* huiusmodi *D* 4 de *AC* quod de *D* veritatibus *AD, C^2 add. inter lineas om. C* 7 omne corpus *ambo expuncta C, sed C^4 add. in marg.* substancie *expunctum C, sed C^4 add. in marg.* 8 earundem *expuncto* dem *C, ut librarium* earum *maluisse appareat* 9 eciam *A* et *CD* divisus *AD; C, sed in marg. C^4, quippe qui lectionem libri non plane intellexisse videatur, add.* divisum 10 *A^1 in marg. add.* possessio iniusti 12 centesimo vicesimo quarto *emendavi* 123 *CD* 133 *(?) A* 15 homo ille *C, A^1 sub lin. add. om. AD* habetur non habet *AD, C^2 in marg. add. om. C* 16 *A^1 in marg. super. super col. 7^a adnotavit* quilibet iustus possidet omnia bona mundi. iniustus nichil possidet nisi equivoce et *AD, C^2 int. lin. add. om. C* 17 et *AD, C^2 int. lin. add.* quod *(lin. per voc. ducta del.) C* *A^1 in marg. add.* Nota inculcat *AD, C^2 in loco raso supplevit*

6 *locos Augustini, ad quos JW hic respicit, libris et capitulis in incerto relictis non inveni* 8 *de hac materia cf. opinionem S. Aug., Opp. tom. III 277; II 696* 10 *de possessione iniusta iniusti cf. De Civ. Dom. l. I cap. II 8 sqq.* 12 *v. 5* 13 *cf. Opp. tom. VI 709; de eadem re cf. tom. VII 405* 18 *cf. opinionem et argumenta JWi de iure possidendi iusti De Civili Dominio l. I cap. I—III pag. 2 sqq.* *rem, non verba ipsa Augustini hoc loco affert JW.; cf. Opp. Aug. tom. VII 311*

sed hoc est equivoce subintelligendo occupacionem iniustam et possessionem pretensam. et sic concedit, quod habet et non habet iuxta logicam Cristi Luc. undevicesimo, ab eo autem, qui non habet, et quod habet auferetur. et iterum super Psal. centesimo quadragesimo quarto, exponens illud Cant. secundo, sinistra eius sub capite meo et dextera eius complectetur me, ostendit, quomodo 'non deseret sponsam suam in temporalibus, sed oportet, quod sint sub capite, si dextera eius, id est, bona regni sint super capud. querite, inquit, primum regnum dei, id est, dexteram et hec omnia apponentur vobis. an forte apostoli relinquentes omnia sua ac distribuentes pauperibus, quod habebant, sine diviciis in hoc seculo remanserunt? ubi est illa promissio: sinistre accipient in hoc seculo? cencies tantum multiplicacionem promisit et quid deest homini dei? fidelis hominis totus mundus diviciarum est'. — ecce

Proved from H. Scr.

1 sed *om. D, add. in marg. idem* hoc *om. C, sed C*[2] *deceptus vicino* est *falso in marg. add.* est. *ut* sed est est equivoce *efficiatur* 4 qui *AD* et qui *C* 5 auferetur ab eo *C* centesimo quadragesimo quarto *emendavi* 143° *AD* 103° *C* 8 deseret *AD* servet *C* 9 sub *om. C, int. lin. add. C*[2] 10 querite *postr. pars verbi, ut vix legi possit, oblita C* 11 hoc *C* 12 omnia sua ac distribuentes pauperibus quod *A* omnia aut *(C*[2] *add. super lin.* sua) distribuentes omnia sua (sua *lin per voc. ducta del.)* pauperibus que *C* omnia sua pauperibus quod *D, sed in marg. prima manus add. cum signo inter* omnia *et* sua *posito* at distribuentes. *ut hic verborum ordo efficiatur:* omnia at distribuentes sua pauperibus quod; *locus foede corruptus* 13 sine diviciis in hoc seculo remanserunt *AD* sine diviciis et solicitudine remanserunt *C, sed inter* solicit. *et* remanserunt *C*[2] *add. inter lin.* in hoc seculo illa *AD* ista *C* 16 multiplicacionem *in fine correxit C*[2] 17 mundus *in fine correxit C*[2]

4 *v. 26* 7 *v. 6* *cf. Opp. tom. VI 1063—1064, ubi res, non verba ipsa quae Aug. scripsit commemorantur* 10 *cf. Matth.* 6_{33} 17 *cf. Hieronymi Opp. (Migne) vol. IV pars II 575: antiquum dictum est: avaro tam deest, quod habet, quam quod non habet. credenti totus mundus divitiarum est, infidelis autem etiam obolo indiget. sic vivamus nihil habentes et omnia possidentes; cf. etiam Aug. tom. II 696 et De Civili Dom. lib. I cap. VII 47: restat ostendere, quod quilibet iustus dominatur toti mundo simili: primo per hoc, quod sqq.*

quomodo iste sanctus elicit ex fide scripture, quomodo omnia sunt iustorum, ut dicit apostolus Rom. octavo, et sepe ostendi. unde carnales vaniloqui dicunt, quod hoc non est verum, cum nulla sit habicio temporalium nisi sensibilis, nec est ius vel possessio temporalium nisi politicum, quia tunc ut ficte replicant, si homo habebit hic cencies tantum, quantum reliquerat propter Cristum, tunc habebit centum uxores relinquendo unam.

videtur michi, ut dixi alias, quod infideliter sic loquentes non cognoscunt, quomodo dat*o* nobis herede Cristo omnia nobis donantur cum eo ex titulo gracie et specialiter, quando professi sumus intrantes in gaudium abbatis nostri gratissimi, sicut intrans religionem habentem omnia in comuni habet omnia bona illius religionis.

How the meaning of Scr. is to be understood spiritually

et patet, quod credentes talibus argumentis habent cor cecatum et indispositum ad cognoscendum celestem logicam: si homo accipiet cencies tantum, quanta est uxor, quam deserit quia universitatem creatam, tunc habebit centum uxores. et ita de aliis relativis inaniter replicatis.

---

2 rom. *AD* ad rom. *C* 3 et *correxit C* 4 nulla *C* ulla *correxit, ut videtur, ex* nulla *A* ullam *D* 7 relinquerat *A* 9 infideles *C* 10 dat*o scripsi* date *cuncti* 11 ex *om. D. in margine addidit idem* 14 habet *CD* habet omnia in comuni *(expuncta)* habet *A*

---

2 *Rom.* 8₂₈ *sqq.* 3 *cf. De Civili Dominio I 1—5, ubi JW. de hac thesi diffuse disserit* 9 *hic JW. quae prius de 'dominio' praedestinati in De Civ. Dom. l. I cap. VII disseruit, in mentem revocat, cf. ibid. 50: et ista racio dat plenam fidem nutritis in materia de ydeis et patet ex testimonio apostoli Rom. VIII 32: si deus, inquit, proprio filio etc; et ibidem p. 47: omnis existens in caritate predestinacionis est . . . . filius dei adoptivus, sed eo ipso quod sic, habet ius ad regnum integrum; cf. etiam ibid. capp. sequentia, ubi subtiliter et diffuse de materia 'habicionis iusti' disceptat* 11 *cf. Rom.* 8₃₂

conceditur igitur, quod habebit centum fratres, sorores et sic de aliis expressis in scriptura spiritualiter intellectis, non autem centum uxores vel organa, quamvis omnia huiusmodi erunt sua, licet hec non erit uxor sua nec hec manus sua, et sic de aliis relativis carnaliter intellectis. unde Augustinus super Psal. centesimo quadragesimo octavo motus ex evidencia scripture ponit, quod latinus accipiendo spiritum sanctum habet cum hoc omnes ligwas. 'mea inquit, est greca, mea est syra, mea est hebrea, mea est omnium gencium, quia in unitate sive
fol. 7b omnium gencium'. — iterum super Psal. || centesimo quadragesimo sexto exponendo illud Psalmi, *sapiencie eius non est numerus* declarat, quomodo sumus participes dei et omnium membrorum eius, ex testimonio scripture sic concludit: 'igitur si ipse est idem sic indivisibilis et mutari ex nulla parte potest, participando eius divinitatem erimus inmortales, sed antequam efficeremur participes inmortalitatis ipsius, oporteret, ut ipse fieret particeps mortalitatis nostre. sicut autem ipse est mortalis non de sua substancia, sed de nostra, sic nos inmortales, non de nostra substancia, sed de sua; participes ergo erimus, nemo dubitet, scriptura hoc dixit. et cuius

The faithful shares God's nature

1. *A¹ in marg. infer. sub col. 7ª haec notavit* qui derelinquit patrem vel matrem vel uxorem etc. conceditur quod habebit centum fratres et sorores et sic de aliis *(?)* spiritualiter 3 vel organa *om. D, add. idem in marg.* 4 erant *D* nec *AC* nam *D* 6 centesimo quadragesimo octavo *emendavi* CXLVIIº *CD* 142 *(?) A* 9 mea *A* in ea *(?) CD; idem valere volo de duobus sequentibus* mea 10 universitate (? unitate) *A* univoce *(?) D* 11 super *om. D, sed cum sig add. D¹ in marg.* 14 eius *om. C, C² add. inter. lin.* 14 *A¹ in marg. super. super col. 7ᵇ haec scripsit* quomodo sumus participes divinitatis et quomodo illud adipiscimur 15 idem *om. C, add. C² in marg.* 16 mutari *corr. D* nulla *A, prima manus in marg.* illa *A in textu* 17 divinitatem *in correctura D* 18 participes *correxerunt AD* ipsius *usque ad* mortalitatis *om. C, C² add. in marg. cum signo marg.* 19 mortalitatis *AC²* inmortalitatis *D, expuncto* in est *inter rigas add. A* 21 erimus non *C* 22 dubitet *(expunctum)* dixit *D*

6 *cf. Opp. tom. VI 1137* 12 *cf. Ps. 147₅* 15 *cf. Opp. tom. VI 1109; rursus verba ipsa, quibus Aug. utitur, JW. indiligenter recitat*

rei erimus participes, quasi partes sint aput deum aut per partes dividatur deus. quis ergo explicat, quomodo sunt participes unius simplicis multi? non ergo exigatis, quod dici posse non puto, antequam videatis, sed redite ad remedia salvatoris, conterite cor, confringatur animi duricia, conteratur animi pertinacia, accusetur in malo, renascatur in bono. diriget ipse, alligabit fracturam, consolidabit sanitatem et non erunt iam impossibilia nobis, que iam impossibilia sunt. bonum est', inquit, 'ut confiteatur infirmitatem, qui wlt venire ad deitatem, intelligencie eius non est numerus'. wlt enim iste sanctus, quod sicut plumbum non sit aurum secundum alkymicos, nisi prius fuerit calcinatum, sic discipulus scripture non acquirit aurum sapiencie, nisi contricione fuerit humiliatus. tunc enim elixir, qui est lapis philosophorum, sanabit. 'debes igitur esse mitis', quia consequenter dicitur suscipiens mansuetos dominus. 'honora igitur scripturam dei, honora verbum dei et non apertum, noli protervus esse accusando aut obscuritatem aut perversitatem scripture. perversum hic nichil est, obscurum hic aliquid est, non ut tibi negetur, sed ut exerceat. ergo quando tibi obscurum est, medicus illud fecit, ut pulses. noli ergo recalcitrare adversus obscura et dicere: melius diceretur, si sic diceretur, sic dictum est, quomodo dici debuit, non

Scr. reveals itself only to the humble and the penitent

Scr. ought to be honoured, not to be found fault with and corrected

2 quis *in correctura A* 5 contrite *A* animi *corr. C* 6 animi *corr. C* 7 dirigat *AD* 8 iam *om. C* 9 inquit est *CD* 10 divinitatem *CD* 12 fit *D* secundum alkymicos nisi prius *A* secundum alkimicos nisi prius *D* si per Alkammicos non *C* 15 humiliatus tunc enim *AD* habilitatus *(emend. in marg. in* humilitatus C^2*)* etenim *C, sed* C^2 *add. int. lin.* tunc, *quod inter* humiliatus *et* etenim *legi vult* elixir *C; A prima manus, corr. idem in marg. in* elix elixer *D* 16 sanabit *A* salvabit *D; C expuncto* l. *ut* sanabit *efficiatur* 18 *in marg. infer. sub col.* 7^b *haec sunt* debemus honorare scripturam non corrigendo ipsam A^1 19 et *corr. A* 20 hoc *C* 21 est obscurum hic aliquid est non ut tibi negetur *A* est hoc aliquid obscurum est non ut accusetur vel negetur *C* est huiusmodi aliquid est non ut tibi negetur *D, et cum signo ante* huiusmodi *posito prima manus add. in marg.* obscurum 23 ille *D*

15 *Aug. Opp. ibid.* 1110

corrigat eger medicamenta dei'. unde sequitur: 'humilians autem peccatores uque ad terram, peccatores, id est, inmites, qui reprehendunt intelligibilia, antequam noscant legem', quam irrident. sicut contigit de perditissima secta Manicheorum, qui in penam peccati terrena tantummodo sapuerunt. 'reprehendentes', inquit, 'scripturas misticas quibusdam rebus salubriter degentes intelligenciam, ut parvuli exerceantur et ipsa reprehensione inmites facti, quod contrarium est mansuetis, humiliati sunt usque ad terram, quia solum carnalia sapuerunt'.

Interpretation, not H. Scr. errs

ecce, regula huius sancti est, ut honoremus scripturam sacram, credentes quod, quandocunque falsa de illa con-

fol. 7c cipimus, est ex nostra ignorancia, ipsa manente || undique summe autoritatis incorrigibiliter ordinata.

ideo sicut dixi in proximo capitulo, quandocunque visum est ignaris equivocis scripture, ipsam contradicere sibi ipsi, ibi signandum est misterium ut in illo Luc. undevicesimo allegato superius, a b e o a u t e m, q u i n o n h a b e t, e t q u o d h a b e t, a u f e r e t u r. patet primo distinccio logica de habere, patet secundo, quod in equivocis non est contradiccio, et patet tercio, quod iustorum sunt omnia. ideo melius est scripturam poni sub hac forma quam sub forma, qua eam corrigeret vesana temeritas.

et patet ex dictis responsio ad alios obiectus contra conclusiones scripture. si, inquit, iustorum sunt omnia,

---

4 contingit *A* 5 penam peccati *ambo corr. C* 7 degentes *C prima manus, delevit linea transversa C*[2] *et superscripsit* dirigentes 10 suscipiant *(punct. subscr. delet.)* sapuerunt *D* 11 regla *A, compendio omisso* huius *AD* istius *C* 18 allegato superius *om. C* 19 quod *om. C, sed add. sup. lin. idem* 23 sub forma qua *om. A, sed A*[1] *in marg. add.* 25 resp. ad al. obi. *A* ad aliquos obi. resp. *CD* 26 scripture *om. C, adscripsit margini C*[2]

---

4 *cf. Aug. ibid. 1110—1111* 15 *cf. supra pag. 9* 18 *v. 26; cf. supra pag. 57* 26 *cf. Augustini Opp. tom. II 696; idem sentire videtur philosophia Indorum, qui Buddham deum suum colunt, cf. quae Dharma Shastra, nobilis inter eos philosophus, his verbis (cf. Baierlein, die Lehre der Vedanta, ed. alt., Leipz. 1902 p. 72) disputat: alles, was im Universum vorhanden ist, ist der Brahmanen Eigentum; durch die Geburt allein ist der Brahmane für ein göttliches Wesen zu achten.*

tunc idem habet se ipsum, et homo constitueretur super deum suum, cum deus sit bonum, quia donum dei, sic arguunt volentes hereticare, quod omnia facta sunt per verbum et quod deus constituit intrantem in gaudium suum super omnia bona sua ignorantes naturam distribucionis accomode et equivocacionem entis dicti de deo et creaturis; quomodocunque idem habet se ipsum et dominatur sui ipsius secundum disparem racionem.

Augustine's praise of Scr. annihilates all objections against its veracity

tales enim nobilitates logice ac methaphisice, quas Augustinus expresserat de scriptura, tollunt replicaciones sophisticas. ideo dat regulam epist. septima Ad Marcellinum: 'si, inquit, racio contra divinarum scripturarum autoritatem redditur, quantumcunque acuta sit, fallit verisimilitudine, nam vera esse non potest'. — ecce, propter infringibilitatem veritatis scripture et expurgacionem eius a falsitate non est possibile, quod racio sibi contraria sit vera. unde sequitur: 'rursus, si manifestissime certeque racioni velut scripturarum literarum obicitur autoritas, non intelligit qui hoc facit, cum non scripturarum illarum sensum, ad quem penetrare non potuit, sed pocius obicit *suum veritate nec quod in eis,* sed quod in se ipso pro eis invenit, opponit'.

ecce, quod nullum verum repugnat sensui scripture, sed errori, quem stultus male accipit ex scriptura.

3 quod omnia facta sunt per verbum *om. C, sed. add. in marg.* C^2 4 in *om. C* 6 entis *om. D, sed additum inter lin., incertum a quo* 9 enim *om. C* nobilitates *(?) A* 12 contra *A* qua *D* que *C, sed delevit et inter lin. add.* contra C^2 15 et purgacionem *CD* expurgacionem *in A verbum obliteratum, ut quid legendum sit nesciam* 18 scripturarum *in fine corr. C* literarum *D, A cum signo marg. in marg.* sacrarum *A in textu, C voc. corr.* 19 autoritas obicitur *C, sed signis quibusdam superscriptis ordo aliorum est restitutus* intelligit *corr. C* 19 fecit *C (?)* *quae inter* scripturarum *et* cum *exstiterunt in rasura scripta sunt A* non *om. C, inter lin. add.* C^2 20 sensum *om. A, in marg add. idem* 21 repugnanciam *in fine correxit C* *'suum' etc. usque ad 'eis' scripsi ex auctoritate Maurinorum* non repugnancie inter eas *AD, eadem verba excepto* repugnanciam *in C, locus foede corruptus est*

11 *cf. Opp. II 608* 17 *cf. ibid.*

CAPITULUM QUARTUM.

Objection: a) many parts of the Old and N. Test. are obscure and enigmatic

Iterum arguitur contra veritatem scripture tripliciter. primo ex hoc, quod multe partes scripture enigmatice et parabolice sunt satis false, ut patet in utroque testamento.

nam Judic. nono scribitur: ierunt ligna, ut ungerent super se regem. dixeruntque olive: impera nobis. que respondit: numquit possum deserere pigwedinem meam, qua et dii utuntur et homines, et venire, ut inter ligna promovear? dixeruntque ligna ad arborem ficum: veni et super nos regnum accipe. que respondit eis: numquit possum deserere meam dulcedinem fructusque suavissimos et ire, ut inter cetera ligna promovear. locuta sunt quoque ligna ad vitem: veni et impera nobis. que respondit: numquit possum deserere vinum meum, quod letificat deum et homines, et inter cetera ligna promoveri? dixeruntque omnia ligna ad rampnum: veni et impera super nos. que respondit eis: si vere me regem super vos constituistis, venite et sub umbra mea requiescite. si autem non wltis, egrediatur ignis fol. 7[d] de rampno || et devoret cedros Libani.

quid ergo foret ista scriptura nisi fabula vel poema? sed secundum Aristotelem secundo Metaph. 'multa men-

2 *in marg.* Cap. 4m *CD, miniavit A* 3 enigm. *AD* evangelice *C* 7 dxeruntque *C* impara *C* 9 meam *om. C, add. int. lin. C²* 11 fici *C* 13 meam dulcedinem *A* dulcedinem meam *CD; iam hinc, ubicunque ordo verborum codd. CD differt ab ordine cod. A, non adscribam, nisi quando ad veram auctoris opinionem restituendam mihi conferre videtur* 15 locuti *C* 16 impara *C* 19 impara *C* 20 super nos *AD* nobis *C* eis *om. C* 21 constituitis *C*

6 *v. 8—15* 25 *cf. Arist. (ed. Acad. R. Berol.) vol. II (Μεταφυσικα) A pag. 983[b] (in fine); ibid. Δ 1023[a] (med. col.) ibid. N 1091[b] 4*

The parables of Jesus

ciuntur fingentes poete'. et videtur idem de multis parabolis salvatoris, ut meminit Augustinus libro suo Contra Mendacium tredecimo cap. ita scribens: 'si ergo nichil aliud significet Jesus in hoc, quod longius se ire finxit, merito iudicaretur esse mendacium; sed si bene intelligatur et ad illud, quod voluit significare, referatur, invenitur esse misterium. alioquin erant cuncta mendacia, que propter quarundam rerum signandarum similitudinem, cum gesta non sunt, tamquam gesta narrantur, ut est illa de duobus unius hominis filiis, maiore, qui mansit aput patrem suum, et minore, qui peregrinatus est, tam prolixa narracio, in quo genere fingenda humana, eciam facta vel dicta irracionabilibus animantibus et rebus sensu carentibus homines addiderunt, ut huiusmodi narracionibus fictis, sed veracibus significacionibus, quod vellent, comendacius intimarent, nec aput autores tantum secularium literarum, ut aput Oracium mus loquitur

Aesop's fables

muri, mustela wlpecule, ut per narracionem fictam ad illud, quod agitur, vera significacio referatur. unde Ezopi tales fabulas ad illum finem relatas nullus tam ineruditus fuit, qui putaret appellanda mendacia, sed in literis quoque sacris sicut in libro Judicum ligna sibi regem requirunt et loquntur ad olivam, ad ficum, ad vitem et ad rubum, quod totum utique fingitur, ut ad

---

2 salvatoris *om. A* meminit *correxit A* 3 tredecimo *scripsi ex auctoritate Maurinorum* XVIII° *cuncti codd.* 4 ich *(lin. per voc. ducta delet.)* iesus *A* *A*[1] *in marg. sup. col. 7*[d] *haec superscripsit* Jesus finxit se longius ire 6 reperitur *C* 7 erunt *(?) A* cuncta *A* omnia *CD* 12 quo *in A add. inter lineas, incertum a quo* humana *AC* habundancia *(expunctum)* humana *D* 13 irracionabilibus *correxit C* 15 narracionibus *A, C*[2] *add. in marg.* racionibus *D, lin. per voc. ducta delet. C* 16 intimarent *correxit A* 17 dominorum *(expunctum)* literarum *D* 18 ad *CD* per *expunctum A, sed add. int. lin.* ad, *incertum a quo* 19 illud *AD* id *C* significacio: *librarii promiscue breviatione quadam, modo pro* signacio (signare) *modo pro* significacio *posita, utuntur, ut utrum legi voluerint diiudicari vix possit; iam hinc notare hanc lectionem variam omittam, cf. supra pag. 15* 20 istum *C* appellenda *A* 22 literis *AD* libris *C* 24 fingintur *C*

---

2 *cf. Opp. tom. VIII 1809* 10 *cf. Luc. 15 11 sqq.* 17 *cf. Horat. Sat. II 6 80 sqq.* 18 *cf. Horat. Epist. I 7 32*

rem, que intenditur, ficta quidem narracione, non tamen mendacii cum veraci significacione veniatur'.

Holy Scripture is right to use figurative speech,

quantum ad istud dicitur, quod omnes figurative locuciones scripture sacre sunt vere, ut dicit sanctus Thomas in De Potencia, parte sexta et septima. 'metaforice', inquit, 'locuciones scripture non sunt false'. et idem patet in autoritatibus Augustini iam adductis. figurative ergo locuciones scripture sunt verissime.

but distinguish between figure of sentence and of word

notandum tamen, quod alia est figura construccionis et alia figura locucionis. figura construccionis, ut concepcio, sinthesis, zeuma etc. et ille sunt verissime, ut 'pater et secunda persona sunt summe boni'. figurative vero locuciones scripture, quantum ad propositum attinet, sunt locuciones methaforice vel similitudinarie et sunt triplicitate, scilicet allegorice, parabolice et ficte.

Three kinds of figure: a) the Allegory, hinting at a subsequent idea of salvation

allegorice, quando per historiam scripture, factam ad literam, signatur credendum in ecclesia successurum, ut per agnum pascalem occisum in veteri testamento, ut patet Ex. duodecimo, signatur Cristus, eodem tempore occisus et comestus; et hinc Cristus vere dicitur agnus,

---

1 intenditur *corr. A* narracio *A* 2 vinciatur *(expunctum)* ven. *D* 3 illud *D* dicitur *om. C, add. int. lin. C*[2] omnis (?) *A* 4 ut *AD, C prima manus in marg.* et *C prima manus in textu* 5 *D*[2] *in marg. add.* Thomas de methaforica locucione 6 7ª *AD* 7 *C, cui* c° *superscr. C*[2], *ut correctorem* 7° capitulo *maluisse appareat* 8 *C*[2] *in marg. add.* figurative locuciones scripture sacre sunt vere 9 *A*[2] *in marg. add.* figura conclusionis, locucionis 10 figura *(post* locucionis) *om. C* construccionis *in corr. C* 11 iste *C* 12 *in marg. infer. col. 7*[d] *haec subscripta sunt* locucio figurativa vel methaforica alia < allegorica / parabolica / ficta *A*[2] 15 triplicitate (? triplicate) *A* *C*[2] *in marg. add.* figurativa locucio est triplex in scriptura

---

5 *S. Thomae Aquin. Opp. omn. ad fid. optimarum editionum accurate recogn., Parmae (Petri Fiaccadori) 1856 tom. VIII De Pot. qu. VI 122 sqq.; qu. VII art. V 160; 162; art. III 166* 7 *cf. supra p. 47 sqq.* 16 *cf. Wyclif's Select Engl. Works ed. Th. Arnold, Oxford 1869 vol. I 30: þe secounde undirstondinge is clepid witt allegoric, whan men undirstondin bi witt of þe lettre, what þing shal falle here bifore þe dai of dome* 19 *v. 6—8* 20 *cf. supra p. 5*

ovis etc. unde Augustinus octavo Super Genes. Ad Literam sic scribit quarto cap.: 'recte quippe appellatur, quod ad eum signandum precessit: ipse est ovis, que inmolatur in pascha, et illud non tantum dicendo figurabatur, sed eciam faciendo. numquit erat ovis? plane ovis || erat et fol. 8^a occidebatur et manducabatur'. intelligo de manducacione spirituali, de qua Joh. sexto: n i s i m a n d u c a v e r i t i s c a r n e m f i l i i h o m i n i s e t b i b e r i t i s e i u s s a n g w i n e m, n o n h a b e b i t i s v i t a m i n v o b i s. — et de ista locucione allegorica scribit apostolus Gal. quarto: s c r i p t u m e s t e n i m, q u o n i a m A b r a h a m d u o s f i l i o s h a b u i t et post dicit, quod i l l a s u n t p e r a l l e g o r i a m d i c t a. allegoria igitur semper requirit figuram in scriptura factam ad literam. et dicitur ab alleos, quod est alienum, et goge duccio, quasi duccio ad alienum sensum.

b) the Parable, based on the principle of similitude

secunda vero locucio parabolica est, quando narratur quevis sentencia in scriptura secundum quandam similitudinem, licet res non sit historizata in scriptura sacra, ut patet in ewangelio de multis parabolis salvatoris. et de ista locucione facit Augustinus mencionem octavo Super Genes. Ad Literam sexto capitulo.

c) fictitious speech, justified by the mystic meaning of Holy Scripture

tercia autem locucio similitudinaria ficta est, quando fingitur aliquid, licet non sit verum ad literam, ut mistice significet veritatem, sicut Augustinus notat de scriptura Judic. nono, ubi locucio quatuor lignorum mistice debet intelligi, sic quod per ligna intelligitur populus Sichem;

---

2 quarto *scripsi ex auctoritate Maurinorum* 6° *cuncti* 5 A^1 *in marg. super. col.* 8^a *superscripta haec sunt* declaracio locucionum figurativarum ovis *om. A, add. inter lin. incertum a quo* 7 spirituali de *AC* spirituali de manducacione spirituali (de manducacione spirituali *expuncta)* de *D* Joh. *CD* Rom. *A, in correctura* 11 enim *om. CD* 12 A^2 *in marg. add.* locucio allegorica 14 dicitur (*expunctum*) et *A* *C in marg. add.* Nota quid requirit allegoria, *prima manus* 17 sacra *(expunctum)* secundum *A* 18 historizata *correxit D* 23 sit *om. C, in marg. add.* C^2 24 veritatem *om. C, int. lin. add.* C^2 26 intelligatur *C in marg. plumbo exaravit manus posterior* (? A^3) Nota

---

1 *cf. Opp. tom. III 1301* 7 *v. 53* 10 *v. 22* 12 *v. 24* 20 *quem locum in Aug. scriptis auctor noster in mente habeat, incertus sum; fortasse quae disputat de Scripturae locutionibus Opp. tom. VIII 331; 61*

per olivam intelligunt Hebrei Othoniel, qui fuit de tribu Juda signata per olivam, ut Jer. undecimo: olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit dominus nomen tuum; per ficum intelligunt Delboram, que interpretatur apis propter fertilem prosperitatem, quam intulit genti sue; et est similitudo inter opus eius et ficum ac apem, ut patet in historia Judic. quinto cap. et per vitem intelligunt Gedeonem, qui fuit de tribu Joseph, qui dicitur accrescens Gen. undequinquagesimo propter crementum, quod ipse addidit Israeli, ut patet Judic. septimo. in illis enim tribus personis optulit comunitas gentile dominium super eos, ut dicitur. sed Othoniel, licet iuxta propheciam Jacob debuit fratribus imperare, voluit tamen introducere dominacionem gentilem super fratres suos, deserendo pietatem ad deum colendum et fratres relevandum propter libidinem dominandi. nec Delbora voluit deserere dulcedinem consolacionis divine in spiritu prophetico, sicut nec Gedeon voluit deserere amorem devocionis, ut introduceret ritum nepharium gentilem in populo.

Interpretation of the parable Judg. 9

patet ergo, quod accipiendo scripturam in sua integritate, quomodo Joathan dixit ista propter incrementum, quod ipse addidit Israeli, ita inmunis est ista a falsitate, sicut illud Psal. decimi quarti, dixit insipiens in corde suo: non est deus; sed primum sensum

1 hebrei *om. D, add. prima manus super lineam (primam columnae 21b)* ebrei 4 fig *(punct. subscr. delet.)* ficum *A* 5 delberam *voc. corr. A* 10 addit *A* 11 in *A* capitulo in *D* capitulo In, *sed* In *lin. per voc. ducta deletum C* tribus *AD, C² int. lin. add.* duabus *lin. per voc. ducta delet. C* 12 gentilis *C* 14 noluit *(?) A* 16 deum (?dominum *expunctum)* pietatem *A* 17 delbora *in correctura A* 20 gentilem nepharium *C* 22 propter incrementum quod ipse addidit israheli *om. A, add. in marg. cum. sig. marg. aliquis* 24 p° *(?proprie* primo *legendum) D* decimi quarti *emendavi* 13¹ *cuncti codd.* 25 sensum *D, corr. A* *om. C, sed C² add. int. lin.*

2 v. 16 8 v. 7 et 12 sqq. 9 v. 22—26 11 v. 14 et 25 13 cf. Judic. 39 sqq. 22 cf. Judic. 95 sqq. 24 Ps. 141

fuisset necessarium filios Israel cognovisse, quando primo Reg. octavo contra divinum beneplacitum pecierant sibi regem; et ex ultima parte ficticie videtur michi notari, quod sacerdotes Cristi, qui debent esse vicarii vitis vere, non debent civiliter dominari, cum conficiunt corpus eius et sangwinem, que letificant deum et homines, sed celebrantes debent memorari eum, qui non potuit civiliter dominari. || vinum enim contemplacionis, consolans oculum sacerdotis per statum et potestatem exactivam vel secularem extigwitur. fol. 8b si enim tempore ante legem sine exemplo Cristi persona laica deseruit civilitatem propter devocionem, multo magis sacerdotes Cristi sic facerent exemplo sui magistri.

rampnus significat mistice Abymalec, qui fuit ignobilis ex parte matris. est autem rampnus secundum Ysidorum parvus dumus, qui ex se emittit ignem cum agitacione, et correspondet mistice operi nephario Abymalec in occidendo septuaginta fratres suos et sub tenebra peccatorum suorum eius complices quieverunt, cum fervor eorum exivit occidendo fratres eius nobiles tamquam cedros. sic enim Ysa. decimo quarto et alibi sepius in scriptura vocantur homines nobiles.

The state of the Church and the temporal power of the clergy is meant by it, says the 'deeper going' doctor

unde preter sensum particularem signatum quidam doctor fodiens profundius scripturam, que videtur tam sterilis, invenit in ea latentem sensum misticum de statu

---

1 quando *correxit A* primo *om. CD* Reg. 8vo *om. C* R 8vo *D, cuius librarius, ubicunque libri vel epistulae testamenti vet. vel nov. distinguuntur, puncto vel punctis nomini superscriptis, primum, secundum, tertium librum vel. epist. notat* 2 divinum *AD* domini *C* 3 et *AD* primo Regum octavo *C* 5 eius *om. C, sed* C^2 *adscripsit in marg.* 6 qui *CD* letificat *A* 7 A^3 *in marg. addidit, plumbo exaratum* Nota 8 contemplacionis *A,* C^2 *int. lin.* consolacionis *linea delet. C* consolacionis *(expunctum)* contemplacionis *D* 10 sine exemplo Cristi *om. C, add. in marg.* C^2 14 abymalec *in correctura A* abimalech *CD* 17 necessario *(punct. subscr. delet.)* nephario *D* 23 A^1 *in marg. add.* Nota 24 *C prima manus in marg. add.* Nota 25 misticum *corr. A*

---

1 *cf. I Sam.* 8_5 14 *cf. Judic.* 8_{31} 16 *cf. supra p. 3 n. 1* 18 *cf. Judic.* 9_5 21 *v. 4—12; cf. ibid.* 37_{24}*; Cant.* 5_{15}*; Am.* 2_9

universalis ecclesie, sic quod per ligna intelliguntur rudes humani generis, qui ex servitute bestiali appetunt in affectu habere hominem seculariter imperantem, et tales ierunt, quia recesserunt a religione status innocencie et Cristi, cum abierunt in concilio impiorum.

Interpretation of the olive

tria ligna fructifera renuencia dictum imperium sunt tres persone trium temporum status ecclesie, sic quod per olivam intelligitur illa persona agregata pro tempore ante legem, quo in facto confitentes divinam legem uncti sunt oleo gracie sine sensibilibus sacramentis, pro quo tempore non erant persone ecclesie civiliter imperantes. — per ficum vero intelligitur agregata persona ecclesie pro tempore sub lege. *of the fig-tree* pro quo tempore licet grosse nutrierit matrem ecclesiam sicut ficus, tamen dominacionem civilem respuit ultimate, ut patet de David et sanctis aliis sinagoge. — per vitem vero intelligitur corpus ecclesie cristiane, *of the vine* cuius capud Cristus non potuit civiliter dominari. et sic sacerdotes eius propter contemplacionem et aspiracionem ad celestia respuunt dominacionem huiusmodi et exhinc spiritualiter fructificant iuxta illud Ecclesiastici vicesimo quarto, e g o q u a s i v i t i s f r u c t i f i c a v i s u a v i t a t e m o d o r i s, nam Cristus, *Christ the head of the old and the new Church* qui est vitis vera, ut dicit Joh. decimo quinto, est primum capud tam antique quam nove ecclesie. ideo

---

1 sic quod *A* quod *D* quod *C, sed* C^2 sic *superscripsit, ut* sic quod *maluisse videatur* 3 affectu *corr. A* 4 urierunt *D expuncto* ur a religione status *AD* a status religione *C, sed lineis verbis* a *et* rel. *superscriptis* religione a status *legi voluit* 5 in consilio in consilio *D, altero expuncto* 9 que *AD* 10 sensibus *C* 14 nutrierit *in fine corr. A* nutriunt *CD* 15 ultimate *corr. A* 16 sanctis aliis *AD* aliis sanctis *C* 18 propter *corr. A* 20 fructificant *emendavi ex auctoritate Vulgatae* fructifera *codd.* 21 24° *AD* 34° *C* 23 15° *in correctura C* 16 tamq *(lin. per voc. ducta del.)* tam *A*

---

21 *v. 23* 23 *v. 1—5* 24 *cf. JWi De Ecclesia (ed. Loserth, London 1886) p. 30: ante incarnacionem fuerunt multe particulares ecclesie . . . et illarum nullus Romanus pontifex fuit caput preter Christum; cf. porro ibid. 57; St. Thomae Aquin. Opp. (ed. Veneta 1774) tom. V 51: Christus est caput omnium hominum tam fidelium quam infidelium*

sibi dicitur Psalm. centesimo vicesimo octavo, uxor tua sicut vitis habundans. et quoad primam ecclesiam dicitur quasi oliva speciosa in campis Ecclesiastici ubi supra. quoad mediam vero ecclesiam dicitur Cantic. secundo, ficus protulit grossos suos; grossa quidem sacramenta nutrierant gentem illam. per rampnum vero divisum infructuose in multa signatur leo diabolus, de quo primo capitulo, et eius capitalis discipulus anticristus. deus autem dat membris eorum ex suis demeritis regem super omnes filios superbie in penam peccati eorum et per consequens || in furore suo (fol. 8c) iuxta illud Psal. noni, constitue domine legislatorem super eos. rampnus ergo predictus est persona prepositorum ecclesie malignancium et specialiter anticristus, qui venit in tempore Johannis ewangeliste, et durat usque ad diem iudicii princeps sinagoge sathane, Cristo contrarius, quia Cristus docuit suos apostolos mensurare maioritatem suam, non quoad reputacionem mundi iudicantis secundum faciem personam maiorem, ut habet seculariter plures divicias, ampliorem potestatem civiliter coactivam et tamquam potentatus mundo gloriosior recipiens ampliores honores a populo, sed Cristus docuit suos, ut patet Luc. vicesimo secundo omnino oppositum, scilicet quod ministrent ut pauperes, humiles et mundo odibiles. et penes hoc, quod in hiis tribus sunt plus deformati a seculo propter Cristum, sunt maiores in reputacione divina, et sic, quia a deo plus dilecti, maiores simpliciter. sicut enim umbra accidentaliter sequitur fugientem, ita honor seculi quandoque per accidens sequitur fugientem a seculo, sed

His servants live in poverty and humility, hated by the world, but honoured by God,

---

1 centesimo vicesimo octavo *emendavi* 127° *codd.* 3 sponsa *C* 5 ficus *(linea delet.)* Cant. *C* pertulit *D* gressus *D* 8 capitalis *in fine correxit A* 13 *A*[1] *in marg. add.* de Anticristo predictus *om. C* 16 ut usque *D expuncto* ut principes *corr. in* princeps *C* 22 ampliores *AD* plures *C* 30 consequitur *D*

---

1 *Ps.* 128$_{3}$ 3 24$_{19}$ 5 *v.* 13 8 *cf. supra p.* 18 12 *Ps.* 9$_{21}$ 15 *cf. I Joh.* 2$_{18}$; 4$_{3}$ 16 *idem sentit JW de antichristo Polem. Works (ed. Buddensieg, Lond. 1883)* 353 23 *v.* 25—26

verus honor fugit diversum ad seculum, cum deo odibilis ex apostasia non vere honoratur, sed false illuditur, ac si illo deriso honoraretur status alienus laudabilis loco sui.

ad istas siquidem tres condiciones conversacioni Cristi contrarias sitibundo et ignito spiritu anelat anticristus cum suis discipulis et ex cupidine fastus ac questus temporalium cognoscuntur specialiter, si plus insudant pro temporalibus acquirendis, plus murmurant et resistunt loquentibus de suis temporalibus auferendis, quam laborant pro bonis gracie acquirendis vel oppugnant adversarios fidei vel virtutum.

while the servants of Antichrist are know by their love of worldly treasures and their scorn for the gifts of grace

tales enim anticristi ex causa triplici sunt rampno racionabiliter comparati, primo, quia in se divisi ex affeccione diviciarum pungencium quasi substancialiter sunt spinosi; nam Luc. octavo sunt divicie spinis a domino comparate; secundo, quia alie tres arbores sunt satis fructifere, rampnus autem vel dumus inutilis, nisi de quanto excisus combustioni committitur. sic tales prepositi lacerantes lanas ovium subiectarum et precludentes eis pascua sunt infructuose arbores autumpnales, de quibus sanctus Judas loquitur in ignem eternum mittende, quem quidem attendunt miserabiliter pro temporalibus hic in via. tercio rampnus et rubus divaricare faciens lumen solis confundit figuras ymaginum. ex hinc enim dicitur ignem apparuisse in rubo Moysi,
fol. 8d ne populus pronus ad ydolatriam || adoraret ymaginem. correspondenter tales anticristi ex cupidine dominacionis et bonorum seculi confundunt in suo interiori homine

Attack on the rich clergy

---

9 adquirendum *D* 11 adquirendum *D* 15 *C in marg. add.* Nota 23 quem *A* que *D, in corr. C* 25 confundit *in correctura A* figuras *CD* filiam *expunctum A, emendavit in marg. addens* figuras *A*[2] 26 ignem *om. A, add. in marg. A*[1] 27 *A*[1] *in marg. super. col. 8*[d] *addidit* loquitur contra dominacionem secularem cleri 28 cupedine *C, sed lit.* e *superscr.* i *C*[2] *emendavit* 29 anteriori *A*

---

5 *cf. De Christo et adversario suo Antichristo. in Polemical Works (ed. Buddensieg, London 1884) p. 636* 16 *v. 14* 22 *I 12* 26 *cf. Exod. 32*

similitudinem dei sui. sensus autem iste cum facto membrorum anticristi concluditur esse catholicus et a spiritu sancto intentus, ut in ista scriptura Judic. exprimitur. si enim Gedeon secularis pro tempore legis nature tam religiose renuit civilem dominacionem, multo magis sacerdotes Cristi. nam Judic. octavo scribitur: dixerunt omnes viri Israel ad Gedeon: dominare nostri et tu et filius tuus et filius filii tui, quia liberasti nos de manu Madian. quibus ille ait: non dominabor vestri nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur dominus. unde, quod ista fuit religio a deo approbata, patet primo Reg. octavo et

Christ against the worldly 'high priests'

duodecimo capitulis, quomodo ergo foret religio summis Cristi sacerdotibus, aspirare ad summam dominacionem secularem post instruccionem Cristi tam pauperis, docentis suos, tam verbo quam opere dominacionem huiusmodi abdicare.

The religion of Antichrist banishes love and is the cause of war

ista itaque religiositas anticristi est causa omnium bellorum et refrigescencie caritatis et a principio recessus a statu innocencie continue invalescens, ut factum ostendit. et apostolus conqueritur prima Thym. sexto. ideo orat ecclesia, ut deus doceat nos terrena despicere et amare celestia.

In the figures of Holy Scripture the natural philosophy comes to its perfection

in talibus itaque figuris locucionis scripture latet omne genus philosophie naturalis, que ex intellectu scripture, suscipit ultimum complementum. nam philosophia naturalis usque adeo deficit ab ultimo complemento, quousque gravidata fuerit moralitate vel alio sensu mistico scripture. et sic tam logica quam omnis

---

3 illa *C* exprimatur *D* 6 *A*[1] *in marg. add.* dominacio cleri 7 dominari *D* et *om. CD* 8 *C in marg. add.* Nota bene 11 illa *D* 12 domino *C* approbata *om. D* 18 irreligiositas *C* 19 refrigiscencie *C* 21 prima *A* ad *C* *om. D* 28 *in marg. inf. col.* 8^d *A*[1] *subscripsit haec* omnis sciencia recipit in scriptura sacra ultimam perfeccionem

---

3 *cf. Judic.* 8_{23} 6 *v.* 22—23 12 *v.* 7 13 *v.* 12 20 *cf. Polem. Works, De Fundat. Sect.* 62; *De Contrarietate duorum dominorum* 699; *De Solutione Satanae* 392 *sqq.* 21 *v.* 6—10

alia philosophia recipit in scriptura sacra perfeccionem ultimam in deum propinquius dirigentem.

et patet ex sensibus, quibus ista scriptura Judicum est gravidata, quod non sit falsa et per idem nec alia. sensus igitur literalis scripture est utrobique verus, cum non asseritur a recte intelligentibus, ut litera sonat puris gramaticis vel mendaciter fingentibus fabulas poetarum, quos Aristoteles dicit mentiri comuniter. et sic intelligitur Origenes Super Cantica omelia prima: 'observa', inquit, 'et invenies in ewangelica leccione non fabulas et narraciones ab ewangelistis, sed misteria esse conscripta'. et sic sensus literalis locucionum huiusmodi est primus sensus verus, quem spiritus sanctus ordinavit ad gignendum alios et per consequens non sensus fabulosus. unde sanctus Thomas parte prima Summe conclusione fol. 9ª prima || in fine sic loquitur: 'sensus parabolicus scripture sub literali continetur; nam per voces signatur aliquid proprie et aliquid figurative, nec est literalis sensus illa figura, sed illud, quod est figuratum. cum enim scriptura nominat dei brachium, non est literalis sensus, quod in deo sit membrum huiusmodi corporale, sed illud, quod per hoc membrum significatur, scilicet virtus operativa. ex quo patet, quod sensui literali scripture numquam potest subesse falsum'. — ecce, quante sancti doctores laborarunt ad excusandum scripturam sacram a falsitate. ipsi enim nescierunt, quod aliquis sit sensus scripture literalis verbalis, qui sit impossibilis.

Mysteries of faith, not fables are given by Holy Scripture,

truth always underlying the literal meaning

Therefore the holy doctors defend Holy Scripture against the reproach of falsehood

---

3 A^1 *in marg. add.* ad argumentum iudicis *C* 5 *in marg. extremo (fol. 23ª) in D postrema pars vocab.* ralis D^2 *invenitur; abscisae sunt litterae praecedentes* (lite) 9 *in marg. extremo cod. D fol. 23ª invenitur* genes D^2, *pars prior nominis* (ori) *abscisa est* A^1 *in marg. add.* Origenes 10 locucione *C* 15 *in marg. extremo folii 23ª notavit* as D^2 *absciso* thom conclusione *A* questione *CD* 19 quod est *om. C, add. in marg. idem* enim *om. C, add. inter lin.* C^2 25 laborarant *D* laboraverunt *C*

---

8 *cf. Aristotelis Opp. (ed. Acad. Reg. Berolin.) vol. II A 983ᵇ; Δ 1023ª (med. col.); N 1091ᵇ, 4; cf. supra p. 63/64* 9 *cf. Origenis Opp. (ed. Migne), Ser. Gr. XIII 41* 15 *St. Thomae Summa p. I qu. I art., ed. Parmae 1852 vol. I 7ª*

Definition of Parable: a figure of speech expressing a divine truth

ulterius pro parabolis notandum secundum Januensem, quod 'parabole dicuntur proverbia eo, quod in ipsis sub comparativa similitudine figure verborum eciam ymagines veritatis ostenduntur'. unde describit parabolam, quod est rerum genere dissimilium comparacio. et dicitur secundum Hugonem a para, quod est iuxta, et bola, sentencia, quasi iuxta posita sentencia. non enim ipsa est sentencia, que sonat, sed iuxta ipsam est sentencia. et concordat Augustinus super illo Psal. sexagesimi noni: factus sum illis in parabolam, 'parabola dicitur, quando datur similitudo de aliquo'. ex quibus colligitur, quod

The wording of all evangelical parables being often difficult, but their meaning true

omnes locuciones parabolice ewangelii sunt vere ad sensum, quem debent habere, ut dicit Augustinus. sed difficultas est, si locuciones parabolice sint vere ad literam. et videtur Augustinum sentire, quod sint ficte. super quo dicto sepe musitavi; videtur enim, quod non sit parabola vel similitudo, nisi habeat solidum fundamentum. non ergo est similitudo inter veritatem et illud, quod

---

1 *in marg. sup. col. 9[a] superscr. haec sunt* de parabolis declaracio *A*[1] 2 *D*[2] *in marg. add.* parabola quid est *C in marg. add.* quid est parabola et unde dicitur 3 eciam *C, in correct. A* et *D* 4 ymagines *in fine corr. A* discribit *C* 6 hug' *A* vg° *D* vg' *C* bala *CD* 9 illud *C* sexagesimi noni *emendavi* 68[i] *codd.* 10 enim dicitur *CD* quomodo *D* 14 sunt *CD* 15 sunt *CD* 16 dicto *om. C, adscr. in marg. C*[2] 17 firmamentum *(expunctum)* fund. *D*

---

1 *Joann. Januensis de Balbis, ord. Praedic., floruit circa a. 1280; inter eius scripta locum primum obtinent Prosodia (Grammatica) et Catholicon (Lexicon), pro illa aetate minime contemnenda, et edita frequenter in primordiis typogr. a. Joh. Fausto, Mogunt. 1460, deinde Venet. 1483; 1487; 1491 et saepius; Lugd. 1506; 1514; 1520; aliorum eius scriptorum quae publici iuris facta sint, nescio (cf. Oudinum tom. III 579); cf. ad verba supra laudata Januens. Catholicon, impr. Lugduni a. 1496 vol. I sub 'Parabola' (de littera P ante A); vide quoque sub 'Proverbium'* 6 *lectione sedula et indices rerum nominumque, qui editionem Migne adornant, et quosdam illius libros percurri, sed nusquam inveni locum, quo St. Hugo de parabola disputat; rem leviter tangit Migne Ser. II 176 p. 802 sqq. et 175 p. 792* 9 *cf. Opp. tom. V 928 v. 12* 13 *cf. supra pag. 56 lin. 6*

non est. iterum cum illud de filio prodigo sit satis possibile, videtur, quod sanctus doctor non diceret illud esse falsum, specialiter cum deus veritatis habeat multas veritates nobis incognitas, per quas posset parabolice exprimere veritatem, licet non indicaverit falsitatem. — preterea Augustinus in libro suo De Verbis Domini, beatus Gregorius et alii sancti ex narrratis parabolice probant conclusiones multas et narrant ipsas tamquam veras, ut patet de divite sepulto in inferno. cum ergo narracio de duobus filiis sit eque possibilis, videtur, quod sancti, qui tantum timuerunt errare in sensu scripture, non assererent sine magna evidencia, quod narrata huiusmodi non sunt vera.

Fiction too may carry a truth

ideo solebam dicere, quod multa sunt ficta et tamen sunt vera, ut Cristus f i n x i t s e l o n g i u s i r e, sicut patet Luc. ultimo, et tamen verum fuit ad literam, ut exponit Gregorius libro secundo omelia tercia. et Augustinus tangit, ut superius recitatur, et quando Augustinus dicit, quod non sit res gesta, forte intelligit, quod non sit res in
fol. 9b scriptura sacra alibi cronicata. sic enim loquitur | apostolus Ebr. septimo de Melchisedech, quod non habuit patrem vel matrem, suple, in scriptura sacra expresse genelogizatam, licet apocrife habuit, cum secundum beatum Ieronymum fuerat verus homo. et sic loquitur Augustinus in sermone De Assumpcione Beate Virginis, qui sic incipit: Ad interrogata, 'fecunda', inquit, 'est veritatis autoritas et dum

1 iter *D, sed* um *superscripto emendavit idem* prodigo *om. C, in marg. add.* C^2 5 mendicaverit *A, correxit C, ubi prius* indicaverit *exstitit* indicaverit *D* 6 beatus *om. C* 9 divite *om. C, add. inter lin.* C^2 12 asser. *A* tantum asser. *D* tantum assimerent *C, linea delevit et in marg. add.* asserent C^2 13 sint *D* 15 ut patet *C* 21 ad heb. *C* 22 genealogizatum *C* genologizatum *D* 26 A^1 *in marg. super. col.* 9^b *superscr. haec* de sacre scripture vario processu mistico et literali et *om. C, add. int. lin., incertum a quo*

6 *cf. Opp. tom. VII 410—411* 7 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 76 p. 53; 1303 sqq.* 15 *cf. Luc.* 24_{28} 17 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 76 p. 1182* 18 *cf. supra p. 66* 21 *v. 3* 23 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 22 p. 677—681* 24 *cf. Opp. tom. XVII 1888/9*

The Passage through the Red Sea and the Manna interpreted

diligenter discutitur de se gignere, quod ipsa est, cognoscitur. sepe enim discussa veram convenienciam parit, quam manifestatis sermonibus abscondit et sepe apertis sermonibus insinuat, in quibus nichil, preter quod sonuit, querendum invitat, ut est, quod Abraham genuit Ysaac, Ysaac Jacob et cetera talia, in quibus solum tenenda est litera. quedam autem sic comendat, ut pariter literam et misticum intellectum instruat, ut in transitu maris rubri et manna celesti, ubi futurorum figura, baptisma videlicet Cristi et ecclesie ostensa est inde prerogativa, quedam tantum mistice, ut cum dicitur, deum insufflasse in faciem Adam spiraculum vite, qui os ad spirandum non habet nec manus ad operandum. cum tamen dicat Iob: manus tue fecerunt me et plasmaverunt me'. absit, quod credatur, illum sanctum asserere, quod non licet de scriptura ista historiaca habere sensum nisi historiacum. cum multi sunt sancti, eliciunt ex ista genelogia sensus misticos satis multos, sed wlt, quod isti sensus mistici non sunt in scriptura sacra expressi, sicut apostolus prima Cor. decimo explicat de transitu maris rubri.

est ergo secundum Augustinum triplex genus sensus scripture autentici, quidam solum historiacus, quidam solum misticus et quidam utrimque, et patet, quod omnes parabole ewangelii sunt vere, sive perfecta fuerit historia ad literam sive non. et sic potest intelligi illud Augustini octavo Super Genes. Ad Literam quarto cap., ubi dicit,

1 cognoscitur *C; A, sed* A^{1} *corr. in marg. in* cognoscit cognoscit *D* 3 manifestis *CD* apertis *A, corr. ex* aptis *C* aptis *D* 5 quia *CD* 6 Ys. genuit Jac. *C* solum *(in correctura)* g. *(sic)* tenenda *A* solum tenenda *CD* 7 lit. *int. lin. add. A* 8 instruat *C, in fine corr. A* instituat *D* in *om. C* 11 insufflare *CD* 14 blasmaverunt *A* 17 sunt *om. CD* genealogia *C* geneologia *D* 20 prima *A* ad *C* *om. D* 21 A^{2}, *C in marg. addiderunt, ille* triplex sensus scripture, *hic* triplex genus sensus scripture sensus *om. D, add. in marg. cum sig. marg. idem* 22 quidem (?) *CD et sic semper; breviatio librariorum dignosci non potest* 25 sive non *om. D, add. in marg.* D^{3} 26 octavo *om. C* quarto *emendavi Maurinorum ordinem secutus* 6º *codd.*

14 *108* 20 *I Cor. 10₁* 21 *cf. Opp. tom. X 277; 669; III 155* 25 *cf. Opp. tom. III 301*

quod 'quedam figurabantur non sicut vitulus ille saginatus, qui minori filio revertenti in epulas occisus est, ibi quippe ipsa narracio figurativa est non rerum figurata signacio gestarum. non enim hoc ewangelista, sed dominus ipse narravit, ewangelista vero dominum hoc narrasse narravit, proinde, quod narravit ewangelista, eciam factum est, dominum scilicet talia locutum fuisse, ipsius autem domini narracio parabola fuit, de qua numquam exigitur, ut — eciam ad literam facta monstrentur, que sermone proferuntur. Cristus est et lapis unctus a Jacob et lapis reprobatus ab edificantibus, qui factus est in capud an-
fol. 9c guli, sed idem eciam in rebus gestis factum est, || hoc autem tantum in figuris predictum'. ecce, videtur dicere quod non exigitur, ut ad literam monstrentur facte parabole, suple, ut inserantur alibi historiace in scriptura sacra. et istam sentenciam innuit Lincolniensis in quodam dicto, movens dubium, quare ewangelista dicit, Cristum post resurreccionem primo apparuisse Marie Magdalene. 'ewangelia, inquit, cum summa autoritate sunt edita et scribere nolebant, nisi que omnibus nota erant'. unde dicitur, multa fecit Jesus, que non sunt scripta in libro hoc. unde autem dicit doctor, quod Cristus duodecies

Difference between the sayings of our Lord and those of His apostles

Christ appearing after the resurrection

1 *post* qued. fig. *in A* quedam *margini adscript. est* 2 minori *corr. C* in epulas *om. C, add. in marg.* C^2 6 provide *correxit ex* proinde *A* 7 scilicet *AD* secundum *C* 9 eciam: ***incipit Bodleianus 924 fol. 1 quem appello B, prima manus, quae abhinc per 361 folia currit*** (B^a) monstrentur B^aC monstretur *A* monstrarentur *D* 10 A^1 *in marg. add.* Cristus est lapis 12 idem *A* illud B^aCD 15 inserentur *C* historice B^aCD 16 A^1 *in marg. add.* lincolniensis 18 ewangelia *in correctura A* 20 omnibus *in correctura A* 21 sunt *om.* B^a 22 autem dicit AB^aD addit *C* A^1 *in marg. super. folii col.* 9^d *cum sig. marg. superscr.* Cristus duodecies apparuit inter resurreccionem et ascensionem B^3 *in marg. add.* hic notantur appariciones Cristi post eius resurreccionem

18 *Marc.* 16_9 19 *opera Lincolniensis publici iuris adhuc non facta sunt exceptis Epistolis, quae cura Luardi anno 1861 Lond. in lucem prodierunt; qua in editione quae JW apud Robertum laudat, invenire non potui, cum hic de Marc.* 16_9 *in nulla Epistolarum CXXXI disserat* 20 *cf. Joh.* 20_{30}

to his disciples and friends

apparuit inter resurreccionem et ascensionem, ipsa die pasche occies, primo Joseph ab Aramathia in carcere, in quo positus erat, eo quod ipsum·sepelierat, ut scriptura Nichodemi declarat, secundo matri sue, ut Sedulius manifestat, tercio Marie Magdalene, ut Marcus asserit, quarto duobus a sepulchro revertentibus, ut dicit Mattheus, quinto Jacobo, ut Paulus dicit, qui in sexta feria devovit, se non manducaturum, donec videret Cristum viventem, sexto Petro, ut Lucas testatur, qui propter negacionem ab aliis segregatus in fletibus permansit, septimo duobus euntibus in Emaus, ut Lucas testatur, octavo ianuis clausis in sero, ut Johannes describit, nono in nono die, quando eum Thomas palpavit, decimo ad mare Tyberiadis,

---

1 veras resurreccionem *A* 2 occies *corr. D* *in marg.* 1 *D add., qui apparitiones in contextu enumeratas in marg. prae ceteris notat, lineis sequentibus numeros 1—12 adscribens* armathia B^aC aromathia *D* 3 sepilierat *D* in scriptura *C* 4 declaratur *C* *in marg.* 2 D^1 5 *in marg.* 3 D^1 6 *in marg.* 4 D^1 7 *in marg.* 5 D^1 Iacob B^a 2ª *A, emendavit* A^1 *addito in marg.* 6 9 *in marg.* 6 D^1 10 *in marg.* 7 D^1 11 *in marg.* 8 D^1 12 *in marg.* 9 D^1 nono die AB^aC octavo die *D* 13 *in marg.* 10 D^1

---

1 *cf. de apparitionibus Christi Augustini Opp. tom. VIII 1022* 4 *Caelius Sedulius, natione Scotus, circa annum 430 floruit. laicus, in Italiam profectus, per aliquot annos philosophiae studio operam navavit; postea presbyter factus est; antistitem eum vocant Liberatus et Belisarius poetae (cf. in Append. Bigneana p. 680, Acrostich. in Sedulium), episcopum Sigebertus; ceterum quisquis fuit, circa medium saec. V floruit, utpote cuius poemata collegit et edidit Turcius Rufus Asterius, consul anni 494. in Achaia eum libros suos scripsisse Theodosio iun. et Valentiniano impp. annotatiunculae quaedam testantur, adscriptae duobus vetustissimis codd. mss. ab Ussero et Labbeo memoratis. ad quem librum Sedulii (cf. eorum inscriptiones Cave, Script. Ecclesiast. Historia, Ox. 1740 vol. I 425) JW verbis suis respiciat, perspicere non possum; forsitan in Sedulii 'Carmen Paschale sive de Christi Miraculis' exstant; cf. Opp. ed. Arevalo 1794, Carm. l. V 43* 5 *cf.* 16₉ 6 28₉ 7 *cf. I Cor.* 15₇ 9 24₁₂ 11 24₁₅ *sqq.* 12 20₁₉ 13 *cf. Joh.* 20₂₄ *sqq.* *cf. Joh.* 21₁ *sqq.*

undecimo in monte Galilee, duodecimo recumbentibus undecim discipulis.

ecce, quam multa vera non sunt expressata in scriptura sacra, que sepe restringit loquelam ad illa, que ibi asseruntur. quando ergo scriptura dicit, quod primo apparuit Marie Magdalene, intelligitur, quantum ad apparicionem in scriptura expressatam, et sic credo, quod loquitur Augustinus.

Against the scoffers of Holy Scripture who draw defamatory conclusions from single texts

ex predictis patet solucio ad secundam instanciam, qua quidam truncant scripturam ad imponendum ei calumpniam. nonne, inquiunt, est impossibile, quod Cristus sit demoniacus, et tamen hoc legitur Joh. octavo: nonne, inquiunt Judei, bene dicimus, quia Samaritanus es et demonium habes; et simile est illud Luc. undecimo: in belzebub principe demoniorum eicit demonia, et illud Joh. nono, non est hic homo ex deo, cum sibi similibus. oportet enim secundum Augustinum grossare

The true meaning of Holy Scripture is arrived at by considering the whole

1 *in marg.* 11 D^1 *in marg.* 12 D^1 2 undecim *voc. corr. A* 3 quam *A* quod B^aCD 6 marie *om.* B^aCD 9 *in marg. infer. folii col.* 9^c *subscr. haec sunt* truncate locuciones debent capi ad sensum autoris A^2 10 tractant *C* 11 B^1 *in marg. add.* impossibile, *atramento pallido leviter adumbratum et paene obliteratum, ut vix legi possit; correctores huius cod. duo, quae falsa esse in verbis primae manus arbitrabantur, in marg. sanant cruce vel figura I iuxta posita* 14 tu et demonium B^aCD 17 *in marg. haec add. sunt:* nota secundum Augustinum quod oportet grossare minucias fractas et laceratas in sua integra ex quibus sensus scripture sacre colligitur B^3

1 *cf. Matth.* 28_{16} 2 *cf. Marc:* 16_{14} *cf. ad hanc auctoris nostri disputationem de Christo ab aliis viso post surrectionem, quae Augustinus scribit Opp. tom. VII 158; 220; 1437; 1810; V 681; 909; III 73; IX 375; Sermones JWi in Select Engl. Works (ed. Arnold) vol. II Serm. CLXXI 131 sqq.: Matheu telliþ how two Maries, þe toon was Marie Mawdeleyn etc. Serm. CLXXXII 133: þis gospel telliþ how Christ apperide on Paske dai to two disciplis; cf. etiam ibid. 136 sqq.; 142; 144; 145* 7 *Luc.* 24_{10} 8 *cf. de hac argumentatione auctoris nostri, quae August. scribit Opp. tom. III 1017; 1922; 1012; 1020; 1022* 12 *v. 48* 14 *v. 15* 16 *v. 16* 17 *cf. supra p. 3 n. 1; sed de re disputat Aug. Opp. tom. III 174; VII 285—286; X 281; II 985; III 73; 80*

minucias fractas et laceratas in sua integra, ex quibus sensus scripture colligitur. unde et ista instancia est similis argucie sophistarum, qui arguunt, quod dicendo hoc necessarium: nullus homo est asinus, dicitur impossibile, scilicet quod homo est asinus, et dicendo hoc impossibile: nullus deus est, dicitur, deum esse, quod est absolute necessarium.

Holy Scripture was made by God to contain all truth

quantum ad tales instancias oportet capere scripturam in sua integritate pertinenter ad sensum autoris, et tunc invenitur undique, quod sit vera. unde taliter arguentes videntur michi similes illis, de || quibus loquitur Ieronymus fol. 9d in epist. Ad Paulinum septimo capitulo, 'sola scriptura hec est, quam passim sibi omnes vendicant, hanc garula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi presumunt, lacerant et docent, antequam discant. alii abducto supercilio grandia verba trutinantes inter mulierculas de sacris literis philosophantur, alii discunt, proch pudor, a feminis, quod viros doceant, et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, ymmo audacia edisserunt aliis, quod ipsi non intelligunt'.

How far it is considered free from any error

credamus ergo primo, scripturam esse verissimam, summe autenticam et congruissimam, secundo vero intelligamus eam recto modo, quo hic sufficimus, et tercio iudicemus falsum condocendo vel calumpniam imponendo, tunc enim inveniemus, quod sit inmunis a falso.

2 colligitur *AB^a D, C^2 corr. in marg.* tolluntur *(punct. subscr. del.) C* 9 pertinentem *C* autorum *C* 10 invenietur *B^a CD* 11 *A^2 col. 9^d superscripsit* triplex est falsitas 11 septimo *scripsi ex auctoritate Migne* sexto *cuncti codd.* *B^1 in marg. add.* scola; *vix legi potest* 13 hec est *AB^a* est hec *C* ars est hec *D* 14 avis *(?) A* 17 literis *om. C* 18 prochpudor *AC* proch pudor *B^a* propudor *D* 19 hoc *voc. corr C* 21 sacram esse *C* 24 falsum *in marg. add. A^1* *om. AB^a CD* docendo *B^a* vel *punct. subscript. del. et* non *superscr. B^a*

11 cf. Hieron. Opp. (ed. Migne) Ser. I 22 p. 544

Three kinds of falsehood

dixi autem alias ex testimonio doctorum, quod tripliciter dicitur aliquid esse falsum, sicut tripliciter dicitur aliquid esse verum; primo, quando deficit a summa veritate vel entitate, que deus est, et sic omnis creatura dicitur falsa, sicut vana iuxta illud Ecclesiastes primo, omnia vanitas. sic autem non audeo loqui protervis et simplicibus, ne scandalizentur de humanitate Cristi et aliis creaturis. nec occurrit michi modo ad hoc sufficiens autoritas ex scriptura. — sed secundo dicitur creatura falsa, quando deficit a forma debita quoad mores, ut creature racionales et opera earum sophistica. falsitas autem prima illius generis est peccatum. unde longe falsior est peccator quam falsus denarius vel aliud opus procedens per falsum hominem a peccato. — tercio famosius aput logicos verbales dicitur signum falsum, quod imponitur ad signandum congrue cum hoc, quod desit sibi veritas adequata. quomodo aliqua signa sunt falsa contingencia, quorum signata pro aliquando non sunt, aliqua autem, quorum signata adequata pro numquam sunt, ut impossibilia ex supposicione et aliqua impossibilia absolute, que logici dicunt significare, sicut non potest esse, vel intelligi equivocantes in adverbio similitudinis, ut hec: deus non est, signat sic demonstrando

---

1 dixii *A, sed tertium* i *expunctum, ut* dixi *legi librarius maluerit* 2 *A*[1] *in marg. add.* tripliciter dicitur falsum tripliciter dicitur aliquid esse falsum *D*[2] nota quod tripliciter dicitur aliquid esse falsum *B*[3] 5 *B*[4] *in marg. add.*: nota quod omnes pure creature dicuntur vanitas, quia deficiunt a summa veritate et entitate que est deus iuxta illud Ecclesiastes primo: omnia vanitas *B*[4] 7 scandelizarentur (?) *B*[a] scandalizarentur *A* 10 quando *AB*[a] cum *CD* 12 autem *om. C* istius *C* 13 forcior *B*[a] 14 hominem *corr. C* 19 alia *A* 20 ut *corr. B*[a] alia *AB*[a] 22 vel *A* sive *B*[a]*CD* in *om. A* 23 signat sic demonstrando *exstant in correctura A*

---

1 alias: *fortasse quae in Logica sua de 'falso' disputat in mente habet; cf. Logica (ed. Dziewicki) III 141: unde iste terminus 'falsum' est terminus negativus sqq.; cf. I 77: et ex istis bene notatis patent tria: primo, quod quelibet proposicio, quantumcunque vera, cum falsificatur propter suum signatum sqq.; ibid. II 185 sqq.* 4 *cf. ibid. II 203 sqq.* 5 *v.* 2

modum signandi et signi et nonexistenciam dei, et non potest esse, quod deus non est. et si queritur: quid intelligo per ly, sic dicitur, quod deum et omne ens et ex parte rei preter modum signandi signi non aliter aliqualiter intelligo adequate. nam sicut maius deo cogitari non potest, sic nec modus nec aliqualiter ex parte rei, nisi qualiter est in deo. et super illa equivocacione signorum est magna altercacio in hac parte.

Holy Scripture has its own terminology

istis premissis dico, quod signa recitata sunt vera, si sunt partes scripture sacre, quia sunt signa imposita ab autore huius scripture ad signandum veritatem adequatam suo integro; ideo non licet lacerare scripturam sacram, sed allegare eam in sua integritate || ad sensum fol.10a autoris. et sic videtur michi Augustinum intelligendum octavo Super Genes. Ad Literam quarto cap., quando dicit, quod ewangelista non dicit minorem filium post egestatem redire ad patrem, id est, non asserit illud cronicatum in scriptura tamquam autenticum, sed dicit dominum hoc recitasse, quod est autenticum. licet ergo talis historia fuerit vera, tamen dominus narrat eam

The parabolical and the literal sense

1 signandum *(?) A* non existenciam *B^a* non existencia *A* non non existenciam *D, ita C quoque, sed* non *super* exi *addidit inter lin. C²* 2 queratur *C* 3 li *C* 4 aliter aliqualiter intelligo *AD* aliter intelligo *B^a* aliter *(linea deletum)* intelligo *C, in marg.* aliqualiter *C² addidit* 5 magis *A* 7 illa *B^a* in illa *A* ista *CD* 9 *B⁴ in marg. add. haec:* proposicio sacre scripture est vera quia est signum impositum ab autore scripture ad signandum veritatem adequatam suo integro si sit pars sacre scripture 10 sint *C* impossibilia *D* 11 huius scripture *AB^a* scripture huius *D* scripture huiusmodi *C* 12 licet *corr. C* 14 sic *AB^aD* taliter *C* 15 quarto *scripsi cum editione Aug., qua utor* 6° *codd.* *in marg. sup. cum sig. marg. A¹ add.* parabola Cristi in quo sensu sit vera, et quomodo integre debet capi litera scr. s. *B³ in marg. add.:* Nota de filio protego (!) secundum Augustinum 8° super Genes. ad literam 16 minorem filium *B^a, in correctura A* fil. min. *C* iuniorem filium *(alterum expunctum) D* 17 illud *om. C, add. in marg. C²*

2 cf. solutionem huius syllogismi Logica I 77 sqq.; 185 sqq.; II 184—185 3 *de 'ly' cf. ibid. I 15 nota interpretationem editoris Dz.: Ly is old French for 'the' = the word; its use in philosophical and theological works was common at one time; cf. III 143; II 88* 14 *cf. Opp. tom. III 301: non enim hoc evangelista, sed dominus ipse narravit sqq.*

tamquam parabolicam sive apocrifam, cuius sensus parabolicus est literalis atque autenticus, ut dicit sanctus Thomas. absit ergo dominum hoc narrasse, nisi fuerit verum ad sensum suum, qui est sensus literalis, non historicus. sic ergo perficiantur partes scripture ad integritatem sensus autoris et tunc imponatur eis calumpnia falsitatis, ut verum est, quod Judei dixerunt domino: nonne bene dicimus, quia Samaritanus es tu et demonium habes. nec signat ista pars secundum imposicionem autoris, quod Cristus sit demoniacus, sed quod Judei taliter dixerunt sibi. et sic de similibus.

God cannot err

nec componitur hec condicionalis, si nullus deus est, nullus deus est, ex istis cathegoricis impossibilibus: nullus deus est, nullus deus est, si non secundum materiam vel similitudinem, in qua composicione significarent eandem veritatem, quam suum integrum signat. negetur ergo, quod, si quis dicit, quod nullus homo est asinus, tunc dicit, quod homo est asinus, verumptamen, si dicit, quod nullus deus est, tunc dicit, quod deus est, cum necessario omnis res creata vel increata dicit deum esse propter vehemenciam veritatis. et sic si quis credit, cognoscit vel diligit aliquid, tunc sic se habet ad deum vel uno modo vel alio. nam omnis homo credit et cognoscit deum in universali, sicut omnis homo credit in universali ad mininum omnem veritatem, licet in particulari discredat fidem catholicam; et deus est bonum analogum, quod omnia appetunt.

2 itaque *(expunctum) C,* atque *C^2 in marg.* 5 tres (? triplices) *(punct. subscr. del.) C* partes *in marg. C^2* 7 ut *AB^aD* unde *C* 8 quia *om. A* 10 imposicionem *CD* impositorem *AB^a* 11 similibus *AB^a* talibus *CD* 12 nec componitur *et quae sequuntur usque ad* integrum signat *om. B^a, sed add. in infer. margine prima manus* nullus *C in contextu, iteravit in marg. C^2* 13 est *om. C, adscripsit margini prima manus* nullus *om. C* impossibilibus *corr. A* 15 vel vel *C* composicione *om. D, add. in marg. manus prima* 16 veritatem eandem *C* 17 nullus homo *et quae sequuntur usque ad* si dicit quod *om. A, sed addidit in marg. prima manus* 18 tunc dicit quod homo est asinus *om. B^a, add. in marg. B^2* *vera auctoris verba codd. CD sine correctura et additione exhibere mihi videntur* 19 si dicit quod *om. B^a* 21 sic *AB^aD* tunc *C*

2 *Summa (ed. Parmensis 1852) p. I q. I art. 10 pag. 7^a; 6^d* 5 *Joh. 8^{48}*

God and the truth of His revelation testified by nature and Holy Scripture,

ex quibus patet, quod nedum scriptura, sed tota universitas creata signat deum et per consequens veritatem, et sic error concipientis est pocius causa illusionis quam signancia scripture inmunis. nec video, quare sinistre intelligentes partem scripture ipsam falsificant quin per idem false intelligentes solem vel aliud astrum quoad quantitatem, motum vel aliud accidens eius sensibile ipsum falsificant. et per idem deus movens in penam peccati philosophos infideles ad habendum de ipso sensum reprobum foret impossibilitatus et factus falsissimus, cum signat eis ex ordinacione sua eterna suos sinistros conceptus, sicut significabit in die iudicii, et signat eternaliter dampnatis spiritibus eo, quod est agens principale in qualibet accione. si dicatur, quod racio diversitatis est, quia signum scriptum aut vocale est humanitus impositum, ut significet tale falsum, ideo sic debet intelligi et ex institucione hominum dici falsum, patet, quod hoc non verificatur de aliqua parte scripture sacre, cum nemo instituit racionabiliter, quod aliqua pars eius sit falsa. sed sicut dicit Aristoteles || primo Posteriorum cap., quod demonstracio universalis non ducit in errorem, sed male audiens, sic nulla pars scripture sacre primo excitat ad consensum falsitatis, sed ex peccato originatur ignorancia scripture et inducitur cecitas intellec-

which is not mistaken in any part,

fol. 10^b

2 veritatem *CD, voc. corr. A* caritatem B^a 4 A^1 *in marg. inf. notavit* contra illos qui false intelligunt scripturam sacram 5 scripture *om. A* 6 idem *ACD* ipsam B^a A^1 *in marg. add.* nota quod sol et terra signa naturalia non sunt falsa 7 aliud eius sensibile *A, sed cum signo post* aliud *posito in marg. add.* accidens *idem* aliud eius sensibile B^aD aliud eius sensibile *C, sed cum signo post* eius *posito inter lin. add.* accidens C^4 8 falsificent B^a falsificat *C* deus *om. C, add. in marg. eadem manus* 9 ponam *A, sed litterae* o *superscr. est* e. *ut* penam *correctorem maluisse appareat* 9—10 de se ipso *CD* 13 dapnatis B^a *compendio omisso* 14 si dicatur AB^aC sed dicitur *D* 20 Aristoteles *om. D, add. in marg. prima manus* 21 cap. *om. C*

20 *cf. Arist. (ed. Acad. R. Berol.) Analyt. Post. I cap. 24 vol. III* 46^b; 47^a: *melior igitur est demonstratio universalis quam particularis . . . si quis vero id (falsum esse) existimet, non demonstratio est huius erroris causa, sed is qui audit.*

tus, quam fidelis debet excutere, nec sit theologus obligatus institucioni puerili, qua ponitur, hoc signum vocale, mentale vel scriptum: nullus deus est, esse impossibile propter modum suum concipiendi impossibilem terminatum obiective ad signum alliciens, ut sic intelligatur, quod per idem concedat, quecunque alia movencia occasione peccati ad cogitaciones vel asserciones falsas esse principalius ita falsa. sed dicat cum philosophis et scriptura, quod omnia talia signa sunt vera, proporcionaliter ut sunt encia, concedendo, quod falsum est, hominem esse asinum, quia non est, impossibile est hominem esse asinum, quia non potest esse; ex parte rei vero fundatur falsitas in peccato. unde sicut non potest esse malum, nisi fundetur in bono, sic non potest esse falsitas, nisi fundetur in veritate, ut veritate falsum est, quod homo est asinus, non quod hominem esse asinum sit forma vel falsitas, qua subiectum sit falsum, sed veritas, secundum quam deest, quod homo est asinus, facit vel causat falsum esse, quod homo est asinus.

but sin leads to blindness and misconception of Holy Scripture

unde solebam respondere querentibus racionem diversitatis, quare sol et cetera signa naturalia instituta

1 theologus *AB^a C² in marg.* catholicus *D, punct. subscr. del. C* 3 nullus deus est *om. C* 4 impossibilem *om. C* 5 terminatum *corr. B^a* 6 intelligitur *C* 7 occasiones *(punctis subscriptis del.) D, in marg. add. D¹* cogitaciones vel *AB^aC* in *D* 10 ut sunt encia *iteravit D, sed iterata linea deleta sunt, incertum a quo* 11 quia non *usque ad* hominem esse asinum *om. D, add. in marg. D¹* 12 est *omiserunt AB^a, add. in marg. prima manus* potest esse *AB^aD* est *(lin. del.) C, superscr. int. lin.* potest esse *C²* 13 vero *AB^aC* ubi *in correctura D* 15 non *AB^aC* nec *D* 18 veritas *corr. C* 19 facit *om. A, add. in marg. idem* falsum *AB^aC* deum esse *(ambo expuncta)* falsum *D* esse: *incipit fol. 15^a cod. C, in ultimo angulo folii ad dext.* benedictus *C¹ add.* 20 homo *om. C, sed add. int. lin. C²*

15 *in eundem modum de falsisate, fundata in vero, disputat JW in Logica II 184: sic ex vero sequitur falsum sqq.* 16 *cf. eundem syllogismum in Logica II 16; I 57; 73 et saepenumero in libris philosophicis JWi*

a deo ad signandum homini sic false non sunt falsa et tamen signa humanitus instituta sic false signando sunt falsa. racio videtur ex eo, quod ex infirmitate puerili signa principalius noscentis quam signata concordatum est in ista equivoca significacione veri et falsi, sed postquam homo fuerit methaphisicus et dimittendo ista signa direxerit aciem mentis ad signata, tunc decet, quod abiciat istas significaciones pueriles loquendo de veritate reali, ut loquitur methaphisicus.

Objection: if part of Holy Scripture be true, every phrase, syllable, letter must be true

et per hec patet responsio ad terciam instanciam, qua arguitur: si quelibet pars scripture sacre sit vera, tunc omnino imperativa diccio, silaba et litera forent vere. quod conceditur non solum, quia encia, sed quia eandem veritatem signancia, quam signant sua integra. sicut enim, multis trahentibus navem, quilibet eorum trahit navem, et sic de concurrentibus ad acciones tam corporales quam incorporales, sic quelibet pars scripture significat ipsam bene intelligentibus fidem, spem et caritatem, ut dicit Augustinus tercio De Doctrina Cristiana cap. decimo, et Super Psal. centesimo quadragesimo. verum igitur est hoc dictum apostoli prima Cor. undecimo: imitatores mei estote sicut ego Cristi, cum significat, quod fideles debent sequi apostolos, sicut ipsi secuti sunt ducem et capitaneum suum Cristum. nec oportet timere offensionem logicorum et gramaticorum, quos oportet submittere se ad discendum in scriptura tam novam gramaticam quam logicam.

ista autem sentencia foret planior, si stabiliti fuerimus

---

1 et tamen *et quae sequuntur usque ad* signa sic false *om. C, add. in marg. C*[2] 3 ex *(prius) AD, (lin. del.) C* *om. B*[a] 4 concordatis *(?) D* 5 et *AB*[a], *add. inter lin. C*[2] vel *D; (lin. del.) C* 10 terciam *AB*[a] istam *C* illam *D* 11 *A*[1] *in marg. inf. col. 10*[b] *haec subscr.:* quelibet pars scripture sacre est vera et sic dicciones, silbe et litere 12 omnino *(?) AB*[a] oracio *CD* 14 sua *om. A* enim *om. C, add. in marg. C*[2] 21 hoc *AB*[a], *add. inter lin. C*[2] *om. CD* p[a] cor. *AB*[a] ad cor. *C* cor. *D*

---

19 *cf. Opp. tom. III 64* *cf. ibid. VI 1002*
I Cor. 11 1

in metaphisica de quididate scripture sacre, quam, quia fol. 10c sepe dixi alibi, ideo differo, | quousque veniat posterius sexto capitulo.

et sic conceditur, quod quelibet pars caracteris scripture sacre est vera habens per ordinem multos sensus, cum deus sit primus et ultimus sensus cuiuslibet creature et particulatim habent alie partes scripture pro sensibus veritates ducentes in veritatem illam finalem, ad quam concurrunt veritates singule ut ad centrum. et sic ista proposicio est vera: non est deus, licet falsum sit, quod deus non est, cum non sic signat, sed quod insipiens ille dixit: non est deus. nec oportet theologum discutere de distinccione parcium oracionum et distinccione proposicionum, ut loquntur gramatici et logici, quia habet metaphisicam superiorem et recciorem quam isti introductorie parvulos instruentes, concedens, quod quelibet pars vocis scripture est intelligibilis et signi-

Every part of Holy Scripture, even the iota, is true in the last sense of truth which is God Himself,

but the theologian must leave it to the grammatist to muse over the subtleties of grammatical construction

His metaphysic ought to be based on the higher spiritual laws

---

4 concedo *C* carecteris *CD* 5 scripture sacre AB^aD sacre scripture *C* 7 alie *corr. A* pro sensibus *om. C* 9 quam AB^aC quod *D* 10 sic AB^aD tunc *C* B^1 *in marg. add.* Nota, *paene obliteratum* deus est *C* 11 sed *om. C, sed add. int. lin. prima manus* 12 oportet AB^aD, C^2 *add. int. lin.* est *(lin. del.) C in textu* 15 recciorem et superiorem *CD*

---

1 *cf. quae paucis post annis (1383) de 'quidditate' Scripturae sacrae copiose et subtiliter disseruit, in Trialogo (ed. Lechler) cap. XXXI, inde a p. 238; imprimis p. 242: secundo quod cognoscant secundum rectam metaphysicam scholae Christi sqq.* 2 *librorum prius confectorum quem potissimum hic JW in animo habuerit, inscriptione et capit. numero in incerto relictis ad diiudicandum difficile est; fortasse relegamur ad tractatum De Civili Dominio (ed. R. Lane Poole), anno 1377/78 scriptum, lib. I cap. 17 p. 118 sq.; cf. etiam ibid. cap. 44 p. 396 sqq., ubi subtiliter et copiose de vi ac natura Scripturae sacrae disputat* 6 *cf. Polem. Works (ed. Buddensieg) 163; Unprint. Engl. Works (ed. Matthew) 208: God is wip eche creature bi . . . wisdom and goodnesse to kepe it etc. Trial. IV 27; II 11* 10 *de hac propositione hypothetica JW frequenter disputat, cf. e. gr. Logica I 29—33*

ficativa equivoce a doctrina puerorum. unde Augustinus septimo Confess. undecimo cap.: 'omnia vera sunt, in quantum sunt, nec quidquam est falsitas, nisi cum putatur esse, quod non est'; et concordat methaphisica Aristotelis.

CAPITULUM QUINTUM.

Objection: if the believer is to follow Christ in mind and speech, then he must also be able to work miracles

Ulterius arguitur de racione triplicitatis contra imitantes celestem logicam. si debemus sequi Cristum in logica et modo loquendi, per idem debemus sequi eum ieiunando quadraginta diebus, ambulando super aquas et faciendo miracula, vel aliter restat dicere, in quibus specialiter debemus sequi Cristum.

A difference has to be made between the works Christ did as Lord, as man, as God-man

hic constat, quod Cristus quedam fecit in quantum deus, et quedam in quantum homo et quedam ut utrumque. in operibus autem humanitatis Cristi debemus sequi eum faciendo operibus suis proporcionalia. sed cum logica ac eloquencia Cristi sint mitissime,

---

2 undec. *emendavi ex auctoritate Maurinorum* 2 14° *codd. cuncti* cap. *om. B^a* sunt vera *C* 6 *AB^a, C² in marg. add.* ca^m 5^tum 5 *non atramento, sed tinctura fusca pinxit D aut D¹* de racione triplicitatis *om. C* imitantentes. *sed litterae tres* ten *quae sillabae* tes *praecedunt punct. subscr. deletae sunt, ut* imitantes *restituatur A* 8 logicam tripliciter *C, super* tripliciter *C⁴ add.* de racione 9 et *om. D* 12 debemus specialiter *B^aCD* 13 *A² in marg. super. col. 10^c superscr. haec:* aliqua fecit Cristus ut deus et aliqua ut homo, aliqua ut utrumque et in quibus debemus sequi Cristum. et quomodo *B³ in marg. add.* Nota quod Cristus fecit quedam in quantum deus et quedam in quantum homo et quedam ut utrumque 14 deus *AB^a* homo *CD* et *om. C* homo *AB^a* deus *C* homo et quedam ut *om. D* 15 *B⁴ in marg. add.:* Nota quod in operibus humanitatis Cristi debemus sequi ipsum faciendo operibus suis proporcionabilia 16 proporcionabilia *D* 17 *A² in marg. add.* logica Cristi

---

1 *cf. Opp. tom. I 163; de re, non de verbis cf. Soliloquiorum lib. II tom. II 450* 4 *hunc locum Metaphysices, et capite et libro in incerto relictis, non inveni* 15 *eandem vel similem sententiam variis scriptorum locis prodit Augustinus, cf. Opp. tom. VII 638; 885; 1068; 261; X 754; 755*

rectissime et facillime ad hoc date, ut ipsas discamus faciendo similiter, patet, quod in istis debemus omnibus aliis magistris postpositis sequi Cristum.

unde cum logica Cristi ex predictis sapit humilitatem, patet, quod in ipsa debemus sequi eam dimittendo ampullosam apparenciam sophisticam, cum aliter ex fatua eleccione minus boni et magis difficilis peccaremus. et ad illud hortatur Matth. undecimo ita dicens: discite a me, quia mitis sum et humilis corde. super quo dicit Augustinus De Verbis Domini sermone primo: discite a me, non mundum fabricare, non cuncta visibilia et invisibilia creare, non in ipso mundo miracula facere et mortuos suscitare, sed quoniam mitis sum et humilis corde'.

He is to be our master in any human word or deed, above all in His humility

unde plus attentendo ad difficultatem, cum omnis Cristi accio sit nostra instruccio, patet, quod debemus ieiunare quadraginta diebus abstinendo a peccato et iuxta possibilitatem nostram a superfluo corporali cibo. nam ab isto exemplari ieiunium quadragesimale, quod observat ecclesia, sumpsit exordium. debemus insuper ad imitacionem Cristi ambulare secundum sensum misticum super
fol. 10d aquas, dum fluxibilitatem temporalium | signatam per aquas et maria debemus pedibus interioris hominis conculcare, et sic vivendo in spiritu, sicut Cristus ambulavit

His life a pattern for us

---

1 fac *(expunct.)* facillime *C* 3 magistris *om. in contextu D, margini adscr. D*[1] *A*[2] *in marg. add.* sequi Cristum Cristum *et quae sequ. usque ad* debemus sequi *om. D; C, sed add. in marg. C*[2] 5 eum *CD* 10 sermone 10 *CD om. AB*[a], *sed in marg.* sermone 10° *B*[4]. sermone 14° *A*[1] *add.* primo *scripsi auctoritatem Maurinorum secutus* fabr. *in correct. A* 13 quia *C* 16 informacio *C* 17 *A*[2] *in marg. infer. col. 10*[c] *subscr. haec:* Ieiunium 40 dierum a Cristi exemplo sumpsit exordium peccatis *D* 19 illo *C* 22 dum fluxibilitatem *usque ad* per aquas *om. C, sed add. in marg. C*[2] 24 *A*[3] *in marg. add:* Nota quod mistice homo potest facere talia miracula qualia fecit deus. suple. ambulare super aquas. ieiunare 40 diebus. mortuos suscitare

---

8 *v. 29* 10 *cf. quae Augustinus in processu Sermonis LXIX cap. I (Opp. tom. VII 386) profert; de re disputata cf. Aug. Opp. (Ad Galat.) tom. IV 1254*

Spiritual interpretation of fasting and miracles

in aere, debemus affeccionem temporalium precavere, ne infixi illis et profundati usque ad habitum reddamur inepti ad celestia aspirare. — unde Augustinus in De Verbis Domini sermone vicesimo uno, 'dum hic vivimus, vigilare debemus et eligere, quod in futuro teneamus, mundum non amemus: premit enim amatores suos, non eos ad bonum adducit, laborandum est in eo pocius, ne capiat, quam timendum, ne cadat'. unde Johannes de Abbatis Villa exponendo illud Matth. octavo: ascendente Jesu in naviculam, notat, quomodo per archam Noe et Petri naviculam mistice signatur ecclesia, quam navim, si debeat evadere maris naufragia, oportet esse super fluxibilitatem temporalium quindecim cubitis, de quibus in *principiis*, sicut fuit in principio utriusque testamenti. navis enim inclinata terre innaturaliter locatur submersioni patula et specialiter, si luto temporalium sit infixa. defectus vero sensus scripture in sequendo Cristum facit nos discredere istum sensum. unde debemus tercio loco miraculorum Cristi nos et proximos ad legem dei convertere. illud autem opus correspondet miraculis, cum secundum Augustinum in libello

---

2 B^3 *in marg. add.* Nota quod mistice homo potest facere talia miracula qualia fecit deus. suple ambulare sup. a.. iei. 40 die., mort. susc. 7 ducit B^a ne pocius *expuncto* ne *D* 8 unde *om., sed add. int. lin. A* 8 A^1 *in marg. add.* Johannes de abbatis villa 11 navim *corr.* B^a navem *C* 12 naufragia AB^aD pericula *C* 13 15^{cim} *om. in textu B, add. in marg. prima manus* 14 '*princ.*' *scripsi* inprimis B^aC, (? psalmis) *AD* 18 istum *om.* B^a unde *om.* B^a; *A, sed add. in marg. prima manus* 19 ad legem dei *in loco raso corr.* C^2 21 B^3 *in marg. add.:* Nota secundum Augustinum quod iustificare impium non est minus miraculum quam noviter fabricare mundum Nota Augustinus A^1 *in marg.*

---

3 *cf. Opp. (Sermo IIC De Verb. Evang.) tom. VII 516; lectorem ad quae de hoc praecepto (VII 506) disputat revocare hoc loco iuvat* 8 *Joannes Abbaevillanus (Joa. Algrinus de Abbatis Villa) archiepiscopus Bisuntinus et R. E. Cardinalis, defunctus a. 1257; sermones reliquit et Commentarios in Cantica; sed adhuc latentes in libris msscr. mihi praesto non fuisse aegre fero; cf. quae de illo Fabricius, Bibl. med. et infimae latin. II profert* 9 *v. 23* 13 *cf. Gen. 7 20*

Ad Spiritum Sanctum Domini iustificare impium non est minus miraculum, quam mundum noviter fabricare.

Justification of the sinner no less a wonder than a new creation of the universe

ad alias itaque operaciones Cristi possumus secundum parilitatem generis operum, non morum attingere, alias autem, quas fecit secundum deitatem vel utrimque, debemus ad sensum místicum imitari. et sic in omnibus nostris operibus sequi Cristum nunc longius, nunc propius, sed numquam concurrendo secum ex equo, vel ducatum suum temere presumendo, ne dicat nobis illud Matth. sexto decimo dictum Petro: v a d e p o s t m e, s a t h a n a. ideo docet Augustinus quarto De Doctrina Cristiana, quinto cap., quod debemus sequi autores scripture in eloquencia et per consequens in logica, cum concurrunt ex equo sub uno verborum involucro, sed logica ut necessarior. et hoc movebat Augustinum concedere, quod Cristus est leo, ut patet Super Johan. omelia quadragesima septima et sermone De Trinitate, qui sic incipit: Apostoli leccionem, et Super Psal. centesimo quarto et. alibi satis sepe. et sic concedit, quod Cristus est

Holy Scripture the guiding principle for the imitation of Christ

---

4 aliquas *B^a CD* 5 parilititatem *C, sed* ti *punct. subscr. deleri voluit C*² 6 autem *om. C, superscr. inter rigas C*² 7 misticum *om. C, add. in margine eadem manus* 9 sed *om. C, superscr. int. rigas C*² 13 5° *AB^a D* 4° *C* 17 super *om. B^a* 18 que *CD* 19 centesimo quarto *scripsi ex auctoritatae sacrae Scripturae* CIII° *codd.*

---

1 *hanc libri inscriptionem in operibus Augustini genuinis nusquam inveni; forte in mente habet librum qui inscribitur De Spiritu et Littera, Opp. tom. XIII 135: si autem diceremus, homines creabuntur sqq.; numerum haud ita parvum operum S. Aug., in quibus se de iustificatione sententiam ferre profitetur, sedula lectione percurri, sed libro vel capite in incerto relictis nec rem nec verba Aug. inveni; nimirum de iustificatione frequenter disputat, cf. Opp. tom. IX 864; IV 910; V 109;* 11 *v. 23* 12 *verbis ipsis, quae ab Aug. scripta sunt, non utitur JW hoc locò; allusisse videtur ad Opp. tom. III 87* 14 *cf. supra pag. 2* 16 *cf. Opp. tom. VIII 1071; VII 21; nec non XVI 628* 18 *cf. ibid. XVI 999* 19 *cf. ibid. VI 478* 20 *cf. e. gr. Opp. tom. II 342 sqq.; III 577; X 374; III 781; X 288—290; 292; 201; IX 802; IV 484; VII 1442; 290; 102; 1189; 637; VI 386*

ovis et ita de aliis figurativis locucionibus, ut patet volenti respicere scripta sua. aliter enim non diceret octavo Super Genes. Ad Literam quarto cap.: 'neque ovis illa non erat ovis, plane ovis erat' et loquitur de Cristo. —

When Holy Scripture speaks of Christ in figurative speech, we are to interpret it spiritually

istas ergo figurativas locuciones ad sensum misticum debemus defendere a falsitate, cum sint predicabiles ad sensum plus preciosum. ideo credo, quod foret magis inconveniens negare vel falsificare theologiam misticam quam theologiam historiacam, quia par est utrobique fol. 11a autoritas et in secunda dulciori maior utilitas.

Objection: calling Christ a lion is putting that which is different in kind on one level, which bars all thought and scientific research

secundo arguitur per deducens ad impossibile. si enim Cristus est leo, tunc homo est 'ovis, vitulus, serpens, leo, vermis' etc., et per consequens res unius speciei est res alterius speciei, ymmo cum species sunt sic permixte, perirent diffiniciones, distincciones universalium et per consequens tam sermocinales sciencie quam reales.

Christ being the beginning of all things is also the principle of kinds

hic dicitur, cum scriptura sacra sit verissima, quod ex illa non sequitur inconveniens, licet quandoque cristianus ex ignorancia sophismatum et logice seducatur. conceditur igitur, quod homo est leo, serpens, vermis etc., et sic in qualibet specie tamquam eius principium, ut patet de Cristo, qui est omnia in omnibus et principium cuiuslibet predicati secundum deitatem. verumptamen non est fera vel alia creatura qua homo, et patet, quod non pereunt diffiniciones vel distincciones universalium nec aliquid veritatis occasione data a lege Cristi vel eius logica, sed aliis personis intricatis inconvenientibus

---

3 quarto *scripsi secundum Maurinos* VI° *codd. cuncti* 5 figurativas *in contextu om. C, add. in marg.* C^2 7 maius B^aD 9 *in extremo angulo fol. 10 verso notam memorilem hanc notavit prima manus A:* quia par est utrobique *i. e. prima verba novi folii* historicam *CD in marg. sup. fol. 11 col.* 11^a *superscripsit A* ad quem sensum conceditur quod homo est leo ovis etc. et sic Cristus non est fera vel alia creatura quam homo 14 sunt sic *A* sint B^aCD 16 cerimoniales *D* 20 subducatur B^aCD 21 A^1 *in marg. add.* Cristus est leo ovis serpens 25 quam B^aD 26 vel AB^aD et *C*

---

2 *cf. ibid. III 301* 12 *cf. supra pag. 5.*

persona ipsam pie confitens est quieta, ut Psal. centesimo undevicesimo dicit spiritus: pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum. super quo dicit Augustinus tricesimo primo: 'an,' inquit, 'ipsa lex diligentibus se scandalum non est, an diligentibus eam ullum est undiquaque scandalum', et respondet: 'utrumque recte intelligitur'. 'qui', inquit, 'diligit legem dei, eciam quod in ea non intelligit, honorat, et quod ei videtur sonare absurde, pocius se non intelligere, et aliquid magnum se latere iudicat. ideo lex dei non est ei scandalum. sed standum est ei, qui homines sancte professionis sic attendit, ut fides eius ex eorum moribus pendeat, cum aliquibus cadentibus, quos pro magno habebat, ipse scandalo pereat'. wlt itaque iste sanctus, quod legi dei debet omnis homo inherere, eciam plus credendo sibi quam alicui homini, comunitati vel curie citra celum, quia nulli tali debet credi, nisi de quanto docet illam legem verbo vel opere. est ergo regula beati Augustini Super Psal. sexagesimum sextum in fine, quod, quidquid scriptura sacra asserit, concedatur. 'si que', inquit 'similitudines tibi date fuerint, si inveneris in scripturis, crede; si est, inveneris dici nisi fama, ne valde credas. forte ita est, forte non est ita. unde quia innumerabiles instancie

Those who love Christ respect that which they don't understand at once

Trust more in Holy Scripture than in any man, and in human ordinance only in so far as it agrees with the Bible

1 centesimo undevicesimo *scripsi* CXVIII° *codd.* ut AB^a cum CD *in marg. add.* logica Cristi A^1 4 C^2 *in marg. add.* Augustinus inquit ACD dicit B^a 5 A^1 *in marg. add.* Scriptura sacra A^1 *in marg. infer. col. II^a haec subscr.:* quomodo scriptura sacra vel lex dei debet plene credi et diligentibus eam non facit scandalum ullum est undiquaque A ullum est undequaque D nullum est umquam B^a nullum est undiquaque D 6 A^1 *in marg. add.* nota. *littera prima paene obliterata, ut vix legi possit* 7 dei legem B^aCD eciam AC et B^aD 9 non *om.* B^a, *sed add. in marg. prima manus* 10 se *om.* B^aCD 11 scandalum B^aCD ei *om.* C, *sed add. int. lin.* C^2 16 quam AB^aC quod D comunicanti (?) B^a communitatis C 17 tali *om.* B^a 19 sacra scriptura C

1 *v. 65* 4 *cf. Opp. tom. V 253; similem prodit Aug. sententiam de hac re multis locis, cf. XIII 368; X 336; III 620; 739; V 253; 901; VI 25; IV 1280; XI 419* 18 *cf. Opp. tom. V 881*

fiunt contra scripturam sacram per debilissimum locum a simili, ideo negata similitudine detur pro causa, quod scriptura sacra dicit concessum, et non illud, quod sinistre inducitur, sed quia nullus nostrum habet in recenti memoria totam scripturam sacram proposita una proposicione, quam latet nos esse de scriptura sacra, cuius sensum ignoramus ad literam gramaticalem, negamus docto posterius, quod sic sacra scriptura concedi debet ad sensum priori equivocum; nec est in talibus contradiccio sicut gignosophiste clamant propter apparenciam inutiliter contendentes. talis enim humilis et quieta concessio equivocacionis signorum, quam sophiste || dicunt fol. 11b esse contradiccionem, confundit disputacionem verbalem inutilem. et ideo est autenticum ac carum refugium, ut patet superius primo capitulo ex autoritate Cristi et testimonio Augustini. nec sequitur ex isto inconveniens nisi ignaris simealis subrisio vel scandalum.

The double sense of Holy Scripture no nonsense, as the opponents of the Bible maintain

ulterius tamen notandum, quod licet figurative loqui de homine et aliis creaturis pro loco et tempore ad instar scripture, licet proposiciones figurative nostre non sunt inibi expressate, ut in scriptura sacra tyranni vocantur nunc leones ut Ysa. undecimo, nunc thauri pigwes Psal. sexagesimo octavo, nunc prelati desides, canes muti

---

7 et ad B^aCD 8 scriptura sacra *C* 12 A^1 *col. 11b haec superscr.:* figurativas locuciones contingit fieri de homine 21 sint *D* inibi *corr. A* nunc vocantur leones *CD* vocantur nunc leones B^a vocantur leones *A, sed add. int. lin.* nunc 23 sexagesimo octavo *scripsi* 67° *codd.* nunc *om. C, add. in marg.* C^2

---

10 gignosophiste = *γυμνοσοφισταί (γυμνός et σοφιστής) viri sapientes Indorum, qui post mortem Alexandri Magni florebant. originem trahere dicuntur a Calano (Sphinas), qui Alexandri aetate in Persia voluntariam mortem, in rogum ascendens, sibi conscivit; cf. Cic. Tuscul. V 27: in India ii, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt et nives hiemalemque vim perferunt sine dolore, cumque ad flammam se applicaverunt, sine gemitu aduruntur; cf. Plin. Hist. nat. VII 2, 4; Apuleii Floril. 1 et 2; August. De Civ. Dei IV 17; Krug, Philos. Lex. II 454* 15 *cf. supra pag. 9 et 12* 22 *v. 7* 23 *v. 31*

ut Ysa. quinquagesimo sexto, et ita de aliis figurativis locucionibus, quas meminit Aristoteles tercio Secretorum vicesimo sexto cap. 'scias', inquit, 'quod non creavit deus creaturam sapienciorem homine et non collegit in alio animali, quod in eo collegit, et non est reperire in aliquo animalium consuetudinem vel morem, quod non invenies in homine, quoniam audax est ut leo, timidus ut lepus, largus ut gallus, avarus ut canis, durus et austerus ut cervus, pius ut turtur, maliciosus ut leena, privatus et domesticus ut columba, versipellis et dolosus ut wlpes, simplex et mitis ut agnus, velox et agilis ut capriolus, tardus et piger ut ursus, vilis et stolidus ut asinus, rebellis et parvus ut rex, obediens et humilis ut pavo, fatuus ut strucio, utilis ut apis, dissolutus et vagabundus ut caper, indomitus ut thaurus, viciosus ut piscis, racionalis ut angelus, luxuriosus ut porcus, maliciosus ut bubo, utilis ut equs, nocivus ut mus et universaliter non

Man in the biblical metaphora

2 A^1 *in marg. add.* Nota Aristoteles 3 quem *(expunctum)* creavit *A* 4 aliquo *C* 5 in eo *(punct. subscr. del.)* reperire B^a 6 A^1 *in marg. add.* homo minor mundus animali *C* quod *ACD* quem B^a 7 C^2 *in marg. add.* Nota, quod homo convenit in aliqua proprietate cum quolibet animali 10 domesticus *scripsi* destitutus *cuncti codd.* verisipellis *A* wlpis B^aD vulpis *C* 12 rebellus B^aC 13 rex *om. C, lacuna relicta, supplevit in lac.* C^2 14 ut *om. A, add. idem int. lin.* 17 universaliter *corr. A* B^3 *in marg. add.* Nota quod non invenitur aliquod animal, vegetabile, celum, planeta nec aliquod de omnibus entibus habens aliquod proprium quin illud inveniatur in homine et ideo vocatur homo minor mundus

1 *v. 10* *liber 'Secretum Secretorum', qui spurius putatur a viris doctis, hac de causa non exstat in edit. Acad. Berol.; contuli editionem, quam Bibl. Reg. Dresd. asservat in Vol. Miscell. f. 1—18 (Physonomia Aristotelis ad Alexandrum), impr. Bononiae, 26. Oct. 1501, impens. Benedicti Hectoris (Lit. Graec. B 197); locus laudatus ibi invenitur f. 16ª (capitula non distinguuntur)* 11 capriolus: *iam hinc JW, verbis Pseudo-Aristotelis, quae in editione Bononiensi inveniuntur, admodum neglectis, locum foede corruptum nobis reliquit; sanandus est hunc in modum: 'agilis ut capreolus, similis cervi in colore et quibusdam aliis dispositionibus, humilis ut pardus, piger ut ursus, preciosus et carus ut elephas, vilis et stolidus ut asinus, rebellis ut pravus rex .... pavo, garrulus ut strucio .... ut taurus, recalcitrans ut mulus, mutus ut piscis ..... universaliter non reperitur animal seu vegetabile seu originale seu minerale nec celum seu planeta nec signum nec aliquod ex omnibus entibus' et quae sq.*

Man a microcosm, and natural philosophy a testimony for the truth of Holy Scripture

invenitur animal aliquod vegetabile, originale, numerale, celum, planeta, signum nec aliquod de omnibus entibus habens aliquod proprium, quin illud non inveniatur in homine. et propter hoc vocatus est homo minor mundus'. et ista philosophia naturalis est utilis pro intellectu scripture nec est contradiccio in sensibus equivocis secundum predicacionem essencialem et figuralem, ut docet Aristoteles tercio Secretorum vicesimo tercio cap. dicens, quod omnium philosophorum non est lapis nec habet naturam lapidis et tamen ille lapis assimilatur quodammodo lapidi monciūm minerarum. et super equivocacione istorum sensuum motus est ille magnus philosophus Boecius quarto De Consolacione Philosophie, prosa tercia, 'cum', inquit, 'ultra homines quemcunque provehere sola probitas possit, necesse est, ut quos ab humana condicione deiecit infra hominis meritum detrudat improbitas, evenit igitur, ut quem transformatum viciis videas, hominem estimare non possis, avaricia fervet alienarum opum violentus ereptor? lupis similem dixeris. ferox atque inquietus, ligwarum litigia exercet? cani comparabitur, insidiator occultus subrepuisse fraudibus gaudet? wlpeculis exequetur ire intemperans fremit? leonis animum gestare creditur

---

1 aliquod animal *CD* originabile *A* 2 signum *om. A* aliquid *C* 3 entibus *om. C, margini adscr. C²* aliquid *C* illud *om. C, add. int. lin. C²* non *om. B^aCD* 11 lapidibus *B^aCD* 12 motus *ACD, in marg. B⁴* metricus *(punct. subscr. del.) B^a* 13 boetius *B^a* *om. A* quarto *om. C, add. int. lin. C²* 14 homines *(expunctum)* ultra *D* 16 deiecit *AB^aC* dei et *D* infra *B^aD, in correctura C, obliteratum, ut vix legi possit A* 17 trudat *B^a, sed anteposito* de *restituit in* detrudat *prima manus* 19 lupis *corr. A* 21 litigii *B^aD* cani *corr. in loco raso C²* comparabis *B^aCD* 22 surripuisse *C* 23 animum *D,* (? animam) *AB^aC*

---

9 *quae sequuntur, nec in XXXIII parte nec in vicinis leguntur (cf. edit. modo descriptam); non inveni locum, quamquam totum Secretum sedula lectione percurri* 11 *Boethius, Amicius Manlius Torquatus Severinus, vir dignitate illustris, illustrior ingenio, natus incerto anno, iussu Theodorici Regis, cuius tyrannidi se obicere nolebat, in carcere occisus est. inclaruit nomen eius libris De Consolatione Philosophiae et aliis insignibus lucubrationibus, de quibus vide Fabricii Bibl. Latin. libr. III s. n.; cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 63 p. 799—800*

fol. 11c pavidus ac fugax || non metuenda formidat? cervis similis habeatur, segnis ac stupidus torpet? asinum vivit, levis atque inconstans studia permutat? nichil ab avibus differt, et fedum inmundumque libidinibus inmergitur? sordide suis voluptatibus detinetur. ita fit, ut, qui probitate deserta homo esse desierit, cum in divinam condicionem non possit transire, vertatur in beluam'. ecce, quomodo homo, medius inter angelos et bestias, virtutibus deificatur, sic viciis bestiatur morum qualitate, non corporis specie. aliter enim negaretur dictum Cristi Joh. decimo: deus illos dixit deos, ad quos sermo dei factus est. falsa eciam et impertinens foret scriptura Psal. vicesimi alterius: circumdederunt me canes multi, et illud dictum Cristi Matth. septimo: nolite sanctum dare canibus nec spargere margaritas inter porcos, et illud Apoc. ultimo: foris canes et venefici rixosi quidem venantes pauperes non intrabunt regnum regis pacifici.

Apparent contradictions in Holy Scripture

et quoad omnes instancias fiendas in oppositum

1 A^1 *in marg. infer. col. 11^b subscripsit* hominis proprietas propter quas est minor mundus 3 ab *A, om.* B^aD; *C, sed add. in marg.* C^2 avibus *om. A, add. in marg. prima manus* 4 et *om. A, add. int. lin. prima manus* inmundum *C, sed* que *supplevit* C^2 *in contextu* 5 fit AB^a, C^2 *int. lin.* sit *D, punct. subscr. del. C* 8 A^1 *in marg. super. col. 11^c haec superscripsit* homo medius inter bestias et angelos virtutibus deificatur malis moribus fit bestia 10 B^3 *in marg. add.* Nota quod illi dicuntur dei ad quos sermo dei factus est Joh. 10 et illi possunt dici dei qui sequntur deum in vivendo ut in psalmo 4° dixi*(t)*: dii estis et filii excelsi 12 falsa *om. C, add. in marg.* C^2 et *AD* *om.* B^aC 13 vicesimi alterius *scripsi* XXI^i *cuncti* circum *corr. C* 14 illud AB^aC idem *D* 15 nec *in correctura* B^a magaritas *A, sed littera* r *superscripta* margaritas *efficitur* 16 inter *corr. A* A^1 *in marg. add.* Apocalipsis forum *C* 17 canes *scripsi* canis *codd.* rixo *A, sed prima manus* si *int. lin. addito verbum sanavit* 18 pacifici *corr. A* 19 fiendas *om. D; C, sed add.* C^2 *in marg.*

11 *v. 34* 13 *Ps. 22 17* 14 *v. 6* 16 *22 15*

cleared by the Fathers

patet, quod distincio equivocacionis Gregorii et Boecii statim dissolvit, quomodo homo non est animal tale ydemptitate suppositi vel nature, sed proprietate analoga in condicione. et sic loquntur sancti doctores concorditer ex autoritate scripture. unde et istam sentenciam dicit beatus Augustinus sepissime, ut patet super illo Psal. tricesimi alterius: nolite fieri sicut equs et mulus, quibus non est intellectus, et expressius tractatu secundo Psal. tricesimi quarti super illo versu: in domino laudabitur anima mea, ubi, postquam ostenderit, quod solum humilis laudat dominum et non superbus, qui in se wlt laudari, 'iumenta', inquit, 'mansueta wlt habere dominus, esto iumentum domini, sedet super te, ipse te regit, noli timere, ne offendas et eas in preceps', et post alludens sensui mistico illius Matth. vicesimo primo: ite in castellum, quod contra vos est etc., 'tunc dicat', inquit, 'populus, qui imitatur asinum: in domino laudabitur anima mea,

---

1 di *(punct. subscr. del.)* quod *D* boicii B^a 3 idemptice B^a ydemptice *CD; A expuncto* ce *et* te *superscripto correxit in* ydemptitate anologa *D* analogica B^a 4 et *om. A, int. lin. add. idem* 6 illud *C* 7 tricesimi alterius *scripsi* XXXI *cuncti* 8 quibus non est intellectus *om.* B^aCD 9 tricesimi quarti *scripsi* XXXIII[i] *codd. cuncti* 10 laudabitur anima mea *CD* laudabitur etc. anima mea Et *A, sed* Et *cruce rubra deletum* laudabitur B^a, *sequitur rasura* 11 A^1 *in marg. infer. col. 11[c] haec subscr.:* homo fit asinus vel aliud iumentum domini per humilitatem 13 wlt *corr.* B^a 14 timere C^2 *int. lin.* currere *(punct. subscr. del.) C* 15 inpreseps B^aD preceps *C, sed litt.* in *superscriptis corr. in* in preseps C^2 B^3 *in marg. addidit* Nota quomodo homo est iumentum in scriptura et leo vermis condicione analoga alludit *C* 17 etc *om.* B^aC tunc *om. A, add. in marg. prima manus*

---

1 *S. Gregorius I, Magnus, Papa a. 590—604; de cuius vita ac scriptis eorumque editionibus vide Fabric. Bibl. Lat. med. et inf. aet. III 241; locum ipsum in editione Migne, et libro et capitulo in incerto relictis, nusquam inveni* 6 *cf. Opp. tom. V 241—242* 7 *Ps. 32₉* 9 *cf. Opp. tom. V 286 Ps. 34₃* 12 *cf. Opp. tom. V 286* 16 *v. 2* 17 *hoc quoque loco JW verba Augustini minime curat et locum foede corrumpit, rem tangens, neglectis ipsis Augustini verbis*

et tunc tamquam iumentum, cui insidet dominus, potest dicere: benedictus, qui venit in nomine domini. irascetur forte populus, quia comparatur asello, in quo sedit dominus. et dicent michi aliqui superbi et elati: ecce, asinos nos fecit, sit asinus domini, quisquis hoc dixerit, ne sit equs et mulus, quibus non est intellectus'. et simile dicit Crisostomus in Imperfecto omelia quadragesima prima, quod homines rapaces sunt lupi, simpliciter ex autoritate ewangelii, et sic loquitur comunitas, quod homo est nobilis condicione, licet sit rusticus ex natura et e contra. — ideo attendendum est, quid res dicitur mistice analoga condicione ex proprietate essencie vel nature.

unde non reperi in scriptis sanctorum doctorum abnegacionem talis sensus mistici vel defamacionem doctoris ipsum concedentis, quod concedit absurda, sicut faciunt superbi et invidi hodie, quando deficiunt argumenta.

How figurative speech is to be used

in talibus itaque locucionibus figurativis captanda sunt tempus, auditorium, et circumstancie rectificantes formam loquendi in disputacione scolastica. supersedendo a talibus vel, si placet, equivocando in disputacione talia concedere, non sequitur inconveniens, sed equivocacionis

fol. 11d deteccio | deprimeret hodiernam superbiam disputandi. plus enim attendit hodiernus disputans, ut acquisito subtilitatis nomine videatur concludi respondenti, quam ut ad dei gloriam et utilitatem ecclesie dei gloria de-

False motives in the scoffers of Holy Scripture

---

1 tunc *om. CD* insedet *D* 4 sedet *C* 5 quisquis *AB^aD* quicunque *C* 6 dicit *B^aCD* sit *AB^aC* sum *D* 7 *A^1 in marg. add.* Crisostomus crisostomus in imperfecto *in correctura A* 12 ex *A* et *B^a* vel *CD* 14 scripturis *C* 15 doctoris *in fine corr. C* 16 concedentis *et* concedit *in fine corr. C* 17 hoc die *C* 18 *A^1 in marg. add.* secundum figuras quando est loquendum *C prima man.* Nota *in marg.* 19 rect. formam *in loco raso supplevit C^2* 20 scolastica *in marg. add. C^2* sophistica *lin. del. C* 22 sequetur *C* 23 deprimeretur *A* 24 *A^1 in marg. super. col. 11^d haec superscripsit:* contra vanos disputantes 25 respondendti *D, sed littera* d *sillabae* ti *praecedens linea deleta est* 26 ad *om. A*

---

7 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 56 p. 738 sqq.; 757*

claratur. non sic sancti doctores, ut patet in suis dialogis, in quibus videntur nobis formam disputandi relinquere, ut captata materia necessaria disputanda disputans comendet et approbet responsalem, quando clare sentenciat veritatem catholicam. quando autem deviat vel protervit, tunc comunicat cum racione vel autoritate quoad speculativam, aut corripiat vel pretereat quoad mores, ut dicit Augustinus tercio De Doctrina Cristiana cap. *tricesimo septimo.* et ista est utilitas in forma dialogorum sanctorum doctorum. nec aliter video, quin diffusi eorum dialogi forent frustra. quandocunque enim disputans plus intendit redarguere responsalem, quam sibi proficere honorando quoad deum et inferendo comodum scole Cristi, vel plus appetit vanam gloriam suam quam honorem dei sui in elucidacione scripture sacre, que est lex Cristi, testamentum dei et fides ecclesie, videtur michi, quod secundum infamem binarium recedens ab unitate apostatat. et utinam talis apostasia non tam crebro inficeret nostros theologos!

Holy Scripture is the law of Christ, God's testament and the belief of the Church

Humble declaration of Wyclif

quando autem fui minor, abieci locuciones misticas partim propter meam superbiam et partim ad destruendum inanem gloriam sophistarum. ipsi enim gaudent, si possunt habere apparens inconveniens contra fratrem suum.

3 relinquere ut captata materia necessaria disputanda *om.* B^a, *add. in marg.* B^1 necessaria AB^4C intra *D* 4 commendat *D, sed litterae* a *expunctae* e *superscr. est, ut librarium* commendet *maluisse appareat* 6 cum *C* eum *(?)* AB^aD 7 aut *corr. A* 8 dicit *A* docet B^aCD *post* docet *in* B^a *scissura membranae exstat* *post* cap. *codices* B^aCD *exhibent lacunam, ut numerus capituli Augustini non legatur* '*tricesimo septimo*' *scripsi, sed de recto numero dubito. locus vacuus relictus est in cunctis codd.* 11 essent *C* quando *C* quandoque *D* 13 quoad AB^aD *om. C, in marg. add.* quo C^2 14 et *C* vel B^aD 16 *hanc partem argumentationis JWi librarius cod. C, signo quodam in marg. posito, prae ceteris notari vult* 18 non AB^aD non tam crebro non *C, sed* C^2 non tam crebro *punctis subscr. delevit* 23 possint B^a

8 *incertus sum, quem locum Augustini in animo habuerit JW; fortasse Opp. tom. III 82 sqq. aut 73—74*

et si replicetur, quod iuxta istam responsionem perit certitudo loquele, cum quilibet potest equivocare ad votum, dicitur ut supra, quod logica, cum non sit virtus moralis, contingit abuti. unde cristianus debet pauca loqui, et tunc debet loqui fidem scripture vel ab ea exemplatum non equivocando nisi autoritate scripture, quando expedit pro edificacione ecclesie iuxta illud principium logicum, quod Cristus tradidit: sit sermo vester est est, non non.

Objection: many sentences in the Bible seem wrong at first sight

tercio arguitur ex hoc, quod quotlibet sunt proposiciones scripture sacre, que iuxta significacionem primariam terminorum non possunt excusari a falsitate de virtute sermonis, ut est illud Joh. septimo: doctrina mea non est mea, et Joh. quarto decimo: sermonem, quem audistis, non est meus, et Psal. vicesimo secundo: ego sum vermis et non homo, cum sibi similibus. quis ergo dubitat, quin sensus talis verbalis sit impossibilis, et quis dubitat, quin proposiciones ille sic primarie signant?

Ignorance of the scriptural meaning leads to calumny of the Bible

hic sepe dixi, quod falsum assumitur, cum ignorancia sensus scripture et non eius falsitas facit inscios vel protervos imponere sibi calumpniam, dicente Augustino in De Questionibus Veteris et Nove Legis nonagesimo quinto cap.: 'scripture', inquit, 'dominice sensus suos solicitis et devotis apperiunt, negligentibus vero claudunt', et infra cap. centesimo alludens dicto Cristi Matth. undecimo: confiteor tibi, domine pater,

---

1 istam responsionem *AD* responsionem istam B^a illam responsionem *C* 5 vel ab ea exemplatum non equivocando nisi autoritate scripture *om. C, in marg. add.* C^2 13 7° *in marg. C* 10° *in contextu C* 15 vicesimo secundo *emendavi* XXI° *codd.* 16 sibi *expunctum C* 19 sic primarie sic signant *A* 21 inscios *corr.* B^aC 23 95° AB^aD 45° *C* 25 claudunt *voc. corr. A* 26 infra *om. D, in marg. add. prima manus* 27 pater domine B^aCD

---

3 *cf. supra p. 92; 53 sqq.* 8 *cf. Matth.* 5_{37} 13 *v. 16* 14 *v. 24* 15 *Ps.* 22_{7} 22 *cf. Opp. XVI 438 (Quaest. XCV)* 27 *v. 25—26*

celi et terre, quia abscondisti hec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. ita, pater, quoniam sic fuit placitum ante te. 'si', inquit, 'dictorum sensum inspiciamus, videbimus, ea esse ad exhortacionem credencium a domino dicta; nam qui propter fidem Cristi | mundanam sapienciam spernunt, fol.12a parvuli videntur sapientibus mundi, qui nullo testimonio comendati sapientes volunt dici. idcirco indignum visum est deo illis ostendere veritatem, humilibus autem, qui nichil de se presumentes dei se voluntati inclinant, equitate cogente, salutaria revelanda sunt. hic enim prudens deo est et salutis sue memor, qui sciencie sue anteponit dei legem', i. e. scripturam sacram, ut Augustinus exponit cap. centesimo vicesimo altero: 'legem', inquid, 'dei videt fidelis non verborum strepitu fulciri, sed rerum virtutibus, et sine dubio hic stultus et vanus est, qui illi sciencie se comendat, que nulla munitur prerogativa signorum. unde non literatis seculi deus regnum promisit, sed fidelibus, neque scrutatoribus syderum eternitatem pollicetur, sed recte agentibus, nec dialecticis, qui fraude et municiis quibusdam nituntur verum excludere, dat gloriam, sed hominibus bone voluntatis. istos enim reprobat deus, qui plus oracione clari sermonis uti volunt

Only to the humble mind is revealed its true sense

1 quia AB^aC quod *D* prudentibus et sapientibus B^a 3 quoniam *om. A, add. in marg. infer. cum signo marg. prima manus* 4 doctorum CD^a 6 A^1 *in marg. infer. col. 11^d haec notavit:* exposicio harum conclusionum: doctrina mea non est mea; sermonem quem audistis non est meus; ego sum vermis et non homo A^1 *in marg. super. col. 12^a superscr. haec:* contra vanas contenciones verborum, contra sacram scripturam in sensu extraneo 8 visum *om. A, add. in marg. prima manus* 11 deo prud. *A, sed lin. superscr. emendavit in* prud. deo *idem* 14 dei inquit vidit B^a 15 strepitum *D* 17 munitur *A, corr. C* minuitur *(?)* B^a innuitur *D* 18 non *om. C, in marg. add.* C^2 20 recte AB^aD bene *C* 21 et AB^aC vel *D* municiis *corr. C* minutis B^aD minutis *A, sed correxit in marg. in* inimiciis *(sic) prima manus* excludere verum *C* 22 voluntatis *in fine corr. C* istos AB^aD illos *C*

14 *cf. Opp. tom. VI 735; similem prodit sententiam tom. V 971; XIII 108; 9; 587; XVI 552—553 (Quaest. CXXII)*

quam bonis actibus. nam gloriam dei wlt in se convertere, qui leges dei verbis exornare se putat. res enim ipse per se placere debent, ut non sermo, sed sensus laudetur. si enim litere et verba propter res signandas inventa sunt, cur non magis res ipso puro sensu promerende sunt, ut facilius mentem incitent ad salutem? ideo piscatores elegit deus nostros apostolos, homines simplices et sine literis, qui sine aliqua versucia fidem servando et bene vivendo dei in se ostenderent veritatem'.

Therefore Christ chose simple fishers as His apostles

est ergo sanctorum sentencia, quod verbalis contencio est in doctrina scripture inutilis, cum sensus autoris sit humiliter indagandus, et quidquid ab intellectu illius sensus retardat, ut affectus comprehendat scripture senteneiam, est prudenter abiciendum. ideo sepe consulunt doctores, ut sensui autoris intendatur dimisso sensu contrario. quid igitur valet verbose contendere, quod veritas cristiane fidei non dependet super virtute sermonis nostri? modica enim virtus aut nulla est in sermone sophistico. ideo soleo dicere, quod quelibet pars scripture sacre est vera de virtute sermonis divini. que quidem virtus est verbum dei ac eius virtus et sapiencia incarnata, de quo dicit eadem sapiencia Joh. decimo septimo: sermo tuus veritas est, et apostolus prima Cor. I°: nos autem predicamus Cristum, dei virtutem.

All verbal contention about the doctrine of Holy Scripture is useless

Holy Scripture is, in every single part, the word of God and therefore true

---

1 *C in marg. add.* Nota dei in se vult B^aC dei dei *(alterum expunctum)* in se vult *D* 2 legem *C* 3 ut AB^aD et *C* 5 sunt *om. D, add. in marg.* D^1 ipse *C* 6 incitent *ACD* mittent B^a 7 eligit B^a dominus *D* 8 qui *om. D, add. in marg.* D^1 *(?)* 9 B^3 *in marg. haec add.:* Nota quod dominus elegit piscatores et homines simplices in apostolos quia tales erant humiles sine aliqua versucia fidem servando et bene viventes ut in se dei ostenderent veritatem B^3 12 scripture *(punct. subscr. del.)* autoris *D* 14 scripture comprehendat *D* comprehendat (*omisso* scripture) *C* 18 virtute AB^aD unitate *C* 21 divini B^aCD domini *A* 22 increata *(punct. subscr. del.)* incar. *D* 23 sap. AB^aD scriptura *C* 24 prima AB^a ad *C* *om. D* 25 cristum *om. A, add. in marg. prima manus*

---

23 *v. 17* 24 *v. 23*

Exposition of Christ's word: my doctrine is not my own

quantum ad primam autoritatem Joh. septimo solebam sepe dicere, quod verbum dei est gravidatum bina sentencia, prima, quod doctrina Cristi, que est veritas, que est Cristus, non est de habitu sui, sed de habicione patris, qui ipsam genuit, et sic innuitur distinccio personarum, et illum sensum dillucidat Augustinus omelia undetricesima: 'que est doctrina patris nisi verbum patris? sed quia verbum oportet esse alicuius, suam doctrinam dixit se ipsum et non suam, quia patris est verbum', et quia in tali construccione secundum intransicionem et transicionem est equivocacio, sic subinfert: 'quid enim tam tuum quam tu, et quid non tam tuum quam tu?' || secundus sensus est, quod Cristi doctrina non est Cristi originaliter. fol.12b

quantum ad secundam autoritatem solebam dicere, quod Cristus innuit distinccionem inter suam personalitatem et veritates eternas sibi inscriptas, cum dicit: q u i n o n d i l i g i t m e , s e r m o n e s m e o s n o n s e r v a t . que sunt veritates secundum racionem distincte a divina essencia et non solum hoc, sed quod plus horrendum est, non servat sermonem, quem ipsi audierunt eis loquentem, qui non est verbi sic loquentis, sed ipsum verbum patris et preter illum sensum literalem de virtute sermonis verum docemur moraliter totum honorem primitivum nostri operis deo nostro tribuere, et in nomine suo recognoscendo ipsum ut primam originem omne opus nostrum peragere. et utinam vicarii Cristi, qui

2 dicere sepe *CD* dei *om. C, add. in marg.* C^2 3 prima *corr. C* 4 habitu sui AB^aD habicione sui *C* 5 genuit ipsam B^a ipsum genuit *C* 13 quod *om.* B^a doctrina cristi *CD* 18 dicit *(punct. subscr. del.)* diligit *D* 21 quem *corr. C* 23 istum *C* 24 verum *om. C, add. in marg.* C^2 dicemur B^a 26 primum *AC* omne AB^a esse *D* esse *C, sed lin. del.; in marg. add.* omne C^2

1 *v. 16; cf. supra p. 101* 6 *cf. Opp. tom. VII 277; 281/82 (Sermo 1)* 16 *de hac distinctione a Cristo facta cf. quae JW eisdem fere verbis disputat in De Benedicta Incarn. (ed. Harris, London 1886) 113: unde quamvis autor scripture intenderit omnes istos sensus etc.* 15 *cf. supra p. 101* 17 *cf. Joh. 14*15

remurmurant contra ministratoriam et vicariam potestatem istam leccionem Cristi attenderent!

unde Augustinus Super Joh. omelia septuagesima septima sic loquitur: 'quod autem adiunxit: et sermo, quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me, patris, non miremur, non paveamus, non est minor patre, sed non est nisi a patre, non est impar patri, sed non est a se ipso, non est mentitus dicendo: qui non diligit me, sermones meos non servat. ecce, suos dixit sermones. numquit sibi est contrarius, ubi rursus dicit: et sermo, quem audistis, non est meus. fortassis propter aliquam distinccionem ibi suos dixit pluraliter, hoc est sermones. ubi autem sermonem, hoc est, verbum non suum dixit esse, sed patris, se ipsum intelligi voluit? in principio enim erat verbum et verbum erat aput deum et deus erat verbum, non utique suum, sed patris est verbum, quomodo nec sua ymago, sed patris, nec suus filius idem ipse, sed patris? recte igitur tribuit autori, quidquid facit equalis, a quo habet hoc ipsum, quod indifferenter est ille equalis'. ecce, quomodo iste sanctus ex virtute primi sermonis notans casus scripture et numerum exponit sensum et liberat nos a domigerio sophistarum, ne timeamus argucias, quibus arguunt scripturam nostram esse falsam vel sibi ipsi contrariam. nam doctor equivocorum et gramatice ac logice scripture tollit omnes tales instancias.

Is Holy Scripture wrong and self-contradicting?

quantum ad illud Psal. vicesimi secundi dictum de Cristo ad literam patet, quod est sensus figurativus, ut

Explanation of: I am a worm and no man

3 *A in marg. add.* Augustinus omelia *om.* B^a, *additum int. lin., incertum a quo* 4 adiungit B^a 7 patri *AC* ipsi B^aD 10 est *om. C* 13 ubi *corr.* C^2 15 enim *om.* B^a, *add. int. lineas idem* 18 nec suus filius idem ipse sed patris *om. C, add. in marg. prima manus* 22 numerum *corr. C* 26 tollet *C, expuncto* e *et superscripto* i *a* C^2, *ut* tollit *restituatur* tales AB^aD, *corr. int. lin.* C^2 istas *(punct. subscr. del.) C* 27 vicesimi secundi *emendavi* XXI^i *cuncti*

3 *cf. Opp. tom. IV 920/21 (Tractatus in Joh. Evang. cap. XIV)* 4 *Joh.* 14_{24} 8 *Joh.* 14_{15} 15 *Joh.* 1_1 27 *v.* 7 27 *cf. supra p. 101* 28 *JW hoc loco ad verba Augustini respexisse videtur, quae inveniuntur Opp. tom. V 126*

exponit Augustinus, quod Cristus est de terra virgine Maria sine concubitu instar vermium procreatus. unde tractatu primo illius Psalmi sic loquitur: 'ego autem iam non ex persona loquens Adam, sed ego proprie Cristus Jesus sine semine in carne natus sum, ut essem in homine ultra homines, ut vel sic dignaretur humana superbia imitari humilitatem meam. nam in humilitate factus sum obprobrium hominum ita, ut pro convicioso maledicto diceretur: tu discipulus illius sis'; et

Christ's two natures must be considered

tractatu secundo: 'nam est vermis homo; sed ille vermis et non homo, unde non homo, quia deus. quare igitur sic se abiecit, || ut diceret vermis, an quia vermis de (fol. 12c) carne sine concubitu nascitur, sic Cristus mortalis de Maria virgine; quare non homo? quia deus erat verbum'. — ecce utrobique, ubi est logica scripture, quam nos ex ignorancia reprobamus, celatur notandum misterium. cum enim Cristus sit duarum naturarum utraque, ipse est deitas, que non est homo formaliter, quia non humanitas, et moraliter nos pure homines debemus pro ipso pati obprobria, cum ipse tante supra homines pro nobis passus est talia. non ergo est hic contradiccio: Cristus est non homo, et ipse est homo, intelligendo, quod Cristus non est secundum deitatem homo formaliter. sic enim debet intelligi et non secundum conceptum im-

1 Augustinus AB^aC cristus augustinus D 2 A^1 *in marg. add.* vermis 3 tractatu AB^aC instar vermium *(utrumque expunctum)* tractatu D 4 iam *om. C, add. int. lin.* C^2 5 sum AB^aC est *(punct. subscr. del.)* sum D 7 superbia *om. D, add. in marg. prima manus* in AB^aD si C 10 nam AB^aD non C ille AB^aD iste C 11 et AB^aD est C B^4 *in marg. add.* Nota quare Cristus dicitur vermis et non homo; dicitur non homo quia deus, et dicitur vermis, quia sicut vermis de carne sine concubitu nascitur sic Cristus de virgine Maria 12 A^1 *in marg. infer. col.* 12^c Scriptura sacra sumitur quinque modis *subscr.* vermis diceret C an AB^aC ante (? autem) D 13 sic AC sicut B^aD 19 moraliter *corr. A* pure ACD perire B^a 20 ipso ACD cristo B^a debemus pati pro ipso C 23 non AB^aC est *(punct. subscr. deletum)* non D 24 enim *om.* B^a

3 *cf. Opp. tom. V 119* 8 *cf. Ps. 227* 10 *cf. ibidem 126*

possibilem, ut patet posterius. cum ergo Cristus a principio mundi usque ad instans incarnacionis sit non homo, ut dicit Anselmus in De Conceptu Virginali et concordat comunis logica de terminis infinitis, quomodo improbatur illa scriptura de virtute sermonis?

CAPITULUM SEXTUM.

Ulterius arguitur, quod non est inconveniens scripturam sacram esse falsam, cum non sit scriptura nisi codices scriptorum, qui, cum sint plus falsi quam solebant, non est mirum, si opera artis sue sint plus solito falsificata.

Objection: as a book written by man the Bible can err and be untrue

hic negatur assumptum. nam sicut ostendi alibi, de lege dei est preter codices vel signa sensibilia dare veritatem signatam, que pocius est scriptura sacra quam codices. — unde solebam describere scripturam sacram,

By the term Holy Scripture are not meant the books of human writers,

---

1 cristus *om. C, add. int. lin.* C^2 3 anselmus AB^a Augustinus *C, corr. ex* anselmus *D* 4 de terminis infinitis quomodo improbatur illa scriptura *om. C, add. in marg.* C^2 6 capitulum sextum *in marg.* B^aC^2, *in ultima linea cap. quinti miniavit A* 6 *in marg. D* 8 sacram: *incipit fol.* 30^a *cod. D, in cuius superiore parte* Nota hic quot modis sumitur scriptura *aliquis notavit* sit *om.* B^a, *sed inter lineas additum est, incertum a quo* 13 dei *om. D; C, sed int. lin. addidit prima manus* 14 est *om.* AB^a; *C, sed int. lin. add. idem* 15 diffinicio sacre scripture *C in marg.* quid est scriptura sacra A^2 *add. in marg. et colore rubro sublineavit*

---

3 *Anselmus, abbas ord. Benedict. Beccensis, archiepisc. Cantuariensis, doctrina et ingenii subtilitate nulli suis temporibus secundus, natus a. 1033, diem supremum a. obiit 1109. opera omnia Anselmi publici iuris facta sunt cura Gabr. Gerberoni, Parisiis 1675 fol., repet. cum supplemento ibid 1771. usus ego sum editione Migne, cf. Patrolog. Ser. II 158 p. 446—448 (cap. XII—XIV)* 12 *in similem modum de vi ac ratione codicum Scripturae sacrae disserit Trial. III cap. XXI 239: nec est ad propositum loqui de excellentia codicum, cum illi in natura sua libris mendacibus communiter sunt peiores nec sunt potius script. s. quam quaelibet alia scriptura . . . . . unde iste particulares codices cum sua sacra sententia sunt implicite fides scripturae; cf. etiam De Civili Dominio (ed. R. Lane Poole) lib. I cap. XLIV, ubi frequenter argumentatio redit ad vim codicum Scripturae sacrae, e. g. pag. 422; 424; 437*

but the holy truths which God reveals in them

quod sit sacra veritas inscripta, sive subiectet alias, sive sit veritas subiectata. unde solebam ponere quinque gradus scripture sacre: primus est liber vite, de quo Apoc. vicesimo et vicesimo uno, secundus est veritates libro vite inscripte secundum esse earum intelligibile, et utraque istarum scripturarum est absolute necessaria, non diferens essencialiter, sed secundum racionem, ut dictum est in materia De Ydeis. tercio sumitur scriptura pro veritatibus credendis in genere, que secundum existenciam vel effectum inscribuntur ·libro vite. quarto sumitur scriptura pro veritate credenda, ut inscribitur libro hominis naturalis ut anima, quam scripturam quidam vocant agregatum ex actibus et veritatibus tercio modo dictis, quidam, quod est habitus intellectivus, et quidam, quod est intencio vel species. sed quinto modo sumitur

Holy Scripture is in its propre sense the book of life

---

1 alus *D* 2 subiecta *C* Nota quod scriptura sacra aliquando sumitur et proprie pro veritatibus scriptis in libro vite, aliquando sumitur pro veritatibus credendis in genere, que secundum effectum inscribuntur in libro vite, aliquando sumitur scriptura pro veritate credenda, ut inscribitur in libro naturali, id est, anima hominis, quam scripturam quidam vocant agregatum ex veritatibus, quidam, quod est habitus intellectivus, et quidam, quod est intuicio vel species, quinto sumitur pro codicibus, vocibus aut aliis artificialibus, que sunt figura memorandi veritatem priorem B^3 *in marg. notavit* 3 genus *(punctis subscr. del.) C, sed in marg. cum signo marg.* gradus *corr.* C^2 5 scripte *A* 10 effectum C^2 *corr. ex* affectum, *quod prima man. in textu C scripsit* 11 scribitur *C, sed* in *superscripsit* C^2 12 naturali B^aCD 13 agregatum *in correctura A* 14 quidem *(?) A* 15 quod *om.* B^a

---

2 *his verbis quem potissimum suorum librorum JW in animo habuerit, ignoro; similem expositionem de 'aequivocatione' voculae 'scripturae' invenies, si libet, Trialog. (ed. Lechler) III cap. XXXI 238—239: 'primo scriptura s. signat Jesum Christum, librum vitae, in quo omnis veritas est inscripta . . . . . secundo modo signat veritates in ipso libro vitae inscriptas, sive sint rationes exemplares aeternae sive veritates aliae temporales; et tertio modo . . . . . signat aggregatum ex codicibus legis dei et ex veritate quam deus ipsis imponit . . . . . et quia ista tertia significatio est famosior, ideo loquamur specialiter de illa, quanta sit eius auctoritas et firmitas* 4 *v. 12* *v. 27* 8 *hunc JWi librum, publici iuris nondum factum conferre non potui* 13 *cf. quae modo ex Trialogi III cap. XXXI laudavi*

scriptura sacra pro codicibus, vocibus aut aliis artificialibus, que sunt signa memorandi veritatem priorem, quomodo loquitur Augustinus epist. undequadragesima Ad Paulinam De Videndo Deum. sed hoc potest multipliciter intelligi, vel personaliter et concretive pro illis signis quomodocunque signaverint, vel simpliciter pro illis, ut signant sensum dei; et sic intelligo ego scripturam sacram sensibilem. primo modo sumit Cristus scripturam sacratissimam Joh. decimo, quando dicit: non potest solvi scriptura, quem pater sanctificavit et misit in fol. 12d mundum. ex quibus verbis videtur | veritatem se ipsam innuere, cum Cristus firmatus fuit et factus est sanctus humanitus, quia oleo gracie unctus pre participibus suis, ut dicitur Psal. quadragesimo quinto, illum librum misit deus pater in mundum salvandum, cum Gal. quarto dicat apostolus, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret. ymmo tota trinitas et per consequens ipsummet verbum divinitus misit se ipsum, humanitus est homo nobilis, qui abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum et reverti. iste liber non potest solvi, cum deitas ac humanitas septiformi gracia copulantur insolubiliter in eadem persona. illum librum debet omnis cristianus adiscere, cum sit omnis veritas. unde ut doceamur in hoc dicto intelligere illum librum et non

Christ wishes Scripture understood in this sense

Every christian is to study the Bible

---

1 sacra scriptura B^aCD 4 paulinum AB^a dominum *(?) A* deum B^aCD 5 et B^aCD vel *A, sed expuncto* vel *superscr.* et A^1 11 A^1 *col. 12^d superscripsit* non potest solvi scriptura, quem pater sanctificavit etc. quomodo debet intelligi 12 et *om. A, sed int. lin. add. prima manus* est *om.* B^aD; *A, sed add. in marg.; prius scriptum, post lineola transversa deletum in* C 13 dicit B^aC 14 quadrag. quinto *emendavi* 44° *codd.* deus AB^aC deus deus *D, sed alterum punct. subscr. deletum* 15 cum gal. 4° dicat apostolus AB^a cum dicat apostolus ad gal. *C* cum dicat apostolus gal. 4° *D* 16 deus AB^aD deus pater *C* 19 ipsum *C* 20 est *A* enim est B^aCD 22 divinitas B^a 24 cristianus AB^aD cristus *C* doceamur *corr. C* dicto *corr. A*

---

3 *cf. Augustini Libr. ad Paulinam seu Epist. CXLVII (De Videndo Deum) Opp. tom. II 617; 621/22* 9 *v. 35* 14 *Ps. 45 8 sqq.* 15 *v. 4* 20 *cf. Luc. 19 12*

for God has given and hallowed it

opera hominum ordinavit spiritus sanctus in correctis codicibus hoc relativum 'quem' et non 'quam', per quod fiat relacio ad intellectum iuxta modum loquendi apostoli Gal. tercio: s e m i n i t u o, q u i e s t C r i s t u s. unde Augustinus omelia quadragesima octava non vertit in dubium, istam esse sentenciam literalem, sed movet dubium de sanctificacione filii. 'pater', inquit, 'sanctificavit filium suum et misit in mundum; si pater eum sanctificavit, ergo aliquando non erat sanctus'. sed respondet negando consequenciam: 'sic', inquit, 'sanctificavit, quomodo genuit; ut enim sanctus esset, gignendo ei dedit, quia sanctum eum genuit'. et consequenter inprobando consequenciam sic subiungit: 'nam si quod sanctificatur, ante non erat sanctum, quomodo dicimus deo patri: sanctificetur nomen tuum'. unde dicunt gramatici, quod sanctificari est 'esse' vel 'fieri sanctum', deus ergo fecit dictam scripturam sanctam quoad humanitatem, et genuit vel causavit sanctam quoad divinitatem. et patet ex fide scripture, quod oportet esse scripturam summe autenticam preter signa sensibilia.

1 opera *om. C, in marg. adscripsit* C^2 4 ad Gal. *C* semine *C* 5 48^a AB^aD 40^a *C* 7 sentenciam esse *C, sed lineolis suprapositis corr. in* esse sentenciam 8 B^3 *in marg. add.:* Nota quomodo pater sanctificavit filium suum, ex quo superfuit sanctus. dicitur, an deus sanctificavit eum quoad scripturam, que est Cristus, quoad humanitatem et tamen creavit eam et genuit quoad divinitatem eum *ACD* enim B^a 9 ergo *A* igitur B^aCD 10 inquit AB^aC, *D prima manus in marg. corr.* enim *punct. subscr. del. in textu D* 13 quod *corr. A* 15 unde AB^a, *in correctura C; quid prius scriptum fuerit incertum est* ut *D* 16 quod sanctificari *om. C, post adscripsit in marg.* C^2 17 scripturam dictam B^a causavit *ACD* causavit B^a *in contextu, sed in marg. idem addidit* creavit 19 et ex fide scripture patet quomodo *C*

2 *JWum hac expositione locum Augustini (Opp. tom. IV 433) in animo habuisse probabile est, etiamsi aliquantum a verborum ab ipso prolatorum sensu differat* 4 *v. 16* 19 *cf. similem de excellentia et auctoritate Scripturae sacrae disputationem Trial. 239: videtur mihi, quod scriptura sacra sit infinitum magis autentica et credenda quam quaecunque alia assignanda, quia ut auctor proximus ad auctorem, sic liber ad librum*

alias autem tres scripturas non negabit subtilis theologus. unde ista scriptura sensibilis in vocibus vel codicibus non est scriptura sacra nisi equivoce, sicut homo pictus vel ymaginatus dicitur homo propter similitudinem ad verum hominem. prima autem scriptura est propriissima et sacratissima; propriissima, quia a summa sapiencia inscripta, que inscripcio est deo tam propria, quod non potest comunicari alteri nature. ideo iste est liber liberrimus. et est sacratissima propter sanctitatem subiecti, propter sentencie inscripte firmitatem et propter finis utilitatem. est enim propter salutem hominum mundo missa. — confirmatur, quod non solum est tale signum, scilicet scriptura, primo per deducens ad impossibile. nam sic esset omnis scriptura sacra viciabilis a sutore, autorizabilis a scriba, ymmo a cane solubilis et corrigibilis a scurra sicut maculabilis, et omnis scriptura foret a quotlibet hominibus hereticabilis, dampnabilis et adversabilis, nullius virtutis directive vel honoris || et per consequens nullius autoritatis. — secundo confirmatur ostensive sic: scriptura sacra est descriptive inscripcio veritatis. ubi ergo est verior talis inscripcio, est verius scriptura, sed hoc est verum de libro vite, ergo in ipso est verior racio scripture. veritas enim est ibi permanencior, quia eterna et indelebilis, liber est serenior, quia candor lucis eterne et speculum sine macula,

its contents and its purposes

fol. 13a

Its truth is everlasting as a reflection of the eternal Light

2 B^4 *in marg. add.:* Nota, quod scriptura sensibilis in vocibus vel codicibus non dicitur sacra nisi equivoce. sicut homo pictus vel ymaginatus dicitur homo 6 sacratissima C^2 *in marg.* certissima *expunctum in textu C* 9 sacratissima *in fine corr. C* subiecti *in lacuna supplevit* C^2 10 firmit. *correxit C* 13 scilicet *om.* B^aCD 15 autorabilis *C* corribilis *C, sed alia man. subscr.* corradibilis 16 scurra AB^aD, C^2 *in marg. add.* scriptore *expunctum C* 18 A^1 *col. 12^d* arguitur scripturam sic accipi quinque modis *subscripsit* 20 scriptura sacra *CD* scriptura AB^a, *sed in marg. addidit* A^1 sacra discriptive *C* quid est scriptura sacra A^1 *add. in marg.* 23 permanencior *AC* per maior B^aD, *sed an breviatura* ma^or *sic sit solvenda dubium est* perman. quia et. *exstant in loco raso A* 24 indelibilis *CD* ser. *corr. A* 25 et *om.* B^a speculum *corr.* B^a

Sap. septimo, et est causata ydemptitas libri scripti, veritatis scripte et persone scribentis, quod omnia hec tria distincta secundum racionem sunt verbum vite et veritates in abstracto, Joh. quarto decimo, et ista scriptura est ewangelium, de quo doctor gencium ad Gal. primo sic loquitur: notum vobis facio, fratres, ewangelium, quod ewangelizatum est a me, quoniam non est secundum hominem, neque enim ab homine accepi illud neque didici. dic, queso, quid est illud ewangelium nisi veritas revelata? et dic, si fidelis vis esse, numquit liceat cristianis loqui conformiter de scriptura et ewangelio, sicut loquitur fides nostra. numquit accepcior est tibi locucio laicorum, gramaticorum vel ethnicorum?

The truth of Holy Scripture proved by Christ's testimony

unde tercio confirmatur ex testimonio scripture. nam Marc. tercio decimo dicit Cristus: celum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt, illa autem verba sunt sermones, de quibus proximo capitulo est locutum. que verba exponuntur Luc. sexto decimo: facilius, inquid salvator, est celum et terram preterire quam de lege unum apicem cadere, quia Matth. quinto dicit eadem veritas: iota unum aut unus apex non preteribit a lege, donec omnia fiant. et indubie ista lex, ista verba et isti sermones sunt hec scrip-

1 causata: *utrum* causata *an* tanta *legendum sit in omnibus codd., in ambiguo relinquo* 2 scripte AB^aD, scribentis *C, sed punct. subscr. del. et in marg. in* scripta *correxit, postmodum* a *mutavit in* e C^2 quod AB^aD ut *C* 3 *hic in marg. add.* B^3*:* Nota quod liber vite est verbum domini. in quo scribuntur et relucent omnia verbum *in fine correxit A* 4 veritas *CD* in *corr. A* 7 quoniam *om. C, add. in marg.* C^2 10 illud *om. C, adscripsit in marg.* C^2 11 licet *A, sed litterae* e *corrector litteram* a *superscripsit, ut* liceat *eum maluisse appareat* 13 laicorum gramaticorum logicorum vel *C* 15 3° AB^aD *om. C, sed add. in marg.* 23° *(?)* C^2 16 marci B^a mat. *ACD* 17 ista *C* 19 loc. est *C* 18° *CD* 20 inquit est *A, sed* est *punctis subscriptis del.* terra B^a 21 cadere *corr. A* 22 unum iota *CD* 23 a lege *om. C*

1 *v. 26* 5 *i. e. St. Paulus apostolus* 6 *v. 11—12* 16 *v. 31* 19 *v. 17; cf. supra p. 104* 22 *v. 18*

tura, de qua Joh. decimo non potest solvi scriptura. unde ut ista scriptura impleretur, venit Cristus in mundum faciens totum opus viacionis, ut patet Matth. vicesimo sexto, Marc. quarto decimo et sexto decimo et Joh. septimo decimo et undevicesimo. cum ergo opera Cristi non sunt finaliter propter opera hominum ut pelles, incaustum, voces vel codices vel alia artificialia, relinquitur esse scripturam superiorem, cuius iste sensibiles scripture sunt ymagines. et de illis loquitur Psal. octogesimo septimo, dominus narrabit in scripturis populorum, que vocantur scripture veritates Dan. decimo. et de illis minatur propheta Ezech. tredecimo in scripturis domini Israel non scribentur, et Psal. undeseptuagesimo deleantur de libro vivencium et cum iustis non scribantur.

In Christ Holy Scripture is truly fulfilled

iste eciam sunt scripture, pro quibus intelligendis dominus apperuit apostolis suis sensum, Luc. vicesimo quarto, et in quibus pharisei putabant se vitam habere, Joh. quinto.

---

6 sunt *om. C, add. inter lineas* C^2 *post* pelles *in A litt.* h *scripta est, quae quid significet in incerto est; fortasse librarius, seductus verbis anteced.* opera hominum. *scripturus erat* pelles hominum pelles incaustum voces vel codices vel alia artificialia *locus prorsus corruptus; omnium codd. scribas quid legendum sit ignorasse suspicor* pelles incaustum voces *(in marg. prima manus* vel codices *add.)* vel alia artificialia *A* pelles incaustum voces vel alia artificialia B^a pelles incaustum vel codices ut *(cui* voces *superscripsit* C^2*)* alia artificialia *C* pelles incaustum vel voces vel codices vel alia artificialia *D* 9 octogesimo septimo *scripsi* LXXXVI° *codd.* 10 populos *D* 11 veritatis B^aCD 12 scriptis B^a 13 sexagesimo nono *scripsi* LXVIII° *codd.* 14 deleantur *om.* B^a, *add. prima manus in marg.* 16 intelligendum *(?) D, qui eadem breviatura (d)) pro* dum. dam. dem. dis *uti solet; ubicunque haec breviatura cod. D occurrit, supplebo, quod dubium videtur, ex ceteris codd.; et sic semper, ubi non testor contrarium* 17 dominus *voc. corr. C* sensum *ACD* secundum B^a

---

1 *v. 35* 3 *v. 24; 31; 54; 56* 4 *v. 21; 27; v. 7* 5 *v. 4; v. 24; 28; 36; 37* 9 *v. 6* 11 *v. 14; 21* 12 *v. 9* 13 *v. 29* 15 *ad totam huius quaestionis indagationem cf. quae JW. disputat Trial. III XXI 239* 17 *v. 25* 19 *v. 24*

Wyclif's confession on the position he takes towards exegesis of Holy Scripture

unde quando loquebar ut parvulus, fui anxie intricatus ad intelligendum ac defendendum istas scripturas de virtute sermonis, cum manifestum sit, quod non verificantur de pellibus bestiarum, et demum dominus ex gracia sua apperuit michi sensum ad intelligendum equivocacionem predictam scripture, et sic intellexi scripturam sacram || nunc loqui ad literam singulariter de scriptura primo modo dicta, nunc pluraliter de scriptura secundo et tercio modo dicta et sic de libro. nam Apocal. vicesimo dicitur, libri apperti sunt et alius liber appertus est, liber vite. isti libri sunt anime vel consciencie, ut patet Danielis septimo. unde codex dicitur liber secundum equivocacionem analogam ad librum vite, ut patet de libro dato Cristo, Luc. quarto. unde scriptura accipitur famosius pro triplici veritate libro inscripta, que nunc intelligitur formaliter, nunc essencialiter, nunc secundum esse intelligibile et nunc secundum esse existencie. et per istas distincciones intellexi scripturam infringibiliter veram ad literam.

fol. 13[b]

Parchment, lettering, punctuation etc. are not the Bible

de scriptura vero quarto vel quinto modo dictis scriptura sacra facit nullam aut modicam mencionem, et tamen generacio moderna signa querens ad illam scripturam attendit precipue, ipsa autem non habet, quod sit scriptura pocius, quam lineacio manus in ciromancia vel figura punctorum in geomancia, ymmo non plus quam vestigium testudinis super saxum, nisi de quanto exem-

1 *figura manus in marg. picta hanc confessionem JWi prae ceteris notari vult A* 3 sit *om. D, add. prima manus in marg.* verificatur *C* 4 ex gracia sua *om. A, in marg. add. idem* 5 ad intelligendum *AB[a]D* intelligendi *C* 8 scriptura *om. C, add. in marg. C*[2] 10 *A*[1] *in marg. add.* libri equivocacio 11 appellatus *C* est *in A add. inter lineas* 12 1° *(?) A* 13 anologam *D* 15 triplici *in A, ortum ex* triplicit. *eraso* t *finali, incertum a quo* 20 vel *A* aut *B[a]D* ac *C* *in superiore marg. cod. A A*[1] *ad hunc locum respiciens cum signo marg. notavit* scriptura quinto modo est equivoce sacra 22 moderna generacio *C* istam *C* 24 lei lineacio *D, sed* lei *punctis subscr. deletum, ut* lineacio *supersit* 25 quam *corr. C*

10 *v. 12* 12 *v. 10* 14 *v. 17*

platur a scriptura priori. sacra autem nullo modo dicitur, nisi propter manuduccionem, qua inducit fideles in noticiam scripture celestis. et sic remocius dicitur sacra, quam vestis vel alia ornamenta sacerdotalia dicuntur sacra. nam tolle sensum et vide, quomodo residuum est sanctum, agregatum igitur est scriptura sacra. unde Lincolniensis in De Celesti Ierarchia cap. tercio ita scribit: 'adicit autem Dionisius generi ierarchie hoc adiectivum 'sacra', dicens, quod ierarchia secundum me est ordinacio sacra, pro quo in greco ponitur ieron, quod, ut Greci dicunt, significat sacrum seu sanctum seu preciosum et honorabile seu incoinquinatum et admirabile seu magnum, seu purum et mundum. unde diversi translatores in diversa hoc transtulerunt. opinamur autem, quod ieron, pro quo nos ubique ponimus 'sacrum', signat direccionem in deum tamquam in finem ultimum et optimum, qui, sicut est omnium principium ea in esse producendo, sic est omnium consumacio et perfeccio, cum ad ipsum pro sua possibilitate reducuntur et revertuntur, utpote sacra est accio, que in deum ut finem optimum et consumativum dirigitur vel dirigit in quantum huiusmodi, et sacra res, in quantum deputatur tali accione vel dirigitur in talem accionem'.

Meaning of the term: sacrum

ex quibus colligitur, quod scriptura sensibilis dicitur sacra, in quantum est medium recte inducens ad videndum per fidem dei voluntatem et ordinacionem, que est

As human Work it is holy only so far, as it interprets the divine will

---

3 remocius *A, in correctura* 4 vel *A* aut B^aCD 5 est AB^a erit *CD* 7 A^2 *in marg. add.* lincolniensis celestis B^a 9 adiectum *AD* A^1 *in marg. notavit* ierarchia quid significat 10 geron *CD* 11 sanctum seu *om. CD* 12 seu adm. B^a 13 seu magnum *om. A, sed in marg. add.* A^2 15 geron *CD* 16 duccionem *C* 17 eo *A* 18 confirmacio *A, in correctura* confirmacio *D* 20 ut B^aCD nec *(?) A, utrum* nec *an* ut *legerit, mihi incertum est* 21 in quantum B^a*, in correctura* inquam *(?* in quantum*) A* 23 dirigit B^a 25 in quantum *voc. corr.* B^a

---

7 *cf. supra pag. 38; nec inter inedita Roberti opera hic tractatus, secundum Fabricium (Biblioth. lat. med. et inf. aetat., vol. VI 294), nec inter edita exstat; hac de causa verba laudata conferri non potuerunt*

scriptura sacratissima. ex quo patet ulterius, quod laico vel sinistre intelligenti non est caracter talis scriptura sacra, cum deest effectus, unde diceretur sacra. ideo fidelis et theologus precipue laboraret, ut sibi foret sacra per rectum intellectum et affectum et non ydolum infidelitatis, sicut sunt ymagines || nobis sacre, que sunt fol.13c prophane ydolatris. et istam sentenciam meminit, Augustinus, ut patet tercio capitulo huius. si ergo bulle vel epistole papales dicuntur sacre, quia sunt signa voluntatis aut ordinacionis sue, que de possibili est iniqua, quanto magis theologus diceret epistolas, in quibus legit voluntatem dei sui secundum novem significaciones ieron dictas superius esse sacras, sed caveat, ne inhonoracio, maculacio vel alia perversio occasionetur ex suo intellectu perverso. sic enim dicit apostolus prima Cor. primo de Cristo, qui est liber secundum utramque naturam, ut declarat Lincolniensis dicto undeseptuagesimo; 'nos', inquid, 'predicamus Cristum crucifixum, Judeis quidem scandalum, gentibus autem stulticiam, ipsis autem vocatis Judeis et Grecis virtutem dei et dei sapienciam. correspondenter videtur de theologis perversis, sinistre intelligentibus scripturam, qui sunt quasi Judei perfidi. de aliis autem secularibus literis inflatis, qui irreverenter et precipitanter tractant scripturam sacram contempnendo eius logicam vel elo-

The Bible holy as a document containing the will of God

---

2 carecter *CD* 3 effectus *C, A*1 *in marg. cum signo marg. add., sed lectio haec dubia mihi videtur* officium AB^aD 5 *A in marg.* formale scripture 6 sunt ymagines nobis *desunt in C, ubi inter* sicut *et* sacre *locus rasus exstat* 8 tercio *om.* B^a 9 quia AB^a, *C voc. corr., ut videtur ex* que que *D* 10 sue C^2 *in marg.* *om. CD* 12 geron *C* 13 superius esse sacras *in loco raso C* *A*1 *ad hunc locum in marg. superiore cum signo marg.* contra dehonorantes scripture sacre loycam *(sic) notavit* 15 prima Cor. I° AB^a Cor. I° *D* I° *C* 16 naturam utramque *CD* 17 89° B^a 20 dei virtutem *CD* 24 precipitanter C^2 *in marg.* insipienter *C, quod punctis subscriptis expunxit ille*

---

8 *cf. supra pag. 61* 13 *cf. pag. 115 lin. 11—13* 15 *I. Cor. 1 23* 17 *Roberti verba conferri non potuerunt eadem de causa, quam supra pag. 115 nota attuli*

quenciam, est tamquam de gentibus reputantibus Cristum stultum propter humilitatem et pacienciam. fideles autem, quos vocat ut mites et humiles corde, cuiuscunque generis fuerint clerici vel laici, viri vel femine submittentes colla interioris hominis logice et eloquencie scripture, inveniunt in ea virtutem operandi, ut testatur Origenes Super Josue omel. vicesima, et sapienciam inflatis absconditam. et hec racio, quare Augustinus tam crebro docet humiliter credere scripture, ut patet in libris Confessionum, ubi confitetur suam superbiam ante conversionem et post suam humilitatem et caritatem infusam, qualem didicit ex leccione scripture. unde libro quinto cap. undecimo confitetur, quomodo illa, que Manichei in scripturis sanctis reprehenderant, defendi posse prius non existimabat, sed per scripturam sacram postmodum conversus est ab isto errore, cuius conversio causabatur ex fide et humilitate scripture. unde postquam libro sexto, quinto cap. quietatus est, quod oportet credere scripture, libro septimo cap. vicesimo uno sic loquitur: 'avidissime arripui venerabilem stilum spiritus tui et pre ceteris apostolum Paulum et perierunt ille conclusiones, in quibus michi aliquando visus est adversari sibi et non congruere testimoniis legis

The believer, whether priest or layman, finds in it the rule of his life

Augustine's valuation of Holy Scripture

---

1 reputantibus *C, litterae postremae ex* tes *in* ibus *mutatae* 5 et AB^a vel *CD* inveniunt *lectio dubia in* B^a; *quid librarius voluerit, dignosci nequit* 7 30ª AB^a 9 humiliter docet *CD* 10 ante *lego in C, ubi scriba constanter eadem breviatura (añ) pro* ante *et* autem *utitur* 14 reprehenderunt *D* 16 conversio *C, quod contra consensum cunctorum codd. cum C legere malim* conversacio AB^aD 17 cap. 5° *CD* 18 scripturis B^aD 7° *C* 5° AB^aD 19 A^2 *in marg. add.* Augustinus 20 A^1 *ad hunc locum in marg. superiore cum signo marg.:* Superbi et pueri sunt inepti ad discendum hanc scripturam *notavit, sed cf. pag. 117 lin. 10* pre ceteris apostolum Paulum AB^aD precipue Paulum apostolum *C* 21 iste *C* michi visus est aliquando adversari *CD* michi aliquando visus adversari AB^a, *sed* B^a *in marg. cum signo, ad* visus *respiciente, addidit* est 22 congruere *corr.* B^a

---

6 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. XII 923—924* 9 *nimirum Aug. frequenter et subtiliter de fide Scripturae sacrae disserit, cf. Opp. tom. I 111; 120; 143; 153 et alibi* 12 *cf. ibid. tom. I 135* 17 *cf. ibid. tom. I 142* 18 *cf. ibid. 168*

et prophetarum textus sermonis eius et apparuit michi una facies eloquiorum castorum et exultare didici cum tremore'.' ex eo quidem comendat stilum scripture a fidelibus imitandum, quod est humilis. unde libro tercio quinto cap. 'institui', inquid, 'animum intendere in scripturas sanctas et videre, quales essent, et ecce, vidi rem non appertam superbis neque mundatam puris, sed incessu humilem, successu excelsam et velatam misteriis'.

Children and the proud are unable to understand Holy Scripture

ex quo patet, quod inepti sunt ad discendum hanc scripturam pueri et superbi, pueri, quia, ut dicit epist. tercia Ad Volusianum, 'tanta est cristianarum profunditas literarum, || ut in eis cotidie proficerem, si eas solas ab fol. 13[d] ineunte etate vel puericia usque ad decrepitam senectutem maximo ocio, summo studio, meliori ingenio conarer adiscere'. tam propter verborum subtilitatem quam propter misteriorum ubertatem superbi sunt indispositi, quia oportet doctorem scripture esse dominum, qui despexit superbos. unde quinto Confess. sexto cap. confitetur: 'credo, quod tu me docueris, quoniam verum est, nec preter te alius doctor est veri'. unde dicit, nichil est verum, quia eloquenter dictum, nec falsum, quia incomposite, sicut exemplificat de cibariis, que non secundum

---

1 eius a *D, expuncto* a, *ut* eius et apparuit *eum maluisse appareat* 5 cap. V° *C* 7 appertam *A, corr. ex* appetam *superscripto* r comparatam B^a compertam *CD* 7 nudatam B^aCD puris *A, sed an* pueris *maluerit ex breviatura dignosci nequit* incensum B^a 9 inepti *corr. C* *ad haec verba nota marginalis, quam supra pag. 117 lin. 20 nota notavi, respicere mihi videtur* 13 ineunti B^aD eunte *A, sed* in *int. lin. addito* ineunte *maluisse correctorem apparet* etate vel *om.* B^aCD; *A, sed in marg. addita sunt, utrum a prima an posteriore manu, in incerto est* decrepidam B^a, *sed punctis subscriptis* B^2 dam *delevit* et *in margine mutavit in* tam 14 summo AB^a sive *D* cum *C* meliore B^a 15 subtilitatem *corr.* B^a 16 propter *om. A, sed add. in marg.* A^1 *(?)* wbertatem *A* melior ubertatem B^a, *sed* melior *lin. delevit corrector* B^1 17 scripture *om. C, sed in marg. add.* C^2 dominum *AD* deum B^aC 20 unde ut dicit *CD* 21 falsum *corr.* B^a

---

5 *cf. ibid. 104* 10 *cf. ibid. tom. II 526* 18 *cf. ibid. tom. I 129*

variacionem vasorum proporcionaliter variantur, et primo Super Genesim Ad Literam vicesimo cap.: 'cohibeant se, qui literis inflati secularibus hec ita posita, ut omnia pia corda nutriant, velut imperitum atque impolitum aliquid exagitant sine pennis in terris reptantes et volatu ranarum avium nidos irridentes'.

The unfathomable depth of the Bible

ista ergo scriptura propter suam impenetrabilem altitudinem est cultori suo securum refugium, dicente Augustino in De Vera Innocencia centesimo vicesimo: 'sicut stellas celi non extigwit nox, sic mentes fidelium adherentes firmamento sancte scripture non obscurat mundana iniquitas'.

Its fourfold sense

hec autem scriptura sacra in partibus diversis habet sensum quadruplicem, scilicet literalem, allegoricum, tropologicum et anagogicum iuxta hoc metricum:

litera gesta docet, quid credas allegoria,
moralis quid agas, quo tendas anagogia.

quamvis autem quilibet sensus, quem habet litera, possit de virtute sermonis dici congrue literalis,

2 vicesimo *scripsi ex auctoritate Maurinorum* XXVI° *cuncti codd.* 3 inflati B^aD, A^1C^2 *in marg. corr.* instanti *A; C, ubi vocula linea transversa deleta est* ut *lectio dubia in A, forte* ait 4 velut AB^aD ut *C* imperitum AB^aD, C^2 *in marg. add.* ineptum *C, sed punctis subscript. del.* C^2 impolitum *corr. A* 5 terra *CD* ranarum *om. D, sed add. in marg.* D^1 *(?)* 11 sacre *CD* 13 hec aut. *A* habet aut. B^aCD habet *om.* B^aCD 14 B^3 *in marg.* Nota quadruplicem sensum scripture sacre *notavit* 15 w' *(versus) in marg. A* versus litera gesta *etc.* — anagogia *in marg.* B^4 versus nota *prima manu in marg. C* versus *D prima manu, quatuor lineis rubris inclusum* 17 tendis *C* anagogia AB^aC allego anagogia *D, sed prius punct. subscr. et linea per voc. ducta del.*

2 *cf. ibid. 172* 8 *cf. supra pag. 56 lin. 6* 14 *cf. quae JW de sensu quadruplici disputat Select Engl. Works (ed. Arnold) I, Serm. XII pag. 30: it is seid comounly þat holy writt haþ four undirstondingis. þe first undirstondinge is pleyne, bi letter of þe storie; þe secounde undirstondinge is clepid witt allegorie, whan men undirstonden bi witt of þe lettre, what þing shal falle here bifore þe dai of dome. þe þridde undirstondinge is clepid tropologik, and it techeþ how men shulden lyve here in vertues; þe fourþe undirstondinge is clepid anagogike, and it telliþ how it shal be wiþ men þat ben in hevene*

doctores tamen comuniter vocant sensum literalem scripture sensum, quem spiritus sanctus primo indidit, ut animus fidelis ascendat in deum. et est nunc historicus, ut patet de gestis Cristi et de gestis patrum utriusque testamenti, nunc autem est moralis vel tropologicus, ut patet de parte sapienciali scripture, ut est illud Deut. sexto, et Matth. vicesimo secundo: diliges dominum, deum tuum, ex toto corde etc. nunc autem est allegoricus, ut patet per illud apostoli prima Cor. decimo: omnes in Moyse baptizati sunt; nunc vero est anagogicus, ut patet per illud dictum salvatoris Matth. vicesimo altero et Luc. vicesimo: in celis nec nubent nec nubentur, sed sunt sicut angeli dei. — unde quamvis isti

The four meanings of Holy Scripture are not equally powerful, but dont annul each other

2 *A in marg. add.* literalis scripture *om. C, sed postmodum adscripsit in marg. C*[2] primo *om. C, sed int. lin. add. C*[2] indidit primo *D* 3 ut *C*[2] *int. lin. add.* quo *in textu C, punct. subscr. deletum* in *ACD* ad *B*[a] *A*[1] *ad haec verba respiciens sub columna 13*[d] *cum signo marg.* nota de quatuor sensibus scripture *add.* 4 utriusque testamenti *om. D, post adscripsit in marg. D*[1] 6 parte de *A* illud *om. C, sed int. lin. add. C*[2] 6° *A, sed in marg.* 16 *prima manus add.* 16° et *B*[a]*CD* 7 Matth. vicesimo secundo *emendavi* Matth. XXI *codd. cuncti* 8 corde tuo *D* 9 per *om. A* I[a] cor. *AB*[a] ad cor. *C, sed int. lin. C*[2] *add.* I[a] cor. *D* 13 *B*[3] *in marg.* Nota quod quamvis quatuor sensus scripture distingwuntur eo quod genera non sunt ex equo idem, sed habent aliquas partes subiectivas nature disparis et utrobique disparem racionem, tamen non distingwuntur ex opposito ut homo et asinus, sed de eadem scriptura possunt esse diversi sensus secundum diversas raciones *notavit*

2 *cf. quae JW in eundem modum de quadruplici Scripturae sensu et de vi sensus litteralis subtiliter disputat in libro De Eucharistia et Poenitentia (quem Loserth simul cum JWi De Eucharistia in publicum prodire fecit, Londin. 1892) pag. 341: est sensus quadruplex scripture, scilicet literalis, allegoricus, tropologicus et anagoycus. literalis autem .... habet summam auctoritatem, alii autem sensus, nisi de quanto fundantur in sensu isto autentico vel evidencia racionis, quia aliter quilibet posset moralisare vel trahere auctoritatem scripture ad sensum, quem vellet habere, sicut fertur quendam fratrem asseruisse, quod veritas evangelica sit quecunque veritas, per quam comunitas salubriter est hortanda; et sic cum quelibet est huiusmodi, quelibet veritas est veritas evangelica* 6 *v. 5* 7 *v. 37* 9 *v. 2* 11 *v. 30* 12 *Luc. 20*35 *sqq.*

quatuor sensus secundum sua genera distingwuntur eo, quod genera non sunt ex equo idem, sed habent aliquas partes subiectivas nature disparis et utrobique disparem racionem, tamen non distingwuntur ex opposito sicut homo et asinus, sed est sensus literalis secundum racionem, qua litera primo docet veritatem, sensus allegoricus, secundum racionem, qua scriptura preter historiam, quam alibi canonizat ad literam, consequenter docet credendum in ecclesia militante, ut est illud Galat. quarto: scriptum est Genes. septimo decimo, quoniam Abraham duos filios habuit, hec enim sunt duo testamenta. ecce, preter sensum historicum Abraham, qui interpretatur pater multarum gencium,
fol. 14a signat deum patrem, et duo filii eius cum suis || circumstanciis signant duo testamenta, Ysmael vetus et Ysaac novum, et est correspondencia utrobique notabilis. unde legens scripturam ad sensum primum sine sensu secundo habet solum sensum historicum, ille autem, qui superaddit sensum secundum, habet de eadem litera sensum allegoricum. et ista videtur michi sentencia doctoris Subtilis

Meaning of the allegory proved from Holy Scripture

---

1 distigwuntur *A* distinguuntur B^a distinguantur *C* distinguntur *D* 3 disparis C^2 *int. lin.* dispares *C in textu, ubi apicem* e *expunxit* C^2 6 prima *(?) A* allegoricus *corr.* B^a 7 secundum B^aCD quia secundum *A* 10 galat. AB^aD ad galath. *C* est AB^aD est et *C, expuncto* et 15 signat *(?* signant*)* AB^a 20 A^1 *(? vel prima manus) in margine* Scotus *notavit*

---

10 *v. 22; 24* 20 *i. e. Johannes Dunstonensis, Anglus, ob profundam obscuritatem scriptorum Scotus (σκοτεινός) appellatus (?), discipulus Alexandri Halensis et praeceptor Guilelmi Occami, docuit primum Oxoniae, deinde ab a. 1304 Parisiis, denique Coloniae ab a. 1308, ubi apoplexia corruptus obiit. inter Scholasticos Doctor Subtilis vocatus est. de eius scriptis cf. Fabricius, Bibl. med. et inf. lat. IV 409 sqq. et Ueberweg, Grundr. der Gesch. d. Philos. (bes. von M. Heinze) Berl. 1886 II. T. 249 ff. editionem omnium eius operum curavit L. Wadding, J. Dunsii Scoti opera omnia coll. recognita, notis et scholiis ill., Lugd. 1639; nec haec nec alia minus nota editio usui publico in Bibl. Reg. Dresdensi patet; hac de causa locum conferre non potui*

super primo Sentenciarum, conclusione tercia sic dicentis: 'dico, quod, quicunque sensus in una parte scripture non est literalis, in alia parte est literalis, et ideo, licet aliqua pars scripture habeat diversos sensus, tamen tota scriptura omnes istos sensus habet pro sensu literali'. nec vidi aliquem doctorem, cui oportet in isto credere, sentire oppositum, licet minus bene intelligentes ex distinccione istorum sensuum credant, quod nullibi sunt permixti. unde Rabanus in principio libri novi sui vere dicit, quod 'in quibusdam locis scripture simul historia tenenda est et allegoria, ut tardiores pascantur per historiam et velociores ingenio per allegoriam'. hic non negat distinccionem sensuum vel ydemptitatem in multis suppositis. unde videtur michi, si per possibile fidelis intelligat pure sensum misticum, per textum Gen. septimo decimo non discredendo historiam, quod sensus allegoricus foret sibi literalis. et ita, cum sensus scripture sit sentencia vel veritas, quam spiritus sanctus instituit ipsam significare, videtur, quod idem sit sensus literalis et allegoricus respectu diversorum. ymmo de multis scripturis carentibus sensu historico respectu eiusdem idem est sensus literalis et allegoricus, quamvis racio sit diversa. quilibet enim sensus ortodoxus primo in ordine ab homine conceptus de scriptura est sic literalis. ideo vere dicit sanctus Thomas sensum para-

The allegorical and the literal meaning are identically the same

1 conclusione B^aD questione *C; A, sed lectio mihi ambigua videtur* 7 sentere *C, sed alterum* e *punct. subscr. del. et int. lin.* i *additum est, ut* sentire *efficiatur* 9 sint *CD* 10 *A^1 in margine addidit* nota de quatuor sensibus scripture 12 *A^1 in marg. superiore cum signo marg. notavit* allegoricus sensus potest racionalibiter dici literalis 13 negat *C^2 in marg.* *om. C* vel AB^aC nec *D* 17 *B^3 in marg. addidit* Nota bonum processum de sensibus scripture *A^1 in marg. notavit* Sensus scripture 24 est de *D, expuncto* est sic *A^1 in marg. adscripsit* sibi B^aCD *om. A*

9 cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II, 111, pag. 257—258
25 cf. Summa p. I qu. I art. 10 (ed. Parmensis 1852) pag. 6^d; 7^a; qu. CII art. I pag. 392^{cd}

bolicum, qui est satis misticus, et sensum figuratum esse literalem. ymmo iste sensus: v e r b u m e r a t a p u t d e u m est satis misticus. et sic vere dicit Rabanus, quod in quibusdam locis scripture sola servanda est historia, in quibusdam sola exquirenda est allegoria et in quibusdam utrumque. utrobique enim tenendus est sensus literalis, qui quandoque est nude historicus, quandoque allegoricus, et quandoque mixtim.

Meaning of the tropology

sensus autem moralis vel tropologicus quandoque habet sensum historicum prius inductivum, et quandoque est sensus literalis inmediate elicitus ex scriptura, cum quicunque sensus scripture sit moralis, in quantum inmediate allicit ad virtutes, est eciam anagogicus, in quantum docet veritatem expectandam in ecclesia triumphante, ita quod istorum trium sensuum misticorum

and of the anagogy

sensus allegoricus docet mediate vel inmediate credenda, sensus anagogicus docet mediate vel inmediate speranda, sed sensus tropologicus docet mediate vel inmediate meritorie agenda. et sic correspondent per ordinem fidei, spei et caritati. — illi autem, quibus placet distingwere

The literal sense is the normal and catholic one

sensum literalem secundum racionem vel partes subiectivas ab aliis, debent dicere, quod de racione sensus
fol. 14b literalis est, quod sit sensus catholicus | inmediate elicitus ex scriptura, et alii tres sensus, si inmediate eliciuntur ex scriptura, tunc sunt literales. si autem mediate, tunc sunt sensus allegoricus, tropologicus vel anagogicus,

3 est *corr.* B^a 6 utriusque *D* 14 quantum *correxerunt* AB^a 16 inmediate *etc.* — speranda AB^aD inmediate speranda *C, sed in marg.* C^2*, signo quodam usus. add.* credenda sensus anagogicus. *lectio corrupta;* C^2 *acumine ingenii et sollertia caruisse suspicor* 20 illi *in* illis *mutatum addito* s *D* 22 debent dicere *C; A, quem prius scripsisse* dicunt *arbitror,* debent *correxit in loco raso. hoc* deb. *concludit lineam; proximae lineae in marg.* dicere *prima, ut videtur, manus adscripsit* dicunt B^aD 24 ex *corr. in loco raso* AB^a eliciantur *C* eliciunt *A, ubi* ur *illa rasura deletum est, quam modo ad* ex *notavi* 26 trop. alleg. *C*

1 *Joh. 1 1* 3 *cf. locum modo (pag. 122) allegatum*

Wyclif's confession as to his interpretation of Holy Scripture

non literalis. — et sic iste quatuor species sensuum sunt conmixte, ut iste quatuor species concrete: fidelis, activus, contemplativus, eroicus. quandoque autem contendebam distingwendo hos quatuor sensus ex opposito per rangas inutiles, vocando sensum non solum veritatem, quam autor asserit de scriptura, sed agregatum ex illo et modo intelligendi nostro, post vero visum est michi modum loquendi *esse* infundabilem et superflue onerosum. satis est, quod sensus quandoque dicat virtutem anime corporalem, ut sunt quinque sensus exteriores et quinque sensus interiores. quandoque vero dicit vim intellectivam creatam vel increatam, ut Rom. undecimo: q u i s c o g n o v e r i t s e n s u m d o m i n i, et tercio signat actum talis virtutis, sed quarto signat obiectum, quod virtus talis sentit, ut veritas, quam catholicus sentit de scriptura, vocatur sensus scripture, quomodo loquitur Cristus Luc. vicesimo quarto: t u n c a p p e r u i t e i s s e n s u m, u t i n t e l l i g e r e n t s c r i p t u r a s. quamvis autem ibi sensus possit intelligi vis cognitiva discipulorum prius velata,

---

1 species sensuum *etc. locus in codd. corruptus, a correct. sanatus:* sensuum concrete fidelis *etc. A, sed in marg. cum signo ad* concrete *posito* sunt conmixte ut iste quatuor species *add. A*[1] species sensuum sunt conmixte ut in quatuor species concr. fid. *B*[a] species sensuum sunt conmixte ut iste quatuor species concr. fid. *D* species concrete fidelis *C, sed in marg. cum signo ad* concrete *picto* sensuum sunt permixte ut iste quatuor species *add. C*[2] 6 autor *om. C, add. in marg. C*[2] asserit *A, in correctura* sentit *B*[a]*CD* illa *C* 7 medium *(?* modum *) A* 8 '*esse*' *addidi* 9 *A*[1] *in marg. superiore:* Sensus equivocatur ad quatuor *C*[2] *in marg. inferiore (sub col. 20*[b]*) addidit* sensus sumitur quadrupliciter pro sensu anime corporali < interiori / vel exteriori pro vi intellectiva < creata / vel increata pro actu talis virtutis pro obiecto quod virtus talis sentit ut veritas in scriptura 10 et quinque sensus interiores *om. A, sed in marg. add. manus prima D*[1] *in marg.* sensus 11 dicit *emendavi* dicat *codd.* 13 *in A lineae huic signum marg. adscr. est, cui, ni fallor, nota in infer. marg. posita:* de sensu script. sacre *respondet* 14 ta. vir. *C* 17 20° *B*[a] apperuit eis *corr. B*[a] 18 sensus ibi *CD* 19 posset *C*

---

12 *v. 34* 16 *v. 45*

tamen pertinencius videtur sumi pro sentencia scripta in lege Moysi, prophetis et psalmis de Cristo, quam sentenciam dicit paulo ante necessario implendam. et ista sentencia est liber vite, quam Cristus autentice nunc claudit, nunc apperit sine aliquo impedimento, ut dicitur Apoc. tercio, et ideo scripture secundum Parisiensem vocantur 'palpebre domini, que interrogant filios hominum', ut dicitur Psal. undecimo. super isto sensu feruntur oculi domini eternaliter, cum idem sit essencialiter veritas illa, quam deus sentit, vis sua sensitiva, actus suus senciendi et ipse senciens. ipse enim est sensus, quem querimus in scriptura, nec foret distinccio quatuor predictorum sensuum pertinens sensui agregato, cum tale agregatum nec sit historicum nec tripliciter misticum, nec scriptura ipsum signat, sed secundum modos intelligendi hominum variatur.

quinto modo sumunt quidam sensum scripture pro actu concipientis, sive fuerit erroneus sive catholicus. sed videtur michi irracionabile et infundabile, scripture sacre imponere talem sensum. —

loquamur ergo de sensu quarto modo dicto. et tunc videtur, quod solum ille sit sensus scripture, quem deus

It is God who gave the right meaning of the book of life

1 sumi *om. C, add. in marg.* C^2 B^3 *in marg. adscr.* Nota quod scriptura potet sumi pro sentencia scripta in lege Moysi prophetis et psalmis et illa sentencia potest dici liber vite quam (*?* quoniam) Cristus autentice nunc claudit nunc aperit sine impedimento 3 implendam *corr.* B^a 4 *A in marg.*: Scriptura sacra quoniam B^a (*?* quam) 5 claudit et nunc *D* 6 A^1 *(?) in marg.* parisiensis 7 A^1 *in marg. superiore cum signo marginali notavit* scripture sunt < palpebre / liber vite domini que interrogant filios hominum 8 undecimo *emendavi* 10° *cuncti* 10 deus *om. C* 11 est enim ipse *C* 14 nec sit *A* non sit B^aD nunc sit *C* nunc tripl. *C* 16 veriatur B^a

3 *ibid. v. 25 ss.* 4 *de Scriptura, signante Christum 'librum vitae', cf. Trialog. III, 31, pag. 238; cf. supra pag. 108* 6 *v. 7* *Parisiensis (cf. supra pag. 52) scripta praeter librum De Pot. Reg. et Pap. hucusque non edita conferre non potui* 8 *v. 4* 13 *cf. supra pag. 116*

et beati legunt in libro vite, qui est uni talis et alteri talis, viatoribus ut plurimum velatus, semper autem verus, cum aliter non esset scripture sacre sensus, sed scripture sceleratissime, ut patet inferius. nec valet responsio dicens, quod licet sensus autoris sit utrobique in scriptura sacra catholicus, tamen sensus literalis, verbalis, quem homo debet elicere, est ut plurimum impossibilis.

None of the meanings is impossible: syllogistic argumentation

contra illud arguebam alias. primo sic: omnis sensus scripture est illud, quod scriptura illa signat, sed nullum signatum scripture est impossibile, cum tunc non posset esse, ergo nullus sensus scripture sacre est impossilis. sequitur enim: aliquis sensus || scripture sacre fol.14c est, ergo quilibet sensus scripture sacre est. — item: omnis sensus est deus vel dei, ergo non est aliquis sensus scripture sacre, nisi sit deus vel dei, et per consequens est sensus autoris scripture sacre, et sic foret ipsa impossibilis ad sensum autoris. — item: vel debet homo habere sensum talem impossibilem de scriptura vel non. si debet, tunc deus ordinavit illum sensum scripture sue, et per consequens foret sensus, quem deus intenderet, et sic ordinavit scripturam suam esse impossibilem; si non debet sic concipi, tunc sensus scripture non est impossibilis, sed error male concipientis. — item beatus Augustinus sepe prohibet talem conceptum erroneum, ut

---

5 autorum *C* in scriptura *om. C, sed in marg. add. C*[2] 8 *A in marg.* nota argumentum *B*[3] *in marg. add.* nota argumenta ad probandum quod nullus sensus sacre scripture est falsus 9 illud *AB*[a]*D* idem *C* 12 *A*[1] *in marg. inferiore (sub fol. 14*[b]*):* De sensu scripture sacre*; in marg. superiore (supra fol. 14*[c]*):* argumentum contra sensus erroneos scripture sacre continue infra 13 igitur quilibet sensus scripture sacre est *om. D, sed in marg. add. corrector D*[1] *(?)* quilibet *AB*[a], *D*[1] *in marg.* omnis *C* 16 foret sic *C, sed lineis superscriptis ordinem aliorum codd. restituit* 21 scripturam suam esse imp. *AB*[a]*C* sensum suum impossibilem *(punct. subscr. deleta)* scripturam suam impossibilem *D, sed in marg. add. idem* esse

---

8 *alias: hanc argumentationem JWi, licet indices et non nullos libros sedula lectione percurrerim, in libris editis auctoris nostri me nusquam invenisse aegre fero*

patet supra tercio capitulo, igitur non debet elici ex scriptura, sed si elicitur, viciat scripturam faciens eam non sacram. non enim errores philosophorum vel alia dicta impossibilia sunt scriptura sacra, ymmo nec vera, nisi ex fide fuerint a deo autorizata. quis igitur diceret, quod scriptura impossibilis et maxime inhonorabilis foret sacra? sensus igitur primarius facit scripturam huiusmodi esse sacram. stante enim sensu sinistro per se non foret scriptura sacra, quamvis confuse significet articulos fidei, sicut signat omnis substancia. — item: nemo debet quidquam adiscere, nisi quod a deo magistro primo debet adiscere, sed nemo debet a deo adiscere, sic intelligere scripturam suam, cum non dat vel docet testamentum suum legem vel fidem ecclesie ad talem sensum. ideo videtur valde inobediens discipulus et insanus, qui tam torve et ad sensum tam insanum concipit leccionem magistri optimi; insanus quidem, cum sensus ille sit doctrine magistri contrarius. — item: scriptura sacra foret in maiori reverencia et utilitate, si cum paribus intelligeretur pure catholice. igitur miscere cum sensu catholico talem sensum erroneum foret inconsonum et nocivum.

Philosophical theses are true only as far as they are founded on God's law

assumptum patet ex inconvenientibus posterius inferendis. tunc enim foret scriptura pure sacra, et occupacio intellectus circa tales sensus impossibiles verteretur in occupacionem contemplacionis catholice. ideo si corrumpunt bonos mores colloquia prava, multo propinquius cogitaciones tam sinistre distrahunt a contemplacione et sensu catholico. et concordat experiencia per se nota. unde beati non habent huiusmodi sensus

1 sepe *(punct. subscr. delet.)* patet *D* 3 sunt errores B^aD sunt *(punct. subscr. delet.)* errores *A* 4 sunt *inter rigas add. A* *om.* B^aD ymmo *corr. A* nec *ACD* non B^a 5 fuerit *A* 12 discere *D* 16 componit *C* 17 insane B^aD 18 minori *C, sed punct. subscr. delevit et in marg. correxit* maiori *idem* 22 inferendum *C, sed lectio incerta (cf. quae supra [pag. 113 lin. 16] notavi de breviatura d) in cod. D)*

1 *cf. supra pag. 61* 25 *I Cor. 15₃₃*

vagos. item pono, quod Petrus hereticus habeat sensum dampnabilem ex cogitacione sinistra scripture introductum, cum notum sit, affectum consequi intellectum. tunc deus docet et approbando autorizat sensum dictum in Petro iuxta adversarium, cum aliter non foret talis sensus eliciendus, et per idem autorizat quamcunque heresim, quam inducit. non enim videtur racio, quare deus autorizet sensum impossibilem in fideli, quin per idem autorizat sensum sinonimum in heretico et sic dampnaret in casu hominem propter hoc, quod defendit doctrinam dei, quod est blasfemum. quid, rogo, prodest elicere talem sensum, qui secundum Augustinum occidit animam, ut patet inferius? si enim creator in textu || scripture distrahitur culpabiliter cogitando de veritatibus mundialibus, quanto magis conmiscendo conceptus blasfemos! indubie minus malum esset prophane legere, modo quo legit laicus. unde surrepente conceptu tali docet scriptura Psal. centesimo tricesimo septimo ipsum destruere. beatus, inquid, qui tenebit et allidet parvulos suos ad petram, hoc est, secundum glosam, cogitaciones suas carnales vel

The true meaning of Holy Scripture is the bread of life for the soul of the believer

fol.14[d]

7 autorizet *C, in correctura A* autorizat *B[a]D* 16 prohane *C omisso* p 17 surripiente *C* surripente *D* centesimo tricesimo septimo *emendavi* CXXXVI° *cuncti codd.* 18 deserere *C*

1 *Petrus et Paulus in disputatione theologica et philosophica JWi denotant hominem de genere ut Galbum et Balbum logicorum, cf. De Dominio Divino I cap. 2 pag. 9, ubi de usu nominum Pe. et Pau. haec animadvertit R. Lane Poole: 'Petrus' and 'Paulus' are Wycliffe's regular examples, like the Caius and Balbus of the grammarians; cf. etiam quae apud Lechler, I 378 nota 1; De Civili Dom. (ed. R. L. Poole) I lib. I, cap. V 39 scripta inveniuntur: tunc quaeritur utrum Linus politicus iuste iudicaret pro Petro et Paulo quoad datus usus etc. necnon notam editoris de Lino illo: Linus is the judge in the imaginary case of Peter v. Paul, or as we should say of John Doe and Richard Doe (of Müller und Schulze in sermone germanico). The name is no doubt chosen, because it stands in the list of the bishops of Rome immediately after that of Peter; cf. ibid. lib. I cap. I pag. 4 note 2; Logica I 65 et frequenter alibi in JWi libris* 17 *Ps. 137 9*

noxias ad petram iusticie. ideo apostolus prima Cor. secundo iudicavit se nichil aliud scire quam dominum Jesum Cristum.

teneamus ergo pure sensum catholicum, quia, si ex omni verbo ocioso, quod locuti fuerint homines, reddent racionem in die iudicii, ut Cristus dicit Matth. duodecimo, multo magis ex omni cogitatu ocioso, quia actus anime sunt propinquiores bono vel malo moris quam actus extrinseci. ideo indubie cogitaciones tales impossibiles de scriptura nedum sunt contrarie bono honesto, sed bono moris et bono utili, quia, cum capiuntur equivoce cum sensu catholico, distrahunt irreligiose a devota oracione et sunt occasio ad senciendum infideliter de deo. ideo inducunt peccatum cogitacionis.

Misunderstanding Holy Scripture results in great evils,

et quantum ad inconvenienciam, replicata sequi ex imitacione celestis logice, manifestum videtur, quod quotlibet mala sequntur ex eius ignorancia atque defectu actualis imitacionis et nullum occasione data ex eius sequela. exhinc enim cecidit genus humanum a statu innocencie temptacione diaboli, qui fuit primus questionista scripturam falsificans. nam postquam Gen. secundo dedit deus scripturam regulativam humani generis dicens: ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem sciencie boni et mali ne comedas. in quacunque enim die comederis, ex eo morte morieris, statim, ut recitatur cap. tercio, serpens callidus quesivit racionem

proved on Eve in paradise

1 noxas B^a oxias D, n *initiale radendo deletum esse suspicor* doctor et apostolus C prima *om.* D; C, *sed int. lin. add.* C^2 2 se nichil aliud scire quam dominum A se nichil aliud scire nisi dominum B^aD se scire nichil dominum C 4 sensum pure C 5 et *(lineola del.)* ex A 7 12° *om.* B^a 16 inconveniencia B^a replicata *scripsi* replicatam C, *in correctura* A replicanda B^a replicandam D sequi *om.* C, *sed in marg. add.* C^2 17 invitacione (? imitacione) AB^aC imitacione *(imícoe)* D 18 quilibet B^a mala *om.* B^a, *sed in marg. add. eadem manus* 20 hinc D 22 scripturam sacram C 27 quesivit *in correctura* B^a

1 *I Cor.* 2 2 7 *Matth.* 22 36 22 *Gen.* 2 16 *sqq.* 27 *ibid.* 3 1 *sqq.*

huius scripture, cui suffecisset allegasse autoritatem mandantis, cum fides scripture sit principium propinquius primo principio quam principio vel maxime sciencie doctrinalis. sed mulier ex sinistro conceptu scripture non ipsam falsificavit, sed dubitavit dicens, quod de fructu ligni, quod est in medio paradisi, precepit deus, ne comederent nec tangerent, ne forte moriantur, et statim diabolus videns hominem in fide scripture titubantem et ex alio latere ad scripturam sacram prohibicionem tactus ligni monstruose addentem, ac si mandatum domini vellet corrigere vel gravare, statim mentitus est, scripture domini contradicens: nequaquam, inquid, moriemini, et sic seductum est genus humanum ex defectu sensus scripture prime negative.

Holy Scripture is the faith of the Church and the weapon she wields against the evils

ideo sepe dixi, quod error in sensu scripture, cum ipsa sit fides catholica, introduxit || totum malum humani generis. et hinc secundum apostolum secunda Cor. quarto deus huius seculi excecat mentes infidelium, ut indirecte capiant fidem scripture. et hinc Cristus confudit diabolum ex triplici scriptura, quando diabolus temptavit ipsum allegans scripturam, ut patet Matth. quarto, quia dignum est, ut per illud dei adversarius superetur, quo abutens vel de ordinando inficiens subdole superabat. unde quia temptacio prima hominis fuit de scriptura, cui successit prevaricacio in esu ligni vetiti, ideo superacio diaboli

fol. 15[a]

1 sufficeret *D* allegasse autoritatem mandantis *AB[a]* autoritatem mand. alleg. *CD* 2 prop. prin. *C* 3 quam principia *B[a]CD* vel *AB[a]* *om. D* universalia *C, sed punct. subscr. delevit et in marg. add.* vel *C[2]* 4 mulier *B[a]*, *in correctura AC* insuper *D* 5 quod *AB[a]D* cui *C, sed punct. subscr. et lin. per voc. ducta del. C[2] et* quod *int. lin. superscripsit* ligni vite *C* 6 precepit deus *om. C, sed in marg. add. C[2]* 7 nec *AB[a]C* nec comederent *(punct. subscr. deleta)* nec *D* 9 sacram *om. C, sed in marg. adscripsit C[2]* 10 signi *D* ad dantem *B[a]* ad debentem *A. ubi scriba ligaturam superfluam super* en *addidit* 14 necessarie *C* 16 *A[1] in marg. superiore (super fol. 15[a])* quomodo Cristus superavit diabolum in temptacione *add.* 17 secunda *om. CD* cor *AB[a]D* ad cör *(sic) C, cf. supra pag. 35 lin. 3* 19 hinc *ACD* hic *B[a]* 24 *A[1] in marg. notavit* Temptacio hominis

5 *v. 3* 12 *v. 4* 17 *II Cor. 4 4* 21 *Matth. 4 4; 7; 10*

prima fuit primo per scripturam, sui successit secunda eius superacio per gustacionem spiritualem passionis Cristi in ligno crucis, in qua materia innumerabiles habitudines sunt narrande. patet ergo, quod defectus noticie logice scripture quoad modum signandi huius mandati negativi secundum sensum mandantis infecit totum genus humanum. credidit enim secundum Augustinum undecimo Super Gen. Ad Literam quarto, quod solum cominatorie fuit dictum: 'arbitror', inquid, 'quod Ewa putaverit deum alicuius significacionis causa dixisse: s i m a n d u c a v e r i t i s, m o r t e m o r i e m i n i'.

Disregarding Holy Scripture is feminine weakness, denying her truth devilish malice which stamps God a liar

ex istis videtur michi, quod sicut feminina infirmitas est ignorare scripturam sacram, sic luciferina calliditas est ipsam negare imponendo sibi contradiccionem vel aliam falsitatem. hoc enim videtur sonare in blasfemiam, cum secundum apostolum Rom. decimo quinto q u e c u n q u e s c r i p t a s u n t in scriptura divinitus inspirata, ad nostram d o c t r i n a m s c r i p t a s u n t. deus autem foret illusor maximus, si ad finem contrarium, scilicet ad seducendum ecclesiam traderet hanc scripturam, sicut videntur implicare negantes scripturam sacram.

1 prima *C, A in fine lineae in margine adscr.* *om* $B^a D$ primo *om. C, sed int. lin. add.* C^2 secunda *om. A, sed in marg. add. ead. manus* 3 crucis Cristi in *C* 5 *in marg.* modum *add.* B^2, *qua de causa, nescio* 6 sensum *om.* B^a, *in marg. add.* B^2 mandatis *corr. C* 7 5° B^a 8 44° B^a 9 deum AB^aD dictum *C, sed punct. subscr. delevit* C^2 *et add. int. lin.* deum 12 ex istis: *iam hinc in D obelisci* (¶), *qui prius frequentissime occurrebant, omissa sunt* feminea *C* femina *A* firmitas B^a, *sed int. lin. corrector add.* in, *ut hunc* infirm. *maluisse arbitrer* 13 sacram scripturam *C* 14 calumpniam *(expunctum)* contradiccionem *D* 16 ad Ro *C* 15° *D, marg. adscr.; (? 3) C* 6° *A* 3° B^a 17 in *CD* ad nostram doctrinam in B^a, *sed* doctrinam *linea deletum est* ad nostram doctrinam in *A, post linea per tria vocab. priora ducta delevit idem* deitus *A* 18 doctr. *(sic)* AB^a autem AB^aD enim *C* 19 scilicet AB^aC seu *D* 20 hanc scripturam *ACD* hamia scriptura *B, sed punct. subscr. ambo delevit* B^2 *et in marg. emendavit addens* hanc scripturam 21 scripturam sacram AB^aD hanc *(punct. subscr. delevit et int. lin. sanavit addito* sacram) scripturam *C*

7 *ad quem locum S. Augustini JW respexerit diiudicare non possum; de re ipsa cf. Opp. tom. III (De Genesi ad Litteram VIII 13) 310* 16 *Rom. 15 4*

False interpretation of Holy Scripture engenders all heresy

secundo patet ex testimonio veritatis Matth. quinto decimo, quomodo sacerdotes, scribe et pharisei, qui tenebantur scire scripturas, per tradiciones sonantes avariciam transgressi sunt mandatum dei in tantum, quod sponsus ecclesie dicit Psal. centesimo undevicesimo: tempus faciendi, domine, dissipaverunt legem tuam. exhinc enim venit Cristus non legem solvere, sed implere, ut dicit Matth. quinto. unde videtur michi, quod eciam in novo testamento insurgit capitalis heresis in capitalibus ecclesie ex sinistro intellectu illius negative Luc. vicesimo secundo: reges gencium dominantur eorum, vos autem non sic. nam ut expositum est quarto cap. huius, cum mundus continue plus et plus aspirat ad dominacionem secularem, si frenum dominacionis huiusmodi interdicte Cristi apostolis in suis vicariis sit laxatum, non mirum, si totus mundus sit positus in maligno. nam deficiente spirituali alimento in Cristi sacerdotibus et invalescente in eis wlpino raptu temporalium et secularis dominacionis, que debet competere appropriate laicis, non mirum, si totum corpus ecclesie patitur discrasiam. || debent enim vicarii vitis vere tamquam palmites in ipsa inseri iuxta illud Joh. fol. 15^b

The unity of the Church endangered by the encroachments of the clergy

---

2 scribe AB^a et scribe *CD* 3 per tradiciones *om. A, sed in marg. adscripsit idem* 5 undevicesimo *emendavi* CXVIII° *cuncti* 7 enim venit Cristus non legem solvere AB^a enim Cristus non legem solvere *C, sed in marg.* C^2 *add.* venit *cum signo ad* Cristus *pos., ut legisse videatur* enim Cristus venit non legem solvere non *om. in textu D, sed ead. manus in marg. addidit, ut maluisse eum hunc ordinem verborum existimem:* enim venit Cristus non legem solvere 9 eciam *CD om.* B^a*; A, sed in marg. add. idem C in marg.* Nota 12 ut *ACD* aut *(punct. subscr. delet.)* ut B^a 14 ad dominacionem secularem *om. C, sed* C^2 *in marg. add.* 15 in *om. C* 21 discrasiam: *ultimum columnae vocab. in cod. A; in marg. inferiore (sub col.* 15^a*)* A^1 *notavit* mala multa veniunt ex falso sensu scripture, continue supra; *in marg. superiore (super col.* 15^b*) ead. man.* paupertas sacerdotum et ante debent enim vicarii B^aC non enim debent vicarii *D* non enim *(punct. subscr. deleta)* debent enim vicarii *A*

---

1 *Matth.* 15_1 *sqq.* 5 *Ps.* 119_{126} 8 *Matth.* 5_{17} 11 *Luc.* 22_{25} 16 *cf. I Joh.* 5_{19}

quinto decimo: sicut palmes non potest ferre fructum, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. illa autem manencia in Cristo exponitur prima Joh. secundo: qui dicit, se in Cristo manere, debet, sicut ille ambulavit, ambulare. Cristus autem ambulavit per penalem pauperiem renunciando mundo et eius glorie, in quo voluit suos sacerdotes maxime sequi ipsum, ut patet ex testimonio scripture et vitis patrum. exhinc enim sunt clerici perfecciores laicis tamquam aves in archa super diluvium occupacionis mundane in aere residentes et non tamquam corvus invento cadavere non reversus, laici autem inferius ut pisces debent in mari huius seculi militare. unde, ut ista sentencia scripture sit in recenti memoria sacerdotum, voluit Cristus, quod, quandocunque celebrant sacramentum carnis et sangwinis, hoc facerent in eius memoriam. unde nos sacerdotes celebrantes post confeccionem huius sacramenti alitando dicimus, ac si essemus ad sentenciam nostre professionis promptissime aspirantes, quod nos servi Cristi memores passionis, resurreccionis et ascensionis sue offerimus illa sibi.

The true priests of Christ

sed cum illa memoria debet esse voluntate et opere actuata, patet, quod sacerdotes Cristi debent capere in se voluntariam passionem pro Cristo, quia aliter, ut dicitur Luc. quarto decimo non possunt esse eius discipuli. iuxta hoc enim carnem suam crucifixerunt cum

1 ferre C^2 *in marg.* facere *in textu C, punct. subscr. deletum* 2 in *om. C, sed add. int. lin.* 3 ista *C* 4 prima *om. CD* 5 ambuluit B^a autem *A* enim *CD* namque B^a 9 patrum *AC,* B^2 *in marg.* patruum B^aD 13 pisses *C* 14 sacerdotum *om. C, sed in marg. add.* C^2 15 cristus *om.* B^aCD; *A, sed add. int. lin. contra consensum cunctorum codd. prima ut videtur manus* 19 sent. no. pro. AB^a no. pro. sent. *CD* inspirantes *D, sed expuncto* in *et* a *int. lin. addito mutatum manu ead., ut* aspirantes *correctorem maluisse appareat* 20 resurreccionis *corr.* B^a 21 offerrimus *CD* illa AB^aD ista *C* 22 ista *C* A^1 *in marg. notavit* memoria voluntate. opere actuata

1 *v. 4* 4 *v. 6* 25 *v. 26—27*

viciis et concupiscenciis, ut loquitur apostolus Gal. quinto, et per hoc removens mundanam voluptatem prohibentem a religione Cristi declinant a malo, quod est prima pars iusticie. secundo memorantes Cristi resurreccionem imitantur eum faciendo bonum opus in gracia, iuxta illud apostoli Eph. quinto: exurge, qui dormis, et hec est secunda pars iusticie. sed tercio memorantes Cristi ascensionem debemus habere firmum propositum perseverandi exproprietarie et proficiendi in via domini per spem firmam celestium, iuxta illud Pal. octogesimi quarti: ascensiones in corde suo disponit in valle lacrimarum. hec enim est via trium dierum, de qua Ex. tercio, quam oportet nos progredi, ut inmolemus domino in deserto huius seculi. sed heu! ingratissime inmemores beneficii dei nostri totum illud memorandum pervertimus tamquam ypocrite et blasfemi, cum nemo *how few they are* plus inclinatur ad seculum accensus in desideriis voluptatum, ut dicitur Ysa. quinquagesimo sexto. nemo in religiosis operibus minus fructificat, cum tota nostra sollicitudo est, ut per palliatas potestates et status dignitates videamur seculo gloriosi, non recolentes, quomodo Cristus post resurreccionem non fuit hic cum fratribus ut antea conversatus. nemo tercio plus parat perpetuitatem hic in terris contendendo pro bonis || fortune, dimittendo fol. 15^c conversacionem in celestibus, quam nos nomine sacer-

---

1 gal. 5° *A* *om.* B^a; *C, sed* C^1 *(?) add. in marg.*: ad gal. 15 *(numerale correctum esse videtur)*; *D, sed* D^b *add. in marg.* gal. 5 6 ad Ephes. *C* 9 exproprietarie *corr.* C^2 10 octogesimi quarti *emendavi* LXXXIII[i] *cuncti codd.* 12 est *om.* B^a 13 progredi *corr.* B^a 14 sed AB^aD seu *C* 16 et per blasphemi B^a 19 minus B^2 *in marg.* unus *lin. delet.* B^a 21 gloriosi *corr.* C^2 22 resurreccionem *A, sed in marg. add.* suam hic *int. rigas add. A* 23 tercio nemo *CD* hic *om. C, sed* C^2 *int. lin. add.* 24 contendo B^a; *C, sed* C^2 *int. lin. addidit* den, *ut* contendendo *maluisse mihi videatur* bonis: *ultimum voc. columnae* (15^b) *in A; in marg. inferiore (sub* 15^b*)* A^1 *notavit* vita debemus Cristi mortem resurrecionem et ascensionem imitari; *in marg. super. (super* 15^c*) idem* hereses omnes pulularunt ex falso sensu scripture *addidit* 25 quam B^aCD quomodo *A*

---

2 *v. 24* 6 *v. 14* 10 *Ps. 84*[7] 13 *v. 18* 18 *v. 10—12*

dotes. et totum hoc malum, cristianismum tam ample inficiens, oritur ex defectu imitacionis sensus scripture secundum formam, quam Cristus instituit.

All shortcomings of the Church called forth by the neglect of Holy Scripture

tercio patet, dampnum ecclesie ex pravitate heretica, ex perversitate symoniaca cum omnibus aliis malis ecclesie, ex defectu imitacionis scripture quoad formam et materiam exoriri. sic enim Sergius heresiarcha, Pelagius, Julianus, Petrus Abellardi et omnes alii heretici lapsi sunt. unde Augustinus tercio contra Julianum sic loquitur: 'querit Julianus, per quid peccatum invenitur in parvulo, ita inquiens: non peccat iste, qui nascitur, non peccat ille, qui genuit, non peccat ille, qui condidit. per quas igitur ruinas inter tot presidia innocencie peccatum fingis ingressum? ei respondet sancta pagina: per unum hominem peccatum intravit in mundum, per unius inobedienciam. quid querit amplius? quid inquirit appercius?' iste sanctus non sensit, quod scriptura Pelagianis allegata sit falsa, quia tunc non superesset defensio contra sophismata eorum de peccato originali. et conformiter est de heresi Pelagii quoad graciam. ignoravit enim logicam et metaphisicam scripture de gracia et peccato, et hoc fecit eum labi in hereses, ut alias declaravi. unde Augustinus septimo Super Gen. Ad Literam nono cap. recitat de quibusdam philosophis heretice sencientibus, quod anima hominis post mortem

proved on Pelagius, Abaelard and others

---

8 albellardi *BCD* 9 3° *AB^a, C int. lin. add.* *om. CD* 10 imenitur *A* 11 ita inquiens non peccat iste, qui nascitur non peccat ille qui genuit non peccat ille *AB^a; D, qui* inquiens nec peccat ille *legit* ita inquiens qui nascitur non peccat ille qui genuit non peccat nec peccat *(sic)* ille *C, locus egregie corruptus* 16 querit *C* 18 allegata *om. C* 19 sompniata *(?) A* originali *AB^aD* parvulorum *C* 20 et *om. C* 24 cap. 9° *C* 9° *B^aD* 25 sencientibus *AB^aC, D² (?) in marg add.* scientibus *D in contextu*

---

9 verba ipsa Augustini non inveni, sed cf. de re disputata Opp. XIII 694; 325; 1389/90 14 cf. Ro. 5 12; 19 22 cf. De Dominio Divino (ed. R. Lane Poole) cap. V 239: et in istum errorem grossum propter defectum methaphisice credo Pelagium cum suis complicibus incidisse 23 cf. Opp. tom. III 284

eius transfertur in bestias, et forte fundatur super illo Psal. undeqinquagesimi, homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus et similis factus illis, et illo Psal. septuagesimi quarti: ne tradas bestiis animas confitentes tibi. neque inquid Augustinus: 'non omnes heretici scripturas catholicas legunt neque ob aliud sunt heretici, nisi quod eas non recte intelligentes suas falsas opiniones contra earum veritatem pertinaciter asserunt'. unde alias describendo heresim dixi, quod omnis heresis est scripture sacre contraria, cum ipsa continet in se omnem veritatem, et sic tota declinacio Sarracenorum a fide Cristi et breviter omnis heresis vel error ecclesie ex sinistro intellectu vel conceptu scripture cepit originem. ideo diabolus ad eius induccionem summe initur, cum, sicut scriptura sacra est nidus pullorum fidelium, sic eius error est nidus hereticorum. ideo omnes cristiani eciam seculares domini debent scripturam sacram cognoscere atque defendere.

Every Christian, also the layman is to search Holy Scripture

nec moveat paralogismus ex particularibus factus. heretici allegant pro se scripturam et querunt adiutorium brachii secularis et sic tu facis, ideo es hereticus. heretici enim lacerando negant, || scripturam sacram esse veram, et non concedendo eam ex integro capiunt eis placitum, quod extorquent ad sensum sinistrum querentes subsidium fol.15d

and to defend it against the heretics

---

1 fundantur *D* 2 undequinquagesimi *emendavi* 48[i] *cuncti* 4 et *(prius) om. D, in marg. add. ead. manus* illis *A* est illis B^aCD 5 septuagesimi quarti *emendavi* 73[i] *cuncti codd.* ne B^aCD non *A* 6 non *lin. delet. C* 9 eorum *C* 10 A^1 *in marg.* heresis quid 12 deliracio *C, A in marg.* 13 intellectu AB^aD conceptu *C, sed* C^2 *int. lin. add.* vel intellectu, *ut* conceptu vel intellectu *maluisse videatur* vel conceptu *om.* B^a; *A, sed in marg. addidit idem* 22 A^1 *in marg. superiore (super fol. 15[d]) notavit* logica scripture est acceptanda *addidit*

---

2 *Ps. 49 13* 5 *Ps. 74 19* 10 *cf. De Civili Dominio (ed. Loserth) lib. II cap. VII 58: patet quod heresis est dogma falsum, scripture sacre contrarium; cf. etiam infra cap. XXXII, quo egregia et copiosa disputatione JW de haeresi disserit*

dominorum secularium in fomentum sui facinoris. e contra autem catholici allegant pro se scripturam sacram, eciam visam ignaris impossibilem, cum acceptant eius autenticam veritatem ex integro ad sensum, quem sancti doctores docuerant, et sic contra hereticos adversantes scripture querunt subsidium brachii secularis, in quo viget plurimum fides ecclesie, eciam intelligendo reccius ac clarius fidem scripture, quam dati magni prepositi. sic enim Paulus eciam in materia fidei appellavit cesarem, cuius concilium, ut patet de Seneca gentili philosopho, melius sensit de fide quam perfidi sacerdotes, scribe et pharisei. patet historia Act. vicesimo quarto et duobus capitulis sequentibus. signum itaque heresis inter theologos est, quod discrepantes in logica scripture canine dividuntur in logicas scripture dissonas. unde sanctos doctores non legi sic variare in logica, sed acceptare logicam ac veritatem scripture concorditer iuxta illud apostoli prima Cor. primo: obsecro vos fratres per nomen domini nostri Jesu Cristi, ut id ipsum dicatis omnes et non sint in vobis scismata, sitis autem perfecti in eodem sensu et eadem sentencia. unde prima ad Thym. sexto precipit in Thymotheo cuicunque presbitero devitare prophanas vocum novitates et opiniones falsi nominis sci-

The faith Holy Scripture teaches may be found with the laymen

Even St. Paul appealed to the Emperor in matters of faith

---

1 in AB^a et *D; C, sed* C^2 *in marg.* in *add., ut* et in fomeutum *eum legisse suspicer* 5 sic AB^aD, C^2 *int. lin.* tunc *punct. subscr. delet. C* 6 quo AB^aD, C^2 *int. lin.* quibus *punct. subscript. delet. C* plurimum AB^aC plerique *D* 7 eciam AB^aC et *D* 8 eciam *om. C* 10 sen *lin. transversa del. C* *in marg. notavit* seneca C^2 de fide *om.* B^a, *sed add. in marg. eadem manus* 13 in *A, C punct. subscr. del.* a B^aD, C^2 *int. lin.* 14 canine dividuntur in logicas scripture *om. C, sed in marg.* ianine dividuntur in logicas scripture *addita sunt, incertum a quo* dividantur *D* dissonas *corr. C* 17 prima AB^a ad *C* *om. D* 18 ut *om. C, sed add. est int. lin.* 19 sit *D* 20 sensu *om. A, postmodum add. int. lin.* 21 sciencia *D* prima *om. D; C, add. int. lin. prima manu* ad *om. D* 23 vocum *in correctura A*

---

11 *cf. v. 9; 25 2—3; 15; 26 21* 17 *v. 10* 21 *v. 20—21*

encie, quam quid*a*m promittentes circa fidem exciderunt.

All knowledge not derived from Holy Scripture is profane

cum autem in scriptura sacra sit omnis veritas, patet, quod omnis disputacio, omnis terminorum significacio vel sermocinalis sciencia, que in scriptura sacra non habet originem, est prophana. prophanum enim secundum gramaticos est laicum, execratum, id est, non sacrum vel sacrilegum, quasi procul a phano et competit quibuscunque logicis non habentibus originem ex scriptura.

CAPITULUM SEPTIMUM.

Quamvis autem veritas scripture ex integro debet capi de fide, cum aliter non foret scriptura sacra, ut docet Crisostomus in Imperfecto omelia quadragesima, tamen alique evidencie possunt fieri ducendo ad inconveniens cuicunque catholico, ex quibus possunt terreri falsarii scripturarum.

If Holy Scripture conveys a false meaning,

ut primo sic: si scriptura sacra sit falsa, cum non sit falsa nisi ad nudum gramaticalem sensum, qui est comuniter

---

1 quid*a*m *scripsi* quidem *A, ? B^aCD, codicum breviatura et* quidam *et* quidem *admittit* 2 excederunt B^a 6 est *(punct. subscr. delet.)* enim B^a secundum *AB^aD* est secundum *C* 7 est *(prius) om. C* sacrilogum B^a 8 competit *B^2 in marg.* concepit B^a logicis *A in marg. emendavit* locis *AD* 9 non *om. A* scriptura etc. *C* 10 Cap. 7[m] *$B^a$$C^2$D in marg.* 11 *A in fine cap. sexti rubris litteris* Cap. 7[m] 13 in imperfecto *om. B^a* 44[a] B^a 15 scripture *C; Cod. Cantabrig. Queen's College (C) plane corruptum esse neque fidem merere notae criticae supra notatae testantur. abhinc eas lectiones huius codicis proprias, quae mihi ad vera verba auctoris restituenda inutilia videntur, omittam. ubi contra consensum cunctorum codd. meliorem lectionem offert, haec notabitur; lectiones correctorum notabo* 16 ut *AB^aC* et *D*

---

3 *similem profert opinionem de vi et argumento sacrae Scripturae sacrae in De Civili Dominio lib. I cap. XXXV 254; cap. XX 139: totum corpus iuris humani debet inniti legi ewangelice tamquam regule essencialiter directive etc.* 12 *cf. Chrysost. Opp. om. ed. Migne, Patrol. Ser. Graec. LVI, Opus Imperfectum in Matth., hom. XV 849 sqq.; cf. quae in similem modum de veritate Scripturae disserit ibid. tom. LIII/IV 88; 360; LV 208/9*

impossibilis, ut patet de misticis dei nominibus, sequitur, quod scriptura sacra sit secundum magnam eius partem impossibilis et sic falsissima, heretica et blasfema. non enim est fundabile de gramatica vel logica, quod scriptura sacra sit falsa ad verba vel quoad sensum literalem, verbalem, et tamen nullo modo est falsa. et hoc queritur, utrum fol. 15a || aliqua scriptura sacra sit simpliciter falsa vel quelibet vera. si ergo conceditur, quod scriptura sacra sit falsissima, ut ista prima Cor. decimo: *petra autem erat Cristus*, *erat lux vera*, Joh. primo, et *vicit leo de tribu Juda*, Apoc. quinto, cum eis similibus, tunc sequitur primo, quod fides cristiana et per consequens fundamentum secte Cristi sit falsissimum, dampnatissimum, sceleratissimum et absurdissimum inter omnes fides aliarum sectarum, quod non videtur catholicum. non enim videtur racio, quare dicte proposiciones figurative sunt impossibiles propter conceptum vel sensum impossibilem, quin per idem forent heretice et blasfeme propter conceptum hereticum et blasfemum. aliter enim nulla proposicio vel opinio foret heretica sive catholica, nisi quia est signum sensus huiusmodi. sic autem loquitur apostolus secunda Thym. quarto: *erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt*. nemo enim dicit, quod talis sensus impossibilis sit catholicus sive sanus, quia tunc foret verus et defendendus. nec oportet,

then the Christian belief is a criminal and cursed forgery

5 et *scripsi, codd. omiserunt* 6 hic *corr. ex* hoc B^a 7 A^1 *in marg. infer. notavit* Argumenta pro veritate scripture 8 conceditur quod *om. D, in marg. add. idem* 9 promo *om. D* 11 15° *CD* 13 secte *om. A, in marg. add. idem* ficte ecclesie *C, expunxit et* secte *adscrips. in marg.* C^2 13 dampnatissimum *in fine corr.* B^a 14 absudissimum B^a 18 idem *radendo correxit A* 20 sive *ACD* vel B^a 21 autem AB^aC enim *D* 22 secunda *emendavi ex auctoritate sacrae Scripturae contra cunctos codd.* prima AB^aC, *om. D* 23 non *om.* B^a, *sed int. lin. add. idem* 24 sensus *om.* B^a, *sed int. rigas additum est*

8 *cf. quae postea Gersonius arguit contra calumpniatores Scripturae, qui illam esse falsam, blasphemam et haereticam contenderunt, Opp. ed. Haag, 1728 tom. I 22; 24; Corollar. ibidem; Holzhey, die Inspiration d. h. Schrift, 105* 9 *v. 4* 10 *v. 9* 22 *v. 43*

Heresy should be qualified as such only under certain conditions

quod enuncians proposicionem huiusmodi asserat eam ad illum sensum, vel quod ipse sit hereticus aut blasfemus, quia homo potest opinative tenere vel vicarie defendere conclusionem hereticam, licet ipsam non asserat, ut patet de impossibili facto solo intellectu. sicut ergo homo potest dicere impossibile, licet ipse non sit impossibilis, ita potest dicere proposicionem hereticam, licet ipse non sit hereticus. — similiter proposicio, epistola vel liber potest in casu racionabiliter dampnari tamquam hereticum, licet non dampnetur persona aliqua exhinc heretica, ut patet vel ex favore persone vel ex ignorancia compositoris vel intercidente morte compositoris, ergo ad hoc, quod conclusio sit heretica, nec requiritur heresis nec assercio defendentis. sic enim dixit abbas Joachim conclusionem hereticam et tamen

1 enuncians *ACD* nuncians B^a, *sed* e *super* n *initiale scripto corrector ceteris librariis assensisse videtur* 4 A^1 *in marg.* defendens heresim 8 ipse *om. CD* 9 vel *(expunctum)* epistola *A* 10 aliqua AB^aC aut *D* 11 ex *om. A* 12 compositorum *D* intercedente B^aCD 13 compositorum *D* hac *A* 14 requiritur *ABC* adquiritur *D* A^1 *in marg. inferiore (sub fol. 16ª) cum signo marginali notavit* ad hoc, quod conclusio sit heretica. non requiritur assercio defendentis. contra diffinicionem heresis 15 tamen *ACD* tunc B^a

15 *Joachimus, abbas de Curatio (Fiore, Calabriae), fundator Florensis monasterii et institutor congregationis Florensis, floruit circa a. 1175, defunctus a. d. 1202. inclaruit imprimis propter vaticinandi quam prae se tulit facultatem, quam quidam opinantur, 'non donum prophetiae, sed intellectus, idque tantae claritatis et acuminis fuisse, ut in quibusdam valde assimilatum fuerit prophetiae'. de eius scriptis, quorum Vaticinia de Reg., Castellae, Liber Concordiae N. ac V. Test., Vaticinia de summis Rom. Pontificibus, Comment. in Apocal. et Psalterium decem chordarum principem locum obtinent, cf. Fabricius Bibl. lat. m. et inf. aet. vol. IV 109 sqq.; Potthast Bibl. Hist. I 653; de illius haeresi, quam JW supra commemorat, cf. Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon, Freiburg 1889 VI 1477 et Labbe-Mansi XXII 981. Joachimum hunc a JWo contra obtrectatores defendi memoratu dignum mihi videtur, cum illum doctrina sua auctoritati papae admodum detraxisse notum sit; cf. Engelhardt, Der Abt Joachim und das ewige Evangelium in Kirchengesch. Abhandlungen pag. 3; Baumgarten-Crusius, Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte I 505*

non fuit hereticus propter protestacionem, qua submisit se correccioni ecclesie, ut patet primo Decretalium.

Wyclif's defence of Holy Scripture against the assertion of her being absurd,

similiter pono, quod Petrus defendat, quod non est deus, vel aliam proposicionem hereticam aut blasfemam, cui similis et sinonima habeatur in scriptura, et intelligat Paulus fidelis partem scripture convertibilem cum conclusione Petri ad sensum impossibilem, tenendo, quod scriptura sacra est impossibilis; tunc non videtur racio, quare conclusio Petri est heretica, quin per idem conclusio Pauli omnino convertibilis. aliter enim non posset conclusio heretica transferri ad curiam, nec aliquis posset dicere scripturam sacram preter eius autores. cum itaque proposicio quoad sui naturam est impertinens, ut sit heretica vel catholica, nisi de quanto habet sensum huiusmodi, videtur, quod assistente sensu tali heretico proposicioni cuilibet et aderit talis denominacio. nec obest significacio veritatis, quia pure hereticum significat veritatem, cum omne creatum signat deum suum. sicut igitur sanus sensus coniunctus sensui blasfemo non ex- fol. 16b cusat proposicionem ‖ talis bini sensus, ne sit conclusio heretica, quia sic nullum dictum hominis posset esse hereticum, nam secundum apostolum prima Cor. quinto modicum fermentum totam massam corrumpit. sicut ergo purus sensus sacer facit scripturam sacram, sic sensus mendosus facit codicem vel scripturam mendosam et male sonantem.

highly heretic, blasphemous and execrable

ex istis videtur, quod magna pars scripture foret falsissima, quia impossibilissima, summe heretica et blasfema et per consequens dampnatissima ac sceleratissima, absurdissima, quia infidelissima et maxime seductiva. ymmo

---

2 coricioni *D* 16 adderit *B[a]; A, sed* d *alterum punct. subscr. delet., ut* aderit *correctorem maluisse appareat* 19 sanus *AB[a]D* laicus *C* 20 *A[1] in marg. super. (supra fol. 16b):* Inconveniencia que sequntur ad posicionem. que ponit scripturam falsam 23 prima *om. D* 25 mendosus *C[2] in marg. add.* falsus *C in textu* 29 dampnatissime *D* sceleratissime *D* quia *ACD* et *B[a]*

---

3 *de vi nominum Petrus et Paulus cf. quae adnotavi pag. 128 lin. 1* 22 *v. 6*

Holy Scripture rightly interpreted is the faith of the Church

si proporcionaliter ad sensum sortiretur fides scripture hec nomina, deus non posset cognoscere, quam dampnabilis foret scriptura sacra, quia sensus talis foret infinite infectivus, infinite scandalosus, infinite mendosus, mendacissimus, perversissimus et maledictissimus, quod non competit legi vel fidei Machometi. horribile autem foret hoc credere de fide cristiana. et tamen idem est fides, que creditur, et scriptura sacra, quomodocunque pertinenter sumatur; nam triplex simbolum, scilicet simbolum apostolorum, simbolum ecclesie et simbolum Athanasii cum aliis privatis simbolis sunt fides creata; et pari evidencia, qua scriptura sacra foret falsissima, eciam et illa simbola, cum sint porciones vel articuli fidei ex scriptura sacra per apostolos et alios sanctos doctores ecclesie prudenter collecti.

istud autem reputat Augustinus valde inconveniens in De Questionibus Veteris et Nove Legis cap. centesimo vi-

---

1 scripture *(punct. subscr. delet.)* sortiretur *D* 3 foret *int. lin. add.* C^2 est *in textu C* 4 infinite mendosus *om. CD* mendasissimus B^a 5 et *om. D* 6 magumetici *C* 9 summatur *A*, B^a *(?)* simbalum *A* B^3 *in marg. add.* Triplex est simbolum scilicet apostolorum, ecclesie et Athanasii cum privatis simbolis, cuiusmodi sunt doctorum ut Augustini, Jeronimi vel Gregorii, ut declarant *(scripsi; cod.* declaratur *?)* articulos fidei cristiane A^1 *in marg. miniavit* Symbolum triplex 10 simbalum *A* anastasii *A* 11 simbalis *A, et sic fere constanter* a *in* simbalis *cod. A redit; non testabor* 12 eciam *A* etc. B^aCD 10 D^2 *in marg.* Augustigus

---

10 *i. e. symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum, quo JW frequenter in disputatione theologica uti solet, cf. De Bened. Incarn. (ed. Harris, London 1866) pag. 9: et idem patet in simbolo ecclesie, ubi vere dicit: genitum, non factum, consubstantialem cum patri etc.* 16 *hunc locum in Aug. De Quaest. Vet. et Nov. Legis, si verba respiciuntur, nusquam inveni; sed cf. Opp. tom. II 886, VII 303; 617 et De Bened. Incarnatione pag. 10, ubi JW, Christum creaturam non esse, subtiliter et verbose demonstrat et testem Augustinum citat, Quaest. CXXII (ed. Benedict., Venetiis 1729) VI, App. 1114: constat, illo loco dicit, quod Christus secundum deitatem non factus est ex nichilo; ergo nec secundum deitatem est creatura; cf. ibidem pag. 132*

cesimo secundo, ubi probat, quod Cristus secundum primam naturam eius non sit creatura, per illud Joh. primo: sine ipso factum est nichil. quomodo, inquid, potest ipse dici factura, cum dicatur deus sine ipso nichil fecisse. si enim fecit, mentitur scriptura; sed absit, quia fides est scriptura, que, ut errorem amputet, quanta potest, utitur manifestacione ad salutem homini redimendam, verumptamen non negat, sed concedit, Cristum esse creaturam, ut alias ex multis dictis suis exposui. unde Super Psal. octogesimo quinto exponens illud Psal. vicesimo secundi: deus, deus meus, ut quid me dereliquisti? sic loquitur: 'oratur ergo in forma dei, orat in forma servi, ibi creator, hic creatus, creaturam mutandam non mutatus assumens et secum nos faciens unum hominem capud et corpus'. nec video, quomodo Cristus aliter haberet deum, oraret, vel aliquam predicacionem humanam susciperet. unde beatus Bernhardus libro quinto Ad Eugenium papam ita

St. Augustin proves that, Holy Scripture being false, the confessions of the Church must be falsifications

2 D^2 *in marg. notavit* utrum Cristus sit creatura Jo *in correctura A* 4 dici ipse B^aCD 5 nichil *om.* B^aD 6 A^1 *in marg. notavit* Cristus non est creatura et tamen est creatura A^1 *in marg.* scriptura est fides 7 quanta AB^aD, C^2 *in marg.* quantum *C* hominum B^a 11 vicesimi secundi *scripsi ex auctoritate Scripturae sacrae* 21[i] *codd.* 12 A^1 *in marg.* Augustinus 17 B^3 *in marg.*: nota doctores. quod Cristus est creatura 18 A^1D^2 *in marg.*: Bernhardus

9 alias: *cf. Streitschriften (ed. Buddensieg) pag. 100; 681; 689; De Benedicta Incarn. (ed. Harris) pag. 5: nec est maior color, quod sit creator quia secundum deitatem, quia per idem sit creatura sec. humanitatem; pag. 7: nec dubium, quin . . . . plane sequitur, Christum esse creaturam. pag. 3: ex istis plane sequitur, quod Chr. est creatura; pag. 12: finaliter concordo, quod Christus est purissimus homo possibilis; pag. 94—104; 21; 3; 179; Trialog. (ed. Lechler) III cap. 29 pag. 230 sqq.; IV cap. 39 pag. 386; pag. 309; 220;* 11 *Ps. 22*2 12 *cf. Aug. Opp. tom. IV 129* 18 *Bernardus, Burgundus, nat. a. 1091, Monach. Cisterciensium Claravall. abbas decusque, obiit a. 20. Aug. 1153, Sanctis adscriptus 1174 ('qui summis summus, sed sibi parvus erat'). operum eius editiones sunt non paucae: Moguntina a. 1475; Rothomagensis sine anno; Bruxellensis a. 1494; Parisiensis*

Three natures in Christ joined in the unity of person

scribit: 'me sentire confiteor de summa unitate trium naturarum in Cristo, scilicet verbum, animam et carnem sine confusione essenciarum unam esse personam et iterum absque preiudicio personalis unitatis in sua numerositate manere. nec negaverim hanc ad illud genus unitatis pertinere, || qua anima et caro unus est homo'. 'decuit', inquid, 'cum summa unitate, que deus est, congruere, ut, quomodo ibi tres persone una essencia, ita hic quadam convenientissima contrarietate tres essencie sint una persona'. et ita salutare sacramentum mediatoris dei et hominum ambas unitates respicit, salvantis videlicet et salvati. unde morte intercidente animam a corpore, persona verbi ab altera natura separari non potuit. et hoc fortasse sensit baptista confitens se indignum ad solvendum corrigiam calciamenti eius, sed et illa tria sata de ewangelio mixta et fermentata in panem unum, quem mulier fermentavit, videtur michi ad eandem sentenciam pertinere. non enim facta divisione carnis ab anima verbum ab altera divisum est, sed mansit in separacione inseparabilis unitas. nec enim, que apperte contingit separacio, potuit unitati prescribere permanenti

1 summa *C, A in marg. corr.* 2^1 *B^aD; A, sed punct. subscr. delet.* *A*[1] *in marg. infer. notavit* nota de unione suppositali plurium (?) naturarum in Cristo 2 anima *D* 3 confessione *B^a, lectio dubia* 4 personalis *om. D, sed in marg. add. prima manus* numerositate *correxit B^a* 5 gonus *A* 6 *A*[1] *in marg. super. (supra fol. 16c) notavit* Cristus est plurium naturarum singula, continue infra et ante 7 summa que deus est unitate congruere *B^aD; A, sed lin. suprapos. mutavit in* summa unitate que deus est congruere, *quod C quoque legit* 12 intercedente *AB^a* 13 poterit *D* 16 firmentata *B^a* 19 anima (? alia) *A* 20 facta div. *usque ad* inseparabilis *in loco raso exaravit A* 21 contigit *CD*

a. 1508, postea saepe recusa Parisiis et Venetiae; Lugdunensis a. 1520; Basileensis ex recens. Ant. Marcellini a. 1552 et 1566; omnibus his anteferenda est Joh. Mabillonii, cui emendatiores et locupletiores editiones quatuor debemus. Parisiensem in octavo 8 voll. 1666 et tres in folio 1666; 1690, 1719. hanc novissimam recuderunt Veronenses a. 1726 in 3 voll., additis appendicibus. usus ego sum editione, quam Migne Patrologia (Ser. secunda) adornavit. 1 *cf. Opp (ed. Migne) Ser. II 182 pag. 800; Goldast, De Monarchia II 93, lin. 29 sqq.* 0 *cf. ibid.* 15 *cf. Luc. 13*21

in totis tribus sive coniunctis sive disiunctis duabus, nichilominus perseveravit in tribus unitas personalis eque unus Cristus unaque persona, verbum, anima et caro eciam mortuo homine perduravit. sic igitur ex fermento fidei in utero virginis fermentatum est perpetuo ex novo, antiquo et eterno novum, anima creata. antiquum est caro ab Adam traducta, eternum est verbum, quod erat in principio aput deum. et sic canit ecclesia de Cristo in prosa noni responsorii natalis domini: 'Creator temporis creatus est hodie'. — et eandem sentenciam tenet venerabilis Anselmus in De Incarnacione cap. septimo, ponens, quod sicut in materia de trinitate una natura est trium personarum singula, sic in materia de incarnacione una persona est trium naturarum singula. et idem recitat sepe Augustinus, Hugo de Sancto Victore et alii doctores ex fide scripture. nec devenissent ad tales questiones absconditas nisi autoritate logice scripture, nec est putandum, quod doctores sancti, fistule spiritus sancti, in ista materia precipua fidei sentencialiter contradicant. sed unus sine repugnancia fidei dicit, quod Cristus non est creatura, suple secundum deitatem vel naturam primam in ipso. et sic loquitur sanctus Thomas,

The unity of two natures in Christ no contradiction against Holy Scripture

5 firmentatum B^a antiquum *corr.* B^a est B^aCD et *A* 7 d *(expunctum)* traducta *A* 8 de Cristo *omisit C, addidit C^2 inter lineas* 9 noni *omiserunt CD, sed C^2 addidit inter lineas* 10 tenet *om. C, add. C^2 in marg.* 11 carnacione *D* 15 sepe recitat B^aCD 16 devenisset *A, qui compendium super* set *neglexit adscribere* 17 questiones *A* conclusiones B^aCD 21 B^3 *in marg. ad hunc locum glossavit* Nota quod Cristus est creatura *(? c^a)* suple secundum humanitatem et non est creatura suple secundum deitatem

12 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 158 pag. 278—280* 15 *cf. Aug. Opp. tom. I (Conf. VII 19) 166* *cf. Hugo de St. V. Opp. (Migne) Ser. II 176 pag. 59 sqq.; 70; 76; 220; 226; imprimis Pars II lib. II cap. IV pag. 376 sqq.* 22 *cf. S. Thomae de Aquino Summae II et III (ed. Basil. 1495; exstat in Bibl. Reg. Publ. Dresdensi sub Theol. Cathol. A. 93), lib. III, q. II proc. 1 et 9; q. XIV proc. 2—4*

Hugo de Sancto Victore et Augustinus et fides ecclesie. alii autem vere dicunt sine huius repugnancia, quod Cristus cepit esse, quia creatus est, cum sit spiritus creatus, sed non secundum summam naturam in eo. alii autem dicunt, quod verum est, quod Cristus est creatura. verumptamen non est dicendum propter scandalum infirmorum, quia non omnia vera sunt semper et ubique dicenda.

Limits to the proclamation of truth

sed constat, quod evidencia ista non movet, cum fides scripture non est dimittenda promulgari pro loco et tempore propter occasionem male acceptam ab ignaris scripture et fidei cristiane, quia per idem dimitterentur duodecim articuli simboli apostolorum de Cristo, cum quilibet eorum innuit, Cristum esse creaturam. ymmo per idem non legeretur ewangelium, quo dicitur, quod Cristus est mobilis aut partibilis, || quia omnia ista implicant, Cristum fuisse factum. ex predicacione quidem Cristi et apostolorum suorum, quin pocius ex occasione male accepta multa mala contigerunt, quia Judeorum fol. 16d

1 et *AC* ecciam *B^aD* 4 et alii *B^a* 5 quod *C om. B^aD; A, sed. int. lin. add. idem* est *corr. A* esse *B^aD* 7 *B^3 in marg. glossema habet hoc:* Nota quod non debet negari quod Cristus est creatura propter malum sonancia 9 ista *om. D, sed add. in marg. idem* 10 dinitenda *A, sed alteri* i *superscriptum est* t, *ut librarium lectionem rectam intendisse arbitrer, at non scribendo effecit* pro vulgari *D* *C in marg.* Nota 15 dicitur quod *om. D, sed prima manus add. in marg.* 19 contigerant *B^a*

1 *cf. loco modo laudato pag. 384 sqq.; et cap. XVIII pag. 76, ubi de quaestione 'An Christus sit creatura' subtiliter et exquisite disserit: a quibus solet quaeri, utrum sit concedendum: Christus est creatura: non videtur per se concedendum etc. cf. etiam Ser. II 177 (Append. ad Hugonis Opp., Apologiam De Verbo Incarnato) q. VII pag. 302 sqq.; II 175 pag. 434—435.* *cf. Aug. Opp. tom. I (Conf. VII 19) 166* 16 *cf. De Bened. Incarn. (ed. Harris) 2; 92; 94; 95, et subtilem expositionem de 'mobilitate' Christi ibid. cap. VII, 105, ubi JW 'declarando Christi mobilitatem explanat sensum Scripturae multis ambiguum, quomodo Sapientia summe mobilis sit habitu inventa ut homo, his verbis: secundo principaliter arguitur non esse concedendum, quod Christus sit mobilis' sqq. et pag. 107: quod dictum (Sapient. cap. VII), ut michi videtur, potest catholice intelligi sqq.*

induracio et scandalizacio genciumque irritacio ad martirizandum Cristi discipulos, sed magis bonum contigit vocatis ad fidem Cristi, ut dicit apostolus prima Cor. primo: nos, inquid, predicamus Cristum crucifixum, Judeis quidem scandalum, gentibus autem stulticiam. non ergo debet fides incarnacionis dimitti predicari, licet obaudiens ceperit occasionem scandali. unde Augustinus septimo Confessionum undevicesimo sic scribit de domino Jesu Cristo, quomodo mirabiliter natus est de virgine ad exemplum contempnendorum temporalium. 'tantum', inquid, 'cognoveram ex hiis, que de illo scripta sunt, quia manducavit et bibit, dormivit, ambulavit, exileratus est, contristatus est, sermocinatus est. antequam', inquid, 'cognovi unionem naturarum, nichil omnino inde dubitabam etenim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere nec aliquo affectu affici, nunc non affici, nunc proferre per ligwam sapientes sentencias, nunc esse in silencio. propria sunt mutabilis anime, que, si falsa de illo scripta essent, eciam omnia periclitarentur mendacio neque in illis literis ulla fidei salus generi humano remaneret. quia vera itaque scripta sunt, totum hominem in Cristo agnoscebam'. ecce, iste sanctus concessit mutabilitatem Cristi ex autoritate scripture, nec sibi male sonuit tamquam periculosum, quod comendat nobis meritum Cristi et redempcionem hominum. ideo indubie, si male sonant, cum sint veritates fidei, hoc erit hereticis. purissimum enim metallum male sonat in campana fracta, sic articuli fidei in illo, in quo rumpitur fidei integritas. nec moveat

St. Augustine on the human nature of our Lord

2 marterizandum B^a 3 ut *om. A, sed add. in marg.* prima *om. D* 9 scribitt *A* A^1 *in marg.:* Augustinus 16 non *om. D* nec AB^a nunc *CD* 17 nunc non affici *om. A, sed addidit in margine* A^1 per signa *A, sed int. lin. add. idem* per ligwam. *quod retinui* per signa B^aD 18 sentencias *om. D, add. in marg. prima manus* 20 periclitarentur *in correctura* B^a periculitarentur *C* 21 remaneret *A* (? removeret) itaque vera B^aC

9 *cf. Opp. tom. I 166—167*

dictum Petri Lumbardi, quod ipse non wlt hoc dicere simpliciter propter heresim arrianam, cum testimonium beati Ieronimi sit prestancius, qui super epistolam ad Ephes. dicit absque formidine concedendum, quod Cristus est 'creatura, non pure creatura', ut garrivit Arrius, sed simul creator et creatura.

Ignorant people and modern doctors call Holy Scripture false and contrary to reason

et sic possumus concedere alias conclusiones in fidelibus absconditas, ut recitat Lincolniensis in sermone De Nativitate Cristi, et sic absque formidine concedere totam scripturam de Cristo ad literam non menciendo, ut infidelis ignarus, vel negando totam scripturam de humanitate Cristi, ut quidam moderni, non correctores, sed corruptores, non serenantes, sed falsificantes scripturam, cum dicunt, eam sicut fidem cristianam esse falsissimam et absurdissimam. credo tamen ex testimonio Augustini, quod nec scirent logicam scripture corrigere nec aliquod inconveniens vel falsitatem ex ipsa deducere. nam secundum Augustinum quarto De Doctrina Cristiana cap. sexto, 'ubi', inquid, 'autores scripture sacre intelligo, | non solum nichil sapiencius, ymmo nichil eloquencius fol. 17a michi videri potest, et audeo dicere, omnes, qui recte intelligunt, quod illi loquntur, simul intelligere, eos non aliter loqui debuisse'.

---

1 *D*[5] *(glossator) in marg.:* contra petrum lumbardum *B*[6] *in marg.:* Lombardus lumbardi *B*[a]*CD* 2 ariarnam *B*[a] arrianum *CD* cum *B*[a]*CD* nam cum *A* 6 *B*[3] *in marg.:* Nota secundum Ieronimum, quod Cristus est creatura non obstante, quod Arrius (? ar) illud negat 8 *A*[1] *in marg.:* Lincolniensis 10 vinciendo *(?) B*[a] 11 infidelis *corr. B*[a] ignaris *B*[a] 14 sicut *om. C, add. int. lin. C*[2] 19 *A*[1] *in marg. inferiore (sub col. 16*[d]*) notavit* sine formidine est concedendum, quod Cristus est creatura *A*[1] *in marg. superiore (supra col. 17*[a]*) notavit* Scripture sacre forma comendatur

---

1 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 192 pag. 779—780* 4 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 26 pag. 471 cf. praeterea quae JW de duplici Christi natura subtiliter et plene disputat De Bened. Incarnatione (ed. Harris) cap. II 13 sqq.* 8 *sermo hic Roberti ut videtur (cf. Fabricium, Bibl. lat. med. et infim. aetat. VI 292 sqq.) nondum in lucem prodiit; hac de causa conferri non potuit. cf. supra pag. 115 lin. 7* 18 *cf. Opp. tom. III 88*

et idem iudicari debet de logica. et hinc cap. quinto loquitur de triplici modo hominum scripturam sacram colencium, quidam solis verbis intendentes, quidam relinquendo verba soli sensui intendentes, et quidam tenendo simul verba et sensus, dicit, quod primi sunt pessimi et ultimi optimi. 'sunt', inquid, 'qui eas legunt et negligunt, legunt, ut teneant, negligunt, ne intelligant. quibus longe sine dubio preferendi sunt, qui verba earum minus tenent et cor earum sui cordis oculis vident. sed utrisque ille melior est, qui et cum wlt, eas dicit et sicut oportet, intelligit'. ecce, quod ille, qui tenet verba et sensus scripturarum est melior quam ille, qui tenet sensum non tento tenore verborum ex integro. unde Augustinus ibidem: 'huic ergo, qui sapienter debet dicere, eciam quod non potest eloquenter verba scripture tenere, maxime necessarium. quanto enim se pauperiorem secernit in suis, tanto eum in istis oportet esse diciorem, ut, quod dixerit suis verbis, probet illud sacris scripturis, et qui propriis verbis minor erat, magnorum testimonio quodammodo crescat'; et quia eloquencia in loquendo sepe perornat doctrinam, ideo docet, quos autores debemus quoad eloquenciam imitari. 'porro', inquid, 'qui non solum sapienter, verum eciam eloquenter wlt dicere, quod profecto plus proderit, si utrumque potuerit ad legendos vel audiendos et exer-

The word alone is the bearer of the Scripture sense

2 D^2 *(corrector) in marg. notavit* nota de triplici modo hominum B^3 *in marg.:* Nota secundum Augustinum, quod quidam colunt sacram scripturam in solis verbis, quidam in solo sensu, verba dimittentes, et quidam tenent verba: et sensus primi sunt pessimi et ultimi optimi 4 quidem B^a 7 legunt ut teneant negligunt ne intelligant *om. C, in marg. add.* C^2 ne *ACD* nec B^a 9 eorum *A* 14 qui *om.* B^a 17 secernit *C, in correctura A* servit B^a cernit *D* eum *C, voc. corr. A* enim B^aD 18 diciorem *ACD,* B^2 *in marg.* docciorem B^a, *sed lin. per voc. ducta delet* 19 illud *A* illis B^aD *om. C* 20 magistrorum *D* 22 autores *corr. A* doctores B^aCD imitare *(?) A* 24 quod *AC* quoniam B^aD

2 *cf. ibid. 87* 14 *cf. ibid. 87*

citacione imitandos loquentes, eum multo libencius quam magistris artis rethorice'. si ergo debemus sequi eloquentes nostre legis in eloquencia, que sequitur eorum sapienciam inseparabili famulatu, ut dicit Augustinus sexto capitulo, multo magis in logica, que est necessarior et pertinencior veritati, ut dictum est tercio capitulo huius.

St. Augustine and the Fathers have defended the truth of Holy Scripture

unde non legi in Augustino vel alio sancto doctore, quod scriptura sacra sit falsa, sed pocius excusantes et defendentes eam a falsitate aput quemcunque sensum debitum asserunt eam ornatam infringibili veritate.

ideo postquam Augustinus tercio De Doctrina Cristiana cap. quinto docuerit, 'ne figurativam locucionem scripture ad literam accipias, cum talis literalis vel carnalis intelleccio non sit sensus scripture sacre, sed error diabolicus, occidens animam', ad quem sensum dicit apostolus secunda Cor. tercio: litera occidit, spiritus autem vivificat, litera, id est elementum huius mundi vel figura nude accepta, — postmodum cap. decimo tradidit pro regula, quod, 'quidquid in sermone divino neque ad morum honestatem neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscas', cum scriptura sacra solum precipit caritatem et culpat cupiditatem.

---

1 evidencius *(expunctum)* libencius *D* 2 rethorice *voc. corr. a* D^2 si igitur *om. D, in marg. adscripsit* D^2 5 necessarior *corr. A, in marg. repetivit* necessarior: *breviaturam cod. B, si* necessarior *non est, solvere nequeo* (mt^or^) 11 D^5 *in marg.:* Augustinus figuratam B^aD 13 accipias *corr. A* 15 dialecticus *C, sed in marg. nova pallida manu* (C^6) *emendatum addito* diabolicus animam AB^aC ad animam *D, in marg.* animam *iteravit manus nova fusca, eadem, ut videtur, cui correcturae codd. B* (B^1) *et C* (C^1) *debentur* 16 2ª *om. D, sed alia manus, duobus punctis supra* c *(voculae* cor*) positis, alteram Pauli epistolam ad Corinthios missam hic intelligi voluit, quae breviatura apud librarios usitata et aetatis propria fuisse videtur; iam hinc non testabor* occidit *ACD* autem occidit B^a 17 *A in marg.:* Nota de litera id est *ACD* enim B^a huius *C, sed* C^6 *pallida manus int. lin. add.* huiusmodi 18 nude *AD* vnde B^a inde *C, sed* C^6 *in marg.* nude 19 tradidit *(?) A* tradit B^aCD quidquid AB^aD quicunque *C, sed* C^6 *in marg.:* quicquid 21 *A in marg.:* figurativus sensus

---

4 *cf. ibid. 88* 6 *cf. supra pag. 47 sqq.* 13 *cf. Opp. tom. III 61* 17 *v. 6* 20 *cf. Opp. tom. III 64*

fol. 17b tales autem | sinistros modos intelligendi ad literam, ut patet *quarto* capitulo, increpat Augustinus. unde libro suo Contra Mendacium cap. quinto decimo, postquam ostenderit causam multiplicem obscuritatis, scripture sic infert: 'unde vera, non falsa dicuntur, quoniam vera, non falsa signantur, seu verbo seu facto', quia, ut dicit cap. vicesimo quinto: 'si falsum est, quod aliquis docet, quis false vellet studere doctrine?' ideo Super Joh. omelia quarta postquam ostenderit, quod Cristus verum dixerit, quod Johannes est Helias quoad prefiguracionem; et iterum Johannes verum dixit, quod non est Helias quoad personalem proprietatem, sic subinfert: 'neque Johannes falsum, neque dominus falsum, nec preco falsum, nec iudex falsum'. utrobique abhorruit iste sanctus falsitatem scripture, cum nichil cristiano sit horribilius, quam quod verba dei sint falsissima, et hoc ex intento et institucione et ordinacione legiferi dantis legem sic falsam, ut decipiat.

God's law cannot be false

item cum logica humana discrepet ab ista scriptura,

1 *A*[1] *in marg. inferiore (sub col. 17a) notavit* quomodo debet cognosci sensus figurativus 2 ut patet *om. Ba, adscripsit in marg. prima manus* '*quarto*' *scripsi, om. ABa* capitulo *praecedit lacuna in CD* 3 suo *om. A, add. in marg.* 4 obsc. *bis in D, sed alterum deletum est* 7 aliquid *Ba* 10 dixit *Ba* iohannes *corr. Ba* quoad prefiguracionem et iterum iohannes verum dixit quod non est Helias *om. A, sed A*[1] *signo quodam usus in marg. superiore add.* 15 sit cristiano *C* cristiano *BaD; A, sed int. lin. add. idem* sit 16 dei sui sunt *A, sed alteri parti litterae* n *punctum a correctore ita subscriptum est, ut* sint *eum maluisse appareat* dei sui sint *CD* dei sui sunt *Ba* 17 et *AC* ex *BaD* exordinacione *CD* 19 item cum logica *etc.* — ut decipiat *etc. (cf. infra pag. 167 lin. 8): exstat abhinc in codd. magna lacuna: omiserunt ea, quae sequuntur C; D, sed fol. 2b, inde a medio, quae prima manus scribere neglexit, restituit alia manus (cf. infra pap. 158 lin. 20)* *A*[1] *(?) in marg. notavit* vide bene quia aliqui non habent hoc ab isto loco usque ad signum tale *(sequitur signum quoddam: o++o), admodum indistincte scriptum; margo folii abscissus est, Ba in marg.:* item cum logica abhinc usque ad hoc ✝ ut 5o folio post non creo: *duorum ultimorum lectio incerta, cum margo resectus et quae supersunt indistincte exarata sint* discrepat *D* illa *BaD*

2 *cf. supra pag. 64* 5 *cf. Opp. tom. VIII 1811* 7 *cf. ibid. 1870* 13 *cf. ibid. IV 417—418 (In Joh. Evang. cap. I tract. IV)*

The logic of the Bible and that of the world

per idem liceret negare verba historiaca et specialia ad literam, quod et factum est cum tota historia de humanitate Cristi, et duodecim partes fidei incarnacionis reputantur hodie impossibiles. et cum humana logica variatur secundum numerum logicorum, patet, quod contingit esse tantam variacionem, quod tota logica scripture sacre in libris sapiencialibus sit necessaria. et cum post non restat nisi aptare sensum proporcionaliter, ut placet vite viancium, patet, quod contingeret legem scripture ab errantibus dissipari et populo infideliter attendente ad signa generacionem adulteram a vera fide signata divertere.

The doctrine of a sinless and infallible pope and its consequences

verbi gracia hodie invalescit opinio legistarum dicencium, quod, si quis sit papa, est impeccabilis, et per consequens, si quid arbitratur vel ordinat, tunc est iustum, cum epistole sue vel parificantur vel superant autoritatem scripture sacre, eo quod non nisi per eum creditur ewangelio. et sic potest hereticare scripturam sacram et catholicare oppositum fidei cristiane. ideo plus debet cristianismus attendere ad vitam suam imitandam, cum plus debet credi facto suo quam verbis, quam debet attendere ad regulam scripture traditam a Cristo per suos apostolos. unde cum nemo potest eum corripere vel de crimine accusare, oportet fideles ad ipsum confluere et vite sue tamquam exemplari tocius conversacionis cristiane attendere. — et si obicitur, quod ipse vivit difformiter a Cristo et suis apostolis, est triplex responsio: prima, quod variacio temporis hoc requirit, secunda, quod ipse ex plenitudine potestatis dispensat cum obligatis ad Cristum ac suos apostolos imitandum, et tercia, quod illorum est interpretari scripturam sacram, cui aptant glosam extra-

1 historia *(?) A* 7 et *om.* B^a*, int. lin. add.* 11 generacionum *D* 14 *A*[1] *in marg.:* pape dictum 17 creditur *A in marg.* credi debet AB^aD 19 cristiano *A* 21 debet plus B^aD quam *AD* quod B^a

3 *i. e. duodecim praedicationes de persona Christi, quae in altero articulo symboli apostolici inveniuntur* 13 *cf. totum hunc processum in Fascic. Ziz. ed. Shirley, 481 sqq., ubi JW fere iisdem verbis in exponenda sententia sua utitur; cf. etiam Pol. Works 681 sqq.*

neam preter verba. exempli gracia: ego elicui ex scriptura, quod sacerdotes Cristi debent humiliter ministrare ecclesie in sacramentis et sacramentalibus et doctrina ewangelii pacis et penes maioritatem huius humilis ministerii debet attendi eorum maioritas quoad deum, et sic debent vivere exproprietarie vitam pauperem instar Cristi eo, quod mundo in maligno posito instat maior necessitas. ideo nec temporis variacio nec papalis dispensacio excusat sacerdotes | Cristi ab isto debito, sed accusat pocius, si dimittunt. et allegavi ad hoc illud Luce vicesimo secundo: r e g e s g e n c i u m d o m i n a n t u r e o r u m, v o s a u t e m n o n s i c. confirmavi secundum fidem scripture ex modo vivendi Cristi et suorum apostolorum conformiter ad hunc sensum, que vita est optimus interpres scripture. secundo confirmavi eundem sensum ex testimonio sanctorum ut Crisostomi, Bernardi et aliorum. tercio confirmavi ex testimonio legum multiplicium, que dicunt, quod bona ecclesie sunt pauperum et ecclesiasticis data non ad dominandum, sed ad gubernandum, dispensandum, et ministrandum.

fol. 17c

Worldly possessions not given to the Church to rule by, but to do good

in ista tamen materia surrepunt quotlibet glose sinistre, ut quidam doctor tradicionis humane et mixtim

4 huius *om. D, add. in marg. prima manus* 9 *A*[1] *in marg. inferiore sub col. 17*[b]*:* status cleri dobito *A* 10 allegant *B*[a] luce *A* illud luce *B*[a]*D* 11 duantur *A, compendio omisso* *B*[5] *in marg. notavit* reges gencium dominantur eorum vos autem non sic 12 secundum fidem *A* sensum *B*[a]*D* 15 *B*[4] *in marg.:* Nota processus 21 *A*[1] *in marg. super. cum signo marginali:* nota contra illos qui loquntur paupertatem cleri *B*[6] *in marg:* Nota

1 elicui: *fortasse respicit ad libr. De Civ. Dom. pag. 265 sqq.; De Ecclesia pag. 176 sqq.; 48 sqq.; 300 sqq.; 371* 10 *cf. ex. gr. Pol. Works 669; 665* 11 *v. 25—26* 13 *de Christo et vita eius, vitae papae contraria, egregie disputat JW in Pol. Works cap. X sqq., pag. 678 sqq. et (De Contrarietate d. d.) ibid. pag. 698 sqq. JW quae per totum illum tractatum de Christo et papa, sibi invicem contrariis, commemorat, supra obiter tangit* 22 *ad quem doctorem JW sub nomine 'mixtim theologus' respiciat, ignoro; virum doctum et in theologiae et iuris utriusque studiis versatum, qui ius canonicum et civile publice profiteretur, a JWo intelligi velle crediderim; terminum ipse formasse videtur cf. infra col. 82*[b] *('theologia decretorum') et versus exitum col. 82*[c]*:*

'Mixtim theologus' on the worldly rule of the clergy

theologus dicit, quod non elicitur ex illo textu, nisi quod sacerdotes Cristi non debent viciose dominari ut infideles reges gencium. cum quo sensu stat, quod clericus ad utilitatem ecclesie conquirat totum mundum, cum ex hoc debilitantur laici, qui clericis oppido sunt infesti. et sic indubie possunt omnia precepta negativa modificari, ut, quod non est fornicandum excessive, sed moderate, et solveretur frenum pudicicie ac cuiuslibet honestatis. et divertente clero ad seculum plus quam laici everti possit clerus in laicos et e contra, ita quod laici tam viri quam femine intendant postillacioni scripture, clerici autem tradicionibus humanis, bellis, contencionibus et aliis negociis secularibus, contempta fide scripture, quod foret nimis propinqua disposicio anticristo, ut alias diffuse exposui. sic enim posset corpus ecclesie malignancium dampnare omnes articulos fidei tamquam male sonantes et excomunicare ac persequi quoscunque, qui eos quomodocunque arguerent. horum omnium kalendas, quod dolenter refero, video hodie pululare, quorum omnium causa indubie est defectus observancie sacre scripture, cum modicus error in principio inducit in maximum in fine. nam scriptura, intellectus

His reasoning does not hold good

10 quod *omisit D, addidit in margidem* 11 postulacioni B^a 18 quandocunque B^a

ut sic sint omnes theologi sqq. contra eundem doctorem 'mixtim theologum' arguit in 'Epistola, sub ignoto nomine edita, ad provocandum alios theologos in suis questionibus (? conclusionibus) sibi acquiescere', sive in De Condemnatione XIX Conclusionum, ubi fere eisdem verbis illum impugnat: discipuli vero antichristi, etiam quidam doctor mixtim theologus, dicunt, quod non plus vult Christus in illo dicto discipulis, nisi quod non dominentur infideliter sicut gentiles, cum quo sensu stat, quod acquirant quotlibet dominationes seculares, in hoc properantes et fortificantes ecclesiam, quia depauperantes laicos, qui clericis oppido sunt infesti. unde ad tantum continuata est ista sententia, ut per quosdam apostatas intimatum est auribus Romani pontificis, qui misit sparsim bullas (22. Maii 1377 secundum Walsingham, Hist. Angl. I 345, Lewis, pag. 49 et Lechler I 374, contra Shirley, Fascic. Ziz. 707, 244, qui 31. Maii 1377 bullas editas esse ponit, cf. ibid. XXXII et 483) 15 alias: *cf. De Civ. Dom. lib. III, cuius editio in manibus Loserthii est*

et clerus sunt principia religionis Cristi, affectus humani generis et vite laicalis populi. fides enim dependet ex scriptura, cuius sensum dicit Augustinus capi ex fide factorum sanctorum, ut patet in libello De Octo Generibus Mendaciorum, ubi declarat, quod licet accipere pro labore spirituali iuxta illud Luce decimo: d i g n u s e s t o p e r a r i u s m e r c e d e s u a: 'hoc tamen est permissum, non iussum, ne forte talia non accipiens male faceret. posse', inquid, 'laudabilius non fieri in apostolo Paulo satis demonstratum est', quod probat ex hoc, quod Paulus non est usus hac potestate. 'plura', inquid, 'in verbis intelligere non valentes in factis sanctorum colligimus, quemadmodum oporteat accipi, quod facile in aliam partem duceretur nisi exemplo revocaretur'. unde propter defectum quantum ad autoritatem scripture sacre concipiendam oportet primo credere in deum, secundo cre-

Christian faith impossible without Holy Scripture

fol. 17^d denda est ecclesia catholica, || sponsa dei iuxta illud apostoli Ebr. undecimo: a c c e d e n t e m a d d e u m o p o r t e t c r e d e r e, q u i a e s t e t r e m u n e r a t o r b o n o r u m f u i t. sicut ergo tenetur quilibet credere, se esse fidelem, ita tenetur credere societatem fidelium. cum ergo nec imperium nec regnum, ymmo nec civitas nec societas potest consistere sine lege, patet, quod oportet credere de provida bonitate dei, quod dedit sue ecclesie quondam legem. non enim deficit corporibus inanimatis, vegetabilibus vel sensitivis, quin ordinat eis legem; multo magis non deficeret sponse sue.

The Church of God cannot be without a law

1 affectus A^2 *in marg.* effectus *A* generis humani B^aD 8 visum B^a accipiens *corr. A* 9 fieri *om. D, add. in marg. prima manus* 10 ex *AD* quod B^a 11 hac *AD* ac B^a 15 quantum *corr. A* concipidam B^a 17 A^1 *in marg. super. (supra col.* 17^d*):* Scriptura sacra est lex perfectissima 18 deum B^aD dominum *A* 19 est et *scripsi* et est *codd.* 20 sicut ergo tenetur quilibet *A* ergo sicut quilibet tenetur B^a sicut igitur quilibet tenetur *D* 23 B^5 *in marg.:* Videtur quod qui dedit legem vegetabilibus, sensitivis et inanimatis legem sufficientem naturalem (quod) dedit eciam homini legem sufficientem, per quam possit gubernari 24 quandam B^aD 26 ordinant B^a eis ordinat *D* 27 deficiet *D*

5 *cf. Aug. Opp. tom. VIII 1781* 6 *v. 7* 18 *v. 6*

ista lex, quecunque fuerit, est scriptura sacra et lex domini inmaculata, quam oportet ex fide capere, quod sit lex optima et per consequens verissima, completissima et saluberrima, quam omnes homines tenentur cognoscere, defendere ac servare, cum secundum illam tenentur sub optentu eterni premii domino ministrare. verbum autem abbreviatum illius legis est declinare a malo et facere bonum et, ut brevius dicam, secundum apostolum Rom. tredecimo: plenitudo legis est dileccio. omnes autem alie private leges imperatorum, regum vel civitatum aut constituciones ecclesie non proficiunt, sed officiunt, nisi de quanto ministrant et promovent ad hanc legem.

All Christians ought to study, keep, and defend Holy Scripture

ulterius sicut credimus in dominum Jesum Cristum, ita oportet credere eius ewangelium et per consequens omnes libros alterius testamenti, quos ipsum approbat. et sic bibliam nostram oportet credere legem dei, quam ipse deus onustavit sentencia, quam nec licet infringere nec negare. quomodo autem libri de biblia sunt a deo canonizati, et per quod medium autorizati, patet alibi.

Believing in Christ means believing His word as given in the gospel

istam autem legem debemus credere, positam in modo, numero et mensura, secundum quod prodest ecclesie, et ipsam credere sicut deum. unde, ut docet Augustinus primo De Doctrina Cristiana tricesimo septimo cap., ex sinistro intellectu scripture et ex eius discredencia oriuntur multa mala, ut quod offendatur in scripturam, quod inducatur in contradiccionem et, quod pessimum est, quod deficiatur in fide, que debet accipi

2 credere *(punct. subscr. delet.)* capere *A* 8 et *correxit ex* vel. *ut videtur, A* vel $B^a D$ 11 ac B^a 14 A^1 *(?) in marg. rubris litt. notavit* credere debemus ewangelio sicud in Cristum 16 testamenti alterius B^a 20 et per quod medium canonizati *om. A in textu, add. in marg. idem* 24 A^1 *in marg.:* Augustinus tricesimo septimo *scripsi ex auctoritate Maurinorum* XLII° *codd. omnes* 25 ex *om.* B^a 26 offendatur, *prius* offendantur, *sed* n *posterius punct. subscr. delet., ita ut* offendatur *effectum sit A* 27 inducatur *iteravit D, sed alterum lin. delevit*

9 *v. 10* 20 *cf. infra inde a fol. 25^b cod. A per totum cap. decimum* 23 *cf. Opp. tom. III 23*

ex scriptura. 'titubat', inquid, 'fides, si scriptuarum divinarum vacillet autoritas, porro fide titubante caritas eciam ipsa langwescit. nam si a fide quisque ceciderit, a caritate necesse est, ut cadat'. omnis enim intencio scripture referri debet ad dileccionem dei et proximi et per consequens ad tres virtutes theologicas, ut patet primo De Doctrina Cristiana tricesimo et tricesimo quinto et libro tercio cap. quarto decimo, nec non Super Psalmos centesimo quadragesimo et potest demonstrari ex intencione divine legis. 'non', inquid Augustinus, 'precipit scriptura nisi caritatem, nec culpat nisi cupiditatem, nec asserit nisi catholicam fidem. culpat autem fol. 18a flagicium, quod indomita cupiditas || agit ad corrumpendum animam et corpus aut facinus, quod fit, ut alteri noceatur, ut patet cap. decimo libri tercii. et cum dileccio temporalium dirimit caritatem et e contra dileccio eternorum dirimit dileccionem terrenorum, scriptura docet temporalia despicere et ad celestia aspirare. unde cap. tricesimo octavo primi libri De Doctrina Cristiana 'inter temporalia et eterna hoc interest, quod temporale plus

Without the authority of the Bible there is no faith in God and no charity towards our neighbour

1 divinarum scripturarum B^aD 2 porro AB^aD pro *in marg.* A 4 scripture intencio B^a 7 tricesimo *et* tricesimo quinto *scripsi ex auctoritate Maurinorum* XL° et XLV° AB^a XL° et XLV° capitulis D 8 in *(punct. subscr. delet.)* super A 9 centesimo quadragesimo B^a 144° AD 10 ex AD quod ex B^a 13 indomitas B^a A^1 *in marg. infer. (sub col. 17d) notavit* Scriptura comendatur; si vacillet scriptura, tunc et fides 14 animam *scripsi, codd.* a͡ı^m *habent, ut utrum* animum *an* animam *malint dignosci nequeat* fit ut AD ut fit B^a, *sed litt.* a *et* b *ita superscriptae sunt, ut* fit ut *correctorem maluisse eluceat* 15 nociatur B^a patet *om.* A, *sed int. lin. add.* 16 diminuit B^aD 17 diminuit B^aD dil. eternorum scr. B^a 19 tricesimo octavo *emendavi secundum edit. Maurinorum* XLII° AD *om.* B^a 20 A^1 *in margine superiore cum signo marginali notavit* differencia inter res temporales et divinas et inter earum dileccionem

4 hac expositione ad ea, quae in Aug. Opp. III 22 inveniuntur, JW alludere videtur 5 similem prodit sententiam Augustinus Opp. tom. X 2; 1002; III 24; 22; 29 sqq.; VI 1002; XI 659; 661 7 cf. Opp. tom. III 18; 22 8 cf. ibid. 67 9 cf. ibid. VI 1081 10 cf. Opp. tom. III (De Doctr. Christ. III 10) 64 15 cf. ibidem 10 cf. ibid. 23

diligitur, antequam habeatur, vilescit autem, cum advenerit. non enim saciat animam, cui vera est et certa sedes, eternitas. eternum vero ardencius diligitur adeptum quam desideratum. nulli enim desideranti conceditur plus de illo estimare, quam se habet, ut vilescat ei, cum minus invenerit'. et hec fuit intencio Cristi veniendi in carne, ut conversacio sua daret exemplum terrena contempnere, ut dicit Augustinus septimo Confessionum undevicesimo: 'quidquid ergo scriptura videtur sonare, quod non sit caritas vel ad illam, hoc ñon est sensus scripture, sed sibi contrarium'.

The best proof for the truth of Holy Scripture is personal experience

unde quantum ad tria argumenta dicitur, quod est dare tres locos pertinentes proposito, scilicet locum ab interna illustracione, locum a sensibili autoritate et locum a testimonio. locus a testimonio habet multos gradus, secundum quod testantibus conveniunt pociora signa fidelitatis, locus ab autoritate scripture est pocior, sed locus ab inspiracione doctoris primi est potissimus, sine quo nulli alii sunt validi. ideo oportet primo omnium initi fidei, cuius locus excedit locum topicum.

---

2 animam *codd.:* aīaȝ, aīam aīm *in A, cf. supra pag. 157 lin. 14* 5 ei vilescat $B^a D$ 6 hec *AD* hoc B^a 7 contempnere *in correctura A* 9 videtur scriptura B^a*; iam hinc eum cod. B ordinem verborum, qui ad veram auctoris sententiam nihil conferre mihi videtur, omittam; testabor, ubi confert* 13 locum *(prius) om.* B^a A^1 *in marg.* locus ab inspiracione / a sensibili autoritate / a testimonio 19 omnium *D, in correctura A* cūn B^a*; breviaturam hanc solvere nescio* 20 topicum: *explicit folium* 3^b *cod. D. quattuor lineae ultimae, arte scriptae, totum spatium, etiam margines, cooperiunt; sequitur fol.* 4^a*, quod Registrum tractatus nostri continet. prima pars capituli octavi* (secundo principaliter *etc. usque ad* in casu scripturam sacram et scripturam ut decipiat. tunc enim foret deus. *(cf. infra pag. 167 lin. 8)* item cum logica *etc. [cf. pag. 151 lin. 19]) folio primo cod. usque ad fol. medium* 2^b *exstat*

---

8 *cf. Opp. tom. I 166; in similem modum disputat in aliis libris, cf. VI 440; XI 625; V 228*

CAPITULUM OCTAVUM.

Is the law of God inconsistent in itself and heretical?

Secundo principaliter probatur eadem conclusio per deducens ad aliud inconveniens. scilicet quod lex dei et fides ecclesie sit sibi ipsi contraria et sic maculatissima ac summe heretica. consequens contra Augustinum et omnes sanctos et contra capud ecclesie et deum, eius autorem. et consequencia patet eo, quod scriptura non est falsa, nisi quia multi ex ignorancia vere intelligencie false intelligunt per eandem. sed constat, multos secundum veterem gramaticam intelligere contrarie et contradictorie partes scripture, ut patet de autoribus primo, secundo, tercio et quinto capitulis supra expositis. ergo per locum a sufficienti similitudine scriptura est contraria ac contradictoria sibi ipsi et per idem est summe heretica, quia scripture sacre contraria, cum utrumque contradictoriorum sit scriptura sacra. heresis autem est dogma falsum, scripture sacre contrarium, pertinaciter defensatum. cum ergo totam scripturam sacram defendunt homines usque ad mortem, videtur, quod dogma scripture alteri contrarie sit dogma falsum etc. nam quotlibet sunt partes scripture, de quibus multi male intelligunt, contradictorie atque heretice, ut patet quinque primis capitulis.

Only ignorance misinterprets Holy Scripture

licet iste questiones non moveant contra sentenciam catholicam dictam de scriptura, tamen tria dubia possunt (fol. 18b) | moveri pro ulteriori declaracione materie. arguebam

---

1 *A in marg. rubr. litt.:* Capitulum octavum B^a *in marg. prima manus* Capitulum octavum *scripsit* 9 secundum *om. A, add. in marg.* 10 contradiccione B^a 12 et quinto *A in marg. arte ad lineas adscripsit* 16 contradictoriorum *(?) A* 16 A^1 *in marg.:* quid est heresis B^5 *in marg.:* heresis est dogma falsum, scripture sacre contrarium, pertinaciter defensatum 23 conclusiones *D* 25 A^1 *in margine inferiore (sub col. 18^a) notavit* Contra illos qui false intelligunt scripturam sacram *in marg. super. (super col. 18^b):* Arguitur contra descripcionem heresis A^1

---

2 secundo: *cf. pag. 138 lin. 16* 22 *cf. ex. gr. supra pag. 9; 27; 40; 64 et alibi in primis capp. huius*

What is heresy?

autem alias contra descripcionem datam de heresi. videtur enim primo, quod deficit in genere descripcionis, cum heresis sit forma mala, qua quis denominatur hereticus, sed multi sunt heretici per maiorem partem vite, quando nichil dogmatizant. igitur non requiritur ad hoc, quod aliquid sit heresis, quod sit dogma. quamvis enim ad filiacionem requiritur generacionem precedere, tamen filiacio creata non est generacio. hereticus ergo dormiens vel faciens bonum opus de genere, non tunc dogmatizat, licet sibi insit heresis. quantum ad istud dixi cum declaracione, quod multi sancti doctores tam greci quam latini contenti sunt de isto genere, sed et decretum sub autoritate *Ysidori*. est autem dogma actus vel habitus dogmatizantis, quomodo sumitur sciencia et alia, que consistunt nunc in actu et nunc in habitu, que parum differunt. unde dogma secundum gramaticos est doctrina vel instruencia nature racionalis, qua docet vel instruit personam peccabilem. et sic sonat tam in bonum quam in malum stricciu s quam docere.

Its relation to the dogma of the Church

quibus suppositis dicitur, quod minor argumenti est falsa. nam eo ipso, quo quis est hereticus, est infidelis in peccato mortali et per consequens faciendo vel omittendo instruit se ipsum vivere contrarie ad scripturam. sicut enim facta hominum et nature inanimate, ymmo omnes creature docent homines, ut patet ex scriptura Job. duodecimo, sic perversa vita heretici dogmatizat

---

1 alias: *sequitur locus vacuus septem punctis occupatus A, in B quoque lacuna invenitur, in D textus infractus procedit* data B^a 2 primo *(punct. subscript. delet.)* in *A* 3 B^5 *in marg.:* Obicitur contra descripcionem heresis 10 insis B^a 11 *D in marg.:* Responsio sancti *corr. A, qui in extremo marg. vocab. paene illegibile* (? sancti) *iteravit* 13 *post* autoritate *codd omnes lacunam exhibent* A^1 *in marg.:* quid est dogma vel *D* *om. A* et B^a 20 B^5 *in marg.:* Responsio 22 in peccato *bis in cod. D, sed prius punct. subscr. et linea per voc. ducta deletum* 26 Job *sequitur lacuna in cunctis codd.* duodecimo *supplevi*

---

1 alias: *ad quem librum alludat, non certo scio; fortasse quae in libro De Ecclesia pag. 297/8 inveniuntur hoc loco in animo habet* 13 *cf. Decr. II c. 37 C. XXIV q. 3* 26 *v. 7—9*

eum et alios perversos ecclesie ad vivendum contrarie legi dei. ideo ostendi alias, quod dogma hereticum consistit pocius in opere vel omissione legi dei contraria quam in verbis. sive igitur intelligatur dogma sive in actu sive in habitu, impossibile est, quod homo pro aliqua mensura sit hereticus, nisi pro eadem mensura infuerit sibi dogma. eciam mortuus hereticus continuat dogma falsum, ut innuit beatus Bernardus, de Petro Abelardi dicens, quod eius pena est indeterminata, quousque noscatur, quot homines ex eius heresi sunt perversi. talis enim dogmatizat continue in seductis suis, quamdiu cum eis manserit obstinatus.

Heresy is the life contrary to God's law

secundo arguitur per hoc, quod multi doctores et specialiter decretiste loquntur satis equivoce de heresi, ergo ista descripcio non competit generaliter omni heresi.

sed ista evidencia modice movet, cum secundum philosophos in generibus latent equivocaciones et cum genera diffiniuntur. iterum homo est valde equivocum ad hominem verum et hominem pictum, ut patet in principio libri Predicamentorum Aristotelis, sed et nunc

4 ser *(expunctum)* igitur *A* sive *(post* dogma) *om. D* 8 *A*² *in marg.:* Bernhardus abbelardi *AB*ᵃ aebellardi *D, sed prius* e *puncto subscr. delevit, ut correctorem* abellardi *maluisse appareat* 13 *D in marg.:* secunda obieccio 16 *D in marg.:* Responsio 17 cum *AB*ᵃ tamen *D*

2 alias: *ad quem locum librorum suorum JW hac vocula respiciat, ignoro. indices operum editorum expectationem meam fefellerunt; definitionem vocis* dogma *supra factam in ineditis exstare ausim contendere. sed cf. De Civili Dominio lib. II (ed. Loserth) cap. VII 58, ubi JW de differentia inter locutionem operalem et sermocinalem sic disputat: cum quelibet res secundum Augustinum necessario dicit se ipsam, patet, quod sive habitualis sive sermocinalis sive operalis locucio sive unum ex omnibus his aggregatum, movens ad inducendum homines in errores, potest dici racionabiliter dogma falsum sqq.* 8 *cf. Opp. ed. Migne, Patr. Ser. II 182 pag. 537 in fine, ad quem locum JW, ni fallor, respicit neglectis ipsis verbis; vide etiam ibid. pag. 543 (Epist. CCCXXXVIII)* 20 *i. e. categoriarum: cf. Arist. ed. Acad. R. Berol. vol. III (Organon, Categ.) cap. 5. pag. 2—3*

sumitur pro spiritu racionali, nunc pro corpore illo spiritu formato, et nunc pro totali essencia, et sic de multis equivocacionibus, quas scriptura exprimit. et tamen competenter || diffinitur homo ad sensum univocum fol. 18

Definition of heresy as given by the fathers

et ita est de signis aliarum specierum. quod autem doctores loquntur tam equivoce de heresi, est forte ex ignorancia, qua nesciunt reducere dicta ad sensum univocum sive analogum, ut aliqui dicunt, quod omne peccatum mortale est heresis, aliqui, quod illud falsum dogmatizatum est heresis, aliqui, quod actus sensibilis, et aliqui, quod actus vel habitus in anima insensibilis sit heresis. et sic de multis opinionibus infundatis. ego autem non video, falsum, quod non est, esse heresim, cum secundum apostolum prima Cor. undecimo o p o r t e t h e r e s e s e s s e, et per consequens necesse est, omnem heresim esse, et per consequens nullam heresim non

Heresy is unbelief

esse. omnis ergo heresis est forma, qua infidelis denominatur hereticus et sic heresis non videtur michi esse mortale peccatum, licet probabile sit, quod omnis criminosus sit hereticus, cum ab omni peccato mortali procedit dogma falsum etc., sicut omnis peccans mortaliter videtur michi esse infidelis. nam iuxta Augustinum Super Johannem omelia undetricesima credere in 'deum est credendo ipsum eum amare, in eum ire et eius membris

---

2 sic *om. D, add. in marg.* 4 A^1 *in marg. inferiore (sub col. 18^b):* de heresi pulcra unicum B^a 7 quia B^a 9 h *(expunctum)* est *A* 10 aliqui quod illud falsum dogmatizatum est heresis *om. A, sed* A^1 *cum signis et in marg. dextro et superiore positis addidit* 11 est *(expunctum)* insensibilis *in corr. A* et sensibilis B^aD 16 nulla B^a heresim non esse *AD* heresis non est B^a 19 mortale *in correctura* B^a 22 A^2 *in marg.:* Augustinus, credere in deum

---

14 *v. 19* 18 *cf. Select Engl. Works (ed. Arnold) III 438 (c. IV): by þis may we see how þikke growein eretikis in þe rewme of Englond, and in oþir londis, þat men clepen Cristen men. for gif alle symonyents etc.* 20 *ad haec verba cf. quae JW de 'haeresi' et 'haeretico' multis locis librorum suorum disputat, ex. gr. De Fundatione Sectarum (in Polem. Works) pag. 74; ibid. 265; 258; 620; 264* 23 *cf. Opp. tom. IV (In Joh. Evang. cap. VII tract. 29) 683*

incorporari'. ex quo patet, quod omnis criminosus deficit a primo articulo fidei, cum tunc non credit in deum et per consequens dogmatizat legi dei contrarium. nam sicut est comunio sanctorum in bonis, quod quilibet iuvat reliquum, sic est comunicacio membrorum diaboli in malis, quod quilibet eorum deteriorat reliquum, docendo eum in re viam iniquitatis. et patet, quod sunt quotlibet gradus in heresi, sicut et in peccato mortali.

How far is heathen philosophy to be called heresy

tercio arguitur per hoc, quod iuxta descripcionem predictam nedum dogma Aristotelis et aliorum philosophorum gentilium foret heresis, sed doctrina sanctorum, ymmo doctrina domini Jesu Cristi. nam dogma Aristotelis de impossibilitate creacionis et nonincepcione mundi est dogma falsum, scripture sacre contrarium, ut patet Gen. primo: in principio creavit deus celum et terram. et est pertinaciter defensatum, quia a multis discipulis Aristotelis ut Averrois et aliis, ut suppono, et per idem dogma quantumlibet pii doctoris, quod cum formidine et protestacione legitima opinatur, foret heresis et sic ipse hereticus. et idem videtur de verbis Cristi, que alii defendunt pertinaciter ad sensum scripture sacre contrarium. et sic nedum omnis infidelis foret hereticus, sed omnis doctor quantumlibet fidelis, ex cuius dictis alii sinistre acciperent occasionem ad heresim defendendam.

quantum ad illud dixi, quod dogma philosophorum gentilium, ut michi videtur, et heresis, cum deficiente

6 relicum *D* 14 *A*[1] *in marg.:* contra Aristotelem 17 Aristotelis *in correctura A* 26 *B*[5] *in marg.:* Nota quod dogma philosophorum gentilium secundum istum est heresis

13 *cf. Arist. Opp., ed. Acad. Berol., Metaph. X, II 1069 sqq. et Phys. I, II 192; vide supra pag. 29; Bedae Venerabilis Opp. pars I sect. II: Sententiae Phil. ex Arist. collectae (Migne, Patrol. Ser. lat. prior. tom. XC pag. 1013): 'Mundus est aeternus' intelligitur secundum Aristotelem sqq.* 15 *v. 1* 17 *cf. Averrois Commentarii in Arist. Opera (ed. Veneta 1562) in Metaphys. IV 3, vol. VIII 86* 26 *quo in libro JW hoc dixerit, invenire non potui; quod aegre fero, sed cum multi JWi libri in publicum hucusque nondum prodierint, hoc mihi excusationem daturum esse spero*

in eis humilitate dogmatizarunt tam opere quam sermone scripture sacre contrarium et pertinaciter defenderunt, et sic omnes infideles videntur michi esse heretici. nec moveat, quod hereticus pretendat, se esse fidelem ecclesie, sicut scismaticum oportet esse prius in ecclesia et postea patenter | et pertinaciter divisum, ut nomen fol. 18d sonat, quod omnes gentiles philosophi pretendunt, se esse fideles et per consequens filios ecclesie, sicut patet de Aristotele, qui tercio Secretorum vicesimo sexto cap. declarat necessitatem fidei cuilibet politico. non enim oportet, quod hereticus sit de facto filius ecclesie, sed quod pretendat, se esse fidelem. de scismatico videtur, quod oportet, eum prius fuisse vere vel pretense filium vere ecclesie et sic gentiles philosophi, licet non fuerint scismatici, erant tamen heretici. et ista videtur sentencia Rabani libro quarto, octavo cap.: 'heresis', inquid, 'grece ab eleccione vocatur, eo, quod unusquisque talis eligit, quod sibi melius videtur, ut philosophi Peripatetici, Achademici, Epicuri et Stoyci, vel si qui alii perversum dogma excogitantes arbitrio suo de ecclesia recesserunt. inde ergo heresis dicta greca voce ex interpretacione eleccionis, qua quisque arbitrio suo ad instruenda seu ad suscipienda quelibet ipse sibi eligit. nobis vero ex arbitrio nostro nichil inducere licet, sed nec eligere, quod aliquis de arbitrio suo induxerit. apostolos dei habemus autores, sed nec ipsi quidquam ex suo arbitrio,

Difference between the meaning of heresy and of scism

3 videntur B^a videtur *D; punct. subscr. delevit A, sed in marg. add.* videntur 4 esse se *D* 5 prius esse *D* 6 A^1 *in marg. superiore (sup. col. 18d) notavit* non oportet, si quis est hereticus, quod ergo prius sit fidelis, modicum ante 10 cuicunque *D* 14 fuerunt *D* 15 tamen *om.* B^a, *inter lin. add.* 16 B^5 *in marg.:* Nota differenciam inter scismaticum et hereticum A^1 *in marg.:* Rabanus heresis unde dicitur 18 melius sibi B^aD 22 instruenda seu ad *om.* B^a 23 ad *om. A, sed inter lineas addidit* sibi ipse B^a

8 *cf. similem argumentationem de fide et ecclesia ante Christi incarnationem in libro De Ecclesia (ed. Loserth) cap. XVII et XVIII pag. 388 sqq.* 9 *cf. Secretum Secretorum (opus Aristoteli adscriptum, sed spurium) ed. Bononiae 1501. fol. 17b (capita et libri non distinguuntur)* 16 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II, 111 (De Universo) pag. 94*

quod inducerent, elegerunt, ymmo acceptam a Cristo disciplinam fideliter nacionibus assignarunt. ita si angelus de celo aliter ewangelizaverit, anathema vocabitur'.

hic videtur doctorem primo innuere, quod multi gentiles philosophi erant heretici. secundo videtur innuere, quod nemo debet quidquam asserere nisi veritatem scripture sacre. ex quibus sequitur tercio, quod ipsa sit speculum ad discernendum catholicum ab heretico. conceditur ergo, quod infideles philosophi erant heretici. utrum autem moriebantur tales, est impertinens isti tractatui. dicti ergo imperfecti philosophi aliquando satis pertinaciter defenderunt dogmata valde heretica et alii eorum disciputi defenderunt dogmata ex illis accepta; ita quod quilibet hereticus habet et defendit proprium dogma, sicut quilibet lapsus habet proprium peccatum originale, sed pretendit, se defendere veritatem, quam consocius dogmatizavit et non dogma suum, quod lapsum est sine indigencia defensionis. et sic nec Cristus nec eius apostoli, in quantum dogmatizaverant scripturam sacram, habuerant dogma falsum, nec sinistre intelligens verbum Cristi defendit ipsum ut sic, sed heresim, quam occasionaliter ex illo accipit. sic ergo totum hoc genus triplicatum dogma falsum scripture sacre contrarium est materiale in heresi, cum includit formam positivam per declinacionem a veritate viciatam et regule mensuranti

Contradiction to Holy Scripture is the material and characteristic point in heresy

2 si *AD* quod B^a 12 philosophi *omisit in textu A, sed in margine addidit idem* 13 valde B^a vel *A om. D, ubi locus vacuus invenitur, in quo posterius lectio vera suppleri possit* 14 illis B^aD simul *A* 15 dogma sicut quilibet lapsus habet proprium *om. A, sed add. cum signis in marg. inferiore et dextro positis idem* 18 dogmatizat B^aD est *om. D, addidit in margine eadem manus* 19 nec *D* enim AB^a 20 dogmatizarant *D* 22 heresim *om. A, in margine addidit idem* 23 triplicitum B^a

2 *cf. Gal.* 1_8; *I Cor.* 16_{22} 6 *cf. quae JW disputat de haeresi et haereticis in libro De Blasphemia (ed. Dziewicky) cap. V pag. 72 sqq.*

suum peccatum contrariam. ultima vero particula ponitur tamquam differencia, cum ille defendit pertinaciter culpam suam, qui post tempus quiescit in illa tamquam in apparente bonum.

quod autem alii striccius loquntur de heresi, quod non sit nisi vox, qua docetur oppositum fidei nec est pertinaciter defensatum nisi impe*d*itus in facie ecclesie, prius cristianus ipsam | constanter sustineat, et sic de aliis limitacionibus magistralibus videtur inutilis novitas et infundabilis. nam voces vel signa talia naturalia non sunt hereses, sed ipsum dogma falsum, quocunque signo factum fuerit. theologus ergo potest restringere vel laxare istam descripcionem et nomen heresis secundum exigenciam comunicacionis.

fol. 19^a

Can the Bible be reproached of heresy

secundo arguitur, cum scriptura sacra quinto modo dicta sexto cap. sit signum scriptum, quod una vice potest significare sensum catholicum et alia vice sensum hereticum, videtur de possibili, quod scriptura sacra erit heretica et per consequens, iuxta logicam Cristi Matth. undecimo: c e c i v i d e n t etc., scriptura sacra est heretica. sic enim spiritus una vice sanctus atque catholicus est, alia vice hereticus, ergo per idem scriptura sacra.

hic videtur michi, quod signa extrinseca ut tabule vel scriptura non sunt heretica nisi valde equivoce, sicut urina dicitur sana, quia est signum sanitatis, sic, inquam, potest dici scriptura hominis heretici vel eius vocem esse hereticam vel blasfemam. et ex talibus signis potest homo apprehendere heresim atque blasfemiam. unde

---

1 A^1 *in marg. inferiore cum signo:* Quid est pertinaciter defensare 3 post *D, A in marg. cum signo* per AB^a tempus *om. D* 7 impe*d*itus *scripsi* impetitus B^aD inpetas *A, sed* ti *superscripto sillabae* et *a correctore* inpetitas *efficitur* 8 constanter *om., postea in margine lineae primae col.* 19^a *adscripsit A* 11 heresis B^aD 16 signum sit B^a quod B^aD i tamen (tamen *punct. subscr. delet.)* quod *A* 20 11° AB^a 5° *D* 25 sana *AD* sua B^a *hic in A signum in marg. invenitur, sed glossa ad illud spectans deest* 26 hominis B^aD sacra *(expunctum)* hominis *A* verocem B^a *om. D, sed in marg. prima manus add.* vocem 27 talis B^a

---

16 *cf. supra pag. 114* 20 *v. 5*

cum scriptura sacra sensibilis dicit agregative talia sensibilia et conformitatem eorum ad sensum domini, patet, quod sinistre ipsa intelligens facit ea non esse sibi scripturam sacram, sed multis contrarie intelligentibus eadem signa, tunc illa sunt uni materiale in heresi, alteri autem sunt materiale in scriptura sacra. et sic concomitanter habent duo in casu scripturam sacram et scripturam ut decipiat. tunc enim foret deus mendax ut patet inferius. si ergo epistole, carte vel bulle papales, textus philosophorum et iurium humanorum defenduntur a falsitate, quanto magis fides scripture! quando autem scriptura per se dicitur, ipsa autonomice intelligitur propter eius excellenciam.

unde sicut est quintuplex maneries scripture, sic est quintuplex armatura, secundum quam defendi potest a callidis sophistis, qui nituntur sibi imponere falsitatem. pro quo notandum, quod, sicut sunt quinque arma spiri-

Five weapons against those that scoff against Holy Scripture

---

5 *B*[5] *in marg.:* Nota, quod in scriptura sacra sunt duo, scilicet materiale et formale 6 concomitanter *scripsi* comitanter *D* comunicanter *B*[a] concomunicanter *A, quod utrum rectius legatur* concomitanter *an* concomunicanter, *dubito* 8 *B in marg. notavit:* ⋏ usque huc: tunc enim *(cf. pag. 151 lin. 21* *D in marg.:* + *(cf. supra pag. 158 lin. 20)* [8]tunc *(sic) A, qui in marg. signum* O#O *(cf. pag. 151) iteravit, magnam illam lacunam hic ad finem venisse indicans* *C hinc, post magnam lacunam, a me notatam pag. 151, orationem recipit* deus *om. C* 10 iurium *in correctura C* 11 fides scripture *B*[a]*CD* scripture fides *A, sed duabus lineis superscr. ordinem cunct. codd. restituit* 12 per se dicitur *C in loco vacuo suppleta* per se scriptura *B*[a] ipsa *om. C, in marg. add. C*[2] 15 *A*[1] *in marg.* Nota de quinque armaturis *D*[5] *in marg.:* de quintuplici armatura 17 *B*[5] *in marg.:* Nota quod quinque sunt arma defensiva spiritualia secundum Augustinum in libello Ad Spiritum Sanctum. *iam hinc pergit, nisi fallor, B*[3]*:* Prima armatura est quod est dare ydeas deo coeternas; secunda armatura est, quod est dare ex parte rei universalia preter signa; tercia armatura est, quod tam ex rebus unius speciei quam disparium specierum est dare unum totum. unde apostolus prima Cor. duodecimo *(v. 12; 27):* e c c l e s i a e s t u n u m c o r p u s, ymmo una persona agregata; quarta armatura est quasi scutum tutissimum, scilicet illa methaphisica altissima, que dicit, quod omnia, que fuerunt et erunt, sunt nedum secundum esse intelligibile, sed secundum suum esse reale pro tempore suo presencia, iuxta illud Ecclesiastes 3°: o m n i a t e m p u s h a b e n t; quinta armatura est

tualia defensiva, que recitat Augustinus in libello Ad Spiritum Sanctum de scriptura apostoli Ephes. sexto, scilicet scutum fidei, galea salutis, lorica iusticie, preparacio pedum in ewangelio pacis et cingulum veritatis, sic correspondenter sunt quinque genera armorum defensivorum celestis logice, per que potest catholicus iacula et omnes insultus sophistarum evertere incassum nitencium sacre pagine veritatem de virtute sermonis subvertere.

Holy Scripture contains the eternal thoughts of the Almighty on the universe

primum est, quod est dare ydeas deo coeternas, que sunt in eo raciones vel exemplaria, iuxta que universitas est creata, iuxta illud Joh. primo: quod factum est, in ipso vita erat. per hoc enim potest intelligi, quomodo ista scriptura Gen. primo dixit deus: ffiat lux et facta est lux, sit onusta sentencia, ita quod primum 'dicere sit verbum dei, secundum 'ffiat' sit racio || exemplaris, fol. 19b
et tercium 'facta est' dicat faccionem rei et existenciam creature. per hoc eciam potest intelligi in multis locis scripture fecunditas, profunditas atque sublimitas, ut sepe meminit Augustinus. ista autem est galea salutis, cum secundum Augustinum Octoginta Trium Questionum qu. quadragesima sexta: 'sine noticia ydearum nemo sit sapiens vel beatus'.

---

quasi singulum latum amplectens hec omnia. scilicet noticia equivocacionis terminorum scripture. qua non *(sub* non *linea picta est)* cognoscitur non esse contradiccionem in equivocis. illa sunt *armatura (scripsi; cod.* arma) responsalis in theologia 1 que *in correctura A* 2 spiritum AB^aC papam *D* 5 sic *om.* B^aD 10 *A* [1] *in marg.:* prima armatura 13 ipso: i *omisit, post supra addidit A* quod factum est in ipso vita erat per hoc enim potest intelligi quomodo ista scriptura Gen. 1° *om.* B^a, *sed addita sunt in marg. inferiore* 15 omissa B^a 16 dei *om. A, postea add. int.* verbum *et* secundum 17 et *(post* rei) *AC* in B^aD 19 sublimitas *D; in correctura A* subtilitas B^aC 21 quadragesima sexta *scripsi, quia Maurini sic numerant* XLVIIa *codd.* 22 fit B^a

---

1 *hunc locum, verbis ipsis Augustini expressum, in libris eius genuinis nusquam inveni, sed in rem commemoratam cadere mihi videntur ea, quae August. scribit Opp. tom. VIII 1259; 1610* 10 *opinionem JWi de coaeternitate idearum cum deo cf. Trial. (ed. Lechler) pag. 61—73* 12 *v. 3b; 4* 14 *v. 3* 21 *cf. Opp. tom. XI 328 (Liber De Diversis Quaestionibus octoginta tribus), sed JW non ipsis Augustini verbis utitur*

and the fundamental ideas of all that has been created

secunda armatura est, quod ex parte rei est dare universalia preter signa, iuxta illud Gen. primo: creavit deus omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aque in species suas et omne volatile secundum genus suum. et noticia istarum creaturarum comunium est medium ad intelligendum trinitatem increatam, ut docet Augustinus in Dialogo Ad Felicianum. et hinc dicit Anselmus in De Incarnacione secundo cap., quod negantes talia universalia sunt 'dialectice heretici'. non enim est aliqua fallacia in materia de trinitate vel incarnacione, quin potest proporcionaliter detegi in materia de universalibus, et multe scripture, que alludunt rebus comunibus, *possint* de virtute sermonis defendi. ideo indubie vel est ista sentencia catholica vel heretica, quod non credo, quemquam presumendo asserere, cum tot sancti ipsam defenderant. et ista armatura est quasi lorica, secundum quam genera et species per differencias in suis suppositis sunt contexta.

There is a unity of conception with all the difference in species

tercia armatura est, quod res tam unius speciei quam disparis licet distiterint loco et tempore sunt realiter unum totum, iuxta illud Joh. primo: mundus per ipsum factus est. et hec est quasi incitatorium pedum anime ad tendendum in ewangelicam unitatem et ad defendendum scripturam sepissime de virtute sermonis

---

1 A^1 *in marg.* secunda armatura D^5 *in marg.* 2ª 5 istarum creaturarum *AD* creaturarum istarum B^a creacionum *(lin. per voc. ducta delet.) C, sed* C^2 *in marg. correxit* comunium creaturarum, *ut* istarum comunium creaturarum *legat* 8 A^1 *in marg.:* Anselmus in *om. CD* 9 secundo *scripsi ex auctoritate editionis Migne* 1° *codd.* B^5 *in marg.:* Nota, quod negantes universalia realia sunt diabolici heretici secundum Anselmum dialectici AB^aD; *C, ubi* diabolice, *in marg. a* C^6 *sine signo additum, ad* dialectici *in textu videtur respicere* 10 enim *bis D* 11 quin *ACD* quoniam (q̄m) B^a 13 alludunt *ACD* abundant B^a '*possint*' *addidi* de virtute sermonis *in lacuna scripta C, in marg. quoque addita sunt a* C^6 16 defendunt *C* defendant *D* 19 A^1 *in marg.:* tercia armatura D^5 *in marg.:* 3ª 20 destituerit B^a 22 hec AB^a hoc *CD* 23 ad *om.* B^aCD; *A, sed add. int. lineas*

---

2 v. 21 8 cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 158 pag. 265

signanter positam secundum differenciam numerorum, iuxta illud apostoli Gal. tercio: non dicit in seminibus quasi in multis, sed semine tuo, qui est Cristus. iuxta quam logicam apostolus loquitur Ephes. quinto: fuistis, inquid, aliquando tenebre, nunc autem lux in domino, et iterum Rom. quinto decimo hortatur, ut unanimes uno ore honorificemus deum. et hoc fuit medium Augustino et sanctis doctoribus concedendi cum apostolo prima Cor. duodecimo, quod ecclesia est unum corpus, ymmo una persona, quia mulier fortis, de qua Proverb. tricesimo uno, et sponsa Cristi, ut dicitur in Canticis, ac mater fidelium composita ex omnibus predestinatis preteritis vel futuris, sed et ex angelis beatis, ut dicit Augustinus Enchiridion, quadragesimo tercio, et huius mulieris vox est in psalmis sepissime secundum varias eius partes, qua negata forent psalmi falsissimi, ut sepe notat Augustinus. unde dicitur Psal. centesimo vicesimo octavo: 'est', inquid, 'quidam homo, qui sibi benedicitur, et nemo timet dominum, nisi qui est in membris ipsius hominis, et multi homines sunt et unus homo est. ipsi enim cristiani cum capite suo, quod ascendit in celum, unus est Cristus, unus ergo | homo Cristus, capud et corpus, quod est ecclesia. intelligamus ergo vocem huius hominis, in cuius corpore unus sumus homo, et videbimus ista vera bona Jerusalem'.

The Church is the communion of the elect, past and future

fol. 19^c

2 ad Gal. *CD* 4 loquitur *om. C, add. int. lin.* C^2 8 concedendum $B^a D$ 9 I^a AB^a, *om. D* ad *C* A^1 *in marg.:* ecclesia quid est 11 B^5 *in marg.* Nota quod sponsa Cristi est composita ex omnibus predestinatis presentibus, preteritis et futuris et ex angelis beatis secundum Augustinum in Enchir. cuius capud est Cristus 14 et *om. D; AB^aC, sed int. lin. trium horum additum est a correctore* 15 quinquagesimo tercio *scripsi auctoritatem Maurinorum secutus* XLIII° *codd.* 18 centesimo vicesimo octavo *emendavi* CXXVII^o *cuncti codd.* 19 sibi AB^a sic *CD* 25 vera *correxerunt* AB^aC A^1 *in marg.:* Augustinus

2 v. 16 4 *v. 8* 6 *v. 6* 9 *v. 12—13* 11 *v. 10* 12 *cf. cap. 1—2* 14 *cf. Opp. tom. VII 593* 18 *Ps. 128*$_4$ *cf. ibid. VI 538*

unde exponens varietatem, qua dicitur: beati omnes etc. statimque subiungitur singulariter: labores manuum tuarum manducabis, sic expositorie prosequitur Augustinus: 'o vos, o tu, vos multi, qui unus estis; labores fructuum tuorum manducabis'. sic ergo loquitur scriptura de uno, sed et wlgus ac ethnici sic loquntur de populo et artificialibus agregatis, cum secundum Aristotelem oracio est vox signativa ad placitum.

All that is, was, and will be is present before God

quarta armatura quasi scutum tutissimum est illa alta methaphisica, que dicit, quod omnia, que fuerunt vel erunt, sunt aput deum nedum secundum suum esse intelligibile, sed secundum esse reale, pro tempore suo presencia, iuxta illud Ecclesiastes tercio: omnia tempus habent et suis spaciis transeunt universa sub sole. et sic possunt salvari scripture, concordari doctores et tolli faciliter insolubiles difficultates aliis, qui incarcerant presens tempus. sic enim pertinenter et veraciter loquitur veritas Joh. octavo: antequam Abraham fieret, ego sum, et Luce tercio decimo: ite et dicite wlpi illi: ecce demonia eicio et sanatos perficio hodie et cras, et tercia die consumor. et ad illum sensum allegat Cristus illud Ex. tercio: ego sum deus Abraham, deus Ysaac et deus Jacob, dictum diu post mortem istorum sanctorum, ut patet Luc. vi-

---

1 exponens *in fine correxit* C^2*; iam hinc has emendationes correctoris* C^2*, ubi ad restituenda scriptoris verba nihil conferent, omittam; notabo autem, ubi conferent. per totum tractatum emendationes hae minores correctori* C^2 *debentur* 3 manducabis *om. A, sed in marg. add.* 4 manuum *(punct. subscr. et lin. per voc. ducta delet.)* fructuum *D* 5 ergo *A* igitur B^a enim *CD* 8 signativa *concludit lineam,* ad placitum *in margine adscripta sunt,* quarta: *nova linea incip. A* 9 A^1 *in marg. notulam hanc habet* quarta armatura *D in marg.:* 4ª 14 A^2 *in marg.:* de temporis < ampliacione / dilatacione 20 sanitates B^aC 23 a *(expunctum)* ysaac *D* 24 diu *ACD* domini *(?)* B^a

---

3 *cf. Opp. tom. VI 843* 7 *cf. Arist. (ed. Acad. R. Berol.) vol. III, Artis Rhetor. II 18 pag. 714; III 1 pag. 719* 13 *v. 1* 18 *v. 58* 19 *v. 32* 22 *v. 6* 24 *v. 37*

cesimo. unde scriptura sacra est plena talibus exemplis, ut Joh. vicesimo: ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, deum meum et deum vestrum, et secunda Thym. quarto: ego enim iam delibor, et tempus mee resolucionis instat. unde propter certitudinem eventus dicit secunda Thessal. secundo, quod anticristus revelatur in suo tempore et prima Thym. secundo diçit, quod testimonium Cristi temporibus suis confirmatum est, quo modo loquitur Salomon Proverb. vicesimo quinto: mala aurea lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. oportet enim omnia opera succedencia succedere optime suo tempore, modo, quo loquitur Psal. centesimus quadragesimus quintus: oculi omnium in te sperant, domine, et tu das illis escam in tempore oportuno. nam nimis magna foret confusio, si deus sineret totam universitatem creatam prorumpere simul tempore. et hec racio, quare prophete loquntur tam varie cum differenciis temporum, ut notat Augustinus Super Psal. centesimo vicesimo quinto: 'solet', inquid, 'fieri, ut propheta de preterito loquens futura pronunciet', ut in psalmo vicesimo secundo: ffoderunt manus meas et pedes meos, futura erant et quasi facta cantabantur. omnia

Prophecy in relation to the idea of time

1 unde scriptura sacra est plena talibus exemplis ut Joh. vicesimo *om. D, add. in marg. D*[1] 2 discendo *ACD* 4 2ª thim. *AB^a* ad thim. *C* thym. *D* 5 *B*[5] *in marg.* hic ponit ampliacionem verbi et temporum 6 2ª thessal. *AB^a* ad thessal. *C* thessal *D; et sic constanter, ubi in C et D epistolae apostolorum laudantur; iam hinc non testabor* 9 revelatum *(punct. subscr. et lin. per voc. ducta delet.)* confirmatum *D* 12 oportune *CD* oportuno *B^a* tempore suo *B^aCD* 13 centesimus quadragesimus quintus *emendavi* CXLIV^us *cuncti* 15 escam illis *B^aD* escam illorum *C* 17 prorumpere *A* subito prorumpere *B^aCD* 19 super psal. *om. A, sed* super *in marg. dextro,* psal. *in sinistro adscripta sunt* 125° *ACD* 129° *B^a* 21 vicesimo secundo *emendavi* XXI° *codd.* 23 meos *om. D*

2 *v. 17* 4 *v. 6* 6 *v. 26; cf. 31* 8 *v. 6* 10 *v. 11* 13 *Ps. 145 15* 19 *cf. Opp. tom. VI 820* 21 *cf. ibid. V 128* *Ps. 22 17*

enim, que futura sunt, deo iam facta sunt, cui conformiter loquitur Anselmus in De Concordia quinto cap.: 'quemadmodum', inquid, 'presens tempus continet omnem locum et que in quolibet loco sunt, ita eterno presenti simul clauditur omne tempus, et que sunt in quolibet tempore'. ideo quinto cap. ita dicit: 'non enim dico
fol. 19d accionem meam crastinam || nullo tempore esse, sed hodie nego illam esse, que tamen semper est in eternitate'.

et conformem sentenciam dicunt quotlibet sancti concedentes cum scriptura sacra, quod deus iustificat impium, quod ceci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt et mortui resurgunt, ut dicit Cristus Matth. undecimo.

and in the light of the above thesis

per hanc itaque armaturam cognoscitur materia de predestinacione, de necessitate futurorum cum contingencia ad utrumlibet et solucio illius argumenti: Cristus deus hoc asseruit, ergo eveniet. nam tam necessarium est futurum sicut preteritum, cum contingit ad utrumlibet,

---

1 deo iam facta sunt *om. D, sed add. in marg.* D^1 2 B^5 *in marg.:* nota quod Anselmus ponit ampliacionem verbi A^1 *in marg.:* Anselmus quinto *scripsi ex auctoritate editionis Migne* 8° *codd.* 3 inquit *om.* B^a 6 quinto *sanavi secundum editionem Migne* 9° *codd.* 7 A^2 *in marg. superiore (sup. col. 19d):* multa de equivocacione 8 que *om.* B^a 16 solucio AB^aD, C^2 *int. lin. add.* solait *linea per vocem ducta delet. C* cristus *om. C* 18 sicut *ACD* quam sicut B^a

---

2 cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 158 pag. 514 6 *cf. ibid. 515* 13 *v. 5* 15 *cf. similem sententiam de necessitate futurorum Polem. Works 614; Trialog. (ed. Lechler) IV 13 pag. 289—290; De Dominio Div. (ed. R. L. Poole) I 14 pag. 115 sqq.; 38; 43 sqq.; 112 sqq.; 183; cf. etiam in quantum JW de hac thesi concordet cum Rich. Fitz Ralph (Armacano), Summa in Quaest. Armen. lib. XIV et XVII, et cum doctore Profundo (Bradwardina), De Causa Dei (ed. Savile, London, 1618) lib. III; eisdem fere verbis, quibus supra utitur, propositionem de necessitate futurorum defendit De Dom. Div. 128: est ergo absolute necessarium, si Christus vel scriptura sacra aut liber vite . . . . . quidquam asseruit, tunc ipsum secundum formam assercionis est necessarium evenire, quia Joh. 10 35, 36 legitur, Veritatem sic alloqui phariseos: non potest solvi scriptura etc.*

quod nichil fuit. unde sine isto scuto fidei, quo credimus creaturas mutabiliter succedere et deum inmutabilem racione eternitatis omni preterito vel futuro assistere, non video, quomodo salvaretur scriptura methaphisica de dei noticia intuitiva vel philosophia de successivis edocta.

Apparent contradictions in biblical terminology and their solution

quinta armatura quasi cingulum latum amplectens hec omnia est noticia equivocacionis terminorum scripture, qua cognoscitur non esse contradiccionem in signis equivocis, ut exemplatum est primo capitulo tam ex scriptura quam ex testimonio Augustini. equivocaciones enim subtilissime latentes philosophos in nostris codicibus exprimuntur, quas, dum theologus cognoverit, potest intelligere veritatem, que non iacet per se in verborum velamine, sicut nec falsitas vel repugnancia et ille, qui casto amore diligit dominum Jesum Cristum, non gloriam vanam sophisticam, utitur hac logica instar scripture, ut dictum est tercio capitulo.

triplex autem exemplum ponitur ad detegendum hanc equivocacionem, primum, morale, quo concordantur dicta apostoli prima Cor. decimo: sine offensione estote Judeis et gentibus et ecclesie dei, sicut et ego per omnia omnibus placeo, et Gal. primo: si adhuc hominibus placerem, Cristi servus non essem. super quo Augustinus: 'qui autem hominibus placet propter veritatem, iam non ipse illis, sed ipsa veritas placet. si vero homo propter se ipsum, id est propter privatam et propriam utilitatem placere querit,

2 mirabiliter B^a 3 omni B^aCD cum A 5 philosophica CD 7 A^1D *in margine hanc habent notulam:* quinta armatura 9 cognoscitur non esse B^aCD cognoscitur esse A, *sed int. lin. add.* secundum *super* esse, *ut* cognoscitur secundum esse *legatur* 10 A^2 *in marg.:* equivocacio 15 vel *om. A, int. lin. add.* 19 ponitur AB^aC videtur D 23 omnibus B^aCD in omnibus A 25 A^2 *in marg.:* Augustinus 26 propter *om. D, sed prima manus add. in marg.* 27 A^2 *in marg.:* placere hominis *(sic)*

10 *cf. supra pag. 9 sqq.* 18 *cf. supra pag. 54* 21 *v. 32* 23 *v. 10* 25 *cf. Opp. tom. VII 254, similiter disputat ibid. 319; 520; 709; II 1093; IV 1248*

superbia est, et deo non placet. utrumque ergo recte dici potest: et ego placeo et ego non placeo. si enim assit bonus intellector piusque pulsator, patebit utrumque, et nulla inter se repugnancia repellet intrantem. nec moveat, quod dicitur omnibus: numquid placebat persecutoribus suis, sed placebat omni generi hominum, quod Cristi congruebat ecclesie sive iam intus positis, sive in eam introducendis et, ut ostendat, quod propter veritatem placeret, addit: non querens, quod michi est utile, sed quod multis nichil terrenum utile querens, sed ut salvi *Their ethical interpretation* fol. 20a fiant'. ecce primo, quante nitebantur || sancti excludere falsitatem et repugnanciam a scriptura. et ecce secundo, quod placere sic creature finaliter propter se, est placere homini simpliciter et placere hominibus sub racione placendi deo finaliter, quod est placere secundum quid, est placere equivocum contradiccionem excludens. et ecce tercio, quomodo sancti notant distribuccionem acomodam, ut per omnes homines intelligunt omnia genera hominum, que sunt ista duo homines in ecclesia et homines extra ecclesiam. et talis equivocacio notatur ex verbis apostoli, qua secundo dicit: si hominibus placerem, Cristi servus non essem, hoc est secundum racionem qua carnales. sic enim secundum Augustinum in De Verbis

---

1 superbiam *(?) A* recte *om. C* 3 intellector *B[a]C, in exitu vocis corr. A* lector *D* patebit *CD; in margine adscripsit A (prima manus)* patet *B, expunctum A* 5 placebat *AB[a], C in exitu verbi corr.* placet *D* 7 positus *B[a]* 9 *C in marg.:* 2 11 *A[2] in marg. infer. (sub col. 19[d]):* placent homines varie propter varias causas *in infima folii parte ad dextram nota memorialis haec exstat:* sancti excl. fals., *quam prima manus notavit, ne, quibus verbis novum folium incipiendum esset, oblivisceretur* 13 quod *bis C* sic *om. B[a]; A, sed add. in marg.* sic creat. final. propter se quod est placere *om. C, sed C[2] add. int. lin.* 14 quod est *cuncti codd.* 17 vocant *C, cum signo in marg.* vel notant *prima manus* 18 intelligantur *B[a]CD* 20 et *om. D* 21 cristi servus non essem *om. B[a]D; A, sed in marg. add.* 23 enim sic *B[a]*

---

23 *haec ipsa August. verba in eius libro De Verb. Dom., quamvis diligenter investigaverim, nusquam inveni; sed cf. Opp. tom. IX 343 (Sermo 21 omissus etc.) in Quaest. 83 (Quaest. 59); ibid. 717*

Domini, sermone vicesimo primo equivocatur in homine: 'homo', inquid, 'dicitur, qui secundum hominem vivit'. et patet ex modo loquendi apostoli prima Cor. primo. denique illis, qui secundum deum vivunt, dicitur: dii estis et filii excelsi omnes. et per istam equivocacionem concordavi, quod Constantinus noluit iudicare humiles sacerdotes. nam si sunt dii, exempti sunt ab exaccione et cohercione civili.

The double meaning of Holy Scripture in treating concrete things

secundum exemplum est naturale, quomodo nomina substanciarum materialium quandoque signant concretive materialem essenciam, cui accidit forma substancialis, et quandoque simpliciter signant unionem illius essencie cum forma huiusmodi. in qua equivocacione discordarunt Plato et Aristoteles. iuxta primum sensum vere dicit scriptura Joh. secundo aquam factum vinum. nam eadem essencia materialis, que nunc est aqua, post permixcionem variam erit vinum. et ita de aliis speciebus corporum, inter que scriptura concedit conversionem. unde Gen. primo vocatur illa materialis essencia nunc terra, nunc aqua et nunc abissus, que de facto est materia prima, ut notat Augustinus duodecimo Confessionum. ad quem sensum concedendum est, quod homo sit terra, semen vel aliud materiale, exquo fit

---

6 concordam *CD* *B*[3] *in marg.:* Nota quod ipsi dicuntur dii. qui sequntur deum in vivendo. unde in psalm. ego dixi: dii estis et filii excelsi omnes 8 accione *D, sed D*[1] *in marg. add.* ex *cum signo ad* acc *respiciente, ut* exaccione *eum maluisse appareat* 9 *A*[1] *in marg. inferiore cum signo:* quomodo homines fuerant in adam et res sunt in seminibus 15 factam *CD* 16 naturalis (? materialis) *A* conmixcionem *CD* 19 ista *CD*

---

3 *v. 26—29* 5 *cf. Joh.* 10_{25}*; Ps.* 82_{6} 14 *locos Platonis et Arist. hic laudatos, neglectis inscriptionibus librorum, capitulis etc., conferre operae pretium non videtur esse; nec me, editoris operam ingressum, pudet; vestigia Lechleri, viri doctissimi, terrent: ne unum quidem ex pluribus locis, ad quos JW in Trialogo redit, ille in ipsis Graecorum scriptis invenire potuit. paene fieri nequit; platonicam enim doctrinam viri illius aetatis non ex ipsis Platonis libris ut ex limpidissimo fonte, sed traditionis ope cognoverant* 15 *v. 9* 19 *v. 1—2* 21 *cf. Opp. tom. I 248 sqq.*

corpus suum. et sic sacerdotes erant parcialiter in lumbis Abrahe, ut dicunt scripture Gen. tercio et Ebr. septimo, ymmo sic omnes materiales substancie create sunt simul, ut dicit Ecclesiasticus duodevicesimo cap., et in ista equivocacione detecta in scriptura varie contendunt philosophi, ut dixi in quodam tractatu De Formis. unde istam materiam egregie tractat venerabilis Anselmus in De Conceptu Virginali vicesimo tercio cap.: 'equidem negari nequit, infantes in Adam fuisse, cum peccavit, sed in illo causaliter seu materialiter velut in semine fuerunt et in se ipsis personaliter sunt, quia in ipso fuerunt ipsum semen. sunt in se singuli diverse persone, in illo non alii ab illo, in se sunt alii quam ille, in illo fuerunt, ille in se sunt ipsi, fuerunt ergo in illo, sed non ipsi, quoniam nondum erant ipsi. forte dicit aliquis: illud esse, quo alii homines in Adam fuisse dicuntur, quasi nichil et inane quiddam est, nec est nominandum esse. dicat ergo illud fuisse nichil aut vanum sive falsum, quo fuit Cristus secundum semen in Abraham, in David et in aliis patribus, ex quo omnia, que sunt ex semine, fuerunt in seminibus, et nichil fecisse deum, cum omnia, que procreantur ex semine, ipse

The unity of mankind represented by Adam

2 limibis *(vel* lumbis) *in correctura A* dicunt scripture AB^a dicit scriptura *CD* 3 sic *om. D* 5 deteta *A, sed addidit idem* c *supra* e *alterum, ut* detecta *efficiatur* 8 A^1 *in marg.:* Anselmus 9 B^5 *in marg.:* Nota quod infantes fuerunt in adam, quando peccavit, sed causaliter vel materialiter et non personaliter 10 seu AB^a vel *D* et *C* 11 et *om. A, addidit idem inter rigas* 12 sunt in se *A* in se sunt B^aCD 15 quoniam AB^aC quomodo *D* nondum AB^aC non dicunt *D* 17 quiddam B^a quidem *AC, D (?)* 19 vanum AB^a vacuum *CD* 20 si *(linea per vocabulum ducta delet.)* omnia *D* 21 in *(linea per voculam ducta deletum)* ex *D*

2 v. 15 3 *v. 10* 4 *v. 1 sqq.* 6 *hunc tractatum, qui inscribitur De Materia et Forma (cf. Shirley, Catalogue No. 6), publici iuris nondum factum, conferre non potui* 8 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 158 pag. 454* 9 *similes conclusiones JWi de damnatione infantium cf. Trialog. IV 13 pag. 290 sqq.*

fecit prius in seminibus || ipsis; et dicat nichil vel vanum aliquid esse hoc, quod, si verum non esset, hec, que videmus esse, non essent. si enim verum non est, ea, que natura procreat ex seminibus, in illis prius aliquid fuisse, nullo modo essent ex ipsis, quod, si hoc dicere est stultissimum, est non falsum vel vanum, sed verum et solidum esse, secundum quod fuerunt omnes alii homines in Adam, nec fecit deus inane aliquid, cum eos in illo fecit esse'. — ecce, quod tempore huius sancti fuerunt dialectice heretici negantes scripturam sacram et abicientes eius logicam tamquam vanam. fol. 20b

The personal unity of Adam and Eve,

unde eodem libro, nono capitulo, dicit, quod Adam et Ewa fuerant una persona, quod probat ex illo Gen. quinto cap.: masculum et feminam fecit eos et benedixit eis et vocavit nomen eorum adam.

of Christ and the Church

et ita est de aliis veritatibus, quas sancti doctores eliciunt ex supposicione veritatis et logice rectissime scripturarum. unde solebam dicere, quod illa persona agregata in casu, quo sit tempus intercisum inter generacionem suarum parcium materialium, que non sunt simul tempore ante diem iudicii, quod tunc illud corpus agregatum incipit esse in instanti agregato incepcione proporcionali discontinua. sed persona ecclesie habet sempiternam existenciam, cum Cristus semper fuit in suis causis, ut dicit Bernardus, Augustinus et Anselmus.

---

1 vel *om. D, add. in marg. corrector* 4 natura AB^aD n~ *(nulla ? natura ?) C* in *om. D* 6 est stultissimum *utrumque in correctura A* 9 quod AB^a pro *D, lin. delet. C, sed* quod *add.* C^2 *int. lin.* 14 manifestum *(punct. subscr. et linea per voc. ducta delet.)* masculum *D* 16 est *om. D* 22 discontiva *(? discontinua) ACD* discencia B^a, *sed in marg. prima manus correxit* distentum 25 dicunt *CD* bernardus AB^aD beatus *C*

---

18 *fortasse revocare vult lectores ad ea, quae scripsit Streitschriften (ed. Buddensieg) 619; 658; De Civ. Dom. (ed. R. L. Poole) I 39 pag. 288; De Dominio Divino I 5 pag. 36; I 13 pag. 104 sqq.; II 1 pag. 178; II 2 pag. 181* 24 *cf. eandem sententiam De Ecclesia (ed. Loserth) XIV pag. 303*

The apparent contradiction of Holy Scripture founded on its doctrine of the two natures in Christ

tercium exemplum est logicum vel racionale, quo scitur terminum comunem restrictum *esse* pertinenter ad aliquod singulare, dum stante illo sensu distribuitur vel negatur, non *sic*, ut sit mobilitacio nisi pro illo, pro quo fit distincta intelleccio, ut, quia Cristus est comune ad humanitatem et deitatem, nunc dicitur, quod factus est, nunc, quod non est factus. iterum quia esse est comune ad conotacionem cuiuscunque temporis presentis sicut fuisse et fore ad conotacionem cuiuscunque temporis preteriti vel futuri et comuniter pertinens est, ut limitetur ad particulare tempus presens, preteritum vel futurum. ideo scriptura sepe restringit ad particulare tempus, pro quo fit specialiter mobilitacio, ut Gen. secundo dicitur: Ade non inveniebatur adiutor, similis sibi, suple: nondum, antequam Ewa creata est, et illud Jer. tricesimo primo: Rachel plorans filios suos noluit consolari, quia non sunt, suple: filii predestinacionis ut filii Lye martirizati pro Cristo, ut exponit Augustinus in De Questionibus Veteris et Nove Legis sexagesimo secundo capitulo. nam tribus Beniamin occisa propter uxorem levite, de quo Judic. undevicesimo. non sunt filii partis contemplative ecclesie, quam sancti intelligunt per Rachelem, cum lubricitas carnis sit maxime contemplacioni contraria, et esse sic peccatorem est quoddam non esse iuxta modum loquendi scripture.

et correspondenter intelligitur illud Apoc. decimo, ubi angelus iuravit per trinitatem, quod tempus non

---

1 logicum *corr. D* vel AB^a et *CD* 2 '*esse*' *addidi* 4 '*sic*' *scripsi* sit *A* fit B^aCD 5 fit *ACD* sit B^a 6 nunc *ACD* nec B^a 8 convocacionem *(?)* B^a presentis temporis B^aCD 13 secundo *emendavi* 1° *cuncti codd.* 14 inveiebatur *(compendio super* eie *omisso) A* invenibatur *C* 16 B^3 *in marg.:* Nota quod Rachel plorans filios suos noluit consolari quia non sunt suple filii predestinacionis 18 lye AB^a lie *CD* 21 sunt *om. CA, addiderunt in marg.* C^2A 24 quoddam B^aCD, *A in marg. corr.* quoddammodo *A, sed addito* quoddam *in marg. emendavit idem*

---

13 *2 20* 15 *v. 15* 18 *locum laudatum a scriptore in Opp. Aug. nusquam inveni, sed rem, mutatis verbis, cf. Opp. tom. X 468* 21 *v. 1; cf. 20 1 sqq.; 43—48* 26 *v. 6*

erit amplius, suple: ut regnet perversitas archana vel quecunque secularitas, quam spiritus sanctus intellexit, sed destruetur per fideles populos spiritu dei doctos, quod notatur per hoc, || quod angelus posuit pedem fol.20c dextrum super mare et sinistrum super terram. sepe enim contingit, quod populus laicalis vivens active ut reptile in carina sit volucer cleri transformati avaricia terrestri devocione, sicut contigit tempore Cristi et frequenter posterius.

correspondenter exponende sunt alie negative scripture postponendo vanam gloriam et timorem apparencie sophistice, ne concedens scripturam sacram in forma sua videatur redargui. et cum omnes duodecim fallacie reduci possunt ad primam, patet, quod notata equivocacione, que ponitur in scripturis cum quatuor armis prioribus, potest ipsa scriptura intelligi et defendi.

Scientific tenets proved by the Scripture

nec video, quod oportet admittere scienciam vel conclusionem, que non habet testimonium ex scriptura. unde ex illo Gen. primo: faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram, videntur michi doceri quinque notabiles veritates. primo, quod deus creator est trinitas, cum aliter pertinenter non diceret: 'faciamus'; secundo, quod tota personalitas hominis servatur in anima, cum dicitur 'faciamus hominem'; tercio, quod anima sit trina, cum sit ad ymaginem dei sui; quarto, quod homo fuit creatus in gracia, cum factus est ad similitudinem dei sui; et quinto, quod tota trinitas est una simplex essencia, cum dicitur singulariter 'ad yma-

---

1 regnet perversitas B^a 7 sic *D* 8 devocioni B^a devocior *D* 13 videtur B^a duodecim AB^a 13 *CD* 15 quatuor *om. D* 17 vel conclusionem *postea supplevit in lacuna* C^2 19 ex illo *postea add. in lacuna* C^2 A^2 *in marg.:* Nota Genes. 1° 21 docere AB^a 22 B^5 *in marg.:* Nota illum processum non pertinenter B^aCD 23 hominem *(punct. subscr. delet.)* secundo *D* 26 in *ACD* ex B^a

---

19 *v. 26*

ginem et similitudinem nostram'. et sic de aliis partibus scripture, si non obest eius ignorancia.

For a Christian the sacred contents of Holy Scripture suffices to lead him to scientific knowledge

unde Manichei faciunt loco illius scripture sacre sceleratissimam scripturam, intelligentes hic per hominem naturam corpoream, quam deitas secundum figuram et pulchritudinem sui corpoream linearet, quod pessime sonaret. dimittendo ergo intellectum talem sinistrum, patet, quod scriptura sacra secundum sensum suum sacrum sufficit pro quacunque sciencia necessaria viatori. unde solebam fundare in scriptura sacra composicionem continui ex non quantis, ut ex illo Gen. primo: vidit deus cuncta, que fecerat, et erant valde bona, et ex illo Gen. secundo: requievit deus die septimo ab universo opere, quod patrarat, cum illo Matth. decimo: vestri capilli capitis omnes numerati sunt, cum eis similibus. implicant enim deum cognoscere omnes partes cuiuscunque continui et per consequens ille partes vel sunt divisibiles vel indivisibiles aut mixtim. non possunt dici omnes indivisibiles, ut patet ad sensum,

1 et sic de aliis partibus scripture si non obest eius ignorancia *om. A, sed addidit in marg. idem* 2 obest *A (in marg.)* obesset B^aCD 3 scripture illus B^a 4 sceleratissimam *in correctura* B^a 8 secundum sensum suum sacrum *in loco raso A* 10 A^2 *in marg.:* nota de composicione continui B^5 *in marg.:* hic nititur fundare composicionem continui ex indivisibilibus 12 et ex AB^a ex *D; C, sed deleto* ex C^2 *superscripsit* et 13 secundo AB^aC 11° *D* 16 implicavit B^a 18 aut mixtim non possunt dici omnes indivisibiles *om. C, add. in marg.* C^2 19 divisibiles *(expunctum)* omnes *D*

10 *cf. similem disputationem JWi de 'compositione continui ex non quantis' De Ente Praedicam. (ed. R. Beer) XX pag. 192; XXI pag. 207; De Logica (ed. Dziewicky) III cap. I pag. 2; ibid. 30; cap. X pag. 159; II cap. VII pag. 140: et sic generaliter, cum omne continuum sit compositum ex non quantis, dato numero negativo etc.; ibid. pag. 167; I cap. XIV pag. 195; cf. porro Trialog. II 3 pag. 83: impossibile saepe assumis, quod continuum etc. et paullo inferius pari argumentatione (Scriptura sacra et Augustino) opinionem suam fulcire nititur dicens: in ista autem responsione suppono cum Augustino et fide scripturae, quod, sicut deus vidit cuncta, quae fecerat etc.* 11 *v. 31* 13 *v. 2* 15 *v. 30*

nec omnes divisibiles, quia signatis illis quoad divinam noticiam deus ex omnipotencia sua posset eas ab invicem separare. quo facto, cum quelibet illarum foret divisibilis, essent in duplo plures quam ille in principio assignate, et sic continue, quousque fuerit status resolucionis ad indivisibile. nec videtur consonare scripture, quod deus non cognoscit omnes partes continui, sic quod nulle sunt ille, aut quod deus non potest servare indivisibile punctale per se et addere vel auferre, quotlibet indivisibilia sibi placuerit, faciendo ex eis unum, cum tam totum integrale quam eciam totum || universale sit omnes sue partes. fol.20d

All attacs by the Sophists are worsted by means of the five weapons

sed quomodocunque sit de istis, puto, me esse certum, quod predicta quinque genera armature habitualiter in theologo stabilita defenderent eum tutum a quibuscunque telis sophisticis, quibus incassum nituntur quidam scripture nostre de virtute sermonis falsitatem imponere.

The truth of Holy Scripture should have its free course

adiuro autem catholicos, quod non discant vel defendant aliquam illius armature quintuplicis tamquam meam, sed tamquam autoris prime scripture per sanctos suos detectam et datam fidelibus ad finem, quod sexta armatura invasiva, scilicet gladium spiritus, quod est verbum scripture, non sit ligatum, sed possit in forma, qua hactenus, habere liberum cursum suum. tunc enim foret scriptura in autoritate, reverencia ac eciam efficacia sicut olim.

---

2 eos *D* 3 quolibet *(?) A* earum *CD* 4 plures partes quam B^aCD 7 non *om.* B^a 13 A^1 *in marg.:* Nota 19 *hic in margine cod. A figuram manus miniatam invenies* discant (? distant) AB^aC dicant *D* 21 primi B^aC 23 invasiva *om. D, add. in marg. prima manus* 24 sit AB^aC est *D* 25 haccenus *D* attentus (atten9 : actenus ?) *A* hactinus B^a haccenus *C* 26 ac *A* et B^aCD 27 *post* olim *A prima manus addidit in lingua bohemica:* by mnychuow nebylo *(atramento nigro), i. e. utinam ne monachi essent! post* nebylo *rubris litteris* cap. nonum *scriptum est*

---

14 *cf. supra cap. VIII pag. 167 sqq.*

CAPITULUM NONUM.

In the opinion of the scoffers Holy Scripture is wanting in authority

secundo principaliter arguitur probando sequi ex datis ab adversario scripture sacre, quod nedum titubat, sed deficit eius autoritas. nec miremur, quod voco taliter opinantem adversarium scripture sacre, quia contradicit scripture sacre, asserens, quod est summe dampnabilis, contraria sibi ipsi, cui deus et omnes angeli maledicunt. quis ergo non foret adversarius tali legi? ideo sic opinans debet confiteri, se esse adversarium legis et prophetarum. patet illud ex principio capituli precedentis. quis ergo non niteretur destruere tam blasfemam scripturam, sibi ipsi contradictoriam et per consequens deo, quia legi dei contrariam? item capio scripturam sacram legalem vel propheticam, que nunc solum intelligatur catholice, pure ad sensum autoris, ut puta illud Ysa. sexto: vidi dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, pro quo dicitur fuisse sacratus per Manassem, cognatum suum, ut blasfemus, cum scriptura legalis videtur contradicere. nam Ex. tricesimo tercio dicitur: non videbit me homo et vivet, iuxta quod loquitur apostolus prima Thym. sexto et Joh. primo: deum nemo vidit umquam, quos textus sancti concordant per hoc, quod patres viderunt deum in natura corporea, dum videntes oculo corporali nuncium dei intellexerunt licet confuse deum,

2 *B in marg.:* cap. nonum C^2D *in marg.:* cap. octavum 3 vel *(expunctum)* ab *A* 4 voco taliter *ACD* vocaliter B^a 13 capeo B^a 17 et elevatum *C*, A^1 *in marg.* *om.* AB^aD 18 sarratus *in correctura A* 20 A^1 *in marg.:* videre deum 22 et Joh. 1° *AD* *om.* B^a *scripsit C, sed postea punctis subscriptis deleta sunt, incertum a quo* 25 deum confuse *CD, sed lineolas duas ita superscripsere correctores, ut* confuse deum *eos maluisse appareat*

3 *cf. Opp. August. tom. III 23* 10 *cf. supra pag. 160 sqq.* 16 *v. 1* 18 *filia prophetae uxor Manassae regis fuisse traditur, cf. Justini M. Dial. cum Tryph., ed. Otto pag. 430; Herzog-Hauck* RE^3 III_{714}; *Riehm, Handw. d. bibl. Altert.* I_{704} 20 *v. 20* 22 *v. 16* *v. 18*

sicut videndo vestem videmus hominem.[1] repugnat enim carnalitati hominis intueri naturam divinam. si autem Manasses novisset illum sensum scripture, forte non occidisset prophetam ex ceco cultu scripture Moysi*(s)* omne quidem malum hominis oritur ex defectu cultus et intellectus scripture.

Misunderstanding of Holy Scripture leads to misinterpretation

pono ergo, quod dicta scriptura intelligatur primo solum ad sensum catholicum, et pono, quod post superveniat Petrus dictus catholicus, qui intelligat has scripturas secundum conceptus contradictorios iuxta nudam gramaticam, tunc Petrus iuxta opinionem facit hanc scripturam esse falsam atque hereticam, cum ex intellectu suo sit modo huiusmodi et aliter cum paribus non sic esset, sed omne falsum facere est falsificare, ergo Petrus falsificat hanc scripturam. et cum non eo minus remanet scriptura sacra secundum opinionem, ‖ sequitur, quod fol. 21a Petrus falsificat scripturam sacram, quod non videtur valde religiosum, cum falsarius monete regis vel bullarum papalium plectendus foret excomunicacione et pena corporali secundum leges humanas. — et idem videtur iudicium de hereticacione. nam hereticare est facere vel denunciare explicite aut implicite aliquid esse hereticum, quod faceret Petrus in casu posito de scriptura sacra accepta iuxta opinionem adversam. ex quo videtur, quod non foret proprium plenitudini potestatis domini pape, hereticare conclusiones et scripturam sacram, contra

1 *hic in cod. B glossa haec invenitur:* Nota quod sancti doctores concordant istos textus scripture: 'vidi dominum sedentem super solium' et 'Moyses vidit dominum facie ad faciem' et illos: 'non videbit me homo et vivet' et illum: 'deum nemo vidit umquam' dicendo, quod antiqui patres viderunt deum in natura corporea, dum videntes oculo corporali nuncium dei. intellexerunt hii confuse (intellexerunt) deum sicut videndo vestem videmus hominem. repugnat enim oculo carnali hominem intueri naturam divinam B^3 7 intelligatur *A in marg. addidit,* B^aCD intelligitur *in textu A* 16 A^1 *in marg. inferiore sub col. 20d):* arguitur contra illos qui habent falsum gramaticalem sensum de scriptura 20 hunas *(compendio omisso) A* 24 quo AB^a quibus *CD* 26 contra quam dicitur posse dispensare quia quilibet rudis gramaticus potest licite hereticare scripturam sacram *om. A, sed cum signo in marg. superiore prima, ut videtur, manus addidit*

9 *cf. supra pag. 128 lin. 1*

Not even the Pope is justified in accusing it of heresy

quam dicitur posse dispensare, quia quilibet rudis gramaticus potest licite hereticare scripturam sacram, ut videtur sequi ex opinione adversa non solum per intellectum suum sinistrum modo, quo dictum est, sed imponendo scripturam sacram ad signandum sentenciam hereticam dimisso sensu priori. nam hoc facere nec videtur magnum sacramentum nec requirere preeminenciam potestatis. ex hoc autem videtur licere sic facere, quod catholicus, ut dicitur, debet sic intelligere.

quotlibet talia blasfema videntur sequi ex opinione adversa, que videtur michi non esse a fidelibus tolleranda, quia, ut videtur michi, omnes sic opinantes sunt adversarii legis Cristi et per consequens dissenciunt dampnabiliter illi legi iuxta illud dictum Cristi Matth. quinto: esto consenciens adversario tuo cito, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius tuus iudici et iudex tradat te ministro et in carcerem mittaris. iste adversarius, secundum Augustinum in libro primo De Sermone Domini in Monte, est lex mandatorum Cristi, que est adversaria cuilibet peccatori, licet nemini adversetur, nisi ipse prius adversatus fuerit sibi ipsi. habeat ergo opinio tua eundem sensum cum illa lege in via progressus tui versus diem iudicii. et cum illa lex non habeat sensum falsum hereticum et blasfemum, cave, ne et tu habeas de lege domini illum

God's law is the sinner's adversary

---

2 potest *A (in nota illa marginali)* posset B^aC possit *D* 7 preminenciam B^aD 8 autem *om.* B^a 15 A^1 *in marg. infer. cum signo add.* Scriptura sacra vel lex mandatorum est adversarius peccatoris 16 adversario tuo *D* 18 B^3 *in marg. notavit* Iste adversarius *(cf. textum)* secundum augustinum in libro primo de sermone domini in monte est lex mandatorum cristi que est adversaria cuilibet peccatori licet nemini adversetur nisi homo prius adversetur sibi ipsi. licet secundum alios constancia dicitur adversarius tuus 20 cuiuslibet peccatoris *A* 21 ipse adversetur prius B^a ipse adversetur *(hoc punct. subscr. delet.)* prius *A* 24 lege *(expunctum)* lex *D* habeat *C, in marg. corr. A* habet AB^aD

---

14 *v. 25* 18 *cf. Opp. tom. IV 234—235, ubi exstat locus supra laudatus ipsis Aug. verbis; cf. etiam ibid. 795; VII 50; VIII 1037*

Therefore the Christian must try to get at its true meaning

sensum, quia tunc incidis in conclusionem pessime sencientem. quod, si facis sine consensu legis dei, hic in via ipsa tradet te iudici in die iudicii, si tunc manserit adversarius tuus. ideo signanter repetit Cristus nomen adversarii. ipse autem est iudex iustissimus, cui omne iudicium datum est a patre, ut dicit Joh. quinto. unde, ut Cristus ostendat, hoc esse in libertate tui arbitrii et specialiter, si sine mora vel cito legi Cristi consenseris, addit: 'ne forte'. deus enim non precipit nec consulit, nisi quod libere contradictorie implere possumus. ministri vero dicti iudicis sunt omnes angeli tam boni quam mali; carcer vero est ignis eternus, de quo Matth. vicesimo quinto. probat autem Augustinus, quod adversarius peccatorum est lex mandatorum dei. nam ipsa est essencialiter deus iudex, de quo Jac. quarto scribitur, quod superbis resistit, humilibus autem dat graciam, et per consequens, in quantum resistit peccatoribus, est eorum adversarius et e contra.

non enim || potest dictus adversarius intelligi dia- fol. 21b
bolus, cum nemo debet ei esse consenciens nec aliquis proximus, quia comuniter debet dissentire homini adversanti, et iterum secundum apostolum: omnes vos oportet presentari ante tribunal Cristi. non ergo ministerio iudicandorum tradentur tunc iudici, nec est dictus adversarius caro nostra, quia pocius dissenciendo sibi quam consenciendo dictus carcer evaditur. ideo de nullo adversario pertinencius intelligitur quam de lege Cristi manente in eternum non tunc iudicanda, cui oportet omnem salvandum in via necessario consentire.

1 et *(expunctum)* tunc *A* incidis *in correctura A* 2 legis dei hic *C* legis hic *AB^aD, sed AD^1 add. in marg.* dei 8 cristi *(punct. subscr. delet.)* cito *D* 14 peccatorum *in correctura A* *B^3 in marg. notavit* Nota quod adversarius peccatorum est lex mandatorum dei que est essencialiter deus iudex 21 debet *ACD* oportet *B^a* 24 tradetur *B^aC* 25 dictus *AB^aC* deus *D* 29 necessario *ACD, (?) B^a* (necº)

6 v. 22 15 *v. 6; cf. I. Pet. 5_5* 22 *cf. II. Cor. 5_{10}*

intelligit autem Augustinus per novissimum quadrantem plenam penam perpetuam in circularitate notatam. 'donec' enim signat perpetuitatem racione adiuncti convertibiliter cum hoc adverbio 'quamdiu', ut in illo Ps. centesimidecimi: sede a dexteris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, que posicio erit perpetua, ut patet Ebr. decimo, cum terra, que scabellum pedum dei, continet infernum perpetuo dampnatorum. notat autem Augustinus, quomodo homo perpetuo reddit hoc debitum pene et numquam plene est redditum, et quomodo per quadrantem, qui est quarta pars denarii signantis mercedem meriti in predestinatis, signatur pena pro amore temporalium et specialiter terrenorum. nemo enim dampnatur nisi pro illicito amore temporalium, que, cum sunt sublunaria et vanitas, sub sole non comparantur ad largum premium beatorum, quod vocatur denarius diurnus, nisi modicum tamquam quadrans. deus enim punit citra condignum et premiat ultra condignum quia ubilibet graciose; ymmo cum terrena temporalia in spera corruptibilium maxime affectantur et terra sit novissima quarta spere, signanter vocat Cristus mercedem illius amoris perpetui quadrantem novissimum.

and not forfeit the grace of God by worldliness

2 plenam *om.* *CD* B^5 *in marg. notavit* Nota intellectum illius: proicite eum in carceribus, donec reddet *(abhinc manus alia (B^4 pergit)* novissimum quadrantem; intelligit enim Augustinus per novissimum quadrantem plenam penam perpetuam et quomodo homo perpetue reddit hoc debitum et numquam plene est redditum et quomodo quadrans qui est quarta pars denarii non comparatur ad largum premium beatorum quod vocatur denarius divinus, sed ad modicum sicut est quadrans. quia deus punit citra condignum et premiat ultra condignum. quia ubique graciose agit B^4 5 centesimi decimi *emendavi* CIX^1 *codd.* 6 tuos scabellum pedum tuorum AB^aD tuos etc. *C* 7 erit AB^aC est *D* 8 est *add.* C^2 *int. lineas om. codd.* 10 A^1 *in marg. super. cum signo marginali notavit* quomodo dampnati reddunt debitum 12 in *ACD* non B^a 14 illicito *in correctura* B^a 15 sublunaria *prima pars vocis* (sub) *in correctura A* sublunaria et *in loco raso supplevit* C^2

1 *cf. Opp. tom. IV 233; VII 49—51* 5 *Ps. 110 1* 7 *v. 12*

Praise of the holy book

honoremus igitur scripturam timendo, ne perpetuo simus ei adversarii, cum sit preceptum. unde Augustinus ibidem: 'reliquum est, ut hic intelligamus adversarium peccatorum esse preceptum dei. quid enim sic adversatur peccare volentibus sicut preceptum dei, id est, lex eius et scriptura divina, que data est nobis ad hanc vitam, ut sit nobiscum in via, cui oportet non contradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet consentire cito. non enim quisque novit, quando de hac vita exeat. quis autem consentit scripture divine, nisi qui audit vel legit, pie deferens ei culmen autoritatis, ut, quod intelligit, non propter hoc oderit, quod peccatis suis adversari sentit, sed magis diligat correccionem suam et gaudeat, quod moribus suis, donec sanetur, non parcetur? quod vero aut obscurum aut absurdum illi sonat, non inde concitet || contradiccionum certamina, sed oret, ut intelligat, benevolenciam tamen et reverenciam tante autoritati esse exhibendam meminerit. et quis hoc faciet, nisi qui ad testamentum patris apperiendum non licium minacione acerbus, sed pietate mitis accesserit'?

Its misteries are revealed to him who prays — fol. 21c

ecce, quante cristianus, filius dei patris, debet revereri testamentum patris celestis, non dicendo, quod testamentum datum sibi a deo patre sit falsissimum et prophanissimum, cum secundum apostolum Gal. tercio: testamentum hominis confirmatum nemo spernit. unde, ut dicit Augustinus paulo ante exponens illud Matth. quinto: beati mites: 'noli', inquid, 'altum

---

1 A^2 *in marg.:* Honor scripture 2 ei *ACD* eius B^a contrarii *(punct. subscr. delet.)* adversarii *A* 3 reliquum *lego; breviata forma voculae haec:* recū *est* 4 peccatorum (? peccatori) *in correctura A* 10 *inter* nisi *et* qui *vocabulum excidisse videtur, remanet rasura A* 11 legit vel audit B^aCD 14 donec sanetur *in correctura A* 15 aut B^a, *corr. ex* autem *A* *om. CD* A^1 *in marg. super. (supra col. 21c):* honor et reverencia ad scripturam sacram 21 A^2 *in marg.* Honor scripture 23 patre *om. CD*

---

2 *cf. Opp. tom. VIII 103 (in fine); VII 50* 24 *v. 15* 26 *cf. Opp. tom. IV 235; VII 434—435; cf. etiam VIII 1349* 27 *v. 5*

sapere, sed time cum pietate. qui,' inquid, 'pie querit sacram scripturam, honorat eam et opere et mente et non reprehendit, quod nondum intelligit, et propterea non resistit, quod est mitem esse'. ecce, quod iste sanctus horruit imponere testamento domini falsitatem, quia tunc foret reprehensibile, ut patet capitulo proximo.

et si arguatur, quod idem inconveniens sequitur contradicta de scriptura sacra, quinto modo dicta, patet, quod non. nam sacra scriptura est agregatum ex codice et sensu vel sentencia sacra, quam catholicus habet de illa materiali ut signo.

Not the letter of the manuscript, but the spirit of it interprets the Scripture

ex quo patet, quod, quotquot sunt catholice intelligentes codices scripture sacre, et idem materiale in numero, tot sunt scripture sacre quinto modo dicte propter diversitatem actus intelligendi. illa enim mentalis intelleccio est verius scriptura quam lineacio membrane, que non est scriptura sacra, nisi per habitudinem ad illam, nec scriptura mentis est sacra, nisi per scripturam obiectivam, quam concipit. illa enim est primo sacra, in qua omnes catholici comunicant, cum sit una comunis fides toti ecclesie. et sic est variacio scripture quinto modo dicte racione materialis signi, racione obiecti signati, racione conceptus animi et mixtim.

If it is wrong, then it is no longer Holy Scripture

secundo patet, quod nemo potest hereticare, falsificare vel licite dispensare aut agere contra scripturam quinto modo *dictam,* et multo minus contra scripturas sacras priores. ipsa enim non potest esse falsa, cum tunc desineret esse, sicut desineret esse sacra eo, quod sacra-

1 pie querit *ACD* pieque B^a 2 et *(prius) om.* B^a 3 dum *(expunctum)* reprehendit *D* 4 non *(expunctum et lineola per voc. ducta delet.)* est B^a mitem *in correctura A* 8 5° *ACD* est agregatum 5° B^a, *qui, deceptus duobus voculis* scriptura sacra *in linea proxima exstantibus, perperam ita scripsit* 11 illo *CD* 12 A^2 *in marg.:* quare dicitur scriptura sacra 13 et *ACD* eciam B^a materiali *D* 19 prima est B^a 24 A^2 *in marg. infer. cum signo notavit* Scriptura sacra quinto modo dicta non falsificari etc. 26 '*dictam*' *scripsi* sacram *codd.* 27 sacras *om. CD* 28 sicut desineret esse *om.* B^a desineret esse sicut *om. C, sed* C^2 *in margine adscripsit, ut lectio codd. AD restituatur* desinet *(posterius) D, qui compendium neglexit addere*

6 *cf. supra 175; 171*

mentum est eius substancialis differencia. unde illam veneratur cristianus sicut ymagines racione muniminis et non racione trunci vel codicis. et sic idem foret dispensare vel agere contra ipsam et agere contra deum, quod non est licitum. et per idem non est in potestate nostra imponere ipsam ad false significandum.

The manuscripts of the Bible and their relative value

de codicibus vero materialibus in ipsa scriptura est catholico modica vis vel cura. si enim non licet filio, infringere testamentum patris terreni, contraveniendo vel imponendo sibi significacionem extraneam, multo magis non licet catholico, variare vel dissolvere testamentum incorrigibile dei patris.

sed alias obieci, quod omne agregatum per accidens habet subiectum || accidentaliter sic denominatum, ex fol. 21d quo videtur, quod est dare scripturam, que per accidens est sacra, de qua sequntur dicta inconveniencia. sed studeant circa eorum solucionem, qui ex bona fundacione sic loquntur de scriptura sacra, quia meum est loqui de alia superius limitata.

tercio vero obicitur per hoc, quod pars materialis scripture, in qua comunicant scriptura sacra et impossibilis, est pars scripture sacre, que nedum non est vera, sed est impossibilis. pro isto supponitur cum Augustino

1 est *(punct. subscr. delet.)* substancialis *A* 2 B^3 *in marg. notavit* Nota hic quod scriptura in codice vel in intellectu debet venerari sicut ymagines racion*e (scripsi;* racionem *B^3)* numinis (?) et non racione trunci vel codicis muniminis *B^a; A in textu, sed in marg. A^2 cum signo ad* niminis *posito addidit* numinis. *ut* mununiminis *maluisse videatur, quod intelligi nequit* numinis *D, C^2 in loco vacuo (numinis)* 10 imponendum *D* 11 variare *in correctura A* 14 sic *ACD* sine *B^a* 15 que *om. A, sed additum supra columnam (21^d)* 16 secuntur *A in marg., B^aCD* sequitur *(punct. subscr. delet.) in textu A* 21 et *CD; A, qui* eciam. *quod prius scriptum erat, punctis sub* iam *scriptis in* et *(ec) mutari voluit* eciam *B^a* 22 que *om. B^a*

13 alias: *respicit, ni fallor, argumentacionem suam de elementis mixtorum et indivisibilium, quae invenitur in Logica (ed. Dziewicky) III cap. IX pag. 77 sq.*

in De Cognicione Vere Vite in fine et quinto decimo De Trinitate cap. duodecimo, quod vox verbi sit indumentum verbi. ex quo videtur per idem, quod est dare agregatum ex voce et conceptu et per idem ex signo visibili et conceptu, et sic iuxta hoc est dare duplicem scripturam, scilicet sacram et maculatam. illud autem materiale est utrobique verum, sed agregatum, quod non est pars scripture sacre, est falsum. nec occurrit michi, quod hoc abstractum scriptura signat taliter concretive.

It is the object of those who falsify Holy Scripture to destroy its authority

habito itaque, quod falsificantes scripturam sacram implicant, se esse eius adversarios, restat deducere, quod ipsi habent tollere ut plurimum eius autoritatem. nam nullum tam falsum et prophanum, ut deductum est proximo capitulo, scripturam sacram esse secundum eius adversarios, est alicuius autoritatis, ergo scriptura illa maledicta a deo et ab homine maledicenda non debet esse alicuius autoritatis aput catholicum et a pari aput neminem. cum enim caperet autoritatem suam a deo, videtur, quod assistente tanta mendositate expirat autoritas. confirmatur: tota scriptura sacra signat concretive omnes sensus suos, ergo existente quocunque sensu partis sue sinistro tota scriptura cathegorematice erit falsa. iterum unus homo notorie falsus non est utilis capi in testimonium, ergo scriptura sacra, si sit ut plurimum falsissima, eciam blasfema, non est testis idoneus veritatis. tales evidencie

1 A^1 *in marg. superiore notavit cum signo* Arguitur pro veritate scripture deducendo ad impossibile 4 et per idem ex signo visibili et conceptu *om. D, sed* D^1 *in marg. addidit* per idem ex signo visibili in conceptu. *omisso* et 6 scilicet *om.* B^a 7 materiale *correxit A* unum *(? verum) A* 8 est *om. A, add. inter lineas* 15 eius *om.* B^aD*; A, sed add. inter rigas* 17 ab *om.* B^a 18 aput *(alterum) om.* B^a 19 enim *ACD* non B^a 21 concretive *in correctura A* copulative B^a 23 sinistre B^a erit *ACD* est B^a 24 est *om. A, int. lin. add.* 25 falsissima eciam *A* falsissima et B^aC falsa et *D*

1 *cf. Opp. tom. XVII 1935/36; sed verbis ipsis ab Aug. scriptis JW supra non utitur* 2 *cf. ibid. XI 282* 14 *respicit, ni fallor, ea, quae disputavit de adversariis Scripturae inde a pag. 141* 23 *'cathegoremata' secundum logicos incomplexa sunt, cf. De Ente Praed. pag. 5 lin. 20 sqq; Prantl, Gesch. d. Logik III (Index pag. 426)*

movebant Augustinum epistola nona Ad Jeronymum sic scribere: 'de scriptis', inquid, 'apostolorum et prophetarum, quod omni errore careant, dubitare nepharium est', et post dicit 'sanctam scripturam in summa et celesti autoritatis culmine collocatam. 'de veritate', inquid, 'eius certus et securus legam, quia, ut dicit, si in aliquo essent reprehendenda, ipsa divina eloquia sibi essent ubique suspecta'. ideo ut dicit veritas ipsarum divinarum scripturarum ad nostram fidem edificandam memorie comendata non a quolibet, sed ab ipsis apostolis, ac per hoc in canonum autoritatis culmen recepta, ex omni parte verax atque indubitanda persistit. nec credo quemcunque esse catholicum hoc negando. unde Augustinus secundo Super Genesim Ad Literam decimo dicit, quod 'maior est scripture sacre autoritas quam omnis ingenii humani capacitas'. ideo debet se reprehendere humana temeritas et non arguere scripturam sacram pocius quam deum ex falsitate, sed pie considerare, || quod vane aut blasfeme intelligens aliud quam autor scripture se ipsum falsificat, non scripturam, cum absurditas orta redundare debet in personam culpabilem inmunitate rei inculpabilis semper salva. si ergo nullus cristianus debet sic intelligere ex dictis sexto cap., nullus cristianus debet concedere, scripturam sacram propter intellectum talem erroneum esse falsam eo, quod tunc non foret scriptura sacra

The authority of Scripture is superior to all human thought

fol. 22a

1 A^2 *in marg. inferiore notavit cum signo* De veritate et autoritate scripture sacre 4 sanctam AB^a sacram *CD* 5 *C in marg., prima manus:* Nota optime 11 autoris *D* 14 B^3 *in marg. notavit* Maior est scripture sacre autoritas quam omnis humani ingenii capacitas 18 A^1 *in margine superiore (sup. col. 22a) notavit* argumenta pro veritate scripture sacre 19 aliud *om.* B^a, *int. lin. add.* se *om. A, int. lin. add.* 20 ipi *(punct. subscr. delet.)* non *A* 21 debet *om. A, in marg. addidit idem*

1 *cf. Opp. tom. II (Ad Hieronymum ep. LXXXII 251); cf. etiam ibid. 63 sqq.; 115—116* 4 *cf. ibid. II 252* 7 *cf. ibid. II 253* 14 *hunc locum in Aug. scriptis, sedula lectione multorum defessus, invenire desperavi; quae in similem modum de Scripturae auctoritate disputat cf. Opp. tom. III 250; II 608; 252—253; XII 127* 23 *cf. supra pag. 136; 112; 131* *respicere videtur ea, quae profert supra pag. 129 sqq.*

deficiente forma sacra. item viciose vel male intelligens non debet concedere scripturam sacram esse falsam propter suum conceptum sinistrum, cum debet non concedere ipsam habere illum conceptum. nichil enim est falsum nisi propter falsitatem, que sibi inest. falsitas autem in proposito est in false intelligente et non in scriptura sacra, ergo etc. si enim scriptura sacra habet talem sensum impossibilem, tunc deus daret sibi illum sensum et per consequens non foret tunc sacra, sed impossibilis. unde literam talem materialem prohibent sancti sic intelligi, que non est scriptura sacra, sed scriptura deformata. unde non videtur michi, quod sensus scripture sacre est falsus, licet aliqui eliciunt sensum falsum ex scriptura. et ideo decipiuntur quidam intelligentes doctores ut Hugonem in sexto Didascaliae cap. decimo et alios sanctos prohibentes scripturas multas intelligi ad literam, suple: sensu erroneo viciatam. item si quis sit false accusatus de crimine, non propter hoc est criminosus, sed pocius e contra, ergo per idem nec scriptura sacra, cum in ipso sue falsitatis et aliorum recitatorum quinto cap. sit scripture sacre accusacio. nam per idem deus, mundus et astrum forent falsissima, quia signant ex imposicione divina et humana conceptus falsissimos, sed scriptura sacra ex imposicione legitima sic false signat. ideo, ut dixi superius, est infirmitas puerilis, qua vocantur signa falsa, que faciunt omnino ut debent, ut patet per venerabilem Anselmum in libro suo De Veritate. pueri enim nesciunt intelligere falsum distrahenter modo, quo methaphisicus dicit, falsum esse, quod deus non est. unde quia talis puerilis conceptus

Those who misunderstand Holy Scripture are guilty of falsification

1 intelligens *in fine correxit A* in isto B^aD in illo *C* 14 ideo *in correctura A* 15 didasco͡co *A* ali sanctos *A, superscripto* os *litterae* i, *ut* alios *correctorem maluisse appareat* alii sancti B^aCD 23 quia B^aCD, A^2 *in marg. (dubia lectio)* qua *in textu A* 24 sed *ACD* si B^a 27 patet *om.* B^a 28 secundum *(lin. deletum)* int. *A*

15 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 176 (Eruditionis Didascaliae libri septem) pag. 807—808* 21 *cf. supra pag. 101 sqq.* 25 *cf. supra pag. 118* 27 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 158 pag. 475 sqq.*

de falso, ut ego credo, non est plane fundabilis ex scriptura, ideo debet theologus ipsum abicere. nam logici antiqui dixerunt, quod proposicio est oracio verum vel falsum ex parte rei signans. et Anselmus in De Veritate secundo cap. declarat, quod veritas oracionis est rectitudo, qua significat, quod debet; unde oracionem vocatam falsam, que debet signare esse, quod non est, concedit, quod debet veritatem et rectitudinem, cum facit, quod debet. et sic oracionem dicit duplici veritate aut rectitudine veram, prima, qua facit, quod debet, et illa est sibi naturalis, et secunda, quam habet a suo signato. unde dicit, quod nulla oracio ad hoc facta est, ut significet esse, quod non est, sed ut accipiat significanciam || veritatis, et sic omne signum vel ens est verum, ut dicunt doctores concorditer. non enim credo, quod in statu innocencie fuisset talis imposicio vel vaga intelleccio falsitatis. fol.22b

Five weapons to prove the truth of Holy Scripture

redeundo ergo ad propositum, notandum, quod, sicut quintuplex est scriptura ex sexto capitulo et quintuplex armatura pro eius defensione ex *octavo* capitulo, sic quintuplex est medium disponens ad sue veritatis noticiam, scilicet codicum scripture correccio, logice scripture instruccio, parcium scripture magis collacio, sui devoti studentis virtuosa disposicio et primi magistri interna instruccio.

2 catholicus *(punct. subscr. delet.)* theologus *D* 3 logici *in correctura A* oracio ex parte rei verum vel falsum signans *C* 5 *A*[1] *in marg.:* Veritas oracionis 6 signat *BCD* 8 rectitudinem *in rasura corr. C*[2] 10 rectitudinem *B*[a] rectificacione *C, sed C*[2] *linea per* ficacione *ducta* tudine *superscripsit, ut* rectitudine *efficiatur* 11 secundam *A, sed* m *expuncto* secunda *relinquitur* 13 esse *B*[a]*CD, A in marg. iteravit, quippe cui scriptio prima in textu dubia (?* omne) *videretur* 13 signanciam *B*[a]*CD* 14 veritatis *A:* v *maiore forma exaratum et quasi ludo linearum facies effecta est* 16 vel *ACD* ut *B*[a] 18 *A*[1] *in marg.:* nota bene 20 '*octavo*' *scripsi* 7° *codd.* 21 *A*[1] *in marg.:* quintuplex medium disponens ad veritatis noticiam

4 *cf. ibid. pag. 470* 19 *cf. supra pag. 119; 125* 20 *cf. supra pag. 167 sqq.* 24 *i. e. dei, auctoris Scripturae, cf. Streitschriften pag. 80*

Corrected texts

oportet enim codices scripture, in quacunque ligwa fuerint, esse correctos, ut docet Augustinus secundo De Doctrina Cristiana, quarto decimo: 'plerumque', inquid, 'adiuvat interpretum numerositas, collatis codicibus inspecta atque discussa, tantum absit falsitas. nam codicibus emendandis invigilare debet solercia eorum, qui scripturas divinas nosse desiderant, ut emendatis non emendata cedant'. est autem sentencia huius sancti, quod correccio codicum non ffiat secundum ornacionem sumptuosam nec secundum rectificacionem factam iuxta humanam scienciam, sed proporcionáliter, ut lector concipiat autoris sentenciam. ad hoc enim prodest, ut ostendit cap. duodecimo, varietas interpretum, nec offendit peritos vocatum vicium sermocinalis sciencie, dum veritate detecta falsitas sit exclusa, falsitatem autem odiunt sancti inesse eciam nostris codicibus ut venenum.

Intimate acquaintance with the logic of the Bible

secundum, scilicet logice scripture noticia est valde necessaria. aliter falsificaret lector scripturam et abhominaretur irreverenter eius formam, nec sciret ipsam defendere contra sophistarum instanciam. ideo valde decet theologum logicam sue scripture cognoscere, ne capiatur in verbis. unde Augustinus cap. quarto decimo, ubi supra, dicit, quod 'forma loquendi scripture consuetudine legendi et audiendi innotescat'. tanta enim est vis consuetudinis, ut testatur experimentum comune, quod illa forma tam quoad logicam quam quoad eloquenciam, que videbatur in principio esse indebita et inculta, per consuetudinem videbitur sapida et subtilis. et hinc sancti

---

2 A^2 *in marg.:* Augustinus 3 plerumque *C, in correctura A* plurimum B^a, (? plurimi) *D* 6 iniugulare *A* eos eorum *A* 7 nosce *D* noscere *C* 11 scienciam *A* (? sentenciam) 15 autem *ACD* enim B^a 17 A^1 *in marg.:* forma / logica > scripture scilicet AB^a, C^2 *in marg.* si *D* *om. C* 21 sue scripture *A* scripture sue B^aCD 23 supra *om. A, add. idem in margine* formam *(?) A* 24 et AB^aC vel *D* 26 li *(expunctum)* eloquenciam *D* 28 sapida AB^a sapienda *C* esse *(punct. subscr. delet.)* sapienda *D*

---

2 *cf. Opp. tom. III 36* 13 *cf. ibid. III 32—33* 22 *cf. ibid. II 35*

doctores tantum appreciabantur et utebantur logica scripture, ut patet ex dictis. et hinc Augustinus docet cristianum volentem loqui eloquenter attendere ad scripturam autorum nostrorum, ut patet quarto De Doctrina Cristiana quinto cap.: 'nemo, inquam, debet dubitare, quoniam forma loquendi scripture sit a cristicolis observanda'. unde Augustinus Super Psalmos centesimo quadragesimo, ostendens ex scriptura, quod debemus concedere fieri Cristo, quicquid membris suis || facimus, sic subiungit: (fol. 22c) 'hec cristianis inusitata esse non debent, maxime in quibus regule fixe sunt ceterorum intelligendorum et aut non turbabuntur aut cito corrigentur'. ecce, quanta est confidencia et consolacio in scriptura.

One part of Holy Scripture explains the other

tercium, scilicet crebra leccio parcium scripture, videtur ex hoc esse necessarium, quod sepe una pars scripture exponit aliam. sicut enim interpretum varietas salva semper veritate reciproce se exponit, sic ewangelistarum variacio et aliarum scripturarum, que vel addunt vel variant stante eadem sentencia. et hoc fuit principium Augustino in libro suo De Concordia Ewangelistarum ad tollendum falsitatem vel repugnanciam inter illos. unde libro tercio De Concordia cap. decimo excludens illud Matth. vicesimo septimo a mendacio, quo dicitur: tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: et acceperunt triginta argenteos, precium appreciati, quem appreciaverunt filii Israel etc. illud autem non in-

---

3 scripturam *AB*[a] scripta *CD* 5 quoniam *AB*[a], *C*[2] *in marg.* quid *D* quod *(linea delet.) C* 7 14º *CD* 9 *A*[1] *in marg. infer. (sub col. 22*[b]*):* forma sive logica scripture sacre comendatur 11 fixe *AB*[a] infixe *D; C, sed* in *lin. delet., ut* fixe *supersit* ut *(expunctum)* aut *A* 20 augustini *CD* 22 septimo *emendavi ex auctoritate Maurinorum* Xº *codd. cuncti* 24 *A*[1] *in marg. super. notavit* non habetur in Jeremia illud dictum quod allegatur Matth. 27 et quomodo excusatur a mendacio per augustinum *A in marg.:* Nota

---

4 *cf. ibid. III 87* 7 *cf. ibid. VI 1006* 20 *cf. ibid. IV 150* 23 *v. 9* 27 *cf. Opp. tom. IV 150—151, sed verbis ipsis quae scripta sunt JW supra non utitur*

venitur in Jeremia, sed sentencialiter in Zacharia undecimo capitulo'. sed Augustinus solvit tripliciter, primo, quod codices correcti habent simplex nomen 'prophete' et non illum terminum 'Jeremias', sed codices habentes hoc nomen 'Jeremie', non sunt in hoc scriptura sacra, sed mendosi eiciendi. sed ista responsio non placet Augustino, quia maior pars codicum eciam correcta per greca exemplaria ita habet. — ideo secunda responsio est, quod Jeremias aliqua scripsit et multa dixit una voce ex securiori inspiracione divina, que in scriptis nostris non inseruit, sed alteri prophete inserenda reliquit. unde Ieronymus dicit, se invenisse in quodam libro ebraico intitulato Jeremie autoritatem predictam de verbo ad verbum; non enim habemus omnes codices prophetarum. — sed tercia responsio, in qua quiescit Augustinus, stat in isto, quod spiritus sanctus ordinavit Mattheum inserere nomen Jeremie ad denotandum, quod omnes sancti prophete uno spiritu loquti comunicaverant in loquela, sic quod quecunque per eos spiritus sanctus dixerit, et singula esse omnium et omnia singulorum; et sic spiritus sanctus movebat mentem Matthei sic scribere, ut discat ecclesia inter sanctos esse tantam vim comunionis et inter prophetas esse tantam concordiam, ut omne dictum Zacharie congruentissime competeret Jeremie. et sic credo Augustinum fuisse motum concedere, quod sua sit omnis ligwa, ut recitatur supra capitulo tercio.

sic igitur prodest crebro legere partes scripture pro habendo conceptu sue concordancie et excludenda ap-

---

5 hoc *AD* hic *B^a^C* hoc scriptura *ACD* hec scriptura *B^a^* 9 aliqua *AD* alia *B^a^C* 10 securiori *A* secreciore *B^a^CD* 13 ieromie *A* ad *ACD* in *B^a^* 24 competerit *A (?)* 25 credo Augustinum fuisse motum *om. D, add. D*[1] *in marg.* 26 tercio *int. lin. add. AC*[2] *om. B^a^, D (lacuna)* 27 *A*[1] *in marg. inferiore:* multum prodest legere crebro partes scripture, quia se exponunt ecclesie *(expunctum)* scripture *D*

---

1 *sed cf. Jerem. 32 6 sqq.* *v. 12—13* 12 *quo loco, ignoro; libro et capite in incerto relictis, locum invenire non potui* 26 *cf. supra pag. 46 sqq.*

parencia sue repugnancie. unde Ieronymus epist. tricesima quarta Ad Nepocianum precipit sibi 'divinas scripturas sepe legere', sicut et alibi precipit Demetriadi propter fructum multiplicem. prodest igitur notare equivocacionem et logicam scripture secundum concordancias et processus.

The student of Holy Scripture must be intent upon finding the truths it contains

quoad quartum, scilicet virtuosam disposicionem discipuli scripture, patet, quod aliter studium suum foret nocivum et quidquid loqueretur, male sonaret. ymmo cum oporteat deum apperire et claudere illum librum, patet, quod, quicunque fuerit amicus huius magistri, habet fructum discipline superbis || absconditum. et ad hoc preter racionem demonstrativam sunt quotlibet testimonia scripture et sanctorum doctorum. sic enim dicit Cristus Matth. undecimo, quod pater abscondidit misteria scripture a sapientibus et revelavit ea parvulis, ut eciam dicit apostolus prima Cor. primo. fol. 22^d

unde solebam dicere, quod virtuosa disposicio discipuli scripture specialiter stat in tribus, scilicet in autoritatis scripture humili acceptacione, in sui et racionis conformacione et sanctorum doctorum testificacione.

a) Humble submission to its authority

debet enim cristianus primo credere, quod 'tota scriptura sit infringibiliter vera, et si false concipit, error pro-

2 precepit *D* 7 quartam *D* 12 A^1 *in marg. super. (sup. col.* 22^d*) notavit* Scripturam sacram legens debet esse virtuosus discipulus scripture, que virtuositas stat principaliter in tribus 15 abscondidit *scripsi ex auctoritate Vulgatae* abscondit *codd. cuncti* 17 eciam *AC* et B^aD 20 acceptacione B^aCD accepcione *A, sed in margine cum signo ad* pc *respiciente add.* ta. *ut* acceptacione *correctorem maluisse eluceat*

1 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 22 pag. 533* 3 *cf. ibidem 1113; 1124* 15 *v. 25* 17 *v. 27* 18 *hunc locum in libris JWi hucusque publici iuris factis nusquam inveni, quamvis sedula lectione eos libros, in quibus illum de Scriptura rite intelligenda disputare verisimile erat, percurrerim; cf. Trialog. I 8 pag. 63, ubi 'noticia grammaticae et logicae ad rite cognoscendam scripturam' opus esse subtiliter demonstrat; cf. etiam De Dom. Div. (ed. R. L. Poole) I 11 pag. 76*

prius est in causa', quam regulam dat Augustinus tercio De Doctrina Cristiana decimo sexto. unde dixi superius, ille irreverenter et sinistre tractat scripturam sacram, qui concipit et asserit illam falsam. unde beatus Bernardus Super Psalmo 'Qui habitat', sermone primo, sic loquitur: 'quicunque de scripturis sanctis aliquid non sancte usurpant et detinent veritatem dei in mendacio, sicut solent quandoque nonnulli, manifeste sunt imitatores inimici', qui temptacionis occasionem de sacro psalmo assumpsit. 'cavete, dilectissimi, quia prorsus diabolicum est. et ex parte eius se esse probant, qui hoc faciunt in suam ipsorum perniciem, salutaria scripta pervertere molientes'. ideo dixi superius, quomodo diabolus allegavit Cristo ad sensum sinistrum hanc partem illius psalmi: a n g e l i s s u i s m a n d a v i t d e t e. ideo superatus fuit a prima scriptura ex scriptura triplici allegata, nec audebat esse falsarius scripture Cristo prius approbanti scripturam, sicut fuit Ewe prius dubitanti. non falsificemus igitur, quod diabolus pro absurditate exhorruit. unde in Decret. vicesimo quarto quest. tercia heresis sub autoritate Jeronymi Super Epist. ad Gal. sic habetur: 'quicunque scripturam aliter intelligit, quam sensus spiritus sancti flagitat, a quo scripta est, licet ab ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest'. ideo, ut dixi, periculosum est, vel leviter cogitare sensum sinistrum scrip-

Dangers of false interpretation

---

2 ut dixi B^aCD 4 et *A* vel B^aCD A^1 *in marg.:* Bernardus, *idem in marg. inferiore notavit* Contra falsificantes scripturam sacram' et de ipsius honore 7 mendacio AB^aD iniusticia *C* 10 quia *corr. A* 13 A^1 *in marg.:* Nota de diabolo 16 ex scriptura *om. D, sed* D^5 *add. in marg.* 17 prius *(expunctum)* cristo *A* 23 scriptura *AC* recesserit *in fine correxerunt* AB^a

---

1 *cf. Opp. III 68, ubi Augustinus de 'duplici interpretatione' Scripturae sacrae vel 'de regula in figurativis locutionibus servanda' acute disputat* 2 *cf. supra pag. 193* 4 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 183 pag. 186* 5 *Ps. 91 verba a JWo laudata non in ipso 'sermone', sed in praefatione operis inveniuntur* 13 *cf. supra pag. 130* 14 *cf. Ps. 91 11* 20 *cf. Corpus Iuris Canonici, ed. Aemilius Friedberg, Lipsiae MDLXXIV (editio secunda) Decr. II c. 27 C. XVII q. 3*

ture multo magis legendo in libro cordis, sic mendaciter asserere, quod est intelligere. flagitat autem et expostulat sensus spiritus sancti inspirando, ut ad nostram doctrinam et honorem autoris scriptura intelligatur. nam ad hunc finem secundum apostolum Rom. quinto decimo erant scripta; quomodo ergo honorat scripturam vel verbum domini, qui imponit sibi falsitatem vel alias denominaciones mendosas capitulo proximo recitatas?

b) Its rational interpretation,

quoad secundam partem honoracionis scripture utendum est regula Augustini tercio De Doctrina Cristiana sexto decimo, quod, quidquid 'in scriptura videtur sonare facinus vel flagitium, figurative debet intelligi, quousque sonuerit caritatem'. ex quo patet, quod utrobique in scriptura sacra est conformitas racioni et per consequens racio est testis necessarius ad habendum sentenciam scripturarum. ex quibus colligitur regula Augustini tercio De Doctrina Cristiana || vicesimo septimo, fol. 23ª quod ex eisdem scripture verbis stat quotlibet sentire catholice dispares sentencias, eciam ex spiritu sancto illas docente, dum ex alia scriptura doceri possunt congruere veritati. aliter enim secundum hunc sanctum non

but the authority of God's law is superior to that of human reason

forent sensus scripture sacre, sed utrobique preferenda est scripture tam certitudo quam autoritas racioni humane, cum idem sit scriptura sacra et verbum domini, quod oportet esse summe autoritatis.

---

1 legendo *correxit A* 10 *C in marg.:* Nota bene *(C^1?)* B^5 *in marg.:* quando aliqua pars sacre scripture male sonat, debet reduci ad sensum verum secundum August. De Doctr. Cristiana cap. 16° 13 caritative *C;* i *postremum puncto subscr. deletum, ut* caritatem *supersit* (caritat̄e) *D* quod *om.* B^a 16 sentenciam *ACD* sensum B^a 17 A^2 *in marg. superiore (sup. col. 23ª) notavit* eadem scriptura sacra habet plures sanctos sensus 18 verbis *ACD* et verbis B^a 20 augustino *(expunctum)* dum *D* scriptura *om. D, add.* D^5 *in marg.* 21 sensum *(linea per voc. ducta delet.)* sanctum *A* sanctum *D* sensum B^aC

---

5 *v. 4* 8 *cf. supra pag. 166* 10 *cf. Opp. tom. III 68* 17 *cf. Opp. III 73, ubi res, non verba ipsa Augustini inveniuntur*

c) The submission to the testimony of the Fathers

quoad terciam partem veneracionis scripture in suis testibus et devotis discipulis, dictum est capitulo secundo de beato Augustino et aliis sanctis doctoribus, quomodo credendum est eorum testimonio. si enim legistam oportet credere in causa suspecta testimonio fallaci, multo magis crederet catholicus testimonio sanctorum doctorum in causa non seductiva propter lucrum, quia in materia fidei, quam tam diligenter examinarunt tam devote pulsantes magistrum optimum pro veritate noscenda. unde videtur michi signum infidelitatis, postquam probatum est sanctorum testimonio, aliquem esse sensum scripture sacre, illi discredere vel defensionem eius gratis omittere et tamen iudicium humanum ex testimonio hominum mendacium ad ungwem prosequi cum omni solicitudine et labore specialiter in materia non tam necessaria ecclesie.

along with the instruction by the Holy Spirit

quintum autem, scilicet dei instruccio, est medium tam necessarium, quod impossibile est, quemquam aliquid adiscere sine sapiencia prima docente, ut ostendit Augustinus in libro suo De Magistro. patet ex fide scripture Joh. primo: omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nichil. et potest sic ostendi: 'unumquodque sicut se habet ad esse, sic ad cognosci, sed nichil potest esse verum nisi veritas prima vel eius participacione, ergo nec cognosci. ideo dicunt philosophi, quod ipsa est primum cognitum. nullum enim individuum in genere potest esse ens vel verum nisi participacione sue speciei, nec species nisi participacione sui generis, nec genus nisi participacione entis primi et comunissimi, ad quod est status in entitate et veritate et per conse-

1 scripture: *explicit fol. 30[b] cod. C; subscripsit C[1]* triplex fo*(rma)* 3 *B[5] in marg. notavit* Nota quomodo credendum est sanctis doctoribus scripture sacre 17 *A[1] in marg. inferiore notavit* dei instruccio est medium summe necessarium ad cognoscendum veritatem 19 docente *C, A in marg. emendando add.* doctrice *B[a]D, A in textu* 23 *A[1] in marg :* Nota 28 nisi *AB[a]* sine *CD*

2 *cf. supra pag. 37* 20 *cf. Opp. tom. I 671; 696; 700 (res, non verba)* 21 *v. 3*

quens in causalitate noticie. ipsa enim prima veritas est prima causa cuiuscunque noticie create, et non solum obiective, sed ex proposito effective, cum sine ipsa efficiente factum est nichil. cum enim Cristus sit lux vera, que illuminat omnem hominem, patet, quod absolute impossibile est, sensum hominis illuminari, ut quidquam cognoscat, nisi per eum primo irradiantem, sicut est impossibile, ex supposicione lucem astri vel candele quidquam ostendere nisi in virtute solis materialis hoc prius ostendentis, ut placet multis philosophis'. et istam racionem invenit Augustinus in libris Platonis, ut confitetur septimo Confessionum nono.

The source of all human knowledge is to be found in God

ex quo patet, quod alie quatuor vie noscendi scripturam non sunt nisi vie ad istam et specialiter mundicia animi per virtutes. ideo dicit Lincolniensis primo Posteriorum in prologo, quod magister et signa eius non sunt nisi instrumenta quedam per accidens movencia, || sed est interius verus doctor, qui mentem illuminat et veritatem ostendit. et sic vere dicit Augustinus tercio De Doctrina Cristiana, tricesimo septimo, quod precipuum et maxime necessarium est discipulis scripture sacre, quod orent, ut intelligant. 'in eis' inquid, 'literis, quarum studiosi sunt, legunt, quoniam dominus dat sapienciam et a facie eius sciencia et intellectus'. ideo vere dicunt doctores, quod in ista summa sciencia oportet incipere a summa potencia hominis, scilicet voluntate, in qua primo est racio merendi ac spiritualis mundicie, quia dicta sapiencia per sin-

fol. 23b

Prayer the first condition for the study of Holy Scripture

---

1 ipsa enim prima veritas est prima causa cuiuscunque noticie create *om. A, addidit idem cum signo in marg. inferiore, sed in textu* create *redit, ut bis legatur* enim *AD* igitur B^aC 3 ipso B^aD 5 que *om. A, add. in margine* *inter* illuminat *et* omnem *in cod. A rasura exstat, quae scriptura caret* 7 irradiante B^a 11 oracionem B^a 15 A^1 *in marg.:* Lincolniensis 19 A^2 *in marg.:* Augustinus 20 tricesimo septimo *scripsi cum Maurinis* 29° *codd.* maxime necessarium AB^aD maximum *C* 23 deus (? dominus) *A*

---

12 *cf. Opp. tom. I 161* 15 *Roberti Commentarii in libr. Posteriorum Aristot., publici iuris facti Venet. 1504, in Bibl. Regia Publ. Dresdensi non exstant; hac de causa conferri non potuerunt* 22 *cf. Opp. III 84*

gularem illapsum transfundit se in animas sanctas, ut dicitur Sap. septimo. unde Lincolniensis in quodam dicto ymaginatur subtiliter in ista materia sub hiis verbis: 'species rerum sensibilium ad portas quinque sensuum pervenientes sunt sicut currus quidam sapiencie, cui ipsa velut honestissima domina insidens cupit ingredi per illas portas animi domicilium. si autem huic domine occurrat obviam ad dictas portas honesta familia virtutum, eam illariter suscipiens et cum gaudio introducens, ipsa sic suscepta sponte ingreditur et in anime domicilio hospitatur, ymmo pocius ut domina comoratur. si enim hec domina ad predictas portas invenerit vilem et horridam plebem viciorum, statim hanc plebem perhorrescens, ne vel parumper moretur, per graciam regirando effugiet in sanctas animas, relinquensque currum inmundis spiritibus, qui ex permissione divina in penam peccati avide predictum currum insiliunt et per predictas portas in curru iam dicto domicilium anime subintrant, nonne in specie mulieris intrat multociens per portas oculorum spiritus luxurie et in specie rerum optimarum intrat spiritus invidie. et sic de ceteris spiritibus, qui speciebus sensibilibus in anima insidentes parant tormentum anime, cum excitant ad habitudinem displicendi, ut spiritus iracundie de ipso curru anime parat rogum, quo spiritualiter incenditur, dum movet coleram ad cor, ex cuius ebullicione vindicta appetitur. spiritus tristicie de ipso curru mentem opprimit, que

Grosseteste on the perception of matter

2 ut *ACD* et B^a A^1 *in marg.:* Lincolniensis *cui* A^3 *adscripsit* Nota 6 A^2 *in margine:* Nota de sapiencia A^1 *in marg. infer. add.* Nota quomodo per sensus rerum sapiencia ut in curru mentem ingreditur incidens *D* 12 enim AB^a autem *C* aut *D* 18 per *om.* B^a 20 oculorum B^aD; *A, sed linea per* ocul *ducta relinquitur* orum speciem *expuncto* m *A* 21 optimarum *C, A in margine* opimarum B^aD, *A in textu*

2 v. 27 quae Robertus hic de sensuum facultatibus disputat conferri non potuerunt eadem de causa qua supra pag. 202; quod dictum in mente habuerit JW, certum nescio

Worldliness spoils the cognition of divine things

debet lete et ample in deum consurgere. spiritus cupiditatis de ipso curru parat hamum, quo anima a celestibus ad deorsum attrahitur, et sic cum anima, cui naturale est affici circa ampla celestia in affectu terrenorum constringitur. et ex collisione stricta in naturali gignit discordias, et sic de aliis spiritibus, qui deficiente virtute, que fugaret eorum superbiam, subdole subvertunt animum eciam in sciencia adquisita'. et concordat scriptura cum ista sentencia catholica in modo loquendi, quam sentenciam preter sensum moralem videtur michi docere, quod nemo nisi deus docet utilia. sensibilia enim non habent imprimere scienciam, que est qualitas perfeccior nisi in virtute sapiencie || moventis primo ad apprehensionem simplicem, secundo ad consensum et tercio ad complacenciam veritatis, et illa sapiencia est primus intellectus agens, qui subito instruxit suos apostolos et alios fideles die penthecostes et alias, quando docuit eos legem. quid, rogo, refert, per que signa sensibilia sapiencia increata docet suam sentenciam sive aptando voces cuiuscunque ligwe secundum logicam, quam ipsa elegerat, sive efficacius docendo per opera sive efficacissime per internos instinctus, quorum mediorum prima, que maxime preciamur, sunt folia respectu fructus sapiencie, ad quam ducunt.

fol. 23c

God teaches man the truth in various ways

et hec racio, quare deus tam dispariter loquitur nunc per facta prophetica, nunc per enigmata, et nunc per opera sua naturalia. racionabiles quippe et proprie sunt significaciones, quascunque ipse instituit.

4 affectum *CD* 6 speciebus *(punctis subscriptis deletum)* spiritibus *A* 8 eciam B^aCD etc. *(?* eciam*) A* 9 modo loquendi *A, qui inter lin. perperam addito* in *legi vult* in modo in loquendi 10 sensum AB^aC, *D in marg.* virtutem *D in contextu, expunctum* 12 C^1 *in marg. notavit* Intellectus alius *(?)* 13 A^1 *in margine summo (sup. col. 23d):* deus variis modis docet hominem veritates et ante (veritates *correxit addito rubro compendio ex* vitates A^2*, nisi fallor)* sapientis *D* 19 sentenciam suam *CD* 21 elegerit B^a eligerat *A, in fine correctum* B^5 *in marg.:* Nota quod multis modis deus docuit apostolos 22 efficacitissime *A* . 26 per facta (fecta) CB^a perfecta *D* per sancta *(?) A* 27 racionales *D*

unde tres ponuntur cause huius varietatis, prima, ut cognoscatur universale dei dominium, qui instituit universitatem creatam ad signandum ipsum et quidquid sibi aliud placuerit; secunda, ut scriptura, que debet esse exemplar omni humano generi ad loquendum, includat in se omne genus loquendi probabile; et tercia, ut non minus imitamur signis nostris vel invencioni proprie, sed pocius noscamus, quod dicta varietas introducta est in penam superbie.

The Bible the prototype of all human form of speech

CAPITULUM DECIMUM.

Ex dictis colligi potest, quomodo per fidem scripture sacre autoritas debet capi. oportet enim fidelem credere, deum esse et pro sua ecclesia providere iuxta illud apostoli Ebr. undecimo: accedentem ad deum oportet credere, quia est, et inquirentibus se remunerator sit. qui autem credit in deum, credit, quod est summe potens, summe sapiens et summe benevolus, cum sit trinus, nec foret remunerator inquirentibus se, nisi provideret sue ecclesie de lege, que est maxime necessaria ad regendum. sic enim imperatores, reges et capita cuiuscunque comunitatis constituunt sibi leges, imperator igitur universitatis create instituit legem nature, qua gubernatur universitas creata. secundo rex regum dedit regno suo ecclesie legem scripture vel mandatorum,

God's law revealed to the Church in the law of Nature, the Commandments and in the evangelical Counsels,

---

2 que B^a 3 aliud sibi B^aCD 7 minus C nimis AB^aD nostre *(expunctum)* proprie D 8 varietas AB^aC, D^1 *in marg.* proprietas *(expunctum)* D 11 AB^a *in marg.* cap. decimum CD *in marg.* 9um 12 oportet *om.* D, *in marg. add.* D^3 16 sit *A, praecedens* bonorum *lin. per voculam ducta deletum* bonorum fuit B^a bonorum sit CD 18 inquirentibus *A, qui* bonorum *quod praecedebat delevit* bonorum inquirentibus B^aCD 19 se ACD sibi B^a 20 sic enim B^aCD enim *(expunctum)* sic A 22 creature B^a 23 B^5 *in marg. notavit* hic notatur, quod deus dedit legem et providebat sufficienter ecclesie sue

---

14 *v. 6*

tercio vero idem abbas dedit pusillo gregi suo, scilicet apostolis et clero, qui sunt eius thalamus specialis, legem consiliorum, et sic cuilibet ierarchie ecclesiastice dedit privatam legem, secundum quam ab invicem distingwuntur, ita quod ex duplici articulo fidei sequitur, quod deus dedit sue ecclesie talem legem. aliter enim deficeret sponse sue ex impotencia, ex ignorancia vel invidia in maxime necessariis quia in lege.

but with the law of God rests the highest authority

ex quo videtur sequi ulterius, quod lex dei, quecunque fuerit, est in summo gradu autoritatis, utilitatis et reverencie. || patet hoc ex condicione sui legiferi. de- fol. 23d
fectus enim cuiuscunque legis redundat in conditorem, quod foret blasfemum doctori legis nostre imponere.

tercio oportet capere leviori fide quoad demonstracionem, sed eque certa quoad defensionem, quod lex codicum ecclesie, vocata vulgariter scriptura, sit lex, quam deus dedit sue ecclesie. oportet, inquam, fideles capere hoc ab experiencia, credendo primo, quod ille homo, qui conversatus fuit cum duodecim apostolis, scilicet dominus Jesus Cristus, consumavit cursum vite presentis secundum formam, qua ewangelium illud refert. hoc autem oportet fidelem credere, cum oportet preter universalem noticiam ecclesie, qua noscit, quod aliqua sit lex data a deo cognoscere, que sit illa. aliter enim magister ecclesie docens priorem conclusionem comunem et non descendens ad particularem, que foret principium proximum operandi, deficeret sponse sue culpabiliter in necessariis, quod esse non potest. ideo necesse est fideles descendere ad ewangelium Jesu Cristi, a quo capitur scripture vel legis dei autoritas, sicut a capite derivatur sensus et motus ad membra supposita.

---

1 ibidem B^a 2 eius *om.* B^a 8 in *om. A, int. lin. add.* 11 A^1 *in marg. infer. (sub col. 23^c) notavit* Nota de legibus quas deus tradidit, puta nature ewangelii et consiliorum 12 B^5 *in marg.:* defectus vel insufficiencia legis redundat in autorem 16 sit *AC* sacra sit B^aD 23 universalem *in correctura A* 25 ecclesie *om. A, adscripsit lineae in marg.* 26 particulare B^a descendens *(expunctum)* principium operandi (operandi *expunctum)* proximum *D* 29 descendere ad AB^aD defendere illud *C* 31 derivantur B^a

oportet ergo corpus ecclesie capere doctrinam a capite et unum membrum comunicative ad aliud derivare. et ista videtur michi sentencia apostoli Rom. decimo: fides, inquid, ex auditu, auditus autem per verbum Cristi. nam tota fides, qua creditur, seminata in matre ecclesia quoad singula eius membra secundum incitativum sensibile facta est per sonum parcium ecclesie predicancium verbum Cristi, qui in monte et sepe alibi apperuit os suum vocaliter et fecit spiritum sanctum in die penthecostes sonare vehementer, sic quod sonus dispersus in omnem terram per membra ecclesie est quasi materiale et originale in fide ecclesie, et sensus est quasi formale, ex quibus agregatur una substancia sperandorum. sive autem induatur sono sive colore vel quocunque alio signo sensibili, manet semper una fides. unde ad hoc, quod donetur membro ecclesie, oportet iuxta probata proximo capitulo preter signum sensibile ut materiale et sensum illius signi ut formale esse intellectum agentem tamquam efficiens, qui illapsus anime sancte sit causa efficiens. que quidem causa est essencialiter illud formale et secundum partem illud materiale, nec non et causa finalis, gracia cuius fiunt hec omnia.

Christian faith stands and falls with the Bible

istam autem veritatem scripture nescirem defendere, nisi secundum noticiam armature quintuplicis, de qua *octavo* capitulo dictum est, et specialiter de una agre-

1 B^5 *in marg. glossavit* fides est ex auditu. quia per sonum parcium ecclesie predicancium verbum Cristi, tunc sonus in fide est quasi materiale et sensus est quasi formale, ex quibus agregatur una substancia sperandorum 6 ecclesie B^a quoad *ACD* ergo ad B^a 7 ecclesia *A* 19 qui illapsus anime sancte sit causa efficiens *omisit C, addidit cum signo quodam in margine* C^2 illapsus AB^a, C^2 *in margine* est lapsus *D, sed in margine addidit prima manus* il. *ut correctorem* qui est illapsus *legi voluisse videatur* 20 que B^aCD quo *A* 21 nec non *utrumque in correctura A* 25 '*octavo*' *scripsi* 7° *codd.* uno *A* agregacione *ultima pars voc. in correctura A* aggregato B^a aggregacione *C, sed* one *expunxit et* ve *superscripsit* C^2, *qui* aggregative *legi maluit* aggregative *(?) D*

3 *v. 17* 16 *cf. supra pag. 193* 25 *cf. supra pag. 167 sqq.*

gacione et de extensione temporis. sic enim vere et infringibiliter de virtute sermonis dicit apostolus Eph. quarto: unus dominus, una fides, unum baptisma, unus deus legislator, cum tota trinitas sit unus deus, una autem fides vel lex scripture, sicut est unus sonus omnium || fidelium et unum sacramentum purgativum sensibile, sic quod non sunt plura quam illud a capite capiens unitatem. fol. 24ª

The assertion of the Academic philosophers that all human knowledge be erroneous does'nt hold good

nec moveat Achademicorum instancia, quod non contingit, sine errore quodcunque sensibile cognoscere. unde inquiunt infideles vel protervi: credere possemus, quod Jesus Cristus fuit deus et homo, vel quod loqutus est aut exercuit quemcunque actum sensibilem, cum posset cum tota alleganda apparencia fuisse illusio, vel tercio: unde crederemus nos posteri, cum genus testium, per quos descenderet fides a capite, poterit esse falsum?

quoad primam conclusionem patet ex doctrina Augustini contra Achademicos, quod non pertinet cristiano contendere contra illos, eo quod ex confessione sua propria non sunt plus capaces racionis vel cuiuscunque noticie quam bestia sive lapis. et sic nedum non debent concedere, se esse racionales vel vivos, sed nec debent concedere, ipsos esse, quia hoc nesciunt. ex quo sequitur, quod mentiri non potuerunt vel peccare. nec

---

4 deus AB^aC dominus *D* uni *(expunctum)* legislator *D* B^5 *in marg. addidit* unus dominus, una fides, unum baptisma a capite capiens unitatem deus B^aC dominus *AD* 6 A^1 *in marg. super. super col. 23ᵈ notavit* Oportet credere, quod lex ewangelii sit data per deum 7 sunt B^aC sint *AD* illud AB^aC unum *D* 11 inquiunt infideles *ACD* nequiunt fideles B^a possumus B^aD 13 aut AB^aC vel quod *D* cum B^aC *om A, add. in marg.* quem *punct. subscr. et linea per vocem ducta delevit et in marg. addito* cum *emendavit prima manus D* 14 cum *om.* B^a; *A, sed addidit in marg.* 15 credimus B^a 16 descenderet *C* descenderetur *A* distenteretur B^a di-cendere ur *D* 17 B^5 *in marg. habet* Achademici secundum Augustinum non erant capaces racionis plus quam bestie 18 contra *om.* B^a 24 poterunt *CD*

---

3 *v. 5* 18 *verba laudata in libro Augustini contra Academicos scripto non inveni, sed cf. Opp. tom. I 315—316, ubi similem sententiam prodit*

valet eis concedere, quod solum cognoscunt negaciones, ut puta, quia nichil sciunt cum similibus, quia concedendo, quod sciunt negaciones, huiusmodi innuunt se affirmacionem cognoscere. iterum videtur, quod imponunt deo blasfemiam, scilicet, quod ordinat aliquid ociose. ordinat enim, corporum aliquod esse insensibile ut lapidem, aliquod sensibile ut bestiam, et aliquod esse racionale ut hominem, sicut oportet vicarios eorum concedere, licet nemo cum eis debeat disputare. ad quid, rogo, ordinavit deus has vires cognitivas tam dispares, si animalia non possent dispariter cognoscere? obiecta nempe ordinantur gracia 'habituum vel potenciarum cognitivarum et ille potencie propter actus'.

affirmemus ergo contra Achademicos, quod tam sensitive quam intellective contingit nos multa cognoscere, sed stante fundamento fidei, quid verius sine errore cognosceret mater ecclesia quam dominum Jesum Cristum? ideo dicit subtilis ewangelista prima Joh. primo: quod anunciamus, quod vidimus, quod manus nostre tractaverunt, de verbo vite anunciamus vobis.

Excursus: the hypostatic unity of the two natures in Christ

quantum ad questionem, qua queritur de noticia unionis ypostatice verbi ad hominem, dicitur, quod fides scripture est fundamentum, quo ipsa cognoscitur. unde infideles nobis propinquissimi hanc negarunt, ut patet de apostolo pro tempore persecucionis cristianorum hoc negante, ut patet Act. nono. et idem patet de Arrio, ymmo de Machometo, qui concedit cum tota secta sua, quod Cristus fuit propheta precipuus, maior Moyse, cuius

11 nempe AB^a namque *CD* 14 assertive *D* 16 quid *AC* qui B^aD 18 prima *om. CD* 21 A^1 *in margine inferiore addidit* Unionem suppositalem naturarum in Cristo probat ex scriptura 24 negaverunt *CD* 27 magametho *C*

18 *v. 1; 3* 22 *similem argumentationem de duplici Christi natura cf. De Benedicta Incarnatione (ed. Harris) cap. IX 142—143: stat itaque posicio in hoc, quod humanitas assumpta a verbo sit perfectus homo ex corpore et anima racionali compositus et per ypostaticam unionem ydemptificatus verbo in persona, non natura etc.* 26 *v. 1*

mater Maria fuit virgo continue, ideo pure homo potuit fuisse natus ex virgine. oportet ergo ad cognoscendum Cristi divinitatem ascendere ad fidem scripture.

licet autem quotlibet sint || scripture sonantes ad hoc in utroque testamento, sufficit tamen ad hoc tres modo adducere. dicitur enim Joh. primo: deus erat verbum, et post adiungitur de eodem: verbum caro factum est. idem Hebr. primo dicit apostolus, quod deus novissime diebus istis loqutus est nobis in filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et secula. ex quo patet, quod ipse est ante omnem creaturam, ut notatur septimo capitulo. iterum Joh. quarto decimo: Philippe, qui videt me, videt et patrem meum, quod Augustinus exponit in libro suo De Quinque Heresibus, quarum una fuit Arrianorum divinitatem Cristi negancium: 'sicut videtur Philippum defecisse, cum querendo: domine, ostende nobis patrem et sufficit nobis videtur innuere, quod pater et filius non sunt eiusdem nature, ideo dicit Cristus, quod quicunque videt eum per fidem formatam, videt eius divinitatem et per consequens videt patrem, cum ambo sint eadem simplex essencia. super quo dicit Augustinus: 'si velis tu, Arriane, audire cum apostolo, errasti cum apostolo. redi cum apostolo. sit illius obiurgacio tua eciam curacio. quid ait dominus? tanto tempore vobiscum sum et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et patrem, ego veni,

fol. 24b

proved from Joh. 1

Hebr. 1

Joh. 14

4 *A in marg. super. (super col. 24b) miniavit* Qui videt me videt et p*(atrem)* m*(eum)* etc. 6 B^4 *in marg. notavit* ecce triplex autoritas pro incarnacione verbi, dicitur enim Joh. 1°: deus est verbum et post adiungitur de eodem: verbum caro factum est. idem Ebr. 1° dicit apostolus, quod deus novissime diebus istis loqutus est nobis in filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et secula. ex quo patet, quod ipse est ante omnem creaturam, ut notatur septimo capitulo. iterum Joh. quarto decimo: Philippe, qui videt me, videt et patrem meum 7 de eodem *om. A, additum in marg.* 16 deitatem B^a 18 innuere *om. A* 19 neture *A* 23 velis *CD* vel AB^a 26 cognistis *C*

6 *v. 1* 7 *ibid. v. 14* 8 *v. 2* 12 *v. 3* 13 *v. 9* 14 *cf. Opp. tom. XVII 2268* 25 *cf. Joh. 149*

patri meo te applicare, tu noli me separare. tanta est in nobis unitas, similitudo et caritas, ut ego in patre sum et pater in me. Sabelliane, quid musitas? aut in Arriano me concludere aut ab Arriano me advocare festinas? sed in nomine patris et filii et spiritus sancti, non trium, sed unius dei, cum illi respondeo: non te preterio. quid dixit dominus? qui videt me, videt et patrem. non dixit: qui videt me, videt patrem, aut: ego sum filius simul et pater, sed dixit: ego in patre et pater in me est, et qui videt me, videt et patrem: interposicio unius silabe, que dicitur et'. ecce, quomodo sancti ponderant verba scripture, ex quibus confundebant hereticos. ipsis enim fuisset blasfemia, quod scriptura sacra fuisset falsissima.

. ex istis colligitur, quod humanitas Cristi, capitis ecclesie, sensibiliter cognoscitur pro suo tempore contra Achademicorum ficticias. deus enim non deficeret sue ecclesie, ut universaliter erret in noticia tam necessaria sensitiva.

The divinity of Christ proved from His works

et quoad aliam Cristi naturam ex fide scripture, ex miraculorum operacione et ex naturali racione convinci potest unio benedicta. primum patet ex predictis. et quantum ad modum faciendi miracula, patet ex dicendis posterius, quomodo debemus credere unionem. ideo dicit Joh. decimo: operibus credite. racionem autem colligunt doctores ex defectu et penalitate, quam scimus
24c consequi totum genus || humanum. que cum non posset inesse sine peccato, patet, quod oportet peccatum precedere penam illam. ex quo videtur, quod oportet peccatum in stipite precessisse, sicut dicit fides scripture, primos

2 similitudo AB^aC et similitudo D 6 respondeo C responsio (rno) AB^aD pretereo CD 9 simul AB^aC sum et D 10 est *om. A, margini adscripsit corrector* 11 et *om.* B^a 20 quoad AB^aD hoc ad D 27 A^1 *in marg. super. (sup. col. 24^c) notavit* arguitur racione Cristum esse deum et hominem *ut (scripsi; cod.* et) ante posset AB^a possit CD

9 *Joh. 14 10* 24 *fortasse in mente habet quae disputat pag. 212—214* 25 *v. 38*

parentes, in quibus fuit totum genus humanum, peccasse. et cum necesse sit, totam naturam humanam salvari, necesse fuit individuum speciei humane conveniens cum reconciliato et reconciliante mediando satisfacere, quia nullus alter homo posset pro se ipso satisfacere, quomodo ergo pro toto suo genere? Cristus igitur univoce frater noster et per consequens eadem natura, que peccavit, satisfecit pro sua natura comuni, cum secundum deitatem nichil sic debuit, sed tantum se humiliavit, quantum genus suum presumptive superbiit.

ex istis diffuse alibi declaratis cum possibilitate, qua scitur animam et carnem esse eandem personam, colligitur, quod necesse fuit mediam personam divinam incarnari, quam scriptura nominat Jesum Cristum. ex quibus colligitur, quod in nullis actibus Cristi potuit fuisse illusio, quantum est ex occasione data a Cristo. patet insuper, quod oportet omnem fidelem ab ipso incipere, tam obiective quam effective dante primam fidem.

from the idea of the 'Logos',

patet ex hoc, quod oportet omnem creaturam fidelem racionalem incipere a primo principio, cum sit primo notum. sed verbum dei est principium primo notum, igitur conclusio. est enim principium ex confessione propria, cum Judeis querentibus, quis esset, respondit: principium, qui et loquor vobis, Joh. octavo; nec dubium, quin tunc sit primum principium. et quoad

---

2 totam *om.* B^aCD 4 quia nullus alter homo posset pro se ipso satisfacere *om. C, adscripsit margini* C^2 5 alter B^aD, C^2 *in marg.* aliter *A* 16 A^1 *in marg. inferiore cum signo notavit* Cristus est primum principium variis modis 19 creaturam fidelem *C; A, qui om.* fidelem. *sed add. in marg.* fidelem creaturam *D* creaturam B^a, *qui una cum A omisit* fidelem

---

11 *cf. De Benedicta Incarnatione (ed. Harris) multis locis, praesertim cap. I—IV, ubi ex testimoniis sanctorum Christum esse hominem et creaturam demonstrat ac Scripturae et symbolorum dicta, quae huic declarationi adversari videantur, in rectum sensum vertere conatur; cf. pag. 28; 101; 122; 142—143; 84; 72—79; 90; 2; 21; 85—94 et frequenter per totum tractatum; cf. etiam Trialog. 263; 364 24 v. 25*

deitatem oportet ipsum esse primo cognitum in comuni, sed quoad humanitatem oportet ipsum esse primo cognitum in dignitate, cum sit abbas religionis cristiane, quem oportet omnem eius discipulum primo recognoscere; ab ipso igitur fontaliter capimus fidem nostram.

from the truthful report of the Apostles

et quoad terciam instanciam patet, quod non est evidencia, *quod* genus testium poterit esse falsum, ideo non debemus ipsi credere. talis enim est turpis argucia ab una proposicione de possibili ad suam de inesse. ego possem esse deceptus in credendo dandam veritatem sensibilem, ideo non debeo ipsam credere. debeo enim credere, quod legitime possem non credere, quia debeo credere, quod necessario est aliquod contingens ad utrumlibet, et quodlibet tale possem non credere. ymmo, ut dictum est, initens isti argucie coincideret in opinionem Achademicorum et concederet, quod hec evidencia non movet, quia posset decipi initendo huic evidencie, sed destrueret omnem probacionem testium vel noticiam sensitivam.

The unity of the Church and her members

verumptamen plus accedendo ad propositum suppono, quod tota Cristi ecclesia successiva sit unum corpus, de quo est Cristo maior cura quam de aliqua simplici eius parte. ex quo patet, si uni membro eius Cristus non
fol. 24d deficit, quin movet et necessitat eum ad credendum || et agendum, quantum est sibi necessarium ad salutem, multo magis docet et necessitat sponsam suam. ideo necesse est membra ecclesie sibi succedencia sese interrogare et docere de fide scripture. unde pro mercede

7 '*quod*' *scripsi, om. codd.* 14 B^5 *in marg. notavit* ego debeo credere, quod legitime possum non credere, ut necessario contingens est 15 opinionem AB^aC arguciam *D* 20 *iam hinc in marg. cod. A figura manus et signum marginale quoddam (glossemate carens), quae infra saepius redeunt, in conspectum veniunt* 22 alia *(?) A* 23 uni *CD, corr. ex* uno *A* uno B^a 24 *A super col. 24d:* In omni noticia precedit fides 27 A^1 *in marg.:* Nota de fide sese *ACD* sepe B^a

21 *cf. De Ecclesia (ed. Loserth) cap. I 20—21: omnes electi a principio mundi usque ad diem iudicii sunt una persona, que est mater ecclesia etc.; de ecclesia quasi 'uno corpore' cf. ibid. 22; 69; 82—83; 389*

nostra, qui non sumus cum domino conversati, dicitur Joh. vicesimo: quia vidisti me, Thoma, credidisti; beati, qui non viderunt et crediderunt. sic quod in hoc uberior est nobis racio merendi, quam fuit apostolis, si facimus, quod debemus iuxta hoc, quod dicit ecclesia Psal. nonagesimo secundo: senectus mea in misericordia uberi. oportet enim cesarem nostrum continue administrare ecclesie uberiorem materiam promerendi. nec moveat, cristianum capere tales veritates ex fide, cum fides sit primus locus atque tutissimus.

Faith the last principle of knowledge

ex fide enim cognoscimus parentes nostros carnales, quanto magis parentes spirituales, quos non sentimus. ex fide insuper cognoscimus omnia signa nostra, cum nec vocem nec literam sciremus significare suum impositum, nisi antea crederemus. et tercio generaliter oportet nos in omni noticia nostra eciam de primis principiis a fide incipere, quia, sicut dicitur Ysa. septimo: nisi credideritis, non permanebitis, intelligentes in via vel patria. nam significato hoc principio ens est vel hoc nichil simul est et non est vel alio quantumlibet noto prius est eius simplex apprehensio, antequam sit adhesio. prius eciam movet deus ad assensum, quam alia causa secunda signabilis; tunc pro illo priori capitur adhesio ex pura fide, que deus est, sine alia evidencia a priori. ideo necesse est in omni noticia nostra a fide incipere, quia magistro primo credere, qui est fides.

The principle of cognition taught by modern doctors is erroneous

unde videtur michi, modernos doctores leviter loqui, qui dicunt, prima principia cognosci a nobis ex noticia terminorum. oportet enim eorum noticiam precedere noticiam terminorum, quos discimus adulti in scola

6 nonagesimo secundo *emendavi* XCI° *cuncti* 19° *(lin. delet.)* 91° *A* 12 B^5 *in marg. addidit* Ex fide cognoscimus parentes carnales, quanto magis spirituales ex fide *om. A, add. in marg.* 15 ante ea *A* 17 scripture *(expunctum)* incipere *D* 19 vel AB^aC et *D* 20 noto *C* vel noto B^aD vel *(expunctum)* noto *A* 21 antequam AB^aC prius et movet dominus ad assensum *(punct. subscr. deleta)* antequam *D* 22 deus AB^a, C^2 *in marg. corr.* dominus *CD* alia *AD* aliqua B^aC 30 p *(lin. del.)* terminorum *A* dicimus *D*

2 *v. 29* 6 *v. 11* 17 *v. 9*

hominum. cum ergo noticia veritatis huiusmodi precedit noticiam quamlibet terminorum, quomodo originaretur ex ea? ille igitur, qui primo movet ad assensum sine priori evidencia, infundit fidem, tam actum quam habitum, sicut et ipse est prima fides, que creditur et sic est principium et finis fidei create.

Different kinds of faith

sunt tamen multi gradus fidei create; nam in patria est fides triumphancium, cum aliter non esset ibi ecclesia. verumptamen evacuatur ibi noticia specularis vel enigmatica et succedit clara visio veritatis, quam fidelis non videt intuitive pro prima mensura iniciali, qua credit, quia secundum Augustinum Super Joh. 'fides est credere, quod sic non vides' nec habet fides, qua creditur, racionem meriti in quantum huiusmodi, nisi prius fides credita eciam temporaliter dispereat quoad sensum. unde fol. 25a quamvis existens in gracia meretur || intuendo quantumlibet sibi notum non tamen nude, in quantum sic credit, cum demones et ecclesia malignancium in inferno necessario credit deum et quotlibet alias veritates. quia tamen non credit in deum, ideo ibi excluditur a merito et racione beatitudinis. credamus igitur in deum, cum fides nostra non dependet essencialiter ab aliquo fratre alio citra ipsum. verum est tamen, quod Petrus cum aliis apostolis ac successores eorum sunt dei adiutores instrumentales et causa per accidens, quos deus necessitat ad seminandum posteris fidem suam. sed non glorientur in hoc, ymmo senciant humiliter de se ipsis, quod, nisi ipsi habuerint fidem formatam, dampnabuntur tamquam

---

2 ex *(expunctum)* originaretur *A* 5 est *AB^aC* ei *D* 15 eciam *AB^aC* et *D* disperiat *C* 17 nude (? unde) *AB^aC* 20 nisi in *D* ideo ibi excluditur *A*, *qui primo scripsit* ibi ideo excluditur. *sed* ibi. *linea deletum, post* ideo *int. lin. iteravit, ut correctorem* ideo ibi excluditur *maluisse appareat* ibi ideo excluditur *B^a*, *C in rasura supplevit* ibi non excluditur *D* 22 aliquo fratre alio citra *AB^aD* fine alio citra *C* 28 formalem *B^a*

---

9 *cf. I. Cor.* 13 12 12 *cf. Opp. tom. IV* 752 *(In Joh. Evangel. Tract. XL) cf. Joh.* 20 29

rani inutiles et deus locabit pro eis alios agricolas, cum non habeant a deo cartas talis officii, nisi assint opera debita suo officio, que simul dependent a dei gracia et flexibilitate sui arbitrii, ut absit ecclesiam credere, quod fides cuiuscunque alieni membri ecclesie dependet ab isto Petro, Johanne, Gregorio vel quacunque alia comunitate sive preposito, nisi forte per accidens ipse habuerit fidem, secundum quam accidentaliter colit subiectos. ideo non est color, si debeo credere ecclesie, igitur isti, si ex autoritate ecclesie inducor ad habendum fidem meam, ergo iste, qui per accidens hoc facit, est tante autoritatis sicut ecclesia vel dictum suum, quodcunque fuerit, aut scriptum debet michi esse tante autoritatis sicut fides scripture sine ecclesia, ut singulare sensibile prius in ordine generacionis movet me ad habendum universalem noticiam, quam sensibile in comuni, et tamen prius naturaliter habeo noticiam primi principii, quam noticiam sensibilis in comuni; eciam prius naturaliter habeo noticiam sensibilis in comuni, quam habeo noticiam illius sensibilis singularis. correspondenter prius naturaliter cognosco fidem meam per illapsum primi magistri, quam per instruccionem universalis ecclesie, cum posset esse, quod solum ista persona creata sit fidelis, ut creditur de dei potencia absoluta. multo magis posset esse, quod ecclesia instruat Petrum in fide cum hoc, quod iste papa vel iste prepositus non agat ad hoc, sed magis impediat. ideo sicut sophiste dicunt, quod ad equitandum requiritur equs, sed nullus equs requiritur ad equitandum,

Authority of Holy Scripture and of the Church

1 alios pro eis *A, sed lineolis super* alios *et* pro *positis in* pro eis alios *mutavit* 9 *hic in A figura manus redit (cf. pag. 213 lin. 20)* 11 est *corr. ex* esse *D* 15 ordine via generacionis *C* ordine ad generacionis *D* 16 quam sensibile in comuni et tamen prius naturaliter habeo noticiam *om. C* 18 sensibilem $B^a D$ eciam prius naturaliter habeo noticiam sensibilis in comuni *om. A, sed cum signo infra ultimam lineam col. 25^a add. A^2* eciam prius naturaliter habeo noticiam sensibilis in comuni *(ut A) scripsit B^a in textu* et tamen prius naturaliter habeo noticiam sensibilis in comuni *C* eciam prius naturaliter habeo noticiam habeo noticiam *(sic)* sensibilis in comuni *D* 19 quam $B^a CD$ in quam *A* 22 universalis *corr. A* 28 *A ad hunc locum duo signa marginalia pinxit in marg., sed glossema addere neglexit*

sic deus ordinat necessario fidem ecclesie seminari per suos predestinatos et continue per aliquem preeminentem, sed nullus cristianus debet usurpative presumere, quod sit ille, ymmo debet credere, quod non sit ille, nisi dicta sua factis efficacibus recompenset.

de isto alias per dei graciam.

ex istis colligitur intellectus domini Armacani in De Questionibus Armenorum libro duodevicesimo, quomodo originatur librorum sacre scripture autoritas. primo oportet recurrere ad fidem conversacionis domini Jesu

The authority of the Bible proved by Fitzralph.

---

2 preminenter *(? preminentis)* B^a aliquem preeminentem *utrumque in fine detritum A* 7 A^2 *in marg.:* Armacanus 9 A^1 *in marg. infer. cum signo:* unde originatur autoritas scripture *redit hic figura manus in marg. cod. A*

---

7 liber Richardi De Quaest. Arm., idem, ni fallor, ac Libri (vel Summa) contra Armenos, conferri non potuit, quippe qui in Bibl. Reg. Publ. Dresdensi non exstet. sed cf. De Dom. Div. I cap. 13 pag. 114: (Fitz Ralph, Summa in Quaest. Arm., Paris 1511 fol. 137—144: et ad idem reducit etc.) — De Armachani vita et scriptis haec pauca iuvat afferre. Ricardus Fitzralph i. e. filius Radulfi ('Filoradulphus' apud Lelandum), Hibernus, studiis in univ. Oxon. superatis, ibidem Prof. S. S. Theologiae, post Decanus Lichfeldensis, a. 1333 Cancellarius Oxoniensis, tandem a. 1347 Archiepisc. Armachanus constitutus per multos annos cum Ordinibus Mendicantium litigavit; controversiae tantopere animos moverunt, ut Fratres eum Avenionem ad Papam citarent, ubi a. 1360 diem supremum obiit. Scripta permulta reliquit. Publici iuris facta sunt haec: Sermones ad Crucem Lond. hab., Lond. 1665; Summa (libri) adv. Armenos, Paris 1612; De Intentionibus Judaeorum cf. Wolfii Bibl. Hebr. II 1001; Defensorium Curatorum adv. Fratr. Mendic. Par. 1496; 1625; 1633. Inedita cf. apud Fabricium, Bibl. lat. med. et infim. aetatis VI 223. Bibliam in linguam Hibernicam ab eo translatam esse testatur Balaeus, Cent. XIV 97 in App. pag. 246: Ricardus novum test. in Hibernico sermone (forte a se translatum) ante suam mortem in quodam ecclesiae suae muro occultavit; in cuius fine quasi prophetizans hoc scripsit: cum hic liber inventus fuerit, veritas toti mundo manifestabitur vel Christus orbi mox apparebit. et repertus est ille liber ca. a. 1540 in restauranda illaa ecclesia. De illius vita et scriptis cf. plura apud Lelandum cap. 415; Balaeum Cent V; Waraeum De Scriptor. Hib. 169; Wharton in App. ad Caveum pag. 31

Cristi, quantum in scriptura sacra exprimitur, et ab illo fonte sapiencie capere flumina exhinc scaturiencia de ventre matris ecclesie.

of the Old Testament by Christ

cum autem sint | viginti duo libri veteris testamenti, fol. 25b. quos eciam Hebrei cum cristianis accipiunt, quid moveret sophistam contendere, quod illi libri non sunt scriptura sacra?

nam Matth. undevicesimo et Marc. decimo legitur, dominum respondisse phariseis de divorcio querentibus: n o n l e g i s t i s, inquid, q u i a, q u i f e c i t h o m i n e s a b i n i c i o, m a s c u l u m e t f e m i n a m f e c i t e o s e t d i x i t: p r o p t e r h o c d i m i t t e t h o m o p a t r e m e t m a t r e m e t a d h e r e b i t u x o r i s u e e t e r u n t d u o i n c a r n e u n a. ecce, innuit, Judeos legere istam sentenciam debuisse Gen. secundo, et in hoc, quod dicit, deum, qui fecit hominem, sic dixisse, notat deum esse autorem nostre scripture. ideo vanum est contendere,

God speaks in the Bible through His Saints

quis fuit scriba, compositor codicis vel fistula domini, cui deus infundit talem scienciam, cum satis est credere, quod deus loqutus est datam scienciam per aliquos sanctos suos specialiter et per singulos in comuni. et ista videtur sentencia beati Gregorii primo Moralium de autore libri beati Iob, de quo est aput nonnullos infructuosa contencio.

The Old Testament confirmed by the New: Genesis

item apostolus Gal. quarto narrata historia, Gen. vicesimo primo scripta, quomodo A b r a h a m h a b u i t d e S a r a Y s a a c e t d e A g a r Y s m a e l, ad sensum misticum sic subiungit: s e d q u i d d i c i t s c r i p t u r a? e i c e a n-

---

1 isto *CD* 4 *A*[1] *in marg. super. (sup. col. 25*[b]*) notavit* approbacio veteris testamenti per allegaciones in novo testamento continue infra 5 movet *D* 8 philosophis *A, sed punct. subscr. delevit et in marg. addidit* phariseis *A*[2] 10 inquid *om. A, add. int. lineas A*[2] 12 dixit *iteravit A*[2] *in marg.* 14 *hic in A exstat signum marginale, quod notam vel glossam indicare solet, sed neutra addita est* legere debuisse istam senenciam gen. *B*[a] istam sentenciam legere debuisse gen. *C* 15 quod *AB*[a]*C* qui *D* 20 alios *B*[a]*D* 21 suos *om. CD* 26 Sara *C* sarra *D, deleto priore* r *A* sarray *B*[a] ismael *D*

---

7 *v. 4—6* *v. 3—8* 14 *v. 24* 21 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 75 pag. 517 (sed verba a nostro commemorata non in illius libro primo, sed in praefatione leguntur)* 23 *v. 22 sqq.* 24 *v. 2 sqq.* 26 *v. 30—31*

cillam et filiam eius. et sic ex gestis cronicatis in Genesi probat apostolus undecimo Hebr., quod fides sit fundamentum iustificacionis hominis quoad deum. et sic beatus Petrus tercio cap. prime epistole allegat historiam Gen. septimo de archa Noe atque diluvio, sicut Cristus Joh. septimo allegat calumpniatoribus, quomodo Moyses dedit eis legem circumcisionis, que circumcisio non fuit ex Moyse, sed patriarchis ut Abraham, sicut patet Gen. septimo decimo. in hoc ergo, quod Cristus allegat Judeis legem Moysi, quam asserit Moysem dedisse, videtur approbare totam legem Pentateuci, quia aliter peccaret allegacio Cristi in materia. item Matth. quinto allegat Cristus legem mandatorum, de qua Ex. vicesimo: audistis, inquid, quia dictum est antiquis: non occides, non mechaberis, et sic allegat penam tallionis dando oculum pro oculo, dentem pro dente. de quo legitur Ex. vicesimo primo, et Matth. vicesimo secundo allegat illud Ex. tercio: ego sum deus Abraham, et Matth. quinto allegat scripturam Lev. undevicesimo: non periurabis, et illud ibidem Lev. undevicesimo: diliges amicum, et Matth. octavo precepit leproso offerre munus, quod Moyses precepit, sicut et Marc. primo. de qua lege leprosorum patet Lev. tredecimo et quarto decimo. similiter Apoc. secundo autorizat librum Numerorum vicesimo quinto, cum transmittit nos ad doctrinam

Faith the ground principle of justification

Exodus

Leviticus

Numbers

5 7° B^a 17° *CD; A, qui* 7°, *quod prius scripserat, in* 17° *mutavit addito ante* 7° *numero* 1 13 A^2 *iteravit* Matth. 5 *in margine, quia* 5 *in textu indistincte ut mihi videtur exaratum erat* 20 li *(expunctum)* allegat *D* scriptura *D* 22 illud ibidem levit. *A* ibidem allegat illud B^aCD undevicesimo *emendavi ex auctoritate sacrae Scripturae* XII° *codd.* 22 leproso offerre *in loco raso supplevit A* 25 2° *corr. ex* 12° *A* 12° B^aD 2° *corr., ut suspicor, ex* 21° *C*

2 *v. 1 sqq.* 4 *v. 20* 5 *v. 1 sqq.* 6 *v. 22 sqq.* 9 *v. 23 sqq.* 13 *v. 21* 14 *v. 13* 15 *Lev.* 20_{10} *sqq.* 16 *cf. Matth.* 5_{38}; *Ex.* 21_{23-24}; *Lev.* 24_{19-20} 17 *v. 23—24* 18 *v. 32* 19 *v. 6* *v. 33* 20 *v. 12* 21 *v. 18* 22 *v. 4* 23 *v. 40* 24 *v. 2 sqq.* *v. 2* 25 *v. 14* 26 *v. 2*

Balaam docentis Balaac mittere scandalum coram filiis Israel, quod et Petrus recitat secunda Pet. secundo secundum historiam Num. vicesimo secundo, sed et Judas in epistola sua allegat eandem || historiam. fol. 25c salvator eciam Matth. quarto allegat triplicem scripturam *Deuteronomy* contra diabolum: primam Deut. octavo: non in solo pane vivit homo, secundam Deut. sexto: non temptabis, dominum deum tuum et terciam de eodem capitulo: dominum deum tuum adorabis et illi soli servies. ymmo Matth. undevicesimo et Marc. decimo approbat scripturam sibi allegatam de libello repudii, de quo Deut. vicesimo quarto. ymmo quoad totum Pentateucum Moysi in genere, Joh. quinto dicit Cristus Judeis: est, qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis. si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et michi. de me enim ille scripsit. si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? scriptura autem de Cristo patet Deut. octavo decimo, quam Cristus dicit Judeis debere scrutari, cum erant obligati ad illam precipue ex diutina professione atque regimine sui generis. causa autem, quare plus difficultati erant ad credendum verbis Cristi, fuit, quando videbant eum pauperem mundi divicias et eius gloriam contempnentem, ut Cristus docet eodem capitulo. unde, ut dicit, propter condicionem oppositam accipient anticristum. cum igitur Cristus non accepit testimonium a malis spiritibus eo, quod sepe non sinebat eos loqui,

1 balach *C* balaas *D* 2 2° *A* 11° B^a *om. CD* 5 salvator eciam Matth. 4° allegat triplicem scripturam *om. A, sed in marg. superiore* A^2 *cum signo addidit* 6 prima B^a 8° non in solo pane vivit homo, secundum Deut. *om.* B^a 7 secundam *CD* secundum *(?) A* 8 tercium *D* 12 ymmo *corr. A* item B^aCD 14 A^2 *in marg.:* Moyses de Cristo 15 credideritis *D* 19 quam AB^a quod *CD* 21 causa *CD; A om., sed in marg. add.* A^2 sui B^a 22 verbum *(?)* B^aC

2 *v. 15—16* 3 *v. 8* 4 *v. 11* 5 *v. 4; 7; 10* 6 *v. 3* 7 *v. 10* 9 *v. 13* 10 *v. 7* 11 *v. 7* 12 *v. 1* 13 *v. 45—47* 19 *v. 15; 18—19* 24 *v. 41 sqq.*

ut patet Marc. primo et Luc. quarto, ymmo ut dicit Joh. quinto: ab homine testimonium non accepit, videtur, quod scriptura Moysi, quam accipit, sit scriptura spiritus sancti et sic summe autentica. aliter enim non diceret Matth. quinto, quod non venit legem Moysi solvere, sed implere. Cristus enim non dat pictaciam legi reprobe. quante autem Cristus approbat legem veterem, patet Matth. quinto, ubi iurat, quod iota vel apex non preteribit a lege, donec omnia fiant, et Luc. sexto decimo: facilius est celum et terram preterire quam de lege unum apicem cadere, quia Luc. vicesimo primo dicit: celum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt, i. e. non potest esse, quod minimum morale aut minimum cerimoniale impediatur, quin habeat cursum suum. unde Matth. vicesimo tercio inproperat scribis et phariseis decimantibus mentam et ciminum et annetum et graviora legis dimiserant. unde credo, quod causa tocius acute reprobacionis, quia causa tocius sue perversionis fuit conmixcio sue tradicionis humane, quam plus appreciabantur, quam scripturam sacram racione sue cupidinis et honoris. et utinam non sit sic hodie, patet Matth. duodecimo de violacione sabbati et Matth. quinto decimo de locione manuum.

The Old Testament as a whole

Corruption of Holy Scripture by human tradition

2 accipit *D* 3 scripturam *D* quam *om. A, in marg. add.* A^2 sit *AC* ut $B^a D$ scripturam $AB^a D$ 4 autenticam *D* 5 diceret *in correctura B* 8 apex vel iota $B^a CD$ 9 preteribunt *CD* 13 transient B^a 15 unde *om. A, sed margini adscripsit* A^2 19 causa *om.* B^a 22 sic sit *CD* 23 violacione sabbati et Matth. 15° de locione *om.* B^a

1 *v. 25* *v. 35* 2 *v. 34* 5 *v. 17* 6 *'pittacium' est (sec. Du Cange) schedula de membrana decisa: corii particula, quae soleae repeciatae insuta est. Jos. IX 5: calceamenta perantiqua, quae ad indicium vetustatis consuta erant. Forcellini forma 'pittacia' utitur. cf. etiam Trialog. l. IV cap. XXXVII 377; ibid. cap. I 246: pictacia, proprie pittacium = panniculus unguento illitus et vulneri impositus; cf. Polem. Works (ed. Buddensieg) pag. 44; 144; 223* 8 *v. 18* 10 *v. 17* 12 *v. 23* 16 *v. 23* 23 *v. 1—8* *v. 2, 20*

Josua and Judges

item libros Josue et Judicum, cuius liber Ruth est una porcio, autorizat apostolus Hebr. undecimo, dum probat excellenciam fidei per historias ibi scriptas, ut per casum Jericho, per factum Raab, Gedeonis, Barac, Sampsonis, Jepte, David, Samuelis et ceterorum, qui per fidem operati sunt cuncta mirabilia opera sua meritoria.

Ruth

similiter librum Ruth videtur Mattheum || primo cap. fol. 25ᵈ canonicare, cum accepit seriem generacionis Phares usque ad David regem a fine illius libri.

Kings

librum Regum autenticat salvator Matth. duodecimo, Luc. sexto et Marc. secundo: non, inquid, legistis, quid fecerit David, quando esuriit? unde ibi comendat historiam tercio Regum de regina Saba, et simile dicitur Luc. undecimo.

Chronicles, Ester, Nehemia, Ecclesiastes (not acknowledged by the N. Test.)

iterum libri Paralipomenon, Hesdre, Neemie, Hester et Ecclesiastes non videntur in novo testamento explicite approbati, nisi quod Judei dixerunt Joh. sexto tanquam autenticum, quod panem de celo dedit eis manducare, que sentencia patet Neemie nono. unde credo, quod ecclesia discrete examinans, quemcunque librum quoad totam suam sentenciam dici a spiritu sancto, in alia scriptura potest illam preconizare autenticam. illa autem non est magna autoritas, cum non sit nisi testificacio actus dei, ut patet alibi.

Job

item de autorizacione libri Iob patet prima Cor. tercio: scriptum est, inquid apostolus, comprehendam

---

1 A^2 *in marg.:* Josue et Judicum et Ruth 4 *hic in A redit signum illud marg., cui glossa deest, et sic saepius infra; testari omittam* 6 mirabilia opera AB^aD miracula *C* meritoria AB^aD et opera meritoria *C* 7 B^4 *in marg. notavit* hic recitat autorizacionem librorum antique legis in novo testamento per longum processum A^1 *in marg. super. (supra col. 25ᵈ):* continue approbacio veteris testamenti 8 comunicare *A* accipit B^aCD 10 A^2 *in marg.:* Regum 12 fecit *CD* 13 historia *(?)* B^a 15 A^2 *in marg.:* Paralipomenon, Hesdre, Neemie, Hester, Ecclesiastes 17 d *(expunctum)* dixerunt *D* 18 eis *om. A* 20 *hic redit figura manus ad lineas picta* 25 A^2 *in marg.:* Iob

---

2 *v. 30—32* 7 *v. 3 sqq.* 10 *v. 3* 11 *v. 3* *v. 26* 13 *101 sqq.* 14 *v. 31* 17 *v. 50* 19 *v. 15* 26 *v. 19*

sapientes in astucia sua, quod scribitur Iob. quinto cap. et beatus Jacobus quinto cap. transmittit nos ad scripturam Iob tamquam autenticam dicens: sufferenciam Iob audistis et finem domini vidistis.

quantum ad librum Psalmorum patet, quod beatus Petrus Act. primo ipsum autenticat: scriptum est, inquid, in libro Psalmorum: ffiat comoracio eius deserta. unde propter necessitatem autoritatis dicit, quod oportet impleri scripturam, quam spiritus sanctus predixit per os David. et Cristus Matth. tredecimo verificat illud Psal. septuagesimi octavi: aperiam in parabolis os meum. et Matth. vicesimo primo: numquid legistis: ex ore infancium et lactencium perfecisti laudem, quod scribitur Psal. octavo, et ibidem allegat Cristus: numquid legistis in scriptura: lapidem, quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in capud anguli, quod scribitur Psal. centesimo duodevicesimo et Matth. vicesimo secundo ac Luc. vicesimo: quomodo igitur David in spiritu vocat eum dominum, dicens: dixit dominus domino meo: sede a dextris meis, quod et scribitur Psal. centesimo decimo, et Matth. vicesimo septimo: ut adimpleretur, quod dictum est per prophetam: diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem, quod scribitur Psal. vicesimo secundo. *Psalms*

item ad Hebr. duodecimo allegat apostolus illud Proverbiorum tercio: quem diligit dominus, corripit. *Proverbs*

---

2 5° cap. *iteravit* B^a 3 iob *om. CD* 5 A^2 *in marg.:* Psalmi 7 comemoracio *AC* 11 septuagesimi octavi *emendavi* LXXVII^i *codd.* 16 scripturis *CD* 18 centesimo duodevicesimo *emendavi* CXVII° *codd.* 19 22° *AB* 12° *CD* 22 centesimo decimo *emendavi* CIX° *cuncti* 26 vicesimo secundo *emendavi* XXI° *codd.* 28 A^2 *in marg.:* Proverbiorum

---

1 *v. 12—13* 2 *v. 11* 3 *1 21—22* 6 *v. 20* 7 *Psal.* 69_{26}; 109_{8} 8 *v. 16* 11 *v. 35* *Psal.* 78_{2} 12 *v. 16* 15 *v. 3* *v. 42* 18 *Psal.* 118_{22} *v. 43* 19 *v. 42* 22 *Psal.* 110_{1} *v. 35* 26 *Psal.* 22_{19} 27 *v. 6* 28 *v. 12*

unde Jacobus quarto cap. allegat sentenciam Salomonis eodem capitulo: deus superbis resistit, humilibus autem graciam dat.

Isaiah librum Ysaie Cristus expresse autenticat, quia, ut patet Luc. quarto, cum liber Ysaie fuit sibi traditus et legisset locum illum Ysa. sexagesimo primo: spiritus domini super me etc., dixit, quod hodie impleta est scriptura hec in auribus vestris, et Matth. octavo scribitur: ut adimpleretur, quod dictum est per Ysaiam dicentem: ipse infirmitates nostras accepit etc., quod scribitur Ysa. quinquagesimo tercio. et Marc. septimo scribitur: || bene de vobis, ypocrite, prophetavit Ysaias: populus hic labiis me honorat etc., quod scribitur Ysa. undetricesimo, et Joh. septimo clamavit Cristus: sicut dicit scriptura: flumina de ventre eius fluent, aque vive, quod scribitur Ysa. secundum exposicionem Ieronymi dicentis in prologo Genesis. apostolus allegat scripturam Ysaie ad Rom. nono, decimo et undecimo capitulis. iterum Matth. primo cap. allegat prophetam Ysa. cap. septimo: ecce, virgo in utero habebit et pariet filium, et Matth. secundo scribitur: ut adimpleretur, quod dictum est per prophetam, quoniam Nazareus vocabitur, quod secundum Ieronymum dicitur fol. 26a

4 A^2 *in marg.:* Ysaye AB^aC autem ys. *D* 5 fuisset *CD* 11 ysa. *om. A, subter lineam add.* 12 bene AB^aC unde *D* 14 29° *D* *om.* B^a; *AC, sed addiderunt in marg.* 15 7° *ABC* 6° *D* 17 ysaie secundum CB^a ysaie *(sequitur lacuna)* secundum *D* secundum exposicionem ieronimi *in loco raso correxit A* 19 capitulo B^a iterum AB^a item *CD*

1 *v. 6* *cf. Prov.* 29_{23}; *Psal.* 31_{24} 5 *v. 17 sqq.* 6 *v. 1 sqq.* 7 *v. 21* 9 *v. 17* 11 *v. 4—5* 12 *v. 6* 14 *v. 13* 15 *v. 38* 17 *Ysa.* 44_3; *cf. Joel* 3_1 19 *v. 20 (Ysa.* 45_9*); v. 27 (Ysa.* 10_{22-23}*); v. 29 (Ysa.* 1_9*); v. 33 (Ysa.* 28_{16}*) v. 11 (Ysa.* 28_{16}*); v. 14—15 (Ysa.* 52_7*); v. 16 (Ysa.* 53_1*); v. 18 (Ysa.* 49_6*); v. 20 (Ysa.* 65_1*); v. 21 (Ysa.* 65_2*) v. 26 (Ysa.* 59_{10}*)* 20 *v. 23* 21 *v. 14* 22 *v. 23* 24 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 26 pag. 29*

Ysa. secundo et sicut Matth. tercio allegat illud Ysa. quadragesimo dictum de baptista: ecce, vox clamantis in deserto, parate vias domini, et Matth. quarto dicit, quod, ut impleretur, quod dictum est per Ysaiam nono: terra Zabulon et terra Neptalim, et duodecimo cap. allegat illud Ysa.: ecce, puer meus electus etc., et Matth. tredecimo sic loquitur: ut impleatur in eis prophecia Ysaie sexto dicentis: auditu audietis et non intelligetis propheciam. eciam Jeremie tricesimo primo cap. allegat Matth. secundo cap.: tunc, inquid, impletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: vox in Rama audita est et apostolus prima Cor. primo: quemadmodum scriptum est: qui gloriatur, in domino glorietur, cuius sentencia patet Jerem. nono.

Jeremiah

iterum scripturam Ezechielis approbat Cristus Joh. sexto dicens: scriptum est in prophetis: erunt omnes docibiles dei, que sentencia dicitur Ezech. tricesimo sexto.

Ezekiel

iterum Matth. vicesimo quarto allegat Cristus scripturam Danielis duodecimo: cum igitur videritis abhominacionem desolacionis, que dicta est a Daniele etc.

Daniel

item Matth. secundo cap. allegat propheciam Osee undecimo: ex Egipto vocavi filium meum. iterum Matth. nono Cristus remittit phariseos ad discendum

Hoseah

---

1 2° *B^a CD; A in marg. add. cum signo* 11° *in textu* sicut *A* sic *B^a CD* ysa. 40^a *om. CD* 4 ut *om. CD* 10 *A² in marg.:* Jeremias 13 ruma *(?) A* 16 *A² in marg.:* Ezechiel 17 in prophetis *(ambo expuncta)* scriptum *D* 20 Matth. 24° *emendavi* Marc. 24° *codd. omnes* *A² in marg.:* Daniel ezechielis *(expunctum)* danielis *D* 24 *A² in margine addidit* Osee 25 item *D*

---

1 *Ysa. 11₁; cf. Sach. 6₁₂* *v. 3* 2 *v. 3* 3 *v. 14—15* 5 *v. 1 sqq.* 6 *v. 17—18* *Ysa. 42₁ sqq.; 11₂* 7 *v. 13* 8 *v. 9—10* 10 *v. 15* *v. 17* 14 *v. 31* 15 *v. 23—24* 17 *v. 45* 19 *v. 37* 20 *v. 15* 21 *v. 11* 24 *v. 15* *v. 1* 26 *v. 13*

illud Osee sexto: misericordiam volo et non sacrificium.

Joel iterum Act. secundo allegat Petrus propheciam Joel. secundo: effundam de spiritu meo super omnem carnem. — Jacobus eciam Act. quinto decimo *allegat* *Amos* propheciam Amos ultimo: post hec revertar et reedificabo thabernaculum David. — iterum Abdie pro- *Abdias* pheciam allegat apostolus prima Cor. primo dicens: scriptum est: perdam sapienciam sapientum, que sentencia patet in Abdia et Ysa. undetricesimo. — iterum salvator Matth. duodecimo et Luc. undecimo *Jonah* allegat propheciam Jone: sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terre, et eodem capitulo dicit, quomodo Ninivite egerunt penitenciam. — prophe- *Micha* ciam vero Michee quinto cap.: et tu Bethleem, terra Juda nequaquam minima es in principibus Juda etc. patet Matth. secundo ex consensu Judeorum et effectu esse autenticam. — apostolus eciam Rom. decimo scripto: quam speciosi pedes ewangelizancium pacem || *Nahum* alludit sentencie Naum secundo, que eciam habetur fol.26b Ysa. quinquagesimo secundo. — iterum ad Hebr. decimo *Abacuc* apostolus allegans illud Abacuc secundo cap.: veniens

3 A^2 *in marg.:* Johel 5 act. *om. A, in marg. add.* actum '*allegat*' *addidi* 6 A^2 *in marg.:* Amos 7 david AB^a dei *CD* A^2 *in marg.:* Abdias 10 Ysa. 29° *emendavi ex auctoritate sacrae Scripturae* Ysa. 39° *codd.* 12 A^2 *in marg.:* Jonas sicut *C, sed* C^2 et *int. lin. addidit, ut* et sicut fuit *etc. legi eum maluisse appareat* 14 in eodem *CD* 15 propheciam *(expunctum)* penitenciam *D* 16 A^2 *in marg.:* Micheas 18 2° *om. A, in marg. add.* effectum B^a 19 10° *emendavi ex auctoritate Scripturae sacrae* 11° *codd.* scripto *scripsi* scriptum est, *quod sensu caret, codd. omnes* 21 A^2 *in marg.:* Naum secundo *scripsi secundum ordinem Scripturae sacrae* 1° *codd.* 22 52° *om. A, sed lineae adscripsit* A^2*; D, ubi exstat lacuna* 23 A^2 *in marg.:* Abacuk

1 *Hos.* 6_{6} 3 *Act.* 2_{17} 4 *Joel.* 3_{1} 5 *Act.* 15_{16} 6 *Am.* 9_{11} 8 *v.* 19 10 *Obad.* 8 *Ysa.* 29_{14} 11 *Matth.* 12_{40} *Luc.* 11_{29} *ss.* 12 *Jon.* 2_{1} 14 *Matth.* 12_{41} *Luc.* 11_{32} *Mich.* 5_{1} 18 *Matth.* 2_{6} 19 *Rom.* 10_{15} 21 *Nah.* 2_{1} 22 *Ysa.* 52_{7} *Hebr.* 10_{37} 23 *Hab.* 2_{3}

veniet et non tardabit autenticat scriptum suum. — iterum apostolus Rom. secundo appellans diem iudicii *Zephaniah* diem ire dei, videtur approbare loquelam Sophonie primo cap. loquentis conformiter et prima Cor. quinto decimo, quando dicit, quod Cristus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas etc. alludit eidem sentencie, que dicitur Sophonie tercio. — Aggei *Haggai* sentenciam autorizat apostolus Hebr. duodecimo allegans illud Aggei secundo: adhuc modicum et ego movebo celum et terram. — Zacharie scripturam autorizat *Zachariah* ewangelista Johannes undevicesimo cap., quando dicit: et iterum alia scriptura dicit: videbunt, in quem transfixerunt, quod scribitur Zachar. duodecimo, et Matth. vicesimo primo scribitur: hoc autem totum factum est, ut impleretur, quod dictum est per prophetam dicentem: ecce, rex tuus venit tibi, quod scribitur Zachar. nono, et Matth. vicesimo sexto: scriptum est enim: percuciam pastorem et dispergentur oves gregis, quod scribitur Zachar. tredecimo. — ultimo scripturam Malachie autorizat salvator Matth. *Malachi* undecimo et Marc. primo, cum dicitur de Johanne: hic est enim, de quo scriptum est: ecce, mitto angelum meum ante faciem tuam, quod scribitur Malach.

---

2 iterum *AC, D (bis)* item B^a secundo *emendavi auctoritatem Scripturae sacrae secutus* 11° *cuncti codd.* 3 A^2 *in marg.:* Sophonias 4 conformiter *correxit* B^a I. Cor. 15° *scripsi* Rom. 15° *codd.* 7 A^2 *in marg.:* Aggeus 8 autorizat *om. D, add. corrector in marg.* 9 movebo *ACD* *lacuna in* B^a, *sed in marg.* B^1 *add.:* movebo 10 A^2 *in marg.:* Zacharias 11 cap. *om. CD* 12 dicit *omiserunt* B^aCD; *A, sed* A^2 *in margine addidit* 14 matth. *A* ioh. B^aCD 15 quod AB^aC ut *D* quod dictum est per prophetam AB^aC ut est *(sequitur locus vacuus)* per prophetam dictum *D* 20 A^2 *in marg.:* Malachias

---

2 *Rom.* 2_5 3 *Zeph.* 1_{14} *sqq.* 4 *I. Cor.* 15_3 7 *Zeph.* 3_{15} 8 *Hebr.* 12_{26} 9 *Hag.* 2_6 11 *Joh.* 19_{37} 13 *Sach.* 12_{10} 14 *Matth.* 21_4 *sqq.* 17 *Sach.* 9_9 *Matth.* 26_{31} 19 *Sach.* 13_7 21 *Matth.* 11_{10} 22 *Marc.* 1_2 24 *Mal.* 3_1

tercio, et apostolus Rom. nono allegat illud Malachie primo: Jacob dilexi et Esau odio habui.

Concordance of the Old and New Testament in matter though contrasting in form,

talia sunt multa, in quibus est quedam vocalis discrepancia stante sentencia, quod ideo, credo, factum est, ut noscamus, voces vel codices non esse nisi signa scripture sacre, que est spiritus sancti sciencia. nec superest nobis autoritas variandi ymagines scripture veteris testamenti, sicut apostoli variarunt, quia deficit nobis plenitudo spiritus sancti docentis nos omnem veritatem, sicut fides scripture docet spiritum in die penthecostes apostolos docuisse.

totum autem hoc posset confirmari racione. nam idem est deus eiusdem ecclesie, qui in veteri testamento, sed tam necessarium fuit ipsos habere fidem incarnacionis et aliorum articulorum, qui infidelibus absconduntur, sicut et nos. ideo deus non potens deficere ecclesie sue in necessariis eque dedit eis fidem catholicam sicut nobis.

as proved from the belief of the Fathers in the Incarnation of Christ,

unde sancti doctores eliciunt conclusionem tam ex scriptura quam racione, quod omnes patriarche et prophete habuerunt fidem incarnacionis et aliorum articulorum ut moderni. patet Hebr. undecimo et Joh. quinto: scripture sunt, que testimonium perhibent de me, et Act. tercio Petrus dicit: deus, qui pre-

1 9° *emendavi* 3° *codd.* 2 dixit *(lin. deletum)* dil. *A* osan *A* 6 sciencia *CD, A in marg. add.* sentencia *A (in contextu),* B^a 12 A^2 *in marg. infer. cum signo addidit* eandem fidem habuerant in veteri lege sicut nos in nova 17 sue *om.* B^a 19 condicionem *(?) A* 22 B^3 *in marg. notavit* Nota hic, quod patriarche et prophete in antiqua lege habuerunt fidem incarnacionis sicut in nova lege et aliorum articulorum fidei 24 dicit petrus B^aCD

1 *Rom.* 9_{13} *Mal.* 1_2 *sqq.* 2 *ad totam hanc argumentationem, qua Scripturam sacram a Christo et apostolis auctoritatem accepisse JW exponit, cf. Aug. Opp. tom. IX (De Civit. Dei l. XVIII) 672* 22 *v. 2; 39 v. 39* 24 *v. 18*

fol. 26c nunciavit per os omnium prophetarum | suorum pati Cristum suum sic implevit; oportet, inquid, celum Jesum recipere usque in tempora restitucionis omnium, que loqutus est dominus per os omnium sanctorum suorum a seculo prophetarum. Moyses, inquid, dixit, quoniam prophetam suscitabit vobis dominus deus vester de fratribus vestris tamquam me, ipsum audietis iuxta omnia, quecunque loqutus fuerit vobis. erit autem omnis anima, que non audierit prophetam illum, exterminabitur a plebe, et omnes prophete a Samuele et deinceps, qui loquti sunt, anunciaverunt dies istos. — ex qua scriptura patet primo, quod omnes prophete unanimes sine repugnancia loquti sunt, quia dicit singulariter 'per os omnium prophetarum'; patet secundo, quod omnes prophete comunicarunt in sentencia dicentes comuniter dies gracie sub signis disparibus. ideo indubie omnes scripture veteris testamenti, omnia patriarcharum opera signant nobis Cristum, quia sunt media a deo ordinata ad hunc finem. antecedens autem significat consequens. unde secundum apostolum Galat. tercio illud Gen. decimo quinto: semini tuo dabo terram hanc, signat Cristum, et sic illud Gen. secundo: erunt duo in carne una exponitur ab apostolo Eph. quinto de Cristo et ecclesia, et sic illud Gen. undequinquagesimo: lavabit vino stolam suam et sangwine uve pallium suum, exponitur de Cristo, cum omnia dicta vel facta sancta in patribus secundum quandam preeminenciam Cristum signant. et hinc credo prophetas tam crebro prophetasse in opere. solebam

from the unity of thought,

1 A^2 *in margine superiore (sup. col. 26c) habet hoc glossema:* prophecie de Cristo. quod sit verus deus et verus homo et concordia prophetarum pulcra 5 omnium *omisit* B^a; *A, sed in margine addidit idem* 6 suscitabitur B^a 11 prophetie *A* 27 vne *(sic) D* 30 credo *(expunctum)* crebro *A*

3 *v. 21* 6 *v. 22* 9 *v. 23* 11 *v. 24* 22 *v. 16* *v. 18* 24 *v. 24* 25 *v. 31* *v. 11*

from the truth of the historical facts related by them

autem intelligere, illud Gen. undequinquagesimo testatum de Juda ad literam principaliter dictum est de Cristo, cum paulo ante dicitur: catulus leonis Juda, et sequitur: accubasti ut leo, quod Johannes exponit Apoc. quinto: vicit leo de tribu Juda. nam quiescendo in ligno crucis dedit rugitum, medium leoninum, ut exponitur supra tercio capitulo. in Cristo autem est dare carnem assumptam personaliter et carnem, que est corpus Cristi misticum copulatum matrimonialiter et utrumque subdivisum. nam aliquam carnem suam pure assumpsit de virgine ut membra radicalia, que signantur per stolam propinquius pallio copulatam et illam materiam lavit sangwine mundissimo effuso, ut patet cap. quarto huius. et ideo scriptura notat illud per vinum defecatum. sed quoad carnem extrinsecam ab alimento assimilatam, que fuit ut pallium, effudit sangwinem minus purum, qui dicitur sangwis uve. lavit autem non tergendo se a peccato, sed corpus suum misticum et secundum obedienciam stolam ac pallium caritatis sibi ipsi merendo iuxta illud Phil. secundo: Cristus factus est pro nobis obediens etc., propter quod deus exal || tavit illum fol. 26[d] quoad corpus suum misticum. aliquod est stola ut sacerdotes tollentes super se iugum paupertatis et humilitatis per obedienciam legis Cristi, et alii laici sunt ut pallium, qui habent ad minimum vestem nupcialem, que est tunica caritatis. et sic totum corpus Cristi misticum est agni sangwine candidatum.

---

2 est *om.* B^a*CD; A, sed add. int. lin.* 3 autem *(?) A* 6 exponit *D* 2° *CD* 10 aliam B^a A^2 *in marg. infer. cum signo marg. notavit* quomodo cristus secundum corpus misticum lavit in vino stolam etc. 13 mundissimo *correxit* B^a patet cap. 4° *C* patet cap. 4[i] *A*B^a patet *(sequitur locus vacuus)* cap. 4[i] *D* 14 vinum *CD* unum *A*B^a 15 quoad *ACD* ad B^a, *ubi* quo *erasum est* 17 une *D (distincte exaratum)* 19 stole B^a*D* 22 aliquid B^a 23 iugum *corr.* B^a, *repetivit* B^1 *in marg.* 24 legis *ACD* 26 cristi *om. D, postea in margine adscripsit* est *om. CD, sed prima man. add. int. lin. C, in marg.* D^1

---

3 *Gen. 49* 9 4 *v. 5* 7 *cf. supra pag. 40 sqq.* 13 *cf. supra pag. 69* 20 *v. 8 sqq.*

et tercio patet ex autoritate Petri, quod omnis, qui non efficaciter audierit vocem Cristi, dampnabitur, cum ipse loquitur omnem scripturam, quam de necessitate salutis oportet credere. et ista logica huius sancti pape est eo reccior de virtute sermonis, quo non potest, ut verba iacent, ab adversariis improbari.

Authenticity of the Old and New Testament as the Word of God

redeundo igitur, ex scriptura elicitur, quod utrumque testamentum ex hoc, quod est verbum domini, est summe autenticum, quod innuit salvator Luc. vicesimo quarto dicens Cleophe et socio eius: o stulti et tardi corde ad credendum in omnibus, que loquti sunt prophete, quoniam hoc oportuit Cristum pati et ita introire in gloriam suam, et incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, que de ipso erant, et sequitur: hec sunt verba, que loqutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, que scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me. ex quibus videtur autorizare totam scripturam veteris testamenti tripliciter, primo in hoc, quod vocat eos stultos ex confabulacione preter scripturam sacram et tardos ex segnicie capacitatis propter defectum fidei, cum loquntur ambigue de scriptura. secundo in hoc, quod dicit, quod oportuit Cristum pati, cum tamen summe libere et contingenter ad utrumlibet passus est. et tercio in hoc, quod dicit, necesse esse omnia impleri, que scripta sunt in libris legalibus ut pentateuco Moysi et in libris prophetalibus et in libris sapiencialibus de Cristo. cum enim tota scriptura dividitur in hec

2 efficaciter *om. D, in marg. postmodum additum* 8 summe *om. D, postea in marg. add. D*[1] 12 hec $B^a CD$ 13 intrare *CD* 23 segnicie B^a loquitur B^a 26 in hoc *om. D, add. D*[1] *in marg.* 27 esse AB^a est *CD* 28 ut *ACD* vel B^a penthateuco *ACD* pentate B^a, *sed B*[1] *emendavit in* pentateuco *in margine*

9 *v. 25 sqq.* 12 *ibid. v. 26* 13 *ibid. 27* 15 *ibid. v. 44*

tria et in quolibet istorum conclusio est de Cristo, patet, quod Cristus necessitans hec omnia autorizat. nec musites, quin deus magister potest compendiose et subito instruere eos in omni veritate.

CAPITULUM UNDECIMUM.

Objection: the New Testament simply confirms certain sayings of the Old

Contra ista obicitur primo per hoc, quod autoritates de novo testamento non confirmant nisi particularia dicta librorum et autorum veteris testamenti. unde igitur evidencia, quod omnes nostri codices veteris testamenti sunt autentici? sic enim Hebrei autenticant partem libri Danielis et non totum, quia non factum de Suzanna et Beel, ut dicit Ieronymus in Prologo.

Esra badly collected the Hebrew writings

confirmatur per hoc, quod non videtur oportere credere, quod Hesdras recte restituit scripturam hebraicam, supposito igitur, quod in principio indefectibiliter erat data. nec oportet in secundo gradu credere, quod beatus Ieronymus indefectibiliter transtulit, || cum multi alii interpretes ab eodem discordent, ymmo tempore suo passus est ab Augustino et aliis emulis suis calumpniam, ut patet per beatum Augustinum epist. nona et in quotlibet prologis Ieronymi. et in tercio gradu ex vicio scriptorum modernorum non sumus certificati, quod libri, quos habemus, sunt debite emendati. fol. 27a

St. Jerome gave a wrong translation of Holy Scripture

---

3 magister subito et compendiose potuit instruere *C* et *om.* B^a*D; A, sed in margine postea adscripsit* 5 *A in fine cap. decimi inter lineas miniavit* cap. 11 B^a *in marg.:* cap. 11 C^2*D in marg.:* cap. 10 6 primo *CD* *om.* B^a*; A, sed addidit int. lin.* 10 autentici *ACD* enim autentici B^a 11 scripture *(expunctum)* danielis *D* factum *C, A in marg. corr.* sentencie *A in contextu* finem B^a*D* 15 igitur *AD* eciam B^a*C* indef erat *inter ambo rasura* B^a*, sed* B^1 *add. in marg.* fectibiliter, *ut* indeffectibiliter *voluisse videatur* 17 indefecti biliter *inter ambo, ut modo ad lin. 15 adnotavi, locus rasus* B^a 21 et in tercio gradu ex vicio scriptorum modernorum non sumus certificati. quod libri. quos habemus. sunt debite emendati *om. C*

---

19 *cf. Opp. tom. II 113; III 213* 20 *cf. Opp. tom. II 234*

Answer: Christ, the head of the Church, will lead her to truth

quantum ad istud patet primo ex dictis, quod oportet fidem incipere a capite ecclesie, secundo oportet supponere, ipsum oportere gubernare suam ecclesiam a principio mundi usque ad finem, cum dicit Matth. ultimo: ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumacionem seculi. ex quibus sequitur tercio, quod oportet ipsum continuare in ecclesia suam legem.

quantum ad codices oportet capere eos ut correctos ex sensu et autoritate ecclesie; quantum ad sentenciam oportet capere ipsam a capite; et illa est fides ac scriptura sacra.

The writers of the Bible are no liars and may be trusted

sed plus accedendo patet, quod nostri autores veteris testamenti non forent autentici, sed utrobique suspecti, si alicubi esset in eis mendacium. ideo cum autores novi testamenti allegant eos, patet, quod oportet cristianum capere ex integro eorum testimonium, ut dicit Cristus Luc. vicesimo quarto. et sic falsum assumitur in argumento. si igitur illud sit inopinabile, cuius oppositum videtur omnibus vel pluribus vel maxime sapientibus, sed toti genti iudaice disperse per mundum, sicut cristianis et Sarracenis videtur, quod viginti duo libri de veteri testamento, ut recitat Ieronymus in Prologo galeato sint autentici, sufficit cristiano cum testimonio scripture nove hos credere. unde iuvat ad fidem nostram, quod Judei dispersi sint inter gentes cum hebreis codicibus

---

3 o *(sequitur rasura)* B^a, *in marg. add.* B^1 oportere, *ut* oportere *efficiatur* 5 usque AB^a vite usque *C* vite mee *(ambo expuncta)* usque *D* 7 suam legem. *sequitur rasura, in qua prius* cristi *exstabat A* sua legem cristi B^a sua legem igitur *CD* 10 *hic in margine A signum marg. habet, cui nulla nota respondet* 16 quod *om.* B^a 19 Luc. 24 *(ambo expuncta)* in *D* 19 *A in marg. miniavit* inopinabile 22 B^3 *in marg. scripsit* Nota quod 22 libri de veteri testamento ut recitat Ieronymus in prologo galeato sunt autentici. quod sufficit cristiano cum testimonio scripture nove hoc credere 26 A^1 *in marg.:* Nota ad quid prodest dispersio Judeorum sunt B^aC

---

4 *Matth.* 28_{20} 18 *v. 27; 44* 23 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 28 pag. 547 sqq.*

The dispersion of the Jews and the consequences inherent upon it

propter tria, primo, quia possumus habere recursum ad eorum codices testantes, quod inter nostros libros latinos et suos hebreos non est in sensu diversitas, secundo, quia persone Judeorum in fide instructe possunt viva voce efficax testimonium perhibere, et tercio, ut veritas scripture de eis prophetate et complete det fidem ad credendum residuum. nam Levit. vicesimo sexto et Deut. vicesimo octavo prophetatum est eis, quod dispergerentur inter gentes, si non observarent legem domini, quod et factum est, ut patet quarto Regum et Act. secundo, ubi legitur, quod erant habitantes in Jerusalem viri religiosi ex omni natione, que sub celo est. sed et hodie patet eorum dispersio gravior propter prevaricanciam in messiam. unde hec est racio secundum Augustinum epist. quadragesima secunda Ad Paulinum, quare deus ordinat illos vivere in sua ecclesia iuxta illud Psal. quinquagesimi noni: ne occides eos, ne quando obliviscantur | [fol. 27b] populi mei. et quantum ad confirmacionem patet, quod deus deficeret universali ecclesie in necessariis, si non continuaret legem rectam in posteris propter peccata parentum. tunc enim essent filii desperati, cum non possint recte vivere sine lege.

et idem videtur de translacione Ieronymi, quam approbat sanctitas vite sue, quam recitat Augustinus in epistola De Sanctitate Ieronymi, pericia in ligwa hebrea et concors complecio translacionis sue cum hebreis et

---

1 *A in marg.* 1° 3 *A in marg.* 2° quod *CD* 5 et *om.* B^a 7 nam levit. B^aCD nam *(sequitur locus, qui vacat scriptura)* levit. *A* 8 disperderentur B^aD 9 servarent B^a 11 legitur AB^a dicitur *CD* iusti *(expunctum)* religiosi *D* 15 92^a B^a 16 A^1 *in marg.:* Nota 17 quinquagesimi noni *emendavi ex auctoritate Scripturae sacrae* 78^a B^aC, *in correctura A* 58^a *D* occidas *CD* 18 A^2 *in marg. infer. (sub col. 27^a):* declaratur. quare sunt autentici nostri libri 22 possunt B^aD 25 ieronimi *(sequitur lacuna)* pericia *D* A^2 *in marg.:* laus Ieronimi

---

7 *v. 33* *v. 15, cf. ibid. 58; 64* 10 *II. Reg. 17; 25* *Act. 2;* 15 *cf. Opp. tom. II 660 (Epist. CXL secundum Maurinos)* 17 *Ps. 59* $_{12}$ 24 *cf. Opp. tom. II 62; 212; 213; 217; 219; 268; III 32 (res, non verba)*

grecis codicibus in tantum, quod, ut recitat in prologo Paralipomenon, multas scripturas allegat novum testamentum de veteri, que in translacione Septuaginta deficiunt eo, quod ipsi celarunt multa fidei sue misteria ab infidelibus Egipciis. et sic non mirum, si sanctus Ieronymus ab invidis sit passus calumpniam, sed labor, quo sudavit pro edificacione ecclesie, cedit modo sibi ad gloriam, sicut Augustinus testatur, qui quondam pie secum scolastice decertavit.

Defective manuscripts of the Bible in relation to the belief of the Church

et correspondenter dicitur de modernis codicibus incorrectis, quod defectus potest esse in parte ecclesie ex peccato, cum codices non sunt nisi supposicione pro tempore necessarii, semper autem sensus requiritur, et sic necesse est in tota matre ecclesia esse fidem catholicam, cum Cristus, qui non potuit frustrari a sua peticione, rogavit, ut non deficiat fides Petri. si igitur secundum philosophos necesse est, esse quamcunque speciem animalis perfecti, quanto magis capud ecclesie, cui non est cura de bobus, ordinavit sue sponse fidem, sine qua non potest vivere. illa autem fides est lex scripture, quam oportet semper esse in codice vel in mente. licet enim deus puniat ecclesiam suam, eciam tradendo quosdam in reprobum sensum in penam peccati, numquam tamen potest inficere legem suam, licet desint, qui intelligant et perficiant legem illam, quia, cum lex iniqua non sit lex, eo quod omnis lex autorizatur a deo, patet, quod omnis legis dei falsitas vel defectus redundaret in deum, quod esse non potest.

3 quod *om. DC, sed prima manus add. int. lin. supra* ut *in C* 12 pro *ACD* per B^a 13 tempere: *pars prior voc. radendo deleta, ut* pere *supersit* B^a, *sed* B^1 *in marg. emendavit* tempore 15 potest *C, in marg. idem add.* vel potuit 19 beluis B^a 22 eciam B^aCD, *in marg.* A^2 et *in textu A* 24 tamen B^aCD cum. *ni fallor, A* inficere A^2 *in marg. corr.* iustificari. *supra quod* inficiari *exstat, A in contextu rasura delet. in textu* B^a inficiari *D*, B^3 *in marg.* inficiare *C* 25 perficiant *CD; A, eraso* su. *quod praecedebat, nisi fallor* superficiant B^a 27 legis dei B^1 *in marg. corr.* *locus rasus* B^a *(in contextu)*

8 *cf. ibid. III 221—222*

Forgeries of the Manichees

quotlibet sunt tales Manicheorum obiectus facti eciam tempore Augustini, ut recitat epistola nona ad Ieronymum: 'Manichei', inquid, 'plurima divinarum scripturarum, quibus eorum nepharius error clarissima sentenciarum, perspicuitate convincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt', ita tamen, non quod eandem falsitatem scribentibus apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus, quod tamen, quia nec pluribus nec antiquioribus exemplaribus nec precedentis ligwe autoritate, || unde latini libri fol. 27c interpretati sunt, probare aliquando potuerunt. notissima omnibus veritate superati confusique discedunt, Manichei autem dixerunt tollerabilius quam hodie, novum testamentum esse in parte falsum, non libros correctos ab apostolis exemplatos, sicut hodie dicitur, sed libros incorrectos.

God reveals His thoughts also in pagan writers

per hec patet solucio secunde instancie. assumitur enim comuniter, quod in scriptis poetarum sunt multe veritates scripture sacre, ut patet de Homero et Vergilio Marone, sicut recitat Ieronymus in epistola posita in Prologo Biblie, sexto cap. et idem patet in Ovidio de

4 sentenciatur AB^aD 5 altum *D* 6 retorquere *CD* 7 non quod *lineolis supra scriptis mutatum ex* quod non *A* 8 *hic in marg. cod. A signum marginale invenitur, quod nota vel glossa marg. caret* 10 precedentis B^aC precedentis *A, quae sequebantur obliterata sunt, ut legi nequeant* precedentibus *D* 17 hoc *D*

1 *hic locos afferre liceat, in quibus Aug. in obiectus Manichaeorum adversus Scripturam factos invehit, cf. Opp. tom. II 253; 1105; X 659; XI 371;* 3 *cf. ibid. II 253* 13 *cf. ibid. X 549; II 1106* 19 *cf. Od. VIII 546 cum Lev.* 19_{34}*; Od. XXII 411 cum Matth.* 7_1*; Od. XX 18—21 cum Jac.* 5_{10-11}*; Od. I 32—34 cum Rom.* 6_{23}*; Od. XIV 83—84 cum Act.* 10_{35}*; Verg. Ecl. IV; Aen. VI 792 sqq. et Aug. tom. X 343: de quo etiam poeta nobilissimus (Virgilius) veraciter dixit: Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri, Irrita perpetua solvent formidine terras* 20 *cf. Hieron. Opp. ed. Migne, Patrol. Ser. I tom. 28 Div. Bibl. pars I, Praefatio in Pentateuch. ad Desiderium pag. 151: quid igitur? damnamus veteres etc.?* 21 Ovidio: *cf. Metam. VIII 611 sqq.; eandem sententiam affirmat Amalricus Benensis, qui floruit ca. a. 1200, eiusque sequaces, cf. Caesar Heisterbach. Dial. l. V; Holzhey, die Inspir. d. h. Schrift, München 1895 pag. 84; de* sibilla *cf. Verg. Aen. III 458 sqq.; VI 10 sqq.*

vetula, in sibilla et quotlibet aliis dicentibus veritates ewangelicas. igitur si autores veteris testamenti sunt per totum autentici, quia pars scripture eorum allegatur tamquam catholica, per idem et isti poete; ymmo apostolus Tit. primo allegat poetam sub hiis verbis: dixit quidam ex illis, proprius eorum propheta cuius nomen Eumenides: Cretenses semper mendaces, male bestie, ventres pigri, quare igitur non est totus liber suus autenticus?

Valuation of the apocryphical writings

item multi preter quatuor ewangelistas scripserunt ewangelia, ut patet de Nichodemo, cuius autoritas videtur racionabiliter debere capi, et quia fuit fidelis et sanctus et quia interfuit. item secundum Augustinum octavo decimo De Civitate Dei tricesimo octavo cap. Enos scripsit multa prophetica, sed propter antiquitatem ambigimus, si ille vel alius fuerit eorum autor, ideo non recipimus illa. quare igitur non posset sic esse de autoribus librorum veteris testamenti? licet igitur doceatur in proximo argumento, quod lex dei et fides ecclesie sit necessario credenda, non tamen docetur, que scriptura quinto modo dicta est credenda et que apocrifa.

pro isto sunt tria notanda, primo quod omnem veritatem oportet omnem fidelem credere in universali et

---

5 sub hiis verbis dixit quidam ex illis proprius eorum propheta *desunt C* 7 eumenides *AD* enneidos *C* eumeni B^a, *postrema pars nominis radendo deleta, in marg. correxit idem addens* es, *ut* eumenies *efficiatur* cretenses B^aC; *D, sed ante* t *rasura exstat* crestenses *A* 8 ventres *AC* ventris B^a ventre *D* 10 A^2 *in marg. notavit* plures scripserunt ewangelium 14 tricesimo octavo *scripsi auctoritate Maurinorum usus* XXXI° *codd.* enoc *D* 15 ambiguus AB^a ambigimus *D, C, sed uno puncto supra* m *alterum posito in* ambiguus *emendatum, nescio a quo* 16 recepimus *D* 17 possit B^aD poterit *C* 21 non tamen docetur *(punct. subscr. delet.)* et que *D* 22 *hic in marg. cod. A signum marginale sine nota invenitur* B^3 *in marg. haec habet:* Nota quod omnem veritatem oportet omnem fidelem credere in universali et aliquas veritates oportet adultum dispositum credere in particulari

---

5 *v. 12* 11 *de Nicodemi evangelio spurio cf. Herzog Hauck, RE³ I 655 sqq.* 14 *cf. Opp. tom. IX 685* 21 *cf. supra pag. 108 sqq.*

aliquas veritates oportet adultum ad hoc dispositum credere in particulari, de qua materia est grandis sermo.

secundo notandum, quod nulli singulares codices sunt pocius quam bestie de substancia fidei pro se ipsis, sed sensus vel veritas, quam signant, quia tunc illis combustis vel aliter pereuntibus perit fides.

tercio notandum, quod modus allegandi autorem vel testem sicut et modus dicendi vel asserendi est plurimum attendendus.

The author of heathen wisdom is God too, therefore we believe it

istis tribus notatis dicitur ad primum, quod non obest, sed consonat, veritates fidei asseri per poetas, et per omnia genera hominum eciam Sarracenos, | quia secundum fol. 27[d] apostolum prima Thym. tercio oportet testimonium habere bonum de hiis, qui foris sunt, nec sunt veritates tales ideo fides, quia ab eis dicte, sed quia a deo dicte. nec oportet, quod omnia dicta eorum vel scripta exhinc sunt autentica, ut patet de Platone, in cuius libris dicit Augustinus septimo Confessionum nono, se invenisse decem conclusiones ewangeliste Johannis: in principio erat verbum etc. unde allegando Platonem poetam vel alios extra autores scripture, non allegamus eos ut autores dantes probacionem per locum a fide, sed per locum topicum a testimonio humano, et tale testimonium valet arguendo ad hominem, allegando sibi testem, quem ipse acceptat tanquam autenticum, ut arguendo contra infideles allegamus eis proprios autores.

---

7 modus B^1 *in marg. add., in textu exstat rasura* 12 A^2 *notavit in marg. inferiore (sub col. 27*[c]*):* Quare non est credendum poetis et aliis dicentibus ewangelium sicut creditur ewangelio 13 l *(lin. per litt. ducta del.)* oportet *A* 14 de *CD* ab *A, sed corrector superscripsit* de ab B^a que AB^aC qui *D* 17 scriptura B^a sint B^aCD 18 7[i] confessionum 9[o] *om. A* 20 allegando *om. A, in marg. add.* A^2 24 valet *C* videlicet *(?)* AB^aD 25 quam B^a acceptatur B^a

---

11 *cf. Soph. Antig. 516:* οὔτοι συνέχθειν *sqq.; ibid. 643; Eurip. Jon. 1046; Isocr. I 26* 13 *v. 7* 18 *cf. Opp. tom. I 161* 21 *cf. Krit. 49*[c]*:* οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἄνθρωπον, οὐδ' ἂν ὁποῦν πάσχῃ ὑπ' αὐτῶν; *Gorg. 508*[c]*:* τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι ὅσῳπερ αἴσχιον, τοσούτῳ κάκιον; *cf. Republ. I 335*[c] *et de 'passione iusti' ibid. II 361 sqq.; Rousseau, Em. livre IV t. 2 pag. 109*

modus autem dicendi hominis dividitur in hec tria. aliqua enim dicit assertive, alia recitative vel interrogative et aliqua yronice. assertive tripliciter: vel opinando vel racione probando, vel ut sentenciam dei preconizando. et hoc est proprium autoribus scripture sacre iuxta illud prima Thess. secundo: cum accepistis a nobis verbum auditus dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut vere est, verbum dei, qui operatur in vobis, qui creditis. et hec est racio, quare prophete nostri dicunt: hec dicit dominus. sed quia in talibus posset esse ficcio falsitatis, ideo notandum est ad sentenciam et vitam dicentis. cum enim in omni genere sit unum principium, quod est metrum omnium aliorum, oportet ex fide supponere Cristum esse primum et per se prophetam et videre, si alius propheta dicit Cristi sentenciam et vivit eius vitam, et tunc est vere propheta et aliter non, et specialiter, si deficiat in secundo. tunc enim est falsus propheta et quilibet condicionis opposite verus propheta secundum gradum suum. patet ista sentencia Deut. duodevicesimo, ubi deus primo promittit prophetam: suscitabo eis prophetam de medio fratrum suorum, quod exponitur ad literam de Cristo, ut patet proximo cap., et consequenter subiungitur: prophetam autem, qui arrogancia depravatus est, voluerit loqui in nomine meo, que ego

How to distinguish false from true prophecy

1 *A*[2] *in marg. miniavit* modus dicendi dividitur *B*[3] *in marg.:* Modus dicendi h. d. in tr., quia a. d. ass., a. r. v. i. et a. v. a. tr. 2 alia *AB*[a] aliqua *CD* 4 vel *om. C, sed C*[2] *int. rigas add.* 6 1[a] *om. D* accepissetis *D* 8 est vere *B*[a] 9 creditis *C, in fine correxit A* credidistis *B*[a]*D* est *C, in margine adscripsit A* *om. AB*[a]*D* 12 ad *(expunctum)* et *A* 13 principium *A* primum (p[m]) *B*[a]*CD* 14 *A*[2] *in marg.:* verus propheta 17 *C*[1] *ad hunc locum in marg. manum posuit* 21 promittit *A, at lectio dubia, compendio, quod ex usu* pre *designat, supra* pro *posito* eis *ACD* eos *B*[a] prophetam *om. B*[a]*D; A, sed corrector add. in marg.* *lin. per voc. ducta delevit C* 22 fratrum *ACD* f *sequitur rasura B*[a], *sed addidit* fratrum *in marg. B*[1] 25 est *deest CD*

1 *cf. doctrinam JWi de modo loquendi Logica (ed. Dziewicky) I 10 p. 30—31* 6 *v. 13* 10 *cf. unum pro multis Ezech. 37₅; 9; 12 et saepe alibi* 20 *v. 15 et v. 18* 23 *cf. supra pag. 229* 24 *v. 20—22*

non precepi illi, ut diceret, aut ex nomine aliorum deorum interficietur. quod si ex tacita cogitacione responderis, quomodo possum intelligere verbum, quod non est loqutus dominus. hoc habebis signum, quod in nomine domini propheta ille predixerit et non evenerit, hec dominus non est loqutus, sed per timorem animi sui propheta confinxit. ecce, quod veritas dicta probat propheciam, quia omnem veritatem dicit dominus, quod si habuerit illustracionem intellectus et affectus attencionem ad videndum veritatem, quam et loquitur imitandam illam in moribus, tunc credatur ei ut vero prophete domini, quod debemus ex fide supponere de nostris. (fol. 28a) unde quia nos habemus preter sensata completam noticiam necessariorum ad salutem || ex fide scripture, ideo satis est cristiano preter illa, que sentit ipsam credere et scripturam sacram prophetare fratribus ignaris. ideo dicitur prima Pet. quarto: si quis loquitur quasi sermones dei. ex fide autem capimus nostros apostolos plene fuisse prophetas huiusmodi iuxta illud secunda Pet. primo: hanc vocem nos audivimus de celo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto, et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes. causa autem autoritatis membrorum ecclesie stat in istis, quod vivunt conformiter ad Cristum et loquntur suum ewangelium quando

The truthfulness of the Apostles proved by their godly life

3 condicione *D* quomodo B^aCD quam *(?) A* 5 domini AB^aD, C^2 *add. inter lin.* meo *expunctum C in textu* propheciam B^a *(?)* prophetam *A, sed* i *super* a *posito in* propheciam *corrector mutavit* 10 affectus attencionem B^aC attencionem affectus *A, sed lineolis duabus superscriptis cunctorum ordinem restituit corrector* animi *(expunctum)* affectus attencionem *D* 11 et *deest* B^aCD, *in marg. adscripsit A* 12 imitandam *A* et imitandam B^aC et invitandam *(?) D* 15 A^2 *in marg. infer. sub col. 27*[d] *notavit* unde debet cognosci verus propheta 18 B^3 *in marg. notavit* hic notatur, quod apostoli fuerunt plene prophete 20 huiusmodi AB^aC huius *D* 2[a] *om. CD* 22 ablatam B^a 26 *ad hunc locum* C^1 *in marg. manum pinxit*

16 *v. 11* 19 *v. 18—19*

scilicet postposita superbia et cupiditate secundum humilitatem et paupertatem Cristi loquntur celestia.

redeundo igitur patet, quod non obest, predictos poetas dixisse veritates occultas fidei, sicut dixerunt demones, nec ex hoc sequitur, eos esse allegandos ut autores, nisi docto, quod ex spiritu sancto instigati fuerint tamquam eius scribe sic loqui, quod non dicetur, cum Cristus sedavit prophecias demonum; prodest tamen, quandoque loquendo ad homines adducere eos testes, quia spiritus prophecie potest quandoque in infideli lucescere.

Inspiration, a pious life, authentication by the Church and the efficacy of the word confirm the truth of Holy Scripture

autores tamen veteris testamenti credimus ex inspiracione interna locutos fuisse ex ore domini, non solum ex fidei inspiracione, nec solum ex vite eorum sanctitate, nec solum ex tocius ecclesie autenticacione, sed ex hoc, quod efficax eorum scriptura sonat ex integro caritatem et in nullo ambicionem temporalium, sed ex integro desiderium celestium conformiter racioni. nulli igitur credendum est per locum ab autoritate, nisi in quantum preconizat verbum domini, et secundum talem racionem allegantur autores veteris testamenti, et alios allegat scriptura ut testes, loquendo ad hominem vel secundum sensum yronicum swasum vel opinatum.

correspondenter dicitur ad ewangelium Nichodemi, licet fuerit apocrifum. dicitur enim apocrifum ab 'apo'

1 sibi *(expunctum)* scilicet *A*   postposita AB^aD, C^2 *in marg. emendavit*   proposita *linea delet. C*   8 cedavit B^aD 9 quandoque *D* (? quinque)   13 ore (? esse) *A*   23 secundum suum sensum B^a 25 dicitur enim apocrifum *om. C, in marg. add.* C^2 A^1 *in marg.:* Quid est apocrifum B^3 *(?* B^4*) in marg. haec adnotavit:* Apocrifum dicitur ab 'apos' longe et crisis iudicium et sunt talia que licet sunt vera non tamen sunt in scriptura sacra sensibili explicata, ut Ieronymus recitat in prologo primi Reg. de libro sapiencie, ecclesiastici, iudith, tobie et libro machabeorum, non quod oportet libris illis discredere tamquam falsis, sed quod non oportet ecclesiam militantem illis credere explicite tamquam autenticis. et eodem modo est de ewangelio Nichodemi et aliis, quos decrevit ecclesia nec dampnare nec explicite canonizare, cum satis est, pro sua milicia habere viginti duos libros de veteri testamento et viginti quatuor de novo autenticos

3 *cf. supra pag. 236*   24 *cf. supra pag. 237*

The authenticity of the Apocrypha is limited

de et 'crisis' secretum, quasi 'de secretis' et ignotis ecclesie, vel dicitur secundum alios ab 'apos' longe et 'crisis' iudicium, et sunt talia, que, licet fuerint vera, non tamen sunt in scriptura sacra sensibili explicata, ut Ieronymus recitat in Prologo primi Reg. de libro Sapiencie, Ecclesiastici, Judith, Tobie, et libro Machabeorum, non quod oportet libris illis discredere tamquam falsis, sed quod non oportet ecclesiam militantem illis libris credere explicite tamquam autenticis. et eodem modo est de ewangelio Nichodemi et aliis, quos decrevit ecclesia nec dampnare nec explicite canonizare, cum satis est, pro sua milicia habere viginti duos libros || de veteri testa- fol. 28b mento et viginti quatuor de novo, autenticos correspondenter ad duo alphabeta, hebreum et latinum. plurimum enim canonizacio videretur racionabiliter ecclesie onerosa.

ex quo patet esse probabile, quod multi libri apocrifi, cum sint libro vite inscripti, sunt scriptura sacra tantum a nobis credenda explicite vel implicite, sicut nostra scriptura canonica; patet ex hoc, quod probabile est, multos tales libros esse sacras veritates libro vite inscriptas, et cum omnem veritatem oportet ecclesiam credere in universali sive implicite, patet conclusio.

There ought to be no discussion about their value

ex istis secundo colligitur, quod stultum et vanum esset, nos circa veritatem aut passiones scripture apocrife nimis contendere, cum habemus plene scripturas sensibiliter nobis autenticas. si enim ecclesia sufficeret militare

---

1 et *CD; A int. lin. super* vel *emendando add.* ut B^a 3 que *in margine adscriptum A* 4 expirata *(expunctum)* explicata *D* 5 D^2 *in marg.:* Nota, qui libri sunt apocrifi 11 canonizare *in marg. corr. A* canonicare B^aCD cnonicare *A in contextu, sed* a *super priore* c *superscripto in* canoricare *mutatum* 12 A^1 *in marg. infer. (sub col. 28a) addidit* nota cui loco ab autoritate est credendum 15 racionabiliter *om. C, in marg. add.* C^2 16 qua (? quo) *A* A^1 *in marg.:* prima conclusio 17 sunt *om. D, in marg. add. prima manus* 21 rescriptas *A* 24 A^1 *in marg.:* secunda conclusio

---

5 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 28 pag. 556* 17 *cf. Trialog. Supplementum cap. II pag. 414*

fideliter sine scriptura quinto modo dicta secundum scripturam quadruplicem precedentem, stultum foret ad illam attendere dimissa scriptura priori necessaria. sic enim generacio adultera signa querit. omnes igitur sentencie, que sunt in nostris sacris codicibus, debent credi aliis ut foliis parvipensis. nam satis est credere in comuni omnem veritatem cum caritate. unde si codices alii continent veritatem, credamus illam, quia est in nostris codicibus.

ex istis tercio sequitur, quod sicut contingit idem scire, quia in universali, et dubitare, quia in particulari, ut noverunt logici, sic contingit eundem cristianum catholice idem credere, quia in universali, et dubitare, quia in particulari, ut patet de cristianis dubitantibus veritates. unde non sufficit cuicunque in universali credere quamlibet veritatem, sed oportet nullam fidem catholicam in particulari discredere, sed in primum articulum credere. et tunc est fides formata. alios autem adultos sicut quoscunque cristianos, quibus deus donaverit ad hoc lumen intelligencie et instinctum, oportet ad minimum credere explicite in deum et cum hoc credere sanctam ecclesiam catholicam et tercio sperare, quod sit membrum ecclesie. ille enim, qui non habet cum datis istas tres virtutes theologicas cum istis articulis fidei et omnibus aliis ante mortem, non salvatur in

We live by faith

2 *ad hunc locum A*[1] *in marg.:* Nota 8 continenter *B*[a] 10 *A*[1] *in marg.:* tercia conclusio sicut *om. B*[a]*D; AC, sed ambo int. lin. addiderunt* 15 *A*[1] *minio exaravit in marg.* Nota de fide 16 nullam *ACD* illam *B*[a] 20 instinctum *B*[1] *in marg. corr.,* institutum *in contextu B*[a] instrumentum *C* 21 *A ad hunc locum in marg.* 1° *notavit* epli *(expunctum)* explicite *D* credere *om. C, in marg. corr. C*[2] 22 *A in marg.* 2° et *AB*[a] ac *CD* *A in marg.* 3° 23 ille *in lacuna supplevit C*[2] 24 veritates catholicas *C*

1 *cf. supra pag. 108; 111* 11 *cf. de vi terminorum 'credere' et 'scire' Trialogi Supplem. cap. II pag. 412* 18 *cf. de fide formata Trialog. III 2 pag. 133 sqq., ubi subtiliter disputat de notitia fidei (qua, quam, per quam credimus); cf. etiam De Ecclesia cap. XVII pag. 405—410*

archa. alii autem debent credere explicite plus vel minus, secundum quod obligantur plus deo ex donis suis et opportunitate temporis, sed quicunque fidem formatam finaliter tenuerit, erit salvus.

et si queritur, quantum de codicibus vel scriptura quinto modo dicta, oportet credere, dicitur, quod omnem scripturam sicut omne ens oportet credere in comuni, sed codices quoscunque non plus oportet in particulari credere, quam oportet credere bestias vel alia sensibilia quecunque. illis autem codicibus correctis credimus tamquam signis scripture autentice, quem honorem in ymagine solis illis impendimus, aliis autem codicibus | fol. 28c poetarum non insistimus, quia secundum Augustinum quarto De Trinitate cap. undecimo: 'demones inmiscent veritates catholicas inscriptis huiusmodi, ut seducant populum in falsitate'.

There is a difference made between Christ's teaching and that of the Apostles and later disciples

tercio principaliter arguitur contra dicta per hoc, quod multe gentes admittunt fidem Cristi quoad omnes sentencias, quas ipse asseruit vel apostoli secum conversantes, ut erant Petrus, Mattheus, Judas, Jacobus et Johannes, alias autem scripturas Pauli, Marci et Luce non admittunt. et illius opinionis sunt Sarraceni et alii infideles. quare igitur non possent alie secte negare sompnia Johannis in Apocalipsi, alii scripturam Petri, Matthei, Jude vel Jacobi, ymmo scripturas omnium horum simul, ymmo pari evidencia verba et incarnacionem domini Jesu Cristi, ut usque hodie faciunt Judei, cum idem sit iudicium de toto et parte. et quantum ad omnes autoritates

---

1 plus vel minus secundum *in loco raso corr. C²*   2 plus *om. C, C² in marg. add.*   7 oportet credere in comuni sed *ABᵃD*   in comuni oportet credere sed *C, sed C² inter rigas iteravit in* comuni   11 quoscunque *(expunctum)* tamquam *D*   12 *A¹ in marg. infer. (sub col. 28ᵇ) add.* nota de fide explicita et implicita   14 undecimo *scripsi cum Maurinis*   14° *codd.*   16 in *om. Bᵃ*   falsite *C*   falsitate triplici *alterum linea delet. Bᵃ*   23 igitur *om. CD*

---

6 *cf. supra pag. 108; 111*   13 *cf. Opp. XI 83; cf. etiam ibid. 456 (De Diversis Quaestionibus ad Simplicianum II qu. 3)*

veteris testamenti vel negare eas esse autenticas vel negando eas de vi vocis, ut impossibiles excogitare glosas ad libitum, et quoad omnes scripturas novi testamenti dicere, quod mater erroris leonem depinxerat se ipsam presumptive autenticans, et sic de aliis blasfemis obiectibus cogitandum. et ista est summa infidelitatis protervia omnem propheciam, omnem sectam et omnem racionem subpeditans.

Faith in Christ calls for trusting the Apostles,

ideo quantum ad tales obiectus videtur michi superfluum circa solucionem eorum nimis contendere, sed satis est dicere sophistis huiusmodi, quod fides movet ad credendum sentenciam codicum novi testamenti. fidei autem, cum sit primum principium, assentimus sine evidencia a priori, quamvis a posteriori raciones sibi subserviant, et sic simus parati ad reddendum racionem atque defensionem cuiuscunque particule adversate. si enim credimus in Cristum ultra alios infideles, debemus credere ex integro gesta sua, et per consequens debemus credere suis apostolis. sicut enim cristiana religio exorta est a fide et scriptura primo modo dicta usque ad scripturam quintam, sic infidelitas nostrorum nominetenus cristianorum incipit a depravacione scripture quinto modo dicte gradatim usque ad negacionem scripture prime, quia multi nostrum, nominetenus cristiani vel dictis vel factis negant scripture sensum. ideo cum nemo potest credere in dominum Jesum Cristum, nisi trahatur et velit, consideret racionabilitatem, veritatem et famosi-

but nowadays many Christians scorn the Bible

---

2 glosas *CD* illas *(expunctum)* glosas *A* illas glosas *B*[a] 3 circumstancias *(expunctum)* scripturas *D* 7 philosophiam *(?) D* 10 sed *om. B*[a]*CD; A, sed add. int. rigas* 11 huius *D* 13 *A*[1] *in marg. minio scripsit* nota de fide 14 subserviant *corr. B*[a], *in marg.* in *add. B*[1], *ut hunc* inserviant *maluisse suspicer* 16 particule *A, de lectione dubito* (particulare ?) 20 exorta *om. B*[a]*; A, qui postea in marg. add.* 22 dampnacione *CD* pnacione *praecedit rasura B*[a], *in marg. B*[1] *add.* dam. *ut* dampnacione *exstet* 24 modo *(expunctum)* quia *A* nostrum *correxit A* nominetenus cristiani *om. C; D, sed in marg. add. D*[1] 26 dominum *correxit A*

---

15 *cf. I. Pet.* 3 15 20 *cf. supra pag.* 108

tatem legis Cristi et oret, ut ad fidem eius trahatur. nec credo, quod sit possibile aliquem gentilem philosophum invenire instanciam falsitatis vel inhonestatis, quare non potissime crederet fidei cristiane.

The trustworthiness of the Apostles,

admittendo igitur fidem Cristi et suorum apostolorum secum conversancium, ut faciunt Sarraceni, facile est elicere autoritatem reliquorum. nam Johannes in fine ewangelii sui testatur, se scripsisse illud ewangelium, sicut in fine || sue tercie epistole, et in principio ac fine sue fol. 28d Apocalipsis sic eciam Petrus, Jacobus et Judas insinuant, se esse autores sue epistole in eius inicio, Petrus eciam cap. ultimo sue secunde epistole testatur, epistolas

of St. Paul,

karissimi fratris sui Pauli esse autenticas: karissimus, inquid, frater Paulus secundum datam sapienciam scripsit nobis, sicut in omnibus epistolis loquens in eis de hiis, in quibus sunt quedam difficilia intellectu, que indocti et instabiles dampnant sicut et ceteras scripturas ad suam ipsorum perdicionem. ex quo videtur, quod omnes quatuordecim epistole Pauli sunt paris autoritatis cum duplici epistola Petri et per consequens cum quintuplici libro Johannis, cum ewangelio Matthei et epistola Jacobi atque Jude. unde et Paulus propter pseudoapostolos in principio cuiuscunque epistole sue premittit nomen suum, preterquam in epistola ad Hebreos, quibus, quia fuit in principio odiosus, tacet nomen suum usque in finem eiusdem epistole, ubi post captam benevolenciam se ipsum expresse explicat illius epistole editorem.

St. Luke

Lucas autem et

---

1 o *sequitur rasura* B^a, *sed* ret *in marg. add.* B^1, *ut hic* oret *legisse videatur* 9 A^1 *in marg. infer. (sub col.* 28^c*) add.* Autenticacio scripture sacre quam quidam negant continue infra 10 sic eciam AB^aC sicut et *D* insinuant *A; dubito de lectione* (insumant ?) 17 dampnant *corr. A* depravant B^aD 19 alie *(expunctum)* quatuor *D* alii quatuor *C* 20 pauli *corr. A* triplici B^a duodecim *(expunctum)* duplici *A* 23 et *om. A, int. rig. aliquis add.* 24 sue *om. C* 26 usque *om. A, in marg. add.* eiusdem *iteravit A*

---

7 *cf. Joh.* 21_{24}*; III Joh. v. 9; Apoc.* 1_{1-2}*;* 22_8*;* 10 12 *v. 15—16* 28 *de Paulo, auctore epistolae ad Hebraeos missae, cf. Herzog-Hauck* RE^3 *vol. VII*

Marcus quoad ewangelium et Actus Apostolorum ex hoc canonicantur, quod spiritus sanctus figuravit eos in quaternario ewangelistarum Lucam per bovem, quod est animal ymolativum, et Marcum per leonem, ut patet Ezech. primo et Apoc. quarto. unde aptavit, ut unus tractaret specialiter de Cristi sacerdocio et alius de eius resurreccione, sicut conservavit eos in vita sancta et irreprehensibili quoad deum et homines.

St. Mark

secunda evidencia est racionabilitas et conformitas aliis duobus apostolis quoad omnia scripta sua. cum igitur Johannes, qui ultimo scripsit, vidit hec omnia tria ewangelia, credi debet, quod ille, qui vidit scripture misteria, correxisset vel contradixisset, si ecclesia pateretur ex eorum scriptura errorem perpetuum. approbacio igitur Petri quoad Marcum, suum discipulum, et Johannis quoad Lucam, Pauli discipulum, cum toto residuo ecclesie dat fidem, quod eodem spiritu concorditer, licet locis disparibus loquebantur.

St. John and the Synoptists

tercia vero evidencia securissima in omnibus talibus est fides, quam deus infundit in sanctas animas, que in ista fide fecerunt quotlibet miracula. iste igitur locus destruit omnem infidelitatem et conclusionem inutilem eorum, qui nesciunt discernere inter naturas veritatum, quomodo debet capi earum probacio, aliqua ex fide, aliqua ex consensu et aliqua ex demonstracione. sed quia prima Pet. tercio precipitur, quod simus parati ad satisfaccionem omni poscenti nos de fide, quod et Paulus fecit in parte Act. vicesimo sexto, cum fuerat de questionibus legis et articulis fidei accusatus eciam coram gentili iudice. ideo suppono unum quantum-

2 comunicantur B^a 3 numero *(expunctum)* ewangelistarum *D*   4 ymolativum *correxit A*   5 ut *om.* B^a 7 sancta *correxit A*   9 *A in marg.:* 2ª   10 quoad *ACD* que ad B^a 13 pateretur *ACD*   pateret B^a 17 dis. *(expunctum)*locis *D*   19 *A in marg.:* 3   24 earum *om. A, in marg. additum*   25 consensu *D, sed* con *expunxit, ut* sensu *supersit*   26 1ª *om. CD*   28 quod *int. lin. add. A*   29 questionibus B^aCD conclusionibus *correxit A*

5 *v. 10*   *v. 7*   26 *v. 15*   28 *v. 2 sqq.*

libet gentilem philisophum cuicunque || secte impertinentem et contendat quantumcunque acuta racione vel pertinenti conclusione contra fidem cristianam, quam debeo supponere tanquam principium, et sic possumus videre, si lex Cristi sit defectiva vel lex contraria magis probabilis. fol.29a

The Apostles confirm the writings of St. Paul, Luke and Mark

sed primo tollo instanciam modo factam. non enim sequitur: si infideles negant scripta Pauli, Luce et Marci, igitur bene, cum scripta eorum sint connexa et confirmata per scripturam apostolorum cum Cristo conversancium. ymmo hec evidencia movet ad negandum Cristum et suos apostolos, sicut faciunt Judei et quidam barbari. ymmo moveret ad non credendum alicui secte, cum omnis secta capit testimonium a sapientibus vel prophetis in multis, que nescit demonstrare, ut ponit Avicenna nono Methaphisice sue. aliter enim foret adversarius in capitulo Achademicorum, si initeretur dicte evidencie. ideo est pessimus color seducens multos bifarie. arguendo enim a proposicione tali de possibili ad unam de inesse. sic enim arguunt sacerdotes nostri offendentes in legem Cristi: o domine, opus meum potest benefieri vel ego possum in posterum emendari — et ex hoc innuunt excusacionem illius de inesse, quod non male faciunt. que deduccio, si valeret, non esset possibile, aliquem male facere. alii vero arguunt ex tali antecedente de possibili, quod posset esse defectus in ante-

1 unum *(linea delet.)* gentilem *D* 3 conclusione *correxit A* questione *BCD* 8 luce *AB^aC* sicut *D* 9 connexa *ACD* con *sequitur rasura B^a, in marg. add.* exa, *ut corr. ad* conexa *redire videatur* 10 scripturas *CD* 11 movent *A, sed* n *expuncto in* movet *mutavit* moveret *B^aCD* 15 nescit *in correctura D* ut *om. D, sed int. rigas add.* 17 s *(lin. deletum)* evidencie *A* 19 unam *AB^a* suam *CD, A indistincte superscripsit et in marg. sine signo addidit* 25 aliquid *B^a*

15 *Opera edita Avicennae, sectatoris Aristotelis, mihi praesto non fuisse aegre fero, sed cf. Aristot. Stag. Opera cum comment. Averrois Cordub. etc. Venet. 1560, tom. VIII, Metaph. lib. IX pag. 264b*

cedente secundum illusionem, vel quod conclusio fidei ex per se evidenti non formaliter demonstratur.

The disciple of Christ must stand firm in faith

nam quoad tales obiectus sic posset argui contra quemcunque asserentem quamlibet veritatem sensibilem. ideo sicut asserimus veritates sensatas nec solicitamur dare earum demonstraciones, sed vere asserimus, quod sensus nos docet, cum quo modo senciendi scimus, quod non stat contraria illusio, licet stet cum consimili aliter circumstancionato, quod dictum nec ambigimus nec demonstramus. correspondenter dicimus ad rudimenta, que fide credimus. unde sicut vanum est discredere, quin loquor vel vigilo, sic vanum est cristiano opinari vel dubitare de quocunque articulo sue fidei, cum videt illum in homine interiori, licet per speculum prima luce movente ad consensum, cui visioni enigmatice repugnaret dubitacio sive dissensio. et sic intelligo, cristianum debere reddere racionem de fide cuicunque poscenti, non que quietet omnem protervum vel infidelem poscentem, sed que quietaret vel deberet quietare quemcunque poscentem, quia omnis homo ex hoc argumento debet acquiescere fidei ortodoxe: deus dicit tibi, ut credas hoc, igitur debes hoc credere, et pro antecedente debes vivere, ut sencias eius veritatem.

sed plus accedendo cum evidencia, que sufficit uni, perturbat alium, sicut est de alimentis, ostendi potest,
I.29b quod lex cristiana ‖ sit maioris autoritatis et probabilitatis

---

1 conclusio *radendo delet. B^a, in marg. B^1 restituit* 5 veritas *A* 9 circumstancionato *CD; de lectione vera in A et B^a dubito* 11 *D in marg.:* nota 12 opinare *B^a* 16 dissensio *AB^a, C^2 in marg.* decepcio *expunctum C* discepcio *D* 19 sed que quietaret vel deberet quietare quemcunque poscentem *desunt B^a; A, qui repetit omissa in marg. infer.* vel deberet *A in marg.* que deberet *CD* 21 adiscere *(expunctum)* acquiescere *D* 25 potest *correxit A* p *sequitur rasura B^a, sed exstat in marg., ubi repetivit aliquis* potest 26 *B^a in marg.:* nota hic legem Machometi subsequenter *A^1 in margine superiore (sup. col. 29^b):* declaratur, quod lex cristiana est maioris condicionis quam alia *et paullo infra* nota

---

17 *cf. I. Pet. 3 15*

quam lex alia, pro cuius declaracione oportet petere formam aliarum legum, ut ex earum iuxtaposicione veritas elucescat.

Christ's law surpasses all other laws

sunt autem tres leges magis famose hodie, scilicet lex moysayca, lex ewangelica et lec sarracenica. due prime leges concordant et tamquam materia et forma unam constituunt, ut patet Math. quinto. tercia autem lex colata est ex nova et veteri abiectis sentenciis in eis displicentibus, ut sentencia in penalitatem et paupertatem. illam abiciunt, aliam autem, que videtur in eis sonare in voluptatem, in gloriam mundanam atque divicias de lege dei accipiunt. unde Machometus ad ficcionem huius legis associavit sibi quendam Judeum, qui cognovit legem moysaycam, et quendam callidum nominetenus cristianum, Sergium monachum, ex quorum consilio permissione divina in penam peccati cristianorum conpinxerat legem suam; patet hoc per multas cronicas de historia Machometi, ut in Speculo Historiali, libro vicesimo

Mahomet an impostor

---

4 A^1 *in marg.:* tres leges magis famose B^3 *in marg. notavit* hic notatur, quod lex cristiana est mai. aut. et pr. qu. aliqua alia *paullo infra:* hic notantur tres leges famose scilicet mosayca ewangelica et lex sarracenica, due prime leges concordant tam in materia quam in forma, tercia est colata ex nova et veteri abiectis sentenciis in eis displicentibus, ut penalitate et paupertate, et illas, que sonant in voluptatem et mundatem gloriam, acceptant. unde Machometus ad ficcionem huius legis associavit sibi quendam Judeum, qui cognovit legem moysaycam, et quendam callidum nominetenus Cristianum, Sergium monachum, ex quorum consilio permissione divina in penam peccati cristianorum conpinxerat legem suam. istud patet per multas cronicas de historia Machometi ut in Speculo hystoriali libro 24° cap. tricesimo nono et in Cronica Cestrensi libro V° cap. 69° 7 C^6 *in marg. notavit* lex machameti 8 est *om. D, add. in marg.* 10 in *int. lin. add. A* *om.* B^aD 12 machomet B^aCD ad *om. A, sed in marg. additum est* fictor B^aCD *A in marg.:* Monachus Sergius 15 sergium B^aCD, *A in marg. corr., in contextu* segium 17 hic *D* de hystoria AB^aD historie *C*

---

7 *v. 17 sqq.* 18 *Vincentius Bellovacensis, de cuius nomine et vita vide plura infra pag. 257, Speculum Hist. ed. Duac. 1624 lib. XXIII [libri XXIV^i cap. 39 edit. Duacensis res ab imperatore Lothario gesta enarrat; Sergii apostatae, quondam monachi, nullo modo mentio fit] cap.*

quarto cap. tricesimo nono et in Cronica Cestrensis libro quinto cap. sexagesimo nono et in quadam alia antiqua cronica, quam nuper vidi de ista materia. ymmo dominus Armacanus libro octavo decimo De Questionibus Armenorum diffuse tractando Alkoran Machometi, quod Sarraceni colleccionem preceptorum nominant, ostendit ex multis causis, quomodo Machometus approbat tam Moysen quam Cristum cum suis legibus. exhinc enim posset coloracius cumulare sibi complices utriusque secte, sicut noverunt eius consiliarii maledicti. Cristum autem concedit prophetam sanctissimum, maiorem Moyse, natum de virgine, sed pure hominem, non passum in cruce, ut nos cristiani credimus, sed unum alium sibi simillimum ipso assumpto in celum. ideo Judeos arguit ut ingratissimos, eo quod non acceptarunt messiam eis promissum per Moysen, sed persecuti sunt eum crudeliter et, ut ipsi crediderant, occiderunt. cristianos autem accusat tripliciter, primo in hoc, quod ipsi credunt

Mahomet compared with Christ and Moses

1 cestrensi *scripsi* cestrensis *A* cestrencis B^a cistrensi *C* cestrensis *D* 2 aliqua B^a 4 armenorum *D* armennorum *C* ardmenorum *A* ardivenorum B^a 5 alkaron *D* alkaion *A* akaron B^aC 6 instituunt *(expunctum)* nominant *D* 7 causis *corr. A* capitulis B^aD 9 cumulare *ABC* cumilare *D* 10 noverunt *correxit A* 14 similem *CD* arguit ut AB^aD asserit *C* 18 *A in marg.:* 1° ipsi *correxit A* ipsum B^a

39 pag. 912^b: per idem tempus Syrus Alexandrinus episcopus et Sergius Constantinopoleus patriarcha Monothelitarum haeresim praedicabant, a quibus depravatus Heraclius Augustus aberravit a fide catholica. unde divino iudicio Agareni, qui et Sarraceni dicuntur, Haumaro duce imperium graviter caeperunt lacerare sqq. 1 *Polychronici ll. VII (sive Chronicon Cestrense; de auctore vide infra pag. 257) edidit Thom. Galeus in Hist. Britannicae Sax., Anglo-Danicae Script. XV, Lond. 1691; praesto mihi fuit editio Rev. J. R. Lumby, Rer. Britan. med. aev. Script. Lond. 1876 vol. VI pag. 20: monachus quidam Sergius nomine a commonachis suis, eo quod in errorem Nestorii incidissit, expulsus . . . Machometo adhaesit* 4 *conferri non potuit, cf. supra pag. 217* 11 *cf. Alkoran ed. Wahl, Halle 1828 pag. 50; 82; 90; 596* 15 *cf. ibid. pag. 14—18; 52—53; 70—71; 82; 108* 18 *cf. ibid. pag. 88*

Cristum deum et hominem, secundo in hoc, quod ipsi credunt cum hoc, ipsum tam dolorose passum et mortuum, et tercio in hoc, quod ipsi nolunt in penalitate et paupertate sequi Cristum suum. et sic in credendo deum esse et prophetas a deo missos ad instruendum dei populum, necnon quod deus premiat suos secundum merita sua in resurreccione finali, conveniunt omnes iste leges. patet in Alkoran, quoad legem Machometi, et in lege scripture, que est fides cristiana, patet idem sepius.

primo, inquam, videtur, quod duplex testamentum, a quo Machometus capit suam legem, || sit sibi autenticum, fol. 29c et per consequens, cum dicit copulative, quidquid asserit, quia aliter non esset autoritatis, sequitur, quod sit ex integro verum et adeo autenticum. et per consequens,

His doctrines proved false by the New Testament

cum repugnat in multis legi Machometi, sequitur, quod illa ut sic est falsa. quando igitur cap. duodecimo libri Machometi sic dicitur, omnes quidem dicentes Cristum, Jesum Marie filium deum existere, mendaces et increduli reperti sunt, et tamen Joh. primo e contra dicitur: deus erat verbum et verbum caro factum est, patet, quod est manifesta repugnancia. nec valet sibi dicere, quod nostra ewangelia sunt corrupta et non se-

---

1 cristum deum et AB^a deum cristum et *C, sed lineolis superscriptis prior ordo mutatus in* cristum deum et deum iesum (iesum *expunctum)* et *D, sed in marg. prima manus addidit* cristum *cum signo, ut* deum Cristum et *maluisse videatur* *A in marg.:* 2° 2 ipsum *D, correxit A* cristum B^a, *corr. ex* ipsum *C* 3 *A in marg.:* 3° 5 missas *D* 6 suos *C, A in marg. add. cum signo* servos B^aD, *A in contextu* 8 quoad *ACD* quod ad B^a 13 sit *CD* sic *(?)* AB^a 15 sequitur quod illa ut sic est falsa, quando igitur cap. duodecimo libri Machometi *desunt C, add. cum signo in marg. infer.* C^5 16 quomodo B^a 12° *AD* 22° B^a 17 A^1 *in marg. super. cum signo notavit* Colacio legis Cristi cum lege Machometi dicentes *om.* AB^a 18 deum *(?* domine) *codd.* sunt et *D* 21 est *ACD* ex B^a

---

2 *cf. pag. 50; 82* 3 *ibid. pag. 149* 8 *cf. ibid. pag. 7; 12; 43; 46; 51; 57; 111; 121; 153; 157; 196; 228; 293; 392; 612; 649 et sic frequenter* 16 *cf. ibidem Sura V pag. 94; 88; Sura IX pag. 148—149* 19 *v. 1* 20 *v. 14*

cundum formam nostram a Cristo tradita, quia conformiter posset dici de lege Machometi. iterum tam sanctus propheta, sicut fuit Cristus, dando legem suo populo, que eciam fundaret legem Machometi, rogaret deum pro illius legis rectitudine ac continuacione, ne tam cito deficeret. iterum non movet dicere, quod lex Cristi posset per corrupcionem deficere ad concludendum, quod de facto est corrupta, sed oporteret docere, per quos et quando facta est dicta corrupcio, et dicere, quod hoc debet esse ewangelium Cristi correctum, quod fingitur ab extraneis Sarracenis, quod non est verisimile, cum cristiani scirent optime legem Cristi. et propter istam manifestam repugnanciam inter legem Machometi et suum principium credo, quod prohibuit legem suam racione discuti vel disputari, quia habens in dicto suo scrupulum falsitatis sibi ipsi concius odit lucem. et hec racio, quare Cristus palam locutus est mundo, ut patet Joh. octavo decimo; lux enim manifestando se fugat tenebras.

His reluctance to scientific discussion

item omnes apostoli, martires et confessores Cristi confitentur concorditer trinitatem, incarnacionem, passionem, mortem et ceteros articulos, in quibus lex Machometi contradicit. cum igitur illi sunt antiquiores, sancciores et racioni conformiores quam testificantes sectam Machometi, sequitur per locum a testimonio, quod lex Cristi sit probabilior. unde in Alkorano suo

His denial of the Trinity, the Incarnation and the Passion of Christ

---

3 qui *CD* 9 docere [illegible] *ubi occu*[illegible]*xi* 5 contiacione *compendio omisso* B^a 13 Machometi *scripsi, et sic constanter,* machomet *AC* machumet B^a mahumet *D* 25 alkorano B^a alkarano *ACD*

---

14 *cf. quae Machom. sibi a deo de discussione doctrinae suae revelata esse profert in Alkorano (ed. Lud. Marraccio, Patavii 1698) pag. 105: si disputaverint tecum, dic: . . . . an sectamini religionem Eslam? etc.* 17 *v. 20* 22 *cf. Alk. ed Wahl pag. 26; 39; 45; 47; 51; 74; 83; 92; 163; 457 et saepe alibi*

azophara sua cap. tercio Machometus ita scribit: 'omnes boni deo serviant ut et Jesus, Marie filius, swasit, interrogans viros albis indutos vestibus: quis michi subveniat ex parte dei me sequendo, responderunt illi: nos. quidam

---

1 azophara (? azopharo) *A* azohara $B^a D$ azoroha *C* sua *A* suo B^a sine *CD* tercio *scripsi* 70 *codd.* 2 ut *A, sed corrector inter rigas addidit* et ut $B^a D$ et *expunctum C, sed* ut *inter lineas add.* C^2 3 quis *correxerunt CD*

---

1 *verba dubia, a librariis, ni fallor, foede corrupta. quorum quae sit vis, integrum relinquo, prolatis eis, quae, accurata de re habita quaestione et consultis viris doctissimis, inveni. — singulis Alkorani 114 Suris incriptio indita est ex lingua arabica deducta, primae El-Fatiha, tertiae Ennisa, duodevicesimae El-Kehf etc. ex qua JWi* azophara, azohara *et* azoroha, *quae vocabula inter cunctarum Surarum inscriptiones non inveni, originem trahant, incertus sum. — at primum omittere nolo, me assidue in lectione Surarum 1—70 versatum in locum incidisse, ubi Machometus disserit de deo 'descendere faciente et Pentateuchum et Evangelium et Alphoranum' (?) i.e. Alcoranum, cf. infra annot. pag. 269; si legimus in textu pro* Alkorano suo — Akorano seu, *vis verborum perspicua est:* in Alkorano seu Azophara sua Mach. scribit. *fieri certe potuit, ut librarii bohemici, et negligentia scribendi et inscientia famosi, illam formam 'Alphoranum' corrumperent in Azophara. sed haec coniectura JWum idem bis dicentem temere facit; quare mitto hanc vocis interpretationem. — deinde commemorare iuvat id, quod memor gratusque debeo viro doctissimo Th. Nöldeke, professori ord. Univers. Argentorat.: in latina quadam Alcorani translatione, facta anno 1153 iussu Petri, Abbat. Cluniac. ab 'Angligena Roberto Retenensi' (cf. subscriptionem libri, qui inscribitur: Machume*[illegible]*'coran, cura Th. Bibliander 1550 s. l., cum praefatione Phil. Melanchthonis), singulas Suras appellari 'azoara' i. e. al-zora seu al-surat (sura); itaque cum Surae secundae Alcorani inscribebatur 'vacca' (arabice el-bakara, ebraice* פָּרָה*),* 'azophara', *compositum ex a zo(ra) et para (phara) vim habere videtur 'sura vaccae'; si vero dixeris, verba, quae in textu codd. sequuntur, in Sura secunda Alcorani non inveniri, hoc nullius est momenti in libro JWi, utpote qui licentia incredibili utatur, ubicunque libros, partes vel capitula scriptorum laudatorum commemorat. — aliter de voce corrupta iudicat vir spectatissimus et doctissimus Guilelmus*

autem filiorum Israel crediderunt, quos ceteris incredulis manentibus preferendo longe super illos extulimus'.

unde tercio cap. sui Alkoran ita scribit: 'sciens Jesus eos in incredulitate sua obstinatos, sic inquid: in dei

1 aut AB^a *comp. omisso* 2 preferendo *radendo emendavit ex* proferendo *A* extulimus *correxit A* extulimus *D, sed in margine cum signo* D^1 *correxit* extu bonus ex (? et) tu B^a *quae sequetantes erasa sunt, sed* B^1 *in marg. add.* limus. *ut* extulimus *redeat* 3 tercio *scripsi* 5° *codd.*

Ahlwardt, qui Univ. Gryphiswald. fama doctrinae et ingenii acumine conspicuus, annorum onus ardore et vigore iuvenis fallit, epistola mihi missa, in qua lectionem cod. Cantabr. 'azoroha' praeferendam esse ceteris declarat. inscriptionem Surae (61), quam JW verbis eis, quae sequuntur, latine interpretatur, esse arabice 'surat eççaff' (essaff); in 'a zoroh' latere nomen 'sura' (surat, surah) vel 'al surat' (cf. Muhammed = Mohamed, Qorān = Qurān); a. *quod restat, et* sua. *quod sequitur, in unam vocem 'asua' contrahenda et per metathesin litteras vocales* u a. *cum posteri voculam 'asav', 'asaff' non intelligerent, transpositas esse, ut prius* asva *vertatur in* a sav *= asaff; proinde totum legendum esse 'a zorah asaff' i. e. 'sura essaff'; nimirum, addit ille, malim legi 'e zorah'. totum igitur legendum esse:* unde in Alcorano suo, sura assaff *(eççaff)* cap. 70 Mach. scribit. *numerum capituli 70 corruptum esse, quoniam verba laudata in Sura 61 inveniantur. — alii quae lectio vera sit, diiudicent. me nec offendit permutatio litterarum* e *et* a. u. v. f. *nec adiectio litterae* h, *nec metathesis illa, sed si coniectura Ahlwardtiana recipitur,* sura assaff *idem significat ac lectio codd.* cap. 70. *id quod mihi nullo modo placet. nullam coniecturarum modo notatarum refellere vel defendere ausim; quod malim dicere est: non liquet. quomodocunque res se habet, totius indagationis viam mihi aperuisse viros illos doctissimos et benevolentissimos grato recordor animo. — verba, quae sequuntur in duabus Suris Alcorani exstant, cf. Alcorani Textus univ. auct. Ludov. Marraccio, Patavii 1698 pag. 111 Refutatio in Suram III: ad quos cum venisset (Jesus) . . . . . (dixit) eis: certe est Deus Dominus meus et Dominus vester; itaque servite illi. haec est via recta. cum autem sensisset Jesus ex eis infidelitatem dixit: quinam erunt adiutores mei ad deum! responderunt apostoli: (i. e. 'viri albis induti) nos erimus adiutores Dei. credidimus in Deum et testis esto, quod nos sumus Moslemi. Domine noster, credidimus in id, quod demisisti (i. e. in Evangelium) et secuti sumus legatum (i. e. Jesum). scribe*

nomine, quis me sequetur? viri quidam albis induti vestibus dixerunt: in dei nomine te sequentes in || deum fol.29[d] credimus te teste, dixeruntque: o tu, creator nos huic libro fidem hic adhibentes legatumque tuum imitantes fidelibus atque credulis ascribere, fraudulenti vero ipsum decipere nitentes ab ipso velut callidiori delusi sunt', quem creator taliter affatus est: 'ego tuam ad me reducens animam et exaltans ab incredulis te liberabo et eos, qui tecum sunt, eis, qui tuo verbo non crediderunt, usque in diem publice resurreccionis supponam et tunc ad me tuo reditu facto controversiam tuam atque litem discuciam et incredulos omni tutore carentes summis cruciatibus hic seculoque futuro profligam, fidelibus quidem et benefacientibus merita sua cum gaudio perpetuo

---

1 quidem B^aCD 2 A^1 *in marg. super. cum signo* Testimonium Machometi de lege cristianorum 3 o tu *C* o *A, sed* tu *int. lin. add.* o B^aD 4 libro *om. CD, sed* C^2 *in marg. add.* fidem hic *D* fidem B^a fidem *A, sed postea* hic *int. lin. addidit corrector* fidem hic (hic *lin. obducta delet.*) *C* 5 ascribe *D* 7 afflatus est *(expuncta)* affatus *A* 11 contraversiam AB^a 13 profugam *AD* perfungam *C*

---

ergo nos cum testificantibus. et dolose egerunt Judaei in Jesum et dolose egit Deus in eos et Deus est praestantissimus dolose agencium. cum dixit Deus: equidem defungi faciam te et levabo te ad me et immunem faciam te ab iis, qui sunt infideles et ponam eos, qui secuti fuerint te supra eos, qui fuerint infideles, usque ad diem resurrectionis. tum ad me erit reditus vester et diiudicabo inter vos circa id, in quo fuistis discordes (i. e. circa religionem). porro qui infideles fuerint, puniam eos poena vehementi in hoc mundo et in futuro saeculo et non erit illis ullus ex adiuvantibus. an vero, qui crediderint et fecerint recta, persolvet illis mercedes eorum et Deus non amat inique agentes. — alter locus exstat in Sura LXI cf. ibid. pag. 719: O qui crediderunt, estote adiutores Dei, quemadmodum dixit Jesus, filius Mariae, Apostolis: quinam erunt adiutores mei ad Deum (i. e. ad propagandam religionem Dei)? responderunt Apostoli: nos erimus adiutores Dei. credidit ergo pars ex filiis Israel et pars incredula fuit. et roboravimus eos, qui crediderunt supra hostem eorum (i. e. incredulos), quamobrem evaserunt superiores (in bello contra eos)

Mahomet's Koran a proof for the truth of the Bible

conferam, malos atque flagiciosos perhorrescens'. ecce, quomodo deus providit secte nostre testimonium de adversariis et manifestam repugnanciam in dictis eorum, ut vel sic relinquamus eorum legem iniquam et suscipiamus legem Cristi, que ex utraque parte repugnancie stabit. testes autem Cristi sunt antiquiores, cum Machometus cepit principari tempore Bonifacii quinti, regnante Heraclio, circa annum domini sexcentesimum vicesimum, ut dicit Cestrensis, vel, ut placet Vincentio, Heraclius sumpsit

---

5 cristi *om.* B^a 6 sunt *om.* AB^a B^3 *in marg. adnotavit* Machometus cepit principari tempore Bonifacii quinti, regnante Heraclio circa annum domini 610 7 bonefacii *CD* 8 herachio B^a eraclio *CD* 620 *scripsi Cestrensem secutus* 610° *codd.* 9 cestrensis *scripsi* crescensis *(?)* AB^aD cistrensis *C* erachius B^a erraclitus *C*

---

9 *Radulphus (Ranulphus) de Hygeden (Higdenus), mon. S. Werburgae Cestrensis, cogn. Cestrensis, scripsit Polichronici libros septem iuxta numerum aetatum mundi et dierum, quibus deus mundum creavit, ab initio rerum usque ad a. d. 1357, quibus nonnulli codices addunt continuationem (Joh. Malverne, monachi Worcestrensis) usque ad annum 1394, cum auctor iam senex obiisset mense Martii anni 1363. huius sex libros primos usque ad a. 1065, ad Conquestum Guilelmi, primus latina vulgavit Ph. Galeus in Historiae Brit., Saxon., Anglo-Danicae Scriptt. XV, Lond. 1691; de ceteris eius scriptis vide Fabricius, Bibl. lat. med. et inf. aet. vol. III pag. 745. ego usus sum ed. Lumby Lond. 1876, cf. vol. VI 18: tempore pape Bonifacii circa annum domini sexcentesimum vicesimum (non: decimum). cf. ibidem l. XXIII cap. I, quod infra affero: Heraclius romano etc. cf. Vincentius, episc. Beluacensis, Speculi op. et stud. theol. Benedict. in Acad. Duacensi, Duaci 1624, Maior. Histor. l. XXXIII cap. I 899: Heraclius sumpsit imperium a. d. 613, mundi vero 4464; paullo supra: Heraclius romano potitus imperio imperavit annis triginta. de editionibus Speculi vide Potthast, Bibl. Hist. med. aevi, II 1095. — de auctoris nomine, vita, operibus haec pauca afferre lubet. Vincentius Bellovacensis, non ab episcopatu suo dictus, ut multi falso opinantur, sed a patria et coenobio Dominicanorum, Bellovaci sito, in quo degebat, regnante Philippo Augusto litteris operam navabat Lutetiae, familiae regiae adscriptus, et unus ex primis fuit, qui ordini Praedicatorum se adiunxerunt. opera eius praecipua haec sunt: Speculum Maius, quod tria alia Specula complectitur, Naturale, Doctrinale, Historiale, quae una cum Morali con-*

imperium anno domini sexcentesimo tercio decimo, anno vero mundi quater millesimo quingentesimo septuagesimo sexto, ut narrat libro vicesimo tercio primo cap., Heraclius autem mortuus est tricesimo anno sui imperii, ut narrat posterius cap. septuagesimo quinto. et patet utrobique, quod a tempore incepcionis Machometi usque hodie, in vigilia Anunciacionis anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo octavo, non fluxerunt anni septingenti octoginta, secta quidem Machometi post sanctos doctores ecclesie, qui docuerunt mundum relinquere *aspernantes honores* ecclesiasticos et mundi divicias, cepit originem, ut patet de Machometo et Sergio.

'De Veritate Sacrae Scripturae' written in 1378

item quantum ad assercionem et racionabilitatem fidei nostre in tribus, scilicet trinitate, incarnacione, passione, in quibus specialiter Machometus contradicit, patet, quod libri utriusque testamenti sunt pleni eorum testimonio. quid, queso, expressius posset Johannes dicere, qui fuit altissimus Cristi apostolus, specialiter illustratus, quam illud, quod scribit prima Joh. quinto: tres sunt, qui testimonium dant in celo, pater, verbum et spiritus sanctus et hic tres unum sunt.

St. John the 'greatest apostle' of Christ

3 vicesimo tertio *scripsi* 24° AB^aCD eraclius AB^a, (?)*D* eraclitus *C* 7 *D in marg.:* nota tempus quo iste liber erat compositus B^6 *in marg.:* 1370 (!) iste liber factus 9 machomet *AC* machumet B^a mahumet *D* 10 '*aspernantes honores*' *scripsi; locus ut mihi videtur corruptus:* et *(expunctum)* per aspirantes ad hon. eccl. et mundi divicias *A* et per aspir. ad ho. eccl. et mundi div. B^aD per aspernantes ad honores ecclesiasticos et — *sequitur locus vacuus* — divicias *C, sed* C^2 *in marg. add.* mundi 13 assencionem *C* 14 trinitate AB^a in *(expunctum)* trinitate *C* in trinitate *D* 15 B^3 *in marg. notavit* Machometus contradicit nobis in tribus, in trinitate, in incarnacione et passione 17 possit *D* 19 1ª *om. CD* 21 sanctus *CD, A inter lin. add.* *om.* B^a, *A in textu*

iunctim edita sunt Argent. 1473 et 1476 apud J. Mentelin; Speculum Historiale separatim prodiit Moguntiae per J. Fust 1474; Norimbergae 1473; Aug. Vindel. 1496; Parisiis 1495 et saepius 6 hodie: *die XXIV Martii 1378* 14 *cf. Alkoran (ed. Wahl) pag. 74; 83; 109 et saepius* *ibid. pag. 94* 15 *ibid. pag. 50; 82* 19 *v. 7*

et sic de Cristi passione ac resurreccione contestantur omnes quatuor ewangeliste concorditer, licet in diversis provinciis, ut Mattheus in India, Marcus in Italia, Lucas in Achaia et Johannes confirmans tria ewangelia priora in minori Asia. in ista autem fide fecerunt miracula, ecclesiam edificarunt et demum gloriose occisi sunt. racio fol. 30a autem moveret quoscunque nutritos in recta || philosophia et armatos supradicta quintuplici armatura ad consenciendum articulis fidei, in quibus dissenciunt Sarraceni. nam error universalium facit eos discredere trinitati. unde Averrois, qui dicitur aliquando fuisse de secta Machometi, dicit duodecimo Methaphisice tricesimo nono, quod cristiani ponentes trinitatem in deo nescierunt evadere inconveniens et tamen pura racio naturalis convincit, quod deus habet infinitam potenciam vel sufficienciam ad intelligendum se ipsum. et cum non potest respectu huius esse in potencia temporaliter vel naturaliter ante actum, sequitur, quod eque cum potencia sapit vel intelligit se ipsum, et cum non potest stantibus

The objections philosophy raises against the Trinity refuted

2 A^1 *in marg. infer. cum signo marg. add.* In diversis locis apostoli scripserunt ewangelia 3 provi B^a, *post* i *rasura, in marg.* vinciis *add.* B^1, *ut* provivinciis *efficiatur* iudea B^aCD 4 acaia B^a acaria *A* confirmans *om. A* 7 incertos *A* ista *(lin per voc. ducta del.)* rec. *A* A^1 *in marg. super. (sup. col. 30^a) notavit* demonstracio trinitatis 10 fecit B^aD; *A, sed superscripto* fa *super* fe *restituit corr.* facit di *(expunct.)* trinitati *A* 11 averoys B^aCD, *in A lectio dubia* concorditer *(expunctum)* aliquando *A* 12 dicit *ACD* dicitur B^a 12° B^a 13 A^1 *in marg.:* dotacio trinitatis 14 inconveniens *om. A, add. in marg. cum signo* *om.* B^aD 15 B^3 *in marg. add.* hic notantur raciones ad probandum trinitatem increatam contra opinionem Machometi 17 potenciam *D, sed cum signo in marg. add. aliquis* eo, *ut* non potest esse in eo potenciam *efficiatur*

8 *cf. supra pag. 167* 11 *cf. Opera Arist. Stagiritae tom. octo, Metaphys. cum Averrois Cordubensis Duplici Expositione, Venet. 1560 (apud Cominum de Tridino Montisferrati) pag. 340, B: intellectus igitur ille divinus est maior isto intellectu, et cum intellectus in nobis quandoque est potentia, quandoque actus, ille autem intellectus divinus semper est actus sqq. vide deinde pag. 341, F: multiplicitas in Deo non est nisi in intellectu differencia, non in esse sqq.*

istis duobus quietari vel delectari in se ipso ex duobus originaliter prioribus, sequitur equa volucio, quietacio vel delectacio. et iste tres res sunt tres persone et una simplicissima essencia, ut ponit fides scripture.

Christ the God-man proved from the idea of Satisfaction

correspondenter supposito peccato primi hominis, ut patet *decimo* capitulo, demonstrant sancti doctores, quod pro satisfaccione humani generis necesse fuit Cristum incarnari et pati, et per consequens esse verum deum et hominem, et per consequens esse duas naturas, sed eandem personam. que fides ex philosophia hominis potest capere evidenciam possibilitatis, cum in homine duarum naturarum utraque sit eadem persona. et quoad omnes alias instancias, quas infideles sciunt adducere, facile est fideli armato, in lumine naturali et iuvamine lucis vere ipsas tollere. ex istis potest fidelis colligere, cum secta cristiana ponit suum legiferum infinitum meliorem quam Machometus, ponit eciam mercedem sue retribucionis finalis longe meliorem quam secta alia. et cum istis concordat naturalis racio, ac levis defensio nichil retardaret hominem eligere dictam legem. revera ego non video, quid vetaret, nisi fuerit voluptas, fastus sive cupiditas. ponunt enim Sarraceni, quod post finale iudicium habebunt in paradiso copiam uxorum, cibariorum delectabilium et omnium amenitatum carnalium. nos autem ponimus perfeccius dotes corporis et anime

1 duobus non quietari *cuncti codd., omisi* non vel AB^a ac CD 6 '*dec.*' *scripsi* nono *codd.* seu *(expunctum)* sancti D 13 infideles *ex* fideles *emendavit D adscripto* in *in marg.* 14 et iuvamine ACD in nomine B^a 15 potest ACD patet B^a 16 A^1 *in marg. infer. notavit* comparacio legiferorum ad invicem, Cristi ad Machomet, et mercedum secundum illas leges viventibus 17 mach met *int.* h *et* m *exstat rasura* B^a, *sed in marg.* B^1 *addidit* o, *ut* machomet *restituatur* 22 B^3 *in marg.:* ponunt enim sarraceni quod post finale iudicium habebunt in paradiso copiam uxorum et cibariorum dilectabilium et omnium amenitatum carnalium 23 ciborum B^a

6 *cf. supra pag. 212* 22 *Vincentius Spec. Hist. l. XXIII cap. LVI pag. 918; cap. LXV pag. 921 sqq.* 23 *cf. Alkoran, Sur. XXXVII (ed. Wahl) pag. 438: In den lustvollen Paradiesgärten etc.; cf. etiam ibid. 7; 46; 63; 71; 79; 121; 377; 523*

et delectacionem spiritualem infinitum maiorem in nostro egifero secundum eius duplicem naturam, omni inhonestate carnali postposita vel condicione impugnabili qualibet racione, ubi Sarraceni non possunt vitam, quam ponunt futuram, racione defendere.

Mahomet as compared to Christ

unde inter alia, que allicerent ad legem Cristi, hoc videtur precipuum, quod ipse tam penaliter et paupere vixit, pro redempcione et amore sui populi non ac-
fol. 30b quirens || sibi vel suis apostolis dominacionem secularem. e contra Machometus acquisivit sibi principatum per fallaciam sue legis. et iterum lex Machometi est multipliciter divisa, fides autem Cristi una. et forte hec racio, quare negavit Cristum pati, ne alii ab eo idem exigerent.

His forbidding the Koran to be criticised

unde quarto videtur, legem illam ex hoc esse suspectam, quod prohibetur disputare circa legem Machometi, sed eam pure credere et gladio materiali defendere. si enim non forent conscii, quod obviat racioni, more cristianorum statuerent, procurarent vel permitterent, quod inter prudentes et graves philosophos tractaretur. sicut enim fetidum ut agitacius magis olet, sic e contra doctrina odorifera de tanto plus nitens redolet, de quanto a sapientibus plus tractatur. nam tercio capitulo Alkorani sic fingitur deus alloqui Macho-

5 ponunt *A; C, sed superscr.* fingunt C^6 *(?C^3)* fingunt B^aD 6 legem *correxit in loco raso A* 7 precipuum *radendo correxit A* 8 vixerit *CD* 14 A^1 *in marg. super. cum signo adscripsit* lex Machometi est suspecta et quare non permittit circa ipsam disputare 18 statuerunt B^a 19 quod AB^a ut *CD* B^3 *in marg. notavit* Sarraceni nolunt permittere legem suam disputari. sed eam pure credere vel gladio materiali defendere. ideo est suspecta *(duo postrema, ut videtur, linea subducta deleta)* magis est suspecta 23 tercio *scripsi* 5° *codd.*

13 *cf. Alkoran (ed. Wahl) pag. 50; 82* 23 *cf. Alkorani Text. Univ. auct. Lud. Marraccio, Patavii 1698 pag. 105: quod si disceptaverint tecum, dic: tradidi faciem meam deo ego, et qui sectatus est me. et dic illis, quibus datus est liber, et idiotis: an sectamini religionem Eslam? quod si amplexi fuerint Eslam, iam porro dirigentur. at si tergiversati fuerint, profecto ad te spectat tantum praedicatio. deus vero est inspiciens in servos. porro qui non credunt*

metum: 'si quis tecum disceptare voluerit, dic, te faciem tuam ad deum eiusque sequaces convertisse', quod agendo tam legum scientes quam illiterati bonam legem consequntur. 'sin autem tuum est, precepta mea gentibus patefacere solummodo', ecce, quomodo inhibuit disputacionem et finxit soli sibi inesse subautenticam promulgande legis potestatem.

The Popes likewise forbid all 'disrespectful' discussion of their power,

et si arguatur, quod Cristi vicarii sequntur in hoc ficticiam Machometi non permittentes, sed ordinantes, ut non disputetur de eorum potestate, ut patet in Canone nona quest. tercia, 'Patet' et septima decima quest. quarta: 'Qui autem' et cap. 'Nemini' cum eis similibus, dicitur, quod non est verum, sed solum prohibetur, indiscrete et irreverenter tractare de potestate pape et aliorum prelatorum, vertendo in dubium, si habeant plenam et solam potestatem ad edificandum ecclesiam secundum regulas legis Cristi.

si enim licet tractare de potestate dei sacratissima et infinitissima, multo magis de potestate Cristi vicarii.

---

1 dic *deest* B^a, *loco vacuo relicto* 5 solomodo *D* quomodo *om. A, in marg. addit.* 6 et finxit soli sibi inesse subautenticam promulgande legis potestatem *om. A, in marg. cum signo adscripsit* A^1 8 A^1 *in marg. infer. cum signo add.* de potestate pape est disputandum, sed non indiscrete aut irreverenter 9 fictuciam B^a 10 disputationem *(expunctum)* ut *D* 12 nemini *AD*, C^2 *in marg.* veni B^a vestri *(deletum) C* 13 B^3 *in marg. notavit* Nota quod prohibetur in 9 qu. 3ª et aliis indiscrete et irreverenter tractare de potestate pape et aliorum prelatorum vertendo in dubium, si habeant plenam potestatem ad edificandum ecclesiam secundum regulas legis Cristi. si enim licet tractare de potestate dei sacratissima et infinitissima, multo magis de potestate Cristi vicarii 15 habeat *D* 19 vicarii C^2 *in marg., om. in verborum contextu C*

---

in signa dei et occidunt prophetas iniuste et interficiunt eos, qui praecipiunt veritatem ex hominibus: annuncia eis poenam discruciantem. illi sunt, quorum evanuerunt opera in hoc mundo et saeculo novissimo. neque erit eis ullus ex adiuvantibus cf. Vincentii Specul. Histor. l. XXIII cap. XL et XLI pag. 913ᵇ 10 *C. J. C. I pars II c. X C. IX q. III pag. 609* 11 *C. J. C. I pars II c. XXIX C. XVII q. IV pag. 822* 12 *ibid. c. XXX pag. 823*

item cum ecclesia posset subduci per palliatam potestatem pseudovicarii, cum dente lupino et pelle ovina occupantis ecclesias, patet, quod est pernecessarium tractare de potestate Cristi vicarii. quod videtur Cristum precipere Matth. septimo: attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. et sic dando cristianis signum iudicii discernendi subinfert: a fructibus eorum cognoscetis eos. item cum potestas Cristi et suorum vicariorum sit tam sepe ostensa in scriptura sacra, ymmo dominus papa ostendit ex scriptura sacra, quod ut Petri vicarius habet preeminenciam potestatis, sequitur, quod de facto ipse et leges sue dant licenciam et viam tractandi de dicta potestate cum modestia et col. 30c honore. non enim est racio, | quoniam, sicut scriptura sacra est ex integro vera, sic est ex integro tractabilis a doctore catholico. quid, rogo, foret magis suspectum, quam quod ego possem magnificare potestatem meam ultra nubes dicendo, quod possum tot et tanta facere, palliando hoc ex scriptura et licenciando discipulos tradicionis mee hoc tractare in meis terminis, sed statuendo, quod non liceat theologo extra terminos meos vel limites secundum scripturam sacram quidquam disserere. hoc enim excederet versuciam Machometi. item concesso a deo principali conceditur et accessorium, cuius negacio redderet cristianum perplexum. sed concessa est a deo licencia tractandi, quomodo omnis potestas est a deo et per consequens ordinata Ro. tredecimo, quomodo

but Christ himself invites such criticism,

and Holy Scripture, the standard of papal authority, allows free theological research

1 esset *(expunctum)* posset *A* palliantem *D* falsam *C, expunxit et int. lin. corr.* palliatam C^2 7 sic *CD* sicut AB^a 15 quoniam AB^aC quin *D* A^1 *in marg. super. (sup. col. 30c) miniavit* de potestate pape quomodo est disputandum 23 hoc enim excederet versuciam machometi *omisit D, addidit in margine* D^1 24 concesso *ACD* cum esse B^a 25 cuius tractandi negacio B^a 27 tractandi *om.* B^a, *librarius in locum falsum aberrasse videtur* est a *usque ad* omnis potestas *desunt C* 28 consequens: *hic explicit fol. 60b cod. D, in cuius marg. infer.* D^5 *addidit* Concesso principali (principali *scripsi,* principibus *cod.)* conceditur accessorium

5 *v. 15* 28 *v. 1*

The power of the priest and that of the layman

eciam omnis potestas in celo et in terra data est Cristo, Matth. ultimo, et quomodo Petro singulariter data est a deo potestas clavium ligandi, solvendi, sacramenta ministrandi et oves Cristi pascendi, ut patet Matth. sexto decimo et Joh. ultimo, igitur et omne accessorium pernecessarium. sed quomodo non foret in casu necessarium, ostendere ex scriptura, quod Cristi vicarius posset abuti potestate sua, ut loquitur apostolus prima Cor. nono, quod ipse habet potestatem aliam ampliorem, et quod potestas sua est minor quam tota postestas data Cristo humanitus. aliter enim, dum opponeretur theologo ab adversario legis sue de fide scripture, staret perplexus et confusus allegans cum rubore illud Joh. primo: stabat Johannes. quomodo, queso, obligaret lex scripture ad reddendum racionem omni poscenti de fide, ut dicitur prima Pet. tercio, et tamen frenaret nos, ne loquamur de potestate nostri prepositi specialiter, cum Cristus precipit eciam suis emulis Joh. septimo, quod non iudicarent de illo secundum faciem, sed iustum iudicium iudicarent. si enim voluntarie submisit se iudicio Pilati indubie pro exemplo, igitur iudicacio, disputacio et accusacio temeraria interdicitur a Cristo, cum ex tali iudicio arguet mundum et nullo modo opus providum. et confirmatur ex hoc, quod omnes Cristi sacerdotes debent esse in temporalibus elemosinarii laicorum, sicut e contra laici ad maiorem sui egenciam debent esse spirituales elemosinarii clericorum, ideo debent reciproce cognoscere suam potestatem et debitum officium, sicut fuit in lege veteri, eciam Cristus docuit de se ipso. in-

3 super *(expunctum)* sacramenta *A* 9 alia *D* 18 precepit *D* eciam *D; om. A, in marg. addidit* in B^a; *C delevit, int. lin. add.* C^2 eciam 22 igitur *AD, om. C, int. lin. add.* C^2 Cristi B^a 23 introducitur *(expunctum)* interdicitur *A* 27 sui egenciam *om. C,* C^2 *postea in loco vacuo add.* 29 potestatem C^2 *postmodum in lacuna addidit* 30 eciam AB^a et *CD*

2 *v. 18* 5 *v. 16 sqq.* 21 *15 sqq.* 8 *v. 1 sqq.* 14 *v. 35* 16 *v. 15* 19 *v. 24*

denturam autem debent reobligati cognoscere, ne desint solvere, quod debent, quia aliter pars clericorum foret nimis suspecta, nisi gauderent de noticia et limitibus sue potestatis, que in lege scripture exprimitur.

alie autem sunt accusaciones Machometi, quas narrant cronice, ut puta, quod nocte quadam ex ebrietate *Mahomet's forgeries* fol. 30d et epilencia || corruens in platea a porcis horribiliter est corrosus, et hinc finxit se casum in extasim ex affabili assistencia Gabrielis. unde Sarraceni abstinent a vino et carnibus porcivis, quas dicunt ex fimo camelino fuisse post diluvium procreatas. — iterum ex lubricitate cadens in dampnacionem legis, quam de adulteris statuerat, in sui excusacionem finxit, datam sibi a deo procreandi potenciam ultra quindecim alios viros. ideo dicit, deum alloqui eum, quod liceat sibi habere uxores, quascunque voluerit, nec eum debere astringi legibus propriis, cum fuerat supra illas. — tercioque ex calliditate suorum complicum adinvenit, quod ipso predicante populo columba ex assuefaccione pastus granorum in

1 reobligati *de solutione breviaturae codd.* AB^aD (reobliti). *quae raro occurrit, dubito* 5 A^1 *in marg. infer. addidit* Accusaciones contra Machometum 7 A^2 *in marg. super. (sup. col. 30d) addidit* Machometi:
corrosio a porcis
adulteracio
predicacio fraudulenta.
epilencia *A, sed aliquis* epulencia *subscr.* 9 B^4 *in marg. notavit* hic notatur, quod Sarraceni abstinent a vino et carnibus porcivis, quas dicunt ex fimo camelino fuisse post diluvium procreatas, quia, ut narrant cronice, Machometus quadam nocte ex ebrietate et epilencia in platea a porcis orribiliter est corrosus, et ideo finxit, se casum in exstasim ex affabili assistencia Gabrielis 11 fuisse C^2 *int. lin. add.* *om.* C iterum AB^a item CD 12 legis *CD, om.* B^a; *A, sed additum est in marg.* 16 quascunque *A* quascunque ac quotcunque B^a quascunque aut quotcunque *CD* 18 adinvenit *A corr. ex* advenit *superscripto* in *super* dv advenit B^a

10 *cf. Alkoran (ed. Wahl) Sur. II pag. 33; V pag. 96 ibid. Sur. II pag. 27; V 85; VI 114; XVI 223* 19 *cf. Vincentii Bellovac. Speculum Hist. l. XXIII cap. XXXIX pag. 913: ut eiusdem missioni ad instar Moyse prodigia quaedam viderentur testari, populum assignata die convocavit ad certum locum quasi legem divinitus missam in signis et prodigiis accepturum. tunc eo sermocinante ad*

auribus positorum super eum descenderet, ac si spiritus sanctus sentenciam dicendam sibi suggereret. — et sic de multis obscenis ludicriis, que cronicantes referunt in secta illa et suis sororibus pululasse. cum enim omne regnum in se divisum desolabitur, non mirum, si ista gens paganorum multipliciter ac instabiliter sit divisa.

Islam divided in itseff

nec moveat argumentum Sarracenicum, quo arguunt, cum deus benefacit hominibus, ut sunt digni, et cum secta eorum crescit continue cristianismo continue decrescente, non restat, ut fingunt, nisi quod Machometus propter legis sue servate rectitudinem continue deum suum interpellet pro statu prospero sue gentis. non enim solum Arabes et Syros, Persas et Medos, Egiptios, Ethiopes et alios Orientales populos infecit hec heresis, sed et Affricam et plures occidentales regiones corrumpens pervenit usque in Hispaniam et diebus nostris serpsit in utramque Armeniam et verissimiliter, nisi deus protexerit, longe amplius per habitabilem extenderetur. hoc enim non dampnat legem nostram, cum deus non promittit suis dominacionem huius seculi, sed adversa cum vera dominacione ewangelica quibuscunque in pauperie et penalitate observantibus legem suam.

has many attractions

verumptamen verissimiliter credi potest, quod superbia cleri ac avaricia et per consequens prevaricacio legis Cristi

3 abscenis *corr. ex* obscenis *A* ludicriis C^2 *in marg. cum signo* lucridis *expunctum in textu C* ludicris *D* 9 omnibus *(expunctum)* hominibus *D* 10 cristianissimo B^a descrescente *corr. ex* descrescente *expuncto* s *A* 14 persas *ACD* spersas B^a 17 serpsit AB^a scripsit *C* scripsit in hispaniam et diebus *(expuncta)* nostris scripsit *D*, *ut* nostris *bis exstet* 19 extendetur *D* 20 depravat B^aD permittit B^a 22 huius seculi *(expuncta)* ewangelica *D* 24 B^3 *in marg.:* nota cir *(expuncta)* cleri *D*

populum columba, quae in vicino erat ad hoc fallaciter edocta, super humerum eius advolans stetit et in eius aure iuxta morem solitum grana inibi reposita comedens quasi verba legis insuggerere simulavit

est causa, quare deus nobis offensus permittit in penam nostre prevaricancie legem suam inculpabilem taliter dispensari, e contra autem a tempore sue seminacionis usque ad dotacionem ecclesie germinavit et abhinc regulata per sanctos doctores conformiter ad scripturam stetit discrasiata in parte, sed illis pugilibus mortuis, qui starent pro domo domini, et aliis blasfemis loco eorum succedentibus, scripturam sacram contempnentibus, tradicionibus humanis sapientibus fastum et avariciam summe fol. 31a intendentibus, necesse est, semen Cristi decrescere, || cum nullus proselitus sane iungeret se abbati et prepositis proprie legi et per consequens sibi ipsis contrariis, sed infidelium ex nephando consorcio amplius infectivis. unde audenter assero, quod ista irreligiositas continue invalescet, quousque clerus cognoscens suam paupertatem primevam redeat ad pauperiem domini Jesu Cristi. oppositorum enim oportet esse causas oppositas, quia, ut dicitur quarto Meteorologicorum, coagulatum a calido dissolvitur a frigido et e contra, 'mons autem pigwis, coagulatus', de quo Psal. sexagesimo octavo, fuit a frigore persecucionis et paciencie constipatus.

Christ's Church flourished till it hoarded up riches and neglected Holy Scripture

1 nobis offensus *ACD* offensus nobis B^a 2 dispensari *C, A in marg. corr.* dispari *A*, B^a *(?* dissipari*)* dissipari *D* 10 discrescere *D* 12 ipsi *CD* 13 ex *D in marg. add., om. in textu* infectivis B^1 *in marg. corr.* inf is B^a *in textu, rasura inter* f *et* i *interposita* 18 Meteorologicorum *scripsi* Metaphisicorum *(?)* AB^aD metheororum *C* 20 de quo AB^a est *(expunctum)* de *C* de *D, sed in marg. add. prima manus* est sexagesimo octavo *emendavi* LXVII° *cuncti codd.*

18 *Aristot. ed. Acad. Reg. Berol. III (Meteorologica) l. IV cap. 6 pag. 199^b; rem, non verba, vide ibid. 501^b; 496^b; 497^b; 266^b* 20 *v. 16*

CAPITULUM DUODECIMUM.

To call Christ's law impossible is spoiling its authority

Redeundo ad tactum de autoritate scripture, videtur, quod ipsam impossibilitantes tollunt ab ea autoritatem. quomodo, queso, foret lex illa honoranda sive autentica, que foret impossibilissima ac summe heretica, sed modo iuxta adversarios legis Cristi inter omnes leges mundi non foret aliqua plus impossibilis quam lex Cristianorum, igitur periret eius fides atque autoritas. — minor patet notando totum corpus biblie de utroque testamento et colando omnes proposiciones eius impugnatas de virtute sermonis.

The Bible, revealed by God, is one perfect word of God

confirmatur ex hoc, quod tota lex Cristi est unum perfectum verbum, procedens de ore dei, cuius singule partes concausant totam autoritatem vel efficaciam legis Cristi, iuxta illud Matth. quarto: non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore dei. unde Augustinus in De Verbis Domini sermone secundo, exponens illud Matth. duodecimo: qui dixerit verbum contra spiritum sanctum, non remittetur ei in hoc seculo neque in futuro, sic loquitur: 'quamvis verba finaliter impenitentis sint pluribus verbis contexta, solet tamen scriptura multa verba verbum appellare. neque enim verbum unicum locutus est quicunque propheta, et tamen sic legitur: verbum, quod factum est ad talem prophetam, et apostolus docet pres-

2 cap. 12^m *A add. in fine praeced. capituli inter lin. post* constipatus *rubr. litteris;* ca^m 11^m *in marg.* B^aC^2D 5 impossibilima *A, (?)* B^a impossibillima *C* modo. *ACD* non B^a 9 notando B^aCD, A^2 *in marg. corr. cum signo* negando *A in contextu* 12 vir (v') *(expunctum)* unum *D* 17 A^2 *in marg.:* Augustinus 18 2° *C* 11° B^a*; A, sed* 2° *superscr.* b *(expunctum)* 11° *D* Mat *CD* Mrc B^a Marci *A, sed* Mt *superscripsit* 20 D^2 *in marg.:* nota quid sit peccatum in spiritum sanctum 21 sunt *A, expuncto altero apice litterae* u sint B^aC sit *D* enim AB^aD omne *C* 25 apostolus *D, corr. A* apostolos B^a apostolo *C* presbiteros D^1 *in marg. add., om. D in textu*

15 *v. 4* 18 *v. 32* 20 *cf. Opp. tom. VII 395 (Sermo LXXI)*

biteros, qui laborant in verbo, honorari. non dicit: in verbis, et beatus Jacobus: estote factores verbi. sicut igitur quantolibet tempore quis predicaverit, verbi dicitur predicator', sic quisquis in tota vita sua ore vel corde locutus fuerit impenitenter, ex omnibus illis verbum dicit contra spiritum sanctum; tota igitur scriptura est unum magnum verbum dei.

Where there is truth, there ever is authority

ista deduccio secundo confirmatur ex hoc, quod omnis autoritas est veritas, et per consequens omnis carencia veritatis est carencia autoritatis. Unde Machometus in suo Alkorano tercio cap. sic scribit de lege sua ex utroque testamento collecta: 'hic liber, a deo pro sapiente compositus, nec mendacium aliquod presens seu futurum indicat nec aliquid prophetis contrarium preteritis nunciat'. qui, si latine non notaretur, fieret questio, cur latinis et arabicis literis non distingweretur. hic liber eum credentibus ‖ (fol. 31b) viam rectam et salutem predicat, incredulorum autem auribus plumbum oculisque cecitas inheret. unde a loco longinquo tardati desidia atque stulticia ipsum non capiunt. libro siquidem Moysi tradito plures contradicebant, unde inter illos velox fieret iudicium nisi propter verbum divinitus firmatum'?

Mahomet appreciating the two Testaments

ecce, quantum dissonat cristianum imponere legi

---

3 igitur *om. D* 4 sua *C; omisit, post add. int. lineas A* *om.* $B^a D$ 5 impenitentis *(?)* AB^aD 10 A^2 *in marg.* Machomet *miniavit* 11 tercio *scripsi* 5° *codd.* 17 A^1 *in marg. infer. (sub col. 31ª):* Arguitur totam scripturam esse verbum unum perfectum domini *in marg. super. (sup. col. 31ᵇ):* Machometus testatur, quod qui imponit calumpniam legi Moysi graviter peccat 19 inheret C^2 *in marg. corr. cum signo* inerit *C in contextu* tardati *radendo correxit* C^2 20 capient *CD* 21 unde *om.* B^a; *A, sed in marg. add. aliquis*

---

2 I 22 11 *cf. Alkorani Text. Univ. auct. Ludov. Marraccio, Patavii 1698 pag. 105 (Refut. in Suram III): deus non est deus nisi ipse, vivus, subsistens. descendere fecit super te librum cum veritate confirmantem id, quod traditum fuerat ante eum et descendere fecerat pentateuchum et evangelium antea, directionem hominibus; et descendere fecerat alphorcanum (i. e. Koranum)*

wants to see punished those who scorn them

Cristi calumpniam, cum demon hoc horruit et Machometus contradixit, quia dicit, contradictores librorum Moysi graviter puniendos, nisi deus previe determinasset, ipsos esse misericorditer expectandos. quomodo, queso, posset esse apcior contradiccio scripture quam negando eam ut impossibilem et unam alteri repugnantem? adversarii namque magnificant scripturam suam, quam concedunt, sicut dicunt, quod quilibet catholicus debet *asserere* tamquam scripture sacre contrariam et negant illam, quod non est eam exponere. nam exponere autoritatem est veritatem ac autoritatem vel autenticacionem eius supponere et sensum eius debitum declarare. homo enim non glosat, exponit vel approbat, quod tantum defamat et negat. Augustinus tamen quarto De Trinitate cap. sexto dicit, quod 'contra racionem nemo sobrius, contra scripturam nemo cristianus, contra ecclesiam nemo pacificus senserit'. iste sanctus sensit, quod contrarius scripture, eciam dominus papa, quem aliqui fingunt dispensare contra illam, non est ut sic cristianus.

The Pope too is no longer a Christian if he disregards Holy Scripture

item vel capit scriptura autoritatem ex significacione totali vel parciali. si ex totali, cum maior pars scrip-

---

1 demum B^a 2 dicit *correxit A* moysi AB^aC moveri *D* 3 previe AB^a primo *D* post *(expunctum) C, sed in marg. C^2 addidit* previe decertasset B^a 6 unam AB^aC eam *D* 7 namque AB^a autem *C, expunctum D, in marg. emendavit D^2 in* namque 8 '*asserere*' *addidi* 10 quod *correxit D* 11 ac AB^aD aut *expunctum C, int. lin. add. C^2* ac autoritatem vel *om. B^a; A, sed in marg. add.* vel autenticacionem *om. CD* 14 A^1 *in marg. miniavit* quid est exponere autoritatem 15 sexto *scripsi cum Maurinis* 8° *codd.* 16 A^1 *in marg. dextero* nota *(bis) miniavit* A^2 *in marg. infer. cum signo:* Contra falsificantes scripturam sacram 18 dominus *(expunctum)* eciam *D* 21 totali vel ex parciali si ex *om. C, in marg. adscripsit C^2* vel ex parciali B^aD (C^2)

---

15 *cf. Opp. tom. XI 81* 18 aliqui: *quos 'aliqui' hoc loco intelligi velit JW haud ita certum est, sed praedecessores, viros illos doctos afferre ausim, qui de papae potestate libere et ad persuadendum accommodate dixerunt: Guil. Occamum, Bradwardinam et Armacanum, quorum doctrinis JWum assensisse notum est.*

ture habet significacionem totalem impossibilem, que nullius est autoritatis, sequitur, quod maior pars scripture nullius est autoritatis. si enim ex parciali, per idem omnis scriptura diaboli, heretici vel poete foret summe autentica, cum quelibet creatura primo omnium signat deum et hoc ex institucione divina, quam, cum nemo potest impedire, quilibet debet maxime acceptare. nec valet dicere, quod ex imposicione humana scriptura sacra est impossibilis, tum quia talis institucio foret illicita, quia deo contraria, tum quia supposita illa institucione maledicta cristianus non responderet ex illa, ut docent scriptura, racio et doctores. talis enim litera occidit animam, ut dicit apostolus. et *si* allegatur ab adversariis: ad quid igitur intelligeret adversarius scripturam illo modo, videtur, quod non subest racio, quia nec consurgit ex hoc ecclesie edificacio nec scripture comendacio nec veritatis aut subtilitatis ostentacio, sed omnino oppositum. unde ut narrant cronice, tanta fuit acceptacio autorum fallacium aput philosophos infideles, quod, ut narrat Valerius Maximus, De Memorabilibus libro octavo

The authority of the Bible founded on the complex of its teachings

2 nullius *CD* enim nullius *B^a* enim *(expunctum)* nullius *A* 3 enim *om.* *B^aCD* 4 omnis *omisit C, int. lin. add. C²* 9 institucio *(? ıstū)* *D, in marg. emendavit D¹ addens* institucio illicita *CD* illa illicita *B^a* illa *(expunctum et linea rubra obducta delet.)* illicita *A* 13 '*si*' *addidi* 14 adversarius *(?)* *C; A² in marg. cum signo emendavit* cristianus *AB^aD* 18 unde *C² int. lin. super* et *(expuncto) addidit* acceptacio *B^aC* accepcio *D, superscripto* ta *super* pc *sanavit in* acceptacio *A* 20 Memorabilibus *scripsi* mirabilibus *codd.*

5 *cf. Polem. Works (ed. Buddensieg) pag. 163; 212; Trialog. (ed. Lechler, Oxonii 1869) pag. 244: videtur in primis, quod signum et signatum convertibilia sunt cum ente. nam omnis creatura est signum creatoris, sicut fumus naturaliter ignem significat. deus etiam est signum cuiuslibet rei signabilis, cum sit liber vitae, in quo quodcunque signabile est inscriptum; et per idem sequitur, quod quodlibet sit signum* 13 *II. Cor. 36* 20 *cf. Ueberweg, Grundriss d. Gesch. d. Phil. (cur. M. Heinze) Berl. 1886 pag. 56: durch die Berufung auf den Meister mit dem bekannten* αὐτὸς ἔφα *galt die Tradition als gesichert; Valer. Maximi Factorum et Dictorum Memorabilium libri IX rec. et emend. Car. Kempfius, Berol. 1854 pag. 669*

Pictagore tanta veneracio ab auditoribus || tributa est, ut, que ab eo acceperant, in disputacionem deducere nephas putarent. quin eciam ad reddendam causam hoc solum reddebant, 'ipsum dixisse'. quomodo igitur non magis honoraret cristianus autorem suum summum? fol. 31^c

et pro antecedente patet ex dictis, quod talis vel levis cogitacio nocet cogitanti et per idem ecclesie. ymmo incidentes in foveam, quam fecerunt, allegant, quod multe scripture non debent intelligi ad literam, et ex illo sinistre concludunt, quod sunt false ad literam, intelligentes ut non debent. et quoad secundum patet, quod non est in comendacionem scripture dicere, quod est heretica et blasfema. et cum non sit attribucio neutra, sequitur, quod sit ad scripture accusacionem.

Its opponents play a double game

unde videtur, quod theologi nostri uno die intrantes scolam in veste ovina ad comendandum legem scripture et statim apponentes dentem wlpinum addunt caudam vipeream. verumptamen inquiunt: scriptura sacra ut plurimum est impossibilis et blasfema, quia ad literam, ad verbum vel sensum carnalem. sic enim wlpis pangit pacem cum gallinis vel pullis, quorum domicilium ingreditur, sed dente statim gingnit contumelias. unde Luc. tredecimo vocat Cristus Herodem wlpem ex tali duplicitate ypocrisis. ite, inquid, et dicite wlpi illi.

1 pictagore B^a pictagori *CD* pictageri *in corr. A* A^1 *in marg.:* nota pictagoras quantum honorabatur a suis A^1 *in marg. super. (sup. col. 31^c) miniavit* pro veritate et honore scripture continue infra 2 que AB^a quod *C* quid *D* in disp *quae sequebantur erasa* B^a, *sed in margine exteriore prima manus add.* in disputacionem, *in interiore* B^1 in disputacionibus *ut, utrum corrector legi maluerit, incertus sim* 3 est *(expunctum)* putarent *D* quin *ACD* quoniam B^a 5 suum B^a; *A, sed in marg. adscripsit idem* summum suum *om. C* 11 A^1 *in marg. miniavit* Nota 13 est heretica AB^aC non est *(expuncta)* heretica *D* 17 wlpinum *A* vulpinum B^aD lupinum *C* 18 ut *om.* B^a; *A, sed int. lin. add.* 19 est *om.* B^a; *A, sed in marg. adscriptum* 21 gallinis B^a; *A, sed in marg. add.* vel pullis A^2 gallis *D (om.* et pullis) pullis vel gallinis *C*

23 *v. 32*

et si dicatur, quod post tollunt accusacionem scripture sacre, cum dant ei sensum catholicum, revera in hoc est pars solacii, ut omne argumentum, quod sciunt facere contra scripturam ipsimet obligati sunt dissolvere, fatentes, quod scriptura non debet habere sensum illum fictum, sed sensum catholicum, quem exponunt. si autem scriptura sacra non debet habere talem sensum, cum non habet sensum, nisi quem deus dat sibi, sequitur, quod non habet illum sensum, et per consequens ille non est sensus suus · nec propter illum capit calumpniam sicut nec deus propter sinistrum sensum heretici.

quamvis igitur accusatores scripture in hoc verum dicant, verumptamen non est satis, quemquam accusare hominem vel frangere capud suum et statim fateri, quod mentitus est in illo, vel ministrare persone, quam leserit, medicinam.

The moral influence of Holy Scripture

ulterius vero ostendit talis scripture exposicio vel ignoranciam sensus scripture vel depressionem confratris, qui universaliter interitur veritati scripture, vel tercio, ut effrenes lacius habeant libertatem peccandi. scriptura enim est frenum, per quod deus insidet suis per graciam, quod, si frenum mandatorum in eis dirumpitur vel trahit
fol. 31d rubiginem vel tercio depravatur cum || dentibus equi indomiti, statim fit emissarius, cui diabolus insidet, ducens a deo desertive in voraginem viciorum, quomodo loquitur Jeremias quinto cap: u n u s q u i s q u e a d u x o r e m p r o x i m i s u i h i n n i e b a t.

ex istis autem novellis calumpniis scripture necesse est michi morari diffusius.

---

2 hic *D* 4 obliti *correxit* C^2, *expunxit A et in marg. adscripsit* obligati A^2 6 quam *D, (?) A* 15 quem B^a 17 A^1 *in margine inferiore addidit* Scriptura est frenum per quod deus insidet 19 universaliter AB^aD ultimate *C* 20 laici *C* 21 D^2 *in marg. notavit* frenum deus *om. D, int. lin. add. idem* 24 sit *A* 25 desertum B^aCD quomodo *ACD* quinto modo B^a D^2 *in marg.:* nota quomodo loquitur Jeremias 5° cap. *in loco raso postea suppleta A* 26 unisquisque B^a

---

26 *v. 8*

A former protest Wyclif's regarding his biblical views was sent to Rome

circa istam materiam protestatus sum quidem in scriptis et missum est per manus dominorum episcoporum ad curiam domine pape, quod volo initi in sentenciam, quam explico, modo loquendi scripture et sanctorum doctorum, sic quod in illis verbis consistit duplex salus mea et mors duplex contingeret michi ex eorum oppositis. sed inopinate et insolite deus scit, quo spiritu multiplicati sunt, qui dicunt scripturam sacram secundum magnam partem sui esse falsissimam, vel, si tacent, propter horrorem in verbis istis hoc dicere, saltem dicunt antecedens. ex quo videtur sapientibus illud sequi. quo habito patet, quod deficeret michi fundamentum in omnibus dictis meis et inmineret michi ruina ut baculo arundineo, hoc est fundamento heretico, initenti.

Foundation of all my teaching is Holy Scripture alone

secundo precluditur michi via sequendi scripturam in logica sic, quod, populo clamante autoritatem et certitudinem infringibilem fundamenti, adhuc obscuratur michi aditus scripture cristiane fidei, ut loquar sibi conformiter eo, quod eius modus loquendi simpliciter appropriatur suis autoribus.

Without it the Christian faith wavers, conscience and reason lie in fetters

tercio vero timeo michi et meis consociis de suspensione, excomunicacione et inhabilitacione ad me ipsum in scolis vel alibi in materia fidei declarandum sic, quod Judeus vel paganus ex innata pietate detestaretur circumvenciones huiusmodi, cum obviant legi, consciencie et naturaliter insite racioni.

dico autem insolite, quia, si non fallor, omnes sancti doctores vel postillatores probabiliter postillantes non presumpserunt asserere, scripturam sacram esse falsissimam, nec aliquid, quod illam sentenciam implicaret.

2 est *om. D* 3 sentencia *D* 6 oppositis D^2 *in marg. iteravit, quia forma breviaturae in verborum textu inusitata aut difficilis lectu est* 7 insolite *in correctura A* 11 ex *in correctura D* 13 innueret *(linea obducta delet.)* imineret *A* 14 hoc *corr. D* est *om.* B^a 17 ad hoc *D* obscuratur *scripsi; in codd. verbum corruptum videtur:* obcuratur B^a obturatur *AC* obtractatur *(?) D* 25 huiusmodi AB^aC huius *D* consciencie *om. D, in marg. add.* D^2 26 insite *om. D* 28 postillatores *C, correxit A* posteriores B^aD

1 *forte respicit ad protestationem, quae invenitur Shirley Fasc. Ziz. pag. 245*

Lyra proves the attack on the Bible truth not to be warranted by history

unde doctor de Lyra, licet novellus, tamen copiosus et ingeniosus postillator scripture, ad literam scribit super illo Joh. decimo: nonne scriptum est in lege vestra etc.: 'Cristus, inquid, primo excludit blasfemiam sibi impositam per scripturam, cum, inquid, scriptura sacra sit a deo inspirata, ipsa non potest esse falsa', sed ipsa attribuit Cristo deitatem, ut patet Jerem. vicesimo tercio: hoc est nomen, quod vocabunt eum, dominus iustus noster. ideo patet, quod sit verum, Cristum esse deum. item super illo Joh. tredecimo: ante diem festum pasche etc. movet dubium, utrum cena, in qua Cristus corpus suum dedit discipulis, fuit luna quarta decima celebrata. et arguendo ad partes recitat opini-
fol.32a onem || Grecorum, quomodo in tantam vesaniam proruperunt ad defendendum suam falsitatem de consecracione in fermentato, quod dicunt, cenam fuisse factam luna tredecima, dicentes alios ewangelistas falsum scripsisse quoad diem huius cene, sed Johannes, ut inquiunt, qui scripsit eis posterior, correxit eos, dicens: ante diem

---

1 *D*¹ *(?) in marg. add.* Nota doctorem de Lyra 3 non *C, sea* ne *inter lin. ita superscripsit C², ut eum* nonne *legisse appareat* 8 hic *D* eum *B^a C* meum *A, sed rubris punctis litterae* m *priori subscriptis in* eum *emendavit* ipsum *D* 11 movet dubium *om. C, sed subter* utrum *inter lineas add. C²* *B⁴ in marg.:* hic movetur questio, utrum cena, in qua Cristus corpus suum dedit discipulis, fuit luna 14ª celebrata 14 *A*¹ *in marg. infer. (col. 31ᵈ) cum signo miniavit* Nota contra opinionem grecorum *in marg. super. (sup. col. 32ª):* pro veritate tocius scripture sacre

---

1 *Nicolaus de Lira (Lyra), Normannus, ut Fabricius vult in dioecesi Ebroicensi natus, ord. Franciscan. professus a. 1291, Parisiis theologiam docuit 'Doctor planus et utilis', et valde senex diem obiit Parisiis a. 1340. scriptorum eius praecipua sunt Postillae Perpetuae (seu Brevia Comment. in univ. Biblia), coeptae 1292, absolutae 1330; primum in lucem prodierunt Romae 1471 5 voll.; deinde Colon. 1478; Venet. 1483; 1488; 1588; Norimb. 1487; Basil. 1498; Paris. 1520; Lugd. 1529; Duac. 1617; Antwerp. 1617; 1634 ex rec. D. Leandri a S. Martino. usus ego sum edit. Antwerp. 1617* 2 *cf. Biblia sacra cum glossa ordin. vol. V 1194* 3 *v. 34* 7 *v. 6* 10 *v. 1* 19 *Joh. 13₁*

And so does St. Augustine

festum etc. sed illud dictum, inquid doctor, 'implicat destruccionem tocius scripture et per cônsequens tocius fidei catholice', cum sacra scriptura sit regula fidei, quia, inquid, ut scribit Augustinus Ad Ieronymum: 'si dicatur, quod scriptura in aliqua sui parte contineat falsum, eadem racione poterit dici ab adversariis, quod in nulla sui parte habeat certitudinem veritatis'. iterum inquid, 'cum fides catholica tenet, ewangelistas scripsisse omnia ewangelia spiritus sancti inspiracione, ut patet secunda Pet. primo, nullum autem falsum potest esse a spiritu sancto, et ideo dicere, quod ewangeliste in aliquo loco scripserunt falsum, est erroneum'. et eandem sentenciam dicit super illo Matth. vicesimo sexto: prima die azimorum etc. et idem dicunt doctores antiqui et novelli concorditer tamquam fidem ecclesie. quid igitur moveret innovare conclusionem tam male sonantem, tam exiliter fundatam et scripture contrariam? error quidem intellectus scripture est causa tocius mali, ut Greci subducto errore concederent, quod conficiendum foret in azimis, cum luna quarta decima ad vesperam comedit Cristus agnum paschalem secundum formam legis Ex. duodecimo, et per consequens Cristus confecit corpus suum in azimis, cum illis octo diebus comederent solum azima iuxta legem, et luna quinta decima sequente, in

---

1 falsum B^a 5 alia B^a parte *om.* B^a; *A, sed superscripsit inter lineas* A^1 9 2^a *om. CD, sed punctis duobus super* pe *positis alteram Petri epistolam suo modo indicat D* secunda petri primo *om. C, in lacuna supplevit* C^2 11 de *(lineola obducta delet.)* ideo *A* 16 sonentem B^a 19 B^4 *in marg. notavit* Greci subducto errore concederent, quod conficiendum foret in azimis, cum luna 24^a ad vesperam comedit cristus agnum paschalem secundum formam legis Exodi 12° et per consequens fecit corpus suum in azimis cum illis 8° diebus isto errore *D* errore illo *C* 20 24^a B^a 22 Cristus *om.* B^aD; *A, sed int. lin. add.* 23 octo AB^a, *in correctura C* igitur *(?) D* 24 A^1 *(?) in marg. infer. minio notavit* materia que contigit ante mortem Cristi

---

4 *cf. Opp. II 252 sqq. (Epist. LXXXII)* 9 *II. Pe. 1 21* 13 *v. 17* 22 *v. 3 sqq.*

qua fuit solempnitas pasche, inmolatus est agnus figuratus, imponens figure sue terminum. nec est repugnancia inter ewangelistas, ut declarat Augustinus secundo De Concordia septuagesimo sexto cap. nam illud dictum Matth. vicesimo sexto: scitis, quia post biduum pascha fiet, fuit dictum a Cristo feria tercia, et feria quinta cepit solempnitas pasche, quia a vesperis inchoant Judei festa sua, et feria quarta, quando mansit in Bethania, congregati sunt principes sacerdotum ad liberius consulendum de morte sua, et prima die azimorum, hoc est feria quinta, paraverunt pascha et cenarunt in vespera. et patet, quod bene intelligenti in nullo est scripture ewangelistarum falsitas vel repugnancia imponenda. cum igitur nec racio nec scriptura sacra nec testimonium fol. 32b sanctorum docet, || quod scriptura sacra sit falsa vel heretica, quid moveret hodie tam spissim hoc dicere? non enim audivi testimonium sanctorum pro hac parte, nisi quod dicunt, multas scripturas non debere intelligi ad literam vel ad verba, et ex tali negativa nescio, quo spiritu concludunt, quod scriptura sacra sit falsa. sed constat logicis, quod non est maior color in ista forma quam in Judeorum argucia, qui arguebant a contrario sensu antecedentis: amici sunt diligendi, ergo inimici non sunt diligendi, sed odiendi, ut Cristus recitat Matth. quinto de vesania Judeorum. tales itaque novitates in subsanando, lacerando et blasfemando scripturam sacram, sicut in tempore Cristi, introduxerunt dissipanciam legis

Reason, Holy Scripture and the testimony of the fathers put to nought any revilings of the Bible enemies,

2 terminum *linea tenui delevit A* 3 2° B^a*CD* 5 B^3 *in marg.:* Nota illud dictum scripture, quod post biduum erit pascha, fuit dictum a domino feria 3ª, et feria 5ª cepit solempnitas pasche, quia a vesperis inchoant Judei festa sua, et feria 4ª quomodo mansit in Bethania 8 quomodo B^a 10 hoc *A*B^a*C* hec *correct. ex* hic *(*h'*) D* 11 et cenaverunt *(expuncta)* et *D* 12 scripture *om. D, add. in marg. cum signo* D^1 19 negativa (? negancia) *A* 24 odiendi ut *om. D, in marg. adscripsit* D^1 25 tales itaque novitates *in loco vacuo supplevit* C^2 27 in *om.* B^a*; A, sed inter lin. add.* introduxerunt *scripsi* introduxit *ACD* necessario duxit B^a dissipancium B^a

3 *cf. Opp. tom. IV 123 sqq. (De Consensu Evangelistarum)* 5 *v. 78* 25 *v. 42—44*

dei, sic timendum est hodie, nisi deus errantibus veritatis scripture lumen ostendat.

however much they try to mix truth with falsehood

item pono adversario legis nostrē, quod ipse et omnes complices sui coniungantur cum quantolibet iuvamine et deliberacione ad colandum omnes proposiciones veras a falsis et male sonantibus in utroque testamento. sic enim ex precepto Machometi fecerunt Sergius et Judeus. nec hoc est impossibile, cum tantum finita sit falsitas in scriptura et aliquanta veritas, quam nedum deus, sed homo scit a falsitate discernere. quo facto patet, quod modicum aut nichil remaneret incorrectum.

and ask for a Bible to be thoroughly revised

ideo videtur, quod tota biblia sit ex integro corrigenda. nec feratur graviter, quod dico corrigenda, quia certum videtur, quando est una proposicio impossibilis et blasfema propter defectum in logica et post eius logica corrigitur, nec sic scandalizatur stante eadem sentencia, quin illa scriptura ut sic sit correcta. admisso itaque casu, cum omnes libri biblie sunt legales, historici, prophetales vel sapienciales, patet, quod omnes illi vel maior pars eorum sit ex defectu correccionis hodie viciata.

The Lord's Prayer said to be spoiled by heresies

et primo incipiendo ab oracione dominica, de qua Matth. sexto, videtur, quod implicat tres hereticas falsitates. primo, quod deus sit pater noster, et cum pater iuxta primevam gramaticam sit mas, qui ex sua sub-

---

2 ostenderit *D* 5 et *AB*[a], *C*[2] *int. lin. add.* de *D; C in textu, sed expunxit C*[2] deleberacione *B*[a] omnes *C om. B*[a]*D; A, sed A*[2] *in marg. supplevit* 8 hoc *AB*[a]*C* hic *(dubito utrum librarius breviaturam* h' *malit* hic *an* hoc *legi) D, cf. insuper pag. 227 lin. 10; 275 lin. 8* 9 quam *AB*[a]*D, C*[2] *int. lin.* et *(expunctum) C* 10 scit *correxerunt AC* sit *B*[a] *om. D* 14 ne *D* nec *correxit (ex* ne ?) *C* 17 logica *om. B*[a], *at in marg. cum signo add. B*[1] scandalizetur *B*[a]*CD* 19 sint *D* sicut *B*[a] 23 incipiendo: *priores verbi litterae erasae, ut* piendo *solum relinquatur B*[a] *A*[1] *in marg.* dominica oracio *miniavit* 26 mas *in marg. B*[1] *add.* *locus rasus in contextu B*[a]

---

8 *de Sergio et Judae cf. supra pag. 250* 24 *v. 9 sqq.*

stancia sibi prolificavit simile in specie, quia aliter omne generans aliud foret pater, sequitur, quod deus foret taliter pater noster. et sic sequitur heresis dicencium, quod omnis anima excinditur de divina essencia.

f. i. God cannot be our father,

pro deduccione illius et aliorum sequencium suppono, quod non accipiatur ab adversariis facientibus hanc elemosinam corrigendo scripturam aliqua gramatica preter antiquam extra scripturam edoctam. secundo suppono, quod acceptando quamvis equivocacionem vel novitatem gramatice ac logice ex autoritate scripture, per idem acceptanda foret et quelibet.

quibus suppositis patet tercio, quod non est de
fol. 32c primeva gramatica infidelium latinorum, || quod pater significet sic equivoce, ut elicitur ex scriptura; tunc enim concederetur consequenter, quod pater noster spiritualis nos genuit modo, quo loquitur apostolus prima Cor. quarto: in Jesu Cristo per ewangelium ego vos genui, et Joh. primo: non ex sangwinibus vel ex voluntate parentum carnalium filii dei nati sunt. cum igitur adversarii logice scripture volunt cum Nichodemo Joh. tercio negare, quod homo nascitur ex aqua et spiritu mediante semine fidei, cum sit senex, videtur, quod negare debent talem novam filiacionem, et per consequens paternitatem et per consequens negare debent, quod deus est pater, ecclesia mater et Cristus frater regeneratorum per graciam, quod dissolveret fidem scripture, ut patet Deut. tricesimo secundo, Proverb. tri-

but we became His children through Christ

1 prolificavit sibi B^a*CD* 2 aliud *om. C, int. lin. add. C*[2] 3 sequeretur B^a*CD* 4 excinditur *om. D, sed add. in marg. D*[1] extrahitur *C, sed emendavit cum signo in marg. C*[2] *addito* excinditur 8 antiqua *D* extra *A* exempla *D, (?)* B^a*C* 9 suppono (? supposito) *A* 13 *A*[1] *in marg. super (sup. col. 32c)* Arguitur contra negantes logicam scripture sacre *miniavit* 18 ex *om. A, inter lin. additum* 22 *hic A*[2] *in margine minio adscripsit* pater 23 talem (? materialem) *A* 27 32° AB^a 33° et *D* 23° *C*

16 *v. 15* 18 *v. 13* 21 *v. 5* 27 *v. 6; 7 v. 2*

cesimo primo et Hebr. secundo, et per consequens tolleret spem et caritatem ecclesie, cum prima Joh. tercio dicitur: nunc filii dei sumus, et per hoc, ut dicit apostolus, sumus heredes regni et debemus ad invicem diligere tamquam fratres.

suppono autem in toto isto processu, quod adversarius legis non admittat proposicionem aut consequenciam aliquam nisi secundum gramaticam propriam, quas cum suis appendiciis wlt tenere.

Contradictions in the second and fourth petition

et tunc sequitur secundo contra oracionem dominicam, quod sanctificacio nominis eterni dei implicat impossibile sicut quarta peticio panis cotidiani, cum nec summe et eternaliter sanctum potest fieri sanctum nec aliud a Cristo, qui dicit Joh. sexto: ego sum panis vite, possunt intelligere panem cotidianum. cum igitur Cristus secundum eos non potest esse panis, sequitur, quod quarta peticio sit corrigenda vel verius subtrahenda tamquam heretica et blasfema. et sic si diligenter examinent oracionem dominicam iuxta sua principia, invenient quamlibet eius partem implicare blasfemiam. nam ex illo principio, quod deus est pater noster per induccionem forme gracie, dicunt scriptura et sancti doctores, quod homo carens gracia tali est mortuus iuxta logicam Cristi Luc. nono: sine, ut mortui sepeliant mortuos suos. ex qua logica Johannes Apoc. secundo loquitur de morte secunda, et apostolus prima ad Thym. quinto dicit: viduam mortuam abutendo deliciis, sicut beatus Johannes dicit Apoc. tercio: nomen habes,

---

1 per consequens *A* consequenter *B^a CD* 2 1^a *om. CD* 3 hoc ut *AB^a C* hic *(?)* quod *D, cf. supra pag. 278 lin. 8* 8 aliquam *om. B^a; A, sed add. cum signo in marg.* propriam *A* et logicam propriam *B^a D* vel logicam propriam *C* 9 aspondiciis *correxit D* 11 sanctificacio *A*, cio *in rasura* sanctificacionis *B^a* nominis *om. B^a; A, sed in marg. cum signo additum* 12 quarta *D* tercia *AB^a C* 16 *A*² *in marg. miniavit* panis vel *AB^a C* et *D* 25 mortui *om. D; C, sed int. lin. add. C*² 26 *A*² *in marg. minio scripsit* mors 1^a ad *AB^a* *om. D* ad *C*

---

1 *v. 11—12* 2 *v. 2* 4 *cf. Rom. 8 17* 14 *v. 48* 24 *v. 60* 25 *v. 24 sqq.* 27 *v. 6* 28 *v. 1*

quod vivas et mortuus es. et sic de quotlibet scripturis initentibus isti fundamento, quod forma accidentalis, sicut adveniendo generat agregatum per accidens, sic recedendo occidit vel corrumpit huius agregatum. et sic intelligunt sancti hominem se per penitenciam castigantem odire animam suam mortuam mundo et sepultam cum Cristo. ymmo sic concedit Augustinus super illo Psalmi centesimi quadragesimi noni: ad faciendam vindictam in nacionibus et increpaciones in populis, quod predicator verbi dei, sicut destruit peccatum, sic occidit peccatorem vel hominem peccati, sicut et wlnerat veterem hominem || ad salutem. et allegat pro se scripturam Act. decimo per angelum dictam Petro: surge, Petre, occide et manduca. et ad illum sensum debent doctores tempore legis gracie occidere blasfemos et hereticos et non permittere eos vivere super terram, ut precipitur ad literam de occisione corporea in veteri testamento, ut patet Levit. vicesimo quarto, et debet perfici ad sensum misticum in tempore legis gracie. que veritates cum sint connexe, negata una neganda foret quelibet, sicut et tota scriptura, et per ista solvitur scriptura Matth. vicesimo quinto: amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de fratribus meis minimis, michi fecistis. ista enim scriptura,

How they are to be refuted

fol. 32^d

1 es B^aD eris ($\widehat{es}$) A est C 4 recedendo A, *indistincte exaratum, ut utrum* incedendo *scriba maluerit necne dubitem* corripit B^a huius A huiusmodi B^aCD 5 intelligunt *incerta scriptio D* 6 mortuam *scripsi* mortuum *dubia scriptio in codd.* 7 illo AB^aC Joh. D 8 faciendum D 10 predicator *in fine correxit D* 11 A^2 *in marg. miniavit* occisio 12 vulnerat CD, (? voluerat) AB^a A^2 *in marg. infer. (sub col.* 32^c*) miniavit* Nota equivocaciones terminorum theologicalium *in marg. super. (sup. col.* 32^d*):* hec omnia et antecedencia sunt contra illos, qui dicunt, scripturam esse falsam quoad formam verborum 15 debent *om. C, in marg. add.* C^2 legis *(lin. obducta deletum)* tempore D 16 blasfemantes CD 19 in *om.* B^aD; *A, sed int. lin. add.* 22 amen dico vobis *om. D, in margine addidit* D^1

7 *cf. Opp. tom. VI 1169 sqq.* 8 *v. 7* 13 *v. 13* 18 *v. 15 sqq.* 22 *v. 40*

quam iudex tam signanter asserit, foret aliter impossibilis et per consequens daret impossibile et sic iniustum finale iudicium, quod dampnati non audebunt dicere, cum per modum questionis querent: domine, quando te vidimus taliter indigentem, multo magis cristianus non falsificabit legem propriam. cum enim ipsa sit carta a deo scripta et nobis donata, per quam vendicabimus regnum dei, patet, quod ipsam falsificantes essemus iusto dei iudicio exheredandi. quis enim portans cartam propriam coram iudice seculari, ut hereditatem sibi acquirat virtute carte et iudicis iudicio, et insuper affirmaret publice, quod carta sua foret falsissima, acquireret hereditatem virtute talis carte et iudicio viri iusti, multo magis calumpniantes testamentum dei usque ad finale iudicium. cum igitur necesse sit nobis, istam opinionem ibi relinquere, patet, quod bonum est initi sentencie, quam possumus securitate salutis ibi asserere.

Contradictions in the Salutatio angelica,

ulterius quantum ad salutacionem angelicam, quam Luc. primo legimus Gabrielem et Elizabeth condictasse, videtur, quod implicat adversariis triplex falsum. primo, quod corpus sit plenum re impassibili, quod est preter significacionem gramatice extra scripturam. secundo videtur, quod implicat beatam virginem esse in mulieribus, ut dicit Gabriel, quod repugnat dictis Elizabeth dicentis, quod fuit inter mulieres et per consequens non

---

1 inpossibilis *A*, m *prius mutatum in* n 2 sic *AB*[a]*C* sicut *D* 4 conclusionis *B*[a]*D* querunt *B*[a] 12 publicaret *(expunctum) D, sed in marg. emendando add.* affirmaret *prima manus* 17 sentencie *B*[a]*D, correxit in loco raso C* finem *A* 19 quantum *AB*[a], *C*[2] *in marg.* consequenter *D* *linea obducta deletum in textu C* *A*[2] *in marg. infer. cum signo miniavit* Salutacio angelica et Simbolum 20 conducasse *B*[a] 22 impassibili *D, A in margine addidit cum signo* inpalbabili *B*[a], *in textu A, correxit in fine C* 26 fuit inter mulieres quod *iteravit et linea per quattuor verba ducta delevit C*

---

4 *cf. Matth.* 25 44 20 *v.* 28 *sqq.*

in illis, quia sic quilibet cristianus esset in demonibus et e contra et, ut Aristoteles arguit, quidlibet in quolibet, cum universitas creata sit inter se reciproce. et tercio sequitur, quod Cristus sit fructus, que notum est dici ad sensum misticum atque equivocum, quas locuciones adversarius non admittit.

in the apostolic Symbol,

de simbolo vero non oportet replicare, quod quilibet trium particulorum correspondencium trinitati foret adversario scripture impossibilis. nam nullus foret deus pater, nec foret omnia potens producere, nec foret creator universitatis, cum non potest, sed potuit ipsam creare. fol. 33a de tempore vero non potest ipsum creare || simul, ut dicitur. et sic de aliis individuatis a tempore, et per consequens non est omnipotens, cum multa potuit, que non potest. et sic de quatuordecim articulis fidei. nam Jesus nec erat unicus filius dei nec mutatus, cum negant, quod Cristus sit mobilis, et sic quoad sex articulos de spiritu sancto. nam quatuor medii includerent contradiccionem et sic de decem proposicionibus mistice theologie Joh. primo. nam iuxta adversarios nec deus loquitur nec dicit nec videt, intelligit vel memoratur. et sic de ceteris actibus, quos analogice et valde equivoce a nobis scriptura sibi attribuit. sicut igitur negatur, quod deus habet os, cor, oculos, aures etc., que scriptura dicit equivoce deo competere, ita negari debet, quod deus loquitur, cogitat, videt, audit etc. ymmo si bene

in the prologue to the gospel of St. John

in *(posterius)* AB^aC de *D* 2 et *(posterius) om. CD* quidlibet *correxit C* quilibet B^a 7 *hic in marg. signum marg. occurrit, cui nota marginalis, a me pag. 282 ad lin. 19 adnotata, respondet* quod AB^a cum *C* quia *D* quelibet *CD* 8 particularum B^aC particularium *D* 9 scripture C^1 *in marg. corr.* scriptura *C in textu* 10 nec *ACD* ut B^a 11 create *(expunctum)* cum *D* 13 indinatis *A, sed* individuatis *superscriptum* indinatis (? indivatis) *C* *exstat rasura in* B^a, *sed in marg. correxit* B^1 individuatis 15 fidei *om.* B^a filii *A, sed cum signo in marg. emendavit addens* fidei 16 nec *(posterius) om.* B^a, *in marg.* B^1 *add.* 17 articulos 6 *D, sed lineolis suprapositis mutavit in* 6 articulos

20 *v. 1 sqq.*

prospicitur, negarent deum esse sicut insipiens, quia deus dicitur a theos 'videre', quod dicerent deo non posse competere, cum latini infideles imposuerunt terminum ad significandum unum, quod ipsi ydolatre coluerunt.

In conclusion: Holy Scripture contains more false statements than truth

et sic discurrendo per maiorem partem scripture, sicut patet examinando ipsos ad partem et supponendo eis, quod teneant in toto radicem suam et stricte omnia, que sequntur. et breviter, cum nesciunt vel dubitant, quid terminus aliquis significat de primeva gramatica, forent ambigui de quacunque proposicione, si illam concederent. et patet tollendo omnem falsitatem a scriptura, tolleretur ab illo Psal. decimi quarti: dixit insipiens in corde suo ista cauda, cum nemo 'dicit in corde', et omnino ista particula 'non est deus'. ex quo videtur, quod falsitas scripture sit principalior veritate, quia veritas scripture non potest esse sine illa, sed e contra, et tamen prima veritas est dominus veritatis, diabolus autem est pater mendacii, id est falsitatis, capiendo a deo veritatem sue nature, que subsit falsitati.

All these accusations are to be rejected

hic audivi responsionem multiplicem. prima dicit, quod verum est, Cristum esse creaturam et omne, quod fides sibi attribuit, et sic de quacunque alia veritate scripture dicta scolastice. verumptamen illud non est concedendum propter dissonanciam. sed rogo, quid refert, fidelem non yronice dicere, quod hoc est verum, et illud concedere? nonne posset convinci super illo dicto tamquam falsidicus supposita falsitate dicti sive per racionem sive per instrumentum, eque, sicut si diceret: ego concedo hoc. nam dato, quod illud est

1 perspicitur B^aD negar: *sequitur rasura, in marg. add. corrector* rent. *ut ceterorum codd. lectio restituatur* B^a 2 dicerent AB^a, C^2 *in marg.* deberet *D* deberent *expunctum C* 12 decimi quarti *emendavi* XIII[i] *cuncti* 15 principalior *de recta lectione huius dubito in cunctis codd.* 16 sed B^aD sed et *A, ubi* et *superscr. est int. lin.* et *C* 29 hoc *(?) D, qui inde a fol. 30^a breviatura* h' *pro* hoc *constanter utitur; iam hinc notare omittam* nam *radendo delevit* B^a, *in marg.* B^1 *addidit* dato B^aC, *in correctura A* dante *D*

12 *v. I*

verum, potest homo arguere deducendo ad aliud sequens in consequencia bona formali, qua concessa concedendum foret antecedens aut negandum, dubitandum vel distingwendum, cum non sit possibilior pertinens responsio. si igitur sit verum, est secure concedendum, cum deus illud concedit, nec male sonat pio, ut patet inferius.

secunda responsio dicit, quod quecunque proposicio, fol. 33b quam tu proponis, non est || scriptura sacra, quia nulla vox est scriptura, vel quia ego non habeo de illa sacrum sensum, aut quia non est proposicio autoris. sed iuxta istam sophisticacionem non foret nobis remanens aliqua scriptura sacra allegabilis, quia nulla vocalis iuxta evidenciam modo factam et cum proposicio scripta, quia muta, non venit in disputacionem, nulla foret raciocinacio per locum a scriptura sacra. et sic nemo posset idem dicere quod alius, sed oculo basilisci falsarius scripture interimeret scripturam sacram, et per consequens destrueret fidem Cristi, cum fides sit scriptura.

ista tamen responsio palliatur multipliciter, deducendo cultorem scripture sacre ad inconveniens. si concedat, illam esse primo ex hoc, quod ista pars scripture sacre: non est deus est falsa, quia aliter non foret homo insipiens, qui illam dixit, hoc eciam est falsum, quod cristianus dicit: ego sum deus Abraham, deus Ysaac et deus Jacob, Ex. tercio. et sic de proposicione ista sacramentali: hoc est corpus meum et

*f. i. by the exegesis of Ps. 14*1

2 bona *om.* B^a*CD; A, sed in margine corrector add.* 4 possibilior *scripsi, sed num codd. breviaturam recte solverim, diiudicare non ausim* 5 ut *A*B^a*C* quod *D* 8 *A*² *in marg. infer. (sub col. 33b) miniavit* Nota quasdam evasiones et contra illas 10 proposicio *prima manus in marg. add. D* sensus *expunctum in contextu D* 11 aliqua scriptura sacra *om. C, add. in marg. C*² scriptura aliqua *D, sed superscriptis lineolis mutata in* aliqua scriptura 12 sacra *om. D, add. in marg. D*¹ 14 racionacio B^a 15 idem *corr. D* 16 basilisci *A* basiliscivo B^a*D, ultimam partem voculae correxit C* 23 eciam *ACD* et B^a 24 deus abraham *omisit* B^a*; A, sed in margine addidit idem*

25 *v. 6*

specialiter hoc dictum: accipiens et hunc preclarum calicem etc. cum eis similibus. quas proposiciones oportet concedere non esse scripturam sacram, cum aliter foret falsa, ideo proposiciones cristiani non sunt scriptura sacra, licet sint sinonime cum eadem.

The word of fools is not Holy Scripture

ista autem sophisticacio non decorat, sed accusat responsionem. nam in primo exemplo verum est, quod dictum singulare insipientis non fuit scriptura sacra, sed unum sibi simile in voce et valde dissimile in significacione, cum illa pars scripture sacre induit sacram qualitatem figurans, quod insipiens ita dixit, quando ingreditur cronicam scripture. et sic de dicto diaboli Gen. tercio: nequaquam moriemini, et dicto iniquorum sacerdotum menciencium Danielis tricesimo sexto cum sibi similibus. falsa enim prius dicta sunt extra scripturam, ex quibus cronicantur in scriptura dicta alia aliter signancia, sicut patet in grossando ipsam in sua integra. ideo sicut didici sophismata, concedendum est, quod aliqua talis est vera et aliqua falsa. unde ne illudatur scripture allegate autoritas, debet cristianus allegare talia ut scripturam sacram vel verbum domini, et tunc specificatur eius sensus catholicus.

conformiter dicitur ad secundam et terciam instanciam, quod cristianus potest illas scripturas dicere in persona dei, ita quod racione sensus sint scriptura sacra et insipiens nominetenus cristianus potest false intelligere has voces de persona propria, et tunc non est agregatum illud scriptura sacra, sed nephanda. ideo comunicando

---

10 sacram: *explicit fol. 45[b] cod. C, in dextro marg. infer. manu incerta (? C[1]) additum est* 15 fo sacram *om. D, add. in marg. cum signo D[1]* 11 figurans *AC* signans *B[a]D* 13 *C[1] in marg.:* Nota 14 sacerdotum *iteravit D, sed iteratum linea obducta delevit aliquis* tricesimo sexto *scripsi* XIII° *codd. cuncti* 16 exempla *D, sed dubito de recta lectione breviationis* ex[a], *qua scriba fortasse pro* extra *utitur* 17 ipsa *D* 19 nec *B[a]* 21 talia *omisit C, addidit cum signo aliquis in margine* 25 sint *AB[a]* sit *CD*

---

13 *v. 4* 14 *Hist. Sus. v. 36 sqq.*

The lover of Holy Scripture must search for the spirit, not dispute about words,

in talibus vocibus oportet limitare sensum pertinentem et non more puerorum vel hereticorum in verbis contendere. nec moveat, quod vocalis proposicio non sit fol. 33c scriptura, || quia agregatum ex voce et sensu catholico inscripto in anima est scriptura, quia vox lineatur in aere et sensus inscribitur in mente. quod si sensus sacer inscribitur menti sacre, tunc scriptura est sacra, et ut videtur, si mens sit maculata scripturam continens, tunc quedam scriptura, que est diccio peccatoris, est scriptura falsa, licet sit alia prior inmaculata. et de tali diccione intelligo illud apostoli prima Cor. duodecimo: nemo potest dicere dominus Jesus, nisi in spiritu sancto. nisi enim cristianus fuerit Cristo unitus per graciam, non habet Cristum salvatorem, nec sine falsitate dicit verba sacramentalia, licet prosint capacibus. oportet enim sacerdotem conficientem esse membrum Cristi et, ut sancti loquntur, esse quodammodo ipsum Cristum.

tercia vero responsio dicit, quod non wlt absolute simpliciter respondere ad proposiciones huiusmodi male sonantes, sed cum additamento, ut, quod scriptura sacra est impossibilis ad literam, ad verba, de virtute sermonis etc., sed non wlt amplius respondere, si sit impossibilis. ista autem responsio videtur se ipsam inficere, cum scillam nitens effugere incidit in caribdim. quid

---

1 vocibus *om. D, add. in marg.* D^1 5 lunatur *C* 7 tunc *in correctura A* 12 A^2 *in marg. super. cum signo miniavit* quomodo intelligitur illud nemo potest dicere dominus Jesus nisi in spiritu sancto 13 cristo *om. D, add. in marg. cum signo* D^1 16 esse *om. A, int. lin. add.* 19 *A in margine punctum adscriptum habet, quod in forma lineolae tenuis ascendit ad super. partem marginis, ubi* Nota bene *exaratum est* dicit *om. D, add. in marg. cum signo* D^1 23 A^2 *in marg. infer. cum signo miniavit* Contra impertinenter respondentes 25 scillam *A* ullam B^a illam *D* cillam *C*

---

11 *v. 3* 25 *cf. Phil. Gualter. Alexandreis V 301 (304): 'incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim', quod postea in sermone virorum doctorum quasi in vulgare proverbium mutatum est: incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim*

enim dissonancius quam dare antecedens? ex quo probabiliter credi potest, quod verbum dei sit hereticum et blasfemum, sicut dictum est superius sequi ex illa responsione per argumentum ab inferiori ad suum superius. nam unumquodque se habens per apposicionem respectu alterius, dum non fuerit distrahens, inferius est eo.

but the enemies don't answer the questions in the sense in which they are put

si autem illa inutiliter apposita distrahunt, procedatur ulterius querendo, si quelibet proposicio scripture sacre sit vera. item ista responsio videtur peioris condicionis quam condicio Sarracenica, statuens in principio, quod non defendat racione, sed gladio legem suam eo, quod similatorie spondet tractatum legis sue cum quibuscunque adversariis, vel arguendo vel respondendo. sed cum proceditur ad punctum, tunc retrocedit vecorditer negans pactum. nam similata sanctitas est duplex iniquitas. ideo minus malum foret, in principio negare tractatum scolasticum legis cristiane, quam post tractatum initum fingere subterfugia dicendo, quod non wlt amplius respondere, ut puta, quando quis querit, si scriptura sacra sit falsa, illo quesito dimisso dicunt, quod est falsa de virtute sermonis, vel aliam responsionem extraneam, que ex confusione respondentis sit quesito impertinens. sic enim quicunque laicus satisfaciendo respondere posset cuicunque quantumlibet subtili heretico, quidquid alius arguerit vel quesierit confitens fidem suam. sic enim narratur vetulam surdam pruniferam respondisse querenti numerum miliarum ad proximam civitatem: domine, defere, inquid, sacculum plenum prunis. at ille: quid de-

---

5 respectu *ACD* rei B^a 8 si *et* libet *om. C, int. lin. ambo add.* C^2 13 respondendo vel arguendo *D, sed lineolis superscriptis ordo ceterorum restitutus est* 18 quod *ACD* q *sequitur rasura in loco vacuo* B^a, *sed* B^1 *add. in margine* quod 21 responsionem B^aD; *A, sed in marg. cum signo corr. in* racionem racionem *C* 22 confessione B^aCD sic AB^a sicut *D, C expuncto* ut 24 quamlibet *(?) A* 26 A^2 *in marg. add.* nota de vetula 27 domine *om.* B^aD; *A, sed in marg. add.* defere *AD* defero B^a *om. C*

---

3 *cf. supra pag. 159 sqq.*

rides, vetula? et illa: veraciter nichil minus. oportet enim respondere ad quesitum in forma, qua queritur, fol. 33d vel negare || responsionem. item omne subterfugium, quod racionabiliter redderet sectam cristianam suspectam infidelibus, est dissonum racionabiliter fugiendum, sed sic est de tali subterfugio ficto. cum enim laicorum sit, laboricio et gladio legem Cristi defendere, clericorum autem et specialiter theologorum miraculis vel sanctis operibus vel scolasticis, ad minimum racione, quomodo non foret theologus suspectus fidelibus et infidelibus, si omnia ista defuerint. quid, queso, peius sonaret infidelibus et nostris laicis, de quorum elemosina vivimus, ut simus pugiles legis Cristi, quam dicere, quod conclusum ab adversario nostro est verum, sed non est dicendum propter cacephaton, et sic, quod consequencia est in casu bona et concedenda. et antecedens est verum et concedendum, sed consequens non est concedendum, eo quod, quamvis nullum falsum sequatur ex vero, tamen dissonum et inurbanum sequitur ex consono et urbano, ut

Duties of the laymen and the clergy

1 oportet enim respondere ad quesitum in forma, qua queritur, vel negare responsionem *desunt D* 2 sequitur *(deletum)* queritur *A* 5 sed sic *AD* sic *C, int. lin. add.* sed et B^a 7 A^2 *in marg. miniavit* legis defensio D^2 *in marg.:* Nota 8 *ad* vel *A, deceptus eis, quae sequuntur, perperam in marg. cum signo addidit* fidelibus et 14 est verum AB^aD, C^2 *in marg.* cristum esse creaturam *C in textu* 15 cacephaton *scripsi* cassefaton B^a cassefacto *(?) A* capsethon *C* cassephaton *D* 17 sed *AD* et per B^a et *C* 19 *ante et post* urbano *locus rasus invenitur* B^a, *in marg.* B^1 *addidit* o; *quod quid significet incertus sum*

15 *cacemphaton est vox graeca,* κακέμφατον, *pro quo aliqui vitiose scribunt* κακέφατον, *unde et Latini quidam cacephaton proferunt; vocula hac significatur vel vitium quoddam sermonis (ab aliis cacophaton, cacefaton, aeschrologia dictum), quando duo verba iunguntur, quae durum sonum efficiunt, e. gr. 'Dorica castra' (Virg. Aen. II 27); 'numerum cum navibus aequant' (ibid. I 197); 'legere leges' (Liv. III 34); 'data mandata' (ibid. VII 31) — vel obscoenum, ut 'cum nos te voluimus convenire' (Cic. Fam. IX 22) — vel cum 'vox aut sententia usurpatur, quae honestam simul et obscoenam significationem habere potest, ut 'patrare bellum (Sall. Iug. 78); 'arrige aures' (Ter. Andr. V 430). vide plura de vi vocis Quintil. VIII 3 47 et Forcellini II 7—8*

bene sequitur, Cristus descendit ad inferos in anima separata, ergo fuit spiritus creatus. captivati a diabolo ierunt cum Cristo in celum, igitur Cristus ivit cum eis. antecedens prime consequencie, ut fingitur, est consonum sicut antecedens secunde consequencie est urbanum, sed consequens prime consequencie est dissonum et consequens secunde consequencie inurbanum, ideo negatur, quod est concedendum. sic enim posset sophista introducere quotlibet novas logicas extraneas a scriptura, per quas destrueretur decertacio doctrinalis theologi, quia non restaret nisi facta quacunque consequencia quantumlibet bona de materia et forma fingere, quod antecedens bene sonat, sed consequens male sonat. ideo debet negari, vel saltem non debet concedi. falsum autem indubie male sonat, cum falsitas sit maxime exprobranda tamquam origo tocius malicie. et sic videtur ecclesiam illicite ordinare et sonorose dicere ex autoritate scripture per omnia secula seculorum. si illud sit impossibile, ut adversarii fingunt, si inquiunt: deus vivit per omnia secula seculorum, tunc illa secula habent secula vel sunt de numero seculorum, et quomodocunque fuerit, cum non vivit nisi duracione intrinseca, que est deus et per consequens non potest esse secula, sequitur, quod ista causacio sit summe heretica. et per idem alia dicta scripture de genitalibus et stercoribus, licet fuerint vera, male sonant, quod ridiculum est dicere. et sic nec cantus ecclesie pueris limitati, cuiusmodi sunt isti

Falsity the root of all malice

2 A^2 *in marg. infer. cum signo miniavit* de proposicione male sonante quamvis vera 4 consequencie *ACD* quem B^a 5 antecedens C^2 *in marg. corr.* consequens *(linea obducta deletum) C* 7 consequencie *(linea obducta delet.) D* inurbanum AB^a est inurbanum *C* est urbanum *D, sed superscripto* in *revertitur* inurbanum igitur *(deletum)* ideo *A* 8 est *A* sit B^aCD 11 non *om.* B^a 12 et forma *iteravit* B^a 15 exprobanda *(?)* B^aCD 17 et *om.* B^aD*; A, sed adscripsit in marg.* sonorosos *D, sed altero* os *expuncto* e *superscripsit corrector* 22 cum non vivit C^2 *in marg. cum signo om. C* durative *D* 25 de genitalibus *etc. usque ad* dicere *om. A, add. cum signo in marg. infer.* fuerint vera *ACD* vera fuerint B^a 27 cantus (? causatus) *D* literati B^a

10 *cf. supra pag. 29 sqq., ubi de eadem re disputat*

'Surrexit dominus vere', nec cantus ewangelici de gestis Cristi nec cantus graviores, quibus canitur, quod deus tempore legis absconditus vivit iam per omnia secula seculorum, non causarent eufoniam, sed omnino cacephaton. unde alias sollicitavi me ipsum, quare proposicio vera pertinenter diceretur proposicio male sonans. nec inveni vel ficcionem probabilem nisi vel quia culpabiliter sonat vel quia penaliter sonat vel quia displicenter sonat. fol. 34ª nam quoad consonanciam || vocis ex defectu armonie corporee videtur impertinens. quodlibet autem horum trium potest intelligi vel ex parte dogmatizantis vel ex parte audientis vel utrimque. primo modo intelligendo, quecunque conclusio scripture sacre male sonat in ore peccatoris iuxta illud Psal. quinquagesimi: peccatori autem dixit deus: quare tu enarras iusticias meas et assumis testamentum meum per os tuum, tu vero odisti disciplinam, ut expositum est capitulo libri quinti, ubi declaratur, quod peccans criminaliter, quidquid tunc fecerit, peccat mortaliter. sic igitur tota fides cristiana foret dampnanda, neganda vel non dicenda, quia male sonans in ore peccatoris, cui fit oracio dominica in peccatum, quod foret evidencius de quocunque falso, quod criminosus dixerit. nec sufficit ad dampnacionem, quod conclusio sic male sonat auditorio, quia tunc auditorium culpabiliter intelligens quamcunque partem scripture a quocunque sancto prolatam faceret illam scripturam esse dampnabilem. et sic scrip-

4 carent B^a *omisso compendio* cassefaten B^a cacefaton *A* cassephoton *C* cacephaton *D* 5 sollicitavi *sequitur rasura, supra quam* ui B^a, *in marg.* B^1 *corr.* tavi 6 falsa *(expunctum)* male *D* *A in marg. signum marg. miniavit, quod ad notam supra pag.* 290_2 *notatam spectat* 9 iam B^a A^1 *in marg. super. (sup. col. 34ª) notavit* Contra illos qui dicunt, quod proposicio vera theologica male sonat 10 corpor *sequitur rasura* B^a, *in marg.* B^1 ee *supplevit* 14 peccatorum *CD* quinquagesimi *emendavi* 29^i AB^a 49^i *CD* 17 est *CD, sequitur lacuna* *om.* AB^a 21 quia *ACD* quod B^a sonat B^aC peccatorum B^a 23 criminosus *in corr. A*

1 *cf. Mone, Lat. Hymn. d. M. A. I 195: 190* 14 *v. 16—17* 18 *verba laudata libri quinti (De Civ. Dom. III), cuius editio in Loserthii manibus est, conferre non potui*

tura apostoli Rom. quinto, ubi dicit, quod ubi habundavit delictum, superhabundavit et gracia, foret dampnabilis et non dicenda, cum exhinc ceperunt pseudodiscipuli occasionem ad credendum, quod facienda sunt mala, ut bona eveniant, ut patet Rom. sexto, et meminit beatus Petrus secunda Pet. tercio: karissimus, inquid, frater noster Paulus secundum datam sibi sapienciam scripsit vobis sicut et in omnibus epistolis loquens in eis de hiis, in quibus sunt quedam difficilia intellectu, que indocti et instabiles depravant sicut et ceteras scripturas ad suam ipsorum perdicionem. ecce periculum depravandi scripturam! — nec tercio valet asserere, quod veritas non est dicenda aut male sonans, quia displicenter sonat auditorio, quia sic maior pars predicacionis Cristi et apostolorum, ymmo predicacio cuiuscunque fidei scripture foret dampnabilis vel tacenda perpetuo, quia displicenter sonaret infidelibus peccatoribus redargutis vel emulis. nam prima Cor. primo scribit apostolus: nos autem predicamus Cristum crucifixum, Judeis quidem scandalum, gentibus autem stulticiam, ipsis autem vocatis Judeis et Grecis Cristum, dei virtutem et dei sapienciam. et sic numquam foret fides Cristi predicanda alicui auditorio ex hoc, quod aliqua eius pars sonaret alicui ad culpam, ad displicenciam sive penam. consequens contra doctrinam Cristi tam opere quam sermone. sic enim possent satrape nostri infici, quod prohiberent totum testamentum Cristi legi, quia male sonat cristianis male intelligentibus, secundo male sonat phariseis avaris, cum obviat eorum avaricie et prohibet questum || eorum, detegens eorum ypocrisim, fol. 34b quod maxime displiceret. sed utinam non veniant in diebus nostris tales versucie anticristi!

Even hard truths ought not to be withheld

quid, rogo, peius sonaret ad sensum expositum,

1 5° quod ubi *A* 5 ut *(alterum) ACD* et B^a 8 nobis *D* 13 videt B^a 23 veritatem B^a 26 penam *expunctum C, in marg. C^2 corr.* penitenciam 30 avarie B^a 32 veniat B^a in *om. D, sed in margine adscriptum est*

1 *v. 20* 5 *v. 1—2* 6 *v. 15* 19 *v. 23—24*

quam quod Cristus sit mendicus et pauper, ut dicitur Psal. quadragesimo, vel quod sit egenus et inops, ut dicitur secunda Cor. octavo. et breviter, quidquid dictum est de exinanicione sua et mandacione, quod sui debent sequi ipsum in talibus, ut dictum est de Sarracenis, demonibus et falsis cristianis. penalitas enim Cristi male sonat omnibus illis, hoc est ad penam eorum et displicenciam, sicut devota oracio afflicti male, hoc est penaliter sonat sibi.

sed in isto videtur palliari tota dissonancia, quod auditorium capiet ex verbis illis sinistrum intellectum. ideo dictum est dampnandum licet verum, sed constat, ut dictum est, tunc tota scriptura est dampnanda vel perpetuo tacenda, cum Manichei intelligentes carnaliter totum vetus testamentum dixerunt, quod fuit falsum et a deo male conditum. Judei autem sinistre ad sui dampnacionem intelligunt totum novum testamentum. et sic Cristus foret summe dampnabilis, quia Judei male acceperunt occasionem de vita sua et verbis peccandi et infideliter et temere iudicandi. ideo beatus Petrus vocat eum petram scandali et lapidem offensionis prima Pet. secundo, et secunda Cor. secundo Cristi bonus odor sumus deo in hiis, qui salvi fiunt, et in hiis, qui pereunt, aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vite in vitam. sicut igitur lapis non culpatur ex hoc, quod crassus precipitanter ad ipsum offenditur, sic nec veritas, et correspondenter odor, qui

The Manicheans and Jews have misunderstood Holy Scripture

2 quadragesimo *emendavi* XXXIX° *codd.* 4 exanicione *C* exanimacione *D* anicione B^a, *voculam praecedit rasura, in marg.* B^1 *add.* exin. *ut* exinanicione *restituatur* nandacione B^a, *prima littera, prius* m. *erasa et immutata in* n. *sed in marg.* B^1 man *corrigendo addidit, ut eum* mandacione *maluisse appareat* 8 devota C^2 *in marg. corr.* donata *expunctum C* afflicti C^2 *int. lin. corr.* deflenti *expunctum C* 14 B^3 *in marg. addidit* Malichei (!) intelligentes *etc. usque ad* conditum 16 malo editum *C* B^3 *in marg. addidit* Judei sinistri intelligunt totum novum testamentum 17 cristus *om. D, add. in marg.* 18 quia *in correctura D* 19 et *int. lin. add. A* 24 periunt B^a ori *(expunctum)* odor *D* 23 crassus *om. D, add. in marg.* D^2 27 nec *A* enim B^aCD

2 v. 18 *3 v. 9* *22 v. 8* *v. 15—16*

sanum reficit, infectum interficit. cum enim Cristus sit botrus et vitis in vinea, patet, quod membra eius sunt odor deo acceptus ad recreandum filios suos et interficiendum venenosos filios diaboli et hoc instrumentaliter per sanctos homines, quibus deus illabitur iuxta illud sancte matris ecclesie Cant. primo: cum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. quando enim divinitas Cristi fuit illapsa apostolis, tunc eius humanitas aromatizavit ecclesiam. apostoli autem sunt quasi nichil vel ut accidens respectu Cristi, ut docet apostolus prima Cor. tercio. non increpemus igitur veritatem, cum sit invincibilis, sed errantem, qui ex falsitate ad ipsam offenditur, quia, ut feriam sic loquentes virga propria, tunc opinio sua male sonaret nec foret dicenda, quod multi valde capiunt occasionem ad male intelligendum ex ea, quare igitur non tacent illam perpetuo? multi enim credunt, quod ex opinione falsitatis scripture et cacephaton veritatis ‖ sequitur dei blasfemia, sicut autorizacio erroris et approbacio falsitatis. principium igitur proprium castigaret huiusmodi, ut non seminarent tales opiniones novellas, ex quibus tot scandala et contenciones inutiles oriuntur. fol. 34c

Misunderstanding Holy Scripture is the cause of all error, not the meaning it really contains

et si dicatur, quod non opiniones, sed male audiens est in causa, sicut Aristoteles primo Posteriorum dicit in simili, quod non demonstracio universalis, sed male audiens est causa erroris, quanto magis caperet ista responsio veritatem de scriptura et qualibet veritate, quod non ipsa, sed accipiens sensum, quem non debet accipere,

---

1 salvum *D* 2 membra *(expunctum) C, in marg. add. C*[2] verba sint *CD* 7 sue *B*[a] 8 deitas *CD* 9 tum *B*[a] 12 ideo *(expunctum)* non *D* invincibilis *B*[a]*CD; A in marg. cum signo marg.* inmobilis *A in textu* 18 cacefaton *A* cassefaton *B*[a] cassephaton *CD* *A*[1] *in marg. super. (super col. 34*[c]*) miniavit* Contra illos, qui dicunt scripturam esse falsam et male sonare, quamvis sit vera 20 castigaret *om. B*[a]*; A, sed margini post adscriptum est*

---

2 *cf. Joh. 15*[1] *sqq.* 3 *cf. II. Cor. 2*[15] 6 *v. 12* 11 *v. 5; 7* 18 *de cacephaton vide pag. 289 lin. 15* 23 *Arist. ed. Acad. R. Berol. III 40*[a b]*; non verba ipsa Arist., sed rem item videbis Poster. l. II cap. 2 pag. 49*[b]

est causa erroris. oporteret igitur doctorem illius opinionis primo fundare eam racione vel autoritate. nunc autem dicunt doctores, quod sensuum, quos quidam capiunt de scriptura sacra, alius est congruus et alius incongruus, alius consonus et alius absurdus, sicut nullus dicit, quod scriptura sacra est falsa, sed oppositum. nec sequitur, sensus literalis scripture est verus, igitur debet intelligi ad literam. secundo oporteret ostendere, utrum malicia soni veritatis sit malicia culpe vel malicia pene, et tercio oporteret doctorem specificare, utrum illa mala sonancia oritur ex occasione male data a veritate vel ex occasione male accepta a sinistre intelligente, quia certum est, Judeis, ymmo Cristi discipulis male sonuit illud elicitum ex Joh. sexto: nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sangwinem, non habebitis vitam in vobis in tantum, quod multi ex discipulis eius dixerunt: durus est hic sermo, et quis potest eum audire, et ut dicit ewangelium: abierunt retro, sed nec illi nec Judei imposuerunt huic dicto falsitatem, licet dixerint, quod durus est hic sermo, et quesierunt: quomodo potest hic dare nobis carnem suam ad manducandum.

Hard sayings of Holy Scripture

quodsi dicatur, veritatem datam male sonare, quia ponitur sub velamine in signis equivocis et populus est pronior ad habendum de ipsa sensum sinistrum, ideo est dampnanda. revera iuxta illud maior pars fidei scrip-

1 errorum B^a oportet B^aC; *D, sed* D^2 *in marg. sine signo add.* oporteret 4 alicuius est *D, qui* ali⁹ *falso legit vel scripsit pro* 'ali⁹' et *om. A* 5 sicut *C, in marg. cum sig. marg. corr. in* sed C^2 8 oportet *(?)* B^aCD 11 oriuntur B^a 13 iudeis *A* quod iudeis B^aCD elicitum B^a, e *eraso, sed in marg. emendavit* B^1 15 bibitis B^a 17 quesierunt quomodo potest hic dare nobis carnem suam ad manducandum *(expuncta)* quis *C, qui seductus voculis* hic sermo *aberravit in lineam sequentem* 19 *inter* nec *et* nec *rasura exstat in* B^a, *sed* illi *add.* B^1 *in marg.* huic deo (deo *expunctum)* dicto *A* huic *sequitur loculus rasus, deinde* dicto B^a 23 A^1 *hic in margine miniavit* responsio frivola dicatur B^a, *nescio an correctum sit ex* dicitur 26 illa B^a

14 *v. 53* 17 *ibid. v. 60* 18 *ibid. v. 66* 21 *ibid. v. 52*

Confession of W.: I detest modern theology which accuses Scripture of falsehood

ture, sicut et ista opinio, foret dampnabilis, cum equivocatur in ea ut plurimum, cum ignari et desides in penam peccati sui falluntur reciproce a se ipsis, ut patet in dacione legis Cristi Matth. quinto et infra. ideo ut cristianitas habeat per se stabile fundamentum, ordinavit deus legem scripture pro regula, cui in modo loquendi et significacionibus terminorum cristiani concorditer initerentur. et hec racio, quare initor modo loquendi scripture et sanctorum doctorum ipsam sequencium ad sensum eorum, quantum sufficio, me ipsum eciam secundum novellam logicam exponendo, sed non video fundamentum ex scriptura vel racione, quod scriptura sacra sit falsissima. ideo illam novitatem detestor tanquam fidei catholice dissonantem || et non solum illam falsitatem, sed omne antecedens, ex quo videretur sapientibus illam sequi. fol. 34d

Reverence of Holy Scripture makes me seek the honour of God and the best of the Church

quod si ultimo obicitur, me sic loqui insolite vel pro vana gloria vel pro invidia aut alio vicio occulto, miror, unde illis hominibus, qui volunt iudicare de peccatis notoriis per alios tale temerarium iudicium de occultis, cum modus faciendi sit bonus de genere nec iniquitas abscondita est probata. ideo quantum ad illud concernens conscienciam et argucionem divinam, testis sit michi deus, ego principaliter intendo honorem dei et utilitatem ecclesie ex veneracione scripture et consequenter ex

2 ignaris B^aCD, *eraso* s *A* 4 dacione *correxit A* 5 A^1 *in marg.: rubr. litt.* Nota 6 regula cui in modo *etc. usque ad* terminorum *locus egregie corruptus* regula cui in modo loquendi et significacionibus terminorum *A* regula cum in modo loquendi et significacionibus terminorum B^a regula igitur in modo loquendi scripture pro regula in modo loquendi in significacionibus terminorum *D* regula igitur in modo loquendi scripture (igitur in modo loquendi scripture *expuncta,* igitur *corr.* C^2 *int. lin. in* cui) in modo loquendi et significacionibus terminorum *C* 14 catholica B^aCD 15 videretur *om. A, inter lineas addidit* 17 D^2 *in marg.:* Nota. A^2*:* nota bene vel *om. A, int. lin. add.* 18 vel B^aCD vel ut *A, sed* ut *minio delevit* 19 iudicari B^a 21 modus B^a *om. CD, add. int. lin.* C^2 *in marg.* D^1 *in correctura A* 23 arguicionem *D* 25 ex conservancia AB^a de observancia *CD*

4 *cf. v. 21 sqq.*

conservancia legis Cristi, quod, si surrepserit in ista intencione sinistra intencio vane glorie, questus seculi vel zeli vindicte, ego de hoc doleo et per dei graciam precavebo, quia scio, Cristum precipere Matth. quinto: nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. hoc est secundum Augustinum Super Psal. centesimum tricesimum sextum, non sit intencio temporalium, que sunt sinistra ecclesie, comixta et specialiter a dominio cum intencione spiritualium, que sunt dextera sponse Cristi, sic quod faciendo elemosinam corporalem vel spiritualem debet cristianus allidere ad petram iusticie parvas cogitaciones vane glorie et questus seculi faciendo hoc secundum exemplacionem predicte petre pure ad honorem dei. et revera viator, qui sciret hoc facere, non sic temere iudicaret de intencionibus occultis et operibus bonis de genere, sed niteretur reprehendere manifeste mala, ut sunt falsitates et vicia, quod ego per dei graciam volo facere, quamdiu vixero. volens igitur, quod logica scripture sit culpabiliter tam insolita, conabor in me saltem ipsam ad usum primevum reducere, cavendo, quantum donaverit dei gracia, a zelo vindicte, invidia, inani gloria et intendendo dei honorem, erroris ecclesie extirpacionem et virtutum insercionem, que non possunt fieri sine elucidacione scripture.

and I complain, if false motives are creeping into my discussion

---

1 in *D, corr. A* cum B^a michi in ill (in ill *expuncta) C, add.* C^2 cum. *ut legisse videatur* si surrepserit michi cum illa intencione 2 vel *ACD* ut B^a 4 B^3 *in marg. notavit* nesciat senistra tua, quid faciat dextera tua? hoc est secundum Augustinum Super Psal. 136um non sit intencio temporalium, que sunt sinistra ecclesie comixta et specialiter a dominio cum intencione spiritualium, que sunt dextra sponse cristi 7 sit intencio temporalium AB^aC scit temporalium *D, sed in marg. aliquis correxit adscripto* intencio intencio C^2 *in lacuna supplevit* 8 comixta *correxit A* 9 D^2 *in marg.:* nota 10 vel AB^aC et *D* 16 D^2 *in marg.:* nota 19 tam *A* tamdiu B^aCD *post* insolita *lacuna exstat in C* 22 inani *A* et inani B^aCD intendo *C* in intendendo *A*

---

4 *v. 3* 6 *cf. Opp. tom. VI 947 (res, non verba); cf. etiam VI 757 758; 760* 11 *cf. Ps. 137₉*

No truth ought to be rejected and condemned

ex quotlibet talibus veritatibus scripture colligitur, quod nulla veritas est dampnabilis ex hoc, quod ad sensum triplicem expositum male sonat. nichil enim est dampnabile, quod veritas prima approbat, sed veritas prima approbat omnem veritatem. ideo nulla veritas est dampnabilis. intelligo autem dampnabile, quod habet aptitudinem vel racionem, ut dampnetur secundum quod huiusmodi. quando enim homo dampnatur, tunc vel hoc faciunt dampnatores iniuste, ut fecerunt sacerdotes cum Cristo, ut patet Matth. vicesimo: f i l i u s h o m i n i s t r a d e t u r p r i n c i p i b u s s a c e r d o t u m e t s c r i b i s, e t c o n d e m p n a b u n t e u m m o r t e, vel iuste per accidens racione falsitatis, ut evenit de furibus et falsariis legis dei. tunc enim non per se dampnant veritatem, licet dampnaverint eum, qui in natura est veritas, quia non secundum racionem qua verus, sed contrarius veritatis. et minor patet ex dictis *nono* capitulo, quod omnis veritas est veritas prima, vel non est veritas nisi eius || participio fol. 35a
et per consequens omnis veritas causata a deo habet, quod sit veritas in tantum, quod non est veritas, hominem peccare nisi racione inseparabiliter consequentis, quod iustum est, ipsum peccatum puniri et bonum utile per accidens, quod vocatur esse secundum peccati. quis igitur dampnaret, quod veritas prima sic approbat?

Even the Pope may not resist the truth,

ymmo cum veritas prima non potest sic dampnare veritatem, quia tunc approbaret falsitatem, patet, quod non est potestas concessa eius vicario sic dampnare. quid,

1 *A*[1] *hic in marg. infer. cum sig. marg. miniavit* nulla veritas est dampnabilis 3 enim *int. lin. add. A* 8 vel *om. D, in marg. add. cum signo marg. D*[1] 12 vel *correxit D* 14 licet *correxerunt CD* 15 dampnaverunt *D* dampnaverint eum *ambo expuncta C, sed in marg. add. cum sig. marg. C*[2] est *AB*[a] sit *CD* 17 *A*[1] *in marg. infer. cum signo marg. miniavit* omnis veritas est veritas prima vel eius participium '*nono*' *scripsi* VIII° *codd.* 18 nisi *correxit D* 22 iustum *AB*[a]*C* multum *D* 23 vocatur *ACD* videtur *B*[a] peccati *AC, corr. in fine D* peccatum *B*[a], *qui sinistre intellexit verba scriptoris* 26 patet *AB*[a] ut patet *D* ut *(expunctum)* patet *C*

4 *i. e. Christus, caput ecclesiae* 10 *v. 18* 17 *cf. supra pag. 201*

queso, peius sonaret, quam dampnando veritatem approbare falsitatem et heresim? revera regnum diaboli hoc horreret. cum igitur secundum Augustinum primo De Libero Arbitrio tercio decimo, quando suffragium est venale, debet populus gravis potestatem legis temporalis a venditore diripere, multo magis, si veritatis dampnacio sit venalis. nec valet fingere dampnacionem malicie soni, nisi doceatur, in quo consistit culpabilitas illius malicie.

est igitur triplex duplicitas deo odibilis, scilicet dampnacio veritatis et eius vendicio, approbacio falsitatis et eius empcio, sed pessimum est advocacio iniquitatis et eius defensio. ista siquidem infamis triplicitas dissipat scolam Cristi.

for the author of all truth is God,

secundo videtur, quod, si veritas aliqua male sonuerit, obaudiens est in causa. nam omnem veritatem deus approbat, sicut et sibi complacet de eadem. cum igitur omnis homo debet hoc scire, sicut et debet scire, quod tenetur conformare simpliciter voluntatem suam voluntati divine, approbando et gaudendo de tota voluntate divina, sequitur, quod aput neminem debet veritas male sonare. si enim aliquod verum male sonuerit homini ex parte sui, hoc est, quia rupta est veritas in eo, et sic, quod debet esse primo displicens, est racio falsitatis. confirmatur ex hoc, quod omnis veritas est iusticia, omnis iusticia bene sonat, igitur et omnis veritas. iusticia enim est conformitas veri ad voluntatem divinam. omnes enim tales conformitates sunt iusticie domini et bene sonantes in auribus eius, non igitur malicia in veritate tali, sed in male audiente, capiente occasionem culpabiliter delinquendi. ymmo cum iuxta modum loquendi

---

2 et *B^aCD, A in marg. cum sig. marg.* vel *(expunctum) A in textu* 4 *C^1 in marg.:* nota 7 valet *correxit B^a* 10 *A^1 in marg. miniavit* Nota *C^1 in marg.:* nota 12 ista *ACD* ita *B^a* 15 videtur quod si veritas aliqua male sonuerit obaudiens est in causa *om. B^a* 29 est *(expunctum)* igitur *D*

---

3 *cf. Opp. tom. I 723; 720*

and His will is directed towards truth

scripture omnis veritas est voluntas dei, idem foret dicere, veritatem male sonare in se et dicere voluntatem dei male sonare. omnis enim, qui est ex deo, audit verba dei, in quantum facit eius voluntatem, ut patet Joh. octavo. nam voluntas dei est veritas, quam homo facit, ut patet Matth. sexto et sepe alibi. ymmo videtur, si veritas in se male sonuerit, cum deus eternaliter dicit ad intra singulas veritates, foret in deo ad intra dissonancia eterna, quod non permitti potest, cum pater semper audit bonum dicens eternaliter omne bonum et omne verum. ymmo cum dominus deus loquitur in quocunque dicente omnem veritatem, quam scit vel audit, ut patet Psal. octogesimo quinto, patet, quod idem foret dicere, quod veritas in se male sonat, et dicere, quod || fol. 35b sermo dei male sonat, tunc autem foret veritas culpabilis et sic deus.

tercio videtur michi, quod omnis mala sonancia sermonis fundatur in falsitate et per consequens in peccato. cum enim secundum Augustinum in libro Unde Malum primo capitulo omne malum sit pene vel culpe et omnis pena originatur a culpa, patet, quod omnis malus sonus originatur a culpa. non enim foret malicia pene nisi propter maliciam culpe. ideo servet homo in sermone veritatem et non comisceat duplicitatem, mendacium vel falsitatem, et non est compossibile, quod det in sermonibus occasionem soni culpabilis. sic enim

1 est *A* sit B^aCD 7 si AB^aC in se quod *D* 8 in *AC* *om.* B^a enim in *D* 9 potest *om. A, in marg. add. aliquis* potest permitti B^aCD permitti *in correctura A* 10 omne *om. D; C, in marg. add.* C^2 13 patet *int. lin. superscr.* C^2 dicit *expunctum C* octogesimo quinto *emendavi* LXXXIV° *cuncti* 17 michi *om.* AB^a*, in marg. utriusque additum* 20 malum *correxit D* 21 patet, quod omnis malus sonus originatur a culpa *om. C, deceptus vocula* culpa, *quod paullo infra sequitur* 23 mali *sequitur locus rasus* B^a*, in marg.* B^1 *add.* ciam *restituens* maliciam 25 est *om. A, in marg. adscripsit corrector* 26 sermone *CD* son *sequitur rasura* B^a*, in marg.* B^1 *add.* soni culpabilis solum *(lin. obducta delet.) C, sed in marg.* C^2 soni *supplevit*

5 *v. 47* 6 *cf. v. 5; 16; 22* 13 *v. 9 sqq.* 19 *cf. Opp. tom. I 790 (De Lib. Arb. l. III cap. XVI); ibid. 960; cf. infra pag. 302 lin. 5*

fuisset in statu innocencie locucio sine pena et per consequens sine cacephaton, sicut erit in patria, cuius racio est peccati exclusio.

All falsity is sin

confirmatur ex hoc, quod veritate male sonante falsitas cum eisdem paribus bene sonaret. et cum omnis falsitas sit mendacium contrarium veritati, ut docet Augustinus in De Mendacio tercio cap., sequitur, quod mendacium bene sonaret, et cum omne mendacium sit culpa, ut patet inferius, sequitur, quod culpa bene sonaret. non enim est possibile, quod aliqua sit veritas, nisi sit aliquando dicenda, ut patet inferius, et per consequens omnis veritas sine dissonancia potest dici. ex quo patet, quod dissonancia accidentaliter concomunicatur veritatem, si hoc ponatur, et cum nulla veritas concomitans de se facit dissonancia, non restat, unde primo oriretur soni malicia nisi propter oppositum veritatis. aliter enim non valeret inveccio Cristi contra Judeos Joh. octavo: s i v e r i t a t e m d i c o v o b i s, q u a r e v o s n o n c r e d i t i s m i c h i. si enim pura veritas per se male sonaret, Judei possent dixisse: licet dicas nobis veritatem, tamen ex parte tui male sonantem, ideo non credimus tibi. — oportet igitur causam dissonancie esse in male audiente, ut dicit secundum correlarium.

item sicut omnem veritatem oportet credere in via et videre in patria, videtur, quod omnem veritatem licet adiscere et docere, sed non licet adiscere culpabiliter facere. igitur omnem veritatem contingit docere et discere

2 cassefaton B^a cassefacon *A* cassephaton *CD* cuius racio *in rasura postea supplevit* B^a 5 partibus (*expunctum et lin. obducta delet.*) paribus *A* *locus rasus* (*inter* eisdem *et* bene) B^a, *sed* B^1 *in marg. add.* paribus 7 tercio *emendavi ex auctoritate Maurinorum* II° *codd.* 14 conmitans *A, sed litteris* nm *superscripsit* co, *ut* concomitans *restituatur* conmitans B^a 15 primo *om. A, add. in marg.; om. C, inter lin. add. prima manus* 21 igitur (*expunctum*) oportet igitur *D* 22 dicitur B^a 24 iterum B^a 26 discere *D*

7 *cf. Opp. tom. VIII 1764 (ubi res, non verba ipsa inveniuntur)* 9 *cf. infra col. 50^a* 11 *cf. infra pag. 334* 17 *v. 46*

sine dissonancia, et per consequens omnis mala sonancia est extra veritatem fundata in suo contrario. quomodo, queso, foret tam pulchra et ordinata adequacio rei ad intellectum divinum turpis vel mala? et istam sentenciam tangit Augustinus in libro suo Unde Malum cap. primo dicens, quod omnis disciplina est bona, et sic nec est proprie disciplina discere male facere nec proprie doctor, sed seductor, qui falsitatem aut mala huiusmodi dogmatizat. iterum dicat Petrus pure pia intencione veritatem et subducatur a toto auditorio impietas et peccatum, et patet sequi, quod excluditur omnis mala sonancia, iniquitas igitur contraria adequacioni rei ad intellectum divinum est origo cuiuslibet mali soni, || quia omne per accidens est reducibile ad aliquod per se. et patet assumptum de peccato, de quo minime videretur. nam peccatum homicidii, peccatum sodomicum et peccatum iniuriandi fratribus, que scriptura dicit clamare ad dominum, adhuc bene sonant secundum racionem veritatis vel pene eorum, quia aliter peccatum non foret necessarium neque felix. deus enim bene audit ipsa, sicut et angeli bene presentant ea secundum racionem veritatis, que est eorum punicio. unde igitur male sonaret veritas? fol. 35c

No truth in itself is hard

ex istis videtur valde indiscretum et dissonum dicere, quod in se veritas male sonat. falsitas enim primo et per se male sonat, et subiectum male dicit vel audit solum ex participio falsitatis.

---

3 adornata *(expunctum)* ordinata *A* 5 primo *scripsi auctoritate Maurinorum adiutus* III° *codd. cuncti* 6 docens *B^aD* est bona et sic nec est proprie disciplina *om. C, in marg. add. C^2* 7 disciplina *sequitur locus rasus, deinde* male *B^a, in marg. B^1 add.* discere 10 pecc*ʒ* (? peccet, peccat) *B^a* 18 adhuc *AC* ad hoc *D* ad hunc *B^a* sonat *D* 19 vel pene eorum *in rasura A* non *AB^aC* nec *D* 25 aliqua male *CD*

---

5 *liber inscriptus Unde Malum inter Augustini opera genuina non invenitur. illa inscriptio ad librum primum August. De Libero Arbitrio pertinet, ubi locum hic laudatum invenies Opp. tom. I (cap. I) 709—710* 9 *de vi nominis Petrus cf. pag. 128* 17 *cf. Gen. 4₁₀*

illi autem, qui nolunt admittere figurativas locuciones sive equivocas, non dicerent, quod veritas vel falsitas male sonat, sed solum corporee audibile sonat et solum animal sentit. sic videtur, quod impossibile et hereticum sit, ut veritas talis aut falsitas sonet aut senciat.

CAPITULUM TERTIUM DECIMUM.

Contra dictos obiectus cum sua sentencia arguo tripliciter. primo per hoc, quod Magister Sentenciarum libro tercio dist. undecima docet, non esse absolute concedendum, Cristum esse creaturam, sed cum modificacione. et consimile recitat de beato Ambrosio libro primo dist. *undevicesima* non igitur obest, sed consonat uti pictaciis respondendo et cavere vocum novitates in logica. quare igitur non sequeremur dictos doctores tam catholicos?

Preceding objections met with by the doctrine, in which sense Christ is considered a created being

ad illud respondetur tripliciter. primo dicitur, quod locus a testimonio Magistri non est efficax in proprosicione, cum fides scripture, fides ecclesie et testimonium

3 corporie B^a 7 cap. 13[m] *A rubris litteris int. lineas post* senciat *in fine cap. praecedentis* cap. 12[m] B^aCD *in marg.* 10 absolute *om. A* 11 et consimile recitat de beato Ambrosio libro primo dist. *om.* B^aD; *AC, sed in marg. utriusque addiderunt:* et consimile recitat de beato Ambrosio libro primo dist. *A, et:* et simile recitat de beato Ambrosio libro primo dist. C^2 '*undevicesima*' *scripsi, locus vacuus in codd.* 13 sed AB^a, *correxit C* quod *D* 14 et AB^aC eciam *D* 16 B^3 *in marg. notavit* Ad argumentum Magistri 3° Sentenciarum dist. 11° ut (? ubi) dicit, quod non est simpliciter concedendum, quod cristus est creatura, respondetur tripliciter, primo dicendo, quod magister non tenetur in hoc dicto, secundo, quod loquitur cum formidine opinative, vel tercio, quod non debet concedi simpliciter nisi subintelligendo eius humanitatem 17 proposito B^aCD

9 *cf. Petri Lombardi Opp. (ed. Migne) Ser. II 192 pag. 779—780* 12 *cf. ibid. pag. 574: unde Ambrosius . . . . ait: per hoc intelligitur sqq.* 13 *cf. Du Cange: pittacium est schedula de membrana decisa; corei particula, quae soleae repeciatae insuta est; cf. De Benedicta Incarnatione 202, ubi Harris 'pictaciae' vertit in 'an unsound argument', 'unauthorized additions'; cf. Trial. ed. Lechler 246: 'pictacia', proprie 'pittacium' i. e. panniculus unguento illitus et vulneri impositus*

Proved from Holy Sripture, the faith of the Church and the testimony of the Fathers

sanctorum doctorum docent, predicaciones humanas de Cristo esse simpliciter concedendas. non enim est magnum argumentum: Magister sic asserit, ergo verum, sicut patet de multis dictis suis. vel potest dici secundo, quod Magister cum formidine et opinative loquitur: unde ista sunt verba sua? solet queri, utrum simpliciter concedi debeat, Cristum esse factum. ad quod dici potest, hoc simpliciter et absque determinacione minus congruenter dici. vel tercio potest dici cum Magistro, quod talia non debent concedi simpliciter nisi subintelligendo humanitatem Cristi. unde Magister ibidem, licet quandoque brevitatis causa simpliciter denuncietur. nunquam tamen simpliciter debet intelligi, nec catholicus dubitat, quin talia predicata non debent concedi de Cristo nisi subintelligendo eius humanitatem, sicut nec debet concedi de Cristo, quod sit Cristus homo, redemptor predestinatus vel aliquod predicatum creatum, nisi subintelligendo eius humanitatem. unde in quodam tractatu de Incarnacione sexto capitulo ostendi ex scriptura et sanctis doctoribus, talia esse de Cristo simpliciter concedenda, ut docet Aug. Enchir. vicesimo secundo capitulo et multis sequentibus capitulis, et septimo Confessionum undevicesimo concedit illa simpliciter dicens, quod 'si illa falsa || de Cristo scripta essent, eciam omnia periclitarentur fol. 35d

2 magnum *om. D* 6 solet *et quae sequuntur usque ad* factum *linea rubra subducta praeter cetera notari vult A* 7 factum *correxit* B^a, *in marg. iteravit* B^1 8 hoc absque B^a 11 cristi *om.* B^aD; *A, sed in marg. add.* magister *in correctura D* ibidem *correxerunt* AB^a, *in marg. iteravit* B^1 14 nisi subintelligendo eius humanitatem sicut nec debet concedi de cristo *om. C* 15 secundum huma *(utrumque expunctum)* subintelligendo *D* 16 de cristo *om. D* cristus *om. D* 21 enchen^on^ *AD* enche^on^ B^aC 22 capitulis *om.* B^a; *A, sed in marg. add.* 23 ista *D* 24 A^1 *in marg. infer. (sub col. 35^c^) minio haec scripsit:* debet concedi, quod Cristus est creatura

19 *cf. De Beata Incarnat. (ed. Harris) cap. VI 85—105, ubi JW ostendit, Christum univoce esse hominem cum aliis hominibus, et obiectibus respondens declarat Christum secundum multorum doctorum testimonia hominem* 21 *cf. Opp. tom. XI 478 sqq.* 22 *cf. Opp. tom. I 166*

mendacio'. et in sermone De Trinitate, qui sic incipit: Multa quidem, probat primo tanquam articulum fidei, quod Cristus est univoce homo cum aliis, 'sicut' inquid: 'condempnamus Fotinum, qui solum et nudum hominem confitetur in Cristo, ita anathematizamus Apolinarem et

---

3 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. miniavit* Cristus est univoce homo nobiscum   univoce *in rasura correxit C, correxit D*   4 condempnamus *correxit A*   condempnemus B^aD 5 Apolinarem *A expuncto* n, *ut* Apoliarem *efficiatur*

---

1 *cf. Opp. tom. XVI (De Fide Catholica) 1289*   3 *cf. De Beata Incarn. (ed. Harris) 85: ex istis videtur consequi, quod Christus sit univoce homo cum quolibet fratre suo; pag. 86: Christus est univoce homo cum alio; cf. 90; 91 et saepius*   4 *Photinus, incertae originis (ex Galatia minore vel Sirmio Pannoniae:* οὗτος δ' ὡρμᾶτο ἀπὸ Σιρμίου *secund. Epiphanium) discipulus Marcelli Ancyrani, a quo haeretici ingenii semina cepisse fertur, aliquamdiu catholicus exstitit et magno omnium consensu in ecclesiae Sirmiensis episcopatum ascitus est. postea vero Sabellii et Pauli Samosat. dogmata amplexus haeresim suam palam exposuit docens Christum esse* ψιλὸν ἄνθρωπον *et habuisse initium ex Maria et Josepho, ex quo in ipsam supervenit Spiritus S. unde ipse a Vigilio Thapsensi 'Homuncionista', sequaces ab Augustino 'Homuncionistae' dicti sunt. publice haec docere coepit sub Constantii imperio, Arrianis omnia iam pro lubitu agentibus. certe detecta fuit eius haeresis in synodo Antiochena anno 344 habita, in qua errores Photiniani expresse damnantur. anno 350 in concilio catholico Sirmiensi remotus, a plebe per vim retentus est, denique in secundo Sirmiensi (351) episcopos ad disputationem provocavit. disputandi contra eum partes in se suscepit Basilius Ancyranus; victus post magnam contentionem Photinus et exilio multatus postea ecclesiam suam recuperasse dicitur. obiit in Galatia anno 377. de eius haeresi cf. Cave, Scr. Eccl. Hist. Ox. 1740 I 210*   5 *Apollinaris iunior, Laodicenus, Apollinarii sophistae filius, primum eccl. Laodicenae lector, postremo episcopus, claruit ca. ann. 370. aliquamdiu catholicus, de doctrinae catholicae tramite deflexisse dicitur post multas et longas contentiones contra episcopum quendam Laodicensem. quo potissimum anno haeresim suam disseminare coeperit, parum liquet; id tantum constat dogmata eius plane nova et inaudita nequaquam fuisse; summa haereseos haec erat: Christum humanam naturam de coelo secum detulisse; aeternam quidem et substantiae ipsius coalitam habuisse animam,* νοῦν δὲ μὴ ἔχειν, *sed unigeniti deitatem mentis locum supplere. denique Christum mortalem esse et in propria*

ei similes, qui dubitant dei filium minus aliquid de humana sumpsisse natura et vel in carne vel in anima vel in sensu assumptum hominem hiis, propter quos assumptus est, fuisse dissimilem, quem absque sola peccati macula, que innaturalis est, nobis fatemur esse conformem'. fuisset autem Cristus nobis summe equivoce dissimilis, si deesset nobis ydemptitas specifica, sicut alias ostendi. secundo docet, quod sicut simpliciter con-

Holy Scripture calls Christ a perfect man,

cedimus, Cristum esse hominem, sic debemus concedere de eo simpliciter humana predicata. 'passus', inquid, 'est dei filius non putative, sed vere omnia, que scriptura testatur i. e. esuriem, sitim, lassitudinem, dolorem, mortem' et post declarat, quod non secundum deitatem, sed secundum humanitatem est sic passibilis. aliter enim indubie foret simbolum nostrum et fides scripture in forma, qua deus tradidit, summe heretica et blasfema, nec posset cristianus esse magis suspectus, quam vel negare formam fidei traditam ex scriptura ab ecclesia et sanctis doctoribus, vel non audere respondere ad illam simpliciter in forma, qua scriptura, ecclesia et doctores nobis ipsam reliquerunt.

---

2 assumpsisse *CD* 3 in *expunctum A* 5 materialis *CD* fuisse B^aCD 6 equivoce *om. D* 9 cristum esse hominem sic debemus *om. D, in marg. add. cum sig. marg.* D^1 11 pictative B^a 12 esurienciam B^a sitim *om.* B^a 13 sed secundum humanitatem est *om.* B^a 14 est passibilis B^a 15 in forma *om. D, add. in marg. prima manus* 16 concedit *(expunctum, linea transv. delet.)* tradidit *D* 19 aud re B^a, *sed nescio quid interciderit, in marg.* B^1 *add.* e. *ut* audere *restituatur* 21 reliquerunt *scripsi* relinquerunt *A* reliquerant B^aCD

---

divinitate passum et in triduo illo corporis morte divinitatem quoque ei commortuam fuisse, Patris demum beneficio ex morte revocatam. ob quae damnatus a synodo Romana (a. 373 habita, ut vult Baronius) homo audax et dogmatum suorum tenacissimus errores suos revocare declinavit et obiit Theodosio regnante; quo anno, non liquet; cf. de eius scriptis Cave, Scr. Eccl. Hist., Ox. 1740 vol. I 251 10 *cf. August. Opp. tom. XVI 1289; cf. etiam, ut res magis elucescat, ibid. 1294—1295 (Sermo CCXXXVIII De Symbolo)* 14 *cf. De Bened. Incarn. 94 et saepius* 7 alias *locum, ad quem JW respicit, in incerto relinquit; quare verba laudata conferre non potui*

ex istis patet, si Magister contra autoritatem triplicem predictam exorbitat, sequendo Petrum Abbelardi vel errorem aut propriam ignoranciam, non propter hoc debet in hoc sustineri, cum non sit de capitulo eorum, de quibus sequitur, ipsi sic asserunt, ergo verum. verumptamen nostri doctores culpandi sunt, qui sinistre ab ipso capiunt, quod non dicit diffinitive vel ab eius testimonio accipiunt illud, quod ipse opinative recitat, vel tercio, qui per locum a testimonio sui accipiunt, quod sensui suo conveniat, licet raciones et testimonia graviorum personarum testantur oppositum.

but the speech of modern doctors being devoid of clearness spoil the authority of Holy Scripture

et quantum ad dictum de pictaciis, patet, quod distruccio et exposicio scripture et aliorum doctorum per talia additamenta est satis laudabilis. sed oportet post talem exposicionem succedere responsionem absolutam et simplicem, si petatur, quia aliter ex timiditate servili non auderet huiusmodi exponere fidem suam. ut, si queritur, utrum Cristus sit passus, mortuus et sepultus, bene licet dicere, quod sic passus est secundum humanitatem. et quando ulterius queritur, si sequatur:

---

2 B^4 *in marg. notavit* Petrus Abellardus ponit Cristum non esse creaturam Albellardi *ACD* Abbellardi B^a 7 diffinitive vel *C* vel *(expunctum)* diffinitive vel *A* vel diffinitive ut B^aD 13 dictorum *A, sed in marg. corr. in* doctorum 14 alia *(expunctum) D, in marg. prima manus* talia *emendavit* post *ACD* plus B^a 16 timiditate B^1 *in marg. corr.* ditate B^a *in textu, praecedit rasura* 20 si sequatur *om. D; C, sed* C^2 *add. in marg.*

---

1 *i. e. Petrus Lombardus, Magister Sententiarum* 2 *Petrus Abaelardus, cognomine Dialecticus, nat. anno 1079, Armoricus, Theolog. Scholae Parisiensis rector, theologus et philosophus toto orbe celeberrimus, scientiarum tam divinarum quam humanarum singulare prodigium, Abbas Ruyensis constitutus, variis erroribus implicatus, Concil. Suessionensi a. 1121 et Senonensi a. 1140 a SS. Bernhardo et Petro Venerabili condemnatus, obiit 21. Apr. 1142. scripsit opera quam plurima, in unum vol. edita, stud. Franc. Amboesii, Paris. 1616; sed nonnulla illius scripta in hac ed. Paris. non recepta esse testatur Fabricius, Bibl. lat. med. et infim. aetat. vol. V 693 sqq. usus sum edit. Migne, Patrol. Ser. II 178 pag. 1437 (Sic et Non cap. LXVII: Quod Christus sive Deus non sit dicendus creatura)* 12 *de pictacio cf. pag. 221*

Cristus passus est secundum humanitatem, igitur passus est, vel quid dicis ad formam || proposicionis in simbolo, fol. 36a et sic videtur michi, quod repetere proposicionem tuam cum pictacio adiecto et non respondere ad quesitum simpliciter est valde culpabile, cum alienum sit a responsione laudabili, repetere verum extraneum a quesito responsione ad illud dimissa, quia illa logica destrueret quamcunque disputacionem, si debeat trahi in consequenciam. et eodem modo de timiditate vecordi, qua dicunt quidam: ego non dicam amplius. nam antiqua logica scripture ecclesie et sanctorum doctorum concedit omnia talia simpliciter, quare igitur non debemus nos novelli sic facere? numquid hoc pictacium exemplatum est nobis, ut dicamus, quod scriptura sacra est falsa ad literam, et negando ulterius, quod sit falsa eo, quod est fallacia secundum quid et simpliciter. nam ista novitas vocum est tam infundabilis quam suspecta.

Why don't they speak openly?

ponamus autem, quod non sit nunc proposicio nisi proposicio scripture sacre, que sit sic falsa ad literam, ut exempli gracia illud apostoli secunda Cor. secundo: Cristi bonus odor sumus deo, tunc, si illa sit sic falsa, tunc est quedam falsitas in signo, ut Ethiops non est albus secundum dentes, nisi sit quedam albedo, et sic de quacunque alia denominacione secundum quid. de

2 A^1 *in marg. infer. (sub col. 35^d) rubris litt.:* Contra Magistrum Sentenciarum   illius proposicionis *CD* A^1 *in marg. super. (sup. col. 36^a) rubris litteris:* Contra illos qui non respondent ad formam verborum   in *int. lin. corr. A*   3 tunc B^a, C^2 *in marg. add. cum signo marg.*   *expunctum A, inter rigas superscr.* et sic *idem*   et cetera *D*   4 putacio B^a 6 laudabili repetere unum extraneum a quesito responsione *in marg. add.* C^2 *om. C*   7 responsione AB^aC^2 racione *D*   8 in C^2 *int. lin. corr.*   ad *(expunctum) C*   9 qua *ACD*   quia B^a 18 autem *margini postmodum adscriptum D*   19 sic *om. D*   21 sic *A int. rigas add.*

4 *de vi voculae* pictacio *cf. supra pag. 221; pictacia, proprie pictacium (pittacium,* πιττάκιον*) panniculus est unguento illitus et vulneri impositus, cf. Trialog. ed. Lechler 246, vel tabula fusili pice illita ad exarandum: schedula vel epistola, sed maxime ea, quae in quadrum est complicata, membranula vel epistola (cf. Adelung, Glossar. Man., Halae 1798 vol. X pag. 318)*   20 *v. 15*

falsitate vero illa quero, utrum sit in tali proposicione subiective vel solum in male concipiente. si in proposicione, tunc non obstante tota veritate ab illa denominabitur proposicio esse falsa; si non sit falsitas in illa proposicione, sed in false concipiente, tunc, ut dixi superius, nec secundum quid neque simpliciter denominabitur ex hinc proposicio illa, sed male intelligens, esse falsum.

The modern terminology not being founded in Holy Scripture is to be used with care

ulterius pro adductis de novitate vocum est notandum, quod sancti doctores in primitiva ecclesia racionabiliter formidabant in materia fidei introducere novellos terminos preter scripturam propter veneni formidinem, quod abscondi posset ab hereticis. verumptamen detecto sensu et limitata significacione terminorum ab ecclesia, satis secure potest catholicus uti terminis, licet non fuerint in textu scripture exemplati, ut recitat Magister primo Sentenciarum distinccione vicesima tercia cap. sexto de nomine persone. et ita est de multis terminis magistralibus hodie adinventis. verumptamen in tali adinvencione et in adinventorum abusione iacet periculum, ideo secura via est, uti terminis et logica scripture. vel si exceditur, caveamus de terminis concernentibus materiam fidei, et sequamur antiquos doctores et sanctos magis probabiles, sed pre omnibus scripturam sacram. unde Augustinus primo Retractaccionum quarto cap.: 'ubi', inquid, 'dixi de patre et filio, qui gignit et quem gignit, unum est, dicendum fuit, unum sunt, sicut ipsa veritas aperte loquitur

---

9 A^1 *in marg. superiore cum sig. marg. notavit* Nota, quod est formidandum introducere terminos in sacra scriptura non fundatos in materia fidei: *hunc locum A, figura manus ad lineas adpicta, praeter cetera notari vult* 11 introducte B^a 13 detecta *B^aD; C, sed C^1 in marg. notavit* o, *ut* detecto *restituatur* 15 fuerit B^a 16 exemplati *C, A in marg. corr.* expliciti *AB^aD* 21 et *C^2 superscr.* in *(expunctum) C* 23 et *int. lin. postmodum add. A* 26 et quem gignit unum *desunt D, add. in marg. cum sig. marg. D^1*

---

6 *cf. supra pag. 306_7* 9 *cf. modo dicta pag. 308 lin. 16* 16 *cf. Petr. Lombardi Opp. (ed. Migne) Ser. II 192 pag. 584—585* 24 *cf. Opp. tom. I 7*

St. Augustine's interpretation a model for the student of the Bible

Joh. decimo dicens: ego et pater unum sumus'. ecce, quomodo iste sanctus || propter zelum, quem habuit ad fol. 36b imitandum scripturam sacram in logica, retractat et corrigit, quod dixit eidem scripture difformiter, et ita sepe retractat multa, non quia falsa, sed vel quia non efficaciter in scriptura fundata, vel quia scripture conformius possunt esse locuta. iste sanctus detestatus est hanc maximam erroris: nos non debemus sequi scripturam sacram in logica, quia decet dominum habere sermones proprios. nam iuxta hanc evidenciam nec apostolus loqueretur conformiter ad Cristum nec subditus conformiter ad suum prepositum. cum tamen ecclesia sonorose clamat in paschate: 'Surrexit dominus vere' ex autoritate scripture Luce ultimo sic dicentis, non igitur est hoc impossibile vel male sonans, quia tunc ecclesia, cui plus credendum est quam Petro Lumbardo, erraret turpiter, et, ut arguit apostolus prima Cor. quinto decimo: si Cristus non resurrexit, vana est fides nostra.

Is the christian to promulgate the truth in any case?

secundo arguitur per hoc, quod Cristus Matth. septimo precepit suis discipulis: nolite, inquid, sanctum dare canibus nec spargere margaritas inter porcos, ymmo comune principium est inter respondentes, quod non omnia vera sunt ubique dicenda. si igitur licet cristiano quandoque tacere, licet de responsione plena subtrahere.

ad istud dicitur, quod conclusio est vera. sed notandum, quod ex doctrina Cristi innuitur, cristianum solerter debere attendere,

'quid loquitur et ubi, de quo, cui, quomodo, quando'.

---

1 et $B^a CD$ est *A, expuncto* s 2 D^2 *in marg.:* nota 7 possent *CD* 8 hanc *om. C; D, sed* D^2 *in marg. addidit* m imam *interposito loco raso* B^a, B^1 *in marg. add.* max. *ut* maximam *restituatur* 12 propositum B^a 13 pascha *CD* 15 vel C^2 *int. lin. corr.* oportet *(delet.) C in contextu* 20 A^1 *in margine notam minio effectam hanc exhibet:* arguitur contra hanc sentenciam 23 commune B^1 *in marg. add., locus rasus* B^a 26 D^2 *in marg.:* nota 28 habere *(expunctum)* debere *D* 29 A^1 *in marg.:* Condiciones loquendi D^2 *in marg.:* versus (v')

---

1 *v. 30* 14 *Luc. 24 34* 18 *v. 14* 20 *v. 6* 30 *versum hunc comunem logicorum cf. De Civ. Dom. II 207*

unde Cristus quandoque respondit suis emulis interrogantibus, ostensive convincendo eos de calumpnia, ut patet Matth. duodecimo, quando imposuerunt sibi, quod in belzebub principe demonorum eiecit demonia, ubi ex triplici racione fortissima efficaciter devicit versucias eorum quandoque per locum ab autoritate, ut Joh. decimo ostendit deitatem suam licet obscure, quandoque autem retundit questionem questione, ut patet Matth. vicesimo primo Judeis querentibus, in qua potestate fecerat signa sua, requirit ab eis de baptismo Johannis, utrum sit ad eo vel ab hominibus. et videntes, quod ex utraqua parte contradiccionis eis inconveniens sequeretur, fatebantur, se nescire: nec ego, inquid, dico vobis, in qua potestate hec facio. quandoque vero tacet respondere, ut Pylato querenti: quid est veritas, Joh. duodevicesimo, Herodi et pontifici interroganti ipsum multis sermonibus de sua doctrina, ut patet Luc. vicesimo tertio et Joh. octavo, quando Judei imposuerunt sibi, quod fuit Samaritanus et demoniacus, tacuit primum, licet fuerit veritas, ut patet in parabola Luc. decimo, et modeste negavit secundum blasfemiam: ego, inquid, demonium non habeo.

sic igitur secundum discrecionem spiritus consilii debemus imitari Cristum secundum variacionem circum- *He is to follow Christ's example*
fol. 36c stancie in isto modo quintuplici respondendi, quod || regulatur secundum simplicitatem oculi.

1 A^1 *in marg. inferiore cum sig. marg. rubris litteris scripsit* Quintuplex Cristi responsio 3 patet *om.* B^a; *A, sed int. lin. add.* sibi *C, om.* B^aD; *A, sed in marg. add.* 4 demoniorum B^aCD eicit *C, sed superscripto* e *emendavit* C^2 *in* eiecit 5 racione B^aCD responsione *A, sed in marg. corr. in* racione 8 questionem questione AB^aC conclusionem conclusive *D* 9 dicens *(expunctum)* Judeis *D* 14 hoc *D* 16 duodevicesimo *emendavi ex auctoritate Scripturae* XIX° *codd.* 18 Joh., quod *om., add. int. lin. A* 8° *corr. ex* 18° *A* 18° B^a 21 secundam B^a

5 *v. 24 sqq.* 9 *v. 34* 11 *v. 23—25* 18 *v. 37—38* 20 *v. 9* *v. 6; 48* 23 *v. 30 sqq.* 24 *Joh. 8 49*

as given in Matth. 7.

quantum ad primam autoritatem, patet ex testimonio Augustini lib. secundo De Sermone Domini in Monte, cap. vicesimo, quod per sanctum prohibitum dari canibus intelligitur veritas fidei, 'quam violare vel corrumpere nephas est, cuius sceleris conatus sive voluntas tenetur reatus, quamvis illud sanctum natura inviolabile et incorruptibile permaneat'; margarite autem sunt veritates profunde, que 'de allegoriarum tegumentis quasi de apertis conchis a scripture scrutatoribus eruuntur'. et sic veritas fidei dicitur secundum racionem generaliorem sanctum, in quantum non debet corrumpi, et margarita specialius secundum racionem, qua non debet contempni. canes autem et porci cum sint animalia inmunda, signant sophistas, hereticos et voluptuosos carnales. hii enim propter inmundiciam mundane glorie et luxus carnalis lacerant et deprimunt veritatem, cum 'quantum in ipsis [est' integram esse non sinunt, sed dente sui(s) lacerant et infamant vel affeccionibus inmundis illudunt et deturpant. et nullis talibus, ut talibus, est subtilis veritas fidei predicanda, sicut nec neophitis et incapacibus. ideo dicit Cristus Joh. sexto decimo: multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo, et apostolus prima Cor. tercio: non potui loqui vobis tamquam spiritualibus, sed quasi carnalibus, tamquam parvulis in Cristo, lac dedi vobis potum, non escam, sic igitur celari

and St. John 16

---

3 vicesimo *scripsi Maurinorum ordinem secutus* XXVII° *codd.* 6 B^1 *in marg. sine signo marg.:* tenetur reatus *expuncto* tus *A* 7 natura *correxerunt CD* inmobile B^aC, (? inviolabile) *A* et AB^aC vel *D* permaneant *D* 10 scrutantibus B^a eruuntur *in correctura A* 12 genera. *sequitur rasura* B^a, *sed* B^1 *in marg. addens* liorem *restituit* generaliorem 12 specialibus *D* 15 carnale B^a, *sed addito* s *in marg. emendavit* 17 integrum *CD* 18 sui *AD* suo B^a 19 illudunt *A in marg. add. cum sig. marg.* illidunt *C* negligunt *(expunctum) A* negligunt *superscripto* c B^a necligunt *D* 20 pre *(expunctum)* fidei *D* 24 tamquam AB^a quasi *CD* 26 potum *om. A, add. in marg.* a *(expunctum)* sic *D*

---

3 *cf. Opp. tom. IV 299* 22 *v. 12* 24 *v. 1—2*

May the christian withhold the truth on certain conditions?

debet veritas scripture pro scandalo evitando. sed ne male intelligatur, Augustinus corrigit tres errores. 'primo', inquid, 'non est arbitrandum ex dictis, licere mentiri. non enim est consequens, si verum occultatur, ut falsum dicatur'. primo igitur agendum est cum talibus, ut sordes purgentur verbo vel opere, quibus impedimentis detractis posset veritas utilius seminari. — secundo non est putandum, quod Cristus contraveniens doctrine proprie dedit sanctum aut margaritas canibus sive porcis. quamvis enim multi aderant in suis sermonibus, qui restiterant et contempserant verba sua, non tamen eis dedit, quod indispositi non ceperunt, sed aderant, qui multa utiliter capiebant. ex quo docemur, non celare veritatem ex scandalo incapacium, dum probabiliter credimus aliis capacibus veritates fidei ad edificacionem ecclesie seminare. unde Luc. undecimo, postquam Cristus dixit triplex ve pharizeis, ewangelium sic loquitur: respondens quidam legis peritus, ait illi: magister hec dicens eciam nobis contumeliam facis; at ille ait: et vobis legis peritis ve, quia oneratis homines oneribus, que portare non possunt. talia autem facta Cristi, licet sacerdotibus, scribis et pharizeis non profuerant ad salutem, tamen tam aliis conviventibus, quam posteris profuerunt tam ad emendacionem vite, fol. 36d quam ad exemplum doctrine. — tercium autem, || quod remonet Augustinus, est, ne discoli ex palliacione huius sensus ewangelici excusent substratam ignoranciam sive invidiam dicentes, quod nolunt sanctum dare canibus nec magaritas spargere inter porcos; 'qui', in-

2 intelligatur *iteravit D, sed lin. obducta posterius delevit aliquis* 5 dicatur *om. D, add.* D^1 *in marg.* 6 impeditis *(?)* B^aCD 10 aderant D^1 *in marg. add.* homines *(deletum lin. obducta) D, qui* hom. *pro* aderant *scripserat* 13 D^2 *in marg.:* Nota 14 inc *sequitur rasura, deinde* pacium B^a, B^1 *in marg. addito* a *restituit* incapacium approbabiliter *D* 16 C^1 *in marg.:* Nota 17 tripliciter B^a 18 quidam *om. CD, add.* C^2 *in marg.* 19 eciam *ACD* et B^a 23 tamen *ACD* cum B^a tam *om. A, int. lin. add.* 26 ve (*non* ne) *A* 27 excusant *D* substractam B^aC 29 quid *B^aCD, expuncto* d *A*

16 *v. 45—46*

quid, 'novit, quid respondeat, debet respondere propter alios, quibus desperacio suboriretur, si conclusionem propositam solvi posse non crederent'. sed hoc debet intelligi de rebus utilibus ad salutem, aliis curiositatibus impertinentibus pretermissis.

From sophists and unbelievers they may do so

et sic tribus generibus hominum in casu scripture misteria sunt celanda, scilicet canibus et porcis nominetenus intra ecclesiam et salicibus, hoc est infidelibus infructuosis quoad fructus bonorum operum extra ecclesiam, de quo Psal. centesimo tricesimo septimo sic canitur: in salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. cristiani enim coniuncti infidelibus voluptate in medio fluminis Babilonis profundatis suspendunt in eis organa vocis predicandi, quia verbum ex defectu seminis fidei et affluencia spinarum seculi suffocant et contempnunt; 'non', inquid Augustinus, 'organa nostra circa scripturas inserendo alligamus, sed suspendendo deferimus'. sicut igitur salices sunt ligna sine semine, plus habent de habundancia aque, cum in vallibus iuxta ripas in luto sunt inserte, et cum non sunt fructifere, sed solum folifere non sibi similium productive, sed irregulariter germinative, sic mundani infideles per Babilonis salices designati. correspondenter ad ista quatuor infidelibus deest semen fidei, habundant in temporalibus, habent folia verborum sine fructu meriti,

---

6 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. addidit* Tribus generibus hominum scripture misteria sunt celanda C^1 *in marg. add.* Nota 7 misteria *correxit A* et *(expunctum)* nominetenus *A* 10 centesimo tricesimo septimo *emendavi* CXXXVI° *cuncti codd.* 12 C^1 *in marg.:* Nota cristiani AB^aC cristi autem (x' a') *D* 13 babilonicis *CD* 15 C^1 *in marg.:* Nota spinarum *corr.* B^a, *in marg. iteravit* B^1 sputarum *(?) A* 17 allegamus *D* suspendo *C, sed superscripto* den C^2 *emendavit* 20 incerte B^a cum AB^a tamen *CD* 22 similium *AD* secundum B^a salutem *C* mundani *(?) D* 24 deest *ACD* esse B^a 25 C^1 *in marg.:* Nota

---

10 *v. 2* 16 *cf. Opp. tom. VI 941* 18 *de hac comparatione salicum cum 'mundanis infidelibus' cf. Aug. Opp. tom. VI 941*

nec gignunt ex semine sponsi filios, sed quemlibet fructum corporis diaboli in luto carnalitatis insertum crescit irregulariter in natura. nec est putandum, veritatem fidei nunquam predicandam hiis tribus generibus, cum apostoli et eorum vicarii per predicacionem suam sepe converterant tales gentes. ideo requiritur pulsacio angeli magni consilii, cum quibus circumstanciis homo dicet veritatem, et cum quibus occupatus aliunde melius reticebit.

Only under certain circumstances it is to be revealed to them

non enim valet maxima allegata, eo quod omnis veritas ubique et semper a deo dicitur, et per consequens omnis veritas ubique est dicenda. antecedens non negabitur ab admittentibus scripturam de locucione sermone vel verbo dei ad intra. nam Iob. tricesimo tercio dicitur: s e m e l l o q u i t u r d o m i n u s e t s e c u n d o i d i p s u m n o n r e p e t i t. est enim locucio dei eterna sicut sua intelleccio, cum sit idem. si igitur deus non potest veritatem aliquam non intelligere nec incipere quidquam intelligere, manifestum est, quod necessario semper et ubique dicit singulas veritates. et eodem modo de sua audicione, ‖ cum Psal. nonagesimo quarto dicitur: q u i p l a n t a v i t a u r e m, n o n a u d i e t? et Joh. undecimo Cristus dicit de patre: s e m p e r, inquid, m e a u d i s, et sic quelibet res dicit veritatem. si enim homo sit albus, tunc dicitur accidentaliter albus per albedinem, et per consequens ipsa dicit subiectum accidentaliter album, et per idem quidlibet dicit quotlibet veritates, ut testatur Augustinus quinto decimo De Trinitate undecimo cap. et patet, quod omnis veritas est ubique et semper dicenda. si autem intelligatur, quod non omnis veritas

fol. 37a

2 incertum B^a 6 convertant B^aC 9 re *sequitur rasura, deinde* icebit B^a, *in marg.* B^1 *addito* t *restituit* reticebit 10 A^1 *in marg.:* Nota 11 u: *quae sequebantur erasa* B^a, *in marg.* B^1 *add.* ubique 15 se. lo. do. *om. CD, add. in marg.* C^2 19 est *om.* B^a 21 nonagesimo quarto *emendavi* XCIII° *codd.* 27 quidlibet *corr. A ex* quilibet 29 A^1 *in marg. rubris litteris hanc notam:* Quelibet veritas est ubique dicenda *addidit*

14 *v. 14* 21 *v. 9* 22 *v. 42* 28 *cf. Opp. tom. XI 278 sqq.*

est ubique dicenda a nobis, quid hoc ad specificandum difficultatem, cum nemo dubitat, ipsum non debere in polis mundi vel centro vel locis aliis in viis, ubi deest auditorium, detegere veritatem?

Withholding the truth is followed by greater evils than announcing it

oporteret igitur specialiter tangere, ubi et quando homo taceret aut diceret veritatem. in qua materia posui aliquando tres conclusiones. prima: longe plura mala orta sunt per tacenciam veritatis, quam per eius promulgacionem; patet ex hoc, quod omne malum exortum est ex veritatis tacencia. nam omne peccatum est peccatum omissionis vel ad ipsum consequens, ut alias declaravi. cum igitur omnis omissio culpabilis in obligato dicere verbo et opere, veritatem sic tacencia, patet, quod omne malum sicut oritur ex omissione sic et ex tacencia veritatis. et hinc dicit propheta Ysa. sexto: ve michi, quia tacui. unde taciturnitas culpabilis prelatorum est causa tocius ruine populi, et hinc Ysa. quinquagesimo sexto vocantur tales inviscati timore servili canes muti, non valentes latrare. diccio autem veritatis numquam est culpabilis, licet forte quandoque per accidens ipsam concomitetur indiscrecio et sequatur illacio mali pene.

Mute prelates the ruin of the Church

secundo videtur impossibile dicere veritatem secundum serpentinam prudenciam et columbinam simplicitatem, ut Cristus precipit Matth. decimo, quin tunc et taliter sit dicenda; patet ex hoc, quod tunc dicitur ex instinctu spiritus sancti cum circumstanciis et intencione recta, ex quo sequitur iuxta

---

1 a *om. D* 6 aut diceret veritatem *om. A, in marg. cum signo marg. add.* 7 *A in marg.:* 1 conclusio, C^1 *in marg.:* Nota D^5*:* conclusio plurima *(?)* B^aCD 8 tacencia B^a A^1 *in marg. miniavit* tacencia 11 omissionis *(expunctum)* culpabilis in *etc. C, sed* C^2 *in marg. add., quae prima manus omisit:* omissionis vel ad ipsum consequens ut alias declaravi cum igitur omnis omissio 12 cum *om.* B^a 13 et B^aD*; A, sed* vel *superscripsit* vel *C* 14 patet quod omne malum sicut oritur ex omissione sic et ex tacencia *om. A, in marg. superiore add. cum sig. marg. corrector* 21 comitetur B^aCD 22 A^1 *in marg. infer. rubris litteris:* Prudencia serpentina D^5 *in marg.:* Conclusio 25 est *(expunctum) in textu A,* sit *adscr. idem in marg.*

---

7 *cf. pag.* 306_7 16 *v. 5* 10 *v. 10* 25 *v. 16*

A christian should be wise as serpents and harmless as doves,

consequenciam Cristi Matth. sexto, quod totum corpus operum erit lucidem gracia illustrante. quando igitur quis obturat aurem sensibilem et aurem mentis, ne audiat, alliciens ad vanam gloriam et cogitando, quomodo est terra et civis quoad suum principium. et aliam aurem obturat cauda recolendo sua novissima, operosius promerendo et considerando, quod in hac brevi vita mortali, qui parce seminat, parce et metet; tunc habet prudenciam serpentinam de principio suo et fine, per quam instruat intellectum, cui si addiderit simplicitatem columbinam sine felle amaritudinis vel carnalitatis, intendendo pure honorem grani frumenti, in quo pascatur et tamquam lapide quiescat contra aves celi, que sunt demones rapaces, tunc habet oculum columbinum affectum animi instruentem. columba enim est sine felle et lesione cum ungwibus nec pascitur carne, ut corvus et alie fol.37b aves rapaces cum rostris et || ungwibus, sed puris granis et in petra quiescens atque nidificans evadit insultus avium rapacium.

quicunque igitur sic dixerit veritatem propter se, dicit ipsam laudabiliter, ut dicenda est. non credatur tamen, quin licet per vices pausare et secundum opera meritoria alternare secundum inspiracionem, quam deus dederit. si enim desit spiritus impellens navigantem directe ad portum salutis, sciat indubie, quod propria indisposicio culpabilis est in causa. ideo alias dixi,

---

1 6° quod *ACD* 8° per B^a 3 audeat *A* 5 civis AB^aC suus *D* 6 operosiosius *C, expuncto* sio 7 quod AB^aC et *D* 8 parce *om. A* 10 adderit *AC* 11 vel B^aD; *A, sed* et *superscripsit* et *C* 14 tuc *A, compendio omisso* 16 pascatur *D* 17 A^1 *in marg. super. (sup. col. 37*^{b}*):* de tacencia veritatis 21 illam B^a est *int. rigas add. A* creditur B^a 22 l. *sequitur rasara* B^a*, sed in marg.* licet B^1 *adscripsit* 22 voces *A, superscripto* i *super* oc 24 dedit B^a 25 sciet B^a 26 ca *(expunctum)* culpabilis *D* A^1 *in marg. super. cum sig. marg. ad hunc locum miniavit* quintuplex dicencia veritatis

---

1 *v. 22* 26 *similiter de dictione veritatis JW disputat Polem. Works (ed. Buddensieg) 230; cf. etiam De Benedicta Incarnatione (ed. Harris) 202; De Apostasia (ed. Dziewicki) 113*

quod oportet, fidelem circulare secundum diccionem quintuplicem veritatis, primo dicendo veritatem semper in re, sicut quidlibet dicit se ipsum, secundo in contemplacione, tercio in oracione, quarto in predicacione et quinto in vocali doctrinacione. et necesse est, ista quatuor rotari super diccione veritatis scripture primo modo dicta. nam quilibet tenetur semper in re dicere propriam caritatem.

but he ought not to keep quiet for fear of earthly losses and the disfavour of men

tercio videtur, quod veritatis tacencia principaliter propter periculum subtraccionis comodi temporalis vel perturbacionis auditorii ex veritatis displicencia gravati testatur timorem servilem, dampnabilem et vecordem consensum mendacio contrario veritati. patet ex hoc, quod veritas est prestancior casto animo quam bonum nature corporee vel fortune, igitur offendere in causa propter bonum abieccius foret stultum. unde causa martirii Cristi, Baptiste et omnium martirum fuit deteccio veritatis. si enim Cristus non detexisset sacerdotum, scribarum et pharizeorum avariciam, inculcans populo veritatem ewangelicam, non sic in mortem suam invide conspirassent; et sic de Baptista quoad arguicionem Herodis et aliis veritatem scripture predicantibus et falsitates blasfemas detestantibus. sola enim veritatis defensio facit martirem. et quod non ex scandalo vel perturbacione inimicorum veritatis sit veritas ewangelica subticenda, ex hoc evidet, quod capud ecclesie cum suis membris docebat oppositum tam opere quam sermone.

The confession of truth makes the martyr

---

3 in *(prius) C, A int. lin. add.* *om.* $B^a D$ quidlibet *D* 6 rotari *om. D, sed* D^1 *in marg. add.* vocari 9 D^5 *in marg.:* conclusio veritas B^a 10 elemosine *(expunctum)* comodi *D* A^1 *in marg. miniavit* Tacencia veritatis 18 non *om. D, add.* D^1 *in marg.* 21 $C^1 D^5$ *in marg.:* Nota arguicionem B^a 22 scripture predicantibus *CD* predicantibus scripture predicantibus B^a predicantibus scripture predicantibus *A, expuncto priore* predicantibus 24 A^1, *qui in marg. figura manus adpicta locum praeter cetera notari vult, in marg. infer. cum sig. marg. miniavit* Non propter scandalum vel inimicicias est veritas tacenda

---

6 *cf. supra pag. 108* 21 *cf. Matth. 14*4

scierunt enim, deum plantasse in sua vinea pugiles veritatis, quorum meritum et profectus ecclesie non debent frustrari propter scandalum prescitorum; patet hoc Matth. quinto decimo ubi, postquam Cristus exprobravit pharizeos de ypocrisi et avaricia, dixerunt sibi discipuli: scis, quia pharizei audito hoc verbo scandalizati sunt; at ille respondens ait: omnis plantacio, quam non plantavit pater meus celestis, eradicabitur; sinite illos; ceci sunt et duces cecorum. tradicio quidem legi Cristi contraria plantata per ypocritas et avaros in membris ecclesie est cum violencia evellenda, licet in penam peccati prescitorum, qui non fol.37c incorporantur || in ecclesia, sibi scandalum oriatur. nam licet facietenus videantur intra ecclesiam, tamen in die mortis et die iudicii erunt penitus extirpati; usque illuc igitur sivit deus zizaniam crescere cum segete, non tamen wlt, quod pastus veritatis subtrahatur suis membris propter scandalum, occasione male accepta, exortum a membris diaboli. ideo conclusio est beati Bernardi et Bede, quod 'melius est, quod scandalum oriatur, quam ut veritas relin-

2 quarum *D* 4 cristus *om.* B^a exprobavit B^a 11 C^1 *in marg.:* Nota vellenda B^a 13 nam licet AB^aD licet namque *C* 14 intra *prima manus in marg. add. pro* in *expuncto in textu verborum D* 15 die AB^a in die *CD* usque *CD* *om.* B^a; *A, sed in marg. additum* illic B^a 16 zizanniam B^a zizannia *C* zizania *D* 28 acceptum B^aD a *om.* AB^aC 19 A^1 *in marg. super. cum signo marg. miniavit* melius est ut scandalum oriatur quam quod veritas taceatur beati *om.* B^a *A in marg. sinistro:* Nota A^2 *in marg.:* Bernhardus *adpicta figura manus* 20 C^1 *in marg.:* nota

4 *v. 12—14* 19 *Bernhardi Opp. ed. Migne Patrol. Ser. II tom. 182 pag. 908; 197; 140; vide S. Gregor. Magn. Hom. 7 in Ezech. (Migne Ser. I tom. 76 pag. 842) et August Opp. tom. IV 300; XII 581; IX 532* *Beda, cognomine Venerabilis adornatus propter multa scripta ecclesiae utilia, natus anno 674 in territorio Monasterii Petri et Pauli, quod est ad Wirimundum, post presbyter eiusdem conventus, magnopere meditandis et indagandis scripturis operam dabat; obiit a. 735. opera eius omnia luci data sunt Parisiis 8 voll. 1544; 1554; Basileae 1563; Colon. 1612. usus ego sum edit. Migne, in cuius tom. 94 (Patrol., Ser. I) pag. 277 (Homiliae Sect. I l. III) in similem modum disserit*

quatur'. aliter enim posset mendacium esse forcius veritate, quia mundo declinante a veritate. si modo propter timorem perturbacionis et scandali iniquorum debet veritas ewangelica subticeri, multo magis post, cum malum seculi invalescit, infirmitas quidem et herba nociva, que in principio sanari potuerunt et consumi, ex diutina fortificacione redduntur incurabiles et inflexibiliter inextirpabiles. et hoc movebat sanctos pro veritate contendere. et ista est sentencia Crisostomi in Imperfecto Omelia vicesima quinta super illo textu: quod in aure audistis, predicate super tecta, et ponitur in Decretis undecima qu. tercia: 'nolite', inquid, 'timere eos, qui occidunt corpus, ne forte propter timorem mortis non libere dicatis, quod audistis, nec fiducialiter predicetis omnibus, quod in aure soli audistis. sic igitur ex hiis verbis ostenditur, quod non solum ille est proditor veritatis, qui transgreditur veritatem palam pro ipsa loquens mendacium, sed eciam ille, qui non libere pronunciat veritatem, quam libere pronunciare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere convenit, est proditor veritatis. nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem, quam audivit a deo predicet, sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit a sacerdotibus probatam in scripturis, defendat fiducialiter. quod si non fecerit, prodit veritatem'. ex isto benedicto decreto videtur

He who hides the truth for fear of men renders the lie victorious

and makes himself a traitor

---

4 multum *D* 6 non *(expunctum)* potuerunt *D* 8 extirpabiles B^a movebat *superscripto* b *corr. ex* moveat *D* 9 A^2 *in marg.:* Crisostomus D^5 *in marg.:* nota crisostomus C^1 *in marg.:* Nota de dicenda veritate 10 25ª *correxi* 50ª AB^2 45ª *CD* 15 qui B^a 16 dictis *(expunctum)* verbis *D* 17 A^1 *in marg. rubr. litt.:* proditor veritatis 21 A^1 *in marg. infer. cum signo marg. litt. rubr. notavit:* quilibet hominum debet defendere veritatem 25 defendant AB^a 26 C^1 *in marg.:* Nota de veritate

---

9 *cf. Chrysostomi Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 56 (Opus Imperfectum in Matthaeum, Homil. LIV) pag. 761—762* 10 *cf. Matth.* 10 27 12 *C. I. C. (Friedberg) I pars II c. 86 C. XI q. 3 pag. 667*

A Christian is to sacrifice even his life in defence of truth,

michi, quod omne genus hominum debet stare pro defensione veritatis scripture ex integro usque ad mortem, secularis violencia et clericus racione. nec moveat perturbacio, quia signum evidentissimum est plante diaboli, quando fremit, turbatur, livet et furet ex hoc, quod audit veritatem scripture. et contra tales dixit Cristus Matth. decimo, quod non venit pacem mittere in terram tam sterilem, sed gladium; gladium dico bis acutum, quod est verbum dei, quod dedit omnibus hominibus prophetis et sacerdotibus ad faciendam vindictam in nacionibus et increpaciones in populis, ut Augustinus exponit super Ps. centesimum undequinquagesimum.

sed vecordes et mundani obiciunt infami binario contra illud, primo per hoc, quod quilibet tenetur salvare personam propriam, sed in casu veritatis diccio foret causa mortis dicentis, igitur in casu foret talis diccio
fol. 37d differenda. || confirmatur ex hoc, quod capud ecclesie persecutum nunc abscondit se et exivit de templo, Joh. octavo, nunc ductus ad lapidandum transiens per medium eorum ibat, Luce quarto. ymmo verbis docet discipulos suos sic facere; nam Matth. decimo dicitur: cum persequntur vos in civitate ista, fugite in aliam, quod fecerunt Petrus, Paulus et alii

---

3 secular *(sequitur rasura)* B^a, *in marg.* B^1 *(?) corr.* secularis   secularis *correxit A*   5 lenet B^a furit *D*   7 B^3 *in marg. addidit* Non veni pacem mittere in terram, sed gladium bis acutum, quod est verbum dei, quod dedit omnibus prophetis et sacerdotibus ad faciendam vindictam in nacionibus et increpaciones in populis, ut Augustinus exponit super ps. 149   9 C^1 *in marg.:* Nota   omnibus B^aC omnibus *A, ultima lineae vocula; margini adscriptum* hominibus   omnibus hominibus *(alterum expunctum) D*   10 C^1 *in marg.:* Nota de gladio sacerdotum   faciendum *CD*   14 A^1 *in marg. litt. rubr.:* Contra dicta arguitur   salvare *corr.* C^2 *int. lin.*   servare *expunctum in textu C*   19 nunc *(expunctum)* persecutum *D*   21 illorum B^aCD 24 et paulus B^aCD

---

7 v. 34   12 v. 7; cf. Aug. Opp. tom. VI 1168: sermo ergo Dei gladius bis acutus. unde bis acutus? sqq.   20 v. 59   21 v. 30   22 v. 23

apostoli satis crebro. nam Paulus nunc initur brachio seculari, nunc effugit per cautelam dimissus in sporta, et nunc suffragio legis humane evadit periculum, ut patet in Actibus apostolorum et suis epistolis.

quantum ad istud patet, quod veritas assumitur atque concluditur, cum quilibet tenetur salvare animam suam, que est persona propria, quod non facit nisi confidendo in domino et decertando in causa sua pro veritate scripture. ideo ponat talis spem et causam suam in adiutorio altissimi, et non est compossibile, ut persona sua vel causa pereat. est eciam minor vera, ex quibus verum concluditur. sed fallacia consequentis excecat multos, si in casu est diccio veritatis differenda, igitur modo cum istis paribus. ideo foret valde necessarium videre, quando veritas est tacenda, et quando dicenda, quia indubie hodie comunius tacetur veritas propter timorem servilem quam dicitur presumptive. ideo est michi pro regula, quod veritas dicenda sit fides scripture, quod intencio dicentis sit munda et recta, et tunc, quandocunque cum istis quis habet impulsum spiritus sancti ad dicendum veritatem huiusmodi, non omittat. si enim martires cordati sunt inter infideles inminente morte dicere veritatem, quanto magis nos secundum legem correpcionis fraterne inter fideles, ubi non inminet tantum periculum, specialiter cum nulla conclusio demonstrata debet esse nota securius, quam quod taliter

but nowadays many are afraid to confess it

---

1 nunc initur *utrumque correxit D* 5 A^1 *in marg. litt. rubr. notavit* Solucio patet *margini adscript. D* quod *correxit D* 7 propriam *(expunctum)* suam *D* confitendo AB^a 9 in *om.* B^a 10 quod *D, expunctum A* ut B^aC, *A superscr. int. lin.* 13 si AB^aC sed *D* 15 quando *om.* B^a, *locus rasus est, add.* B^1 *in marg.* et videre quando *D* 16 comunis B^a 17 quam AB^aC quod *D* 18 D^2 *in marg.:* nota A^1 *in marg.:* Nota regulam 20 quis *om.* B^a 21 dicendam B^a huiusmodi *ACD* huius B^a amittet B^a 23 quanto *immutavit* B^a, *sed in quid dignosci nequit, in marg. add.* B^1 quanto 24 fraterne *ACD* superne B^a

---

1 *cf. Act. 25 11; 26 32* 2 *cf. Act. 9 25: II. Cor. 11 33*
4 *cf. 9 2 sqq.; 16 12; 16—39; 18 1—17; 21 17 sqq.; 34; 25 1 sqq. II. Cor. 11 32—33; Gal. 1 18*

mortuus pro veritate scripture salvat se ipsum glorioso martirio! unde Crisost. Omelia nona supra: 'multi cristianorum palam quidem transgredi veritatem putant esse peccatum, sed non tacere veritatem. et hinc multi inveniuntur in isto reatu: n o l i t e, inquid Cristus, t i m e r e e o s, q u i o c c i d u n t c o r p u s, q u o m i n u s d i c a t i s i n l u m i n e, q u o d a u d i s t i s i n t e n e b r i s. vide, quomodo non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed eciam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem; nec tantum increpandi sunt, qui propter timorem mortis, sed hii, qui propter miserum ventrem et spem vani honoris veritatem in contemptu fidelium tacent. sed forte dicis: si taceam veritatem ante adversarios, numquid consencio mendaciis eorum? dic michi, si princeps aliquis imperatoris videns civitatem Romanam ab hostibus expugnari, cum eam possit liberare et neglexerit defendere, nonne ipse videbitur tradidisse, quam potuit liberare. || sic et tu videns veritatem ab impiis expugnari, cum eam possis defendere, si loqui voluisses, tacens expugnasti, et si propter timorem eorum, qui occidunt corpus, tacere veritatem, sicut prius scriptura testatur, impietas est, quomodo non sit impietas maior, tacere veritatem propter miserum

Whoever conceals it becomes a traitor to faith

fol. 38a

2 *D² in marg.:* nota crisostomus nona *superscripto* 45 *A* 45 *CD* supra *om. CD* mult *exitus voculae erasus, in marg. B¹ pari modo ac supra addidit* contra, *ut quid legerit dignosci non possit* 3 quidem cristianorum *D* quidem *om. D* 4 multe *ABᵃ* 5 *C¹ in marg.:* Nota pro dicenda veritate 9 qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem; nec tantum increpandi sunt, qui propter timorem mortis, sed hii *desunt C, add. in marg. infer. C²* 12 veritatem in contemptu fidelium tacent *A, sed sillabis* temptu *superscripsit* ventu, *ut* conventu *efficiatur* in conventu fidelium tacent veritatem *BᵃCD* 13 conventu *BᵃCD* taciam *Bᵃ* 14 co *deinde rasura Bᵃ, in marg. corrigendo add. B¹* consencio 15 imperatorum *Bᵃ* 16 eam *ACD* non *Bᵃ* 18 *A¹ in marg. super. (sup. col. 38ᵃ) miniavit* nec propter mortem est veritas omittenda, nota 19 posset *Bᵃ* 20 et *margini postmodum adscriptum D* si propter timorem *correxit D*

2 *cf. Chrysost. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 56 pag. 762 (Opus Imperfectum in Matth. Om. XXV)* 5 *Matth. 10 28; 27*

ventrem et spem vani honoris, quem plus diligit quam gloriam veritatis dei'.

nec simus nos vecordes pretextu illius fuci sophistici; nos possumus ex continuacione vite presentis plus prodesse nobis et matri ecclesie. iste autem est secundus fucus, quo retrahimur vecorditer a defensione catholice veritatis.

primo, inquam, defective arguitur a proposicione de possibili ad suam de inesse. ideo oportet specialius descendere et examinare conscienciam nostram, si plus diligimus veritatem quam hec temporalia; quod si facimus, debemus plus pro defensione veritatis insistere, quia omissio est signum dileccionis opposite. — debemus secundo considerare, quod valde est nobis ambiguum, si umquam post occurret circumstancia, cum qua tam laudabiliter moreremur. ideo pars securior est tenenda decertando animose pro veritate catholica, cum ex fide scimus, quod deus non potest deficere militi suo fideliter agonizanti, cum pars veritatis sit forcior, paracior et animosior parte falsa. — debemus tercio considerare quoad fucum pretactum, quod taliter moriens in causa tali reportat sibi lucrum et profectum ecclesie; ut sic enim manet eadem persona Cristo propinquior, a persecucione et tribulacione mundi liberacior, et tercio, ut prosit ecclesie, disposicior. nam sancti in celo coronati in parte ecclesie triumphante sunt disposiciores ad iuvandam ecclesiam militantem, quam forent in seculo conversantes, eo quod omne auxilium nostrum est a domino, cui sic mortui sunt propiores, cariores et caritativiores. et ideo dicit apostolus Phil. primo, quod sibi vivere Cristus est, qui est veritas scripture, et mori est sibi lucrum. et patet, quod assumendo, nos plus prodesse nobis et ecclesie

Better to go with the truth against the church than follow a lie with the church

3 fu *tum rasura* B^a, ci *add. in marg.* B^1, *ut lectio ceterorum restituatur* 8 *inter* def *et* tive *rasura* B^a*, sed quid eraserit nescio;* B^1 *supplere omisit suo modo int. lin. vel in marg.* 'ec' 9 in *(expunctum)* possibili *A* oporteret *CD* 25 cum parte *A, superscripto* in *super* cum 26 iuvandum B^aC

30 *v. 21*

tacendo veritatem, incertum vel evidenter falsum infideliter assumimus pro certo, et carnaliter eligimus minus bonum pro magis bono. unde Crisost. Omelia vicesima quinta: 'nolite timere eos, qui occidunt corpus, quoniam corpus, etsi ab impiis occisum non fuerit, propter deum, a semetipso post modicum morietur propter naturam; igitur sic occisi secundum corpus ab impiis, nichil perdunt nisi mortis dilacionem'. — debemus quarto considerare, quomodo taciturnitas, ubi homo posset impugnare mendacium, est consensus et omnes taliter consencientes secundum apostolum Rom. primo sunt cum facientibus pariter puniendi. est, inquam, consensus, quia plus amatur ab huiusmodi, ut quiete defendatur mendacium, quam ut peccato fol. 38b mendacii | ab ipso meritorie resistatur. qui enim plus amat quietem rei quam eius impugnacionem, plus amat eam quam eius oppositum. et istam sentenciam tangit Decretum undecimo qu. tercia sub autoritate Augustini ad Casulanum: 'si quis', inquid, 'metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram dei super se provocat eo, quod timet magis hominem quam deum' et post pauca: 'uterque reus est, et qui veritatem occultat, et qui mendacium dicit, quia ille prodesse non wlt et iste nocere desiderat'. et sequitur: 'nemo peritorum aut

Not to fight falsehoods means to betray the truth

2 sumimus B^aD 3 A^1 *in marg.:* Crisostomus vicesima quinta *scripsi cum edit. Migne* 45ª *CD, A in marg.* 50¹ AB^a 5 etsi B^a etsi amp *A, sed* amp *lin. obducta deletum* si *CD* 12 sunt *ACD* sicut B^a 8 pdunt *in correctura A, compendio om.* 14 quietequie *A, sed posterius* quie *linea deletum est* 15 A^1 *in marg. infer. (infra col. 38ª) litt. rubr. notavit* mors predicatoris pro Cristo suscepta magis ecclesie prodest quam sua vita 18 C^1 *in marg.:* Nota pro veritate dicenda 20 iram B^1 *in marg., locus rasus in contextu* B^a 21 timet *marg. adscriptum A, incertum a quo*

3 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 56 (Opus Imperfectum in Matthaeum) pag. 762 (cap. XXV)* 12 *v. 32* 18 *C. J. C. (Friedberg) II c. 80 C. XI q. 3 pag. 665; cf. ibid.: 'caput hoc non est inventum apud Augustinum, cuius posteriorem partem citat Burchardus ex dictis Augustini'* 24 *cf. ibid. c. 85 C. XI q. 3 pag. 665*

prudencium putet, quod minus sit periculum in verbis ligwa menciendo quam manibus sangwinem fundendo. melius est autem pro veritate pati supplicium quam pro adulacione beneficium'. et utinam clerici, adulantes pontificibus magnificando blasfeme eorum potestates, attenderent istam sentenciam!

Better die for truth than live by the rewards of flattery

quantum ad exempla Cristi et apostolorum, patet, quod nos debemus pensare circumstancias et facere similiter, ad quod iuvat precipue, ut sancte vivamus studendo scripturam sacram, quia non potest cum istis deesse nobis spiritus consilii, ne arguamus per locum ab insufficienti similitudine: Cristus et apostoli fugerunt persequentes, igitur nos non debemus fidelibus fratribus nos exponere corripiendo occulte vel publice, secundum quod peccatum est occultum vel publicum, nec dicere generaliter veritatem scripture sacre, si exhinc ecclesia malignancium offendatur. quomodo, queso, sequimur martires vel sanctos confessores, qui pro questu vel ocio non audemus dicere fidem scripture coram domesticis, quam ipsi ad profectum sui et ecclesie confessi sunt coram sevissimis persecutoribus et tyrannis, specialiter cum pro defensione scripture discernimur a pseudo-apostolis et reportamus ex fide scripture lucrum beatitudinis. unde beatus Augustinus in De Verbis Domini, sermone vicesimo exponens illud Matth. vicesimo quarto: ve pregnantibus et nutrientibus: 'fratres', inquid, 'obsecro vos, attendite scripturas sanctas; si aliquem fefellerunt, si aliquid dixerunt, et aliter accidit, quam dixerunt, necesse est, ut usque in finem sic fiat, quemadmodum dixerunt. non nobis promittunt scripture in hoc seculo nisi tribulaciones, pressuras, angustias, aug-

Nowadays many are afraid of asserting the truth before their household people, but the martyrs hurled it at the Worst tyrants

2 fundando B^a 3 pati *int. lin. add. A* 4 A^1 *in marg. minio:* Nota de adulacione 13 D^2 *in marg.:* nota 15 vel *ACD* ut B^a 23 ex *correxit D* 27 aliquem *C, A in marg. corr.* aliquid B^aD, *expunctum in A* 30 A^1 *in marg. infer. rubr. litt. cum sig. marginali:* Scriptura sacra hic non promittit nisi tribulaciones

24 *cf. Opp. tom. V (Enarratio in Psalm. XXXIX 28) 454*
25 *v. 19*

It is true, the professor of truth must suffer

menta dolorum, habundanciam temptacionum, sicut et ipse dominus in ewangelio dicit: in mundo pressuram habebitis, et iterum: mundus gaudebit, et vos tristes eritis, sed tristicia vestra vertetur in gaudium. ad ista precipue nos paremus die, ne imparati deficiamus. de ipsis enim tribulacionibus, cum ewangelium legeretur, audistis: ve pregnantibus et nutrientibus. pregnantes sunt, qui in spe temporalium intumescunt, ut sunt cupidi sicientes bonum alienum, qui langwent circa fructum stercorum, ut fiant magni in
fol.38c seculo; nutrientes autem sunt lactentes', || mendaciis conniventes, ut defendant temporalia perquisita; ipsa enim sunt filii eorum adulteri et abortiva monstra, usque ad mortem lactencia et usque ad inferum trahencia. quo non obstante ex defectu fidei scripture palliamus ex scriptura habundanciam secularem temporalium, dampnantes paupertatem ewangelicam. tales autem, qui de diabolo conceperunt dolorem et pepererunt iniquitatem, ut dicitur Psal. septimo, ex fide scripture reportabunt ve tam in hora mortis quam in die iudicii, cum temporalia proles diaboli sugunt dulcedinem lactis, secundum quod cristianus ut infans concupisceret celestia et quereret iuxta doctrinam apostoli, que sursum sunt, et non saperet temporalia super terram, succis autem bonis spiritibus, ex quibus oriretur dulcedo celestium, remanet cadaver quoad deum mortuum et ex defectu levefaciencium irremediabiliter gravefactum, que gravedo facit lactantem in puncto descendere ad inferna, cum

---

2 dominus AB^aD debemus (? deus) C, *compendio superscripto sup.* deus *lectio dubia est* 9 sunt ACD sicut B^a 11 A^1 *in marg. super. (sup. col. 38c) rubr. litt.:* Contra palliantes habundanciam temporalium lactentes B^aCD latentes A, *sed* c *superscripto primae verbi parti correxit in* lactentes 12 defendent D 13 ipsorum CD 19 ex psal. D 22 ut AB^aC vel D 23 et AB^a vel D; *expunctum* C, *int. lin. superscr.* C^2 et sunt *om.* D 24 autem ACD ac B^a 25 oriretur C^2 *in marg. corr.*, orietur *expunctum* C 28 infernum CD

---

2 *cf. Joh.* 16_{33} 7 *cf. Matth.* 24_{19}; *Marc.* 13_{17}; *Luc.* 21_{23} 19 *v. 5 sqq.*

obiectum affectus trahit ipsum ad sui coniugium. illum igitur sensum habuit Cristus de pregnantibus et nutrientibus ad incuciendum eis timorem de die iudicii, prophetans bella, dissenciones et prodiciones occasione affeccionis temporalium refrigescere faciencium caritatem, et tamen non obstante toto clamore terrifico scripture nulli plus contendentes siciunt temporalia quam nostri clerici, nec plus impugnant in re scripturam sacram, persequendo eos, qui ipsam magnificant. talis autem apostata est hostis dei et ecclesie, diabolo periculosior et infideli deterior, et, ut ego credo, adiuncta pertinacia periculosus hereticus.

A given case proves the foregoing remarks

ad cuius declaracionem suppono istum casum, quod Petrus dogmatizet illum binarium, quod scriptura sacra sit secundum magnam partem sui falsa, heretica et blasfema, secundo quod nemo debet concedere catholice, quod Cristus passus fuit in cruce. suppono secundo, quod Paulus quoad utrumque istorum dogmatizet oppositum, ut puta, quod nulla scriptura sacra est falsa, heretica vel blasfema, et quod cristianus debet concedere catholice, quod Cristus passus fuit in cruce eo, quod scriptura sacra, ecclesia catholica et sancti doctores tradunt nobis fidem catholicam sub ista forma, et defendat uterque constanter dogma suum usque ad mortem. tunc patet tercio, quod alter istorum est hereticus, cum in precipua materia fidei pertinaciter defendunt contraria; ideo oportet, quod alter eorum dogmatizet pertina-

---

4 *D¹ in marg.:* prodiciones *A¹ (?) in marg. adnotavit* ted. *sed quid significet, nescio; forsitan* ced *breviatum pro 'caedes'?* 6 tamen *ABᵃ* cum *CD* 10 ap *sequitur rasura, deinde* stata *Bᵃ*, o *omisit corrector (B¹)* 14 dogmatizat *Bᵃ* sacra *om. C, marg. adscripsit C²* 17 uppono *Bᵃ*, s *erasum, sed in marg. additum est* 18 *B⁴ in marg.:* Nota istum casum 22 scriptura sacra *in rasura Bᵃ* 24 constanter *marg. postmodum adscripsit D, omisit in contextu* 25 *et* 27 aliter *A*

---

14 *Petrus hoc loco non significat apostolum Christi, sed 'hominem aliquem', ut logici utuntur in suis disquisitionibus nomine Balbus et Caius, cf. supra pag. 128* 18 *Paulus: cf. quae modo dixi de Petro*

citer scripture sacre contrarium, ideo nullus est verior casus heresis scolastice, quam est iste. ego autem fateor, me esse secunde sentencie cum Paulo. nec valet dicere, quod equivocatur in utroque istorum. ideo sic fol. 38^d dicentes non dogmatizant contraria. illud videtur quo || ad dicta dogmata in tribus deficere, primo in hoc, quod Petrus manifeste dicit, quod scriptura sacra secundum partem hereticam est contraria sibi ipsi, ideo oportet, ipsum univocare in sensu scripture sacre, dicendo, quod ad sensum, quem intendebat autor, est heretica, ut patet inferius; secundo in hoc, quod tunc liceret equivocare in materia fidei contra scripturam sacram, contra doctrinam ecclesie et contra sentencias sanctorum doctorum, quod iterum Paulus dicit esse hereticum. nam tunc liceret dogmatizare conclusiones novellas pessime sonantes ex insolita logica adinventa. tercio in hoc, quod Petrus consequenter respondendo sicut negat, quod Cristus est passus, quia non secundum deitatem, sic debet concedere, quod Cristus non potuit pati videri vel sentire aliquo sensu corporeo. et per idem concederetur, quod Cristus non potest esse homo vel incarnatus, quia non carni ypostatice copulatus; nam hoc non potest secundum deitatem, ut notum est cognoscenti predicacionem formalem. et per idem negandum foret, Cristum fuisse pauperem, egenum vel inopem; et sic de aliis predicatis humanis. ex quibus sequitur, negandum esse consequenter, quod Cristus sit capud ecclesie secundum eius humanitatem, vel quod sit pater noster, aut quod dedit nobis exemplum faciendo opera humana ad finem, ut membra ecclesie sue faciant similiter et periret tota cristiana religio. ideo vel sancti doctores

In question of doctrine all ambiguities are excluded by Holy Scripture

5 docentes B^aCD A^1 *in marg. super. (sup. fol. 38^d) litt. rubr.:* non licet equivocare contra scripturam in materia fidei 11 univoce *(expunctum)* equivocare *D* 20 setiri B^a *compendio omisso* 23 divinitatem B^a 24 foret *marg. adscripsit* C^2 27 esse D^1 *in marg. add.* *om. D* 30 ut *ACD* vel B^a

19 *sententiam similem profert JW De Beata Incarnatione pag. 32; 179 et ita non semel*

mentiti sunt affirmando sentencias tales hereticas, et per consequens ipsimet fuerunt heretici, vel aliter nostri scolastici istam sentenciam hodie tam pertinaciter seminantes. ponit enim Augustinus in libro suo Contra Mendacium cap. nono et allegavi sepius, quod scripture non invidentur discentibus, quod hiis modis obscurantur, sed comendantur magis, ut quasi subtracta desiderentur ardencius et inveniantur desiderata iocundius, tamen vera non falsa dicuntur, quoniam vera non falsa signantur seu verbo seu facto; que signantur enim, ipsa utique dicuntur, putantur autem mendacia, quoniam non ea, que signantur, vera dicta intelliguntur, sed ea, que falsa sunt, dicta esse creduntur. et ponit exemplum multiplex.

All faith is grounded on Holy Scripture

male igitur intelligentes sunt causa, quare scripturas viciosas, non sacras falsificant occasione male accepta ex scriptura sacra. et sanctus Thomas secunda secunde, qu. centesima decima articulo tercio 'dicendum', inquid, 'quod nec in ewangelio, nec in scriptura canonica fas est opinari, quod aliquod falsum asserit, nec quod scriptores in eis dixerunt mendacium, quia tunc periret fidei certitudo, que autoritati scripture sacre innititur'. et idem dicunt alii doctores concorditer.

ex omnibus istis colligitur, quod non foret sani capitis, facere predicatorem revocare in rivulo veritatis, quod doctrina sana propter sonum et pruritum aurium foret subticenda. || nam hoc revocato et confesso suo fol.39a

3 C^3 *in marg.:* Augustinus seminatos *D* 4 post a *(expuncta)* ponit *D* enim AB^a *om. CD, sed* autem *int. lin. add. prima manus C, in marg.* D^2 6 sed *corr. D* 8 tamen AB^aC cum *D* 10 qui *D* 13 dicta *om. D* 14 cause *D* 16 B^4 *in marg.:* Nota sanctum Thomam de veritate scripture 21 autoritas *D* 26 foret *C, sed* C^2 *superscripto* non *vitiose emendavit*

4 *cf. Opp. tom. VIII 1802 sqq.; 1810 sqq.* 17 *cf. Summa Thomae de Aquino, liber secundus impressus Basilee a. 1495, 26. Aug. (patet usui publico in Bibl. Reg. Publ. Dresdensi sub Theol. Cathol. a 93 (sine numero foliorum), II 2, processus tertius* 23 *cf. e. gr. August. Opp. XIII 1620; III 23 et ita non semel*

contradictorio concedendum foret, quod omnis doctrina sana propter sonum et pruritum aurium foret subticenda. sed nec sophista dubitat, quin unquam foret talis confessio ad salutem.

CAPITULUM QUARTUM DECIMUM.

Objection: may a Christian conceal the truth for fear of giving offence?

Ulterius pro declaracione materie de veritate dicenda obici potest multipliciter. et primo, quod licet in casu tacere veritatem fidei, quantumcunque magna necessitas urgeat ipsam detegere. et est casus iuris specialis de ortu scandali sive predicaturi sive populi audituri, sive alterius persone scandalizate ex actu talis officii predicandi. nam primo Decretalium De Renunciacione: 'Nisi cum pridem' dicit ecclesia, quod 'sex sunt, propter que cedendi potest episcopus licenciam postulare, scilicet consciencia criminis, debilitas corporis, defectus sciencie, malicia plebis, grave scandalum, irregularitasque persone. in quibus omnibus est observanda cautela, ut quodcunque reddens hominem indispositum simpliciter ad exequendum pastorale officium, nedum dat sibi cedendi licenciam sed, ut ego credo, necessitat ad cedendum. si igitur propter scandalum episcopi,

---

3 numquam B^aCD 5 cap. 14[m] *in fine lineae ultimae cap. prioris litt. rubr. adscriptum sicut fere semper per totum processum tractatus nostri A* B^aD *in marg.:* cap. 13[m] 14 cedendi *cuncti codd., qui, ni fallor, in animo habent, quae infra sequuntur de episcopo, qui propter scandalum sui adversarii debet 'cedere' suo episcopatui etc. cf. etiam, quae his verbis praecedunt* tacendi *Friedbergius* 15 constancia B^a 19 ad *in margine adscriptum A* *om. D* 20 cedendi *om. C.* credendi B^a, *in marg. additum* (c^e^dendi). *quod* credendi *legendum esse arbitror, cf.* c^e^do, *quod exstat in eadem linea codicis* sed *(corr. in loco raso)* necessitat *D*

---

12 *cf. C. J. C. (Friedberg) II Decr. Greg. IX lib. I c. 10 tit. IX (De Renuntiatione) pag. 107* 17 *cf. metricum illud: Debilis, ignarus, male conscius, irregularis, Quem mala plebs odit, dans scandala cedere possit*

propter scandalum populi subiecti, ymmo propter scandalum sui adversarii debet episcopus cedere suo episcopatui, multo magis vel a pari debet propter scandalum dimittere perpetuo officium predicandi, et per consequens in multis casibus veritas male sonat.

What is offence?

pro responsione ad istud, supposita quidditate scandali cum suis distinccionibus, notandum primo, quod contingit, hominem scandalizari dupliciter ex sonancia veritatis vel occasione male accepta vel occasione male data, ut distingwit apostolus Rom. septimo. secundo notandum secundum Hostiensem et Bernardum, quod triplex est veritas ad propositum, scilicet veritas bone vite sive iusticie, veritas doctrine et veritas sentencie. istis suppositis dico tercio, quod nemo debet scandalizare alium secundo modo, i. e. occasione male data propter aliquod bonum mundi pro eo, quod nemo debet peccare propter aliquod tale bonum. omne sic scandalizare est

---

1 scandalum *deest* B^a 3 vel *ACD* ut B^a 4 dimittere *(?)* B^a 6 A^1 *in marg.:* Nota de duplici scandalo quidditati *ACD* 8 tripliciter B^a 10 secundo *om. D, add.* D^1 *in marg.* 11 est secundum *CD* hostiensem *ACD* hostilem B^a $A^1 D^2$ *in marg.:* triplex veritas 15 i. e. *A* scilicet $B^a CD$ 16 pro *AD* patet $B^a C$

---

10 *v. 7 sqq.* 11 *Henricus de Bartholomaeis, de Suse sive de Segusia, Archiepisc. Sistaricensis a. 1250, Cardinalis Hostiensis appellatus, 'Fons Juris utriusque et Orator', diem obiit a. 1271 (at cf. Matthew, U. E. W. of W. pag. 489). Summa Jur. Can., quae ab eo Summa Ostiensis appellari consuevit, opus eius praecipuum est. ex aliis eius scriptis memoria digna affero Comment. in Epist. Decretales et Com. in Decretum, publici iuris facta edit. Lugdunensi 1588 et Parisiensi (sine anno): Egregii etc. domini Henrici Card. Hostiensis lectura in V Decretal. Greg. libros, nun primum impressa etc. verba ipsa Hostiensis non inveni; cf. quae de hac re in similem modum disputat fol. CLXXXVIII^c sqq. cf. Migne, Patr. Ser. II 182—185; verba ipsa in Bernardi opp. nusquam inveni; sed vide vol. 182 Tract. De Grad. Humil. pag. 943—946 (561 crassioris char.) de tribus gradibus agnitionis veritatis; cf. etiam de 'scandali dimissione', de qua JW supra disputat, ibid. pag. 140; 196—197; 908*

peccare, ergo nemo debet sic scandalizare propter aliquod bonum mundi. et de tali scandalo activo loquitur apostolus prima Cor. octavo et allegat Decretalis predicta: si, inquid, esca scandalizaverit fratrem meum, non manducabo carnes in eternum. et sic loquitur Cristus Matth. duodevicesimo: qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola azinaria circa collum eius et demergatur in profundo maris. ve mundo ab scandalis!

The confession of truth ought not to be stopped for fear of causing scandal

secundo dico, quod catholicus debet sinere, quod frater scandalizetur primo modo, ut veritas declaretur. patet libro quinto Decretalium 'De Regulis Juris': 'Qui scandalizaverit': 'utilius', inquid canon, 'scandalum nasci permittitur, quam ut veritas relinquatur'. et patet ex opere et verbis Cristi. nam, ut patet proximo capitulo, Matth. quinto decimo legitur, quomodo Cristus reprobans cerimoniam lotionis pharizaice, respondit apostolis dicentibus: scis, quia pharizei audito hoc verbo scandalizantur, sinite, inquid, eos, ceci sunt
fol. 39b duces || cecorum. et simile patet Luce undecimo. si ergo magister optimus acutissime, apertissime et comunissime arguebat scribas et pharizeos, quos scivit ex

1 propter *D, sed in marg.* D^2 *add.* o *(quae praecedebant abscissa)* debet sacra scriptura, *locus ut mihi videtur corruptus* 3 I Cor. octavo *emendavi ex auctoritate Scripturae* Cor. IX° *cuncti codd.* conclusionem (conclusio *expunctum, exitus nom.*$_e$ *correctus, incertum in quid* predictam *D* 7 credit (edit. *cf. supra 331 20)* B^a 9 profundum B^a*CD* 15 ut *om. D, add. prima manus in marg.* 18 locucionis *C; D expuncto* cu 19 scis *correxit A (ex* scitis) scitis B^a 21 cecorum *ACD* eorum B^a
A^1 *in marg. infer. (sub col. 39ª) rubr. littr.:* propter scandalum proximi non debet taceri veritas; *in marg. super. (sup. col. 39ᵇ):* quam sedule sine omissione dicenda est veritas

3 *v. 13* *cf. C. I. C. (Friedberg) II Decr. Greg. IX l. I c. 10 tit. IX (De Renuntiatione) pag. 109* 6 *v. 6—7* 13 *C. I. C. (Friedberg) II Decr. Greg. IX l. V c. 3 tit. XLI pag. 927* 16 *cf. supra pag. 319* 18 *v. 12; 14* 21 *v. 39 sqq.*

arguciis mala accepcione esse peiorandos, ut patet Matth. vicesimo tercio de ve octuplici eis dicto, patet, quod non movet, si proximus scandalizetur ex veritatis promulgacione, quod ideo non est dicenda, sed attendendum est ad animum promulgantis.

The truth of fact and of doctrine is never to be kept back

tercio dico, quod sicut veritas vite, que debet esse communis omnibus, non est in aliquo casu possibili omittenda, sic veritas sentencie spectans iudicibus aut et veritas doctrine spectans doctoribus numquam nisi propter insufficienciam dicentis vel ex defectu virium vel circumstancie est tacenda. prima pars patet ex hoc, quod omnis homo debet esse in gracia, a qua non licet excidere, sed eo ipso, quod manet sic in gracia, tenet veritatem iusticie, igitur illa pars vera. et secunda pars patet ex hoc, quod omnis sufficiencia nostra est a deo secundum apostolum prima Cor. tercio. si igitur deus dat nobis sufficienciam ad promulgandum veritatem sentencie vel doctrine et illud omittimus, omittendo peccamus in deum, in vanum accipiendo suam graciam, quod non licet. et patet, quod non licet omittere nisi ob defectum sufficiencie dicere veritatem. et hec racio, quare Cristus et sui apostoli tam sedule docuerant veritatem fidei scripture in tantum, quod reputati sunt insanes, ut patet Joh. decimo et Act. vicesimo sexto. aliquando autem non habet datus cristianus sufficienciam datam ad hoc ex defectu potencie corporalis, ut patet de lassis et infirmis, aliquando propter defectum circumstancie loci et temporis, ut contingit de quiescentibus in noctibus et viantibus in deserto, aliquando quia in

---

1 argumentis B^a mal *sequitur rasura* B^a *(pro* mala); a *addere corrector neglexit* 3 scandalizetur *A, in marg. add.* A^1 6 A^1 *in marg. miniavit* veritas< vite / sentencie 7 possibile B^a 9 et *A* eciam B^aC^2D 11 vel *A* aut B^aCD 20 non *om. A, in marg. add.* 22 quare (? gracie) *A* 24 ioh. C^2 *int. lin. corr.* ad ro *lin. obducta delet. C*

---

2 *v. 23 sqq.* 16 *v. 7* 24 *v. 20* *v. 24*

casu aliud opus foret sibi salubrius, ut patet de comedentibus, de ministrantibus in aliis necessariis et de necessitatis ad providendum sibi de necessario temporali; nam omnia tempus habent, ut dicitur Ecclesiastes tercio. ideo, ut dixi superius, requiritur in talibus spiritus consilii pro regula speciali.

The limits of its proclamation are found only in the quality of its contents,

quarto dico ut supra, quod in promulgacione veritatis attendi debet qualitas dicti, qualitas utriusque persone, inter quas debet esse relacio, et qualitas circumstancie ubilibet adiacentis. prima pars patet ex hoc, quod veritatis predicacio est pastus anime; ille igitur, qui pasceret personam vel populum, pararet pascendo pastum congruum. et hinc dicit apostolus prima Cor. tercio: quasi parvulis in Cristo lac dedi vobis, potum, non escam. sicut enim lac debite nutrit infantes sine dolo degentes, sic planicies scripture, quam nos oportet credentes studio masticare, excellenter nutrit neophitos. sed, ut dicit apostolus, sapienciam, que est solidus cibus, loquimur inter perfectos. et patet, quod debet attendi qualitas veritatis in ministracione doctrine; secundo debet attendi qualitas utriusque persone, cum theologus debet seminare veritatem scripture, non gesta vel cronicas mundiales, et precipue illas veritates scripture, per quas credit, auditorium ad honorem

in the character of the persons that have to deal with it

---

4 ecclesiastices B^a 7 A^1 *in margine inferiore cum signo marginali scripsit rubris litteris* nota circumstancias circa dicendam veritatem 9 in qua debet *(haec tria expuncta sunt)* inter *D* quas (? q̃u) *D; paulo inferius scriba pro* quas *utitur hac breviatura inusitata:* q̃as 14 parvul B^a, *exitus voculae erasus, omissa correctura marginali* 16 detegentes *A, priora* te *expuncta* fidei scripture B^a scripture *AD; C, sed in marg. add.* C^2 fidei 17 nos *A, correxit C* non B^aD credentes *D, iteravit sine sig. marg.* D^2 *in marg.* stu *litterae sequentes erasae* B^a, *in marg. addito* dio B^1 *rectam lectionem restituit* 19 prefectos *A* 20 veritatis in ministracione doctrine secundo debet attendi qualitas *om.* B^a 23 veritate B^a 24 ad B^aC *om. D; A, sed in marg. add.* A^1

---

5 *v. 1 sqq.* 5 *cf. pag. 326* 7 *cf. pag. 332 sqq.* 14 *v. 1—2* 18 *cf. I. Cor. 2 6*

and in the accompanying circumstances

dei et utilitatem ecclesie magis pasci, ut dixi superius ex doctrina Cristi Matth. septimo. tercio vero debet attendi qualitas circumstancie altrinsecus adiacentis, quia, si persona docenda sit faciliter || tractabilis, nondum fol. 39c in voragine vicii indurata, tunc debet moderato sensu et verbis mollibus demulceri. quodsi sit in medio Babilonie demersa et spes remaneat, quod ipsa vel populus audiens vel succedens sit ad profectum matris ecclesie arguendus, tunc ceteris paribus debet acute corripi, ut patet ex facto Cristi et doctrina apostoli Tyt. primo, precipientis sibi, ut omnino redarguat adversantes doctrine sacre scripture, propterea, inquid, increpa illos dure. et omnino caveri debet, quod tenderet ad defamacionem vel detrimentum persone, cum qua doctor comunicat, quod debet capi penes regulas scripture, et non semper penes iudicium exortati. et quia circumstancie sunt nobis infinite in talibus, debet hortator omnino attendere ad vite proprie sanctitatem et habere oculum simplicem, ex quibus sequente instinctu spiritus sancti debet agere confidenter. unde Augustinus epistola quadragesima septima ad Publicolam: 'absit', inquid, 'quod illud, quod propter bonum ac licitum facimus aut habemus, si quid propter hoc contra nostram voluntatem cuiquam male acciderit,

5 voragine *corr. in fine A* voraginem B^a moderate *D* 6 si *om. A, in marg. add. A*[1] 7 dmersa *C, superscripto* i C^2 *correxit in* dimersa 8 sit *ACD* sic B^a 10 tyt. 1° *A* titum 1° B^a ad titum 1° *C* tunc primo *suppletum in lacuna* D^2, *sed* D^2 *in marg. addito* thi *infeliciter correxit locum corruptum, quia utrum epistola apostoli ad Titum an ad Timotheum laudetur nequaquam apparet* 11 sane B^a 13 quod *correxit D* quod de *A, sed* de *lin. obducta deletum* 15 penes *add.* B^1 *in marg., locus rasus in textu verborum* B^a 16 exortati *A, in marg. add. cum sig. marg.* exortari A^1; *emendatum ex* exhortari *D* exhortati B^aC; 19 debet agere confidenter *om. A, in marg. addidit* A^1 20 113 *(expunctum)* epistola *D* XLVII^a *scripsi cum Maurinis* 113^a *codd.* 113^a *iteravit* B^1 *in marg.* 21 quod *A* ut B^aCD 22 ac AB^a et *CD* propter hoc contra *C* propter hoc *A, sed* contra *add. in marg.* A^1 per hoc preter B^a per hoc *D, sed* preter *addidit* D^2 *in marg.*

1 *cf. supra pag. 310* 2 *v. 6* 10 *v. 9* 20 *cf. Opp. tom. II 149*

nobis imputetur', quia tunc indubie Cristus foret summe culpabilis, et occupantes bona fortune, officia ecclesie et facientes quodcunque bonum de genere forent generaliter increpandi, cum fures invidi et avari occasione male accepta sunt exhinc scandalizati, et, sicut dixi proximo capitulo, foret pastus spiritualis et omne opus bonum de genere perpetuo subtrahendum propter timorem scandali prescitorum.

ideo regulariter faciat homo pia intencione bonum opus de genere, quantumcunque sufficit, et nedum est licitum, sed meritorium, et in omnibus istis iudiciis sit scriptura sacra regulatrix, ut docet Augustinus epistola septuagesima octava Ad Ecclesiam Yponensem: 'utinam', inquid, 'sacre scripture mente solicita intendentes in quibusque scandalis adiutorio nostri sermonis non egeritis'. ipsa enim docet, quid est bonum et quid malum, quod est necesse nobis cognoscere, quia, ut dicit Augustinus in predicta epistola Ad Publicolam, 'si quis bonum esse putaverit, quod malum est, et fecerit hoc putando, utique peccat, et ea omnia peccata sunt ignorancie'.

Holy Scripture also decides upon the nature of an offence

habito igitur ex scriptura, quod opus sit bonum, est duplex divisio. vel pie creditur proficere matri ecclesie sine evidencia, quod cuiquam scandalum oriatur, et tunc faciendum est bonum, licet scandalum eveniat, quia aliter, ut Augustinus arguit, nemo haberet ferramenta domestica vel agrestia: 'ne quis eis vel se vel alterum

4 invidi (? mundi) B^a*CD* 10 sufficiat *D* 11 iudiciis *margini adscripsit* C^2 sit *A*B^a*C* erit *D* 13 LXXVIII[a] *scripsi secundum Maur. editionem* LXIV[a] *codd.* 15 quibusque *correxerunt CD in exitu voculae* 16 A^1 *in marg. miniavit* laus scripture est malum B^a 17 et quod *D* 18 D^2 *in marg.*: Nota A^1 *in marg.:* Augustinus quis *ACD* quid B^a 22 A^1 *in marg. infer. rubr. litt. cum signo marg. notavit* quomodo scandalum est vitandum et quomodo non 25 C^1 *in marg.:* Nota textum 26 ferramenta *iteravit cum signo marg. nova, ni fallor, manus in marg. A* ferrameta B^a *compendio omisso* 27 agrestia *superscripto* a *super* grestia *corr. A*

5 *cf. supra pag. 292 sqq.* 12 *cf. Opp. tom. II 241* 22 *cf. ibid. (Epist. quadragesima septima) 148—149* 26 *cf. ibid. pag. 149*

interimat', nec habenda foret arbor vel restis, 'ne quis se inde suspendat, nec fenestra facienda foret, ne per hanc se quisque precipitet'. et ut breviter dicatur, nemo haberet usibile, cum nichil sit in usu hominum bono aut licito, unde non posset eciam pernicies irrogari. multo magis igitur predicacio veritatis scripture non debet omitti ex hoc, quod aliqui preter intentum || dicentis scandalizantur. si autem doctor putaverit, ex publicacione veritatis scripture aliquos scandalizari et plures vel aliquos ex occasione data proficere, non obstante scandalo suspicato est pie veritas predicanda; pie dico, non intelligendo fratris scandalum, sed dolendo ac de cautela tollendi scandalum ex modo dicendi sagaciter cogitando et prudenter aliquando ad alia bona opera alternando. ad quod captandum requiritur spiritus consilii cum scriptura.

No truth is to be withheld from fear of giving offence

fol. 39[d]

nec moveat, quod tam sepe dico, hominem habere spiritum consilii, ymmo debere credere, quod sic habet, quia quilibet debet examinare vitam propriam, quousque non fuerit sibi conscius de mortali, credendo absque formidine, quod sit in caritate, quia aliter non celebraret sacerdos nec cristianus faceret meritorie quodvis opus, cum ex fide scripture prima Cor. tercio decimo: quidquid homo fecerit, dum caritatem non habuerit, non tunc sibi proficit ad salutem.

istam igitur examinacionem tractare diligentissime est necessarium cuilibet viatori, cum quilibet sicut debet habere spem sue salvacionis, ita debet credere absque

---

1 *A in marg.* arbor, *paulo infra* fenestra *iteravit nova illa manus* quis *ACD* quid *B[a]* 4 habebit *C* habet *D* vi *(expunctum)* usibile *A* 5 possit *B[a]* 8 scandalizentur *D* 10 aliquos *correxit C* alios *D* 12 intendendo *B[a]* 14 aliquando *A* quandoque *B[a]CD* 17 *C in marg. addidit* Nota discrecionem intra *(?)* predicacionem *C*[1] *D*[2] *in margine:* Nota 18 credere *om. A, in marg. additum* 22 meritorius *D* trenorum *(expunctum)* I[a] *A* 26 *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg. notavit* omnis homo debet credere, quod habet spiritum sanctum et consilii 27 sicut *int. lineas add. A*

---

23 *v. 1—3*

Those who live in grace are filled with the Holy Ghost

formidine, quod sit in gracia gratificante. et cum sequitur ulterius, si quis est in tali gracia, tunc habet spiritum sanctum in cunctis operibus huiusmodi se dirigentem, sequitur, quod omnis homo debet credere, quod sic habet spiritum sanctum, quod, quia infidelis, falsus cristianus et dampnatus, non faciunt, ideo continue peccant ex verme consciencie, quia faciunt, ut non debent. qui enim debet credere consequenciam, et antecedens debet credere et consequens. unde in primitiva ecclesia scierunt fideles comuniter, quod habuerunt spiritum sanctum moventem, nedum sicut oportet, omnem creaturam habere spiritum sanctum moventem, ut dicunt fideles philosophi, sed speciali modo habendi per inhabitacionem gracie, saltem secundum presentem iusticiam, quod possunt cognoscere ex fructu spiritus. nam iuxta apostolum Gal. quinto cap. sunt duodecim fructus spiritus, quos vel quemcunque eorum aut virtutem quamlibet cristianus habuerit, habet indubie spiritum sanctum. ymmo sicut cristianus tenetur fateri, quod est cristianus, et non est cristianus, nisi habuerit spiritum sanctum, tenetur credere, quod habet spiritum sanctum. quid, inquam, foret nocius homini quam actus caritatis? sic enim crediderunt apostoli scripturis, Joh. vicesimo, quando audierunt a Cristo: a c c i p i t e s p i r i t u m s a n c t u m, quod habuerunt illum spiritum, eo quod veritas, que mentiri non poterit, hoc promisit. sic et clerici in accipiendo ordinem sacerdocii, ymmo omnes rite confessi et non sibi ipsis conscii idem credunt. nec ex isto

---

5 falsus AB^a factus D, A^1 *in marg. addidit; C lin. obducta del. et in marg. eadem manus* falsus *restituit* 8 igitur enim B^a 11 *et* 12 monentem A 14 instantia *(abrasum)* iusticiam D 18 habet *om. D, in marg. add. ead. manus cum sig. marginali* indu. *sequitur rasura, in marg. add.* bie. *ut lectio ceterorum restituatur* B^a 23 quod *(lin. delet.)* apostoli A 24 accipite C^2 *in marg.* capite *(expunctum)* C 26 et A eciam B^aCD

---

16 *v. 22;* fructus spiritus *i. e. caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas* 23 *v. 22* 25 veritas *i. e. Christus*

sequitur, quin sanctis licet formidare, si opus, quod faciunt, sit bonum de genere, quia contingit hominem merendo facere malum de genere, et contingit peccando mortaliter facere bonum de genere. ideo aliud est dubitare de bonitate morali || et aliud de bonitate naturali fol. 40a in opere. quamvis igitur liceat cristianum credere, quod habet spiritum sanctum, verumptamen contingit, pseudo-discipulos fingere ypocritice, quod habent spiritum sanctum. ideo ad discernendam discoliam oportet, quod sacra scriptura et eorum opera ei conformia indicent veritatem. nos itaque, qui sumus elongati ab experimento spiritus, quem sancti habuerunt in primitiva ecclesia, debemus hortari nos et alios ex autoritate scripture.

et si queratur a nobis, utrum habeamus spiritum sanctum, possumus constanter asserere, nos credere, quod habemus, postposita presumpcione et adiecto timore casus a gracia, eroici vero, qui sunt familiariores spiritui, possunt amplius cum discrecione concedere, quod habent spiritum sanctum sic mandantem.

unde miror, quod quidam nostrum imponunt calumpniam dicentibus, quod habent spiritum sanctum hoc eis dicentem, et tamen ipsimet vocantes fratres suos maniacos, frontose asserunt, se scire neminem plus honorare scripturam sacram, quam ipsi faciunt. ego autem constanter assero, quod, si cristianus tantum honorat scripturam sacram ut aliquis homo mundi, tunc ipse est deus et per consequens plus quam aliquis cristianus. cristianus enim honoravit scripturam sacram

To uphold the authority of Holy Scripture, to preach it to the brethren and to die for it, that is the right love for Gods' word

1 *A*[1] *in marg. miniavit* Nota 5 *A prima manus in marg. infimo (sub. col. 39*[d]*) notam memorialem addidit hanc:* et aliud de bonitate naturali 10 sacra scriptura et eorum opera *A* scriptura sacra et opera eorum *B*[a]*CD* 12 quem *AC* quod *B*[a]*D* 16 adiecta *D* 17 eroyci *B*[a] erroici *C* sunt *omisit D* familiariores *D* famuliariores *B*[a]*C* familiores *A, sed in margine* ari *addidit, ut* familiariores *efficiatur* spiritum *(?) AB*[a]*D* 21 discentibus *A* hoc *ACD* hec *B*[a] 25 *A*[1] *in marg. super. cum sig. margin. rubr. litt.:* Nota quomodo Cristus honoravit scripturam ultra omnes 26 ut *ACD* velut *B*[a] 27 est *int. lin. add. A* 28 *A*[1] *in marg. miniavit* honor scripture alius *(expunctum)* cristianus *D*

9 *de* discolia *cf. pag. 344 lin. 4*

in re, ipsam insolubiliter autorizando, eius autoritatem suis fratribus preconizando et demum pro eius amore atque defensione mortem acerbissimam tollerando. tantum autem dare pro amore scripture nemo nostrum sufficit, licet sic dixerit: totam scripturam ex omnibus viribus meis veneror et amplector. honor enim scripture consistit in obedienti sibi conversacione et in bonorum operum ob amorem sui perfeccione et non in verbali amplexione.

He who lives in obedience to, and in active love of Holy Scripture truly honours it

redeundo igitur ad evidenciam primo tactam patet, quod conclusio prima assumpta vel est ex equivocacione impertinens vel est falsa. nam dimittens episcopatum suum propter scandalum, non exhinc absolvitur, quin debeat dicere veritatem fidei et pro ea mori, si oporteat, sicut debet omnis catholicus. ymmo sepe evenit, quod dimissio episcopatus foret causa, quare homo posset stare pro veritate liberius. unde nemo debet officium tale dimittere, nisi possit liberius defendere veritatem, nec oportet ex dissolucione talis officii, quod precludatur diacono officium predicandi, quia in quantum diaconus habet potestatem ewangelizandi. nec licet illam potestatem ligare et vel humanis tradicionibus impedire, nisi noto probabiliter, quod deus ligaverit, quod, quia habentibus iurisdiccionem, persepe est ambiguum. ideo debent cavere diligencius, ne abutantur potestate sua propter questum vel fastum de iurisdiccione vel invidia fratris sui. quicunque igitur prelatus processerit per censuras contra cristianum cum aliqua istarum circumstanciarum, abutitur

The privilege of proclaiming the truth to all men should not be restricted

11 quod B^a, *int. lin. add.* AC^2 *om.* *ACD* primo B^aCD 15 debet *(?) CD* 17 officium *in correctura A* 18 *A*[1] *in marg. infer. cum sig. marg. rubr. litt.:* Non licet ligare potestatem predicandi ut *(lin. deletum)* possit *A* 19 officii *om. D, in marg. eadem manus addidit* 22 et vel AB^a vel *CD* 23 habentibus *AC; D, sed* est *int. lin. add.* est habentibus B^a 24 est *C* *om.* B^aD*; A, sed add. in marg.* 25 abutatur *D* 26 invidiam B^a 27 igitur *ACD* autem B^a prelatus *correxit A, in marg. addidit aliquis* prelatus *litteris tam tenuibus, ut vix legi possit* 28 cristianum *correxit A*

10 *cf. supra pag. 331 sqq.*

potestate, ut patet in sexto Decret. 'Cum medicinalis' et sepe || alibi in multis legibus. sentencia igitur legum ecclesie dicit, quod sacerdos debet usque ad mortem stare pro fide non obstante scandalo inimicorum veritatis, ut patet septima qu. prima 'Adversitas' cum vero, et undecima qu. tercia 'Inter verba'. fol.40b

The duties of the confessor and the proclamation of the truth

secundo arguitur per hoc, quod iuxta supradictam sentenciam liceret ubique, semper et cuilibet dicere quamlibet veritatem, et per consequens nemo confiteretur alicui sacerdoti, quia ipse detegeret confessionem cuilibet. secundo periret sigillum consilii, cum licitum sit publicare cuilibet quantumcunque secretum consilium. tercio sequeretur, quod clericus in casu homicidii detegeret veritatem cuicunque querenti, et sic liceret clerico generaliter incurrere irregularitatem, et sequeretur confusio sponse Cristi. quarto sequeretur, quod iudex cognoscendo in iudicio ex noticia privata, quam habet ad partem, de parte iudicanda detegeret in iudicio veritatem et secundum illam daret iustam sentenciam. quinto sequitur, quod quantumcunque furioso et rudi populo foret veritas quantumcunque defamatoria et quantumlibet subtilis sentencia catholica sine captacione temporis vel circumstancie predicanda, quod nedum repugnat scripture sacre, sed eciam ingenio et evidencie naturali.

pro solucione illius argumenti oportet primo pre-

---

5 adversitas *D, sequitur locus vacuus* et 11^a *om.* B^a, *add.* B^1 *in marg.* 7 A^1 *in marg.:* nota bonas conclusiones iuxta *in correctura A* supradictam AB^a predictam *C* supra *(in correctura)* predictam *D* 8 et semper *D* 15 i, *deinde rasura,* rere B^a, *sed in marg.* B^1 *add.* incurere (!) 17 ex *ACD* hec B^a 18 veritatem in iudicio *D, sed lineolis superscript. mutatum in ordinem aliorum* secundum *ACD* sensum B^a 20 furiose B^a 21 defamatoria *iteravit* B^1 *in marg.* 22 catholica *ACD* theologica B^a captacione AB^a capcione *CD* 25 D^2 *in margine notavit:* responsio istius B^a

---

1 *cf. C. J. C. (Friedberg) II l. V cap. 1 tit. XI pag. 1093* 5 *cf. C. J. C. (Friedberg) I Decr. II pars c. 48 C. VII q. 1 pag. 586* *cf. ibid. c. 55 C. XI q. 3 pag. 658* 7 *cf. supra pag. 334*

mittere, quomodo necesse est, tam doctorem quam auditorem illius sentencie cognoscere fraudes fallacie consequentis. aliter enim posset dogmatizans et specialiter reportans decipi et utraque pars ex ignorancia virtutis verbi scandalizari. nam iuxta numerum quinarium predictum volentes defamare confratrem suum sinistre eliciunt ex inadvertencia ad fallaciam consequentis conclusionem quintuplicem.

The objections just made are met with

arguunt enim, si omnis veritas sit ubique et semper dicenda quia a deo, igitur omnis veritas est ubique et semper dicenda a quocunque homine, cum notum sit, quod sequitur e contra et non sic.

arguunt secundo, si veritas peccati et scandali sit dicenda quia a reo in forma confessionis Cristi vicario, igitur est dicenda toti populo conversanti declamatorie et expresse a proprio confessore.

arguunt tercio, si veritas sit dicenda ab isto requisito de fuga latronum quia veritas caritative edificatoria ad salutem, igitur ab eodem dicenda est eadem veritas de veri existencia hominis persecuti.

quarto arguunt, si veritas dicenda est isti populo per viam exortacionis quia aliquod quinque verborum, de quibus loquitur apostolus prima Cor. quarto decimo per sacerdotem missum a deo ad illud officium, ergo a quolibet laico vel sacerdote dicenda est eidem populo pro eodem tempore quecunque veritas inedificatoria vel quantumlibet scandalosa.

quinto arguunt dicto vel facto quocunque cum circumstanciis quantumlibet malis, ex doctrina huius doctoris sequitur, quod nunc est a me taliter faciendum, quia ipse

2 istius B^a 6 eliciunt *om.* CD 8 quintuplicem C, *sequitur lacuna, in qua* C^2 eliciunt *supplevit* 9 D^2 *in marg.:* 1 10 igitur *om.* B^a 12 quod *in marg. add.* A, *in textu* cum 14 reo *correxit* D 17 D^2 *in marg.:* 3 19 eisdem B^aCD 20 de veritas *(utrumque linea deletum)* de C veri CD ubi AB^a 21 D^2 *in marg.:* 4 23 1ª *om.* A 24 illum B^a ergo (? conclusio) A 28 D^2 *in marg.:* 5

5 *cf. pag. 342* 23 *v. 19*

asserit, quod omnis veritas est dicenda et omne opus faciendum quia a deo, ideo ego hoc faciens non sum culpabilis, cum solum facio faciendum.

There is an ethical aim in all proclamation of truth

tales sunt innumere arguciones discolice, quibus seminatur scandalum in ecclesia sancta dei. non enim attendunt mittentes sic scandalum, quomodo arguendo a tali generali ad suum speciale est fallacia consequentis, | fol. 40c nec attendunt doctrinam philosophorum et theologorum, quomodo in operacione morali sit circumstancia precipue attendenda. iterum, ut dixi alias, tam theologi quam decretiste dicunt, quod 'deus est remunerator adverbiorum'; oportet igitur attendere in tali dicto generali ad circumstancias persone agentis, ad circumstanciam obiecti vel populi pacientis, ad circumstanciam qualitatis operis et ad circumstancias loci vel temporis, ut metricus docet quoad loquelam dicens:

si sapiens fore vis, sex serva, que tibi mando,
quid loqueris, et ubi, de quo, cui, quomodo, quando.

et quantum ad circumstancias operis meritorii in generali sunt iste septem circumstancie annotande:

quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

et patet ex dictis istis duobus capitulis, quomodo, ne darem scandalum, sed excluderem ab emulis occasionem mendaciter defamandi, expono circumstancias, cum quibus sunt talia facienda, et quomodo inadvertencia vel ignorancia veneni fallacie consequentis plurimos scandalizat.

2 ego *correxit A* 5 enim *A* igitur B^aCD 6 sic arguendo B^a 7 generale B^a A^1 *in marg. infer. (sub col. 40^b):* Quomodo omnis veritas est dicenda per deum etc. *rubr. litt.* 9 fit *A* 10 iterum *A* in tantum B^aCD 12 oporteret B^a 17 D^2C, A^1 *(?) in marg.:* versus 19 et AB^aD exemplum *(expunctum) C, int. lin. add.* C^2 et A^1 *in marg. miniavit* circumstancie < sermonis / operis 21 ubi *om. D, sed prima manus adscripsit margini*

4 discolice *a graeco* δύσκολος *i. e. morosus, difficilis, indisciplinatus, cf. I. Pet.* 2 18 10 alias: *ad quae verba respiciat, nescio; crebro ad dicta redit in scriptis suis, cf. e. gr. Pol. Works 560* 11 *dictum vulgare, tunc temporis in disputationibus scholarum saepe adhibitum, cf. Pol. Works (De Cit. Friv.) pag. 560* 22 *cf. cap. XII (inde a pag. 298) et XIII*

sic enim salutatus sum nuper a quodam doctore, quem credidi amicum meum specialem et defensorem precipuum catholice veritatis. et licet pacienter sufferam personales iniurias secundum regulam scripture, tamen necesse est michi ob honorem dei et profectum ecclesie, ut tollam ab ea scandalum, quod darem ex taciturnitate culpabili, respondere ad argumenta, quibus apparet multis doctorem docere, me et omnes fautores meos esse hereticos et regni subdolos proditores. hoc enim debeo facere secundum legem Cristi humiliter, pacienter et diligenter, cum Cristus et sui apostoli sic fecerunt. Cristus enim negavit, se esse demoniacum, Joh. octavo, et subditus erat dominis secularibus ut Joseph et cesari. nam precepit, cesari dari censum et in propria persona dedit pro se et Petro staterem, ut patet Matth. vicesimo secundo. quomodo igitur exemplatum est michi a Cristo, ut sim proditor regis mei?

The attack of a 'certain doctor' on Wiclif repelled by the latter

I don't mind personal abuse, but, not to give offence, I must not be silent

imponitur autem michi primo, quod tamquam periculosissimus inimicus ecclesie sum doctor fallaciarum eo, quod ex confessione mea propria frequenter equivoco et instar Cristi sum doctor equivocorum, equivocatorum, equivocorum equivocancium. sed noticia veneni fallaciarum, quam dat Aristoteles in Elenchis, tollit eviden-

First objection: As an interpreter of Holy Scripture I am accused of double dealing,

---

1 *A*[1] *in marg. infer. cum signo marg.* Responsio autoris ad argumenta cuiusdam doctoris *rubr. litt. addidit* salu- atus *D, sed* t *superscripto emendatum in* salutatus 4 *A*[1] *in marg.:* Nota 13 dominus *(expunctum) A, in marg. emendatum in* dominis sclaribus *C compendio omisso, in marg. C*[2] *iteravit* secularibus namque precepit cesari *om. C, in marg. add. aliquis* namque precepit 16 *22° AD* 22° et Matth. 17° *B*[a] *22° C, sed in marg. add.* et Matth. 17° 17 regis *AB*[a]*, correxit exitum voculae C* regni *D* 18 *D in marg.:* 1° 22 et equivocorum *B*[a] 23 elencis *A*

---

1 *quae sequuntur abhinc usque ad verba* cum ipsis subvertere etc. *pag. 375, a Lechlero (J. von Wiclif u. d. Vorg. d. Reform. Leipzig 1873) II pag. 605—621 publici iuris facta sunt* 12 *v. 49* 16 *v. 16 sqq.* 23 *locum hunc, libro et capite Elench. a JWo in incerto relictis, non inveni; sed de re Aristoteles egregie disputat De Sophisticis El., ed. Acad. R. Berol. III 91*[a]*; 92*[b]*; 94*[b]

ciam. non valet igitur argumentum ex particularibus illius materie in secunda figura concludere particulare, non inde consequens, sed e contra inferens antecedens.

Second objection: and of heresy, because I stick to the letter

secundo fit dupliciter argumentum obprobriosum ad probandum, quod sum hereticus, cuius argumenti recitacionem et solucionem, si non esset scole seduccio et fame insontum declaracio, mallem sub silencio preterire.

A reportatum est autem michi a tribus generibus auditorii satis sagacis, scilicet magistris arcium, religiosis possessionatis et fratribus, quod doctor assumit, me initi sensui verbali scripture sacre, racione cuius in errores plurimos sum prolapsus, ut inter multa exemplificat, quomodo ex illo textu apostoli prima Cor. secundo: spiritualis homo iudicat omnia, reputando me sic spiritualem, nullius iudicio nisi | iudicio divino et proprio me submitto; hoc autem est maximum signum heretici. si enim hereticus neminem in terris habeat, qui eum a suo errore compesceret, a quo de iure iudicari possit, quid restat amplius, nisi ut libere et sine freno suas hereses dogmatizet? cuius libertatis acquisicionem omnis hereticus summe desiderat. sic enim ille hereticus

Is Occam a heretic?

Occam et sui sequaces suos errores asseruit, sed stare iudicio summi pontificis vel ecclesie romane tanquam venenum effugerat, ne videlicet eorum doctrina igne examinacionis probata veritas in gazophilacium domini

fol. 40d

1 partibus B^a 2 ecclesie *(expunctum)* materie *D* particularem *ACD* 4 dupliciter *A* duplex *CD* triplex B^a 10 quod C^2 *int. lin. add.* et *(expunctum et linea obducta deletum) C in textu post* doctor *A add. int. lin.* n (? unde ? noster). *sed quid breviatura significet diiudicare non ausim* 11 sensu *A* 13 igitur ex *D* ig *(expunctum)* ex *C* 14 rep *(expunctum)* iudicat *A* 15 A^1 *in marg. super. (sup. col. 40*^{d}*) rubris litteris haec adnotavit:* Sic posset quis loqui contra hereticum 19 restat *in rasura corr. A* 22 hokham B^a hocham *CD; A in textu, sed in marg. aliquis (? Lechlerus ?) plumbo correxit* occam 25 gazophilacium *AD* gazofilacium B^a gasophilacium *C*

13 *v. 15* 21 *de haeresibus, quae dicuntur Occami, cf. Lechler, J. v. W. I 122 sqq.* 25 gazophilacium *a graeco* γαζοφυλάκιον *i. e. arca, in qua reponebantur thesauri divitum et opes erogandae pauperibus (cf. Luc. 21 1)*

reponatur et sentenciam dampnacionis reciperet doctrina erroris. eodem modo per omnia iste doctor iudicium summi pontificis et romane ecclesie subterfugit, ut liberius suos errores, ymmo ut verius dicam, hereses possit asstruere. vidi enim protestacionem suam, quam misit domino summo pontifici, in qua fatetur, se velle stare iudicio dei et eius universali ecclesie, sibi tamen cavendo diligencius, ne iudicio ecclesie romane vel iudicio summi pontificis sit subiectus. que protestacio videtur michi valde suspecta eo, quod, si eius conclusiones catholicas et pro utilitate ecclesie reputaret subicere se summo domino pontifici nec ecclesie romane eas tradere formidaret, ut ipsi examinarent, si dicte conclusiones teneri debeant vel dampnari.

Answer to A: 1. It is a downright lie that I have called myself a spiritual

istud longum argumentum includit venenum sextiplex. primo enim fundatur super mendacio. concessi quidem, quod s p i r i t u a l i s h o m o i u d i c a t o m n i a, sed non est hucusque auditum, quod iudicavi, me esse de numero illorum spiritualium, tamen recognosco et recognovi sepius, me esse miserum activum, mole mundialium pregravatum.

2.

On the contrary I submit to the judgment of the Church

secundum mendacium est, quod nolo stare iudicio alicuius nisi iudicio dei et proprio, quia, ut patet in protestacione, submitto me iudicio sancte matris ecclesie, et iste modus loquendi est scripture sacre conformior, generalior et humilior quam dicere, quod homo submittit se romane ecclesie, licet hoc implicet. volo enim sicut

---

1 dapnacionis B^a *compendio omisso* 9 suspec *(expunctum)* subiectus *D* sub. *sequitur rasura, deinde* ctus B^a, *sed* B^1 *in marg. addito* ie *aliorum lectionem restituit* 10 suspecta B^1 *in marg.* *locus rasus* B^a *in textu* 11 catholicas C^2 *in marg. add.* ca^cas^ *(expunctum) C in textu* utilitate *ACD* universalitate B^a 13 eas B^aCD eos *A* 15 A^1 *in marg. rubr. litt.:* Solucio 20 m, *sequitur rasura,* le B^a, *sed* B^1*addito* o *in marg. restituit* mole 22 olo B^a, *prima litt. erasa, quae fuerit dignosci nequit; addito* n *in marg. emendatum* 23 in *om.* B^a 24 A^1 *in marg. infer. cum signo marg. rubr. litt.:* Submissio autoris

---

16 *cf. modo dicta pag. 346*

debeo ex fide scripture esse subiectus omni homini propter Cristum.

3. It is God who judges the heresy of Papes

tercio implicat, omnem papam hereticum fuisse summum hereticum eo, quod multi fuerunt pape depravati heretica pravitate, et, ut doctor asserit, nemo debet in causa pape cognoscere nisi solum deus et ipse, que foret condicio summi heretici.

4.

quarto assumit, quod venerabilis inceptor Occam fuit hereticus, quod nec scit probare, nec sibi consonat, cum in hiis, quibus maxime videretur a fide devius, doctor iste fuit et est excellens et precipuus eius discipulus.

I deny Occam's heresy

ubi enim Occam ponit, quod nichil est nisi substancia vel qualitas, iste doctor ponit, quod nichil est nisi substancia, et illam vocat rem per se signabilem, sicut didicit ex Occam, ex || doctore de Aureolis et illis fratribus, quos nunc odit. fol. 41a

4 depravati *AB^a* dampnati *CD* 6 causa *ACD* casu *B^a* 7 condicio *AB^aC* iudicio *D* 8 rn *(expunctum)* venerabilis *D* *A* [1] *in marg. rubr. litt. exaravit:* de Occam occam *A* hokham *B^a* hocham *CD et sic semper inferius, nisi ubi contrarium testor* 9 sit *B^a* 12 occam ponit *in correctura A* 15 ocham *C*

12 *cf. G. Occami, Super IV Sentent. libros Scripta, impress. Lugduni per Joh. Trechsel, Alemannum, a. MCCCCXCV (exstat in Bibl. Reg. P. Dresdensi sub Theol. Cath. A 56), l. I dist. XXXVI q. 1 (voluminis folia numeris carent); ibid. dist. VIII qu. 2 (De Declaracione Predic.); de hac Occ. opinione cf. quae Ueberweg de illo disputat Grundriss d. Gesch. d. Phil. (cur. M. Heinze) Berl. 1886, II, 262. — Guilelmus Occamus, Joh. Duns Scoti discipulus, postea oppugnator subtilis, Anglus, natus incertum quo anno, floruit ca. annum 1330, cogn. Doctor Invincibilis vel Venerabilis Inceptor adornatus, defunctus Monachii, cum a Papa proscriptus apud Ludovicum Bavarum asyli tutamen repperisset, a. 1347, 10. April. — de eius scriptis, quorum plura Goldastius in Monarchia Imperii curavit recudi, vide Lelandum c. 326; Baleum V 18, Pitseum pag. 457; Fabricium, Bibl. med. et inf. lat. vol. III 466 et Ueberweg, Grundr. d. Gesch. d. Philosophie, II 260* 15 *Petrus Aureoli (Oriol), nat. Verberiae ad Oesiam Galliae, ord. Minorum, Parisiis theologiam docuit a. 1316; Archiepiscopum Aquensem (Aix) Narbonens. eum a. 1321 fuisse Trithemius ait, negant alii. scripsit Breviarium Bibliorum (s. Epit. S. Scripturae sec. sens. literalem), cuius editiones exstant Paris. 1508;*

5. I don't decline to submit to the jurisdiction of the pope,

quinto comittitur mendacium in hoc, quod imponendo michi hereses dicit, quod subterfugio iudicium summi pontificis et romane ecclesie, tum quia ex fide Cristus deus noster est summus pontifex, cuius iudicio humiliter me submitto, tum eciam, quia ecclesia universalis mater nostra, cuius filiacionem humiliter recognosco, est romana ecclesia, sicut patet ex iure canonico et confessione ecclesie. et patet respicienti protestacionem meam, quod nimis sinistre conclusum est, quod soli iudicio dei et meo proprio me submitto, cum ex protestacione formaliter sequatur oppositum.

6.

sexto comittitur condicionalis impossibilis, cum sic concluditur: si reputarem, conclusiones meas esse catholicas et ecclesie utiles, non dubitarem dare illas summo pontifici nec tradere eas exemplandas romane ecclesie. nam posset esse, quod dominus papa foret ignarus legis scripture, et quod ecclesia anglicana foret longe prestancior in iudicio veritatis catholice quam tota ista romana ecclesia collecta de istis, papa et cardinalibus. ymmo ex facto meo colligitur, quod non sum suspectus de formidine istarum conclusionum, cum transmisi illas per magnam partem Anglie et cristianismi et sic usque ad curiam romanam, saltem mediate examinandas. ymmo cum dictus doctor viderit protestacionem et illas, patebit per dei graciam, quod non timebo respondere sibi et omnibus suis complicibus vel in facie vel in scolis, quod

nor do I make a secret of my doctrine

---

1 iudicio quod *B^a* 8 confessione *B^aC* confratre *D, A in correct.* fidem meam *(expuncta)* protestacionem *D* 15 eas exemplandas *AB^aD* illas examinandas *C* 20 sum *om. B^a, add. in marg. B*[1] 21 illas *ACD* eas *B^a* 22 et sic *A* eciam *B^aC* *om. D* 24 *A*[1] *in marg. rubr. litt.:* ecce 25 timeo *B^aCD*

1565; 1613; Venet. 1508; 1571; Argent. 1514; cura A. Stephani Nov. repurgata et aucta Par. 1585; 1610; Rothomagi 1596; 1649; Lovan. 1647; de ceteris eius scriptis editis et ineditis vide Waddingum pag. 276 et J. Longum pag. 628; Fabric., Bibl. lat. m. et inf. aet. vol. V 721; editionum modo laudatarum nulla in Biblioth. Reg. Publ. Dresdensi extante verba a JWo hic commemorata conferre non potui 21 *cf. Buddensieg, J. v. W. u. s. Zeit, 1885 pag. 156* 24 *de* protestacione *scripta anno 1378 cf. Lechler I 387*

Rome and the Church, militant and triumphant, may know and examine it

posset manuducere eciam inimicos, quod nec sum conscius michi ipsi de conclusionibus predictis, cum volo non solum illas examinari per romanam curiam, sed per totam ecclesiam militantem et triumphantem, ·que est sancta mater ecclesia, cui humiliter me submisi, a qua absit me excludere romanam ecclesiam, cum credo, illam esse capud aliarum ecclesiarum militancium. unde quia volui materiam comunicatam clericis et laicis, collegi et comunicavi triginta tres conclusiones illius materie in ligwa duplici.

B: I am accused that, like the old heretics, I court the help of secular lords to defend my errors with the sword

secundo arguit doctor forma consimili. de comuni, inquid, consuetudine hereticorum semper fuit, spreto ecclesie iudicio ad dominorum secularium presidium convolare, ut errores suos, quos non valebant racione defendere, saltem brachio seculari et manu valida supportarent inferendo viris ecclesiasticis et vere obediencie filiis molestias corporales atque diversas iniurias, sicut patet respicienti cronicas et gesta antiquorum hereticorum. invenietis enim, quod semper heretici infestabant fideles, unde et ille maledictus hereticus Occam, cuius in persecucione ecclesie videor esse sequax, pro defensione sui erroris adhesit imperatori bavaro, qui ad tempus suas hereses supportavit. sic, inquid, ego pro defensione conclusionum mearum non dubium hereticarum hiis diebus brachio seculari adhereo, ut saltem gladio et illatis iniuriis contra adversantes || queam defendere. fol. 41b

3 dei graciam *(expuncta)* romanam *D* ecclesiam *(expunctum)* curiam *C* 6 *ad hunc locum in margine figuram manus adpinxit et tria puncta adscripsit A*[1], *ut lectoris attentionem excitet ad scriptoris confessionem de Roma, capite ecclesiarum, in marg. infer. rubr. litt. notavit* credit romanam ecclesiam esse capud aliarum ecclesiarum militancium 7 materiam *AB*[a]*; D, sed in marg. prima manus* esse *addidit* materiam esse *C* 10 *A*[1] *in marg. minio scripsit* secundum argumentum 11 erethicorum *B*[a] 13 ut *AD* et *B*[a]*C* 17 hereticorum *correxit A* 21 bavaro *D, correxit A* baviro *B*[a]*C* 23 conclusione *(linea delet.)* conclusionum *C* 24 ut *B*[a]*CD* et, *cui* ut *superscripsit A* 25 *A*[1] *in marg. super. rubr. litt. addidit* Cristus voluit a secularibus a sua inopia relevari

9 *de* 33 conclusiones *JWi, editis in publicum post colloquium coram Archiepiscopo habitum ca. mensem Maium 1378 cf. Matthew, U. E. W. XIV; Lechler I 386 sqq.* 10 *cf. supra pag. 346* 21 imperatori bavaro *i. e. Ludovicus Bavarus, rex Germaniae, regn. anno 1314—47*

quales eciam iniurias atque molestias per dominos seculares ego intulerim membris ecclesie, ipse in persona sua in parte, ut asserit, est expertus, sed licet, inquid, ad tempus regnet, ego tamen non timeo, nisi de quibusdam conclusionibus voluerit emendari, finaliter iudicabitur inimicus crucis Cristi atque ecclesie.

Answer to B: 1. If that is true, then Christ also was a heretic

sed ista racio videtur michi in multis deficere. primo in fallacia consequentis: heretici solent initi dominis secularibus, ut patet de Arrianis, et ego sic facio, ergo ego et socii mei sumus heretici, constat doctori, quod non valet argucia, quia tunc Cristus et sanctus apostolus ex defencione veritatis scripture forent heretici. *1.* Cristus enim spretis sacerdotibus, scribis et pharizeis adhesit dominis secularibus, ex quorum suffragiis voluit se et suos discipulos relevari. sic enim voluit inopiam sui et parentum suorum in sua nativitate per tres magos orientales, quos scriptura vocat reges Tharsis et insule relevari, ut patet Matth. secundo. sic in media etate sua suscepit elemosinas de devotis mulieribus et aliis secularibus comedendo cum publicanis et aliis secularibus, ut patet de Lazaro et Zacheo, et tercio in morte sua voluit impensis et ministerio secularium sepeliri, ut patet de Joseph ab Aramathia, qui fuit nobilis decurio. quod autem comedit cum sacerdotibus vel suscepit ab eis elemosinas, non recolo; a pharizeis autem, quorum religio fuit laudabilis, sicut et ipsi cum militibus ex doctrina Cristi erant conversi, suscepit elemosinas corporales et spirituales, ut patet de Nichodemo et centurione. non igitur sequitur: adhesit dominus se-

---

1 eciam AB^a et D autem C 2 intulerem B^a 7 A^1 *in marg. miniavit* Solucio 9 arreanis B^a 14 quorum B^aCD quibus A 16 necessitate *(expunctum)* nativitate A 21 lazero B^a 23 aramathia A armathia B^aC aremathia D 25 non ACD nunc B^a, *sed in margine* B^1 *corr.* non 27 erant ACD fuerant B^a 29 cristus adhesit B^a, C^2 *in margine corrigendo addidit* adhesit AD dominus A dominis B^aCD

---

18 *Matth.* 2_{1-12}; *cf. Ps.* 72_{10}; *Jes.* 42_4 21 *Joh.* 12_2 *Luc.* 19_{1-10} 23 *Matth.* 27_{57} *ss.* 28 *Joh.* 3_1 *sqq.* 29 *Matth.* 8_5 *sqq.*

cularibus et movit eos ad spoliandum sacerdotes, ut patet de Vaspasiano et Tyto principibus, quos quadragesimo secundo anno post ascensionem fecit ire Jerusalem ad destruendum illos sacerdotes, igitur fuit hereticus. — *So was St. Paul who appealed, even in matters of faith, to Caesar* conformiter dicitur de apostolo, qui spreta submissione summi pontificis appellavit cesarem, non beatum Petrum papam, licet causa sua fuerit fidei, ut patet Act. vicesimo quinto. non tamen exhinc sequitur, quod fuit tunc hereticus, sed perfectus cristianus. — et idem patet de *and Jeremy* Jeremia, qui sinistre accusatus a sacerdotibus et prophetis reportantibus ex condicionali prophete sentenciam de inesse, sed principes seculares, quibus Jeremias adheserat, eum liberarunt, ut patet Jerem. vicesimo sexto, duodequadragesimo, quadragesimo secundo et tercio capitulis. — ymmo de Nabuchodonosor pagano habuerunt *and Daniel* Jeremias et Daniel plus amicabilitatis quam de perversis sacerdotibus sui generis, ut patet Jerem. quadragesimo et Daniel. sexto. a sacerdotibus autem et pseudoprophetis fuerant persecuti, ut patet Jerem. vicesimo, et ideo locuti sunt eis aspere instar Cristi. cum igitur multi heretici adheserunt brachio seculari, ut dicitur in libris apocrifis, multi autem catholici adheserunt brachio seculari, ut dicitur in scriptura || sacra, que non potest esse falsa, fol. 41c

---

1 ad *margini postmodum adscripsit D* 2 vaspasiiano *A, i altero expuncto* tyto *A* tito B^aCD 5 A^1 *in marg. rubr. litt. addidit* appellacio Pauli ad cesarem 7 causa fidei B^a 13 eremie *(nihil erasum)* B^a 15 nabugodonosor B^aCD 16 de *(expunctum)* amicabilitatis *A* amicabiliter *(?) D* 18 6° *in marg.* C^2 *add.* *om. cuncti* 20 aspere *correxit* B^a 21 heretice brachio B^a seculari *D in lineae fine in duas partes divisum, ut* secula *lineam concludat,* ri *novam lineam incipiat, sed corrector* (D^1) *in marg. adscriptis* ri ut dicitur in libris apocrifis multi autem catholici adheserunt brachio secula *ordinem verborum codd. ceterorum restituit* 23 A^1 *in marg. infer. (sub col.* 41^b*) rubr. litt. notavit* multos relavavit (!) brachium seculare contra spirituale *in marg. super. idem:* si quis adheret brachio seculari pro defensione

---

7 *v. 11* 13 *v. 16; 24* 14 *v. 11* *v. 5* *v. 1 sqq.* 17 *v. 1—6, cf.* 39_{11} *sqq.* 18 *v. 16 sqq.* 19 38_2 *sqq.;* 23_{11} *sqq.;* 43_2 *sqq.*

oporteret descendere specificando modum adherendi brachio seculari, ex quo cognoscitur, hominem esse hereticum, et non turpiter arguere ex fallacia consequentis a comuni usque ad suum particulare. isti heretici adheserunt brachio seculari pro defensione sue opinionis et tu adheres brachio seculari pro defensione tue opinionis, igitur tu es hereticus. unde ad discernendum ista est michi pro regula, si quis adheret brachio seculari pure pro defensione veritatis scripture, tunc ipse est catholicus. et si adheret brachio seculari vel sacerdotali pro defensione falsitatis sue, scripture sacre contrarie, tunc ipse est hereticus, quia adversarius legis. sed hucusque nec doctor iste nec alii priores, qui multiplicarunt contra me argumenta, potuerunt convincere, quod aliqua conclusionum, quas impugnant, sit scripture sacre contraria, sed ex invencione eorum patuit scole et mundo, quod sentencia eorum fuit scripture plus consona.

To appeal to secular authorities for the defence of Holy Scripture is no sin

et sic tam racione quam scriptura scio conclusiones illas defendere gracia dei, qui me preservans a mania accomodavit intelligenciam ad tollendum omnes suas versucias dictis meis et legi dei contrarias.

secundo quantum ad exprobracionem inceptoris Oc- 2.
cam, quem dicit me sequi nec aliquid novitatis invenire, nisi quod in libris suis inseritur, hic dico tria. — primo, quod a.
ego nescio ipsum probare fuisse hereticum, sicut forte nec doctor, sicut pateret eis, qui volunt opiniones suas defendere vel ad doctoris evidencias in ista materia respondere. —

---

4 usque *om.* B^a, *expunctum C* 5 opinio *in fine lineae D; seducti vocula* opinionis, *quae paulo infra revertitur, scribae et cod. D et B in falsam lineam aberrantes omiserunt* et tu adheres brachio seculari pro defensione tue opinionis, *sed* D^1 *marg. adscripsit, quae desunt* 8 A^1 *in marg.:* regula *uncis inclusum* aliquis adhereat B^a 10 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. rubr. litt.:* Si quis adheret brachio seculari pro defensione scripture, tunc est catholicus 12 est *om.* B^a, *add.* B^1 *in marg.* 17 earum B^aCD 18 A^1 *in marg. figuram manus adpinxit* 19 dei *ACD* deo *(?)* B^a a mania *in lacuna corr.* C^2 22 A^1 *in marg. rubr. litt. exaravit* de Ockam hokham B^a hochham *CD* 24 A^1 *in marg. miniavit* a 27 vel *AD, sed in marg. addiderunt* A^1D^1 ad et ad B^a vel *expunctum, int. lin. additum est a prima manu* et *C*

b. My conclusions are based on God's word, not on Occam

secundo dico, quod conclusiones mee nec ab ipso nec a me sumpserunt originem, cum sint in scriptura sacra infringibiliter stabilite et per sanctos doctores eas astruentes sepius repetite, sicut collegi in quodam compendio illius materie. — *c.* tercio dico ut supra, quantum ad libros huius venerabilis inceptoris, quos ego vidi, doctor est in pluribus sequax suus assiduus, quam sum ego, nec verecundor, sed gaudeo, si in veritatibus convenimus. quando autem dicitur, quod conclusiones mee indubie sunt heretice, fuisset plus honorificum notasse illas ut vi argumentorum, non nudis scandalis docuisse hanc scolam, quia aliter non crederet dictis suis.

3. tercio quantum ad illud, quod dicit, ipsum in parte sensisse iniurias, ex instigacione mea illatas clero per *a.* dominos, videtur michi periculosum dictum salva sua reverencia propter multa. videtur enim imponere regi, regni consilio et suis legibus nedum errores, sed hereses. quantum ad errores, dicit, consilium regis iniuste egisse cum eo et, cum egerunt cum eo secundum leges Anglie, innuitur, leges illas esse iniustas || et sic scripture sacre (fol. 41d) contrarias et per consequens hereticas, et sic dominos sub legibus illis militantes. — *b.* secundo confirmatur ex hoc, quod inter alia sic loquitur: per malam, inquid, informacionem meam et meorum sequacium domini seculares acceptant et temptarunt in parte spretis censuris ecclesiasticis cognoscere de possessionibus religiosorum, et eciam auferre ab eis quasdam eorum possessiones, quas in puram et perpetuam elemosinam eorum progenitores ecclesie contulerunt. illud dictum indubie cum veris implicat, ipsos esse hereticos, et potissime caperet veritatem de monachis Franciscanis translatis de Anglia et

---

1 A^1 *in marg. miniavit* b 3 eos B^a 5 A^1 *in marg. miniavit* c 9 autem *ACD* igitur B^a 10 ut B^aD, *correxit C* et *A, superscr.* ut 11 hanc *A* hoc B^aD, *correxit ex* hec C^2 17 regni (? regis) *A, breviatura incerta* 18 here *(linea delet.)* errores *A* 23 formacionem B^a 25 spretis *correxit A*

---

4 quodam: *cf. pag. 566* 31 *translati sunt anno 1224, cf. Stud. z. Gesch. d. Theologie u. Kirche v. Bonwetsch und*

de thezauro regni propter necessitatem sue detencionis detento a curia, quod factum hereticare foret, nedum hereticare regis consilium, regnum nostrum et leges suas, sed eciam regnum Francie âc alia et leges civiles atque canonicas. — tercio confirmatur ex hoc, quod patenter asserit, dominos regni nostri defendere me in opinionibus meis hereticis, sed tunc indubie cum veris sequitur, ipsos esse hereticos, quia vicesima quarta qu. ultima, 'Qui aliorum' vere dicitur ab Urbano papa: 'qui aliorum errorem defendit, multo est dampnabilior illis, qui errant, quia non solum ille errat, sed eciam aliis offendicula erroris preparat et confirmat'. unde quia magister erroris est, non tantum hereticus, sed heresiarcha dicendus est. periculosum itaque videtur imponere dictis dominis hereses, nisi quis sciverit probare, quod fundamentum sit falsum, scripture sacre contrarium, specialiter cum imponens alteri heresim obligat se ad penam tallionis, nisi sciverit hoc probare. si igitur doctor nesciat probare, conclusiones meas esse falsas vel scripture sacre contrarias, securus sum, quod non probabit hereses ex illis in me, in meis sequacibus aut defensoribus, quin pocius sequitur heretica pravitas in secta opposita. si autem sciret hoc facere, videtur michi, quod Cristi caritas urgeret ipsum signare conclusionem hereticam et docere scriptura vel racione, quod sit heretica, vel in scolis

c.

He who accuses others of heresy must prove his assertions

1 necessitatem *in lacuna postmodum supplevit* C^2 3 regis *correxit A* 4 eciam AB^aC et *D* 5 B^3 *in marg.:* Nota 9 quod qui B^aCD 10 A^1 *in marg.:* errorum defesores *(sic) rubr. litt.* 13 resiarcha B^a, *ante* re *rasura, in marg. add.* B^1 he, *ut ceterorum lectionem recipere videatur* 14 dominis *correxit C* sanctis *D* 16 sit B^aCD est *A (expunctum), in marg. corr.* A^1 sit 20 ex *vix legi potest C, in marg. iteravit prima manus* 21 quin *ACD* quoniam B^a 22 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. miniavit* protestacio cum sentencia 23 hoc AB^aC homo (? h°) *D* 24 urgere *(expunctum)* docere *D*

Seeberg, Leipz. 1890 vol. V (Theologie des Joh. Duns Scotus v. Seeberg) pag. 7 et Herzog-Hauck RE[3] *vol. VI pag. 212 sqq.* 8 *C. J. C. (Friedberg) I (Decr. pars II) c. 32 C. XXIV q. 3 pag. 999*

I am ready to recant, if my articles are against Holy Scripture

publice vel ad partem specialiter, cum sim paratus ad revocandum et emendandum me, si sim doctus, quod sit heretica. et iterum, cum sentencia mea sit catholica, rei publice directiva, a fide scripture secundum postillaciones sanctorum concorditer eliquata, videtur peccatum grande, retrahere dominos a tante veritatis defensione, cum secundum Crisostomum, ut dictum est proximo capitulo, omne genus hominum tenetur veritates tales modo suo defendere.

4. quarto quantum ad prognosticacionem vel propheciam, quam annectit, quod finaliter iudicabor inimicus crucis Cristi atque ecclesie, videtur michi, quod sentencia mea est remota a contrarietate crucis Cristi, quia secundum partem, quam plus || impugnat, dicitur, quod fol. 42a sacerdotes Cristi debent vivere in paupertate et persecucione propter iusticiam. unde ad docendum, quod doctor iste sit in inimicicia crucis Cristi profundior, deliberacione magna cum suis complicibus ordinavit, ut unus Frater Minor, qui gravavit eos ex predicacione paupertatis et status primitive ecclesie, per modum revocacionis confiteretur publice in ecclesia Beate Virginis sanctitatem conversacionis presentis ecclesie sub hac forma: 'non teneo, ecclesiam militantem propter suam dotacionem imperfeccionis gradum incurrere aliqualem'. et revera talis confessio non est scripture consona, nec sanctis doctoribus aut cronicis vallata nec racioni de perfeccione status consentanea, sed omnino oppositum.

ulterius de conclusione prophetica formido non propter spiritum prophecie, quem scio ipsum habere, sed propter fragilitatem meam, qua timeo perseverare

1 C^1 *in marg. figura manus adpicta hunc locum insignivit* 8 modo suo *(linea delet.)* veritates *D* 9 defendere *(expunctum et linea obducta delet.)* modo *D* 17 A^1 *in marg. super. rubr. litt.:* Revocacio cuiusdam fratris minoris contra paupertatem in *om.* B^aC deliberacione *correxit A* 25 scriptura B^a 27 oppositum B^aCD 28 A^1 *in marg. rubr. litt.:* hic nota de autore

7 *cf. supra pag. 320* 19 *i. e. ordinis Franciscanorum* 21 *ecclesia Univers. Oxon. aedificata saeculo tredecimo, refecta quinto decimo* 26 vallare *significat firmare, stabilire*

in constanti assercione veritatum ewangelicarum, quas assero et defendo. certus sum enim, si vixero in confessione earum usque ad mortem et habeam consumatam conversacionem correspondentem, quod relinquam mundum et temporalia per carnis et mundi crucifixionem et per consequens fiam amicus sponsi ecclesie per eternam domus sue cohabitacionem, et sic ero amicus sancte matris ecclesie, quia sponsi per consumatam incorporacionem. conclusiones itaque carnis et seculi oportet me deserere et sequi Cristum in pauperie, si debeam coronari.

I try to be the friend of the Church by defending Holy Scripture unto death

tercio sic arguitur: omnes heretici antiqui de more habebant, fidelibus insultare, dicendo, eis quia erant opinionis contrarie, verba contumeliosa, et sic instar latronum fideles de latrocinio accusancium fideles vocant hereticos, et multa falsa fingentes eis improperant. sic enim invenimus, quod Arrius vocavit *Athanasium* hereticum, et quia *Athanasius* dicit, trinitatem personarum esse *omousion* i. e. unius substancie, Arrius cum suis complicibus vocavit *Athanasium* cum suis sequacibus *omousiones,* ut patet in quodam sermone. sic ego cum meis sequacibus voco hereticos omnes a meis opinionibus discrepantes et alia multa improperiosa ac contumeliosa eis inferimus, quando nobis deficiunt argumenta, et sic more meretricum ad litigia nos convertimus, ut omnino ultimum verbum improperatorium sit nobiscum. ex istis, inquid, verisimiliter sequi videtur, quod ego cum secta mea tam in conclusionibus quam doctrina sapiam hereticam pravitatem. verumptamen, inquid, hoc adhuc C.

5 temporalia per carnis et mundi *om. D, add. in marg. cum sig. marg.* D^1 9 carnis *correxit A* 12 D^2 *in marg.:* 3 arguitur *om. D, in marg. add.* arguitur D^1 17 '*Athanasium*' *scripsi* augustinum *legitur in codd.* 18 '*Athanasius*' *scripsi* augustinus *codd.* 19 '*omousion*' *scripsi* omosion *AC* omoosion B^a omonsion *D* 20 Athanasium *cf. supra lin. 17* '*omousiones*' *scripsi* omosiones *ACD* omoosiones B^a 21 si *(linea deletum)* ut *A* 23 improperiosa *correxit A* 24 infirmius *D* 25 ut B^aD, *(?) A* et *C* 26 imperatorium B^a 28 constitucionibus B^a 29 hoc *om. D*

21 quodam: *cf. pag. 566*

ex causa non assero, sed postmodum in facie resistet michi, cum sit ad hoc ex causa multiplici animatus.

1. quantum ad istud videtur michi, quod hoc argumentum ex fallacia consequentis non sit multum scolasticum, ymmo si debeat credi talibus swasionibus topicis, cum quibus ignari possent decipi, videtur argumentum illud || in doctorem meum et dominum retorqueri, cum scola (fol. 42b) testante ipso manifestius habundat in verbis improperatoriis et calumpniis defamatoriis et in subterfugiis frustratoriis, quam aliquis secte nostre. ideo si per se ex tali condicione argueretur hereticus, ex pluri illius condicionis argueretur maior hereticus. numquam enim memini, me hucusque explicite imposuisse heresim alicui, sed sepe dixi, quod adhuc repeto: si quis pertinaciter asserit sic vel sic, ut puta, quod scriptura sacra sit falsa, aut quod sapiencia dei patris non sit passa, tunc ipse est hereticus. sed ille est sibi conscius, qui assumit super se consequens, et tamen non audet simpliciter asserere antecedens. et eodem modo vidi in quadam epistola, quomodo, si papa vel angelus de celo pertinaciter dampnaverit quatuor datas sentencias, tunc ipse foret hereticus, quam veritatem connexionis obligo me ad vicarie sustinendum. sed simile est, imponere scribe illius epistole, asserere, quod papa est hereticus eo, quod dicitur: si sic dampnaverit, tunc est hereticus, ac si quis argueret, quod nolo subici romane ecclesie nec cuiquam nisi deo, quia volo subici sancte matri ecclesie.

Never before I have called a man a heretic, but often I defined the nature of heresy

2. secundo dico, quod oporteret dimittere convicia latronum et meretricum et probare racione vel autoritate,

1 assero *(expunctum et linea delet.)* ex *D* postmodum *AB^a^C* postremo dum *D* resistit *B^a^D* 2 hoc *in correctura AC* modum *B^a^* 7 *A*[1] *in marg. super. (sup. col. 42^b^) miniavit* Contencio pulchra dominum *B^a^D, (?) C* dominium *A, sed int. lineas add.* dominum *corrector* 8 ipse *CD* imperatoriis *B^a^* 11 hereticus *om. D* plurali *B^a^* 14 quod *ACD* et *B^a^* *A*[1] *figura manus miniata in marg. locum praeter cetera notari vult* 15 aut *CD* ad *AB^a^* 24 episcopus *(expunctum)* hereticus *D* 26 volo *B^a^* 28 convi. *sequitur rasura B^a^, sed B*[1] *in marg. addens* cia *ceterorum lectionem recepit* 29 et *ACD* eciam *B^a^*

19 quadam: *cf. pag. 566*

quod conclusio, quam doctor proponit hereticare, sit falsa, scripture sacre contraria, quia sum certus, si sit vera, non est heretica vel dampnanda. et sic videtur multis, quod improperans nobis de defectu argumentorum dissolveret gazophilacium margaritarum suarum et doceret per copiam racionum vivacium conclusionem, quam asserit, et falsitatem sentencie, quam diffamat. verumptamen quia dominante in mundo ypocrisi homines possent altrinsecus sibi imponere hereticam pravitatem, ordinavit sponsus ecclesie legem scripture pro regula, ubi poterunt hec discerni. quicunque enim non vere fundaverit vel vitam suam vel sentenciam in scriptura sacra, sed adversatur sibi et suis professoribus, hic obliquat ut pugil diaboli atque hereticus. *All heresies are destroyed by God's law*

tercio miror, quomodo doctor concludit ex dictis, quod sapimus hereticam pravitatem, sed adhuc ex causa difert nobis ipsam imponere, primo quia omnia argumenta sua facta per locum a simili vel assumunt mendacium, quod non probant, vel eque vel evidencius docerent ipsum et suos esse hereticos, cum ipsi sint copiosius condicionis, per quam nimis levis discernit hereticum. miror insuper, quomodo dicit, se non adhuc nobis imponere pravitatem hereticam, cum sepe prius inculcat, verum esse, quod sumus heretici. et revera, ut dixi superius, propinquius est contradiccioni dicere, quod verum est, me esse hereticum, sed non dico hoc, quam foret dicere: non male faciam illi homini et tam facto quam verbo depravo eum, quantum sufficio. — consideret itaque lector argumenta doctoris per locum a simili et fol. 42c apparebit, quomodo pertinencius concluderet, nos ‖ esse latrones et meretrices quam hereticos, et ut credo, ex *3.*

3 est *deest* B^a 17 difert *A, correxit ex* defert differt *C* defert B^aD 20 sunt B^a 21 leviter B^a, *correxit in exitu vocis C* 22 non *om. A, add. in marg.* A^1 23 hereticam *om. D; A, sed* A^1 *add. in marg.* 27 faciam *correxit exitum voculae D* tam *CD* cum tam B^a tamen *A* 28 quantum *ACD* quem B^a

5 *de* gazophilacium *cf. pag.* 346_{25} 25 *cf. pag. 359 (?)*

signata similitudine tam omne genus perversorum quam eciam improbos viros. si igitur doctori liceret, per locum a tali similitudine occupare scolam cum talibus nudis arguciis, tunc vel pauperi sophiste non deficerent argumenta.

D. If the doctor says that I try, like Arius, to hide my false doctrine by the simplicity of my life

quarto arguit doctor conformiter: aput antiquos, inquid, hereticos ista diabolica calliditas inolevit, ut in gestu et exteriori habitu simulet quandam sanctitatis ymaginem, ut perversam doctrinam eorum, que de se non habet apparenciam veritatis, saltem suis simulatis ficticiis et false ypocrisis versuciis palliarent et sic venenum sub velamine cibi sani Cristi fidelibus periculosius propinarent. sic, inquid, magnus ille heresiarcha Arrius cum suis sequacibus nimiam victus austeritatem et vestium abieccionem continue preferebat, ad hoc non dubium, ut suas hereses coloracius predicaret et simplicium animos copiosius captivaret. si, inquid, ad folia istorum, scilicet ad exteriorem hominem attendatur, quis non eos sanctissimos reputaret? sed si ad fructum pro-

2 inprobos *C, superscr.* in *super* probos *A* probos *B*[a]*D* 5 *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg. rubr. litt.* Infame argumentum contra autorem 8 silent *B*[a] simulent *CD* quondam *B*[a] 15 proferebat *B*[a] 18 scilicet *ACD* id est *B*[a]

11 palliare = *vestire, metaphorice pro simulare, fingere* 13 *cf. Vincentius Bellovac. Speculi Histor. ed. opera et stud. Theol. Bened. Coll. Vedastini, Duaci, 1624, tom. IV l. XIII c. 62: presbyter quidam apud Alexandriam nomine Arius, specie quidem religiosus, sed gloriae et laudis et novitatis improbae cupidus sqq.; cf. Fabricii Bibl. Graec. ed. Hamburg 1804 vol. IX 214 sqq. Wetzer u. Welte, KL*[2] *I 1272. cf. etiam S. Athanasii Opp. omn. gr. et lat. op. et stud. Mon. Ord. S. Benedicti (S. Mauri), Patavii 1777 tom. I pars I pag. VIII (vita Athan.): Arius, procera homo statura, subtristi et macilento ore, cuius pallor animi tetra versantis indicium. passi crines et incomti, vestis squalida et ad reliquam speciem composita. hoc apparatu, hoc artificio populi gratiam captabat. his artibus animus gloriae appetens aditum sibi parabat ad honorem et dignitates. ad haec leni interdum officiique pleno vultu obviis occurrere solebat cunctosque comiter compellare, quo sibi quam plurimos devinciret; cf. ibid. pag. 320—322. de forma et habitu JWi cf. quae auct. Gascoigne (Theol. Dict.) Lewis, Life of W*

funde inspicitur, quis eos esse hereticos validissimos formidaret? ideo signanter docet Cristus: a fructibus eorum cognoscetis eos. sic, inquid, modernis temporibus ego cum meis sequacibus, licet veniamus in vestimentis ovium, intrinsecus tamen sumus lupi rapaces, cum, ut confirmemus nostras doctrinas evidencia sanctitatis, nimiam victus austeritatem et vestium abieccionem aliarumque apparenciam virtutum obicimus conspectibus incautorum, ut vel sic nobis credatur callidius et nostri sequaces multiplicius cumulentur. preservamus quidem nos a iuramentis extrinsecis et intrinsecus laboramus invidia et rancore et sic instar ypocritarum tempore Cristi colamus culicem, sed deglutimus camelum. addimus insuper, nostram doctrinam continere infringibilem veritatem et testimonio catholico undique comprobatam, sed revera non sequitur, igitur verum. nolite, inquid, eis nimis cito credere, cum secundum doctrinam apostoli debemus temptare spiritus, si ex deo sunt, nempe quantamcunque sanctitatem quis in homine exteriori pretendat, difficile tamen est cognoscere, qualis veraciter intus existat, et ideo oportet ad fructum attendere. et tunc indubie scire potestis, qualis sit arbor, ex qua fructus huiusmodi processerunt. si, inquid, ad fructus huius secte attenditis, videre potestis, quod ex doctrina eorum oritur regni perturbacio et ecclesie persecucio, cum velut ingrati filii maternum honorem ferre non valentes sanctam matrem ecclesiam iure et libertatibus suis privare satagunt toto visu, sicut inspicienti eorum

and hereby to embarass

6 ut *ACD* id B^a 10 dupplicius B^a reservamus B^a 11 iuramentis *ACD* nostramentis B^a 12 instar *ACD* iustam B^a 14 continere *om. D. add. in marg.* D^1 15 undique *om.* B^a probatam *(?)* B^aC 17 eis *om.* B^aCD ni, *quae sequebantur erasa* B^a, *in marg.* nimis B^1 *correxit* eis credere B^aCD 19 sanctitatem *correxit* B^a nomine B^a 21 interius *C, (?)* B^a 22 potestatis B^a 25 regni (? regis) *A* sategunt B^a visu B^a nisu *(?) AC* nisi *D* sicut *om. D, add. in marg. prima manus*

pag. 336 profert: Mag. Joh. Wiclevus erat corpore macilentus, extenuatus ac viribus paene exhaustus conversationeque innocentissimus 2 *cf. Matth. 7 16* 13 *Matth. 23 24* 18 *I. Joh. 4 1*

doctrinam luce clarius illucescit. insuper et ad divisionem ecclesie per subtraccionem obediencie ab ecclesia romana totis viribus elaborant, et sic ex consequenti corpus Cristi misticum precidentes, dum capud a corpore amputare desiderant, totam ecclesiasticam structuram suis compaginibus, quantum in eis est, dissolvere et ruere moliuntur. unde digne heretici sunt censendi, dicente Decreto dist. vicesima secunda: 'Omnis': 'quisquis cuiuslibet ecclesie || ius suum detrahit, iniusticiam facit, qui autem romane ecclesie privilegium ab ipso summo omnium ecclesiarum capite traditum auferre conatur, hic procul dubio in heresim labitur. et cum ille vocetur iniustus, hic est dicendus hereticus'. et multe alie sunt leges huiusmodi. hoc, inquid, me et meos complices fecisse, quantum in nobis est, sufficienter ostenditur ex premissis. unde credo, quod positus est hic in ruinam et non in resurreccionem, sed in signum, cui per dei graciam contradicetur. nullus, inquid, estimet, quod dico ista malo animo. nolo enim teste consciencia malum dicere alicui. unde diligo ipsum forte melius, quam credit, cum omnia ista dico secundum regulam caritatis.

and to destroy the Church,

fol. 42d

Answer to D: I answer that his premisses are false,

videtur michi salva reverencia doctoris, quod hoc argumentum deficit plurimum secundum infamem binarium tam in materia quam in forma. in materia quidem, *1.* quia falsum pro fundamento sepius assumitur, ex quo non minus falsum informiter concluditur. nam non docetur ex cronicis, quod Arriani nimiam penalitatem

1 clarior *B^a^* elucescit *CD* 2 obediencia *D* 3 el borant *int.* l *et* b *exstat rasura, sed in marg. B* [1] *addito* a *emendavit* 4 prescidentes *C* pre ndentes *rasura int. primum* c *et prius* n *B^a^*, *sed in marg. B* [1] *addito* ci *emendavit in* precindentes 5 ecclesiam structuris *A* 6 compagibus *D* q. *quae sequebantur, erasa B^a^*, *sed in marg. B* [1] *addidit* quantum 8 quisquis *AB^a^* quiscunque *CD* 12 notetur *CD* 14 meos *C* mei *AB^a^D* 18 estimet *correxit A* 22 *A* [1] *in marg. miniavit* Solucio *D* [2] *in marg.:* responsio 24 in *om. D, add. in marg. D* [1] 25 sepius *A* frequenter *B^a^CD* 26 minus *ACD* inique *B^a^* concluditur *AB^a^C* includitur *D*

8 *C. J. C. (Friedberg) I c. 1 Dist. XXII pag. 73*

exterius inferebant, sed nimis modicam, cum indigni fuerant vivere super terram. ideo debuerunt macerasse carnem suam, quousque fuissent noscentes veritatem scripture, quam totis viribus depravarunt, et insuper fuissent impotentes ad sinistre seminandum suas hereses et ad palliandum ipsas mendaciis contra scripturam per catervas infidelium, quas illudunt. unde nullus cristianus reputaret eos sanctissimos nisi ex ignorancia vel inadvertencia scripture fuerit maniacus et insanis.

secundo dico, quantum ad applicacionem similitudinis per locum a simili, quod argumentum deficit infami binario supradicto. falsum quidem est, quod ego cum meis sequacibus nimiam penalitatem et abieccionem cum apparencia virtutum obicio conspectibus incautorum. nam inter alia peccata, de quibus timeo, hoc est unum precipuum, quod consumendo in excessivo victu et vestitu bona pauperum deficio dando exemplum aliis, ut lux et regula sanctitatis vite, quam deberem habere, luceat sacerdotaliter conspectibus laicorum. quod autem comunem vitam vivendo frequenter avide et laute manduco, dolenter profiteor, cum, si illud ypocritice simulare voluero, testarentur contra me socii comensales. — et quantum ad formam argumenti est similis cum priori, quo sic arguitur: heretici comuniter adherent infidelibus et tyrannis pro defensione sui perversi dogmatis, et ego adhereo cristianis principibus pro defensione catholice veritatis, igitur sum hereticus.

2. but I humbly admit that I have often not given a good example in my manner of living

tercio videtur michi mirabile, ex quo spiritu doctor imponit michi tantam victus et vestium parcitatem, specialiter cum hoc non didicit ex sensu vel testimonio. *3.*

1 preferebant B^aC indigni *ACD* *locus rasus* B^a, *sed in marg. add. (?)* B^1 indigni 5 semi *sequitur locus rasus* B^a, *sed* B^1 *in marg. addito* nandum *restituit* seminandum 8 inadversancia B^a 9 insanus *A* 13 A^1 *in marg. rubr. litt.:* victus autoris 14 incautorum *correxit D* 15 D^2 *in marg.:* nota 21 do ienter *rasura int.* o *et* i B^a, *in marg.* B^1 dolenter *add.* 29 vi *in fine lineae scriptum est,* ctus et ves *postmodum aliquis* (D^4 ?) *addidit in margine*

12 *cf. pag. 362*

nec credo hoc sibi fuisse revelatum ex spiritu prophecie. ideo non occurrit michi locus, quo illud crederet, si non per locum ab insufficienti similitudine: tu sic facis eo, quod Arrius hereticus, cum quo in aliquo convenis, ita fecit. sed si locus a tali similitudine attendi debeat, evidencius sequeretur, Arrius hereticus negavit scripturam sacram, asserendo, quod non debet concedi catholice, Cristum deum simul et hominem secundum formam, quam ewangelium exprimit, || posse pati, et tu sic facis, fol. 43a igitur tu es hereticus. nam quantum ad penalitatem et vite austeritatem attinet, non dubium, quin baptista, apostoli et multi sancti primitive ecclesie superaverant Arrianos, ymmo beatus Jeronymus, beatus Martinus et ceteri sancti, qui Arrianis in facie restiterunt. ideo si ex nuda similitudine penalitatis cum Arrianis arguendus foret hereticus, isti sancti doctores ex maiori in ista similitudine arguendi forent heretici plus quam ego.

The Apostles and many Saints have spent their lives in poverty

4. quarto videtur michi non sanum iudicium, quo dicit, nos cavere iuramenta extrinseca et laborare in-

---

1 hoc sibi *ACD* homini B^a 3 similitudine *om. D* 5 facit B^a 7 concedi *om. D, add. in marg.* D^1 9 et tu sic facis *ACD* et *tunc rasura,* sic facis B^a, *in marg.* B^1 sic *iteravit vitiose pro* tu 10 quantum *(expunctum et linea del.)* penalitatem *D* 11 quin *CD* quoniam B^a, *(?) A* 13 beatus *om.* B^a

---

6 *cf. Dorner, Lehre v. d. Person Christi, Stuttg. 1845, I 829 sqq.; Herzog* RE^3 *I 491; Wetzer und Welte K.L.*[2] *I 1276: Arius verstand es, alle jene Stellen der h. Sch. in geschickter Weise für seine Lehre umzudeuten. Den Missbrauch von Phil. 25—11 etc. weist Athanasius ausführlich in seinen 4 Büchern gegen die Arianer nach, id quod invenies in Orat. I contra Arianos (S. Athanasii Opp. om. ed. Benedict., Patavii 1777) tom. I pag. 359; 350; 345:* περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἰ τρεπτός ἐστιν ὁ λόγος κτλ. 13 *cf. Vincent. Bellov. ed. Bened. (Coll. Vedastini) Duaci 1624 l. XVI cap. 18. Herzog* RE^2 *VI 105* *cf. Vincent. Bellovac. tom. IV Spec. Hist. l. XVII cap. XI: matrem suam convertens, patre in malitia perdurante, cum per totum orbem Ariana heresis pullularet, pene solus constanter obsistens publice virgis caesus et de civitate eiectus Mediolanum venit et inde ab haereticis exturbatus est*

trinsecus invidia et rancore. nam licet nobis iudicare de manifestis criminibus, de occultis autem nequaquam, sed de operibus bonis de genere, nisi docto in facie ecclesie, quod fiant mala intencione, non debemus ad deterius iudicare. hoc enim foret temerarium iudicium a scriptura sacra prohibitum, Matth. septimo dicit Cristus: nolite, inquid, iudicare et non iudicabimini. multis enim videtur probabile, quod doctor interpretans opera bona de genere ad malum, ut puta, perniciosam penitenciam et iuramenti abstinenciam ex hoc, quod procedunt ab ypocrita ex invidia et rancore, incidit in iudicium, quod ostendit, quod nec servatur forma correccionis fraterne in modo iudicii, nec dictum illud videtur consonum confessioni priori. quando autem dedit ista signa incompleta sub quodam involucro verborum comunium, per que discernit hereticum, scripsi sibi, cum aliqua pars scole supponit, quod me intelligit in verbis suis comunibus, respondit, quod non, cum reputat me virum catholicum. nunc autem effundendo virus collectum antiquitus multiplicat argumenta secundum numerum illorum signorum heretici, et omnia illa ad me modo applicat singulariter et expresse. constat autem mundo, quod exhinc non potest convincere, unde si modo noviter super heresim singulariter impetitus.

I am grateful for brotherly admonition, but I repudiate false accusations

unde ne materia istius contencionis sit nimis formalis, statui michi pro tripla regula ex scriptura, quod primo mundem me cavendo diligencius de culpa, que *a.* michi imponitur. scio enim, quod nimis crebro in-

---

1 D^2 *in marg.:* Nota de iudicio temerario 7 multis *etc.* A in quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini multis enim videtur *etc.* CD; B^a, *qui* quidem *pro* enim *(altero) scripsit* 9 perniciosam C, *(?)* D; *correctum ut opinor ex* simoniam A per simoniam B^a 12 correpcionis B^aCD 14 autem ACD enim B^a 19 verum B^aC 21 illorum *om.* B^a 24 heresi B^a 25 istius AB^aC illius D formalis A sterilis B^aCD 26 A^1 *in marg.:* triplex regula *cum figura manus minio adpicta* 28 scio enim *om.* B^a A^1 *in marg. infer. rubr. litt. notavit* Autoris virtus magna

---

6 *v. 1* 15 involucrum *eadem notione ac involicium et involumen = fasciculus*

I admit that I have often acted in unholy zeal, but I try to amend this

misceo zelum sinistrum vindicte cum intencione dextera, si quam habuero. ideo quoad illud, quod imponit michi, sub pretensa sanctitate latere ypocrisim, invidiam et rancorem, timeo michi, quod dolens refero, quod illud michi evenit nimis crebro, racione cuius mereor pati scandala longe plura, quam adhuc michi illata sunt. et hinc pulsando deum meum oracionibus nitar diligencius de peccatis spiritualibus, que est solius dei cognoscere, de cetero precavere. — *b.* secundo considerans, quod diabolus tamquam leo rugiens circuit querens, quem devoret, quem non potest devorare, seductum nequicia manifesta, famam eius inquinare conatur, ut vel sic obprobriis hominum et malarum ligwarum subtraccione deficiat. non conscius michi de crimine manifesto || imposito pacienter sufferam maledictam, quia prima Cor. quarto dicit apostolus: michi autem pro minimo est, ut a vobis iudicer aut ab humano die. — *c.* tercio excusans me a scandalo michi imposito rogabo pro scandalizantibus, ne livor et zelus vindicte dolorem michi super priora wlnera superaddant. et ista triplex regula michi necessaria elicitur ex epistola Augustini Ad Cives Yponenses. — *d.* quarto quoad fructum secte nostre, quo assumitur, nos perturbare ecclesiam et niti separare membra a capite, nitendo destruere privilegia romane ecclesie, non sum michi conscius quoad ista, cum intendo tam in universali quam in particulari, quod destruatur peccatum scandali a Cristi ecclesia, quod est per se causa tocius perturbacionis in populo. ex quo patet, quod non in predicando veritatem ewangelicam ad destruccionem peccati, sed in fovendo peccata et im

fol. 43b

It is through sin, not through the preaching of the Gospel that the Church is disturbed

5 racione B^1 *in marg.*, rone *correxit* B^a *in textu verborum* 7 oracionibus nitar *om.* D, *add. in marg.* D^1 9 cetero AB^aC cero (? creo) D, *in marg. correxit* D^2 cetero 11 devora B^a 13 obtraccione B^a, *expunctum* C, *sed* C^2 *in marg.* obtractacione *add.* 15 1ª *om.* A 18 regabo B^a 20 triplex regula *om.* D 22 4° CD, A *in correctura* 5° B^a fructus B^a 30 A^1 *in marg. rubr. litt. addidit* conservacio / destruccio ecclesie peccatum (?) D

16 *v. 3* 21 *cf. Opp. tom. II (Epist. LXXVIII) 240*

pediendo, nę lex scripture servetur, turbatur ecclesia, licet quantumlibet malum pene sequatur ex primo et quantumlibet apparens temporalis prosperitas ex secundo. patet ex illo tercio Reg. duodevicesimo dicto Helie: tune es ille, qui conturbas Israel? et ille ait: non ego turbavi, sed tu et domus patris tui, qui dereliquistis mandata domini. sic igitur debet omnis catholicus niti unire membra capiti Cristo faciendo in casu divisionem hostium crucis Cristi, quia hoc est ad veram pacem matris ecclesie, licet penalis corporalis perturbacio consequatur, dicente Cristo Matth. decimo: non veni pacem mittere in terram, sed gladium, veni igitur separare hominem adversus patrem suum et filiam adversus matrem suam et nurum adversus socrum suam. venit itaque Cristus ad dissolvendum confederacionem fictam inter homines mundanos per superbiam diaboli. illa enim viros forciores fallit, cum diabolus rex super omnes filios superbie omnes peccatores illaqueat, carnales autem ex vicio voluptatis carnalis coniuncti sunt per Cristi penitenciam se iungendi, sed mundo nupti sunt per Cristi pauperiem separandi. qui igitur nititur, quiete fovere populum in aliquo horum trium, nititur dissolvere veram pacem, quia pacem originalem hominis ad deum, que solum dissolvitur per peccatum. unde generaliter omnes sancti utriusque testamenti ad illum finem fecerunt sedicionem in populo, cum aliter non forent milites Cristi exercitus, nisi pacem diaboli sibi contrariam niterentur dissolvere. unde et istam accusacionem de comocione populi tulerunt sacerdotes et scribe adversus dominum Jesum

We bring peace to the Church by fighting against the enemies of the cross and by leading the brethren to unity in Christ.

4 illo 3° B^a primo *D, corr. in loco raso A* 3° *C, sed* illo *add.* C^2 *in marg. hunc locum A figura manus adpicta prae ceteris insignivit* 7 mandatum *CD* 11 sequatur *CD* 12 A^1 *in marg. rubr. litt.:* de pace 14 me *(expunctum et linea delet.)* matrem *D* urum *prima litt. voculae erasa* B^a, *sed* B^1 *in marg.* nurum *adscribens sanavit vocem* 16 C^1 *in marg.:* nota 19 autem *om. C, in marg. add. prima manus* 26 cedicionem *D* 28 terentur, *quae praecedebant erasa* B^a, B^1 *addito in marg.* ni *ceterorum lectionem recepit*

4 *I. Reg.* 18_{17-18} 11 *v.* *34—35*

Cristum, accusantes eum tamquam hereticum occidendum, ut patet Luc. vicesimo tercio: commovet, inquiunt, populum docens per universam Judeam incipiens a Galilea usque huc. et sequitur: stabant autem principes sacerdotum et scribe constanter accusantes eum. patet igitur, quod non sequitur: iste cristianus commovet populum ad pugnandum secundum fidem scripture contra diabolum, ergo est hereticus, cum sit signum oppositi.

aa. ex istis perpendi potest fructus || sentencie, quam fol. 43c per tempus solicite seminavi. primo discerni potest, quod clerici sunt coniugati cum seculo et per consequens cum mammona ut socro forcius quam cum deo, quia omnes plus remurmurant contra privaciones temporalium quam virtutum.

but nowadays the priests seek the world more then God and virtue

bb. secundo discerni potest, quomodo mundo divites debent a talibus prudenter subtrahere elemosinas corporales, cum nemo debet iugum ducere cum infidelibus confirmando matrimonium tam monstruosum, quin pocius dissolvendo.

cc. They ought to renounce the world and live in evangelical poverty

tercio, si deus voluerit, possunt de omni genere clericorum hii, quorum corda spiritus sanctus tetigerit, animari ad mundi contemptum et induendum paupertatem ewangelicam propter Cristum. nec credo tantum, fructum procedere ex opinione dicente, quod sacra scriptura sit heretica et blasfema.

5. ulterius quantum ad destrucciones privilegiorum romane ecclesie protestor publice, quod amando et venerando romanam ecclesiam matrem meam desidero

1 cristum *om. C, inter rigas add.* C^2 4 adhuc *D, expuncto* ad 8 deabolum B^a 10 A^1 *in marg. infer. (sub col. 43b) miniavit* Sedicio male pacis est facienda in ecclesia A^1 *in marg. super. cum sig. marg. minio notavit* Contra clerum mammone desponsatum 12 sunt *om. ACD* 14 omnes plus *scripsi* omnes qui plus *codd.* 16 d *(linea obducta delet.)* mundo *A* 19 quin *ACD* quoniam B^a 22 sanctus *om.* B^a tetigerit *om. D* 29 A^1 *in marg. rubr. litt. notavit* privilegia romane ecclesie in quo stant

2 v. 5 *4 v. 10*

et procuro defensionem omnium privilegiorum suorum atque insignium. scio quidem ex fide scripture tamquam infringibiliter verum, quod omne suum privilegium est ex deo, et de quanto secuta fuerit Cristum conformius, de tanto amplioribus privilegiis insignitur. illi autem, qui alliciunt, ut dicta ecclesia plus attendat ad honores ac prosperitates mundanas, quam ut persecucionem paciatur propter iusticiam, ut plus apprecietur dotacionem ac edificacionem cesaris quam capitis sui Cristi, sunt eius subdoli inimici, dicente Cristo Matth. decimo, postquam docuit, se daturum non pacem mundanam sponse sue, sed gladium: inimici, inquid, hominis domestici eius. de hoc alibi.

sexto cum doctor in determinacione multiplici do- *6.*
cuit ex sanctis doctoribus, per que signa possunt heretici cognosci, et iam ultimo eadem repeciit applicando ad me singulariter, que prius dixerat in comuni, restat colligere, ex quo signo infallibiliter cognosci possunt heretici, quia certum est, quod nullum signorum in forma, qua michi recitata sunt, probant vel topice quemquam hereticum. ideo dico ut supra, quod omnis talis et solum talis est hereticus, qui scripture sacre verbo vel opere pertinaciter contradicit. cum enim illa sit testamentum dei, quod voluit remanere in terris, ut suam voluntatem cognoscerent, patet, quod impossibile est, nisi per conformitatem ad illam fidelium mentes unius effici voluntatis. ideo signanter legitur Luc. sexto decimo: habent Moysen et prophetas, audiant illos. lex, inquam, scripture sufficit pro instruccione ecclesie,

God's word the sole law of the Church

1 *A*[1] *in marg. minio:* privilegia romane ecclesie in quo stant 4 *iam hinc manus cod. C, quamvis eadem esse videatur, paullulum scripturam variat, sed paullo post prior modus scribendi redit* 6 ecclesia *AB*[a]*C* eciam *D* 12 homines *B*[a] 13 domesti *A* 18 *A*[1] *in marg. inferiore cum sig. marg. miniavit* Signa infallibilia hereticorum 19 est *om. A, int. lin. add.* 20 vel *ACD* ut *B*[a] 21 *A*[1] *in marg.:* quid (? quis) est hereticus *C prima manus in marg.:* Nota, quis est hereticus *B*[3] *in marg.:* Nota, quod ille est hereticus et solum talis, qui scripture sacre verbo vel opere pertinaciter contradicit

10 *v. 36* 21 *cf. pag. 161 sqq.* 27 *v. 27*

Holy Scripture alone is the standard by which to judge orthodoxy and heresy

et sic omnis hereticus est adversarius legis et prophetarum, ut sepe exposui. unde beatus Gregorius tercio Moral. super illo Iob. secundo: condixerant enim sibi, ut pariter venientes visitarent eum, 'condicunt', inquid, 'sibi heretici, quando prava quedam contra ecclesiam concorditer senciunt; et in quibus a veritate discrepant, sibi in falsitate concordant'. volvant et revolvant, quicunque voluerint, et non invenient in sanctis doctoribus vel racione fundatum, quod quicunque sint heretici nisi ex eo, quod fundantur in falsitate scripture sacre contraria, quia veritas scripture sacre non potest esse ecclesie sancte contraria, || et solum illud dogma fol. 43d est hereticum, quod est contra ecclesiam. solum igitur illi, qui contra scripturam sacram, que est carta sancte matris ecclesie, conspirant et senciunt, sunt censendi heretici, eo quod solum illi sunt contra ecclesiam.

ad convincendum igitur hereticos, quod vel false senciunt extra scripturam, vel quod de ipsa sinistre senciunt, tales, inquam, non solum heretici, hoc est, a voluntate dei divisi, sed proditores ac persecutores dei merito possunt dici. unde Crisostomus in Imperfecto Omelia tricesima quinta exponens illud Matth. vicesimo: assump-

3 condixerunt *C* condixerint *D* 4 visitarent B^aC vitarent *D; A, sed* si *super* vi *superscripto in* visitarent *emendavit* A^1 *(?)* 9 fundamentum B^a sunt B^aD 10 ex B^a *om. D; AC, sed addiderunt int. lineas* AC^2 14 sacram *om.* B^a carta sancte matris ecclesie *locus corruptus* carta sancte matris ecclesie *C* carta matris ecclesie *D; A, sed* sancte *add. in marg.* caritas matris ecclesie B^a 20 voluntate D^2 *in marg. corr.* vocate *(linea obducta delet.) D* 22 tricesima quinta *scripsi cum ed. Migne* 20a AB^aC 28 *D* exponens AB^aD super *C*

2 *cf. e. gr. De Civili Dominio lib. II (ed. Loserth) cap. VII pag. 59: ex quo patet, quod omne falsum seq.; cf. etiam ibid. 121 sq.; De Ecclesia (ed. Loserth) cap. II pag. 40 sqq.; ibid. cap. XIII pag. 295 sq.* *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 75 pag. 622—623* 3 *v. 11* 21 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 56 pag. 822—823 (Opus Imperfectum in Matthaeum)* 22 *v. 17—19*

Christ's expiatory death man's salvation

Holy Scripture the word of all truth,

sit Jesus duodecim discipulos suos seorsum in itinere et ait: ecce, ascendimus Jerosolimam, et filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum et crucifigendum, 'omnis' inquid, 'gloria dei et omnis salus hominum in Cristi morte posita est. nulla enim est res, que ad salutem hominum magis pertineat, nec aliud, propter quod magis deo gracias agere debeamus, ideo cum plurima turba fidelium sequeretur Cristum in via, duodecim apostolos tulit secreto et eis tantum sue mortis nunciavit misterium, quia semper preciosiorem thezaurum in melioribus vasis includimus'. plebs igitur propter incapacitatem et mulieres propter nature sue molliciem excluduntur. sed post tradit iste sanctus ex predictis verbis ewangelii sensum magis mollifluum. 'Cristus', inquid, 'verbum veritatis est secundum testimonia scripturarum'. unde sicut tunc, sic et modo deus tradit eum sacerdotibus et scribis ad manifestandum fidem sanctorum et perfidiam iniquorum, cum tradit eis scripturam sacram, que est verbum veritatis, et sicut tunc fideles videntes eum pati secundum humanitatem non recedebant a fide divinitatis, iniquorum autem perfidia, licet intellexerit, eum esse filium dei secundum testimonia scripturarum, ausi sunt eum interficere, sic et modo. 'quando', inquid, 'vides scripturas prophetarum, ewangelii et apostolorum traditas esse in manus falsorum sacerdotum et scribarum, intellige, quia verum verbum veritatis traditum est principibus iniquis et scribis', et sicut tunc sacerdotes vel propter vanam gloriam vel propter avariciam condempnarunt Cristum

---

1 A^1 *in marg. infer. rubr. litt.:* Mali expositores scripture assimilantur Judeis crucifigentibus Cristum, nota bene 6 hominem *D* 10 fidelium *om. A* 15 post (? plus) *A* 16 mollifluum *A in marg. corr.* mellifusum *A in contextu* mellifluum B^aCD 18 D^2 *in marg. addidit* Nota Crisostomus C^1 *in marg.:* Nota 19 manifestandam B^a 20 est *B^aCD, expunctum A* 27 intelligis B^aD intelligis *(expunctum)* intellige *A* 28 verum *om.* B^a 29 sicut tunc *radendo aliquis correxit A*

morte cogitantes, quoniam si tenuerint verbum Cristi, ipsi sacerdotes esse non possunt secundum legem nec ista solempnia lucra percipere, ita nunc impii sacerdotes et scribe verbum veritatis dignum iudicant interire, cogitantes, quia, si verbum veritatis tenuerint, ipsi sacerdotes esse non possunt nec sacramentalia lucra percipere, propterea tradunt eum gentibus, id est, populis ineruditis et indisciplinatis, qui nec querunt cum timore nec audiunt verbum illud, eo quod nomen habent cristianum, mores autem gentiles; 'tradunt', inquid iste sanctus, 'verbum veritatis perversis exposicionibus suis ad deludendum, quando simulant, se sequi Cristum, et disputant de eo sine timore, non proposito inveniende veritatis, sed studio se subvertendo'. 'hoc', inquid, 'modo deludunt verbum veritatis videntes | eum a mendacibus opprimi quasi mendacium'. fol. 44a · et ut videtur michi, flagellant verbum scripture ad sensum misticum, quando imponunt sibi, quod sit heretica et blasfema. 'et crucifigunt', inquid Crisostomus, 'dictum verbum et interficiunt, quando falsa confessione mendacii ipsum in se suffocant et occidunt'. unde sicut tunc sacerdotes nullam culpam invenientes in Cristo falsam accusacionem detulerunt adversus eum, sic modo nullam racionem habentes dicere contra scripturam falsa interpretantur de illa, et falsa proferunt testimonia contra illam. et sicut sacerdotes et scribe cognoscentes, quia vere est Cristus, subornaverunt falsos testes contra eum, sic modo sacerdotes et scribe hereticorum cognoscentes, quia verbum veritatis est secundum scripturas, tradunt eum populis ineruditis, ut diximus,

but our clergy abuse it calling it heretic and blasphemous

1 tenuerint *B^aC; A* (? tenuerunt) tenuerunt *D* 3 impii *corr. A* 5 quia *AB^aC* quod *D* tenuerunt *D* 6 sacramentalia *AD, expunctum C* sacerdotalia *B^a, int. lin. corr. C^2* 14 se *omiserunt B^aCD; A, sed int. rigas add. aliquis* subvertende *B^a* subvertendi *D* pervertende *C* de hoc *A* 18 et *om. A, inter rigas additum* 18 et crucifigunt *ACD* 24 et *B^aD* quando *C* et. *cui* quando *superscripsit aliquis A*

15 eum *i. e. verbum veritatis i. e. Christum* 21 *cf. Matth.* 26_{59} *sqq.* 26 *cf. Matth.* 26_{60}

qui per ignoranciam verbi veritatis ipsum deludunt et crucifigunt quasi mendacium.

ex testimonio autem istius sancti et aliorum sanctorum elicitur, quod, sicut heresis anticristiana in primitiva ecclesia cepit, persequendo verbum dei in natura corporea, sic eadem heresis continuatur depravando illud verbum, quod est scriptura sacra, adversando sibi tam opere quam sermone. hoc ergo est per se signum cognoscendi hereticum.

7. ulterius quoad propheciam de ruina mea iuxta propheciam Symeonis de Cristo Luc. secundo, rogo deum, quod, si non sit a deo sentencia, quam predico, sed falsitas fidei scripture opposita, quod ruam cum meis fautoribus saltem ab eius defensione temeraria ad lumen fidei resurgendo. et sic videtur michi, quod, sive sim hereticus sive catholicus, quod positus sum in resurreccionem multorum. si, inquam, sim hereticus, sum certus, quod sentencia mea ad resurreccionem multorum quia ad declaracionem fidei destruetur. si autem in hoc sim catholicus, sum certus iterum, quod sentencia, quam teneo, per organa dei vel ante adventum anticristi vel postea defendetur, quia super omnia vincit veritas verbi dei, ut dicitur tercio Esdre tercio, et sic utrobique vel ad bonum meum vel malum dogma meum proderit sponse Cristi, et erit cum paribus ad resurreccionem multorum a volutabro voluptatum.

Whether catholic or heretic, I am certain that I am set for the resurrection of many

8. quantum ad dileccionem, quam doctor iurat se er-

---

1 qui AB^aC quia *D* 3 sanctorum *om. D, in marg. add.* D^2 4 anticristiva (?) B^aCD 6 depravando C^2 *inter rigas corr.* dampnando *(expunctum) C* illud *ACD* idem B^a 11 simoenis *C* deum *om.* B^a 17 si, inquam, sim hereticus, sum certus, quod sentencia mea ad resurreccionem multorum *om. AD, sed in marg. addiderunt* $A^1 D^1$ 19 destrueretur *CD; A, sed* er *expunctum, ut* destruetur *correct. maluisse appareat* 20 quod AB^aC ex *D* 24 malum AB^a ad malum *CD* 27 se *ACD* e B^a, *quae praecedebant, erasit, in marg. add.* s B^1

---

11 *v. 25—33* 23 *cf. III Esdrae. 3₁₃*

ga me gerere plus, quam credo, si veritas ita se habeat, deus sibi retribuat. si sophistice palliat, rogo deum, ut de periurio sibi parcat, quia multis videtur, quod mixcio mendacii sit malum de genere, et raro evenit, quod malum tale bene circumstancionetur moraliter, cum de difficultate simplex intencio adiaceat bono extrinseco. constat quidem ex testimonio Crisostomi, Omelia septima decima Imperfecti, quod licet cristiano, corripere cristianum, sed oportet cavere, quod vere corripiat de reatu, subducto odio pro peccato commisso in hominem, subducta itaque iactancia de propria iusticia vel virtute et tercio servata forma ewangelica, quod non iudicetur ex levi || suspicione ambigua et occulta. que videntur multis in ista correpcione deficere, cum notum sit michi, quod cum duplicitate verborum ad partem in publico falsum fingitur et caritativa comunicacio in scriptis patule denegatur. ideo timens de malo, quod doctor nimis posset ad verificandum prenosticacionem suam disponere, licet fuerim citatus ad comparendum nunc coram domino archiepiscopo, in quocunque loco fuerit sue provincie, timui illo ire. audivi enim, quod dixit in sentencia, quod modicum et non videbitis me et iterum ac iterum modicum et videbitis me; si, inquam, vadit ad patrem papam vel archiepiscopum, posset faciliter parare michi locum insidiarum et cedis corporis, cum multi sunt instructi, deus scit, a quibus et qualiter, quod foret elemosina, ut combustione, occisione vel morte alia sim extinctus, in tantum, quod ista argu-

fol. 44^b

Summoned before the Archbishop, I refuse to appear knowing that my murderers are hired

1 ita AB^aC illa D 3 mixtio D vicio B^a 5 A^1 *in marg. infer. cum sign. marg. rubr. litt.:* Correccionis circumstancie 10 subducta itaque ACD subductaque B^a 13 A^2 *(?) in marg. infimo (sub fol. 44^a) notavit in lingua bohemica* byl sem nechuten pysso *(? pysso), latine: pigebat me scribere* 15 ad *om.* B^a 19 disponere *in exitu corr.* D ad AB^aC nunc ad D comparandum A nunc *om.* D 23 et iterum ac iterum modicum et videbitis me *om.* A, *in marg. add.* A^2 24 vel ACD et B^a

7 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 56 pag. 725* 19 citatus: *mense fere Maii 1378, cf. Matthew, U. E. W. XIV; Buddensieg, J. W. u. s. Z., pag. 156, contra Shirley, F. Z. XXXIII, qui annum 1379 defendit, sed cf. Shirley, Catal. pag. 7* 22 *cf. Joh. 16 16*

menta, que doctor iam fecerat, rotantur comuniter in ore multorum clericorum episcopalium, trahencium ignaros ad infidelitatem, quotquot possunt cum ipsis subvertere etc.

CAPITULUM QUINTUM DECIMUM.

Whoever falsifies Holy Scripture, destroys her authority

Finaliter quoad autoritatem scripture colligendo predicta patet, quod falsificantes scripturam sacram secundum sensum sinistrum nedum tollunt ab ea autoritatem, sed quantuncunque catholicum sensum sciunt ei apponere, faciunt, quantum in se est, autoritatem eius titubare vel minui. nam adversarii non habent evidenciam nisi topicam, quod, quecunque sit scriptura sacra, igitur locus ab autoritate illius scripture tamquam scripture sacre non est nisi topicus; conclusio enim non est cercior suo antecedente. item nulla conclusio autenticatur ex scriptura sacra, nisi in quantum allegatur ad sensum autoris, sed solum topice est creditum a sic opinantibus, quod iste, quicunque signetur, sit sensus autoris, igitur locus ab autoritate scripture est eis solum topicus. non enim plus scitur conclusio, quia sequitur ex sensu scripture, quam scitur, quod datus sensus sit sensus scripture, quod solum scitur topice. item cum fides sit ex auditu, Rom. decimo, videtur, quod plus cognoscitur, quod magister instruens sit verus, quam cognoscitur fides docta, sed solum topice cognoscitur veritas docentis, igitur et veritas fidei. si enim unumquodque causans magis habet denominacionem comunem quam suum causatum, videtur, quod fides adhibita do-

---

1 rotantur AB^aD, C^2 *in marg.* vocantur *(expunctum)* *C in textu* comuniter *om. D, in marg. add.* D^1 3 possent *CD* etc. *om. CD* 4 cap. 15^m *in fine lineae ultimae capit. antecedentis, ut* etc. *attingat, miniavit A, et sic constanter; iam hinc notare omittam* cap^m 14, nota istud capitulum B^3 cap^m 14 *CD prima manus* 7 autoritatem B^aCD, *in marg. corr.* A^2 veritatem *A in textu* 14 suo *om. D; C, sed int. lin. add.* C^2 16 a AB^aC et *D* 24 dicta *(expunctum)* docta *A*

---

24 v. 17

centi sit maior quam fides adhibita suo docto. sed illa est tantum topica sive probabilis, cum secundum apostolum secunda Cor. undecimo diabolus quandoque transfigurat se in angelum lucis, igitur et fides elicita ex scriptura. sed quia videtur novellis, quod iste evidencie eque militant contra quoscunque sicut contra negantes scripturam sacram de virtute sermonis. ideo notandum est, quod licet secundum Boethium tercio Topicorum sint quotlibet loci, qui sunt sedes argumenti. tres tamen sufficit pro presenti detegere. aliquis enim est locus quoad formam, aliquis quoad materiam et aliquis utrimque. quoad formam sunt loci dialectici, ut modi silogistici in qualibet || trium figurarum sicut Aristoteles in libro Priorum. emptimematica vero induc- fol. 44c ciones et exempla sunt virtualiter silogismi, sicut quotlibet alii modi arguendi in scriptura, qui sunt optimi eciam de forma speciali, licet videantur ignaris inculti.

ad rectificandum autem istos locos formales oportet excludere tredecim fallacias, de quibus Aristoteles in Elenchis, et sic rectificata humana sciencia de forma silogistica atque fallaciis per scripturam sacram directe perficitur suum officium ultimum.

3 2° *om. AD* 5 novellis *C, in marg. cum sign. marg.* A^2 nonnullis AB^aD 8 A^1 *in marg. miniavit* Nota de locis argumentorum B_1^4 *in marg.*: nota hic, quod tres sunt loci, qui sunt sedes argumenti D^2 *in marg. notavit* tria loca argumenti boethium *A* boicium *C* boyū B^a boy^m *D* 9 secundo *(expunctum et linea deletum)* topicorum *D* 10 sufficiunt *(?)* B^aD presenti *in marg. corr.* B^1 prencci *(?)* B^a 11 B^4 *in marg. addidit* loci secundum formam sunt dialectici ut modi silogistici in qualibet trium figurarum 13 sillogistici *(?* sillogismi*)* AB^aD 14 docet in B^aCD 17 specialiter B^a 21 directe *corr. D* 22 officium *in marg.* C^2 *corr. cum sign. marg.* effectum *C*

3 *v. 14* 8 *Boethius, Opp. omn. ed. Migne Patrol., Ser. I vol. 64: in Topica Cic. Comment. l. I pag. 1041. Topicorum cap. III pag. 933; de re cf. in Topica Cic. Comment., l. IV pag. 1123* 14 *c. XXX cf. ed. Acad. R. Berol. I 46^a; vide quoque cap. XXVII ibid. I 43^b; cap. XXIX ibid. 45^b; II 1335^a (Rhetorica):* τὸ ἐνθύμημα συλλογισμός τις κτλ. 19 *cf. supra pag. 156 6* 20 *cf. pag. 345 23*

locus autem quoad materiam potest tripliciter variari, ut aliquis est locus a fide scripture, aliquis ab inventa racione et aliquis a testimonio creature. locus autem a fide scripture est potissimus et certissimus possibilis, cum solum tunc est, quando magister primus illabitur et inducit consensum, et illum locum oportet tenere primatum in qualibet disciplina, sicut patet superius octavo huius. secundus locus ab inventa racione deficit de possibili in materia, cum universale complexum experimentale quandoque creditur cum errore. et sic de quidditatibus et passionibus rerum, quas sine autoritate scripture sacre concipimus. locus autem a testimonio creature habet quotlibet gradus, ut quandoque sensibilia inanimata testantur et aliquando homines viva voce. et in hoc sunt quotlibet gradus, secundum quod testes sunt fide plus efficaces. et patet, quomodo quandoque secundum silogismum non peccantem in materia nec in forma, sed participative utroque contingit arguere secundum varietatem multiplicem.

Proof from Scripture is the possible safest, the most original

ex quibus colligitur cuilibet cristiano conclusio, quod locus ab autoritate scripture sacre, qui est locus a fide, est potissimus possibilis. patet ex fide scripture, quam oportet credere, quod nec potest homo habere priorem nec cerciorem nec efficaciorem. cum enim tota scriptura sacra sit verbum domini, quomodo posset esse prior, cercior vel efficacior testificacio, quam si deus, qui mentiri non potest, in scriptura sua, que est speculum voluntatis sue, hoc dixerit, igitur verum. nec oportet,

and the most effectual

2 B[1] *in marg. add.* locus secundum materiam est triplex, aliquis est a fide scripture et ille est potentissimus, aliquis ab inventa racione et aliquis ab testimonio scripture A[1] *in marg. super. cum sign. marg. rubr. litteris* locus a fide scripture est potissimus primatum *B[a]CD, in marg. A* predicatum *A in contextu* 8 deficilis *B[a]* 10 creditur *om. A, in marg. add. A[2]* 11 passionibus *(?) A* 14 in viva *CD* 17 non *A* nec *B[a]CD* 21 sacre *om. AC, in marg. add. A[2]C[2]* 24 sacra scriptura *C, sed iteravit C[2] in marg.* sacra scriptura *D, sed in marg. add. D[1]* sacra 25 domini *ACD* dei *B[a]*

8 *cf. supra pag. 192 sqq. (cap. IX)*

catholicum contendere circa probacionem antecedentis, quia sit sibi scriptura sacra, sicut debet esse ex fide, et eo ipso magister adest, docens ipsum antecedens et excitans ad assumptum. nec oportet circa probacionem ulteriorem contendere. et sicut dixi superius, oportet, omnem hominem esse theologum, habentem primo affectum rectum, et tunc veritas illabitur indeceptibiliter se ostendens. et ita, sicut omnia flumina currunt ad mare, sic omnis autoritas creata initit autoritati prime, ut si queritur, unde tenet talis forma silogistica, unde est illa maxima particularis vera, vel unde sequitur sensus vel aliud signum, testis vel racio humana, dicit michi hoc, ergo verum. dicitur ad omnia ista, quod ideo sunt vera et credenda, quia deus dicit illa. cum enim deus dicit omnem veritatem, patet, quod diccio sua est prima causa cuiuslibet veritatis extrinsece. unde videtur michi, quod omnis alia evidencia, que non reducitur ad hoc principium, fallit, ideo topica evidencia respectu conclusionis vocatur, cum qua stat simul decepcio de eadem, et sunt tales in gradu multiplici. infallibilis vero evidencia vel racio respectu conclusionis est, cui repugnat decepcio simul, subito et tempore de eadem, ut beati || in patria fol. 44d pure habent de visione in verbo.

Every man ought to be a theologian

All proofs not founded on Holy Scripture are defective

per hoc patet ad argumenta, quomodo catholica sentencia difert a sentencia scripturam sacram falsancium. ad primum patet, quod falsum assumitur de piis theologis, cum, quicunque pius theologus intelligit scripturam sacram, dat sibi debitam reverenciam, non intelligens eam sinistre

---

1 proba, *quae sequebantur, erasa sunt B^a, in marg. B^1 supplevit lectionem aliorum* 2 quia *AB^aC* quod *D* scriptura *om. D, in marg. add. D^1* 4 assumptum *ACD* sensum *B^a* 8 ostendens *AB^a* extendens *D; C, sed int. lin. prima manus, superscripto* of (? os), ostendens *legi voluit* 9 *hunc locum A figura manus in marg. adpicta praeter cetera notari vult* 10 ista *B^aC* 16 *A^1 in marg. infer. cum sign. marg. miniavit* primum principium arguendi, *item in marg. sinistro* nota 18 *D^1 in marg. add.* nota quid est topica evidencia 22 subito *A, int. lin. superscripsit idem voci* subiecto subiecto *B^aCD* 28 ea *B^a*

---

5 *cf. supra pag. 109* 22 *i. e. mortui in caelis resurrectionem exspectaturi*

ad sensum erroneum. ideo habet evidenciam plus quam topicam ex fide, quod illa est scriptura sacra, pro cuius certitudine tamquam in causa veri martirii audet mori. ideo licet testes faciant evidenciam, quod sensus datus sit sensus scripture, hoc tamen est per accidens et secundarie, cum habet per se evidenciam priorem ex fide, ut patet ex dictis octavo capitulo de quinque mediis veniendi ad sensum scripture. unde comuniter causa per accidens concurrens cum causa priori facit effectum prestanciorem illa causa per accidens, ut calor naturalis, virtus informata, motus et multa talia faciunt hominem, qui est longe perfeccior, cum sit per se secundum corpus et animam a datore formarum. et ita in arte humana instrumentum facit ipso perfeccius, in virtutis tamen perfeccioris effectu. sic eciam noticia sensitiva congignit noticiam intellectivam perpetuam plus perfectam, sed hoc facit virtute intellectus primi, qui dat ultimum complementum, sicut dolabra cum aliis causis per accidens facit archam. unde tales cause per accidens non per se, sed in virtute agentis, cuius sunt instrumenta, producunt accidentaliter ipsis perfeccius, et sic conclusio non est cercior suo per se antecedente.

For the truth of Scripture the christian even should die

ad secundum argumentum patet, quod minor deficit, quia habens quintum necessarium ad habendum sensum scripture sacre habet plus quam evidenciam topicam, cum habet sensum ab illustracione prime veritatis. que evidencia currens cum aliis ut fundamentum supportans completur in patria, alie autem iuvant, licet sint fallaces. unde posito, quod credatur, Petrum esse luxuriosum,

2 topica B^a 4 licet sensus B^a 8 A^1 *in marg. super. (sup. col. 44^d) rubr. litt. cum sign. marg.* causa per accidens virtute esse prioris causat effectum perfecciorem se (?) 9 priori C, A^1 *in marg. cum sig. marg.* superiori AB^aD 10 color A 14 virtute AB^a 15 effectum A 18 dolobra B^a dolebra CD 25 sacre *om. D; AC, sed in marg. utriusque add. prima manus* 27 ut ACD vel B^a 28 sunt B^a 29 unde ACD ut B^a

7 *cf. supra pag. 194 sqq. (cap. IX)* 18 dolabra *i. e. securis vel ascia lapidaria* 24 *cf. supra pag. 201* 28 *i. e. in caelis beatorum* 29 *Petrus hoc loco non est Petrus apostolus, sed 'homo aliquis', ut logici 'Gaio' et 'Balbo' in scholis uti solent*

quia comptus vel ex signo alio naturali, potest vera fides gigni, sed oportet preter hanc evidenciam topicam evidenciam scripture prius inducere veritatem, et hinc pretermittentes evidenciam scripture sacre sepius illuduntur. et isto modo videtur michi naturales et medicos procedere in sua praxi et multo magis astrologos. iudices autem secundum leges humanas vix attingunt evidenciam topicam sive probabilem, theologus autem infinitum excedit has evidencias, cum sit ex inspiracione interna, quod sentenciam suam dicit dominus. et contra negantes, hoc esse dictum domini, unus elevacior non delectatur contendere, cum capit hoc ex prima evidencia, alius autem inferior docet a posteriori secundum regulam quintuplicem supradictam, quod scriptura sacra, que est fides catholica, habeat illum sensum. que evidencia excedit omnem evidenciam topicam, quam habet philosophus vel populus ab intellectu vel sensu, nisi forte quandoque cum theologo capiant ab illa sacra sciencia sensum suum. et sic ne pseudo || disciduli fingant, se fol. 45a inmediate habere a deo suam sentenciam, ordinavit deus comunem scripturam sensibilem, ad cuius sensum catholicum capiendum deus non potest deficere, quin semper quosdam irradiet, ad quam irradiacionem confert sanctitas vite et consonancia cum sensu sanctorum doctorum secundum etatem ecclesie a fonte sapiencie derivata. et continuare istam irradiacionem in matre ecclesia est theologorum officium, quos oportet stare in suis limitibus. unde non licet theologo, fingere aliena preter fidem scripture catholice. que si servaverit, erit undique non suspectus de heresi. et si queritur, quare non posset adversarius scripture dicere conformiter ad hec dicta, dicitur, quod bene posset, si vellet, sanctificare scripturam,

It is the duty of every theologian to draw only from that source of truth

2 fidei evid. B^aCD 9 scit *D* interna *C, inter lineas addidit* C^2 certus 11 elevacior *correxit A* elevacione *D* 18 capiant *C, correxit A* capiens B^a capient *D* 19 se inmediate se B^a 22 quin *ACD* quoniam B^a 24 et *correxit A* 27 A^1 *in marg. super. rubris litt.:* Theologi officium 30 possit *CD*

14 *cf. supra pag. 119 sqq.*

quam maculat. nam, ut dicitur Psalmo undevicesimo: lex domini inmaculata convertens animas, sed scriptura, quam adversarius allegat, est per se ipsum maculata mendacio, ideo non est sacra. vel si ipsa foret sic falsa et scriptura sacra, totum residuum scripture foret suspectum, quia, sicut offendens in uno factus est omnium reus, ut dicit beatus Jacobus secundo capitulo, probans per hoc, quod deus precipit omnia mandata, ideo faciendo contra unum facit contra deum, qui est omnia mandata. ymmo sicut iniurians deo, iniuriatur omnibus sanctis, eciam sibi ipsi, sic offendens in unam iusticiam fit cuique contrarius, cum virtutes sint connexe, et mandata omnia debent observari in caritate, qua privantur ex qualibet prevaricacione. correspondenter, cum dominus dicit quamcunque partem scripture, qui viciaret unam, offenderet in omne ens, quia in deum, cuius dictum negaret. deus igitur non foret sibi autenticus, nisi ex integro caperet dicta sua.

God speaking in it, those who oppose it contradict God,

per hoc patet responsio ad tercium. non enim oportet plus credi homini quam mandato, quod docet ex hoc principio, propter quod est: unumquodque ipsum est magis, nisi fuerit per se causa conveniens in denominacione, quam plus haberet in virtute sue causancie. homini igitur creditur non ut sibi, sed ut promulganti divinam sentenciam. ideo cum deus posset capere quemcunque alium ad illud officium vel sine tali precone per se inmediate dare fidem, patet, quod maioritas fidei redundat in veritatem primo moventem. ideo non debet credi angelo apparenti nisi secundum iudicium scripture, videndo, si sentencia, quam promulgat, sit scriptura sacra. et hoc credo apostolum docuisse Gal. primo

even if they were angels

---

1 undevicesimo *emendavi* XVIIIº *codd.* 3 allegat *om.* B^a 7 A^1 *in marg.:* Nota 8 precepit B^a 10 omnibus sanctis *AD* omnibus *C, in marg.* C^2 *add.* sanctis omnis sanctus B^a 11 cuique AB^a cuicunque *CD* 15 in *(expunctum)* unam *D* 16 d *(expunctum, linea obducta delet.)* ens *A* 20 mandata B^a 24 promulgati B^a

---

1 *v. 9* 7 *v. 10* 31 *v. 8*

Only as far as a doctrine agrees with Holy Scripture, it is to be upheld

capitulo, quando dicit: si angelus de celo aliud ewangelizaverit, anathema sit. non enim debet credi creature, nisi de quanto loquitur conformiter ad scripturam. unde scolastici querunt, si angelus petit adoracionem, quomodo temptatus debet facere. sed dicendo breviter non ponat obicem ex peccato priori et non est compossibile, quod deficiat sibi spiritus consilii. si autem absolute adoraverit malum angelum tamquam bonum vel Cristum, oportet peccatum precedens esse in causa peccati sequentis. ideo || oportet consulere scripturam temptando spiritus, si ex deo sunt. si autem sit omnino ambiguus, expectet divinum consilium. si autem consciencia monente habeat maiorem evidenciam, quod sit bonus, adoret; si et quatenus est huiusmodi, vel deo placuerit, quod sic fiat, quodsi angelus plus urgeret, foret suspectus de superba malicia. nam ex testimonio scripture angeli post incarnacionem confitentur se conservos nostros, non urgentes, ut dulia adorentur, ut patet Apoc. ultimo. et casus positi, quibus implicatur, cristianum preter peccatum concludens debere esse perplexum, quid faceret, omnes, inquam, casus tales sunt impossibiles. ideo purget se homo primo contritus de peccato oblito, deinde consulat deum de faciendo, et non est compossibile consilium sibi deficere. quod si deficiat in antecedente, non imponat deo vel scripture sue calumpniam. nam conclusio scripture est, quod, si angelus moveat ad conclusionem aliquam, non ponat ille motus obicem et spiritus dabit consilium.

fol. 45b

unde licet quidam doctores ponant, quod tempore anticristi et suorum discipulorum cogitata sint cristianis

2 credi debet *D, sed lineolis duabus superscriptis ordinem verborum restituit* 4 *A*[1] *in marg.:* nota scolasti *A* 6 ex peccatu priori *om. C* 10 *A*[1] *in marg. infer. (sub col. 45*[a]*) miniavit* Contrarium scripture non est credendum 17 post *C*, (? plus) *AB*[a]*D* 20 debere *ACD* de re *B*[a] *omisso* be 27 scripturam *(expunctum)* ad *D* 30 cogi. *quae sequebantur, erasa B*[a]*, sed in marg. B*[1] *restituit* cogitata

11 *cf. I Joh.* 4*1* 18 *de* dulia *cf. De Bened. Incarn. pag. 183 et 248* 19 *Apoc.* 22*9; 3*

multa remedia ad declinandum suas versucias, videtur tamen michi, quod fides scripture est optimum remedium discernendi, ut puta, si docet et vivit conformiter ad legem Cristi. ideo anticristus non veniet, antequam lex Cristi sit dissipata tam intellectu quam affectu. nam tempore Crisostomi, ut dictum est proximo capitulo, cepit calumpnia, tempore Machometi amplius dissipata est et a tempore edicionis Decretalium decrevit honor et ponderancia legis scripture continue, quod videtur esse via preparatoria anticristo. quidam autem dicunt, quod, si anticristus diceret eis, quid cogitant, tunc crederent ei. sed revera illud contingeret ex solercia diaboli vel casu vel permissione divina in penam peccati. alii autem dicunt, dicendum sibi, quod ille propheta rapiat eos ad tercium celum i. e. ultra visionem corpoream et ultra visionem ymaginariam ad terciam visionem intellectivam, qua clare videant divinam essenciam, sicut Cristus, propheta noster, rapuit sanctum Paulum, et tunc credent ei. sed adversarii possunt obicere ei, quod Cristus non sic fecit nisi cum Paulo. ipsi autem fecerunt cum multis nobis incognitis, et precipue hic ad oculum faciunt maiora miracula, quam unquam fecit Cristus. insuper predicant allectiva et iterum possunt transformare hominem et tantum sibi illudere, quod ipsemet testetur licet false, quod clare vidit divinam essenciam. ideo in omnibus talibus videtur michi summum remedium, solide credere fidem scripture et nulli alii in quoquam credere, nisi de quanto se fundaverit ex scriptura.

Since the time of the Decretals the honour and the importance of the Bible has vanished

The sole remedy is in the return to Bible faith

fol. 45^c unde inter alia signa dispositiva ad anticristum || vide-

2 medium *(?)* B^aD 4 A^1 *in marg. rubr. litteris:* antichristi adventus 13 A^1 *in ultimo marg.:* Nota bene 14 rapiet B^aD 19 ei *int. lin. add. A, omiserunt ceteri codd.* 21 precipue hic *A in marg. corr.* precipue hoc *D* preter hoc B^a, *expunctum A in textu* precipere hoc *C, sed* precipere *linea delevit et* preter *superscripsit* C^2 22 insuper *ACD* item B^a 23 all. *sequitur rasura* B^a, *sed in marg.* B^1 allectiva *correxit* 24 licet AB^aC sed *D* 29 A^1 *in marg. super. (sup. col.* 45^c*) miniavit* arguitur pro loyca scripture

6 *cf. supra cap. XI pag. 257 sqq. et 269 sqq.* 18 *cf. II. Cor. 12 1 sqq.*

But nowadays belief is refused to the words of God and Christ

tur michi signum precipuum, quod scriptura sacra sit tantum hodie, licet ypocritice, parvipensa. concedunt enim nostri satrape, quod scriptura sacra est utrobique ad sensum suum verissima, sed, ut verba iacent, est ut plurimum falsissima. quererem autem a sic dicentibus, cum nec debet credi verbis Cristi nec apostolorum pro illo sensu eliciendo nec conversacioni eorum, a quo caperet cristianus sensum huiusmodi, et secundum quam formam verborum. et videtur primo, cum post declinacionem ecclesie a logica scripture sit quasi infinita variacio logicarum, quod non sit maior racio, quare imitaremur unam logicam quam aliam quamcunque. et sic cum logice possunt quocienscunque et quantumcunque inter homines variari, videtur, quod totus sensus scripture potest in processu temporis ad sensum autori contrarium adaptari. item dominus papa vel alia persona magnificata

Even the pope may wrongly understand and interpret Holy Scripture

ad hoc discernendum potest esse ignara sensus scripture et avara in questu pecunie interpretando scripturam ad sensum Cristo contrarium, cum ergo omne erroneum corrigibile potest emendari reducendo ad suum principium, videtur, quod aliqua sit primo recta logica, cui est fundamentaliter initendum, que non est nisi forma verborum scripture. ille enim, qui dedit principium vivendi, dedit et principium interpretaciones sensuum corrigendi. et ideo videtur Johannes dicere Apoc. ultimo: si quis apposuerit ad hec, apponat deus super illum plagas scriptas in libro isto, et si quis diminuerit de verbis libri prophecie huius, auferet deus partem eius de libro vite, quia, ut dicit ante, verba

---

2 hodie *om. C, margini adscripsit* C^2 licet *correxit A* libet *C* sed B^aD 4 est *om. A, in marg. add.* 6 nec *A* aut B^aCD 9 A^1 *in marg. rubris litteris notavit* loyca scripture quod p (p *lin. obducta delet.*) cum *A* post (? potest) *A* 11 est *CD* racio *ACD* ideo B^a 13 quantumcunque *AD* quemcunque B^a quandocunque *C* 18 sensu *(expunctum) D, sed* questu *prima manus in marg. corr.* 23 veniendi B^a uniendi (?) *C* 25 iohannem B^a

---

10 variacio logicarum: *cf. supra cap. III pag. 54* 25 *22 18—19* 29 *v. 6*

hec fidelissima sunt. item, ut patet ex dictis et cursu instantis ecclesie, sicut negatur scriptura sacra ut impossibilis et heretica, sic negatur exposicio Augustini, Ieronymi et aliorum sanctorum ut eque heretica, sicut et abicitur logica Aristotelis. et cum non sit racio, quin per idem negare liceret exposicionem modernorum doctorum, et sic circulariter sine fine, sequitur, quod instabilis foret autoritas sensus scripture. Augustinus enim elicit ex sensu scripture, quod tota ecclesia est unus homo, quem beatus Gregorius vocat personam, et sic de universalibus ex parte rei, de renunciacione temporalium, de non possidendo temporalia, et ita de aliis, que sunt hodie contrariata, dicendo, quod verba istorum sanctorum erant falsissima, cum defecerunt in logica. igitur oportet vel dare glosam glose eorum vel dicere, quod heretice exposuerunt scripturam. si igitur non sapimus verba Cristi in forma sua nec verba sanctorum doctorum, que nobis autoritas, quod capiantur verba nostra in forma sua? item omnis opinio, que est inductiva scismatis et dissensionis a fide Cristi, est fugienda tanquam erronea. sed huiusmodi est opinio supradicta, ergo etc. minor patet ab effectu, quo videmus, postquam logica scripture dimissa est, divisi sunt postillantes in exponendo scripturam ad sensus contrarios variantes in logica, et cum observacio legis Cristi in laicis sequitur intellectum doc-

The authority of Holy Scripture does not depend on the way it is interpreted

1 *A*[1] *in marg. infer. cum signo marg. rubr. litt.:* Exposicioni sanctorum doctorum est standum 3 impossibili *D* exposicio *in marg. B*[1] *correxit ita ut vix legi possit locus rasus B*[a] 4 Jeronimi *om. CD; A, sed in marg. addidit locus rasus B*[a], *add. in marg. B*[1], *sed nomen vix legi potest* 5 quin *ACD* quoniam *B*[a] 13 isto *B*[a] 16 *hunc locum C*[1] *figura manus in marg. posita, A*[1] *duobus punctis insignivit* 19 cismatis *B*[a] 20 dissensionis *A* discensionis *B*[a]*C* dissencionis *D* 21 ergo *inter lin. add. A* minor *C, in correctura A* maior *B*[a]*D* 22 logica *(linea delet.)* logica *D* 23 sunt *om. B*[a]

8 *cf. Aug. Opp. multis locis, e. g. tom. XII 429; II 579; V 129; 112; 193; 194; 216; 456; 464; 703; 743; 784; 820; 944; 1042; VI 129; 217; 838; 964; 1003; 1005; 1038; VII 498; IX 609; XI 82; XIII 41* 10 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 79 pag. 40; 62; 602*

We must stick to the consensus of the old doctors in order to prevent arbitrary interpretation

torum sensum scripture exponencium, || patet, quod necesse est stare concorditer exposicioni sensuum, quos sancti doctores concorditer elicuerant. aliter enim liceret extorquere sensum scripture ad votum peccantis, quod hodie incipit in multis. quomodo, queso, possit esse maior cathaclismus diffidencie in verbis domini quam dicere, quod illa sunt impossibilia sicut et verba sanctorum doctorum ipsam scripturam exponencia, sed verba mea verbis eorum contraria sunt infringibiliter vera ex recta logica. revera, ut dixi superius, hec non sunt verba exponentis, sed destruentis, non verba postillantis, sed autoritatem evacuantis, cum omnis exposicio explanat et defendit expositum et non negat ipsum, sed concedit ut compendiosum theorema, super quo ut fundamento stillat sensum confirmatum. exposicio quidem non est scriptura sacra, sed eius preco vel ancilla, non negans dominam suam, sed ex verbis propriis, que mutuatur de domina, ipsam reverenter detegens et explanans. item quedam epistole decretales, ymmo carte et instrumenta sunt sic composita, quod non licet addere vel minuere nec glosas eis imponere, nisi forte approbando tenorem verborum et sensum eorum de virtute sermonis, sed logica scripture sacre, que est forma verborum Cristi, est perfeccius composita et plus autorizata, ut concedatur in sua forma, igitur illa regula est de illa pocius observanda. assumptum patet de illa Decretali in sexto Decretalium: 'Exiit, qui seminat', ubi Nicolaus tercius

fol.45d

Interpretation is not Holy Scripture

2 non *(expunctum)* quos *A* 4 precantis *D* 6 cathaclissmus *A* diffidencie *B^aCD, in marg. correxit A* difficie *A in textu* quam *ACD* quod *B^a* 11 postulantis *B^a* 13 oppositum *(expunctum)* expositum *D* 14 theoremna *B^a* theoreuma *C,* (? theoremna) *D* 15 confirmatum *C, correxit A* confirmativum *B^a, (?) D* *A*[1] *in marg. super. minio:* exposicio est preco vel ancilla textus 21 apponere *B^a* 23 cristi *C* *om. B^aD; A, sed int. lineas add.* 26 vera *(expunctum)* decretali *D* in *ACD* et *B^a* 27 nichilominus *(?) A, sed emendatum in marg. in* Nicolaus

10 *cf. pag. 385* 14 *'stillare', vox italica (a stilus = formula, methodus conficiendi acta forensia), significat 'obtinere', usurpari'* 26 *C. J. C. (Friedberg) II (Sexti Decretal. l. V) c. 3 tit. XII pag. 1100 sqq.; cf. etiam pag. 1120—1121*

excomunicat eos, qui secundum glosam declinantem a litera depravant vel detorquent eius sentenciam. et de bullis, cartis ac instrumentis patet, quod illicitum est verba subtrahere. et minor argumenti patet ex fide, qua debemus credere, spiritum sanctum dedisse legem scripture in forma, quam voluit suam ecclesiam observare, cuius autoritas precellit omnem autoritatem creatam, et efficacia sentencie est magis utilis ac forma verborum plus venerabilis quam sentencia vel locucio aliena.

The divine authority superior to Decretals and Bulls

item, ut superius dixi, omnis theologus catholicus tenetur discere modum loquendi scripture, ut recte habeat sensum suum, si hoc non faceret, nisi disceret logicam suam, ut ipsa utatur, et per consequens non aliam introducat, que sit sibi contraria. igitur omnis theologus tenetur cavere de logica scripture sacre contraria. cum igitur omnis logica dictans, quod scriptura sacra sit heretica et blasfema, sit sibi contraria, videtur, quod omnis talis logica sit a pio theologo detestanda. logicam enim, que contrariatur logice scripture et docet, scripturam sacram esse tam pravam, oportet esse scripture contrariam. nec potest fingi, quod logica scripture et logica, secundum quam moderni falsificant scripturam, sint consone, sed omnino contrarie. ideo una logica existente vera et recta reliqua erit falsa et iniqua.

The modern doctors contradict the arguments of Holy Scripture

fol. 46a nemo itaque disceret logicam sic iniquam, cum nemo deberet || male facere. quamvis enim expedit cognoscere fallacias, ut venenum sophisticum excludatur, tamen illicitum est, discere vel noscere fallere, quia sic liceret, discere logicam perversam ad negandum fidem catho-

2 dampnant *C (nec expunctum nec linea obducta delet.)*, depravant *superscripsit* C^2 4 A^1 *in marg. miniavit* Nota argumento B^a 5 legem *iteravit, alterum expunxit D* 6 legem *(expunctum)* ecclesiam suam *D* 19 logica AB^aC 23 et ideo *D* et *(expunctum)* ideo *C* 25 diceret B^a 27 A^1 *in marg. super. (super. col. 46a) rubr. litt.:* forma scripture non est neganda 26 D^1 *in marg.:* sophisticum 28 quia AB^a quod *CD* 29 perversum B^a

10 *cf. pag. 378 (?)*

licam. ex talibus evidenciis dixi alias, quod quelibet logica extera est eo melior, quo est scripture sacre conformior. unde non video utilitatem in extraneacione a logica scripture nisi ad tollendum vel minuendum eius autoritatem, ut quilibet logicus posset ad votum fingere sibi sensum, quia negato fundamento non docetur nisi topice, quod iste vel ille sit sensus scripture sacre, sed declinantes a veritate scripture procedunt heretice per vias contrarias semper in peius sese precipitantes, quousque demum incidant in laqueum, quem fecerunt. ideo dicit beatus Gregorius duodevicesimo Moral. cap. sexto decimo, dum 'hereticos eisdem verbis atque sentenciis, quas proferunt, vincimus, quasi elatum Goliam suo gladio detruncamus'. et cum semper 'a veritatis cognicione deviant', ut dicit beatus Gregorius lib. duodevicesimo cap. tercio decimo, necesse est, ut 'continue ad deteriora ruant', ut dicit lib. tercio cap. vicesimo quinto. et racio est, quia 'contempnunt comunem scienciam', que est sciencia scripture catholice, ut dicitur lib. quinto Moralium cap. vicesimo tercio: 'et quedam nova semper exquirunt, que sociis insinuare' refugiunt. ideo ad salvandum tyriacam contra hereticos oportet cavere, ne semper seminetur novitas inaudita, quod scriptura sacra sit heretica et blasfema. ideo videtur michi, quod totum illud genus hominum, ymmo cetus scripture adversancium debet

To accuse Holy Scripture as heretic and blasphemous is an unheard of novelty

2 in eo *D* 5 vocum *D* 7 iste *A, sed in marg. add.* vel ille iste vel iste B^a ille *C, sed* C^2 *margini adscripsit* vel ille iste *D* sacre *om.* B^a C^1 *in marg.:* Nota 9 sese AB^aC sepe *D* 11 sexto decimo *scripsi ex auctoritate edit. Migne* 6° *codd.* 15 decimo tercio *scripsi ex auctoritate edit. Migne* 7° *codd.* 17 vicesimo quinto *scripsi (Migne)* 16° *codd.* est *om.* B^a 19 vicesimo tercio *emendavi sec. Migne* 17° *codd.* 21 semper *(linea deletum)* insinuare B^a 22 semper seminetur B^aCD; *A, sed in marg.* supseminetur *(?) additum est*

1 *de loco, ubi in libris prius scriptis propositio: quelibet logica etc. invenitur, ambigo; fortasse in animo habet JW Proëmium Logicae I (ed. Dziewicki) pag. 1* 11 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 76 pag. 50* 15 *cf. ibid. pag. 48* 16 *cf. ibid. Ser. I 75 pag. 623* 19 *cf. ibid. pag. 703* 21 *de* tyriaca *cf. pag. 291*

defendere veritatem scripture ex integro, ne forte detur scripture sue glosa extraordinaria cassans suum propositum, ut puta, quod non dicit talem sentenciam nisi opinative vel in ludo, aut quod loquitur solum recitative sive yronice, vel tercio, quod loquitur interrogative, non assertive et colorare glosam ex scriptura et illis contradicentibus procedere contra eos in factis ac mutando significaciones terminorum, quibus comunicarent suos conceptus, sicut in penam peccati ligwe confuse sunt ligwe in edificacione turris Babil, Gen. undecimo· unde idem periculum previdit, ut estimo, Augustinus primo De Doctrina Cristiana, tricesimo sexto cap., ubi, postquam ostenderit, quod 'si quis in scripturis aliud sentit quam ille, qui scripsit, illis non mencientibus fallitur'. 'asserendo', inquid, 'temere, quod autor non sensit, plerumque incurrit quedam alia, que illi sentencie discordant, fitque, ut amando sentenciam suam scripture incipiat offensior esse quam sibi. quod malum, si serpere siverit, evertetur ex eo'. 'per fidem enim ambulamus, non per speciem. titubat autem fides, si divinarum scripturarum vacillet autoritas, porro fide titubante eciam caritas ipsa langwescit. nam si a fide quisquam
fol. 46b ciciderit, a caritate eciam | necesse est, ut cadat'.

ecce, quot mala, quia omnia mala ecclesie oriuntur ex deacceptacione autoritatis scripture in suo robore antiquo. et patet, quomodo falsificantes scripturam

Scorning old Bible-truths is at the root of all evil

7 contra *(expunctum)* procedere *A* ac *A*, *expunctum C* aut $B^a D$ mutando *ACD* numerando B^a 10 babel $B^a D$ 11 idem *A* illud $B^a CD$ 12 *locum hunc* A^1 *figura manus in marg. miniata praeter ceteros notari vult* tricesimo sexto *scripsi secundum Maurinos* XLII° *cuncti codd.* 13 quod *om. D* 17 ut *om. A, add. in marg.* sunt *(expunctum)* sentenciam *A* 19 A^1 *in marg.:* nota. *paulo infra figura manus miniata* 20 speciem B^a spem *ACD* titubabit B^a divinarum *ACD* sentenciarum B^a A^1 *in marg. infer. miniavit* Titubat fides, si scripturarum vacillat autoritas 22 quisque B^a 23 A^1 *in marg. infer. (sub col. 46ª) rubr. litteris:* Contra hereticos quomodo est disputandum, et nullus debet debet *(sic)* trahere verba autorum ad sensum alienum 24 omnia mala *margini adscripta A*

11 *cf. Opp. tom. III 22 pag. 23* 15 *cf. ibid. (cap. XXXVII)*

sacram et eligentes sensum eis placitum diferunt ab aliis, qui dicunt, quod est ex integro verissima secundum formam, quam deus tradidit.

Truth being the word of God is not different in degrees

sed ulterius dubitatur de gradibus autoritatis scripturarum. et videtur primo, quod omnis veritas sit paris autoritatis cum qualibet. nam omnis veritas in quantum huiusmodi est verbum domini, omne verbum domini est paris autoritatis cum quolibet, tum quia est essencialiter summa autoritas, tum eciam quia ab equali autore procedit, igitur omnis veritas est equalis veritatis cum qualibet. item si veritas caperet gradum autoritatis ab inmediato autore, tunc videntur sequi tria falsa. primum, quod omne verbum Cristi sit infinitum maioris autoritatis quam verbum alterius autoris scripture; videtur secundo, quod illi septem autores novi testamenti, scilicet Petrus, Johannes, Jacobus, Mattheus, Judas, Marcus et Lucas scripserunt scripturas disparis autoritatis, sicut et ipsi erant disparis autoritatis et sanctitatis, quod non videtur conveniens, cum uno ore locuti sunt, ut dicitur Act. tercio. item videtur iuxta illud, quod epistole decretales vel sint paris autoritatis cum epistola beati Petri et per consequens excedentes decreta et epistolas Pauli ac aliorum sanctorum, vel, si sanctitas vite aut veritas sentencie attendatur, tunc a probabili sancti quatuor doctores cum aliis sanctis postillantibus scripturas forent in scriptis suis maioris autoritatis quam aliqui pape vel cardinales in scribendo epistolas decretales.

The authority of Christ, of the Apostles and Decretals

---

4 A^1 *in marg. miniavit* gradus autoritatis scripturarum B^4 *in marg. notavit* arguccio de gradibus autoritatis scripture 5 A^1 *in marg.:* 1 9 autore *ACD* autoritate B^a 10 veritatis *AD* autoritatis B^aC 11 veritas AB^aC verbum *D* A^1 *in marg.:* 2 12 1° *CD* 18 et *om.* B^a 19 sancti ut B^a ut *C, sed* sancti *int. lin. add. prima manus* 20 A^1 *in marg.:* 3 22 petri *deest* B^a, *ubi locus rasus est, in marg. postea additum* petrus. *nisi fallor; vix legi potest* 25 aliis sanctis AB^aC suis aliis *D*

---

20 *v. 21; 24* 25 quatuor doctores: *Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Gregorius*

The nature of absolute and relative authority.

hic oportet primo supponere, quod autoritas sit illud, quo quis est formaliter autor. secundo oportet distingwere, quomodo aliquis est autor de se et in se, ut solus deus, et aliquis participative et derivative ut homines, quibus deus participat potestatem suam ad utilitatem ecclesie. et iste autoritates infinitum distant et sunt satis equivoce, racione cuius professor scripture catholice posset vocare secundam potestatem non autoritatem, sed vicarium officium ad preconizandum sensum domini. tercio oportet notare, cum autoritas primo modo dicta sit idem cum autore, autoritas autem secundo modo dicta sit accidens respiciens principium, a quo, et finem, gracia cuius, patet, quod, sicut dupliciter potest intelligi veritas, sic dupliciter potest intelligi veritatis autoritas. potest enim intelligi veritas sicut entitas quoad esse suum primum, et sic omnis veritas est deus, sicut omne ens est deus, vel quoad esse secundum, quod est existencia in genere. et sic sunt multa genera veritatum.

correspondenter potest intelligi autoritas participata vel quoad principium, a quo manat, vel quoad finem, gratia cuius ordinatur, vel utrimque. secundo modo prelati super inferiores sunt maioris autoritatis quam illi, sicut prius in dignitate, vel natura est maioris autoritatis quam suum postpositum aput deum.

istis premissis potest dici quadruplex conclusio.
fol.46c | prima, sicut beata trinitas est eiusdem summe et simplicis autoritatis in se, sic omnis veritas dicta ad

---

1 B^1 *in marg.:* nota nota A^1 *in marg. extremo:* quid est auto, *quae sequebantur abscissa sunt* 2 formaliter *correxit* B^a 4 et AB^a vel CD 7 confessor D 14 A^1 *in marg. miniavit* equivocacio autoritatis sic dupliciter potest intelligi veritatis autoritas. potest enim intelligi veritas *om.* B^a 16 primum ACD principium B^a 17 est *(prius) om.* B^a 22 super AB^a sive D sanctis *expunxit et in marg. emendavit in* super *prima manus* C 24 prepositum D 25 quadrupliciter D 26 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* omnis veritas est paris autoritatis cum qualibet quoad duplicem racionem *in marg. sinistro:* prima conclusio 27 ad *om.* A

---

16 *cf. hanc thesin in scriptis a JWo prolatam Pol. Works pag. 190; 343; De Dom. Div. 64; 93; 156 et saepius alibi*

extra est paris autoritatis cum qualibet secundum duplicem racionem. si enim in veritate attenditur dicentis autoritas, cum deus dicit omnes veritates huiusmodi, quis dubitat, quin quoad hoc omnis veritas parificatur in autoritate cum qualibet? et iterum, quantum ad equacionem cum primo intellectu, idem sequitur, cum adequacio non suscipit magis et minus, sicut nec equalitas. veritas itaque, cum diffinitive sit adequacio rei ad intellectum divinum, non suscipit magis et minus quoad racionem veritatis. ex quo patet corellarie, quod tota scriptura est paris autoritatis secundum singulas eius partes. patet eo, quod tota scriptura sacra est unicum verbum dei, et autores nostri non sunt nisi scribe vel precones dei ad scribendum suam legem, quam eis dictaverit, et non autores nisi equivoce in comparacione ad eum. et ad istam sentenciam vadit prima racio.

Truth is agreement with the divine intellect, therefore Holy Scripture in all its parts is of the same authority

secunda conclusio: licet omnis veritas causata sit paris autoritatis cum qualibet quoad duplicem racionem, tamen veritates distincte formaliter et subiective sunt autoritatis disparis proporcionaliter, ut sunt magis necessarie vel priores. prima pars patet ex hoc, quod omnis veritas sicut omnis entitas secundum primam racionem veritatis est ipse deus, sicut dicit Augustinus in libro suo De Veritate et patet in materia De Ydeis, quomodo omnis creatura secundum esse intelligibile est deus ipse iuxta illud Joh. primo: quod factum est, in ipso vita erat. et secunda pars patet

---

4 parificatur B^aCD, A^2 *in marg. cum signo marg.* perficiatur *A in textu* 6 equacio B^a 7 magis AB^aC maius *D* A^1 *in marg. rubr. litt.*: quid est veritas 9 magis AB^aC maius *D* 10 correlarie *ACD* correlative B^a A^1 *in marg. super. cum signo marg. miniavit* Tota scriptura est paris autoritatis 17 A^1 *in marg.*: secunda conclusio 24 augustinus *CD* anselmus B^a; *A, sed in marg. emendavit in* augustinus ut *expuncto superscripsit* et *D* materia: *iam abhinc rigae et verba in cod. C magis inter se distant*

---

24 *cf. Opp. tom. I 162; 228; 261; 752; 976; 981; III 150; II 379* 25 *hunc JWi librum, publici iuris hucusque non factum, conferre non potui* 26 *v. 1—2*

ex hoc, quod accidentalis autoritas et respectiva rei capitur penes eius bonitatem vel prioritatem. a quo modo loquendi dicunt politici, quod superior prepositus est maioris autoritatis quam eius vicarius et pater vel senior est maioris autoritatis quam eius filius. et sic originatur in lege nature autoritas sacerdotis secundum ordinem Melchisedech. si enim rex regum decrevit, quod posterior tempore caperet esse suum a priori, quare non foret prior in quantum huiusmodi pocior dignitate? in sacerdocio vero legis gracie debent attendi carismata, quibus deus dotaverat presbiteros sacerdotes sine differentia etatis, corporis, et secundum hoc vocantur presbiteri, id est seniores. ex quo videtur corellarie sequi, quod sacerdotes legis gracie sunt plus honorandi quam sacerdotes legis nature vel legis levitice. patet ex hoc, quod insignia eorum, cum sint bona gracie, sunt pociora insigniis aliorum et per consequens, si illis desunt dicta insignia, tunc sunt vasa mortua plus abiecta. et sic intelligi potest dictum apostoli prima Thym. quinto: qui bene presunt prebiteri, duplici honore habeantur digni, maxime, qui laborant in verbo et doctrina. cum enim ille honorandus sit, quem rex voluerit honorare, ut dicitur Hest. sexto, patet, quod presbiter Cristi ex racione, qua deus honorat eum sacerdotali carismate, sit a subditis honorandus, et cum in vanum accepisset graciam dei, nisi perficeret sacerdotis

The authority of the priesthood under the new covenant

4 quam eius vicarius et pater vel senior est maioris autoritatis *omiserunt D; A, sed* A^2 *add. in marg.* 5 est *om.* B^a quam *ACD* quod B^a, *sed* B^1 *emendavit in marg. in* quam 7 decreverit B^a 8 t *(expunctum)* caperet *D* 9 quantum *ACD* quem B^a 10 A^1 *in marg. miniavit* autoritas sacerdotis < legis grature / legis gracie 11 dotaverit B^a presbiteros B^a; *A, sed* sacerdotes *cum signo post* presbiteros *posito in marg. addidit* sacerdotes presbiteros *CD* 13 correlative B^a 14 gracie sunt plus honorandi quam sacerdotes legis *om.* B^a A^1 *in margine rubris litteris scripsit* honoracio sacerdotum 19 Mt *(expunctum)* Thym. *D* 20 habeantur digni *A* digni habeantur B^aCD

19 *v. 17* 23 *Esth. 6₅₋₇*

officium, patet, quod ex hinc reciperet honorem secundum, sed maxime, si consolatus in scriptura instanter predicat legem Cristi.

Authority of Holy Scripture infinitely superior to all human authority

tercia conclusio: tota scriptura sacra quoad autoritatem capitis || ecclesie est infinitum maioris autoritatis (fol. 46d) quam aliqua scriptura aliena quoad autenticacionem sui proprii et privati autoris, patet ex hoc, quod Cristus ex gracia visionis infinitum excellit quemlibet alium fratrem suum. sed ut autor ad autorem, sic autoritas ad autoritatem, igitur conclusio. unde Augustinus super illo Psal. centesimi quadragesimi primi: absorpti sunt iuxta petram iudices eorum, 'petra', inquid, 'erat Cristus, iuxta quem comparati ipsi iudices, mag*ni*, potentes et docti absorpti sunt. dixit de moribus vel quamcunque sentenciam Aristotelis. adiunge illum petre, et absorptus est. quis est Aristoteles? audiat, Cristus dixit et aput infero scontremescit. dicit hoc Pictagoras, dixit hoc Plato. adiunge illos petre. compara autoritatem eorum autoritati ewangelice, compara inflatos Cristo crucifixo' et absorpti sunt. et post probat autoritatem Cristi ex hoc, quod 'ipse fixit crucem suam in cordibus regum, mortuus est et resurrexit' resumendo animam, quod dicti iudices non possunt facere. 'tamdiu', inquid, 'videntur aliquid dicere, donec comparentur petre. propterea si inventus fuerit aliquis hoc dixisse, quod dixit et Cristus, gratulamur illi, non illum sequimur'. nam si qua vera loquitur, prior est ipsa veritas. et sic intelligitur dictum Augustini se-

4 A^1 *in marg.:* tercia conclusio 8 unionis B^aCD quantumlibet B^a 10 Joh. omelia *(ambo expuncta)* illo *D* 13 sunt *(expunctum)* ipsi *D* *'magni' scripsi* magis *codd.* A^1 *in marg. miniavit* nota 14 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. rubr. litt.:* autoritas Cristi absorbet aliorum; *figura manus in marg. adpicta locum praeter ceteros valere voluit* 15 illum *expunctis* i *et altero* l *A legit* lum 17 dixit B^aC pithagoras *A* pittagoras B^a pictagoras *CD* 18 ille B^a 19 cristo *om. CD* 25 gratulemur AB^a 26 et non B^a

10 *cf. Opp. tom. VI 1016—1017* 11 *Ps. 141 6, sed in Vulgata legitur: iuncti petrae* 27 *hoc dictum Aug. in eius operibus nusquam inveni; de re frequenter Aug. disputat, cf. Opp. tom. I 142; 262; 272; 286; X 267; IX 405—406; 361; XIII 310; III 172*

cundo Super Gen. Ad Literam decimo, quod maior est scripture sacre autoritas quam intellectus humani capacitas.

ex istis patet, sive Aristoteles fuerit in limbo patrum sive in inferno dampnatus, potuit videre ex potestativa autoritate, qua Cristus spoliavit infernum, quod nullus alius homo potest in autoritate parificari ad ipsum, non, inquam, videtur michi utile vel subtile discutere, utrum Aristoteles dampnatus fuerit, sed quomodocunque de ipso fuerit, non dubium fideli, cum Aristoteles vidit Cristum in triduo mordere animas de inferno et angelos tam bonos quam malos parere sibi in quocunque, quod fieri voluerit. videre potuit, quod fuit quantumlibet maioris autoritatis quam aliqua alia creatura et nullum dictum suum valere, nisi de quanto traxerit a Cristo originem, cum sit veritatis primum principium.

Each part of Holy Scripture superior to the Decretals, these being human traditions

quarta conclusio est, quantum ad proximum conditorem vel autorem attinet: quelibet pars scripture sacre est infinitum maioris autoritatis quam aliqua epistola decretalis, patet sic: quelibet epistola decretalis est condita per aliquem papam, Cristi vicarium cum suis subditis; quelibet pars scripture sacre inmediate et proxime autorizatur per deum, igitur conclusio. suppono maiorem ex diffinicione quid nominis, cum omnes epistole decretales sunt tradiciones humane, adinvente post dotacionem ecclesie super correccione errorum in ecclesia contingencium. sed secus est de quacunque parte scripture sacre, cum verbum dei adinvenit omnem eius scienciam et inmediate tradidit scribis suis, qui nichil addiderunt de adinvencionibus propriis, sicut oportet ex fide scripture supponere. et hinc tam crebro dicunt prophete: hec

---

3 quod sive B^a, C^2 *superscripto* quod *voci* sive 3 patrum *in loco raso corr.* B^a, *iteravit* B^1 *in marg.* 4 dampnatus *in fine corr.* *A* 5 spoliat B^a 8 scilicet *A* sed B^aCD 9 isto B^a 13 autoritas *A* 14 d *(expunctum)* traxerit *A* 16 A^1 *in marg.:* quarta conclusio B^3 *in marg.:* nota 18 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. rubr. litt.:* decretalium comparacio ad scripturam 22 auct, *sequitur rasura* B^a, *in marg. supplevit* autorizatur B^1 25 erroris B^aD errorum *et* contingencium *corr. in exitu utriusque A* contingentis B^aD 27 sacre *C, om.* B^aD; *A, sed in marg. add.*

dicit dominus, et apostolus secunda Cor. tredecimo, alloquens querentes evidenciam, quod hec dicit dominus, an, inquid, experimentum queritis eius, qui in me loquitur, Cristus? et ita oportet ex fide credere de tota scriptura, cum ubilibet sit connexa, ut patet ex dictis nono et decimo capitulis. et ad hoc habemus nedum testimonium || scripture et operacionem ecclesie, sed concorditer omnes fideles istam sentenciam attestantes. irracionabile quidem fuisset, cum Cristus debuit dare legem scripture sue ecclesie, nisi ipsemet dictasset eam in cordibus scribarum humilium, excitans eos ad formam scribendi et ostendendi, quam ipse elegerat. hoc autem non oportet sic credere de aliis apostolis vel Petri vicariis, quod, si congregarunt unam sentenciam scripture prius absconditam, que sit paris autoritatis cum scriptura sacra quoad deum, iuxta conclusionem primam et secundam non tamen esse potest, quod parificetur in autoritate quoad proximum eius conditorem. nam tunc, in quantum iste vel iste Petri vicarius sic asserit, est sic verum, et tunc indubie foret Cristus. sed in quantum aliquis autor secundarius scripture sacre sic movetur a deo ad taliter promulgandum est ipsa summe autentica quoad deum. et per istam distinccionem possunt tolli leges, que

The whole Bible in the firm unity of its parts is the law of Christ and the Church

fol. 47[a]

6 capitulo B^a 7 A^2 *in marg. super. (sup. col. 47^a) addidit* Nota de autoritate epistolarum decretalium 8 *ad haec verba figura illa manus et sign. quoddam marg. spectant* 9 fuit B^a 11 humilium *correctum ex* habilium *A* habilium B^a 12 ostendi *A, compendio omisso* 14 congregarunt *correxit A* congregarent *D* congregarent *C, sed puncto sillabae* re *subscr. in* congregarunt *emendatum* 17 parificeretur *D* 18 eius *C, int. lin. add. A om.* B^a et *D hic sign. marg. nota sua carens in marg. exstat* 22 *inter* ipsa *et* summe *locus abrasus in* B^a 23 *hic figuram man. in marg. min. A* B^3 *in marg. add.* Nota, quod lex humanitus inventa non parificatur cum scriptura dei in autoritate quoad proximum conditorem, quia tunc, in quantum ille vicarius Cristi sic dicit, foret verum, sicut est de Cristo et eius dictum (?), quod non est verum, quia non foret Cristus, sed in quantum aliquis autor secundarius scripture sacre sic movetur a deo ad taliter promulgandum, est ipso summe autentica quoad deum. item per illam distinccionem tolluntur plura

1 *v. 3* 6 *cf. supra pag. 196, ubi de 'collacione parcium' Scr. loquitur, pag. 229 et 218 sqq.* 16 *cf. supra pag. 392* 23 *cf. C. J. C. (Friedberg) I c. 1 Dist. XIX*

videntur sonare, quod omnes epistole decretales sunt paris autoritatis cum ewangelio. hoc est verum, si sit scriptura sacra per eos explicata. sed non, quia quicunque cristianus hoc dicit, sed quia deus hoc dicit, ymmo nec dicta autorum scripture sacre sunt tam autentica, quia illi hoc dixerant, sed quia deus instruxit eos sic dicere. et hoc est, quod dicit apostolus Gal. primo securus de autoritate Cristi: licet, inquid, nos vel angelus de celo aliud ewangelizaverit vobis preter quam ewangelizaverimus vobis, anathema sit, et subdit causam: notum vobis facio, fratres, ewangelium, quod ewangelizatum est a me, quia non est secundum hominem, neque enim ab homine accepi illud neque didici, sed per reve-

The writers of Holy Scripture speak authentically not by themselves, but through God's spirit

2 sint B^a 7 quod *ACD* quia B^a 9 aliud *om.* B^aD; *AC, sed int. lin.* C^2, *in marg. A addiderunt* 10 ewangelizavimus *D*

pag. 58: decretales epistolae vim auctoritatis habent: quare multum immoremur, cum nec ipsas divinas scripturas veteris et novi testamenti iam recipiemus, si istos (canones) dixerimus audiendos? et paulo inferius: quibus ad hec asserendum est, quoniam si vetus novumque testamentum sunt recipienda, non quod codici canonum ex toto habeantur annexa, sed quod de his recipiendis S. Papae Innocentii prolata videatur esse sententia, restat nimirum, quod decretales epistolae Roman. Pontif. sunt recipiendae, etiamsi non sint codici canonum compaginatae. vide etiam c. II (pag. 60): omnes apost. sedis sanctiones accipiendae sunt tamquam ipsius voce divina Petri firmatae; c. VI (pag. 61): inter canonicas scripturas decretales epistolae connumerantur. in canonicis scripturis ecclesiarum catholicarum quamplurimum divinarum scripturarum sollertissimus indagator auctoritatem sequatur, inter quas sane illae sunt, quas apostolicas sedes habere et ab ea meruerunt accipere epistolas (Böhmer, C. J. C., Halae Magdeb. 1747, pag. 49: quas apostolica sedes habere et ab ea alii meruerunt accipere epistolas). cf. Dist. XX, pars I et II (pag. 65): quaeritur de expositoribus sacrae Scripturae an exaequentur an subiciantur eis? . . . sed aliud est causis terminum imponere, aliud scripturas sacras diligenter exponere: apparet, quod divinarum scripturarum tractatores, quia dignitatis Pontificum apicem non sunt adepti, in causis diffiniendis secundum post eos locum merentur 8 *v. 8* 11 *cf. ibid. v. 11—12*

lacionem Jesu Cristi. nec oportuit Paulum querere ulteriorem evidenciam, quod sit ita, sicut non oportet, videntem querere ulteriorem evidenciam, quod sic videt, quia simul cum actu videndi fidei infunditur certitudo. ideo dicit secunda Cor. duodecimo: scio hominem huiusmodi raptum usque ad tercium celum. et ne equivocetur in proximo conditore vel autore scripture, voco infimum autorem autorem proximum, ut est quicunque fidelis, cui deus dedit primo post Cristum potestatem ad detegendum ecclesie veritatem scripture.

The threefold authorship of Holy Scripture

et sic habet scriptura autorem triplicem, scilicet deum, Cristi humanitatem et eorum scribam proximum. deus autem est autor inmediatus quoad prius requisitum in ordine ascendendi, sed Cristi vicarius est autor inmediatus quoad instrumentum autenticum requisitum in ordine descendendi. scriba enim, cui non fit revelacio, vel stacionarius aut alius signorum possessor vel conditor non est autor.

The authority of St. Peter and St. Paul compared

ex istis colligitur solucio comunium argumentorum in ista materia. — primo videtur, quod post confirmacionem apostolorum tantum crederetur factis Petri, sicut dictis Pauli, de quorum controversia patet Gal. secundo, sed beatus Petrus sentenciavit, quod conversacio Judeorum cum gentibus conversis fuit diferenda. cum igitur sint paris autoritatis, videtur, quod tantum crederetur in isto beato Petro sicut Paulo. unde fingunt quidam cum beato Ieronymo, quod Petrus non peccavit, || sed fuit repre- fol.47b
hensibilis, ne peccaret. nam nisi fuisset preventus per Paulum, peccasset. sed veritas dicit, Petrum repre-

---

3 quod *ACD* pro *B*[a] 4 vivendi *B*[a] 8 *A*[1] *in marg. miniavit* autor infimus quis est 11 autoritatem *D* 16 vel *(expunctum, linea obducta delet.)* scriba *A* 17 stacionarius *ACD* stacio eius *B*[a] 19 et ex *CD* 20 *A*[2] *in marg. infer. cum sig. marg. rubr. litt.* controversia inter beatum Petrum et Paulum 21 argumentorum *(expunctum)* apostolorum *D* 22 controversia *correxit D* 24 conversis *margini adscripsit C*[2] *D*[1] *in marg.:* Nota de reprehensione Petri a Paulo 26 cum *in marg. add. C*[2] *om. C*

---

5 *v. 2* 22 *v. 11 sqq.*

hensibilem propter simulacionem, qua non recte ambulavit ad veritatem ewangelii. ideo Augustinus epistola nona Ad Ieronymum tenet, quod Petrus peccavit et Paulus recte reprehendit, quia aliter foret scriptura falsa. et ad obiectum Augustinus respondet, quod necesse est, spiritum sanctum dictare legem ecclesie, quam Paulus edidit, sed non est necesse, deum approbare illum modum faciendi Petri reprehensibilem, ymmo necesse est, deum permittere Petrum sic peccare venialiter, ut posteris reprehensio sit exemplum. et istam sentenciam Augustini tenet ecclesia, ut patet. deus enim plus diligit legem suam et universalem ecclesiam quam Petrum. iterum non propter actum reprehensibilem ex ceca pietate Petri procedentem minus dilexit deus Petrum, sed ordinavit hoc ad sui bonum. ideo est quantumlibet maior fides adhibenda scripture scribarum legis Cristi quam suis operibus, nisi de quanto sunt legi dei conformia, ita quod scriptura sacra, cum sit fides et per consequens primum fundamentum noticie cristiane, mensuret quamcunque aliam noticiam. — secundo arguitur comuniter per hoc, quod quilibet Cristi vel Petri vicarius habet tantam potestatem vel autoritatem ut Petrus et per consequens tam autenticum est dictum suum, in quantum dictum suum sicut dictum beati Petri, in quantum dictum beati Petri. hic dicitur primo, quod licet Cristi vicarius habeat parem potestatem ordinis et iurisdiccionis sive regiminis cum beato Petro, tamen alias gracias, potestates sive carismata habuit Petrus, que multi eius vicarii non habent,

Holy Scripture the principal source and standard of all christian knowledge

11 patet, *sequitur lacuna ACD* *sine lacuna* B^a A^1 *in marg. minio:* arguitur Petrum peccasse 12 universalem *in marg.* B^1 *add.* *locus rasus in textu* B^a iterum *A* immo B^a item *CD* 19 cristiani B^aD 20 per hoc *om. AC, sed A in marg.,* C^2 *int. lin. add.* 23 est dictum suum in *om.* B^a quantum *ACD* quam B^a 24 in quantum dictum beati petri *om.* B^a 25 A^1 *in marg. miniavit* differencia Petri ab aliis papis 27 sive *D om. A, sed in marg. add.* sine B^aC h͡, *sequitur rasura* B^a, *in marg.* B^1 *emendavit* habuit

2 *cf. Opp. tom. II (Epist. XL ad Hieron.) 114 nec non II (Ep. ad. Hier. LXXXII) 252; 262; 233*

St. Peter was endowed with higher graces and powers than his successors

ut potestatem faciendi miracula, potestatem intelligendi scripture archana, potestatem interpretandi ydiomata et sic de divisionibus graciarum, ut patet alibi. secundo dicitur, quod potestas ordinis distingwitur ab istis potestatibus supradictis. ideo consonat, quod sint pares quoad potestates ordinum et dispares quoad istas. unde ex causa multiplici est maior fides adhibenda scripture cuiuscunque apostoli quam illius eorum vicarii, eciam quoad dictum, quod uterque dixerit tanquam suum. primo, quia priores patres erant sancciores, plus consulentes scripturam in verbis suis et scriptis, quam hodie faciunt eorum vicarii. secundo, quia sentencia eorum fuit spiritualior, minus sapiens avariciam et per consequens minus suspecta, quam multe decretales hodie adinvente. et tercio, quia in genere precedente debilitando, de quanto posteritas fuerit radici vel fonti veritatis propinquior, de tanto est melior. et loquor de propinquitate morum, verumptamen, ut dixi in conclusione quarta, infinitum plus creditur dicto Petri in quantum scribe Cristi, quam in quantum Cristi vicarius. tercio arguitur ut supra, quod omnis veritas est paris autoritatis cum qualibet. nam omnis veritas, in quantum huiusmodi, est verbum domini, omne verbum domini est paris autoritatis cum quolibet, igitur conclusio. minor patet eo, quod omnis veritas secundum suam racionem primevam est essencialiter summa autoritas quia deus. similiter omne verbum domini ab eadem autoritate in-

---

1 A^1 *in marg. rubr. litt.:* potestas pape 7 *figura illa manus in marg. A* 8 cristi apostoli B^a *om. C* et per consequens *(expuncta)* minus *D* 16 procedente B^aD de, *sequitur rasura* B^a, *supplevit* B^1 *in marg.* bilitando *ut lectio ceterorum restituatur* 17 fonti B^a posteri fonti *D* posteri *(expunctum)* fonti *AC* 21 A^1 *in marg. infer. rubr. litt. add.* arguitur quod quelibet an (an *expunctum)* veritas est paris autoritatis cum qualibet 27 domini *int. lin. add.* C^2 *om. C*

---

3 alibi: *cf. pag.* 306_7 19 *cf. supra pag. 395* 21 *cf. pag. 390* 22 *redit hac argumentatione ad prius dicta, pag. 390*

fol. 47c mediate procedit, || similiter aliter infinitum modice autoritatis posset esse verbum dei. quantum ad istud, patet ex duabus primis conclusionibus, quod verum sentenciat. ideo, ut sepe dixi, oportet diligenter attendere racionem et formam dicentis, penes quem debet mensurari dicta autoritas, ut quandocunque allegatur veritas scripture sacre, ut huiusmodi debet credi esse summe autoritatis ut verbum domini. nec debet cristianus de hoc dubitare vel querere racionem nisi supposita fidei constancia ex habundanti contra infideles, vel ut scriptura plus sapiat, sicut fecerunt sancti venientes ad intellectum demonstrativum illius, quod wlgus credit adhesione firmissima. unde, quando allegatur quicunque autor scripture sacre, non debet credi sibi tanquam sibi, sed tanquam preconi verbi domini. et secundum istam racionem debet capi scriptura sacra, ut dixi decimo capitulo ex testimonio apostoli prima Thess. secundo: cum, inquid, accepistis a nobis verbum auditus dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed, sicut vere est, verbum dei. quando autem nude a sensu vel racione capimus veritatem, non habemus ita firmum et indefectibile fundamentum, sicut est fides scripture. verumptamen si consentimus veritati, deus docet illam, que est penes eum summe autentica, licet claudicemus in docendo, quod hoc dicit dominus.

The sacred writers are to be believed being God's herolds

per hec patet responsio ad quartam instanciam, qua arguitur, quod epistole decretales vel sunt paris autoritatis cum epistola beati Petri et sic excedentes autoritatem

1 A^1 *in marg. super. (supra col. 47c)* de autoritate magna scripture *rubr. litt. addidit* 7 velut (?) B^a 9 supposita *correxit A* 10 ha, *sequitur locus rasus* B^a, *sed* B^1 *addito* bundancia *in marg.* habundancia *legi voluit* 11 fecerunt: *locus rasus* B^a, *in marg.* B^1 *supplevit* fecerunt 13 quecunque *D* 17 1a *om. ACD* 18 accepissetis B^a 19 ut *om.* B^a 20 unde B^a, *sed* B^1 *in marg.* vel nude 21 et AB^a ut *D* aut *(expunctum) C, superscripsit int. lin.* et *prima manus* 26 B^1 *in marg.:* nota A^1 *in marg. infer. rubr. litt.:* decretalium comparacio ad scripturam

4 *cf. ex. gr. De Logica I pag. 1—7* 16 *cf. supra cap. XI pag. 239* 17 *v. 13*

decretorum et sanctorum doctorum vel, si sanctitas vite aut veritas sentencie attendatur, tunc a probabili ut plurimum est e contra. et sic non relinqueretur in ecclesia autoritas ad gubernandum eam, cum claudicaret autoritas epistolarum papalium. patet ex conclusione quarta solucio. nam nec beatus Petrus nec aliquis alius presumpsit, dictum suum esse paris autoritatis cum verbo domini, quia dictum suum, a pari vel maiori foret hereticum et blasfemum, nostros prepositos hodie presumere, quod epistole sue quia sue sunt tante autoritatis cum scriptura sacra, quia hoc foret anticristive usurpare gloriam deitatis. si autem dicunt, quod hec dicit dominus, oportet, quod hoc doceant miraculis, vite sanctitate vel scripture sacre conformitate, quia potestas iurisdiccionis vel ordinis derelicta Cristi vicariis non docet istam sentenciam, ut patet ex solucione secundi argumenti. sic enim secundum videre multorum epistole decretales excederent in autoritate epistolas Pauli, Jude, Jacobi, Johannis, sicut Petrus dicitur fuisse in potestate illis superior, quod dissonat dictis, cum ex hoc, quod inspirati sunt apostoli a spiritu sancto, et secundum quod sentencia, quam dicunt, sit verbum domini, preconizarunt, eam esse tante autoritatis et non quia verbum suum. quomodo igitur presumeret sacerdos Cristi et vicarius Petri hodie maiorem autoritatem sibi assumendo, quam audebat sibi assumere sanctus Petrus? et quantum ad autoritatem gubernandi, patet, quod dicta non diminuunt dictam autoritatem, eo quod multi sancti Petri vicarii mediarunt inter Petrum et primum decretalium conditorem, quibus vere apperuit pro regimine ecclesie

The authority of the Decretals rests on the Bible

2 aut *AB^a^* vel *CD* 3 plurimum *AB^a^* plerumque *C* a *(expunctum)* plerumque *D* 6 si *B^a^D; C, sed C^2^ in marg. add.* nec 7 paris *ACD* tante *B^a^* 12 *inter* dominus *et* oportet *rasura A* 13 sanctitatis *B^a^* 17 excederunt (? excederint) *D* 19 et Joh. *B^a^* 26 *A^1^ in marg. rubr. litt.:* autoritas pape 29 d *(lin. transversa delet.)* conditorem *A*

6 *cf. pag. 395*

fol. 47[d] sufficere leges || Cristi in tantum, quod, si ille forent plene ad debitum execute, melius staret ecclesia quam hodie, postquam tradiciones hominum sunt adeo multiplicate et cum tanta diligencia execute. non negatur tamen, sed conceditur, quod licet episcopis, Petri vicariis, condere statuta ad edificacionem ecclesie, qualia debent supponi esse, quecunque statuerint, nisi statutorum et scripture sacre contrarietas clamet oppositum; sed quod statuta huiusmodi, in quantum a papa edita, sint paris autoritatis cum ewangelio, videtur michi sapere expressam blasfemiam, sicut visum est Augustino epist. septima Ad Ieronymum, et ne tradatur in oblivionem, in Decretis dist. nona repetitur eadem sentencia. 'ego', inquid, 'fateor caritati tue, solis eis scripture libris, qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum autorem scribendo errasse aliquid firmissime credam. ac si aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nichil aliud quam vel mendosum esse codicem vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. alios autem ita lego, ut, quantalibet sanctitate doctrinaque prepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserint, sed quia michi vel per illos autores canonicos vel probabili racione, quod a

Likewise bishops may pass Church-laws provided they agree with Holy Scripture

1 A^1 *in marg. super. (supra col. 47^d)* nota pro decretalibus *minio exaravit* 3 sint *CD* 4 B^1 *in marg.:* Nota responsionem 5 petri vicariis *om. C, int. lin. prima manus add.* vicariis petri *om. D, in marg. add. prima manus* 7 statuerit B^a 9 quod AB^aC quia *D* 12 in oblivionem AB^a ad oblivionem *CD* 13 decretis dist. *ACD* discretis distanter B^a 14 A^1 *in marg. infer. miniavit* non vere canonice dicuntur decretales 15 didici *om.* B^a 16 differre *D* ullum *D* 19 vel B^a *om. D; AC, sed in marg.* A^1, *int. lin.* C^2 *add.* 20 minime *ACD* misericordie B^a, *nisi fallor; utitur breviatura quae in codd. illius aetatis constanter pro* misericordia *scribi solet* (mīa) 22 doctrinam B^a 24 canonicos *in exitu corr.* B^a, B^1 *in marg. addens* cos *lectionem codd. ceterorum restituere videtur*

11 *cf. Opp. tom. II 251; cf. etiam II 263* 13 *C. J. C. (Friedberg) I (Decr. I pars) c. 5 Dist. IX pag. 17*

vero iam non abhorreat, perswadere potuerunt. nec te insuper sentire aliud existimo'. et eandem sentenciam sepe repetit Augustinus, ut epist. septima, tricesima et centesima quadragesima prima. ex quibus patet, quod tempore Augustini epistole decretales paparum, cum non vocat eas libros canonicos, non sunt parificate cum ewangelio, nec credo quemquam ambigere, quod abhinc non est acquisita eis tanta autoritas. *Papal decrees are of limited authority* et patet ex dicto sancti Augustini, quod alia scripta extra scripturam sacram sunt eo magis probabilia, quo ista tria, scilicet racionis vivacitas, vite dicentis sanctitas et scripture sacre conformitas in eis amplius coequantur. ex quo patet, quod, cum in domino papa debent hec tria secundum quandam excellenciam prepollere, scripture sue ac dicti sui testimonium debet pre ceteris prevalere.

quinto arguitur, quod nedum epistolis domini pape, sed epistolis multorum aliorum simplicium sacerdotum debet tantum credi quantum scripture sacre. nam omne verbum, in quantum verbum dei, est paris autoritatis cum quolibet, sed multi cristiani sunt certi, quod dicta sua sunt verbum dei, igitur debent esse certi, quod dicta sua sunt paris autoritatis cum quacunque scriptura. minor patet ex dictis proximo capitulo, quod omnis homo debet esse certus, et de facto multi sunt certi, in nullo sibi conscii, quod habent spiritum sanctum facientem omnia opera sua et loquentem in eis, quicquid dixerint, paris igitur autoritatis debet esse dictum eorum cum quocunque dicto scripture. — quantum ad illud obiectum,

---

2 existimo *correxit A* 3 repetit *om.* B^a 7 nec credo quemquam ambigere *om. A, add. in marg. cum sig. marg.* quodquam B^a 10 eo *om.* B^a*, in marg. add.* B^1 13 debent *om. D, in marg. add. prima manus* secundum AB^aC scilicet *D* 16 epistolis *C, correxit A* epistolas B^aD 18 omne verbum dei in *codd. cuncti* 19 in quantum verbi dei *A* 23 minor: *incipit fol. 95ᵃ cod. D, in marg. super. supra primam rigam textus haec superscripsit aliquis:*

va- | sacra deus enim complete dedit legem suam per scri |
cat | bas librorum duplicis testamenti. *tum sequitur* minor *etc.*

---

23 *cf. supra pag. 338—339*

dico primo ut supra, quod omnis homo debet plene credere, quod habet spiritum sanctum, quia debet habere habitum caritatis excludentem omne peccatum eciam veniale. — secundo dico, quod impossibile est, fidelem fol. 48a vel infidelem dicere veritatem, nisi illa sit in scriptura || sacra. patet ex Augustino secundo De Doctrina Cristiana in fine dicente, quod 'omnis veritas est in illa'. et sic quibuscunque veritatibus dictis a bono vel malo debet tantum credi, ut alicui implicite vel explicite, quantum attinet ad autoritatem primi dicentis. — ex istis patet tercio, quod, licet habentes graciam, secundum quam non sunt conscii sibi ipsis, vere credant, quod dictum suum sit paris autoritatis cum scriptura sacra, ymmo ipsa scriptura, non tamen debent autenticare ipsum tanquam suum nec temptare autorizare novum tanquam paris autoritatis cum scriptura sacra. deus enim complete dedit legem suam per scribas librorum duplicis testamenti, nec precepit sibi alienum addi nec ipsam minui. quomodo igitur presumeret homo parificare dictum suum tanquam suum autoritati scripture? ideo ne videatur hoc facere, debet allegare dictum suum ex scriptura, quomodo faciunt multa decreta et epistole decretales numquam presumentes, quod sunt paris autoritatis cum verbis domini, in quantum sunt sue, cum hoc esset blasfeme dicere, quod sunt deus. et credo, quod talem presumpcionem prophetavit Cristus Matth. vicesimo quarto dicens: multi

Man's, even a Pope's word is of no authority whatever unless it be founded on Holy Scripture

---

5 A^1 *in marg. super. (sup. col. 48a) addidit* nemo potest parificare dicta sua ut sic scripture *rubr. litt., excepto* potest. *quod atramento scriptum est* 6 secundo *scripsi cum Maurinis* 3° *codd.* 10 primi dicentis *om. D* 13 scriptura non tamen *A* scriptura tamen nec B^a scriptura sacra non tamen *C* scriptura nec tamen *D, sed in marg. prima manus add.* sacra *et lineis duabus superscriptis voculis* nec *et* tamen *ordinem hunc restitui voluit* scriptura sacra tamen nec 17 triplicis B^a 18 sibi *ACD* illi B^a addi *C* nec addi B^aD nec *(expunctum)* addi *A* 25 D^2 *in marg.:* nota presupcionem B^a, *compendio omisso* 26 dicens B^a, C^2 *int. lin.; A in marg. cum sig. marg. addidit* .d. *(sic), id, quod fere semper* dicit *legi notarii volunt* *om. ACD*

---

1 *cf. pag. 339* 6 *cf. Opp. tom. III 57* 26 *v. 5*

venient in nomine meo dicentes, quia ego sum Cristus. omnes enim, qui dicunt, dicta sua esse paris autoritatis cum scriptura sacra, videntur dicere implicite, quod sum Cristus. — quarto dico, quod, sicut ecclesia non debet credere, quoscunque Petri vicarios habere spiritum sanctum ad canonizandum novos canones extra scripturam sacram paris autoritatis cum illa, sic nec quicunque proximus debet credere de fratre suo, quod habeat caritatem vel spiritum dirigentem, nisi opera vel revelacio illud docuerit. prima pars patet ex dictis de divisionibus graciarum et docetur libro quarto cap. *septimo,* quomodo periculosum foret, temptare edere novas scripturas sacras, cum edite per Cristum sufficiant. et secunda pars patet ex eo, quod quilibet tenetur de se ipso multa abscondita credere, que alius explicite non tenetur. et patet, quod sancta mater ecclesia tenetur credere de scribis scripture, quod habent spiritum sanctum datum eis ad illud officium. et tamen sicut nec de aliis sanctioribus tenetur hoc credere, sic nec de modernis Cristi vicariis, ymmo nec tenetur credere saltem explicite, quod habent spiritum sanctum datum ad aliquid, nisi opera sancta vel revelacio specialis illud docuerit. ideo necesse est hodie, quando contendimus de autoritativa potestate, temptare, si scriptura sacra et opera nostra concordant nostris sermonibus. et ita, ut dixi superius, stat, cristianum vere credere, quod habet spiritum sanctum et tamen dubitare, si opus suum sit iustum de genere, cum multi merentur faciendo malum de genere. et hinc sancti cavebant ordinare statuta, nisi a spiritu sancto fuerint illustrati, et tunc consulta scriptura sciverunt, quod, licet a spiritu sancto veritas processerit, non tamen quoad

The Church is at liberty to disbelieve God's spirit to speak through the pope

1 quod B^a 2 dicta sua esse *AD* dicta sua ut sua esse B^aC 3 cristo *(expunctum)* scriptura *D* 4 sunt B^a 11 cap°. *sequitur lacuna AD* 17 scribis AB^aC verbis *D* 21 ad *om.* AB^a 22 B^3 *in marg.:* nota bene 23 autoritativa *om.* B^a 26 sanctum *om. D, in marg. addidit prima manus* 31 sancto *om. D, in marg. add. prima manus*

11 *cf. De Dom. Civ. II pag. 61* 25 *cf. modo dicta pag. 404*

ipsos est paris autoritatis cum scriptura sacra, ymmo fol. 48b comuniter de statuti iusticia formidabant. — || quinto dico, quod accipiendo verbum vel dictum hominis, ut dicit appropriate agregatum ex signo et sensu suo, impossibile est, ut dictum cristiani vel factum aliquod sit paris autoritatis cum scriptura sacra. patet ex hoc, quod nemo post Cristum potest parificari in autoritate cum ipso. et sic non oportet parificare omnes decretales epistolas cum ewangelio vel dictis sanctorum doctorum, quia per idem hoc crederetur de quibuscunque bullis papalibus, quod vanum est fingere, cum ecclesia nedum in iudicialibus fallit et fallitur vel ignorat, sed in aliis privatis punctis concernentibus statum ecclesie, ut patet de celebracione pasche, de sacramento eucaristie et multis aliis difficultatibus preternecessariis indecisis. et hinc epistola abrogata succedens corrigit defectum priorem. et sic procedunt bulle contrarie, secunda revocante in effectu priorem sine hoc, quod prius habilitatus interim ponat obicem non solum in mutacione paparum, sed tempore eiusdem pape. et patet, quod nemo habilitatur, nisi fuerit habilis quoad deum, quod stat, bullas testari, quod datus clericus sit habilis ad datum officium cum hoc, quod sit inhabilis quoad deum. quomodo igitur foret bulla talis paris autoritatis cum scriptura, cum oportet in multis casibus concedere, quod papa pretense habilitat, quos deus inhabilitat et e contra in casu iam instante dominus Gregorius undecimus habilitavit multos

Christ's authority is the highest, while the Church has erred and is erring

2 statut. *quae sequebantur erasa* B^a, *in marg.* i *add.*, *ut* statuti *efficiatur* A^1 *in marg. super. (sup. col. 48b) rubr. litt.:* bullarum comparacio ad scripturam 7 pificari B^a, *compendium supra* p (p̄) *erasit, sed lineam per inferiorem partem litt. p scriba exequi neglixit; postmodum* B^1 *in marg. add.* per *pro 'par'* 12 B^5 *in marg.:* hic notatur. quod in iudicialibus ecclesia fallit et fallitur aliis *ACD* illis B^a 17 revocate *D, comp. om., ut* revocate *scribam legisse verisimile sit* 18 effectum *D* 19 imitacione *D* 20 quod *A* cum B^aC, *correxit D* 21 habilis AB^a; *D, sed in superscripto* inhabilis *legi voluit* inhabilis *C* stat. *sequitur locus rasus A* 25 in *C, sed in marg.:* C^2 ut *add.*

27 Gregorius XI *papa, mortuus 27. Mart. 1378*

per bullas non effectualiter executas, et dominus Urbanus sextus novos habilitat et habiliores ignoranter postponit ut vere habilitatos ex testimonio pape prioris, qui ex augmento meriti creverunt inhabilitate continue et avare bullatos de novo preponuntur, licet prius minus habiles continue decreverunt.

To attribute the same power to Holy Scripture as to the bulls of the pope is to make him Christ

ideo dicere, quod omnes bulle papales sunt paris autoritatis aut certitudinis veritatis cum scriptura sacra, foret blasfeme sibi imponere, quod sit Cristus. nec hoc audivi papas vel peritos prepositos attemptare, sed avaros subditos in odium cleri capita sua adulacionis oleo lenientes.

et ista sentencia docetur in Decretis dist. nona per multa capitula et alibi satis spisse, nec possunt nove sancciones vel doctorum opiniones fundare oppositum.

2 et *correxit A* 8 aut *AB*[a]*D* ac *C* 11 sue *A*

1 Urbanus VI *papa, electus 8. Apr. 1378*

Typis Julii Abel Gryphiensis.

JOHN WYCLIF'S

DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE

NOW FIRST EDITED FROM THE MANUSCRIPTS

WITH

CRITICAL AND HISTORICAL NOTES

BY

RUDOLF BUDDENSIEG

D.D. DR. PHIL.

SECOND VOLUME

Wyclif Soc. Pubs.

LONDON

PUBLISHED FOR THE WYCLIF SOCIETY BY TRÜBNER & CO.

PATER NOSTER HOUSE, CHARING CROSS ROAD

1906.

JOHANNIS WICLIF

TRACTATUS DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE.

CAPITULUM SEXTUM DECIMUM.

fol.48[b] Tercio principaliter arguitur contra adversarios scripture per deducens ad maius inconveniens, scilicet quod Cristus, deus noster, autor scripture, fuit homo falsissimus, mendacissimus et maxime deceptivus. nam si homo a proposito dicit et asserit falsum, tunc ipse est falsus, sed Cristus a proposito dixit et asseruit falsissima, igitur fuit falsissimus. assumptum patet eo, quod ad illum sensum dicitur homo falsiloquus vel falsus in verbis,

Thesis of the adversaries of Holy Scripture: Christ is the worst falsifier, liar and deceiver

---

5 Tercio: *singulorum librorum proprietates cum ex varia lectione ad superiora capita sollerter et accurate adiecta satis perspici existimem, ab hoc capite XVI non iam operae pretium erit eadem qua antea diligentia rei criticae studere. itaque in iis, quae sequuntur, omittentur omnes eae lectiones, quae nihil valent ad veram JWi sententiam explicandam, veluti vocabula perperam exarata, litterae vel voces deletae, expunctiones, notae marginales futiles, verba in textu omissa, sed in margine suppleta, ordo verborum a recto ordine discrepans, numeri vitiose exarati librorum vel capitum, in quibus JW veteres scriptores (Augustinum, Gregorium, Aristotelem, alios) ad comprobandam sententiam profert testes* 6 scilicet *ACD* sed *B*[a]

---

7 *cf. similem disputationem de falsitate Christi in St. Thomae Summa II* CX *3: videtur, quod non omne mendacium sqq.*

quia aliter posset dici, quod nemo est falsus, licet dicta sua sint falsissima. minor argumenti patet per illud Joh. decimo: ego sum pastor bonus et ostium, et per illud Apocal. primo: ego sum alpha et omega, principium et finis, et per illud Joh. quindecimo: ego sum vitis vera, et pater meus agricola est, cum quotlibet eis similibus, || que scriptura testatur fol. 48c Cristum dixisse et asseruisse. et omnia illa dicit adversarius esse falsissima. asseruit enim istas proposiciones, que fuerunt falsissime, quia male intelligentibus assertive et a proposito dixit falsa et per idem mendacia, quia in aliis, ymmo dixit falsa ad mentem suam, eo quod intellexit per dicta sua omne, quod alius intellexit. et ista deduccio videtur esse coloracior contra Doctorem Profundum concedentem, quod deus wlt approbative et causative peccata. nam per idem approbaret, quod dicta sua sunt mendacia et quod fallat peccatores. et ita videtur sequi, quod Cristus fuit mendacissimus, quia dixit falsissima contra mentem, cum scivit, illa esse impossibilia, et voluit per ipsa decipere. nam secundum Augustinum in libro suo Contra Mendacium mendacium ipsum 'est falsa assercio cum intencione fallendi'. quandocunque autem quis asserit falsum ad sensum, quem ordinat, est falsa assercio, Cristus autem asseruit dicta illa falsa, et cum ordinat omnem creaturam et sensus elicitus sit aliqua creatura, videtur, quod ordinat illum sensum. item homo est negandus propter doctrinam vel assercionem suam

The 'lies' of Christ

3 ego sum pastor bonus et ostium et per illud Apocal. I° *om. A, addidit in marg. A*[2] 9 asseruit enim istas proposiciones, que fuerunt falsissime *in loco raso postmodum supplevit A vel A*[1] 10 falsissima *B^aD* 11 assertive *AD; C, sed inter rigas C*[2] ideo *addidit* ideo assertive *B^a* 12 eo *AB^aC* ideo *D* 17 sint *B^a* 21 Mendacium ipsum *B^aD; addiderunt in marg. cum signo marg.* mendacium *C (prima manus) et A*[2], *ut eos* mendacium *bis legi voluisse arbitrer* 22 quantumcunque *D* 23 autem *correxit A* 26 aliqua *CDA* alia *B^a*

3 *v. 12; v. 7* 4 *v. 8* 5 *v. 1* 14 *cf. Bradwardinae De Causa Dei (ed. Savile 1618) I 34 pag. 294* 21 *cf. Opp. tom. VIII 1808; cf. etiam ibid. 1771; XI 578*

falsam, sed nullius hominis doctrina potuit fuisse falsior, quam fuit doctrina Cristi, quia sibi ipsi contradictoria, ut patet de istis: doctrina mea non est mea, Joh. septimo; qui credit in me, non credit in me, Joh. duodecimo, et pater maior me est, Joh. quarto decimo cum eis similibus.

ex quibus sequitur, quod Cristus propter causam multiplicem sit negandus. sic enim negamus Aristotelem et alios infideles philosophos vel poëtas in hiis, quibus contrariantur fidei cristiane, non negando eos esse, nec negando, quin dixerunt plurimas veritates catholicas, sed de quanto in aliquo falsum dixerint, negando eos in hoc. et sic concedimus simpliciter, eos esse negandos; aliter enim non negaret Petrus Cristum pontificibus, quod tamen dicunt doctores ex testimonio scripture Luc. vicesimo secundo. nec oportet ad negacionem hominum, vel quod negati asserant falsitatem, que per se negatur, vel quod negans credat, eos fuisse falsos.

The 'cursed, despicable and hateful' law of Christ

item proporcionaliter, ut lex alicuius legiferi est diligenda, odienda vel contempnenda, afficiendum est illi legifero. sed lex Cristi cum sit summe iniqua et execrabilis, quia mendacissima, seductissima et blasfemissima, est summe contemptibilis et odibilis, igitur cristianus maxime odiret et contempneret dictum legiferum.

maiorem declaravi alias ex scriptura multiplici. nam Joh. quarto decimo dicitur: si quis diligit me, sermonem meum servabit, qui non diligit me, sermones meos non servat. regalia enim regis fundantur in suis legibus, ideo contempnere legem cuiuscunque regis foret contempnere eius regalitatem, eciam ipsum

---

1 potuerit *(?) A* 14 quod *AC* ut B^aD 15 vicesimo secundo *scripsi* 23° *ACD* 13° B^a 19 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. miniavit* sicut lex diligitur, sic et illius rex 27 et qui B^aD 28 fundatur B^aCD

---

4 *v. 16* 5 *v. 44* *v. 28* 15 *Luc.* 22_{34}
21 *cf. similem propositionem a JWo ad absurdum redactam in Polem. Works (ed. Buddensieg) De Contrarietate duorum Dominorum cap. II pag. 699* 25 alias: *cf. pag.* 306_7
26 *v. 23—24*

regem. ideo dicit beatus Gregorius: 'qui diligit regem, diligit eius legem'. non est autem honor legis inficere eam per malum sensum contrarium sensui imperatoris, sed omnino oppositum. ideo videtur, quod execrantes legem dei nedum concedunt, quod idem simul est || sacrum et execrabile, que sunt mere contraria, sed quod legifer est execrabilis, qui ab intento tribuit talem legem. si enim logicus abhorret, quod eadem proposicio est simul vera et falsa, multo magis cristianus horreret, quod lex dei sui sit simul sacra et execrabilis, sed sicut est omnino impossibilis et non vera, sic foret omnino execrabilis et non sacra. — et si dicatur, quod sit uni vera et alteri falsa et sic de denominacionibus ab eis contractis, tunc sunt tria dicenda. primum, quod tota scriptura est vera, secundum, quod omnis scriptura est scriptura sacra quia quoad deum, et tercium, quod deturpantes scripturam pure sacram sunt notabiliter increpandi, ut alias diffuse deduxi. unde videtur, quod oportet hereticantes legem dei dicere, quod est mala nedum malicia pene, sed culpe, sicut verba heretici male intelligentis scripturam sunt mala et culpanda racione peccati. sed apostolus dicit Rom. septimo: lex igitur mala? absit; sic enim deus noster tamquam deus Manicheorum foret summe malus, nedum quia homines male accipiunt ab eo occasionem peccandi, sed quia severe inflixit quodlibet malum pene. sicut igitur deus est laudandus, quia

Whoever scorns Christ's law, must needs hate Him

fol. 48d

4 omnino *om. D, addidit in marg. prima manus* 8 abhorreret *D; C, sed* rre *expuncto restituit* abhoret est *A* sit B^aCD 10 sed sicut est omnino impossibilis et non vera, sic foret omnino execrabilis *om. A, sed in marg. add.* 12 sit AB^a est *CD* 19 male B^a 25 quod licet B^a 26 qui *D*

1 *Gregor. Magn. Opp. Patrol. Ser. I tom. 76: XL Homiliarum in Evang. l. II hom. 30 pag. 1220, ubi rem, at non verba ipsa laudata inveni (pag. 1222—23)* 17 *cf. De Civili Dominio lib. I cap. XLIV pag. 396/97: minor patet ex eo, quod scriptura sacra (que est lex Christi) continet in se omnem veritatem, omnis lex est veritas sqq.; cf. ibidem pag. 440/41: tria sunt, que oportet de scriptura sacra ex fide credere sqq.* 17 alias: *cf. pag. 306₇* 22 *v. 7*

tribuit bonam legem, sic esset culpandus, si daret legem culpabilem. est, inquam, laudandus, quia infert malum pene, quia non male, sed delectabiliter sibi et iustis et inculpabiliter, quia iuste infert malum huiusmodi. ideo nec est malus culpabiliter nec penaliter. non enim est subiectum pene quoad deitatem neque pena formaliter; quoad humanitatem vero, que subfuit maledicto, malum fuit sibi, non tamen fuit malus, quia neque culpabilis neque pro culpa sua punitus, ideo malum fuit sibi sine hoc, quod ipse fuit malus. et per idem nec verba sua nec actus eius aliqui erant mali, quia nec pena nec culpa nec causa suscipit omnem predicacionem sui causati.

Wyclif humbly revoking a former assertion

sed quia impositum est michi, quod ego quondam dixi, scripturam esse falsissimam, et preter hoc dicta argumenta videntur militare indifferenter contra quemlibet vel saltem difficultates scripture includere, ideo iuxta numerum argumentorum sunt tres difficultates tangende. — primo tamen profiteor, quod, si umquam dixero, scripturam sacram esse falsissimam, hoc multum displicet michi modo, et illud humiliter revoco et retracto tamquam pessime sonans, hereticum et blasfemum. — secundo patet, quod sentencia, quam modo explico, est omnino contra conclusiones argumentorum dictorum, cum dicit, omnem sacram scripturam inseparabiliter esse veram, cum veritas animi affecti signis sensibilibus sit altera pars agregati, quod est scriptura sacra. sic loquntur philosophi et theologi de agregato per accidens, et hanc logicam vel metaphisicam docet Cristus Joh. octavo dicens, quod diabolus est mendax et pater eius. mendax enim agregatur ex natura creata bona et vera, cum sit opus dei et ex ficta falsitate a peccabili natura elicita. fol. 49a || et illud agregatum est detestabile monstrum, secundum

---

4 iusta *A, vix dignosci potest* 7 que *A, correxit D* quod *C* qu. *sequitur rasura* B^a. *in marg. addidit* B^1 que 13 B^a *(nova manus) in marg.:* Nota 17 B^5 *in marg.:* hic sunt tres difficultates tangende A^1 *in marg.:* protestacio 20 B^a *(manus recens) in marg. notavit* retractatio W*(yclif)* 30 *A in marg.:* Nota

---

28 *v. 44*

cuius unam partem dicitur diabolus pater mendacis, quia natura illa ex libertate sui arbitrii a veritate prima perversi procurat in se ipso mendacium, quod Cristus non potuit, sicut non potuit peccare.

Is there a possibility of Christ ever having falsified, told lies and deceived?

difficultas tamen tangens primum argumentum est, si Cristus potuit quemquam decipere. quo habito sequitur cum veris, quod Cristus habuisset animum fallendi vel decipiendi. arguitur igitur primo sic: iustum est, ut in penam peccati homines decipiantur, et omne tale iustum est autorizatum et factum a deo, igitur talis fallacia vel decepcio est facta a deo. similiter Cristus dicit Luc. octavo suis discipulis: vobis datum est nosse misterium regni dei, ceteris autem in parabolis, ut videntes non videant et audientes non intelligant. et concordat illud Ysa. sexto: exceca cor populi huius etc. aliter enim impertinenter quereret deus tercio Reg. vicesimo secundo: quis decipiet Achab? et post sequitur: ait dominus: egredere et fac ita. unde istam sentenciam videtur apostolum affirmare Rom. primo dicens, quod deus tradidit philosophos in reprobum sensum eo, quod cognoscentes deum non sicut deum glorificaverunt. ex quo videtur, quod deus est maxime deceptivus, quia infinite ut videtur. nec valet dicere, quod Cristus asseruit illa falsa, sed non ad sensum falsum, quia Cristus intendebat, illum sensum haberi per illa signa, nec oportet ad hoc, quod homo sit falsus, ut dictum suum sit falsum, quod consenciat sensui falso, ut patet de hominibus duplicibus

---

5 tamen *AD* autem *B^a^, correxit C* 6 cristus *om. A, in marg. add. A¹ in marg. super. rubr. litteris:* utrum Cristus potuit quemquam decipere 7 verbis *B^a^* habuit *B^a^CD* 8 sic *ACD* quod *B^a^* 9 et *om. B^a^CD* 16 quereret deus *B^a^, C² in marg. om. C* quereret *AD* 17 Rom. 12° *A* 3° Reg. 12 *CD* 20 1° *B^a^CD* 5° *A* tradit *B^a^, compendio neglecto* 25 attendebat *B^a^* 27 ut *AD* vel *B^a^C* 28 duplicibus *in marg. add. B¹; quae prius inter* hominibus *et* et *exstiterunt erasa sunt*

---

12 *v. 10* 15 *v. 9—10* 17 *I Reg. 22 20; 22* 20 *v. 21 sqq.*

et dicentibus: non est deus, tamquam eis impossibile, ut tactum est octavo capitulo.

similiter nemo potest quicquam dicere ad sensum, qui non potest esse nec intelligi, sed deum non esse non potest intelligi, ergo ad illum sensum nemo potest quicquam dicere nec illum asserere.

similiter iocose vel officiose mencientes non asserunt illud falsum, quod dicunt, cum in mente, ubi solum esset assercio, contradicunt, et tamen secundum Augustinum culpabiliter menciuntur, cum omne mendacium sit peccatum. et cum maxima mendacia sunt in scriptura sacra, que omnia deus dicit et asserit, videtur, quod deus sit peccator mendacissimus.

similiter, ut sepe tactum est, sensus talis non est nisi actus sencientis vel habitus. si autem sit sensus hereticus vel infidelis, tunc actus concipientis est huiusmodi. et cum ille actus non sit nisi ipsum sic concipere vel sentire, sequitur, quod sensus talis sit, hominem sentire infideliter vel heretice. ex quo sequitur, quod nedum illa scriptura sacra non habet sensum hereticum, sed nullus cristianus habet de aliquo sensum hereticum, non licet igitur elicere talem sensum.

similiter cum talis sensus sit creatura, illa est voluntas et sensus domini, vel aliter nullus fidelis habet sensum autoris, quia non formaliter sentit illo actu, quo sentit deus, sicut nullus cristianus sentit impossibile vel blasfemum. et si sufficit, actum talem elicere, cum Cristus ordinat et elicit illum actum, sequitur, quod ille sit fol.49b sensus autoris. || non enim increparet deus vel iudicaret de illo sensu, nisi cognosceret illum sensum, et omnem actum malum hominis facit quoad eius substanciam.

---

3 quicquam $B^a C$, *correxit A* umquam *D* 8 esset *A* foret $B^a CD$ 16 compacientis B^a 17 sic *om. D* 26 sicut AB^a, *corr. C* similiter *D* 29 A^1 *in marg. infer. fol. 49^a rubr. litt.:* Contra falsificantes scripturam

---

2 *hanc thesin in cap. VIII nusquam inveni; fortasse respicit ad ea, quae pag. 193 scripsit* 9 *cf. Opp. tom. XI 574; 578, Enchir. c. XII: porro autem omne sqq.* 14 sepe: *cf. supra* 306_7

To impute to God that He makes man a liar or deceiver is to wrong the idea of Godhead,

difficultas autem stat in isto, si deus decipit, fallit vel fraudat aliquem in penam peccati. et videtur, quod sic ex autoribus allegatis. si enim deus induravit cor Pharaonis, ut patet Exod. septimo, occidit omnem hominem occisum, ut patet Deut. tricesimo secundo, et illudit digno decipi per draconem, ut dicitur Psal. centesimo quarto, quare non decipit peccatorem tradendo eum in reprobum sensum, ut dicit apostolus? unde Jer. vicesimo dicit sanctus propheta ad dominum: seduxisti me, domine, et seductus sum, quia forcior me fuisti et invaluisti. cum enim seduccio et decepcio et talia possunt dicere causanciam actus penalis, quo spiritus creatus deviat a veritate, quare non congrueret, deum hoc facere? videtur, quod oportet, cum hoc sit iusta creatura dei, verumptamen deus non sic facit vel quomodolibet punit nisi occasione accepta de peccato. et ut sic dicitur peccatum bonum, cum dat occasionem iuste pene. et sic dicitur Jeremiam credidisse ex autoritate et sanctificacione primo sibi data, Jer. primo, quod non passus fuisset tot penalia, cum vinctus, percussus et tribulatus fuit a sacerdotibus, scribis et falsis prophetis, ut patet Jer. vicesimo, vicesimo sexto, vicesimo octavo et tricesimo septimo. adiutus tamen est per brachium seculare, ut patet Jer. tricesimo septimo, tricesimo octavo et quadragesimo. et iste sensus est verisimilior michi, quam intellegendo scripturam pure condicionaliter, quod seduxisti me, si seductus sum.

for then man, imitating God, would be allowed to deceive his brother by pious fraud

et sic dicunt doctores, quod ad imitacionem dei licet catholico decipere proximum pia fraude. non tamen videtur michi, quod deus wlt approbative peccata nec

3 indurat B^a 6 centesimo quarto *emendavi* CIII° *cuncti codd.* 11 et *omiserunt* B^a*CD* 12 causanciam *scripsi; quid notarii hoc loco legi voluerint mihi incertum est; fortasse* causativam *voluerunt* 18 iusticie B^a*D* credisse *A* 23 et 28° B^a

4 *v. 3 sqq.* 5 *v. 39* 6 *v. 26* 8 *cf. Rom. 1 28* 9 *v. 7* 10 *v. 5 sqq.* 22 *v. 2 sqq.* *v. 11 sqq.* *v. 10 sqq.* 23 *v. 15 sqq.* 24 *v. 20—21* 25 *v. 10* *v. 1 sqq.*

necessitat homines ad peccandum, ut videtur Doctorem Profundum dicere, sed bonum consequens approbat et defectum reprobat.

unde ad intelligendum scripturas et subtilitatem illius materie, oportet diligenter advertere distinccionem inter penas et creaturas, que sunt opera dei, et defectus vel peccata, que sunt opera propria peccatoris. oportet secundo distingwere inter bonum, quod consurgit ex graciosa acceptacione domini de peccato. et tunc tercio potest theologus uti logica secura conformiter ad scripturam, cum nulla valet, que non ab ea habet originem.

Nature and manners of deceit

ideo dicitur comuniter, quod in decepcione sunt duo. primum est cecacio intellectus vel subtrahendo illuminacionem vel positive addendo stultificantem in penam peccati. et hoc competit deo, ut videtur, ex scriptura multiplici.

secundum vero in decepcione est defectiva duplicitas decipientis, qua secundum unam partem vel potenciam dicit unum et secundum aliam partem seu potenciam dicit cum hoc eius oppositum. et omnis talis decepcio, cum dicit mendacium, non potest deo competere. et illud decipere explicatur proprie per fallere, quod est fraude decipere, et sic nichil fallit nisi illicite, fol. 49c quia cum || duplicitate et mendacio. verumptamen deus concurrit ad omne positivum in actu fallentis causando et approbando illud quoad totum esse suum naturale, sicut facit ad omne opus creatum.

verumptamen in actu fallentis et mencientis est quedam obliquitas, quedam duplicitas vel defectus, quem

---

1 videtur. *sequitur rasura D* B^6 *in marg.* taxat eciam profundum *notavit* 4 subtilitates *D* 12 A^1 *in marg.:* decepcio 14 stultificantem: *quae* ficantem *praecesserant, erasa in* B^a, *in marg.* B^1 stulti *supplevit* 20 D^2 *in marg.:* differencia inter decipere et fallere 23 fraude *C* faude *A, corr. ex* faudo, *sed* r *inter lineas superscripto mutavit in* fraude fando *D* fand, *sequitur rasura* B^a, *in marg. supplevit aliquis* o 24 A^1 *in marg. super. rubr. litt.:* materia de mendacio 25 concedit B^a positum B^a

---

1 *cf. Bradwardinae De Causa Dei III 29 pag. 739: deus necessitat quodammodo ad actum peccati secundum substantiam ipsius actus sqq.*

deus non approbat saltem quoad esse suum primum, quod non est esse, sed deesse, licet passiones talis peccati approbet et causet, ut quod puniatur, quod prosit ecclesie et per accidens pulchrificet universum. et sic deus foret summe deceptivus.

The nature of the lie

ex istis colligitur conclusio Augustini, quod 'omne mendacium est peccatum'. pro quidditate vero mendacii videtur, quod omnes eius quatuor descripciones, quas dat Augustinus in libro suo De Mendacio concordant in isto, quod mendacium sit falsa diccio creature racionalis. omnis, inquam, talis est cum intencione fallendi generali vel speciali, explicita vel implicita, quia omnis menciens ad minimum fallit se ipsum, quia vadit versus patrem mendacii contra mentem.

et patet sentencia Anselmi in De Similitudinibus cap. quinto decimo, quod 'omne peccatum est mendacium' et e contra. cum enim quelibet res dicit se, patet, quod habitus vel ritus religiosi vel clerici dicens ex institucione humana vel divina, quod debet vivere sic religiose, et habitus mentis ac opera, si contradicunt, ut sic mentitur in facto.

sed mendacium sumitur famosius pro falsitate vocis, que potest fieri octo modis, ut recitat Augustinus in libro suo De Mendacio quarto decimo et tricesimo primo capp. — primum et capitale mendacium est, 'quod fit in doctrina religionis', ut contingit, hereticos mentiri de scriptura sacra imponendo sibi sensum falsum. tales enim secundum Augustinum septimo decimo cap. in-

9 *B*[5] *in marg.:* Mendacium secundum Augustinum in libro suo De Mendacio est falsa diccio creature racionalis cum intencione fallendi *A*[1] *in margine:* quid est mendacium 16 mendacium est peccatum *B*[a] peccatum est mendacium *AD; C, sed lin. superscr. mutatum in* mendacium est peccatum 20 ut *ACD* vel *B*[a] 24 VII° et IX° *codd.* 28 VIII° *cuncti codd.*

6 *cf. Opp. tom. VIII 1789; 1817* 8 *cf. quae apud August. de vi ac natura mendacii distinguuntur ibid. 1763: non enim omnis sqq.* 9 *cf. Opp. tom. VIII 1779* 15 *cf. Opp. Ser. II 158 pag. 683, sed definitio mendacii, quam JW hic laudat, non in Anselmi De Similit., sed in eiusdem Exhortatione Ad Contemptum Temporalium exstat* 23 *cf. Opp. tom. VIII 1779 et 1781* 28 *cf. ibid. 1784*

and its eight kinds according to St. Augustine

veniuntur falsi testes dei, dicentes ad modum loquendi apostoli prima Cor. quindecimo falsum testimonium contra deum. — secundum genus mendacii est, quod 'nulli prodest, sed obest alicui', ut contingit de falsis defamantibus fratres suos. — tercium genus mendacii est, quod uni obest et alteri prodest quoad iudicium ecclesie militantis, ut testis productus in causa civili mendaciter deponens pro uno contra suum adversarium sic mentitur. nam talis non dampnificat partem iustam nec prodest parti, pro qua mentitur, sed omnino oppositum, licet in facie ecclesie oppositum a carnalibus iudicetur, cum vere canit ecclesia, quod

'nulla ei nocebit adversitas
si nulla dominetur iniquitas'. —

quartum genus mendacii est, quod fit non explicita intencione nocendi vel prodessendi proximo, sed pura menciendi libidine, ut contingit in quibusdam ludis nephariis, in quibus mendaciores acquirunt lapidem vel premium aliud constitutum. unde tales sunt mendaces eo, quod habent animum menciendi, mencientes autem sunt quicunque eciam invite comittunt mendacium, ut dicit Augustinus undecimo cap. — quintum genus

fol. 49^d est, || cum menciens pretendit placenciam in suaviloquio persone, cui mentitur, cavendo de dampno sensibili, quod inferret proximo. in quo genere laborant ioculatores et ministralli. — sextum genus est, cum menciens nulli obest nocumento sensibili, sed alicui a proposito prodest quoad bonum fortune secundum carnale iudicium, ut posito, quod cognoscam, ubi pecunia fratris absconditur, et tamen pro salvacione pecunie menciendo latronibus illud negem. — septimum genus men-

2 XI° *codd.* 15° *corr. manus recens in marg. A* 3 nulli AB^aD universaliter *expunctum C, in marg. prima manus addidit* vel nulli 16 pura B^a, *corr. C* prava *D; A, sed signo apposito in marg. correxit in* pura 21 eciam *erasum* B^a, *in marg. addidit* B^1 22 VII° *codd. omnes* 26 et *(expunctum)* et *A* cum *om. A, add. in marg.*

2 *v. 15* 3 *cf. Opp. VIII 1779 sqq.* 22 *cf. ibid. 1775*
26 ministralli *dicuntur artifices, operarii ('sartores, drapiferi, sutores et alii ministralli')*

dacii est, cum quis gracia prodessendi homini in bonis nature mentitur, ut faciunt mencientes in iudicio pro innocentibus vel latronibus salvandis vel quoad vitam corporalem vel membrum. — octavum genus est, cum quis pure mentitur pro salvando in proximo bono fame, ut contingit in testibus negantibus furtum, adulterium vel quamvis aliam inmundiciam defamantem in esse proximo impetito.

Three principal kinds of lying according to St. Augustine and St. Thomas

et reducunt doctores omnia ista octo genera mendacii ad tria, scilicet ad mendacium perniciosum, ad mendacium officiosum et ad mendacium iocosum, quia, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde quest. centesima decima: cum 'omne mendacium opponitur veritati', contingit, ipsum tripliciter dividi, primo modo, secundum quod transcendit veritatem in maius, quod pertinet ad iactanciam, vel secundum quod deficit a veritate in minus, quod pertinet ad yroniam, ut patet quarto Ethic. et ista est bimembris divisio mendacii in quantum huiusmodi. — secundo modo dividitur mendacium secundum intencionem finis mencientis, quod variatur tripliciter. primo modo, quando menciens intendit proximi nocumentum, vocatur mendacium perniciosum. secundo, quando menciens intendit bonum utile proximi est mendacium officiosum. tercio vero, quando menciens intendit bonum delectabile proximi comittitur mendacium iocosum. — tercio vero dividitur mendacium secundum gradus gravitatis culpe, cuius latitudinis est dare octo gradus, quia in mendacio pernicioso sunt tres gradus. nam menciens contra deum in veritate scripture mentitur perniciose in primo genere, menciens autem pure ad nocendum pro-

1 quis *correxit ex* quevis *A* quevis B^a quivis *CD* 11 quia *om. A, inter rigas add.* 19 B^5 *in marg.:* Nota de triplici mendacio. pernicioso officioso et iocoso. primum intendit malum proximi. secundum bonum utile. tercium bonum dilectabile 27 quia *ACD* nam B^a

12 *St. Thomae Opp. om. Parmae 1858, vol. VII Dist. XXXVIII Quaest. I (De Triplici Genere Mendacii) pag.* 431^a; 432^b 17 *cf. Arist. ed. Acad. R. Berol. II* (**ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧ.**) *lib. IV cap. 8 pag.* 1124^b; *vide quoque* (**ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ**) *c. 22, vol. II pag.* 1439^a

ximo peccat perniciose in secundo gradu, sed menciens ad prodessendum uni et nocendum alteri peccat in tercio gradu mendacii. si autem quis mentitur pure intencione explicita gracia boni, hoc contingit gracia boni intrinseci ut pura libidine mencientis, quinto propter puram placenciam audientis, sexto propter utilitatem boni fortune proximi, septimo propter utilitatem boni nature proximi et octavo propter utilitatem boni fame proximi. et ita, si bene perspicitur, raciones istorum mendaciorum, licet sint in se distincte, verumptamen ut plurimum sunt permixte.

sed quantum ad omnia ista mendacia conclusio beati Augustini est in multis locis, quod eorum singulum est *Every lie in its essence is sin,*
fol. 50a peccatum. unde dicit in De Mendacio || ultimo et ponitur in Canone vicesimo secundo quest. secunda, primum quod 'in istis octo generibus tanto quisque minus peccat, cum mentitur', quanto magis a primo recedit. 'quisquis', inquid, 'esse aliquod genus mendacii, quod peccatum non sit, putaverit, decipiet se ipsum turpiter', et primo De Doctrina Cristiana tricesimo sexto cap. 'omnis', inquid, 'qui mentitur, inique facit, et si cuiquam videtur utile aliquando esse mendacium, potest videri utile esse aliquando iniquitatem. nemo enim menciens in eo, quod mentitur, servat fidem. nam hoc utique wlt, ut, cui mentitur, fidem sibi adhibeat, quam tamen ei menciendo non servat. omnis autem fidei violator iniquus est. aut igitur iniquitas aliquando est utilis, quod fieri non potest, aut mendacium semper inutile' et Encheridion cap. duodevicesimo: 'michi

---

4 gracia *C* *om.* $B^a D$; *A, sed in marg. additum* intrinseci $AB^a C$ extrinseci *D* 11 B^4 *in marg.:* conclusio beati Augustini est in multis locis, quod omne mendacium est peccatum quia secundum eundem (?) dist. De Doctrina Crist. 41° cap. omnis, inquid, qui mentitur, inique facit, quia in eo, quod mentitur, servat fidem sibi, cui mentitur, et qui non servat, fidem peccat 13 *A in marg. infer. fol.* 49^d ultimo et ponitur *in extrema parte paginae quasi notam memorialem adnotavit; in marg. super. fol.* 50^a *miniavit idem* omne mendacium est peccatum 19 XLI° *codd.* 20 utilie B^a 22 nemo: *quae prius in cod. exstiterunt, erasa sunt, in locum rasum supplevit notarius* nemo enim menciens in 24 sibi *om.* B^a 27 X° *codd.*

---

13 *cf. Opp. tom. VIII 1789 (cap. XXI)* 19 *cf. Aug. Opp. III 22* 27 *cf. ibid. XI 574*

autem videtur peccatum esse omne mendacium'. et racionem assignat multiplicem, primam, quia omnis menciens vel in re vel sermone negat fidem quia veritatem. omnis talis est peccator, igitur omnis menciens est peccator. item omnis menciens abutitur signis dei eo, quod omnia signa instituta sunt a deo ut indicent veritatem. et istam racionem tangit Encheridion septimo decimo. item omnis menciens wlt explicite vel implicite fallere proximum, sed omnis talis intencio est iniqua, cum sit contra illam maximam, Matth. septimo: omnia, quecunque wltis, ut faciant vobis homines, hec et facite illis, igitur omnis menciens habet intencionem iniquam. quilibet enim habet naturale desiderium noscere veritatem. ideo dicit Augustinus primo De Doctrina Cristiana tricesimo sexto: 'multos invenimus, qui mentiri velint, qui autem falli, neminem', ut, cum falli sit melius quam mentiri, videtur, quod nemo debet racionabiliter velle mentiri in casu aliquo. omnis igitur mencientis duplicitas est peccatum. unde Augustinus in De Mendacio allegat ad hoc scripturam quintuplicem. primo illud Exod. vicesimo: falsum testimonium ne dicas. quisquis, inquid, 'aliquid enunciat testimonium, perhibet animo suo'. secundo per illud Sap. primo: os, quod mentitur, occidit animam, et tercio per illud Psal. quinti: perdes omnes, qui loquntur mendacium, quarto per illud Matth. quinto: sit sermo vester est, est, non, non, et quinto per illud Eph. quarto: propter quod deponentes mendacium loquimini veritatem.

in its intention iniquity

sed contra ista obicitur primo: videtur, quod omnis

2 primo *D* in sermone B^aCD 7 XIV° *cuncti codd.* 10 wltis *ACD* wlt B^a 11 hic *A* 14 41° *cuncti codd.* 16 falli *correxit non feliciter* B^a, *ut quid voluerit vix dignosci possit; sed* falli *addidit* B^1 *in marg.* 18 mencientis *om.* B^a 19 unde *in correctura A* 22 prohibet B^aC 30 D^2 *in marg.:* obieccio

7 *cf. ibid. XI 574* 14 *cf. ibid. III 22* 20 *cf. ibid. VIII 1778* 21 *v. 16* 23 *v. 11* 25 *v. 7* 26 *v. 37* 27 *v. 25*

intelligens scripturam sacram ad falsum sensum et ad illum sensum ipsam enuncians menciatur, quod esset nimis grave, ut patet ex dictis, cum maior pars scripture sit falsa male intelligentibus.

Is he who understands and interprets Holy Scripture wrongly a liar?

hic dicitur, quod nemo intelligit scripturam sacram false, nisi peccaverit menciendo, quia fallit se ipsum intelligendo aliter, quam deberet. unde si surrepserit talis
fol. 50[b] vana cogitacio, illa non est sensus || scripture sacre, nec ipsam falsificans, dicente Augustino primo De Doctrina Cristiana tricesimo sexto cap.: 'si quis', inquid, 'in scripturis aliud senserit quam ille, qui scripsit, illis non mencientibus fallitur'. habet autem iste sanctus modum loquendi, quod scriptura falsa mentitur, quia aliter non foret pertinens excludere os, scripturam vel opus quodcunque a mendacio, nisi quia omne mendacium mentitur. et ideo Augustinus in libro De Mendacio cap. quinto excusans vetus testamentum a mendacio quoad partem misticam sic loquitur: quicquid figurate dicitur aut fit, non est mendacium. 'omnis enim enunciacio ad illud, quod enunciat, referenda est, omne autem figurative aut factum aut dictum hoc enunciat, quod signat eis, quibus intelligendum prolatum est'. et Contra Mendacium decimo, postquam ostenderat, quod Cristus est leo, petra etc., et prius ostenderat causam multiplicem significacionis velate, sic infert: 'vera non falsa dicuntur, quoniam vera non falsa signantur verbo vel facto. putantur autem esse mendacia, quoniam non ea, que signantur, vera dicta intelliguntur, sed ea, que falsa sunt dicta, esse creduntur'. ecce, quomodo male intelligentes conveniunt in materiali verbi domini, sed non falsificant vel mendax faciunt illud verbum, quia tunc deus esset

---

5 D^2 *in marg.:* responsio 10 XLI° *codd. cuncti* 11 sensit B^a 14 scriptura B^a 15 quia AB^aC quod D mendacium A *in marg. add., lectionem textus sanans* falsum B^aCD, A *in textu* 17 III° *cuncti* 18 sit aut dicitur B^a 20 figurative ACD facte B^a 23 nono *(vel* capitulo) *codd.*

---

9 *cf. Opp. tom. III 22* 16 *cf. ibid. VIII 1767* 23 *cf. ibid. 1805—1806*

mendax. et sic, ut docet sanctus Thomas secunda secunde quest. centesima decima, scriptura sacra 'inmunis est a falsitate'. ad hoc quidem laborarunt sancti, ut a scriptura sacra omnino excluderent falsitatem. quodsi quis dogmatizat scripturam ad sensum, quem credit esse catholicum, dum in isto decipitur, non excusatur a mendacio implicito, ut patet in De Mendacio primo cap. ideo nemo debet presumere asserere tale ambiguum nisi cum condicione vel opinative.

Distinction 'know', 'believe' and 'opine'

est autem differencia inter scire, credere et opinari, ut dicunt Augustinus in De Mendacio tercio cap. et Hugo de Sancto Victore expressius, quod scire est veritatem sub racione presencialiter se ostendentis intelligere sive abstractive sive intuitive. credere autem est absque formidine consentire ad esse rei, quam in principio credens ignorat. ille autem opinatur, qui cum formidine consentit credibili, et sic scire vel intelligere est summum extremum, opinio vero extremum aliud, inter que mediat fides sive credulitas.

et sic mencientes de scriptura sacra sunt in gradu triplici, ut quidam asserentes, illud, quod est falsum, esse sentenciam autoris, et illud secundum beatum Ieronymum presumptive defensum est heresis. secundo modo, quando quis presumit, cum quadam tamen formidine, scripture sacre imponere sensum talem. tercio modo, quando

---

1 D^2 *in marg.:* sanctus Thomas 10 A^1 *in marg.:* differencia inter scire, credere, opinari B^4 *in marg.:* Nota differenciam inter scire, credere et opinari secundum Augustinum in De Mendacium (!) cap. I° D^2 *in marg.:* differencia inter scire, credere et opi *(sic)* et AB^aC vel *D* dicit *D* 11 I° *codd.* 12 *C in marg.:* quid est scire 13 *C in marg.:* quid est credere 16 *C in marg.:* quid est opinari consentit *AC, correxit* B^a, *in marg. iteravit* B^1 sentit *D*

---

2 cf. S. Thomae de Aquino Summae lib. II (edit. Basileensis a. 1495, 26. Aug.) II p; CX q., proc. 1, 3 et 4 (folia editionis numeris carent) 7 Aug. Opp. VIII 1764 11 cf. ibid. 1763—1764 St. Hugonis Dogmatica Ser. II 176: de Sacramentis lib. II pars XVIII c. XVII, ubi de differencia inter videre et credere subtiliter et accurate disputat, at ipsa Hugonis verba nusquam inveni

quis habet sensum catholicum et tamen superflue imponit scripture sacre sensum impossibilem, secundum quem dicit, illam esse impossibilem. et illud genus mendacii scripture videtur michi maxime perniciosum quia blas- fol. 50c femum in deum, errorum plurimum inductivum. | nam ubi nos cristiani confitemur concorditer, quod unigenitum patris in die ascensionis ad celos ascendisse credimus, eo quod Cristus Marc. ultimo exprobravit incredulitatem eorum, qui dicrediderunt hiis, qui viderant, eum resurrexisse a mortuis, ista secta dogmatizat, quod nullus cristianus debet credere, quod Cristus resurrexit vel ascendit in celum, cum non debet illud concedere, ymmo, ut estimo, habet concedere, quod cristianus non potest hoc credere, cum nemo potest vel cogitare, quod deitas ascendit, vel quod fuit corporaliter liniata, quia tunc posset cogitari aliquod maius deo, quod improbabitur. nec possunt sic opinantes excusari a mendacio, quia secundum sanctos dicentes proposicionem falsam quantumcunque iocose, licet nec ipsi nec auditorium credat illam, menciuntur culpabiliter, multo magis dicens falsum et blasfemum in materia fidei, et intelligens, qualiter secundum doctorum sentencias non debet intelligere, mentitur gravius, cum habet ad minimum intencionem implicitam decipiendi se ipsum atque ecclesiam. omnis enim peccans ut sic decipit se ipsum. quod si surrepserit contra voluntatem suam cogitacio sinistra de scriptura, doleat, quia cogitacio talis superflua inducit peccatum saltem veniale et per consequens mendacium, licet vere asserat, quod scriptura sacra non sit exhinc falsa, sed proposicio similis quam

If it is forbidden to lie in joke, how much more in any matter of faith

2 secundum quem dicit. illam esse impossibilem *om. A, add. in marg.* 5 *A*[1] *in marg. infer. fol. 50*[b] *miniavit* Mencientes contra scripturam sacram sunt in triplici gradu 8 exprobrabat *D* 15 divinitas *B*[a] 17 excusare *D* 19 iocoso *AD* nec *C, correxit A ex* non non *B*[a]*D* 22 doctorum *A* sanctorum *B*[a]*CD* 25 *B*[4] *in marg.:* hic dicitur. quod omnis peccans ut sic decipit se ipsum. quia. si surrepit contra voluntatem suam cogitacio sinistra. inducit peccatum saltem veniale 26 surrepserit *A*[2] *in marg.* surrepit *B*[a]*CD, A in textu* 28 induit *D* 29 asserit *D*

8 *cf. Marc. 16*$_{14}$

ipse sinistre fabricat. nec ex hoc sequitur, quod melius esset, non intelligere gramaticam scripture quam ipsam intelligere, aut quod melius esset, non dicere partes scripture et oraciones ecclesie, que sunt michi impossibiles, quam ipsas dicere, quia intelligere gramaticam scripture est bonum, sed abuti illa sciencia in blasfemando scripturam sacram est valde malum. et sic de diccione parcium scripture et oracionum ecclesie.

Laymen and theologians giving the meaning of Holy Scripture an erroneous interpretation, stand in danger of sin

conceditur tamen, quod occasione male accepta contingit, gramaticum ruditer intelligentem scripturam plus peccare dicendo illam ad sensum sinistrum quam datum laicum dicendo illam intencione pia, ut deo placeatur credendo, quod sit vera, ignorata eius sentencia. et sic contingeret, theologum errantem in sensu scripture plus peccare omittendo ipsam dicere et contingeret oppositum. ideo neutra pars per se sequitur, sed omnino convincitur, quod menciens sic de scriptura sacra peccat graviter, cum mendacium suum nec sit officiosum nec iocosum, eo quod non pertinet ad officium theologi sic intelligendo proficere vel iocari, sed ut asserens talem sentenciam nocet sibi ipsi et aliis. ideo videtur mentiri perniciose.

quandocunque autem quis sensu falso informat materiale vel sensibile extrinsecum, tunc agregatum ex signo et sensu est mendacium, sive assit assercio vel consensus sive non. mendacium enim est falsum, quod quis loquitur. ex quo patet, quod nemo debet dicere scripturam falsam, cum nemo debet mentiri. nec oportet, pios theologos sencientes ortodoxe de scriptura timere falsificacionem scripture sue per sinistros intellectus circumstancium, quia, ut dictum est cap. octavo, illa signa extrinseca non sunt proposicio vel scriptura sacra, sed agregatum || ex illis et sensu. fol. 50d

1. ex quibus patet primo, quod criminosi quantumcunque sanctam scripturam dixerint quatuor primis modis intelligendo scripturam, tamen omnis scriptura quinto

---

18 nec *(prius) AD* non B^aD 24 assit AB^aC asserit *D* 25 A^1 *in marg. rubr. litt.:* mendacium quid est 30 8° *A* *om.* B^a, *supplevit in lacuna C* *lacuna D*

---

30 *cf. supra cap. IX pag. 189 sqq.* 34 *cf. supra pag. 108 sqq.*

modo, quam tunc dixerint, erit falsa, quia cuiuslibet talis scripture pars est sensus, quem eliciunt, sed omne sentire talem, dum sunt in crimine, est viciosum et mendax, et per consequens scripture eorum quinto modo dicte pars formalis est mendacium, et per consequens scriptura talis est eis non sacra, sed viciosa et mendax.

et ista videtur esse sentencia beati Ieronymi posita in Decret. prima quest. prima: 'Marcium et Basilides et ceteri hereticorum pestes non habent dei ewangelium, quia non habent spiritum sanctum, sine quo humanum fit ewangelium, quod docetur. nec putemus in verbis scripturarum esse ewangelium, sed in sensu, non in superficie, sed in medulla, non in sermonum foliis, sed in radice racionis'.

Evangelical truth is to be found not in the words of Holy Scripture, but in its sense

2. secundo patet, quod iustus, sive ignoret sentenciam scripture sive minus bene ipsam intelligat sive auditorium sinistre intelligat dictum suum, dicendo quamcunque partem scripture, verum dicit quia scripturam sacram. quelibet enim talis scriptura signat sibi deum et veritates theologicas, et talis sensus est pars sue scripture sacre. si autem habet cum hoc sensum falsum, tunc cum hoc habet scripturam falsam, et ut sic peccat saltem venialiter. omnis enim diccio vel significacio falsa trahit originem ex peccato. et patet, quod utentes celesti logica possunt sancte, libere et expedite dicere sentenciam scripture sacre, ubi adversarii necessitati sunt mentiri, sese intricare et rangose narrare sentenciam, quam toto facto vix possunt defendere. igitur benedicta sit logica,

---

1 dixerit *(?) A* 2 est *ACD* erit *B^a* 4 eorum quinto modo dicte pars formalis est mendacium et per consequens scriptura talis *omisit C* 9 ceteri *CD, correxit in loco raso A* *locus rasus B^a, sed B^1 in marg.* termini *addidit* postes *B^a* 10 quia non habent spiritum sanctum, sine quo humanum fit ewangelium *omisit A, in marg. super. cum sig. marg. addidit A^2* 11 fit (? fuit) *A^1 (in marg.), B^aC* sit *D* 12 esse *om. CD* 17 sinistre in sinistre *duo posteriora linea obducta delet. B^a* 19 veritates *C, correxit A* virtutes *B^aD* 25 potest *B^a* 27 narrare *ACD* dicere *B^a*

---

7 *cf. Opp. (ed. Migne) I 26 pag. 322* 8 *cf. C. J. C. I c. 64 C. I q. 1 pag. 381* Marcium *i. e. Marcion, qui floruit ca. annum 160*

que tam clare liberat suos imitatores ab ista miserabili servitute. nec valet eis cum philosophis, quarto Metaph., tacendo loqui et cum nutibus conceptus suos exprimere, quia indubie nutus et quecunque alia signa sunt eque falsa ut voces, cum indebitus sensus scripture totum inficiat.

3. tercio patet, quod ex prophecia Cristi et aliorum instrumentorum suorum convinci potest necessitas futurorum. Cristus enim non potuit mentiri, cum omne mendacium sit peccatum, sed necesse est, quod ipse dixit assertive negacionem Petri scandalum mundi et diem iudicii. ideo necesse est, quod ipsa veniant. intelligo autem necessitatem ex supposicione, cum qua stat contingencia ad utrumlibet sicut cum qualibet veritate de preterito, ut patet logicis. et patet, quomodo ex conformitate sensus cristiani ad sensum Cristi oportet intelligere scripturam, quia aliter non poterit esse sacra, et sic necesse est, cristianum conformare logicam suam logice Cristi et declinare logicam contrariam deducentem ad dicta inconveniencia de scriptura, quia ex illo errore in principio fidei sequerentur quotlibet mala.

He who tries to understand the Bible right, must be at home in its logic

attendamus autem ad logicam primi doctoris equivocorum, ut docet beatus Ieronymus et ponitur in Decret. tricesima septima dist.: 'vino inebriantur, qui scripturas sanctas male intelligunt atque pervertunt *sincera*, quia abutuntur seculari sapiencia et dialeticorum tendiculis, que non tam vincula sunt appellanda quam fantasmata, id est, | umbre quedam et ymagines, que cito pereunt fol. 51a

3 et *om.* $B^a D$ 4 signa sua sunt B^a 8 instrumentorum $A B^a$ instructorum *D* instinctorum *C* C^3 *in marg.:* Nota de necessitate futurorum 11 scandala *A* 14 quolibet *D* 22 autem *A* igitur $B^a CD$ doctorum B^a 23 A^1 *in marg. miniavit* Ieronimus 24 discentis B^a 25 atque pervertunt *om.* B^a '*sincera*' *scripsi ex auctoritate edit. Migne* citera *AC* cisera $B^a D$ qui $B^a D$; *A, sed in marg.* A^2 *correxit* quia quia *C* 28 A^1 *in marg. infer. rubr. litteris:* Ieronimus contra male intelligentes scripturam

2 cf. Aristot. Metaph. l. IV c. 29 (ed. Acad. R. Berol.) III 502^a; rem, verbis Arist. ipsis neglectis, JW tangit 23 cf. Opp. Ser. I 24 pag. 318 cf. C. J. C. I c. 4 Dist. XXXVII pag. 136

et solvuntur'; et sequitur: 'secundum tropologiam pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter scripturarum verba accipiunt, quam spiritus sanctus sonat, et demones eos, qui coniectura mentis sue incerta futurorum quasi vera pronunciant absque divinorum verborum autoritate'. et sequitur: 'quicunque scripturas non ita intelligit, ut rei veritas habet, uvam acerbam comedit'. caveamus igitur a periculosissimo genere mendacii de scriptura.

quamvis autem omne mendacium est peccatum, notandum tamen, quod Augustinus sepe loquitur de mendacio vocali explicito, quod dicit non esse, quando, quod falsum est, verum putamus, vel secundo, quando incognitum habemus pro cognito, vel tercio, quando non credendum credimus, vel quarto, quando enunciamus illud, quod non est opus enunciare. in istis dicit Augustinus De Mendacio tercio cap., est error sive temeritas, non tamen explicitum vocale mendacium, si desit expressa fallendi intencio.

Is a lie in any case a sin?

secundo obicitur per hoc principium, quod maius bonum eligibile est pocius eligendum, sicut malum maius fugibile pocius est cavendum. sed hoc habito mentiendum est in casu possibili, igitur non est necessarium, quod omne mendacium sit peccatum. assumptum patet in casu multiplici: primo posito, quod expediat, proximum errasse in via pedum, sicut Augustinus narrat de ipso contigisse, Encheridion cap. septimo decimo. tunc menciens fratri suo de via, racione cuius mendacii evadit periculum, et hoc eo animo, ut evadat, prodest proximo *a.*

3 demones eos *CD* divinos eos *B*[a] duo *(expunctum)* demones *correxit in loco raso A* 9 mendacium sit peccatum *CD* peccatum est mendacium *A* peccatum sit mendacium *B*[a] 10 *A*[1] *in marg. rubr. litt.:* Augustinus 13 quando *ACD* quod *B*[a] 16 II *codd.* 19 *D*[2] *in marg.:* bonum (? bo) *A*[1] *in marg. infer. cum sig. marg. rubris litteris:* arguitur per casus tres, quod mentiri sit licitum 20 sicut *corr. A* 26 VIII *cuncti codd.*

1 *cf. Opp. I 26 pag. 359* 10 *cf. Opp. tom. VIII 1766* 15 *cf. ibid. et 1785* 19 secundo: *cf. pag. 14* 26 *cf. ibid. XI 573 sqq.*

secundum regulam faciendi alii, quod debet velle sibi fieri, igitur mendacium est in casu opus caritatis.

b. *Even should one's own or one's brother's life be in danger?*

secundus casus est, posito, quod quis posset levi mendacio salvare vitam fratris vel vitam propriam. tunc videtur minus malum, leviter mentiri quam destruere in se vel proximo tam bonum nature quam bonum moris, cum ex tibi dubio alter est modo in mortali peccato et posset per evasionem mortis salvari in anima et ecclesie multum proficere. positus igitur in adopcione eligeret minus malum, quia aliter videretur esse homicida, nec est leve mendacium tam ponderandum, cum patres veteris testamenti et novi sepe mentiti sunt.

c. tercius casus est posito, quod quantumlibet gravis persona redderetur infamis propter promulgacionem veritatis et forte periret una gens vel patria, tunc longe melius vel minus malum videretur, quod una persona periret tam corpore quam anima, quam esset, quod tota gens pereat potissime, cum menciens posset superstes penitere. et sic minus malum foret in casu tali mentiri quam dicere veritatem, cum illud dicere foret peccatum mortale gravius. sicut igitur positus in adopcione mentiri vel ydolatrare pocius mentiretur, sic positus in adopcione vel necessitate aut mentiri vel sic viciose dicere veritatem eligeret minus malum. si enim homicidium vel fornicacio potest ex circumstanciis cadere sub precepto, a pari mendacium, || quod sit minus malum. fol. 51b

hic respondeo admittendo principium. et ad primum casum admissum dico, quod assumptum est falsum.

pro quo notandum, quod error corporalis procedit ex errore intellectus, qui fit, quando verum putatur falsum vel e contra aut certum accipitur pro incerto vel e contra, ut

---

6 morum *D* 7 alter AB^a alius *C* aliter *D* 7 in peccato mortali et *C* in mortali et B^aD; *A*, *sed* A^2 *in marg. cum sig. marg. addidit* peccato, *ut* in mortali peccato et *eum legisse arbitrer* 11 patres (? plures) *A* 13 est *om. AD* quantumlibet *ACD* quantum B^a 20 fieret *(?) A* 26 A^1 *in marg. super. fol.* 51^b *rubr. litteris:* Materia de erroribus, qui comuniter contingunt sit *AC* est B^aD 27 D^2 *in marg.:* responsio 31 contra AB^aC converso (9°) *D*

dicit Augustinus Encheridion vicesimo. tunc dico, quod error corporalis in casu non est peccatum, errorem tamen intellectualem videtur semper comitare peccatum mortale vel veniale. ideo omnis homo naturaliter odit errorem huiusmodi, nec Cristus suscepit errores nostros, cum sciebat, quid esset in homine.

The nature and the kinds of error

sunt autem quatuor gradus errorum magis notabiles, ut narrat Augustinus, Encheridion sexto decimo. primo modo est magnum malum, falli in fide ut discredendo, quod ducit ad vitam, vel credendo, quod ducit ad mortem. — secundus gradus erroris est, quando quis discredit veritati extra fidem et credendo falsum incurrit molestias temporales, ut credent*i* de homine malo, quod sit bonus, contingit quandoque fraudari. — tercio modo, quando de malo creditur, quod sit bonum vel e contra sive hoc, quod sequatur in credente malum sensibile. — sed quarto modo, cum contingit ex errore bonum sensibile, ut si eius occasione deceptus evadit perniciem.

primi errantes sunt in cap. Ysa. quinto: ve, qui dicitis bonum malum et malum bonum. error, inquid Augustinus, per se aut magnum malum est in re magna aut parvum in re parva, tamen semper est malum. quis enim nisi errans neget, malum esse, approbare falsa pro veris aut certa pro incertis vel e contra. sed oportet distingwere inter errorem et illa, que ex eo sequntur. nec sequitur ex isto, quod in statu innocencie fuisset error sensus, nec quod nos lapsi nichil debemus iudicare, ne peccemus, ut opinati sunt Achademici, quia, ut dicitur quinto decimo De Trinitate quarto decimo, veritates contingentes cognoscimus, cum quarum apprehensione non contingit, nos errare ut noscendo, nos esse, vivere, in-

---

1 IX° *codd. cuncti* 5 huiusmodi *C* huius *AB^a^D* 7 *A*[1] *in marg. miniavit* Errorum quatuor gradus erroris *D* *B*[4] *in marg.:* hic notantur quatuor gradus errorum magis notabiles 8 XII° *codd.* 11 quando *ACD* cum *B^a^* 13 credente *codd.* 22 tamen *AD* cum *B^a^C* 29 quarto decimo *scripsi cum Maurinis* 31° *AB^a^D* 13es *C*

---

1 *cf. Opp. tom. XI 576—578* 6 *cf. Joh. 2 25* 8 *cf. Opp. XI 573 sqq.* 19 *v. 20* 21 *cf. Opp. XI 576* 28 *cf. ibid. 577; 280—281* 29 *cf. ibid. 284 sqq. (res, non verba laudata)*

telligere et velle. et multo magis hoc est verum de veritate scripture. nec est putandum, quod omnis error tollit graciam. ideo dicit Augustinus Encheridion vicesimo primo, quod in quibusdam rebus errare 'aut non est putandum esse peccatum, aut, si est, minimum esse atque levissimum'. sic enim Ysaac non incurrebat crimen putando de Jacob, quod fuit Esau, Gen. vicesimo septimo, nec Jacob credendo, quod Joseph fuit a bestiis devoratus, Gen. tricesimo septimo, nec Petrus credens de monicione angeli, quod fuisset visio, Act. duodecimo, verumptamen omnis error sapit peccatum ad minimum veniale, quia, ut dicit Augustinus Encheridion quarto decimo: 'nullo modo falleremur ab aliquo vel animi vel corporis sensu, si iam vera atque perfecta felicitate illa frueremur'. ideo dicunt doctores, quod in statu innocencie rectificasset intellectus iudicium sensus sic, quod non vagaretur errabundus ut modo.

Sinfulness of error

istis premissis patet in primo casu, quod nec deus nec homo debet velle suffragari proximo per mendacium; nec movet, si occasione mendacii bonum accidit, quod est ideo menciendum. sic enim occasione cuiuscunque peccati bonum accidit. unde apostolus destruit fallaciam huius argucie Rom. tercio: f a c i e m u s, inquid, m a l a, || u t e v e n i a n t b o n a? a b s i t! fol. 51c

duplicitas enim mendacii, cum sit falsitas, est inseparabiliter mala. cum enim nemo salvaret vitam suam

---

3 tulit B^a XIII° *codd.* 4 B^5 *in marg.:* Aliquando errare non est peccatum aut, si est, levissimum est, sic enim Ysaac non incurrebat peccatum putando de Jacob, quod fuit Esau 7 27° *ACD* 37° B^a 10 fuit B^a B^4 *in marg.:* tamen omnis error sapit peccatum ad minimum veniale secundum Augustinum Encher. XIV 14 illa *ACD* ita B^a 15 intellecto (? intelleccio) *CD* 23 3° *subscripsit A sub* 6°. *quod lineola per numerum ducta delevit* 6° B^aC 24 A^1 *in marg. super. fol. 51c rubr. litteris:* quod non est menciendum pulcra multa eveniant AB^aC veniant *D* 25 enim *ACD* autem B^a 26 enim *A* igitur B^aCD A^1 *in marg.:* nota nota *rubr. litt.*

---

3 *cf. ibid. 577* 7 *v. 20* 9 *v. 33* 10 *v. 9* 12 *cf. Opp. tom. XI 578* 23 *v. 8*

corporalem dampnando animam, patet, inquid Augustinus in De Mendacio quarto, quod menciens pro vita corporali proximi excedit regulas caritatis, cum false diligit proximum odiendo se ipsum, quod est contra scripturam precipientem, quod homo diligat proximum ut se ipsum. ideo, ut dicit Augustinus, summus gradus caritatis est, ut homo det vitam suam corporalem pro vita spirituali proximi, ut Cristus docuit tam verbo, quam opere, sed quod e contra quis det vitam sui spiritualem pro vita temporali proximi vel eciam sui ipsius, excedit omnem regulam racionis, cum cecum sit, cambium dare ad sui deterioracionem, prestancius pro peiori, specialiter, si ex tali cambio perderet utrumque perpetuo.

Is a lie, told in the interest of a fellowman, a sin?

ad secundum dicitur, quod non est evidencia. ex mendacio provenit quandoque profectus, igitur non est peccatum, dicente Augustino Encheridion duodevicesimo. nec ideo ullum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus aliquando alicui prodesse menciendo. possumus enim et furando alicui prodesse, si pauper, cui palam datur, sentit comodum, et dives, cui clam tollitur, non sentit incomodum. nec ideo tale furtum quisquam dixerit non esse peccatum. sic enim possent homines sequendo suas opiniones erroneas nimis perturbare rem publicam, cum non sit opus iniustum vel peccatum, quin per accidens posset proficere, quia proverbialiter vere dicitur, quod 'omnia mala prosunt'. sicut enim adulterando violatur castitas, sic menciendo violatur veritas, cum omnis menciens vel operando vel tacendo vel loquendo dicit falsum. ideo, ut dicit Augustinus Encheridion vicesimo secundo, benevolencia mencientis

---

4 odiendo *in exitu corr. A* 6 veritatis B^a A^1 *in marg. miniavit* regula karitatis 11 cambum B^a 12 praestancius *in fine corr. A* 13 perdet B^a perdat *CD* 16 XV° *codd.* 30 XV° *codd.*

---

1 *cf. Opp. tom. VIII 1765—1766, ubi Aug. rem tangit, neglectis verbis a JWo laudatis; cf. etiam VIII 1450; VII 1446* 5 *cf. Matth. 19 19* 6 *cf. Opp. tom. XIII 204* 11 cambium *medio aevo intelligebatur ius recipiendi, quod cui per vim ablatum fuerit, idem quod repressaliae* 16 *cf. Opp. XI 574 sqq. (res, non verba)* 29 *cf. ibid. XI 578—579, ubi res, non verba ipsa laudata inveniuntur*

et non duplicitas sive fallacia est laudanda, talis autem duplicitas et mendacium inseparabiliter consequntur, nec posset talis duplicitas non esse malum culpe, licet maius bonum quam malum inde eveniat. sic enim ex peccato primi parentis evenit magis bonum mundo quam malum, et tamen stultum est excusare illud quamvis felix et necessarium, ne omnino sit peccatum vel quod non fuit cavendum.

The Christian is never permitted to tell a lie, not for his life, or his welfare, or any earthly good

istis premissis dicitur ad formam secundi casus, quod nemo mentiretur quantumcunque levi mendacio pro salvacione vite proprie, vite proximi vel pro salvacione infinitorum mundorum vel alicuius boni possibilis. patet sic: nemo peccaret pro aliquo bono possibili quantumcunque levi veniali peccato, ut suppono ex alibi declaratis, sed in quantum quis mentitur, peccat, igitur conclusio. si enim esset peccandum, tunc peccatum esset non peccatum.

secundo dico, quod cavens mentiri pro salute temporali cuiuslibet creature nec destruit ut sic magis bonum, nec eligit magis malum. cum enim deus sit necessario mercedis retributor, patet, quod cavens a mendacio, cum personalitas et virtutes servantur in anima, non exinde decidit, sed crescit in bono virtutis, cum in ista fide omnes martires passi sunt. nec est color, quod homo peccaret propter bonum nature vel virtutis, quod suspicatur contingere in creaturam extrinsecam, quia hoc excederet temperanciam dei faciendo contra deum, || ut fol. 51d
deus benefaciat.

---

1 non ut duplicitas *D, expuncto* ut *C* 2 menda B^a, *sed* B^1 *in marg.* mendacium *restituit addito* cium 3 magis B^aC 4 B^4 *in marg.:* ex peccato primi parentis evenit magis bonum mundo quam malum. et tamen stultum est. excusare illud. quod non fuisset cavendum 5 maius *D* 8 cavendum AB^a peccatum cavendum *CD* 10 B^4 *in marg.:* nemo mentiretur quantumcunque levi *etc. usque ad* boni possibilis 14 veniali B^aCD, *A deleto priore* i 19 *et* 20 maius *D* 22 non *in rasura* B^a, *iteravit in marg.* B^1 25 virtutis quod B^aCD *inter* virtutis *et* quod A^1 peccaret. *quod, in marg. add., interiici vult* suspi B^a, *exitus voc. erasus legi non potest; suppl.* B^1 *in marg.* catur 26 naturam *D* 27 faciendo *om. CD* A^1 *in marg. infer. fol.* 51c *miniavit* .mendacium est contra regulam karitatis et sicut nec futurum a peccato excusatur *in marg. super. fol.* 51d*:* arguitur. quod non est menciendum in aliquo casu mundi

tercio · dico, quod in quocunque casu pertinenti ponibili positus in adopcione ad menciendum vel non menciendum ex lege eleccionis eligeret non mentiri. patet ex hoc, quod non potest esse, quod mendacium excusetur a malo moris, sed nullum non mentiri est malum · moris, quin pocius omne bonum moris est non mentiri, igitur cum omne bonum moris sit magis bonum et per consequens magis eligibile malo moris, negative intelligo; sequitur conclusio. nemo igitur est in lege dei perplexus, ut necessario menciatur, sed vel dicat veritatem consultivam in materia extra fidem vel veritatem fidei, et si mortem subeat, ut fecerunt omnes martires, vel prudenter taceat in materia extra fidem. nec est in casu secundo veridicus reus homicidii, cum mutat instar martirum oculo simplici bonum perpetuum pro bono temporali, ex cuius commercio reponitur in spe restitucio infinitum maioris boni nature pro die iudicii, in qua fide sancti erant martirizati, ut recitat Augustinus Contra Mendacium secundo cap. et patet, quod in nullo casu est menciendum quia non pro salute corporis mencientis vel sui proximi nec pro bono virtutis vel bono increato. idem inquid Augustinus in De Mendacio.

All lying is against the commandment of charity

quarto est querere, si menciendum sit pro salute alterius et, si iniquus quis esse debeat, pro salute alterius, quod notum est fore stulticiam incurrere mortem anime pro vita corporis, ymmo ex vi comunionis membrorum ecclesie menciens ut sic dampnificaret se et proximum, quod est contra regulas caritatis, quia, ut Augustinus arguit in libro suo Contra Mendacium duodecimo, cum omnis lex dei sit scriptura sacra et veritas, omne autem

---

2 ponibili *om. D, expunxit A* 7 maius *D* 10 D^2 *in marg.:* Nota 14 numerat *(expunctum)* mutat instar martirum *A* mutat iustam marterum B^a mutat instar martirum *CD* 19 1° *cuncti codd.* 20 non *ACD* nec B^a 21 vel AB^aC in *D* creato *CD* 22 D^1 *in marg.:* Nota Augustinus 23 sit *om., sed inter lin. addidit A* si menciendum est B^a si menciendum *D, sed* D^1 *addidit in marg.* sit

---

18 *cf. Opp. tom. VIII 1793* 22 *cf. ibid. 1788; 1767; 1818* 28 *cf. ibid. 1810 sqq.; 1817*

mendacium est contra veritatem et falsitas, omne mendacium est iniquitas et peccatum. nichil enim iudicandum est dicere, qui dicit, aliqua iusta esse mendacia nec aliqua iusta esse peccata, ac per hoc iustā esse iniusta. sed quid absurdius dici potest? et supra, cap. *tercio* decimo, omnino tenendum est in doctrina religionis, nullo modo esse menciendum.

The patriarchs of the Old Test. defended against the reproach of lying

ultimo dico, quod, sive patres veteris testamenti mentiti fuerunt sive non, exhinc colligitur, quod est quomodolibet menciendum. nam Sara negavit, se risisse, cum audiens de partu Ysaac risit post ostium, Gen. duodevicesimo, Jacob dixit patri pro optentu benediccionis, quod fuit primogenitus eius Esau, Gen. vicesimo septimo, obstetrices Egipcie mentite sunt pro salvacione infancium Hebreorum, ut patet Exod. primo, et recitat Augustinus De Mendacio quinto cap. patriarchas autem nititur Augustinus sepe excusare a mendacio, ut patet in libro Contra Mendacium octavo et infra. et veritas est, quoad illa dicta, ad quorum formam fuerant divinitus inspirati, non sunt mentiti, quia autor signorum limitavit eis usum sensus. unde licet homo dicat veritatem ad sensum suum equivocum, dum tamen abutitur signis mentitur. ideo debemus cavere, ne implicite vel explicite intendamus fallere proximos in veritatis percep-

---

2 enim *A* inquit B^aCD 3 alia B^a mendacia *expunctum A* nec *D* nisi AB^aC 5 *tercio* decimo *scripsi* 10º *codd.* 8 A^1 *in marg. infer.:* de mendacio sanctorum in veteri lege. excusacio B^4 *in marg.:* hic notatur, quod sive patres veteris testamenti mentiti fuerunt sive non, exhinc colligitur, quod est menciendum. nam Sara negavit, se risisse, cum audiens de partu Ysaac. Jacob dixit patri pro optentu benediccionis, quod fuit primogenitus eius Esau. obstetrices Egipcie mentite sunt pro salvacione infancium Hebreorum. Augustinus nititur excusare patres a mendacio quoad illa dicta, ad quorum formam fuerant divinitus inspirati, quia autor signorum limitavit eis usus sensus 12 patri *om. A, add. in marg.* 16 de *AC* in de B^aD IIº *codd.* patriarchas *etc. usque ad* a mendacio *om. A, add. infra ultimam lin. textus* A^1 18 IXº *codd.* 21 eos B^a usus B^a 23 A^1D^2 *in marg.:* Nota

---

5 *cf. pag. 315* 12 *v. 11—12* 13 *v. 19* 15 *v. 17 sqq.* 16 *cf. Opp. tom. VIII 1767 sqq.; 1811; 1766* 18 *cf. ibid. 1802 sqq.* *cf. ibid. cap. XIII*

cione, quia, ut dicit Augustinus in De Mendacio tercio cap.: 'ex animi sui sentencia, non ex rerum ipsarum fol.52a veritate vel falsitate menciens vel non menciens iudicandus est'. ideo, ut dicit, sepe verum enunciando mentitur vir duplex animo. et sic intelligitur Augustinus Contra Mendacium tercio cap. dicens 'nullum quidem mendacium est, quod non sit contrarium veritati', et cum solum falsitas opponitur veritati, patet, quod omne mendacium est falsitas et per consequens omne formaliter dictum vel factum criminosi ut sic est mendacium.

If one is allowed to tell lies, then faith among men and the authority of truth exists no longer

et hinc colligitur racio Augustini, quare omne mendacium est peccatum tam ponderandum. si enim liceret mentiri, periret fides adhibenda proximo et autoritas veritatis. quis, inquam, non haberet proximum suspectum in quocunque testimonio, quod dixerit, si mentiri sit sibi licitum, ut Augustinus recitat in libro Contra Mendacium sexto. ymmo cum quilibet confabulans racionabiliter dubitaret, si circumstancia, iuxta quam mentiretur, iam affuerit, foret perplexus ex defectu regule veritatis, quid faceret? ideo dicit beatus Jacobus primo cap., quod vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis. quis, rogo, scit, si ex mendacio suo evenit bonum sibi et aliis? et sic, ut Augustinus arguit in De Mendacio quinto, cum fides sit ex auditu et ex credulitate vel fide oritur intellectus, si liceret mentiri, periret sciencia intellectus. ymmo cum deus mentiri poterit, si homo in casu debeat mentiri pro bono, quod deus ordinavit exinde consequi, periret regula infallibiliter credendi deo. ideo, ut dicit Augustinus in De Mendacio decimo 'fracta veritate vel leviter diminuta autoritate veritatis omnia dubia remanerent'. ideo, ut

1 I° *codd.* 3 vel non menciens *paene erasa* B^a; *om.* *D; A, sed addidit inter lineas; C, sed in marg. supplevit* C^2 6 II° *codd.* 17 III° *codd.* 18 quem B^a 23 eveniet B^a 29 credendo B^a 30 decimo *scripsi cum Maurinis* VII° *codd.*

1 *cf. ibid. 1764* 4 *cf. ibid. 1764* 5 *cf. ibid. 1794* 11 *cf. ibid. 1789* 16 *cf. ibid. 1766* 20 *v. 8* 23 *cf. Opp. tom. VIII 1786—1787* 24 *cf. Rom. 10 17* 30 *cf. Opp. VIII 1775*

dicit, licet in predicacionibus et comunicacionibus occultare pro tempore veritatem, mentiri autem numquam, quia, ut dicit cap. vicesimo primo 'quisquis esse aliquod genus mendacii, quod peccatum non sit, pŭtaverit, decipiet se ipsum turpiter', quia consequenter concedendum foret, esse peccatum in casu non mentiri et mendacium non defendere. nam si mentiri sit licitum, mendacium defendere foret licitum et per consequens utrumque in casu meritorium.

ex quo videtur, quod Cristus tam secundum deitatem quam secundum humanitatem posset utrumque autorizare et in persona sua perficere.

Even for the sake of his good name man is not permitted to lie

ex istis patet, quoad terciam instanciam, quod propter nullam famam servandam menciendum est, ut patet ex prima conclusione et quarta positis in solucione secunde instancie. ille igitur, qui fit infamis quoad deum propter salvacionem fame sophistice quoad homines, que non est fama, sed infamia quoad deum, non salvat famam, sed denigrat, nec movet offendere deum propter bonum, quod inde posset contingere, cum simus certi, quod deus propter abstinenciam a mendacio placatur et per consequens tota ecclesia melioratur atque ut sic ad suffragium divinum magis disponitur. et utinam iudices ac testes in legibus hominum attenderent istam sentenciam cavendo mendacia officiosa! nam, ut dicit Augustinus Contra Mendacium undecimo, mendacia 'investiganda non sunt ut docenda, ‖ sed ut redarguenda'. fac igitur, fol. 52b
ut expugnata iaceant, que fecisti, ut perdita pateant. sic enim, dum volumus ad indaginem hominum fallacium pervenire, ipsas falsitates non sinemus tamquam insupera-

3 XV° *codd.* 5 consequenter *CD, A^1 in marg.* concorditer *A* convenienter *B^a* 7 *B^4 in marg.:* Si mentiri foret licitum. mendacium defendere foret licitum et sic meritorium. et sic Cristus tam secundum humanitatem quam divinitatem posset utrumque autorizare 10 divinitatem *B^a* 22 ac *B^aD* 26 undecimo *scripsi* 9° *codd.* 27 *A^1 in marg. super. fol. 52^b rubr. litt.:* Contra mendacium gravia ut *om. B^aD*

3 *cf. ibid. 1789* 15 *cf. supra pag. 25—26; 27* 26 *cf. ibid. 1806* 29 indago = *probatio (Charta Odon. regis, Prob. II Hist. Occ. col. 24)*

biles permanere, cum debeamus pocius in latencium cordibus destruere falsitates quam parcendo falsitatibus inveniri fallaces. non igitur potest esse peccatum in se indicere veritatem, sicut per se est peccatum indicere mendacium. nec potest esse adopcio in fornicacione, in mendacio, nec est possibile, cristianum esse perplexum, ut vel oporteat eum ydolatrare vel mentiri, quia dicere veritatem et pati pro ea mortem, si oporteat, est medium virtuosum. et sic contingit de duobus peccantibus, quod menciens minus malum facit quam ydolatrans. non tamen ex hoc secluditur a peccato.

quoad ultimum additum notandum, quod homicidium et fornicacio possunt vel concretive dicere illos actus, quibus accidit iniusticia, et sic per accidens sunt iniusta et possunt secundum illam racionem cadere sub precepto vel possunt intelligi simpliciter, ut dicunt tales deformitates, et sic non possunt esse sine peccato. mendacium autem secundum omnem racionem sui dicit peccatum, cum dicit deformitatem duplicitatis mentis ad signum.

The purity of the soul is of greater value than the chastity of the body.

et sic videtur, quod plus comendanda est mentis castitas, qua declinando mendacium initimur veritati, quam corporis castitas, que non est laudabilis nisi per accidens pro priori. et sic magis viciosum est mendacium quam homicidium, stuprum vel actus extrinsecus, qui non est peccatum nisi propter mendacium intus latens. unde notat Augustinus Contra Mendacium nono, quomodo Loth Gen. undevicesimo optulit duas filias exponendas Sodomitis, ne peccarent in angelos, multo magis cavere debemus, ne pro excusando stupro carnali faciamus divorcium veritatis. nec putemus ex verbis Loth, quod peccandum sit levius ad evitandum peccatum gravius, quia, ut arguit Augustinus, tunc sine limite pec-

3 potest *AB^aC* ponit *D* 5 in *ACD* et *B^a* 10 minus *AD* unus *B^aC* 11 tamen *ACD* cum *B^a* *A*[1] *in marg.:* nota 16 subintelligi *B^a* 27 unde *AB^aC* ut *D* VII° *codd.* 31 nec *ACD* ut *B^a*

12 *cf. quae Aug. tom. VIII 1810 de hac thesi profert* 27 *cf. ibid. VIII 1802 (res, non verba)* 28 *v. 5 sqq.*

candum esset, ne gravius peccatum ingruat. sic enim possent peccata invalescere et peccatores minari, quod, si peccata sua detecta fuerint vel reprobata, peccata graviora contingerent, et sic obmutescerent dampnabiliter, qui peccata arguerent. que opinio nimis regnat hodie per multos colores sophisticos palliata. sed cum timor servilis sit excuciendus et malum peccati omissionis non sit faciendum, ut peccatum gravius caveatur, patet arguciarum decepcio. numquam igitur menciendum est, ut peccatum gravius caveatur in tantum, quod iuxta verba Augustini in libro Contra Mendacium cap. septimo 'si aliter omnino non posset educi de cavernis suis heretica impietas, nisi a tramite veritatis ligwa catholica deviaret, tollerabilius illa occultaretur, quam ista precipitaretur. tollerabilius in suis foveis delitescerent wlpes quam propter illas capiendas in blasfemie foveam caderent venatores'.

proved by the instance of Lot and Abraham

ecce, quod non est menciendum propter salvacionem hominis a peccato, ideo iuxta quintam conclusionem in solucione proximi argumenti Loth vel non est mentitus consenciendo fornicacioni filiarum, sed querendo subterfugium peccati vel ex ceca pietate peccando consensit stupro, || non in hoc a posteris imitandus. Abraham vero fol. 52c
excusat Augustinus a mendacio in hoc, quod dixit Egipciis, Saram esse sororem suam non negando, quod fuit uxor eius, quod fuit verum ad literam, ut patet Gen. vicesimo. et sic de Ysaac et Rebeca, de quo Gen. vicesimo sexto. Jacob autem, qui ex consilio matris pellibus edorum nuda protexit, ut patet Gen. vicesimo septimo, ad sensum misticum et propheticum verum dicit, cum locutus est in persona gencium inserendarum propter perfidiam Judeorum. illud igitur semen Abrahe secun-

2 iuvari *A* (? minari) 11 V° *codd.* 12 A^1 *in marg.:* Nota bene 21 fornicacionem B^a 23 A^1 *in marg. super. fol.* 52^c *miniavit* excusacio patriarcharum a mendacio 27 ut patet *expunctum D, int. rigas addidit prima manus* de quo

11 *cf. Aug. Opp. VIII 1800* 19 *cf. modo dicta pag. 31* 20 *cf. ibid. 1802* 24 *cf. ibid. 1805 (res, non verba)* 27 *v.* 20 28 *v. 7 sqq.* 29 *v. 16 sqq.*

dum mores est Esau primogenitus Ysaac, sicut Jacob fuit Esau, id est rubius caritate et primogenitus iure poli. David autem mentitus est primo Reg. vicesimo quinto iurans improvide, quod occideret Nabal, sed peius mentitus fuisset, si cum paribus adimplesset, et sic necessitatus fuit ad peccandum, sicut omnis peccator, cum tamen continue potuit non peccasse. si autem condicione iuraverit, nisi deus illud intimasset, excusari potuit a mendacio. obstetrices autem Egipcie, de quibus Exod. primo, et Raab meretrix, de qua Josue secundo, remuneratur a deo propter bonum de genere et non propter mendacium, ut docet Augustinus in Contra Mendacium quindecimo. ymmo, ut Augustinus arguit cap. duodevicesimo, dogmatizans, esse in casu menciendum, sub colore veritatis hoc asserit, quia aliter concedendum foret sibi, quod false et male docet et nichil docet. si autem doctor solum est audiendus, quia verum dicit, nullus est audiendus, quia dicit mendacium, et iterum, si castitas non docet, esse fornicandum, et sic de aliis virtutibus, veritas non docet, esse menciendum.

non igitur est in aliquo casu possibili menciendum.

CAPITULUM SEPTIMUM DECIMUM.

Did God deceive Abraham?

Sed adhuc replicatur contra dicta de mendacio. nam cui licet decipere, licet ad mendacium excitare; sed licet decipere, ut patet in principio capituli proximi, igitur

1 primogenitus Ysaac, sicut Jacob fuit Esau *om. A, addidit in marg.* A^2 sicut A^2B^aD secundum mores sicut *C* 3 poli *(? possibili) A* 5 fuisset *correxit A* esset B^aCD adimplesset *ACD* id implesset B^a necessita. *sequitur locus rasus non ita magnus, tunc* tus B^a 8 illud *AD* aliud B^aC 10 quo *D* 12 in de contra *codd.* 13 XIII° *codd.* XIV° *codd.* 14 esse AB^aC eum *D* 16 autem *ACD* igitur B^a 17 docet vel dicit *C* 23 B^a *in marg.:* Cap. 16um 17um 24 sed licet decipere, ut patet in principio capituli proximi, igitur licet ad mendacium excitare *om.* B^a

2 rubius = *carbunculus vel lapillus* 3 *cf. Aug. Opp. VIII 1803* *I. Sam. 25 13 sqq.* 10 *v. 15* *v. 11 sqq.* 12 *cf. Opp. VIII 1811—1812* 13 *cf. ibid. 1814—1815* 25 *cf. supra pag. 8 sqq.*

licet ad mendacium excitare. deus enim decepit Abraham faciendo eum credere, quod occideret filium suum Ysaac, ut patet Gen. vicesimo secundo. unde et Abraham videtur commisisse mendacium in hoc, quod dixit: expectate hic cum asino, ego et puer illic usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos. quamvis autem verum dixit, tamen preter intentum suum, cum proposuit occidere filium suum. et duplicitas, licet verum dicatur, est mendacium. ex qua historia videtur, quod Abraham nedum voluit seducere servos suos, sed et filium suum Ysaac, cum distulit certificare eum de victima. nec potest fingi, quin Abraham credidit ad literam mactasse filium suum, cum aliter fuisset nimia palliacio duplicitatis, quod colligasset Ysaac, ponendo eum in altari super struem lignorum et extendendo manum suam, ut arriperet gladium suum ad ipsum mactandum, nisi ad hoc haberet animum. aliter enim non meruisset audisse, quod messias de semine suo processerit, ut notat apostolus Gal. tercio.

The ethical motive in Abraham's temptation

quantum ad istud dicitur, quod falsum assumitur, cum decipere, in quantum est licitum, sonat in penam peccati || et bonum utile exinde proveniens. licet utique fol. 52d deo punire peccatorem, et tamen non licet sibi excitare hominem ad peccandum, quia tunc liceret sibi malignando infringere legem suum. licet autem hoc posset, si vellet, verumptamen, si hoc faceret, se ipsum destrueret. unde extendendo terminum concedi debet, quod natura peccabilis potest facere, quod deus non potest, quia mendacium, nullum tamen positivum potest creatura facere, nisi deus prius illud fecerit. sed ulterius, quia callidus posset capere effrene evidenciam ad iniuste decipiendum

---

1 A[1] *in marg. rubr. litteris:* decipere 11 sed *om. D; C, sed prima manus inter rigas addidit* 12 quin *ACD* quam *B[a]* 16 suum *om. B[a]* 22 *A[1] in marg. super. fol. 52[d]:* Nota de Ysaak et Jacob *A[1] in marg. super. cum sig. marg. rubr. litt.:* Condiciones, cum quibus licitum est decipere 25 *et* 26 hec *B[a]* 26 *A[1] in marg.:* Nota

---

3 *v. 3 sqq.* 4 *v. 5* 14 palliacio *deriv. a verbo palliare = vestire, metaph. fingere* 19 *v. 16 sqq.*

proximum. ideo notandum, quod oportet decipientem servare in mente piam intencionem, scilicet ut proficiat suo decepto et in loquela veritatem, licet equivocaverit cum decepto. et oportet tercio, quod habeat autoritatem vel internam mocionem a deo, quod liceat sibi, in penam peccati proximi taliter ipsum seducere, quod iudicabunt consciencia decipientis et opera, que sequntur cum veritate scripture. lucrum autem temporale, quod deceptor sibi perquiret, erit signum decepcionis illicite. et sic in iuramentis legitimis debet iurans attendere ad finem, gracia cuius fit iuramentum. debet secundo attendere ad sensum famosum et pertinentem partibus et testibus quoad finem illum laudabilem. et tercio debet mensurare formam iuramenti penes finem et formam talem loquendi. in comunicacionibus autem privatis licet equivocare, quando non intenditur fraus inutilis, sed excutitur instancia utrimque inutilis. utrobique vero debet cristianus logice scripture attendere, quod potissime debet servari in pacto testamenti domini.

tercio vero notandum, quod sancti ex fide scripture eliciunt, Abraham fuisse sanctum, in fide, spe et caritate inter patriarchas precipuum et per consequens oporteret, ipsum habuisse specialem noticiam de Messia iuxta illud Joh. octavo: Abraham, pater vester, exultavit, ut videret diem meum, vidit et gavisus est. tunc dicitur pie ex fide scripture, quod Abraham in isto opere commisit se regimini dei expectans virtuose impulsum spiritus, nec quidquam promisit vel asseruit in isto opere

and its messianic import

1 *hic signum quoddam marginale redit, quod respicere videtur ad notam in marg. super. fol.* 52^d *scriptam* Condiciones *etc. (cf. pag.* 34_{22}*)* 3 et in loquela veritatem, licet equivocaverit cum decepto *om. A, deceptus voce* decepto *in inferiore linea, sed add.* A^1 *in marg. super. cum sig. marg.* 7 conscienciam B^a consciencia *C, correctum ex* conscienciam *D* 9 perquireret B^a erit *ACD* e. *quae sequebantur erasa* B^a, *in marg. corr.* B^1 erit 16 inutilis AB^aC mentis *C* 22 oportet B^aC, *breviatura omissa* 27 regimini *AC, corr. in fine D* regnum B^a, *sed in marg.* B^1 regimini *corr.* 28 B^4 *in marg.:* dicitur, quod Abraham nichil promisit vel asseruit in isto opere nisi subintelligendo *usque ad* virgine

24 *v. 56*

nisi subintelligendo divinum beneplacitum, sicut dicitur de beata virgine, quam aliqui contendunt fuisse deceptam.

ideo Abraham temptatus est a deo secundum gradum multiplicem, ut tolleret filium, non alienum, sed suum, non quem de adventicia uxore genuit, sed unigenitum de Sara, non quem parvipendit, sed quem racione graciose promissionis et miraculose generacionis singulariter diligit, et de quo singulariter speravit risum atque leticiam, quia Ysaac. et demum annectitur magis terrificum, cum offerret eum mactandum super montem distantem et incertum.

Abraham, proved in faithful obedience,

virtus autem theologica Abrahe ex hoc ostenditur, quod statim sine dilacione surrexit de nocte, ut opus suum foret occulcius et a distraccione elongacius. || unde fol. 53a ipsemet stravit non dextrarium, non mulum, non multitudinem iumentorum, sed asinum, nec assumpsit secum multitudinem vernaculorum, sed duos iuvenes et filium ymolandum. nec fuit momentanea ista temptacio, sed triduana assistente continue obiecto amato, quod retraheret a complecione precepti dominici, sicut et labor tantus in invio.

unde considerans caritatem Abrahe in spe facientis tanta pro Cristo, antequam gustavit suam gratitudinem passionis et fidem particularem, quam habuit de Cristo tante futuro, nostram quoque desidiam ingratam contra Cristum, quem videmus et cuius suffragium sentimus de preterito in carta tam publica scripturarum, confundor nimirum in me ipso, cum nedum non ymolo pro amore suo filium naturalem, sed nec bonum opus de genere nisi raro, quod foret michi delectabilius quoad corpus et animam quam opus diaboli, quod nimis sepe committo

2 fuisse *AB^aC* esse *D* 6 sed *ACD* scilicet *B^a* 15 *A¹ in marg. sup. rubr. litt.:* Obediencia Abrahe 16 dextrarium vel mulum *B^aD* 18 iuvenes *B^aCD, A prima manus in marg. cum sig. marg. corr.* filios *A in textu* 20 autem assistente *B^a* continuo *D* amato *ACD* a malo *B^a* 24 pro cristo *AB^aC* proximo *D* 29 *D² in marg. add.:* humilis confessio

6 *cf. Gal. 4₂₃ sqq.* 16 dextrarius *vel dexterarius idem ac equus maior et cataphractus*

nec caveo plene a culpis, ex quarum commissione incido eciam hodie in penas multiplices. sed scio, quod oportet, illum sanctum patriarcham, qui fuit futurus exemplar Judeis et gentibus, ut dicit apostolus Gal. tercio, in fide excellere, cum non fuit conscius ex defectu conversacionis sancte nec discredidit promissioni, quam deus promisit precipiendo, quod egrederetur de cognacione et faceret eum crescere in gentem magnam, Gen. duodecimo. ideo nimirum precellebat in spe et caritate ac substernens pompam et curam seculi in oracione continua et casta conversacione gaudebat continue de adventu messie. scio iterum, quod oportet nos in laborem eorum introire et omnino similari capiti, si volumus efficaciter salvari, quia sicut credentes in sponsum de futuro currebant in odorem ungentorum suorum, ut dicitur Cantic. primo, sic oportet nos in misericordia uberiori currere post eum et priores eius iuvenculas imitari.

the typical model for all believers

sancti igitur, qui scripturas sacras et raciones de statu ecclesie profundius studuerunt, eliciunt, quod vita istorum patriarcharum fuit statui innocencie propinquior nostroque sanccior et sic, ubi non oportet, non accusarunt eos de crimine, sed e contrario excusarunt specialiter in hiis, que debent esse nobis principia exemplaria operandi. cum igitur licet nobis loquendo veritatem, ut debemus, equivocare cum proximis et sic esse occasionem, ut male intelligentes in penam peccati sui decipiantur, ut sepe patuit de Cristo, que necessitas concedendi, quod sanctus Abraham mentitus est dicendo veritatem, quod ipse et Ysaac reverterentur ad eos, cum scivit, quod in die iudicii reverterentur! non igitur habuit intencionem fallendi sicut nec oportet, quod intencionem decipiendi

---

3 futuris B^aC exemplaris B^a 11 continua *ACD* confecta B^a 15 suorum *om. D* 17 iuveculas B^a *compendio neglecto* 19 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg.:* excusacio Abrahe a mendacio 30 revertentur B^aD 31 revertentur B^aD 32 sicut nec oportet, quod intencionem decipiendi *per haec verba A lineam rubram duxit, quam postea atramento expunxit* ne *D. inter lin. add. c. ut* nec *efficiatur*

---

4 *v. 6 sqq.* 9 *v. 1—2* 16 *v. 4*

sed intencionem utrobique proficiendi, cum voluit ad honorem dei et utilitatem omnium sine resistencia hoc percipiencium filium proprium occidisse. nec obest, ipsum subisse penam decepcionis a deo, quia sepe peccavit amplius, quam fuit satisfaccio tante pene. || fol. 53b unde Augustinus secundo Retractacionum vicesimo secundo cap. probabiliter credit de Abraham, quod credidit, 'filium suum, si occisus fuisset, mox resuscitacione sibi fuisse reddendum' et sic credit, eum ignorancia fuisse pie deceptum, sicut sepe contingit sanctis patribus. verumptamen talis fides falsa non ut falsa est causa salutis, licet pie pati tales decepciones sit meritorium, sicut faciunt devoti subintelligentes in suis actibus, quod sic volunt facere, nisi evidens eis fuerit, quod deus aliter ordinavit. nec potest talis esse fides catholica, nec quis intrare beatitudinem in illa fide. et sic manet scriptura utrobique vera. nec non est omne mendacium illicitum, licet scriptura vere recitet, plurimos culpabiliter mentitos fuisse. unde perinde est ex talibus factis inducere, quod mentiri sit licitum, ac si argueretur, peccatum diaboli, peccatum Adam et peccatum Jude sint licita, cum scriptura ipsa recitat.

Holy Scripture gives the account of, but does not approve of sins and lies

ex quo ignoranter concluditur, quod sunt multa mendacia in scriptura. oporteret autem docere, quod scriptura recitat huiusmodi mendacia et non reprobat, sed comendat. quo docto per impossibile fatebor cum hoc docentibus, quod scriptura sit sibi ipsi contraria. quamvis enim deus equivocavit cum Abraham de oblacione Ysaac, sibi precipiens faciendum, tamen Abraham meritorie condescendit sensui prime scripture offerens filium secundum formam et ordinem, quo precepit. si igitur tantus patriarcha condescendit sensui scripture, quanto magis nos filii plus instructi! non enim licet,

9 credidit B^a, *(?) C* 14 eius B^a 21 peccatum *(praecedens* Adam*)* B^a *iteravit* 28 oblacione AB^aC immolacione *linea del. D, in marg. prima manus* oblacione *restituit* 29 sibi *ACD* sic B^a 30 condescenditur B^a 32 igitur *ACD* autem B^a

5 *cf. Opp. tom. I 57*

nos equivocare in iuramentis extraneando a populo, multo magis non debemus extraneare in sensu a domino.

redeundo igitur ad sensum scripture proposite potest preter sensum literalem expositum ex ipsa elici alius duplex sensus.

An allegoric interpretation of the sacrifice of Isaac

primo intelligendo iuxta seriem historie ad sensum allegoricum, quod deus pater eterno consilio allocutus est verbum suum, qui est pater multarum gencium, cum sibi dicitur Ps. secundo: postula a me, et dabo tibi gentes, ut tolleret humanitatem assumptam, que fecit nobis risum, cum per unionem ypostaticam sit facta, unigenitus filius patris et redemptor humani generis. ipse igitur stravit asinum assumendo in nocte ignorancie ex peccato naturam humanam ex gentibus et Judeis et illam secundum speciem duxit secum tribus temporibus, scilicet tempore ante legem, tempore sub lege et tempore gracie. utrobique autem duxit secum duos iuvenes, scilicet sacerdotes et prophetas, qui non potuerunt hominem semivivum redimere. sed viso tercio die monte Calvarie, qui fuit procul tempore Johannis, usque ad quem fuerunt lex et prophete, expectarunt hii duo iuvenes cum humano genere.

ad quem sensum potest exponi illud Luc. tredecimo: ecce, demonia eicio et sanitates perficio hodie et cras, et tercia die consumor. fuit enim triennio

---

3 D^1 *in marg.:* sensus allegoricus oblacionis Ysaac C^2 *in marg.:* Nota exposicionem inmolacionis Ysaac 6 B^4 *in marg. notavit* secundum sensum allegoricum deus pater eternus consilio allocutus est verbum suum. qui est pater multarum gencium. vel humanitatem assumptam. que fecit nobis risum. ipse igitur stravit asinum assumendo in nocte ignorancie ex peccato humanam naturam ex gentibus et Judeis et illam secundum speciem duxit secum tribus temporibus. scilicet tempore ante legem. tempore sub lege et tempore gracie. et duxit secum duos iuvenes. scilicet sacerdotes et prophetas. qui non potuerunt hominem semivivum redimere. sed viso tercio die monte calvarie. qui fuit procul tempore Johannis. usque ad quem lex et prophete. expectarent hii duo iuvenes cum humano genere. ad quem sensum potest exponi illud Luc. tredecimo: ecce. demones eicio A^2 *in marg.:* allegorice 7 dicitur *(expunctum)* deus *D* 21 fuerint *(?)* AB^a

---

9 *v. 8* 20 *cf. Luc.* 16₁₆ 23 *v.* 32

peragrans versus montem Calvarie cum sua humanitate cessante veteri sacerdocio et prophetis. colligavit ‖ autem (fol. 53c) pater noster humanitatem suam super altare dicti montis et super ligna ligata ignem caritatis supposuit, maiorem autem caritatem nemo habet, quam ut tacitus ponens animam pro inimicis rogaret patrem illis ignoscere. pater autem noster non potuit istum secundum deitatem occidere, sed vidit post deitatem suam humanitatem suam herentem spirituali potestate inter peccatores paratam mactari pro puero. ipsa quippe humanitas secundum exposicionem beati Augustini fuit corpus et anima, posteriora dei, que Moysi permissum est videre Exod. tricesimo tercio. illam igitur mactavit pro puero rediitque cum eo et cum duobus iuvenibus extractis ab inferis ascendit ad consorcium ecclesie triumphantis cum iubilo.

A tropological interpretation of it

sensus autem tercio tropologicus debet notari a quolibet cristiano, ut ipse animatus a verbo divino et patriarcha suo Abraham cum similibus eorum pugilibus. notet primo, quomodo deus temptat eum dupliciter vocando intrinsecus interna inspiracione et extrinsecus scripture sacre comunicacione, ut tollat naturam corpoream, que est sibi propria et quam secundum apostolum diligit a natura, que bene Ysaac dicitur, quia castigata secundum regulas scripture per animam facit personam ridere in die novissimo. homo autem interior debet esse Abraham, quia multas gentes ex sua sancta conversacione ad Cristum spiritualiter procreare. debet autem celeriter post temptacionem istam duplicem in nocte ignorancie

1 peregrans *A* 2 *A*[1] *in marg. super. fol. 53*[c] *miniavit* exposicio super filia *(?)* Abrahe 3 dicte *B*[a] 4 ligatam *codd.* 5 tacitus *AD* tantus *B*[a], *corr. C* ponat *D* 7 istum *A* puerum istum *B*[a]*D* puerum istam *C* 12 promissum *B*[a] per illum *expunxit A, in marg. add.* permissum 13 igitur *AB*[a]*C* sic *D* 15 ascendit *om. B*[a]*D; A, sed in marg. add.* 17 *D*[1] *in marg.:* Sensus moralis *C*[2] *in marg.:* alia exposicio moralis eiusdem 22 comunicacione *scripsi; quid breviatura scribarum velit, diiudicare non ausim*

5 *cf. Joh. 15 13* 13 *v. 20—23* 21 *cf. Opp. III 615 sqq*

iumentum nature corporee instrumentis virtutum sternere et omnino duos iuvenes secum assumere, scilicet simplicitatem columbinam et prudenciam serpentinam secundum doctrinam Cristi Matth. decimo. constat autem philosophis, qui noverunt agregata per accidens, quomodo natura corporea, cui insidet homo interior ut iumento, est prior natura quam ipsa, habet simplicitatem columbinam aut prudenciam serpentinam. ideo omnia talia agregata per accidens distingwuntur.

debet iterum viator peregrinari triduo vite sue gracia spiritus sancti ducente eum continue, ita quod prima dies sit tempus iuventutis, quo meritorie patitur penam ex natura instabili prevaricacione primi hominis. secunda vero dies sit media etas, in qua cum discrecione assumat sibi voluntariam penitenciam, iumentum suum ad meritoriam subieccionem anime castigantem. tercia vero dies sit ultima etas, in qua primo contemplacioni deditus videat montem a longe et, dimissis simplicitate et prudencia conversandi cum hominibus quoad mundum, ascendat cum munda natura corporea ad alciorem gradum sapiendi celestia ligetque hominem vite naturalis super struem temporalium omninoque deferat secum ignem caritatis gladiumque spiritus, quod est verbum scripture, cum quibus mactet insolentem hominem temporalibus retardativis tamquam vepribus inherentem. et sic homo interior redibit ad maturum consorcium cum fol.53d glorificata | natura corporea. et sic vere dicit Cristus Luc. quarto decimo, quod omnis, qui non odit temporalia et naturalia eciam usque ad animam, non potest esse eius discipulus, et per consequens necesse est, omne membrum ecclesie passibus proporcionalibus sequi Cristum, quia aliter indubie non ascendet in celum

4 10° *indistincte scripsit A, iteravit in marg. aliquis* 20 munda AB^aC natura cor *(expuncta)* nuda *D* 22 omnino quod B^a 30 *quae inter* consequens *et* omne *exstiterunt in cod. A tinctura quadam sunt offuscata, ut legi vix possint; qua de causa in marg. add. aliquis* necesse est omne

4 *v. 16* 23 *cf. Eph.* 6_{17} 25 vepribus *idem ac febribus, ni fallor* 28 *v. 33*

cum capite, nec habitabit cum sociis Bersaboe, id est fontem scaturientis vel puteum saciantem, cum veritas dicat Joh. duodecimo: qui voluerit animam suam salvam facere, perdet illam. sic igitur literatissime partes scripture secundum talem formam signanter sunt posite, quod alludunt ad sensum literalem vel misticum cuilibet veritati scripture, cum singule sint connexe. non igitur est in tam claro speculo mendacium, falsitas vel directe decepcio.

Can a lie be justified by the attendant circumstances?

secundo obicitur, quod licet mentiri primo per hoc, quod aliquod mendacium ex circumstancia potest excusari a gravedine peccati. cum igitur tale mendacium non sit infinitum grave peccatum, videtur, quod per crementum circumstanciarum bonifaciencium in infinitum potest tolli simpliciter malicia mendacii, ut omnino sit licitum. secundo confirmatur ex dicto beati Gregorii posito in Decret. quinta dist. dicentis, quod 'bonarum mencium est, ibi culpas suas agnoscere, ubi culpa non est'. tercio confirmatur ex dicto baptiste Joh. primo negantis propter humilitatem, se esse prophetam, quod manifeste est, ut inquiunt doctores nostri, mendacium fuisse. quarto confirmatur ex testimonio doctoris Bonaventure super tercio Sentenciarum dist. tricesima octava quest. sexta, ubi tenet, quod licet in casu mentiri.

1 bersabee *B^aCD* 2 sacientem *B^aC* 7 sunt *B^aC* 14 benificancium *B^a* bonum faciencium *C* 17 dicentis *om. D; A, sed add. A² in marg.* 21 manifestum *B^aC* 23 bo. *quae sequebantur erasa B^a* dist. *om. B^a*

2 puteus *i. e. fons, cuius aquae aegrotantibus vice medicinae erant* 3 *v. 25* 10 secundo: *cf. ingressum capitis, supra pag. 33* 16 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 4 Dist. V pag. 9* 19 *v. 20* 23 *S. Bonaventura (Johannes Fidanza), natione Etruscus, Doctor Seraphicus a posteris appellatus, Ordinis Minorum Generalis, Episc. Albanensis, per breve tempus Presbyter Cardinalis, natus a. 1221, interfuit concilio Lugdunensi et post eius primam sessionem diem suprem. obiit a. 1274. adscriptus est Sanctis a. 1482, Doctor Ecclesiae a. 1587. multa de eo Waddingus in lucem edidit cum in Biblioth. Fratr. Ord. Min. tum in Annalibus, variis in locis ab a. 1221—1482, cui Rainaudus, Possevinus, Bellarminus, Caveus et Domin. de Colonia (Hist. Litt. Lugdun.)*

The modern doctors call Holy Scripture an open lie, but forbid that to be preached openly

quia autem iste evidencie cum eis similibus movent modernos doctores nedum ad dicendum, quod scriptura sacra est ut plurimum falsa, sed manifestum mendacium, ex quo secundo concludunt, quod mentiri sit licitum vel propter humilitatem vel propter pietatem vel propter aliam circumstanciam deo acceptam. tercio vero dicunt, quod tales veritates non sunt populo predicande, sicut probabile est, ut inquiunt, secundum doctores catholicos, quod omnes cristiani erunt salvati et tamen hoc non est predicandum.

All christians, above all the pope and the University, should solemnly protest against those slanderers

ideo contra tales errores debet totus cristianismus insurgere et specialiter dominus papa gerens in ecclesia vicem Cristi, ne lolium crescens inter segetes et specialiter in universitatibus, a quibus debet sapiencia fidei exhauriri, plebeis obnubilet fidem Cristi, et post eum episcopi gerentes vicem apostolorum sicut et omnes alii sacerdotes gerentes vicem discipulorum, ut dicitur vicesima prima Dist. 'In novo'. episcopi autem, licet non in persona propria sciant vel non vacet eis propter curam pastoralem, quam super populo suo gerunt, impugnacioni scolastice talium errorum intendere, debent tamen ad illud officium doctores sacre pagine fovere et ad hoc, si oportet, de necessariis providere, ymmo totus mundus, sicut debet militare sub disciplinatu Cristi, sic debet veritatem scripture concorditer confiteri et Cristum in veritate legis sue testando defendere dicente veritate in sermone

---

5 propter *(tertium) om.* B^aCD 11 totus AB^a omnis *CD* 13 non B^a 16 vices B^a sicut et omnes alii sacerdotes gerentes vicem discipulorum *om. A* 19 vacent *A* suo *om.* B^a 21 talium *CD*, (? talem) B^a talia *A* 24 discipulatu B^aC

---

succedebant. opera eius omnia publici iuris facta sunt cura Const. Sarnani, Angelo Rocca et Franc. Labata, Romae 1588—1596 et nuper ex recensione Migne. ego usus sum editione, quam eximia cura et subtili studio adornavit Collegium P. P. a S. Bonav., Quaracchi 1887, tom. III Comm. in IV l. Sent., ll. III dist. 38 pag. 834: si autem probabiliter, quod per mendacium possit declinare stuprum, sanius consilium est isti aliquod falsum dicere quam correptionem illam sustinere sqq.; cf. paulo infra: ad illud, quod ultimo quaeritur sqq. 17 *C. J. C. I c. 2 Dist. XXI pag. 69*

|| finalis licencie, quam cepit de suis discipulis, ut vel sic signancius in eis imprimat officium eorum precipuum. eritis, inquid, michi testes in Jerusalem et in omni Judea et Samaria usque ad ultimum terre, ut patet Act. primo. testes inquam consequenter, ut sufficiunt Cristo conformiter conversando, veritates testamenti sui concorditer predicando et adversarios veritatis fidei cum modestia impugnando. fol. 54a

But the bishops fight those who preach evangelical truth

ex quo patet, quod, si episcopi nostri non solum non protegunt, sed retardando impugnant doctorem ewangelice veritatis, nedum sunt velatores precipui sacerdotalis officii, sed manifesti discipuli anticristi, dicente Decreto undecima quest. tercia, 'quicunque', inquid, 'contristaverit doctorem veritatis, peccat in Cristum et patrem omnium exacerbat deum, propter quod et vita carebit'. et est dictum beati Petri in ordinacione Clementis. et illud periculum pronosticat beatus Gregorius vicesimo Moralium cap. vicesimo nono dicens, quod nedum ipsi, qui sunt nominetenus in ecclesia tempore persecucionis, ipsam deserunt, sed perversi in sensum plus reprobum conantur a sancta matre ecclesia 'vitam fidei scripture evertere et ante omnia verbum predicacionis ab ea tollere'. unde sicut principes sacerdotum cesis apostolis preceperunt eis, ne docerent in nomine Cristi, ut patet Act. quinto, sic reprobi predicatores legis Cristi constringentes premunt, et iter vocis veritatis omnino claudere machinantur, sed 'electi', inquid Gregorius, 'persecucionis talis tempore paraciores sunt mori quam tacere'. a tali igitur persecucione libera nos, domine.

---

5 consequenter *ACD* quantum B^a ut *om.* B^aD; *A, sed add. in marg.* 11 A^1 *in marg. super. miniavit* qui contristat veritatis doctorem, graviter peccat violatores *ACD* 15 propter *omiserunt ACD* 17 IIº *codd.* D^2 *in marg.:* Nota Gregorium 18 nono *scripsi cum ed. Migne* 22º *codd.* precepit B^a

---

5 *v. 8* 13 *C. J. C. II c. 12 C. XI q. 3 pag. 646* 17 *cf. Opp. Ser. I 76 pag. 173* 25 *v. 40*

primo igitur tollam istos quatuor obiectus, deinde obiciam contra preconizatam licenciam menciendi.

If a lie be anything permissible or excusable, then it may be called a good and meritorious work,

ad primum concedo assumptum, quod mendacium potest excusari a gravedine peccati, nonne omnino non sit grave peccatum, sed ne tantum gravet, sicut gravaret, si cum paribus circumstancia bonificans non adeat. et patet, quod argumentum ulterius non procedit. nam iuxta hanc evidenciam sequeretur, quod licet cuilibet cristiano peccare mortaliter, cum notum sit, quod bona de genere facta a peccante mortaliter eciam prescito excusant in parte cum racione ignorancie vel boni facti de genere, non tam graviter puniretur, quam graviter illis subductis ceteris paribus puniretur, dicente apostolo prima Thym. quinto, quod de blasfemia sua consecutus est misericordiam, quia ignorans fecit. sicut igitur peccatum mortale non potest verti in non mortale, quantumcunque circumstancia allevians apponatur, sic est de mendacio, dicente Augustino in libro Contra Mendacium cap. duodecimo 'nichil iudicandus est dicere, qui dicit, aliqua iusta esse mendacia nisi aliqua iusta esse peccata ac per hoc aliqua iusta esse, que iniusta sunt'. quo quid absurdius dici potest? manifestum
fol. 54b autem est, si mentiri sit licitum, tunc mendacia || forent in casu iusta ac meritoria, cum mendacium iuxta sic dicentes non nisi per accidens est peccatum.

quoad secundum argumentum fundatum in dicto beati Gregorii dicitur, quod dictum illud potest tripliciter

---

1 primo igitur tollam istos quatuor obiectus *om. C, add. in marg. prima manus* 2 licenciam AB^aC senten- ciam *D* 3 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. miniavit* nulla circumstancia facit ex mendacio non mendacium 5 non *(expunctum)* sit *A* 7 et *ACD* ut B^a 10 eci- am *AD*, C^2 *int. lin.* et B^a in *C* D^2 *in marg.* eum *notavit, sed quid sibi velit hac notatione nescio* 12 punietur B^a 15 ignoranter B^a 17 substancia B^a 26 A^1 *in marg. super. miniavit* quomodo est intelligendus Gregorius: Bonarum mencium est ibi culpas *(?)*

---

1 quatuor obiectus: *cf. supra pag. 42:* secundo obicitur *sqq.* 14 *I. Tim. 1 13*

sane intelligi, primo modo, ut pie mentes sepe confiteantur, se commisisse peccata et habere impresenciarum eorum vestigia, licet contricione quantum ad reatum totaliter sint deleta. si enim contritus confitetur peccata commissa et dimissa non dicendo, quod nunc sit illis criminibus irretitus, sed quod talia commisit, postquam ultimo est confessus, et adhuc manet gravis peccator, ideo humiliter subicit se sacerdoti et sancte matri ecclesie acceptans devote iniunctam penitenciam salutarem. aliter enim oporteret quemcunque vere penitentem peccata sua mendaciis expurgare, tum enim oportet, ipsum conteri ante confessionem. et iuxta hoc quidam devoti faciendo opus supererogacionis post contricionem et peractam penitenciam confitentur sepius diversis confessoribus eadem peccata, cum huiusmodi verecunda dolorosa et humilis confessio sit meritoria replicanti, non dicenti, se nunc esse reum illis criminibus, vel quod numquam confessus sit eadem, sed quod illa commisit et timet sibi, quod confessio et penitencia iniuncta non sint omnino pene purgatorii exclusiva. hoc nempe stat cum plena fide de remissione criminis quoad culpam. est autem logica beati Gregorii et scripture, restringere nunc tempus verbi de presenti, de preterito et futuro et secundum illam restriccionem verbum ipsum distribuere vel negare, nunc autem verbum tale extendere. sic igitur videtur dicere, quod post peccatum dimissum remanet quedam penalis indisposicio ad laudem dei licitam in nocentibus tardativa.

just like penitence and confession

---

1 B^1 *in marg. notavit* Nota. quod pie mentes sepe confiteantur se commisisse peccata et habere vestia *(sic)* eorum, licet contricione quantum ad reatum totaliter sint deleta, non dicendo, quod nunc illis criminibus sit irretitus, sed quod talia commisit et adhuc manet gravis peccator. sed absit, ex isto credere vel quod decretum vel sancti doceant, quod sit humiliter menciendum dicente decreto autoritate Augustini 22 q. 2ª: cum humilitatis causa mentiris, non erras   4 sic B^a 14 peactam B^a *omisso* r   15 confessoribus *in corr. A*   verecunda dolorosa et *AD*   verecunda dolerosa et *C*   peccata dolorosa verecunda et B^a 17 dicente B^a 20 pene *in fine corr. A*   23 presenti *exitus vocis correctura quadam laesus* B^a, *in marg. add.* B^1 senti   et de presenti et de futuro B^a 27 licitam *om. A, add. in marg.* A^2

unde sequitur in textu Gregorii pro causali, quia 'sepe sine culpa agitur, quod noscitur ex culpa'. pium itaque est, cristianum cum centurione cognoscere, quod propter indisposicionem ex peccatis preteritis fuit indignus assumere sancte comunionis misterium. sed videtur Decret. libro tertio De Ieiunio capitulo 'Consilium' exponere hoc sic, quod 'bonarum mencium est timere peccata, ubi peccata non sunt'.

Even 'lying in all humility' is against Holy Scripture

secunda responsio dicit, beatum Gregorium intelligere per agnoscere culpam confitentem reputare se culpabilem, quia secundum Lincolniensem De Octo Signis Humilitatis hoc est quartum, cum quis reputat se omnium iustorum minimum et venialiter peccatorum maximum, iuxta illud Luc. quarto decimo: cum invitatus fueris, vade et recumbe in novissimo loco. quod dictum non debet intelligi carnaliter de nupciis corporalibus, de quibus fuit Cristo modica cura tradere facessiam. nec foret doctrina sua, si sit generalis ad propositum, sed convivarum carnalium turbativa. ideo debemus credere, quod loquitur de nupciis sponsi ecclesie, ad quas vocatus vere humilis reputat se omnium vocatorum novissimum. cum enim reputare sit cum formidine renitente putare et omnia, que fuerunt vel erunt, sint deo presencia, patet, quod quilibet nostrum, cui non fit specialis
fol. 54c revelacio || de sua predestinacione, debet simul se reputare omnium iustorum secum conversancium minimum et omnium peccatorum secum conversancium maximum. cum enim ignorat, quid ei accidet in futurum nulli con-

5 B^1 *in marg.:* Nota 10 repugnare B^a se esse *D* 12 B^1 *in margine:* secundum Lincolniensem hoc est quartum *usque ad* facessiam. ideo debemus credere *usque ad* reputat se omnium vocatorum vocatorum *(sic)* novissimum 13 iustorum *corr. A* 16 dictum *om.* B^a 18 si B^aCD sit *A, sed* t *linea per litteram ducta deletum et sic* si *restitutum* 25 A^1 *in marg. super. fol. 54^c miniavit* quomodo recumbendum est in novissimo loco reputare *om. A, int. lin. add.* A^2

3 *cf. Matth. 8s* 6 *C. J. C. De Cons. Dist. III et V pag. 1353 sqq.; 1413 sqq.* 11 *Tractatus De Octo S. H. nec inter edita nec inedita opera Roberti exstat; cf. Fabricius, Biblioth. lat. med. et infim. aetat. VI 292 sqq.; conferri hac de caussa non potuit* 14 *v. 10*

fratri debet in iusticia se preferre simpliciter, sed opinari humiliter, se esse, si deo placuerit, novissimum salvandorum. et cum fuit magnus peccator omniaque peccata preterita sunt pro suo tempore nec delentur simpliciter nisi in predestinato, debet reputare, se esse omnium predestinatorum maximum peccatorem, eciam licet non reputet, se nunc esse in quovis crimine, quia ignorat gravedinem peccatorum in fratribus, sicut ignorat, quantum deus nunc odit ipsum propter ingratitudinem, quam sibi faciet in futurum. nec debet cadere in desperacionem vel appetere suam deterioracionem propter talem reputacionem, quia debet firmiter credere et sperare, se esse predestinatum, sed cum formidine de custodia perseverancie. insuper, qui sic reputat, se esse omnium predestinatorum novissimum, desiderat caritative omnes predestinatos alios supra gradum, quo ipse proficit in quibuscunque bonis proficere, non gaudendo de sua tarditate, sed de aliorum promocione. et sic per illum gradum humilitatis abstergendo presumpcionis putredinem, limpidandoque livorem invidie facit sibi lucrum profectum quemlibet alienum, dum ex vi comunionis et vera humilitate ac caritate habet in aliis, quidquid ipsi possident in se ipsis. et ille, qui secundum doctrinam Cristi vadit instantissime operando et recumbit in novissimo loco, se minimum reputando, de quanto se sic virtuose humiliat, se exaltat.

and the Decretal as well as the Saints disapprove of it

sed absit ex isto credere, quod vel Decretum vel sancti doceant, quod sit humiliter menciendum, dicente Decreto sub autoritate Augustini vicesima secunda quest. secunda: 'cum humilitatis causa mentiris, non eras peccator, antequam mentireris, menciendo efficeris, quod evitaveras, veritas in te non est, nisi ita te dixeris peccatorem, ut eciam esse cognoscas. veritas autem ipsa est, ut, quod

3 maximus B^a 6 eciam *AC* et B^aD 13 sed *ACD* et B^a 15 caritative *prima vocis pars paene erasa* B^a, *add.* B^1 *in marg.* tative, *quod vix dignosci potest* 19 invidie *(sequitur lacuna)* sibi lucrum B^a 20 perfectum *D* 21 una *(expunctum)* et *A* 29 A^1 *in marg. miniavit* contra ex humilitate mencientes 30 antiquam B^a

28 *C. J. C. I c. 9 C. XXII q. 2 pag. 870*

est, dicas. nam quomodo est humilitas, ubi regnat falsitas?'

item Gregorius: 'incaute sunt humiles, qui mendacio se illaqueant'; item Augustinus super Joh. Omelia: 'non ita caveatur arrogancia, ut veritas relinquatur'.

ex istis dictis sanctorum, que Decretum recitat, manifeste convincitur, quod nemo debet mentiri propter humilitatem, sicut nemo potest peccare propter virtutem.

Did John the Baptist tell a lie when he said: I am not a prophet?

ad tercium dico, quod manifestum est ex fide scripture, baptistam negantem, se esse prophetam, non in hoc commisisse mendacium, quia per idem tolleretur equivocacio de Helia et de quocunque, quod scriptura exprimit ad sensum equivocum. et sic autor scripture Cristus foret mendacissimus, sicut maior pars scripture sue foret blasfemum mendacium. nam coloracius foret confessio Johannis vera, qua confessus est, se non fuisse Heliam, et assercio Cristi falsa et impossibilis, qua dixit: si wltis scire, ipse est Helias. non enim est fingendum, quod Cristus equivocavit in nomine Helie, quin per idem sanctus baptista equivocavit in nomine prophete, specialiter cum novit canticum patris sui de ipso scriptum: tu, puer, propheta altissimi vocaberis.

Christ's testimony for him

fol. 54d igitur cum hereticum || sit exponere scripturam sacram aliter, quam spiritus sanctus flagitat, sanctique doctores affirmant concorditer, quod Cristus et preco suus equivocarunt, non in istis sibi ipsis contrarii, periculosum videtur tollere de scriptura hos sensus equivocos.

---

3 *D in marg.:* Gregorius 4 *inter* omelia *et* non *ACD lacunam exhibent* 6 B^3 *(? B^4) in marg. iteravit* nemo debet mentiri *usque ad* virtutem 8 potest *AD* debet B^aC 10 negans B^a 16 *inter* confessio *et* vera B^a *lacunam exhibet, quam* B^1 *expleri vult addito in marg.* Johannis qua *AC* quia B^a qui *D* 17 qua dixit *corr. A* quia dicit B^a 18 enim *om. D; C, sed add. in marg.* C^2 19 equivocum B^a 23 A^1 *in marg. super. fol. 54^d:* Equivocacio Cristi cum baptista 25 B^4 *in marg.:* Notatur hic, quod Cristus et preco suus equivocarunt 26 contrario B^a

---

4 *cf. Opp. tom. IV (Tract. in Joh. Evang. XLIII pag. 8) 778*
17 *cf. Matth. 11 14* 22 *cf. Luc. 1 32*

St. Augustine's scribit enim Augustinus super Joh. Omelia quarta: 'timendum', inquid 'est, ne minus intelligentes putent, Johannem contraria dixisse ad illa, que Cristus dixit', cum Matth. undecimo dicit Cristus: si wltis scire, ipse baptista est Helias. 'absit', inquid, 'ut preco menciatur, cum dicit hoc, quod audivit a iudice', et post solvit per hoc, quod Cristus dicit, 'Johannem esse Heliam officii condicione, non personali proprietate'. Johannes enim fuit preco secundum multas similitudines, precedens primum Cristi adventum, sicut Helias precedet secundum. et sic Johannes loquitur secundum rei proprietatem, Cristus vero secundum prefiguracionem, nec preco falsum nec iudex falsum, cum non fuit Helias per proprietatem, sed per similitudinem. et post solvit, quomodo Johannes non fuit pure propheta ad Cristum, cum illum, quem prophete longe prenunciarunt, Johannes digito demonstravit. Johannes itaque servando humilitatem cavebat mendacium, cum pertinenter ad mentem querencium negavit, se esse nude prophetam procul fantem messiam, qui nondum venerat, sed vere ac humiliter recognoscens, messiam venisse, confessus est, se esse vocem verbi et amicum sponsi presentis, nedum sui, sed tocius ecclesie, preter quem non est alius expectandus.

St. Gregory's et istam sentenciam dicit beatus Gregorius et sancti doctores concorditer. 'quid', inquid Gregorius, 'est, quod veritas affirmat hoc, propheta veritatis negat, valde namque inter se diversa sunt: ipse est et non sum. quomodo igitur propheta veritatis est, si eiusdem veritatis sermonibus discors est', et respondet: 'sed si subtiliter veritas ipsa requiritur, hoc, quod inter se contrarium

---

4 scire *om.* B^a 6 audit B^a 9 B^4 *in marg.*: Johannes fuit Helias condicione officii, quia precessit primum adventum Cristi, sicut Helias precedet secundum, et tamen Johannes non fuit Helias, hoc est probabiliter *(?)* et sic non repugnat: Johannis fuit Helias et Johannes non fuit Helias, cum in equivocis non sit contradiccio 16 prenunciaverunt B^aC anunciarunt *D* 20 messiam *om. ACD* 22 sed *ACD* et B^a 29 sed *om.* B^a subiti B^a

---

1 *cf. Opp. tom. IV (Tract. IV in Joh. Evang.) 417* 4 *v. 14* 7 *cf. ibid. 417/418* 14 *cf. Joh. I 23–29*

sonuit, quomodo contrarium non sit, invenitur, et post ostendit, quod Johannes fuit Helias in spirituali condicione, non in carnali proprietate.

and of St. Chrosostom

et beatus Johannes Crisostomus super Joh. Omelia sexta decima, baptista dicendo, se non esse prophetam, ad mentem respondit interrogancium. opinabantur enim, quendam prophetam precipuum venturum esse, quia Moyses dixit: p r o p h e t a m s u s c i t a b i t v o b i s d o m i n u s d e u s d e f r a t r i b u s v e s t r i s s i c u t m e i p s u m, a u d i t e. hic autem erat Cristus. ad hunc itaque sensum negavit, se esse prophetam.

ex isto triplici testimonio sanctorum doctorum non contrariorum, sed fertilitatem scripture ostendencium, manifeste ostenditur, quod baptista in ista equivocacione non dixit falsum sive mendacium, cum secundum logicos equivoca non repugnant.

The relative nature of the sin in a lie

ad quartum dicitur, quod doctor ille non asserit, aliquod mendacium esse licitum, sed aliud alio plus peccatum. unde dicit, quod perfectus non debet committere mendacium pro vitanda corrupcione carnis, quoniam, sicut dixit Lucia: 'si me invitam violaveris, castitas michi duplicabitur ad coronam'. talem, inquid, sustinere passionem illam sine culpa potest esse, sed mentiri non potest. et per idem videtur michi, quod omne mendacium foret in quantumlibet imperfecto peccatum, cum plus macularet magis reum, licet non faciat eum cadere a maiori gracia. unde quando doctor dicit, quod conceditur imperfecto redimere periculum maioris peccati per minus peccatum, intelligendum est, quod permittitur, hominem sic minus peccare, ne peccet gravius, deus
fol.55a tamen non wlt, quod | quis peccet, sed wlt, quod

4 B^3 *in marg.:* vel baptista dicendo. se non esse prophetam ad mentem interrogancium. opinabantur quidam. quendam prophetam futurum futurum *(sic)* esse precipuum. scilicet Cristum et sic baptista non dixit falsum (? sum) 5 26[a] *codd.* 17 A^1 *in marg. infer. cum sign. marg.:* Si licet facere minus peccatum. ne maius eveniat 20 correpcione B^a 23 sed mentiri non potest *in loco raso posita A* 31 quis *AC* sic *(expunctum)* quis *D* quisquis B^a

4 *cf. Opp. Ser. Gr. 59 pag. 104* 21 *cf. Tillemont, Mem. V 131 sqq.; Bolland. Mart. II pag. 41 ad diem tredecimum Decembris*

sit perfectus non peccans omnino, quia per idem deus vellet, quod omnis sacerdos peccaret luxuria, cum ex omissione posset incidere in maius peccatum contra naturam et gravatus corpore posset mori et in desperacionem incidere. sicut igitur non est mechandum, ut homo sit sanior, ad serviendum deo forcior aut maioris peccati fugitancior, sic de mendacio, quia aliter quodcunque peccatum citra peccatum in spiritum sanctum liceret committere, ymmo cum unum peccatum in spiritum sanctum sit reliquo gravius, liceret peccare peccato quolibet citra summum. unde dictum Augustini in De Mendacio nono cap. est sane intelligendum; dicit enim, quod 'illa peccata, que committuntur in hominem, ut eum faciant inmundum, eciam peccatis nostris evitare debemus'. ac per hoc neque peccata dicenda sunt, que propterea fiunt, ut illa inmundicia devitetur, non dicit usquam, quod menciendum est pro salvacione proximi a peccato, sed quod contingit facere multa opera pro tollendis peccatis proximi, que aliter cum paribus forent peccata, ut dicendo proximo veritates sub velamine ad finem, quo trahatur a facinore, quod alias perpetraret. et talia dicit doctor, non esse simpliciter ulla peccata, sed non esse gravia.

Not even the slightest sin may be committed in order to avoid a grave one

michi autem videtur, quod nullum peccatum vel minimum est faciendum, ut peccatum gravius in se vel proximo evitetur, licet actus, in quo per accidens est peccatum, ea intencione meritorie potest fieri, ut peccans venialiter predicando, ut populus convertatur, debet predicare, sed non peccare gracia huius finis. sequitur enim, homo debet peccare pro hoc bono, ergo homo debet peccare.

solutis istis quatuor evidenciis restat probare tripliciter, quod mentiri sit omnino illicitum. et probatur

6 autem B^a 7 fugitancior (? fugitativior) *AD* fugitacior B^aC 10 quodlibet B^a 12 VI° *codd.* 14 eciam *ACD* et B^a 17 quod *ACD* sed B^a 20 quod AB^aC retrahatur B^a 22 ulla *D, compendio omisso; A correxit ex* nulla, *quod* B^aC *legunt* 23 ullum *D* 27 sed *ACD* et B^a 30 A^1 *in marg. infer. rubr. litteris:* probatur tripliciter, quod mentiri sit omnino illicitum 31 omnino *in margine iuxta exitum lineae scripsit D*

11 *cf. Opp. tom. VIII 1774* 30 quatuor evidenciis: *cf. supra pag. 42 et 45 sqq.*

ex parte legis ewangelice. nam ficta licencia menciendi oportet consequenter concedere, quod mendacium sit in casu non peccatum nec peccatum sapiens, cum deus non potest licenciare hominem ad peccandum et per consequens potest inesse pure innocenti pia intencione propter finem utilitatis ecclesie et per consequens potest esse valde meritorium, et sic Cristo inesse. non enim sapit imperfectionem peccati sicut dominacio secularis, quia non implicat mundi solicitudinem, sed honestatem ac utilitatem ecclesie, sicut asseritur. ex quo videtur, quod Cristus potuit mentitus fuisse per totam scripturam suam de punicione perpetua peccati, dicendo hoc ecclesie sue solummodo ad terrorem. cum enim deus de potencia sua absoluta posset eciam suppositis omnibus peccatis iam positis salvare omnes homines, per idem posset in Cristo dixisse comminatorie, quecunque dixit de pena perpetua. quo dato non foret evidencia infallibilis hominibus derelicta, quin credendum sit, quod omnis creatura racionalis beatificabitur. nam potissima evidencia foret testimonium scripture, sed quoad omnes scripturas allegandas dici potest probabiliter, quod sunt pia mendacia terrencia homines, ne tantum malum committant.

How are you to understand Christ's words on everlasting punishment

quod autem hoc debet dici catholice a sic opinantibus, sic probatur: hoc in nullo derogat perfeccioni divine vel fidei scripture, sed e contra ostendit de deo maiorem benevolenciam respectu creature sue, quam adversarii ponunt || sibi inesse, sed omne tale credi debet de deo catholice, ergo hoc debet credi catholice. si enim autor scripture pie mentitus est, quoad omnes scripturas comminatorias de iehenna et post beatificabit omnes homines et angelos post diem iudicii, tunc undique sine maiori inconveniente foret melius, quam est modo. sed hoc est possibile, ex nulla evidencia convincibile, quod non sic fiat de inesse, igitur sic est philosophice

fol. 55b

---

15 sanare B^a 24 in hoc *D, sed lineis superpositis in aliorum codd. ordinem emendatum* perfeccionem B^a
24 sic *om. CD* 27 A^1 *in marg. super. fol. 55^b rubr. litteris:* nota bene de pio mendacio et scripture comminacione
32 inconveniente *D*

et theologice concedendum. nam quoad deum non diminueretur exinde bonitas et in universitate sua foret bonitas maior, quam nos modo credimus per tantum, quantum beatitudo omnium dampnandorum excederet penam suam. nec obviat sensui scripture iuxta sic opinantes, cum deficit fundamentum ad probandum, quod non omnes scripture, que videntur opposite, ad sensum condicionalem et comminatorium erant dicte. nec aliunde sequitur inconveniens, igitur sic debet credi. possent enim sic opinantes fingere, quod beati in celo sciunt ipsam sentenciam, sicut et Paulus scivit in raptu. verumptamen non promulgant istam sentenciam, quia sunt illa archana verba, que non licet hominem loqui, de quo secunda Cor. duodecimo cap. nec obest, sed consonat iuxta sic opinantes, quod viatores salventur in fide falsa, quia, si Cristus potest fallere karissimos apostolos suos pia fraude, que eis proficiat et nulli noceat, quare non per idem quoscunque alios beatificandos?

et sic videtur michi, quod quicunque ponens sine peccato licenciam menciendi habet consequenter ponere, quod catholicum sit, omnem creaturam racionalem esse beatificandam, licet hoc non sit adhuc populo promulgandum; quod cum sit impossibilissimum et summe hereticum, videtur, quod eius fundamentum, quo conceditur, mendacium esse in aliquo casu licitum. ideo procul a nobis illud venenum!

The apokatastis according to St. Gregory

nec moveat, quod beatus Gregorius tricesimo quarto Moralium undevicesimo cap. reprobat opinionem istam tamquam hereticam, quia, si licet pie glosare dictum Cristi Matth. vicesimo quinto: ibunt hii in supplicium eternum, iusti autem in vitam eternam, cum aliis dictis dei similibus, que dicta sunt solum comminatorie,

3 nos *om.* B^a 21 racionabilem B^a 22 beatificandum *D* 28 XIV° *codd.* 30 24° B^aCD 31 aliis dictis dei similibus que dicta *locus corruptus: inter* aliis *et* similibus *locus rasus* B^a, *in marg.* B^1 *add.* dictis 32 dei *om. C, add. in marg.* C^2

14 *v. 4* 27 *Opp. Ser. I 76 pag. 738* 30 *v. 46*

quare non sic glosanda forent dicta Gregorii et aliorum sanctorum? quilibet enim sensus scripture plus pius et eque probabilis est sibi adhibendus quia a deo inventus, sed iste sensus scripture, ut fingitur, est plus pius, ideo est scripture sacre pocius adhibendus. secundo arguitur dicta conclusio ex parte legis ecclesie. nam posito mendacio in lege Cristi, que est principium legis ecclesie, necesse est, legem ex defectu fundamenti deficere, sed fides scripture iuxta proximum argumentum a veritate deficeret data ista opinione dampnabili, igitur et fides ecclesie. quis igitur crederet absolucionem, excomunicacionem ac alia spiritualia suffragia et censuras non esse nisi sophistica? si credat, fidem scripture a veritate deficere, iuxtaponantur argumenta, quibus probaretur verborum ecclesie constancia. et videri potest faciliter, quod falsificans scripturam secundum glosam comminacionis non evadet, quin omnes mine ecclesie sint dicte solummodo ad terrorem. quomodo, queso, posset Cristi fol.55c vicarius innodare peccatores vinculo dampnacionis || perpetue, si Cristus decrevit eternaliter, quod omnes illi finaliter salvabuntur. et sic doctores illius opinionis incidunt in maximum inconveniens, quod formidant, scilicet quod liceret dominis temporalibus auferre ab eis omnia temporalia sua, eo quod non subirent penam nisi solummodo in hoc mundo et quoad illum mundum non haberent exinde penas, sed gaudia. et sic de actu luxuriandi et quantumcunque voluptuose vivendi. ex talibus enim modis vivendi non eveniret peius ad maximum, quam minoracio beatitudinis in celo, quod non potest dici pena, cum omnis homo beatus premiabitur secundum ultimum sue capacitatis. et ista demencia tangitur Sap. secundo cap.: d i x e r u n t i m p i i c o g i t a n t e s a p u t s e n o n

The pope has no right to threaten sinners with everlasting damnation

3 sibi $B^a CD$ sicut *A* 13 sophista B^a sophismata *D (?) C* 14 probatur B^a 17 sunt B^a 19 A^1 *in marg. super. fol.* 55^d *miniavit* de piis mendaciis; *infra sequitur:* probacio huius; opera enim illorum sequntur illos 25 nisi quoad B^a 28 A^1 *in marg. rubr. litt.:* probatur pena esse perpetua *(sic)* 29 minoracionem *ACD* 30 homo *om.* B^a 32 dixerint B^a

32 *cf. v. 1*

recte preter hoc, quod minus erronee dixerunt, solum in hac vita penam vel premium expectandum. nam omnino foret contrarium racioni, quod viventes voluptuose per totam hanc vitam sine penitencia premiabuntur post hanc vitam cum sanctis continue penaliter et virtuose viventibus. tunc enim periret iusta dei distribucio servis suis, cum expediens foret, non virtuose, sed voluptuose quemcunque vivere in hac vita, et periret consequencia apostoli prima Cor. quinto decimo: s i i n h a c v i t a t a n t u m i n C r i s t u m s p e r a n t e s s u m u s, m i s e r a b i l i o r e s s u m u s o m n i b u s h o m i n i b u s. quare igitur non forent sancti fatui se affligentes propter inordinatum amorem excessus beatitudinis, ultra quam oportet, vel est talis insanis et inaniter laborantis capacitas. nec valet ipsis fingere, quod in purgatorio est temporalis punicio eo, quod ex scriptura patent plura et expressiora testimonia de pena inferni perpetua quam de pena purgatorii temporali. ideo minus erroneum foret fingere, quod omnia dicta de purgatorio dicuntur solum comminatorie tamquam pia mendacia. eadem enim est racio utrobique et sequeretur fidei ac morum confusio.

The doctrine of Purgatory a sort of a 'pious fraud'

confirmatur primo per hoc, quod tunc liceret, cum quantumcunque falsis mendaciis ecclesiarum et prediorum appropriaciones perquirere et per idem iusto titulo possidere, specialiter cum aput doctores istius sentencie sufficit ad possessionem iustam titulus approbatus in facie ecclesie. et sic eque iuste occuparet aliquis bona ecclesie ex fundamento mendacii sicut ex fundamento veritatis aput deum et homines racionabiliter approbato, cum iusticia ut sic non suscipit magis aut minus, quod et repugnat divinis legibus et humanis. per idem quippe populus forcior conquirens vel rapiens ex

1 propter *CD* minus *AB*^{a}*C* nimis *D* erronee *in fine corr. A* erronie *B*^{a} 3 racionem *(?) B*^{a} 10 cristo *B*^{a}*C* 15 ipsis *A* eis *B*^{a}*CD* 23 quemcunque *B*^{a} 26 passionem *B*^{a} 30 maius *B*^{a}*D*

mendacio perquisita foret ex iusto titulo bone fidei possessor, cum talis titulus eciam plus quam titulus mendacii aput plurimos approbatur et ministraretur confusio iusticie et occasio, ut quilibet proximum depredetur.

item si liceret mentiri, per idem liceret, personas regni nostri graves in apparencia populi adire curiam romanam accusando fideles regni nostri super heretica pravitate, et per consequens liceret domino pape secundum deposicionem testium mendacium conductorum dampnare accusantes tamquam hereticos. et cum non sit dare terminum quoad partes regni nostri, ad quem fol.55d secundum maximum aut | minimum stabit potestas papalis in isto, quia sic potestas sua foret a nobis comprehensibilis, cum ultra paucum numerum non posset in isto de plenitudine potestatis, quod nostri doctores pro inconvenienti non modico reputarent, sequitur, quod liceret domino pape, per deposiciones talium testium hereticare totum regnum et per consequens exheredare regem et omnes incolas regni nostri. cum igitur talis hereticacio dependeret ex sensu scripture sacre, videtur, quod ad reges pertinet precipue, sensum eius antiquum defendere, ne saltem ex sensu mendaciter sibi imposito hereticentur et postmodo exheredentur.

Rulers have a right to defend the old meaning of Holy Scripture against deceitful interpretation

item quam dispensativus est dominus papa cum mendacio quoad multitudinem personarum, tam dispensativus est cum mendacio quoad genus, sed licet sibi, dispensare cum omnibus et singulis personis sue ecclesie, ut menciantur licite saltem iocose, igitur per idem potest dispensare cum omni genere mendacii. assumptum conceditur ab adversariis, cum sit utrobique plene dispensativus cum mendacio, sicut fingunt. et minor patet ex hoc, quod omne opus meritorium in potestate subditi potest

---

1 bone *novissimam litteram corr.* B^a, *in marg. iteravit* B^1 e 11 dare *om.* B^a 12 A^1 *in marg. super. fol.* 55^d *rubris litteris:* Si papa potest dispensare ad menciendum et contra Cristum 22 sibi *AC* sic *(?)* B^aD 23 postmodum B^aD 24 dispensativus *scripsi cod. C secutus; ceterorum breviatura* dispensacius *mihi legenda videtur* 25 dispensativus *cf. quae modo adnotavi* 30 dispensativus *cf. supra lin. 24* *hoc loco D breviaturam* dispensativus *legi voluisse videtur*

licite sibi cadere sub precepto. cum igitur iuxta adversarios omne mendacium potest esse opus meritorium, sequitur minor probanda.

confirmatur conclusio ex hoc, quod cum omni mendacio iocoso vel officioso potest dispensare, cum potest esse meritorium ex profectu pie intento, qui exinde procederet. sed omne mendacium potest esse iocosum, igitur conclusio.

et idem probatur de mendacio pernicioso. nam ex illo potest quantumlibet magnum bonum procedere, cum ex primo mendacio diaboli: nequaquam moriemini, posito Gen. tercio, processit ut videtur Cristi incarnacio, humani generis salvacio. ideo beatus Gregorius vocat necessarium Ade peccatum et felicem culpam. et cum omne mendacium perniciosum potest pie intendi, videtur, quod potest esse mendacium officiosum et dispensabile cadere sub precepto, quod non credo dominum papam asserere, licet inimici eius nitantur ipsum decipere oleo peccatorum. si enim potest dispensare contra Cristum, tunc, sicut Cristus potest mentiri in materia fidei de finali iudicio, sic dominus papa posset dispensare, ut sensus scripture in isto fieret iocosum et pium mendacium. vel aliter Cristus ex plenitudine misericordie posset secundum humanitatem dispensare, ne fiat eterna dampnacio, et dominus papa non posset, quod reputarent magnum inconveniens, cum Cristus posset comunicare suo vicario illam potenciam dispensandi, sicut comunicat ei potenciam absolvendi, hoc est sacramentaliter promulgandi, deum sic facere. quomodo igitur non foret pape magna pietas, scripturam sacram sic exponere et taliter dispensare, cum hoc vergeret ad edificacionem ecclesie, ut oportet adversarios concedere!

The pope is not entitled to sanction any lie though its intention be a good one

22 in isto fieret iocosum *AB*[a] foret in illo iocosum *C* foret in isto iocosum *D*

9 *de generibus mendacii, quae doctores ecclesiae ponunt, cf. Thomae Aq. Summa II pars CX qu. 2 processus: Augustinus in libro Contra Mendacium dividit mendacium in octo partes, quarum prima est in doctrina religionis sqq.* 12 *v. 4* 13 *cf. Greg. Opp. Patrol. 179 pag. 222 (res, non verba)*

A lie, in civil law, makes any testimony worthless and confuses the people

tercio et ultimo arguitur ex parte legis civilis, quod sequeretur ex opposito conclusionis perturbacio tocius populi. nam lex illa discutit dubia ex testimonio testium duorum, trium, duodecim vel in alio numero secundum fol.56a consuetudinem patrie. || si igitur liceret eis generaliter mentiri, periret conclusio iudicis ex defectu testium, cum falsum nichil probat, ut patet de testibus contra Naboth, de testibus contra Susannam et testibus contra Cristum, et sic iudex ex defectu probacionis testium nichil iudicaret. ymmo dato, quod falsi testes probant conclusionem legalem, multo magis veri testes succedentes probarent eius oppositum.

nec valet fingere, quod licet testibus mentiri propter magnum periculum inminens precavendum vel magnum comodum consequendum, quia homo illius opinionis informans duodenam fingeret periculum incomodum ex affeccione proprietaria, ubi non foret quoad deum, cum deus et dominus veritatis plus acceptat piam defensionem veritatis usque ad mortem, ut patet in martiribus, quam omnes perquisiciones civiles, que ex mendacio contingerent sue ecclesie.

non seducat nos igitur spes temporalis comodi, ut peccemus, sed semper habeamus pre oculis spem retribucionis eterne pro defensione veritatis, quam perseveranter defendimus, cum dogma sit patris mendacii, quod m a l a f i a n t, u t b o n a e v e n i a n t. e contra est doctrina domini veritatis, quod bona instanter fiant et nullum malum sive mendacium, ut derelicta divina prudencia stultus prudencie proprie initatur. deus enim per se premiat et preordinat fructum iusticie defensoribus veritatis. ex defensione vero peccati falsitatis sive men-

---

1 *A^1 in marg. infer. rubris litteris:* de iudicio ex falsis testibus 5 *A^1 in marg. super. fol. 56a minio:* Contra ficticias de pio mendacio 13 videlicet *B^a* 23 spem *AB^aD* mercedem *C* 28 malum *AD* peccatum *B^a* *om. C, sed inter lin. add. C^2* 29 invitatur *(?) B^a*

---

7 *cf. I Reg. 21_4 sqq.* 8 *cf. Hist. Sus. 2_1 sqq.; 61 cf. Matth. 26_{60}* 26 *cf. Rom. 3_8*

dacii non infert bonum nisi per accidens ex sua gracia, et hoc illis, qui stant constanter pro defensione ewangelice veritatis.

non igitur seminemus tales errores dei temptativos, blasfemos et gignitivos cathaclismi diffidencie, quod mentiri sit licitum, cum tunc nullum membrum sancte matris ecclesie crederet alteri vel Cristo in quolibet, et periret, ut ait Augustinus, autoritas veritatis.

nec valent ficciones palliate in ista materia, ut alii dicunt, quod mencientes debent certificare proximos, quando menciuntur et quando ex fide ac deliberacione asserunt veritatem. si enim licet mentiri et fallere, unde proximo evidencia, quin sic dicens in hoc dicto simulans menciatur, et sic in quocunque, quod dixerit?

unde solebam dicere seminantibus hoc lolium, quod non credo eis. nec aliquis debet ipsis in hoc credere, ut fingunt vel ex ignorancia vel ex palliata versucia manifestum mendacium, et sic de quocunque, quod dixerint, non remaneret vel topica evidencia, ut eis proximus crederet tamquam ipsis.

The well intentioned lie is as little allowable in matters of faith as in a joke or in the interest of the Church

et conformiter tollitur secunda ficcio, qua dicitur, quod licet mentiri, sed cum paribus rectificantibus, ut puta, bona intencione, iocose vel officiose pro utilitate ecclesie, non autem in materia fidei. nam oportet, eos dicere, quod in precipua materia fidei potest esse mendacium tam iocosum quam officiosum utilissimum, cum per accidens sit materia fidei. et multo magis est utile isti vel isti comunitati solum per accidens, quod caveat a mendacio, vel quod ista sit fides ecclesie. ymmo quilibet cristianus debet imprecari cum Michea || secundo fol. 56b

9 alii *ACD* hii B^a 11 deleberacione B^a 17 ut *D, corr. A, expunxit C* cum B^a, *inter lin. add.* C^2 pallatacia B^a 19 proximus *corr.* B^a, *in marg. iteravit* B^1 20 ipsis *ACD* sibi ipsi B^a 23 iocoso B^a 25 mandacium B^a 26 quam officiosum *om.* B^a, *add. in marg.* officiosum B^1, *omisso* quam 28 comunicanti B^a, *sed* B^1 *in marg. correxit* comunitati 30 A^1 *in marg. super. fol. 56b minio:* Si Cristus potuit mentiri vel scriptura

8 *cf. Opp. tom. XI 140; 816; VI 996; VII 1766; 1769; V 23* 17 palliate *metaphor. pro simulatae, occultae* 30 *v. 11*

cap.: utinam non essem vir, non habens spiritum et mendacium pocius quam loquerer, quando prophetat, malos esse perpetuo dampnandos. sed ego credo, sive propheta sive alius hoc imprecatur, ut sic peccat, quia omne mendacium est per se peccatum, sed nulla circumstancia potest rectificare, ut peccatum sit non peccatum. et cum intencio mentis sit nobis abscondita, patet, quod menciens potest fingere piam intencionem vel menciendo vel seductus credendo utile, quod est omnino inutile, et sic potest seduci, ut iocose committat perniciosum mendacium, asserens, quod proficere sue comunitati per mendacia pertinet ad eius officium, cum indubie hoc theoremna: omne mendacium est peccatum et non licet in aliquo casu peccare, cum aliis veritatibus ex eis sequentibus sint nedum in materia fidei, sed eciam ipsa fides.

The lie is a sin in itself and no circumstances whatever excuse it

et conformiter tollitur tercia ficcio plus periculosa, quam quidam imponunt domino Armacano in De Questionibus Armenorum libro sexto decimo cap. secundo, quod Cristus potuit mentitus fuisse et cristianos fallere, licet fideles non reputant, quod sic fecit. nam cum non potuit mentiri vel fallere nisi merendo et nec racio nec autoritas scripture convincit infallibiliter, quin sic fecit, ymmo sic menciendo undique plus prodesset ecclesie, ut patet superius. quare non est sic catholice asserendum, cum hoc cederet Cristo ad maiorem honorem et ad maiorem utilitatem ecclesie. et sic, cum hoc sit probabile, ut adversarii fingunt, quare non posset domi-

It is confusing, people to say Christ was at liberty to tell lies, but did'nt

1 non essem vir non habens *C; D, qui inter* vir *et* habens *locum vacuum praebet* non essem vir habens *A, sed* non *inter lin. add.* essem vir non habens B^a 2 quam *om. D, locus abrasus est et vacat scriptione* 4 quod sive B^a 13 indubio B^a theoremna AB^a *(distincte scripserunt)* theoreuma *C* theorenam (? theoreuma) *D, qui voculam non intellexisse videtur* 14 casu *om. D* 15 sint nedum in materia fidei, sed eciam ipsa fides *om. A* 19 decimo sexto AB^a 6° *CD* cap. *om.* B^a 21 reputent B^a 27 sic *om.* B^a

19 *'fictionem' hanc impositam Rich. Armachano conferre non potui, ut commemoravi supra I 217* 25 *cf. supra pag. 58*

There exists no absolute right for the pope to fix Church doctrines

nus papa declarare et statuere, hoc esse de fide catholica, ut puta, quod singuli salvabuntur et quod omnes scripture, que videntur sonare oppositum, intelligende sunt, quod solum condicionaliter vel comminatorie erant dicte. cum autem nec magis nec minus foret hoc verum pro determinacione moderne ecclesie eo, quod non foret verum, nisi ex preordinacione eternaliter foret verum, videtur, quod oportet, eos concedere, quod iam sit verum et credendum saltem in universali vel aliter, quod aliquod sit probabile in fide catholica, quod moderna ecclesia non potest decidere, quia da oppositum, scilicet quod hoc sit probabile et tamen nec nunc credendum nec ecclesia habet potestatem ad illud catholicandum vel hereticandum, tunc, si est probabile, videtur pluribus et maxime sapientibus. non enim foret probabile, nisi videretur a deo et a beatis. cum igitur oppositum cuiuscunque articuli fidei non videtur nisi a stultis ut sic esse verum, videtur, quod oppositum cuiuscunque articuli fidei non sit probabile. si enim sit probabile, quia apparet reputatis sapientibus esse verum, tunc maxime hereticum et summe impossibile ac improbabile foret probabile, quod Perypateticis et aliis dicentibus, se esse sapientes, apparuit, quod mundus non potuit incepisse. et sic de Achademicis tenentibus contradictoria quoad possibilitatem nostre sciencie et sic de modernis tenentibus contradictorium in materia de potencia dei absoluta. ubi manifestum est, quod altera pars est formaliter impossibilis inferens cum insipientibus, quod non est possibile, deum esse. non igitur est color, || sentenciam quam- fol. 56c

5 maius *D* 10 ecclesia non potest decidere *A; B^a in corr.* decidere ecclesia decindere non potest *D* ecclesia non potest descindere *C* 11 dat *B^a* 14 *A[1] in marg. miniavit* probabile 16 a *om. B^aCD; A, sed in marg. add. aliquis* 24 de Achademicis quoad possibilitatem *B^aD; A, sed inter* achademicis *et* quoad *addidit in marg. aliquis (? A[1])* tenentibus contradictoria de tenentibus contra ad possibilitatem *C, qui* Achademicis *omisit* 25 contradictoria *B^aCD*

22 cf. de hac Peripateticorum opinione Opp. Aristot. Analyt. Post. I pag. 76 sqq.; et supra I 29 20 28 *cf. Ps. 141*

cunque esse probabilem eo ipso, quod visa fuerit esse vera aput multos reputatos esse ab aliquibus sapientes, sed oportet, ipsum videri a sapientibus ut huiusmodi. cum ergo omne per accidens sit reducibile ad aliquod per se, videtur, quod prima radix probabilitatis sit iudicium, quo in verbo divino videtur veritatis probacio, quia probabilitas presupponit esse et per consequens solum verum est probabile, cum sequitur, si aliquid sit simpliciter probabile vel improbabile, tunc ipsum est huiusmodi aput deum, et cum similiter sit standum suo arbitrio, patet, quod sequitur e converso. cum igitur nullius fidei catholice oppositum sit verum vel probabile aput deum, videtur, quod omnino non sit probabile.

ex quo colligitur, si sit probabile, quod nemo dampnabitur, tunc est catholicum et per consequens ab ecclesia catholicandum, hoc est, tamquam catholicum ecclesie promulgandum. aliter enim deficeret Cristus sue ecclesie, nisi daret sibi virtutem et potestatem ad discernendum catholicum ab heretico et per consequens ad noscendum, quod nec Cristus nec scriptura sacra posset quemquam fallere vel mentiri. et sic ex corde clamo, quod necesse est secundum fidem scripture, ut predestinati ex gracia dei mediantibus operibus virtutis finalis perseverancie beatificentur, et quod presciti ex sua finali obstinacia perpetuo expertes beatitudinis condempnentur, cum veritas dicit Matth. vicesimo quinto: ibunt hii in supplicium eternum, iusti autem in vitam eternam. et sic est omnino hereticum et improbabile, quod nulli presciti perpetuo dampnabuntur. intelligo autem probabile, ut loquitur apostolus secunda Thym. secundo: solicite cura te ipsum probabilem exhibere deo operarium inconfusibilem, recte

According to Holy Scripture the chosen ones are saved by God's grace and their good workes, the others are condamned

3 huiusmodi *AB^aC* huius *D* 7 quia *AB^a* que *C* quod *D* 8 *A^1 in marg.:* nota b*(ene)* 10 simpliciter *B^a* 13 *A^1 in marg. super. cum signo marginali miniavit* nichil est probabile nisi verum 14 si *ACD* quod *B^a* 22 vel *(?)* predestinati *B^a* 26 24° *codd.*

26 *25 46* 31 *v. 15*

He who follows God's word will be justified on the of Judgment Day

tractantem verbum veritatis. si enim homo sit probabilis deo, tunc est simpliciter probabilis et e contra. et sic de quocunque signabili. tales enim, quos deus temptando probat et ex dignitate vite approbat, sunt deo probabiles quoad esse beatum, quia erunt inconfusibiles in die iudicii eo, quod recte tractant scripturam sacram saltem in opere conformiter ad sermonem. nichil enim est probabile, nisi fuerit verum, cum probabilitas sit passio veritatis. quod autem philosophi vocant falsa et impossibilia magis probabilia, multis veris est abusio termini, quia sic illud, quod non potest probari, foret probabile, ut puta, quod deus non potuit mundum creasse, ymmo sic nichil posset esse improbabile vel idem foret simul probabile et improbabile. non enim est aliquod tam impossibile, quin ad illud possunt fieri illusiones sophistice, ut deceptus credat, illud esse verum, et tunc illud false dicitur esse aput deceptum probabile. si enim animus decepti fuerit plene purgatus et ad claram visionem divine essencie elevatus, tunc illud, quod quondam apparuit esse probabile, videretur esse omnino improbabile. et sicut standum est in discrecione sensibilis iudicio sani sensus, non sensus infecti, sic standum est in discrecione sensus probabilis iudicio defecatissimi intellectus. non enim argucie || impossibiles inducunt fol.56[d] probabilitatem secundum illusionem improbabilem. non igitur sequitur: hoc videtur philosophis deceptis esse probabile, igitur hoc est probabile.

---

5 erunt *in corr. A* sunt B^aCD 7 *A in marg.:* nota *ad hunc locum* A^1 *notavit signum marginale, quod nisi fallor ad notam marginalem super columnam 56*[c] *scriptam respicit, cf. pag.* 63_{13} 11 quia AB^a et *D; C, expunxit* C^2 *et add. inter linea* quia 13 probabile B^a vel idem foret simul probabile et improbabile *om. A, sed add. in marg.* A^1 *vel* A^2 14 aliquod B^aCD 15 ad *A, qui* d *super lin. elevare* (a[d]) *neglexisse videtur* 16 illum B^a 19 visionis *A* quondam B^aCD quodammodo *A, sed cum sig. marg. prima (?) manus in marg. emendavit* quondam 21 discrecione *corr. A* 23 iudicio *om. A, infra lineam add. aliquis* 25 sed B^aC*; A, sed inter lineas emendavit aliquis* secundum secundum *D*]

sed quousque devenerimus ad librum vite, oportet ad discernendum probabile attendere ad speculum scripture sacre. licet enim infidelis posset fingere, quod non erit pena vel refrigerium post hanc vitam, tamen hoc nullo modo est probabile, quia tunc foret magis probabile, quod predones possunt, quandocunque et quomodocunque voluerint, auferre bona filiorum ecclesie. illud enim videtur ignaris concludi ex necessariis. sed me asserente talem sentenciam emuli late spargerent ipsam ut lolium venenosum.

redeundo igitur ad propositum fidenter confiteor, quod nec pietate nec humilitate nec alio colore menciendum est, cum foret oppositum in adiecto. *No lie whatever, not even a pious or humble one is allowed*

nam cum Cristus facit omnia opera meritoria movens omnia membra sua ad omne iustum, quod fecerint, tunc Cristus faceret plurima mendacia, et per consequens, sicut est verax ex autorizacione et assercione veritatis, sic foret mendax ex diccione mendacii, ut posito, quod tempore passionis Petri pie menciatur animando Petrum ad passionem, asserens, quod venit Romam iterum crucifigi. tunc cum dicit beatis in celo oppositum, quia singulas veritates, foret contradictorius sibi ipsi, et contra apostolum secunda Cor. primo foret in eo est et non, eo quod tamquam falsus propheta, tamquam vir duplex animo et maximus illusor membrorum ecclesie diceret

---

1 librum *addidit in marg.* B^1*, qui breviaturam primae manus* (li[m]) *non plane intellexit* 10 ipsum B^a 11 A^1 *in marg. super. minio:* non est menciendum. Cristus non potuit mentiri 15 omne AB^aC esse *D* fecerint *D, correxerunt* B^aC*; A, qui vocem prius scriptam* feceriunt *expuncto* u *emendavit in* fecerint 21 beatis in celo oppositum *ACD* bis oppositum in celo B^a 23 in eo B^1 *in marg. addidit, locus rasus in textu* 24 vir tamquam *D* vir *(linea delet. et expunctum)* tamquam *C*

---

4 refrigerium = *locus ad refrigerandum aptus (Ps. 66 12), metaphor. solatium, recreatio; apud scriptores ecclesiasticos vox significat levamen animarum in altera vita* 14 *cf. ea, quae sequuntur, cum simili disputatione de mendacio Christi et apostolorum a St. Thoma Aquin. prolata in eius Summa, II pars CX qu. 3 processus: manifestum enim est, quod evangeliste sqq.* 20 venit Romam etc. *cf. Euseb. R. E. III 105; Hieron. De Vir. Illustr. 16* 23 *v. 19*

unum ecclesie militanti et contradictorium ecclesie triumphanti, et per consequens fides cristiana foret maxime illusiva, quia autor eius seductor falsissimus, quod omnes pie aures horrerent.

teneamus igitur fundamentum religionis Cristi, domini dei nostri, quod ipse non potuit mentiri, sed quod diabolus adversarius suus est primus pater mendacii. scola autem diaboli, qua instruit membra sua, stat principaliter in mendacio, sicut scola Cristi et membrorum suorum, cum ipse sit veritas, stat mere in triplici veritate, scilicet vite, operis et sermonis. et super isto religionis principio fundantur leges ecclesie, quod illicitum est cristiano et specialiter clerico, dispensatori bonorum pauperum, elemosinas hominum secularium histrionibus et ioculatoribus propter illud officium eo, quod includit in se mendacium, ministrare. et evidencius non conducerent pro cupiditate temporalium mentitores, quia nimis spissim sparguntur iniqui, licet non ad mendacia et per consequens ad peccamina sint conducti.

It is a fundamental law of religion that no Christian say anything that bears a lie in itself

---

CAPITULUM DUODEVICESIMUM.

New objections taken from the writings of the great Church Fathers

Sed faciendo finem in materia de mendacio arguitur septupliciter contra dicta.

primo videtur dominum Armacanum innuere, quod scriptura sacra posset esse mendax et pios fallere. nam sicut patet ex serie ewangelii, Cristus predixit futura || de fol. 57a die iudicii et perturbaciones in ecclesia preparatorias ad anticristum, sicut patet Matth. vicesimo quarto et vicesimo quinto. cum autem hec scripta sunt, ut credatis,

---

1 ecclesie *AB^aC* esse *(expunctum) D, in marg. prima manus* ecclesie *emendavit* 4 auditores *C* autores *D* 10 *A^1 in marg. rubr. litteris:* veritas triplex 20 Cap. 17um *B^aC^2D in marg.* 21 Sed *A* set *B^aC* et *D* 24 poesset *A* 25 *A^1 in marg. super fol. 57a miniavit* nec Cristus nec scriptura potest fallere dixit *B^a*

---

23 *cf. supra pag. 61 18* 27 *v. 4 sqq.* *v. 1 sqq.*

Joh. ultimo, nam Joh. quarto decimo dicit Cristus: et nunc dixi vobis, priusquam ffiat, ut, cum factum fuerit, credatis, videtur, quod aliquod istorum trium oportet concedere vel quod omnia ista et per idem omnia futura necessario evenire; vel secundo, quod Cristus potuit scienter falsum asseruisse et sic in scriptura sua mentitus fuisse et per consequens suos discipulos fefellisse, aut tercio non esse modo necessarium, quod Cristus sic dixit vel asseruit ista humanitus, sicut conceditur esse necessarium de aliis creaturis.

hic dicitur, quod dominus Armacanus affirmavit ex fide, quod, sicut Cristus non potuit mentitus fuisse vel peccasse, sic nec potuit proximos fefellisse. et sic infallibilis est scripture sacre autoritas, nedum quia neminem fallit de facto, sed quia neminem potuit fefellisse. si enim scriptura sacra falsificata quemquam falleret, cum hoc non posset, nisi ex preordinacione divina, deus ordinasset scripturam non sacram, sed mendacem ad fallendum filios suos karissimos, que mendacitas redundaret indubie in autorem. quid, queso, refert, autorem a proposito asserere falsum in voce audibili vel in scripto visibili aut alio signo sensibili? nec refert, sive quoad divinitatem sive quoad humanitatem ista asseruit, quin, si fuerint falsa, demonstrarent deum mendacem tam opere quam sermone. et patet, quod scriptura sacra, que est verbum domini, non potuit aliquem fefellisse, licet ex peccato multi male accipiant occasionem fallendi et peccandi in eam. si enim scriptura sacra et per consequens deus posset fallere et mentiri, tunc foret summe contingens ad utrumlibet, ut taliter menciatur. unde

Should Holy Scripture ever have deceived man, then God Himself is guilty of lying

4 quod *(expunctum)* omnia *A* *A*[1] *in marg. rubr. litt.:* de necessitate absoluta 28 sacra et *C, sed in marg. C*[2], *deceptus vocibus* scriptura sacra. *quas in riga superiore scriptas invenit, iteravit cum signo in marg.* que est verbum domini non *(hoc linea delet.)* potuit aliquem fefellisse

1 *cf. Joh.* 20_{31} *v. 29* 4 *cf. Logica II, XXIV et 80 sqq.; Op. Evang. II 101; 102; 267* 11 *cf. supra pag.* 61_{18} *sqq.*

igitur nobis evidencia primo et per se infallibilis, quod non mencietur, cum mendacitas foret nedum in omni homine, sed in deo contra apostolum secunda Thym. secundo: si non credimus, ille fidelis permanet, se ipsum negare non potest? negaret autem se ipsum, si falsificaret dictum suum vel negaret veritatem.

If God's word be false, He is denying Himself

quantum ad tercium membrum, patet ex fide scripture, quod sit impossibile. nam ex testimonio scripture necesse est, ut veniant scandala, sicut oportuit Cristum pati. et oportet eciam hec fieri, que Cristus dixit de tribulacionibus ecclesie, ut patet Marc. tercio decimo, Luc. vicesimo quarto et Matth. vicesimo quarto. cum igitur hec credimus necessario evenire et hoc ex fide scripture et verborum Cristi, ut per se evidencia, patet, quod necesse est, Cristum taliter dixisse. non enim potest fingi racio, quare necesse est, omne opus cuiuscunque alterius hominis fuisse, cum sit lapsum in preteritum, quin per idem vel a maiori quodcunque opus Cristi plene lapsum et preteritum sit, necessarium prefuisse, cum nec vox sua nec scriptura sua nec actus suus videndi, noscendi vel asserendi, sicut nec fides cristianorum adhibita suis sermonibus plus dependet a futuro, quam quodcunque, quod membrum Cristi compleverit, fol. 57b quia, cum necessitas quecunque creata dicit constanciam et perfeccionem in bono, deus prius ordinaret necessitatem in verbis et factis propriis quam in operibus alienis. et eadem est consideracio de actibus extrinsecus in deo et de visionibus, quibus beati viderunt futura in verbo.

alia autem subterfugia, quod Cristus nichil dixit, scivit vel asseruit simpliciter secundum humanitatem, cum fictis istis similibus non habent colorem fidelitatis.

---

11 tribulacione *$B^a C$* 11 Marc. *om.* *B^a* 18° *codd.* 13 necessario *ACD* intro *B^a* 16 est *add. A inter rigas* 19 et *A correxit ex voce, quae dignosci iam non potest* in *$B^a CD$* 22 plus *B^a* *om. D; A, sed A^2 in marg. add.* magis *C* 24 creatata *A, sed postea* ta *expunctum est* 27 exterius *D* externis *C* eternis *B^a* 31 fucis *B^a, corr. C*

---

4 *v. 13* 8 *cf. Matth. 18₇ et Luc. 24₂₆* 11 *v. 5 sqq.* 12 *v. 6 sqq.* *v. 7 sqq.*

ideo necesse est tenere primam sentenciam, scilicet quod omnia futura sit necessarium evenire, ut dicit Doctor Profundus ex scriptura sacra, ex racione multiplici et ex quotlibet testimoniis sanctorum doctorum. quod autem dominus Armacanus fuit pie dubius in ista materia, causabatur ex declinacione a logica scripture. assumpsit enim necessarium solum pro illo, quod non potest non esse, quod vocatur necessarium absolute. scriptura tamen cum philosophis vocat omne verum contingens necessarium ex supposicione, cum sit dare causam eternam respectu cuiuscunque creature, cum cuius posicione repugnat formaliter, creaturam ipsam non esse. et sic tam necessarium est, diem iudicii et quodcunque futurum fore, quam necessarium est, deum, mundum vel tempus fuisse. quodlibet tamen istorum est contingens ad utrumlibet quoad deum, cum ipse existens ante mundum potest nullam creaturam producturus esse, producere vel ab aliquo tempore produxisse. et sic necesse est consiliari, orare et bene agere, cum necesse est, per illa media ad finem, quem deus eternaliter ordinavit, attingere.

nec video, quomodo perciperetur hec logica subtilis scripture nisi ponendo, quod omnia, que fuerunt vel erunt, sint tempore suo deo presencia. et hec racio, quare scriptura loquitur tam crebro cum verbis de presenti de veritatibus preteritis et futuris. olim enim fuit doctoribus sanctis principium, quod in tota scriptura sacra nec terminus nec accidens termini ponitur non onustum sentencia. tunc enim probarunt ex illo Gen. primo: faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram

The old Fathers hold that every word of Holy Scripture is laden with deep meaning,

1 *A^1 in marg. miniavit* nota   scilicet *ACD*   sed *B^a*   10 *A^1 in marg. miniavit* necessarii distinccio   17 producturum *C*   18 vel aliquo *B^aCD; A, sed A^2 in marg. (bis) add.* ab, *quod inter* vel *et* aliquo *legi voluit*   22 quod *om. A; D, sed D^1 add. in marg.*   26 principium *AB^aC* dubium *D, cui D^1 in marg. addidit* non

1 *plura de hac thesi cf. Erdmann, Grundr. d. Philosophie (1866) I, 424 sqq.; JWi Sermones II (ed. Loserth) pag. 23; 38; Op. Evang. II 101; 102; cf. De Causa Dei (ed. Savilius) I cap. 27—28; 32 (fol. 283); cf. supra pag. 67₄ 28 v. 26*

trinitatem simplicissime essencie ex disparitate numeri terminorum, et ex illa triplicacione Ysa. sexto cap.: sanctus, sanctus, sanctus, dominus idem arguerant, cum fuit principium aput eos, quod nec fuit termini replicacio sine misterio. et sic de illo apostoli Rom. undecimo: ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, et de illo Sap. undecimo: deus omnia disposuit in mensura, pondere et numero cum eis similibus, que omnia deducuntur per celestem logicam scripture. cum igitur illa sic loquitur de extensione temporis, et de necessario loquatur professor eius conformiter concedens, quod est absolute necessarium: si scriptura sacra quidquam asserit, tunc est verum.

therefore, if Scripture says a thing, it is true,

secundo principaliter contra dicta arguitur per hoc, quod omnis sophista vel logicus arguendo, quod socius suus sit asinus, mentiretur, et per idem theologus arguens ad multas conclusiones hereticas, ymmo nemo assereret tales conclusiones necessarias disiunctivas: deus est vel nullus deus est, nisi culpabiliter menciatur, quod foret nimis grave, cum scolastica exercitacio in talibus approbatur hodie, ut || fidelis melius sciat cavere ab infidelium fol. 57c
veneno sophistico. et deduccio capit ex hoc evidenciam, quod mendacium officiosum vel iocosum est peccatum, licet menciens intendat multis proficere et nulli nocere. nec dicetur racio, quare dicens talia et sciens, quod non sunt vera vel ab auditorio credita, ymmo nec intendens, ipsa asserere, menciatur, quin per idem dicens, quod homo est asinus vel aliud impossibile menciatur.

hic dicitur, quod conclusio non sequitur.

---

1 simplissime *A* 5 ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, et de illo Sap. 11° *B[a] omisit, deceptus, ni fallor, numero* 11, *in quem librarii oculus aberravit* 11 confessor *D,* profe *corr. A, sed A[2] in marg. emendavit* professor 19 nullus *om. A* 20 exercicio *D* 21 *A[1] in marg. super. fol. 57[d] rubris litt.:* quomodo partes scripture sacre sunt vere sicut et tota deduccio *in textu A, sed A[2] in marg. add. sine signo* reduccio 27 quin *ACD* quem *B[a]*

---

2 v. 3 *5 v. 36* *6 v. 22*

pro quo notandum, quod triplex est dicere ad nostrum propositum, scilicet diccio assertiva, diccio recitativa et diccio improbativa.

asserere vero vel dicere assertive est alicui dicto tamquam vero assentire. dicere autem recitative est comune ad interrogacionem et improbacionem ad yroniam et quodcunque aliud nudum dicere. sed dicere improbative est dicere aliquid tamquam falsum ad finem, quod improbetur. sic enim Cristus Luc. undecimo: si ego in Belzebub eicio demonia, filii vestri in quo eiciunt? et apostolus prima Cor. quindecimo: si resurreccio mortuorum non est, inanis est fides nostra, ubi manifestum est fideli, quod non sunt mentiti, nec dictum eorum est falsum sive mendacium, cum quelibet particula eorum signat veritatem conneccionis.

but it must be studied as a whole

nec videtur michi, quod aliqua pars scripture sacre sit falsa. et sic argumentum scripture sacre non procedit ex impossibili parte scripture sacre, sed ex impossibili dicto a mendacibus extra scripturam, et per consequens in argumento apostoli verum ex vero concluditur loquendo de signis, cum utrumque signat veritatem conneccionis, et quod infideles sic dixerant.

ideo valde remotum est, ex istis concludere, quod resurreccio mortuorum non est, aut quod illa pars scripture signat adequate, quod resurreccio mortuorum non est, licet talis sensus rotetur in animo vagantis extra scripturam. nec oportet, deum vel sanctum ad hoc, quod intelligat istam scripturam, intelligere, quod resurreccio mortuorum non est, aut quod inanis sit fides catholica, quia intelligendo hec dicta mere signative, sicut nemo

1 A^1 *in marg.:* triplex dicere C *in marg.:* Nota B^3 *in marg.:* triplex est dicere, scilicet assertive, recitative et improbative D^5 *in marg.:* Nota, quod triplex est dicere A^1 *in marg. minio:* asserere, quid est   2 sensitiva *C, sed* C^2 *expunxit et in marg. emendavit* assertiva   sensitiva *D, quod aliquis superposito* a *correxit in* assertiva   10 vestri *corr.* B^a, *in marg.* vestri B^1 *iteravit*   13 manifesta *D*

9 *v. 19*   11 *v. 14*

potest cogitare maius deo, sic nemo potest dicere, quod inanis est fides catholica. si autem intelligantur dicta huiusmodi mixtim signative et materialiter, tunc talis foret sensus mendax, *quo* dicit, quod inanis est fides cristiana, hoc est, dicit talia signa sic sibi signancia, quibus ut sic assentit tamquam veris.

ex quibus patet, quod Cristus non dixit vel intellexit, se in Belzebub eicere demonia, licet falsi Judei sic dixerunt. et sic potest accusatus de scandalo vere dicere, quod nec dixit nec cogitavit, alium esse furem. non enim sufficit, ad hoc dicere ista signa, sed requiritur supperaddite mentis assercio.

multis autem videtur, quod descripcio assercionis, quam recitat dominus Armacanus libro sexto decimo De Questionibus Armenorum cap. secundo, *sapit* calumpniam. 'videtur', inquid, 'quod asserere non sit aliud quam aliquid voluntarie exprimere, ut alius illud credat'. nam multi asserunt intrinsecus sibi ipsis non ad finem, ut alius credat, sicut beata trinitas || semper asserit omnem fol. 57d

How to judge assertions and 'lies told in joke'

veritatem. item iocose mencientes sepe asserunt mendacia, non ut aliquis credat ipsa, sed ut delectentur in ipsis, in quantum mendacia, quod est falsus assensus mendacio tamquam vero non credendo, quod sit verum, sed sciendo oppositum, dupliciter pretendendo, ipsum esse verum, quod est omnino peccatum, sicut cultus ydolorum tamquam minimum a philosophis scientibus oppositum.

ex istis patet primo, quod multi arguendo ad probandum talia impossibilia menciuntur, quia omnes inaniter et inutiliter solicitantes se circa talia, ut facimus

---

1 magis B^aCD 4 '*quo*' *adieci* 6 assensit B^a 9 dixerint B^aD 15 '*sapit*' *scripsi* (*cf. pag.* 73 27) capit *codd.* 16 asserere *in fine corr. A* A^1 *in marg. miniavit* asserere. quid est 21 ipsia B^a, *sed altero* i *expuncto* ipsa *restituit aliquis* 24 *voculam* sciendo *praecedit rasura in A* 25 peccatum fictum sicut B^a 26 nimium B^a 27 A^1 *in marg. rubris litt.:* omne peccatum est mendacium et e contra 29 se *om. D*

---

15 *haec 'descriptio assertionis' Richardi, episc. Arm., conferri non potuit; vide supra pag. 61 19*

appetendo inanem gloriam et pretermittendo doctrinam salutiferam. cum enim omne mendacium sit peccatum et e contra, patet, quod omnis dicens verum intencione duplici, ut contingit in omni verbo ocioso, mentitur, et illud mendacium tangit apostolus prima Thym. sexto: si quis aliter docet et non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Jesu Cristi et ei, que secundum pietatem est, doctrine, hic est superbus, nichil sciens, sed langwens circa questiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidie, contenciones, blasfemie, suspiciones, male conflictaciones hominum mente corruptorum. ex dogmate quidem extra scripturam, que est sermo Cristi, oriuntur diversitates in logica et per consequens pugne verborum et quinque alia mala, que recitat apostolus. necesse est enim, declinantes a logica scripture, que est aliis principium, erranter dividi et in profundioribus inconvenientibus laqueari.

Just as God cannot think a falsehood, neither man in the state of innocence,

secundo colligitur ex dictis, quod sicut deus non potest cogitare de falso assertive, sed improbative, sic in statu innocencie nullum falsum cogitasset homo vel angelus assertive. si enim deus assereret falsum, tunc ipse foret falsus, et cum eternaliter scit, multa falsa esse futura in mundo sicut peccata, patet, quod ipsa eternaliter determinat improbare, hoc est, electis suis fallaciam eorum ostendere et penam debitam mendacio adaptare. et per idem, cum omnis falsi assercio sapit mendacium et per consequens peccatum, patet, quod repugnaret statui innocencie sicut et penalis decepcio.

non credamus igitur deitatem componere vel dividere vel demonstratis impossibilibus vaganter cogitare, sed solum cogitat veritatem, ut puta, quod creatura sua

3 omne *CD* 6 A^1 *in marg. miniavit* arguens superbus 9 questiones *A* conclusiones B^aCD 10 et pugnas *om. A, add. in marg.* 19 A^1 *in marg. super. folii rubris litt.:* homo in statu innocencie non cogitasset falsum 25 falla. *sequitur rasura* B^a, *in marg.* ciam *add.* B^1 31 de monstris B^aCD; *A in textu, sed* A^2 *in marg. emendavit* demonstratis 32 ut puta AB^aD scilicet *C*

1 *cf. II Tim.* 4₃ 6 *v.* 3–5

taliter cogitavit infinitum dispariter a nostro modo cogitandi, iuxta illud Ysa. quinquagesimo quinto: s i c u t e x a l t a n t u r c e l i a t e r r a, s i c e x a l t a t e s u n t c o g i t a c i o n e s m e e a c o g i t a c i o n i b u s v e s t r i s. et conformiter in statu innocencie non occuparentur homines circa vagas asserciones falsi, sed sicut aves et bruta habent suas voces naturaliter signantes eis intenciones nature debitas sine exorbitacione superflua eis imputabili ad peccatum, sic fuisset cum genere humano in statu innocencie.

for the cause of all falsehood is sin

tercio colligitur, quod omnis proposicio debet esse vera eo, quod peccatum est fundamentum cuiuslibet falsitatis. nam omnis lapsus debet esse in statu innocencie, sicut sunt omnes beati et omnes inmunes a peccato || simpliciter. igitur omnis homo debet habere omne fol. 58a formaliter sequens ad hunc statum, sed ad illum consequitur veritas proposicionum sive conceptuum et omnino carencia falsitatis. deus enim et beati cogitant de nostris falsis signis sine falsitate in eis, quia aliter forent falsi. si enim cogitacio mea sit falsa, tunc ego sum falsus, et sic de vicioso ac aliis denominacionibus, in quibus subiectum et actus suus comunicat. nam oportet, accidens denominare subiectum, cum idem sit falsa composicio et subiectum false componere et per consequens false esse.

unde solent sophiste contendere, quomodo proposicio debet argui esse vera, ut hii dicunt cum Anselmo, quod oportet, ut primo significet sicut debet.

contra quos videtur, quod proposicio, que debet

---

9 si *D* cum AB^{a} in *CD* 11 A^{1} *in marg. infer. folii rubris litteris:* Omnis proposicio debet esse vera 15 omnis *om.* B^{a} omne *om. D* 18 falsitatis *om.* B^{a} 19 aliter *om.* B^{a} 26 A^{1} *in margine superiore cum sig. marg. rubris litt. addidit* unde debet argui proposicio esse vera *(sic)* 27 Augustino *C* 28 primo *A* preest B^{a} prime *CD*

---

2 v. 9 27 cf. Opp., Patrol. Ser. II 158 Dialog. De Veritate c. VIII (De Divers. Intell. debere et non debere) pag. 475

occasione peccati quemquam decipere, sit proposicio vera, ut puta, talis error Achademicorum: nichil contingit cognoscere. ideo addunt alii, quod oportet, ut primo significet, sicut debet ex ordinacione dei primaria, et sic paucas aut nullas haberemus proposiciones veras. michi autem videtur probabile, quod proposicio dicit agregative signum sensibile aut insensibile et sensum verum vel falsum, qui est actus complexus hominis vel angeli. et sic tolluntur instancie, quod eadem proposicio sit simul aut successive disiunctim vera et falsa, cum sensus sit pars proposicionis. et sic quilibet complexe concipiens habet suam proposicionem.

Truth and falsehood lie in the sense, not in the form of expression

tunc autem est vera, quando sensus suus est verus, et falsa, quando sensus suus est falsus. voco autem sensum verum sensum, quo quis inculpabiliter concipit veritatem, sensum vero falsum, quo quis culpabiliter ac indebite concipit veritatem. et hoc solent theologi concipere per significare sicut est. significare enim est dicere vel esse obiectum assensus, ut beati vel viantes intelligentes hoc signum: homo est asinus vel aliud vocatum impossibile, non intelligunt per ipsum, sicut nec ipsum eis signat, quod homo est asinus, quia tunc ipsi sic assererent, sed signat eis deum et significaciones suarum parcium et cum hoc sensum huiusmodi esse improbandum.

manet autem talis vocata proposicio impossibilis pars incompleta et pendula proposicionis iusti debite intelli-

---

1 preposicio *A* 3 ut primo significet sicut debet *A* ut prime significet sicut debet B^a quod significet precise sicut debet *C* ut prime (? precise) significet sicut *D*, *omisso* debet. *quod in marg. addidit prima manus* 5 veras michi autem videtur probabile *ACD* veras videtur autem videtur *(hoc expunctum)* probabile B^a 6 A^1 *in marg.:* nota de proposicione 13 sensus suus et verus. et falsa, quando *om. D, sed addidit in marg.* D^1 verus et falsa. quando sensus suus est *om.* B^a 15 quo quis inculpabiliter concipit veritatem, sensui *(?)* vero falsum *om. D, add. in marg.* D^1 16 et *aut* ac *emendavit (ex* vel *?) A* vel B^aCD 18 A^1 *in marg. rubris litt.:* significare quid est, *infra* significare *iteravit idem atris* significare 19 assensus *om.* B^a sensus *C*

---

2 cf. Foucher, Hist. des Académ., Paris 1690, II 50 sqq.; Ersch u. Gruber, Allg. Enc. III S. 17 T. pag. 69 sqq.; tangit JW dogma illud pervulgatum Academicorum: nihil sciri potest, ne id quidem

gentis, quia illud signum cum sensu suo sinistro est improbandum.

unde si tales vage et per consequens false cogitaciones fuissent totaliter a me et mei similibus amputate et vires nostre circa cogitaciones loco earum utiles occupate, essemus ceteris paribus longe anteriores in merito, quam racione cogitacionis superflue sumus modo.

Neither the judge,

tercio principaliter arguitur contra dicta per hoc, quod licet iudici civili sentenciare secundum allegata et probata, licet cognoscat, quod testes falsum deponant. cum igitur scit, sentenciam, quam asserit, esse falsam, videtur, quod licite menciatur. sed solucio istius puncti expedita est libro quarto cap. sexto decimo per interpretacionem assumpti.

nor the confessor should, under any pretext whatever, be guilty of falsehood

quarto principaliter arguitur per hoc, quod confessor necessitatus ad dicendum alteram partem contradiccionis in facto filii confitentis debet mentiri, antequam detegat confessionem, igitur in casu possibili licitum est mentiri.

patet ex dictis, quod falsum assumitur, quia, cum non sit divisio inmediata, patet, quod tenendo medium est tacendum. non enim de peccatis || debet esse eleccio. fol.58b
et si obicitur, quod confessor tacendo in casu occideretur, modicum movet mina mortis, ut peccetur, cum minimum peccatum veniale non comitteretur propter quotlibet vitas corporales, eciam propter beatitudinem, si per impossibile per se exinde acquireretur.

unde casus, quibus ponitur, quod deus sub optentu beatitudinis precipiat Petro mentiri, includunt utramque

3 A^1 *in marg.:* Nota bene 4 meis *CD* 9 D^5 *in marg.:* nullo modo liceat iudicare secundum allegata etc. 13 interempcionem AB^aC 14 ass, *sequit. rasura* B^a, *in marg.* assumpti *iteravit* B^1 20 medium *postea in lacuna add.* B^a *vel* B^1, *in marg. iteravit* B^1 21 A^1 *in marg. infer. fol. 58ᵃ rubris litt.:* nec iudex sentencians secundum allega *(sic)* nec confessor in quocunque casu debet mentiri 22 tacendo *om.* B^a 23 mina *in loco raso scripsit* B^a *vel* B^1, *in marg.* B^1 *iteravit* mina mortis *in correctura A* 24 eciam AB^aC et *D* 27 D^5 *in marg.:* Nota optentu AB^a intento *D; expunctum C, int. rigas add.* C^2 obtentu

13 *cf. De Civ. Dom. II pag. 226: ad tantum magnificant quidam sqq.* 28 *cf. Marc. 14₃₀*

partem contradiccionis. nec credo, quod deus potest decipiendo precipere, ut peccetur, sicut non potuit precipere Abrahe occidisse Ysaac, nisi occidendo poterit meruisse, quia per idem poterit permittere, Petrum peccare complendo preceptum et per consequens mendaciter fefellisse.

Is God the author of falsehood in those prophets, whose prophecies have not been fulfilled?

unde videtur, quod subtiliantes, deum posse precipere illicitum, sed non posse permittere procedere usque ad precepti huius complementum, redderent ecclesiam perplexam de prophetato quolibet iam futuro, quia, si preceptum domini non sit pro aliquo bono possibili faciendum, multo evidencius est possibile, quod prophetatum a domino pro nullo tempore sit futurum. unde igitur per se evidencia de die iudicii, de dampnacione perpetua prescitorum cum ceteris huiusmodi, si deitas potest esse falsa, sive si potest asserere falsitatem? unde propheciam Ysaie et Jone, de quibus Ysa. tricesimo octavo et Jon. tercio, vel deus non asseruit, sed prophete peccando mentiti sunt, falsum simpliciter predicando, vel prophecias eorum asseruit ad sensum absconditum, vel, quod plus puto, prophete asseruerunt talia dicta ad literam, subintelligendo, sic debere contingere, nisi deus aliter decreverit evenire. unde quoad aliqua fuerint plene illuminati sicut in hiis, que concernunt fidem catholicam, in aliis erant in parte ambigui et aliis decepti, scriptura utrobique existente vera in sua integritate deoque sine possibilitate fallacie vel falsitatis utrobique verace.

nec moveat, quod populus haberet confessum suspectum in casu, nisi presbiter sine fluctuacione cum

2 ut peccetur, sicut non potuit precipere *om. C, deceptus praecedente* precipere, *sed in marg. add.* C^2 9 huiusmodi B^aC 17 A^1 *in marg. super. folii rubris litt.:* nota de propheciis Ysaie et Jone, que non veniunt 18 sed *D* si B^aC; *A, sed in marg.* sed *add. aliquis (? A^1)* 19 predicendo B^aCD 21 picto *D* 23 alia *AD* 29 A^1 *in marg. infer. folii cum sig. marg. miniavit* nota, quomodo debet se habere confessor, si compellitur ad revelandum

17 *v. 1 sqq.* 18 *v. 2 sqq.*

iuramento testaretur partem falsam, super qua confessus suus est a populo impetitus, quia maledicta suspicionis ablacio, que fit peccando, cum in veritate daretur tali iuramento evidencior mali suspicio.

Many priests lie so as to excuse those, who confess to them

unde est michi evidencia, quod multi sacerdotes, qui sunt proni ad purgandum suos confessos, comuniter sunt periuri, quia mendaces sunt, sive verum sive falsum inordinate testentur. ideo videtur, quod requisiti ad testandum de talibus subducto adulacionis titulo debent effectualiter et publice confiteri, quod confessa sua non sunt populo promulganda, cum omnia illa non sunt dicta sibi ut homini seculariter conversanti, sed ut dicta deo et ecclesie triumphanti, sibique ut eorum vicario et per consequens instar eis a viatoribus confessa celanti, ymmo ut organo Cristi pro infirmis viantibus subsidium superioris ecclesie humiliter postulanti. ideo sacerdotes audientes confessiones debent esse discreti, pii et a seculari vita seclusi.

si autem queratur, utrum peius esset, peccata confessa detegere quam mentiri, videtur michi, quod, quantum attinet ad nudam racionem utriusque malicie, in mendacio plus peccatur, cum beati dicant sibi confessa reciproce sine culpa.

|| infinita enim sunt sophismata in ista materia, ut fol. 58c
examinatores conducti examinant de presenti, si accusatus sit reus, et interim faciunt eos confiteri et peccata sua moneta redimere. et eodem modo faciunt testes deponere, si accusatus fuit reus impositi criminis a tempore, quo ultimo est purgatus.

alii autem acceptant iuramenta equivoca vel a proposito fidei aliena, ut iurando, quod accusatus non est

---

4 mali *om. D; AC, sed in marg. utriusque addidit aliquis* 10 quod *B^aC; A in marg. add.* quia *D, correxit A in textu* 22 dicunt *(?) B^a* 23 reciproce *B^a; omisit D; A, sed in margine addidit; C, sed inter rigas addidit C^2* *A^1 in marg. ultimo super. fol. 58c scripsit* Nota de occidendis 24 enim *om. B^a* 25 ac, *quae sequebantur erasa B^a, sed in marg. add. aliquis* accusatus 26 reus *corr. D* 27 modo *om. B^a* 28 fuit *ACD* sit *B^a* 21 ut *om. A, margini postea adscripsit aliquis (A^1)*

magis reus impositi, quam unus alius, cuius crimen est mundo absconditum, vel unum, quod in nullo participat crimine, ut puta, nondum natus. et sic propter peccata multiplicata ex legibus humanis minus malum esset, quod in purgacionibus hominum nude stetur proprio iuramento, quam quod fallaciis, ut modo evenit, periuria altrinsecus sint mercata.

Nor is a defendant allowed to tell lies with the view to save himself

unde quinto principaliter arguitur, quod licitum est mentiri eo, quod reus personaliter accusatus de crimine et necessitatus alteram partem contradiccionis dicere debet dicere partem falsam, cum nemo tenetur, iuxta iuridicorum comune principium se ipsum prodere.

sed videtur michi, quod, si liceret mentiri in casu huiusmodi, tunc liceret quantumlibet graviter periurari, quia assercio et quecunque iuracio non differunt nisi secundum magis et minus, eo quod iuracio non superaddit assercioni, nisi quod iurans superaddite invocat deum vel creaturam gravem in testem sensus, quem asserit, quod, si periurium foret licitum, tunc se ipsum destrueret, quia nullus foret finis periurii nisi vel ad dandum vel palliandum fidem dande sentencie, pro qua iuratur. sed non licet periurare ad dandum fidem, cum periurium directe inducit oppositum nec ad fidem sophistice palliandum, quia finis illius sophismatis foret fides, quem finem frustraret periurium. ideo non est gracia gignende fidei periurandum. et per idem sequitur, quod

---

2 percipiat B^a 5 unde *(?)* B^a undique *C* 6 fallacii B^a 14 D^5 *in marg.:* nota differenciam inter assercionem et iuramentum periurari C^2 *in marg. emendavit lectionem prima manus* peiorari AB^aCD 16 secundum magis et minus, eo quod iuracio non superaddit *in loco raso postea sunt addita A* 17 assercionem B^a 19 A^1 *in marg. miniavit* non licet periurari 20 nisi vel ad dandum vel palliandum fidem dande sentencie, pro qua iuratur. sed non licet periurare ad dandum fidem, cum periurium directe inducit oppositum nec ad fidem *eadem manu, sed pallidiore atramento exarata in cod. C* 21 dande *D, (?) A* danda B^a, *(?) C* 22 peiorare B^a peierare *corr. et expunxit D* 23 periurium, *quae sequebantur erasa* B^a, *in marg.* periurium *aliquis (?* B^1*) add.* 24 fides B^aCD, *A in marg.* finis *corr. A in textu* 26 periurandum *C, corr. A* peiorandum *D* peierandum B^a

propter nullum finem signabilem sit aliquod mendacium asserendum, cum finis proximus assercionis cuiuslibet foret manifestacio veritatis in tantum, quod vendicantes menciendi officium induunt suum assertum sub pallio veritatis, et tam iudices quam testes, eciam conscii periurii fatentur, quod oportet, testimonia illa accipere, ne veritas occultetur. aliter enim nemo approbaret eorum officium. nam si deus per impossibile ordinaret unam sectam ad periurandum vel continue menciendum, et preciperet toti residuo humani generis, quod sub pena dampnacionis crederet in omnibus illi secte, adhuc, quicunque plene sciverit dei ordinacionem in istis mendacibus, deberet utrobique illis discredere, quia credere, quod ex ordinacione dei continue dicunt falsum. magnam igitur vim instituit dominus veritati eo, quod, sicut nichil potest appeti nisi sub racione boni, sic nichil potest cognosci nisi sub racione veri, quia unum verum et bonum sunt passiones coeve cum ente. dicitur igitur, quod necessitatus vel se ipsum accusare de quantumlibet dampnabili crimine vel mentiri, eligeret, se ipsum accusare dimisso mendacio.

If called to account he must rather accuse himself than try to be saved through lies

sed pro materia tacta de prodicione notandum, quod prodere quandoque accipitur pro fraudando tradere vel pro simpliciter revelare. item videtur michi, quod quilibet peccator tenetur, se ipsum deo et beatis prodere, cum tenetur, confitendo peccata sua detegere. || nec licet fol. 58d
alicui celando peccata sua proximo mentiri, quia sic tamquam infidelis atque ypocrita peccatum novum ad-

3 vendicantes menciendi officium *AB*[a] menciendi vendicantes officium *C, sed duabus lineis super* menciendi *et* officium *scriptis verborum ordo mutatus est in* officium vendicantes menciendi *vel* vendicantes menciendi officium vendicantes officium menciendi *D, sed duabus lineis super* officium *et* menciendi *scriptis legi voluit corrector* vendicantes menciendi officium 4 assertum (? assumptum) *AB*[a]*C* 9 periurandum *corr. A* peierandum *B*[a] peiorandum *D* 11 ille *B*[a] qui *D, sed prima manus in marg. addens* cunque *restituit ceterorum codd. lectionem* 18 passiones *prima manus in marg. D* raciones *expunctum in textu D* 22 *A*[2] *in marg.:* duplex prodere 23 fraudendo *C* 24 item *A* tunc *B*[a]*CD* 28 at (? ac) *B*[a]

deret ad antiquum. ideo dicit Crisostomus Omelia quadragesima quinta in Imperfecto: aut appare, quod es, aut esto, quod appares.

item reus tenetur voluntarie subire penam ordinatam legitime pro taliter delinquente, nec est minus dignus tali pena ante deteccionem, quam post, cum interim non peccavit. igitur ante deteccionem tenetur voluntarie se subicere tali pene.

A man who confesses his sins, as well as his guilt will be pardoned

confirmatur ex facto sancti David secundo Reg. ultimo: ego sum, inquid, qui peccavi, et ego inique egi, isti, qui oves sunt, quid fecerunt? non igitur obviat scripture sacre, quod homo accuset se ipsum saltem de peccatis publicis vel generaliter quoad populum vel private aut specialiter quoad deum. sic enim secundum beatum Gregorium 'bonarum mencium est, culpas agnoscere, ubi culpa non est', ut exponitur proximo capitulo. et ex tali accusacione, qua David Psal. quinquagesimo primo confessus est: tibi soli peccavi et malum coram te feci, consecutus est veniam, et per consequens debuit se ipsum taliter accusasse.

difficultas igitur stat in isto, si latro vel homicida absconditus de crimine impetitus debet confitendo crimen revelare ipsum laicis vel menciendo negare vel aliunde tacere et specialiter duodena querente ab eo informacionem de veritate iuramenti. in qua materia certum est, quod reus in nullo casu debet mentiri. non enim debet dicere duodene, quod non fecit hoc facinus pro salute temporali sui corporis, quia sic occideret in se

1 omelia quadragesima quinta in imperfecto *om.* B^a XXXVIII *ACD* 7 se *om. D* 10 et ego inique egi *om. D; C, sed add. in marg.* C^2 17 quia B^a 18 50° *codd.* 21 A^1 *in marg. super. folii:* Si in questionibus debet fur *(hanc vocem elevavit super lineam)* super se revelare

1 *cf. Opp. Ser. Gr. 56 (Opus Imperfectum in Matthaeum) pag. 885* 10 *II. Sam. 24 17* 15 *verba ipsa Gregorii, libri inscriptione et capitulo in incerto relictis, nusquam in eius operibus inveni; sed cf. similem argumentationem in Exposit. in I Regum, Patrol. Ser. I 79 pag. 391—392; cf. etiam Ser. I 75 pag. 155 et supra pag. 42 16* 18 *Ps. 51 6* 24 duodena *idem ac certae iurisdictionis districtus vel eius praeses*

ipso tam corpus quam animam et daret occasionem testibus, ut menciendo peccent et per consequens non ordinate diligerent proximum ut se ipsum. difficultas igitur est, utrum stat cum lege divina, quod reus legitime accuset se ipsum laicis in periculo mortis sue.

A Christian is to do what is right without considering the consequences,

et videtur, quod sic, tripliciter. primo sic: omne iustum, cum sit a deo volitum existens in potestate nostra perficere, debemus facere, cum iuxta scripturam debemus facere voluntatem dei; sed iustum est, quod talis facinorosus suspendatur vel aliter occidatur eo, quod aliter essent leges humane legi racionis contrarie. igitur cum illud iustum sit in potestate tam persone ree quam testium, videtur, quod intuitu voluntatis divine debent illud facere, et per consequens reus debet se ipsum accusare ad finem, quod percipiat iusticie complementum. — confirmatur ex hoc, quod aliter foret ypocrita contra consilium Crisostomi.

item omnis pena iusta et meritoria, de quanto est magis voluntaria ceteris paribus, est magis meritoria, sed pena rei foret magis voluntaria, si cum paribus gratis publice confiteretur peccatum populo. igitur sic est racionabiliter faciendum. homo namque debet sub pena peccati intenciori merito suo intendere. sic enim beatus Albanus, beatus Adauctus et ceteri martires pu-

4 quia B^a 9 quod B^a, A^1 *in marg.* *om. A in textu ut CD* 13 illud *om.* B^a 15 participiat *A, qui* ti *expunxit, ut* percipiat *relinquatur* 19 ceteris paribus est magis meritoria. sed pena rei foret magis voluntaria, si cum paribus *omiserunt* B^a; *D (excepto* si cum par.), *sed add. in marg.* D^1 22 namque AB^a enim *CD* 24 adauctus *ACD* adauccius B^a

24 *St. Albanus, protomartyr inclitus et gloriosus Angliae, una cum Victore Massiliensi martyrio decoratus est; de tempore passionis nihil certi occurrit, nisi quod eorum martyrium circa annum 290 aut 303 videtur contigisse; de Albani conversione, passione, translatione et 'miraculorum choruscatione' cf. Hist. S. Albani s. l. et a. (ca. 1470) 4⁰, iterum impressum Coloniae 1502, et Acta Mart. op. et stud. Th. Ruinart coll., Veronae 1731 pag. 255* *St. Adauctus, martyr in Mesopotamia, ab imperatore Maximino propter filiam Callisthenem, virginem pulcherrimam et poscenti negatam,*

blice confessi sunt religionem suam propter augmentum meriti, ubi poterant celavisse. quare igitur non licet reis sic facere, specialiter ubi tam eis prodesset ad meritum, quam populo ad exemplum? aliter enim frenandi col. 59a forent dampnati, ne confiterentur || publice culpam suam, cum non sit racio, quare confessio foret tunc meritoria, quin per idem posset fieri magis meritorie ante iudicium.

therefore the sinner is to give satisfaction to people for his doings in order to advance public welfare,

item reus potest publice de furto suo satisfacere considerans, quod pena, quam mundus sibi inferret, foret sibi plus meritoria, cum plus meruit quam tantam penam. considerans secundo, quomodo pudor suus de criminis deteccione et cautela populi de furti consimilis precavicione foret sibi et suis similibus frenum constringens, ne alias residivent. sed nemo diceret, quin caritative sic confitens multipliciter mereretur. igitur reus potest meritorie se ipsum populo accusare.

confirmatur tripliciter. primo sic: Cristus, regula nostra, sponte ivit ad passionem, cum scivit, se ipsum esse inmunem et populum in ipsum graviter delinquentem, ut patet Matth. sexto decimo. igitur multo magis reus, dignus occidi a populo in hoc merente, potest meritorie accipere passionem. ymmo hoc debet in casu sub pena peccati.

secundo confirmatur de David publice confitente peccata populo secundo Reg. ultimo, et tercio de Achan, filio Charmi, de tribu Juda, qui, cum tulit de anathemate menciendo pallium coccineum ducentos ciclos argenti et regulam auream, audivit a Josue domino hoc preci-

---

5 A^1 *in marg. infer. fol. 58^d rubr. litt.:* Si licet publice peccata confiteri 11 quomodo *ACD* modo B^a 13 sui B^a 19 delinquentem *corr. A* 21 merente *corr.* B^a, *in marg. iteravit, sed vix legi potest* 25 2° *om. AD* archan B^a achar *C* achor *D* 26 charim AB^aD anathamate B^a 28 sic B^aC hoc *AD*

---

ex patria pulsus et in iudicium vocatus, diem supr. obiit Ephesi anno 313; cf. Byei Sylloge in Act. S. Bolland. 4. Okt. II pag. 407—411; Act. Mart., ed. Ruinart, pag. 274; Th. Höpfner, d. Heiligen in d. christl. Kunst, pag. 64 20 *v. 21* 25 *II. Sam. 24_{17}* 26 *cf. I Chron. 2_7: Jos. 7_1; 18—24*

piente: fili mi, da gloriam deo et confitere atque iudica michi, quid feceris, ne abscondas, quod et laudabiliter utrimque factum est, ut patet Jos. septimo. cum igitur lex dei sit humana lege prestancior, videtur ex autoritate legis divine, quod licet, reum se ipsum accusare usque ad mortem, cum ostensio reatus foret licita in ecclesia triumphante et finis sequens meritorius in ecclesia militante, ut patet de Achan, nec incurrerunt tres patriarche homicidium in occidendo se ipsos, quia aliud est pati mortem pro confessione iusticie et aliud iustum iniuste occidere.

more particularly to God who detests sin

in ista materia videtur michi, quod reus in quocunque crimine debet primo omnium conterendo satisfacere quoad deum. patet ex hoc, quod deus est prima et precipua persona, contra quam delinquitur in tantum, quod nulli nisi deo peccatur, hoc est, si non sibi, vel nisi in quantum delinquitur contra illum, cum omne delictum contra servum principaliter redundat in dominum.

ideo primo omnium debet deo satisfieri. aliter enim non foret opus precedens penam iuris laudabile, sed peccaretur continue ex mora convertendi ad dominum. nec est quis vere contritus vel deo satisfaciens, dum intendit non satisfacere proximo, sed redire ad culpam. ideo oportet secundo delinquentem in proximum tam active quam passive satisfacere pro delicto; active vel temporalia restituendo vel laboricio satisfaciendo vel dimissionem debiti humiliter expetendo, passive vero ferendo incarceraciones vel alias penas corporales legi-

---

3 factum *ACD* suum B^a 5 reo B^a 7 triumphante et finis sequens meritorius in ecclesia *om. D, add. in marg.* D^1 8 achar *C* achor *D* A^1 *in marg.:* Nota 10 morte B^a 12 A^1 *in marg. sup. miniavit* quomodo debet se habere occidendus 13 debet B^a, *sed, ni fallor, linea per vocem ducta valere noluit* 21 procedens *A* sed AB^aC si *D* 26 pro delicto *iteravit* B^a 28 vere *(?)* B^a

---

4 *v. 18 sqq.*

timas, ubi est insufficiencia aliunde. talis autem pena iuste infligitur, postquam peccatum dimissum fuerit quoad deum, cum aliud sit, peccatum remitti quoad culpam et aliud quoad penam vel satisfaccionem. unde quando sophiste arguunt, quod peccator post contricionem fol. 59b peccati iniuste punitur || ab homine quia pro nichilo, dum est iustus, constat, quod non sequitur, cum punitur pro peccato preterito et sic pro aliquo quia pro iusticia, ymmo illud peccatum manet adhuc in pena, sed non in culpa. et sic iustus in casu iuste suspenditur a iuste eum iudicantibus, a suspendentibus in penam peccati preteriti.

For conscience's sake he is to confess freely his misdoings to the judge, even if human laws do not require it

unde videtur michi, quod peccator potest meritorie se ipsum accusare de commisso aput testes vel iudices, licet leges hominum accusacionem huiusmodi non requirunt. nam quoad forum consciencie vel ius poli pertinencius accusaret reus se ipsum quam testimonium alienum, cum sanitas et caritativa correpcio hominis debet esse sibi ipsi carior atque propinquior quam fratri extraneo. ideo si lex scripture haberet cursum suum ut olim, pocius examinaretur et artaretur accusatus dicere veritatem de se ipso quam frater extraneus, sed propter infidelitatem peccatorum est, quod tam diffuse procedit civilis probacio, quia igitur epyeikes supponit, quod reus cicius incurreret periurium pro salute vite sue quam testes extrinseci. ideo necessitat eos ad testificandum, non negans, quin reo liceat accusare se ipsum, licet non statuat, quod tenetur. nec oportet, ut iure divino peccator procuret, se occidi. oportet tamen omnino, quod armet se virtute ad paciendum mortem talem, si venerit, et preponat mortis eleccionem mendacio eo, quod talis mors iusti foret quoddam genus martirii quia caritativa passio pro

1 A^1 *in marg. minio:* Nota 3 ad deum. cum aliud sit, peccatum remitti quo *om. D, postmodum add.* D^1 *in marg.* 4 quomodo B^a 10 a B^a, *sed superscripto* t *vel* c *corrector* aut *vel* ac *legi voluisse videtur* 11 a *AD* et B^aC 24 epyeikes *A* epikes *C* epiekes *D* epyeikes B^a, *sed* i *in rasura* reus *om. D; C, sed* C^2 *inter rigas addidit* 32 quia *ACD* quod B^a

24 *de* epieikes *deriv. a graeco* ἐπιείκεια *significat id quod decet, aequum cf. De Dom. Div.* 202 ₂₀ *et* 481

iusticia sue pene. nec oportet, quod reus post contricionem ostendat reatum suum populo procurando sibi mortem corporalem, cum stat, quod aliunde magis sibi proficiat et magis meritorie atque legaliter moriatur. si tamen ex interna inspiracione sit sibi evidens, quod sit de voluntate dei, ut taliter moriatur, quod est satis possibile, tunc videtur michi, quod sine reatu homicidii debet procurare antecedens, ex quo mors corporis consequatur. sed ad discernendum illud requiritur spiritus consilii. et pro maiori parte tempore legis gracie melius foret contritum post furtum vivere quam suspendi, et tunc deus non wlt, quod talis non suspendatur.

The defects of the human penal laws

et sic leges humane de punicione hominum usque ad mortem comuniter sunt inuste, cum ignorant, quando reus plene resipisceret et quando non. ignorant eciam quantitatem culpe, pro qua reus pena mortis ad minimum plecteretur, quod testantur varietates in mortibus et quantitatibus furtorum.

ideo, ut alias dixi, lex Cristi est utrobique securior, que utrobique detestatur mendacium et wlt, peccatores vivere et converti. quando autem ex autoritate dei sive iustus sive iniustus occiditur, lex est bona.

et patet, quomodo dicendum est ad sentenciam triplicis argumenti. —

sexto arguitur licencia menciendi eo, quod iuxta proximum capitulum quilibet viator, cui non fit specialis revelacio, debet reputare, se esse predestinatorum novissimum, quod, cum sit ut plurimum falsum et legi dei

---

3 sibi *om. AD* 5 scit B^a 8 consequitur B^a consequetur *CD* 10 tempore *om.* B^a 12 non *om. D* 18 furtorum B^a futurorum *D* futorum *AC*, *sed inter rigas in A aliquis, in C* C^2, *addito* r. *lectionem rectam restituit* 26 cum B^a 28 quod *ACD* et B^a

---

19 *cf. supra I.* 306_7; *fortasse respicit ad De Civili Dominio lib. I (ed. R. Lane Poole) cap. XLV pag. 411, ubi rem tangit, neglectis verbis hic scriptis; cf. de eadem materia Pol. Works (ed. Buddensieg) De Triplici Vinc. Amoris pag. 180* 26 *cf. supra pag. 47*

contrarium, videtur, quod quilibet talis viator debet fol.59c credere falsum legi dei sui contrarium. ‖ omne quidem reputare est credere, et cum omne, quod licite fide creditur, licet asserere, sequitur, quod cuilibet tali cristiano licet asserere, quod sit predestinatorum novissimus, quod notum est oportere esse falsum, cum tantum unus sit novissimus electorum.

Did St. Paul tell a lie when he called himself the 'least of the apostles'?

confirmatur ex assercione apostoli prima Cor. quinto decimo mencientis propter humilitatem, dum asserit: e g o a u t e m s u m m i n i m u s a p o s t o l o r u m, q u i n o n s u m d i g n u s v o c a r i a p o s t o l u s. nec enim fuit minimus apostolorum mole nec virtute, cum plus omnibus laboravit. nec dicetur racio, quod testes aut ioculatores scienter mencientes ex officio vel ioco asserunt sua mendacia, quin evidencius omnis reputans veritatem quantumlibet de tanto asserit ipsam, quia ut sic asserit, illam esse probabilem et sic veram.

hic dicitur, quod omnis cristianus religiose reputans, se esse predestinatorum novissimum, non ut sic mentitur.

pro quo oportet primo notare, quod reputare quandoque accipitur pro ordinare vel ascribere, ut Psal. centesimo sexto dicitur, quod opus Finees occidendi Israeliticum cum Moabitide concumbentem, de quo Num. vicesimo quinto, reputatum est ei ad iusticiam. et talis reputacio competit deo et secundarie sponse sue.

quandoque autem reputare dicit putacionem cum formidine de infallibilitate probacionis, ut patet ex comuni modo loquendi, et capitur nunc in bonum, ut Psal. centesimo undevicesimo: p r e v a r i c a n t e s r e p u t a v i o m n e s p e c c a t o r e s t e r r e, nunc vero in malum, ut Proverb. septimo decimo: s t u l t u s s i t a c u e r i t, s a p i e n s

9 mencientis propter humilitatem, dum asserit *om. A* 15 quamlibet *B^a CD* 20 *A*[1] *in marg. miniavit* reputare 21 CV° *codd.* 25 secundario *D* 29 centesimo duodevicesimo *codd.*

8 v. 9 20 *cf. ea, quae JW de notionibus 'reputare', 'opinari' et 'credere' supra pag. 16 disserit* 21 *v. 30* 24 *v. 6 sqq.* 29 *v. 119* 31 *v. 20*

reputabitur, et illud Ysa. quinquagesimo tercio: reputavimus eum tamquam leprosum.

secundo notandum, quod actus animi dicunt quandoque simplices apprehensiones obiectorum et quandoque dicunt agregative multos actus sive unius potencie sive disparium, ut actus dubitandi quandoque dicit agregative actum credendi vel adherendi uni parti contradiccionis secundum potenciam intellectivam. et cum hoc dicit actum apparendi eiusdem potencie vel potencie volitive, et tales actus videntur comuniter esse in eodem instanti propter insensibilitatem celeritatis unius actus post alium, sicut est de actibus sensitivis. et oportet, ad discernendum tales actus philosophum subtiliter attendere ad circumstancias, potencias et obiecta, ut aliter dubitat philosophus, si rex est Londoniis, et aliter, si perplexus evadet periculum.

A Christian is not to put his trust in his good works, they being merely the work of God's grace

istis suppositis dico tercio, quod pius cristianus debet reputare se electorum novissimum, quia racione sui peccati peccatorem vilissimum. debet enim putare, id est, abscindere ab eo omnem elacionem de bonis operibus, si que habet, considerans, quod tanquam nudum organum dei de mera gracia habet illa. — debet secundo putare, id est, cogitare, quante et quociens ingratus fuerat deo suo, et considerando, quod illa ingratitudo est sibi certa. ingratitudo vero fratris sui undequaque ambigua debet abstinere a temerario particulari iudicio fratris sui, et ex istis tercio elicere putacionem, id est, estimacionem, quod quoad multas ingratitudines sit quocunque alio fratre suo deo ingracior. || et totum hoc vocatur pia re- fol. 59d
putacio humilis cristiani.

1 illud *ACD* idem B^a 3 A^1 *in marg. rubr. litt.:* actus animi actus *om.* B^a, *add. in marg.* 9 actum *om.* B^a 14 potencias (? potenencias) B^a ut *AD* vel B^aC 17 prius *(?) AD* 19 *A in marg. rubr. litt.:* nota 21 quia B^a 23 fuerit *CD* 24 incerta *D, expuncto* in *C* 26 et *om. D* ex *postea inter rigas add. A* 29 A^1 *in marg. infer. fol.* 59^c *rubris litt.:* Quomodo cristianus debet se reputare electorum novissimum *in marg. super. fol.* 59^d: stat plures *(?)* esse vilissimos peccatores et sic novissimos electorum

1 *v. 4*

tunc ad formam argumenti patet, quod minor est falsa. pro quo notandum, quod, sicut quilibet sanctus habet in bono super alios racionem excellencie, sic quilibet sanctus prius lapsus habet in malo racionem excessus nequicie et illam racionem particulariter vel confuse considerans reputat, quod est secundum illam racionem maximus peccatorum. et cum distribucio vel negacio cadit super signum correspondenter ad conceptum comunem vel singularem, patet, quod non obest, sed sonat, multos esse vilissimos peccatores et sic sanctorum novissimos, et per consequens vere reputare, se esse tales. sic enim dicit beatus Johannes prima Joh. secundo, quod novissima hora est, quia inter partes diei peregrinacionis ecclesie particula temporis gracie est hora novissima, non tocius temporis simpliciter, sed illius. et sic intelligitur scriptura cum comuni locucione de summo sacerdote, quod multi sunt summi sacerdotes, quorum unus est reliquo superior, quia quilibet est summus ovilis sui et tamen unus summus simpliciter. et sic potest sane intelligi, quod multorum peccatorum quilibet eorum sit peccator miserrimus. et ita de aliis locucionibus, quas tam scriptura quam populus vere loquitur in excessu. contingit autem, tales locuciones humilitate formatas esse veras ad sensum wlgo equivocum. contingi eciam, alias locuciones consimiles arrogancia dictas esse falsas, nec obest ad sensum equivocum, Petrum esse postremum et tamen Paulo ipso posteriorem, ymmo Petrum esse postremum et ipsum non esse postremum, ut dixi superius capitulo de logica scripture.

Even the Saints were sinners

ulterius quantum ad assercionem reputati dico, quod

4 pius *AD; superscripto* r, *ut* prius *efficiatur, C* 10 consonat B^a 19 tantum B^a 22 quas *radendo aliquis corr. A* 23 humilitate *initium vocis corr. A* 27 et tamen Paulo ipso posteriorem. ymmo Petrum esse postremum *om.* B^a

12 *v. 18* 26 *sqq.: Petrus, Paulus non apostolorum nomina intelligenda sunt, sed more suo 'hominem aliquem', 'quendam' JW intelligi vult, cf. supra I 128* 29 *cf. ex. gr. supra I 22; 34 et saepius*

licet uni omnino certo de suo reputato particulariter consideranti excessum abieccionis vere asserere illud, quod reputat. contingit autem, alium cum formidine reputantem pie abstinere ab assercione, et secundum quod adest vel deest certitudo, sic asserere vel cavere.

unde securum videtur, cum discrecione et prudencia pauca loqui.

St. Paul justified in telling the 'lie' above mentioned

quantum ad assercionem apostoli, tenendum est ex fide, quod non est mentitus in illo dicto propter humilitatem vel devocionem, sed dicit se minimum apostolorum, quia fuit novissimus tempore et per consequens habens pro tunc horam brevissimam completi apostolatus vel tercio consideravit secundum exposicionem beati Gregorii vicesimo quarto Moralium cap. octavo, quomodo persecutus est ecclesiam Cristi, ut patet Act. nono, et secundum illam racionem peccati singulariter conceptam dixit, se esse apostolorum minimum. 'Paulus', inquid, 'cum ceterorum sanctorum solicitudinem in predicacione robustius laborando transcenderet, ut ab elacione se premeret et vires suas in humilitatis gremio nutriret, crudelitatis sue || antique non immemor, apostolorum (fol. 60a) omnium innocenciam contemplatus ait: ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiam dei. et tamen omnium apostolorum primus, quasi accepti principatus oblitus, ac si minus aliquid ipse saperet, in Paulo sapienciam miratur, dicens secunda Petr. tercio: sicut et karissimus frater noster Paulus

1 certe *D* 6 securum *corr. A* 8 *A*[1] *in marg. inf. folii rubris litt.:* ego sum minimus apostolorum, quomodo est intelligendum 9 in *ACD* ex *B*[a] 13 consideravit *B*[a], *in corr. A* desideravit *D; C, sed expuncto* de *et superscr.* con *vocem sanavit* 14 7° *codd.* 21 credulitatis *(?) B*[a]*C* *in extrema parte folii (59*[d]*) cod. A nota memorialis invenitur haec:* antique non immemor. *quae vix legi possunt* *A*[1] *in marg. sup. fol. 60*[a] *minio:* nota de humilitate apostolorum 25 quasi *AB*[a] qui *CD* 26 ipse *ACD* esse *B*[a] 27 miratur *D*[2] *in marg., corrigens* mratur *vel* ·iuratur, *quod in textu verborum scripsit prima manus* 2[a] *om. AD* 28 carissimis *(?) B*[a]

9 *I. Cor. 15 9* 14 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. I 76 pag. 297—298* 15 *v. 1; 21; 4* 27 *v. 15—16*

secundum datam sibi sapienciam scripsit vobis in omnibus epistolis, loquens in eis de hiis, in quibus sunt quedam difficilia intellectu. ecce, Paulus in apostolis miratur innocenciam et Petrus in Paulo miratur sapienciam. quid est hoc, nisi quod sancti viri, dum intenta consideracione vicissim sibi alios preferunt, volancia animalia alarum percussione se tangunt, ut signatur mistice Ezek. tercio? et sic ad volatum eo se alcius excitant, quo humilius alter videt in altero, quod miretur'.

ex istis dictis beati Gregorii notemus primo, quod non wlt, quemquam propter humilitatem mentiri de alio vel se ipso, sed ut vere licet, equivoce ubilibet asserendo vel sine assercione utrimque humiliter reputando destruxerunt sancti humilitate arroganciam et temerarium iudicium, et per consequens ascendendo secundum virtutem per humilitatis gresssum ad maiora profecerant.

But the modern prelates in their sinful selfishness condemn their brethren

notemus secundo, quomodo moderni prepositi secundum scolam diaboli respicientes in eis sublimia, celando turpia, iudicant in fratribus turpia dimissis virtutibus, et sic de sua excellencia contendentes meliorum vitam despiciunt, et quoad fastum secularem dimisso honore ex dignitate officii instar luciferi se extollunt. 'tales', inquid, Gregorius, 'aliorum vitam respiciunt, non quibus humiliando se postponant, sed quibus superbiendo se preferant'. et istam viam anticristi reor esse turbacionem tocius exercitus cristiani. nec dixit apostolus falsum, quod non fuit dignus vocari apostolus, quia intellexit, quod non fuit dignus ex se nec ex vita blas-

---

1 sicut et in B^a sicut in *D, superscripto* et *inter* sicut *et* in *C* 8 eo *om. A* 9 aliter *A, expuncto* i 12 aliquo B^a 13 ut *AD* vel B^aC 15 humilitatem *D* 18 *A*[1] *in marg. miniavit* superbia prelatorum 21 meliorem B^a 23 onere *C* 26 se *om. D* 28 quia in *folii 294 cod. B ultima verba sunt; in marg. inferiore huius folii B*[3] *notavit* Nota, quod apostolus non dixit falsum dicendo, quod non fuit dignus vocari apostolus, quia intellexit, quod non fuit dignus ex se nec ex vita blasfema, quam vixit persecutor *B*[1] *in marg.:* Nota

---

8 *cf. Ezech. 3 13: audivi vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram* · 24 *cf. ibid. pag. 298*

St. Paul does'nt boast of his own worthiness, but praises God's grace

fema, quam vixerat persecutor. unde quia vitam illam sibi odibilem habuit singulariter impressam in anima, ideo pro illa negat, quod est dignus vocari apostolus, sed concedit, quod post dignitas apostolatus fuit data sibi ex gracia. gracia, inquid, dei sum id, quod sum. et patet, quod apostolus docet dicere veritatem tam in bono quam in malo semper ad laudem dei et utilitatem ecclesie, sed numquam mentiri, licet male ipsum intelligens menciatur.

septimo arguitur, quod licet mentiri eo, quod licet paciendo decepcionem dei, quidquid deus dixerit, homini affirmare. quis, queso, puniet aut convincet taliter mencientem, aut quomodo taxabitur pena tanti mendacii ad penam mortalis vel mendacii levioris?

in isto argumento tanguntur tria. primum stat in noticia quiditatis mendacii, de quo dictum est, quod sumitur nunc materialiter pro dicto mendacii, cuiusmodi est omne dictum vel factum contra legem dei, sed mendacium formaliter intellectum est defectus simplicitatis, qua creatura racionalis dicitur formaliter mendax, et || ille est omnino peccatum, sicut et omne peccatum est fol. 60^b mendacium. et patet, quod nullum mendacium formaliter dictum est passio vel pena peccati, sed est defectus veritatis, in quem mendax incidit in penam peccati. et sic primum mendacium est omittere dicere veritatem, sicut peccatum omissionis precedit peccatum commissionis. omnes igitur peccatores commutaverunt veritatem dei in mendacium, sicut loquitur apostolus Rom. primo, quia debuerunt intellectu et affectu pure tendere in primam veritatem, sed declinaverunt duabus viis omittendo cultum simplicem veritatis, quod est mendacium.

---

5 gracia *om.* B^a, *locus inter* ex *et* gracia inquid *rasus et vacuus relictus est* 15 A^1 *in marg.:* Nota *in marg. infer.* A^2 *notavit* Mendacium intelligitur < materialiter / formaliter
18 D^5 *in marg.:* mendacium 21 A^1 *in marg. super. fol.* 60^b *minio:* subtilia de mendacio

---

6 *cf. supra pag. 10* 28 *v. 25*

sed dubium posset esse, si deus dicit decepto suo falsitatem, dum tradit eum in sensum reprobum. et videtur omnino, quod deus non potest dicere falsitatem. dicit tamen omnem creaturam et per consequens dicit et asserit sensum reprobum sive falsum non secundum racionem qua reprobus, sed secundum racionem qua creatura dei, cui ex defectu hominis et non a deo inest obliquitas, mendacium aut falsitas. et sic deus dicit sensum falsum, qui non est sensus suus, licet ille sensus sit suus, sicut hoc capud est dei et tamen non est capud dei. et ita deus mendaces, qui omiserunt colere eum, tradidit in sensum reprobum, ut faciant ea, que non conveniunt, cum deus intendebat omne positivum in opere peccatorum, sed non tradidit eos in sensum huiusmodi, ut non conveniant ea, que faciunt, quia tunc deus intenderet disconvenienciam. omnem enim actum intendit deus et omnem finem positivum, qui exinde sequitur, sed eo ipso, quo fit actus peccati, peccator intendit unum finem, quem oportet deficere, et necesse est, omne mendacium frustrari a fine, quem mendax intenderit, cum deus sit forcior quam pater mendacii. nam omnis peccator intendit bonum beatitudinis ex quocunque actu peccati, quem fecerit; quem finem oportet deficere ex peccato. nemo enim facit aliquid nisi gracia boni, ut nemo mechatur nisi propter bonum delectabile. et sic de quocunque actu peccati, in quo desideratur finis bonus, et per consequens in quodam confuso involucro beatitudo et per consequens ipse deus. sed oportet, finem illum frustrari quoad illacionem huius medii, cum sit mendacium abducens a tramite veritatis.

May a lie be justified through the good intention, which gave rise to it?

quoad secundam difficultatem quesitam patet, quod necesse est, veritatem punire omnem mendacem propter

4 *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg.:* quomodo deus dicit sensum, qui est falsus 6 reprobet *B*[a] 9 qui *ACD* quod *B*[a] 12 bene faciant *CD, sed C*[2] *(?) expunxit* bene 21 intenderit *in fine corr. A* sit *om. D* 31 *A*[1] *in marg. rubr. litt.:* nota

11 *cf. Rom. 1 25* 28 involucrum = *fasciculus*

He who tells a lie leaves the way of truth and falls into punishment

offensionem in eam, quia, ut dicit Augustinus tercio De Libero Arbitrio vicesimo quarto, omne peccatum pena essencialis consequitur; magnum igitur malum est, viam veritatis deserere, cum ut sic sit mendax a veritate distancior. potest autem homo probabiliter convincere fratrem suum super mendacio, cum potest docere ex famoso modo loquendi, quod vincendus dixit taliter assertive, et quod illud sit falsum, potest convinci racione testimonio vel scriptura. et si dicatur, alium nescire, ad quem sensum hoc dixerit, et utrum assertive vel reputative potest patere, ad quem sensum fuit pertinens ipsum loqui, et si impertinenter sophisticatus est menciendo, puniendus est ut mendax, || cum homo potest fol. 60c mentiri dicendo veritatem. quamvis enim iocose menciens non asserat in conciencia suum mendacium, tamen asserit ipsum in apparencia, cum dicit ipsum tamquam verum, que duplicitas in consciencia et apparencia includit culpam mendacii. unde si talis contenciosus mendax reciperet a proximis secundum suam proterviam, foret omnino infamis exutus a comunicacione cum fratribus. sicut enim ipse dixit, proximum ignorare sentenciam ligwe sue, sicut et ignorat secundum loquelam, per quam exprimit sensum suum, ymmo cum dicit, licere mentiri, ipse potuit mentiri in explanando sentenciam verbi sui. et ita, ut protervit sensus suus, est cuicunque alteri omnino inevidens, sic videtur michi, quod talis non reciperet ex comunicacione loquele beneficium fraternum, sed ipso petente panem proximus porrigeret sibi lapidem, et sic de aliis subsidiis postulatis. omnis igitur finis comunicandi cum taliter mendaci foret frustratus eciam plus, quam credendo sonum lapidis, quia ipse perverteret finem operacionis nature plus quam inanimata per se sonancia.

---

3 malum igitur malum *A* 8 et *om. D; C, sed inter lin. add. prima manus* 13 A^1 *in marg. sup. cum sig. marg. miniavit* nota de duplicitate mendacii 22 sicut AB^a, C^2 *inter lineas* sic *D* *om. C* secundum *corr. AC* sensu B^a suam *in loco raso D* 25 quicunque *AD* 27 reciperet *corr. in fine A* recipit *D* 30 cum B^a non *AD* *om. C*

et patet conclusio Augustini, quam sepe repecii, quod periret humano generi comunicacio ligwe et periret sibi veritatis autoritas, si licitum est mentiri. non enim foret tunc fides adhibenda impositoribus terminorum, que cum forent impossibilia et finem nature ac comunicacionis ligwe hominum destructiva, patet, quod necesse est, homines credere signis inanimatorum et magis hominum. aliter enim periret fides et sciencia, que secundum philosophos ex sensu oritur. sicut igitur natura ad nostrum mutuum subsidium dat nobis vocem et sensum comunicandi concorditer in conceptu, sic debemus isti fini nature intendere et non abutendo mediis nature plus quam bestie variare. unde, velit nolit talis proterviens, contingit, fratrem suum probabiliter noscere sensum suum, et sic quod in casu asserendo falsum committit mendacium.

If lies be allowed, faith as well as science will perish

nec valet illa Achademicorum protervia, qua hodie dicitur, quod nemo iudicaret de malicia operis fratris sui eo, quod latet intencio et substancia operis, ut inquiunt, potest bene fieri. evidencia enim, qua arguitur a proposicione de possibili ad suam de inesse decipit hoc ponentes, nec tunc solum tolleretur omnis comunicacio cum hominibus in loquela, sed specialiter destrueretur lex ewangelica de correpcione fraterna, lex ecclesiastica de correccione subditorum prelatis ecclesie et lex politica de probacione in bono vel in malo capta a testibus. ideo ista posicio se ipsam destruit.

and so will perish social intercourse between men, the law of Christ and of the Church

licet autem cristiano prudenter de malicia proximi iudicare; primo iudicando se ipsum, ne contaminetur peccato consimili iuxta illud Matth. septimo: ypocrita,

10 nostri B^a 12 mediis B^aD terminis *(expunctum)* mediis *A* signis *C, sed prima manus cum sig. marg. corrigendo adscripsit margini* mediis 17 D^2 *in marg.:* Nota valet *AD, (?) C* videt B^a 19 D^2 *(?) in marg. notavit* de correpcione fraterna 26 in *om.* B^aCD; *A, sed inter rigas add. aliquis* A^1 *in marg. miniavit* Iudicium de proximo

1 *cf. supra I 157; cf. etiam C. J. C. Decr. I c. 7 Dist. IX* 17 *cf. ea, quae Augustinus de hac protervia variis locis subtiliter disputat Opp. tom. XI 220; 262; 577; XII 393* 30 *v. 5*

eice primo trabem de oculo tuo. secundo habendo probabilem evidenciam, licet non demonstrativam, quod opus sensibile sit factum contrarie legi dei, quia de alio opere et iudicio temerario dicitur Matth. septimo: nolite iudicare et non iudicabimini, et tercio, quod intencio sit cum dolore de peccato proximi, ut tali iudicio emendetur. unde Matth. sexto dicitur: si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. de ista materia alias diffuse || pertractavi. fol.60d

Venial and mortal sins distinguished and criticised

quoad tercium punctum patet, quod dei veritatis est taxare gravedinem mendacii. unde correspondenter dicendum est de distinccione mendaciorum mortalium et venialium, sicut dictum est libro quinto capitulo de distinccione gravedinis peccatorum, cum ex equo omne mendacium sit peccatum. in viro autem, cuius status debet ex professione esse ultra secularem perfectus, videtur michi, quod quodlibet vocale mendacium foret mortale. et hoc intelligunt doctores ponentes, omne mendacium in viro perfecto esse mortale, hoc est, in viro, qui inmediate ante mendacium est perfectus. quomodo loquitur scriptura? Rom. quarto concedens, quod deus iustificat impium. nec contradicunt isti sentencie contenciose sophisticantes, quod, licet nullum peccatum sit mortale in viro perfecto, tamen in viro imperfecto quantumlibet leve mendacium est mortale, cum in criminoso, qui est imperfectissimus, quantumcunque leve peccatum commiserit, ipsum racione concomitancie est mortale. — tales autem equivocaciones non tangunt difficultatem.

---

7 6° *om. B^a^* 9 *A*[1] *in marg. super. fol. 60^d^ rubris litt.:* omne vocale mendacium in viro perfecto est mortale; *in angulo dextro aliquis scripsit* taxare, *notans verbum quoddam paginae sequentis, quod corrigere sibi proposuerat* 11 taxare *radendo aliquis correxit A* 15 cuius *bis, prius expunctum C* 21 4° *in lacuna supplevit A lacuna B^a^CD* 27 concomitancie *B^a^D* comitancie *A, sed superscripto* con *emendavit aliquis*

---

4 *v. 7* 7 *v. 22* 9 *cf. supra I 128* 13 *Summae libro V, cuius editio in manibus Loserthii est, nondum publici iuris facto, hunc locum conferre non potui* 21 *v. 3; 7—8*

videtur enim, quod omne mendacium sit mortale, quia omne peccatum, pro quo deus perdet subiectum, est mortale; sed Psal. quinto deo dicitur: perdes omnes, qui loquntur mendacium, ergo omne mendacium est mortale. nemo enim mentitur vel est mendax in omissione aut commissione, nisi proporcionaliter loquatur mendacium.

confirmatur ex hoc, quod omnis mendax in quantum huiusmodi deserit veritatem et per consequens deum suum. quomodo, queso, posset intencio fallendi excusari, quin contrariatur regulis caritatis, cum nemo wlt, se falli? *A liar despises God, truth, charity*

ideo videtur michi, quod omne mendacium explicitum, in quocunque fuerit, quodammodo est mortale, et sic omnes, qui loquntur mendacium, formaliter intelligo, quodammodo a veritate sunt perditi perpetuo, si finaliter perseverent, et temporaliter, si finaliter resipiscant.

unde inter alias cautelas diaboli per hoc excecat genus hominum, quod introducit spissim peccata in homines vel sub pallio, quod non sunt peccata, vel peccata levia sub colore, quod excusent peccata graviora, minime ponderanda, et iste error continuatus in populo pervertendo gentem induceret hereses graviores. sic enim optinet abusus in humanis legibus, quod tam mendacium quam periurium in contendentibus creduntur condiciones laudabiles, sic quod in testium examinacione et deposicione, in querele proposicione et appellacione mendacium superhabundans inseritur pro cautela, cum terrebit partem adversam ex defamacione et falsa testificacione. sed iuxta principium menciencium licet imponere quotlibet falsa proximo et de omnibus unum, quodcunque libuerit, eligere ad probandum. sic igitur *Not to call a sin a sin, is diabolical sophistry*

2 A^1 *in marg. infer. folii cum sig. marg. rubr. litt.:* omne mendacium est mortale et multa subtilia de illo 17 A^1 *in marg. min.* nota 19 homine B^a 20 excusent *C; in fine corr. A* excusant B^aD 23 oportet B^a 29 licet imponere *bis, posterius expunctum C* 31 quodcunque *A* quodque *CD;* B^a, *sed addito in marg.* cum B^1 quodcunque *legi maluit*

3 *v.* 7

secundum fidem scripture, si lex Cristi de cavendo mendacio fuerit, quantum debet, inter homines practizata, superflueret habere quamcunque legem humanam.

We can dispense with any human law, also in the Church, if we have Christ's laws in our hearts

unde in penam peccati theologorum est, quod ecclesia sit tot humanis tradicionibus onerata. si enim omnino abesset ab ecclesia peccatum ligwe, quomodo omitteret cristianus, laudare deum vel corripere fratrem || secundum regulas legis Cristi, aut quomodo verbis irritatoriis gigneret pugnas, lites vel dissensiones in populo, aut quomodo sine cartis aut aliis ritibus adinventis sufficeret verbale testimonium cum memoria proximorum? esto quidem, quod fur captus generaliter confiteatur delictum, et quod positus in adopcione fideliter spondeat, quod non de cetero sic delinquet, nonne foret sic melius, quam ad dampnum sui atque reipublice suspendatur? correpcio vero fraterna faceret fidem servari in spondentibus. fol.61a

dubitant autem logici posito, quod Petrus caritative et firmo proposito iuret, quod non amplius sic peccabit, et victus a concupiscencia frangat votum in posterum, utrum pro tempore periurii fuit mendax. videtur, quod non, quia tunc peccasset mortaliter, habens intencionem fallendi consequens contra casum; sed videtur, quod sic, quia pro illo tempore fuit periurus, sicut patet de absolucione ex consciencia expectanda. ex quo videtur, quod fallendo se et populum mentitus est in decepcionem pacis populi periurando. non enim oportet, quod post infraccione voti incurrat vocale periurium sive mendacium, sicut patet de quiditate et distinccione peccatorum et de forma expositorie arguendi.

hic videtur supponendum, quod opera temporaliter distancia componunt unum opus, et sic opus posterius inficit primum opus, cuius caritas dependet a futuro. et

3 quamtumcunque *D* 5 honerata *B^a* 13 adepcione *B^a* 14 nonne *ACD* non *B^a* 18 *A*[1] *in marg. min.* dubium 19 non in amplius *B^a* 25 expetenda *B^aCD* 26 decepcione *D* 27 periurando *C, corr. A* peiorando *corr. D* peierando *B^a*

18 Petrus = '*homo aliquis*', *ut logici* '*Gaio*' *et* '*Balbo*' *in scholis solent uti, cf. supra I 128₁*

sic Petrus non fuit in gracia nisi secundum quid pro mensura bone voluntatis; et posterius opus per precedens inficitur, que infeccio est in tempore amplectente ambo opera. et sic iuramentum non incipit infici, sed pro illo tempore agregato inficitur et manet ad tempus falsum speculative sine culpa et post fuit falsum moraliter. post dico pro tempore secundum partem posteriori, et sic non, quandocunque manebit hoc iuramentum, manebit meritorium, ut alias diffuse dicitur.

CAPITULUM UNDEVICESIMUM.

Holy Scripture in all its parts is true

Redeundo igitur ad materiam secundi argumenti tacti in principio capituli quinti decimi videndum est primo, quomodo autoritates allegate intelligende sunt catholice, quia ex testimonio sanctorum non debent intelligi sic blasfeme, dicente Augustino libro Super Matth. sermone sexto decimo: 'cum corde nostro nos concordemus, et scriptura sancta in nulla parte discordat'. ideo, ut sepe dixi, est pudenda evidencia: scriptura non est vera ad literam, ad verbum vel ad sensum carnalem male elicitum, igitur scriptura sacra est falsa ad talem sensum.

quantum ad tres autoritates dictum est superius capitulo *tredecimo,* quomodo verum est de virtute sermonis,

---

1 quod B^a 2 per *D, om.* B^aC*; A, sed in marg. add. aliquis*   precedens *D, in marg. iteravit* D^2 7 posteriorem B^a 8 quantumcunque *D*   9 alibi B^aCD 10 Cm 19m A^1 *in marg. rubr. litt.*   Cam 18m B^aCD *in marg.*   redeundo *corr. A*   15 *inter* libro *et* super *cuncti codd. lacunam exhibent; et sic saepius infra, ubi patres testes citantur; non testabor*   16 16° B^aD, A^1 *in marg.* 6° *C; A in textu*   18 non *AD*   sacra non B^a, non *C, sed prima manus inter rigas add.* sacra

---

9 quo loco JW in libris hucusque publici iuris factis hanc propositionem de natura operum temporaliter distantium disputet, invenire non potui; de 'quandalitatibus indivisibilibus temporis et mundi' cf. Trial. cap. II pag. 80 sqq.   12 cf. supra I 378 sqq.   15 cf. Opp. tom. VII (Sermo LXXXII de Verbis Evang. Matthaei) 443; ibid. (Sermo LI de Concordia Matth. cum Luca) 285   22 cf. supra pag. I 304 sqq.

quod doctrina Cristi non est Cristi, sed ipse Cristus. et cum Cristus sit duarum naturarum utraque, quomodo est verum, quod pater maior est Cristo quoad Cristi humanitatem, et tamen Cristus est equalis patri quia secundum divinitatem?

Difficulty in the interpretation of John 12

sed illud Joh. duodecimo: qui credit in me, non credit in me, habet novam difficultatem. unde doctores varie exponunt illud, quilibet sine repugnancia || satis catholice, doctor autem de Lyra exponit illud (fol. 61b) sic: qui credit in me, non credit in me, scilicet solum; 'aliter', inquid, 'esset contradiccio, ideo sequitur: sed in eum, qui misit me. quia una est fides patris et filii et una visio, que succedet fidei; ideo sequitur: qui videt me, videt eum, qui misit me, quia pater et filius sunt una simplex essencia, licet distingwantur in proprietate relativa. natura autem relativorum est, quod cognito uno cognoscitur et reliquum, cum sunt similia natura et intellectu'.

alium autem sensum magis subtilem et profundum, licet huic consonum, exprimit Augustinus Super Joh. omelia quinquagesima quarta. pro cuius exposicione notandum primo, quod aput Augustinum fuit hec fides famosa, quod Cristus est trium naturarum quelibet. patet hoc omelia quadragesima septima. secundo notandum,

1 cum *ACD* tunc *B*[a] 6 10? *cuncti codd.* 8 quilibet *B*[a]*C, correxerunt AD* 9 *A*[1] *in marg. sup. fol. 60*[b] *notavit* Exposicio illius Joh. X°: Qui credit in me. non credit in me 11 id. *quae sequebantur erasa B*[a], *in marg. add. B*[1] o. *ut* ido *legi voluisse videatur* 17 sint *B*[a]*C* 18 simul *B*[a]*CD* 19 *B*[4] *in marg. add.:* nota intellectum illius scripture: qui credit in me. id est. qui credit in me secundum divinitatem. non credit in me, id est *(haec duo postmodum inter rigas addidit aliquis)* non vel sic credit in me secundum humanitatem. hec Augustinus Super Joh. omelia LIV

2 cf. eandem sententiam Trial. lib. III cap. XXVII pag. 223 sqq.; De Beata Incarnatione cap. IX pag. 143; 'duplex forma, deitas et humanitas' ibid. pag. 41 et 126 6 v. 44; cf. ea, quae de hoc dicto Jesu Christi subtiliter et diffuse disputat, August. Opp. tom. IV (Tractatus LIV in Joh. Evangelium) 859 sqq.; cf. etiam supra pag. 3 9 cf. Opp. V pag. 1216 20 cf. Opp. tom. IV 859 24 cf. ibid. 808—810

quod humanitas Cristi sicut et quelibet creatura ac Cristi divinitas dicuntur esse equivoce. ex quo patet tercio, quod hic non est contradiccio, sed summa subtilitas in logica ac metaphisica: qui credit in me, subintelligendo secundum divinitatem, non credit in me, suple secundum humanitatem. nemo enim credit in naturam vel personam nisi in deitatem. ideo dicitur in simbolo: 'credo in deum patrem, credo in Jesum Cristum, et credo in Spiritum Sanctum'. 'nullus', inquid Augustinus, 'apostolorum audebat dicere: qui credit in me etc. credimus enim apostolo, sed non credimus in apostolum, non enim apostolus iustificat impium'.

It is Christ who justifies the sinner, not one of the apostles

ex istis colligitur, quod increpandi sunt, qui viciant hanc scripturam tam salubriter ac subtiliter a Cristo positam ad elidendum hereses, quas Cristus scivit de ipso in ecclesia successuras, ut aliqui negaturi erant eius divinitatem sicut Arriani et Sarraceni, alii autem eius humanitatem ut Fotiniani. ideo complectendo utramque naturam dicit subtilissime quoad logicam: qui credit in me, non credit in me, 'ne', inquid Augustinus, 'totum, quod de Cristo creditur secundum hominem crederetur. ille, inquid, credit in me, qui non credit in me secundum id, quod me videt', sed credit in patrem, et per consequens credendo patrem credit, ipsum 'habere filium naturalem et equalem' super filios adopcionis. ideo dicit Joh. quarto decimo: creditis in deum et in me credite. 'non', inquid Augustinus, 'a se abstulit credentis fidem, sed voluit in forma servi remanere credentem.' ideo, ne putetur excludere omnino fidem credendi in eum per hoc, quod dicit: sed in eum, qui misit me, statim subiunxit exhortativum ad videndum

10 Augustinus *in marg. adscr.* A^1 *om. in textu A* 18 ut *inter lin. post suppletum A* fontiniani B^aD *(distincte scriptum)* fontiani *A* 19 naturam *om.* B^a 24 in patrem B^aCD 25 adoptivos B^aD 26 10° B^aCD 28 voluit B^a noluit *D* voluit *C cum expuncto* v *et superscripto* n noluit *A, sed incertus sum, utrum ille* n *an* v *legi maluerit* 31 iniungit B^a iniunxit *CD*

10 *cf. ibid. 860* 18 *de 'Fontino' et eius sequacibus cf. supra I 305 4* 20 *cf. ibid. 860* 26 *v. 1*

supremam naturam in ipso, secundum quam est persona dei, quando sic infert: qui videt me, suple, secundum naturam primam absconditam, videt eum, qui misit me, quia impossibile est, fide formata videre unam personam divinam, nisi videatur et quelibet.

grande itaque peccatum est dampnare tam subtilem logicam Cristi in fomentum precipue fidei seminatam. idem est hoc secundum Augustinum et infirmum contempnere medicinam. unde Ambrosius Epist. quadragesima sexta contra quendam Apolinaristam negantem, quod Cristus pro nobis servitutem susceperit, 'apostolus', inquid, 'clamat, quod formam servi acceperit, || hoc munimentum, hec spes est fidei nostre; qui hanc destruit, destruetur ipse' et sequitur: 'servus peccatum, obprobrium, maledictum factus est pro nobis Cristus, agnus, vermis et multa similia, que nemo dubitabit dicere, cum pie scripta sunt', et declarat sensum ex scriptura secundum naturam duplicem. licet igitur moderni remurmurent contra scripturam, tamen unum restat nobis solacium, quod sicut oculus strabonis vel aliter defectivi non inficit rectum librum, sicut nec error aliorum sensuum falsificat suum verum obiectum, sic nec terror intellectus sinistre concipientis scripturam sacram falsificat ipsam, sed forte ad sui dampnacionem fabricat scripturam

fol. 61^c

All subterfuge and misinterpretation of the modern doctors cannot impair Scripture truth,

1 supremum B^a 5 nisi et videatur B^a 6 depravare B^a 9 XXXVIII^a *codd.* 12 A^1 *in marg. super. fol.* 61^c *add.* nota, quomodo solus pater scit diem iudicii munimentum *adscripsit* D^2 *margini, nomine in textu indistincte scripto* 13 nostri B^a destruit *margini adscripsit A* 20 defectiu *D, qui expuncto* u *legi voluit* defecti defectum *expunxit A in textu, adscr.* A^1 *in marg.* defective 21 sensuum *om. D*

9 *S. Ambrosius, episcopus Mediolanensis, fide, pietate, constantia, eloquentia nulli suae aetatis secundus, obiit a. 398. editionum operum eius memoratu dignae sunt editio ex rec. Maurinorum (J. Frischii et Nicol. Nurriti) Paris. 1686 et 1691, 5 tom.; Venet. 1748 sqq. 4 tom.; Ballerini, Mil. 1875 sqq. 6 tom.; Migne, Patrol. II 14—18, qua ego usus sum; cf. Fabricius, Bibl. lat. I 224* 10 *de Apollinaristis cf. supra I 305* 12 *cf. Migne, Patrol. I 16 pag. 1145* 14 *cf. ibid. pag. 1146—1147*

erroneam patris mendacii, simplicium sophistice deceptivam.

nor give any proof of a christological difference between Father and Son

et sic intelligenda sunt multa, que Cristus dicit de se humanitus, ut de die finalis iudicii dicit: de die illa et hora nemo scit neque angeli celorum nisi solus pater, et Marc. tredecimo dicitur: de die illa nemo scit neque angeli neque filius nisi pater. super quo Augustinus Matth. serm. nonagesimo septimo de die novissimo huius seculi: 'audistis, quia nesciunt eum neque angeli celorum neque filius nisi pater, ubi quidem est magna questio, ne carnaliter sapientes putemus aliquid patrem scire, quod nesciat filius'. wlt autem celestis philosophus docere nos, quod sciencia creaturarum, que est accidentalis, actus vel habitus dicitur equivoce respectu divine sciencie, que non potest esse nisi eterna et non accidentalis, ita quod humana sciencia dicitur respectu sciencie divine non sciencia. — wlt secundo magister noster nobis dicere, quod eadem in numero est sciencia trinitatis, que originaliter attribuitur deo patri. unde Augustinus, ubi supra, cum dixit: 'pater scit, ideo hoc dixit, quia in patre filius scit. quid enim est in die, quod non in verbo factum est, per quem factus est dies?' — et patet tercio, quod racione equivocacionis notande hic non est repugnancia vel falsitas de nesciencia diei iudicii. nam nemo scit illum diem, si non pater, nec aliqua persona scit illum sciencia increata nisi sciencia comuni vel sciencia originata a patre. non tamen negatur, quin homines et angeli possunt scire illum sciencia creata ex participio dei sui. ideo loquendo

---

1 so^{ce} *D, breviatura ambigua, quae aetatis illius nullo modo propria est; D*^{2}*, de illa dubitans,* sophistice *in marg. add.* 8 super Matth. B^aD XXI° *codd. cuncti* 13 creature B^aD creaturarum *C, sed* rum *punctis subscriptis delevit aliquis* 16 quod *ACD* ut B^a 18 nobis *in corr. A* 28 posunt B^a*, inter* o *et* s *littera aliqua erasa est* 29 ex *(linea delet.)* sciencia *D*

---

6 *v. 32* 8 *cf. Opp. tom. VII (Sermo XCVII De Verbis Evang. Matth.) 515; cf. etiam VII 823 cf. 2436* 20 *cf. Opp. IV 515*

de sciencia creata dicit Luc. decimo: n e m o s c i t, q u i s s i t p a t e r n i s i f i l i u s, e t c u i v o l u e r i t f i l i u s r e v e l a r e. equivocaciones igitur magistri nostri Cristi oportet nos notare, ne seducti in sensu scripture desit nobis autoritas allegandi, et sic preter exercitacionem meritoriam, quam Cristus ordinavit suis discipulis studentibus equivocaciones huiusmodi et preter occultacionem, qua voluit sensum suum occultari infidelibus et indignis, reliquit nobis doctrinam salubrem, ne curiositate culpabili calculemus circa particularem scienciam diei iudicii. ideo dicit Augustinus, ubi supra: 'nemo querat novissimum diem, quando futurus sit, sed vigilemus omnes bene vivendo, ne novissima dies cuiusque nostrum nos inveniat imparatos'. ignorancia quidem nostre predestinacionis, || nostre mortis et finalis examinacionis cum eis similibus, fol. 61d licet indicent nostram miseriam, tamen cedunt humilibus in virtute meriti Cristi ad gloriam.

The meaning of 'negatio' and 'falsitas'

secundo principaliter videndum est, in quo stat negacio alicuius. pro quo videtur, quod, sicut concedere rem est concedere, ipsam esse, sic negare rem est negare, ipsam esse. et correspondenter de noscere, scire et credere cum suis oppositis. sed preter istam significacionem negare sumitur comuniter pro diffiteri dictum vel amiciciam alicuius. primo modo loquendo nichil negatur nisi falsitas infinite intellecta, ut puta, quod deus non est, et sic de similibus. falsitas autem, que est privacio denominans, subiectum esse falsum, est

---

2 B^3 *in marg. addidit* Nota intellectum illius textus: nemo scit diem iudicii nisi pater. nam nemo scit illum diem, si non pater, nec aliqua persona scit illum sciencia increata nisi *etc. usque ad* participacione 3 A^1 *in marg. rubr. litteris:* equivocaciones Cristi 9 incuriositate B^a B^3 *in marg.:* ne incuriositate culpabili calculemus circa particularem scienciam diei iudicii. dicit Augustinus nemo *etc. usque ad* nostrum inveniat nos impreparatos 10 *C in marg.:* Nota 13 cuiuscunque B^a 14 A^1 *in marg. super fol. 61*^{d}*:* de negacionibus in scriptura sacra; *paulo inferius:* qui peccat, negat deum *eadem manus, ut videtur, rubr. litt. addidit*

---

1 *v. 22* 11 *cf. Opp. IV pag. 515*

veritas, ut patet secundo Soliloquiorum sexto. sed prima falsitas videtur esse non entitas. et isto secundo modo loquitur scriptura sepius, et Luc. duodecimo dicit veritas, quod, qui negaverit ipsum coram hominibus, negabitur coram angelis dei, quia secunda Thym. secundo scribitur: si negaverimus, ille negabit nos.

To deny God is a deadly sin

ex istis videtur, quod omnis peccans mortaliter, negat deum. patet ex hoc, quod diffitetur scolam Cristi ac eius amiciciam, nec refert, sive in factis sive in verbis hoc fecerit quoad racionem negacionis analoge. unde ad Tytum primo dicit apostolus de pseudoapostolis in ypocrisi docentibus propter questum, quod confitentur, se nosse deum, factis autem negant, cum sint ad omne opus bonum reprobi.

and a blasphemy,

secundo videtur, quod omnis peccans mortaliter est blasfemus, quia omne negare deum est blasfemia, omnis peccans mortaliter negat deum, igitur conclusio. unde sicut virtutes, sic et vicia sunt connexa, et sic intelligitur blasfemia Petri, de qua Matth. vicesimo sexto, Marc. quarto decimo, Luc. vicesimo secundo et Joh. undevicesimo. concessit autem Petrus, Cristum esse, sed mentitus est. unde in Canone undecimo quest. tercia capitulis 'Abiit', 'Estimant', 'Non solum' sub autoritate Augustini sic scribitur: 'non solum abnegat Cristum, qui dicit, eum non esse Cristum, sed ille eciam, qui negat, se esse cristianum. dominus enim non ait Petro: discipulum meum te esse negabis. negavit tamen Cristum,

---

4 quod *in marg. adscripsit A* ipsam B^a 8 B^3 *in marg. notavit* hic notatur, quod omnis peccans mortaliter negat deum. ideo dicit apostolus ad Titum I^o de pseudoapostolis in ypocrisi docentibus propter questum, quod confitentur, se nosse deum, factis autem negant, cum sint ad omne opus bonum reprobi. et cum negare deum sit blasfemia, omnis peccans mortaliter est blasfemus 14 nosce *D* autem *ACD* aut B^a 20 26° *ACD* 16° B^a

---

1 *cf. Augustini Opp. tom. I 451* 3 *v. 9* 6 *v. 12* 12 *v. 16* 20 *v. 69 sqq.* 21 *v. 66 sqq.* *v. 55 sqq.* *cf. Joh.* 18$_{15\ sqq.;\ 25\ sqq.}$ 23 *C. J. C. I c. 83—85 C. XI q. 3 pag. 666—667*

cum se negavit esse eius discipulum. quid autem aliud fecit isto modo, quam quod se negavit esse cristianum'? et sequitur: 'an apostolus Petrus, sicut quidam eorum favore perverso excusare nituntur, Cristum non negavit, quia, interrogatus ab ancilla, hominem se nescire, respondit? timendo enim mortem incidit in mortem. quanta enim vita est, confiteri Cristum, tanta mors est, negare Cristum'.

and so is the intentional denial of the truth

tercio videtur, quod scienter negare scripturam sacram ut falsam et impossibilem est blasfemum. nam quicunque negaverit legem dei, diffitetur, se esse sub lege illa vel hominem legium dei sui, quod omnino sapit blasfemiam. et tales potissime sunt pervertentes scripturam sacram de conversacione et pauperie Cristi, de quibus Petrus prophetavit secunda Pet. secundo cap. dicens: in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas || perdicionis, et eum, qui fol.62d
emit eos, dominum negant. que prophecia utinam non verificetur de nostris prepositis negantibus post dotacionem ecclesie, quod Cristus et apostoli sui ex mandato suo duxerunt inopem vitam exproprietarie! talis enim est mendax nec differt, sive verbis sive factis negaverimus, nisi quod factis negans gravius peccat quam negans nudis verbis. unde credo, quod clericus, qui professus est legem Cristi, declinando ad seculum peccat gravius quam datus Judeus verbaliter negans Cristum. talis enim clericus est ut plurimum irrevocabiliter tamquam apostata obstinatus, quem plus offendit locucio de paupertate ewangelica, de ablacione temporalium et de excellencia status expropriatarii supra civile dominium, quam offendit perdicio gracie et virtutis lapsus persone vel populi in quantumlibet grave peccatum vel quantum-

---

9 A^1 *in marg. infer. folii miniavit* grave est negare scripturam sacram 14 sacram *om. D* 15 2a *om. A* 17 A^1 *in marg. super.:* contra negantes ewangelicam paupertatem 21 dixerunt B^a 25 confessus *D; C, sed expuncto* con *et superscripto* pro C^2 *restituit aliorum lectionem* 32 quemlibet B^a

---

15 *v. 1*

cunque notoria iniuria facta in deum. cuius rei testis est inquieta perturbacio et diligencia solicita vindicandi. de Judeis autem dicit Petrus Act. tercio: vos autem sanctum et iustum negastis, et tamen, ut dicitur Act. quarto, multi eorum, qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus eorum quinque milia. nos autem non possumus excusare nos ab infidelitate, qui post professionem cristianitatis tam verbo quam opere negamus fidem scripture, sumus in capitulo eius, de quo dicit apostolus prima Thymo. quinto, quod, qui fidem negat, et est infideli deterior.

To make a difference between the meaning, the author gave to a biblical phrase, and its literal meaning is a trick of the slanderers

nec valet excusacio cogitata, qua fingimus, nos non negare sensum autoris, sed sensum verbalem erroneum, tum quia imponimus calumpniam scripture, intelligentes ipsam ad sensum indebitum, tum quia sensum, quem fingimus, sequimur in effectu, tum tercio, quia negamus scripturam ut plurimum ad sensum domini, quod, ut in uno exemplo ostendatur de omnibus sibi similibus, capiatur textus Marc. decimo: ecce, ascendimus Ierosolimam, et filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condempnabunt eum morte et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et tercia die resurget.

in ista scriptura sacra habet adversarius concedere esse quinque manifesta mendacia ad sensum domini, quod sic ostenditur: eundem sensum habet deus modo de ista scriptura, quem unquam habuit, sed aliquando habuit de prima sensum, de presenti et de quatuor se-

1 notaria AB^a; *iam hinc lectio cod. Bodleiani* (B^a) *frequentius quam in praecedentibus capp. in peius mutatur, sic ut fere semper* B^a *solus contra aliorum consensum in corruptionem verborum abeat* 3 autem *om.* B^a, *add. in marg.* B^1 4 et *om.* B^a 10 1ª *om. A* 11 qui *om.* B^a 14 tum *corr.* B^a, *iteravit in marg.* B^1 tercio AB^a eciam *C* tercio *correxit (ex* eciam *?) D* 19 Matth. *codd.* 23 reserget B^a 25 et in *D* 26 esse *om.* B^aCD 28 que B^a

3 *v. 14* 5 *v. 4* 10 *v. 8* 19 *v. 33—34*

quentibus sentenciam de futuro, igitur adhuc sic habet. et ad illum sensum negat adversarius scripturam sacram ut impossibilem, igitur conclusio. licet enim prima proposicio de presenti a verisimili non fuit dicta a Cristo pro adequata mensura ascensionis, cum sedens et stans more suo locutus est, et, ut credo, non ambulando ut Peripatetici, tum aliquando fuit verum, quod conventus Cristi ascendit, et per consequens deus aliquando scivit, illos ascendere, et cum non potest quidquam incipere vel desinere || scire, semper scit, ipsos ascendere. fol. 62b

ex quo videtur, quod sensus, sentencia et sciencia dei de prima proposicione est, ipsos ascendere sicut primo, et sic iuxta illos ista scriptura est modo impossibilis ad sensum autoris.

et idem patet de quatuor sequentibus proposicionibus de futuro, quarum quelibet dicitur modo impossibilis saltem per accidens.

Christ's sayings on the future times are justified

constat autem ex modo loquendi Cristi, quod loquitur de presenti veritates preteritas et futuras, ut Joh. tercio: nemo ascendit in celum, nisi qui descendit de celo. nec foret racio, quare nunc haberet sensum de futuro sicut quondam, quin per idem haberet sensum de presenti tempore suo verum. aliter enim ista proposicio de presenti numquam foret vera, nec alie scripture per apostolos exprimentes de presenti gesta Cristi nec alique de futuro, cum, postquam erant scripte, lapse sunt in preteritum. et ita oporteret disiunctim exprimere sensum talem de presenti, preterito et futuro, quod non sapit pro sensu divino.

from the idea of God's immutability

pro omnibus istis deduccionibus oportet supponere, quod deus non potest mutare sensum, scienciam vel intellectum suum, sed omne, quod sentit, intelligit vel cognoscit, eternaliter illud cognoscit. patet ex fide scrip-

4 data *D* 7 cum *D* 10 definire B^a A^1 *in marg. super.:* quomodo deus est inmutabilis 12 primo *ACD* pars B^a 20 ascendet B^a 26 nec *om.* B^a aliqua B^a 30 A^1 *in marg.:* inmutabilitas dei

20 *v. 13* 31 *cf. Lechler, J. v. W., I 493*

ture Malach. tercio: ego dominus et non mutor. si autem mutaret sensum suum ad mutacionem sentiti, tunc foret in sensu summe mutabilis, capiens dependenter a sensibili sensum suum, ymmo sensus dei de successivo componeretur successive ex sensibus instantaneis. nec sufficeret presciencia aut memoria dei capere de tali successivo simul, quantum sufficit sensus humanus, nec visio intuitiva in racionibus eternis sufficeret deo.

which is upheld by all the doctors of the Church:

St. Augustine

Anselmus

Bradwardina

et sic de multis aliis inconvenientibus, que deducunt tam philosophi quam theologi ex scriptura. nec vidi aliquem sanctum doctorem, quin reliquit in scriptis, istam sentenciam esse dampnabilem tamquam fidei repugnantem. unde Augustinus sexto De Trinitate decimo, postquam declaravit, deum esse plenum omnium racionum vivencium et commutabilium, 'ideo', inquid, 'cum decedant et succedant tempora, non decedit aliquid vel succedit sciencie dei. non enim hec, que creata sunt, ideo sciuntur a deo, quia facta sunt, quin pocius facta sunt mutabilia, quia a deo sciuntur immutabiliter'. et idem dicit Anselmus Monologion tricesimo tercio et tricesimo sexto capitulis, et Doctor Profundus libro primo capitulo vicesimo tercio adducit multas raciones et testimonia sanctorum ad eandem conclusionem. qua supposita patet, quod sensus domini de scriptura sacra est idem, qui ante incarnacionem. et sic iuxta adversarios forent omnes scripture tales impossibiles ad sensum autoris.

nec movet illud contra logicam scripture, quia iuxta quartam armaturam, cum aput deum omnia sunt presencia, ista proposicio prophetica, Cristus resurget, est perpetuo vera, posita eius perpetuitate, sic signando, quia perpetuo

---

6 sufficit B^a 13 27° *codd.* 15 et *ACD* in B^a incommutabilium B^a decedant AB^a descendant *C* cedant *D, qui praecedens* des *erasit* 16 aliquis B^a 21 capitulis *om.* B^a 22 23° *om. cuncti* 26 scripture: *explicit fol.* 125^a *cod. D; in marg. super. fol.* 125^b D^2 *add.:* Nota de multiplici prophecia 27 quartam *om.* B^aCD 29 philosophica B^a

---

1 *v. 6* 20 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. II 158 pag. 188—190* 21 *cf. Bradwardinae De Causa Dei (ed. Savilius, Lond. 1618) pag. 237 sqq.* 13 *cf. Opp. XI 122* 28 quartam armaturam: *vide supra I 171; cf. Lechler, J. v. W. I 492*

signat, sicut est pro tempore suo. unde sicut non oportet ad hoc, quod proposicio hic sit vera, qūod hic sit veritas, pro qua est vera, sed sufficit, quod alicubi sit veritas, quam sic signat, sic non oportet ad hoc, quod proposicio nunc sit vera, || quod nunc sit veritas sua, pro qua est fol. 62c vera, sed sufficit, illam esse pro tempore suo. et ita non sequitur: deus nunc scit, quod Cristus resurget, igitur nunc est ita, quod Cristus resurget, sed satis est, quod tempore ante mortem suam est ita. et sic de aliis propheciis.

nec sequitur: nunc non est ita, quod Cristus resurget, igitur nunc est falsum, quod Cristus resurget, quia consequens est proposicio affirmativa, implicans, falsum esse, quod Cristus resurget, et per consequens non esse, quod resurget. et patet, si nunc non sit ita, quod Cristus resurget, tunc cum paribus nunc est falsum, quod Cristus resurget post hoc. idem igitur est dicere: nunc est ita, quod Cristus resurget, et nunc est futuricio resurreccionis Cristi, quod numquam est scriptura vel eius sensus.

et conformiter dicitur ad omnes alias consimiles prophecias. ingrossentur autem in sua integra, quod propheta sic dixit etc; et tunc non capit aliqua pars scripture calumpniam falsitatis.

Prophecies: their different kinds and purposes

notandum tamen, quod quedam sunt prophecie comminatorie, quedam condicionate, quedam mistice et quedam simpliciter divine presciencie, ad quas discernendum in sensu suo simplici vel composito requiritur divina illustracio, ut illud Ysa. tricesimo octavo dictum Ezechie: d i s p o n e d o m u i t u e, q u i a m o r i e r i s t u, et

---

1 sicut *(prius) ACD* sic B^a 2 hic *om.* B^a 5 nunc *AD* non B^a *om. C* A^1 *in marg. super.:* non oportet, si nunc est proposicio vera, quod ergo nunc sit eius veritas *paulo inferius:* veritas proposicionis *paulo infra haec verba:* non 16 nunc *ACD* non B^a cristus *om.* B^a 17 nunc *ACD* nec B^a 18 numquam *ACD* nunc B^a 20 consimiles *CD* similes B^a; *A, sed* con *int. lin. superscr.* 22 et *om.* AB^a 24 A^1 *in marg.:* prophecia multiplex B^3 *in marg.:* notatur hic de multiplicitate prophecie *CD (prima manus) in marg.:* Nota

---

28 *v. 1*

non vives, fuit dictum per viam comminacionis, ut sic confidens in domino resipiscat; et illud Jone tercio: adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur fuit dictum ad literam condicionaliter, nisi populus resipiscat, et mistice, quod caro populi, que fuit inordinate predominans, foret per penitenciam supprimenda. de qua materia tangitur proximo capitulo.

isti autem sensus preter literam relinquntur nobis in scriptura, ut consideremus, non esse peccatum aliquod viatoris, quin, si finaliter velit conteri, deus non potest infringere legem misericordie ex qualibet sui preordinacione, quin convertatur ad veniam, si peccator debite convertatur. deus tamen scit, qui convertentur et qui permanebunt in sua obstinacia. que omnia sunt eque necessaria ex supposicione, inculpabilitate utrobique manente in dei ordinacione et sensu sue scripture.

quodsi obicitur, non esse certitudinem in propheciis secundum hanc glosam, cum condicionalis non ponit certitudinem de inesse, ymmo quelibet prophecia non est quoad sensum nisi historia, ut puta, quod propheta sic dixit, et sic foret confusio parcium scripture. dicitur, quod falsum assumitur, quia illuminatis ad intelligendum scripturas prophetice est certitudo in dictis propheticis secundum gradum illustracionis in prophetis, eciam nobis completis est certitudo, quod erant a deo simpliciter affirmate.

Even those that have not yet come true will bear testimony to the truthfulness of Holy Scripture

et quoad prophecias nobis futuras sumus certi, quod generales evenient, que sunt fides ecclesie, applicandoque prophecias generales ad personas scimus, quod prophetatum de illis eveniet, nisi cicius resipiscant et videntes continuacionem ingratitudinis peccati populi evidencia topica convicimus ex prophecia, quod data pena simpliciter eveniet, et quod fuit a deo simpliciter ordinata, ut de pena ecclesie per anticristum ex declina-

8 relinquentur *D* 17 A^1 *in marg.:* arguitur contra veritatem propheciarum 20 quoad B^aCD conclusio (9°) *A* 31 ingratitudinis *C*, A^1 *in marg.* ingravaminis AB^a magnitudinis *D* 32 convincimus *D* concludimus *vel* convincimus *C*

2 *v. 4* 7 tangitur: *respicere videtur ad cap. XVIII pag. 86*

cione a lege dei ad seculum. et talis noticia est ecclesie vianti sufficiens.

Scripture is a whole and its single parts testify, in their special meaning, to the one great truth

quantum ad secundum obiectum sepe dictum est, quod tota scriptura sacra || est unum dei verbum, et (fol. 62d) quelibet pars eius debet ingrossari usque ad illud verbum integrum, quod beati in patria vident multitudinem veritatum a deo dictarum. nec huic repugnat, sed consonat, quod partes scripture habeant privatum sensum, alique historiacum, alique propheticum et alique sapiencialem vel misticum. sed requiritur quintuplex via dicta octavo capitulo ad recte capiendum talem sensum. ideo qui potest capere, ex dono dei capiat, et cui non donatur talis potestas, caveat, ne subvertat sensum scripture, depravet vel contempnat.

unde ad docendum ecclesiam, quod totus sensus scripture est unum verbum domini, scribitur Ezech. primo cap., quod factum est in tricesimo anno, quarto, in quinta mensis, ubi sancti notantes usque ad coniuncciones et accidencia scripturarum dicunt, quod iste propheta exorsus est prophetare cum coniunccione ad denotandum posteris, quod tota sentencia sua connexa est quasi pars verbi domini, quod deus dixit sibi in spiritu. sic enim uno ore locuti sunt unum magnum verbum omnes scribe domini. residuum igitur illius verbi dispensatum aliis vidit propheta confuse, cui copulat, quod ipse vidit distincte, dum incipit scribere: et factum est tali anno, tali mense et die.

sed tercio principaliter obiciunt sophiste, quod pars scripture pendula est impossibilis et heretica, sed nulla

---

4 A^1 *in marg. super. add.:* nota, quod totus sensus scripture sacre est unum verbum domini 8 habent *D* 9 historicum *CD, (?)* B^a 12 dei *om.* B^a 15 u*(nde), quae sequebantur in* B^a *legi non possunt, quia membrana fissuris perforata est* 17 quod AB^a, *expunctum C, superscripsit* et C^2 et *in loco raso corr. D* 18 coniuncciones *AD* convicciones B^aC 20 conviccione B^aC 23 unum *om.* B^aCD 25 quem *C*

---

3 *cf. ex. gr. supra I 169; 228* 10 *cf. supra I 167 sqq.* 16 *v. 1* 17 *v. 1: Et factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis sqq.*

completa et integra, ut sunt tales partes lacerate: 'non est deus', 'nequaquam moriemini', 'iste homo peccator est', et sic de multis mendaciis in scriptura sacra de corpore diaboli recitatis, quia non videtur, quod animus cristiani posset ferri in scripturam talem integram ad sensum scripture, nisi feratur in partem talem ad sensum impossibilem, et per consequens catholicus non est culpandus, licet concedat, scripturam sacram esse impossibilem secundum partem ad sensum, quem debet elicere.

The fundamental law of a sound interpretation is to consider Holy Scripture as a whole

hic dicitur, quod idem est concedere, scripturam esse impossibilem secundum partem huiusmodi, et concedere, illam esse impossibilem cum aliis appendiciis inconvenientibus recitatis, quia iuxta sic dicentes non est vera, autentica neque catholica nisi secundum partem et, ut recitatur quinto capitulo, separato falso scripture a vero iuxta sic loquentes pars plurior foret falsa. unde sicut in homine et quolibet corpore capiente pulchritudinem a figura est dare quotlibet partes quantitativas, que per se forent deformes, et tamen compaginate cum toto carent deformitate, causantes totam pulchritudinem sui integri, sic est de partibus scripturarum. et sic partes scripture sic lacerate debent signare sensum sui integri suspenso tali sensu impossibili. aliter enim posset depravator scripture compaginare unum verbum de una oracione cum verbo de alia et dicere, quod illa est scriptura sacra secundum quamlibet eius partem et tamen notorie impossibilis, ut pervertendo illud Joh. septimo: nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate, in illud dogma blasfemum: nolite iudi-

To take out single words apart from their connection

---

11 A^1 *in marg. infer.:* quelibet pars scripture sacre est vera 16 11° B^aCD false B^a 17 A^1 *in marg.:* nota 19 quantitativas *ACD*, B^a *locum vacuum reliquit, sed* B^1 *addidit* quantitative, *quod vix legi potest, in marg.* 22 scripture *vocula laesa fissuris, quae in B hic reperiuntur* 30 in *ACD* cum B^a

---

2 *cf. Ps.* 14_1 *cf. Gen.* 3_4 iste *etc.: haec verba nec in veteri nec in novo test. inveni; fortasse JW in mente habet I Reg.* 8_{46} *aut Luc.* 18_{11} 16 *cf. supra I 101 sqq.* 28 *v. 24*

care iustum iudicium, sed secundum faciem iudicate; idem sunt termini utrobique.

is as much a perversion of Scripture teaching as any change in the meaning of the words

ideo non minus peccatum videtur, || pervertere fol. 63a sensum scripture stante ordine terminorum, quam habere sensum perversum signis transpositis. in ipsis enim nec sunt sensus nec mores nisi valde per accidens. igitur si cristianus ex perversa consuetudine lapsus sit in cogitacionem talem impossibilem de parte scripture, doleat de peccato et nitatur refrenare animum, ne distincte cogitet talem sensum, sed feratur pie et distincte in sensum catholicum.

hoc indubie est satis possibile, sicut possibile est, cogitare de homine, non cogitando distincte de sua turpitudine nec de figure partis deformitate, posito quod esset per se, quod, si fidelis pie cogitet de sensu anticristivo scripti vel dicti insipiencium extra scripturam sacram, non propterea includitur, sed excluditur, quod scriptura sacra sit impossibilis, ut reminiscendo occasione scripture Cantici Canticorum de carnali copula mulieris non sequitur ex hoc, quod illa scriptura sit inhonesta vel carnalis. unde propter declinacionem a tali sensu ordinant Hebrei, quod nemo legat hoc canticum nisi senex.

et patet, quod valde culpandus foret theologus, qui imponeret scripture sacre calumpniam ex tali cogitacione, eciam distincta de blasfemiis perversorum. sic enim beati in celo ex libro vite cogitantes de peccatis ac penis ecclesie malignancium redderent librum illum mendacem et summe culpabilem.

unde et sophiste dicunt, quod proposicio capit suam denominacionem in veritate vel falsitate penes illud, quod signat primarie adequate. theologus autem per-

2 iidem B^aC 5 perversum B^aCD 6 ideo CD per illum A D^2 *in marg. adscripsit* cave de superf *(sic, quae sequebantur abscissa sunt)* intellectu scripture 16 incipiencium A 18 reminscendo B^a 20 mulierum B^aCD 25 imponere B^a; *iam hinc eas lectiones, quae in cod. B contra consensum ceterorum exstant, notare omittam, nisi ubi lectionem rectam vel certe meliorem quam ceteri libri cod. B mihi videtur praebere* 26 esse B^a 30 A^1 *in marg.:* falsum aput theologum

feccius ponit, quod nichil est falsum, nisi quod dicit mendacium, et sic omnis falsitas est originaliter in peccato et consistit in assercione duplicitatis.

Scripture not to be despised on account of its simple or childlike language

nec licet blasfemare scripturam sacram propter pueriles significaciones infundabiles signi falsi, ut absit credere, si quis cogitat falsum per aliquid, quod tunc illud, per quod cogitat, erit falsum.

predicte igitur partes scripture signant primarie veritatem sui integri, et cum sint oraciones pendule incomplete, non habent extra se signatum eius adequatum, sicut nec ferens parcialiter lapidem habet partem lapidis sue sufferencie appropriatam, sed ferentes comunicant, sicut partes ecclesie comunicant in suffragio, quod impendunt aliis, et sicut beata trinitas comunicat in omnibus eius operibus, que comunicant.

unde sicut vanum est querere, quid adequate significat istud triplex signum: et, non, igitur, vel aliud sincathegorema, sic vanum est querere, quid adequate signat illud: 'non est deus', ut est, scriptura sacra bene signat sic, demonstrando per ly sic suam significanciam et non significacionem vel signatum sibi adequatum. et sic dicitur de similibus, que, cum fuerint extra scrip-

5 signi *correxerunt CD*, B^a *(?* si igitur) si igitur *A* 8 A^1 *in marg. infer.:* nota, quid significat partes scripture sacre primarie sacre signant B^a, *C om.* sacre, *quod* C^2 *in marg. add. contra AD* 10 se signatum sicut *A*, *sed in marg. addidit aliquis* eius adequatum, *quae inter* signatum *et* sicut *interponi voluit* se signatum eis adequatum sicut B^aCD 12 sicut *usque ad* beata *om.* B^a 18 sincathegorema *scripsi (cf. De Ente Praedic. [ed. Beer] cap. XIX pag. 187); librarii verbum raro usitatum ignorantes de recta lectione dubitarunt et mendose scripserunt* sincathegremna *distincte scripsit A* chinchathegremna B^a sinchatema *C* cinchategren~ *D* 20 ly sic B^aCD lysam *A* significanciam *A*, D^2 *in marg.* signanciam B^aCD

17 *de vi vocis* synkategorema *cf. Prantl, Gesch. d. Log. pag. 148 et Ind. III pag. 426* 20 *de notione voculae 'ly' cf. ea, quae JW ipse profert Logica I pag. 239, III pag. 143 et frequenter inferius: et ita conceditur, quod tu scis, aliquid esse, quando tu non scis, illud esse, ita quod ly 'quando' determinat primum esse et non verbum sciendum; cf. etiam supra I 823*

turam, carent veritate signi ex concomitancia. quando autem admittuntur in scriptura, tunc habent sacrum sensum excusso sensu erroneo.

nec oporteret tam particulariter et pueriliter materiam istam discutere explicando sufficienciam logice scripture contra omnes insultus sibi adversancium, nisi quod hodie disciples anticristi || callidius, solicicius et multiplicius fol. 63b impugnant scripturam sacram, ut vel sic seducant effrenes, captivando eos in sectam perfidam anticristi.

Excursus on the intelligibility and unintelligibility of that which is

unde, ut sepe tetigi et tangit Anselmus in libro suo Contra Insipientem, quidam declinantes a logica scripture incidunt in tantam demenciam, ut concedant, se intelligere inintelligibile, et quod non potest intelligi; quod probant capiendo tale dictum: 'inintelligibile et quod non potest intelligi', intelligitur a te, tunc cum adversarius respondet ad talem proposicionem concedendo vel negando, patet, quod scit, quid et qualiter quecunque pars eius signat.

1. ex quo sequitur cum capcionibus et assignacionibus, ut estimant, quod tu intelligis inintelligibile et quod non potes intelligere, nescientes, quod iste terminus: 'inintelligibile' significat privative omne intelligibile, et iste terminus: 'quod non potest intelligi' signat negative, quidquid potest intelligi. nec habent tales termini signata suis signanciis adequata saltem exprimenda sub illis terminis adequate.

2. per hoc patet responsio ad secundum, quo arguitur, quod tu potes intelligere, quod deus non potest intelligere, ymmo de facto intelligis intelligendo proposicionem oppositam. sic enim videretur concedendum, quod tu sis infinitum intelleccior quam deus, quia tu potes intelligere

1 carent *C, in fine corr. A* caruerunt B^aD 3 excurso *D* 7 A^1 *in marg. super. miniavit* Si potest intelligi inintelligibile 8 seducant AB^aC impugnant *D* 12 quod B^a ut *AC* et *D* concedunt B^aD 13 *et* 21 intelligibile *A, sed* in *int. lineas superscripsit aliquis*

10 sepe: *cf. I 1268; Opp. (ed. Migne) Ser. II 150 pag. 253; 256—259* 19 capciones *idem ac exactiones vel admissiones*

infinitum plura et hoc infinitum perfeccius, quam deus potest intelligere, ut capiendo talem proposicionem: infinitum plura, quam deus potest intelligere, infinitum perfeccius intelliguntur a te, quam possunt a deo intelligi. et cum potencia intellectus attenditur penes hoc, quod plura perfeccius potest intelligere, sequitur, quod intellectiva potencia tua sit infinitum perfeccior quam intellectiva potencia divina, sicut patet solicite querendo, penes quid attendi debet talis potencia. sed deliramenta sunt tales perfidie.

The divine thinking not arbitrary, but perfect

et sic evacuatur tercia seduccio, qua arguitur, quod 3.
respectu nullius potencie intellective create vel increate est dare maximum, in quod potest, quia da b maximum, quod intellectus divinus vel angelicus potest intelligere. contra intelligendo istam proposicionem infinitum maius b potest intelligi; infinitum maius b intelligitur per subiectum. ex quo sequitur, quod infinitum maius b potest intelligi, et sic deus non est, quo maius cogitari non potest, cum infinitum maius deo cogitatur.

et sic ex istis videtur sequi, quod deus non sit tam intellectivus quam volutivus, quia contradiccionem claudit signare, quam intellectivus est deus, cum ultra omnem intelligibilitatem potest infinitum, et cum voluntas creata sit impossibilium, potencia volitiva hominis foret infinitum magis volitiva, quam potencia volitiva divina.

istud deliramentum tollitur per hoc, quod deus est maximum intelligibile atque volibile, in quod potest intellectus creatus vel increatus. differenter tamen, quia intellectus increatus potest de se intelligere hoc intelligi-

13 quod AB^aC quo *D* 15 contra AB^aC qua *D* 16 magis *(prius) A* b intelligitur *A, sed in marg. A*[1] *iteravit* intelligitur 18 magis *AC* 21 volucius B^a volitivus *C* 24 voluntiva B^a volutiva *D* 25 volutiva B^aD 27 volubile B^aCD 29 B^3 *in marg. addidit* intellectus divinus potest de se intelligere omne intelligibile secundum ultimum sue intelligibilitatis, et sic infinitum perfecciori modo quam aliqua creatura potest intelligere ipsum

13 *de usu terminorum a b c cf. Logica III cap. X pag. 145 sqq.; et editoris praefationem cap. III, Analysis of the Work, pag. IX sqq.* 26 *cf. similem JWi disputationem de deo absolute intelligente Fasc. Ziz. pag. 73*

bile secundum ultimum sue intelligibilitatis, et sic infinitum perfecciori modo quam aliqua creatura potest ipsum intelligere.

4. per hoc patet quarto, quod potencia productiva dei, ‖ potencia intellectica et potencia volutiva sunt undique fol. 63c equalis ambitus. deus enim non potest intelligere nisi se et raciones exemplares, quas absolute necessario semper intelligit, nec in alia potest sua volucio, sicut nec ab illis potest sua volutiva desistere. et cum deus producit deum, sicut et omnes raciones ydeales, sequitur paritas ambitus istarum trium personarum.

quamvis enim personam patris deus intelligit, quam ipse non potest producere, tamen aliquam rem producit, que est, quidquid est, persona patris, ut patet de verbo et amore mutuo.

God thinking the single creature, at the same time thinks its idea

quamvis eciam deus intelligat singulas creaturas, cum tamen quelibet earum sit ydea in deo, intelligendo quodcunque, non intelligit aliud quam ydeas. et sic forte intelligit Aristoteles duodecimo Metaphisice quinquagesimo primo, quod deus solum intelligit se, quia aliter vilesceret, quamvis deus intelligat aliud a se in propria existencia, illud tamen aliud non est nisi deus secundum esse intelligibile ad intra, cum deus habet loco specierum et habituum in homine raciones ydeales, que in re sunt divina essencia. ideo quando dicitur, quod deus non intelligit aliud a se, intelligitur, quod omne intellectum a deo, eciam productum ad extra, non est aliud a deo secundum esse intelligibile, secundum quod

---

4 hec *B[a]* 5 *A[1] in margine super. fol. 63[c] addidit:* potencia productiva dei / potencia intellectiva dei / potencia volitiva dei — sunt undique equalis ambitus 5 volitiva *CD* 6 enim *om. A* 8 nec ab illis *AB[a]* nec illis *CD, sed* ab *add. in marg. prima manus C, inter* nec *et* illis *aliquis in D* 12 *A[1] in marg.:* deus non potest intelligere nisi se 18 aliud *om. A* 21 *B[3] in marg.:* quamvis deus intelligat aliud a se in propria existencia, illud tamen aliud non est, nisi deus secundum esse intelligibile

---

19 *cf. Opp.* ΗΘΙΚΩΝ ΜΕΓ. *B 15 pag. 1213:* αὐτὸς ἑαυτὸν ἄρα θεάσεται. ἄτοπος οὖν, φησίν, ὁ θεὸς ἔσται αὐτὸς ἑαυτὸν θεώμενος. *cf. etiam* ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ Λ 7 *pag. 1072:* αὑτὸν γὰρ νοεῖ κτλ.; *ibid. 9:* αὑτὸν ἄρα νοεῖ . . καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως κτλ.

primo obicitur divino intellectui. nec est illud secundum suum esse existere univoce aliquid cum deo.

ideo in talibus locucionibus, que videntur imperitis dissone, non est contradiccio. nec sequitur, omne, quod deus potest intelligere absolute, necessario semper intelligit, filium meum potest intelligere, igitur filium meum intelligit. est enim fallacia accidentis, ideo oportet absolute concludere, quod hoc intelligit, vel quod rem, que potest esse filius meus, intelligit.

5. All that exists has its origin in God's eternal thought

ex istis videtur quinto sequi, quod omne ens, quod potest esse vel intelligi, est eternaliter intellectum, et per consequens proporcionaliter habet esse pater ex hoc, quod nullum ens potest incipere a deo intelligi, quia tunc eternaliter lateret eum hec veritas: hoc ens potest intelligi. et cum deus nichil intelligit, nisi quod intus legit in libro vite, patet, quod omne intellectum a deo proporcionaliter ad intellectum suum habet esse. dico autem proporcionaliter ad intellectum divinum, quia aliqua ut personas divinas intelligit ad intra existere sine racione ydeali exemplante.

ideo trinitas sistit extra creaturas non quoad locacionem, sed quoad essenciam et e contra. alia autem, que deus intelligit, per ydeas subdividuntur, cum quedam cognoscit intuitive, ut omnia, que videt pro tempore suo existere, alia autem noscit noticia simplicis apprehensionis, que videt in suis racionibus exemplaribus secundum esse intelligibile et possibile existere, licet videat, ipsa numquam existere.

verumptamen aput multos est difficultas, si sunt talia, cum deus intelligit existenciam eorum, sed probabile videtur, quod deus non intelligit existenciam alicuius fol. 65d rei, que nullo tempore existit, licet ‖ intelligat illud, quod potest esse existencia rei date.

---

6 *A*[1] *in marg.:* materia de ydeis 21 *A*[1] *in marg.:* noticia < intuitiva / simplicis apprehensionis 22 *B*[3] *in marg.:* nota. quod est duplex dei noticia. scilicet intuitiva. qua intelligit omnia vel videt pro suo tempore existere. alia est noticia simplicis apprehensionis. qua videt in suis racionibus exemplaribus et possibile existere. licet videat ipsa numquam existere 30 intelligit *usque ad* deus *om. D, deceptus antecedente* deus. *add. in marg. D*[1] 31 non *superscripsit A inter rigas*

God's thought encompasses all that really exists

est autem difficultas, quam alias lacius tetigi, si omnia, que possunt existere, existunt, ut videtur de instantibus, vel utrum deus intelligens omnia, que possunt existere, potest illam multitudinem producere. aliter enim non videretur, quod demonstraretur illa multitudo.

6. sed dimittendo istam difficultatem videtur sexto probabile, quod deus intelligit maximum respectu cuiuscunque potencie. intelligit enim optimum intelligibile, maximum producibile ad intra vel ad extra et sic de termino cuiuscunque potencie.

unde vanum videtur dicere, quod tu intelligis infinitum meliorem deum, quam deus intelligit vel potest intelligere, quia, ut patet per exponentes, deus est optimus deus, qui potest intelligi. et iterum signato per a meliori deo intellecto, quam est deus noster, patet, quod a deus non est de facto melior deus, quam est deus noster, quia a non habet esse nisi forte fictum et intelligibile, et si sufficit, quod a intelligitur esse melior deo nostro, ideo a melior deus deo nostro intelligitur, per idem a infinitum peior deo nostro intelligitur, quia cum omne, quod potest intelligi, intelligitur, sed a infinitum peior deo nostro potest intelligi iuxta sic loquentes, ideo a infinitum peior deo nostro intelligitur.

et iuxta illud videtur, quod, si aliquid intelligitur, tunc infinitum melius et infinitum peius deo nostro intelligitur. et quidquid fuerit signatum, illud nedum potest intelligi esse huiusmodi, sed absolute necessario intelligitur a deo esse huiusmodi, et sic, quidquid homo intellexerit, intelligit qualelibet maxime confuse.

nec valet tali capcioso negare, quod est dare maximum a deo intellectum, quia capto termino proposicionis negate patet, quod ille terminus signat maximum a deo intellectum, sicut patet tam quoad sensum quam quoad verba.

6 A^1 *in marg. super. folii:* deus intelligit maximum respectu cuiuscunque pòtencie, et nichil melius deo potest intelligi 7 intelligitur AB^a 15 patet *usque ad* deus noster *om.* B^a, *deceptus antecedentibus* deus noster, *quae paulo infra redeunt*

1 alias: *cf. I 344 10* 14 *cf. supra 117 13*

et iuxta hoc sequitur, quod tam de continuo quam discreto est dare maximum intellectum a deo sive quoad existenciam sive quoad possibilitatem existendi sive quoad esse intelligibile, ut diffuse ostendit Augustinus duodecimo De Civitate Dei cap. duodevicesimo.

et illud principium solebat esse michi magnum medium arguendi in multis materiis, specialiter in materia de Maximo et Minimo, et in materia de Composicione Continui ex non quantis. vel igitur oportet dicere, quod deus distinctissime intelligit omnia, que creatura confuse intelligit, et per consequens est dare maximum in omnibus talibus. vel aliter oportet dicere, quod dicta Augustini et scriptura de intelleccione divina sunt heretica et blasfema, quod quia non est fas dicere, oportet, quod oculi domini contemplentur omnia distinctissime, que creatura potest intelligere confuse, quia actus intellectus divini precedit omnem intellectivam potenciam creature.

The divine intellect incomparably superior to that of the creature

ex istis septimo videtur, quod nemo potest dicere 7.
vel intelligere, deum non esse, vel quod deus non est, quia deus non potest intelligere, se non esse, igitur multo magis nullus alius potest intelligere, deum non esse. et assumptum patet eo, quod deus est maximum, quod cogitari potest ex proxima deduccione. ymmo, ut
fol. 64a deducit Anselmus | in suo Proslogion: 'quodcunque maius adversarius dederit cogitari, illud non habet pure esse intelligibile, quia tunc deus noster existens illud excederet, nec habet existenciam actualem, cum tunc foret deus, quem querimus'.

---

2 de discreto *D* 9 *D (prima manus) in marg.:* Nota *A*[1] *in marg. infer. folii:* deus distinctissime intelligit. que creatura confuse intelligit 17 precepit *B*[a] 18 *A*[1] *in marg. infer. folii:* nichil potest intelligere. deum non esse 24 Augustinus *C*

---

4 *hanc expositionem Augustini in libro eius De Civitate Dei verbotenus expressam non inveni; fortasse JW in mente habet illius argumentationem de esse intelligibile, quae invenitur in Aug. De Civ. Dei lib. XIII cap. 18 tom. IX 443—444* 8 *hae disquisitiones JWi, hucusque publici iuris non factae, conferri non potuerunt* 25 *cf. Opp. Ser. II 158 pag. 228—229; 235*

ex istis videtur, quod, sicut deus est maximum, quod potest cogitari, sic est tam inmensus in cogitacione, quod non potest cogitari deficere vel non esse, quia cogitando illum defectum vel non esse cogitatur ens vel veritas et sic deus et per consequens illud ens esse.

a. confirmatur primo ex hoc, quod nemo posset cogitare, deum non esse nisi ex capcione insipientis recitata superius et destructa. similiter tunc deus cogitando falsissime et summe superflue diceret, se non esse, et nec inmediate per se sic representaret nec per ydeam. similiter cum deus non potest noscere vel velle, se non esse, tunc foret infinitum plus intellectivus quam cognitivus et infinitum plus cognitivus quam volitivus, quod est contra terciam notam hic dictam. intellectus enim dei est acutissimus, latus in omne intelligibile, sed non noscit nisi verum vel wlt nisi bonum. quomodo igitur intelligeret, quod non potest esse?

God's intellect, being the only perfect one, embraces all that is intelligible

similiter est comunissimum possibile adequatum obiectum comunissimi intellectus, quod non potest signari nisi ens, ideo esse est simplicissimum. nichil igitur potest intelligi nisi ens, et ideo deus simplicissimus et comunissimus vocatur Exodi tercio, qui est tamquam nomine proprio. cum igitur non continetur sub ente non esse dei, quia tunc ens includeret contradiccionem, sequitur, quod non esse dei non est pocius intelligibile quam inintelligibile.

unde intelligibile, licet sit eque amplum cum ente, tamen superaddit contracte per modum passionis aptitudinem ad intelleccionem, ita quod intelligibile sit ens vel res, que potest intelligi, et per consequens, quodcunque sic intelligitur, sic intelligitur ut ens, quod oportet esse

---

13 volutivus B^aD 16 A^1 *in marg. miniavit* Nota *et cum signo marg. in marg. super.* nichil potest intelligi nisi ens 18 est comunissimum *AD; C, sed* C^2 *inter lineas* dare *add.* est dare comunissimum B^a 19 potest AB^aC ponit *D* 25 est *ACD* esse B^a 28 contracte AB^a quantitate *D* quantitatem *C, expunxit* C^2*, add. idem in marg.* contracte 31 sic B^a sicut *ACD*

---

8 superius: *cf. pag.* *116*$_{10}$ *sqq.* 14 *cf. supra pag. 117* 22 *cf. Ex.* *3*$_{14}$*: ego sum, qui sum = Jahve*

comunissimum et ita sequitur, hoc est intellectum, ergo hoc est, cum aliter nichil terminaret vel subiectaret intelleccionem huiusmodi, igitur deus non evagatur intelligendo, nisi quod legit ad intra, quia aliter egeret aliquo extra se, ymmo re, que non potest esse ad suas vanas cogitaciones. si igitur beati et innocentes non cogitant inutiliter, sed solum ut expedit, — non enim cogitant peccata secundum Lincolniensem nisi carencia exemplaris, — patet, quam vane sunt cogitaciones nostre, dum sepe contendimus, nos cogitare, que deus cogitare non potest.

contra ista sepe replicatum est, quod tales proposiciones negate intelliguntur a bene ipsas negantibus pro suis adequatis signatis. unde videtur Anselmus in libello suo Contra Insipientem concedere, quod insipiens cogitat maius deo; sed prior responsio dicit, quod talia signa non habent adequata signata, quantum ad institucionem humanam attinet. ideo signanter dicit scriptura non, insipientem dixisse, quod non est deus, sed n o n e s t d e u s, quia dixit hoc materiale habens de hoc sensum
fol. 64^b sinistrum. et sic talia || signa mixtim signant materialiter et signative connotando modum concipiendi creatum, et sic intelligit Anselmus, quod insipiens cogitat maius deo, hoc est, cogitat sic maius deo, sicut hec proposicio: deus non est, significat, sic deus non est. et ita queramus eius adequatum signanciam, non autem adequatum eius signatum, sed quia sua significancia est vacua a significacione, ideo est proposicio falsa.

vocatur autem signatum termini adequatum res, que vere est exprimenda per terminum tamquam nomen completum eiusdem rei, ut iste terminus 'animal' adequate

---

5 ymo re *AC* in more B^a imore *corr. D* vanas (? bonas) *A* 20 A^1 *in marg. super. fol.* 64^b *notavit* false proposiciones carent significatis, quamvis sic significant 21 creatum *ACD* clarum B^a 22 Anselmus AB^aD Augustinus *C* 23 hoc est, cogitat sic maius deo *iteravit cum sig. marg.* A^2 *(?) in marg.*

---

8 *libros Lincolniensis hucusque publici iuris non factos me conferre non potuisse aegre fero.* 13 *cf. Opp. Ser. II 158 pag. 228—229* 18 *cf. Ps. 141*

significat genus animalis. falsis autem signis deficit adequatum signatum, ut sunt talia: filius meus carnalis est melior deo et similia.

quidam autem logici contendunt, quod omnes res collective, quas quodcunque signum significat, sunt adequatum significatum eiusdem signi, et sic deus est adequatum signatum cuiuslibet signi, sed propter modum significandi est aliquod signum falsum. sed istam contencionem equivocam relinquo logicis.

God's and man's intellect, their power and defects b.

secundo replicatur, quod tu potes intelligere et dicere, quod deus non potest, quia tu potes insipienter dicere, quod deus non est, quod si deus diceret, foret falsus.

sed videtur michi, neminem posse dicere, quod deus non est, verumptamen quilibet intelligens intelligit aliquo modo, quo deus non potest intelligere, quia modo dependenti imperfecto et complexo, quomodo, si deus intelligeret, foret imperfectus. ideo longe aliud est dicere, quod tu intelligis, quod deus non intelligit, et tu intelligis modo, quo deus non intelligit. ablativus enim talis signat circumstanciam cause formalis. et sic de dicere, facere ac velle. quamvis enim tu potes mentiri, quod deus non potest, tamen quidquid potes facere, deus potest, cum mentiri sit deficere, et omne positivum, quod facis menciendo, deus prius facit.

extendendo autem facere ad quodcunque deficere et nomen rei ad peccatum videtur, quod tu potes facere rem, quam deus non potest facere iuxta logicam Cristi Joh. octavo: o m n i s, q u i f a c i t p e c c a t u m, s e r v u s e s t p e c c a t i.

---

2 est *postmodum margini adscripsit A vel* A^1 *omiserunt* B^aCD 11 quod *om. A, supplevit* A^1 *inter lin.* 14 A^1 *in marg. super.:* creatura intelligit aliquo modo et sic wlt, dicit et facit, quo deus non potest intelligere quia imperfecto B^3 *in marg.:* Nota, quod creatura intelligit aliquo modo, quo deus non potest intelligere, quia modo dependente, imperfecto et complexo, et creatura potest mentiri, quo deus non potest, et tamen in sic faciendo deus facit omne positivum, quod tu facis 17 dependente *CD*, B^3 19 quod *postmodum margini adscriptum A omiserunt* B^aCD 23 tamen B^aCD tu *A*

---

29 *v. 34*

c. The extent of God's thought discussed

tercio replicatur, quod tu potes ymaginari, quod deus non potest, quia montem aureum, hircocervum chymeram et huiusmodi ficticias intellectus.

hic dicitur, quod ymaginari, cum sit proprius actus virtutis ymaginative, non occurrit michi, quod analogizatur ad actum intelligendi dei, cum distingwitur ab intelleccione in homine. et sic deus nec angelus potest aliquid ymaginari, sed videre ac intelligere. vocando autem aurum terram, sicut vocatur quecunque materialis essencia, Gen. primo, tunc deus noscit montem aureum. et ita videtur, deum posse facere talia monstra. si autem convocent simpliciter substancialem qualitatem et modum vanum concipiendi virtutis create, tunc videtur, quod nemo intelligit montem aureum, sicut nec deum malum. sed ymaginatur sic mons aureus et intelligit sic deus malus, ymaginatum autem et intellectum est mons et aurum, deus et malum || fol.64c et illud significatur per terminos complexos, et sic ymaginativa potest ultra sensum comunem in actum componendi, sicut intellectiva potest ultra virtutem materialem in actum intelligendi inmaterialia. semper tamen signum dicitur respectu signati ita, quod omne signatum habet ad minimum esse intelligibile aput deum.

quarto replicatur, quod multa hic dicta contradicunt. *d.*
nam in septima nota et sepe alibi datur, quod non potest dici vel intelligi, et omne datum est intellectum, igitur sepe implicatur, quod intellectum sit non intellectum tam a deo quam homine.

---

1 A^1 *in marg.:* Nota   4 A^1 *in marg. infer. fol.* 64[b]*:* nec deus nec intelligibile habent ymaginaciones A^1 *in marg. min.* ymaginari   8 aliquid B^1 *in marg. emendavit pro* ad, *quod in textu scriptum est*   14 et ita videtur, deum posse facere talia monstra. si autem convocent simpliciter substanciam, qualitatem et modum vanum concipiendi virtutis create. tunc videtur, quod nemo intelligit montem aureum: *cuncta linea transversa deleta, quia perperam iterata D*   sicut *D*   27 A^1 *in marg. super.:* si possunt intelligi inintelligibilia   28 tam deo quam homine *om. A, add.* A^2 *in marg. cum sig. marg.*

---

10 *v. 1; 10*   25 *cf. supra pag. 121*

hic dicitur, quod in talibus miseris locucionibus laborant scolastici, in equivocis sese inaniter confundendo, sic quod per terminos demonstrativos signant mixtim tam res extra quam modos intelligendi fantasticos, ut quando dicitur: hoc signum deus non est significare, sicut non potest esse, intelligitur, quod signat uno certo modo ex parte signi, qui modus de facto est, sed quando transsultatur equivoce ad asserendum, quod sic non potest esse, signatur, quod absolute necessario oportet deum esse, cum idem sit, non potest esse, quod deus non est, et absolute necessarium est, deum esse, et ita ad verbum demonstrat, licet negative et connotative, essenciam divinam. quando autem loquimur de intellectu divino, colamus pure signatum omittendo modum concipiendi, cum non sit accidens deo. et in ista equivocacione credo Anselmum laborasse Contra Insipientem, sicut et illos, qui dicunt, hominem intelligere et velle multa impossibilia, que deus non potest intelligere. unde fingunt pro equivocacione entis, quomodo dicit quandoque agregative rem cum fabricacione intellectus et negacione possibilitatis, ita quod ens sit comune ad omne non ens vel non possibile.

Defects of the scholastic terminology in the discussion of the infinite

c. sed quinto replicatur, quod ista rancosa narracio non tollit a professoribus scripture factas et faciendas instancias, et sic videtur, partem falsitatis esse plus facilem ad defendendum pro tempore, quo balbutimus in via, quam partem veritatis scripture. sed absit. ideo notandum, quod diversitas locucionis catholicorum, ymmo eiusdem catholici, cum fundatur in equivocis, in quibus non est contradiccio, non offendit in veritatem scripture.

ideo videtur michi nunc logica probabilis quamvis sophistis extranea, quod nulla proposicio signat, sicut non

---

6 certo B^aCD termino *A (?)* 8 transultatur *C* transaltatur *D* 9 oportet B^aCD est *superscripsit A,* oportet *nullo modo delens, ut nunc ambo exstent* 12 verbium B^aCD convocative *distincte scripsit* B^a 13 loquimur *om. A, postmodum add. in marg. aliquis*

---

16 *cf. Opp. Ser. II pag. 249—260* 23 rancosa *idem ac rancida, odore corrupto aut odiosa*

potest esse, sed quelibet proposicio, quam sophiste dicunt sic signare, signat negative, sicut absolute necesse est esse; et propter talem modum signandi negativum et non propter falsitatem significatam est illa impossibilis, ut est de ista: 'deus non est', per quam negative intelligo, deum esse, et hec: 'maius deo est', signat affirmative, quod nullum maius deo potest intelligi, et hec: 'nemo potest dicere vel intelligere, deum non esse', signat in re, quod omnis homo sicut omnis res dicit necessario eo ipso, quod est, deum esse et omne intelligens, in quantum huiusmodi, intelligit, deum esse.

et sic tales proposiciones, licet videantur sophistis esse negative propter geminam negacionem, tamen sunt de facto affirmative. unde sicut idem est sensus illius: 'nichil non est', et istius: 'omne ens est', quamvis modus signandi et concipiendi sit dispar, sic idem est sensus istorum: 'nemo potest intelligere maius deo' et 'deus est maximum, quod homo potest intelligere.' et ita iste terminus: 'maius deo' signat deum magnum cum nota
fol. 64d comparacionis || impossibilis.

sexto arguitur, quod deus aliquid potest intelligere, *f.* quod non intelligit, quia filium meum, et per consequens: ego intelligo aliquid, quod deus non intelligit, quia filium meum existere.

God's intellect in relation to the existence of things

hic dicitur, quod deus nullum ens potest intelligere, nisi quod absolute necessario intelligit, sed cum aliquid dicit existenciam rei in genere, probabile videtur, quod deus potest aliquid intelligere, quod non intelligit, ut illud, quod 'potest existere et non existit'. quamvis enim deus intelligit hoc et esse eius, tamen non intelligit exi-

---

1 A^1 *in marg. miniavit* intellectus *(?)* inintelligibilium proposicionum 8 signat AB^aC sicut D 20 A^1 *in marg. super. fol. 64^d miniavit* de intelligere dei et de ente et esse existere 21 A^1 *in marg.:* nota 22 *inter* meum *et* et A^1, *sig. marg. usus,* existere *interponi voluit, sed postmodum expunxit deceptus vocibus* filium meum. *quae paulo post in linea proxima sequuntur* 25 ens potest deus intelligere C ens deus potest intelligere D 27 probabili B^a

stenciam huius, quamvis posset intelligere existenciam huius solum hoc intelligendo. hinc enim accidit existencia. et sic nulla creatura intelligit, filium meum existere, licet possit intelligere existenciam illam, solum intelligendo, quod nunc intelligit, et ita intelligit, filium meum posse existere sine hoc, quod intelligat eius existenciam, cum existencia rerum dicit esse suum extra et omnem rem per se in genere esse, dicit, ipsam esse aliquid extra deum. unde ista: 'hoc existit' est equivoca ad denotandum existenciam increatam, que est deus extra creaturas vel existenciam creatam creature in genere extra deum, et sic aliqua sunt et necessario existunt, ut trinitas increata, aliqua sunt et necessario non existunt, ut pretericiones, futuriciones, possibilitates, et negaciones formaliter intelligo et non essencialiter, cum omnes ille veritates sunt ut sic divina essencia.

The idea of an absolute and relative existence of things discussed

alia autem encia absolute necessario sunt et contingenter existunt ut universitas creata, aliqua vero sunt et non existunt, sed possunt existere ut creature, que possunt esse et non actualiter existunt. et patet, quomodo hec proposicio: 'hoc intelligitur' est inmediata consequens ad deum esse, sed 'hec Petrus intelligitur' subinfert proposicionem huiusmodi: 'hoc est Petrus', et sic hec proposicio: 'filius meus est' non signat, filium meum esse, et potest sic signare stantibus eisdem actibus intellectus ignorante homine, qui sic intelligit.

ulterius conceditur, quod deus cognoscit vacuum, cum Gen. primo dicitur: terra autem erat inanis et vacua, et Jerem. quarto: aspexi terram et ecce, erat vacua, et Job. vicesimo sexto dicitur, quod deus extendit aquilonem super vacuum. et sic est dare

---

1 huius quamvis possit *CD* huius quam possit B^a huius solum hoc intelligendo (solum hoc intelligendo *expuncta)* quamvis posset *A* 7 existenciam *(?)* B^a 20 existunt *C, in fine correxit A (ex* existentes*?)* existentes B^aD 27 *A*[1] *in marg. rubris litteris notavit* vacuum 28 erit *A*

---

28 *v. 2* 29 *v. 23* 30 *v. 7*

vacuum a forma naturali vel supernaturali et vacuum a corpore contentibili; vacuum autem a deo non potest esse, nec ipse potest esse plenior formis, cum pro nulla mensura est impotencia ante actum. verumptamen impossibile est, quod sit extra mundum infinitum vacuum, mole magnum. nec credo, quod intelligunt bene se ipsos, qui ponunt tale vacuum, sicut patet querendo ab eis quiditatem vacui. nichil enim fuit ante mundum, ubi iam est mundus, cum illud 'ubi' dependet a mundo, sed ipsum sequitur tamquam passio ad subiectum.

CAPITULUM VICESIMUM.

Christ's law, by far superior to Church tradition,

Quantum ad materiam tercii argumenti in principio capituli quinti decimi huius factam videtur michi indubie, quod lex Cristi debet proporcionabiliter diligi ut eius legifer, et per consequens est infinitum honoracior quam tradicio humana. unde, ut sepe dixi, cum illa lex sit fol.65a tradita hominibus a sapiencia || increata, ut sit medium aptissimum ad pacificandum populum in pace triplici, patet, quod legis huius dirupcio vel dissipacio attestatur in populo deficienciam vere pacis. patet ex hoc, quod ipsa est per se causa vere pacis. sicut enim tempore Cristi tradiciones humane conmixte legi moysayce pre-

1 vel supernaturali *om. A, add. in marg.* A^2 *(vel* A^1*)* 2 autem *A* vero B^aCD 13 tamquam *A* sicut B^aCD 17 A^1 *in marg. infer. fol.* 64^d *miniavit* lex dei est ut deus diligenda *in marg. super. fol.* 65^a lex dei est medium aptissimum ad pacificandum populum in triplici pace 19 drupcio *superscripto* i *in initio voculae A*

13 *cf. supra I 377; 387 sqq.* 16 *cf. De Civ. Dominio lib. I cap. XLIV pag. 436: ex istis conclusionibus sequitur, quod impossibile est, regnum, populum vel personam regi, prosperari vel pacificari sqq.* 22 *de obnoxiis 'traditionibus humanis', JW frequenter disputat; quatenus illae legi Christi (i. e. Scripturae Sacrae) adversentur, demonstrat in fine libri tertii Summae (De Civ. Dominio lib. I), ubi haec leguntur, cap. XLIV pag. 400: ex quo patet, quod*

conizarunt populi destruccionem, sic dissipacio legis Cristi pro tempore anticristi attestatur destruccionem populi cristiani. sicut enim Machometus per tradicionem legis contrarie legi dei diminuit cristianismum, ut patet capitulo *undecimo*, et sic post dotacionem ecclesie multiplicacio, dogmatizacio et appropriacio tradicionis humane, ut diminuit de lege Cristi, diminuit de vera religione populi cristiani; patet ex hoc, quod legis Cristi observacio est per se causa, et e contra, vere pacis quia veri cultus dei, sicut testantur quotlibet scripture. nam si quis servat legem dei, habet proporcionaliter pacem cum deo et sic ex dileccione dei undique veram pacem iuxta illud Psal. centesimi undevicesimi: pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum. et e contra prevaricacio est pacis dirupcio et dissensionum ac perturbacionum induccio, quia amoris dei privacio. ad quem sensum dicitur Iob. decimo: quis resistit ei et pacem habuit? et ad hunc sensum dicitur Baruch tercio: quid est Israel, quod in terra inimicorum es, et sequitur responsio: dereliquisti fontem sapiencie; nam si in via dei ambulasses, habitasses in pace super terram.

gives the foundation for true peace and the right form of worship

quotlibet sunt talia dicta scripture idem sonancia, et patet demonstrative eo, quod non dissolvitur pax dei cum homine nisi propter peccatum, sed stante illa pace conceditur 'pax superans omnem sensum' quia id, quod est melius cristiano, igitur etc.

3 antichristiani B^a 5 10° *codd.* 6 appreciacio B^aC 9 et contra *ACD* equa B^a 13 CXVIII^{i} *codd.* 18 et *om. D; C, sed int. lin. add. aliquis* 23 consonancia *C* seminancia B^a 24 solvitur B^a cum homine *om. A, adscr. in marg.* A^2 26 conceditur *A* consequitur B^aCD

tradicio humana retardat ab observancia mandatorum; et cum mandata sint connexa, sequitur, quod tradicio humana distrahit ab observancia caritatis etc.; cf. ibid. pag. 428 5 *cf. etiam De Civili Dominio lib. I cap. XLIV pag. 401: patet ex hoc, quod ecclesia crevit . . . pure lege Christi, pretermissis tradicionibus humanis; illam ergo potuit puram observasse posterius, cum maxima difficultas fuit in primordiis observancie legis sqq.* 5 *cf. supra I 211* 12 *v. 165* 19 *v. 10—11* 20 *v. 12—13* 26 *cf. Phil. 47*

ex istis videtur ulterius, quod legis humane exercitacio, doctrinacio vel institucio faciens ad defectum observancie legis Cristi diminuit effectum huius legis, qui est pax vera et cristiana religio.

He who loves Christ must honour His law and prefer it to all human statutes,

ex quibus sequitur, quod huius legis dissipacio sit callidissima cautela diaboli, quam membra sua defendunt et pertinaciter dogmatizant. patet ex conclusione proxima. si enim dileccio legis et legiferi correspondent, quomodo diligit Cristum super omnia, qui contempta vel dimissa lege sua exercet leges humanas? nonne plus diligit fructum legis, quam plus diligit, et per consequens plus temporalia quam eterna? et eodem modo de studio discipline eis adhibito. nam tantum studium legi Cristi adhibitum acquireret studenti maiorem dileccionem dei et per consequens maius bonum. quomodo igitur non stulte eligens minus bonum peccat graviter, specialiter cum facilius, insumptibilius et cicius posset discere legem Cristi. et correspondenter de multiplicantibus leges humanas, per quas studium theologie distrahitur. nonne lex Cristi in scriptura tradita per se sufficit? nonne excomunicantur, qui addunt alia aut qui distrahunt a lege ista novissima, ut
fol.65b patet Apocal. ultimo || et Galat. primo, et exposui in fine libri tercii? numquid credimus, palliantes, quod discunt leges exteras, ut melius sciant, servent et protegant legem Cristi, habent excusacionem acceptabilem aput tribunal summi iudicis? nonne facta propria accusant? examinent consciencias, si tantum sciunt de lege Cristi, sicut scirent,

---

1 A^1 *in marg. infer.:* nota bene contra tradiciones humanas *miniavit* 15 maius A^2C^2 *in marg.* magis B^a *omiserunt ACD* 21 aut que B^aD autem que *A* 26 excusant *C, sed* ex *expunxit et* ac *superscripsit* C^2

---

22 v. 18—19 v. 7 sqq. cf. De Civ. Dominio lib. I (Summae liber tertius) cap. XLIV pag. 396: patet primo, quod lex Christi pure per se sufficeret pro omni statu dirigere sponsam suam. probatur tripliciter: primo, sicut universitas legum sufficit regere totum mundum, lex Christi continet in se omnem particularem; minor patet ex eo, quod scriptura sacra, que est lex Christi, continet in se omnem veritatem, omnis lex est veritas, ergo continet in se omnem legem etc.

posito, quod interim darent tantam operam ad noscendum practice mandata domini, quantam dederunt ad noscendum tradiciones hominum. examinent se secundo, utrum finis discipline sue sit, ut vivant pauperem vitam et penalem exproprietarie instar Cristi, vel aliter, ut vivant voluptuose et splendide quoad mundum, acquirendo sibi et suis redditus et proventus. examinent tercio, si pro praxi et defensione legis Cristi ipsos undique regulantis dant tantam operam, sicut ad legem propriam defendendam. nonne opus publicum clamat oppositum in tantum, quod causidici contendunt de prestancia et autoritate legis sue super legem Cristi et promoventes legem dei ex hoc acucius persequntur, et examinati de decalogo vix sciunt in genere numerum et ordinem mandatorum?

but it is the theologians and the prelates who prevent its reaching full development

ex istis videtur ulterius, quod magis culpandi sunt nostri theologi, nostri religiosi possessionati et nostri sacerdotes causidici de patrimonio Cristi promoti, qui ponunt offendiculum legi dei. patet ex facto et lege gratitudinis, cum percipiunt primicias legis dei. et illa collacio legis reddit eos obligaciores, ut patet ex illo Psal. centesimi quadragesimi septimi: non fecit taliter omni nacioni et iudicia sua non manifestavit eis. super quo dicit Augustinus, quod omni membro suo tamquam filio patriarcharum dedit legem suam, et omnes illi sunt una gens, que est Cristus, ut dicit super Psal. centesimo quadragesimo quarto, sed quod posset esse signum maioris dileccionis, sicut apostolus arguit Rom. tercio, multum amplius video per comunem modum, quia tradita sunt eis eloquia dei, quod profuit eis eternaliter et temporaliter. cum igitur in istis tribus generibus hominum sit maior gratitudo dei ostensa quam aliis et in amore legis Cristi stat tota Cristi dileccio patet, quod isti a lege ipsa degenerantes ut sic maiorem

17 theologi nostri: *hic explicit fol. 131ᵇ cod. D, om.* theologi nostri *D, quae infra lineam ultimam D¹ add.* 21 reddit *C, in fine corr. A* . reddunt *BᵃD* 27 CXXXXII° *codd.*

22 v. 20 cf. Opp. tom. VI 1146 27 cf. ibid. 1063 v. 10—12 28 v. 1

ingratitudinem dei incurrunt. nam per istam legem facti sunt sacerdotes, et clerici non nisi per istam legem possunt salvari, ab hostibus defendi, cum sacramentis operari vel esse cristiani aut quomodolibet prosperari.

quamvis omnia ista sequantur ex fide, tamen scelus et perturbacio ecclesie clamat, quomodo in dei iudiciis claudicamus. ponunt autem theologi nostri temporis, quod lex Cristi secundum magnam partem sui sit impossibilis, heretica et blasfema. quod dictum nimirum retrahit multos ab eius veneracione, dileccione et observacione et inducit in parvipensionem, in detestacionem fol.65c et dissipacionem. tunc enim || foret summe execrabilis, summe odibilis et summe fugibilis, ut tactum cap. et infra. quis igitur haberet devocionem in tali scriptura sive servicio?

by calling it heretical and blasphemous

hec autem non est vox theologi, sed demonologi, cum theologi sit, sub optentu beatitudinis audire verbum dei et custodire illud in mente, verbo et opere in se ipso ac defendere ipsam contra adversarios, docere ipsam catholicos et procurare undique extollenciam refrenando vesanos eius adversarios.

religiosi autem possessionati, ut defendunt in vita et verbis legem scripture, patenter apostatant, cum laboribus et expensis laborant ad curiam romanam pro dampnabili sentencia dicente, multas cartas humanitus adinventas de hereditate perpetua esse impossibiles, et tamen Oxonie tam publice quam procuratorie dicunt testamenta dei et legem Cristi impossibilem et blasfemam, quod, si legem scripture diligerent plus quam cartas proprias de dotacione in perpetuam elemosinam, laborarent forte in contrarium, cum opera apponitur proporcionaliter ad affectum. ex quo facto probabiliter quidam eliciunt, cum carte eorum attestantur super elemosinam perpetuam eis datam data apostasia a religione et regula cristiana

They endeavour to bring about its being condemned by the pope,

---

4 cristiani *in fine corr.* A cristo amici B^aC cristi amici D 14 infra AB^aC ita *(?)* D 18 verbo AB^aD in ore C 19 ipsam A ipsum B^aD se ipsum C 20 eius extollenciam CD 25 pro dampnanda B^aCD; A, *sed* A^2 *in marg. cum sig. marg. emendavit* pro dampnabili

ad seculum non foret elemosina tollerare, tales consumere bona pauperum, sed dare genti facienti iusticiam et servanti Cristi testamentum, cum talibus et non apostatis Cristi patrimonium fuit datum.

quantum ad conclusionem procuratam dampnari tamquam hereticam, patet, quod multe carte remanent post mortuos exheredes, que dicunt, hereditatem signatam ipsis mortuis et suis heredibus ac assignatis in perpetuum pertinere. iterum assumendo perpetuum pro periodo, cum existens in mortali deficit ut sic a vero dominio, patet, quod multis assignantur in cartis hereditates perpetue, quibus possessiones ex peccato originali et actuali necessario sunt disrupte. ideo videtur multis, quod labor sumptuosus ad catholicandum cartas huiusmodi, heretica sentencia, que asserit, quod alique sunt impossibiles sive false, innuit, quod licet eis vivere quantumlibet seculariter sine licencia subtraccionis elemosine fundatorum, cum habent ex bullis cartas suas tamquam fidem catholicam et amplius confirmatas. causidici vero contra scripturam apostoli sese in negociis secularibus implicantes dimissa cura curatorum, quorum nomen false retinent, dicunt, quod epistole sue et tradiciones quecunque papales sunt paris autoritatis cum ewangelio, ymmo maioris autoritatis quam scriptura apostoli, cum papa dispensat contra apostolum et corrigit ewangelium, ut blasfemant et sic, ubi olim ordinatum est per papas, quod tentoria theologie sint undique dilatata, ut patet tercio Decretalium in fine 'Super Speculum', quia per illam scienciam vivificantur fideles, conversantur et confirmantur proficientes necnon et evacuatis venenis curantur infirmitates, || modo dicit fol. 65^d

thus putting his authority above that of Holy Scripture

13 heretica *C, sed addito int. lin.* ta *legi voluit* hereticata *prima manus* 16 licencia AB^aC lumina *(?) D, breviatura ancipiti usus* 19 causidi *A, sed superscripto* ci *ceterorum lectionem restituit* A^2 21 cura *om. A, adscr. in marg.* A^2 30 venenis *vix legi potest in A* A^1 *in marg. infer. fol.* 65^c *rubr. litt.:* contra leges humanas. *in marg. super. fol.* 65^d*:* nota blasfemias pape et prelatorum; papam Cristo assimilant

4 *cf. quae modo dixit de 'cartis humanitus adinventis pag.* 133_{25} 26 *C. J. C. II (Decretal. lib. III) c. 10 tit. L pag. 660* tentoria = *machinae bellicae (plutei Latinorum)*

gens illa, quod facultas theologica sit summe superflua perturbans ecclesiam. ideo sui professores sunt per fas vel nefas omnimode extingwendi eo, quod sunt contrarii operibus, quibus prepositi diripiunt bona pauperum, luxuriantur tam corporaliter quam spiritualiter et gregem subiectum multipliciter ducunt in precipicium, nunc palliatis excomunicacionibus deterrendo, nunc interdictis crucis levacionibus et aliis censuris sophisticis comminando et nunc in blasfemiam summe execrabilem prorumpendo, quod dominus papa, capud legis sue, sit paris autoritatis cum Cristo humanitus, cum sit deus in terris, potens ad votum extrahere de thezauro meritorum ecclesie triumphantis et impertiri ecclesie militanti absolvendo a pena et a culpa eo ipso, quod pretendit, se solvere et ligare.

The pope, however, has only those rights that are founded on the Bible

unde reputant hereticum, quod papa neminem habilitet, nisi deus prius habilitet, cum pure ex bullis suis cum consensu suo et cardinalium hunc habilitat et hunc inhabilitat, sicut fingunt, quia aliter, ut vere concluditur, non crederetur approbacioni vel reprobacioni pape, nisi de quanto se fundaverit ex scriptura, et veritas facti, quam oportet credere, iudicatur a Cristo et ecclesia triumphante. ymmo ad tegendum suas luciferinas fallacias dicunt, quod papa habet dominium tantum super bonis ecclesie, quod ipse potest sine demerito vel merito sacerdotis auferre ab eo elemosinas secularium dominorum, sed ipsi non possunt elemosinas suas subtrahere a sacerdotibus quantumlibet indignis, quia ipsi non debent iudicare de operibus pape vel cuiuslibet sacerdotis. et sic dicunt, quod papa in quantum huiusmodi est confirmatus, quia aliter non foret capud ecclesie, quod reputant inconveniens, cum fingunt, esse de necessitate salutis credendum, quod papa quicunque sit capud universalis ecclesie et per consequens infinitum verior atque superior civilis dominus omnium reddituum

1 summe superflua *in loco raso add. A* 8 cominando *A, (?) D* continuando B^a comunicando *C* 17 cum consensu AB^a cum sensu *C, sed superscripsit* C^3 *(vel* C^6*)* con cum sensu *D, sed* con *infra* sensu *add. aliquis* 19 vel repr. *om. A, add. in marg.* A^2 30 capud ecclesie *AD; C, sed* C^2 *in marg. add.* universalis capud universalis ecclesie B^a

mundi quam aliquis dominus secularis. unde et predicant publice, quod tantum foret peccatum dicere quidquam contra ipsum et cardinales sicut contra Cristum et angelos, cum a pari concurrunt in autoritate ecclesie et aliter erraret capud ecclesie, peccatum in papam et cardinales tantum vel amplius puniendo quam blasfemiam commissam in deum, sed consencientem tali erroris imposicioni puniunt ut blasfemum.

et in multas tales insanas blasfemias prorumpunt causidici atque maniaci ex defectu intellectus scripture et ex fastu aut avaricia, quibus nituntur suffocare simplices ut muscas cum telis aranee, quas forciores dirumpunt et destruunt tamquam nanci. tele quidem aranee || sunt re- fol. 66a
gulariter ordite in angulis.

The Church would be in a more flourishing state if it saw in the Bible its sole law book

ex istis quinto colligunt considerantes prudenter statum ecclesie, quod utilius et undique expedicius foret sibi regulari pure lege scripture, quam quod tradiciones humane sunt sic conmixte cum veritatibus ewangelicis, ut sunt modo. — patet primo ex hoc, quod humanum ingenium obliquat ut plurimum a veritate scripture tam in iudiciis quam in statutis condendis, ut patet ad oculum. et tanguntur causa undecima quest. tercia: 'quatuor modis', inquid Gregorius, 'pervertitur humanum iudicium, scilicet timore, cupiditate, livore et amore'. ista vero removet lex scripture. — secundo per hoc, quod tunc sanctitas vite et non copia pecunie, favor sangwinis vel amicicie secularis forent regula ad preficiendum prepositos. — tercio per hoc, quod nec preficientes nec prefecti tantum errarent ex affeccione inutili

6 quam *CD* quod *AB*^{a} 7 imponi *in exitu corr. A* imposissioni *B*^{a} 11 aut *A* ac *B*^{a}*CD* 12 aran..e *inter* n *et* e *rasura B*^{a}, *in marg. B*^{1} *addidit* e. *quod B*^{a} *neglexit* 13 *A*^{1} *in marg. super. fol. 66*^{a} *rubris litt.:* utilius foret, regulari ecclesiam per solam dei legem sine tradicionibus humanis 14 ordite *correxit B*^{a} *ex* ordinate 17 pure lege *A* pure lege *B*^{a} pure in lege *D;C, sed* in *expunxit aliquis* 23 pervertitur *primam sillabam corr. A* *A*^{1} *in marg. miniavit* quattuor sunt. que pervertunt iudicium humanum

12 arranea *significat retis subtilioris speciem, qua capiuntur muscae et aviculae* 22 *C. J. C. (Friedberg) I (Decr. II pars) c. 78 C. XI q. 3 pag. 665*

circa multa. tunc enim pure attenderent circa regulas caritatis, quod foret sufficiens ad rectificandum ecclesiam et pure acciperent officium prepositure ad faciendum opus ewangeliste sine mixcione fastus vel questus seculi Cristo et apostolis suis conformius. vel igitur oportet concedere, quod Cristus fuit divinitus in condendo legem ecclesie, vel quod illa per se sufficiat, cuius per se sufficiencia pateret, si nemo acceptaret preposituram in ecclesia nisi cum reinclinacione ex timore regiminis et laboris et ex proposito meritorie operandi. quo deficiente deficeret stipendium seculare. tunc enim superfluerent constituciones contenciose circa ecclesiasticas dignitates. ideo radix talium est peccatum et consequenter tradiciones ille et locus licium sunt ecclesie perturbative.

All Christians, more especially priests and bishops should study Holy Scripture,

sexto sequitur, quod omnes cristiani et precipue sacerdotes atque episcopi tenentur cognoscere primo omnem legem scripture. patet primo ex lege caritatis, qua debemus diligere deum super omnia et proximum ut nosmetipsos. sed nec diligimus deum nec nos nisi per custodiam legis dei. unde Origines Super Levit. Omelia septima: 'si quis peritus et sapiens medicus preciperet, ne quis sumat de succo talis herbe, quia tunc subito eveniret sibi interitus, nec dubito, quin unusquisque proprie salutis intuitu precepta medici servaret. nunc vero animarum et corporum medicus et dominus precipit, ebrietatem, crapulam et solicitudinem evitare, quod cum non facimus, patet defectus fidei et amoris. oportet igitur discere tam dampnabiliter ignoratum'. unde beatus Gregorius in sermone comuni De Confessoribus inculcat tres conclusiones ad informandum ecclesiam in ista materia. prima, quod dominicus sermo debet audiri

---

4 cristo *A; corr. B^a, in marg. B^1 iteravit* cristo 10 proposito *correxit A ex* preposito 14 perturbative *CD* turbative *B^a; A, sed in marg. adscripsit postmodum A^2* per 19 nosmetipsos *CD* nosipsos *B^a; A, sed* met *inter* n *et* i *superscriptum est* 20 *A in marg.:* Origenes 29 *A in marg.:* Gregorius.

---

20 *cf. Opp. (ed. Migne) Ser. Gr. 12 pag. 476* 26 crapula *idem ac ebrietas vino effecta* 29 *has conclusiones in Greg. libris nusquam inveni, sed cf. Opp. Scr. I 77 pag. 563 sqq.*

on which the salvation of the faithful solely depends

Therefore the bishop's and the priest's first duty is to preach the Gospel

humiliter ac delectabiliter ab omnibus cristianis. patet ex hoc, quod in fide illius scripture necesse est, omnes salvandos salvari. licet enim quidam sint infantes, quidam surdi et quidam propter insolenciam mundi scripture ignari, tamen oportet, quod audiant deum loquentem in eis istam legem pro suo tempore, si debeant umquam salvari. — secunda conclusio huius sancti pape est, quod fol. 66b sacer||dotibus prepositis et specialiter episcopis iniungitur a deo sancte predicacionis officium. patet ex hoc, quod ipsi succedunt in ecclesia loco apostolorum ac discipulorum, quibus Cristus limitavit istud officium, ut patet vicesima prima dist. 'In Novo'. non igitur forent eorum vicarii, nisi imitarentur in officio nomen sui prepositi. non enim nudum nomen, sed mores faciunt presbiteros et imitacionis filios natos pro patribus, et illud officium iniunxit Cristus eis Marc. ultimo: p r e d i c a t e, inquid, e w a n g e l i u m o m n i c r e a t u r e, et Act. primo: e r i t i s m i c h i t e s t e s u s q u e a d u l t i m u m t e r r e, ubi patet ex finali iniunccione, quam Cristus tam signanter eis imposuit, quod voluit, illud esse opus eorum precipuum, quod probatur ex hoc, quod patris spiritualis ut huiusmodi est, spiritualiter gignere filios matris ecclesie, quod non fit nisi predicacione ewangelii Cristi, sicut nec confirmacio in fide. igitur hoc spectat ad spirituales patres et per consequens ad sacerdotes, in quantum huiusmodi. predicare, dico, in opere vel sermone primum debet esse continuum, sed secundum interpolatum pro suo tempore· aliter enim non forent partes ecclesie illius officii, cum nec temporalium occupacio nec humana approbacio per se facit episcopum. illi enim debent duplici honore secundum quandam excellenciam honorari. hoc autem vendicant ex suo nomine, sed regula apostolica est prima

---

8 *A*[1] *in marg. super. fol.* 66*b rubris litteris:* Episcopi officium est predicacio verbi dei et studium legis dei 14 facit *B*[a]*D* faciunt *C* fa *A, sed* ciunt *postmodum adscripsit A*[2] *margini* 19 intuicione *B*[a] 23 sicut nec *AB*[a] *lacunam inter* sicut *et* nec *CD exhibent* 30 triplici *B*[a]

---

11 *C. J. C. (Friedberg) I (Decr. I pars) c. 2 Dist. XXI pag. 69* 16 *Marc.* 16,15 17 *v. 8*

Thym. quinto: qui bene presunt presbiteri, duplici honore digni habeantur, maxime, qui laborant in ewangelio. vel igitur oportet negare regulam scripture vel episcopos in ewangelio precipue tamquam apostolos laborare, vel tercio in eorum desidiam plus laborantes in eorum officio instar dei amplius honorare. non enim cumulacio temporalium per se facit honorem episcopi, quia titulus iste spectat ad dominos seculares, et tunc, ut cresceret vel decresceret temporalium adiacencia, variaretur honor episcopi. sed que foret tunc proporcio honoris Petri ad modernos pontifices! oportet itaque officium nomen episcopi ut formam perficere, quia aliter maneret dignitas informis dampnabilis ex perniciosa ypocrisi. oportet igitur, episcopum in quantum huiusmodi habere habitum ewangelizandi. cum igitur nemo doceret scripturam, nisi eam prius addisceret, manifestum est, quod oportet, omnem episcopum scripturam sacram primo omnium discendo cognoscere. non enim precipit Cristus: predicate fabulas vel tradiciones humanas omni creature, sed predicate ewangelium, que est scriptura divinitus inspirata.

and their whole dignity is centred in this duty, not in the name or any worldly possessions

tercio ex istis colligitur, quod pontifex nec in se exercens predicatoris officium nec ipsum suplens per substitutum, sed retardans, perturbans et contristans doctorem in edificando matrem ecclesiam per seminis fidei sparsionem, nedum privatur episcopatu quoad deum, sed in malicia excedit fermentum pharisaicum. nam ut sic manet solum nominetenus episcopus ex conclusione proxima et quotlibet legum concordanciis, sicut in parte tactum est supra capitulo *septimo* decimo. si enim perdit
fol.66c graciam || atque dominium, per idem et episcopatum et per consequens, cum pretendit, se esse utilem servum

2 digne *AB^a, (?) D* 12 officium *expunxit A, om. C* 13 formam officium perf. *C, at* officium *om. B^aD; A, sed in marg. add. A^a* 16 eam prius addisceret *AB^a* prius addisceret eam *C; D, sed lineis superscriptis lectionem codd. AB^a restituit* 30 XVI° *codd.* 31 *A^1 in marg. super. fol. 66c rubris litt.:* contra impedientes doctorem ei predicatorem 32 per consequens *C; utrumque in correctura A* et patet *B^aD*

1 *v. 17* 30 *cf. pag. supra pag. 43 sqq.*

dei, percussus est fermento phariseorum, quod est ypocrisis et eo ipsis dampnabilius, quo post maiorem Cristi instruccionem plus palliat tempore maioris gracie ad maius periculum matris ecclesie.

But as the pharisees and the scribes did of old, so they by their forgeries and their worldliness have blinded the Christians to God's law

unde signanter Cristus dicit Luc. undecimo phariseis et legis peritis: ve vobis, legis peritis, qui tulistis clavem sciencie, ipsi non introistis, et eos, qui introibant, prohibuistis. auferebant autem pharisei a subditis clavem scripture sacre per multiplicaciones tradicionum suarum, ut ibi dicitur, et propter affeccionem, quam habebant ad proprias adinvenciones, quia erant plus pecunie lucrative, plus magnificabant, preconizabant et execucionem faciebant de illis, quam de preceptis dominicis. et utinam non pululet proporcionabile malum a generacione nequam hodie in ecclesia sancta dei! illi autem sunt, quibus veritas imprecatur vel pocius prophetat multiplex ve, quod, ut recencius caveatur, ponitur in Decretis, ut recitatur supra *septimo* decimo capitulo, ex autoritate beati Petri in ordinacione Clementis: 'quicunque', inquid Decretum undecima quest. prima, 'contristaverit doctorem veritatis, peccat in Cristum et patrem omnium exacerbat deum, propter quod et vita carebit'. hoc autem est hodie eo quidem periculosius, quo mundus est plus terrenis deditus et sponsus in celum peregrinatus.

considerarent itaque tales depravantes et retardantes verbum scripture exemplum Lincolniensis dicentis, quod ecclesia est ortus irriguus, in quo plantantur omnia genera virtutum ut herbe, arbores et arbusta. si quis vero ex insolercia intraret ortum preciosum pontificis et

---

6 qui *AD* quia B^aC 8 *ad hunc locum in cod. A duo signa marginalia addita sunt, sed verba nulla; nisi forte huc refarenda sunt, quae paulo inferius in marg. miniata inveniuntur:* contra magnificantes tradiciones humanas 16 prophetant AB^a 18 XVI° *codd.* 26 A^1 *in marg.:* Lincolniensis, *cui adposuit aliquis minio* Nota 29 insolercia *CD* insolencia B^a; *A, sed* A^2 *in marg. emendavit additis* ex insolercia

---

5 *v. 52* 18 *cf. supra pag. 44* 20 *C. J. C. (Friedberg) I (Decr. II pars) c. 12 C. XI q. 3 pag. 646* 26 *Robertum laudatum conferre non potui, cf. supra I 148*

hanc herbam pedibus calcaret, illam autem ante seminis maturitatem prescinderet, aliam penitus eradicaret, nonne credimus, quod episcopus servum huiusmodi excomunicaret et specialiter, si se et totam familiam suam de fructibus huius sustentaret? quanto magis episcopus animarum, infinitum plus diligens vineam sue ecclesie, infinitum plus apprecians plantaria virtutum et semen fidei! — consideret igitur impediens cursum sermonis domini, dignitatem verbi, valorem populi edificandi et excellenciam officii et severitatem domini, et mediante dei gracia horrebit ponere offendiculum verbi dei.

Holy Scripture surpassing all human law should be learned by all Christians

secundo principaliter arguitur ad conclusionem ex hoc, quod bonum cuicunque persone utilius, honoracius et preceptum undique striccius est racionabiliter preferendum in tantum, quod peccatur graviter ex eius omissione, ut patet De Consecracione dist. quinta: 'Non Mediocriter', sed huiusmodi est lex sacre scripture in comparacione ad quascunque leges alias, igitur illa lex est primo ab omnibus et maxime a sacerdotibus addiscenda. utilitas autem personalis patet ex parte persone discentis et generalis ex parte sancte matris ecclesie, ex parte persone discentis tripliciter. primo enim fugat insultus hostium, secundo accumulat suo studenti tam meritum quam premium et tercium est medium, quod fol. 66d comunicative respicit utile alienum. fugat enim diabolum, ut patet ex officio exorcistarum et ex doctrina Cristi Matth. || quarto, ubi temptatus a diabolo convicit eum tripliciter per scripturam.

unde, si non fallor, non est possibile vincere diabolum nisi per legem scripture sacre. quoad victoriam mundi dicit fides nostra prima Joh. quarto quis est,

1 autem *AD* aut B^aC 2 aliam penitus *AD* et aliam penitus B^a aut qui penitus *C* 10 officii *in exitu corr. A* affeccionem B^aD 11 dei *in corr. A, vix legi potest* sui B^aCD 12 A^1 *in marg. infer.* utilitas studentis scripturam sacram *rubris litteris* 26 ex *CD, corr. A* de B^a A^1 *in marg. super. fol. 66^d miniavit* calcare affecciones mundi et sequi Cristum

16 *C. J. C. I (Decr. III pars) c. 24 Dist. V De Consecr. pag. 1418* 35 *v. 4; 7; 10* 30 *v. 5*

fratres, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Jesus est filius dei. credulitas autem illa solum et solide discitur ex scriptura. si igitur vis calcare affecciones mundi, disce, quomodo filius dei penaliter, odibiliter et exiliter se habuit ad hunc mundum; penaliter, quia pro nobis egenus factus est, secunda Cor. octavo, non habens tantum in mundo in propriis, in quo capud reclinet, Matth. octavo; odibiliter se habuit, quia prima Joh. tercio: nolite mirari, si odit vos mundus etc., quia Joh. quinto decimo: si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret. si igitur cogitemus, quomodo membra diaboli patrem familias Belzebub vocaverunt, qui hec et omnia alia equanimiter tolleravit, si vere sumus eius domestici, paciemur conformiter et conformiter agemus penitenciam instar Cristi, qui sumpsit illud pro themate, ut ostendi quarto libro capitulo quinto decimo.

Without the Bible, any spiritual growth,

et ut breviter dicam, cum infinitum melius sit lucrum spirituale quam temporale, spirituale autem non potest acquiri sine doctrina scripture sacre, manifestum est ex legis utilitate, quod lex Cristi sit cuilibet cristiano omnem aliam legem infinitum preponderans. ideo dicit Cristus Matth. sexto decimo: quid prodest homini, si universum mundum lucretur, anime vero sue detrimentum paciatur?

ex istis patet, quod nedum accumulat bonum utile

---

5 exiliter B^aC 7 in mundo *CD* in *(corr.)* mundo *A* de mundo B^a in propriis AB^a ex propriis *C* de propriis *D* 10 Joh. *sequitur locus vacuus non ita magnus* AB^aD *om. C lacunam explevi addito* quinto decimo 15 et conformiter *superscripsit inter lin. A* 17 capitulo *seq. lacuna A* quinto decimo *supplevi* 18 utilius B^aCD 26 accumulat *AC, corr.* B^a *et* B^1 *in marg. iteravit* accumulet *D*

---

7 *v. 9* 8 *v. 20* 9 *v. 13* 10 *v. 19* 17 *cf. De Civ. Dominio lib. II (ed. Loserth) cap. 15 pag. 197; verba ipsa, quibus utitur in textu, in libro laudato nusquam inveni; sed coniere ausim, JWum ad hoc cap., in quo de pauperie et passione Christi egregie disputat, supra respicere* 23 *v. 26*

quia totum meritum boni spiritualis suo discipulo, sed fructum utilissimum sancte matris ecclesie.

the peace of the nations

primo enim impossibile est pacem stabiliri in populo sine legis huius promulgacione, quod est officium sacerdotis. patet ex hoc, quod nec est populus sine huius legis observancia, nec pax cum deo, sine qua non valet pax alia sine verbi dei custodia. patet totum ex sepe dictis. cum igitur pax sit unum precipuum, quod affectat totum genus hominum secundum Augustinum De Civitate Dei cap. *duodecimo* patet, quod est necessarium rei publice isti legi intendere. — secundo patet idem ex hoc, quod nec ecclesia nec quevis comunitas potest vere dominari vel temporalia possidere sine instruccione et observancia huius legis. cum igitur sancta mater ecclesia intendit prospere procedere quoad temporalia hic in via, cum Cantic. octavo pro magno reputat, quod l e v a s p o n s i s i t s u b c a p i t e s u o, videtur, quod maxime intenderet sciencie necessarie ad hunc finem. nam sub isto colore tam ardenter intenditur scienciis lucrativis, et cum demonstrative sequitur, quod ille pocius perturbant pacem reipublice et spoliant ecclesiam quoad temporalia iure suo, quantam operam daret sancta mater ecclesia ad sapiendum has leges et ad erigendum lacius legem Cristi! et dependet deduccio fundamentaliter super isto fol. 67a principio fidei ||, quod solo titulo caritas iuste acquiritur, possidetur vel defenditur terrena possessio, cum solum ille titulus sit allegabilis quoad deum. caritas autem solum et solide docetur et acquiritur lege Cristi in tantum, quod, si lex alia docet caritatem aut virtutem aliquam, ipsa a deo est lex Cristi.

and the just possession of earthly goods are impossible

3 *A in marg.* pax 5 sine *om.* B^a 10 *inter* cap. *et* patet *exstat lacuna in AD* '*duodecimo*' *supplevi* 18 necessarie *in correctura* DB^a, B^1 *in marg. addidit* necessario 20 perturbat *AD* 21 spoliat *D, A emendavit ex* spoliant 24 A^1 *in marg. miniavit* nota 25 A^1 *in marg. infer. fol.* 66^d *rubris litteris scripsit* Sine theologia nichil iuste possidetur 26 cum AB^aC non *D* 27 allocabilis B^a

9 *cf. Opp. tom. IX 729 sqq. et saepe alibi in August. libris* 16 *v. 3*

tercio patet idem ex bono gracie et beatitudinis, quod est finis tocius boni utilis viatoris iuxta illud Luc. nono: quid prodest homini, si universum mundum lucretur, anime vero sue detrimentum paciatur? et idem demonstrat Aristoteles in primo et decimo Ethicorum.

The true spiritual life of the Church is inseparably connected with the knowledge of Holy Scripture,

cum igitur bonum non potest acquiri ecclesie sine doctrina huius sciencie, videtur, quod illa sciencia sit utilissima sancte matri ecclesie. quecunque enim sciencia multiplicaverit in populo virtutes theologicas, hec est sacra theologia sine differencia ligwarum vel forma humanitus instituta. si igitur iuxta doctrinam Cristi Matth. septimo: omnis homo debet primo querere regnum dei et iusticiam eius, et accessorie hec omnia temporalia necessaria adicientur ei, manifeste sequitur, quod sciencia docens direccius hec duo querere est ab ecclesia propter bonum utile precipue amplectenda. sed quis dubitat, quin omnis talis sciencia sit theologia, sive ex auditu fidei sit humanitus docta sive divinitus inspirata. si enim iuxta testimonium Cristi Matth. undevicesimo quicunque voluerit ad vitam ingredi, necessarium et sufficiens sibi est, servare mandata, videtur, quod lex mandatorum dei sit per se sufficiens. alie autem artes mechanice, eciam liberales vocate, sunt preternecessarie et, ut credo, secundum plurimum superflue, si non possessiones proprietarie fuerant culpabiliter introducte. tolle igitur omnem proprietatem et affeccionem culpabilem et non est compossibile, quin omnis casus ecclesie sit decisibilis secundum legem ewangelice caritatis. illa autem maxime defenderet ius sancte matris ecclesie, si oporteat, iniuriam paciendo.

which thoroughly suffices for the salvation of the Christian

---

2 viator B^a 4 anime vero sue detrimentum paciatur AB^a detrimentum vero anime sue paciatur *CD* 7 igitur illud bonum B^a 13 VII° *cuncti codd.* 16 B^3 *in marg. notavit* Nota de comparacione legum 24 artes *corr. A* partes *D* eciam *corr. A* vel B^aD 27 A^1 *in marg. infer. rubris litteris:* Tolle proprietates, et cessabunt tradiciones humane 29 decisibile *D*

---

3 *v. 25* 13 *v. 33* 21 *v. 17*

ex quibus videtur sequi corellarie, quod omnes tradiciones humane vel operaciones voluntarie, que diminuerint et abstulerint ab ecclesia cursum legis ewangelice, de tanto auferunt vel diminuunt fructum sancte matris ecclesie prevaricando in primum mandatum secunde tabule. nam de tanto tollunt ab ea bonum per se utile, eo, quod, quam bonum foret aliquid per se alteri, tam mala foret eius privacio. caveamus igitur a retardantibus comodum matris nostre!

Traditionalism prevents gospel-teaching from having free course

ulterius probatur, quod ex studio et praxi theologie adesset cuicunque persone ecclesie simplici vel agregate bonum honestius quam ex studio vel praxi cuiuscunque alterius facultatis, quia bonum sapiencie increate accepcius, cuius flores sunt fructus honoris et honestatis, ut dicitur Ecclesiastici vicesimo quarto: *folia enim verborum domini sunt flores et fructus status honestissimi* atque pulcherrimi, cum ipse sit principium pulchritudinis et honestatis, preter cuius iudicium nichil est honestum, utile sive pulchrum. et per idem sequitur, quod bonum maxime delectabile consistit in hac sacra
fol. 67b sciencia, cum finis eius || sit contemplacio summi pulchri. nam capitur tamquam per se notum philosophis, quod, si virtus pura delectatur ex clara intuicione sui pulchri obiecti tamquam per se causa, tunc virtus purior, a distraccione seclusior et intuicione summi delectabilis secundum plenam racionem sue pulchritudinis omnino intencior plus gauderet eo, quod per se causa et suum per se causatum mutuo correspondent. cum igitur ex fide scripture deus sit summe pulcher, plene comprehensus sine timore vel alio distrahente a beatis in patria, sequitur, quod illa comprehensio sit maxime gaudiosa. et cum finis theologie stat in ista clara visione trinitatis, que ex testimonio Cristi Joh. quarto decimo est *vita eterna*, sequitur, quod theologia quoad bonum delec-

Bible-study as the contemplation of the highest beauty is a sacred work

10 A^1 *in marg. minio:* Theologia 14 fructus B^a *om. A; CD, sed in marg. addiderunt prima manus C et* D^1 21 A^1 *in marg. super. fol.* 67^b *miniavit* Theologie recomendacio 25 intuicior *A* intencione B^a 27 nitensior *A*

15 *v. 18 sqq.* 33 *v. 6—10*

The study of divinity far grander than any other knowledge

tabile exsuperat quascunque alias sciencias. ipsa enim plus preparat in via ad fidem, spem et caritatem. cum igitur oportet in predestinatis succedere claram visionem, comprehensionem et plenum amorem, sequitur, quod theologia disponit maxime ad hunc finem. igitur hec sciencia propter certitudinem procedendi, propter nobilitatem obiecti et propter racionem finis ultimi est honoracior cunctis aliis. nulla enim alia est bona, nisi de quanto ad istam promovet vel disponit, et per consequens quecunque animalis vel terrena sciencia est diabolica, que huic obviando diminuit vel retardat, quia, cum sola illa gignit vel auget fidem ecclèsie, patet, quod hec sola inter sciencias gignit et refovet membra Cristi. nam Ebr. decimo dicit apostolus, quod iustus meus ex fide vivit. primum, inquam, esse spirituale adveniens membris ecclesie est per fidem, et utinam non sic de alienis artibus, quibus videntur virtutes theologice nutriri, sicut fuit de quibusdam demonibus, qui censebantur miraculose curare vexatos ex ista illusione sophistica, quod laxarent lesionem eorum, quos antea plus vexabant. scimus quidem, quod oportet omnem virtutem theologicam effundi desuper et non dispositive ad diccionem verborum mendacium. ideo relinquitur, quod solum ad verba domini vel scripture in tantum, quod demones coniurantur et nature transmutantur tam a fidelibus quam infidelibus dumtaxat verbis domini. unde si deus infundit graciam vexatis hiis tradicionibus, hoc non erit disposicione vel occasione data ab hiis verbis exteris, sed ex clemencia illius, qui, ubi habundavit delictum, superhabundare fecit et graciam. sola igitur verba domini sunt seminanda in populo precipiente Petro prime quarto: si quis loquitur quasi sermones dei.

Faith the highest spiritual good of the Churchmen

5 hec igitur *et sic frequenter* B^a *ordinem verborum mutat; abhinc non testabor, nisi ubi ullius momenti ad cognoscendam sentenciam scriptoris mihi videtur* 14 meus AB^aC nimis *linea delevit et in marg. emendavit* D^2 *addito* meus 17 partibus *A, sed postmodum* p *linea transversa delevit manus recentior*

14 *v. 38* 20 *cf. Luc. 11 24 sqq.* 29 *cf. Rom. 5 20* 32 *v. 11.*

quodlibet enim verbum veritatis secundum legem scripture directe edificatorium sancte matris ecclesie est in quantum huiusmodi sermo dei. et hinc Cristus acutissime improperat sacerdotibus, phariseis et scribis eo, quod ad dei iniuriam magnificarunt suas tradiciones postposita lege dei, ut patet Matth. quinto decimo et vicesimo tercio, Luce quinto et quinto decimo. nam in verbo dei est vis gignitiva et nutritiva filiorum dei. ideo se manifestant filios diaboli, qui occidendo, fol. 67c extenuando vel tardando || pugiles sui exercitus, vetando generacionem filiorum dei multiplicant alienos, quia hoc est nedum prodere dominum in sponsa sua dilectissima, sed ipsum dominum torquet, laniat et infirmat in corpore suo mistico, quod est ecclesia. sed quid foret magis hereticum atque blasfemum?

The chief duty of the Christian and of the priest is to preach the word of God

ulterius patet, quod ista sciencia est maxime a fidelibus et specialiter sacerdotibus attendenda ex virtute precepti dominici. nam Joh. ultimo precipit Cristus Petro, quod pascat oves suas, nec dubium, quin, sicut in Petro dedit cunctis eius successoribus presbiteris potestatem ordinis sacerdotalis, sic in Petro iniunxit cunctis illis illud sacerdotis officium; igitur ex vi precepti dominici cuncti presbiteri, successores Petri, tenentur ad hoc ministerium.

notemus, rogo, formam precepti dominici, quomodo in finali colloquio Petri cum domino triplicatur non sub

1 quolibet B^a, *sed in marg.* B^1 *add.* d *sine sig. marginali, quod quin ad* quolibet *spectet in dubio mihi non est* 6 postposito *C* preposita B^a 7 et luce *D* 10 A^1 *in marg. super. fol.* 67^c *miniavit* Omnes sacerdotes debent studere et alios docere theologiam vocando B^a 20 eius AB^a suis *CD* 21 iniunxit *ACD* *locus rasus* B^a, *sed* B^1 *in marg. addens* dedit *hoc legi maluit* 22 cunctis illud sacerdotis igitur *D, sed* illis *inter* cunctis *et* illud *atque* officium *inter* sacerdotis *et* igitur *subscripsit* D^1 *(vel alia manus recentior)* 24 misterium B^a, *sed in marg. figuram crucis addidit* B^1, *qua, nisi fallor, indicare voluit, lectionem textus hic correctura quadam, quam addere neglexit, sanandam esse*

6 *v. 2; 6* 7 *v. 2 sqq.* *v. 30 sqq.* *v. 2 sqq.* 18 *21 15 sqq.* *cf. Joh. 21 15 sqq.*

Love to Christ the only way to salvation

quacunque similitudine vel optentu, sed sicut amat dominum, et per consequens, sicut ab eo appetit reamari. et cum sine tali amore reciproco non est salus, patet, quantam operam daret omnis presbiter ad illud officium peragendum.

unde ne aliquis sacerdos excusetur ab isto officio, precipitur sub disiunccione pastus ovium et agnorum, ut, cui deest ovium cibus solidus et subtilis, saltem habeat lac fidei, quo tenera neofitorum infancia nutriatur; quod si talis pastus omnino defuerit, nedum deest nomen presbiteri, sed nomen veri et solidi cristiani. qui enim nescit oracionem dominicam et simbolum, ut doceat ignaros filios incorporandos ecclesie, quomodo complebit tam vacuus a fide ministerium regule cristiane? si autem pater carnalis et maiores utriusque testamenti tenentur docere filios legem suam, quanto magis patres spirituales, cuiusmodi debent esse omnes presbiteri! omnis enim fidelis ex vi seminis fidei habet potestatem gignendi spiritualiter natos ecclesie, igitur multo evidencius habet pastum ad genitos nutriendum. si enim semen naturale ordinatur ad procreandum naturales filios cum iuvamine nature, multo magis semen spirituale ordinatur ad pascendum natos genitos et pro novis gignendis superhabundanter virtute gracie seminandum. aliter enim deus plus deficeret generacioni cristianorum, quam natura deficit generacioni segetum, cum tamen spirituale semen, de quanto plus expenditur in cibando, de tanto fit copiosius in seminando. cum igitur omnis presbiter tenetur pascere, non dubium spiritualiter verbo dei, manifeste sequitur, quod tenetur primo omnium adiscere et cognoscere dictum verbum.

All the faithful are priests

---

2 redamare B^a, *sed in marg.* B^1 *signum quoddam hac forma effectum* ⩘ *posuit eadem intencione, quam modo tetigi; has figuras futiles non iam notabo* 7 difinicione B^a, *(?)* *C* 10 defecerit B^a 12 et *C, A correxit vel* B^aD doceant *D* 23 gignendum *D (?)* 24 habundantis *(?) A* seminande *D* 29 spiritualiter *om. A in textu, addidit in margine* A^1

---

7 *cf. Joh.* 21 15; 16 9 *cf. Ebr.* 9 12 *sqq.*

confirmatur ex hoc, quod presbiteri, qui laborant in isto officio sunt a domino et populo maxime honorandi, ut patet prima Thym. quinto; igitur cum honor sit premium virtutis, sequitur, quod hoc sit pro statu vie magis excellens officium sacerdotis. in hoc enim facit homines quodammodo diformes. cum igitur omnes presbiteri tenentur continue in agendo caritatem procedere, quod maxime
fol.67d ostenderetur in hoc ministerio, videtur, quod omnes presbiteri, ymmo omnes | cristiani secundum divisionem sue gracie hoc tenentur. aliter enim non est perfectum animal secundum philosophos, nisi sciat producere sibi simile in nature. igitur multo magis non est perfectus spiritualis homo, nisi sufficiat instar apostoli gignere simile sibi in gracia.

and bound to beget 'sons' in the spirit

item Matth. decimo et Luc. nono Cristus iniungit generaliter apostolis atque discipulis predicandi officium concludens, eos hoc debere eo, quod gratis acceperunt a deo potestatem ac virtutem, ut ita faciant. debent enim non frustrando ordinacionem divinam elemosinam tam meritoriam gratis dare. nam spiritualis generacio filiorum dei salvat speciem cristianitatis, que precellit individuum, ut dicit Aristoteles secundo De Anima, ponens, quod vis generativa est omnino pocior quam augmentativa divine condicioni ut sic similis. nam miles ocians in salvacione regni temporalis et frustrans ordinacionem terreni domini est tamquam proditor

---

5 extollens *A* 7 deifformes *(?) A* 8 agendo *CD, A cum* u *expuncto post* a augendo B^a caritatem *A, sed* A^2 *in marg.* caritative *add.* 20 non B^aC *om. D; A, sed addidit aliquis in marg.* B^4 *in marg. notavit* nam spiritualis generacio filiorum dei, que fit per predicacionem et bonam exortacionem salvat speciem cristianitatis, que precellit individuum, ut dicit Aristoteles 2° de anima. et sic fecit miles ocians in salvacione regni temporalis, frustrans ordinacionem terreni domini est tamquam proditor temporaliter condempnandus. multo magis ocians a spirituali milicia, per quam regnum celorum, id est, ecclesia salvaretur, est proditor condempnandus 24 omnino *C, corr. A* ideo B^aD 25 argumentativa B^a

---

4 *v. 17* 16 *v. 7* *v. 2* 18 *v. 8* 23 *cf. Opp. (ed. Acad. Reg. Berol.)* I ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ *B 4₁₆*

temporaliter condempnandus, igitur multo magis ocians a spirituali milicia, per quam regnum celorum, hoc est ecclesia salvaretur. si enim videns fratrem suum egentem corporaliter et habens substanciam mundanam claudendo viscera sua ab eo, ut sic deficit de caritate, ut patet prima Joh. tercio, quanto magis, qui habet spiritualem thezaurum videndo fratrem suum plus egentem, cui posset preciosius, facilius et infinitum comodius suffragari, plus elongatur a caritate negando spirituale subsidium! si enim preceptum est in veteri testamento, extrahere iumentum inimici de puteo, ut patet, quanto magis in novo testamento, ubi caritas debet esse attencior, debet cristianus extrahere preciosam animam de puteo peccatorum!

The dignity of the priest rests on his setting forth God's law

sic igitur ex lege caritatis et principiis fidei demonstratur, quod sacerdotes precipue debent arti operis predicandi attendere, cum ex isto habent officii dignitatem.

item sacerdotes veteris testamenti tenebantur solum intendere legi dei, sed sacerdotes novi testamenti sunt obligaciores ad illud officium, igitur multo magis illi debent solum intendere legi dei, supposita maiori ex hoc, quod non habuerunt legem aliam. patet minor ex hoc, quod sacerdotes nostri receperunt a deo ampliora carismata et obligacionem stricciorem. ac maior est legis sufficiencia et minor extraneandi indigencia. Cristus enim excellit angelum dantem legem veterem, gracieque nostri sacerdocii sunt pociores et lex scripture impleta, exposita et facilitata per Cristum, que non difficultatur, sed facilitatur ex multitudine servatorum. que igitur necessitas Cristi sacerdotibus, tam dampnabiliter intendere legibus alienis? non enim prodesset eis nisi ad stabiliendum possessiones ecclesiasticas preter ewangelium introductas. unde in signum, quod leges huiusmodi fuerant illegitime introducte, considera, quod per

---

5 de *AD* a B^aC 6 videntem B^a 11 patet *sequitur locus vacuus in cunctis codd.* 14 principis B^a

---

6 *v. 17* 11 *verba ipsa supra scripta in vet. test. nusquam exstant, sed cf. Luc.* 14_5 26 *cf. Act.* 7_{53}

The greater the number of human laws, the less peace in the Church

theologiam fuit dotacio facta ecclesie. et ut leges humane multiplicantur, lex Cristi, pax ecclesie ac eius fol. 68^a multiplicacio || retardantur.

evidens est igitur, sicut tempore Cristi destructus est populus propter tradiciones pharizeicas, sic oportet esse modo, si tradiciones seculares plus multiplicentur, si conversaciones sacerdotales plus ad seculum pervertuntur et per consequens regimen legis Cristi et suffragium ducum spiritualium subtrahuntur. quod notat Origenes Super Josue omelia septima, quomodo muri Jericho clangore tubarum sacerdotum ipsam sepcies circumeuncium subruuntur, ut patet Josue sexto. Jericho enim, in quod legitur, Luc. undevicesimo, naturam hominis a Jerusalem descendisse, et cuius cecos legitur Cristum Luc. duodevicesimo illustrasse, presens seculum signanter signat. Jericho namque interpretatur luna vel odor eius, ideo pertinenter signat homines circa fluxibilitatem temporalium corpore vel affeccione instabiliter agitatos, cuius civitatis diaboli muri sunt cultus mammone et turres eminencia hereticorum dogmata, quibus tamquam propugnaculis negocia secularia sunt munita. sed dominus Jesus Cristus, cuius tipum gessit Jesus, filius Nave, per tubacionem apostolorum fecit muros et turres illius civitatis corruere, quando in omnem terram exivit sonus eorum. de ewangelica paupertate septiformi gracia cum corpore Cristi tamquam archa utriusque testamenti efficaciter collustrante, tube vero ductiles sacerdotum sunt organa vocis presbiteri, per que sensus scripture ducitur ad secularia desideria deterrendum. unde

3 A^2 *in marg. super. fol.* 68^a *atramento subpallido notavit* Nota istum processum 4 quod sicut B^a distractus C 10 A^2 *in marg.:* Origenes A^1 *in marg.* Nota *et infra hoc add.* mistica significacio subversionis Jericho 11 ierico B^a *et sic semper, nisi ubi aliter testor* ipsum CD 12 circumveniencium B^a 13 quo B^a 19 agitatas A muri$^?$ *(sic)* B^a 23 nave AD; n *correxit* B^a, *iteravit in marg.* B^1 nare C 27 dociles B^a

10 *cf. Opp. Ser. Gr. 12 II 857 sqq.* 12 *v. 20* 13 *v. 1;* naturam hominis *i. e. Christum* 15 *v. 35* 22 Jesus *i. e. Josue, filius Nun* 23 Nave = *Nun, cf. Ecclesiastici 46₁* 25 *cf. Ps. 19₅*

si sacerdos es, cum ad hoc sis specialiter genus electum, quasi tuba exalta vocem tuam, ut dicitur Ysa. quinquagesimo octavo, quasi tuba considerans, quod non a te plus, quam es, habes vocem huiusmodi, sed es nudum organum vocis sponsi. sic enim non superbirent predicatores de voce eius, qui loquitur in eis, Cristus.

secundo connecterent partes sermonis sui ad invicem instar tube de paginis utriusque testamenti connexa proferentes nova et vetera. sic enim sumus cum antiquis patribus una spiritus sancti fistula non evagantes per verba a sermonibus dei extranea.

The gospel is to be preached with love, but without fear

tercio secundum formam tube debet predicator amplificando caritatem procedere et tamquam magne autoritatis sermones instar filiorum tonitrui intrepide predicare ac quinque verba, de quibus prima Cor. quarto decimo granditer, circulariter et indifferenter capacibus seminare. sicut enim cultor secundum porcionem circuli seminat nunc elevacior in pedibus et nunc depressior, sic predicator nunc vite contemplative et nunc active intendens debet verbum dei quorsumlibet secundum sanctum propositum seminare. sed notandum est, quod populus debet precedere armatus et wlgus sequetur septem sacerdotes clangentes in septem buccinis iubileis, quia omnis cristianus debet primo armari virtutibus et meritorie operari, quia Act. primo cepit Jesus facere et docere. intendentes autem operibus laicis secundum vitam activam debent sequi doctrinam sacerdotum ex scriptura sacra excerptam, et totus cristianismus debet clamare concorditer iubilacionem duci exercitus domino fol. 68b
Jesu Cristo, cum debent iocunde || pugnare contra exercitum diaboli ascribendo potenciam et victoriam dicto duci. et de isto cantu dicitur Psal. octogesimo nono: beatus populus, qui scit iubilacionem.

quod autem septem sacerdotes debent tubis clangere quotlibet sex dierum, significat, quod universitas sacerdotum

7 ad invicem *omiserunt ACD, sed* A^2 *et* C^2 *in marg. addiderunt* 8 pagnis *corr.* B^a 16 circanaliter *(?) C* 18 elevacionem B^a 32 89 *codd.* 35 signatur B^a

3 *v. 1* 8 *cf. Matth. 13,52* 15 *v. 8 sqq.* 25 *v. 1* 32 *v. 16*

debet per sex etates militantis ecclesie in predicacione ewangelii resonare, sed non ante septimam etatem destruetur funditus conversacio pompatica huius mundi. nam Jericho signans civitatem, quam fecit amor sui usque ad contemptum dei, clauditur muro triplici, scilicet carnalis concupiscencie temporalis affluencie et mundialis excellencie, qui murus subvertitur sonitu sancte predicacionis, clamore devote oracionis et circuitu perfecto signato senario proprie discussionis. sic igitur ingredientur cuncti bellantes de civitate dei civitatem diaboli, quam expugnant, et aurum inventum philosophice sapiencie, argentum mundane eloquencie et vasa naturalis industrie atque potencie debent in erarium domini consecrari, quia ad sacrum usum edificacionis ecclesie converti ritu et conversacione crescente ad fastum seculi penitus extincta. sola vero Raab meretrix cum genere suo salvabitur, quia soli seculares, qui gentiliter viventes fornicantur a sponso ecclesie, sed faciendo opera bona de genere, resipiscendo pie ac defendendo predicatores ewangelii salvabuntur. nam pietas misericors, que ad omnia valet, facit, quod adulterantes a domino misericordiam consequentur. patet de Nabuchodonozor, de centurione atque Cornelio. sed summe timendum est nobis clericis, quod Josue noster imprecatus est: maledictus vir coram domino, qui suscitaverit et edificaverit Jericho civitatem. sed quot clerici post dotacionem ecclesie sumpserunt de anathemate pallium coccinium, hoc est seculare dominium, quod est in laico valde bonum, regulam auream, hoc est, mundanam sapienciam populum civiliter regulantem et *du*centos siclos argenti, hoc est eloquenciam secundum leges civiles et ecclesiasticas temporalia perquirentem. et hec racio, quare primogenita martirii pro lege Cristi in dotacione ecclesie

Wordly possession, a blessing for the layman, have become a curse to the clergy

4 gerico B^a 10 civitatem *ACD* in locum civitatis B^a 22 consequntur B^aC consecuntur *D* nabugodonozor B^aCD 27 ecclesie B^aCD; A^1 *in marg.* esse *A in textu expunctum* 30 300 *codd.* ciclos B^aCD

16 *cf. Jos.* 6_{25} 22 *cf. Dan.* 5_{31} *sqq.* 23 *cf. Matth.* 8_5 *sqq.* *cf. Act.* 10_{44} *sqq.* 25 *cf. Jos.* 6_{26} 27 *et* 29 *cf. Jos.* 7_{21} 30 *cf. ibid.*

sunt extincta et novissimo catholicatis cartis huius dotacionis plus quam ewangelium tam prima opera caritatis quam novissima sunt sopita. sed quod plus timendum est in exercitu cristiano, propter prevaricacionem sacerdotis confitentis Cristi pauperiem percussi sunt triginta sex viri a civibus urbis Hay, hoc est universitas superborum, que ducitur ex superbia sacerdotum. Hay enim, quod interpretatur vita vallium, signat exercitum spirituum superborum in thartaris detrusorum. pereunte quidem ducatu sacerdotum in tubis ductilibus necesse est, ut vincatur a diabolo exercitus cristianus, quia Trenorum quarto dicitur: p r o p t e r p e c c a t a p r o p h e t a r u m e i u s e t i n i q u i t a t e s s a c e r d o t u m e i u s, q u i e f f u d e r u n t i n m e d i o e i u s s a n g w i n e m i u s t o r u m, e r r a v e r u n t c e c i i n p l a t e i s, quia Matth. quinto decimo dicit Cristus: s i c e c u s c e c o d u c a t u m p r e s t e t, a m b o i n f o v e a m c a d u n t. oportet igitur tubare continue, non nunc verbum dicendo, nunc propter temporalia adulando, nunc timore servili remissius formidando et nunc ad rapiendum || pusillos rancus et ruptus extra tubam scripture sacre fol. 68c bestialiter infremendo. melius quidem foret, quod oculus talis foret erutus et proiectus a persona ecclesie vel saltem cum Achan, ut narratur *duodevicesimo* capitulo huius, spiritualiter fuerit lapidatus, quia, ut allegat Origenes ex doctrina Cristi Matth. quinto, s i o c u l u s t u u s d e x t e r s c a n d a l i z a t t e, e i c e e u m e t p r o i c e a b s t e.

tota itaque scriptura sacra moraliter et literaliter attestatur huic sentencie.

1 in novissimo B^aCD 6 hai B^a, *qui* i *postmodum addidit* 7 dicitur B^a 12 eius AB^aC est D 16 cecus si B^aCD; *A, sed signo quodam superscripto in* si cecus *mutavit* 17 titubare D verum B^a 20 pusillos B^aCD; A^2 *in marg.* pullos *(expunctum) A in textu* 23 17° *codd.* 24 fuit D 26 eice A erue B^aCD 28 *A (prima manus) in linea ultima capituli atramento:* in vigilia sancti Jacobi. *minio:* capitulum vicesimum primum

5 *cf. Jos. 7₅* 11 *v. 13—14* 15 *v. 14*
20 rancus *in sermone lat. med. aevi idem est ac rancidus (?)*
23 *cf. supra pag. 83* 24 *cf. supra I 306₇* 25 *v. 29*

CAPITULUM VICESIMUM PRIMUM.

The necessity of evangelical preaching proved from the Decretals

sed ut materia de officio predicandi sit clarior, confirmanda est secundum leges ecclesie ex scriptura a sanctis doctoribus eliquatas.

primo enim videtur, quod ex dignitate verbi dei sit caritative comunicandum fratribus. nam iuxta testimonium salvatoris Luc. undecimo plus est, audire verbum dei et custodire illud finaliter quam gestare carnaliter Cristum ex utero, cum per se secundo beata virgo sit glorificata, non autem per se primo, nisi per accidens. beati, inquid Cristus, qui audiunt verbum dei et custodiunt illud. et istam sentenciam inculcat canon primus quest. prima. sub autoritate Augustini: 'interrogo vos, fratres vel sorores, dicite michi, quid vobis plus videtur esse, corpus Cristi an verbum Cristi? si wltis verum respondere, hoc dicere debetis, quod non sit minus verbum dei quam corpus Cristi. ideo quanta solicitudine observamus, quando nobis corpus Cristi ministratur, ut nichil ex ipso de manibus nostris in terram cadat, tanta solicitudine observemus, ne verbum, quod vobis erogatur, dum aliud aut cogitamus aut loquimur, de corde puro depereat, quia non minus reus est, qui verbum dei negligenter audiverit, quam ille, qui corpus Cristi sua negligencia in terram cadere permiserit'.

---

6 caritative *corr.* B^a, *in marg.* B^1 'tive *iteravit, et sic sexcenties in eis, quae sequuntur; abhinc non testabor* 9 utro *in correctura* B^a, *sed* B^1 *in marg. addens* e *legi maluit* utero pro secundo B^aCD; B^a *addens inter lineas* sit *post* secundo sit *om.* B^a *in textu* 10 per se *omiserunt* B^aCD pro primo B^aCD 16 B^4 *in marg.:* non est minus verbum dei quam corpus Cristi. hec Augustinus 22 B^4 *in marg.:* non minus reus est, qui verbum dei negligenter audierit, quam ille, qui corpus cristi sua negligencia in terram cadere permiserit. ideo cum magna reverencia scriptura sacra est suscipienda

---

7 v. 28 11 *cf.* 12 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 94 C. I q. 1 pag. 391*

To preach the word of God is a holier work than to celebrate the Eucharist,

ex istis patet primo, cum quanta reverencia scriptura sacra est tractanda et non cum sensu erroneo deturpanda. patet secundo, quod predicâcio verbi dei est actus solempnior quam confeccio sacramenti, cum tantum sit unum recipere verbum dei sicut corpus Cristi. igitur multo plus est, populum recipere verbum dei, quam unicam personam recipere corpus Cristi. istud igitur officium superioribus sacerdotibus est debitum, cum penes officium ewangelizandi et mensis ministrandi distincti sunt sacerdotes atque diaconi, ut patet Act. sexto et testatur canon vicesima quinta dist. et tricesima sexta in fine. unde Archidiaconus assignat causam supereminencie verbi dei super accepcione corporis Cristi in hoc, quod predicacio delet mortalia efficacius quam eucaristia. 'facit', inquid, 'verbum dei novem in cordibus nostris, ex quibus sequitur peccati dimissio. frangit enim corda nostra per timorem, Jer. vicesimo tercio: n o n n e v e r b a m e a q u a s i i g n i s a r d e n s e t q u a s i m a l l e u s c o n t e r e n s p e t r a m. secundo conterit per dolorem Psal. quinquagesimo primo: c o r c o n t r i t u m e t h u m i l i a t u m, d e u s, n o n d e s p i c i e s. tercio liquefacit per amorem, Cantic. quinto: a n i m a m e a l i q u e f a c t a e s t, u t d i l e c t u s l o c u t u s e s t. quarto preter cordis duriciem trahit sursum per desiderium, Cant. primo: t r a h e m e p o s t t e, dicit ecclesia verbo dei. || quinto ebibit per fol. 68d delectacionem, unde Psal. septuagesimo septimo: m e m o r f u i d e i e t d e l e c t a t u s s u m, e t d e f e c i t s p i r i t u s m e u s. sexto vivificat per inspiracionem, Ebr. quinto: v i v u s e s t s e r m o d e i, et Joh. quinto: v e n i t h o r a e t

---

11 25¹ *corr.* B^a, *in marg. addidit* B^1 eucharistia B^a eukaristia *CD* 14 eucaristia *A* 16 A^1 *in marg.*: verbum dei quid facit 20 50° *codd.* 25 A^1 *in marg. infer. fol.* 68c *miniavit* utilitas verbi dei 26 76° *codd.*

---

10 *v. 1 sqq.* 11 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 et 2 Dist. XXV pag. 89—92; cf. ibid. c. 3 Dist. XXXVI pag. 135* 12 *cf. ibid. c. 5 Dist. XLIII pag. 156: dispensatio est nobis iniuncta coelestis seminis sq.; sed rem leviter tantum tangit hoc cap.* 17 *v. 29* 20 *v. 19* 22 *v. 6* 24 *v. 4* 26 *v. 4* 28 *Ebr. 412* 29 *v. 25*

nunc est, quando mortui audient vocem filii dei, et qui audierint, vivent. septimo sanat egrotos, Psal. centesimo septimo: misit verbum suum et sanavit eos. octavo prescidit morbos et wlnerat ad salutem, unde, quia incutit timorem pene et amorem gaudii implens duas partes iusticie. ideo apostolus Ebr. quarto dicit, quod est penetrabilior omni gladio ancipiti. nono illuminat, ut videantur festuce peccaminum, Psal. centesimo undevicesimo: lucerna pedibus meis verbum tuum et lumen semitis meis.

dictum autem verbum predicatum est veritas et per consequens essencialiter deus ipse. ideo eius predicacio est opus dignissimum creature.

Therefore every Christian is to take it up as a duty imposed by God

item omnis cristianus debet pre omnibus operi precipuo sibi limitato a deo diligenter intendere, sed illud est opus ewangelizandi iniunctum a domino sacerdoti, ut patet proximo capitulo, igitur sacerdos debet pre omnibus operi illi intendere. non enim debet ociari. minor patet ex hoc, quod illud opus producit propinquissime filios dei.

confirmatur primo in exemplo posito, quod quis posset sine culpa gignere naturalem filium, qui statim genitus foret rex Anglie, quantam operam daret ad perficiendum hoc opus! sed gignens spiritualiter filium dei gignit plus quam regem aliquem temporalem, quia filium dei et sancte matris ecclesie, qui constituitur super omnia bona dei, ut patet ex fide scripture. et indubie infinitum plus proficeret talis genitus suo gignenti, non ponenti obicem, quam seculariter proficeret aliquis rex terrenus.

---

3 106° *codd.* 118° *codd.* 14 cristianus *in marg. adscrips.* C^2 *om. C* 15 attendere B^a, *postmodum* att *deleta sunt duabus lineis transversis et* in *superscripsit aliquis* 16 *hic A signum marginale habet, sed nota, quam indicare solet, deest* 18 ille ociari B^a 21 *hic A signum marginale sine nota (cf. supra lin. 16) exhibet* 22 *A in marg. min.:* nota 24 opus dignissimum creature sed *C* dignissimum creature *desunt in ceteris; fortasse in cod., quo C usus est, in margine adscripta fuerunt* spiritualiter *om. D*

---

3 *v. 20* 7 *v. 12* 9 *v. 105* 17 *cf. pag. 138*

unde ego non video, quin defectus fidei, quo bestialiter sumus in vanitate sensibilium excecati, facit, quod non credimus huiusmodi racioni.

Christ commanded us to do so by His words and doings

confirmatur secundo ex verbis et factis Cristi, quibus debemus maxime imitando intendere. nam Matth. duodecimo legitur, quomodo Judei voluerunt Cristum ab actu predicandi distrahere, dicentes: e c c e, m a t e r t u a e t f r a t r e s t u i f o r i s s t a n t q u e r e n t e s t e. at ille: q u e e s t m a t e r m e a, e t q u i s u n t f r a t r e s m e i? e t e x t e n d e n s m a n u s i n d i s c i p u l o s a i t: q u i c u n q u e f e c e r i t v o l u n t a t e m p a t r i s m e i, q u i i n c e l i s e s t, i p s e p a t e r m e u s, f r a t e r, s o r o r e t m a t e r e s t, ubi nulli dubium, quin prefert tam verbo quam opere cognacionem spiritualem cognacioni carnali. nec licet fideli volenti admittere fidem scripture negare, quin contingit, catholicum predicacione verbi dei filios dei gignere, ut patet Joh. primo et prima Cor. quarto. unde tercia epistola Joh.: m a i o r e m h o r u m n o n h a b e o g r a c i a m, q u a m u t a u d i a m f i l i o s m e o s i n v e r i t a t e a m b u l a r e.

et si obicitur, quod homo non potest sic gignere filios dei et suos sine gracia speciali, revera nec potest gignere filios naturales sine speciali operacione nature, ideo, sicut apostolus prima Cor. tercio: d e i a d i u t o r e s s u m u s.

tercio confirmatur ex lege ecclesie, que declarat, quod requiritur in archiepiscopo et episcopo, quod sciat utrumque testamentum et per consequens totam scripturam sacram. | nam tricesima octava dist. sic scribit fol. 69a

4 *hic in A signum marginale, quod nota caret, invenitur* 8 tui *om. D, add. in marg. D*[1] at ille *margini adscripsit D*[1] 20 sic *om. B*[a] 21 gracia speciali *AD; C, sed C*[2] *in marg. cum signo marg. addidit* dei gracia dei speciali *B*[a] 22 naturali *cum* s *superscripto super* i *B*[a], *sed in marg. B*[1] *emendavit* naturales 23 sicut dicit apostolus *CD* 27 testimonium *(?* testamentum) *A* 28 *A in marg. super. fol. 69*[a] *miniavit* Sacerdos tenetur scire divinas scripturas

5 *v. 47—50* 17 *v. 12* *v. 15* *v. 4* 23 *v. 9* 28 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXVIII pag. 142*

Severinus papa: 'omnes psallentes repromittimus deo: in iustificacionibus tuis meditabor et non obliviscar sermones tuos, quod omnes quidem cristianos observare saluberrimum est, sed precipue hos, qui ecclesiasticam consecuti sunt dignitatem. unde diffinimus omnem, qui ad episcopatus promovendus est gradum, modis omnibus psalterium nosse, ut ex hoc eciam omnis clericus, qui sub eo fuerit, ita moneatur et imbuatur. inquiratur autem diligenter a metropolitano, si in promptu habeat legem scrutabiliter et non transitorie tam sacros canones et sanctum ewangelium, quam divini apostoli librum et omnem divinam scripturam atque secundum mandata conversari et docere populum sibi commissum. substanciam enim summi sacerdocii nostri gerunt eloquia divinitus tradita, id est, vera divinarum scripturarum disciplina, quemadmodum magnus precipit Dionisius. quod si quis deceptaverit et ita libenter facere sicut docere minime spoponderit, nullatenus consecretur. ait enim dominus per prophetam: tu scienciam repulisti et ego repellam te, ne sacerdocio fungaris michi'. et idem patet vicesima tercia dist. 'Qui Episcopus' et tricesima sexta dist. 'Qui Ecclesiasticis' cum quotlibet legibus similibus et concordibus doctorum testimoniis. unde Archidiaconus: 'substancia sacerdocii est illud, quo sustentatur sacerdocium, et sine quo non rite exercetur sacerdotale officium, cuiusmodi est disciplina divinarum scripturarum. unde contra prelatum non habentem

The priest as God would have him is he who studies Holy Scripture

1 zepherinus *B*[a]*D* 2 et *omiserunt B*[a]*D; A, sed int. lin. add.* obliviscar *B*[a]*C* obliv. *(sic) AD* 3 ser. *(sic) D* tu. *(sic) AD* 7 eciam *ACD* et *B*[a] 8 clerus *B*[a] 12 et *C*[2] *int. lineas addidit* quam *(linea delet.) C in textu* 14 substancia *B*[a] 19 repellisti *C* 21 que *A* 27 *B*[4] *in marg. notavit:* contra prelatum non habentem scienciam scripturarum. est illud Ysa. 56 canes muti. non valentes latrare. valet. inquid. sciencia scripturarum ad resistendum hereticis et falsis cristianis. est enim gladius. archus et clipeus. quo resistimus spiritualibus inimicis. gladius Eph. 6° gladius spiritus. quod est verbum dei

21 *cf. ibid. c. 2 Dist. XXIII pag. 79* 22 *cf. ibid. c. 2 Dist. XXXVI pag. 134*

scienciam scripturarum, invehit illud Ysa. quinquagesimo sexto: canes muti, non valentes latrare. 'valet', inquid, 'sciencia scripturarum ad resistendum hereticis et falsis cristianis. est enim gladius, arcus et clipeus, quo resistimus spiritualibus inimicis. gladius, Eph. sexto: gladium spiritus, quod est verbum dei; arcus, Psal. centesimo vicesimo: sagitte potentis, id est prelati acute, et clipeus, Cantic. quarto: mille clipei pendent ex ea, omnis armatura forcium.

as his office makes it imperative for him to preach it

de utilitate illius scripture sacre dicit apostolus secunda Thym. tercio: omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum nescientes, ad arguendum negligentes, ad corripiendum in malo persistentes et ad erudiendum penitentes. periculose, inquid, 'carent ea prelati, quibus ex officio omnia ista incumbunt'; unde non sufficit in eis vite sanctitas, nisi eciam assit sapiencie claritas, ymmo omnes sacerdotes debent habere officium predicandi, sicut patet quadragesima tercia dist. cap. primo. omnes enim debent sacra docere et tamquam milites Cristi priores arma scripture sue induere; aliter enim mentirentur multociens in dicendo horas canonicas, nec potest esse eis sciencia competens, nisi fuerit ydonea ad predicatoris officium, quia aliter perinde est, quoad suspensionem illius officii, ac si nullam scienciam sacerdos haberet. nam secundum iuristas nullum et inutile parificantur de translato episcopo inter corporalia, nec est fingenda ignorancia sacer-

---

1 invehitur B^a 2 latrae *A* 3 sciencia *om. D, addidit* D^2 *in marg.* scienciam 4 archus B^a 5 inimicis *correxit A* 6 gladi, *sequitur rasura* B^a, *sed* B^1 *in marg. addens* um *restituit ceterorum lectionem* archus B^aCD 7 119° *codd.* 10 scilicet sacre B^a 12 nescientes *in fine correxit D* 23 predicatorum B^a 24 perinde est AB^aD parum deest *C* suscepcionem B^a 26 ullum *(?) D, compendium prius addere neglexit* translato episcopo B^a transla *(sequitur locus vacuus)* epis *(sequitur locus vacuus) AD* transla *(sequitur locus vacuus)* episcopo *C*

---

1 *v. 10* 5 *v. 17* 7 *v. 4* 8 *v. 4* 11 *v. 16* 15 *haec verba in Decr. nusquam inveni; fortasse JW in mente habet I c. 1 Dist. XXXIII pag. 141* sqq. 19 *cf. ibid. c. 1 Dist. XLIII pag. 153—154*

dotum vel dispensacio episcoporum plus modo quam fol. 69b || primitus, quia, cum diabolus sit modo callidior, perversior et conflictus undique periculosior, miles ydoneus foret necessarior.

credant igitur nostri ecclesiastici, si non legi divine vel racioni, saltem legibus et suis doctoribus.

Without the knowledge of Holy Scripture priesthood is impossible

item ad pastorem in quantum huiusmodi spectat minandi, pascendi et defendendi officium, sed hoc officium spirituale nullo modo potest perfici sine sciencia scripture sacre, igitur omnem spiritualem pastorem oportet precipue habere scienciam sacre scripture. cum enim pastor sit nomen officii, patet, quod nec deus potest facere pastorem, nisi pascat. deus enim non potest in contradiccionem. debet autem pastor spiritualis facere officium spirituale pastoris iuxta illud Jer. tercio: d a b o e i s p a s t o r e s i u x t a c o r m e u m, et generaliter alibi in utroque testamento. patet autem, quod pascua spiritualia, per que debet minare gregem domini, sunt veritates scripture et via domini, non via, que ducit ad inferos. et per idem pastus spiritualis est cibus mentis, refeccio scilicet, que stat in predicacione verbi dei, Matth. quarto: n o n i n s o l o p a n e v i v i t h o m o, s e d i n o m n i v e r b o, q u o d p r o c e d i t d e o r e d e i. nam pascere corporaliter est laicale officium et per accidens pertinet episcopis, parce pascere se et pauperes, dicente Decreto tricesima quinta dist. 'ecclesie principes, qui deliciis affluunt et inter epulas atque lascivias pudiciciam servare se credunt, propheticus sermo describit, quod eiciendi sunt de spaciosis domibus lautisque conviviis

---

2 *A*[1] *in marg. infer. fol. 69ª rubr. litt.:* de utilitate scripture verbi dei, *in marg. super. fol. 69ᵇ:* de pastoris predicacione 12 quod *om. Bª* 15 4° *codd.* 21 dei *om. D, addidit in marg. prima manus* Mᵗ *superscripsit inter lineas Bª* 26 tricesima quinta *Bª* 25ª *(?) ACD* ecce *Bª, omisso compendio* 27 lacrimas *Bª* 29 laicisque *Bª*

---

15 *Jer. 3,15* 22 *v. 4* 26 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 4 Dist. XXXV pag. 131*

How is a true priest to lead his life?

et multo labore conquisitis epulis propter malas cogitaciones et opera sua. et si vis scire, quo eiciendi sunt, ewangelium lege: in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dencium. an non confusio et ignominia est, Jesum Cristum crucifixum, pauperem, esurientem farsis predicare corporibus et ieiuniorum doctrinam rubentes buccas tumenciaque ora proferre? si in loco apostolorum sumus, non solum sermonem eorem imitemur, sed conversacionem et abstinenciam'.

unde quantum ad utensilia sacerdotis scribitur dist. quadragesima prima: 'episcopus vilem supellectilem et mensam ac victum pauperem habeat et dignitatis sue autoritatem in fide et vite meritis querat hospiciolumque non longe ab ecclesia habeat'.

et quantum ad ornamenta ecclesie patet duodecime quest. secunda 'Gloria Episcopi', quomodo debent omnia, quibus utitur episcopus, esse in forma paupere, et respondet ad obiectum de preciositate ornamenti templi in tempore Salomonis. modo autem, quando mundus est deditus desiderio seculari, preservarent se prelati a secularitate huiusmodi, considerantes, quod omnia illa sunt bona pauperum et elemosine secularium dominorum. et sic crescerent in spirituali officio pastoris dimissa mundana gloria et aucto officio spirituali, quia, ut ibi probat

---

1 conquesitis B^a epulis propter malas cogitaciones et opera sua. et si vis scire, quo eiciendi sunt, ewangelium lege *etc. scripsi editionem Friedb. secutus* epulis et si vis scire, quo eiciendi sunt, propter malas cogitaciones et opera sua. ewangelium lege *cuncti codd.* 3 ubi B^a 4 ignomia *A* ignorancia B^a 6 doctrina B^a 7 tumencia B^a 10 *hic in marg. cod. A sine signo marg. invenies* Roma *(vel* Nota) *(sequitur spatium quinque fere litterarum vacuum relictum, tum* ced; *vix legi possunt* dist. XLI *supplevi exstat lacuna in codd.* 14 hospiciolum B^a 15 *22 codd.* 16 episcopi *om.* B^a omnia que quibus B^a 19 modo *ACD* non B^a 24 speciali B^a (s̑pali)

---

7 bucca *idem ac gena, os, vultus (germ.: Backe)*
10 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 4 Dist. XLI pag. 150*
15 *cf. ibid. I (Decr. II pars) c. 71 C. XII q. 2 pag. 710*
24 *cf. ibid. c. 12 Dist. XL pag. 148, ubi eandem regulam, neglectis textus verbis, profert Decretum auctore Chrysostomo: videte, quomodo sedeatis super cathedram, quia*

Archidiaconus per decreta: 'qui prelati opera non facit, nomen prelati in vanum tenet et canis impudicus dicendus est'. et eodem modo senciendum est de defen- fol. 69c sione et suffragio || spirituali, quod stat in virtutibus et earum operibus, que omnia debent esse spiritualia opera misericordie dignitati sacerdotis correspondencia.

All sacerdotal duties

cum igitur omnia ista officia oportet regulari per scripturam sacram, patet, quam necessaria est eius noticia, et ideo tam signanter precipiunt decreta ecclesie, quod illa sciencia a sacerdotibus adiscatur. nam vicesima dist. 'De Quibus' precipit Decretum, quod 'primo omnium recurratur ad scripturam sacram pro dubiis decidendi'.

and all human knowledge is founded in the Bible, therefore a Christian must study it

ideo, ut alias dixi, nulla humana sentencia est valida, nisi de quanto fundatur in illa. unde quinto Moralium cap. tricesimo septimo dicit Gregorius: 'male rectum se putat, qui regulam summe rectitudinis ignorat; et sepe lignum rectum creditur, si ad regulam non ducatur, sed si regule iungitur, per quantam rectitudinem tumescit, invenitur'. ista autem regula ex fide est lex mandatorum dei, quam primo omnium oportet cognoscere.

item tricesima septima dist. 'Legimus' et infra pro-

---

1 *D*[2] *in marg.:* nota 4 ac *B*[a] et *AC*, *correxit D* *A*[1] *in marg. infer. fol. 69*[b] *rubris litteris:* de vita pastoris. *in marg. super. fol. 69*[c] contra ignoranciam cleri 6 dignati *B*[a] *compendio omisso* 8 patet *correxit D*[1] 15 26° *codd.*

---

quia non cathedra facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum . . . ideoque malus sacerdos de sacerdocio suo crimen adquirit, non dignitatem; cf. ipsa JWi verba de praelato delinquente ibid. c. 2 Dist. LXXXIII pag. 293: nemo in ecclesia amplius nocet, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis et sacerdotis habet . . . episcopus itaque, qui talium crimina non corrigit, magis dicendus est canis impudicus quam episcopus. eandem iuris eccles. sententiam cf. c. 27 C. 11 q. 7 pag. 491 (in fine capit.): nomen enim non facit episcopum, sed vita; cf. etiam De Civ. Dom. III 494 11 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 3 Dist. XX pag. 66* 13 alias: *cf. I 39; 127; 138; 192; 405 et sic crebro* 15 *cf. Opp. Ser. I 75 pag. 717* 21 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 7 et 9 Dist. XXXVII pag. 137—138; ibid. c. 14 pag. 139: relatum nobis est sqq.; cf. etiam ibid. c. 8 (pars II, Gratianus): seculares*

Gospel preaching the principal duty of the clergy

batur, quod nulla sciencia preter theologiam est studenda, nisi de quanto facilitat ad illam, que primo omnium est studenda. aliter enim periret ars ewangelizandi, que est precipua sacerdoti de ewangelio viventi et per consequens substanciale sacerdotis officium. unde cap. 'Si Quis' dicitur, quod sciencie doctrinales, licet in se contineant veritates, tamen illa sciencia non est pietas. 'sciencia', inquid, 'pietatis est, nosse legem, scripturas et intelligere prophecias, ewangelio credere, apostolos non ignorare'. si igitur sciencie seculares sint postponende, quia non directe ducunt ad pietatem, que est cultus dei, quanto magis artes contenciose et lucrative, que inducunt cultum seculi et faciunt theologiam contempni! sicut igitur omnis cristianus debet primo querere regnum dei et iusticiam eius, Matth. sexto, sic de necessitate salutis est, quod primo omnium discat scienciam hoc docentem. et ideo precipit canon 'De Quibusdam', quod universi episcopi et populus curam adhibeant ad fovendum studia literarum, cuius causa subiungitur, 'quia in hiis divina maxime manifestantur et declarantur mandata'. et ideo secundum Archidiaconum 'turpe lucrum foret, episcopum capere pecuniam pro licencia standi in scholis, peccaretque mortaliter et in casu comitteret symoniam'.

The salvation of the Christian comes by Holy Scripture

8 A^1 *in marg. minio scripsit* Sciencia pietatis   legere $B^a CD$ et *om. D; C, sed inter lineas addidit aliquis*   11 que est cultus dei *om. CD, addidit in marg.* C^2 *(vel prima manus) et* D^1 17 canon *ACD* capitulum B^a 23 licencia *(?) CD*

literas quidam legunt ad voluptatem . . ., quidam ad eruditionem eas addiscunt, ut errores gentilium legendo detestentur et utilia, que in eis invenerint, ad usum sacrae eruditionis devota invertant. tales laudabiliter seculares literas addiscunt   5 *cf. ibid. c. X Dist. XXXVII pag. 138*   15 *v. 33*   17 *cf. ibidem I c. 12 Dist. XXXVII pag. 139*   21 *verba ipsa Archid. commemorata in textu nusquam inveni in C. J. C.; fortasse respicit JW ad c. 8 C. 1 q. 1 pag. 356 aut ad Decretal. Greg. IX lib. V tit. III De Simonia c. 1; 8; 9; 14; 34; 36 pag. 749 sqq.; ibid. tit. V c. 1 De Magist. pag. 768*

ego autem credo, quod tantum peccatum foret fovere discolum extra suum beneficium ut luxuriantem, iactantem et litigiosis cautelis ecclesiam perturbantem et omnino quemcunque, qui in theologia nec actualiter nec disputative profecerit. cum enim scriptura sacra debet exponi ad sensum verum et non falsum nec secundum propriam fantasiam, ut patet capitulo 'Relatum Est', necesse est, aliquos studere sciencias, que ad intellectum scripture proficiunt.

That the priest should of necessity study it is proved by the doctors and laws of the old Church

item secundum Archidiaconum in principio dist. tricesime octave ibi probatur primo per decem autoritates,
fol. 69d quod omnes sacerdotes debent || esse instructi in lege divina. — prima est illud prima Thym. quarto, ubi apostolus dat legem episcopo et in eo cuilibet sacerdoti, ut attendat leccioni scripturam sacram discendo, secundo exortacioni peccata ecclesie contraria removendo, tercio doctrine virtutes secundum viam Cristi inserendo, quarto perseverancie, dum dicitur semper: permane in hiis. et notat Archidiaconus,

3 litigiosis *in fine correxit* B^a, *sequitur* cantor. *quod legi nequit, sed* B^1 *in margine locum corruptum sanavit addens* litigiosis cautelis 12 A^1 *in marg. infer. fol.* 69^c *miniavit* nota pro conservacione studiorum 13 exhortacionem B^a 19 permanere B^a inane C et notat AB^a ut notat D ut dicit C, *sed expunxit et inter lineas et in marg.* notat *add.* C^2

2 discolus *homo morosus, acerbus est* (δύςκολος) 7 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 14 Dist. XXXVII pag. 139—140: ideo diligenter observandum est, ut lex dei, cum legitur non secundum propriam ingenii intelligentiam, legatur vel doceatur . . . . oportet ab eo scientiam discere scripturarum, qui eam a maioribus secundum veritatem sibi traditam servat, ut et ipse possit eam, quam recte suscepit, competenter asserere. cum enim ex divinis scripturis integram quis et firmam regulam veritatis susceperit, absurdum non erit, si aliquid etiam ex eruditione communi ac liberalibus studiis . . . ad assertionem veri dogmatis conferat, ita tamen, ut vera didicerit, falsa et simulata declinet* 11 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XXXVIII pag. 141* 13 *v. 13* 19 *cf. ibidem pag. 141: sciant ergo sacerdotes scripturas sacras et canones et omne genus eorum in predicatione et doctrina consistat atque edificent cunctos tam fidei scientia quam operum disciplina*

quomodo scriptura sacra et canones distingwuntur, tum quia tempore apostoli et diu post non erant hii canones, tum eciam, quia Decretum sic concludit: 'sciant igitur sacerdotes scripturas sacras et canones'.

secunda racio Decreti est, quod sacerdotes in ordinacione sua accipiunt librum in signum officii predicandi, ut patet vicesima tercia dist. 'Lector' et sexta decima quest. prima 'Adicimus'. cum igitur sacerdos non accipit signum sophisticum et inane, videtur, quod habet ex officio predicare.

Not knowing Holy Scripture is intolerable in laymen and makes the priest a traitor to God

tercia racio Decreti sic scribitur: 'si in laicis intollerabilis sit insciencia legis dei, multo magis in hiis, qui presunt', sicut debent omnes sacerdotes quoad dignitatem ordinis. ex quo videtur michi sequi corellarie, quod episcopus negligenter accipiens sacerdotem ignarum et inhabilem ad capitanee ducendum populum in exercitu cristiano est dei proditor et per consequens maledictus. sic enim foret de capitaneo regis terreni, et Jer. quadragesimo octavo scribitur: maledictus homo, qui facit opus domini fraudulenter, eleccio autem militum capitaneorum in exercitu dei contra diabolum est opus dei precipuum.

quarta racio sic formatur: nulli sacerdotum licet canones ignorare; sed plus est necessarium sacerdoti, noscere scripturam sacram, igitur nulli sacerdoti licet ignorare illam. minor patet ex hoc, quod ante condiciones canonum fuit necessaria scripture sacre cognicio, nec postquam canones sunt conditi, manet fidelis sine scripture noticia. penitencie enim sunt arbitrarie, cum nemo preter Cristum cognoscit perfecte peccati gravedinem, ut dicit Augustinus in De Natura Boni quarto.

12 iusticia *(?) B[a]* 24 plus *om. B[a]* 28 manet fidelis *om. B[a]*

5 *cf. ibid. c. 2 pag. 141: quando presbiteri in parrochiis ordinantur, libellum officialem a sacerdote suo accipiant, ut ad ecclesias sibi deputatas instructi succedant sqq.* 7 *cf. ibid. c. 18 Dist. XXIII pag. 84 sqq.* *cf. ibid. I (Decr. II pars) c. 19 C. XVI q. 1 pag. 765* 11 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 3 Dist. XXXVIII pag. 141* 18 *v. 10* 31 *cf. Opp. tom. X 609—610 (res, non verba)*

nec valet fingere dispensacionem episcopi, ne noscatur scriptura sacra, quia, ut tenet Archidiaconus, episcopi non possunt dispensare, nisi ut eis a iure permittitur. oportet enim, quod subsit racio dispensandi, et per consequens oportet, deum primitus dispensare, sed non est racio, ymmo prodicio, tradere ecclesiam inimico crucis Cristi, qui sit dux exercitus diaboli. unde sexagesima prima dist.: 'statuimus, ne in aliquo apostolica et canonica decreta violentur et hiis regenda ecclesia domini credatur, qui legitimarum institucionum nescii et tocius fol. 70a humilitatis || ignari non ab infimis sumere incrementum, sed a summis volunt habere principium, cum valde iniquum sit absurdumque, ut imperiti magistris, novi antiquis, rudes preferantur emeritis'. quomodo, inquid Archidiaconus, crederet populus vel servaret canones aut monita sacerdotum, cum videat prelatos et sacerdotes proprias leges contempnere?

Holy Scripture renders superfluous the Missale, Antiphonary, Psalterium and other Church books,

quinta racio sic formatur: generaliter datur sacerdotibus tempus discendi librum sacramentorum, missale, antefonarium, psalterium, compotum, canones penitenciales et omelias per totum annum in tantum quod, si unum defuerit, vix sacerdotis nomen constabit. cum igitur sufficiens noticia ewangeliorum sit maxime necessaria ad officium predicandi, patet, quod hoc omnino

---

8 aliqua *D* 11 *A in infima marg. notam memorialem adscripsit hanc:* ignari non ab infimis. *postmodum erasit aliquis, ut vix legi queat* A^1 *in marg. super. fol. 70a rubris litt.:* Contra ignoranciam cleri sumere *indistincte scripsit C, iteravit in margine* C^2 summere *A* 21 annum *om. A, in marg. addidit aliquis*

---

2 cf. C. J. C. I Dist. XII (pars I Grat.): quod absque discretione iustitiae nulli agere licet sqq.; ibid. Dist. XIII: adversus naturale ius nulla dispensatio admittitur sqq.; cf. Vernig, Lehrb. d. röm. Kirch.-R., Freiburg 1893, S. 526: die niederen Kirchenoberen können kein allgemeines Kirchengesetz erlassen und deshalb an und für sich nicht dispensieren. Sie können es nur für solche Fälle, für welche ihnen das gemeine Recht eine solche Befugnis zugesteht, vgl. Verzeichnis der bischhöfl. Fälle nach dem kanonischen Rechtsbuche bei Gilbert, Corp. Jur. tom. II 103 sqq. 7 C. J. C. I (Decr. I pars) c. 8 Dist. LXI pag. 230

est necessarium sacerdoti. valde periculose sunt ewangelice mine, dicit canon, de quibus Matth. quinto decimo dicitur: cecus si ceco ducatum prestet, ambo in foveam cadunt, quomodo igitur erit presbiter, id est pre aliis prebens iter, qui vel est cecus ignorancia vel negligens desidia, ut alios doceat viam dei? ad hoc enim ordinavit ecclesia ista legi et sacerdotem ipsa cognoscere, ut doceat ea populum. unde Archidiaconus notat, quod omelia dicitur ab 'omos', quod est 'os' vel 'verbum' et 'laos' 'populus', quasi verbum dicendum populo. quomodo igitur tam negligenter ordinaciones tam utiles ecclesie sunt everse, quia certum est, quod ordinaciones Cristi et primitive ecclesie sunt meliores quam ordinacio modernorum!

for the laws of Christ and of the primitive Church surpass the authority of modern laws

sexta racio tangitur superius in hoc, quod aliter sacerdos malediceret sibi ipsi, dicendo illud Psal. centesimi undevicesimi: maledicti, qui declinant a mandatis tuis. non enim scrutamur testimonia eius, qui postposita lege sua adisc*it* exteras.

septima racio: placuit superioribus ecclesie ordinare, quod quicunque ordinandi ad sacros ordines audiant decreta consiliorum suis auribus inculcanda, ne faciant quidquam contra statuta consilii. cum igitur ordinacio de cavenda ignorancia sacerdotis sit unum decretum precipuum, videtur, cum modo sit eque racionabile sicut olim, quod modo debet cum tanta diligencia observari. crescente nempe ampliori tenebra ignorancie in ecclesia, necesse est, ut plus luceat lux fidei sacerdotum.

---

2 mine *iteravit B*[1] *in marg., vix legi potest* 4 presbiter *(sequitur rasura)* p *(sequitur rasura)* aliis *B*[a], *in marg. B*[1] *locum sanavit additis* id est pre, *quae vix legi possunt* 6 aut *ACD* ut *B*[a] aliis *D* 8 eam *D* 10 loos *A* 18 eius *om. D, addidit in marg. prima manus* 19 adisc*it scripsi,* addiscunt *codd.* 28 fidei *scripsit in loco raso D*

---

2 C. J. C. I (Decr. I pars) c. 15 (V pars) Dist. XXXVII pag. 140 2 v. 14 8 sedula lectione primam partem Decreti (I pag. 1—314) percurri nec verba textus usquam inveni; sed cf. ibid. pag. 91 16 v. 21; cf. v. 118

No night or darkness may extinguish the light of Bible teaching

octava racio: sicut stellas celi non extingwit nox, sic mentes fidelium inherentes firmamento sacre scripture non obscurat mundana iniquitas, sed tale firmamentum debet omnis cristianus summe attendere, igitur et adhesionem scripture. et hoc docet omelia notatum fuisse per illud Luc. quinto: cum turbe irruerent ad Jesum, ut audirent verbum illius, ipse stabat secus stagnum Genazareth et vidit duas naves stantes secus stagnum, piscatores autem descenderant, ut lavarent recia. ascendens autem in unam navim, que erat Symonis, rogavit eum, ut a fol. 70b terra reduceret pusillum et sedens || docebat de navicula turbas. stagnum, in quo orimur in principio vite nostre, signat turbacionem seculi, turbe vero signant concursum populi ad audiendum doctrinam Cristi, due naves signant iudaicum populum et gentilem, salvatos in fide scripture. prius autem ascendit in ecclesiam Judeorum, cum missus erat ad oves, que perierant, domus Israel, et fecit eos deserendo mundanum suffragium in ipso confidere, quia Joh. sexto decimo scribitur: in mundo pressuram habebitis, sed confidite in me, quia ego vici mundum. Cristus autem docebat cristianos de ecclesia Judeorum doctrinam inmobilem et docuit discipulos, qui locione preparaverant recia ad piscandum, quomodo debuerunt piscari spiritualiter predicando. nec dubium fideli, quod mundi huius cursus numquam pacifice dirigetur, antequam ecclesia ad ordinem, quem Cristus instituit, sit reducta.

nona racio sic formatur: ex testimonio Pauli prima ad Cor. primo: Cristus est dei virtus et dei sapiencia, quod nullus cristianus potest efficaciter

---

7 secus *ACD* iuxta B^a 8 genazareth et vidit duas naves stantes secus stagnum *om. A, addidit cum signo marg. in marg. inferiore* A^1 9 discenderant B^a, *in fine corr. D* 11 qui B^a ad terram *cuncti codd.* 22 quia ego *ACD* ego autem B^a autem *(alterum) om.* B^a 24 lacione *(?) A* 27 antequam *ACD* ante B^a 28 cristus sibi instituit B^aCD 30 ad *inter lineas additum in A*

---

6 *v. 1 sqq.* 18 *cf. Matth. 15 24* 20 *v. 24*

Not to be acquainted with the Bible means to despise Christ

cognoscere, nisi ex sciencia scripturarum, igitur omnis cristianus tenetur scripturas cognoscere. ignorare namque scripturas est ignorare Cristum, cum Cristus sit scriptura, quam debemus cognoscere, et fides, quam debemus credere.

decima racio sic formatur: qui ea, que dei sunt, sciunt, a domino sapiuntur, et qui ea, que dei sunt, nesciunt, a domino ignorantur. sed sicut primum est maxime desiderabile, sic secundum est maxime fugibile, quod nusquam plene ostenditur nisi in scriptura sacra, igitur ipsa potissime est studenda. quid, queso, plus appetibile quam habere vitam eternam, que stat in sapida noticia trinitatis, ut patet Joh. septimo decimo: hec est vita eterna etc.? aut quid est magis terribile quam exprobracio iudicis in finali iudicio? amen dico vobis, nescio vos, suple, per approbacionem tamquam oves meas, sed tamquam edos diaboli. ad quem sensum dicit apostolus prima Cor. quarto decimo, quod ignorans ignorabitur. quamvis enim servus sciens voluntatem dei et non faciens plagis vapulabit multis, ut patet Luc. duodecimo, tamen qui debet scire sibi necessarium ad salutem, cuius ignoranciam affectat, ut non perficiat, ex causa triplici est dampnandus. unde Augustinus in De Verbis Domini, sermone centesimo quadragesimo sexto exponens illud Joh. ultimo: Petre, amas me? probat, quod oportet pastorem scripturam noscere et docere et sciens excusacionem multorum ex ignorancia tradicionibus hominum intendencium: 'observate vos', inquid, 'nolite imitari malos cristianos dicentes: faciamus hoc, quia multi fideles hoc faciunt;

6 qui ea *AB^aD* quique ea *C* qui dei sunt *B^a* 10 plene *om. A, add. in marg.* 13 hoc *A* 17 edos *D, correxit in loco raso A* hedos *C* odos *B^a* 18 1^a *om. A* 24 LXI° *codd.* 25 ioh. *AB^aD* ad romanos *C, expunxit prima manus et int. lineas emendavit* ioh. diligis me *B^a* 27 tradicionibus *ACD* sic tradicionum *B^a*

13 *v. 3* 18 *v. 38* 20 vapulare = *vapulari, idem ac pulsari, verberari vel percuti* 24 *cf. Opp. tom. VII 701* 25 *v. 15 sqq.*

hoc', inquid, 'est defensionem parare anime, sed comites ad iehennam inquirere'. nam lata est via, que ducit ad iehennam, et multi transeunt per eam. et post notat, quomodo Cristus dicit: pasce non agnos tuos, sed meos, quod non fit nisi pabulo legis mee. unde sponsus Cant. primo alloquitur || fol.70c ecclesiam in hiis verbis: nisi cognoveris temet ipsam pulchram inter mulieres, exi tu, tamquam diceret: non ego te eicio, exi tu, nisi cognoveris te in speculo scripture divine. hoc speculum falso te nitore non fallit, dum de te loquitur super omnem terram gloria tua, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terre et alia innumerabilia testimonia, que catholicam comendant ecclesiam. igitur nisi te cognoveris in scriptura, partem non habes in regno, unde non restat, nisi ut exeas de unitate ecclesie propter ignoranciam scripture, cum dicitur: si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere et abi post vestigia gregum et pasce edos tuos. non dicit: agnos meos, sed: edos tuos, quos Cristus Matth. vicesimo quarto statuet a sinistris. et iste erit indubie pastus pene extra thabernaculum triumphantis ecclesie in inferno, ubi omnes pastores pascunt pane doloris perpetuo, qui non pascunt hic virtutibus conformiter ad scripturam.

and to exclude oneself from the kingdom of God

ista decem argumenta in canone darent fidem eciam infideli, quod omnes sacerdotes Cristi debent studere precipue legem suam. quis enim non haberet decretistas suspectos non parendo eis, quidquid dixerint aut preceperint autoritate legis sue, dum eos viderint exequi ad ungwem partem legis sue sonantem ad fastum et questum

The Church laws, as well as the old fathers, make the study of the Bible indispensable to the clergy,

1 hoc, inquid, est diffencionem parare anime, sed *A* hoc est, inquid, anime (anime *correxit et in marg. iteravit B*[1]) dissensionem parare, sed B^a hoc, inquid, est defencionem parare anime, sed *C, qui post* inquid *inter lineas addidit* non hoc, inquid, est dissensionem parare anime, sed *D* defensionem *scripsi cum Maurinis* 2 et 3 gehennam *C* 5 mee B^aCD me *A* 7 cogneroveris B^a 10 de *om. A, add. in marg.* 13 testimonia *om. D, add. in marg. D*[1] 15 unde B^aCD ut *A* 27 qui *A* 28 parem de eis B^a 30 questum et fastum B^aCD

2 *cf. Matth* 7 13 6 *v.* 8 17 *cf. Cant.* 1 7

seculi, aliam autem partem sonantem ad religionem et observanciam legis Cristi postponere in se et aliis, licet in scriptura sacra, in sanctis doctoribus et modernioribus doctoribus cum racione invincibili sit fundata.

therefore every priest is bound to preach it to his people

item quilibet curatus tenetur aliquod ministerium subiectis rependere pro corporali elemosina, quam recipit ab eisdem, sed nullum, si non pastum anime verbo dei, igitur conclusio. maior patet ex hoc, quod sacerdos, rector, curatus et similia est quodcunque eorum nomen officii, ideo oportet preter nudam personalitatem dare formam superadditam, a qua sit huiusmodi, nec valet nuda eleccio, deputacio prepositi vel acceptacio populi, quia stat, quod tam prepositus quam populus acceptet omnino ineptum et membrum diaboli in rectorem, ymmo sutorem, bestiam vel ydolum posset populus illusus acceptare tamquam spiritualem prepositum, nec consistit nomen istius officii in congregacione pecunie, que vocatur fructus ecclesie, quia sic laici illiteratissimi possent esse rectores et prepositi ecclesie iam dotate. prepositura igitur stat in eodem, in quo stetit ante ecclesie dotacionem, nec consistit in nudo ordine, quia quoad illud omnes sacerdotes sunt pares, et tamen non omnes sacerdotes sunt prepositi vel curati. ideo manifestum est, quod oportet rimari propriam racionem prepositi preter dictam. nec inveniet homo competentem racionem pastoris vel prepositi, nisi ut olim locuti sunt scriptura sacra et lex universalis ecclesie. non enim nudum nomen in populo constituit presbiterum in tali officio nec nuda oracio vel alia species merendi, quia quoad illud stat, laicum vel feminam non curatum excedere rectorem. ideo oportet dare formam propriam preter dictas.

unde quantum ad racionem pastoris captam || in fol. 70d
scriptura sacra patet ex utroque testamento, quod con-

1 ad *om. A, add. in marg.* 4 invincibili *om. B^a* sit *radendo corr. A* 5 *A*[1] *in marg. super. notavit* probatur, quod pastor tenetur predicare verbum dei suo populo 12 accepcio *CD* 17 illeteratissimi *B^a* 24 oportet *int. lin. superscriptum in A* 25 preter dictam *AB^a* predictam *CD*

24 rimari *significat perquirere, scrutari*

Gospel preaching, not the name or the stipend of a clergyman makes the priest,

sistit in pastu legis scripture. nam cum oportet intelligere pastorem spiritualiter, manifestum est, quod oportet intelligere pastum spiritualem, minacionem spiritualem et cetera pastorum officia. correspondenter loquitur scriptura Jer. tercio: dabo vobis pastores iuxta cor meum et pascent vos sciencia et doctrina, et Ezech. tricesimo quarto describit propheta ex ore domini pastoris officium, et quomodo suscitabit servum suum David, scilicet Cristum, qui facit verum pastoris officium. unde ad docendum nos istam artem ad sensum misticum legimus de officio pastoris ad literam, ut patet Gen. tricesimo de Jacob et Gen. quadragesimo septimo de duodecim patriarchis. unde et omnes pastores veteris testamenti figurarunt pastorem summum Joh. decimo dicentem: ego sum pastor bonus, quem quicunque secutus non fuerit pascendo spiritualiter populum secundum religionem suam indubie non est pastor.

In this respect also Christ, the spiritual pastor of Churchmen, is to be his prototype

primum enim in genere pastorum oportet esse metrum et mensuram omnium aliorum. et ad hoc idem sonat novum testamentum, ut Joh. ultimo sub pena perdicionis amoris Cristi triplici vice precipitur, ut Petrus et imitacione sui omnes pastores posteri pascant spiritualiter oves Cristi. unde prima Petri quinto precipit Petrus suis subditis inferioribus prepositis: pascite, inquid, qui in vobis est, gregem domini, et subditur premium in ministerio illo depositum, ut, cum venerit princeps pastorum, accipiatis inmar-

6 doctrina et sciencia *C; D, qui lineis superscriptis lectionem codd.* AB^a *restitui voluit* 8 et quomodo officium *om. C, addidit in marg.* C^2 *vel prima manus* 9 faciet B^a pastorum B^a, *si recte solvo breviaturam in fine voculae* 11 A^1 *in marg. rubris litt.:* pastor 12 tricesimo *emendavi ex* XXIII° *codd. cunct.* 14 figurarent B^a 16 *A in margine octo signa marginalia hac forma* (;) *effecta adscripsit ad singulas lineas* 18 genere *correxit D* genera B^a 25 inquid *om.* AB^aD, *add. in marg. A* 26 primum *(?* premium) *A* ut *om. CD, additum in utroque inter lineas*

5 *v. 15* 7 *v. 2 sqq.* 8 *v. 34* 12 *v. 29 sqq.; Gen.* 31_{17} *sqq. v. 3 sqq.* 14 *v. 12 sqq.* 20 21_{15} *sqq.* 23 *v. 2 sqq.* 27 *cf. I. Pe.* 5_4

cescibilem eterne glorie coronam. — et idem docuerunt cuncti apostoli in effectu. nec mirum cum affeccio, quam Cristus habuit ad salutem animarum, fuit precipua causa incarnacionis, passionis et tocius sue conversacionis in terris. ideo mirum fuisset, nisi precise intendisset in suis lucrum animarum et artem illam, que solum est per doctrinam sacre scripture, strictissime precepisset. et hinc Matth. vicesimo quinto narrat, quomodo beatificabit pro complecione operum misericordie et condempnabit pro eorum privacione. et indubie precipua opera misericordie sunt opera spiritualia, a quibus licet nemo possit esse excusatus pro via, tamen curatis ut huiusmodi competunt ista autonomice. opera enim corporalia misericordie plus competunt laicis quam curatis, quod Petrus docuit Act. tercio: argentum et aurum non est michi, quod autem habeo, hoc tibi do.

His promises and His injunctions demand of the priest to provide his people with such spiritual pasture

et sic Cristi precepcio mercedis, copiosa premiacio, legum ecclesie iniunccio et inobedientum terrifica comminacio artarent prepositos ad hoc opus.

de duabus primis patet ex hic dictis, et de tercio patet tam ex dictis quam dicendis. unde vicesima quinta quest. prima 'Divinis Preceptis' Leo papa sic loquitur: admonente divine vocis imperio, quo beatissimus apostolus Petrus trina repeticione misticis sanccionibus imbuitur, ut Cristi oves, qui Cristum diligit, pascat, et ipsius sedis, cui per habundanciam divine gracie presumus, reverencia coartamur, ut periculum desidie, quantum possumus, || declinemus, ne professio summi apostoli, qua se amatorem dei testatus est, non inveniatur in nobis, quia, quociens quis negligenter pascit dominicum fol. 71a

---

4 precipue B^a 7 fructissime recepisset B^a 9 dempnabit *A, sed* con *inter lin. addidit* 12 esse *om.* B^a 14 quam *om.* B^a 17 A^1 *in marg. infer. cum signo marginali rubr. litt.:* Induccio ad predicandum capiosa B^aC 21 tam *om. A* 23 ammovente B^aCD 24 misticis *ACD* miserantis B^a, C^2 *in marg.* sanccioribus *A*, D^2 *in marg.* 27 reverencia *scripsi cum Friedb.* revera *codd.*

---

8 *v. 34 sqq.* 15 *v. 6* 21 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 2 C. XXV q. 1 pag. 1007* 24 *Joh. 21 15 sqq.*

gregem sibi comendatum, tociens convincitur summum non amare pastorem'. — ecce, quomodo pastor negligens ex defectu caritatis peccat mortaliter et indubie incurrit excomunicacionem, cum Deut. vicesimo septimo dicitur: maledictus, qui non permanet in sermonibus legis huius nec eos opere perficit, et dicet omnis populus amen. illi autem sermones sunt istis magis autentici et striccius iniuncti. unde et Psal. centesimo decimo nono: maledicti, qui declinant a mandatis tuis, et Jer. quadragesimo octavo: maledictus, qui facit opus dei fraudulenter. unde non solum mine scripture, sed mine legum ecclesie deterrerent nos ab ista desidia. nam vicesima quinta quest. prima sub autoritate Damasi pape sic scribitur: 'violatores sacrorum canonum voluntarie a sanctis patribus graviter iudicantur et a sancto spiritu, instinctu cuius ac dono dei dicta sunt, dampnantur, quoniam blasfemare in spiritum sanctum non incongrue videntur, qui contra eosdem sacros canones non necessitate compulsi, sed libenter, ut premissum est, aliquid aut proterve agunt, aut loqui presumunt aut facere volentibus sponte consenciunt. talis enim presumpcio est manifeste unum genus blasfemancium in spiritum sanctum, quoniam, ut prelibatum est, contra eum agit, cuius nutu et gracia sancti canones editi sunt'. non licet autem fideli ambigere, quin maior foret blasfemia pervertere legem scripture, quam derogare privilegiis a Cristo impositis. ideo dicitur infra eodem capitulo 'Omne, Quod' dicit papa, 'quod solum irreprehensibile catholica defendit ecclesia et omne, quod est contra ewangelicam, propheticam vel apostolicam doctrinam, non stabit', neque factum contra constitucionem sanctorum patrum.

He who neglects it runs the risk of excommunication

8 et *D, in rasura A* vel B^aC 9 118° *codd.* 10 tuis *om.* B^a 13 terrerent B^aCD 17 dicta, *quod vix legi potest, in marg.* B^a, *in textu locus rasus est* quoniam *correxit D* 23 blasfemum B^a 24 est *om.* B^a 26 melior B^a

4 *v. 26* 9 *v. 21; cf. v. 118* 10 *v. 10* 13 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 2 C. XXV q. 1 pag. 1008* 28 *cf. ibid. pag. 1009*

But the enemies of Holy Scripture scoff at gospel preaching,

cum igitur tam lex Cristi quam medulla legum ecclesie precipit, quod illud curatorum officium observetur, manifeste patet, quod voluntarie impediens istud officium incurrit magnam blasfemiam, cuiusmodi sunt scripture sacre impugnatores et sive seculares sive prelati personarum inhabilium promotores et omnino capientes istud officium et post eius accepcionem negligentes vel desides.

unde pro primo dicitur Ysa. quinto: abiecerunt legem domini exercituum et eloquium sancti Israel blasfemarunt. et patet de racione blasfemie, et hec racio, quare vocavi superius adversarios scripture sacre hereticos et blasfemos. unde eadem questione dicit Urbanus papa, quod 'romanus pontifex non potest contra scripturam sacram legem condere, sed debet eam usque ad animam et sangwinem confirmare'. et ideo infra dicit alius papa, quod 'prima salus est recte fidei regulam custodire et consequenter a constitucionibus patrum nullatenus deviare', et infra dicit papa Pelagius, quod 'leges professionis sue precipiunt, ut sint subditi scripture sacre'.

while even the pope is subject to the standard of Bible teaching

ex quibus colligitur, quod quecunque pena vel execracio canonum violatori imponitur, per locum a maiori debet imponi violatori, scripture sacre scilicet. et eadem questione Adrianus papa sic loquitur: 'generali decreto statuimus, || ut execrandus anathema fiat et velut pre- fol. 71b varicator fidei catholice semper aput deum reus existat, quicunque regum seu episcoporum vel potentum deinceps romanorum pontificum decretorum censuram in quoquam crediderit vel permiserit violandam'. unde tam arte fuit hoc olim servatum, quod Damasus papa sic scribit cuidam

1 tam *om.* A 2 curatoris B^a 3 *et* 6 illud B^aC 12 questione AB^a quasi C q. (*i. e.* quasi) D 17 constitutis primum nullatenus B^a 23 scilicet B^a sed ACD et *om.* B^a 25 A^1 *in marg. infer. rubris litt.:* contra illos, qui impediunt verbum dei

1 medulla = *mica, uncia* 8 *v. 24* 11 *cf. supra pag. I 175; 46; 183* 13 *cf. C. J. C. I c. 6 C. XXV q. I pag. 1008* 16 *cf. ibid. c. 9 pag. 1009* *Hormisda, papa (514—523)* 18 *cf. ibid. c. 10 pag. 1009* 23 *cf. ibid. c. 11 pag. 1009* 20 *cf. ibid. c. 12 pag. 1010* 30 *Damasus I, papa 366—384*

archiepiscopo: 'omnia predecessorum nostrorum constituta, que de ecclesiasticis et canonum sunt promulgata disciplinis, ita ab omnibus episcopis et sacerdotibus generaliter custodiri mandamus, ut, si qui in illa commiserint, veniam sibi honoris deinceps noverint denegari'. et racionabilitas huius dicti patet in hoc, quod non fama, sed dignum opus officii dat clerico verum nomen.

Papal statutes favour the priests at the cost of laymen

hic autem sunt tres luciferine protervie. prima dicit, quod tales leges intelliguntur de canonibus romani pontificis, qui sonant ad lucrum ecclesie contra laicos, non autem de statutis contra clericos, que de rigore iuris per modum consilii statuuntur. sed quid posset cogitari improbabilius vel a populo plus suspectum, quam quod sacri canones ex scriptura sacra eliciti, plus ad honorem, ad lucrum et salutem ecclesie spiritualem statuti, sint in autoritate postpositi, in doctrinacione neglecti et in execucione pretermissi, sed statuta pharizaica sint solempnizata et strictissime executa? revera nichil plus minaretur ruinam cleri, ut exemplatum est de pharizeis, qui tradiciones suas lucrativas preponderaverant legi dei, ut patet Matth. quinto decimo: quis, inquam, non haberet tam personam quam legem talis cleri suspectam, cum partem legis meliorem, spiritualiorem et bono ecclesie utiliorem abicit et aliam partem sonantem in avariciam anteponit?

Every clergyman is personally bound to preach,

secunda ficticia dicit, quod non oportet curatum in persona propria predicare, sed satis est, quod pro suo stipendio habeat, quociens libuerit, quantumcunque subtiliter predicantem. si, inquam, ista vesania habet locum, cum secundum apostolum prima Cor. tercio unusquisque propriam mercedem accipiet iuxta

---

3 disciplinis *correxit in fine D* 6 ius dic *utrumque macula oblitum A* famam *AC* 16 sunt $B^a C$ po *in rasura* B^a, *sed* B^1 *addito* post *locum sanavit* 23 cum *ACD* sive B^a spiritualitatem B^a 24 partem *om.* B^a 27 suo *A* parvo $B^a CD$ 29 A^1 *in marg. rubris litteris scripsit* pastor per se tenetur predicare 30 1ª *om. A*

---

21 *v. 9 sqq.* 30 *v. 8*

laborem suum, quomodo non posset talis respondere per procuratorem in die iudicii, quantumcunque negligens fuerit in se ipso, cum proporcionaliter ut labor ad laborem sit merces ad mercedem. unde in ista vesania aliqui in tantum desipiunt, quod credunt ementibus totam penam, quam subirent post mortem, sic, quod in persona propria non pacientur, quantumcunque deliquerint.

for he, who has the priestly office, is responsible for the discharge of its duties

item cum pastor cum ei similibus sit nomen officii, videtur, quod exercens istud officium sit pastor et alius extravagans lupus predam temporalium rapiens et non pastor. si, inquam, procurator vel vicarius sufficit sine racione pastoris in principaliter prelato, quomodo non superfluit ille in Cristi familia, aut quomodo non posset infans, laicus, femina et omnino amens et indispositus, dum est huiusmodi, esse pastor? nam stat, quod unus ydoneus supleat vicem suam, sed racio et natura declinant istam vesaniam, cum in corporali exercitu non licet ineptum preponere in capitaneum, multo magis || in spirituali exercitu contra tres hostes callidissime in animam irruentes. fol. 71c

If laymen, children and stupid folks are charged with sacerdotal functions,

item cum curatus sufficit procurare tantum bonum predicacionis suis ovibus, quero, quid ipse facit interim vel omnino ociatur, quod est dampnabile, vel est ineptus ad predicandum, sed occupatur circa inferius opus vie meritorium. et tunc est ineptus prefici in pastorem, cum illud sit primum et precipuum opus pertinens pastori in quantum huiusmodi, vel tercio occupatur circa opus magis necessarium sancte ecclesie. et tunc indubie ex vi comunionis sanctorum utilius predicat ovibus quam corporaliter assistendo, et tunc caritas requirit, quod de impensis ecclesie habeat adiutorium. omnes enim sacerdotes debent esse secundum apostolum dei ad-

nothing is left for the priest to do

---

2 per *ACD* pro B^a 3 cum proporcionaliter B^a, *rasura inter* cum *et* proporcionaliter *C* cum igitur proporcionaliter *AD* 5 in *om.* B^a 9 illud B^aC 13 aut *om.* B^a non *superscripsit intra lin. A* 14 et *ACD* vel B^a 17 declamant B^a 22 fecit B^a 23 ociatus B^a 24 predicatum B^a occupatus B^a 27 occupatus B^a 28 magis *om.* B^a necessarius B^a 30 inquirit B^a 31 adiutorium B^aCD

---

32 *cf. I. Cor.* 3_9*; II. Cor.* 6_1

iutores. nam cum in familia domus domini non licet esse superfluum aliquid aut inordinatum, oportet, quodlibet membrum ecclesie esse sciolum et diligens in suo ministerio. aliter enim confunderetur policia humana. multo magis sponsus ecclesie requirit, quod sua familia indefectibiliter ordinetur.

To know the Credo and the Lord's Prayer does'nt make up for Gospel preaching

tercia autem ficticia dicit, quod iam non oportet predicare, cum fides cristiana satis ample distenditur, cum quelibet vetula scit satis simbolum et oracionem dominicam, et hoc sufficit ad salutem. unde, ut inquiunt, theologi comuniter sunt heretici, ideo prudencia est sapere ad sobrietatem et ad maiorem utilitatem ecclesie intendere praxi mundi.

Evangelical preaching alone stops the growth of sin

hic dicitur, quod necesse est predicare usque ad finem mundi, et de quanto plus invalescit peccatum, de tanto est necessarius predicare, cum certum sit, non esse quenquam possibile peccare nisi propter defectum fidei. nam si quis peccat, deficit a credendo in deum, et sic deficit in primo articulo fidei. nam cum credere in deum sit credendo ipsum sibi adherere firmiter per amorem, patet, quod, de quanto quis peccat, de tanto deficit ab adhesione deo debita. confirmatur: si quis tam actu quam habitu plene crederet bonitatem et retribucionem dei et fallaciam mundi carnis atque diaboli, quomodo consentiret peccato? revera cum omnis sic peccans mala eleccione peccat, qua apparet, sibi bonum, quod eligit, esse sibi utilius quam bonum debitum, quod dimittit, manifestum est, quod deficit a fide. ideo dicit

---

1 fami. *quae sequebantur erasa, inter lineas superscripsit* lia B^a 3 diligens *ACD* indulgens B^a 7 A^2 *in marg. miniavit* tercia ficticia 8 defundatur *in correctura* B^a, *in marg.* B^1 *addidit* d *et alia, quae legi non possunt* 13 proxi *in correctura* B^a 16 necessarius AB^aCD *(pro 'magis necessarium')* 18 A^1 *in marg.:* credere in deum *(atramento),* quid est cum ipsum consequentibus *(minio) scripsit* 22 ab adhesione *ACD* abhesione B^a 27 esse sibi *AC* sibi esse B^a; *D, sed lineis superscriptis mutata in* esse sibi

---

3 sciolus *deminut. a 'sciuc', qui aliquantum scit vel se scire praedicat, quae revera ignorat (saputello); in bonam partem idem ac sciens aut peritus*

Aristoteles, quod omnis malus est ignorans. si enim efficaciter crederem, quod omnis virtus michi possibilis foret michi utilior quam omnia temporalia, que possem acquirere, quomodo superarer a temptacione seculi? si insuper perfecte crederem, quod omnes voluptates carnales non sunt nisi ut delectacio instantanea et ymaginaria sompniata in comparacione ad beatitudinem condicionis opposite, que non acquiritur nisi per tolleranciam passionis, quomodo cum hoc superaretur a carne? insuper si crederet perfecte, quod omnis honor mundanus non est nisi fucus retrahens a vera excellencia, que non nisi vera humilitate acquiritur, qua quis caritative ac obedienter reputat quosque secum conversantes quoad deum superiores, quomodo cum hoc superaretur temptamento diaboli?

Neglect of Scripture teaching the prime cause of sin

defectus igitur fidei scripture est causa prima nequicie. et ideo apostoli rogarunt pastorem suum Luc. septimo decimo, ut augeret eis fidem. et certum videtur, quod tunc habuerunt || plus fidei quam nos vel fol. 71d forte illi, qui fingunt istam ficticiam. ignorant nedum ecclesiam catholicam, sed eius vera privilegia, et, quoad noticiam prelato debitam, singula sacramenta. si enim haberemus fidem debitam, diligeremus plus celestia quam terrena. nec est possibile, quod quis declinet vel obliquet a lege domini nisi propter defectum fidei. sicut enim primum fundamentum virtutum est fides, ut patet

Faith the foundation and strength of Christian life

Ebr. undecimo, sic primum detrimentum alliciens ad peccandum est infidelitas, cum recedendo a domino vel torpendo a suo officio dissolvitur fidelitatis obligacio. ideo diabolus primo allicuit ad infidelitatem, ut patet Gen. tercio capitulo.

---

1 A^2 *in marg.:* omnis malus est ignorans   est *om.* B^a 2 crederet *A*   4 separaret *D; C, sed del.* C^2 *et int. lin. add.* superarer   12 vera *om.* B^a 18 17° *om.* B^a augeat B^a 20 cum ignorant B^a 24 obliget B^a 29 torpendo B^aC trependo *D*   tpendo *A, sed* or *superscriptum est*

---

1 *cf.* ΗΘΙΚ. *l. III cap. 2: unusquisque sane homo improbus ignorat, quid agere, quid omittere conveniat, et hic ipse defectus causa est, quare homines iniusti et prorsus improbi existant, cf. Müller, Einl. in d. philos. Wiss. III 157 sqq.; 354 sqq.*   18 *v. 5*   27 *v. 1; 6; 33 sqq.*   31 *v. 1 sqq.*

CAPITULUM VICESIMUM ALTERUM.

The Bible the fundamental law for the moral conduct and sacerdotal duties of the clergy

Restat ulterius iuxta fidem scripture et testimonia legum ecclesie videre, qualis conversacio ac ministracio debet prelatis competere. et certum est, quod ista doctrina in scriptura nostra ostenditur. nam scriptura sacra fuisset nimis insufficiens, si ordinasset cristianos, nisi ordinasset illis regulam, quam servarent. sed constat ex fide scripture, quod ordinavit sacerdotes huiusmodi, ut patet de apostolis atque discipulis, igitur ordinavit eis legem suum officium regulantem.

Proved from St. Paul's doctrine

scrutemur igitur illam preter ewangelium et vitam apostolorum in scriptis apostoli. et cum nulla scriptura sacra sit alteri contraria nec alia complecior de disposicione episcopi quam illa, quam tradidit apostolus prima Thym. tercio, quindecim condiciones explanans episcopi, patet, quod ille textus complete complectitur, quidquid est necessarium cuicunque episcopo. ideo dicit Crisostomus super illo textu omel. decima, quod apostolus debens ire ad sermonem 'de episcopatu, ostendit' una, qualem oportet 'esse episcopum'.

According to him, the New Testament 'bishop', is identical with priest

unde pro intellectu huius textus notandum est primo, quod sub nomine episcopi apostolus includit quemlibet sacerdotem. aliter enim non traderet completam regulam de officio sacerdotum, nec mixtim vocaret instructos secundum hanc regulam nunc sacerdotes et nunc episcopos, nec iura canonica aliter sic exponerent, ut patet nonagesima tercia dist. in multis capitulis.

---

1 Cap. 22^{m} *A in fine lineae ultimae cap. praecedentis incipit novum folium (361) in cod. B; iam inde pergit alius usque ad fol. 378, quem* B^b *voco; superscripsit capitulo:* assit principio sancta maria meo *in extremo margine* 3 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. miniavit* episcopi conversacio et sacerdotis 6 sacerdotes criştianos B^b 11 per B^b 14 tradit *CD* trac tat B^b 16 amplectitur B^b 21 est *om.* B^b

---

15 *v. 2—6* 17 *cf. Opp. Ser. Gr. 62 pag. 547* 27 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 7; 10; 13; 23; 24; Dist. XCIII pag. 322—329*

secundo notandum, quod apostolus tradens hanc regulam Thymotheo sub uno involucro informat quoscunque episcopos succedentes. patet per Crisostomum in omelia predicta dicentem, quod apostolus 'Thymotheum admonens, ut omnibus loquens per eum omnes dirigit', et sexagesima prima dist. 'Miramur', dicit Leo episcopus: 'ubi est illa beati Pauli apostoli per spiritum sanctum emissa precepcio, qua in persona Thymothei omnium sacerdotum Cristi numerus eruditur'? aliter enim foret doctrina spiritus incompleta. ideo sicut acceptamus autoritatem dei singularis beato Petro vel alteri apostolo gradum dignitatis tanquam dictum, sic sibi pro ipso et omnibus successoribus rite eum imitantibus. ita oportet, nos capere regulas dictas uni patri || nostri status fol. 72a vel ordinis tanquam vere dictas toti generi illius ordinis, sicut patet demonstrative ex fide.

To sue for a bishopric from worldly motives is deadly sin

tercio notandum, quod apostolus introducens hanc regulam premittit hanc maximam, quod appetere episcopatum sit licitum. patet ex hoc, quod omnis status meritorius in ecclesia a deo autenticatus et institutus est racionabiliter appetendus. huiusmodi est episcopatus, ut patet de cunctis apostolis, igitur conclusio. —

unde quia apostolus scivit in spiritu, quod multi appeterent statum huiusmodi propter pompam seculi et questum temporalis comodi, ut patet secundo Thym. tercio, ideo modificat formam, qua sacerdos appeteret prelaciam. qui, inquid, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. cum enim sacerdos, episcopus et papa sit nomen officii, ut patet per quotlibet leges, quicunque rite desiderat istud officium, desiderat opus meritorium,

---

3 A^1 *in marg. min.* nota 4 predicta *om.* B^b 5 ammonens B^bCD 8 sanctum *A* dei B^bCD 13 suis rite B^bCD suis *(expunctum)* rite *A* 14 uno *CD, A (?* bono) 18 A^1 *in marg.:* Nota 20 autorizatus *(?)* B^b 27 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. rubr. litt.:* Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat

---

4 *cf. Opp. Ser. Gr. 62 pag. 547* 6 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 5 Dist. LXI pag. 228* 25 *v. 2 sqq.* 29 *cf. e. g. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 2 Dist. LXXXIII pag. 293*

quod foret per se causa huiusmodi appetitus. ideo, ut alias dixi, quicunque propter fastum vel questum principaliter istum statum desiderat, peccat mortaliter appetendo. unde Crisostomum in omelia supradicta: 'Moyses desideravit hanc rem, sed non potestatem'. episcopus enim dicitur ab episcopando, id est, intuendo vel custodiendo. et ad istum sensum exponitur in Decretis comuniter, ut patet quadragesima dist. et infra, specialiter autem sexagesima prima dist. cap. 'Sacerdotale' et 'In Sacerdotibus' et quadragesima octava dist. 'Quoniam Multa'.

primo igitur oportet, episcopum esse irreprehensibilem secundum apostolum, quod exponit Crisostomum de carencia cuiuscunque criminis vel peccati mortalis, et per consequens omni genere virtutum ornari, cum tam virtutes quam vicia sint connexa. 'omnem', inquid, 'dicit apostolus virtutem irreprehensibilem dicens: itaque si quis conscius est sibi ipsi aliquorum criminum, non bene facit prelaciam desiderans, a qua per opera semet ipsum abiecit. non enim principari, sed principatui oportet talem supponi'. patet eciam de racione eo,

By what standard is the true priest to be judged? He should be 'blameless' (ἀνεπίληπτος)

2 vel: *explicit pag. 361 cod. B; in marg. inferiore* B^{4} *(?* B^{5}*) notavit* Cum enim sacerdos, episcopus vel papa sit nomen officii, qui rite illud officium desiderat, opus meritorium, desiderat, quod foret per se causa huiusmodi appetitus. et qui desiderat istum statum propter lucrum principaliter et fastum seculi, peccat sic appetendo 4 supradicta *om.* B^{b} 10 supra 48^{a} quoniam B^{b} 12 B^{3} *in marg.:* hic notat, qualem episcopum oportet esse A^{1} *in marg. infer. cum sig. marg.:* nota condiciones episcopi 13 apostolus *D* 15 oportet episcopum omni B^{b}, *in marg.* B^{1} *iteravit* omni 16 omnem *corr. D* deinde *C* inquid *correxit A* 19 fecerit B^{b} operas *codd.* se B^{b}

2 *cf. De Ecclesia (ed. Loserth) cap. XV pag. 347; cap. XII pag. 251; cap. IV pag. 89* 4 *cf. Opp. Ser. Graec. 62 pag. 547* 8 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 12 Dist. XL pag. 147—148* 9 *cf. ibid. c. 1 Dist. LXI pag. 227* 10 *cf. ibid. c. 2 pag. 227* *cf. ibid. c. 1 Dist. XLVIII pag. 174* 13 *cf. Opp. Ser. Gr. 62 pag. 547; verba a JWo hic laudata a translatione latina, quae in editione Migne exstat, admodum differunt; JWo ipsi translationem verborum Chrys. deberi opinari ausim; idem valere de testibus laudatis, qui sequuntur, volo*

quod huiusmodi quidquid fecerit, peccat mortaliter, ideo est indignus ad omne officium sacerdotis, et dist. quadragesima cap. primo dicitur, quod 'oportet episcopum esse ornatum' virtutibus, quod probat ex figura, qua sacerdotes 'veteris testamenti ornati sunt variis corporalibus ornamentis', ut patet Exodi vicesimo octavo, et quod signat mistice illos 'multimodis splendere debere virtutibus' iuxta illud Psal. centesimi tricesimi secundi: sacerdotes tui induantur iusticia. aliter enim non induuntur salutari i. e. Cristo, ut oportet sacerdotes indui sicut et singulos cristianos, Ps. centesimi tricesimi secundi dicitur: sacerdotes eius induam salutari, et apostolus Gal. secundo: vivit in me Cristus. et hinc

Not to know Holy Scripture is not to know Christ

dicit sanctus Ieronymus, ut recitatur tricesima octava dist., quod 'ignorare scripturam sacram est ignorare Cristum et fidem'. oportet enim, cristianum esse per assimilacionem quodammodo ipsum Cristum, ut patet quinto decimo cap. libri proximi.

'the husband of one wife' (μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ)

secundo oportet, episcopum esse unius uxoris virum, non quod quicunque episcopus sit carnaliter coniugatus, cum apostolus et multi alii erant virgines. unde apostolus aliter non cuperet, omnes sacerdotes esse virgines, ut videtur prima Cor. septimo: volo autem etc. || si igitur fol. 72b
episcopus infirmior nubit in domino, quod in multis est licitum, videat, quod non sit bigamus, sed pure monogamus propter magnitudinem sacramenti inter

---

4 *ad hanc lineam in cod. A aliquis plumbo usus adscripsit* No*(ta)* 5 *in hoc loco (cod. A) foramen invenitur, quod postea filis consutum est* 6 *inter* et *et* quod *lacuna A* 8 psal. 131 *codd., corr.* B^b, *iteravit* B^1 *in marg.* 9 iusticiam B^bCD 11 131^i *codd.* 12 dicitur *om. CD, inter lin. superscripserunt* C^2D 14 beatus B^bCD 17 quod modo B^b 18 15° *ACD* in B^b 21 episcopi erant B^b erant *C, sed* C^2 *in marg. addidit* episcopi 24 A^2 *in marg. super. notavit* Episcopus unius uxoris vir quomodo intelligitur

---

2 *cf. C. J. C. ibid. c. 1 Dist. XL pag. 145* 6 *v. 2; 4 sqq.* 8 *v. 9* 11 *ibid. v. 16* 13 *v. 20* 15 *cf. C. J. C. ibid. c. 9 Dist. XXXVIII pag. 142* 18 *hunc locum cum libro quinto Summae (De Civ. Dom.) hucusque publici iuris non facto conferre non potui* 23 *v. 7*

Cristum atque ecclesiam, de quo Eph. quinto, et sic omnino spiritualiter vir unius uxoris spiritualis. nam secundum Crisostomum episcopus eciam agamus habet uxorem spiritualem ut clerum aut populum sibi propinque subiectum, sicut metropolitanus habet confratres episcopos, episcopus rectores et quicunque sacerdotes seniores ac saniores, qui sunt una persona gamos i. e. muliebris. disciplinabiles vero ambulantes sub eis in via domini sunt filii episcopi et uxoris sue, sed grossiores legis dei plus ignari sunt servi sive familia domus episcopi. non igitur debet episcopus ad ampliorem familiam aspirare, quam sufficit, cum uxore sua capitaliter regere influendo illis sensum domini et motum tendendi ad patriam.

unde notato sensu isto apostoli non aspiraremus ad multitudinem beneficiorum, cum cuilibet ecclesie preposito sufficit una uxor.

tercia episcopi condicio est, quod sit sobrius, i. e. abstinens secundum virtutem temperancie, a 'so', quod est 'cum', et 'bria' 'mensura'. quamvis autem hec virtus debet inesse cuilibet cristiano iuxta illud Tit. secundo: apparuit gracia dei salvatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, ut abnegantes impietatem et secularia desideria sobrie, iuste et pie vivamus in hoc seculo, tamen autonomice debet competere sacerdoti. debet autem statuere sibi pro regula, quod precise tantum assumat de alimentis et tegumentis, quantum est necessarium et promovens ad offi-

'sober' (νηφάλιος)

3 eciam *A* et *CD* *om.* B^b 11 episcopi: *incipit fol.* 146^a *cod. D; in marg. super.* D^2 *notavit* qualiter episcopus esset unius uxoris vir 16 ecclesia B^b 17 sufficiat B^bCD 20 cum *addiderunt postea AD in loco vacuo, superscripsit inter lineas* B^b *locus vacuus C* bria *ACD* una B^b hec *om. A, addidit in marg.* A^2 22 nostri *ACD* enim B^b 23 ut *CD* *om. A, addidit in marg.* A^2 velud B^b abnegantes impietatem et secularia desideria *C* abnegantes impietatem secularia desideria *D; A, sed int. lineas* et *superscripsit voci* secularia abnegantes id est d*) (sic;* desideria *?)* B^b

1 *v. 32* 3 *cf. Opp. Ser. Gr. 62 pag. 549* 21 *v. 11—12* 27 *respicit ad I. Tim. 68*

cium sacerdotis. et ista virtus episcopi exponitur quadragesima quarta dist. 'Cum Autem': 'cum', inquid, 'sacerdos vinolentus esse prohibetur, gule intemperanciam nequaquam habere permittitur. neque enim ebrietas prohibetur et voracitas permittitur, utrumque autem inter opera tenebrarum apostolus commemorat, scribens Romanis: non in comessacionibus et ebrietatibus ventris, namque ingluvies ad luxuriam facile provocat et omne opus bonum dissolvit. unde venter et genitalia sibimet ipsis vicina sunt, ut ex vicinitate membrorum confederacio intelligatur viciorum. hinc eciam Nabuzordan, princeps cocorum, muros destruxit Ierusalem, quia venter, cui multitudo cocorum deservit, edificia virtutum ad solum redigit'. unde Ieronymus ait: 'tibi, o sacerdos, de altario vivere, non luxuriari permittitur'.

'vigilant' (σώφρων) quarta sacerdotis condicio est, quod sit prudens. nam prima condicio disponit eum generaliter ad deum, secunda generaliter ad ecclesiam et per consequens ad proximum, sed tercia generaliter ad se ipsum. unde quarta condicio specialis est virtus, dirigens prelatum in agibilibus, ut quoad predicacionem, quoad correccionem et quoad sui et aliorum pascionem utatur regula racionis. debet enim predicare populo pastum congruum eius edificacioni, non subtilem laicis vel indignis, ut docetur quadragesima tercia dist. capitulis: 'In Mandatis' || et fol. 72c

4 neque enim ebrietas prohibetur, et voracitas permittitur *om. D, addidit in marg. D*[1] 8 provocant *B*[b] 11 nabuzordan *A* nabusardan *B*[b] nabuzardan *CD* 21 quoad correccionem *om. A, addidit in marg. A*[2] 22 passionem *C* 23 non eius *A*

1 *C. J. C. ibid. c. 1 Dist. XLIV pag. 156* 7 *Rom. 13 13* 11 *cf. II. Reg. 25 8 sqq.* 8 ingluvies *morbi genus, tumor gutturis est* 12 cocorum *idem ac coquorum* 25 *cf. C. J. C. ibid. c. 2, 3 Dist. XLIII pag. 155—156: non . . . oportet aliquid de secrecioribus et remotis divinae sententiae proloqui, sed magis protestari, et convenire eum, ut peccare desinat et actus suos a viciis emendet. . . . nam nichil omnino respondere auditorum causa utile non videtur, . . . ne fides eorum ledatur non intelligencium propositum nostrum. c. 3: scimus autem, multos ob id infestare doctores, ut eos perdant et propriae voluntatis placita adimpleant. non propterea tamen doctores . . . a recta emulacione*

'Scimus'. unde quia hoc officium est precipuum, ideo requiritur ad istud maior prudencia, ut patet in Decretis, ubi supra, cap. 'Sit Rector', quod capitur ex libro pastoralis cap. sexto, ubi dicit Gregorius, quod 'rector debet discere discrecionem in silencio, ne vel tacenda proferat vel proferenda reticescat. nam sicut incauta locucio in errorem protrahit, ita indiscretum silencium hos, qui erudiri poterant, in errorem derelinquit'. et post narrat, quomodo multi rectores propter mundanam gloriam obmutescunt, non pastorum, sed mercenariorum voce lupos alliciunt. et hinc Ysa. quinquagesimo sexto vocantur canes muti, non valentes latrare, et Ezech. tredecimo de talibus deus conqueritur: non ascendistis ex adverso neque posuistis vos murum pro domo Israel, ut staretis in prelio in die domini. ascendere ex adverso est mundi potentes per scripture verbum, per mundi reliccionem et pacienciam superare. et ille rector est murus ecclesie, qui constanter zelo iusticie stabilitus virtutibus secundum legem Cristi defendit suos a dexteris et sinistris. unde terribiliter dominus alloquitur Ezech. tercio cap.: si non anunciaveris impio, sangwinem eius de manu tua requiram. unde de pastorum desidia conqueritur dominus Tren. secundo: prophete tui viderunt tibi vana et

The bishop who neglects preaching is a hireling

---

1 *A¹ in marg. super.:* predicatoris condiciones 2 in decretis ubi supra *om. B^b* 3 Sit Rector *scripsi ex auctoritate Decreti* assit *cuncti codd.* ex libro *om. B^b* pastoralium *(?* pasto[lum]) *B^b* 4 Gregorius *om. B^b* discere *correxerunt B^bC, iteravit B^1 in marg.* 8 errore *CD* 9 gloriam *correxit A* graciam *B^b* 21 *A¹ in marg.:* nota 24 tren. 2º *ACD* ieremie 5º *B^b* tibi *CD, (?* c') *A* *om. B^b*

---

et bona intencione recedere debent, scientes, quia beati, qui persecucionem sqq. 3 *cf. ibid. c. 1 pag. 153* 8 *cf. ea, quae in eodem canone sequuntur: saepe namque rectores improvidi, humanam amittere graciam formidantes, loqui libere recta pertimescunt, et iuxta veritatis vocem nequaquam iam gregis custodiae pastorum studio, sed mercenariorum vice deserviunt . . . hinc namque eos per prophetam dominus increpans ait in Ysaia: canes muti, non valentes latrare* 11 *v. 10* 13 *v. 5* 21 *v. 15* 24 *v. 14*

stulta, nec apperiebant iniquitatem tuam, ut te ad penitenciam revocarent.- prophete, inquid Gregorius in sacro eloquio, doctores vocantur, qui temporalia videntes et leges hominum vana et stulta vident, dum promissa securitate peccatoribus blandiuntur. ipsi, inquid, iniquitatem peccati non apperiunt, quia ab increpacione desidia conticescunt, clavis quippe assercionis est sermo correpcionis. unde increpando sacerdos culpam detegit, quam sepe nescit eciam, qui perpetravit. hinc Paulus ad Titum ait, ut potens sit, eciam exortari in doctrina sana et eos, qui contradicunt arguere, et Malachie secundo dicitur: labia sacerdotis custodiunt scienciam et legem inquirunt de ore eius, quia angelus domini exercituum est. hinc per Ysaiam dicitur: clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. unde ne credatur, quod ista sentencia solum astringit sacerdotes et prophetas veteris testamenti, sequitur conclusio Decreti ecclesie sub testimonio beati Gregorii quadragesima tercia dist. 'Sit Rector': 'preconis officium suscipit, quisquis ad sacerdocium accedit. unde ante adventum iudicis, qui terribiliter sequitur, ipse clamando gradiatur. igitur sacerdos predicacionis nescius non facit officium, cum sit dampnabiliter preco mutus'. unde in signum nobilitatis istius officii Act. secundo cap. legitur, quomodo 'spiritus sanctus pastores primos in ligwarum specie indit, quia, quos replevit sciencia, protinus loquentes facit'. et hinc Moysi precipitur Exod. vicesimo octavo, ut sacerdos thabernaculum ingrediens tintinabulis ambiatur, ut videlicet predicacionis voces habeat, ne superne inspeccionis iu-

and holds his charge unlawfully

3 vocantur *iteravit, alterum expunxit A* 7 clam *(?) A* clamor *C* apericionis *D* 12 malechie *A* malecie *D* 19 43 dist. sit rector *om.* B^b, *in marg. addidit eadem manus* dist. sit rector *omisso* 43[a] 21 unde *A* ut B^bCD quod B^b 25 1º B^b 26 indit *AD* incidit *correxit in fine* B^b, *addito* et *in marg. a* B^1 *in marg.* C^2 vidit *C in textu* 30 nec *D*

2 *cf. supra I 31* 10 *Tit. 19* 12 *v. 7* 15 *Ysa. 581* 19 *C. J. C. ibid. c. 1 Dist. XLIII pag. 154* 25 *v. 3* 28 *v. 35*

dicium ex silencio offendat. scriptum quippe est, ut fol. 72d audiatur sonitus, || quando ingreditur in conspectu domini, et non moriatur. sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo predicacio non auditur, quia contra se iram occulti iudicis erigit, si sine predicacionis sonitu incedit. apte autem tintinabula vestimentis pontificis inscribuntur, cum vestimenta sacerdotis recta opera debemus accipere iuxta illud Ps. centesimi tricesimi secundi: sacerdotes tui induantur iusticiam. vestimentis itaque sacerdotis tintinabula inherent, ut vite viam cum ligwe sonitu opera ipsa clament'. et post ostendit decretum Gregorii, quomodo 'sal sapiencie sacerdotis sit spargendum in populo, ne unitas caritatis et fidei dirumpatur'. et hoc significatur per mala punica. sicut enim 'in una cortice mali punici multa grana interius nutriuntur, sic in unitate fidei uniuntur fideles, quos contegit fides ecclesie' sub gradu dispari meritorum. unde Lev. quinto decimo dicitur: inmundus, qui patitur fluxum seminis ad demonstrandum, quod spargens semen fidei debet prudenter in scripture limitibus se tenere, nec predicando extranea, nec nimis continue, nec, quod plus timendum est, omissione verbi dei nimium mutescendo. unde secunda Thym. quarto apostolus sibi iniungens sacerdotis officium sic affatur: testificor coram deo et Jesu Cristo, qui iudicaturus est vivos et mortuos et adventum eius et regnum ipsius. secundum Crisostomum terruit eum inculcans

---

2 sanctuarium in B^b 4 audiatur B^b 5 iram contra ce B^b 6 tintinabule B^b *cum* bu *superscripto super* bu *inter lineas* 8 centesimi trisesimi secundi *emendavi ex* CXXXI *ACD* 131 *om.* B^b 10 vite *om.* B^b cum *AD, in marg.* C^2 tamquam *(expunctum) C* non B^b 12 sal *om. ADC, addidit in marg.* $A^1D^3C^2$ 14 derumpatur B^b dirrumpatur *C* dirumpantur *D expuncto* n punita AB^b*; expunxit* t *et superscripsit* c *D* 19 denotandum B^bC 21 continue B^1 *in marg.* con B^2 *in textu* 24 in *om.* B^bC effatur B^b 26 ipsius B^a

---

1 cf. Ex. 28_{35} 8 *v. 9* 11 *cf. ibid. ea, quae paullo infra sequuntur* 18 *v. 2* 23 *v. 1*

finale iudicium et testificans eius terribilem adventum ac gloriosum ecclesie premium. ideo, inquid, predica verbum, insta oportune, importune dicturus. inquid: importune, premisit: oportune, quia predicator sua vilitate importuna se destruit, si prudencie oportunitas non precedit.

ex istis verbis utriusque testamenti sanctorum doctorum et scribarum ecclesie satis ostenditur, quod prudencia sacerdotum sit maxime in seminacione fidei attendenda. non enim est causa, quare prophete veteris testamenti et non sacerdotes novi tenentur ad istud officium, nisi quia nos sacerdotes recepimus a deo ampliora carismata et a populo copiosiora temporalia ad istud officium peragendum.

'of good behaviour' (κόσμιος)

quinta sacerdotis condicio est, quod sit ornatus virtutibus quoad vitam, quia secundum Gregorium, 'cuius vita despicitur, restat, ut eius predicacio contempnatur'. unde Archidiaconus super primo cap. quadragesime tercie dist. notat, quomodo 'ad predicacionem legitimam sacerdotis requiritur caritas ardens, vita lucens, et locucio prudens', de prima Cor. tredecimo: si ligwis hominum loquar etc. de secundo Matth. quinto: sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. ornatus igitur sacerdotis disponitur ad hunc finem. unde octogesima sexta dist. sic scribitur: 'facientis procul dubio culpam habet, qui, quod potest corrigere, || negligit emendare. scriptum quippe est: fol.73a
non solum, qui faciunt, sed qui consenciunt, participes iudicantur. et negligere, dum possit detur-

---

8 satis *in marg. adscripsit A*[2] 10 prophete *om. D, addidit in marg. D*[1] *vel prima manus* 13 populo AB^bC deo *D* 26 dubie *AD* 27 *A*[1] *in marg. infer. fol. 72[d] miniavit* Ornatus sacerdotis 28 *A*[1] *in marg. fol. 73[a]:* Consensus ad malum, *in marg. super. cum sig. marg.:* Contra illos, qui non corrigunt malum 29 cum B^b deturpare *D*

---

2 *cf. ibid. v. 2* 16 *cf. Opp. Ser. I 76 pag. 1119* 18 *C. J. C. I c. 1 Dist. XLIII pag. 153/154* 21 *v. 1* 22 *v. 16* 25 *C. J. C. ibid. c. 3 Dist. LXXXVI pag. 298* 27 *cf. Rom. 1 32*

bare perversos, nichil aliud est quam fovere, nec caret scrupulo societatis oculte, qui manifesto facinori desinit obviare'. 'et latum pandit delinquentibus aditum, qui iungit cum pravitate consensum. et nichil prodest alicui, non puniri proprio, qui puniendus est alieno peccato'.

quotlibet sunt dicta sanctorum testancia, quod ornamenta virtutum non detecta populo ad usuram dampnant ex desidia servum nequam.

sexta condicio est, quod presbiter sit pudicus i. e. castus, quasi pudoris custos. hoc autem ornamentum debet consequi propter duo: primo, quia impudicicia mentem distrahit ab officio predicandi; altero, quia reddit sacerdotem infamem in populo. facit enim luxuria hominem bestialem ut porcum, cui non sapiunt margarite fidei predicande, Matth. septimo. unde metricus: *'chaste'*

'ingenium, mores, famam, res, sensus, honores:
tot perdit vere bona clericus in muliere'.

unde Cristus ordinavit in statu innocencie pudiciciam coniugalem, in statu lapsus quoad ipsum et matrem suam pudiciciam virginalem et in statu glorie quoad omnes perpetuam castitatem virgineam. unde totum malum in populo ortum est propter carnalem vel spiritualem impudiciam sacerdotum. sic enim filii sacerdotum concubuerunt cum mulieribus vigilantibus ad ostium thabernaculi, primo Reg. secundo. unde et Heli propter obmutenciam correccionis pastoralis privatus est sacerdocio, archa domini capta est et populus trucidatus.

Licentiousness of the clergy the ruin of the congregation

---

7 quod *om.* B^b 12 debet *ACD* oportet B^b A^1 *in marg.:* luxuria sacerdotum 13 mentem *A* multum *D* intellectum B^bC 16 ut patet Matth. B^a 19 *A in marg.:* vv (*i. e.* versus) D^2*:* v' (versus) bona vere *A* 21 et in *CD* lapsis B^b 22 in glorie B^b quo perpetuam B^b, *sed* B^1 *et superscripsit et in marg. iteravit* ad omnes 25 sic B^b sicut *D; A, sed* ut *expunctum; C, sed* ut *erasum est* 26 ostiam B^b 27 2° *om.* B^b, *in marg. addidit* 1 Reg. 2°

---

16 *v.* 6 27 *v.* 22 29 *cf. I. Sam.* 4 11

unde, si nostri clerici habeant in isto crimine impudendam frontem meretricis, non genas rubeas instar sponse, timendum est, ne illis accidat proporcionaliter, sicut tunc contigit ex predicta luxuria sacerdotum. de ista impudicicia loquitur canon quadragesima tercia dist. 'Pudicus': 'ymmo populus non debet audire missas talium', ut patet octogesima prima dist.: 'Si Qui Sunt', tricesima secunda dist. 'Nullus' et 'Preter Hec', et per consequens subtrahere ab eis bona pauperum, ne subversionis ecclesie sint fomentum.

'given to hospitality' (φιλόξενος)

septima condicio episcopi est, quod sit hospitalis; cum hoc sit unum opus misericordie, de quo Matth. vicesimo quinto, fiet districta requisicio in finali iudicio. et omnino oportet, omnem episcopum esse spiritualiter hospitalem, recipiendo pauperes et frigidos caritate, quia caritas operit multitudinem peccatorum. debet igitur episcopus dotatus ex elemosinis datis pauperibus ipsos Cristi pauperes recreare, ut ostenditur quadragesima secunda dist.: 'Hospitalem', inquid, 'oportet esse episcopum vel sacerdotem, ne sit in numero eorum, quibus dicitur in iudicio: hospes fui et non suscepistis me'. cum enim debet predicare subditis opera misericordie, patet, quod ipse debet doctrinam primo opere adimplere. tercio recolat, quomodo Abraham Gen. duodevicesimo et Loth Gen. || undevicesimo receperunt fol. 73b angelos in suum hospicium et propterea comendati

6 B^3 *in marg.:* populus non debet audire missas sacerdotum impudicum *(sic)* 8 et *om. CD* 13 districta *CD* stricta B^b; *A, sed* A^1 *in marg. sanavit addito* di 15 et *om. A* caritative B^b 18 ipsios B^b *expuncto altero* i 19 esse episcopum *A, sed* A^1 *in marg. add.* vel sacerdotem esse sacerdotem B^b episcopum esse vel sacerdotem *C; D, sed lin. superscriptis* esse episcopum vel sacerdotem *legi voluit* 25 A^1 *in marg. super. fol.* 73^b *notavit* hospitalitas episcoporum et sacerdotum et ipsorum convivia 1° *cum superscripto* 19 *A*

6 *C. J. C. ibid. c. 1 Dist. XLIII pag. 153* 7 *cf. ibid. c. 15 Dist. LXXI pag. 284* 8 *cf. ibid. c. 5 Dist. XXXII pag. 117 cf. ibid. c. 6 Dist. XXXII pag. 117* 13 *v. 35* 15 *cf. I. Pe. 48* 18 *cf. C. J. C. ibid. c. 1 Dist. XLII pag. 151* 21 *cf. Matth.* 25_{35} 24 *v. 4 sqq.* 25 *v. 2 sqq.*

sunt, ut patet de revelacione facta Abrahe et de salvacione domus Loth. et notat Gregorius super illo Luc. vicesimo quarto: mane nobiscum domine: 'hospites quippe non discolantes nedum sunt invitandi, sed eciam cogendi'. quarto cum secundum apostolum prima ad Thym. quarto: exercitacio pietatis ad omnia valet, patet, quod hospitalitas sit precipuum indicium caritatis, prima Joh. tercio: qui habuerit substanciam huius mundi et viderit fratrem suum necessitatem habentem, quomodo caritas dei manet in eo? unde conclusio decreti est: 'ab hospitalitate quicunque alienus fuerit, in sacerdotem ordinari non poterit', quod probatur ex textu apostoli prima Thym. quinto: si, inquid, vidua ab ecclesia recipi prohibetur, que pauperes non recepit hospicio, que pedes sanctorum non lavit, que opus bonum non est executa, multo magis prohibendi sunt sacerdotes, qui noti sunt a pietatis operibus alieni.

The priest wasting the goods of the poor in luxuries incurs God's curse

ex istis colligitur, quod despiciens agapas i. e. convivia pauperum, que Cristus precepit Luc. quarto decimo, maledicitur quoad deum. unde beatus Joh. ep. tercia quendam Diotrepem excomunicat propter illud.

ex quo patet, quod sacerdos consumens bona pauperum in lautis conviviis amicorum carnalium vel propter mundanam gloriam eo ipso maledicitur quoad deum. facit enim tanquam minister execrabilis et proditorius domino pauperum sacrilegium plus quam furtum.

'apt to teach' (διδακτικός)

octava condicio episcopi est, quod omnino sit doctor.

1 et *om.* B^b 10 pacientem B^b 13 probatur *in correctura* B^b apostoli *om.* B^b 15 recipit *D, expuncto* ci *et superscripto* ce *in* recepit *emendatum* 17 noti *ACD* non B^b 18 alieni *(?* alie) *D* 19 colligitur *A* ostenditur B^bCD 21 beatus *om.* B^b 22 diotropem B^b 27 fructum B^b 28 A^1 *in marg. adscripsit* episcopus debet esse doctor

1 *cf. Gen.* 19_{21} *sqq.* 2 *cf. Opp. I 76 pag. 1182 (Hom. in Luc.* 24_{13-35}*): quia peregrini sqq.* 3 *v. 29* 4 discolantes = *morosi, inviti* 6 *v. 8* 8 *v. 17* 11 *cf. C. J. C. I Dist. XLII (Gratian. I pars): ab hac (pietate cf. I. Tim.* 4_8*) quisquis alienus fuerit, in sacerdotem ordinari non poterit* 13 *v. 10* 20 *v. 21* 21 *v. 9—10*

Gospel teaching the first duty and the strongest armour of the priest

unde Crisost. in omelia: 'maxime omnium hoc adesse oportet ei, cui principatus iste commissus est'. aliter enim foret ut miles inermis in hostibus, ymmo verius proditor exercitui cristiano contrarius, dicente Decreto tricesima octava dist. 'Nullus Episcopus' ex autoritate Clementis: 'qui enim rebelliter vivit et discere atque agere bona recusat, magis diaboli quam Cristi membrum esse ostenditur et pocius infidelis quam fidelis esse monstratur'. patet autem necessitas huius armature ex condicione quarta et septima. in hoc enim consistit summa prudencia ac elemosina, cum secundum hoc committitur sibi regimen ac preeminencia, invasio hostium et exortacio subditorum.

'not given to wine' (μὴ πάροινος)

nona condicio episcopi est negativa, quod non sit vinolentus. licet enim precipiat apostolus prima Thym. quinto, uti modice vino propter stomachum, quia precipue, quantum est necessarium ad officium sacerdotis, ut patet ex condicione tercia, tamen pocio spumans in libidinem prohibetur et ebrietas ac comessacio, ut patet quadragesima quarta dist., et per consequens omnia accessoria vel excitatoria ad eandem. nam Ecclesiastici undevicesimo scribitur: vinum et mulieres apostatare faciunt, igitur rapina bonorum pauperum, de quibus oportet reddere compotum, opera sacerdotis, ad que oportet ipsum semper esse dispositum, et prohibicio

---

2 commissis B^b 38[a] *scripsi ex auctoritate Decreti* 39[a] *cuncti codd.* 6 et B^b atque *(lin. del.)* et *AC* atque *D* autem *ACD* eciam B^b 12 per ac *A* 13 ac B^b 14 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg.:* episcopus debet esse non vinolentus 15 I[a] *scripsi ex auctoritate novi test.* II[a] *D, om. ceteri codd.* 16 modico B^bC 17 precipue *C*, A^1 *in marg.* prescise *corr.* B^b, *in marg. add.* B^1 precise *D* precise *(expunctum) A* 18 tercie (? triplice) B^b 21 excitancia B^bD 23 faciunt *AD* faciunt *superscripto* etc B^b faciunt eciam sapientes (eciam sapientes *utrumque expunctum) C*

---

1 *cf. Opp. Ser. Gr. 62 pag. 548* 4 *cf. C. J. C. I c. 16 Dist. XXXVIII pag. 144* 10 *cf. supra pag. 186 cf. pag. 192* 16 *v. 23* 18 *cf. pag. 185* 20 *C. J. C. ibid. c. 1 Dist. XLIV pag. 156 sqq.* 22 *Sir. 19₂*

salvatoris, qua specialiter obligat suum vicarium, retraherent a vinolencia nedum sacerdotem, sed quemlibet cristianum. Rom. tercio decimo loquitur Cristus in suo fol. 73c apostolo ‖ : non in comessacionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciciis, non in contencione et emulacione, sed induimini dominum Jesum Cristum. est autem comessacio superflua convivacio, ut comessor est edax, gule deditus, qui sepe superflue comedit. unde quadragesima quarta dist. 'Non Oportet' prohibetur episcopus facere 'convivium de confectis vel simbolis' i. e. de bonis pauperum ex elemosinarum particulis congregatis.

'no striker' (μὴ πλήκτης)

decima condicio episcopi est, quod nec per se nec per alium sit percussor, ubi nedum prohibentur bellum pro temporalibus et privata fratrum concussio, sicut contingit de pugnatoribus, sed secundum Crisostomum percussio consciencie fratrum, sicut faciunt leviter excomunicantes, indiscrete predicantes et sacramenta in notoriis criminibus ministrantes. unde videtur, quod verberare pueros, ex privilegio suspendere aut corporaliter castigare maleficos non sit officium sacerdotum. unde dicit Decretum quadragesima quinta dist.: 'sequitur, quod sacerdos debet sequi eum, qui dorsum posuit ad flagella', et sequitur dictum beati Gregorii: 'pastores etenim facti sumus, non persecutores'. sed nova et inaudita est hec predicacio, que verberibus exigit fidem. et infra: 'Qui Sincera' dicit Archidiaconus, quod infantes Judeorum possunt per dominos cristianos rapi ad

To inflict corporal punishment doesn't fall within the priestly competency

---

1 salvatoris *in fine correxit A* quam *AD* spiritualiter *D* 5 *inter* in *et* contencione *exstat locus rasus B^b* 6 dominum *ACD* dubium B^b, *sed B^2 int. lineas add.* dominum *negligens delere* dubium. *praeterea addidit B^1 in marg.* dominium A^1 *in marg.* Nota. (? probatur) quid est comessacio 8 ut *correxit A* vel B^bD est B^bCD et *A* 14 A^1 *in marg.* episcopus debet non esse percussor prohibetur *CD* 23 deorsum *D, expuncto* e AB^b

---

3 *v. 13—14* 10 *cf. C. J. C. I c. 2 Dist. XLIV pag. 157* 11 symbola (συμβολή) *idem ac collatio aut pecunia, quam sodales, simul coenaturi, pro se quisque conferunt* 22 *cf. ibid. c. 1 Dist. XLV pag. 160* 24 *cf. ibid. c. 1 pag. 160* 27 *cf. ibid. c. 3 pag. 160*

To make converts by force is against the law of Christ

fidei sacramenta, sed episcopum, presbiterum aut diaconum percucientem fideles aut infideles delinquentes canon precipit deponi ab officio clericatus eo, quod dominus hoc nunquam docuit, sed e contrario, cum percuteretur, non repercuciebat, cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, ut patet prima Petri secundo cap.

'patient' (ἐπιεικής)

undecima sacerdotis condicio est, quod in omnibus agibilibus sit modestus, attendens ad regulam apostoli, secunda Thym. quarto in correpcione fraterna, dum dicitur: argue, obsecra, increpa in omni paciencia et doctrina. sicut enim arma sacerdotis instar Cristi debent esse preces et paciencia, sic argucio debet esse cum gladio scripture spiritualis incisio, dum in generali reprehenduntur peccata. quo facto mulcens et fovens obsecracio debet addi et tercio increpacio durior in contumaci. iste enim est ordo sanandi wlnera corporalia secundum Crisostomum omelia nona: 'argue proximos secundum racionem qua peccatores, obsecra secundum racionem qua corrigibiles, sed increpa secundum racionem qua obstinaces'. ista autem modestia est pro loco et tempore alternandi eo diligencius observanda, quo propter omissionem correpcionis modeste erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, remanentes ex desidia presbiteri incorrecti, sed sine medicina sanante coacervabunt non glutino caritatis, sed accumulacione temporalium frigescere faciencium caritatem multitudinem magistrorum, qui solum referent pruritiva et per consequens a veritate scripture sacre auditum avertent ad fabulas convertentes. et ista est scriptura, || quam vocat in principio generaliter fol. 73d

7 Petri *sequitur rasura C* secundo cap. *supplevi, omiserunt cuncti* 8 *A*[1] *in marg. notavit* modestus in omnibus agibilibus. *paulo infra:* nota 11 *A*[1] *in marg. infer. cum signo marg.:* argue. obsecra. increpa in omni paciencia et doctrina 12 cristi *B*[b] *in margine adscripsit C inter lineas superscripsit A om. D* 13 *A*[1] *in marg.:* nota 14 in *B*[b]*C* enim *AD* 17 est *om. AD* 22 alternanda *B*[b] 25 sine *ACD* cum *B*[b] coacerbabunt *in textu A, sed addito* va *in marg. mutavit aliquis in* coacervabunt 26 glutine *D*

7 *v. 23* 10 *v. 2* 23 *cf. II Tim. 43*

scripturam divinitus inspiratam. unde secundum Crisostomum illam apostolus meminit secunda Thym. tercio: ab infancia, inquid, sacras literas nosti, ista ergo scriptura est utilis ad omne officium sacerdotis. unde considerans, quod tempus sue resolucionis instat et periculum inmineret ecclesie ex defectu operis ewangelici, animat eum instar Cristi multipliciter ad hoc opus utrobique intendens, quod hoc sit opus sacerdoti precipuum. debet autem in paciencia corporis et anime usque ad mortem corripere et utrobique non resonando maledicciones vel litigia, sed doctrinam.

The preaching of the gospel the chief task of the priest

unde duodecima condicio episcopi est, quod oportet, eum non esse litigiosum. debet enim salutem cuiuscunque fratris vel subditi preferre ante omne comodum temporale, non bona subditorum querere, sed ipsos, et iniuriatus vincere iniuriam paciendo. ideo secunda Cor. duodecimo dicit apostolus: non quero, que vestra sunt, sed vos, et Rom. duodecimo: non vosmet ipsos defendentes, karissimi, sed date locum ire, et prima Cor. sexto: omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. quare non magis iniuriam accipitis et fraudem pacimini? unde quadragesima sexta dist. vocantur episcopi 'parati ad lites', rustici impudentes, quia cum austeritate et potencia volentes imperare subiectis, multum distant a nobilitate ewangelice dominandi. tales enim pro pomo temporalium seminant discordias inter fratres, adulantur discolis volentibus defendere causam suam, et mendaciter accusant, quos debent ex lege dileccionis proximi excusare.

'not a brawler' (ἄμαχος)

2 apostolus *om. A, addidit in marg. A*[1] 12 *A*[1] *in marg. infer. cum signo marg.:* episcopus debet esse non litigiosus 14 sui vel *CD* 15 se ipsos *B*[b]*CD, eraso* se *A* et *om. B*[b] 17 duodecimo *scripsi ex auctoritate novi test.* 13° *cuncti codd.* apostolus *om. B*[b] 18 vosmet ipsos *C* vos *B*[b]*D; A, sed* met ipsos *A*[1] *in marg. addidit* 20 dilectum *B*[b] 22 accipitis iniuriam *C; D, sed lineis suprapositis ordinem sanavit* 27 discordiam *B*[b]*C*

2 *v. 15—16* 5 *cf. II. Tim. 4*[6] 17 *v. 14* 18 *v. 19* 20 *v. 7* 23 *cf. C. J. C. I c. 1 Dist. XLVI pag. 167* 28 discolus (δύσκολος) = *morosus*

'not covetous' (ἀφιλάργυρος)

unde tercia decima condicio episcopi est, quod oportet, episcopum non esse cupidum. et ista condicio est eo caucius precavenda, quo est radix tocius peccati ecclesie. prima Thym. sexto scribit apostolus: radix omnium malorum cupiditas. qui igitur gracia temporalium et non gracia promerendi beatitudinem ex labore accipit beneficium et sic visitat ac alia opera facit principaliter propter questum, est cupiditas in abstracto et per consequens percussus lepra Giezi, quarto Reg. quinto cap. de isto vicio patet quadragesima septima dist. 'Sicut Hii': 'quis', inquid, 'tam iniustus, tam avarus, quam qui multorum alimenta suum non usum, sed habundanciam et delicias facit? neque enim minus est crimen habenti tollere, quam, cum possis et habundas, indigentibus denegare. esuriencium panis est, quem tu detines, nudorum indumentum, quod tu recludis, miserorum redempcio est pecunia, quam tu in terram defodis. tantorum igitur te scias invadere bona, quantis possis preparare, quod velis'. et potest demonstrari ista sentencia ex dictis libro tercio, || quod iniustus iniuste possidet quidquid habet, sed iustus habet ex titulo gracie omnia bona mundi. fol. 74a

Denying help to the poor is as sinful as depriving the rich of their property

---

1 A^1 *in marg. infer. cum signo marg.:* episcopus debet non esse cupidus seu avarus episcopi *C, superscripsit inter lin.* A^1 *om.* AB^bD 9 lib *(linea delet.)* lepra *A* giezi AB^bD genesis 31 *C* 10 cap. *om.* B^b 11 qui B^b tam *CD* tamquam *(deleto* quam) *A* tamque *(hoc corr.)* B^b 14 cum AB^bC tamen *D* 19 velis: *incipit fol. 370 cod.* B^b, *in marg. super.* B^1 *notavit haec nunc paene oblita:* quod iniustus *(sequitur lacuna, in qua* habet *(?) prius scriptum fuisse videtur)* vel possidet 21 possidet *ACD* ocupat B^b habet *ACD* possidet B^b omnis iustus B^b

---

3 *cf. de eadem materia ea, quae scribit Streitschr. I 246* 4 *v. 10* 10 *II. Reg. 5 27* 11 *cf. C. J. C. I c. 8 Dist. XLVII pag. 172* 20 *cf. De Civ. Dominio lib. I (liber tertius Summae) cap. 1 pag. 1: intendo itaque . . . ostendere duas veritates, quibus utar tamquam principiis ad dicenda: prima, quod nemo, ut est in peccato mortali, habet iusticiam simpliciter ad donum dei; secunda, quod quilibet existens in gracia gratificante finaliter nedum habet ius, sed in re habet omnia bona Dei; cf. etiam cap. II pag. 8*

'one that rules well his own house'

quarta decima condicio episcopi est, quod sit s u e domui bene prepositus, habendo filios subditos cum omni castitate. nam si coniugatus est carnaliter, debet regere suam familiam in omni genere virtutum, si curatus est, debet conformiter regere suos filios spirituales; sed omnino debet regere domum anime proprie, cum omnis caritas incipit a se ipsa. est autem vir huius domus voluntas, cuius coniux est racio, liberi vero quatuor affecciones, scilicet spes, timor, gaudium et tristicia, familia vero alii sensus organici. omnia ista tam actu quam habitu et virtute oportet subdere secundum regulas scripture in castitate carnali et spirituali, quia, ut arguit apostolus: s i q u i s d o m u i s u e p r e e s s e n e s c i t, q u o m o d o e c c l e s i e d e i d i l i g e n c i a m a d h i b e b i t? nam si quis nescit se ipsum regere, est valde indispositus in vita et verbis alios gubernare.

The priest a father of his family and setting the example of virtue (τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενος)

non autem intelligendum est, quod oportet, quemcunque episcopum carnaliter coniugari et habendo prolem atque familiam eos yconomice regulare, quia, ut arguit Crisostomus ex textu apostoli prima Cor. septimo: q u i c o n i u g a t u s e s t, n e c e s s i t a t u r e s s e s o l i c i t u s, u t f a c i a t, q u e p l a c e n t u x o r i, et mundanam solicitudinem, quam Cristus prohibet perfectis suis discipulis, Matth. decimo et Luc. quarto decimo: n i s i q u i s r e n u n c i a v e r i t o m n i b u s, q u e p o s s i d e t, n o n p o t e s t m e u s e s s e d i s c i p u l u s. nam in primitiva ecclesia

1 A^1 *in marg. super. cum signo marg.:* episcopus quomodo debet preesse domui sue   veri episcopi B^b 5 conformiter *om.* B^b 14 adhibebit *C*, A^1 *in marg.*   habebit B^bD, *expunxit in textu A*   17 quemcunque *primam partem corr. A*   24 decimo *scripsi ex auctoritate evangelii*   VI° *codd.*

1 *cf. I. Tim.* 3_4 7 *cf. I Tim.* 5_8; *Gal.* 6_{10}; *verba textus apud Anglos usque hodie proverbii locum obtinent hac forma: charity begins at home, et adhibentur 'to express the prior claims of the closer ties of family, friendship etc. to a man's consideration'. radices proverbii in antiquissimis litterarum monumentis inveniuntur, cf. ex. gr. JWi Engl. Works Unpr. pag. 78: also God herip not siche cursed men for hemself, hou schulde he panne here hem for opere men, whanne charite schuld bigyne at hem-self; Beaumont and Fletcher (1616) Wit without M. V II: Charity and beauty begins at home; Southey, Engl. Ecl. V (1798)*   13 *cf. I. Tim.* 3_5 *sqq.*   20 *v.* 33   24 *v.* 37—38   *Luc.* $14_{26-27; 33}$; 9_{23}; *Marc.* 8_{34}

ordinati sunt coniugati episcopi civitatum et sic mira subtilitate verba apostoli competunt cuicunque generi sacerdotum. et istam sentenciam ponunt Decreta quadragesima septima dist. 'Necesse Est', ponens primum exemplum de Iob, qui 'pro filiis cotidiana sacrificia offerebat', et cotidie convenerunt septem filii et tres filie pocius post pastum spiritualem ex comunicacione quam propter convivium corporale, ut sancti eliciunt ex primo cap. libri Iob. secundum exemplum terrificum est de Heli, qui 'falsa pietate superatus noluit ferire filios delinquentes, et ideo aput districtum iudicem semetipsum cum filiis crudeli dampnacione percussit. unde primo Reg. quarto divina voce audivit: honorasti filios tuos magis quam me. tercium exemplum est de David, qui erga filios lenitatem, non discipline severitatem exercens, ut patet de Amon, qui stupro sororem oppresserat, penam duplicem sensit in filiis'. nam Absolon fratrem suum occidit in epulis, secundo Reg. tredecimo, et post patrem fuit atrocissime persecutus, patet secundo Reg. quinto decimo et infra. licet autem nemo dubitet, quin, quicunque fecerit ple||nam diligenciam in corripiendo subiectos, non ex eorum malicia condempnatur, tamen constat ex speculo scripture et effectuali inobediencia filiorum, quod nimis pauci sunt tales, cum maior pars nostrorum presidencium videtur dampnabilis ex hoc, quod aspirantes ad secularia desideria correpcionem ewangelicam pretermittunt. fol. 74b

'not a novice' (μὴ νεόφυτος)

quinta decima et ultima condicio episcoporum est, quod non sint neophiti, i. e. ad fidem vel cristianam religionem tunc noviter conversi, ut est de noviter baptizatis et instructis in principiorum fidei rudimentis.

4 ponendo B^b primo B^b 5 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* patres debent suos filios et prepositi subditos corripere cotidiana *C* 4 convenirent B^b ac B^bCD 7 post *A, linea delet. C* 8 propter B^b, *correxit D, superscripsit int. lin. C (prima manus)* 13 Reg. *sequitur lacuna ACD; supplevi addens* quarto 18 suum *om.* B^b 30 tunc *om.* B^b

3 *C. J. C. I c. 8 Dist. XLVII pag. 172* 5 *Hiob 1 2—5* 8 *cf. ibid.* 13 *I. Sam. 2 29* 16 *cf. II. Sam. 13 1 sqq.* 19 *II. Sam. 13 29* 20 *v. 1 sqq., 17 sqq.*

in pious conduct

debet enim sacerdos ex approbato habitu religionis et morum conversacione sancta, nota hominibus, gradatim ascendere, ut diffuse docetur quadragesima octava dist. 'hodie', inquid, 'non fiat episcopus, qui heri fuit in theatro', hoc est ludorum vel negociorum spectaculo; 'hodie non sedeat in ecclesia, qui vespere erat in circo', hoc est in ludis secularibus vel verius in negocio seculari; 'hodie non ministret in altari, qui predie fuit fautor et socius histrionum'. racio istorum tangitur sub autoritate apostoli, ne elatus in superbiam, ex dignitate et gloria paret viam diabolo et ruinam in populo. ideo necesse est, ut diutina doctrina scripture discat humilitatem, et quod status episcopi sit ad maius periculum.

Every priest ought to pass an examination on biblical knowledge

ex quibus per locum a maiori colligitur, quod ignarus fidei secundum examinacionem, quam leges limitant, vicesima tercia dist. 'Qui Episcopus' et nesciens se ipsum regere in virtute, qui secundum apostolum, prima Thym. quinto, est i n f i d e l i d e t e r i o r, dampnabiliter suscipit istud opus, dicente canone: 'miserum est, eum fieri magistrum, qui necdum didicit esse discipulus', quomodo, queso, fiet presbiter sine clave sciencie pertinentis? unde conclusio Decreti videtur, quod, sicut ordinandus non debet recipere sacros ordines, dum fuerit notorie in mortali, sic ordinatus cessabit a clero

---

3 48ª *scripsi auctoritatem Decreti secutus* 46ª *codd.* 4 A^1 *in marg. super. cum signo marg.* Contra clericum levitates exercentem eri *D* fuit *ACD* erat B^b 8 in altari *D*, in *(expunctum)* altari *C* altari *corr.* B^b, *iteravit in marg.* B^1 pridie *CD* 12 ut diutina *ACD* quod divina B^b 19 onus B^b, D^5 *in marg.* 20 eum *ACD* ipsum B^b 21 quem (? quomodo) B^b 23 ordinatus B^b

---

3 *C. J. C. I c. 1 Dist. XLVIII pag. 173* 9 *Archidiaconi opinio vitiose intellecta est a scriptore vel librario. Dist. XLVIII pars I sic legitur: qui heri erat catecuminus, hodie non fiat episcopus; qui heri erat in teatro, hodie non sedeat in ecclesia; qui vespera erat in circo, hodie non ministret altario; qui dudum fuerat fautor istrionum, hodie non sit consecrator virginum* 16 *C. J. C. I c. 2 Dist. XXIII pag. 79* 18 *v. 8* 19 *cf. ibid. Dist. XLVIII (Gratian. I pars) in fine: sicut Innocentius ait: miserum sqq. pag. 174*

Mortal sin annuls the graces of ordination

ex causa consimili. quod probatur ex inhabilitate et dampno, quod infert ecclesie. istas sacras leges, quas tradit apostolus, inculcat canon per decem distincciones, et exponunt doctores, concorditer debet tota ecclesia acceptare. ideo premittit apostolus preambulum allectivum: fidelis, inquid, sermo et indubie omni accepcione dignus. cum enim deus et tota triumphans ecclesia acceptat istam sentenciam, quomodo non debet sub pena dampnacionis acceptari tam a clero quam populo? unde conclusio canonis 'Quoniam Multa' ponitur in hiis verbis: si 'quis vere preter hec fecerit tamquam contraria statutis sancti consilii gerens, eciam ipse periclitabitur de statu sui cleri'.

---

4 et exponunt AB^bD exponuntque C 6 acceptacione B^b 9 accep^{ri} B^b, B^1 *in marg. addens* ar *legi vult* acceptari

---

3 *inhabilitas seu irregularitas clerici efficitur defectibus, quorum secundum Ius Canonic. exstant decem, nempe a) defectus corporis (cf. C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) I tit. XX [De Corpore Vitiatis Ordinandis] pag. 144 sqq. et III tit. VI [De Clerico Aegrotante vel Debilit.] pag. 481 sqq.; cf. etiam ibid. I (Decr. II pars) c. 1, 2 C. VII q. 2 pag. 588—589); b) defectus animi (cf. ibid. [Decr. I pars] c. 2—5 Dist. XXXIII pag. 123—124); c) defectus aetatis (cf. ibid. c. 1, 4 Dist. LXXVIII pag. 275—276); d) defectus scientiae (cf. ibid. c. 10 Dist. XXXIV pag. 128; c. 1 Dist. XXXVI pag. 133; c. 5 Dist. LI ['qui inscii litterarum sunt'] pag. 205; c. 8 Dist. LXI pag. 230); e) defectus fidei (cf. ibid. c. 1 Dist. XLVIII pag. 173—174); f) defectus libertatis (cf. ibid. c. 19, 20 C. XXVII q. 2 pag. 1067—1068); g) defectus lenitatis (cf. ibid. II Decretal. lib. VI lib. III tit. XXIV: Ne Clerici vel Mon. pag. 1064 sqq.; Decretal. Greg. IX lib. V tit. XVII De Raptoribus, c. 4 pag. 809; c. 29, 30 C. XXIII q. 8 pag. 963); h) defectus sacramenti (cf. ibid. c. 2 Dist. XXIV pag. 87; tom. II Decretales Greg. IX lib. I tit. XXI pag. 146); i) defectus famae (cf. ibid. c. 2 C. VI q. 1 pag. 554; II tom. Decretal. Greg. IX lib. V tit. XXXI De Excessibus Praelat. c. 14 pag. 841); k) defectus natalium (cf. ibid. lib. III tit. III De Cleric. Coniugat. c. 6 pag. 457; ibid. lib. I tit. XVII De Filiis Presb. c. 14 pag. 139 (cf. Vering, Lehrb. d. kathol. Kirchenrechts, Freiburg 1893 pag. 415—426)* 5 *cf. I Tim. 1 15* 10 *cf. C. J. C. I c. 1 Dist. XLVIII pag. 174*

The Church of the present day does no longer value Holy Scripture as in olden times

nec subest racio, quare hodie dispensaretur contra scripturam apostoli et sic dei, nisi quia hodie est scrip- fol. 74c tura sacra amplius solito || parvipensa et sancta mater ecclesia eget maiori prepositorum prudencia ex eo, quod invalescit maior et multiplicior inimicorum calliditas.

unde quia sepe unum oppositorum noscitur distinccius per noticiam sui oppositi, ideo post noticiam istarum quindecim condicionum boni pastoris iuxtaponende sunt viginti condiciones perversi pastoris ex thezauro scripture ad sensum sanctorum doctorum exposite.

The qualities of the bad priest

ait enim Augustinus Super Joh. omelia penultima, exponens trinam questionem Cristi et responsionem Petri, Joh. ultimo: 'non aliud' inquid, 'tociens comendat Petro, ut oves suas pascere; redditur negacioni trine trina amoris confessio, ne minus amori ligwa serviat quam timori. sicut enim amoris officium, pascere gregem dominicum, sic fuit timoris indicium, negare pastorem'. wlt ergo dicere, ex quo Petrus tantum presumpsit ante exemplacionem Cristi, quod false dixit, se non scandalizari in Cristo nec negare eum, eciam si oporteat, eum commori cum eo, sicut patet Marc. quarto decimo, et tamen postmodum negavit eum vecorditer trina vice. oportet, quod post triumphum ducis exercitus sequatur eum satisfaciens pro commissis.

sicut enim ter false negavit dominum in penam peccati, quo voluit superbe antecedere deum suum, sic

---

1 hodie dispensaretur contra scripturam apostoli et sic dei, nisi quia *om. B^b, addidit in marg. super. fol. 372 B^1* 3 *A^1 in marg. super. fol. 74c addidit* de trina negacione Petri Cristum. et quare Cristus ad trinam questionem semper addit: pasce oves meas parvipensa *correxit ex* per impensa *A* 9 *D^2 in marg.:* Nota viginti condiciones perversi pastoris 17 enim *om. B^bD* officium *in fine corr. A* 18 sic *A, C^2 in marg.* si *B^bD* *om. C* fuerit *B^b* 21 eciam *B^bC; A, sed* si *int. lin. superscripsit aliquis* et si *D* ut *B^b* 23 vocorditer *B^b* 24 triumphum *correxit B^b* trihumphum *C*

---

14 *Joh. 21 15 sqq. hunc locum in Aug. sermonibus sollerter quaesivi, sed ubi exstet non inveni; fortasse in mente habet JW Opp. 700 sqq.* 22 *v. 31*

eciam vere confiteatur trinitatem amando verbo et opere in meritum fletus amori passione mortis sequendo dominum et sic securus esse potest de imitacione passionis exemplate in Cristi crucifixione, cum ter negavit Cristum, ut Cristus sibi predixerat ante mortem. prophecia enim de malo evidenter completa infallibiliter signat propheciam de bono, ad cuius complecionem Cristus est pronior. sicut igitur presumptuose promisit, quod moreretur pro capite, ita gracia capitis exigit, quod primo pasceret eciam eum in corpore ecclesie et postea moreretur pro eo in signum dileccionis complete, ut exponit Augustinus in De Verbis Domini sermone centesimo tricesimo octavo.

unde quia oppositorum eadem est disciplina, postea describit iste sanctus malos pastores sub autoritate apostoli, prima Thym. tercio, ut cognoscendo utrosque bonis adhereamus et malos caveamus. 'qui', inquid, 'hoc animo pascunt oves Cristi, ut suas velint esse, non Cristi, se convincuntur amare non Cristum vel gloriandi vel dominandi vel acquirendi cupiditate vel non obediendi et subveniendi et deo placendi caritate'.

Love of Christ the first thing required of the priest

contra hos igitur vigilat tociens inculcata ista vox Cristi, quos apostolus gemit sua querere, non que Jesu Cristi. nam quid est aliud: si diligis me, pasce oves

1 eciam *ACD* est B^b confessurus B^b 2 amari B^bD 4 ter *ACD* eciam B^b 5 propheta B^b 7 propheciam adi *(utrumque expunctum)* complecionem *A* 9 exegit *D* 12 centesimo tricesimo octavo *scripsi ordinem Maurinorum observans* XLIX° *codd.* 14 A^1 *in marg. infer. cum signo marg.:* Condiciones malorum pastorum eadem *in breviatura inusitata* B^b, *addidit in distincta scriptura* B^1 *in marg.* 16 utrumque *(?)* B^b 20 cupiditatem *D* vel *CD, superscr. int. lin. A om.* B^b, *in textu A* non *om. D; C, sed* C^2 *add. in marg.* 21 et AB^bC vel *D* 22 ista *superscr. A om. C, superscr.* C^2 illa 23 quos *ACD* quid est quod B^b genu[t] *expuncta parte postrema litterae* u B^b; *quid legi voluerit haud scio* 24 est: *explicit fol. 372 cod. B; in marg. infer.* B^3 *glossavit* quia trina vice Petrus vecorditer negavit deum suum. ideo trina vice confessus est trinitatem amando.

12 *cf. Opp. tom. VII 671 sqq.* 23 *cf. Phil.* 2 21
24 *cf. Joh.* 21 16

meas, quam si diceretur: si me diligis, non te pascere cogita, sed oves meas sicut meas pasce, non sicut tuas, et gloriam meam in eis quere, non tuam, dominium meum, non tuum, lucra mea, non tua, ne sis in eorum societate, qui pertinent ad temporalia, periculose se ipsos fol. 74d amantes et cetera, || que huic malorum vicio connectuntur.

The bad priest characterised

cum enim dixisset apostolus: e r u n t h o m i n e s s e i p s o s a m a n t e s, secutus adiunxit: a m a t o r e s p e c u n i e, e l a t i, s u p e r b i, b l a s f e m i, p a r e n t i b u s n o n o b e d i e n t e s, i n g r a t i, s c e l e s t i, i r r e l i g i o s i, s i n e a f f e c c i o n e, d e t r a c t o r e s, i n c o n t i n e n t e s, i n m i t e s, s i n e b e n i g n i t a t e, p r o d i t o r e s, p r o c a c e s, c e c i, v o l u p t a t u m a m a t o r e s m a g i s q u a m d e i, h a b e n t e s s p e c i e m p i e t a t i s, v i r t u t e m a u t e m e i u s a b n e g a n t e s. et post declarat iste sanctus, quomodo dicte decem novem filie de noverca amoris proprietarii et despectu bonorum comunium pululant monstruose.

hiis omnibus malis, inquid, ab eo velut fonte manantibus, quod primum posuit, s e i p s o s a m a n t e s, merito ter dicitur Petro: amas me, non te. cum enim Petrus sit procurator tocius ecclesie, cui Cristus dedit potestatem clavium, in Petro figurante totam ecclesiam, ut patet in De Verbis Domini sermone centesimo tricesimo octavo et Super Joh. sermone ultimo, manifestum est, quod tota ecclesia debet ad doctrinam istam attendere. 'non igitur', inquid Augustinus, 'nos, sed ipsum amemus, et in pascendis ovibus ea, que sunt eius, non ea, que sunt nostra, queramus'. et quia ista doctrina videtur irracionabilis, difficilis et obscura, ideo subiungit

---

verbo et opere et in sequendo deum passionem mortis, quod innuitur in trina interrogacione ista: Petre amas me? 1 diceretur. si me diligis *om. C, sed add. in marg.* C^2 diceretur *om. D* me *om. D* 5 que *CD* tempora B^b periculosa B^bD 7 enim *corr. A* 12 cecati B^b 15 19em AB^bD illius *C* 23 XLIX° *codd. cuncti* 26 ipsum AB^b, *corr. D* cristum *C* 27 pascendum *(?)* B^b eius ea B^b 29 subiunxit B^b

---

7 *II. Tim.* 3_2 *sqq.* 20 *cf. Joh.* 21_{15} *sqq.* 23 *cf. Opp. tom. VII 672 sqq.; cf. de eadem materia VII 19, 240; VIII 1681; 1195* 24 *cf. ibid. VII 702* 26 *cf. ibid. 672 (res, non verba)*

iste sanctus conclusionem suam sentenciam declarantem: 'nescio', inquid, 'quo inexplicabili modo quisquis se ipsum, non deum amat, non se amat, et quisquis deum, non se ipsum amat, ipse se amat'. loquitur enim iste sanctus more scripture de amore supereminenti, qui distinccius et affectuosius diffunditur in amatum, ad quem sensum amor proprietarius in scriptura despicitur et amor dei ac rerum comunium comendatur. amor autem accessorius ad istum vocatur nunc non amor, nunc odium et nunc amor, quia dileccio secundaria equivoce dicitur amor respectu primarie.

True and false love of Christ

et ad istum sensum alias exposui hoc dictum Cristi Joh. duodecimo: qui amat animam suam, perdet eam, et patet evidencia Augustini: 'qui', inquid, 'non potest vivere de se, moritur utique amando se. non igitur se amat, qui, ut vivat, se amat, si vero ille diligitur, de quo vivitur, non se diligendo magis diligit, qui propterea se non diligit, ut eum diligat, de quo vivit'. qui, inquam, non intelligit nec acceptat, quomodo aliquis est amor primarius et aliquis secundarius, aliquis verus, aliquis nuncupatus? et hoc satis equivoce erit expers istius scripture et sanctorum doctorum.

detecta igitur ista equivocacione pro pugnis verborum, in quibus gloriantur langwentes sophiste, ut sua stulticia detegatur, notemus exposicionem sancti doctoris de illis viginti condicionibus pseudorectoris, ut emendemus nos, dum sumus aliquo vel || aliquibus maculati. fol. 75a
non sint, inquid, se ipsos amantes, qui pascunt

1 D^5 *in marg.:* Nota equivocacionem amoris 3 quis *A*, *quod* A^1 *addito* quis *in marg. in* quisquis *emendavit* 5 supereminenti et qui affectuosius B^2 10 contraria *(linea obducta delet.)* secundaria *A* 12 A^1 *in marg.:* Nota 16 si *A* cum *D, (?* tum) B^bC 18 se *om. A* ut B^bCD nec *A* 19 inquid *D* 21 et aliquis B^bC nuncupativus *CD* 26 speudorectoris B^b

12 *hanc expositionem JWi de 'amore proprio' me non invenisse aegre fero; indices et rerum et locorum Scripturae Sacrae, ab editoribus multo cum sudore confecti, me destituerunt* 13 *v. 25.* 14 *verba ipsa Aug. in textu scripta, et libro et capite in incerto relictis, nusquam in illius libris inveni, sed de re illum accurate agere invenies Opp. VIII (Serm. CCCLXVIII) pag. 1465*

oves Cristi, ne tanquam suas, non tanquam ipsius eas pascant et velint ex eis sua lucra querere, sicut amatores pecunie, vel eis dominari, sicut elati, vel gloriari de hominibus, quos ab eis sumunt, sicut superbi, vel in tantum progredi, ut eciam hereses faciant, sicut blasfemi; nec cedant sanctis patribus sicut parentibus non obedientes, et eis, qui eo scorrigere volunt, mala pro bonis reddant sicut ingrati, nec interficiant animas et suas et alienas sicut scelesti, nec materna ecclesie viscera dissipent sicut irreligiosi, non compaciantur infirmis sicut sine affeccione, famam sanctorum maculare conentur sicut detractores, cupiditates pessimas non refrenent sicut incontinentes, exerceant lites sicut inmites, nesciant subvenire sicut sine benignitate, indicent inimicis piorum, que occultanda cognoverunt, sicut proditores, humanam verecundiam inverecunda exagitacione perturbent sicut procaces, non ntelligant neque loquntur, neque de quibus affirmant sicut cecati, leticias carnales spiritualibus gaudiis anteponant sicut voluptatum amatores magis quam dei.

How St. Paul describes the false priest

si, inquam, ista peccata iam regnant inter pastores, iam instant tempora periculosa, que prophetavit apostolus. 'ideo', inquid Augustinus, 'maxime cavendum est pascentibus oves Cristi, ne sua querentes in usus cupiditatum conferant, pro quibus sangwis fusus est Cristi'.

et patet in parte, quomodo tam directe quam ex opposito cognosci debeat verus pastor.

utilitatem autem huius noticie concludit apostolus, cum post talem descripcionem subiungit finaliter: hos

5 ut *ACD* vel B^b sicut *om.* B^b 7 et *om.* B^b corripere B^b reddentes B^b 9 nec *om.* B^b 13 exerciant B^b 15 inimicis B^bC in istis *AD* 17 inverecundia B^b 19 gaudiis *om.* B^b 24 suas B^b 29 talem AB^bC sub *(expunctum) D, sed idem in marg.* talem *emendavit*

23 verba ipsa Augustini supra laudata, et libro et capitulo in incerto relictis, in illius operibus nusquam inveni; sed respicere JW. videtur ad ea, quae Augustinus de pastoribus male oves pascentibus variis locis profert, cf. ex. gr. Opp. VII (Serm. XLVI De Pastoribus) In Ezechiel. 34 pag. 227 in fine: Quid ergo isti increpatur, unde arguuntur? Quia cum lac consumerent et lanis se tegerent, oves negligebant. Sua ergo tantum quaerebant sqq.; ibid. 225—226; 669; 672

devita. ideo, cum hoc debet quilibet cristianus, tradidit Cristus Matth. septimo regulam cognoscendi: a fructibus, inquid, eorum cognoscetis eos.

CAPITULUM VICESIMUM TERCIUM.

Epilogue: how is the pseudo-priest recognised

Restat epilogando superaddere signa aliqua ex scripturis, per que possumus pseudopastores cognoscere, cum apostolus precipit huiusmodi devitare.

in quo processu necesse est, cavere mendacium et personarum accepcionem, regulam pastoris summi, quantum possumus, imitando.

Wyclif gives his argument, careful never to tell a lie and without regard of person

debet autem professor scripture et per consequens veritatis declinare mendacium tanquam fidei contrarium, quia veritati prime, cui, in quantum quis obligatur, tenetur falsitatem et per consequens mendacium detestari. unde Augustinus in De Verbis Domini sermone centesimo tricesimo octavo dicit, quod mali pastores, qui fecerunt bona de genere, ut prophetizando vel predicando, extra caritatem non presument || mentiri in die fol.75b iudicii. 'non', inquid, 'in comitatu tanti iudicis mentiri audebunt', et per consequens, cum nemo potest mentiri

---

1 tradit B^b*CD* 3 inquid *ACD* enim B^b cap. 23m *in fine lineae ultimae cap. A; sequitur* uiclich *(? utrum sit* vicliph *an vox quaedam bohemica incertus sum; aliquis atramento usus lineam per voculam miniatam duxit, ut vix legi possit); tum sequitur locus rasus haud magnus* 4 *hic redit prima manus* B^a, *cf. supra pag. 181; pergit una linea et dimidia vacuis relictis abhinc usque ad fol. 378; lectiones cuius, quippe quae mendosissima esse pergat, iam hinc notare omittam, ubi ad vera scriptoris verba restituenda mihi inutiles videntur; eadem de causa correcturas huius, quae frequentissime negligenciam librarii* (B^a) *sanare nituntur, non notabo* B^a*D in marg.* cam 22m 5 epylogando B^a alia B^b 12 prime cui *utrumque correxit* B^a, *iteravit in marg.* B^1 15 centesimo tricesimo octavo *emendavi ex* L°. *quod codd. omnes exhibent* 17 presumant *D; C, sed* C^2 *expunxit* a *et superscripsit* e A^1 *in marg. infer. fol.* 75^a *notavit* doctor non debet mentiri *in marg. super. fol.* 75^b pastores non debent mentiri et debent uniri Cristo 18 comunitatu *(?) AD*

---

2 v. 20 *7 cf. II Tim. 35* *15 cf. Opp. tom. VII 672*

nisi in conspectu inmense veritatis, quilibet perhorreret mentiri, et specialiter pastor, qui non potest vere pascere, nisi fuerit in pastore primo, in quo non potest fore est et non dupliciter.

ideo dicit Augustinus, quod Cristus, Joh. decimo dicendo: ego sum pastor bonus, comendat omnes pastores bonos, qui non nisi imitacione et concorporacione sui sunt pastores boni. 'ego', inquid, 'unus sum, mecum omnes in unitate unum sunt'. ideo necesse est, canes huius pastoris dicere illud Cant. primo: indica mihi, ubi pascas, ubi cubas in meridie. 'qui', inquid, 'extra te pascit, contra te pascit, quia Matth. duodecimo dicitur: qui non est mecum, contra me est, et cum doctrina Cristi sit ipse Cristus, ut patet Joh. septimo: doctrina mea non est mea, sed eius, qui misit me, quia sponsus pascit in doctrina scripture et cubat in fervore et splendore caritatis atque sciencie. qui igitur non pascunt in ista unitate, eis dicitur: exi et pasce edos tuos. et eis dicetur in finali iudicio: amen, dico vobis, nescio vos esse de ecclesia, licet tamquam socii Sampsonis simul edistis, sed tamquam mercenarii sive fures magnificastis suplantacionem et mendacium super sponsum, et tamen sponsus, qui non potest in se approbare mendacium, non potest disponere ipsum, ut sit medium ad fraudandum membra sua, cum satis copiose ordinat media veritatis ad declinandum a malo mendacii et appropinquando fonti sapiencie, qui est dominus veritatis.

The good shepherd leads his flock in the spirit of truth to the communion with Christ

et hinc dicit Augustinus in De Utilitate Credendi, quod oportet unum dari ex tribus, aut quod nulli est

10 horum pastorum *C, sed prima manus cum sig. marg. addidit in marg.* vel huius pastoris, *ut* canes vel huius pastoris *legi voluisse videatur* 11 cubes B^a 15 sed eius, qui misit me *om.* B^a, *sed* B^2 *in marg. addidit* 16 quia *ACD* patet quod B^a 22 magficastis *A, omisso* ni 20 aut quod nulli est credendum *om. D, addidit in marg.* D^1

5 *cf. ibid. 673 (Sermo CXXXVIII)* *v. 12* 10 *v. 7* 13 *v. 30* 15 *v. 16* 19 *cf. Cant.* 1_8 20 *cf. Matth.* 25_{12} 29 *cf. Opp. tom. X pag. 70 sqq. (res, non verba)*

credendum, aut quod credendum est illi, qui debet mentiri, aut illi, qui non debet mentiri. primum est execrabile, secundum est insanum dicere, igitur tercium est dandum. si enim debeo credere mendacio iocoso vel sic mentiri, cum possum inducere omne genus mendacii ut iocosum, debeo plene mentiri, et per idem quilibet, et sic nulli foret credendum, ut patet superius.

stabilita igitur regula declinandi mendacium, quod est oleum peccatoris, notandum, quod pertinet professori scripture sine personarum accepcione comendare amicos ecclesie et eius hostes vel modeste corripere vel aliter incorrigibiles patenter arguere. sic enim fecit Cristus cum sacerdotibus et pharizeis, Johannes cum Herode et omnes martires cum induratis inimicis ecclesie.

Description of hirelings: they shear the sheep, but do not lead them to green pastures

sunt, inquam, quatuor gradus vocatorum pastorum ecclesie, quidam re et nomine ut veri pastores, quidam vero solo nomine; et istorum est trimembris divisio.

quidam enim predicant et faciunt pastoris officium quoad genus, sed tamen faciunt hoc principaliter propter famam seculi sive lucrum. et hos vocat Augustinus mercenarios.

secundi autem omnino non faciunt pastoris officium nec inferunt ovibus || sensibile nocumentum, quia, cum fol. 75c
ex pretensione dignitatis rapiunt bona pauperum a subiectis, vocantur a Cristo fures et latrones.

tercii vero sine recompensacione nedum patenter rapiunt bona pauperum, sed more luporum invadunt

---

2 illi qui *C, in rasura A* iustus B^aD 9 est quod *D* A^1 *in marg. miniavit* nota professori *primam sillabam corr.* B^a, *addidit* B^1 *in marg.* pro 16 D^5 *in marg.:* quatuor gradus pastorum 19 enim *A, correxit D* vero *C* *om.* B^a, *sed* B^2 *in marg. add.* enim 21 lucra B^a 23 omnino *om.* B^a, *add. in marg.* B^2 24 A^1 *in marg. infer. fol.* 75^b*:* quatuor gradus pastorum vocatorum *in marg. supremo fol.* 75^c*:* super illo ewangelio: Ego sum pastor bonus. *paulo inferius:* pastores quomodo debent pascere cum AB^a tum *C* tamen *D* 28 incadunt AB^a

---

7 *cf. supra pag. 29* 13 *cf. Matth. 23₂ sqq.; 14₄*
26 *cf. Matth. 23₁₃ sqq.; 7₁₅*

subditos et multipliciter provocant ad peccata. et hii sunt lupi rapaces, sicut omnes tres maneries publice vel oculte, ut patet Matth. septimo: attendite, inquid, a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. a fructibus eorum cognoscetis eos. pastor autem intrat in officium per ostium, quod est Cristus, cum gracia humiliter serviendi deo et sue ecclesie et non gracia lucri terreni vel mundialis excellencie intrat istud officium.

The true pastor refreshes the thirsty with the clear waters of the Gospel

ille autem minat oves per viam, que ducit ad celum, exemplo sancte conversacionis, sanat maculosos per apposicionem sacramentalis medicacionis, pascit famelicos per ministracionem sancte predicacionis et demum potat sitibundos per deteccionem sapiencie, scripture apponendo leccionem sacre exposicionis.

hoc enim figurarunt patriarche, pastores ovium, deponentes saxum de puteo, ut patet Gen. undetricesimo et notat Augustinus. hii, trimembris tripos, super quo sathan insidet sinagoge, signantur per scribas et pharizeos, Matth. vicesimo tercio, dum dicitur: super cathedram Moysi sederunt scribe et pharizei; que dicunt vobis, facite, secundum opera eorum nolite facere. dicunt enim et non faciunt. et hoc egregie exponit Augustinus in De Verbis Domini sermone centesimo tricesimo septimo: 'se', inquid,

---

1 subditos *in corr.* B^a, *sed* B^1 *in marg. addidit* iectos, *ut eum* subiectos *maluisse arbitrer* 9 D^5 *in marg.:* triplex officium pa, *quae sequebantur abscissa sunt* 10 illud B^aC 13 medicaminis *C* 19 Augustinus, *sequitur lacuna in cunctis codd.* quos B^aC 20 satan B^a diabolus *C* signantur *CD* A^1 *in marg. super. cum sig. marg.:* Super cathedram Moy*(si)* sederunt etc. 22 Moisy *C* 25 hoc egregie *omisit in textu, postea in margine adscripsit D* D^5 *in marg.:* Augustinus verbis B^aCD 26 centesimo tricesimo septimo *emendavi ex* XLIX°, *quod codd. cuncti exhibent* se *C*, A^1 *in marg.* que *D*, *correxit* B^a, *expunxit et addito in marg.* se *sanavit A*

---

3 *v. 15 sqq.* 7 *cf. Joh. 10*7 13 famelicus: *qui fame premitur, esuriens* 18 *v. 3* 21 *v. 2—3* 25 *cf. Opp. tom. VII 666*

signavit Cristus in persona Moysi, qui ponebat velum ante oculos suos, quando loquebatur ad populum, quia, quamdiu in lege carnalibus gaudiis et voluptatibus dediti erant et regnum terrenum querebant, velamen erat positum in faciem eorum, ne viderent Cristum in scripturis, sed posteaquam passus est dominus, visa sunt secreta templi. ideo cum in cruce suspensus esset, velum templi scissum est a summo usque deorsum, et aperte dicit apostolus secunda Cor. tercio'.

Christ calls the Pharisees and Scribes hirelings:

cum autem tales erant futuri in ecclesia, qui plus inhiabant temporalibus quam spiritualibus, non obstante, quod pretendant, se gerere vicem Cristi, qui in despectum temporalium pauperem vitam vixit, et demum nude crucifixus est, manifestum est, quod Cristus figuravit eos per scribas et pharizeos, eos punctatim in moribus imitantes. 'audivi', inquid Augustinus, 'clericos quosdam malos, quando audiunt, quod in ipsos dicitur, nec possunt delere literam de ewangelio, querunt pervertere istam sentenciam, sed non possunt', cum non per detestacionem fuge pharizeorum et sinagoge doceret turbam laicalem sue ecclesie pastores malos effugere. 'laicus', inquid, 'cum wlt bene vivere, cum attendit clericum malum, quid sibi dicet? dominus

follow their words, not their example,

dixit: que dicunt, facite, que faciunt, nolite facere. ambulem viam domini, non sequar eius mores, audiam ab illo, non verbum illius, sed dei; sequar deum, sequatur ipse cupiditatem suam, quia, si voluero aput deum sic me defendere, ut dicam: domine, vidi male || viventem fol.75d
illum clericum tuum, ideo male vixi: nonne dicturus est

1 ponebant *A* 7 A^1 *in marg. notavit* velum templi scissum est 16 D^5 *in marg. addidit* contra perversores sensus 20 non *om.* B^a 21 et *om.* B^a 23 attendat quid *C* 24 dicunt *correxit* B^a, *iteravit in marg.* B^1 25 loquar *D* 26 verbum illius *AC* verba ipsius B^a verbi illius *D* 28 video B^aD B^2 *in marg. sine sig. marg.* Roma *vocis* viventem *primum* v *librarius quasi ludo exornavit tenui lineola, ut facies hominis efficiatur* A^1 *in marg. infer. fol.* 75^c: contra avarum clerum et male vitam exemplantem

1 *cf. Ex.* 34_{33} 8 *cf. Matth.* 27_{51} 9 *v. 9 sqq.* 16 *cf. ibid. 667 (Sermo CXXXVII); sed verba Augustini foede negligit scriptor*

michi: serve nequam, non a me audieras: que dicunt, facite, que faciunt, nolite facere?

which proves of destructive power

malus autem et laicus infidelis, non pertinens ad gregem Cristi nec ad eius frumentum, qui tamquam palea in area tolleratur, quid sibi dicit, quando ceperit illum arguere verbum dei? exi, quid michi loqueris? ipsi episcopi, ipsi clerici non illud faciunt, et me cogis, ut faciam? querit sibi non patronum ad causam malam, sed comitem ad penam. nam non eum defensurus est in die iudicii, quemcunque malum voluerit imitari. quomodo enim diabolus omnes, quos seducit, non eos seducit, cum quibus regnet, sed cum quibus dampnetur, sic omnes, qui sequntur malos, querunt sibi comites ad iehennam, non patrocinia ad regnum. pervertunt autem isti hanc sentenciam Cristi. dictum est, inquiunt, vobis, que dicimus, faciatis, que autem facimus, non faciatis. nos enim offerimus sacrificium, quod vobis non licet'.

sed ista versucia mercenariorum per dictum Cristi sequens obtunditur. 'dicunt', inquid, 'et non faciunt. si de sacrificio diceretur, de offerentibus diceretur: dicunt et faciunt, cum offerentes opus faciunt'.

ideo sequitur exposicio sentencie: 'alligant onera gravia et importabilia et imponunt ea super cervices hominum, que ipsi uno digito nolunt tangere'. 'tales', inquid, 'perversores divine sentencie ostendunt, quod querunt in ecclesia lucra sua'. tales revera habet ecclesia preter Judeos, de quibus Cristus dicit Matth. septimo: non omnis, qui dicit michi domine, domine, intrabit in regnum celorum, sed qui facit voluntatem patris mei. et addidit: multi michi dicent: domine, domine, nonne in nomine tuo

3 et *C, om.* DB^a; *A, sed in marg. add.* A^1 5 qui B^a 14 patrocinia *in exitu corr. A* 16 autem que B^a, *sed lin. superscriptis in* que autem *mutatum* autem *om. D, add. in marg.* D^5 21 efferentes *A* 23 et *CD, int. lin. superscr. A* *om.* AB^a 27 preter *om. D, add. in marg. prima manus* 29 faciunt *in corr.* B^a

19 *cf. ibid. pag. 667 in fine* 22 *cf. ibidem* *cf. Matth. 23,4* 25 *cf. ibid. VII 668* 28 *v. 21* 30 *v. 22*

prophetavimus et in nomine tuo virtutes multas fecimus, et in nomine tuo manducavimus et bibimus', ubi manifeste dicitur de habentibus nomen Cristi. sed sequitur: 'tunc dicam illis: nunquam vos cognovi. illos autem gemit apostolus dicens, quod anunciant ewangelium non recte, nam rem rectam anunciant indirecte, cum non querunt caste in ecclesia sponsum suum. nam uxor amans maritum suum, quia dives est, non illum diligit, sed pocius aurum suum'. sic qui diligit prelaciam vel eius officium propter questum vel fastum, non Cristum diligit, sed se ipsum. et ideo notat Augustinus, quomodo verus pastor dicitur intrare per ostium, quia, 'cum ecclesia sit fundata supra petram centraliter humilimam, oportet intrantem per hoc ostium esse humiliorem, quam fuerat extra domum. ille autem, qui procurat propter voluptatem aut cupiditatem et non propter utilitatem ecclesie in ipsa preesse, dicitur ascendere aliunde'.

They seek their own honour, not Christ's; therefore they do not truly belong to the Church

ex istis dictis patet primo, quomodo malus prepositus non est de ecclesia, cum laicus per eum seductus secundum Augustinum permittitur esse in area non frumentum, sed palea. numquid diabolus seductor deo obligacior et in peccato multiplicior erit de Cristi || familia et seductus suus minus sceleratus erit palea comburenda? fol.76a

patet secundo, quod, si mercenarius in ecclesia non obstante opere bono de genere sit dampnatus, multo magis vacans ab opere bono et furtive spolians pauperes, cum sit membris Cristi molestior. ideo dicit Augustinus:

They keep the flock from Christ,

1 tuo *om.* B^a, *inter lin. addidit prima manus vel* B^2 2 tuo *om. A, add. in marg.* A^1 5 autem AB^a enim *CD* 8 suum *om.* B^a; *A, sed in marg. addidit* A^1 16 voluptatem aut cupiditatem AB^a cupiditatem aut propter voluptatem *CD* 19 B^2 *in marg. sine sig. marg.:* ut ideo. *sed ad quem locum textus haec duo referri velit, haud scio* 21 esse *om.* B^a, *int. lin. addidit* B^2 25 A^1 *in marg. super. fol.* 76^a*:* contra malos pastores

4 v. 23 12 cf. Opp. tom. VII 671 (Sermo CXXXVIII); 137; 664—665 29 cf. ibid. VII 655

'diligendus est pastor, tollerandus mercenarius, sed cavendus est latro'.

because they love neither Him, nor them

patet tercio, quod contingit male bonum facere et e contra patet de pharizeis, qui extra caritatem predicant legem Cristi, ut Augustinus diffuse declarat sermone centesimo tricesimo octavo ex illo apostoli, prima Cor. tercio decimo: s i l i g w i s h o m i n u m l o q u a r etc. 'magna', inquid, 'res est fides, qua montes transferuntur, sed si ego sine caritate hanc habeam, non illa, sed ego nichil sum'. sed sermone quadragesimo nono obicit per illud Matth. septimo: n u m q u i d c o l l i g u n t d e s p i n i s u v a s? ex quo videtur, quod pharizeus prepositus non dat botrum divine sapiencie, et respondet, quod, sicut vitis inserens se in sepem spinosam expandensque palmites suos facit botrum in spinis pendentem, sic vitis Cristus involvens prepositos tam spinis temporalium quam carduo carnalium transformatos, de quanto s e d e n s u p e r c a t h e d r a m M o y s i, facit botros. illi autem non faciunt ut fructum suum, sed vitis eos onerans ad portandum'.

et sic, licet dicant vel ferant fructum, non tamen de illis colligitur, sed de vite. illi enim continue nocent sibi ipsis et suis sodalibus, sicut continue prosunt bonis, dicente Augustino in libro De Agone Cristiano quarto: 'quicunque mali sunt, sic ordinati sunt, quod unusquisque sibi et omnes invicem sibi nocent. hoc enim appetunt, quod perniciose diligitur'.

---

5 D^5 *in marg.:* Augustinus 6 centesimo tricesimo octavo *emendavi ex* XL°. *quod cuncti exhibent codd.* 9 habeam: *incipit fol. 379 cod. B; iam inde pergit nova manus* (B^c) *simillima ei, quae primam partem tractatus (fol. 1—361 et fol. 374—378) scripsit* 13 respondit B^c 22 enim *om.* B^c, *inter lin. addidit* B^2 23 libro *om. CD;* B^c, *sed addidit in marg.* B^2 24 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg.:* de comunicacione reproborum et comunicacione sanctorum D^5 *in marg.:* Nota de comunicacione bonorum et malorum. *paulo inferius* Augustinus 25 quod AB^c ut *CD* 27 pernicio B^c, *postea add. aliquis* se

---

5 *cf. ibid. 672* 7 *v. 1* 8 *v. 2* 10 *cf. ibid. 670* 11 *v. 16* 12 *cf. Matth. 23₂* 24 *cf. Opp. tom. XI 637*

et quoad secundam partem patet per illud Rom. octavo: timentibus deum omnia cooperantur in bonum. predestinatis enim prosunt peccata propria et aliena et multo magis virtutes et bona de genere. ideo signanter adiungit apostolus: hiis, qui secundum propositum vocati sunt sancti. prescitis autem nocent omnia mala et prosunt bona, dum sunt in gracia, ad mitigacionem pene vel bonum aliquod temporale, ut ostenditur vicesimo quinto capitulo libri quinti.

Only those who love God and follow Christ are called to glory

evidencia autem vocacionis ad gloriam secundum propositum dei eternum est preponderans dileccio eternorum et efficacia sequendi Cristum. unde signanter dicitur hiis, qui secundum propositum vocati sunt sancti, et istas veritates de comunione sanctorum ac comunicacione reproborum, nec non et quod peccans mortaliter ut sic nocet sibi ipsi, quidquid fecerit, assumpsi sepe tanquam principia.

unde beatus Ysidorus cap. tricesimo septimo libri

---

1 terciam B^c 5 qui *om.* B^c, *add. in marg.* B^2 10 D^5 *in marg.:* evidencia predestinacionis 18 D^1 *in marg. notavit* Ysidorus de bene docente et male vivente

---

2 *v. 28* 5 *cf. ibid. v. 28* 9 *cf. De Civ. Dom., quod Loserthius modo (1903) in lucem edidit, lib. III pag. 71 sqq.; cf. etiam De Ecclesia cap. III pag. 58, ubi rem tangit, neglectis verbis supra scriptis* 13 *Rom. 8 28* 16 *cf. e. g. De Ecclesia cap. IV pag. 77: et idem videtur quod, sicut predestinatus in quantumcunque magno mortali sqq. cf. ibid. pag. 75: et si obicitur per hoc, quod prescitus existens in caritate sqq.; ibid. cap. XIX pag. 440: et nullo modo verificatur ista de numero prescitorum, quantumcunque magna sanctitate ad tempus appareat prepollere sqq.; ibid. cap. VI pag. 138—142, ubi accurate et subtiliter de propositione supra facta disputat: unde non credo, quemquam posse etc.; et saepe alibi* 18 *Isidorus, Hispalensis, stirpe Gothica, Carthagin. provinc. genitus ca. anno 560, episc. Hispalensis eccles., 'paucis superiorum saeculorum inferior' 'incomparabili eloquio clarus' diem obiit a. 636. editiones opp. Isid. hactenus exstant cura Margarini Bignaei, Paris. 1580; longe melior Jo. Griali, Madritensis 1599; Jac. Breuli, Paris. 1601; recusa Colon. 1617 et F. Arevali Romae 1802, cuius ordinem et librorum et capitum ego sequar*

tercii De Summo Bono sic loquitur: 'interdum doctoris vicio eciam ipsa verax doctrina vilescit, et qui non vivit, sicut docet, ipsam, quam predicat, veritatem, contemptibilem facit. arcus perversus est ligwa magistrorum bene docencium et male vivencium. et ideo quasi ex fol. 76^b perverso arcu sagittam || emittunt, dum suam pravam vitam proprie ligwe ictu confodiunt. qui bene docet et male vivit, tamquam es aut *cimbalum* sonum facit aliis, ipse tamen sibi manet insensualis, qui bene docet et male vivit, quod docet bene, viventibus proficit; quod vero male vivit, se ipsum occidit. sicut sacerdos, qui digne se agit ut sacerdotem, docet ministerium eius et sibi et aliis utile est. indigne autem vivens aliis utilis est loquendo, se autem interficit male vivendo. ac per hoc, quod in eo mortuum est, proprium eius est, quod vero vivit in eo, id est, sacrum ministerium, ab eo alienum est. qui bene docet et male vivit, videtur ut cereus, qui aliis novit lucem exponere, se vero in malis suis consumere atque extigwere. qui bene docet et male vivit, videtur bonum malo coniungere, lucem tenebris permiscere, veritatem mendacio imitare'.

True worship is in humility, self-denial and love, not in haughty and zealous ambitions

quotlibet sunt testimonia sanctorum eliciencium ex scriptura, quod oportet curatum esse doctorem subditorum, et quod doctrina sibi nocet et minus utilis est aliis, nisi in persona propria bene vivat.

oportet autem, quod nec fastu nec questu nec zelo presit ovibus, sed humilitate, paupertate et caritate ministret illis pastum anime.

unde Augustinus super Joh. De Verbis Domini, ser-

---

1 doctores *D* 4 magistrorum *AB^cC* perversorum *D* 6 *A^1 in marg. super. fol. 76^b notavit* Contra malos predicatores et pastores 8 '*cimbalum*' *scripsi* symbolum *AB^c* simbolum *CD* 9 insensibilis *A* 10 quid *B^c* 13 utile *(?) B^cC*

---

1 *cf. S. Isidori, Opp. omnia rec. Faust. Arevalo, denuo corr. et aucta auctor. Franc. Lorenzanae, Presbyt. Card. Romae 1802, vol. VI 325* 17 cereus = *fax incerata* 29 *cf. Opp. tom. VII 671*

mone centesimo tricesimo septimo sic alloquitur plebem suam: 'pertinenter ad curam nostram ut racionem bonam de vobis reddamus', et sequitur: 'domine, tu scis, quia non tacui, scis, quo animo dixi, scis, quia flevi tibi, cum dicerem et non audirer'. et utinam nos pastores possemus dicere professionem huiusmodi! nonne dicit apostolus cuilibet curato in secunda Thym. quarto: a r g u e, o b s e c r a, i n c r e p a i n o m n i p a c i e n c i a e t d o c t r i n a? unde si auderem loqui, audacter assererem, quod sacerdotes, qui vicem non gererent Cristi et apostolorum, sint sancte ecclesie et per consequens regnorum pessimi proditores et per consequens infideli deteriores.

I boldly say that these false priests are traitors to the Church;

pro cuius declaracione suppono ex fide, quod infinitum magis sit prodere corpus et animam ad dampnacionem perpetuam, quam tantum ad penam temporalem prodere nudum corpus. patet ex hoc, quod res prodita est sic precisior et pena est sic gravior, nec non et thezaurus, de quo prodit, est sic valencior.

for, bound to protect their people, they on the contrary betray them by keeping silence, by word or deed

secundo suppono, quod obligatus tam ex lege dei quam ex lege ecclesie ad hostes sui populi expugnandum, ad pericula pronunciandum, ad secure minandum et ad sanctum exercitum debite confortandum sub specie obligacionis faciens omnino oppositum ut sic prodit populum, cui est taliter obligatus. si enim dux corporalis exercitus in hora conflictus adiungitur hostibus impetens crudeliter in populum, cui preest, vel secundo videns periculum ex insultu hostium inminere, tacet vel celat periculum, vel tercio, ubi duceret per viam securam ineptam invasioni hostium, ducit populum suum per

---

1 centesimo tricesimo septimo *emendavi ex* XLIX°. *quod cuncti codd. legunt* 2 D^5 *in marg.:* Augustinus nostram *correxit* B^c 7 in thy[a] thy 4° *A* in thy *(sequitur locus rasus)* 4° B^c in thy ad thy[m] 4° *C* in thy thy *(alterum* thy expunctum) 4° *D* 10 non *om.* AB^cCD. *int. lin. addidit* A^2 *(?)* 11 sunt B^cD sancte *om. CD;* AB^c, *sed addiderunt in marg.* A^1B^2 13 cuius *radendo correxit* B^c 22 sanctum *C, correxit A* suum B^cD 25 adiungeretur *CD* coniungeretur B^c

---

7 *v. 2*

viam difficilem, in qua patet insuperabilis insultus hostium, quartoque privat exercitum suum stipendiis, armis, pastu et cura alia ducatui pertinenti, nonne quilibet secundum racionem sensibilem diceret, quod talis fol. 76c capitaneus prodit || populum, cui preest? nec dubium, quin spiritualis prodicio in mercenario faciente malum istis quatuor correspondens sit quodammodo infinite preponderans, et per consequens est a rege omnium prodicioni sue proporcionabiliter cruciandus.

The prophets as watchmen over Israel an example for Christ's priests

et istam sentenciam inculcat acute Ezechiel tricesimo quarto cap. capiens tanquam supposicionem prophetatam a deo, quod ipse et per idem alii prophete dati sunt speculatores domui Israel et per locum a maiori nos sacerdotes Cristi, quibus ad hoc dedit talenta noticie, non ad reponendum in sudario, sed ad negociandum, ut reportemus lucrum tam nobis quam domino cum usura. nam pastor summus dedit nobis mandatum et exemplum expressius, instrumentum spirituale copiosius et promisit premium uberius, et insuper nos sumus ultra prophetam nostris ordinariis iuramento corporali astricti expressius, demumque capimus de subditis stipendium corporale et uberius, quam cepit propheta Ezechiel vel alius veteris testamenti.

ex quibus omnibus colligitur, quod sumus obligaciores ad provide speculandum pro grege nobis credito, quam erant prophete veteris testamenti, non solum pro grege pusillo, cui singulariter presumus, et a quo elemosinas corporales accipimus, sed pro tota militante ecclesia, ubicunque plus proficere credimus matri nostre. nam debitores sumus omnibus sine confusione iurisdiccionis, sicut dicit apostolus, et sepe plus prodest pastor suis peculiaribus, dum intendit utilitati tocius

2 quarto patet *(hoc lin. del.)* que *A* 4 totis (? talis) *A* 21 expressius *om. D, add. in marg. prima manus* 23 Ezekiel vel alius *A* Ezekiel propheta vel alius *CD* Ezekiel vel propheta alius B^c 27 corporaliter *(expunctum)* elemosinas *D* 28 corporales: s *in exitu vocis postea add.* B^c

10 *v. 11 sqq.* *cf. ea, quae de prophetis speculatoribus domui Israel positis et de ratione a pastoribus de ovibus reddenda Augustinus egregie disputat Opp. tom. VII pag. 671* 15 *cf. Luc.* 19_{12} *sqq.* 23 *cf. Ezech.* 34_{2-3} 31 *cf. Rom.* 1_{14}

ovilis, quam faceret adhibendo eis singularem custodiam, quia ex vi comunionis sanctorum, quidquid plus prodest toti ecclesie, plus prodest membris suis, et per consequens, quidquid plus nocuerit vel iniuriando tardaverit totum gregem, proporcionabiliter oberit sue parti.

The duties and the qualities of a watchman

unde quoad racionem de prodicione deo reddendam scribitur Ezech. tricesimo tercio: factum est verbum domini ad me dicens: fili hominis, loquere ad filios populi mei et dices ad eos: terra cum induxerit super eam gladium et intulerit populus terre virum unum de novissimis suis et constituerit eum super se speculatorum et ille viderit gladium super terram venientem et cecinit buccina et anunciaverit populo, audiens autem populus ille sonitum buccine non se observaverit veneritque gladius et tulerit eum, sangwis ipsius super capud ipsius erit, sonum buccine audivit et non observavit. si autem se custodierit, animam suam salvabit. quod si speculator viderit gladium venientem et non insonuerit buccina et populus non audierit veneritque gladius et tulerit de eis animam, ille quidem in iniquitate sua captus est. sangwinem autem eius de manu speculatoris requiram, non populus terre, sed ego.

nota primo in ista parabola, quomodo speculator erit electus per populum, qui, in quantum speculator, erit a terrenis elevacior, ut possit videre peccati periculum a remotis.

secundo debet || speculator esse de novissimis populi fol. 76d sive intelligatur ultimus in ascendendo quoad ydonei-

6 reddenda B^c 7 A^1 *in marg. infer. notavit* de speculatore vel pastore quomodo se debet habere 13 cecinerit B^cC 17 erit sonum B^c, *sed addito* quia *in marg.* erit quia sonum *legi maluit* B^2 28 elevacior *C*, *correxit A* elevatus *in fine radendo correxit* B^c elevacione *D* videri *D*

7 *v.* 2—6

tatem istius officii, ut scriptura loquitur Gen. quadragesimo septimo: extremos fratrum suorum quinque viros statuit coram rege, sive intelligatur summus gradus humilitatis et spiritualis ministerii abiecta excellencia imperandi, modo quo loquitur scripture Ezech. tricesimo quarto: eruam eos de manu imperancium sibi.

tercio debet speculator omnino sonare tuba iuxta illud Ysa. quinquagesimo octavo: quasi tuba exalta vocem tuam et nuncia populo meo scelera eorum. unde consequenter exponit deus prophete parabolam: speculatorem te dedi domui Israel; et consequenter explicat, quomodo unusquisque de propria negligencia et propria diligencia iudicatur, ut, si speculator rite tubaverit sive populus obedierit sive neglexerit, ipse ex sua diligencia premiatur. si autem ille proditorie omiserit, sive populus exinde ceciderit, sive aliunde instructus penam evaserit, negligencia speculatoris a domino punietur.

Strict judgement will be passed on him

ubi notatur, quod nec negligencia nec ignorancia nec superancia flectet hunc iudicem, quin eo severius iudicabit talem prepositum, quo ex ruina maiori peccat gravius. nam contra ruinam exaltatur cor taliter graduati, ut dicitur Prov. sexto decimo: ruina quidem tanta requirit exaltacionem previam in ruitore. et ideo Sap. sexto dicitur: durum iudicium hiis, qui presunt, fiet.

ponit autem spiritus sanctus in capitulo tricesimo

---

4 adiecta *A* 14 iudicatur *$AB^c C$* explicatur *D* 15 audierit *D* 16 puniatur *B^c* autem *om. ACD; B^c, sed add. B^2 in marg.* 20 nec negligencia nec ignorancia nec superancia *A* nec ignorancia nec superancia *B^c, sed B^2 add. in marg.* nec negligencia nec ignorancia nec negligencia nec superancia *C* nec ignorancia nec negligencia superancia nec *D, sed lineis supra* su. *et* nec *positis ordinem cod. C servari voluit* 24 quidem *om. B^c* 25 ruitore *correxit B^c, sed B^1 in marg. add.* ruitura ruituro *CD*

---

1 *v. 2* 6 *v. 27* 9 *v. 1* 24 *v. 18* 26 *v. 7; 9* 28 *v. 11—12*

tercio consequenter bimembrem conclusionem notabilem, prima, quod nec precedens iusticia presciti excusat eum, quin ex recidivacione dampnabitur, nec impietas predestinati necessitat, quin ex resipiscencia et perseverancia finali salvabitur.

Predestination in relation to free will

ideo cum utrumque istorum sit in nostra libera potestate, debemus declinare a malo et bonum facere. quare, inquid, moriemini, domus Israel? tu, inquid, fili hominis, dic ad filios populi tui: iusticia iusti non liberabit eum, in quacunque die peccaverit, et impietas impii non nocebit ei, in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua.

et patet, quod sicut prescitus est iustus secundum presentem iusticiam, sic predestinatus est iniustus secundum presentem iniusticiam, sed utrumque infinitum exceditur a iusticia et iniusticia sempiterna.

patet secundo, quod cum predestinacione et presciencia stat libertas arbitrii. aliter enim superflue hortaretur: convertimini a viis vestris pessimis, et quare moriemini? cuius materia est alibi scolastice declarata.

Man saved through conversion, not through good works

patet tercio, quod sive speculator sive wlgus, quantumcunque diu in via peccaverit, non debet de beatitudine desperare, quia quantumcunque brevis morula continuata fine huius itineris sufficit ad conversionem et per consequens ad finalem salvacionem. ideo pastores

---

1 conclusionem *correxit D* — *A*[1] *in marg. miniavit* nota — *in marg. infer. cum signo marg.* aliqua de predestinato et prescito et libero ar *(bitrio)* 2 prelati *B*[c] 3 ex *om. A, add. A*[1] *in marg.* 7 voluntate *(linea obducta deletum)* potestate *A* — potestate *om. B*[c] 14 sicut *om. B*[c], *add. in marg. eadem manus* 15 *A*[1] *in marg.:* Nota (? Roma) Roma — iniustus *A, cum superscripto* impius — impius *B*[c]*CD* 16 utraque *D, correxit C* 26 diu *om. B*[c]

---

8 *Ezech.* *33* *11–12* 20 *cf. ibid.* 21 *fortasse respicit librum suum De Ecclesia cap. III et IV, pag. 58–83, id quod terminus 'scolastice' indicare mihi videtur; sed hoc in dubio relinquo*

fol. 77a negligentes debent vel statum illum penitendo || deserere vel officium pastoris diligenter in posterum exercere.

secunda conclusio, quam sepe inculcat scriptura, est ista, quod deus non promittit homini penam vel premium nisi sub condicione tacita vel expressa. patet ex hoc, quod merces talis necessario dicitur relative respectu meriti sive demeriti, que deus posuit in libera hominis potestate ex conclusione proxima, igitur conclusio. quandocunque igitur promittitur merces a domino, subintelligitur: si premium hoc requirat. ideo sequitur in textu: et si dixero iusto, quod sua vita vivet et conversus a iusticia sua fecerit iniquitatem, omnes iusticie eius oblivioni tradentur et in iniquitate sua, quam operatus est, in ipsa morietur. si autem dixero impio: morte morieris, et egerit penitenciam a peccato suo feceritque iudicium atque iusticiam et pignus restituerit rapinamque reddiderit, in mandatis meis ambulaverit nec fecerit quidquam iniustum, vita vivet et non morietur.

Man's merit wrought by God's grace in relation to eternal salvation

demonstratur autem necessitas huius condicionis subintelligende ex hoc, quod necessario deus salvat vel dampnat hominem secundum eius meritum finale sive demeritum, iuncto, quod deus ponit posse sic mereri vel demereri in hominis libera potestate. et patet misericors et iustum dei iudicium. unde procedentes ex iustis patribus vel finaliter recidivantes post vitam

1 statum *ACD* fastum B^a 3 A^1 *in marg. super. cum sig. marg.:* deus promittit penam et premium sub condicione 6 necessario dicitur relative *C* necessario *(radendo correctum et expunctum)* relative *A, sed* A^1 *in marg. sanavit locum addito* necessario dicitur introducitur relative B^cD 12 a B^cC, *int. lin. postea add.* A^1 *om. A* in *D* 18 et in *CD*

11 *cf. Ezech. 33₁₃* 22 *cf. ea, quae de eadem materia JW egregie disputat in Trial. (ed. Lechler) lib. IV cap. XXXI pag. 355 sq.; cf. etiam Polem. Works (ed. Buddensieg) Cruciata cap. VII pag. 614: necessitas autem futurorum . . . . . est impertinens merito vel demerito, cum sqq.*

in gracia non debent imponere deo calumpniam. ideo sequitur in propheta: et dicitis: non est recta via domini, unumquemque iuxta vias suas iudicabo.

God veils the future to man and leaves liberty of action, even to those who will be damned

et ex ista sentencia eliciunt doctores comuniter, quod non convenit deo revelare creature suam dampnacionem eo, quod tunc daret creature occasionem ad remissius promerendum, cum manifestum videtur, quod ille, cui facta est revelacio, debet credere, quod necessitate dampnabitur. et per consequens, cum scit, quod oportet, ipsum dampnari, quidquid fecerit, diminuitur actus libertatis convertendi ad dominum. ymmo videtur Doctori Profundo, quod 'debet manere finaliter obstinatus, cum debet credere hoc esse de voluntate domini', cui debet voluntatem suam cum paribus conformare, sed nec convenit deo in penam peccati hominis talem veritatem tam indigno absolute et explicite revelare.

istud autem dubium relinquo aliis et alibi pertractandum, addens, quod iuxta exemplar dei oportet, omnem benefacientem proximo subintelligere condicionem, si deo placuerit, et dum manserit in elemosinario dignitas quoad deum.

unde istud observant leges ecclesie, ut patet vicesima quinta quest. prima: 'Ideo Permittente Domino' et indubie hoc debet omnis filius ecclesie observare, ne videatur rebellis suis parentibus spiritualibus, scilicet Cristo et ecclesie, volendo et exequendo, quod ipsi voluerint. ideo docet beatus Jacobus quarto cap., quomodo ob reverenciam dei debemus in actibus nostris futuris intelligere, si deus voluerit. aliter enim teneremur, in votis exequi illud, ad quod sciremus deum offendi et dampnificare proximum abutentem bonis alienis. cum igitur deus

2 *A^1 in marg. infer. cum sig. marg. notavit* quare deus non revelat dampnacionem vel salvacionem hominis 8 de necessitate *CD*

1 *cf. ibid. Ezech.* 33_{20} 12 *cf. Bradwardina, De Causa Dei (ed. H. Savile) London 1618 lib. II c. 16 p. 522 A, ubi de causa finalis obstinationis disputatur; de eadem materia, quamvis non ipsis verbis, Bradwardina sententiam profert pag. 524 E; 526 AB; c. 15 pag. 519 ABC* 17 alibi: *cf. supra I pag.* 160_1 22 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 16 C. XXV q. 1 pag. 1010* 27 *v. 15*

fol.77b subintelligit condicionem condonando || quidquam creature racionabili, flexibili, ne autorizet iniusticiam, multo magis nos debemus hoc facere de expressione condicionis quoad deum. patet primo Reg. secundo et sepe alibi in scriptura.

unde videtur michi, quod idem esset renuere adieccionem et subintelleccionem talis condicionis et blasfeme innuere, quod volo, quod ita ffiat, sive deus voluerit sive noluerit, quia, si volicio sive concessio sit subordinata per se et debite voluntati divine, de natura rei consequitur, ut subintelligatur dicta condicio. et ista conclusione utor tanquam *theoremate* in dictis sepius et dicendis, et una alia, quod homo non est pastor, rex, sacerdos vel clericus, cum quodlibet tale sit nomen officii, nisi fecerit, quod incumbit tali officio. nam deus nec aliqua forma substancialis creata posset esse illius perfeccionis essencialis vel nominis substancialis, nisi haberet actum proprium substancialem, penes quod attenditur eius species, perfeccio vel natura. sic enim deus gignit deum, et ignis gignit ignem, et sic de aliis formis, a quibus emanat substancialiter actus suus.

The name and privileges of a king or a priest are inseparable from the duties of his office

et idem est iudicium de formis accidentalibus, ut, si est caliditas, calefacit, et ita generaliter de aliis, cum forma non sit, nisi formacio vel formositas essencie. cum igitur claudit contradiccionem, quod aliquis sit pastor vel talis officii, sive forma, sicut nichil potest

---

1 donando B^c*CD; A, sed int. lin. aliquis superscr.* con 4 patet, *sequitur lacuna AD* 1° *postea add.* B^c*C* 2°, *sequitur lacuna D* 7 adiccionem B^c*, sed* B^1 *super* ic *superscripsit* e *et iteravit* e *in marg.* et B^c*D; A cum superscripto* vel vel *radendo correxit aliquis ex* et *C* 9 si AB^a sive *CD* 12 theoremate *scripsi* theoron[te] *A* theoren[te] B^c*D* theoreumate *C* 15 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* nullus est episcopus, sacerdos vel rex, nisi excerceat actus illorum officiorum 20 et *om.* B^c*CD* ignem *om.* B^c*; AD, sed addiderunt in marg.* A^1D^1 suus B^c*D; A, expuncto exitu voculae* sui *C* 26 D^2 *in marg. notavit* forma quid est

---

4 *v. 30* *Ex.* 28_{1}; *Mal.* 2_{9}; *Joh.* 12_{26}

moveri sine motu, manifestum est, quod blasfemum mendacium est vendicare nomen talis officii sine forma debita, a qua trahitur illud nomen.

et ista sentencia plane docetur vicesima secunda quest. ultima 'Cavete', ut recitatur libro septimo vicesimo primo cap. exprimitur autem Ezech. tricesimo quarto cap. triplex condicio vero pastori contraria, prima, quod pseudopastor plus pascit se ipsum carnaliter quam oves suas spiritualiter. propheta inquid de pastoribus Israel: h e c d i c i t d o m i n u s: v e p a s t o r i b u s, q u i p a s c e b a n t s e m e t i p s o s, et subinferens, quod non est pastor, nisi paverit, sic subiungit: n o n n e g r e g e s p a s c u n t u r a p a s t o r i b u s, l a c c o m e d e b a t i s e t l a n i s o p e r i e b a m i n i, e t q u o d c r a s s u m e s t, o c c i d e b a t i s, g r e g e m a u t e m m e u m n o n p a s c e b a t i s. ubi videtur michi innui, quod causa finalis, propter quam mendaciter assumitur tale officium, sunt voluptuosa, victus et vestitus et per consequens venenosa exemplacio vite viciose, qua subditi pigwes in devocione prius remittuntur et post spiritualiter occiduntur. non enim negat propheta, quin licet pastori habere alimenta et tegumenta ad finem, ut mereatur in pascendo spiritualiter oves Cristi.

Sensuality and worldly ambition now poison the clergy

aliter enim non diceret apostolus prima Thym. sexto: h a b e n t e s a l i m e n t a e t q u i b u s t e g a m u r, h i i s c o n t e n t i s i m u s, sed ex hoc, quod negacio subinfertur: g r e g e m m e u m n o n p a s c e b a t i s. si enim ille foret finis, gracia cuius alia mediarent, tunc complecioni plus affectati solicitudine maiori intenderent.

unde ad exprimendum defectum pastoralis officii subinfert negacionem quintuplicem, cui numero superbo

---

6 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* de pastoribus, qui non pascebant oves, sed se ipsos 12 paverit AB^c pascat *C* pavit *D* 15 pascebatis, ubi videtur michi innui, quod causa *om. D, sed nova manus (? D^1) sub ultima linea folii (155^b) postmodum addidit* 16 finalis propter quam mendaciter *cuncta in correctura D* 18 extraccio *(?) A* 20 negat *om. B^c, add. in marg. prima manus* 29 exprimendum *exitum radendo correxit A*

---

4 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 20 C. XXII q. 5 pag. 888* 7 *v. 2* 8 *cf. similem Aug. argumentationem de pastoribus Opp. VII 510 sqq.* 9 *v. 2* 12 *v. 2—3* 22 *v. 8* 26 *Ezech. 343*

They forget their great duty to help and to heal

insidet superbia diabolica positive, quod infirmum fuit, inquid, non consolidastis, et quod egrotum, non sanastis, quod fractum est, non alligastis, et quod abiectum est, non reduxistis, et quod perierat, non quesistis, sed cum austeritate imperabatis eis et cum potencia.

fol. 77c || pro istis quinque negacionibus notandum secundum apostolum prima Cor. quarto decimo, quod pertinet ad curatum, magis loqui quinque verba ad sensum prelati quam decem milia verborum ad sensum extraordinarium.

primum autem verbum, in quo fundata sunt alia, est verbum fidei, pro quo dicit, quod infirmum fuit, non consolidastis. fidem autem oportet primo esse firmam, quia secundum apostolum Ebr. undecimo: accedentem ad deum oportet credere et sine fide impossibile est placere deo.

secundo post fidem fundatam necesse est docere viam latam peccati ducentem ad inferos declinandam. nam prius est quodammodo declinare a malo quam facere bonum. et sic secundo signanter sic infert: quod egrotum est, non sanastis. nam morbus anime est peccatum, cuius sanitas non inducitur nisi per educcionem peccati.

tercio debet pastor instruere oves suas per viam morum unite incedere, quod exprimitur sub hiis verbis: quod fractum est, non alligastis. virtutes enim sunt connexe, que sunt glutinum, quo continuantur membra

---

1 infirmum *correxit* B^c, *iteravit in marg.* B^1 2 inquid *om. A, add. in marg.* A^1 2 consolidatis B^c 6 imperabitis *A, (?)* B^c*C* 7 D^2 *in marg. glossavit* Nota quinque verba. que pertinent ad prelatum *(?)* loquendi *(?) A* A^1 *in marg. super. cum sig. marg. miniavit* quinque verba predicanda 11 ex *(linea delet. et expunctum)* ad *A* ad sensum *om.* B^c, *addidit postmodum* B^2 *inter lineas* 14 autem *om.* B^c primo *om.* B^c 19 peccati *om. D, add.* D^1 *in marg.* 21 duo *(?)* B^c, *D in marg.; A, sed* A^1 *in marg. emendavit addens* secundo (2°) domino *C, expunxit* C^2 *et superscr.* 2° secundo)

---

1 *cf. Ezech. 34₂ sqq.* 8 *v. 19* 15 *v. 6* 21 *Ezech. 34₄* 26 *v. 4*

sancte matri ecclesie secundum presentem iusticiam, ut recipiant comunionem sanctorum, que membra inter spinas seculi et lupos diaboli prius fuerant lacerata.

quarto debent predicare terrorem pene perpetue, quod notatur, dum quarto dicitur: quod abiectum est, non reduxistis. est enim specialis medicina contra errorem ovium, ut declinent ad gregem exterrere eas opposito consolacionis, quam habent cum gregibus, et sic detegendo gravedinem et perpetuitatem pene inferni per iuxtaposicionem gaudii momentanei reducuntur ad Cristum eciam viciis indurati.

sed quinto debent allicere ad spem beatitudinis ovem desperantem vel excomunicatam, quod notatur in isto verbo: quod perierat, non quesistis. nam ordinacio finis hominis ad beatitudinem et libertas arbitrii pro tanto gaudio promerendo impressa in elongato a deo facit invenire ovem perditam per peccatum.

and are choked by hard-heartiness and pride

et quia superbia, que insidet pastoribus, originans ista quinque, est libido diabolica dominandi, ideo subditur armatura membrorum diaboli: cum austeritate imperabatis eis et cum potencia. sic enim contigit de sacerdotibus veteris testamenti, ut patet primo Reg. secundo de Ofni et Finees. et sic est possibile hodie, quod sacerdotes plus intendant sue imperiali dominacioni quam humili administracioni plus mundane potencie quam potestati ewangelice, plus crudeli excomunicacioni quam ovis, que perierat, pie reduccioni. et cum Luc. vicesimo secundo contra primum scribitur: qui precessor est in vobis, ffiat sicut ministrator, contra secundum scribitur Matth. decimo: convocatis duo-

---

3 prius *om. D, add. eadem manus in marg.* 6 specialis *om. B^c, in margine adscripsit (?) B*[1] 7 declinant *D* 13 quod *AB^cC* et *D* 21 imperabitis *A* eis *C om. B^cD; A, sed int. lin. addidit A*[1] 22 de *om. D, add. in marg.* 23 et *om. CD, add. int. lin. C*[2] possibile *om. D* 25 humili *in loco raso supplevit A*

---

5 *v. 4* 14 *v. 4* 23 *v. 12; 34* 28 *v. 26* 30 *v. 1*

decim discipulis suis dedit eis potestatem spirituum inmundorum, et ut eicerent eos et curarent omnem langworem et omnem infirmitatem. istam ergo potestatem debent exercere et non potestatem cesaream.

contra tercium dicitur Luc. nono: Jacobus et Johannes dixerunt: domine, vis, dicimus, ut ignis descendat de celo et consumat illos sicut Helias fecit? et conversus increpavit illos dicens: nescitis, cuius spiritus estis? filius enim hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare. et propter istam sentenciam dicit primus
fol. 77d Cristi || vicarius prima Pet. quinto: neque dominantes, inquid, in clero, sed forma facti gregis.

Bound to be physicians, they are at a loss to heal,

secundus error in pastoribus est discrecionis carencia, pro quo sic scribitur: ecce, ego iudico inter pecus et pecus et arietem et hircum. primam autem partem exponit postmodum: ecce, ego ipse iudico inter pecus pigwe et macilentum. requiritur enim ad officium medici vel pastoris, quod habeat artem sanandi et modum congruum operandi, quod non potest adiscere nisi a pastore summo, qui secundum humanitatem est servus dei, David et secundum divinitatem est ipsemet deus. propterea prius dicit: ecce, ego ipse iudico inter pecus pigwe et macilentum. nam instar Cristi et sui apostoli sunt prepositi, in quibus ex negligencia et ypocrisi est magis periculum durius increpandi, ut patet Matth. vicesimo tercio et Tit. primo. devoti eciam tanquam pigwes sunt mulcendi cum oleo. aliis autem macilencioribus activam vitam ducentibus apponi debet cum modestia nunc vinum nunc oleum.

---

1 illis B^cCD 8 sicut *usque ad* illos *om. A, add. cum sig. marg. in marg. inf.* A^1 10 ciius (ci9) B^c 13 A^1 *in marg. infer. fol.* 77^c *notavit* de pastoribus malis *in marg. super. fol.* 77^d nota de erroribus pastorum neque B^cCD ne *cum superscripto* que *A* 18 iudico inter *om.* B^c, *addidit in marg.* B^2 20 artem B^c; *C, sed* C^2 *superscr.* et *int. lin.* et artem *D* et *(expunctum)* artem *A*

---

6 *v. 54—56* 13 *v. 3* 16 *cf. Ezech.* 34_{17} 18 *ibid. v. 20* 28 *v. 8 sqq. v. 6 sqq.*

quamvis autem solus Cristus sciat hic distincte discernere inter arietem collocandum a dextris in die iudicii, cuiusmodi sunt prepositi forciores in ovili Cristi portantes tintinabulum et hircum edorum, quem pastor statuet a sinistris, ut patet Matth. vicesimo quinto, tamen ex signis, que reliquerat pastor David, cognoscendi eos: a fructibus cognoscere possumus distinccionem eorum probabili coniectura. ipse autem David occidit ursum et leonem, ut patet primo Reg. septimo decimo, liberavit oves suas a malis bestiis, ut dicitur Ezech. tricesimo quarto. unde Augustinus in De Questionibus Veteris et Nove Legis cap. sexto probat ex cap. Ezechielis et alia scriptura multiplici, quod dictus David est dominus Jesus Cristus. nam David rex in figura Cristi diu ante Ezechielem preteriit.

because they do not know Holy Scripture, the clear deep well, to which they are to lead their thirsty flock

tercius error pastorum est, quod non adaquant gregem suum cum aquis limpidis atque salubribus. unde sequitur in textu: nonne satis erat vobis, pascua bona depasci? insuper et reliquias pascuarum vestrarum conculcastis pedibus vestris, et cum purissimam aquam biberitis, reliquam pedibus vestris turbabatis. et oves mee hiis, que conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, et que pedes vestri turbaverant, hec bibebant. constat autem, quod pascua ovilis Cristi sunt virtutes crescentes in Cristo, monte domini in vertice

---

7 possimus *B*[c]*C* 10 liberavit *(?) B*[c] 12 6º *postmodum in loco, qui scriptura caret, supplevit B*[1] *lacuna AC* 20 vestrarum conculcastis pedibus vestris *AB*[c]*C* vestrarum pedibus conculcastis *D, sed in marg. idem add. cum sig. marg.* vestris *quod inter* vestris *et* pedibus *legi voluit; postmodum alius ordinem vocabulorum lineis superscr. mutavit, ut ceterorum codd. ordo restituatur* 25 sunt *om. AB*[c]

---

5 *v. 33* 7 *cf. Matth. 7 16* 10 *v. 34* 11 *v. 10; 24 Augustini sententiam de identificatione David cum Christo in libro De Quaestionibus V. et N. Legis nusquam inveni, sed cf. Ennarrationes in Psalmum Quintum, tom. V 277; 664; 685; 768 et XVI 372 sqq. (Quaest. XLIV), ubi de simili materia disputat; item VII 260; XI 685* 14 *Ezech. 34 23* 18 *cf. v. 18—19*

moncium posito, ut loquitur Ysa. quadragesimo secundo cap. Cristus enim est dei virtus et dei sapiencia, ut dicitur prima Cor. primo, et aque, quibus oves Cristi potari debent, sunt sapiencie scripture, ut patet Ysa. octavo. nam seminaria virtutum in simplicibus Cristum sequentibus persequentur suis tradicionibus et conculcant.

hoc autem est nequicia superaddita depascencie, qua herbis putridis depascunt se et subditos, et, cum deus tradidit eis scripturam sacram ut aquam purissimam, fol. 78a flumina, que a ventre ‖ inferiorum credencium effluxerint, suis terrenis affeccionibus conturbarunt, et sic, ubi oves Cristi pure biberent fidem scripture vel potantur sensu eius perverso secundum suas affecciones torve tradito vel inmiscent leges terrenas ut aquam turbidam, quibus cogunt subditos plus attendere quam puritati fidei scripture.

et forte sicut in veteri testamento tradiciones pharizaice, sic hodie adinvenciones gracia pecunie subducta sapiencia salutis anime conturbant ecclesiam.

Their worldly power is such that no one dares to stigmatise their treachery

ista igitur tria signa pseudopastorum cum viginti prioribus docent, quomodo discerni poterunt et in quo tanquam hirci conturbant ecclesiam. sed heu! pars hircorum nunc tantum invaluit, quod induentes ypocritice vestes ovium, *quidam* potencia seculi, *quidam* favore seducti populi et *quidam* sophistica defensione eciam professorum paupertatis Cristi ex omissione correpcionis adeo dominantur, quod vix audet pauper publice seducciones suas proditorias detegere vel fugam cristianorum a talibus premunire. iam enim conspiraverant querentes signa iudaica, quod, si quis palam defenderet

---

10 effluxerint *in exitu vocis correxit A* effluent B^c effluunt *C* effluerunt *D* 13 secundum *corr.* B^c, *iteravit in marg.* B^1 17 tradicionis *(?) A* 18 sicut B^c 20 tria *om.* B^c speudopastori B^c pastoris *D* 24 *et* 25 '*quidam*' *scripsi* quid *codd.* 25 eciam *CD; correxit A ex priore* et et B^c 29 a talibus *omisit* B^c

---

1 *v. 2* 3 *v. 24* 5 *v. 7; 20* 7 *depascere (vel depasci) proprie est pascendo absumere vel depasci facere* 20 *cf. supra pag. 228—230;* 226_{27} *sqq.*

legem Cristi, nedum extra sinagogam fieret, sed vel uno modo vel alio necaretur.

O, that God would grant me wisdom, courage and love to put an end to the misery in the Church of Christ

o, si deus dederit michi cor docile, perseverantem constanciam et caritatem ad Cristum, ad eius ecclesiam et ad membra diaboli ecclesiam Cristi laniancia, ut pura caritate ipsos corripiam! quam gloriosa causa foret michi presentem miseriam finiendi!

hec enim fuit causa martirii Cristi et gravis pena imponitur doctori vecordi, ut notat beatus Ysidorus libro tercio De Summo Bono cap. quadragesimo quinto: 'qui', inquid, 'personam potentis accipit et veritatem loqui pavescit, gravi multatur culpa sentencie. multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem ocultant et a bono opere ac a iusticie predicacione rei alicuius formidine avertuntur, sed heu, proch dolor! inde metuunt, quia vel amore rerum secularium implicantur vel quia aliquo facinoris opere confunduntur'.

et videtur michi, quod duplex alia causa subest, vel quia ignari artis corripiendi vel quia timidi, ne perdant bonum nature, et quodlibet istorum quatuor est dampnabile.

unde sequitur cap. quadragesimo sexto: 'sacerdotes pro populorum iniquitate dampnantur, si eos aut ignorantes non erudiunt aut peccantes non arguunt, testante domino per prophetam: s p e c u l a t o r e m d e d i t e d o m u i I s r a e l: s i n o n f u e r i s l o c u t u s, u t c u s t o d i a t s e i m p i u s a v i a s u a, s a n g w i n e m e i u s d e m a n u t u a r e-

---

3 A^1 *in marg. sine sig. marg.:* Nota (? Roma) 4 A^2 *in marg. super. cum sig. marginali:* de constancia predicatoris 9 doctori *C, correxit A* doctorum B^cD vecordi *C, correxit A* vecordie B^cD ysyderus B^c 10 bono *om. D, add. in marg.* D^1 15 pro tholor B^c pro dolor *D* 16 vel *(prius) CD, int. lin. add. A om. A in textu;* B^c*, sed* ut *int. lin. add.* B^2 19 vel *om.* B^c 25 speculatorem *correxit A*

---

9 *cf. J. Isidori Opp. Omnia ex rec. Faust. Arevalo, Romae 1802, VI pag. 332* 22 *cf. ibid. pag. 338 sqq.* 26 *cf. Ezech. 3 18*

quiram. sic enim Heli sacerdos pro filiorum iniquitate dampnatus est, et licet eos delinquentes admonuit, tamen non, ut oportebat, redarguit'.

CAPITULUM VICESIMUM QUARTUM.

Contra dicta obicitur.

videtur primo, quod omnem sacerdotem vel curatum fol. 78[b] oportet esse theologum, || quia ewangelium predicantem. consequens contra consuetudinem approbatam ecclesie, qua scimus, clericos regum non theologos fuisse sanctos et tamen ecclesiam multipliciter edificantes. et idem videtur de legistis et decretistis, quos Hostiensis dicit in Summa 'in casu utilius preesse ecclesie quam doctores theologie'.

Objections: 1. Every clergyman must be a theologian as he has to preach the Gospel

hic dico, quod assumptum est verum, quia, ut ostendi alias, omnem cristianum oportet esse theologum,

---

3 oportabat *B*[c] 5 *A*[1] *in marg. sinistro primae capituli novi lineae rubr. litt. adscripsit* capitulum 24[m] 7 *A*[2] *in marg. super. fol. 78*[b] *notavit* Omnis cristianus debet esse theologus, quia fidelis et specialiter sacerdos et episcopus 12 *inter* Summa *et* in *spatium trium fere verborum vacuum relictum est in A; item in ceteris lacuna invenitur* 14 quia *om. B*[c]

---

1 *cf. I. Sam. 2 23–25; 4 14 sqq.* 11 *Cardinalis Ostiensis (i. e. Henricus de Segusia [Suse]) archiepiscopus Ebredunensis in Delphinatu Galliae a. 1250, Cardin. Ostiensis a. 1263, fons Iuris utriusque et Orator, diem obiit a. 1271. praecipuum eius opus habetur Summa Iuris Canonici, quae ab eo Summa Ostiensis appellari consuevit; idem scripsit Commentarium in Epistolas Decretales et in Decretum. publici iuris facta sunt editione Lugdunensi, qua ego usus sum: Henrici de Segusia Summa Aurea, ad vetustissimos codd. nunc denuo collata etc. Lugduni 1588. locum ipsum non inveni, sed in rem commemoratam cadunt quae leguntur pag. 220*[c]*; 23*[b]*; 28*[b] 15 *cf. De Civili Dominio lib. I cap. XLIV pag. 402: ex istis tercio sequitur, quod omnis homo debet esse theologus .... nam omnis debet esse Cristianus, quod tamen non potest esse, nisi legem mandatorum Dei cognoverit; cum ergo omnis homo sit eo perfeccior theologus, quo perfeccius cognoverit legem Dei, sequitur, quod omnis homo debet esse Cristianus; cf. etiam ibid. pag. 402; licet autem omnis homo debet esse theologus sqq.*

quia necesse est, omnem cristianum adiscere fidem ecclesie vel sciencia infusa vel cum hoc sciencia humanitus acquisita. aliter enim non foret fidelis. fides autem est summa theologia.

Faith is the highest theology

ideo oportet, omnem catholicum esse theologum, sed sacerdotem, in quantum superior secundum quandam excellenciam. ideo dicit canon vicesima tercia dist. 'Qui Episcopus', quod 'episcopus debet examinari, si sit literatus, si in lege domini sit instructus', hoc est in utroque testamento secundum Archidiaconum, 'si in scripturarum sensibus sit cautus' et ante omnia, 'si fidei documenta verbis simplicibus asserat'. aliter enim posset falli et fallere predicando sinistram sentenciam ex ignorancia sensus scripture. nam vicesima quinta dist. 'Perlectis' docetur, quod 'ad diaconum pertinet ex officio predicare ewangelium et apostolum. nam sicut lectoribus vetus testamentum, ita diaconis novum predicare preceptum est'.

The efficacious preaching of the Gospel does not depend on theology

unde clerici regum et homines simplicis literature quandoque graciosius predicant populo datis doctoribus, et sic doctores utriusque iuris oportet esse theologos pro loco et tempore predicantes, specialiter dum occupant pastoris officium. unde iura sua non sunt licita vel discenda, nisi de quanto theologie subserviunt.

et hinc in utroque iure premittuntur tituli de summa trinitate et fide catholica, ut patet in Decretalibus et codice, in signum, quod theologia sit primo omnium adiscenda. cum enim ecclesia fuit obligata ex precepto dominico predicare ewangelium, antequam tales leges erant edite, tamquam precipuum pastorum officium, ut

---

4 theologia summa *D, sed lin. suprapositis mutavit aliquis in* summa theologia 7 quod episcopus B^c 15 docetur *correxit* B^c D^5 *in marg.:* nota 17 diaconibus B^cCD 23 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* totum corpus iuris debet subordinari theologie 30 pastoris *CD*

---

7 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XXIII pag. 79*
15 *cf. ibid. c. 1 Dist. XXV pag. 89*

patet duobus capitulis precedentibus, nullum autem accidentale perimit suum essenciale, patet, quod ecclesia adhuc tenetur ad hoc officium sicut olim. sicut ergo purus theologus iuratus, antequam tales leges sunt edite vel ab eo didiscite, tenetur ex officio predicare, sic postquam leges tales didiscerit. non enim debent distrahere a tanta perfeccione, cum sint accidentales gubernacioni ecclesie eo, quod ecclesia stabilita est, dotata in temporalibus et in locis pluribus regulata per puros theologos, nec alicubi per tradiciones humanas nisi presupposita theologia ut fundamento.

Laymen and Decretists may, eventually, be better heralds of the evangelical truth than learned doctors

unde decretiste et civiliste sunt mixtim theologi, et plures eorum de substancia theologie plus noscunt, efficacius predicant et in via virtutum ecclesiam sanctam edificant quam dati doctores theologie. hoc tamen evenit in minori parte propter peccatum theologorum et attencionem legistarum ad theologiam, que est vita sue sciencie.

multi ergo sancti simplicis literature efficaciter predicarunt, ut patet de sanctis Cudberto, Wulstano, Francisco et eis similibus.

quod autem hodie habent episcopi consuetudinem fol.78c || mutescendi, non arguit nisi accusacionem eorum et prenosticat mortificacionem ecclesie. nec debet capi exemplum penes sterilitatem vite sanctorum, sed penes

---

5 sicut *A* 6 distrahere *om. A, signo marginali, quod in margine posuit A*[1] *vel alius, sine nota relicto* 9 plurimis *C* temporalibus *D* 20 Cuthberto *CD* Wlstano *D* 24 *A*[1] *in marg. super. fol. 78c:* nota de predicatore, Item, in quo debemus sequi sanctos et *om. B*[c]

---

1 *cf. supra pag. 194; 197; 211* 20 *cf. Stadler, Vollst. Heiligen Lex. Augsburg, s. a. II 272; Herzog-Hauck RE*[3] *VI 199—200; Panfilo da Magliano, Storia compend. de S. Franc. Romae 1874 I 97 ff.; Th. de Celano, Vita prima S. Franc., ed. St. Rinaldi, Romae 1806, 106 sqq.; Herzog, Abriss d. ges. K. Gesch., Erlangen 1879, II 189: „er erbaute die Zuhörer mit einfältiger Rede, aber erhobenem Herzen. Sein Wort war wie ein Feuerstrom, der das Innere der Herzen durchdrang“*

partem vite ex scriptura laudabilem, ut, licet Petrus et Paulus erant infideles, non propter hoc debemus laudare eorum blasfemiam. sed quis sanctorum citra Cristum non sepe demeruit? ideo caute cavendum est ab ista argucia: iste sanctus sic fecit et vixit, ideo debemus secure conversari conformiter.

nec obest, legistam apcius preesse ecclesie quam datum theologum. nam quicunque est apcior, in quo quindecim condiciones episcopi copiosius coequantur.

2. Bishops and prelates are not in duty bound to preach

secundo arguitur contra dicta per hoc, quod oportet[1] prelatum instar Cristi captare sibi oportunitatem temporis predicandi. capio igitur quantumcunque ydoneum prelatum, quia per multa tempora oportune cessat predicare, tunc per hoc tempus iste curatus licite non predicat, igitur licet prelato in casu non predicare, et per idem continue potest excusari ab opere predicandi.

sed moveat illos ista argucia, qui concedunt, quod, si Petrus aliquando non predicat, tunc Petrus non predicat. nam satis est, quod predicet tempore suo, sicut pro tempore, quo dormit, tenetur predicare pro alio tempore oportuno. si igitur episcopus non predicat, tunc numquam predicat pro aliquo tempore preterito vel futuro, et tunc audacter assero, quod non sit episcopus.

unde ne videar seminare novam sentenciam satrapis displicentem inmisceo ex habundanti testimonia legum, ne saltem ipsarum legum professores graviter ferant istam sentenciam, quia verissimile est michi, quod nec laici nec theologi, qui ex deo sunt, sibi dissencient. scribit enim Archidiaconus super illo capitulo 'Sit Rector' dist.

---

5 fecit et vixit *A* fecit aut vixit *B^c* vixit aut fecit *CD* 11 temporis *correxit D* 13 qui *B^cD* 17 *A¹ in marg.:* sacerdos tenetur predicare 21 *A¹ in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* Episcopus, qui numquam predicat, non est episcopus

---

1 *cf. ea, quae supra de usu nominum Petri et Pauli dixi pag. 89* 9 *cf. supra pag. 83 sqq.* 30 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XLIII pag. 153*

The Church-laws however contradict that

quadragesima octava, quod 'prelatus non docens subditos dicitur canis mutus' Ysa. quinquagesimo sexto, 'canis impudicus propter defectum regiminis', secunda quest. septima 'Qui Nec.' dicitur eciam leo rugiens et lupus rapiens predam, Ezech. vicesimo secundo et octavo quest. prima 'Sunt Quidam' ac octogesima tercia dist. 'Nichil.' dicitur eciam corvus propter peccatorum nigredinem secunda quest. septima 'Non Omnes'. dicitur et sal infatuatum ad nichil proficiens secunda quest. septima 'Non Omnes'. dicitur eciam porcus dist. quadragesima tercia 'In Mandatis'; dicitur eciam rusticus a servitute peccati quadragesima septima dist. 'In Principio'; dicitur eciam gallus gallinaceus, id est, capo, quia habet modum galline non cantans canticum novum scripture, non generans spiritualiter, non vocans esurientes gallinas ad pabulum; non pugnat pro subditis sicut

---

3 defectus *D* 5 XXIII° *codd.* 7 eciam *correxit A, int. lin. addidit D* *om. C, add. in marg.* C^2 quod *(expunctum)* B^c 8 *et* 10 omnes *scripsi ex auctoritate Decreti* omnis *cuncti codd.* dicitur et sal infatuum ad nichil proficiens II^a quest. 7^a non omnis *om.* B^c*; A, sed addidit in marg.* A^2 *om. C, sed addidit aliquis (?* C^2*) in marg. infer. cum sig. marg.* dicitur *om. D, in margine adscripsit* D^1 sal infatuum ad nichil proficiens II^a quest. 7^a Non Omnis dicitur eciam *om. D, addidit in marg.* D^1 16 pugnans *C* pugna *cum superscripto* t *D*

---

2 v. 10 3 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 32 C. II q. 7 pag. 493* 5 *v. 25; 27* 6 *cf. C. J. C. I c. 19 C. VIII q. 1 pag. 596* 7 *cf. ibid. (Decr. I pars) c. 6 Dist. LXXXIII pag. 294* 8 *cf. ibid. (Decr. II pars) c. 30 C. II q. 7 pag. 492* 9 *cf. ibid. c. 29 pag. 492* 10 *cf. ibid. (Decr. I pars) c. 2 Dist. XLIII pag. 155* 12 *cf. ibid. c. 2 Dist. XLVII pag. 167 sqq.: si quis inventus fuerit . . . . usuras accipiens vel quolibet modo negotia transigens, aut emiola, id est sescupla (hoc nomen corrector sic exponit: hoc sesquialterarum usurarum genus in frugibus humidis vel arentibus Constantinus permiserat et B. Hieronymus in commentar. in Ezechielem VI, 18 de eadem re haec notat: solent in agris frumenti et milii, uini et olei ceterarumque specierum usurae exigi) exigens autor recte hoc facientem 'rusticum' appellat* 13 gallinaceus *adject.: qui ex gallinis est; subst. idem ac gallus;* capo = *gallus gallinaceus castratus*

gallus, sed se ipsum carnaliter impigwat ut capo. et decimo dicitur proditor veritatis undecima quest. tercia 'Nolite'.

Holy Scripture calls those men dumb dogs

unde sacerdos tacere non debet, sed suscipere preconis officium. unde sibi scribitur Ysa. quinquagesimo octavo: clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. ecce primo predicacionis accio: clama; ecce secundo predicacionis oportuna continuacio: ne cesses. et ecce tercio modificacio predicandi: quasi tuba exalta vocem tuam. et hinc episcopus non debet passim in villa morari, sed in civitate, vicesima tercia quest. quinta 'Sicut Vero', et ecclesiam suam sine intermissione docere, septima quest. prima 'Sicut Vir'.

unde cum sacerdotes officium predicandi in populo susceperunt || et mutescunt tamquam preco mutus, non fol.78d
sunt vere prelati, sed solum similitudinarie, sicut ydolum non est homo. unde tales prelati possunt dici ydolum,

---

1 impigwat *A, corr. D* impignat B^c impugnat *C* 5 D^1 *in marg. glossavit* Nota bonum thema 8 tercio modificacio predicandi *A* tercio predicandi modificacio B^cCD 9 debet *om.* B^c, *addidit* B^2 *in marg.* 11 suam *om.* B^c, *addidit idem in marg.* 14 A^1 *in marg. super. fol.* 78^d *glossavit* sextuplex genus malorum prelatorum assimilatur sextuplici ydolo et *C, in corr. A* si B^cD 15 sunt *correxit* B^c

---

2 cf. ibid. (Decr. II pars) c. 22 C. XI q. 3 pag. 649 4 v. 1 10 XXIII^a librarius mendose scripsit; fortasse 'Sicut Vero', quod sequitur, denotat canonis initium 'illud vero' c. 18 C. VII q. 1 pag. 575, ad quod JW respexisse videtur, ubi episcopus ecclesiam suam dimittere vetatur; cf. etiam ibid. c. 7 Dist. XCII pag. 319; II (Decretal. Greg. IX) lib. III tit. IV De Cler. non Residentibus c. 1 pag. 460; c. 46; 47 C. VII q. 1 pag. 585—586; II (Decretal. Greg. IX) lib. I tit. IX De Renunciatione c. 10 § 5: propter maliciam autem sqq. pag. 108; cf. Hergenröther, Lehrb. d. kath. Kirchenrechts, Freiburg 1888, pag. 238: Bischöfe, Canoniker u. Praebendaten sollen nicht über zwei, höchstens drei Monate im Jahre vom Orte des Beneficiums abwesend sein. Bei langer Abwesenheit bedarf es päpstlicher Erlaubnis (cf. C. VII q. 1; Urbani VIII Const. 'Sancta Synodus' d. 12. Dec. 1634 (cf. Trident. sess. XXIII c. 1 De Ref. V: Quoniam autem (De Clericis non Residentibus in eccl. vel praebend.) 12 cf. ibid. (Decr. II pars) c. 11 C. VII q. 1 pag. 570

de quo Baruc ultimo: ligwa eorum polita a fabro, ipsa eciam inaurata et inargentata et non possunt loqui. unde qui tales creant, similes fient illis in dampnacione iuxta illud Psal. centesimi quinti decimi: similes illis ffiant, qui faciunt ea. unde sicut gentiles habebant sex genera simulacrorum, scilicet lutea, lignea, erea, lapidea, argentea et aurea, ita habent modo domini proporcionaliter sex genera prelatorum.

The prelates of to-day resemble the dumb idols (description of the six kinds)

simulacra lutea sunt prelati carnales, de quibus dicitur Psal. duodevicesimo: ut lutum platearum delebo eos. simulacra lignea sunt prelati in doctrina rudes et insensibiles, de quo Jer. decimo: lignum est argento involutum. isti dicuntur creari in prelatos, quia sine subtracta dignitatis materia assumuntur. isti sunt chymere, qui non sunt nisi in opinione. simulacra erea sunt illi, qui habent eloquenciam secularem, prima Cor. tredecimo: factus sum velut es sonans aut cymbalum tiniens. lapidei prelati sunt temporalibus indurati, offendentes affecciones hominum, quos frangunt potencia seculari. argentei sunt, qui sicientes pecunias dicunt cum Juda, magistro eorum, persecutoribus Cristi in membris suis: quid wltis nobis dare et eum vobis trademus, ut legitur Matth. vicesimo sexto. aurei sunt, qui propter nobilitatem carnalis generis solummodo sunt prefecti.

quotlibet sunt talia dicta scripture et doctorum utriusque iuris in diversis codicibus seminata, ut ex concordi testimonio mundo sunt cognita propter tria. primo, ut inepti prepositi ex nota verecundie resipiscant, secundo ut domini seculares caveant participare criminis talium, dum prelaciones talium tacent, protegunt vel procurant.

---

3 fiant *D* 4 CXIII[i] *codd.* similes (? silens siles) *D* 10 XVII[o] *cuncti codd.* 15 chimere *B[c]CD* inopinative *AB[c]* 22 nobis *correxit C* nobis dare *utrumque corr. D* 27 testamenti *(expunctum)* iuris *D* in *om. A* 28 condita *(expunctum)* cognita *D*

---

1 *67* 4 *v. 8* 10 *v. 43* 12 *v. 4* 17 *v. 1* 23 *v. 15*

nam conclusio Archidiaconi est in dicto capitulo fulsita lege multiplici, quod, qui non facit, quod debet, intelligitur facere, quod non debet. omissio quippe emendacionis est inicium peccatorum. tercio vero seminanda est in publico ista sentencia, ut totum wlgus sciat discernere pastorem a lupo et a lupinis versuciis caucius precavere. hinc enim Cristus detexit venena sacerdotum, scribarum et pharizeorum, ut patet ex decursu ewangelii.

ex quibus colligitur, quod licet nobis condicionaliter asserere, quod huiusmodi sunt periculosissimi et maxime cavendi hostes ecclesie, si sint tales.

3. Not the duty to preach, but the character received with the dignity makes the priest

tercio arguitur per hoc, quod in habente scienciam et propositum predicandi caracter imprimitur, licet vel interim moriatur vel dampnabiliter omnino omittat in posterum predicare, sed impresso caractere ordinis habetur sacerdocium, igitur stat sacerdocium cum negacione perpetua predicande. aliter enim forent nimis pauci sacerdotes et cristiani timerent, si habent legitimos, qui eis ministrent debite sacramenta.

oportet igitur ordinare sacerdotes minori sufficiencia, quam ordinati fuerant in ecclesia primitiva. et talis variacio subest || potestati ecclesie, sicut patet de religiosis sacerdotibus, quibus eciam appropriantur ecclesie, fol.79a
qui per commutacionem contemplandi et orandi a predicacionis officio sunt exempti.

hic dicitur comuniter, quod sacerdos multipliciter

3 omisso B^c 13 carecter B^c 15 carectere B^c 20 cum minori B^cCD 24 per contemplandi comp *(hoc expunctum)* comutacionem *D, sed lin. superscr. mutatum in* per comutacionem contemplandi 26 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* divisio < sacerdotis / predicatoris *(scripsi; cod.* predicacois)

1 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 11 CVII q. 1 pag. 571* 3 *cf. egregium illud dictum Corp. Iuris Can.: qui emendare potest et negligit, absque dubio participem delicti se constituit; cf. c. 12 C. XXIII q. 8 pag. 955—6* *frequenter in argumentatione JWi haec regula occurrit, cf. e. g. Polem. Works (ed. Buddensieg) De Nova Praevaricantia Mandatorum cap. VI pag. 137* 13 *de vi ac natura characteris clerico impressi cf. JWi subtilem argumentationem De Eccl. pag. 499 sqq.*

dicitur, ut patet superius. sed ad propositum aliquis dicitur sacerdos vere et aliquis nuncupative, ut patet in responsione proxima. et vere sacerdos intelligi potest dupliciter, vel nude potestative vel executive, sicut miles habet potestatem ad militandum in primo instanti, quo deus dat sibi potestatem milicie. et de tali sacerdocio dicit Archidiaconus tricesima octava dist. 'Omnes', quod 'non est de essencia sacerdocii predicare, sed secundo modo loquendi de sacerdote', ut dicit executive officium, ad quod deus ipsum instituit, et sic, ut dicit Archidiaconus 'disciplina divinarum scripturarum dicitur substancia sacerdocii', quia sine ea non debite sustentatur. et ista sacerdocia dicuntur quodammodo equivoce, licet secundum sacerdocium non suscipiat magis aut minus, sicut nec visibilitas, sed sicut quicunque actus bellicus sufficit militi post suscepcionem sui ordinis ad approbacionem sue milicie vel acquisicionem suorum sotularium, sic sufficit post accepcionem ordinis sacerdocii quecunque predicacio verbi dei.

Technicalities do not constitute the sermon, but the intention to edify

unde solet esse verbalis contencio, quid requiritur ad officium predicandi. et certum est, quod multa cerimonialia introducta sunt quoad locum, quoad formam divisionis thematis et quoad formam vel circumstancias dicendi, que non sunt de essencia predicandi, ut eo ipso quis predicat, quo dicit intencione edificandi ecclesiam verbum dei. et sic Beda et Franciscus dicuntur predicare saxis et avibus, et sic clericus legendo illa intencione predicat, sicut dicit Archidiaconus super dist. vicesima quinta cap. 'Perlectis' super illo verbo predicare ewangelium.

1 patet *sequitur lacuna* AB^cCD superius *supplevi* 9 loquendo *CD* 23 que non *utrumque correxit A* 28 illo *om.* B^cD*; AC, sed* A^1 *in marg.,* C^2 *inter lin. addidit*

1 *cf. supra pag. 237* 3 *cf. supra pag. 210, ubi haec inveniuntur scripta: sunt, inquam, quatuor gradus vocatorum pastorum ecclesie etc.* 11 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXVIII pag. 142* 11 *cf. ibidem pag. 142* 17 sotulares = *calcei calceamenta (subtalares)* 23 *Beda Venerabilis, nat. a. 674 (? 672), mort. 735; de Beda et Francisco praedicatoribus cf. Werner, Beda d. Ehrw. 1881 pag. 38 sqq.; Hegler, Fr. v. Assisi in Z. Th. K. IV 1896 pag. 456 et H. Thode, Fr. v. Ass. etc. 1885 pag. 25; Th. de Celano, Vita S. Franc. ed. Rinaldo, Romae 1806 pag. 108 sqq.* 28 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XXV pag. 90*

sicut enim contingit, laicos excitari ad devocionem in audiendo missam, per quam confuse concipiunt celestia et virtutes, sic et audiendo predicacionem, leccionem, disputacionem theologicam vel oracionem.

et propter istam causam quidam mere laicus interfuit crebro sermonibus in ecclesia beate Marie Oxonie diebus dominicis. et sic videtur michi, quod, sicut virtuosus continue predicat, sic viciosus continue deficit ab opere predicandi, quia deficit rectitudo intencionis edificandi ecclesiam, cum nocet continue, ut patet in de Agone Cristiano.

To lead a virtuous life is a sermon in itself,

sed quia ex dictis nostri prelati possent excusacionem pretendere in peccatis et nostri scolastici possent impingere probando, quod licet mulieri in ecclesia predicare contra apostolum prima Cor. quarto decimo, quod clericus dicens amen super benediccionem episcopi predicat, quod tamen secundum apostolum prima Cor. quarto decimo est officium ydiote, cum quelibet pars predicacionis sit predicacio. et sic liceret cuilibet sine missione, sine licencia assumere sibi officium predicandi contra apostolum Rom. decimo, quomodo predicabunt, nisi mittantur?

ideo quoad primum, notandum, quod quotlibet sunt gradus predicandi; omnes autem liciti sive laudabiles sunt dicciones verbi dei recta intencione edificandi ecclesiam. || sed cum curatus habet statum et dignitatem fol. 79b super laicos, sua predicacio debet proporcionaliter excellere ewangelium laicorum.

debet ergo proporcionaliter excellere in vite santitate, in sensu scripture et efficaci edificacione, et per

10 nocet continue *correxit* B^c, *iteravit in marg.* B^1, *sed vix legi possunt* 12 pretendere *correxit in loco raso A* expetere B^cD pretendere *C* 13 multi *(expunctum)* mulieri *A* 16 tantum B^c 17 *post* ydiote *A vitiose* ad cor. 14°, *quod cum signo in marg. addidit, legi vult* 21 10° *emendatum ex* 16° *A* 16° B^c 25 A^1 *in marg. super. fol.* 79^b *glossavit* prelatus debet scire ligwam populi, cui preest; quo genere (? g^e) predicandi obligatur prelatus 29 in AB^c et *CD* per *om.* B^c, *int. lin. nec non in marg. add.* B^1

6 *cf. I pag. 356* 10 *verba ipsa in textu prolata in libro Aug. De Ag. Christ. nusquam inveni; sed in rem commemoratam mihi cadere videntur, quae leguntur Opp. XI 637 sqq.* 14 *v. 34* 17 *v. 20 sqq.* *v. 23* 21 *v. 15*

consequens oportet, eum noscere ligwam populi, cui preest, quia aliter non perfeccius ipsum instrueret quam ydiota. ideo dicit apostolus prima Cor. quarto decimo et notat Archidiaconus super quadragesima tercia dist. 'Sit Rector', quod est differencia inter locucionem ligwa, que est oracio deo facta, et prophetacionem, quam dicit oportere esse factam hominibus ad edificacionem. et sic prophetacio est oracione perfeccior. maior, inquid, est, qui prophetat, quam qui loquitur ligwis, nisi forte interpretetur, ut ecclesia edificacionem accipiat.

and only a sermon in the mothertongue is edifying

ex quo concludit, quod oportet, prepositum noscere ligwam populi, cui preest. aliter enim continue sonaret confuse, ut musica instrumenta, et per consequens non debite edificaret populum prophetando. etenim, inquid, si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? ita et vos per ligwam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id, quod dicitur.

et hec fuit racio, quare deus dedit apostolis omnia ligwarum genera, et superaddidit edificatoriam caritatem, docendo nos, quod nullus presit populo, nisi habeat eius scienciam et loquelam. 'si', inquid, 'nescirem virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus, et qui loquitur, michi barbarus'.

sic igitur gradus predicandi prelato debitus videtur esse vocalis diccio a diacono verbi dei recta intencione edificandi populum, cui preest. deficit autem rectitudo intencionis, dum predicator turpatur crimine, dum postposita intencione salvandi animas intenditur principaliter

---

2 quam *C, om.* B^c*D; A, sed int. marg. add.* A^1 8 melior *D* 18 illud *CD* 19 hic B^c 23 et qui loquitur. michi barbarus *om. A, add. in marg.* A^1 25 D^2 *in marg. glossavit* nota. qualis predicacio debetur prelato 28 preposita *D*

---

3 *v. 22* 4 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XLIII pag. 153* 8 *cf. I. Cor. 14₅ sqq.; similem sententiam JW profert in libro, qui inscribitur Speculum de Antichristo (in JWi Unpr. Engl. Works ed. Matthew) pag. 111: trewe men seyn boldly þat trewe prechynge is betre þan preiynge bi mouþe sqq.* 14 musicus = *ad musicam pertinens* 15 *I. Cor. 14₈*

honor seculi vel comodum temporale, vel dum deest intelligibilis interpretacio congruens officio sacerdotis. et patet, quod non plus sequitur, prepositus predicat secundum aliquem gradum, igitur excusatur, quam sequitur: Heli corripuit filios, igitur excusatur a desidia predicandi. oportet igitur episcopum servare modestiam et proporcionaliter ad gradum et dona, que debet habere, edificare ecclesiam.

unde videtur michi, quod sufficit missio a deo cum istis intersignis ad hoc, quod liceat predicare, ut notat Archidiaconus super quadragesima octavo dist. 'Prohibentur'.

et patet solucio ad obiectus sophisticos. loquitur enim scriptura de predicacione sensibili et notabiliter facta ad aures ecclesie per personam, quam deus mittit ad istud officium.

The church profits more by few good than by many vile priests

et patet ulterius, quod sacerdos debet continue predicare, quia vel disponere se ad istud officium vel aliter interpretari actualiter auribus ecclesie verbum dei, et per consequens sacerdos, cui adest oportunitas, redditur dampnabilis omittendo, cum recipit a deo caracterem officiandi in suo exercitu et proditorie officit consensu tacito cum exercitu diaboli ecclesiam expugnando. ideo prodesset habere numerum talem diminutum, ut dicit canon vicesima tercia dist. cap. 'Tales': 'melius est domini sacerdoti, paucos habere ministros, qui possunt digne opus domini exercere, quam multos inutiles'. et primo Decretalium de qualitate perficiendorum cap. 'Cum Sit' idem dicitur: 'cum sit', inquid, 'ars | arcium fol. 79c regimen animarum, districte precipimus, ut episcopi pro-

20 adest cui B^c, *sed ad lineam, quam vox* adest *incipit, in margine adscripsit* cui *($B^?$) omittens delere* cui *in textu* 21 carecterem B^cD 20 A^1 *in marg. infer. fol. 79^b cum signo marginali glossavit* Melius est esse paucos bonos ministros ecclesie quam multos malos

5 *cf. I. Sam. 2 23 sqq.* 10 intersignum *idem ac in ius vocatio (vel clamor militaris)* 11 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XLVIII pag. 173* 25 *cf. ibid. c. 4 Dist. XXIII pag. 81* 20 *cf. C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) I c. 14 Tit. XIV pag. 130—131*

movendos in sacerdotes diligenter instruant, quoniam, si de cetero rudes et ignaros ordinare presumpserint, ordinatores et ordinatos ulcioni gravi decernimus subiacere. sanccius est enim, paucos bonos quam multos malos habere ministros'. debent enim episcopi sub pena prodicionis facere, quod de bonis ecclesie ydonei clerici disponantur. quis, queso, dubitat, quin stultum esset, occasione augendi numerum nudo nomine presbiterorum augere capitales hostes ecclesie? et sic, licet ignoremus, qui fient hostes in posterum, stultissimum tamen est, improvide multiplicare inimicos ecclesie a nobis probabili secundum presentem disposicionem.

To increase the number of merely nominal priests is strengthening the enmity against the church

nam, ut sepe dictum est, possumus habere probabilem evidenciam de vita Cristi ex opere per se sensibili, ex testimonio proximi et ex instruccione dei.

unde sex gradus noticie de conversacione proximi ponunt politici, quorum primus vocatur 'omnino occultum', quod est solum notum explicite vivo peregrinanti deo vel ecclesie triumphanti ut bonum aut malum, quod quis facit omnino abscondite aliis conviantibus, preter hoc, quod habent de veritate huiusmodi confusam et universalem noticiam.

A sixfold review of the neighbour's life

secundus gradus cognitorum huiusmodi vocatur 'pene occultum', quando unicus proximorum cognoscit distincte opus, quod sortitur in certa materia nomen consilii.

tercius 'rumorosum' vocatur, quando veritas narra-

---

2 ignares B^c 4 sanccius B^c, *vocula non correcta, sed* B^2 *in marg. addidit* stanccius 10 ecclesie *(expunctum)* in *A* 14 cristi ex AB^c; *D, sed int. lin. superscripsit aliquis (? D^1)* cum cristi et *C* 16 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* Nota de sex gradibus noticie D^2 *in marg.:* nota sex gradus noticie de conversacione proximi 17 poletici B^cCD 22 universalem *correxerunt* B^cD utilem *C*

---

13 *cf. ex. gr. De Ecclesia cap. XV pag. 347 sqq.; De Civ. Dom. I (ed. R. Lane Poole) cap. XVI pag. 110 sqq.; Unpr. Engl. Works (ed. Matthew) pag. 409: and siþen it mut nedis be synne to fayle fro suynge of crist sqq.*

tive detegitur inter multos ecclesie militantis et sonat comuniter in malum de ruina proximi.

quartus 'famosum' vocatur, quando veritas huiusmodi asseritur probabiliter inter multos. et istud sonat ut plurimum in bonum ut ffama, quam Hostiensis in Summa in principio libri tercii sic describit: 'ffama est illese dignitatis status, vita et moribus comprobatus'; et istud vocatur ffama hominis, que subiectatur in famoso, sed aliter equivoce dicitur ffama publica proclamacio vite proximi ex sola suspicione et incerto autore proveniens. et istud vocatur ffama inter homines.

quintus vocatur 'manifestum' vel veritas, in quantum manifestatur, vel publica proclamacio veritatis huiusmodi ex certa sciencia privatim proveniens.

sextus 'notorium' vocatur vel veritas, in quantum publice proclamatur in populo ex evidencia rei nulla tergiversacione celanda.

et primus gradus est principium prolacionis polemice, sed sextus et ultimus est finis, ad quem stat probacio.

dividitur autem 'notorium' in tres gradus, scilicet notorium iuris, facti et presumpcionis. notorium iuris, quando quis coram iudice confitetur veritatem, vel quando ipsa plene probatur ex testimonio fide digno, et tale notorium inmediate disponit ad iudicium. notorium facti est, quando factum fit publice in facie po-

---

5 ut *om.* B^cD 6 A^1 *in marg. notavit* quid est fama 12 vel AB^cC ut *D* 18 polemice *(?* poletice) *cuncti libri* (polece) 21 A^1 *in margine miniavit* notorium triplex C^2 *in marg.*: notorium dicitur tripliciter

---

5 *cf. Card. Hostiensis Summa Aurea (ed. Lugdun. 1588) l. III pag. 164*[c] 7 *cf. ibidem: aliud est fama, aliud manifestum, aliud notorium, aliud rumor, aliud occultum omnino, aliud pene occultum. fama vero duplex est, quia alia est, quae habetur de homine, alia est fama, quae habetur inter homines, quamvis hoc de proximo praedicari possit* 21 *cf. ibid. pag. 164*[d]*: notorium autem triplex est, iuris et facti et praesumptionis; notorium iuris sqq.*

puli. sed notorium presumpcionis est, quando aliquid fit in presencia populi, ex quo est veritas insentiti inevitabiliter concludenda, ut posito, quod videamus duos fol. 79d incolumes ingressos cameram et post in absencia populi undique circumspectantis unum occisum et post diligens scrutinium nullum alium fuisse cum eis in camera, tunc occisio illa est presumpcione notoria. et quodlibet horum sex dicitur nunc de nominetenus huiusmodi, quando fundatur in falso, et nunc vere huiusmodi, quando veritas est substrata.

difficultates autem sophisticas istius materie possunt periti satis excutere. nam omne verbum est notorium ecclesie triumphanti, et illud, quod est uni populo vel genti absconditum, est alteri manifestum, et e contra secundum, quoscunque gradus volueris.

ideo ista sex non distingwuntur ex opposito in subiecto, sed sufficit, quod raciones eorum sint dispares. nec dubium, quin falsum, nec probatur, nec est in aliquo istorum graduum.

ideo, ut dixi superius, mendacium est causa tocius erroris in legibus. possunt enim iudices et partes illudi ex mendacio testium procuratorum vel advocatorum aut omnium horum simul, quod quantumlibet notorium sit a iudice et mundo absconditum propter cerimonias legis, quas ignari legis nimis ponderant, et e contra quantumlibet falsum potest per fabricata mendacia sophisticari, ut iudex atque ecclesia credat vel reputet, quod sit notorium.

A layman is entitled by Holy Scripture and the church law to judge the life of the clerical superior

ideo necesse est, theologiam rectificare singulas istas artes. et patet, quomodo laici habent media ordinata sibi a deo, quomodo debent cognoscere sibi ydoneos sacerdotes. nam ex scriptura sacra et legibus ecclesie

2 insentiti *correxit A* 3 videamus *correxit B^c, in fine corr. C* videantur *D* 11 sophisticas istius materie *AB^c* istius materie sophiticas *C* illius materie sophisticas *D* 12 verbum *correxit B^c* 13 trihumphanti *C* 32 et *C, correxit A* ex *B^cD*

30 *cf. supra II pag. 59*

in ipsa fundatis patet, quales debent esse episcopi et qualiter ministrare. ex noticia sensitiva partita ecclesie cum direccione et informacione sapiencie increate patet, quomodo eeclesia potest discernere, si sacerdotum opera suis regulis conformantur. nec est possibilis sensus illusio, nisi peccatum persone vel populi sit in causa.

ideo impossibile est, quin continue ecclesia militans habeat ex operibus rectum iudicium sensuale.

ideo dicit Cristus Joh. decimo: operibus credite, quod, si sacerdotum opera fuerint regule sue diformia, valde timendum est populo, non quin sint illegales presbiteri, sed quod eorum facinus subditis sit ruina, ut docet Gregorius in Pastoralibus secundo cap.

The priest's moral standard forms the condition for his being appointed

ulterius de ordinacione sacerdotum sepe dictum est, cum ingruit bellum asperius atque callidius, necesse est de capitaneis plus strenuis providere. ideo dicit apostolus prima Thym. quinto: neminì cito manus imponas. conceditur tamen, quod deus et racio naturalis dispensant cum homine, deficiente longevitate et complexionis valetudine, ut cicius coronetur, nec subeat tantam penam, sed semper ac indispensabiliter oportet, quod omni clericorum officio subsit materia proporcionalis quoad mores. proporcionalis dico quoad regimen vel populum, ut deo placuerit de materia ydonea providere.

unde dispensaciones humanas sine attencione ad dispensacionem || dei et naturalis racionis creditur ecclesiam fol.80a

5 *inter* suis *et* regulis *lacuna exstat in B^c* 10 defformia *A* deformia *C* difformia *B^c, postmodum radendo correxit D* 11 non quin *A* quin non *B^c* non quod *C, sed* quod *expuncto C^2 in marg.* quin *scripsit* non qui *D* 13 3° *codd.* 15 *D in marg.:* as. *sed ad quod verbum textus respiciat, non apparet A in marg. signum marginale* (;̈) *posuit, sed nota, quam haec signa indicare solent, nusquam invenitur* 18 natura *(?) A* 21 omni *B^c; A, iteravit A^1 in marg.* si *D; C (lin. delet.), sed C^2 in marg.* omnium 26 *A in extremo marg. infer. fol. 79 notam memorialem hanc exhibet:* dei et naturalis racionis *A^2 in marg. super. fol. 80a glossavit* Clerici debent vivere exproprietarie in comune

9 v. 38 13 cf. Opp. Ser. I 77 pag. 16 (Regulae Pastoralis lib., pars I c. 2): nemo quippe amplius in ecclesia nocet, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet sqq. 17 v. 22

nimium perturbare, ut post primitivam dotacionem ecclesie ordinatum est, quod clerici eciam potenciores viverent exproprietarie in comuni et totum residuum corporalis elemosine preter parca necessaria foret pauperibus ecclesie fideliter dispertitum, ut patet duodecima quest. tercia 'Quatuor'. sed modo videtur multis, quod clerici et religiosi sunt summi proprietarii et contra regulam Cristi mundo dediti, ut tactum est quarto et quinto huius.

By the priests now living on rich endowments the former ideal of a poor life in community with the brethren has got lost

et istam materiam tangit Hostiensis in principio libri tercii Summe sue allegans, 'quod clerici viverent in communi' iuxta illud tercii Decretalium De Vita et Honestate 'Clericis Quoniam', ubi sic dicitur: 'statuimus, ut, ecclesiarum vestrarum proventibus, facultatibus et expensis diligenter inspectis, certum valeatis in eis ponere numerum clericorum, et statuere, ut bona ecclesiarum veniant in commune'; et tricesima altera dist. 'Preter Hec', ubi sic: 'precipientes statuimus, ut presbiteri, diaconi et subdiaconi, qui obedientes predecessoribus nostris castitatem servaverant, iuxta ecclesias, sic oportet religiosos clericos, simul manducent et dormiant, ut quidquid ecclesiis competit, hoc simul habeant'. et simile habetur duodecima quest. prima 'Necessaria' et De Consecracione dist. quinta 'In Omnibus'. nec valet dicere, quod hoc solum competit regularibus et religiosis ut monachis, quia omnes clerici debent esse regulares et

2 pociores *D* 7 summe *D* 12 vita et honestate B^1 *in marg. iteravit* 15 in eis ponere AB^c eis imponere *CD* 17 XXXII *scripsi, quia Decretum sic testatur* 33ª *codd.* 18 hic B^c hoc *CD* 19 precessoribus *A, quod* A^1 *addito in marg.* de *in ceterorum lectionem emendari voluit* 20 sic *radendo correxit ex* sicut *A* sicut B^cC

5 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 37 C.* XII *q. 2 pag. 696* 10 *Card. Host. Summa Aurea (ed. Lugdun. 1588) l. III De Vita et Honestate Clericorum pag. 162^d* 8 *cf. ex. gr. De Civ. Dom. II pag. 15; 21; 70 et in multis aliis; III pag. 193; 201; 216 sqq. et saepe alibi* 12 *cf. C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) lib. III c. 9 Tit. I pag. 450—451* 17 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXII (§ 2) pag. 118* 23 *cf. ibid. (Decr. II pars) c. 3 C* XII *q. 1 pag. 677* 24 *cf. ibid. c. 34 Dist. V (De Consecr.) pag. 1421*

religiosi secundum quandam excellenciam in comparacione ad laicos.

item Hostiensis recitans hanc glosam sic loquitur: 'hoc nichil est, quia dicta Decretalis uniuersis episcopis dirigitur'. 'item si solum loqueretur de monachis, frustra statueretur, quod haberent omnia bona in communi', cum hoc observarunt, antequam statueretur, et Archidiaconus super tricesima altera dist. 'Preter Hec' sic loquitur: 'licet Bernardus videatur intelligere hec dicta tantum de religiosis, tu tamen dicas, quod intelligitur de non religiosis sive de non monachis, ut patet ex verbis textus'.

et ideo dixi libro quinto, quod non licet pure clerico pro tempore, quo est huiusmodi, civiliter dominari, cum debet vivere expropriretarie habendo omnia in comuni. licet enim sit de honestate, clericos collegiatos dormire, comedere et bona pauperum percipere in communi, ultimum tamen debet omni pure clerico convenire, etsi fuerit presbiter ruralis, heremita vel anachoreta. illa enim est religio apostolica, ut patet Act. primo et exponitur cap. undecimo quinti libri.

Nowadays there is no difference between the spiritual and the temporal lords

istud autem hodie est sic laxatum, quod vix discernes proprietatem abbatis sive episcopi a civilitate regis vel cuiuscunque secularis domini. et tantum sunt bona sua preclusa pauperibus.

unde Hostiensis sic solvit: 'dicit, quod prelatis datur

---

7 observant B^c 8 XXXII *scripsi auctoritatem Decreti secutus* 33[a] *codd.* 13 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg.* non licet clerico civiliter dominari 14 civili B^c 19 anaco[ta] AB^c anachorita C anachota D 22 discernens AB^c 26 dicit *radendo correxit D*

---

3 *Card. Host. Summa Aurea (ed. Lugdun. 1588) l. III De Vita et Honestate Clericorum pag. 162[d]* 7 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXII pag. 117 sqq.* 13 *cf. De Civ. Dom. III Summae librum quintum (cuius 18 priora capita Loserthius modo publici iuris fecit), cap. XII pag. 193* 20 *v. 14* 21 *cf. De Civ. Dom. III pag. 187, ubi JW in similem modum de decertatione inter apostolos facta, quis eorum maior sit, fusius disputat* 26 *ibid. pag. 162[d] paulo inferius*

facultas hec faciendi, sed non imponitur eis necessitas, quia papa hoc permisit, ideo non iussit'.

unde est multis ut maxima, quod, si papa scienter permittit aliquid, tunc est iustum. sed rogo sic loquentes, vigilanter attendere racioni. nonne constat, quod non sit evidencia sequele de Cristo, qui multa permittit scienter, que sunt valde iniusta? numquid sic loquentes volunt extollere hominem super deum nedum fol. 80b || asserentes, quod non potest omittendo ex desidia peccare, sed ex inmensitate sue bonitatis nullum malum cum ipsa sinere? *and by a sophistical interpretation of Holy Scripture they try to hide this state of things*

item sicut Cristus permittit oppositum suo precepto secundum utramque naturam, sic et papa potest permittere iniusticiam precepto suo contrariam. quis ergo color, si papa scienter istud permiserit, tunc est iustum? ymmo addito, quod sufficiat istud corrigere, non sequitur de Cristo, igitur multo magis non sequitur de homine, qui potest torpendo delinquere.

item, quando isti pape istam comunicacionem statuerant, tunc fuit iusta, quia ex scriptura sacra autorizata in tantum, quod moderni doctores Decretorum dicunt, hoc esse de iure comuni et per consequens de iure poli.

cum igitur non subsit hodie racio iusticie contrarii, cum clerici sunt nunc plus mundo dediti, videtur, quod nunc sit eque racionabile, servare statutum de expropriacione bonorum ecclesie, ut tunc fuit. videtur enim omnino esse irracionabile, quod nuda omissio unius pape daret licenciam clerico ad vivendum civiliter vel proprietarie contra multa precepta stricta, fundata ex autoritate scripture. scimus enim, quia homo est pronior ad malum quam bonum, ideo ordinat lex, quod accusatus habeat multos fide dignos ad purgandum, sed sufficit vox propria ad accusandum eciam dando fidem ad sextum gradum notorie veritatis.

---

1 hec AB^c sic *C* hoc *D* 2 papa *correxit ex* propter *D* propter *ceteri libri* 17 igitur *om.* B^c 18 torpendo *C, correxit A* torpore B^cD 28 exproprietarie *D deleto* ex

quomodo igitur non darent testimonia positiva multorum paparum maiorem fidem in ordinacione non suspecta de sapore peccati, quam omissio unius pape, sub quo incepit esse licitum, clericos vivere civiliter, ut modo fingitur?

videtur enim, cum ecclesia sit pronior ad malum laxando religionem, quam Cristus instituit, et declinando ad seculum, quod data omissio non daret licenciam clero sic vivere. tunc enim dispensassent aliqui pape posteri viva voce. hoc enim debet credi ut proximum per se notis, quod nemo dispensat, ordinat vel iustificat aliquid contra deum, quia, cum ipse habet principatum in omni tempore, tunc foret contrarius sibi ipsi. ideo vere dicit Archidiaconus super tricesima altera dist. 'Ad Hec', quod notorius fornicator non est principaliter suspensus a canone, sed a deo.

The appropriation of parish churches by the orders is not to be justified by any law

ulterius quantum ad materiam de appropriacione ecclesiarum parochialium religiosis, sacerdotibus prohibitis predicare, dicetur diffuse alias, si deus voluerit.

pro nunc autem dicitur, quod non subest potestati dei vel hominis, ordinare tales appropriaciones, nisi ad expropriacionem civilem et comunicacionem bonorum ecclesie. nec potest quis ordinare alium ad faciendum officium subtrahendo ab eo servicium. tales, inquam, appropriaciones, dispensaciones et correpciones negligentes omissiones possunt ad tantum continuari in ecclesia, quod vocatus clerus ffiat maxime secularis et per consequens vocata laica ffiat ante, quia ex fide, qui-

2 ordinacione *correxit A* 6 cum *ACD* ut B^c 13 D^5 *in marg.:* Archidiaconus 15 suspensis B^c 17 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* de appropriacione ecclesiarum parochialium religiosis 23 faciendum *correxit A* 25 appriaciones B^c, *omisso compendio* correpcionis *ACD* 27 secularis *omiserunt CD, addiderunt in marg.* C^2D^1 per consequens vocata *A* pars *(in correctura)* consequens B^b pars *(tum sequitur rasura)* vocata *C* pars consequens (consequens *expunctum)* vocata *D* 28 ante *correxit D*

14 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXII pag. 117* 19 alias: *cf. Pol.Works, De Nova Praev. pag. 131 sqq.; Unpr. Engl. Works pag. 97; 116; 190; 223; 236; 518 et saep.*

cunque propinquius secutus fuerit Cristum in moribus, hic est maior.

quarto et ultimo arguitur contra dicta per hoc, quod, observata regula apostoli de quindecim supradictis con- fol. 80c dicionibus episcopi, non inveniretur materia || ordinandi presbiteros, ymmo multe partes regule apostolice videntur irracionabiles sibi ipsis atque Decretis contrarie, non igitur observande. assumptum probatur multipliciter in processu.

The priest receives his true ordination not from the bishop, but from God

sed dicitur ut supra, quod de maturiori materia debet esse ordinantis eleccio et deficiente omnino aptitudine materie ordinacio clerici debet deficere, quia certum est, quod nullus episcopus ordinat clericum, nisi prius deus ordinet.

nec potest deus inducere formam huiusmodi, nisi prius saltem naturaliter materia disponatur. ideo a primo, nullus ordinat sacerdotem, nisi deus prius ipsum habilitet.

The church would be better off without such clergy

ideo, ut sepe dixi, melius foret, ecclesiam militantem omnino carere clero convivante, vivendo sub regimine triumphantis ecclesie, quam duci sic per presbiteros viciosos dicente Decreto quadragesima nona dist. sub

---

3 *A² in margine miniavit* contra dicta arguitur 10 *A¹ in margine super. cum signo marg. glossavit* episcopus non ordinat sacerdotem. nisi prius ipse deus ordinat Et mali sacerdotes multum nocent ecclesie 17 primo (? posito) *A* 20 convivante *de recta lectione librarii dubitasse mihi videntur:* convivante *A*, (? 9m̃ace) *B^c*, (? 9m̃ante) *C* conviante *D*

---

4 *cf. cap. XXII pag. 183 sqq.* 17 *cf. de hac JWi thesi Polem. Works pag. 258* 19 *De Tripl. Vinc. Amoris (Polem. Works) cap. IX pag. 193: nec dubium, quin secte fratrum non obstante sqq.; 260; 29; 304; Dialog. (ed. Pollard) pag. 34; 49: et sic . . . salubre foret ecclesie, quod non forent papa vel aliqui cardinales, quia episcopus animarum Jesus Christus cum servis suis fidelibus longe melius sine papa et prelatis aliis regeret ecclesiam militantem. Trial. pag. 431 (Supplementum Trial. cap. V); lib. IV cap. XXXII pag. 360: Sed eia, milites Christi, abjicite prudenter sqq.; De Dom. Div. cap. XXVII pag. 198* 22 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) D. XLIX in principio pag. 175*

autoritate Gregorii: 'solicite formidandum est, ut, qui placare iram posse creditur, hanc ipse ex proprio reatu mereatur. cuncti enim liquido novimus, quia, cum is, qui displicet, ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur. qui igitur desideriis terrenis astringitur, caveat, ne districti iram iudicis gravius accendens, dum loco delectatur glorie, ffiat subditis autor ruine. solerter igitur se quisque meciatur, ne locum regiminis assumere audeat, si in se vicium adhuc dampnabiliter regnat, ne is, quem crimen depravat proprium, intercessor fieri appetat pro culpis aliorum'. quot credimus post dotacionem ecclesie tam religiosos quam curatos sitire honores atque mundi dominia!

for Regulars and parish priests thirst for wealth and honour,

et cum secundum Gregorium oracio talium nocet dotantibus, patet, quam spissim nominetenus sacerdotes obsunt ecclesie. unde quasi per se notum fideli accipitur, quod oportet, omnem presbiterum esse sine crimine et per consequens esse irreprehensibilem a mortali, quia aliter noceret sibi et aliis.

sed obicitur per hoc, quod nemo sine crimine vivit, cum necessitamur peccare continue. item secundum apostolum Gal. secundo beatus Petrus post missionem spiritus sancti fuit reprehensibilis et per consequens indigne occupavit summum sacerdocium.

hic dicitur, quod crimen famosius accipitur pro mortali notorio, comuniter pro quolibet mortali peccato,

9 adhuc *correxit A* ad hoc B^aCD 15 quam *int. lin. add. A* 18 esse *inter lineas add. A, omiserunt* B^cCD 20 B^2 *in margine sine signo marg. notavit* crimine, *quod ni fallor, ad* mortali *addi voluit* 23 indigne: *explicit fol. 402 cod. B; in margine infer. folii B scripsit* hic notatur, quod beatus Petrus post missionem spiritus sancti fuit reprehensibilis secundum apostolum ad Gal. 2° 25 B^3 *in margine iteravit:* hic dicitur, quod crimen famosius accipitur pro mortali notorio, 2° accipitur pro quolibet mortali peccato, sed largissime sumitur pro quolibet delicto, et patet 25ª dist. 'Unum', ubi et ex autoritate Ieronymi, quod idem est, episcopum esse irreprehensibilem et sine crimine 26 comuniter *correxit A* *D in marg.:* crimen C^2 *in marg.:* crimen accipitur tripliciter

22 *v. 11 sqq.*

sed largissime pro quolibet delicto, ut patet vicesima quinta dist. 'Unum', ubi docetur ex autoritate Ieronymi, quod 'idem est episcopum esse irreprehensibilem et sine crimine', et post prosequitur Decretum secundum exposicionem doctorum explanans equivocacionem de crimine, et quomodo omnis episcopus debet esse sine crimine mortali, ut in patria sit omnino sine crimine. 'nomine criminis', inquid Decretum, 'quodlibet peccatum intelligimus, sed res pene contra naturam est, ut sine peccato aliquis sit. ideo talis eligatur, comparacione cuius ceteri grex dicantur'.

while the true priest is he who is without, deadly sin

verum est itaque, quod omnis sacerdos debet esse sine peccato, sed sub pena amissionis sacerdocii sine mortali, ut Petrus fuit reprehensibilis pro veniali, sicut quilibet est, qui in aliquo deficit facere, quod debet, fol.80d sed precipue curatus, qui a sanctitate || vite deficit aut corripere negligit.

unde Decretum ex autoritate Gregorii declarat et per illud Levitici vicesimo primo: l o q u e r e a d A r o n etc., quales sacerdotes debent iuxta sensum misticum ordinari. h o m o, inquid, d e s e m i n e t u o p e r f a m i l i a s, q u i h a b u e r i t m a c u l a m, n o n o f f e r a t p a n e s d e o s u o, n e c a c c e d a t a d m i n i s t e r i u m e i u s. et statim subiungitur: s i c e c u s f u e r i t, s i c l a u d u s, s i v e l g r a n d i

2 ibi *CD* 4 secundum *correxit AC* post $B^c D$ 7 omnino sit $B^c CD$ 12 verum *C, radendo correxerunt* AB^c verbum *D* non *(expunctum)* est *A* 14 irreprehensibilis *expuncto* ir B^c 16 A^1 *in margine infer. folii 81ᶜ glossavit* Crimen causatur pro mortali, quilibet sacerdos sub perdicione sacerdocii tenetur esse sine crimine et supra de eodem. *in marg. super. fol. 81ᵈ* Qualis debet esse sacerdos 18 et *om. CD* 19 primo 21 B^c primo *(expunctum)* 21 *A* 21. *cui lacuna praecedit D* 21 *C* 19 aron etc. AB^c aaron etc *C* aaron eciam *D* 20 B^4 *in margine glossavit* hic notatur. quales sacerdotes debent esse. quia mundi et sine macula tam in corpore quam in anima

1 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 3 Dist. XXV pag. 92* 4 *cf. ibidem: quod autem sine crimine sqq.* 8 *cf. ibidem § 2: nomine autem criminis quodlibet sqq.* 18 *cf. ibid. c. 5 Dist. XXXIII (Friedberg, Lehrb. d. kath. u. evang. Kirch. R.[5] pag. 151)* 19 *v. 2 sqq.*

vel parvo aut torto naso, si fracto pede, si mancus vel gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore vel ponderosus.

cecus quippe est, qui lumen superne contemplacionis ignorat, qui temporalium tenebris oppressus temporalia plus conspicit ac diligit quam eterna.

The qualities of the priest in the old testament allegorised

claudus vero est, qui, quo pergere debeat, videns retractus ex peccato desidie a progressu in via virtutum torpescit. unde primo Reg. secundo dicitur: pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent, et Ebr. duodecimo: remissas manus et dissoluta genua erigite et gressus rectos facite pedibus vestris.

parvo vero naso est, qui a discrecione bonorum et malorum deficit. virtutes namque cum suis genitis sunt anime ut odores et vicia ut fetores. ille autem habet nasum grandem aut tortum, qui nimis alte vel vite sancte contrarie subtiliat in materia virtutis vel vicii. prodest quippe habere magnam discrecionem virtutum, que sint in opere practizate. ideo Cant. septimo de ecclesia dicit Salomon: nasus tuus sicut turris, que est in Libano.

magnanimus quippe odorat bella virtutum et eminenciam vite virtuose discrete ascendit. ille autem habet fractum pedem vel manum, cuius affeccio vel operacio ad temporalia declinatur sic, quod viam domini vel opera virtutum omnino facere non delectet.

gibbus est, quem terrene solicitudinis pondus habi-

2 albiginem B^cD 3 impetigionem *expuncto* o *A* impetiginem B^cC; *D, qui tertio* i *superscripsit* o 5 *D in margine:* cecus 8 *D in marg.:* claudus vero *ACD* quoque B^c est *(delet.)* est *D* quo AB^cC primo *D* pergere *C* pergre *A, (?) D* peregere B^c 10 20 *codd. (? 2°)* 15 *D in margine:* parvo naso naso *correxit* B^c, *in margine iteravit* B^1 18 nasum *correxit* B^c, *in margine iteravit* nasum, *quod vix legi potest.* B^1 grandem nasum *D, sed lineis superscriptis mutavit in* nasum grandem 20 sint *correxit A*

10 *I. Sam. 2 9* 12 *v. 12—13* 19 subtiliare *verbum transitivum a subtilis: subtilem reddo, extenuo* 21 *v. 4*

tualiter deprimit, de quibus dicitur Ps. sexagesimo nono: dorsum eorum semper incurva. de qua adhesione pavimento psalmista conqueritur Ps. tricesimo octavo: incurvatus sum et humiliatus sum nimis. hii non considerant, quomodo omnes sensus fundantur in capite, quod in homine solo erigitur versus celum, quia tota operacio animalis hominis debet fundari in racione, que debet se ad sapiencialia semper erigere.

lippus vero est, cuius ingenium opera carnalia fluxu lubrico confundunt et in sensum reprobum caligare faciunt, cui Apoc. tercio dicitur: colirio unge oculos, ut videas, hoc est, intencioni vel ingenio mixturam bone operacionis, devote oracionis et sancte contemplacionis adiunge.

albuginem vero habet in oculo, qui lucem veritatis sine arrogancia, quam diabolus infigit, videre non sinitur. tales enim dicentes, se esse sapientes, stulti facti sunt, quoniam nigredinem pupille albor pharizeorum preoccupat.

iugem vero habet scabiem, cui carnis petulancia pruriens adheret continue.

impetiginem habet in corpore, qui avaricie macula decorem membrorum i. e. operum dilatando deturpat, quia prima
fol. 81a Thym. sexto: radix omnium malorum || cupiditas.

ille autem dicitur ponderosus vel hermosus, qui ab opere extrinseco nephando luxurie se preservat, sed pravis cogitacionibus et affeccionibus usque ad genitalia descendentibus pregravatur in tantum, quod quandoque ex habundancia cordis hernia spiritualis prorumpit in vocem scurilem et lubricam.

1 LXVIII° *codd.* 3 XXXVI° *codd.* 5 sensus *corr.* B^c 15 videre *(quod delevit)* infigit *A* 17 quon. *C, in corr. A* quia B^cD nigredinem *correxit* B^c albor *primam partem vocis correxit* B^c, *in margine* al B^1 18 pruriens *bis D, sed alterum expunxit* 23 ponderosis B^c 25 affectacionibus B^c 27 hernia *in exitu correxit C* hernici AB^cD

1 *v. 24* 3 *v. 7* 10 caligare = *obscuratum esse; apud medicos de vitio oculorum dicitur* 11 *v. 18* colirium (κολλύριον) *unguentum oculorum significat* 16 *cf. Rom. 1 22* 18 iugis *idem ac continuus, perpetuus, perennis* 20 impetigo *significat summae cutis asperitatem cum squamis et turfuribus, et ita dicta est, quia corpus impetit scabei instar* 22 *v. 10* 23 hermosus *idem as incultus* 27 hernia = *castratio vel tumor in scroto (german. Bruch als Leibesschaden)*

sacerdos itaque habens has undecim maculas vel aliquas earum offert panem pollutum, inficiens gregem suum, quia, sive oraverit sive celebraverit vel quodcunque bonum de genere fecerit, cum demeretur sibi continue, non video, quomodo subditis mereretur. et cum opus suum non possit esse neutrum subiectis suis, videtur, quod oves suas continue inficit vel retardat. unde Gregorius diluere profecto aliena delicta non valet, quem adhuc propria devastant. sicut enim caritas incipit a se ipsa, sic et meritum.

constat tamen, quod per accidens occasione accepta contigit, peccatum prepositi sicut quodcunque malum proficere, sed loquimur de per se profectu vel merito, quod ex dei beneplacito et natura bonitatis moralis faciendum est, cuiusmodi non est aliquod opus presbiteri, quod non perficitur caritate.

nec est color, si peccator per accidens michi proficit, tunc debeo appetere, quod sic agat, cum profectum peccati, qui est maior dampno suo, debemus appetere, sed ipsum peccatum in se penitus detestari.

possunt autem omnes condiciones presbiteri reduci ad quindecim vel quemcunque alium numerum, cum virtutes singule sint connexe.

The right bishop, dead to the world, watches over his flock with thousand eyes

unde satis est episcopo secundum Crisostomum, quod vigilet continue et sit cum carne et seculo crucifixus. unde secundum Crisostomum episcopus debet habere mille oculos, ut, si uno dormierit, alio vigilet ad custodiam gregis sui. modo vero vertitur in proverbium, quod episcopus habet mille oculos ad nocen-

6 suis *C, in margine add.* A^1 *om.* AB^cD 8 diluere *C, correxit A* deluere B^cD 22 ad quindecim ad quindecim *A, sed delevit vocubala iterata* ad quindecim ad undecim vel B^c ad 25 ad 21 vel *C* ad 15 ad 11 vel *D* 24 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* Sacerdotis condiciones qindecim 25 et seculo *C; A, qui* et *correxit* a seculo B^cD

1 *cf. supra pag. 256* 7 *cf. Opp. Ser. I 75 pag. 630* 9 *cf. ea, quae de hoc proverbio apud Anglos hucusque usitato supra dixi pag. 199* 22 *cf. supra pag. 183 sqq.* 24 *haec verba Chrys. et libro et capite in incerto relictis nusquam in illius opp. inveni; fortasse JW in mente habuit In Joh. Homil. LX, cf. Opp. S. Gr. 59 pag. 328 sqq.*

dum. crucifixio vero pertinens est ligacio affeccionis et operis, ut ob amorem crucifixionis Cristi non prosiliant in secularia desideria vel actus carnales. *funes* autem vel clavi, quibus cristianus affigitur isti cruci, sunt caritatis vincula a trinitate prodeuncia, profundabiliter usque ad infimam creaturam, latitudinaliter secundum extensionem mundi et numerum causatorum, sed longitudinaliter secundum duracionem creaturarum a mundi principio in eternum. qui enim cruciat se cum carne et mundo alligans pedes et manus interioris hominis, ne evagentur, sed fingantur transversaliter in amore istorum, secundum gradum, quo naturaliter sunt amanda, manet, quamdiu durat, ex eis penalitas cum eis reciproce crucifixus. totum namque mundum cum carne hominis possunt sancti gemere, quousque sint posita in sua ultima perfeccione pro die iudicii, ut patet per beatum Ambrosium, epistola tricesima quarta exponentem illud apostoli Rom. octavo: omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc, et probat hoc de sole et luna et ceteris.

ulterius dicitur, quod assumitur impossibile de irracionabilitate vel repugnancia textus apostoli cum qualibet veritate, cum sit scriptura sacra, cum qua nec papa *Even the pope is bound by Holy Scripture,*
fol. 81b nec angelus de | celo poterit dispensare, ut patet vicesima quinta quest. prima 'Sunt Quidam', ubi dicitur:

1 crucifixio *CD* crucifixo B^c; *A, sed litterae* o *superscripsit A* i 3 '*funes*' *scripsi* ffimes *C* fimes *D* simes *(?) A* penes B^c 4 *hic* D^3 *in marg. figuram quandam quattuor lin. transversalibus effectam* ⌗ *posuit, iuxta quam* 1 *invenitur; quid significet, haud scio* 5 A^1 *in margine notavit* vincula karitatis sed *correxit A* 14 mundum *in correctura A* 15 sint B^cC; *A, sed in margine* A^1 *posuit cum sig. marg.* fuit *(?)* 17 21ª *codd.* 19 sole luna B^c 22 repugnancia *primam partem vocis correxit in loco raso A* *hic in cod. Oxoniensi propter membranae scissuram non pauca deesse apparet* 24 A^2 *in marg. super. glossavit* Papa non potest dispensare contra apostolum nec contra aliam sanctam scripturam

16 *cf. Opp. Ser. I 16 pag. 1075—1076* 18 *v. 22*
25 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 6 C XXV q. 1 pag. 1008*

as it is infallible and the necessary standard of truth

'si papa, quod docuerunt apostoli et prophete, destruere, quod absit, niteretur, non sentenciam dare, sed magis errare convinceretur', quia, cum scriptura sit infallibilis et necessaria regula veritatis, hoc foret autorizare falsitatem et sic mendacium. unde nemini licet scripture sacre sentenciam abrogare, ut palam patet vicesima quinta quest. prima. idem scribit papa *Leo*: 'que ad perpetuam generaliter ordinata sunt utilitatem, nulla commutacione varientur, nec ad privatum trahantur comodum, que ad bonum sunt comune prefixa'. sed quid foret tale, si non regula apostoli de condicionibus sacerdotum?

et hinc ostendi, tantum robur autoritatis esse in scripturis, sicut et dicunt quotlibet canones, ut vicesima tercia quest. quinta 'Quid Ergo', ubi ex autoritate Ieronymi probatur, quod 'deus non iudicabit bis in id ipsum in tribulacione', quia scriptura divina dicit hoc Naum primo: 'si igitur post plenam penam puniti postea puniuntur, scripture menciuntur, quod dicere nefas est'. et idem patet vicesima prima et vicesima altera dist. per hoc igitur probatur, quod quelibet pena temporalis debet accipi cum contricione voluntaria pro mortali, quia tunc deus non puniret eternaliter, eo quod pena contricione interpolatur, et sic bis puniret, et aliter foret una continua pena perpetua.

---

4 necessarie B^cCD regula *omiserunt* B^cDC; *A, sed in margine addidit* A^1 6 palam *corr. A* paleam B^cD 7 '*Leo*' *scripsi, quippe quem Decretum testetur* Hillarius *codd.* 10 confixa B^c 13 veritatis *(expunctum et deletum)* autoritatis *A* 14 dicunt *A* debent *(?)* B^cCD 15 ergo *scripsi, auctoritatem Decreti secutus* igitur *codd.* 17 A^1 *in margine addidit* deus nec iudicat nec punit bis in id ipsum 18 post *radendo corr. A* 20 20ª et 21ª *codd.* 24 interpellatur *(?) A*

---

6 *cf. ibid. c. 8 pag. 1009: quod contra euangelicam uel propheticam uel apostolicam doctrinam actum fuerit, nequaquam stabit, et quod ab infidelibus uel hereticis factum fuerit, omnino cassabitur; cf. etiam ibid. c. 6 et c. 3 pag. 1007* 7 *cf. ibid. c. 3 pag. 1007* 11 *cf. supra pag. 183* 14 *cf. ibid. c. 6 C.* XXIII *q. 5 pag. 931* 18 *v. 9* 20 *cf. C. I. C. I pag. 843—860*

Three objections: 1. Can the church release the priest from the vow of chastity?

sed arguitur tripliciter contra regulam apostoli supradictam.

primo igitur obicitur, quod oportet secundum apostolum et quotlibet leges, quod omnis episcopus sit pudicus, sed cum pudicicia potest ecclesia dispensare. ideo potest idem cum condicionibus aliis, quas ponit apostolus. nam tricesima prima dist. ostenditur ex scriptura, quod licet sacerdotibus uxorari. unde in fine sic colligitur: 'hoc autem ex loco intelligendum est, quod orientalis ecclesia, cui septima sinodus regulam vivendi prescripsit, votum castitatis in ministris altaris non suscepit.'

unde Stephanus papa ait: 'aliter se habet Orientalium tradicio ecclesiarum, aliter huius sancte Romane ecclesie. nam eorum sacerdotes, diaconi ac subdiaconi uxoribus copulantur, istius autem ecclesie vel occidentalium nullus sacerdotum a subdiacono usque ad episcopum licenciam habeat coniugium sorciendi'. cum igitur locorum differencia, complexionis fragilitas, deaccepcio sive prescripcio non excusat, quin pari evidencia, qua carnalis copula alicui sacerdoti sit licita et cuilibet vel e contra, videtur, quod omnis sacerdos vel nullus tenetur esse agamus.

hic dicitur ut libro quinto capitulo *primo*, quod omnes

---

1 *A*[1] *in margine minio:* Contra dicta   4 *D*[3] *hunc locum in marg. figura manus ad lineam adpicta praeter cetera notari voluit*   10 septima *in corr. D*   *A*[1] *in marg. notavit* synodus septima; *praecedit rasura*   13 orietalium *compendio omisso B*[c]   17 sacerdotis *in fine correxit C* sacerdotum *in exitu corr. D*   *hic foramen illud membranae, de quo supra dixi pag. 259*22*, revertitur in aversa charta cod. Oxon.*   18 sociandi *(expunctum)* sorciendi *A* sorciandi *D*   24 5° cap.. *sequitur locus vacuus (quem explevi) AD*   5° 6° cap. *B*[c]

---

6 *cf. supra pag. 183 sqq.*   7 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1; 2; 4; 10; 12; 13; 14 Dist. XXXI; c. 3; 7; 14 Dist. XXXII*   9 *cf. Dist. XXXI c. 13 pag. 115*   10 *cf. ibid. c. 14 pag. 115*   13 *cf. ibid. c. 14 Dist. XXXII* Stephanus IX *papa sedit ann. 1057—1058*   24 *cf. De Civili Dominio lib. III (i. e. liber quintus Summae, cuius priorem partem Loserthius brevi ante in lucem edidit) cap. 1 pag. 5: oportet omnem christianum profiteri tam anime quam corporis castitatem sqq.*

In the apostolic church the priest was the husband of one wife

clerici, sicut et omnes homines tenentur servare castitatem, cum omnis fornicacio sit mortalis. in primitiva tamen ecclesia ordinati sunt coniugati monogami in episcopos, qui comuniter continenter vixerant ex consensu, et sic continuata est talis copula in orientali cristianismo usque hodie.

sed ut dicitur capitulo 'Quoniam', oportet eos, qui altari ministrant, in tempore oblacionis sanctorum continentes esse in omnibus. nec video, quin licet dispensare ubique terrarum cum uxoratis, quando non sunt alii tam habiles graduandi, ut maneant sacerdotes cum uxore desponsata, virgine et filiis.

Chastity and matrimony do not contradict each other

sed oportet, omnem sacerdotem ubique terrarum et semper servare castimoniam, licet per vices debitum uxori reddiderit. que, queso, racio, quod in confinio cristianismi in una villa sint licite presbiteri uxorati et in villa proxima non liceat permittere, || presbiterum (fol. 81c) coniugari. numquid credimus, minus malum fuisse, coniugatos literatos et castos gubernacioni ecclesie et domus sue nitentes stante coniugio ordinari presbiteros, quam nos extra matrimonium post votum continencie cognoscere omne genus mulierum ut meretrices, coniugatas atque viduas et virgines, ymmo proprias filias spirituales? primum quidem est malum racione imperfeccionis, qua vir serviret uxori nimis carnaliter, ut in sacerdocio contrahat tam altum spirituale matrimonium cum sponso ecclesie, sed non videtur sapere mortale ex natura rei, dicente Decreto tricesima prima dist.: 'ut',

5 *A*[1] *in margine infer. cum sig. marg. glossavit ad hunc locum* de coniugatis sacerdotibus et de ecclesia orientali 20 nitentes *A*[2] *in margine emendando addidit* intentos *B^cCD, A in textu* tante *B^c* 23 atque viduas *C om. B^cD; A, sed A*[2] *in marg. addidit* 24 inperfeccionis *C* perfeccionis *B^cD; A, sed* in *inter lineas addito emendavit A*[1] *B*[2] *in margine sine sig. marg.:* huius

7 *cf. C. J. C. I ibid. c. 13 pag. 114* 28 *ibidem (Decr. I pars) c. 11 Dist. XXXI pag. 114*

inquid, ex hiis autoritatibus apparet, sacerdotes uxoribus, quas in laicali habitu vel minoribus ordinibus constituti sibi legitime copularunt, necessaria sibi ministrare, debita reddere, nec non valent'. sed absit, ex istis credere, quod liceat episcopo vel diacono, extra matrimonium cuiquam conmiscere vel extunc de novo contrahere vel bigamum in presbiterum ordinari vel presbiterum cum presbiterissa die, quo celebraverit, conmisceri. cohabitare possunt et sacerdos uxori et filiis de vite necessariis providere.

sic enim creditur de quibusdam apostolis uxoratis, postquam sunt facti episcopi.

Therefore a priest may marry

aliis autem videtur, quod licet sacerdoti tali pro oportuno tempore uxori debitum reddere, ymmo in loco occidentalis ecclesie, ut posito, quod grecus episcopus coniugatus veniat Romam cum uxore et liberis, tunc sicut in Grecia sacerdocium et coniugium sunt idem subiecto legitime, sic, ubicunque sacerdos migraverit, dum non peccaverit aliunde. locus enim non per se inficit neque sanctificat.

michi autem videtur, quod omnis sacerdos coniugatus debet abstinere a carnali connubio nec presbiterari, antequam deobligetur quoad reddicionem debiti, sicut episcopus coniugatus debet seiungi a plaga cristianismi occidua quoad cohabitacionem cum sua uxore, si inde occasione data scandalum generetur. —

2. Why is avarice and luxury not punished by the church just as well as unchastity?

secundo principaliter arguitur contra textum apostoli et Decreta per hoc, quod apostolus eque vel plus prohibet cupiditatem presbiteri sicut luxuriam, et non eque puniuntur dicta peccata eo, quod actus connubii sit sacerdoti in Oriente licitus, cupiditas autem ubique illicita, et cum in ecclesia occidentali carnalis copula punitur

---

1 inquid. ex hiis auctoritatibus apparet AB^c inquid. apparet ex hiis auctoritatibus *C; D, sed lineis superscriptis mutatum in ordinem codd. AB* 7 bigamum *in correctura A* bigamiam *D, sed correxit* D^2 *in margine* bigamum 8 celebraverant *(?) D* 18 subiecto *vitiose breviavit* B^c, *emendavit in margine* B^1 *addito* subiecto 21 D^2 *in marg.:* Nota opinionem propriam illius doctoris

acutissime in presbitero et non cupiditas, ymmo laudatur a populo. et videtur ex permissione pape hoc scientis, quod dispensatum est cum avaricia sacerdotum.

Either of them is a deadly sin

hic dicitur, quod tam cupiditas quam luxuria prohibetur generaliter, cum omnis talis necessario sit mortalis, actus tamen connubii in matrimonio est licitus et meritorius concomitans castitatem, ut patet.

de punicione vero luxurie sacerdotum signate sunt libro quinto capitulo . . . cause multiplices, quarum alique sonant in laudem perfectorum et alique in eorum vituperium. sed quod cupiditas non sic punitur, est, vel quia punitores sunt in eadem dampnacione cupidinis, ideo eru||bescunt dampnare manifeste cupidinem, cum eam (fol. 81d) publice coniugarunt; vel secundo, quia videtur, cupidinem non sic perturbare rempublicam sicut luxuriam, quin pocius edificare ecclesiam; vel tercio, quia cupiditas est venenum in mente absconditum. ideo eius cognicio est multis difficilior, cum non sit sensibilis sicut luxuria.

sed revera videtur michi, quod cupiditas sit peccatum gravius et plus nociva ecclesie. ideo sunt leges proporcionaliter aspere ad destruccionem cupiditatis ordinate. nam cupidus ut sic contra naturam est blasfemus,

---

7 castitate *AD* patet. *sequitur lacuna,* de *ACD* patet ca. 6º *(ambo in loco raso)* patet B^c 9 cº, *tunc post lacunam* cause *ACD* caº 8 *(8 in loco raso postmodum addidit aliquis)* cause B^c 10 perfectorum B^c, *omisit A, addidit in margine* A^2 prefectorum *CD* eorum in B^c 13 A^2 *in margine infer. fol. 81*^{c} *notavit* arguitur contra dicta de dispensacione pape contra apostolum cupidinem manifeste B^c, *sed lineis superscriptis mutatum in* manifeste cupidinem 14 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* Cupiditas est nocivior quam luxuria. *paulo infra eadem manus:* sed quare non sic punitur sicut luxuria 21 cupidinis B^cC 22 sic contra *C* sic est contra B^c sic est (est *expunctum)* contra *D* sic est (est *linea delet.)* contra *A*

---

9 cf. De Civ. Dominio lib. III (i. e. liber quintus Summae) cap. 1 pag. 15, sed dubito, an turpes sacerdotum mores, hoc loco recitatos, JW in animo habuerit causas, in libro quinto Summae a JWo prolatas, conferre non potui, quia altera pars libri hucusque publici iuris non facta est

cum secundum esse, quod preter naturam habet, plus diligit, et sic contra naturam ipsam constituit deum suum, dicente apostolo Eph. quinto, quod a v a r i c i a e s t y d o l o r u m s e r v i t u s, sed diligere astrum vel hominem non tantum exorbitat a natura. unde Decretum quadragesima septima dist. 'Sicut Hii' satis acute invehit contra clericos possessionatos sub autoritate Ambrosii, ostendens, quomodo avaricia habet artem nequissimam, occupacionem turpissimam et excusacionem callidissimam. 'avari', inquid, 'per insaniam mente translati sunt, ut sepe non res ipsas, sed passionis sue fantasias vident'. nam 'vinculis cupiditatis astricti aurum et pecunias sompniant in oculto, et calculando pecunias plus quam mandata decalogi gracius intuentur ipsas quam celum, in tantum, quod ipsa oracio ad dominum aurum querit. ars autem eius est fraus et usura. sacietatis autem avaricie non est finis, sed ait avarus: quid iniustum est, si, cum aliena non invadam, propria diligencius servo? o impudens dictu! propria dicis, que ante nativitatem tuam comunicata fuerint seculo, quando in hanc ingressus *es* lucem, quando de ventre matris existi? quibus, queso, facultatibus, quibusve subsidiis stipatus ingressus es mundum? proprium nemo dicat, quod est comune, quia plus, quam sufficeret sumptui, violenter optentum est. numquid iniquus est deus, ut suis non equaliter distribuat, ut prodest, vite subsidia? nam ut tu experireris benignitatis dei insignia, voluit, ut tu esses effluens et habundans. aliis vero denegat temporalia et egent, ut per virtutem paciencie coronentur. tu vero susceptis dei muneribus et in sinum tuum redactis nichil

and more than the marriage of the priest it hinders the welfare of the church

---

15 dominium B^c 16 *inter* eius *et* est *locus abrasus D* sacietatis *C* sacientis (*?* sacietatis) AB^cD 17 fraus (*? expunctum*) finis *D* 20 fuerint *correxit* A^2 *in margine* fuerunt *C* sunt *ABD in textu* ingressis B^c '*es*' *scripsi* est *codd.* 21 quomodo *A* 28 non denegat B^c 30 redactis AB^c reconditis et redactis *C* reconditis (*expunctum*) redactis *D*

---

3 v. 5 5 C. J. C. I (Decr. I pars) c. 8 Dist. XVLVII pag. 171

reputas agere iniquum, si iam multorum vite subsidia solus optineas. quis enim tam iniustus, tam avarus, quam qui multorum alimenta suum non usum, sed habundanciam et delicias facit? neque enim minoris est criminis, habenti tollere, quam, cum possis et habundas, indigentibus denegare. esuriencium enim panis est, || quem detines, nudorum indumentum, quod recludis', fol. 82a ut recitatum est capitulo proximo de tercia decima condicione presbiteri.

olim enim fuit pro regula, quod omnes clerici haberent omnia in comuni, de quibus acciperent parca vite necessaria, de quanto promovent ad suum officium, totum residuum distribuendo pauperibus.

of the state, the poor and the clergy

unde periculosior morbus est cleri, quod sic fastu seculi et questu temporalium sit infectus. hoc ipsum facinus nedum intoxicat sacerdotem, sed iniuriatur pauperibus et perturbat rempublicam, cum propter temporalia et honores insurgit totum bellum gencium et dissensiones ecclesie.

nec desunt pene per leges taxate, sed desunt, qui leges positas practizarent, quia secundum Archidiaconum avaricia excecat oculos prelatorum, sicut stercora yrundinum oculos Tobie cecaverant.

nec credatur, quod papa potest dispensare ex negligencia correpcionis cum avaricia sacerdotum, sed pocius minatur ruinam eorum et accumulat tormenta in populo.

deus enim cum scriptura sua taxat penas peccaminum proporcionaliter ad suam gravedinem.

et si non fallor, longe gravior est culpa avaricie

7 indumentum AB^cD vestimentum *C* 14 morbus est cleri *D* moibus *(expuncto* i *et superscripto* r) est cleri *A* est morbus cleri *C; B^c, sed lineis suprapos. mutavit aliquis (B^2) in* morbus est cleri 15 ipsum *A* namque B^cCD 16 facinus *CD* facimus *B^c; A, sed uno puncto subscripto mutavit in* facinus 22 oculos *ACD* animos B^c

8 *cf. cap. XXII pag. 198 15* 17 *cf. Polem. Works, Cruciata 590: propter honores mundanos et secularia dominia . . . contencio est exorta; De Cristo etc. pag. 688* 23 *cf. Tobiae 2 11*

quam culpa luxurie. utraque tamen perplexe fulsit alteram, avaricia tamen tamquam tyro primus generaliter excecans ecclesiam viam preparat ad mala alia, que sequntur.

ideo dicitur comuniter, quod, sicut pellis ovina scripturam non suscipit, antequam pili lane radicitus sint extracti, et post pori sint puteo calcis et humidi fetidi obturati, postea vero in lignis extensa suscipit abrasionem pigwedinis ad superscripcionem ultimum complementum, sic anima clerici non suscipit inscripcionem sapiencie sine digito dei, nisi pili affeccionis temporalium sint extracti et pori in fovea contricionis amare usque ad reputacionem stercorum obturati, postea vero terrestritati carnis et seculi crucifixi et siccati caritate solis iusticie, ferro verbi dei omnes affecciones terrestres vel carnales radicitus sint abrase. sic enim preparavit scriba summus membranam in suis apostolis, antequam eis legem suam inscripserat. —

3. Should not the church laws, as the more important factors for the realities of life, be preferred to Scripture laws?

sed tercio principaliter arguitur contra dicta, quod doctrina magis necessaria primitus est discenda, sed sacri canones, qui docent active regulare ecclesiam, sunt plus necessarii, igitur sunt primo omnium adiscendi.

et cum vix sufficit etas hominis, ipsos adiscere, videtur, quod de scriptura sacra non restat studium, vel, si sic, hoc foret secundum paucos theologos, qui possent fidem faciliter seminare. sic enim erit ecclesia quasi regina circumdata varietate, dum habet in se varium officium ministrorum, ut quilibet eorum instar mem-
fol. 82b brorum corporis || iuvet reliquum.

---

3 excecas B^c *compendio neglecto* 5 B^3D^5 *in margine:* Nota A^2 *in marg. infer. glossavit* Remedium clero contra avariciam 8 et postea B^c 11 sine A divine B^cCD 15 iusticie *correxit* B^c, *addidit* B^1, *sed vix legi potest* 19 per hoc quod B^c A^2 *in marg. notavit* arguitur pro canonibus 23 hominis: *incipit fol. 167a cod. D; in margine super.* D^5 *glossavit* nota, quod canones primitus sunt discendi 27 habet (? licet) B^c 29 A^2 *in marg. super. fol. 82b addidit* nota de Iure totum hunc processum

---

7 puteus = *fodina vel fovea (fossula)* 8 fetidum: *quod foedet, male olet* 14 terrestrilas = *materia terrena*

The church laws draw their validity from Holy Scripture

hic dicitur, quod totum argumentum videtur michi utrobique verum assumere. nam verum est, quod sacri canones scripture sacre sunt maxime necessarii et primo omnium adiscendi, cum omnes alie regule sunt deo et ecclesie sue odibiles, nisi de quanto fundantur in scriptura sacra, et, ut patet ex capitulo proximo et fide catholica, scriptura sacra excedit omnes humanos canones in utilitate, in autoritate et subtilitate.

ideo cum non mediocriter errant, qui minus bonum magis bono preponderant, ut patet De Consecracione, dist. quinta, manifestum est, ut arguit canon et sepe recitatum est, multum errant sacerdotes, qui postposita lege divina insudant humanis legibus. iura autem canonica secundum magnam partem sui non sunt nisi abreviaria legis divine.

But 'the queen of learning' is now dishonoured and the church law more corrupt than even the heathen laws

ideo non recedunt a nomine theologi, qui compendiosius exhauriunt aquam sapiencie in suis rivulis vel impotentes ad radicitus atque subtiliter extrahendum aquam illam de fonte proprio. sed heu! domina scienciarum est conmixta cum spurio, cum nimis magna pars iuris canonici permixta sit cum tradicionibus gentilium, non secundum illam partem, quam lex nature edocuit, sed secundum partem, quam tradiciones et ambiciones humane docuerant, in tantum, quod lex canonica, que debet esse mere evangelica, occasione dotacionis ecclesie versa est in abiecciorem legem civilem quam leges gencium. et totum est ad inducendum, quod clerici debeant civiliter dominari.

oportet enim, quod leges mensurent dominia, et hinc ecclesiastici et decretiste ex eo, quod regula Cristi relicta mundum sapiunt, colant ex iure canonico civili-

---

6 et *om. D; C, sed idem addidit in margine* 7 et scriptura *B^c D; A, sed* et *linea delevit aliquis (? A¹)* *om. C* humanas *AD* 8 in *ACD* et *B^c* 16 theologie *A* 17 vel *A¹ in marg.* *omiserunt cuncti* 26 abiecciorem *radendo correxit B^c ex* obiecciorem 30 et *omiserunt B^c CD*

---

6 *cf. pag. 231* 10 *C. J. C. II c. 24 De Consecr. c. 24 Dist. V pag. 1418*

tatem gentilium, sentencia legis divine penitus derelicta, sic quod titulus de eleccionibus, de prebendis et de appellacionibus cum aliis, que contencionem sapiunt et lucrum seculi, extolluntur multipharie ultra nubes, sed theologia Decretorum docens, quomodo clerici debent vivere, censetur ut palea, cum tamen a principio non fuerint leges civiles, nisi ex habundanti ad habendum testimonium ab hiis, que foris sunt, occasionaliter introducte.

sed miror de perversione ista specialiter propter tria.

Civil law stands in contrast with the privileges and worldly dominion of the church

primo, quia lex civilis conmixta cum canone repugnat ut plurimum privilegiis et dominio, que vendicat dotata ecclesia. quomodo igitur adisceret legem illam tamquam autenticam, que in puncto, quod tantum ponderat, ita patule adversatur et reputatur heretica? nam secundum Augustinum, si scriptura in aliqua parte sui a veritate defecerit, quidquid aliunde dixerit, est suspectum. quomodo igitur arguerent legiste ab autoritate iuris infidelium, qui martirizarunt membra ecclesie, cum corpus illud iuris reputant omnino hereticum, iuri suo atque dominio contrarium?

item propter pertinenciam et necessitatem sacerdotum ad legem scripture ordinatum est, quod audiens per mensem ius civile vel artem medicine suspenditur. fol. 82c si igitur civilitas || permixta cum iure canonico sit tam legi Cristi contraria, sicut lex civilis vel Ypocratis, quare non forent studia illarum legum prohibita, ymmo eo pocius, quo introducta ex habundanti ad colandum leges ecclesie ipsas inficiunt?

---

7 fuerunt $B^c D$ 8 ab hiis *om.* *CD* 20 reputent *CD* dominio (? divino) *A* divisio *C*, *sed* C^2 *expunxit emendans in margine* dominio 22 sacerdotum *in fine radendo corr.* B^c, *add. in marg.* B^1 tum 23 est per mensem B^c, *sed* B^1 *in marg.* quod, B^2 quod audiens *addiderunt* 25 A^1 *in marg. super. fol. 82c glossavit* quare Iura humana deberent prohiberi 28 collorandum (?) *D* colorandum *(?) C*

---

16 *haec verba Aug. et capite et libro in incerto relictis nusquam in eius opp. inveni; in rem cadunt quae Aug. de ratione Srcipturae Sacrae tractandae egregie disputat Opp. XI 693; XII 754; IV 790; 806; 813; III 33 sqq.*

Therefore priests are forbidden to study it

videtur enim esse triplex causa, quare huiusmodi scienciarum studia prohibentur. prima, quia distrahunt a studio divine sapiencie; secunda, quia generant contenciones et lites contra legem regis pacifici, ut patet proximo capitulo de duodecima condicione episcopi; et tercia, quia doctrina magis necessaria est merito preferenda. nonne credimus, omnes has causas concludere, quod decretiste nostri non tantum intendant causis civilibus medulla sue sentencie pretermissa? tercia causa est, Cristus voluit suos clericos pure secundum legem suam, que est per se sufficiens, regulari, quomodo igitur auderet quis temere ad gravandum legem Cristi et alliciendum suos apostolos ad vitam contrariam civilitatem introducere?

Christ's law, which has made the apostolic church the prototype for all times, suffices for all clerical work

sufficit enim lex Cristi ad suscipiendum et distribuendum quascunque elemosinas, ad faciendum quascunque legitimas obediencias et ad faciendum quascunque ordinaciones ecclesie edificatorias. nonne credimus, apostolos omnia ista secundum legem ewangelii perfeccius complevisse, quam complentur hodie secundum tradiciones hominum introductas? ipsi enim non creduntur habuisse prelatum sive prepositum, nisi quem deus ex preeminencia laboris et humilitatis instituit, sed quilibet fuit obedienciarius dominus et servus alteri.

et sic sine contencione dignitatis primatus in honore quoad condicionem aliquam proximum preferebat, nec quisquam eorum cupivit post ascensionem primatum in alium, sed concórditer initentes legi capitis ecclesie

---

1 C^2 *in marg. glossavit* Nota triplicem causam, quare leges civiles prohibentur sacerdotibus 6 tercio *CD* 7 *hic* C^1 *in marg. figuram in speciem numeri* 1 *effectam posuit et lineam per eam duxit* 9 sentencie A^2 *in marg. emendavit* sciencie *cuncti* 15 cristi *om.* B^c 16 legitimas quascunque B^c, *sed lineis superscriptis mutata in* quascunque legitimas 17 et *om.* B^c 23 instituit *in fine correxit* B^c, *in margine* B^1 *add.* it scilicet *(?) D* sic B^c sed *C*, A^1 *in marg.* *om. A* 27 papatum *C*

---

5 *cf. cap. XXII pag. 197* 9 medulla. *proprie cervina, cerebrum = nucleus rei, flos, id quod optimum rei est*

studebant, quis eorum magis in humilitate et labore sic proficeret.

et sic concedo, quod expedit, multa adiscere iura canonica, sed primo omnium secundum illam partem, in qua expressius docetur lex ewangelica, et sic forent omnes decretiste pure, sed grossi theologi. et de quanto fuerint plures eorum secundum gradus sapiencie, quos deus eis instillaverit, de tanto iocundius procederet sancta mater ecclesia.

So far as the canonical law is founded on Holy Scripture it is useful and should be studied

sic enim ordinavit deus seculares dominos, artifices et operarios capere a suis sacerdotibus spirituales elemosinas et optentu earum gratanter refunderent elemosinas corporales, ut sic sint omnes theologi, cum sapiencia sit suprema perfeccio informans animam.

et sic, ut dicitur, omnes partes ecclesie quoad illam perfeccionem tamquam per se causam viacionis in veste stragulata et fimbreis aureis se iuvarent, et sic potest omne genus hominum cum quacunque occupacione legitima discere, ubi sit sapiencia; et per quam viam ad ipsam attingitur, a qua de quanto quis deviat, de tanto in deterioracionem se ipsum precipitat.

---

1 sibi B^cCD 3 multa *in exitu corr. A* multos B^cCD 17 stragulata efi *(alterum linea delet.)* et *A* 21 *A (vel* A^1*) in fine ultimae capituli lineae addidit* wen czyzozemczy. *duo verba bohemica, quae latine hunc in modum vertenda sunt: Procul este, peregrini!*

---

17 vestis *stragula vel* stragulata *significat pulvinum aut peristroma* (περίστρωμα) fimbreae *(fimbriae) sunt cirri, quibus vestes adornabantur*

Typis Julii Abel Gryphiensis.

JOHN WYCLIF'S

DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE

NOW FIRST EDITED FROM THE MANUSCRIPTS

WITH

CRITICAL AND HISTORICAL NOTES

BY

RUDOLF BUDDENSIEG
D.D. DR. PHIL.

THIRD VOLUME

Wyclif Soc. Pub.

LONDON
PUBLISHED FOR THE WYCLIF SOCIETY BY TRÜBNER & CO.
PATER NOSTER HOUSE, CHARING CROSS ROAD
1907.

JOHANNIS WICLIF

TRACTATUS DE VERITATE SACRAE SCRIPTURAE.

CAPITULUM VICESIMUM QUINTUM.

fol.82[d] || Ex istis colligi potest sentencia, quam sepe inserui, licet sit mundo odibilis, scilicet, quod licet laicis in casu tam subtrahere quam auferre bona ecclesie a suis prepositis.

The right of the state over the property of the church

---

4 *B^c in marg.:* Nota   *A^2 in marg. super. fol. 82[d]:* Quod a clero delinquente possunt subtrahi vel auferri temporalia per totum infra

---

4 quam sepe inserui: *ad hanc opinionem de dominio JW in libris ante hunc scriptis frequenter redit, cf. De Dom. Civ. I (ed. R. Lane Poole) cap. XXXVII pag. 266 sq.; ibid. II (ed. Loserth) cap. XII pag. 127 sqq.; 136; De Blasphemia (ed. Dziewicki) cap. VI pag. 81. item de ablatione temporalium a clero delinquente saepissime in libr. suis disputat, cf. ea, quae R. Lane Poole de hac re profert De Dom. Civ. I cap. XXXVII nota (29): Wycliffe here opens as a corollary (to former statements) what was doubtless one of the principal objects he had in writing the book (De Dom. Civ.), namely the assertion of the rights of the civil state over the property of the Church, in the case of the latter misusing her trust. He recurs to it frequently in the sequel. The passionate energy of the . . . . . present chapter . . . . . shows eloquently the vital importance which JW attached to the doctrine now announced and his almost defiant consciousness of the opposition to which its avowal would necessarily ex-*

The notion

et voco prepositos quoscunque, qui debent iuvare suos subditos spirituali suffragio propter elemosinam corporalem, ut patet de episcopis et clericis cum quibuscunque religiosis elemosinariis, qui ea intencione recipiunt a laicis bona ecclesie. licet autem necessario omnia bona mundi sint bona ecclesie, cum 'iusti sunt omnia', tamen suppono propter famositatem et pertinenciam, quod per bona ecclesie intelliguntur bona fortune donata ecclesie sive in perpetuam elemosinam sive in elemosinam temporalem.

et specifico casum: quandocunque prepositus est in mortali notori*o* subiecto, qui sibi elemosinam ministraret, et tunc probo conclusionem primo de subtraccione elemosine, posito, quod sciatur notorie, quod prepositus sit fornicator vel alio notorio crimine irretitus.

and the object of church property

nam subiectus non tenetur, dare suo preposito bona ecclesie, nisi ut ministret sibi et aliis subditis sue preposit ure secundum formam apostolicam supradictam. sed ab hoc deficit notorie, igitur a causa, propter quam bona huiusmodi vendicaret.

maior patet ex comuni principio decretistarum: 'non datur beneficium nisi propter officium'. et minor patet ex casu, cum oportet, ministrum huiusmodi esse

8 donatata *expuncto* ta *in exitu vocis A* 11 prepositus *AD* prelatus *C* *om. B^c* 12 notorie *codd.* 14 posite (? po^te) *B^c* 15 *B^3 in marg.:* error *A^1 in marg.:* prima racio

pose him. Yet it is to be observed how carefully he guards against any present application of it, such belonging . . . . to the function of the statesmen, not to that of the theologian; cf. idem pag. 270: posito per possibile, quod expediat clerum per subtraccionem invitam temporalium castigari, hoc principaliter spectat ad regis officium. nec notare omitto, propositionum undeviginti a papa bullis quinque damnatarum (anno 1377) hanc fuisse praecipuam (sexta et septima decima), cf. Buddensieg, Studien zu Wiclif in Zeitschrift f. d. historische Theol. 1875, IV 16 pag. 533—534 6 *his verbis JW Augustini sententiam de dominio suam facit, cf. August. Opp. II 696* 18 *cf. supra II pag. 183 sqq.* 22 *ubi locorum hoc principium decretistarum exstet haud scio*

sine crimine secundum apostolum, sed datus prepositus est ex casu notorie criminosus. confirmatur per Hostiensem, in Summa libro tercio de decimis sic scribentem: 'clerico non facienti officium debitum aut notorie fornicanti decime non sunt persolvende'. et patet, quod, si clericus non facit servicium, ut deberet, vel sit notorius fornicator, tunc laicus non tenetur, ei dare decimam. et fundat se per leges multiplices. tanto autem doctori tam publice in facie ecclesie tam inconcussam sentenciam a tanto tempore relinquenti credendum videtur in propria facultate.

A priest, if neglectful of his duty, is not entitled to the tithes of the layman

sed dicitur, quod idem Hostiensis docet, quod laicus tenetur, tunc dare decimam proximo superiori, qui debet convertere dictam decimam in utilitatem ecclesie dando, cui dare deberet. hec est indubie grata sentencia. sed esto, quod archidiaconus, episcopus, metropolitanus et papa sit notorie in consimili crimine irretitus vel quod decima solvenda non sufficiat ad tantum laboricium sustinendum, numquid credimus, suppremum capud ecclesie posse deficere, ut in suis membris pauperibus relevetur? illis enim debentur quarte decime, ut patet duodecima quest. secunda 'Quatuor', et per consequens dans illis rite, quod suum est, et subtrahens ab indignis, quibus est indebitum, non debet racionabiliter increpari.

item non restat, quo iure talis notorius criminosus

D^{5} *in marg.:* hostiensis   *paulo infra* nota 1 D^{1} B^{3} *in marg.:* hostiensis in Summa sua libro 3° de decimis sic scribit: decime non sunt persolvende clerico non facienti officium debitum nec notorie fornicanti. sed idem hostiensis docet, quod laicus in tali casu debet dare elemosinam proximo ordinario superiori   17 sit *bis, prius deletum D*   24 est *om.* B^{c} 25 A^{1} *in marg.: 2*

---

2 Card. Host. Summa Aurea (ed. Lugdun. 1588) l. III, De Decimis et Primitiis IV pag. 207^{b} sqq.; 208^{c} 24 cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 27 C. XII q. 2 pag. 696: quatuor tam de reddito quam de oblacione fidelium, prout cuiuslibet ecclesiae facultas admittit, convenit fieri portiones, quarum una sit pontificis, altera clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis est applicanda

prepositus ‖ vendicaret bona ecclesie, igitur non sunt sibi legitime ministranda. assumptum probatur tam de iure poli quam de iure humanitus ordinato. de iure divino non dubium, cum sit proditor dei indignus vivere, nisi quod deus ex misericordia sua permittit, eum occupare iniuste bona ecclesie, ut hic supponitur ex alibi declaratis. confirmatur ex Decreto tricesima secunda dist. 'Preter Hec', ubi diffinitur, quod prepositus vel clericus notorie criminosus ab ecclesia beneficium non habebit, nec cum aliis sedebit nec eleccionibus intererit secundum Innocencium. super quo Archidiaconus ita scribit: 'et talibus possunt laici subtrahere decimaciones eciam voluntarias, ex quo ab eorum officiis abstinere debent'. et isti tres testes, Innocencius, Hostiensis, Archidiaconus cum Decreto ecclesie redderent istam sentenciam non suspectam. fol. 83a

To object that the priest ought to be deprived only of the personal tithes, contradicts the spirit of the church laws

sed dicitur, quod Archidiaconus dicit alias, decimas prediales non debere subtrahi, cum ad ecclesiam pertineant, in cuius dampnum factum prepositi non redundat.

istud dictum potest tam bene quam male intelligi; bene, quod decime prediales non debent subtrahi, quin dentur dignis ecclesie, quibus debentur, cum decime debentur ecclesie, sive prepositus simpliciter bonus fuerit

---

4 vivere *om. A, in marg. additum* 5 quod *inter lineas superscripsit A* 8 D^2 *in marg.:* exempla de co. *exitus huius vocis et quae sequebantur abscissa sunt* 12 D^2 *in marg.:* Nota 15 D^5 *in marg.:* Archi. *quae sequebantur abscissa* 17 dicit *correxit* B^c, *iteravit in marg.* B^1 23 dentur *correxit AD* cum decime debentur *om.* B^c 24 simpliciter *A* singularis B^cC singulariter *D*

---

6 alibi: *cf. supra I pag. 1268* 7 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXII pag. 117 sqq.: quicunque sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum .... concubinam duxerit vel ductam non reliquerit, ... precipimus, ut missam non cantet .... neque in presbiterio ad divina officia ..... maneat neque partem ab ecclesia suscipiat; cf. etiam ibid. c. 1 Dist. XXXIII pag. 122* 11 *cf. ibid. c. 6 Dist. XXXII* 14 *cf. Summa Aurea pag.* 207^b; 211^b 17 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 45; 57; 58 C. XVI q. 1 pag. 775: nulli licet decimationum proventum a priori ecclesia .... abstrahere; cf. ibid. pag. 779; 780; c. 66 pag. 784*

sive malus. decime autem personales voluntarie supererogate possunt omnino subtrahi, sicut et alie elemosine, quando non adest, qui digne reciperet.

potest autem male intellegi, quod decime prediales dentur criminoso preposito. quod videtur irracionale propter tria: primo, quia iuxta Decretum et Archidiaconum talis clericus criminosus non habebit porcionem de bonis ecclesie, quomodo igitur reciperet tam habundanter decimas prediales?

secundo, quia decime prediales non debent omnino subtrahi, ne dampnificetur ecclesia. sed dampnificaretur, si tali clerico notorie criminoso darentur bona pauperum. ideo causa addita docet, quod tali clerico non debent dari decime prediales.

tercio, quia causa dacionis huiusmodi foret ministracio sacerdotis; sed cum talis sacerdos continue dampnificat se et suos, ut patet quadragesima nona dist. cap. primo, stultus ergo foret, qui ministraret bona ecclesie ad dampnificandum se et sanctam matrem ecclesiam. licet enim ex lege Cristi debemus 'reddere bonum pro malo', non tamen bonum fortune ad malum anime, quia hoc foret contra regulam Cristi, pro minus malo reddere magis malum.

The priest living in open sin unjustly occupies his office

item secundum quotlibet leges nullus debet audire missam sacerdotis notorie fornicarii et per consequens non debet reputare eum legitimum sacerdotem et sic non ministrare sibi bona ecclesie tamquam eius ministro legitimo nec ministro sub racione, qua illegitimius sunt

---

1 supererrogabite *D, sed* bi *expuncta sunt* 3 adest *correxit A* aderit *correxit D* 18 ergo *om. A, in marg. additum est* 24 *A*[1] *in marg.:* tercia racio *B*[3] *in margine:* nota 27 tamquam eius ministro legitimo, nec ministro sub racione, qua illegitimius sunt bona ecclesie *om. B*[c], *deceptus, ni fallor, voce* ecclesie, *quae paulo inferius revertitur; mendam supplevit B*[2] *in margine*

---

6 *cf. supra pag.* 4_{7} *sqq.* 17 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XLIX pag. 175 sqq.: sollerter ergo se quisque metiatur nec locum regiminis assumere audeat, si adhuc in se vicium dampnabiliter regnat sqq.* 20 *cf. I. Pet.* 3_{9}; *Rom.* 12_{21}

proved by the decrees of church councils directed against the priests keeping concubines

bona ecclesie ministranda. nam tricesima secunda dist. 'Preter Hec' Alexander secundus ita scribit: 'precipiendo mandamus, ut nullus missam audiat presbiteri, quem scit | concubinam indubitanter habere vel subintroductam mulierem'. et probat racionabilitatem huius precepti ex hoc, quod sancta sinodus, que sequebatur Nicolaum primum et precessit Nicolaum secundum sic loquitur: 'ipsa', inquid, 'sancta sinodus hoc capitulum sub excomunicacione dicens statuit: quicunque sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum post constitutum bone memorie predecessoris nostri, sancti Leonis et Nicolai, de castitate clericorum concubinam palam duxerit vel ductam non reliquerit, ex parte omnipotentis dei et autoritate apostolorum principum Petri et Pauli precipimus et omnino contradicimus, ut missam non cantet nec ewangelium legat nec epistolam ad missam neque in presbiterio cum hiis ad divina officia, qui prefate constitucioni obedientes fuerint, maneat neque partem ab ecclesia suscipiat'. fol. 83b

notat autem Archidiaconus ex rigore huius textus, quod est canon late sentencie quoad suspensionem. ipso enim iure suspenditur.

Therefore a layman who attends mass read by such a priest is disobedient to the church and in danger of excommunication

ex quo videtur, quod quicunque istorum trium officiariorum ecclesie est eo ipso excomunicatus ipso iure, quo sic fornicatur. et hec videtur racio, quare non habebit locum in presbiterio, hoc est in choro. ymmo videtur, laicos audientes scienter servicium talium clericorum excomunicacionem incurrere ex inobediencia sancte matri ecclesie, ymmo ewangelio Cristi precipientis Matth. octavo decimo, quod talis sit sicut

---

4 A^2 *in marg. super. fol.* 83^d *notavit* de concubinariis manifestis 8 inquid ipsa *D, sed lineis subscriptis mutata in* ipsa inquid capitulum *C, expunxit et in marg. emendavit* a capite C^2 24 ipso iure quo *A, sed* A^2 excomunicatus ipso iure *addidit in margine, ut* iure *(perperam) bis legatur* 25 hec B^c, *inter lineas postea add.* A^2, *in marg. add. C omiserunt ACD* 27 servicium *correxit D* officium *C*

---

1 *C. J. C. I c. 6 Dist. XXXII pag. 117* 8 *cf. ibid. c. 5 pag. 117* 23 trium officiariorum: *cf. supra lin. 9* 30 *v. 17*

ethnicus et publicanus. unde, ne ista lex benedicta tradatur oblivioni, sepe repetitur, ut patet tricesima secunda dist. 'Si Nullus', octogesima prima dist. 'Si Qui Sunt Presbiteri' et tercio Decretalium, De Cohabitacione Clericorum et Mulierum.

sed hic sunt quotlibet subterfugia. primum, quod papa sciens oppositum et permittens videtur dispensare vel de iure privato licenciare ad fornicacionem vel ministracionem sacerdotis sic lubrici.

The pope has not the right of dispensation in such matters

sed hec derisoria responsio destrueret legem Cristi, ut patet ex dictis.

secunda responsio dicit, quod clericus non debet censeri notorius fornicator, antequam probatum fuerit coram iudice ecclesiastico, quod sit talis.

sed hoc forte ex deceptoria frustracione iuris numquam eveniet. ideo manifestum est, quod iura non sic intelligunt, cum notorietas facti sit evidentissima. ideo non dicitur, quod nullus audiat missam presbiteri probati in iudicio, concubinam habere, sed sic loquitur: 'nullus missam audiat presbiteri, quem scit indubitanter concubinam habere'. si igitur animalia gradiencia super terram et conversacio in domo et mensa ostendunt, presbiterum concubinam habere, qua tergiversacione simularet subditus hoc cognoscens, quod non scit, eum concubinam habere? quod si scit, quomodo salvabit Decretum comunicatus ab eo in die pasche aut audiendo missam suam diebus dominicis?

cum enim omnis celebracio, oracio et opus bonum

---

3 si *int. lineas superscripsit A* 7 et *om. B[c]* 8 vel *correxit A* et *B[c]* 15 deceptaro (? deceptato) *A* 17 notoritas *B[c]CD* 23 tergiversacione simularet subditus hoc cognoscens, quod non scit, eum concubinam habere? quod si *om. D, add. in marg. D[1]* tergurifeccione *(?) A, sed A[2] in marg. emendavit* tergiversacione simularet *correxit B[c]* 28 celebrans *A, sed emendavit A[2] in margine addito* cio

---

3 *cf. C. J. C. ibid. c. 5 dist. XXXII pag. 117* *cf. ibid. c. 15 Dist. LXXXI pag. 284* 4 *cf. ibid. II (Decretal. lib. III) Tit. 2 pag. 454* 20 nullus missam *sqq.: cf. supra pag. 63*

de genere ffiat in tali presbitero in peccatum, quomodo consenciens ad peccatum? et si propter bonum opus de genere ut celebracionem huiusmodi cum fornicacione substracta non participabit || bonis ecclesie, multo magis, (fol. 83c) si vivens in remotis partibus seculariter et luxuriose nec missam celebrat nec facit aliquod officium sacerdotis.

Likewise it is sophistry to say that you may hear the mass of such a priest, provided that he does not live in open sin while he is officiating,

tercia responsio nimis sophistica fingit, quod non debet audiri missa presbiteri pro tempore, quo est fornicarius, sed, licet per annos quis habuerit amasiam, tamen pro tempore, quo celebrat vel decimas exigit, non est fornicarius, sed vere contritus proponit constanter, numquam de cetero amasiam retinere, nec est oppositum manifeste cognitum sive notorium. ideo secundum Johannem de Deo et Archidiaconum statim, cum sacerdotes relinquunt amasias, missas eorum audire possumus, et per consequens solvere eis bona ecclesie tunc debemus.

sed iuxta hoc sophisma nedum tolleretur Decretum ecclesie, sed lex Cristi de correpcione fraterna. constat quidem, quod nullus debet audire missam presbiteri,

---

2 consenciens *correxit* B^{c} consenciens *D, sed* D^{1} *addens in marg.* non *legi maluit* non consenciens 4 substrata *C, D in marg.* A^{2} *in marg. super. fol. 83^c notavit* pena concubinariorum 8 presbiteri *om. CD, in marg. addidit D, in margine adscripsit* C^{2} 14 sacerdos *A superscripto* te *super* os. *ut librarium* sacerdotes *voluisse appareat* 16 et per consequens solvere eis bona ecclesie tunc debemus *om. A, addidit in marg.* A^{2}

---

14 *Johannes de Deo (Dio), Hispanus, Ictus Bononiensis, bene meritus de Canonum interpretacione, floruit medio XIII saeculo; Chronici huius nondum typis impressi et publici iuris facti libri manuscripti asservantur Londinii Brit. Museum, Addit. 19905, membr. saec. XIII; cf. Waitz, Neues Archiv der Gesellsch. für ältere deutsche Geschichte IV 1878 pag. 328—331* *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. XXXII pag. 117, ubi de contrario est argumentatio: mandamus, ut nullus missam audiat presbiteri, quem scit concubinam habere indubitanter vel subintroductam mulierem sqq.*

for that means annulling Christ's law

dum cognoscit amasiam. sed satis est, quod per parochianum, archidiaconum, episcopum aut quemcunque alium sit monitus, ne taliter fornicetur, quia episcopus debet sepe monere ipsum. ideo non est iustum, quod parochiani luant eius desidiam, sed, sicut foret iustum, episcopo monente et rectore peccatum continuante, ut suspendatur et subditi subtrahentes ab eo bona ecclesie non acceptent eius servicium, sic non minus iustum est, posito, quod factum sit parochianis notorium, cum tunc eque suspenditur quoad deum.

et licet Archidiaconus dicat tricesima secunda dist. 'Nullus', quod dura est ista sentencia, est tamen iusta, posito, quod sit interim quantumcunque contritus, quia subtraccio temporalium et audicionis misse cum suspensione facta in facie ecclesie est pena satis mitis bono presbitero. olim enim debuerant abstinere per multos annos a comunione pro crimine minus gravi. igitur non oportet populum discernere, quod presbiter sit nunc in mortali, sed quod pridem fuit ex commisso notorio.

ideo secundum leges ecclesie debent a comunicacione sua cessare, specialiter si continuat in signis, que darent occasionem sic peccandi, ut patet de comunicantibus cum mulieribus in locis alienis absconditis vel subintroducentibus eas cohabitando cum eis pretextu alicuius officii vel ministerii, dum tamen aliunde non fuerit execucio manifesta.

item nemo tenetur, de aliqua lege ministrare alii tamquam domino bona alterius, quem scit de eadem

1 1 parochianum *CD* parachianum B^c *om. A, sed* A^2 *add. in marg.* 2 episcopum *A* vel per episcopum *BD* per episcopum *C* aut per quemcunque *C* aut *(sequitur locus rasus)* quemcunque *D* 4 parachiani B^c 6 suspendantur *D* 7 non AB^cC si *D* 9 parachianis B^c, *et sic constanter in eis, quae sequuntur, nisi ubi contrarium testor* 19 quod *om. A, add. in marg. aliquis* 26 excusacio *C* 27 A^1 *(?) in marg.:* quarta racio. *quae vix legi possunt* de *(expunctum)* lege *A, sed in marg. aliquis addidit* de aliqua

11 *C. J. C. I c. 5 Dist. XXXII pag. 117* 15 *cf. infra pag. 30*

lege non habere iusticiam ad eadem, sed posito, quod accipiat et consumat, tenetur ad eorum restitucionem integram.

sed omnis parochianus debet hoc scire de suo preposito notorie criminoso, igitur non debet tali bona ecclesie ministrare.

maior patet ex per se notis in lumine naturali. si enim debeo Petro decem et do illa nec Petro nec eius procuratori legitimo, sed uni, quem debeo scire adversarium dicto Petro, tunc ex tali solucione fatua non sum deobligatus Petro de debito.

et concordat cum hoc lex civilis. notum est enim, quod posita maiori de inesse debitor consentiret occupacioni iniuste, ut creditor haberet recursum de restitucione bonorum suorum ad sic fatue ministrantem.

minor autem patet eo, quod omnis parochianus debet in effectu cognoscere sanctitatem vite sui prepositi, ut patet ex proximo argumento.

The faithful believer avoids having intercourse with such a priest

et per idem debet cavere conversacionem sui prepositi criminosam, cum sit sibi tantum dampni||fera, et quod prepositus talis debet racionem deo reddere de omni bono dei, quo pro tunc abutitur, non oportet fidelibus declarare. notum quidem est ex fide scripture, quod omnis criminosus iniuste occupat quelibet bona dei. et patet, quod oportet, omnes salvandos vel dampnandos reddere racionem villicacionis sue, ut patet Luc. sexto decimo ex parabola salvatoris. fol. 83d

unde et hoc dubium tangit Archidiaconus super

8 petri *A* 9 scire esse adversarium B^c 13 maiori AB^cD minori *C* 14 traditor *A* 20 A^2 *in marg. infer. fol. 83^c notavit* probat per consequenciam *(breviatura inusitata),* quod temporalia possunt auferri ut supra 23 quidem *ACD* quippe B^c 28 D^5 *in marg.:* Archidiaconus

8 Petro: *cf. supra II pag. 89 26* 18 proximo: *cf. supra pag. 9 et infra pag. 31* 26 villicacio *significat administrationem villae* 27 *v. 1 sqq.* 28 *C. J. C. I pag. 156, sed verba in textu laudata Dist. XLIV non exhibet; cf. ibid. (Gratianus II pars) c. 1 C. XIII q. 1 pag. 718—719*

quadragesima quarta dist. primo cap. sub hiis verbis: 'sed numquid clerici tenentur ad restitucionem illorum fructuum, quos voluptuose consumunt, non facientes servicium vel facientes, sed non debito modo, cum sint in mortali peccato'?

et arguit, quod sic. primo per hoc, quod illa oblata sunt ecclesiis ob causam orandi pro offerentibus et pauperes nutriendi, quia igitur hoc non facit, infidelis est. et confirmat istam sentenciam ex Decreto tercia decima quest. secunda, ubi dicitur, quod 'qui oblaciones defunctorum negant aut retinent vel ecclesiis tradere demorantur, ut infideles sunt ab ecclesia eiciendi, quia' vota fidelium et necessaria sustentacioni pauperum defraudantur. et ideo dicit Decretum, quod excomunicati sunt tamquam 'egencium necatores'; 'amico vero quidquam rapere furtum est, ecclesie vero fraudare sacrilegium est'.

Offertories and endowments are given to the church for the spiritual services of the priest and the bodily help of poor parishioners

nec valet fingere, quod hoc tantum intelligendum est de laicis, quia, cum clerici eadem intencione vel palliacione recipiunt elemosinas, patet, quod plus peccant fraudando ab utroque officio. ideo dicit capitulum sequens, quod 'clerici vel seculares', qui sic fraudant oblaciones ecclesie 'tamquam pauperum necatores, ab ecclesia excludantur'. unde, ut dicit Archidiaconus, hoc argumentum est optimum pro hac parte, consenciens igitur tali sceleri est culpandus.

secunda racio Archidiaconi est, quod talis committit

---

8 hoc *om. CD, addiderunt in marg.* C^2D^1 16 est: *ab hoc loco librarius per aliquot columnas atramento alio ac prius utitur, sed manus manet; per totum quod restat variis atramentis illum usum fuisse luculenter apparet* 17 hoc *int. lin. superscripsit A* 18 ea B^c 20 officio utroque *CD, sed D lin. superscriptis in* utroque officio *mutavit* 23 excluduntur *D* 26 est *C, in margine ad lineam adscripsit A* *om.* B^c; *D, sed in marg. addidit prima manus*

---

9 *C. J. C. I c. 9; 10 C. XIII q. 2 pag. 724* 14 *cf. ibidem* 15 *cf. ibid. c. 10* 20 *cf. ibidem (Decr. II pars) c. 11 C. XIII q. 2 pag. 724* 26 *cf. ibidem c. 11 (in fine): si quis autem clericus furtum ecclesiae fecerit sqq.*

furtum et sacrilegium subtrahendo ab amico, quod optulit. non enim optulit isti, sed illi, qui faceret debitum ecclesie officium. et de sacrilegio patet, cum auferuntur bona ecclesie.

A priest who fraudulently uses the property of the church is an apostate and a heretic

tercio arguitur per hoc, quod sic iniuste consumens bona ecclesie, fraudando vivos et mortuos, est apostata, seductor et hereticus, ut patet inferius. posterius solvendo hoc dubium sic scribit: qui sibi conscius est hiis auditis, debet ipse sermonem scire secundum ray.

sed certe, iudicio meo, ex dicto Ieronymi potest elici huius conclusionis solucio, scilicet quod tenentur ad restitucionem, cum dicat concessum clericis capere ad usum de bonis altaris et non ad abusum. nam iuxta Decretum secunda quest. secunda: 'omnes leges in hoc consenciunt, quod de iniuste ablatis ffiat restitucio'. et hic credo, omnes leges racionabiliter ordinasse, quod curatus convictus post ammonicionem triplicem de crimine notorio fraudando interim de bonis ecclesie debet deponi, et cum corporaliter satisfacere non poterit matri sue, debet plangendo et orando satisfacere sponse Cristi.

sed hic fingitur magnus fucus, quod dicta restitucio est inter sacerdotem et deum, que potest fieri quamlibet levi contricione, et sic de hoc nichil ad laicum, cum non licet sibi de clerico iudicare.

sed constat ex omni lege, quod oportet, clericum a laico iudicari. nam laicus presentans clericum ad || beneficium fol. 84a
ecclesiasticum debet iudicare, si ad hoc sit ydoneus.

---

2 optulit. non enim *om. D, in margine adscripsit* D^1 9 sermone *A* scire *om. ACD, in corr.* B^c 11 scilicet *correxerunt AD* 15 iniustis B^c hinc B^cCD 17 post *corr. A* 19 poterit *D, (?) A* potuerit B^cC 22 quantumlibet B^cCD 25 stat ex omni lege. quod oportet *in loco raso scripsit* B^c A^2 *in marg. super. fol.* 84^a: laici possunt clericos iudicare et quomodo est iudiciium multiplex

---

6 *cf. ibid. c. 10 pag. 724* 7 inferius: *cf. infra pag. 17* 8 *cf. C. J. C. I c. 19 C. XIII q. 2 pag. 727 (in fine): contra Ieronimus sqq.* 9 *voculam* ray *distincta scriptione traditam omnes libri testantur; ni fallor, deturpata est lectio; ego equidem quid significet nullo modo inveni; glossaria latinitatis med. aevi nec non indices librorum JWi prius scriptorum me destituerunt* 13 *cf. C. J. C. I c. 2 C. II q. 2 pag. 450*

eligens eciam sacerdotem in confessorem vel ministrum debet iudicare de eius discrecione et sanctitate.

The layman is, eventually, entitled to pass judgment on the priest, even Christ and the apostles having submitted to the Jewish rulers

item secundum leges ecclesie laicus debet in casu accusare clericum delinquentem et per consequens iudicare, quod sit malus. aliter enim sciens eum notorie fornicarium non aufugeret eius missam, sicut dicunt leges superius allegate. nec aliter liceret laico sacerdotem fraterne corrigere. Cristus tamen, apostoli et alii sancti voluerunt, se et opera sua substerni iusto iudicio laicorum, ut patet Joh. septimo et Act. quarto. aliter enim non liceret laico, arbitrari vel discernere de clerico, quod sit bonus. qui enim iudicat opera hominis, et ipsum iudicat. quomodo tenetur quilibet, se ipsum primo omnium iudicare, ut docet apostolus prima Cor. undecimo: s i n o s m e t i p s o s d i i u d i c a r e m u s, n e q u e u t i q u e i u d i c a r e m u r? unde octava quest. prima tangitur hec excusacio contra clericos dignitatem sui officii ignorantes. 'vereor', inquid Ieronymus, 'quomodo regina Austri, veniens a finibus terre audire sapienciam Salomonis, iudicatura est homines sui temporis et viri Ninivite acta penitencia ad predicacionem Jone condempnabunt eos,

---

1 eciam A^1 *in marg.; C^2 inter lineas emendavit* autem B^cD, *expunctum AC* 3 iterum *CD* 5 senciens *D* 9 se *C, superscripsit A om.* B^cD 9 substerni *primam partem corr.* B^c, *in marg. add.* B^1 sub 14 1 *om.* B^c; *A, et sic abhinc constanter, ubi A epistolas apostolorum in testimonium advocat; iam inde non testabor* 15 neque *AD* non B^cC 16 diiudicaremur B^c; *C expunctis* di 1ª *scripsi, numero Decreti usus* 2ª *codd. omnes* 20 iudicatura *correxit* B^c iudicata *C* 21 homines *(expunctum et lin. del.)* eos B^c

---

3 *cf. C. J. C. I c. 37; 38; 39 (Gratianus) C. II q. 7 pag. 495; c. 2; 17 C. VI q. 1 pag. 554 sqq.; c. 2; 3 C. XV q. 3 pag. 751; tom. II (Decretal. Greg. IX) lib. V De Accusat. Tit. 1 sqq. pag. 733; ibid. lib. II De Testibus Tit. 20 c. 14 pag. 369* 7 *cf. supra pag. 6 sqq.; C. J. C. I (Decr. I pars) c. 5; 6 Dist. XXXII pag. I; II (Decr. Greg. IX) lib. III Tit. 2 De Cohabitatione Cler. et Mul. c. 7 pag. 456* 10 *v. 44 sqq.* *v. 5 sqq.; cf. 25 11* 14 *v. 31* 16 *cf. C. J. C I c. 22 C. VIII q. 1 pag. 597* 18 *cf. Opp. Ser. I 26 (Commentar. in Epist. ad Titum) pag. 568*

qui maiorem eciam Jona salvatorem comtempserant, sic', inquid, 'plurimi in populis episcopos iudicent subtrahentes se ab ecclesiastico gradu et ea, que episcopo conveniunt, non exercentes'. super quo dicit Archidiaconus, quod est dare quadruplex iudicium, scilicet autoritatis, quale autonomice inest deo et conveniet toti trinitati in finali iudicio. secundum est iudicium ministerii, qualiter pater omne iudicium dedit filio secundum humanitatem, ut dicitur Joh. quinto. tercium est iudicium approbacionis, quomodo apostoli coniudicabunt cum Cristo, Matth. undevicesimo, sed quartum est iudicium operacionis. et illo modo iudicantur mali a bonis, peiores a malis. et de hoc iudicio loquitur Decretum, quod iudicium est iustorum, mediocrium et malorum.

Four kinds of judgment

cum igitur sacerdotes plurimi sint pessimi, patet, quod boni ecclesie et sic laici possunt eorum mala opera iudicare.

aliter enim deficeret corpus ecclesie a recto regimine; si membrum sanum et prudens non deberet de infirmitate, periculo et medela membri putridi iudicare, periret regimen ecclesie utrobique. non est racio, quare laici et regina Austri et gentiles Ninivite iudicabunt sacer-

5 A^1 *(?) in marg.:* quadruplex iudicium B^3D^5 *in marg.:* nota quadruplex iudicium 14 hoc decretum *CD* decretum *A; B^c, sed B^2 in marg.* hoc *addidit* mediocrum *D* 17 et sic *corr. A* eciam *B^cCD* 20 ranum *(? expunctum)* sanum *A* 22 est *A* enim est *CD; B^c cum superscripto* est B^4 *in marg.:* Nota, quod laici et regina *usque ad* 12° *(pag. 151)*

5 *hanc iudicii in quattuor genera divisionem in Iure Eccles. nusquam inveni, verba ipsa saltem textus ibi exstare diiudicare nequeo; sed cf. Extravag. Commun. (C. J. C. II) lib. II Tit. 1 pag. 1251, Decretalem Super Cathedram, quae est in Clement. sqq.: Frequentes immo innumerosae sqq.; aliam divisionem ad perversionem iudicii spectantem cf. ibid. I (Decr. I pars) c. 78 C. XI q. 3 pag. 665* 9 *v. 22* 11 *v. 28* 14 *in animo fortasse habet C. J. C. I pag. 663 (c. 71: Iustum iudicium sqq.)*

dotes legem Cristi expugnantes, ut patet Matth. duodecimo, et hoc in illo solempni iudicio, quin per idem licet devotis laicis, iudicare sacerdotes apostatas in iudicio seculari. sic enim Salomon iudicavit Abiathar, secunda Reg. secundo, sic Daniel sacerdotes fornicarios, Dan. tercio decimo, sic Nabugodonasor iudicavit regem et sacerdotes Jerusalem, quarto Reg. ultimo, et tamen non in hoc reprobatur, cum Decretum vicesima tercia quest. quarta teneat, quod sit salvus. sic Vaspasianus et Tytus quadragesimo altero anno post Cristi ascencionem iudicaverunt omnes sacerdotes et levitas, quos invenerunt in fol.84b Jerusalem esse || in ulcionem mortis Cristi racionaliter occidendos, quia tamen ad ea, que frequenter accidunt, et non ad ea, que raro vel numquam accidunt, iura humana aptantur.

Christ's priests are to live in poverty and lowlines as He did

ideo supposuerunt leges ecclesie, sacerdotes Cristi esse pauperes et humiles instar sui et secundum eorum discrecionem esse iudicandos ad intra, non tradendos foro seculari, nisi ubi deficit prelatorum iudicium. unde omnes leges allegande, quod clericus non debet trahi ad iudicium seculare, debent subintelligi ipso servante iure ordinem clericatus. et dum non deficit iudicium sacerdotum, ad quod iudicium debet populus signanter attendere, dum in eorum conversacione, ministracione et bono regimine stat salus populi, pax atque prosperitas tam pro presenti seculo quam futuro? quomodo igitur non rotaretur diligenter iudicium populi circa ista?

unde famosa distinccio de iudicio est, quod aliquod sit iudicium discrecionis et aliud iurisdiccionis et utrum-

---

3 in *AD, expunctum C* eciam B^c, C^2 *inter lin. addidit* 4 abyathar B^c 6 nabugon *A* 7 quarto *om. A, in marg. add.* A^1 9 salus *A* 13 A^1 *in marg. super. fol.* 84[b] *notavit* Iura humana ad hoc, ut clerici a clericis arguantur 28 B^3 *in marg.:* hic notatur multiplex iudicium, scilicet discrecionis comunis et iurisdiccionis et utrumque subdividitur aliquod AB^c aliud *CD*

---

1 *v. 41—42* 5 *I. Reg. 2 26 sqq.* 6 *Hist. Susanae v. 45 sqq.; 62* 7 *II. Reg. 25 5 sqq.* 8 *C. J. C. I c. 39 C. XXIII q. 4 pag. 920: Nabuchodonosor rex decrevit etc.*

que subdividitur in multa membra, ut patet alibi. iudicium autem discrecionis vel consciencie debet quilibet habere ad intra de deo et lege sua, quomodo loquntur apostoli Act. quarto: si obedire magis deo oportet quam homini, vos iudicate. et de secundo iudicio seculari loquitur Cristus Luc. duodecimo: quis me constituit iudicem super vos? unde tantum affixe sunt mentes iuridicorum tali iudicio, quod non reputant iudicium, nisi concurrant forma et ceremonie sui iuris.

redeundo igitur satis est, quod licet laicis, ex iudicio consciencie et scripture subtrahere a notorie inimicis elemosinas, quas oportet eos dare pauperibus membris ecclesie.

Conclusion: upon the temporal lords rests the duty to stop all income those priests who live in open sin,

ex istis quinto videtur posse formari racio, quod seculares domini tenentur subtrahere elemosinas suas a quibuscunque episcopis, religiosis vel clericis possessionatis, posito, quod sunt eis notorie criminosi.

for the property of the church is the free gift of the laymen

pro isto oportet tria alibi declarata supponere. primo, quod omnia bona, illis collata sub racione qua bona ecclesie, sunt conferencium elemosine. patet ex hoc, quod omnia illa sunt bona pauperum, ut patet ex quotlibet legibus. sed non fiebant bona pauperum, postquam erant mere secularia, nisi mediante opere misericordie, igitur intercidente opere misericordie fuerunt collata pauperibus. et per consequens ex diffinicione elemosine posita libro quinto capitulo . . . . sequitur, quod omnia talia bona ecclesie sunt elemosine corporales.

---

13 ecclesie *ACD* cristi *B*[c] 18 *A*[2] *in marg. infer. cum signo marg. notavit* Omnis dotacio et donacio ecclesie est elemosina 21 ut patet ex quotlibet legibus. sed non fiebant bona pauperum *om. C, addidit in marg. C*[2] 24 intercedente *C* 25 *D*[2] *in marg.:* elemosina 26 *inter* cap. *et* sequitur *omnes codices lacunam reliquerunt*

---

1 alibi: *cf. supra I pag. 126*$_8$ 2 *hanc distinctionem 'iudicii' in libris JWi hucusque editis nusquam inveni; leviter tangit rem, neglectis verbis ipsis, Logica (ed. Dziewicki) II cap. III pag. 68—69* 4 *v. 19* 6 *v. 14* 18 alibi: *cf. supra pag. 46* 26 *cap. 1—18 libri V Summae Loserthius modo usui virorum doctorum patere fecit, sed definitionem eleemosyne in illis nusquam inveni; fortasse respicit JW illius libri pag. 324 sqq.*

item omne commutatum in usum vel dominium alterius vel commutacione civili vel ewangelica est mutatum, sed bona ecclesie sic mutantur, igitur altero istorum modorum, sed civilis commutacio non est fingibilis nec empcione nec vendicione nec alia civili commutacione, de quibus patet libro quinto capitulo . . . . .

ideo non superest nisi pura dotacio in spem celestis premii, quod est mere elemosina. unde, ut allegatur in proximo argumento, bona ecclesie non sunt collata discolis apostantibus a vita ewangelica, sed pauperibus ewangelicis ac aliis impotentibus, ut Cristus precipit Luc. quarto decimo elemosinas conferri.

Endowments were made for the needy believers, not for the apostate clerics,

item Cristus et sui clerici ex primaria institucione
fol. 84c erant pauperrimi, non | habentes quidquam in proprio, ut superius ostensum et libro quinto capitulo *decimo* omnis igitur dotacio ecclesie non potest ex iure hereditario vendicari eo, quod tunc quilibet presbiter foret dominancior imperatore ex iure hereditario patris Cristi. quod si foret verum, omnes civiles domini forent excomunicati detinentes hereditates ecclesie sicut et Constantinus, antequam dotavit ecclesiam, et cum non libere concessit ecclesie, quod antea non erat suum, sed limitavit sibi officium, quod erat suum, retinens sibi et successoribus suis magnam partem, sequeretur, quod ipse et omnes tales seculares domini remanerent sacrilegi atque heretici, quod foret summa demencia anticristi.

oportet igitur, clericos nostros concedere, quod habent

1 divinum B^c 6 cap., *sequitur lacuna D, quae in ceteris codd. deest* 7 dotacio *correxit A* donacio *CD;* B^c (? dotacio) spe *C* 7 colata *correxit A* 13 B^3 *in margine:* nota 14 pauperes *CD* 15 capitulo *sequitur lacuna ACD* B^2 *in marg.:* dotacio 16 iure *correxit* A^1 *et in margine adscripsit* 22 non *om.* B^c, *expunxit C* 23 quod erat suum *D, om.* B^cC*; A, sed addita sunt in margine* suis *inter lineas superscripsit A om.* B^cD 24 et *superscripsit A*

6 *cf. quod modo pag.* 16_{26} *dixi de editione libri V Summae* 9 *cf. pag. 16* discolus: *cf. supra I pag.* 34_{44} 15 superius: *cf. I pag. 134; III 15;* 'decimo': *cf. De Civ. Dom. III pag. 162; 169; nec non cap. VIII pag. 113; cap. XII pag. 198; 196 et crebro in illo libro*

omnem dotacionem ex pura elemosina dominorum, quia aliter forent proditores veritatis tacendo dominis correpcionem eis necessariam ad salutem et comunicando cum eis ac sacrilegis sacramenta quelibet proditorie ministrando, quod est omnino impossibile, cum tunc Cristus et apostoli hoc vendicassent et in parte vel in toto possessionem, quam tam libere habere poterant, acceptassent.

as alms which is shown from the old State-papers

relinquitur igitur ex quotlibet evidenciis, quod tota dotacio ecclesie sit ex elemosinis dominorum. quod, ne tradatur in oblicionem, cavetur in cartis regni nostri Anglie, quomodo rex et alii fundatores in puram et perpetuam elemosinam donarunt talia dominia ecclesie. ex quo videtur sequi corellarie, quod omnes clerici nedum ad deum ut omnes homines, sed quoad homines sunt mendici. non enim tam instanter expeterent elemosinas pauperum, nisi talibus indigerent. nec debemus de hoc erubescere vel esse mendici superbi, cum Cristus quoad humanitatem factus est pro nobis mendicus, quia egenciam suam dicens ad finem, quod a divitibus relevetur. sic enim loquitur Augustinus quinto decimo De Trinitate cap. undecimo, ut exposui libro quinto cap. *octavo* de triplici diccione.

secundo supponitur, quod omnes legitime dotantes ecclesiam dotarunt eam propter causam legitimam, ut

---

7 tam *om.* B^c 9 igitur *om.* B^c, *additum in marg.* B^1 13 donarunt *A, incerta lectio* dominia *C, sed* C^2 *add. in marg.* dona 15 ad *A* quoad B^cCD sed quoad homines B^c *om. ACD, sed* A^1C^2 *add. in margine* 17 nisi AB^cC nec *D* 20 fimem *A, sed tertiam lineam litterae* m *(prioris) expunxit* 23 7° B^c *perperam scripsit lacuna AD om. C* 25 ut puta B^c ut papa *C* nec papa *A* ut *D, qui* papa, *quod sequebatur, erasit*

---

19 *cf. II. Cor. 8 9* 21 *haec verba Augustini nec in cap. XV libri De Trin. nec in vicinis inveni* 23 *cf. De Civili Dom. III cap. VIII pag. 113: quod autem Cristus fuit pauper, probat doctor testimonio triplici scripturarum, primo per illud Zach. IX . . ., secundo ex dicto apostoli II. Cor. 8, ubi dicit, quod Cristus factus est pro nobis egenus et inops, tercio vero per illud Matth. 8: filius hominis non habet etc.*

puta propter hoc, quod clerici faciant liberius, copiosius ac expedicius officium sacerdotum. aliter enim non fuisset dotacio legitima nec elemosinaria, sed nociva et per consequens ex deterioracione ecclesie tota dotacio fuisset illicita et iniusta.

The founders' intention was to strengthen the spiritual services of priests not bound by worldly ties.

propterea dicunt sancti et leges concorditer, quod ea intencione dotata est ecclesia, ut sacerdotes servantes priorem pauperiem orarent devocius, predicarent liberius et ministrarent iustius bona pauperum et ecclesiastica sacramenta. in istis enim debent excellere laicos, ut patet octava quest. prima 'Qualis'. et hoc accipit Archidiaconus, ut patet argumento proximo, tamquam notum. 'debent', inquid, 'clerici excedere laicos quoad scienciam docendi, predicandi et faciendi officia ecclesiastica ac distinccione discernendi articulos fidei', quia, ut dicit Decretum, 'vehementer ecclesiam Cristi destruit, meliores laicos esse quam clericos'. tunc enim clerici, qui debent esse speculum laicis, Cristi ministerium retardarent.

fol. 84d ex istis tercio colligitur, quod omnes || seculares domini dotantes ecclesiam reservarent sibi de suis elemosinis civile dominium. aliter enim vel forent tales elemosine sine civiliter dominante vel aliter clerici Cristi reciperent in se civile dominium. primam partem non suppono de redditibus et possessionibus regnorum, quibus ecclesia est dotata, et secunda pars data inficeret clericos vertendo eos contra regulam primevam in dominos seculares, quod ex neutra parte est licitum, sed facto supposito foret propter periculum ecclesie dirumpendum. sic enim possent eciam religiosi obliviscendo suam primevam pauperiem fingere, quod licet eis domi-

The clergy, however, now strive to gain worldly possession and dominion,

6 A^2 *in margine addidit* nota de dotacione ecclesie. *sic colore diluata, ut vix legi queant* 8 ordinem *(expunctum)* paup. *A* 9 et *om. A* 11 1ª *scripsi auctoritatem Decreti secutus* 2ª *codd.* 12 patet *in margine adscripsit A, om. D* 12 notum *correxit A* votum *D* 18 lucis *C* 19 A^2 *in marg. infer. fol. 84ᶜ:* quare est ecclesia dotata B^3 *in margine:* Nota 20 reservarunt B^c sibi *om. D* 28 propter *in marg. adscripsit D* 29 eciam *om.* B^c

11 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 3 (?) C. VIII q. 1 pag. 597*
12 proximo: *cf. supra pag. 10 sqq.*

nari quantumlibet civiliter ac seculariter in comuni et sic torpendo in religione Cristi vivere tam voluptuose et seculariter, ut domini seculares contra Decretalem libro tercio Decretalium de clericis vel monachis. quondam tamen fuit famosum, quod monachi debent esse vivi naturaliter et mortui civiliter, ut recitat Innocencius super quarto Decretalium 'Qui Filii Sint Legitimi', capitulo 'Transmisse' et Pelagius papa secunda quest. quinta: 'nullus monachus talia usquam arripiat nec secularia aut ecclesiastica negocia turbare presumat'. sed modo fingitur, quod licet eis exercere procuratoris officium et quantumlibet secularia negocia de licencia episcopi vel abbatis et baptizant terminos dicentes, quod omnes homines, ymmo bestie et arbores vivunt civiliter, ut dictum est libro quinto capitulo sexto. et ita subrepit argumentum secularis dominii in vocatos Cristi clericos diminuiturque inter seculares dominos per excecacionem ypocrisis et tradicionis humane preparatorie indubie anticristo.

maintaining the king of England to be lord but over a small fraction of the country

innuunt enim, quod rex Anglie non est rex tocius Anglie, sed regulus parve partis, super residuum vero mortificatum est papa dominus, qui non potest esse rege inferior nec participare secum ex equo dominium. et inmediate de illo tenent omnes clerici ab omni exaccione laicali liberi, quia dominium eorum, cum sit superioris speciei, est secundum quamlibet sui partem perfeccius quam dominium laicale. et sic legalia regis nostri non presupponit particularia dominia tocius regni tamquam

---

4 de *(expunctum)* libro *A* 8 pelagius *scripsi* polagius (? pola^{us}) *A; B^c, qui in marg. emendavit addens* pelagius pelagianus *C*, (? pela$^{u^c}$) *D* 11 peccatoris *A* procutoris *C* 15 6° B^c *om. A* *lacuna CD* 16 augmentum B^cCD 20 A^2 *in marg. inferiore cum sig. marg.:* nota verba cleri de suo dominio B^4 *in margine:* prona declaracio

---

3 *C. J. C. II (Decretal.) lib. III c. 12—15 Tit. I pag. 452—453* 7 *cf. ibid. lib. IV c. 3 Tit. XVII pag. 710* 8 *cf. ibid. I (Decr. II pars) c. 54 C. 11 q. 7 pag. 501* 15 sexto *librarius cod. B perperam scripsit; ego quidem verba supra commemorata nec in sexto capite libri De Civ. Dom. III nec in vicinis inveni*

elementa, ex quibus resultet integra regalia, sed scissum est regnum et de dominiis mortificatis resultat unus principatus perfeccior, qui subpeditat omne temporale dominium. verumptamen non est disputandum, inquiunt in ista materia, quousque fuerit in effectu potencius stabilita, sed tollerande sunt iniurie dominorum secularium, quousque arriserit oportunitas temporis totam dominacionem civilem clericis conquirendi.

quotlibet tales conclusiones subdolas, hereticas et anticristivas innuunt in effectu, et tamen utraque pars ecclesie est tantum pulvere temporalium excecata, quod differt vecorditer, artare partes evidencias suas alternatim ostendere, ut demum lucescat radius ewangelice veritatis.

fol.85a suppositis || igitur hiis tribus radicibus facile est, ostendere conclusionem propositam ab infimo episcopo usque ad romanum pontificem. nam omnia bona, quibus dotatur ecclesia, sunt elemosine secularium dominorum ex supposicione prima, que donata sunt clericis, ut observent religionem primevam ex supposicione secunda. cum igitur remanet penes eos capitale dominium, ex supposicione tercia, sequitur, quod frustrato per se fine dotaciones seculares debent ad bona propria resortiri.

Conclusion: church endowments are a feudal tenure of the laymen intended for spiritual services; they may, therefore, in the case of faudulent use be withdrawn

confirmatur ex assumpto Archidiaconi, quod non

---

2 de *om. A, addidit* A^1 *in margine* 5 in *A* de B^cCD 6 stabilita *in exitu correxit A* 12 differt *correxit A* defert B^cC differunt *C* 14 A^2 *in marg. super. folii* 85^a *notavit* probatur principalis conclusio capituli supraposita evidenciis *(expunctum)* tribus *D* 18 donata *in fine corr. A* donate B^c, *in fine corr. D* 22 donaciones B^cCD 23 B^4 *in marg.:* conclusio erretica

---

14 *cf. supra pag. 16; 18; 19* 18 *cf. pag. 16* 19 *cf. pag. 18* 21 *cf. pag. 19* 23 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 71 C. XII q. 2: gloria episcopi est, pauperum inopiae providere sqq.; cf. J. H. Boehmer, Ius Ecclesiast., Halae 1736 tom. V lib. V Tit. XVIII (cf. C. J. C. II [Decretal. Greg. IX] V 18 pag. 829) pag. 273: furtum eleemosynarum committere dicitur, qui id, quod pauperibus erogandum et debetur, sibi retinet, quod adeo extendit Hieronymus teste Gratiano ad c. 1 Dist. (cf. C. J. C. I pag. 151) 42, ut aliena rapere convincatur, qui ultra ne-*

istis seculariter viventibus et officium clerici confundentibus erant data hec temporalia. si igitur desunt clerici secundum formam donacionis temporalia occupantes, domini temporales tenentur nedum ex lege fisci, sed ex lege scripture de bonis propriis providere. precedat igitur triplex elemosinariorum monicio, et tunc iuxta quartum argumentum durante obstinacia sequatur iusta subtraccio. non enim est racio, quare decime ecclesie debent subtrahi a rectore vel presbitero notabiliter criminoso, quin per idem bona eiusdem sortis debent subtrahi ab episcopo minori vel maiori amplius criminoso.

nam gravius peccando ex altitudine gradus plus perturbat ecclesiam, ergo assistente maiori causa subtraccionis debet sequi proporcionaliter notabilior subtraccio. sic oportet, deum et naturam adequare causam et suum causatum, ideo et seculares domini, qui debent in bonis deputatis sibi ad custodiam esse voluntati divine conformes.

The temporal lords have a right to give judgment over the official duties of the clergy

tercio confirmatur ex hoc, quod omnia dicta bona sunt capitaliter bona Cristi, qui est capud ecclesie. igitur iuxta quartum argumentum non debent dare quidquam Cristi vicario, nisi ostenderit sufficiens procuratorium, sed omnes notorie deficientes in condicionato officio notorie deficiunt in legitimo procuratorie, igitur et debent deficere in dominio ecclesie pauperibus ministrando.

sed quia ad dominos seculares spectat, de officio

8 B^{4} *in margine:* error et heresis *(cf. pag.* 22_{23} *annotationem crit.)* aperta   enim *superscripsit inter lineas* A^{1} 11 amplius *(?* amp̄*)* *A*   12 gradus *om. A*   14 debent *A, expuncto* n   sic enim oportet $B^{c}CD$ 21 dari $B^{c}D$ quicquam *C, emendavit ex* cuiquam A^{1} cuiquam $B^{c}D$ 24 procuratorie *C, correxit in fine A*   procuratore *D*   procuratorio B^{c}

cessaria sibi retinere probatur. Hoc potissimum de episcopis clericisque intelligit, qui ultra vitae necessaria ex patrimonio ecclesiae, quod patrimonium pauperum est, opes corradunt, cum tamen rebus ecclesiae, tamquam commendatis, non tamquam propriis uti debeant, ut passim canones decernunt   7 *et* 21 quartum argumentum: *quam argumentationem respiciat non apparet*

suorum superiorum elemosinariorum precipue iudicare, que, licet sint multa ex capitulo vicesimo, tamen sufficit tria resumere, ut ex eis cognoscat ecclesia, si tenetur, ministrare bona pauperum tali nominetenus preposito devianti.

Three chief functions of a bishop

debent enim omnes episcopi precipue desideria mundana aufugere, officium suum sancte perficere et omnino subditos suos secundum legem Cristi corripere.

quantum ad desideria mundana facile videtur discernere, si episcopus vel abbas existens mendicus utilior ad ministrandum ampliora bona pauperibus proporcionaliter distribuit vel avare retinet aut in se ac suis thezaurum pauperum consumit ad pompam seculi, que, si affuerint, sive oraverit sive sacramenta ministraverit sive secundum ligwam angelicam predicaverit, deficit in sanctitate conversacionis nocens ut proditor sacrilegus
fol. 85b || sponse Cristi.

sed quantum ad correpcionem subditorum patet, quod eius omissio, licet non reputetur hodie propter consuetudinem peccatum, est tamen peccatum gravissimum et per consequens maxime detestandum. in ipsa igitur correpcione debent episcopi a domino papa usque ad infimum episcopum maxime populo ministrare. illis enim committitur regimen a domino et populo. ideo si instar Heli torpescunt corripere, proditorie destruunt genus et gentem et faciunt archam dei capi a gentibus, dum opera bona de genere, in quibus latent archana fidei, videntur copiosius inter infideles quam inter populos nomine cristianos. origo itaque huius malicie est desidia, qua sacerdotes omittunt corripere.

unde, ut particularius consideretur iste defectus ec-

6 *D in marg.:* officium episcopi. *incertum a quo librario* 10 vel *(expunct.)* utilior *A* 12 aliis *(expunct.)* suis *A* 16 ut *C, correxerunt AD* vel B^c 17 A^2 *in marg. super. fol.* 85^b*:* contra inobedientes sedi apostolice 20 peccatum *C, correxit A* peccandi B^cD 26 genus et gentem *om. D, addidit in margine* D^1

2 cf. supra II pag. 137 sqq. · *25 cf. I Sam. 3 13*

clesie, cogitemus penam, quam ecclesia pro delicto isto instituit. nam ut recitatur octogesima prima dist. sub autoritate Gregorii sic scribitur: 'si qui sūnt presbiteri, diaconi vel sudiaconi, qui in crimine fornicacionis iaceant, interdicimus ex parte dei omnipotentis et sancti Petri autoritate ecclesie introitum, usque dum peniteant et emendent. si qui vero in peccato suo perseverare maluerint, nullus vestrum presumat eorum audire officium, quia benediccio eorum vertitur in malediccionem et oracio in peccatum, testante domino per prophetam: maledicam, inquid, benediccionibus vestris. qui vera huic saluberrimo precepto obedire noluerint, ydolatrie peccatum incurrent, Samuele testante et beato Gregorio instruente: 'peccatum ariolandi est non obedire, et scelus ydolatrie est non acquiescere'. peccatum', inquid, 'paganitatis incurrit quisquis, dum cristianum se asserit, sedi apostolice obedire contempnit'. super quo recitat Archidiaconus, quod in tali fornicacione notoria sacerdotum sunt late sentencie quoad suspensionem. et ideo, si presbiteri reperiuntur tales, subditi sua autoritate possunt facta monicione se removere ab eorum officio non expectata alia sentencia, licet forte episcopus tolleret tales. sunt enim iam suspensi a domino papa ipso iure.

Bishops failing to punish offending priests are disobedient to the church

ex istis concluditur, quod quicunque episcopi eis consencientes omittendo secundum leges tales notos

3 D^1 *in marg.:* nota A^2 *in marg.:* contra fornicatores 4 D^2 *in marg.:* de fornicacione clericorum 8 eorum presumat B^cC eorum officium audire presumat quia *D, sed litteris* a b c *superscriptis vocabulis* presumat audire officium *constituit ordinem hunc:* eorum presumat audire officium quia 9 vertetur B^c 11 vestris *int. lin. addidit A* *om.* D^1, *add. in marg.* D^1 15 est *om.* B^cD, *inter lineas superscr.* A^1 inquid *A* igitur B^cCD 18 quod *C, in margine adscripsit A pro* quomodo *perperam scripto et posmodum puctis sublato* con- fornicacione *expuncto* con *A* quomodo B^cC 19 late *C, correxit A* date B^cD 24 A^2 *in marg.:* contra episcopum desidem

3 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 15 Dist. LXXXI pag. 284* 11 *cf. Mal. 2 2* 14 *cf. ibid. c. 6 Dist. XXXII pag. 117* 18 *C. J. C. I (Decr. I pars) pars I Dist. LXXXI pag. 281*

corripere, sunt pariter puniendi, et per consequens sunt infideles excomunicati et heretici inobedientes sedi apostolice. et ideo octogesima tercia dist. dicit idem Gregorius: 'si quis episcopus fornicacionem presbiterorum, diaconorum vel crimen incestus in sua parochia precio vel precibus interveniente consenserit vel commissum autoritate sui officii non impugnaverit, ab officio suspendatur'. et secundum Archidiaconum vocat suspensionem, deposicionem vel suspencionem perpetuam, quod est idem eo, quod talis episcopus vendit iusticiam inobediens sedi apostolice, quem oportet deum eo ipso excomunicando suspendere. numquid credimus, aliquos esse prelatos ecclesie, qui ultra trinam monicionem capiunt ab inferioribus | notorie criminosis quasi annuum redditum pro eodem crimine? numquid credimus, laicos debere abstinere ab eorum servicio nephando et toxico, cum sint heresiarche ex consensu et fomento peccati clerici contra leges ecclesie?

and to be deprived of their office

fol. 85^c

utinam ecclesia non sit infecta ministerio talium prelatorum! numquid credimus, laicos debere subtrahere decimas et bona pauperum ab inferioribus sacerdotibus minus peccantibus et dare superioribus in nocumento atque malicia et per consequens aput deum plus abiectis et plus alienatis a titulo sacerdotis? numquid credimus, ecclesiam fidelium laicorum debere ministrare bona

2 heretici *sequitur locus rasus D, vacuus C* 5 crimen *om. A, addidit in marg.* A^1 6 vel *(prius) int. lin. add. A om.* B^c B^4 *in marg.:* error 12 aliquos *radendo correxit* A^1 14 A^2 *in marg. super. fol.* 85^c *notavit* contra fornicatores dura 16 eorum *emendavit D ex* eodem. *quod C exhibet* 19 ecclesia B^cC, D^2 *in marg.* eciam *A, expunctum D*

3 *cf. ibidem c. 1 Dist. LXXXIII pag. 293* 8 *in animo habet, ni fallor, C. J. C. (Decr. II pars) C.* VIII *et* IX *pag. 589 sqq.; exstat apud veteres glossatores versus memorialis de depositione clericorum hic:*

debilis, ignarus, male conscius, irregularis
quem mala plebs odit, dans scandala cedere possit

cf. C. J. C. II De Renunc. I Tit. IX c. 10 pag. 107, nec non cap. ultimo De Cohab. Cler. et Mul. 13 *cf. Matth.* 18_{15-17}

pauperum sic apostate pro tempore, quo debet cavere ab omni suo ministerio et superior iuxta testimonium subiecti veridicum debet de iure ipsum deponere? unde, ne credatur hanc legem sanctam abrogatam ut paleam, repetitur tercio Decretalium De Cohabitacione Clericorum et Mulierum sub hac forma: 'ut clericorum mores et actus in melius reformentur, continenter et caste vivere studeant, universi prefecti in sacris ordinibus constituti, ab omni libidinis vicio precaventes maxime illo, propter quod venit ira dei in filios diffidencie, quatinus in conspectu omnipotentis dei puro corde ac mundo corpore valeant ministrare'? ne vero facilitas venie incentivum tribuat delinquendi, statuimus, ut, qui comprehensi fuerint incontinencie vicio laborare, prout magis aut minus peccaverint, puniantur secundum canonicas sancciones, quas efficacius et districcius precipimus observari, ut, quos divinus timor a malo non revocat, saltem temporalis tamen pena cohibeat a peccato. si quis igitur hac de causa suspensus presumpserit celebrare divina, non solum ecclesiasticis beneficiis spoliatus, verum eciam pro duplici culpa perpetuo deponatur, prelati vero, qui tales presumpserint in suis iniquitatibus sustinere, maxime in optentu pecunie vel alterius comodi temporalis pari subiaceant ulcioni'.

But Scripture authority has now been undermined before the people the clergy wrongly interpreting its statements as to the punishment of clerics

quamvis autem leges tam multe et patule autoritate scripture sacre et universalis ecclesie ad castigacionem tocius generis clericorum sint edite, tamen clerus sic excecat populum, quod proprii professores huius legis

1 sic apostate *C* apostate *A, sed sic A*[1] *in marg. add.* tali apostate B^c; *D, qui* tali *ex* sic *emendavit* 4 B^4 *in marg.:* error per totum 6 cohabitacione clericorum et mulierum sub AB^cC cohabitis *(expunctum)* clericis et mulierum (et mulierum *expuncta)* sub *D, sed* D^2 *in marg. addidit cum sig. marg.* vita et ho *(sic); quid hic sibi voluerit, in dubio mihi est; in mente habere videtur illam C. J. C. distinctionem, quae inscripta est De Vita et Honestate Clericorum* 10 maxime *om. A, addidit in marg. A*[1] 15 maius *CD* 16 canonicas *corr. A*[1] 18 saltem *om. D; A, sed in marg. addidit A*[1] 21 verum *corr. A*[1]

5 *C. J. C. II (Decretal.) lib. III Tit. 2 pag. 454 sqq.* 10 *cf. Eph. 5 6*

ipsam tantum subpeditant, vel per glosas cecas ipsam a sensu suo extraneant, vel aliam excusacionem in peccatis dampnabiliter allegant, quod fructus iuris, qui in praxi consisteret, pacificacionis ecclesie nimium exulavit. statuit enim summus pontifex et precipit, severam clericorum punicionem a minimo ad maximum efficacius et striccius observari, et tamen ypocrite, qui pretendunt, se esse filios maxime obedibiles ecclesie, in isto tam signanter, tam stricte et salubriter mandato, verbo, et opere patule contradicunt. numquid credimus, tales rebelles matri ecclesie esse eius filios, quin pocius adulterinos filios ecclesie anticristi? qui ‖ enim diligit matrem ecclesiam, efficaciter diligit eius legem. quomodo, rogo, regnaret ut modo crimen in clero, si iste leges fuerint debite execute? laici enim tenentur, prelato prodere clericum taliter criminosum, quod cum sit precipuum opus ecclesie, potest legitime capere de decimis ecclesie pro expensis, quod, si prelatus a debita correpcione deficiat, tota sua parochia vel comunitas iurisdiccioni sue subiecta debet a metropolitano complementum iuris expetere; quod, si ipse defuerit, potest regnum nuncios in causa illa sub expensis prelati desidis ad romanam curiam destinare; quod, si papa defuerit, debet regnum omnino bona ecelesie ab eo subtrahere nec potest Cristus ecclesie sue deficere, quin providebit pastores facientes iusticiam regni ecclesie, quibus sunt bona pauperum ministranda.

fol. 85d

Therefore the laymen must ask the competent clerical superior to punish the unworthy priest,

praxis autem ista demonstrari potest ex lege ecclesie. nam ‘si qui sunt presbiteri, diaconi vel subdiaconi, ymmo si quis episcopus sic deliquerit, tunc secundum

8 odibiles *D; C, sed superscripto* be *sanavit vocem* C^2 12 matri *(expunctum)* ecclesie *D* A^2 *in marg. super. fol.* 85^d *notavit* Ordo abstrahendi talia a clero delinquente et supra modicum 17 opus *iteravit A, sed prius delevit* D^2 *in marg.:* Nota 19 B^4 *in marg.:* error comunitas *A in textu, quod in marg.* A^1 *emendavit in* civitas civitas *C* 20 B^4 *in marg. notavit* error 24 omnia *CD* 39 secundum *corr.* A^1

29 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 15 Dist. LXXXI pag. 284*

verba et sensum legis est taliter puniendus', sed nostri clerici, eciam prelati nolunt concedere, se esse in aliquo istorum quatuor graduum, ideo ex natura condicionalis mobilitantis sequitur sillogistice, quod delicto supposito illi sunt taliter puniendi.

nec valet dicere, quod superiores ecclesie excipiuntur, quia, cum ex maioritate delicti sunt amplius puniendi, si excipiuntur a pena, excipiuntur a iure dei et sue ecclesie, et tunc non superest, nisi excipiantur a numero salvandorum.

and whenever the bishop refuses, kings and princes become his judges

unde ad sustinendum istam legem ecclesie ordinantur reges et potentes in seculo, ut deficiente clero ab eius complecione supleatur per brachium seculare, ut patet vicesima tercia quest. quinta 'Principes'. cum igitur lex decretalis dicit, quod clerici sic peccantes ab ecclesiasticis beneficiis spolientur et prelati desides pari subiaceant ulcioni, manifeste sequitur ex lege, quod seculares nedum possunt licite subtrahere, sed auferre bona ecclesie a suis prepositis quia in desidiam clericorum, qui delinquentes corriperent.

et patet tota conclusio in principio huius proposita. si enim secundum leges predictas laici debent a clero apostatante subtrahere bona sua, per idem debent, deficiente alio correptore, bona sua ab apostatante diripere. et istud patet planius de lege statuta De Hereticis. qui autem et quot clerici sunt de reatu isto, relinquo iudicio

---

1 sensum leges B^c secundum leges *D; A, sed mutatis* secundum *in* sensum *et* leges *in* legis A^1 *sanavit locum; C, sed* secundum *erasit* C^2 *addens* sensum *in marg. et mutavit* leges *in* legis est *superscripsit A* 2 volunt *A (?* B^c*)* 5 sint B^c 6 ecclesie *om. A, addidit in marg.* A^1 13 seculare ut *in marg. adscripsit* D^1 23 sua. *sequitur rasura,* per *D* sua et per *C* debent *C,* A^1 *in marg.* debet B^c*D, expunctum A in textu* 26 sunt de reatu isto (de *in correctura,* isto *omissum, sed superscripsit aliquis) A* sunt isto reatu B^c*, sed* B^2 *in marg.* in *adscripsit, quod inter* sunt *et* isto *legi voluit* sunt de reatu *C, sed* C^2 *in marg. adscripsit* isto sunt isti reatu *D*

---

14 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 20 C.* XXIII *q. 5 pag. 936 sqq.* 21 *cf. supra pag. 1* 25 *cf. C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) lib. I Tit. VII*

populari. hoc autem verissimiliter coniecturo, quod, sicut dotacio ecclesie cepit a laicis atque theologicis, ut patet de Constantino cum suo consilio et Silvestro, sic oportet, quod rectificatur per laicos operantes et theologos instruentes. nam ex eisdem principiis contrarie se habentibus fol. 86a propter disposicionem passi mixtum || compaginatur atque dissolvitur.

Objections to allowing this right to worldly lords

sed quoad istas leges preclaras sunt quotlibet glose extraordinarie intencionem ecclesie deludentes.

prima dicit, quod prescripcio, que est titulus iuris satis validus, excusat, quod clerici non sunt taliter puniendi.

sed ista responsio videtur ridiculosa. si enim laicus non prescribit contra ecclesiam, multo magis non est prescripcio contra deum. sic enim olim prescriberent diabolus et anticristus cum membris suis per multa milia annorum contra Cristum et suam ecclesiam. cum enim lex predicta sit lex racionis et per consequens lex Cristi et sue ecclesie, idem foret, prescribere contra illam et prescribere contra deum. item prescribentes contra hanc legem impetiti sunt continue per Cristum inseparabiliter punientem. ideo prescripcio non est legitima, sed delictorum colleccio aggravata, ut male fidei intrusor arcius condempnetur.

nec valet secunda instancia, qua fingitur, quod iste leges loquntur de rigore iuris, non autem de iurisprudencia, cum quadragesima quinta dist. precipitur, quod iudex declinet in partem miciorem. 'licet', inquid Gregorius, 'reprehendenda plurimum accidant sacerdotibus, plus tamen erga corrigendos agitur benevolencia quam

3 B^4 *in marg.:* prona suggestio 6 A^2 *in marg. super. fol. 86^a:* nota excusaciones cleri in eorum peccatis 25 A^2 *in marg. super. notavit cum sig. marg.* pro delinquentibus decretum graciosum 30 agetur *(?) A*

3 *Silvester, papa primus, sedit, Constantino regnante, ab anno 314 ad annum 335* 27 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 4 Dist. XLV pag. 161*

severitas, plus coartacio quam commocio, plus caritas quam potestas, cum nemo nostrum sine reprehensione aut peccato vivat. nam si dominus statim post terciam negacionem beatum Petrum preceptorem nostrum iudicasset, non tunc ex eo fructum, sicut fecit, recepisset. expectandi igitur atque corrigendi magis sunt rectores ecclesie quam statim iudicandi'.

primo tollo instanciam factam concedendo verba Decreti, sed notato, quod, sicut stat, prelatum esse nimis rigidum puniendo propter zelum vindicte vel affeccionem pecunie, sic stat, eum vel ex ceca pietate vel amore pecunie corripere nimis lente. sed inter hec duo extrema culpabilia eligendum est medium virtuosum, quod, ut ffiat prudencius, standum est arbitrio sanctorum ac legum ecclesie. si enim clericus sit ex rigore iuris taliter puniendus, igitur ex iure omnis passio iuris est iusta. item auferre a clerico bona fortune est pena mitissima, cum minorum bonorum privacio fuit sanctis affectata facilitacio, et per idem sic debet esse clerico hodierno, cui est cumulus temporalium peccandi occasio.

Withdrawing the endowment is a rather mild censure

item quilibet peccans mortaliter meretur infinitum maiorem penam, sicut patet de pena, quam deus misericorditer infligit; igitur punire ex caritate per ablacionem temporalium vel dignitatis officii, que debent esse ad onus presbiteri, est punire misericorditer citra dignum. item || invalescente morbo graviori est medicina pro evitando periculo acuenda. fol. 86b

si igitur hodie multiplicatur perversitas sacerdotum, videtur, quod ecclesia debet acucius contra illos procedere. et hec videtur sentencia Decretalis timentis, quod facilitas venie occasionem tribuet delinquendi. agitur igitur misericorditer ex amore spirituali, quando monentur

1 coortacio B^c cohortacio *CD* commocio *A; B^c, in marg. iteravit B^2* commonicio *C, (?) D* (omo°) 5 tunc *C, correxit A* tantum B^c tamen *D* 26 A^2 *in marg. infer. fol. 86^a addidit* nota contra excusaciones cleri continue infra 27 accuenda accuenda *A, sed alterum expunxit A^1* 32 spirituali *C, A^1 in marg. cum sig. marg.* paternali *AB^cD*

3 *cf. Matth.* 26_{69} *sqq.*

vel corripiuntur proximi ab eis, quorum interest, tribus vicibus secundum formam ewangelii et post ultimatam obstinacione elemosine debite pauperibus subtrahuntur. hoc enim tenentur facere sub pena mortalis, cum aliter subtraheretur saluti anime subditorum eo, quod iniuriarentur pauperibus, intoxicarentur venenosis prepositis et darent extraneis et indignis bona aliena, de quibus oportet eos reddere racionem.

The layman having the right to judge the sinful cleric's life is before others interested to solve this social question

ideo contra terciam et quartam et quintam excusacionem in ista materia manifestum est, quod laici habent in ista materia precipuum interesse. fingunt enim discoli, quod laici non debent iudicare de vita vel opere prelatorum et per consequens non ab eis subtrahere bona sua. fingunt quarto, quod solius prelati est, eos corripere vel punire, et fingunt quinto, quod non debet supponi, prelatos et specialiter dominum papam congruam correpcionem subditorum negligere.

primum istorum habet sensum sanum, quod laici non debent de clericis ipsis observantibus dignitatem sui ordinis civiliter iudicare. unde idem foret dicere, quod non pertinet ad eos, de clero discernere et dicere, quod non pertinet ad eos, curare de propria salute. sed quoad illud de lege dei quilibet habet proprium interesse.

secunda ficcio potest habere sanum sensum, quod servata lege Cristi debite in prelatis non foret clericorum correpcio ad laicos devoluta. unde occasionaliter et secundarie est, quod ad laicos pertinet, clerum corripere, et tunc non ut vere clericos, sed ut inferiores laicis apostatantes a dignitate sui ordinis debent ipsos modeste corripere.

quoad terciam ficcionem dicitur, quod est dare supposicionem iuris vel facti, aut loquendo planius aliqua est supposicio facti indebite ministrati, et aliqua est sup-

5 iniuriarentur: *iam abhinc librarius obscuriore atramento quam duobus foliis precedentibus utitur (cf. supra pag. 11 lin. 16)* 14 eos corripere $B^c C^2 D$ 21 de clero discernere et dicere. quod non pertinet ad eos *om. A* 25 B^4 *in marg.:* pravus legis postillator 34 est *ACD* eius B^c

1 *cf. Matth.* 18 15–17 11 *de vi vocis* discolus *cf. supra I pag.* 344 4

posicio iuris undique observati. primo modo debet supponi, prelatos et papam in regimine sui et ovium animarum suarum deficere, supposito, quod factum vergens ad periculum ecclesie hoc ostendat. sic ergo non debet populus supponere delictum prepositi, nisi factum sceleris notorie hoc proclamet. sed quis, rogo, memor salutis proprie tunc celaret?

To say, adultery and fornication be greater sins than avarice, does'nt hold good with Holy Scripture

sexta vero ficcio periculosior fatetur, quod peccatum adulterii sacerdotum debet puniri modo, quo leges sen-tenciant, quia aliter periret robur legum. in aliis verumptamen oportet, fornicacionem illam tunc esse notoriam, et pro avaricia ac aliis sacerdotum sceleribus non debet clericus et specialiter comunitas sic puniri. mirabile quippe foret, quod patens fastus ac avaricia clericorum non puniretur ab homine et peccatum minus grave minoris malicie et perturbacionis rei publice || transiret fol.86c
impune. nam dictum est superius proximo capitulo, quomodo avaricia cleri est peccatum periculosius quam carnalis luxuria et r a d i x o m n i u m m a l o r u m ecclesie, ut dicit apostolus. quare ergo non debet hec radix notoria primo omissum extirpari? et si obicitur per Archidiaconum tricesima secunda dist. ad hec dicentem, quod non est idem in fornicario et aliis notoriis peccatoribus, cum non sit expressum in iure et pene sunt molliende, patet, quod intelligit, peccata cleri, que comuniter accidunt et sunt notorie ecclesie turbativa, esse secundum leges exinde positas punienda, alia autem peccata, de quibus non est tanta suspicio, nec leges tam spissim posite esse non tam diligenter examinanda et micius procedendum, quousque notum fuerit, de suo periculo atque gravedine. quo cognito debet pena proporciona-

---

1 und *(linea obducta sublatum)* undique *A* 2 ovium *corr. D* omnium *C* 3 animarum *om.* B^c*D; A, sed addidit in marg.* A^1 6 quis *om. A, in marg. add.* A^1 16 A^2 *in marg. super. fol. 86c:* nota contra avariciam cleri non transiret *C* transiret *A*B^c*; D, qui* non *margini adscripsit* 24 sint B^c.

---

17 *cf. supra II pag. 264—265* 20 *cf. I. Tim. 6 10*
22 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XXXII pag. 116*

liter apponi, cum aliter contra racionem adversaretur politicus legi dei. quia igitur in primitiva ecclesia abbates atque episcopi sancte vixerant nec prodigaliter bona pauperum superbe atque gulose consumpserant, ideo non oportuit, tunc tot leges contra hoc vicium eorum statuere. sed ius dei et nature supponunt, si tales pretendentes alciorem gradum paupertatis et reliccionis seculi tamquam ypocrite plus subdole, plus proditorie et plus irracionabiliter ad maius facinus sunt perversi, quod proporcionabiliter puniantur. unde crescente ista sacerdotum ypocrisi multiplicate sunt leges eis opposite, sed praxis earum deficit propter infamem binarium, scilicet pretensam sanctitatem et potestatem mundanam. quis enim dubitat, quin deus plus odit talium mendicorum superbiam? et per consequens laici plus tenentur, cavere eorum mendacium subtrahentes suas elemosinas et auferentes progenitorum errores. certum itaque est ex fide scripture, quod tales potentes in clero sive persone simplices sive persone collegialiter agregate, que religionem Cristi dissipant, sub pallio sanctitatis vel punientur hic per prepositos suos aut laicos vel destruentur per vastaciones hostiles vel congregant facinora in ulcionem divini iudicii, dicente apostolo Rom. secundo: existimas autem hoc, o homo omnis, qui iudicas eos, qui talia agunt, et facis illa, quia tu effugies iudicium dei? super quo dicit Origenes, quod apostolus hic loquitur 'non regibus', sed ecclesiarum rectoribus ut episcopis aut presbiteris committentibus ea, de quibus alios iudicant et condempnant. oportet enim, tales de sua prius consciencia

The laws of the church, numerous though they be, against clerical avarice and worldliness are practically inefficient

4 superbe atque *in margine adscripsit D* gulose *correxit D* gloriose *C, linea delevit C², in marg. emendans* gulose 5 tu *(linea sublatum)* non *A* 9 irracionabiliter *media pars vocis in correctura A* irrevocabiliter *CD* irreverenter *B^c, sed B² in marg.* irrevocabiliter *add.* sint *B^c, correxit D* 15 talium *AB^c, corr. C* falsum *D* 24 Rom. *in corr. A*

24 *v. 3* 27 *cf. Opp. Ser. Gr. 14 pag. 873*

iudicare et post subditorum gesta discutere; quod si plene fieret, omnis penitus adeundi honoris ecclesiastici abscinderetur ambicio, sed se iudicandos pocius quam iudicaturos hii, qui preesse volunt populis, iudicarent. unde quia hec ad eos maxime dicuntur, qui presunt iudiciis populorum, cum non possunt a facie dei aufugere, deo alibi dicit || in hiis, qui appropinquant michi, fol. 86d sanctificabor, sicut in Nadab et Abiu, qui alienum ignem i. e. non suum divinis altaribus optulerunt. incipit enim divinum iudicium a filiis ecclesie, cum Ezechiel nono scribitur: a sanctuario meo incipite. 'licet', inquid, 'hii blasfemant in deum, hii defraudant, spoliant, sacrilegium vel aliud scelus perpetrant, hiis tamen omnibus in hoc loco videntur preferri in scelere, qui alios iudicantes committunt graviora quam puniunt.'

The homes of the bishops, priests and orders the cause of many misdoings and of the moral ruin of the people

unde michi videtur, domos religiosorum, episcoporum et aliorum sacerdotum, qui obliti sunt domini in observancia legis sue, thezaurizare potenter et fraudulenter secundum cor impenitens scelera, que sint sibi et provinciis ad ruinam. est enim dare mensuram in scelere, usque ad quam oportet ulcionem divini iudicii expectare, ut patet de punicione diluvii et Sodome. ad quem sensum dicitur Gen. quinto decimo, quod nondum impleta est iniquitas Amorreorum. detegenda est igitur frigefaciens iniquitas sacerdotum ex congelacione temporalium, racione cuius signaculum ymaginis divine nec clerus nec populus recipit, ut cor carneum tamquam cera liquescens pre fervore celestium ad supernam influenciam sit preparatum.

---

6 qui cum *ACD* 19 impenites B^c *compendio omisso* 23 B^4 *in marg.:* Nota processum 28 pro B^c supernam *A*B^c*D* celestium *C, lectio aperte vitiosa* 29 sit *C, superscripsit inter lin. A* *om.* B^c*D* Cap. 26 *A in fine lineae ultimae huius cap. XXV miniavit*

---

8 *cf. Lev.* 10 1 *sqq.* 10 *v.* 6 23 *v.* 16

CAPITULUM VICESIMUM SEXTUM.

May the priest, on the other side, refuse his spiritual service to the disobedient layman?

Sed adhuc videtur michi, ut materia ista sit clarior, restat parumper obicere.

videtur enim, cum sit mutua obligacio clericorum ad laicos, si licet laicis, elemosinas suas subtrahere propter defectum debiti servicii clericorum, per idem liceret clericis, elemosinam spiritualem subtrahere propter inobedienciam laicorum.

He may not, because spiritual services, even to enemies, are God's command

sed huic dictum est, licet sit magna diversitas, est tamen in quodam conformitas. tenentur enim clerici et laici ex lege dei, iuvare continue eciam inimicos cum suffragio spirituali. lex autem dei obligat ad tales elemosinas spirituales. ideo nimirum obligacio est forcior quam obligacio introducta humanitus ad supereroganter ministrandum sacerdoti preter vite necessaria elemosinas corporales. unde, sicut clerici tenentur, in casu ministrare sacramenta et sacramentalia inimicis Cristi atque ecclesie et sic orare pro suis inimicis, ut patet ex lege scripture prima Pet. secundo, sic laici tenentur, in casu spiritualiter iuvare suos prepositos, temporalia debita ecclesie subtrahendo. si enim sit opus caritatis, subtrahere combustibile ab igne, qui corpus fratris combureret, multo magis foret in casu spiritualis elemosina, subtrahere mundi divicias, que mentem proximi traherent ad iehennam. unde videtur michi, quod laici numquam debent temporalia a clericis subtrahere vel auferre nisi in casu, quo esset elemosina sic facere, et in casu, quo debeant sic
fol. 87a facere | intuitu caritatis, quod debent, quandocunque

---

1 Cap. 25 B^cC^2D 2 Nota *in marg.* B^4 9 huic (? hinc) *A* 13 oligacio *A, addito* b *super* o *priore* 19 I[a] *et* secundo *supplevi omiserunt libri* 24 qui *C* 25 Nota D^5 *in marg.*

---

1 materia: *cf. supra ingressum cap. XXV pag. 1*
19 *cf. I. Pet. 2 15; 17; 39*

legitime premuniuntur de indebito ministerio ecclesie et deficiente correpcione prelati remanent incorrecti.

est autem aliqualis similitudo, cum conformiter, sicut laici debent subtrahere bona ecclesie ab indigno, sic oportet, sacerdotes Cristi subtrahere verbum dei ab indispositis, quia Act. tercio decimo dicitur: quia indignos vos iudicastis vite eterne, ecce, convertimur ad gentes. et correspondenter, si populus fuerit sic obstinatus et inobediens sancte matri ecclesie, quod prohibeat vel non ministret vite necessaria suo ewangelizanti vel in spiritualibus ministranti, tunc necesse est, eum ad alium populum declinare. sed raro accideret hoc inter cristianos vel paganos specialiter instructo ewangelizante in doctrina apostoli Phil. quarto: scio habundare et scio penuriam pati.

The fault is not with the law, but with him who has to watch over its being duly executed

secundo obicitur per hoc, quod maior pars legum adiudicans beneficia ecclesie ac debita discolis pro eis vigilanter laborantibus ac contendentibus foret iniqua et per consequens heretica sicut partes secundum leges huiusmodi exequentes. non enim discuciunt leges huiusmodi de dignitate ministracionis clerici vel subtraccione sui ministerii.

hic dicitur, leges sunt bone et sancte, sed nescio contendentes advocatos, procuratores vel iudices ex integro excusare. leges enim vetant bona ecclesie danda indignis; quod si ministri legis negligenter examinant defectus, remanet in illis, lege stante penitus inculpata. unde si executores legum sint segnes ad examinandum habilitatem clerici quoad deum, videtur, quod recur-

---

6 13° *A, omiserunt et locum vacuum reliquerunt* B^c*CD* B^4 *in marg. notavit* dicitur actibus apostolorum: quia indignos vos iudicastis vite eterne, ecce, convertimur ad gentes sic si populus etc   8 et correspondenter *om. D, addidit in marg.* D^1 16 A^2 *in marg. super. notavit* leges (? legantes. *at cf. lin. 23)* non culpande, sed abutentes   23 quod leges *CD*   29 humilitatem (hm̄lit.) *D, sed expuncto* u *in* habilitatem *emendavit prima manus*

---

6 *v. 46*   14 *v. 12*   17 discolis *cf. supra I 3444*

rendum sit ad iustificacionem laicorum, qui bona pauperum ministrent. videtur enim, quod tenentur, elemosinas suas subtrahere, quando notabiliter percipiunt vel indebitum ministerium vel simpliciter carenciam ministerii clericorum. unde si ista tyriaca esset plene in iuris limitibus practizata, credo, quod in magna parte cessarent ecclesiastica litigia. quomodo, queso, debet Petrus, secularis dominus vel laicus ministrare uni barbaro transmarino divicias vel bona pauperum, quem scit nec per se nec per alium servicium exinde debitum exsuplere? ipse namque non predicat neque in persona propria nec in aliquo spiritualiter ministrat ovibus, quibus preest. quomodo igitur remanet eis pastor, cum oves nec vocem eius audiunt nec sequntur? ymmo posito, quod audirent, foret ligwa eis barbarica, secundum apostolum prima Cor. quarto decimo, ovibus suis inutilis. quomodo igitur iuste assignantur tali huiusmodi bonorum pauperum porciones? numquid deus potest dispensare cum indigno, ut cum indignitate stante portet vere nomen ministri ecclesie?

sed hic invenitur triplex infamis responsio.

fol. 87b prima, quod talis facit pastoris aut prebendarii || officium per suum vicarium vel alium legitime substitutum, ipso occupato circa superiora ecclesie negocia, tam toti ecclesie quam istis parochianis magis utilia.

To appoint a vicar does'nt absolve the priest of his own clerical duties

quoad primam partem huius fuci, cum raro contingit sufficiencia mercenarii sic conducti, parochianis relinquo habilitatem talis vicarii, cum ad eos pertinet, in salutem anime decimas ac oblaciones ydoneo ministrare. videant ergo illi, si sancte vivat, si debite predicat et si rite

---

13 nec vocem *AC; D voculam correxit et lin. superscr.* vocem nec *legi maluit* vocem B^c 14 non audiunt B^c*; A, sed* non *linea delevit* 15 forent *A, sed expuncto* n *in* foret *mutavit* 22 A^2 *in marg. infer. fol.* 87^a*:* Contra prelatos indispositos 23 vel *A, correxit D* aut B^cC 28 humilitatem *D*

---

5 tyriaca: *cf. supra I pag.* 29$_1$ 7 *de usu nom. Petri cf. supra I pag.* 128$_1$ 16 *v.* 6 *sqq.* 26 fucus *idem ac fictio, simulatio*

and should the vicar prove an efficient pastor, the priest may even be done away with

sacramentalia administrat. sed supposito, quod sic, quomodo licet, rapere bona pauperum, quorum pars quarta debet secundum leges distribui proximis egentibus, et barbaro inutili transmarino tribuere? si enim datus vicarius sufficit, plene suplere rectoris officium, quomodo non superfluit superadditus rector fictus? natura enim agens breviori modo, quo poterit, odit superflua, multo magis in matre ecclesia sponsus eius.

et quantum ad superiora negocia sompniata, constat ex fide scripture, quod sufficit quoad spirituale ministerium sponsus ecclesie cum suis vicariis in fide et virtute instruentibus. cum igitur datus barbarus nec instruit suas oves in fide ecclesie nec virtute, quomodo licet, officiarium talem sponse Cristi onerosum fingere? nonne prospere crescendo crevit sancta mater ecclesia, quando caruit tali manerie ministrandi? sed esto, quod talis barbarus consilio, regimine, oracione vel alio opere meritorio prosit ovibus assignatis, quid hoc pertinet ad specificandum ipsum earum pastorem? sic enim prodest ipso amplius ex vi comunionis sanctorum devocior cristianus, heremita vel laicus activus, quantuncunque localiter sit remotus. cum igitur non exinde sit pastor eorum proprius, videtur, quod aliam racionem specialem oportet rimari in dato barbaro, secundum quam fingitur nomine istius officii. non enim sufficit racio patris mendacii, quod ideo est pastor vel rector istarum ovium, quia congregat illarum elemosinas, que forent pastoralis ministerii instrumentum et fraudulenter subtrahit pastoris officium. si igitur quis laborat in negociis comunibus sancte matris ecclesie, vivat de comuni stipendio, et non menciatur, se esse rectorem privatum solummodo propter lucrum.

ista autem racio movet contra religiosos, contra

---

1 ministrat *A, sed inter lin. add.* ad 13 in *(expunctum)* virtute *A* 16 manerie *in fine correxit B^c, addidit in marg.* ie B^1 18 hoc pertinet B^c igitur pertinet *D* igitur *deleverunt et inter lin. addiderunt* hoc *AC* 20 devocione B^c 31 solomodo *D*

---

24 rimari *idem ac scrutari*

clericos dominorum et quoslibet non residentes, qui cum hoc congregando elemosinas parochie fingunt, quod ex vi appropriacionis vel dispensacionis date ecclesie sunt rectores.

A rector may be absent from his cure for a certain time, with the object of studying Holy Scripture in the schools

verumptamen licet rectori, ad tempus colligere semen fidei in scolis theologicis extra parochiam ad finem, ut ipsum seminet in tempore oportuno. quod si non fraudat ab edificacione, bene residet. cum enim pastus spiritualis non debet esse tam continuus, sed maioris efficacie ac permanencie quam pastus corporeus,
fol. 87c sufficit, quod horis congruis in anno pascat subditos, | sic tamen, quod prosit eis continue in sancta sacerdotali conversacione et in substituti ydonei preparacione et oportuna pro horis congruis absencie rectificacione, ad quam requiritur racionis iudicium. et sic videtur michi, quod doctor vel alius gradus cleri potest de certo populo elemosinas gratis accipere, non ut rector illius populi, sed ut eius elemosinarius laborans preter pastorale regimen ad comunem utilitatem ecclesie. sed caveat sibi de pecunia superflua, de vita voluptuosa et de subtraccione elemosinaria, que foret ad privatum regimen populi sui necessaria. sic enim vixit apostolus de elemosinis Philippensium, predicando avaris Corintheis, sed observavit has tres condiciones, sicut patet Phil. quarto capitulo.

To say that the church laws excommunicate those who decline to pay the tithes,

tercio arguitur per hoc, quod excomunicacio secundum iura ecclesie fulminanda est in detinentes decimas, oblaciones vel alias elemosinas a presidentibus in facie ecclesie, sive iuste presideant sive iniuste. igitur

5 *A[1] in marg. super. fol. 87[b] cum sig. marg.:* nota, quod licet, rectorem aliquando non residere 6 *A[1] in marg.:* Nota b*(ene), quae vix legi possunt* 12 *A[2] in marg. super. fol. 87[c]:* bonus doctor potest capere elemosinam ab aliqua comunitate, ut prosit doctrina illis 13 et *omiserunt B[c]D* 21 *B[2] in marg.* ria *scripsit, quo ultimam partem vocis* elemosinaria, *in oratione vix legibilem, restituere voluit* 26 *A[2] in marg.:* contra dicta nota 27 fulminanda *in exitu corr. A* 29 sive iniuste *A* vel iniuste *B[c]CD*

24 *v. 10 sqq.*

vel oportet falsificare iura ecclesie et sic scripturam sacram, eorum principium, vel aliter omnino iniustum est, a nominetenus rectore eciam discolo bona ecclesie detinere. aliter enim posset quilibet laicus fingere defectum in suo preposito et eo tenore debita sua subtrahere.

has no foundation, since excommunication is not applied in pecuniary controversies,

hic dicitur, ut alibi diffuse exposui, quod excomunicacio non fuit inventa pro exigendo clero pecunias, sed pro salute delinquencium terrifica et pro toxica peccatorum ab ecclesia extrudenda. et sic numquam debet fieri nisi ex dileccione, licet modo vertatur pure in causa exaccionis temporalium ad vindictam.

and every such law supposes the priest to be a virtuous man

primo igitur videtur michi, quod nulla iura subveniunt presidenti aput deum inhabili, ut liceat sibi, vendicare bona pauperum de subiectis. patet ex hoc, quod iura divina ad hoc non sibi subveniunt eo, quod ut sic est seductor populi et proditor dei. sed non est possibile, quemquam iuvari per legem, quem iura divina non adiuvant, quia nulla iura tali subveniunt ad exaccionem talis pecunie de iure divino. patet sic: omnis talis presidens manifeste offendit in ius divinum, sed iuxta maximam per se notam frustra invocaret legis auxilium, qui offendit in legem, ut scribitur quinto Decretalium 'De Usuris'. igitur frustra quicunque talis invocaret iuris divini, cum sit adversarius suus, auxilium, ymmo cum iuxta regulam iuris nemo debet consequi fructum ex eo, quod nititur impugnare, ut patet tercio Decretalium 'De Censibus' 'Cum Olim'. de regulis iuris manifestum videtur, quod ius

11 vindictam *exitum vocis radendo corr. A* 17 quia nulla *A in rasura* igitur nulla *B^cCD* 18 pecunie de iure divino *A in loco raso scripsit* 21 invocaret *vox correcta, quae, tinctura quadam vel macula offuscata, legi vix potest A* 22 scribitur *vox offuscata A* 23 cunque talis *in corr. A* 25 sequi *A, sed addito in marg.* con *emendavit aliquis in* consequi 26 comprobare *(lin. del.)* impugnare *A*

3 discolo *cf. supra I 344₄* 6 *librorum prius scriptorum quos locos potissimum JW hic in animo habuerit, parum liquet, at cf. De Ecclesia cap. VII pag. 153: est autem excommunicacio iniusta tripliciter . . . . secundo quando prelatus pocius pro temporalibus quam pro amore et correccione subditi eum excommunicat sqq.* 22 *cf. C. J. C. II (Decr. Greg. IX) lib. V c. 14 Tit. XIX pag. 815* 26 *cf. ibid. lib. III c. 19 Tit. XXXIX pag. 628*

divinum non adiudicat tali adversario fructum talem. tunc enim sentenciaret lex dei contradictoria tamquam impossibilis sibi ipsi opposita. nam iuxta declarata alibi ius divinum tollit tali ius ad animam et ad omnia bona mundi. si igitur adiudicat tali iusticiam ad bona tam accidentalia iusto propria, tunc est lex sibi ipsi con-
fol.87d traria. cum igitur nulla || lex contraria legi divine sit valida, patet, quod nulla lex humana adiudicat tali legitime ulla bona. et hinc sane dicitur, quod vigilantibus in scola virtutum et non dormientibus in peccati voragine iura suveniunt, quia Rom. octavo timentibus deum omnia cooperantur in bonum.

Church laws contradicting Holy Scripture are not valid

secundo videtur michi, quod prelati excomunicantes laicum pro detencione bonorum ecclesie a clerico, quem debent scire esse inhabilem, ut sic excomunicant se ipsos vel clericum, et laico detinenti non officiunt, si non offenderit aliunde. prima pars patet, quia tunc iniuste excomunicant contra leges ecclesie et iuxta conclusionem Decreti vicesima quarta quest. tercia 'Si Habes', illicita excomunicacio notatum non ledit, sed excomunicantem. debent autem prelati cognoscere, quod omnia bona cleri sunt bona pauperum, que clericus, dum fuerit in mortali vel contra regulam predictam consumens, est proditor dei et pauperum defraudator. quomodo igitur non excomunicaret prelatus ipsum, qui tam crudeliter defenderet partem hostis ecclesie contra pauperes, membra Cristi? nonne vicesima tercia quest. octava 'Convenior' scribitur ex autoritate beati Ambrosii secularis episcopi: 'omnia', inquid, 'mea sunt pauperum'? et duodecima quest. secunda ab eodem dicitur: 'aurum ecclesia habet, non

To excommunicate a layman, who refuses the tithes, draws the curse upon the excommunicating priest himself

---

7 A^2 *in marg. infer. fol.* 87^c *notavit* contra excomunicacionem, que datur contra iuste abstrahentem temporalia a clero 9 A^1 *in marg.:* Nota 19 4 24 *expuncto priore* 4 *A* 21 cleri B^c, *postmodum* B^1 *addidit* ci *supra lin., ut* clerici *legatur*

---

3 *quem potissimum locum prius scriptum JW hic respiciat, incertus sum, sed cf. De Civili Dominio lib. I cap. II pag. 8 sqq.* 11 *v. 28* 19 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 1 C. XXIV q. 3 pag. 988* 27 *cf. ibid. c. 21 C. XXIII q. 8 pag. 959* 29 *cf. ibid. c. 70 C. XII q. 2 pag. 710*

ut servet, sed ut eroget et subveniat in necessitatibus'. unde docet posterius: 'vasa ecclesie in casu rumpenda pro pauperibus relevandis'. unde ibidem sequitur sub autoritate Ieronymi: 'gloria episcopi est, pauperum opibus providere, ignominia sacerdotis est, propriis studere diviciis'. unde ex autoritate Augustini dicitur sexta decima quest. prima, quod 'decime tributa sunt egencium animarum', et infra eadem conclusione sub autoritate Ieronymi sic habetur: 'quoniam, quidquid habent clerici, pauperum est', cum quotlibet legum concordanciis idem testantibus, licet abusio affeccionis proprietarie necessitet, hanc fidem ewangelicam tamquam deliramentum fatuum deridere.

The threefold claim the poor have upon the church goods

alias autem ostendi, pauperes ewangelicos habere triplicem titulum ad bona ecclesie, primo in necessitate, sicut et habent tunc titulum ecclesie ad omnia bona secularium dominorum, secundo ex caritate, qua 'iusti sunt omnia', ut patet per Augustinum sermone primo, et tercio ex elemosine primarie condicione.

data est enim elemosina ecclesie distribuenda pauperibus. unde duodecima quest. secunda precipitur,

1 ut *(alterum) C om.* B^cD; *A, sed int. lin. addidit* A^1 A^1 *in marg.:* nota 4 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* quomodo omnia cleri sunt pauperum 5 diviciis *iteravit A, sed prius expunxit* 14 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* pauperes ewangelici habent triplicem titulum ad bona ecclesie 16 ecclesie *om.* B^cCD 18 primo *A* 8° B^c *numerum omiserunt et locum vacuum reliquerunt CD* et 3° *A iteravit* 19 primarie *in corr. A* primeve B^cD, *C in fine correxit*

2 *cf. ibid. pag. 710 § 1: nemo potest dicere, cur pauper vivit sqq.* 3 *cf. ibid. c. 71 pag. 710* 7 *cf. ibid. c. 66 C.* XVI *q. 1 pag. 784* 8 *cf. ibid. c. 68 pag. 784* 14 *hanc JWi propositionem in libris eius hucusque editis nusquam inveni; rem leviter tangit De Civ. Dominio lib. I cap. XVI pag. 110 sqq.; ibid. cap. VII pag. 48 sqq., 51 sqq.; cf. etiam De Nova Praevar. Mandat. (in Polem. Works) cap. VI pag. 138; Trial. cap. XVII pag. 305; 354 sqq.* 18 *cf. Augustini Opp. tom. II 696; IX 799, cf. etiam De Civ. Dom. I cap. VII pag. 47 sqq.*

quòd 'quatuor tam de redditu quam de oblacione fidelium, prout cuiuslibet ecclesie facultas admittit, sicut dudum racionabiliter est decretum, convenit fieri porciones, quarum una sit pontificis, altera clericorum, tercia pauperum, sed quarta est fabricis adaptanda'. si igitur magi Pharaonis in tercio signo deficiunt, nomen episcopi amittunt iuxta Decretum octogesima sexta dist. fol. 88a 'Fratrem || Nostrum', ubi precipitur cuidam Mariano episcopo ex parte Gregorii, quod 'non credat, solam leccionem et oracionem sibi sufficere, sed habeat largam manum ad necessitatibus pauperum occurrendum, aliorum inopiam suam credat, quia', inquid, 'si non habeat, vacuum episcopi nomen tenet'. magnum itaque peccatum est, procuratorem pauperum bona eorum in se et suis prodigaliter et voluptuose consumere, sed magis est, quando domini seculares petunt in relevamen pauperum regni subsidium avare vel prodigaliter allegare de bonis abusis, quod sunt elemosine pauperibus erogande. simulata quidem ypocritarum equitas est duplex iniquitas. sed maximum ingratitudinis peccatum videtur, quod in pauperum iniuriam secundum pretensas leges iusticie pars apostatarum pertinaciter defendatur.

Even against the sentence of the judge or bishop the layman may protest

ex istis tercio colligitur, quod, licet iudex ecclesiasticus pro tali notorio adiudicaverit vel episcopus pro restitucione facienda sibi de bonis pauperum excomunicaverit, licet laicis, ista scientibus pie ac meritorie ab eo bona pauperum detinere. debent enim habere concienciam in distribuendo elemosinas suas tali apostate, et secundum apostolum Rom. quarto decimo omne, quod est contra conscienciam, est peccatum,

8 *A² in marg. super. cum sig. marg.:* episcopus debet esse largus pauperibus 27 habere *in cod. B lineam concludit; in margine adscripsit aliquis (? B¹)* bonam 29 apostolum *om. B^c. sed in margine adscripsit aliquis et iuxta adscriptum B¹ iteravit* apostolum

7 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 6 Dist. LXXXVI pag. 299* 29 *v. 23; v. 1 sqq.*

igitur debent postpositis omnibus minis possibilibus fugere sic errare. quamvis enim excomunicacio ubilibet sit timenda, tamen excomunicacio facta principaliter pro temporalibus est ab excomunicante maxime pertimenda, ut patet vicesima tercia quest. quarta 'Inter Querelas', et est iuxta Decretalem libro secundo De Restitucionibus Spoliatorum meritorie tolleranda. si enim laici debeant cavere, ne dent bona histrionibus, venatoribus et meretricibus, ut patet octogesima sexta dist. 'Donare' et infra, multo magis omnes homines cavere debent, ne dent bona Cristi et suorum membrorum peccatoribus plus abiectis.

He who distributes church property in the right manner has to consider the purpose of its first endowment

oportet enim iuxta argumentum Decreti et testimonium Augustini attendere, qua intencione dispensator distribuit bona dei, ut, si propter generositatem, propter sanctitatis apparenciam, propter diffamacionem mundialium evitandam vel causam consimilem, que postponit amorem Cristi et suorum membrorum amori transitorio temporalium tunc peccatur, multo magis igitur debet distribuens decimas vel oblaciones attendere, ne det tales peculiares elemosinas plus discolis propter favorem aut metum mundanum, amore ac timore Cristi postposito.

unde videtur negligencia populi increpanda, qua dicitur, satis michi est, quod solvam oblaciones vel decimas cuicunque, qui in facie ecclesie constituitur pauperum procurator. nam per idem non curaret, accipere

---

3 tamen excomunicacio facta principaliter pro temporalibus est ab excomicante maxime pertimenda *om. D* 6 et *om. D* est *correxit D* tamen iuxta Decretalium *D; licentia scribae grassatur* 7 *D^2 (? D^1) in marg.:* Nota 8 *A^2 in marg. infer. fol. 83^a glossavit* quomodo bona sunt dispensanda 19 debet (d*3*) *B^cD, qui vitioso titulo usi sunt (cf. infra pag. 45 4 et 8)* 22 michi negligencia *B^c*

---

5 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 27 C. XXIII q. 4 pag. 912* 6 *cf. ibid. II (Decretal. Greg. IX) lib. II c. 1; 2; 3 Tit. XII pag. 275 sqq.* 9 *cf. ibid. I (Decr. I pars) c. 7 Dist. LXXXVI pag. 299* *cf. ibid. c. 8—13 pag. 299—300* 12 *cf. ibid. c. 8 pag. 299: dicant mihi, quare dant sqq.; c. 10: qui enim vident sqq.* 20 discolis: *cf. supra I 344 4*

de tali preposito sacramenta vel sacramentalia aut audire quelibet eius servicia, quod est contra decreta ecclesie superius allegata. ab ipso enim debet parochianus recipere spiritualia ministeria, cui debet ministrare ea intencione temporalia instrumenta. quomodo, rogo, non fol. 88b curarem, ministrare medico prudenti || vel toxicativo ex malicia et impericia temporale stipendium, dum maxime curarem, ab eo recipere medicinam? multo magis debet hoc notari in materia concernente honorem dei, salutem anime et prosperitatem sancte matris ecclesie. non enim excusatur parochianus tali preposito innuitive consenciens, quin participat peccatis prepositi, quem sic fovet. item omnis cristianus debet defendere honorem et iusticiam sancte matris ecclesie. patet tum ex amore Cristo debito, qui cum ecclesia unam personam constituit, tum eciam ex precepto Cristi in primo mandato secunde tabule de honore specialiter spiritualibus parentibus tribuendo. quomodo igitur non honorat tamquam ydolatra novercam filiorum ecclesie et membrum diaboli, dum tamquam membrum Cristi honorat re et nomine prepositum sibi notorie criminosum? debet enim cognoscere, si prepositus suus sit vere penitens, quod debet amovere occasionem peccandi, quam tamen videt continue retinere.

Only then he serves the welfare of the church

iterum cum idem sit, diligere vel defendere sanctam matrem ecclesiam et sic diligere suas leges, videtur, quod omittere, servare ac defendere in hac parte leges ecclesie, sit ecclesiam sanctam negligere. nam ex testimonio Gregorii posito undecima quest. prima 'Pervenit'

---

2 servicia *corr. A* 3 recipere *(expunctum)* parochianus *D* 6 *A*[2] *in marg. super. notavit* peccant, qui decimant malo preposito 11 innuitive *D, iteravit in margine D*[4] *(?)* iniuriative *(?) B*[c] 16 precepto *in fine corr. A* 17 spiritualibus *in fine correxit D* 21 *D*[2] *in marg. glossavit* vere penitens debet amovere occasionem peccandi 29 *ante et post* quest. *rasura invenitur in cod. B*

---

3 *cf. pag. 43 sqq.* 29 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 39 C. XI q. 1 pag. 637*

ordo ecclesiasticus confunditur, nisi unicuique iura sua serventur, sed secundum iura ecclesie talis clericus debet carere parte bonorum ecclesie. igitur offendens in hanc legem ut sic iuvat, confundere matrem suam.

The church laws look for a high moral standard in the legatee

captis enim omnibus causis promoventibus ad exhibendum bona pauperum tali preposito et omnibus causis hoc prohibentibus invenietur racio secunda multum potencior. quomodo igitur amor fame secularis vel timor excomunicacionis aut alterius reputati incomodi temporalis retraheret diligentem pre omnibus celeste coniugium, quin zelat pro ampliori edificacione ecclesie? nam iuxta dicta iura divina et per consequens omnia iura vetant bona ecclesie talibus ministrari. non igitur habent pro se legem vel racionem, qui sic adherent parti diaboli. et patet, quod leges ecclesie non sentenciant pro tali preposito. nec obest, exequi istam iusticiam, licet occasione male accepta iusti prepositi iniuriam paciantur. non enim sunt facienda mala, ut bona eveniant.

quarto arguitur per Decretum sexta decima quest. tercia, ubi sic dicitur: 'placuit huic sancte et magne synodo, ut res vel privilegia, que dei ecclesiis ex longa consuetudine pertinent, et sive a pie recordacionis imperatoribus, sive ab aliis dei cultoribus in scriptis donata et ab eis per annos triginta sunt possessa, nequaquam a potestate presulum eorum quecunque secularis persona per potestatem subtrahat aut per argumenta quelibet auferat, si sint omnia in potestate ac iussu presulis ecclesie, quecunque intra triginta annorum spacia ab ecclesiis fuisse possessa noscuntur. quisquis igitur secularium contra presentem diffinicionem egerit, tam-

3 carere *correxit A* bonorum *in fine correxit A* 17 iusti *correxit A* iniuriam *correxit A* 18 non enim sunt facienda mala, ut bona eveniant *om. A* 16 *A² in marg.:* contra dicta nota 20 3ª *scripsi, quippe quod Decretum testetur* 4ª *cuncti codd., vitiosa lectio*

18 *cf. Rom. 38* 19 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 8 C. XVI q. 8 pag. 791—792*

quam sacrilegus iudicetur, et donec se correxerit et ecclesie propria privilegia seu res restituerit, anathema sit'.

fol. 88c || quantum ad istud et omnia ei similia sepe dictum est, quod intelligenda sunt de bonis, que clerus iuste occupat vel delicto supposito episcopus parate emendat. nam prescitis filiis anticristi nec erant bona illa donata nec iuste pertinencia, et per consequens non sunt restituenda ecclesie malignancium bona ecclesie Cristi, sed e contra. nam ex quo fundatores non contulerunt talibus, sed vere Cristi ecclesie, quecunque fuerit, ut recitatum est Archidiaconum allegare cap. duodecimo, — non enim potest deus ordinare, quod datus populus possideat bona ecclesie, quomodocunque peccaverit, aut quod quicunque occupans bona secularium per triginta vel quotlibet annos sine titulo bone fidei ex post in perpetuum sit possessor, — ideo, ut dixi alias, prescripcio quecunque legitima presupponit, prescribentem continue iuste occupare, quod finaliter vendicat, quia aliter non foret prescripcio nisi iniquitatis antique obstinata induracio. et vere dicitur, quod prescripcio non est contra ecclesiam, cum universitati fidelium predestinatorum cedunt ad bonum omnia cambia temporalium. nec licet, ex diuturnitate occupacionis simpliciter auferre quidquam a talibus, sive sint clerici sive laici. leges autem humane statuunt prescrip-

Those who first endowed the church aimed at promoting the spiritual welfare of clergy and laymen,

4 A^2 *in marg. super. fol. 88^c:* Solucio subtilis contra decretum forte 7 donata *in loco raso A, in margine iteravit eadem manus* 11 quecunque *corr.* B^c, *in margine add.* B^1 que quicunque *D* 12 12° B^2 *in loco prius vacuo addidit lacuna ACD* 13 vel deus B^cCD vel *(duabus lineis obductis sublatum)* deus *A* d *(expunctum)* ordinare *A* 14 aut quicunque B^cD; *AC, sed* A^1 *et* C^2 *inter lin. addiderunt, ut* aut quod quicunque *eos legi maluisse appareat* 17 D^2 *in marg.:* prescripcio 22 boinum *(?) A, prima vocis pars in corr.*

4 sepe: *cf. De Civ. Dom. I, ubi JW de 'iusta habitione bonorum' per cap. 1—9 subtiliter disputat; saepe in aliis libris ad hanc materiam redit* 12 *cf. supra pag. 39 sqq.* 17 *hanc praescriptionis definitionem in JWi libris hucusque publici iuris factis nusquam inveni; in rem mihi cadere videntur, quae arguit Dial. (ed. Pollard), Epilog. pag. 86—87*

cionem secundum tempus maius aut minus, post quod tempus persona occupans iuste secundum reputacionem populi non debet ab adversariis impugnari. personam vero ecclesie, quia supponitur in ea maior iusticia et consciencia, eximit ab omni repeticione, nisi forte fuerit una ecclesia contra aliam.

but their intentions have been thwarted by disobedience to Holy Scripture

in omnibus autem istis adinvencionibus humanis miscetur sepe iniquitas, quia lex humana, nisi reguletur per legem Cristi, est falsa atque erronea. nam contra racionem est docto errore cuiuscunque partis ecclesie, quin post quantumlibet tempus rimatis legibus destruatur, quia aliter foret lex statuens hoc peccatum omittendum impune deo contraria. sive igitur fuerit error in imperatore vel quocunque alio patrono sive in clero de quacunque dotacione ecclesie, ille error est eo diligencius scrutandus et post operosius destruendus, quo est periculosior et turbacior in clero, qui debet esse principium policie.

God and man deal out their gifts only under certain conditions

unde pro declaracione istius materie supponende sunt due radices, quas sepe exposui. prima, quod nec deus nec homo concedit quidquam nature peccabili nisi sub condicione expressa vel tacita. oportet enim, sub forma concedere alicui generi hominum, quia aliter posset

---

1 secundum tempus aut minus *C, sed* C^{2} maius *supra* tempus aut *inter lineas addidit* 15 exivit *A* eximunt *C* 11 quantumlibet *primam partem vocis corr.* B^{c} *et* B^{1} *in marg. add.* quantum rimatis *corr. AD* 13 imperatore *corr. A* 16 et post operosius destruendus *om. C, addidit in marg.* C^{2}

---

11 rimatis: *cf. supra pag.* 38$_{24}$ 19 *de 'dominio iniustorum' JW subtiliter disputat in libro suo De Dom. Civ.; cf. lib. I cap. I pag. 2 sqq., ubi multa invenies de 'prima radice' textus nostri, sed verba ipsa per totum a me petita nusquam exstare mihi videntur, cf. ibid. pag. 24; nec conferre lectorem taedeat, quae Richardus Fitzralph habet de JWi propositione in libro suo De Pauperie Salvatoris (publici iur. facto una cum JWi De Dom. Civ. opera et studio R. Lane Poole) lib. IV cap. IV pag. 441: civile dominium datum est a deo hominibus pro prestando debito deo obsequio sqq.*

quilibet, cuiuscunque condicionis fuerit, vendicare donata ecclesie et clericus quantumlibet criminosus non tenetur ad restitucionem bonorum ecclesie, quod est contra Archidiaconum super quadragesima quarta dist. primo cap. oportet igitur concedere, clericos, qui iniuste occupant bona ecclesie, offendere in formam et ordinem donatoris.

Church goods have been given on certain conditions

notato igitur toto devio, quo potest iniuste occupare bona ecclesie, et tota regula, qua iuste occupat, patet, quod in donacione primum est prohibitum et secundum condicionaliter implicatum. unde idem foret dicere, quod bona ecclesie erant data clericis absolute sine fol. 88d condicione, et dicere, quod illi non possunt abuti || illis bonis, quod blasfeme destrueret omnes leges. unde primo Reg. secundo ostendit deus, quod ipse non potest aliter donare homini aliquid, quo potest abuti. loquens, inquid, locutus sum, ut domus tua et domus patris tui ministraret in conspectu meo usque in sempiternum. nunc autem dicit dominus: absit hoc a me. sed quicunque honorificaverit me, glorificabo eum, qui autem contempnunt me, erunt ignobiles. et idem patet secundo Reg. duodecimo et sepe alibi. patet igitur, quod oportet, examinare occupantem bona ecclesie, si sit clericus vel ad occupacionem huiusmodi secundum iura ecclesie graduatus.

alia autem radix est, quod quicunque nominetenus

---

1 quilibet *omisit* B^c cuilibet *D* 2 quamlibet *emendavit ex* quantumlibet *et* quam *addidit in marg.* B^1 teneretur B^cC 9 donacione *emendatum ex* dotacione *A* 10 est condicionaliter *D* condicionaliter *correxit* B^c 13 bonis quod, *om.* B^c, *sed* B^2, *omisso* bonis, *supplevit in marg.* quod, *ut* abuti illis quod blasfeme *legi voluisse videatur* 19 honoraverit *CD* 21 duodecimo *scripsi ex auctoritate Scripturae Sacrae* II° *codd.* 26 A^2 *in marg. super. cum sign. marg. notavit* non est episcopus nec sacerdos, si nomini non conformatur racio in effectu

---

3 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. XLIV pag. 156—157* 14 *I. Sam. 2 30* 21 *II. Sam. 12 10—11* 22 *Mal. 2 7 sqq.*

sacerdos vel episcopus, qui non compensat illi nomini ipsius nominis racionem, non est vere episcopus vel sacerdos.

quamvis autem ad istud sint quotlibet legum testimonia, sufficit tamen tria adducere de presenti.

primum est vicesima tercia quest. octava 'Quicunque', ubi dicitur, quod clerici 'in armis militaribus incedentes quia professionis sue vocabulum religiosis moribus et habitu non adequant, tamquam sanctorum canonum contemptores et ecclesiastice autoritatis prophanatores proprii gradus amissione multentur, quia non possunt simul deo servire et seculo militare'.

secunda lex est vicesima quarta quest. prima: 'dicimus, omnes hereticos et scismaticos nichil habere potestatis aut iuris'. nec episcopus computari potest, qui ewangelica et apostolica tradicione comtempta nemini succedens a se ipso ortus est. habere autem aut tenere ecclesiam nullo modo potest, qui ordinatus in ecclesia non est.

Lay people have, in certain cases, the right to criticise their clerical superiors

tercia autem lex multiplex est secunda quest. septima, ubi secundum Archidiaconum, postquam probavit, quod subditi possunt suos prelatos modeste corripere et hoc per quatuor exempla et decem autoritates sanctorum inculcat, quomodo multi sunt nominetenus episcopi, qui vere aut simpliciter non sunt tales, 'non omnes episcopi sunt episcopi', inquid Ieronymus, et secundum Augustinum 'non omnis, qui dicit: pax vobiscum, quasi columba est audiendus'. ex quibus colligit Gracianus respondendo

---

7 D^5 *in marg. notavit* contra clericos arma fe*(rentes), quae post* fe *erant scripta, abscissa sunt* 22 possent *CD* A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* Subditi possunt suos prelatos modeste corripere 24 D^5 *in marg.:* Nota

---

6 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 6 C.* XXIII *q. 8 pag. 954* 13 *cf. ibid. c. 31 C.* XXIV *q. 1 pag. 977* 20 *cf. ibid. (Decr. II pars) c. 17—22 C. II q. 7 pag. 487—488; c. 1—13 pag. 483—485; c. 31 pag. 492* 23 quatuor exempla: *cf. ibid. c. 31 (Balaam et David); c. 33 (Paulus); c. 34 (Augustinus)* 26 *cf. ibid. c. 29 C. II q. 7 pag. 492 cf. ibid. c. 30 pag. 492* 28 *cf. ibid. c. 10 pag. 485; c. 21 pag. 487*

obiectibus, quibus videtur, quod nullus inferior debet episcopum accusare, 'hiis', inquid, 'respondetur: non omnes prelati pro prelatis habentur. nomen enim non facit episcopum, sed vita'. et per hoc tenet, quod superior quoad deum potest inferiorem corripere, licet ex ignorancia fuerit in facie ecclesie visus superior. et ista sentencia sepe usus sum.

To withhold church property from the clergy is to protect the church against her enemies

ex quibus tercio colligitur, quod laici legitime auferentes bona ecclesie ab indigno non auferunt ab eo tamquam prelato vel ministro ecclesie, sed, ut vere debent credere, ab ecclesie inimico. si enim non sit *vere* cristianus, quomodo debet vendicare bona ecclesie tamquam episcopus? et si non est vere clericus, hoc est de sorte Cristi, quo iure vendicaret bona ecclesie? oportet enim, quod ostendat procuratorem suum vel titulum, quo secundum legem dei et concessionem
fol.89a patroni iuste vendicet sibi patrimonium. || novit enim Cristus, qui sunt eius. et secundum principium fidei, Rom. octavo, qui in carne sunt, deo placere non possunt, et si quis spiritum dei non habet, hic non est eius. cum igitur manifesta sunt opera carnis et fructus, ut docet apostolus Gal. quinto, quo iure possumus nos vendicare Cristi patrimonium tamquam filii sortis sue, in quibus manifeste deficiunt ista signa? scimus enim, quod oportet, donatores subici ordinacioni divine et nichil donare vel promittere, nisi

---

4 A^1 *in marg.:* nota 8 A^2 *in marg: infer. cum sig. marg.:* nota de ablacione 12 *'vere' adieci* vel *codd.* 15 tamquam episcopus *(ambo punctis sublata)* oportet *A* procuratorium *CD* patrimonium *corr. A subscripto* i *(priore)* 23 nos *in corr. A* pro *(lin. obducta sublatum)* patrimonium *A* 26 nichil *cum sig. marg. in marg.* D^3 vel *D in textu*

---

2 *cf. ibid. c. 27 (in fine) § 7, ubi ipsa textus verba exstant* 7 *non in libris, sed scholis, ut opinor; cf. autem quae in libris post tract. De Veritate Sacrae Scripturae scriptis de re ipsa profert, ex. gr. in Polem. Works, De Fundatione Sect. cap. IX pag. 48; De Perfect. Statuum cap. VI pag. 476* 17 *cf. II Tim.* 2₁₉ 19 *v. 8—9* 22 *v. 19*

de quanto placuerit domino capitali. et ista consideracio sedaret effrenes, pro patrimonio Cristi contendere. nam ex fide nemo habet ius ad istud, nisi habuerit spiritum sanctum, moventen eum ad opus episcopi et ad illum gradum duplicis ministerii acceptandum. sed nemo scit hoc nisi ex speciali revelacione, igitur nec debet nisi ex speciali revelacione circa bona dei tamquam sua contendere. maior patet ex fide, qua scimus, quod deus neminem acceptat, nisi quem noscit esse filium suum et per consequens in gracia opus vocacionis sue fideliter peragentem. sed audeo dicere, quod cupidus, qui non wlt pati iniurias, sed dimisso ewangelizandi officio pro superfluis sibi appropriandis contendere, de se hoc non noscit sicut nec deus. ideo nimis fatuum est, circa talem dignitatem et in questu contendere. si enim deus prescit nos ad dampnacionem ex presumpcione et occupacione huiusmodi, quomodo non oramus contra animam nostram dicendo in oracione dominica: ffiat voluntas tua sicut in celo et in terra? rogamus enim ex nobis dubio, quod deus puniat nos durius ex indigna occupacione status, ad quem stulte ascendimus.

et patet, quomodo solvenda est lex allegata et omnes ei consimiles. et duodecima quest. secunda sic scribitur: 'quicunque militum vel cuiuscunque ordinis professionis-

---

2 sedaret AB^c causaret *C, expunxit et in marg. emendavit* cedaret C^2 cedaret *D* non contendere *D* non non *(utrumque sublatum)* contendere *C* 4 opus *corr. A* 9 acceptat *in fine corr. A* nisi *(expunctum)* nisi *A* 11 no *A omisso compendio, quod* A^2 *postea superscripsit* 15 et *A* vel B^cD in *C* questu *C* questum B^cD; *A, quod* A^1 *in marg. emendavit in* in questu 17 animam nostram dicendo in oracione dominica AB^c animam nostram in oracione dominica dicendo *C* animam in oracione dominica dicendo *D, sed* D^1 *add. in marg.* nostram *et lineolis superscriptis hunc ordinem:* animam nostram dicendo in oracione dominica *esse voluit* 23 consiles *compendio omisso A* 24 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.:* decreti alterius solucio

---

22 lex allegata: *cf. supra pag. 50* 23 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 4 C. XII q. 2 pag. 687—688*

ve persona predia ecclesiastica a quocunque rege, vel seculari principe, vel ab episcopis invitis, seu abbatibus, aut aliquibus ecclesiarum rectoribus susceperit, vel invaserit, vel absque eorum consensu tenuerit, nisi eadem predia ecclesiis restituerit, excomunicacioni subiaceat'. et paulo plus ad idem arguit silogistice Anacletus: 'qui abstulerit', inquid, 'patri vel matri dicitque, peccatum hoc non esse, homicidii particeps est. pater noster sine dubio deus est, qui nos creavit, materque nostra ecclesia est, que nos in baptismo regeneravit, igitur qui Cristi peccunias et ecclesie rapit, aufert et fraudat, homicida est'.

quotlibet sunt leges huiusmodi, que militant summe contra malos prepositos et pro iustis secularibus dominis pie auferentibus bona ecclesie ab illis lupis rapacibus et restituentibus ea pauperibus ecclesie, quibus de iure sunt debita. nec refert, sive ministrentur per clericos sive per laicos, dummodo fideliter egentibus ministrentur. cum enim ex diffinicione Urbani pape, ut recitatur duodecima quest. prima, 'res ecclesie non quasi proprie, fol. 89b || sed ut comunes et domino oblate cum summo timore non in alios quam in prefatos usus sunt fideliter dispensande', patet, si episcopus vel abbas seu clericus ipsis inferior appropriat sibi ac suis voluptuose ac fastuose bona ecclesie et per consequens tamquam alienus a deo et ecclesia, est de iure allegato sacrilegus excomunicatus, apostolice sedi inobediens et eciam homicida. quare igitur non debet fidelis filius ecclesie huiusmodi pseudodiscipulos expugnare?

Poor laymen are members of the church as well as bishops and abbots

numquid credimus, pauperes laicos esse membra ecclesie, quibus hec bona patris sui sunt debita? num-

1 ve B^cCD mt *(expunctum)* ut *A* 4 absque *C om. A, sed in marg. addidit A*[1] *om.* B^cD earum *A* 6 plus *AD* post B^cC Anacletus *corr. mediam nominis partem A* 24 ac *(alterum) A* aut *CD om.* B^c 31 hic *D*

6 cf. ibid. c. 6 pag. 688 Anacletus papa sedit ab anno 79 (?) ad annum 92 (?) 19 Urbanus I papa ab anno 223 ad annum 230 (?) 20 cf. ibid. c. 26 C. XII q. I pag. 686

quid credimus, aliquos laicos hodie magis parce, magis expropriętarie et magis eque egentibus subducto fastu seculi velle expendere illa bona, quam faciunt dati episcopi vel abbates? videtur, quod sic, cum in presencia Cristi proditor ceteris apostolis coepiscopis voluit avare habuisse peccunias pretextu iuvaminis egenorum, cum tamen voluit furtive consumpsisse sibi et suis sine participio egenorum, ut patet Joh. duodecimo. et utinam nostri maiores mendici non faciant hodie hanc proditoris avariciam in effectu!

quotlibet autem stimulos tales habemus nos ab avaricia yprocritica retrahentes, et tamen sensus noster sic obtunditur et cecatur, quod maniace putamus onus honorem, iniuriam equitatem, ymmo ipsa wlnera sanitatem. olim enim nemo recepit onus preposíture nisi vocatus a deo vel necessitatus a populo, et tunc cum sanctitatis proposito et timore, quia non anelavit ad lucrum vel honorem mundanum, sed pure ad dei honorem ex diligencia meritoria cum adiacentibus, que sequntur. modo vero symoniace intramus officium negligentes et ad gloriam seculi attendentes. olim eciam reputatum est ad iustam Cristi victoriam, pati iniurias, modo vero pretermissa discussione iusticie quoad deum ille reputatur in ecclesia pugil iustior, qui pro temporalibus pretextu iuris ecclesie acucius prosequitur proximum eciam digniorem. unde pompam seculi et oppressionem fallacem reputamus actum strenuum ac meritorium, cum tamen sit wlnus anime ecclesie destructivum. nam per passionem iniurie superavit et edificata est olim ecclesia, quando preces, humilitas et paciencia erant arma episcopi, ut patet vicesima tercia quest. octava 'Con-

The primitive church the model of all the later churches through suffering the wrong, not through violence and avarice

---

2 subductu AB^{c} 5 noluit *distincte scripsit A* 9 faciunt *D* 11 stimulos *corr. A* 15 A^{2} *in marg. notavit* Correccio contra clerum hiis diebus 23 premissa $B^{c}D$; *AC, sed inter lineas add. in utroque libro prima manus* ter, *ut* pretermissa *nunc legatur*

---

8 *v. 4 sqq.* 13 maniace *deriv. a mania = furor, insania, idem ac furibundus, insanus* 31 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 21 C. XXIII q. 8 pag. 959*

venior'; modo vero, si spreta dei milicia legibus et cautelis mundanis attenditur, oportet, mores subverti et bona ecclesie dare cum nomine cuicunque genti facienti dei iusticiam.

unde stimuli excitantes ad observandum religionem Cristi primitus institutam sunt scriptura sacra et facta sanctorum, lex ecclesie et exposicio doctorum; carte elemosine et acute sentencie hortatorum. carte enim regum Anglie habent, quomodo talia dona concedit in puram et perpetuam elemosinam, ut vel sic cogitemus, quomodo sumus mendici pauperum. magnum igitur facinus fol. 89c || est, sub falso nomine clerici et procuratorum pauperum patrimonium Cristi voluptuose consumere et se ac ipsos nec non et patronos et regnum decipere.

To take away endowments may be in accordance with the intention of the founders

quinto arguitur per hoc, quod ablacio temporalium cederet in fraudacionem spiritualis subsidii defunctorum, in iniuriam bonorum mixtorum cum reprobis. non enim est racio, quare Petrus inmunis puniretur pro Paulo, vel quare subtrahentur temporalia ab oratoribus devotis succedentibus propter scelera impertinencium mortuorum, ymmo cum non licet in religione retrocedere, videtur, quod bona semel devoluta ad manum mortuam non sunt postmodum ad dispensacionem seculi reducenda, specialiter cum factum istud non sit fundabile ex scriptura.

ad primum istorum quatuor dictum est diffuse alibi, quod hoc moveret precipue seculares dominos ob amorem et spirituale suffragium progenitorum suorum rectificare eorum elemosinas, ne cedant undique ad dampnum ecclesie. certum quidem est, quod nominetenus clerici ad seculum perversi nocent vel iniuriantur, spiritibus fundatorum iniuriantur, cum debent pro corporali ele-

1 dei *A* cristi *B^c CD* 3 dari *B^c CD* 6 *B*[1] *in marg. habet* scriptura 12 *A*[2] *in marg. super.:* Pulcra verba pro ista sentencia continue infra 15 *A*[2] *in marg.:* contra dicta 18 punitur *B^c* 26 seculares *correxit D* temporales *C* 30 spiritubus *B^c*

18 Petrus *et* Paulus: *cf. supra II pag. 89* 25 *cf. supra pag. 16; 21 sqq.; De Civ. Dom. II cap. II et III passim*

mosina reddere eis spirituale suffragium. sed modo rependunt dispendium, cum oracio omnium talium et quidquid bonum de genere, quod sic fecerint, vertitur in peccatum. nocent vero posito, quod fundatores sint in pena propter pomposam fundacionem elemosine de bonis Cristi, ut vel sic celebrent in hoc seculo nomen suum, quod est valde facile evenire. tunc enim continuant ypocrite peccatum superbe inceptum, et tota malicia succedens imputabitur quodammodo suo autori ad penam.

ad secundum dictum est, quomodo boni conmixti cum reprobis comuniter participant eorum peccatis ex omissione fraterne correpcionis, cum vix in tota Anglia invenies quatuor, quin plus remurmurant contra istam sanctam ac legalem sentenciam, quam remurmurant contra peccata sui ac populi. ex quo manifeste convincitur, quod peccatum amoris inordinati temporalium dignificat eos ad paciendum ablaciones temporalium et infinitum maiorem penam, si talis ablacio sit inter penalia computari. nam rectificacio bonorum ecclesie et dissolucio perverse concomitive cedunt plus ad lucrum et gaudium capacis anime, quam cederet quantalibet possessio ad fructum vel gaudium animis cupidorum. nec est periculum in dissolucione prudenti furum vel sociorum eorum, cum exhinc boni alleviabuntur a sarcina terrenorum et clerus inclinabitur ad statum pristinum, quem Cristus instituit clero suo, vivendo exproprietarie in comuni. qui status est iudubitanter perfeccior quam status dotacionis, quam Constantinus cum suis instituit. nam impossibile est, deum sacerdoti suo deficere, quin

Constantine's donation has spoiled the priesthood

13 contra istam sanctam ac legalem sentenciam quam remurmurant *om. D, deceptus voce* remurmurant, *quae in linea proxima revertitur, sed D*1, *quae desunt in textu, in margine ad lineas adscripsit* 14 sanctam *in corr. A* sanctam ac *om.* B^c 18 sit *ACD* debet B^c 20 comitive *CD* continue B^c; *A, sed* tinue *expunxit* A^1 *et* comitive *in marg. addidit, ut* concomitive *efficiatur* 21 possessio *(?) A* 23 furum *correxit* B^c, *addidit* B^1 *in marg.* fructum

2 dispendium *verbale a dispendo, idem ac detrimentum, dammum*

habeat alimenta et quibus tegatur. et de illis se- fol.89d cundum regulam apostoli prima || Thym. sexto debet contentari, reputans superhabundans superfluum vel officii presbiterii tardativum. si enim ministrare mensis in forma paupere et devota fuit relictum ab apostolis et signatum diaconis eis inferioribus, ut patet Act. sexto, quam abiectum foret officium apostolico sacerdoti, gloriari in mendicatis elemosinis pauperum cum victu voluptuoso, ornatu sumptuoso et comitatu fastuoso tamquam irreligiosus dominus secularis! revera talem tyrannidem non comitatur, sed refugit officium apostolici sacerdotis.

To make the poor benefit from the church property is true religious progress

ad tercium dictum est, quod talis ablacio ab ypocritis tam irreligiose proprietariis et prudenter distributa egenis sive plebeis sive militibus non sonaret in retrocessionem religionis regnorum, sed pocius in proficuum, quia tolleretur radix peccati et laxarentur ora cleri modo mutentis, ut plane nunciaret populo dei scelera eorum, que proditorie modo celat. expergiscat, rogo, rector regnorum in animo et oculis ad racionis radium conviventibus, suscitet ad intellectum videndo, quod istorum duorum foret legi et racioni conformius, vel plebeos pauperes, qui sunt dominis, clero et artificibus fulcimentum, predari nunc taxis vel talliis, nunc pedagiis sive subsidiis, vel capere bona sua ac eorundem pauperum, que per papam et cardinales, per episcopos et abbates iacent irreligiose suspensa, ut sinit thezaurus anticristi ad destruendum proditorie se et suos. et non potest verti vel ceco in dubium, quin oportet unum istorum aufugere tamquam legi Cristi et sponse sue

17 mutentis *D, mutatum ex* mittentis mittentis B^c omittentis *C* 18 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* eleccio duorum *(i. e. bonorum ablatio ab indignis et eius distributio inter egenos plebeos)* datur regibus 19 conviventibus *cuncti scripsisse videntur, sed de recta lectione breviaturae incertus sum* 20 ad *om.* B^cCD; *A, sed in margine adscripsit* A^1

1 *cf. II. Tim.* 6₈ 2 *v.* 8 6 *v.* 2 15 proficuum *adiect. verbale a proficio; idem ac utile, utilitas* 17 mutentis *a muteo, quod idem est ac mutesco* 23 talliis *a tallium = vectigal, quod a dominis saecularibus in usum publicum magistratibus pendebatur (talliage, tailage in vetere lege Angliae)* pedagiis *deriv. subst. a pes, idem ac tributum*

contrarium, reliquum autem eligere non solum ad honorem dei, sed ad salutem corporis et anime tam dominorum quam populi. constat quidem, quod populus est tantum finite potencie et thezauri. ideo necesse est, si sit ad tantum continuata subtraccio, ut demum deficiat tam plebs quam populus et nobiles supportati. si igitur de 'duobus bonis propositis non mediocriter peccant, qui minus bonum eligunt', ut patet De Consecracione dist. quinta, quanto magis inmense peccant, qui proposito eis bono cum malo malum eligunt et bonum vecorditer, irracionaliter et dampnabiliter aufugiunt! ostensum quidem est superius ex lege ecclesie, quod clerus, dum distrahit a secularibus debitum eis servicium, deficit ut sic a iure expetendi elemosinas dominorum.

Christ's law requires the pastor to share his income with the poor and to live without private property

videat igitur rector regnorum, si clerus sibi intrinsecus regitur a curia conformiter legi Cristi, sic videlicet, quod vivunt vitam pauperem et religiosam, distribuentes totum superhabundans pauperibus. quod si non accidit, subtrahat ab ea curia elemosinam, quam iniuste vendicat sine repensa vicissitudine debita lege dei. hoc enim est precipuum ministerium, quo curia || regnis elemosinaria fol. 90a
debet spiritualiter ministrare.

secundo videat, quomodo clerus intrinsecus distribuit elemosinam, que superest necessitati eorum pauperibus. et cum totum superhabundans sit pauperum et regnorum, capiat ipsum ad defensionem regnorum, dimissis vite necessariis egenorum, que, si cum paribus istis non sufficiant, sciant, quod prodigalitas secularium est in

---

6 et plebs et populus ac nobiles *C* 7 prepositis B^c positis *D; AC, sed* pro *inter lin. add.* A^1C^2 9 preposito B^c 10 et *omiserunt CD* 11 ostensum *corr. A* effugiunt B^c 21 regnis elemosinaria *quasi notam memorialem in infimo margine fol. 89d adscripsit prima manus A* 26 capiat ipsum ad defensionem regnorum *omiserunt AC, sed* A^1 *in marg. super. cum sig. marg.,* C^2 *in marg. addiderunt*

---

8 *cf. C. J. C. I (Decr. III pars) c. 24 Dist. De Consecr. pag. 1418: non mediocriter errat, qui magno bono praefert mediocre bonum* 12 *cf. supra pag. 39 sqq.*

causa. debet enim credi ex fide, quod deus non potest improvide necessariorum regnis deficere. debet secundo credi, quod deficientibus necessariis regno vel populo, peccatum populi ut fatua distribucio, improvida provisio vel iners gubernacio est in causa.

This world's riches, being unfairly distributed, endanger the common weal

tercio vero videat, quod inminente necessitate tuendi fulcimento temporalium regnum vel populum, ut de temporalibus vite et moribus indigenarum minus necessariis assumatur. hec enim est regula nature duplicis, quod usibile officio cuiquam oportunius eligatur. aliter enim offenderetur in deum et regulam nature create faciendo contrarium racioni. et constat, quod elemosine, que sunt bona pauperum, dum iniuste occupantur a clericis, sunt ad istud officium magis apte. nam si non fallor, desidia cleri servando pauperiem, reservando, repensando ex vita meritoria elemosinam spiritualem et predicando passionem iniurie, contemptum seculi, dileccionem inimici et similem ewangelicam veritatem, est causa dissensionis regnorum et seminarii tocius sceleris in decrescente populo cristiano. nam pauci Cristi discipuli condicionis opposite tam ample in veritate Cristi, qui non potest deficere, amplificarunt ecclesiam. contrariorum enim oportet causas esse contrarias. nec carent prelati ecclesiastici aut foventes deum participio horum peccaminum, cum ex fece vindicte dei bibent omnes peccatores terre eo, quod impossibile est, ut vindicativa iusticia domini sit exhausta.

Whatever the church has been endowed with is shared by the layman and the cleric,

ulterius videtur michi, quod temporalia quecunque semel comunicata ecclesie debent semper in manu clerici vel laici servari comunia et instar bonorum naturaliter comunium ad relevamen pauperum reservari.

quantum ad quartum videtur michi, quod lex nature, lex scripture et lex adinvencionis humane attestantur

---

1 quod deus non potest improvide necessariorum regnis deficere. debet secundo credi *om. A, addidit cum sig. marg. in margine super.* A^1 4 populo quod peccatum *in cunctis libris mendose leguntur* 6 minente *A* 24 deum *(?* domini) *C* domini B^c earum *(punctis sublatum)* horum *A* 30 naturaliter *om.* B^c, *addidit* B^1 *in marg.* naturalium

---

25 fece *a faex: id quod ex liquoribus subsidit, sedimentum*

concorditer isti sentencie. nam regula nature est, quod omnes homines debent caritative habere omnia in comuni. regula nature est, quod omnes homines debent precise secundum illam mensuram uti bonis temporalibus, secundum quam promovent ad eterna. omnis enim homo naturaliter appetit esse beatus nec debet hic medium quodquam appetere, nisi de quanto duxerit ad hunc finem. regula nature est, quod omne totum sit adiutum a qualibet sui parte. sic enim omne totum causatur in esse a suis partibus ad hoc reciproce se iuvantibus et per consequens ad operacionem, ad defensionem vel ad aliud naturale officium, quod consequenter ad esse perficit ipsum totum.

and being brothers they should, instead of robbing, assist one another

cum igitur genus humanum debet vere esse unum totum, quia vere unus homo, quam personam omnes parciales homines debent naturaliter iuvare iuxta terciam || regulam nature, et cum iuxta primam regulam et secundam iuvamen precipuum foret, dirigere ad beatitudinem, habendo omnia in comuni, sequitur ex lege nature, quod omnes homines debent ad hoc specialiter se iuvare. et cum iuvamen precipuum spectans civiliter coactivis sit superflua, tardativa subtrahere et auferre, videtur, quod ad laicos spectat istud officium. quomodo, rogo, non foret membrum innaturaliter degenerans a lege iuvaminis, quod loco subsidii gratis ministrat membris consociis ad destruccionem sui et tocius venenum mortiferum. cum igitur pars laicalis ecclesie debet parti clericali ministrare corporalia iuvamina et impedimenta contraria removere, videtur, quod ex lege nature incumbit eis istud officium. debent enim iuvare partes plus nobiles discrasiatas febre vel alio morbo pestifero. sed cum rudes sunt ad predicandum, relinquitur, quod

fol. 90b

1 A^2 *in marg. addidit* Regule nature *et litteras* b c d *ad singulas lineas sequentes, in quibus* regula nature *revertitur, distribuit* 7 quidquam *A* 11 ad *(prius) om.* B^c 16 A^2 *in marg. infer. fol.* 90^a *notavit* ablacio temporalium probatur per leges nature, scripture et invencionis

16 terciam regulam: *cf. supra lin. 8* 17 primam regulam *invenies supra lin. 7* 31 discrasiatas *a discrasia = intemperies*

iuvabunt infirmos altero istorum modorum, ut dixi in principio quarti libri.

lex autem scripture exposita est a Cristo, qui est tam natura creata quam eciam increata, ut vel sic doctrinam nature vigilancius capiamus. nam Matth. decimo legitur, ipsum mandasse suis apostolis: nolite possidere aurum neque argentum etc. et subdit pro causa: dignus est enim operarius cibo suo. ex quo sequitur a sensu contrario, si non sit operarius dandi officii, quod non sit dignus cibo pro illo officio. ad quem sensum dicit apostolus secunda Thess. tercio: si quis non wlt operari, non manducet. cum igitur titulus a Cristo traditus non sufficit clericis sic discolantibus ad vendicandum vel vite necessaria et per consequens non bona superflua preter autoritatem Cristi concessa, videtur, quod oportet, eos aliunde expetere titulum alterius nominis. non enim potest colorari, quod expectant sine proporcionali racione. deus enim nichil potest facere sine certissima racione, ut recitat Aristoteles De Secretis Secretorum. nec valet racio filiorum Heli: da michi, alioquin tollam vi, primo Reg. secundo. nam ideo archa dei capta est ab infidelibus.

Wealth and pride don't honour the priest

nec valet ficcio secularis, quod istud debet accipi ad honorem et gloriam sacerdotis, cum Cristus prohibet suos discipulos in talibus gloriari. nec valet humana concessio vel iura ecclesie, quia ex repugnancia legis divine non possunt sic patrimonium Cristi concedere proditori a Cristo degeneri. non

---

3 que *A* 17 racionis *(?)* B^cCD 19 D^5 *in marg.:* Aristoteles 20 in de B^cCD 22 dei *om.* B^c

---

1 *cf. De Civ. Dom. II cap. I pag. 6* 3 lex scripture: *cf. supra pag.* 59_{32} 6 *v. 9* 7 *v. 10* 11 *v. 10* 14 discolantibus: *cf. supra II pag. 193* 17 colorari: *rem argumentis et rationibus probare* 19 *Arist. Secretum Secretor., quod spurium censetur a viris doctis, editio Berol. non continet; contuli editionem 'Opusculorum Aristotelis', quae exstat in Volum. Miscell. Bibl. Reg. Publ. Dresdensis (Lit. Graec.* B *197), sed verba ipsa Aristot. non inveni; de dei rationali sapientia vide ibid. pag. 3 et 4* 21 *I. Sam.* 2_{16} 22 *ibid. v. 11* 23 ficcio secularis: *cf. supra pag.* 59_{33}

autem oportuit, Cristum alias leges scripture magis exprimere pro hac parte, quia preter ordinacionem suam est, quod persone sortis sue sint circa bona infima taliter occupate. relinquit tamen locum a maiori ex scriptura veteris testamenti.

unde possumus concludere, quod posito casu hec licite possunt fieri, cum Salomon secularis sic fecit cum summo pontifice constituto a deo, ut patet tercio Reg. secundo; multo magis licet homini, auferre sua, que sunt nude concessa ab homine.

No passage in the New Testament demands endowments for the church

inveniat igitur michi adversarius in scriptura nova ‖ dotacionis dominium, ut ego inveniam sibi ablacionem (fol. 90c) in casu licitam. habitum enim oportet privacionem suam natura precedere, sed Cristus interdixit suis apostolis possessionem vel habitum secularem, cum voluit in veteri testamento thauros precedere, in novo vero voluit altilia sua celum rapere iuxta parabolam suam Matth. vicesimo secundo. bestie quidem cornute carent dentibus in superiori mandibula eo, quod materia, que nutriret dentes illos, transit ad cornua nutrienda. sic cornua prelatorum, que ad potestatem civilis dominii faciunt eos edentulos tamquam vetulas balbucientes quantum ad officium predicandi eo, quod ingenium, studium et affectus transeunt ad solicitudinem secularem. Cristus igitur noluit, suos apostolos esse thauros cornutos in temporalibus turgitantes, sed altilia puro grano frumenti nutrita in mensura, qua est desuper transmissa et distribucio temporalium a secularibus ministrata.

---

3 taliter *om. C, addidit in marg.* C^2 tali *(?* taliter*) A* 14 precedere natura *A, sed lineolis superscr. ordinem cet. codd. restituit* 21 ad *corr. A* edentulas B^c 25 tergitantes *linea transversa deletum A* 28 Cap. 27 myleho *miniavit in fine ultimae lineae capituli A, tunc sequitur rasura om.* B^cC*; D, qui post* ministrata *lacunam exhibet et in eadem linea pergit* quoad leges *etc.*

---

8 *I. Reg.* 2 26 *sqq.* 17 *v.* 4 *sqq.* 19 mandibula: *maxilla, os faciei utrumque, in quo dentes infixi sunt* 21 edentulus *dicitur is, qui dentibus caret; comuniter dictum de vetulis* 22 balbucientes: *ambigue pronuntiare, transl. obscure loqui aut inepte disserere* 25 turgitantes: *idem ac tumefacientes* 28 myleho *vox bohemica est, quae latine vertitur in* '*carum, dilectum*' *(aut* '*caris, dilectis*'*)*

CAPITULUM VICESIMUM SEPTIMUM.

Even secular laws take up Wyclif's arguments, just put forward

Quoad leges humanas patet ex sepe dictis, quod sunt quotlibet istam sentenciam attestantes.

pro quarum sensu suppono primitus, quod debet capi ad modum loquendi scripture et theologorum, ex quorum testimonio capiuntur. aliter enim sinistre caperent iura hominum testimonia sanctorum, si extraneando pretermitterent eorum sentencias.

suppono secundo, quod omnis homo debet magis attendere ad spiritualia concernencia salutem anime quam ad temporalia, que ad salutem corporis pro tempore vie respiciunt. patet per illud Matth. sexto decimo: q u i d v a l e t h o m i n i, s i u n i v e r s u m m u n d u m l u c r e t u r, a n i m e v e r o s u e d e t r i m e n t u m p a c i a t u r?

quibus suppositis adduco tercio quinque leges humanas in medium, ex quibus verificari potest sentencia supradicta.

According to Isidore, temporal lords have the highest power in the church as her protectors

primo occurrit illud beati Ysidori, positum vicesima tercia quest. quinta, ubi dicitur, quod 'principes seculi tenent intra ecclesiam culmina potestatis, ut per eandem muniant disciplinam ecclesiasticam. aliter enim non essent necessarii, nisi ut, quod non prevalent sacerdotes efficere per doctrine sermonem, potestas hoc imperet per discipline terrorem'. 'cognoscant igitur principes seculi, deo se debere esse racionem reddituros propter ecclesiam,

---

2 Cap. 26 cap. 27 B^c *in marg., illud prima manus, hoc* B^1 cap. 26 *D* 7 si *CD, (?* se) *A* sed B^c 11 quam ad temporalia *iteravit D, sed iterata delevit* ad *(posterius) om.* B^cD*; A, sed* A^1 *in marg. addidit* 18 A^3 *in marg.:* Nota bene *plumbo scripta, quae vix legi possunt* D^5 *in marg.:* Ysidorus 20 culina (culīā) B^c*, sed* B^2 *in marg. emendando* culmina *addidit* 25 debere *om. A in textu, postmodum in margine adscripsit* debere A^1*, nisi fallor*

---

12 *v. 26* 18 *cf. Opp. lib. III De Summo Bono c. 53* *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 20 C. XXIII q. 5 pag. 936*

quam a Cristo tuendam accipiunt'. ubi notat Johannes de Deo, quomodo in octo casibus clericus subicitur domino seculari. vel igitur oportet negare legem ecclesie et dictum huius sancti theologi tamquam hereticum, vel concedere, quod seculares habent potestatem et officium limitatum a deo ad tuendum ecclesiam supereminenter per terrorem, ubi sacerdotes deficiunt. sed quomodo, rogo, tueretur ecclesiam laicorum, quando videt lupos et fures predari bona eorum, ut loquitur Decretum de falsis pastoribus, nisi liceret sibi, predas violenter auferre et lupos tales a pauperibus abstrahere? item ubi inminet maius periculum ecclesie, tum est plus meritorium ac necessarium adiuvare. sed maximum periculum ecclesie est || in pseudoclericis, hostibus intrinsecis, ut dicit Gregorius primo Pastoralium secundo cap. igitur est plus meritorium laicis tunc iuvare. considera igitur, utrum sancta mater ecclesia sit in maiori periculo, quando nuda a laicis expugnatur vel quando cum hoc ex prodicione episcopi omittentis corripere perturbatur. considera secundo, si sacerdos non prevalet corrigere, non obstante, quod sit bonus propter fortitudinem crudelem hostis ecclesie et tunc initendum est brachio seculari, quomodo non magis non prevalet episcopus ligatus cathena diaboli, et tunc pocius initendum est brachio seculari. unde vicesima tercia quest. quinta 'Quali Nos' Pelagius papa alloquitur quendam Narse *patricio* in hunc modum: 'sunt

Laymen should protect the church from the rapacity of false priests

fol. 90[d]

In cases of extreme need the church may seek her last refuge with the temporal lords

---

2 clericus *corr.* B^c, *in marg.* c9 (? cuius) B^1 11 et lupos tales *om. A in textu, ad lineam in margine sinistro adscripsit* A^1 absterrere *C* absterretur (? abstereretur) *D* B^3 *in marg.:* Nota 12 tum (? cum) A^1 *in marg. adscripsit, sed vix legi potest* *om.* AB^cD ibi *C* 14 A^2 *(?* A^1*) in marg. super. glossavit* ablacio probatur per leges humanas continue 21 crudelem *correxit A* corporalem B^c 23 cathena B^cD, C^2 *inter lineas* cathedra *A, expunctum C* 26 patrie *cuncti libri*

---

1 *cf. supra pag.* 8_{14} *et notam sub textu positam* 9 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 40 C. XXIII q. 5 pag. 941* 14 *cf. Opp. Ser. I 77 pag. 15—16* 25 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 44 C. XXIII q. 5 pag. 943* *Pelagius I papa tiaram ferebat annis 555—560* 26 *Narses patricius, inclytus dux temporibus Iustiniani imperatoris*

quidam nomina episcoporum tantum habentes, volentes omnes ecclesiasticas res suis usibus applicare'. et post rogat eum iuvare suum nuncium 'ad castigandum tales pseudoepiscopos'. 'nec putetis', inquid, 'alicuius esse peccati, si huiusmodi homines comprimuntur. hoc enim divine et humane leges statuerant, ut ab ecclesie unitate divisi et eius pacem nequissime perturbantes, a secularibus eciam potestatibus comprimantur. nec quidquam maius est, unde deo possitis sacrificium offerre, quam compescere eos, qui in suam et aliorum perniciem debacantur'.

The secular lords have the right to watch over, and to punish, the clergy,

item secundum legem vicesima tercia quest. quinta: 'rex debet furta cohibere, adulteria punire, impios de terra perdere', et eadem sentencia patet supra eadem questione 'Regum Est Proprium' et quest. sexta 'Quod Erraverat'. cum igitur periculosiora facta sunt pocius cohibenda, videtur, quod istis viciis sacerdotum eis notoriis debent pro ipsis sedandis vigilanter insistere. confirmatur in lege vicesima tercia quest. quinta 'Dicat Aliquis', ubi sic dicitur: 'sicut principibus et potestatibus fidem et reverenciam exhibere cogimur, ita secularium dignitatum administratoribus defendendarum ecclesiarum necessitas incumbit. quodsi facere contempserint, a comunione sunt repellendi'. et eadem

---

12 D^{5} *in marg.* 3 *addidit; paulo inferius* ex, *quod, ni fallor, ad* rex *in textu spectat;* r *incipiens voculam abscissum esse videtur* 14 est *(expunctum)* patet *A* 16 erraverat *scripsi secundum testimonium Decreti* erravit *codd. cuncti* 22 defendarum *D; expunxit et* defendendarum *addidit in marg. A*

---

2 *cf. ibidem: ob quam causam Petrum presbiterum sedis nostrae sqq.* 4 *cf. ibid.: et ideo salutantes paterno affectu . . . . petimus, ut prefatis, qui a nostra sede directi sunt, in omnibus prebeatis auxilium esse peccati sqq.* 12 *cf. ibid. c. 40 pag. 941* 15 *cf. ibid. c. 23 pag. 937* 15 *cf. ibid. c. 2 C. XXIII q. 6 pag. 948: regum est proprium, facere iudicium atque iusticiam et liberare de manu calumpnantium sqq.* 19 *cf. ibid. c. 25 C. XXIII q. 5 pag. 938* 20 *cf. ibid. VI pars, Gratianus: preterea, sicut principibus sqq.*

questione 'administratores secularium dignitatum, qui in ecclesiarum tuicionem, pupillorum ac viduarum proteccionem rapaciumque refrenacionem constituti esse procul dubio debent, quociens ab episcopis et ecclesiasticis viris conventi fuerint, eorum querimonias attencius audiant, et secundum quod necessitas expecierit, absque negligencia examinent et diligenti studio corrigant. quodsi dei timorem pre oculis non habentes negligere post secundam et terciam ammonicionem inventi fuerint, omni se noverint comunione usque ad condignam satisfaccionem privatos'. et istam excomunicacionem, quam deus infligit, licet presul muteat, credo esse causam, quare bella et infortunia contingunt nostre milicie. debent enim primo servire deo, honorando sanctam matrem ecclesiam secundum formam, quam sentenciant sancte leges et edocent vel edocere debent fideles theologi, non credendo scribis et pharizeis, qui per glosas perversas subvertunt subdole fructum legis. nam secundum || iura pseudoclerici sunt raptores, non clerici, fol. 91a sed peiores laicis, omni genere criminosi.

and of old are masters over their goods and even their person

item reges nedum habent capitale dominium super bona pseudoclerici, sed eciam super corpus, quia aliter non foret talis eius homo legius, sed regna forent ex dotacione ecclesie nimis disrupta. cum igitur secundum leges ecclesie non tunc debent tales gaudere privilegio clericali, videtur, quod reges debent punire tales notorios tamquam laicos vel amplius propter delicti gravedinem. aliter enim non haberent reges in regnis suis plene pacis custodiam, cum ipsis invitis possent pseudoclerici tamquam predones et publici pacis perturbatores peccando in deum et homines, sine hoc, quod liceat regibus, ipsos compescere se vel suos, quod nedum repugnaret omni legi divine et humane, sed eciam in re destrueret omnes reges.

---

15 sentenciant *radendo corr. in fine* B^c, *iteravit in margine* B^1 21 D^2 *(?* D^5*) in marg.:* 4 23 foret *in loco raso, correctum ex* fre (? fratre) *D* 27 pussent B^c *expuncto* u *et superscripto* o 31 suis *omnes libri*

---

12 muteat: *a mutere = mutescere*

hoc igitur videtur faciendum ex privilegio clericali, quod tales precisa perturbacione patrie mandentur episcopo castigandi, cum ipse debet tales examinacione et correpcione sepius visitare et docta sua desidia pro negligencia correpcionis corripi et pseudoclericus ad forum publicum demandari. dicitur enim quinta Decretalium 'De Sentencia Excomunicacionis' 'In Audiencia', ubi consulenti sedem apostolicam, 'utrum clerici, qui arma portant, relicto habitu clericali, si eis illata sit lesio corporalis, possunt post capcionem et redempcionem initi privilegio, quo pro temeraria manuum inieccione in clericum excomunicatus ipso iure notatur', taliter respondetur: 'frustra ecclesie invocat auxilium, qui committit in ipsam, et lex civilis senienciat, quod matrona in veste meretricali repudiata non potest iniuriarum agere'. 'ideo per illud clerici a prelatis suis tercio commoniti, qui militaria noluerint arma deponere, de privilegio clericorum subsidium habere non debent'. et per idem vel oportet, concedere istam legem iniustam, vel dicere consequenter, quod quicunque clericus, episcopus, religiosus vel rector magis offenderit quoad deum, non gaudebit aput eum, cui est notorium, privilegio clericali. seculares igitur, quibus debet esse notorium ex signis evidencioribus, quod clerici sui degenerant, non animo colent eos false ut clericos, sive sint episcopi sive abbates vel quantumcunque aliam false pretenderint dignitatem.

By an ungodly life bishops and priests forfeit their sacerdotal privileges,

hoc autem debet potissime attendi, si abutentes bonis ecclesie tamquam fures et sacrilegi defraudant

7 excomunicacionis *in fine corr. A* 13 ecclesia B^c 15 iniuriam B^c 16 illud *(? idem) A* 17 moniti *A, sed superscripto* co *in* comoniti *mutavit* A^1 *aut prima manus* 22 hoc est B^c 23 secularibus B^c 25 animo AB^c amodo *C, (?) D* 26 quamcunque B^cCD pretendunt B^c

6 *cf. C. J. C. II (Decr. Greg. IX) lib. V c. 25 Tit. XXXIX pag. 897—898*

which principle was generally agreed to even by former popes,

pauperes, ut patet tercia decima quest. secunda 'Qui Oblaciones'. unde vicesima tercia quest. quinta de Liguribus papa conqueritur cuidam domino seculari de tribus episcopis, qui seculariter viventes dederunt se rusticitati, corpus Cristi, quod est sancta ecclesia, lacerando. 'nolite', inquid, 'dubitare, huiusmodi homines principali vel iudiciali autoritate comprimere, quia regule patrum hoc specialiter constituerunt, ut, si qua ecclesiastici officii persona prelato, cui subiecta erit, restiterit, || excomunicetur, quod si contempserit, per potestates (fol. 91b) publicas opprimatur'. quis, rogo, plus resistit prelato, cui debet obedienciam, quam qui contempnit legem domini Jesu Cristi? unde papa postmodum illum secularem alloquitur in hec verba: 'forte timidus es, ne persequi videaris. de patrum autoritate hec breviter nobis dirigenda curavi, cum mille alia exempla et constituciones sunt, quibus evidenter agnoscitur, quod facientes scisma in sancta matre ecclesia non solum ex illis, sed eciam proscripcione rerum et dura custodia per publicas potestates debeant coherceri'. ecce, quam plane papa concedit secularibus, ubi deest prelati correccio, quod domini temporales coherceant eciam vocatos prelatos ecclesie. unde sexta decima quest. septima dat ecclesia talem legem: 'filiis vel nepotibus ac ho-

---

1 XIII[a] II[a] *scripsi ex auctoritate Decreti* 8 quest. 7 *codd. cuncti* 12 domini Jesu *B[c], sed B[2] inter lin. addidit* nostri 18 matre *C om. B[c]D; A, sed in marg. addidit A[1]* 21 prelati *correxit A, C[2] in marg.* peccati *B[c]D; C, sed linea sublatum est* 24 ac *AB[c], correctum ex* aut *D* aut *C*

---

1 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 10 C.* XIII *q. 2 pag. 724 cf. ibid. c. 43 C.* XXIII *q. 5 pag. 943* 3 *Pelagius I papa 555—560* domino: *Narsae, Patricio et duci in Italia tum temporis bellum facienti* 13 *cf. C. J. C. I c. 43 C.* XXIII *q. 5 pag. 943, versus finem cap.: ecce, domine, quia animus vester forte timidus est, ne persequi videaris, de patrum vobis auctoritate sqq.* 23 *cf. ibid. c. 21 C.* XVI *q. 7 pag. 809*

nestioribus propinquis eius, qui construxit vel dotavit ecclesiam, licitum sit, hanc habere solerciam, ut, si sacerdotem aliquid de collatis rebus defraudare previderint, aut honesta convencione compescant aut episcopo vel iudici corrigenda denuncient, quod, si episcopus talia agere temptet, metropolitano eius hoc insinuare procurent. si autem metropolitanus talia gerat, regis hoc auribus intimare non differant'. nec dubium legiste, quin ad hoc debet finaliter intimari regi provincie, ut ipse faciat in suo regno iusticie complementum. hoc enim est de comuni iure regis officium, a quo non licet elemosinariis suis eum precludere. tangitur autem complementum iusticie tercia quest. secunda 'Si Episcopus', ubi sic diffinit Felix: 'si male vivendo facultates ecclesie disperserit episcopus, ab eius patrono, quousque de dilapidacione rerum ecclesiasticarum cognoscatur, submovendus est, exemplo tutorum et curatorum, qui, dum fuerint suspecti, a tutela vel cura removentur, donec de suspecto cognoscatur'. nec valet responsio Archidiaconi dicentis, quod hoc est correctum, quia priores patriarche ecclesie planius cognoverunt iusticiam. nam episcopo noto tali nec debent subditi temporalia ecclesie ministrare, nec ipse debet illa sic recipere, cum secundum Archidiaconum debet omnia sic occupata restituere.

provided that proceedings followed the proper instances

licet autem sunt quotlibet leges ecclesie testantes

3 pro(e)viderint *vitiose scripsit A* 11 legis *A* 15 patrono *C, in marg. cum sig. marg.* A^1 patrimonio B^cD, *A in textu* 17 exemplo AB^cCD extemplo A^1 *in marg.* 21 priores *lineae adscripsit in marg. A* 22 episcopus B^c 26 sint B^cCD predictam sentenciam *(ambo expuncta)* testantes *D*

13 *cf. ibid. c. 8; cf. II partem, Gratianus C. III q. 2 pag. 508* 14 Felix: *cf. infra pag. 71 21* 20 *verba ipsa responsionis, ad prius dicta a Gratiano factae, in eius Decreto nusquam inveni; sed cf. C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) lib. II Tit. 30 De Confirmatione c. 9 pag. 448; ibid. I pars I (Gratianus: Decretis ergo Romanorum Pontificum sqq.) pag. 67; ibid. c. 7 (Gratianus: hinc colligitur autem sqq.) C. 11 q. 3 pag. 453*

But alas, to-day these old laws are being put aside by sophistical reasonings

supradictam sentenciam, tamen scribe moderni excecant mentes secularium fuco multiplici, ut hii dicunt, quod magna pars iuris canonici, ut illa, que est theologica, a sanctis collecta, est hodie abrogata. sed illos oportet dicere, quod integrum corpus iuris est modo hereticum, quod papa potest dispensare contra deum, quia contra racionem et omnino, quod locus a legis testimonio est omnino invalidus, cum nullus nostrum scit, si novella extravagans ad hoc dormiens vel nove condita destruit, quod allegas. cum enim novella sit valida et sic racionalis, oportet, quod antiqua contraria sit modo invalida.

secundus fucus est, quod illa lex fuit tunc, sed modo oportet, aliter iudicare, || quia, sicut in veteri testamento fol. 91c
viguit rigor iuris, quem sequebatur miticia, sic oportet esse in novo. et sic theologi ignorantes significaciones verborum legum ponunt falcem in messem alienam balbucientes sentenciam, quam ignorant.

contra primam partem dictum est superius, quod magis necessarium est, modo exasperare in prevaricatores legis, cum ex defectu execucionis committunt in legem. dictum est eciam, quod theologi debent complecius cognoscere doctores proprios, videndo completa eorum originalia et radices racionum, quas eliciunt ex scriptura, quam doctores videntes solum theologie abreviarium per theologos decurtatum. oportet igitur fundare significacionem extraneam terminorum.

tercius fucus callidior dicit, quod omnes leges, que videntur sonare pro laicis, subintelligende sunt, quando prelatus deficit. sed non est possibile, papam deficere, ideo necesse est, eos non interponere correpcionem presbiteri nisi secundum leges et moniciones episcopi

---

14 A^{1} *in marg. super. scripsit* contra tres fucos oppositos huic sentencie 15 vigor *A* 16 signaciones *D om. C, sed add.* C^{2} *in marg.* 31 est *om.* B^{c}, *sed add.* B^{2} *inter lineas*

---

2. 13 *et* 28 fuco *a fucus: color non sincerus, sed facticius ad verum imitandum, transl. simulatio, fallacia* 8 novella *scil. lex* 17 balbucientes *a balbutire: obscure loqui* 19 *cf. pag. 30*

usque ad papam. et sic numquam erit interesse correccionis clerici devolutum ad laicos.

quantum ad istud verum assumitur, cum numquam foret necesse, laicos clerum corripere, si prelati plene corrigerent se et suos. sed regula scripture, quam supra exposui, et facta notoria multitudinis cleri faciunt mundum clamare, quod prelati non debite castigant se et subditos. ideo secundum leges ecclesie necesse est, quod laici adhibeant autoritate capitis ecclesie partes suas, et ita nedum licet eis in casu, sed dampnati et excomunicati sunt de iure poli imposito, si potestatem datam eis a domino non exercent.

quantum ad illud de impeccabilitate pape, patet ex dictis alibi, quod est nimis hereticum. sed esto per impossibile, quod sit deus et impeccabilis sicut capud ecclesie, adhuc gauderet, habere adiutorium laicorum. hoc enim affectat Cristus, cum prima Cor. tercio scribit apostolus: *dei adiutores sumus*. cum enim sancti pape priores in minori necessitate flagitabant humilius adiutorium secularium dominorum, ut patet de Gregorio, Pelagio, Felice et eis similibus, ut patet in Decretis et registris, quid moveret papas modernos, debitores in maiori necessitate positos non flagitare? conformiter absit, quod fastus sit causa, quo nolunt brachio seculari

In former times popes themselves have appealed to the arm of worldly justice in order to punish their subjects,

12 exercerent *A* 13 A^1 *in marg. infer. cum sig. marginali addidit* Contra pape impeccabilitatem 21 ei B^c 22 regestris *A*

5 *cf. pag. 65 sqq.* 13 *cf. supra pag.* 70_{30} 14 *cf. De Civ. Dom. I (ed. R. Lane Poole) cap. XLIII pag. 390; 380; cf. etiam De Simonia (ed. Herzberg-Fränkel et Dziewicki) cap. III pag. 31; Trial. (ed. Lechler) lib. IV cap. XXXII pag. 358 sqq.* 17 *v. 9* 20 *Gregorius I papa, sedit ab anno 590 usque ad annum 604* 21 *Pelagius II papa Rom., sedit per annos 578—590* *Felix I papa, sedem occupavit per annos 269—274; cf. etiam Herzog-Hauck,* RE^3 *IV pag.* 26_{40} *cf. ex. gr. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 11 C. III q. 9 pag. 532 (cf. Miel, Epist. Roman. Pontif. genuinae, Brunsbergae 1868 pag. 123)*

but to-day priests are not prepared to bend their proud neck

subici, vel questus, quo volunt, omnes causas, in quibus iacet lucrum, ad ipsos devolvi, licet modus tractandi confundat ecclesiam. hoc enim foret militare contra deum et leges proprias. nam septuagesima nona dist. docetur: 'si quis apostolice sedi sine canonica eleccione intronizetur, non papa vel apostolicus, sed apostaticus habeatur'. ad quid, rogo, insereretur istud iuri canonico, nisi foret possibile, papam deficere, sicut testantur multe cronice cum Decreto undevicesima dist. 'Anastasius. unde septuagesima nona dist. sic scribitur: 'si quis peccunia vel gracia humana aut populari seu militari tumultu, sine concordi et canonica eleccione fuerit apostolice sedi intronizatus, non apostolicus, sed apostaticus habeatur, liceatque clericis et laicis, invasorem illum anathematizare et humano auxilio a sede apostolica expellere'. quis dubitat, quin||error posset in eleccione contingere et magis in conversacione sequenti, ut patet quadragesima dist. 'Si Papa'? fol. 91d

Even against the will of the Cardinals the Emperor may duly elect a pope if it so be God's will

nec fas est discredere, quin, omnibus cardinalibus invitis, brachio seculari urgente quoscunque clericos ad dignum apostolicum eligendum valet eleccio, quia autorizatur a deo, sine cuius preeleccione et autorizacione non valet creata eleccio. ideo oportet, quemcunque electum ostendere sanctitatem vite et complecionem officii, ad quod est electus, et est satis. et quantumcunque fuerit eleccio approbata humanis legibus, non est canonica sine illis. nichil est enim canonicum, quod regula prima non approbat, sed oportet, humanam approbacionem sequi divinam, sic quod impossibile est, deum eo ipso approbare eleccionem creatam, quo secundum ritus con-

---

5 *A in marg.:* nota, *quod vix legi potest* 16 *A^1 in marg. super. notavit* papa potest male eligi 19 *A ad haec verba in marg. figuram manus adpinxit, qua hunc locum praeter cetera notari vult* 25 eleccio *$B^c D$* 27 enim *om. D, in margine adscripsit prima manus*

---

4 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 1 Dist. LXXIX pag. 276* 9 *cf. ibid. c. 9 Dist. XIX pag. 64* 10 *cf. ibid. c. 9 Dist. LXXIX pag. 278* 18 *cf. ibid. c. 6 Dist. XL pag. 146*

formes humanis tradicionibus celebratur, quia tunc talis eleccio precederet causaliter eleccionem divinam necessitatam consequi ad eandem, et sic electores forent necessitati, sine peccato eligere. scimus autem, quod contingit, homines male eligere electum canonice et e contra, ut posito, quod electores in peccato mortali aut intencione confundendi electum vel gracia alicuius finis illum eligant ad dandum officium, quem prius deus dignificat et approbat in eodem. tunc patet, quod male eligunt simpliciter bene electum, quia eius eleccionem deus ratificat, posito eciam, quod post canonicam diligenciam electores pie eligant quendam, qui statim post eleccionem huiusmodi sit perversus, tunc cum ipsi bene eligunt, quia pie patet, quod eleccio passiva est mala non ab electoribus, sed inficitur ab electo.

An election is rendered valid and canonical principally through the worthiness of the elected

ex quo videtur, quod omnem eleccionem canonicam oportet radicaliter procedere ex dignitate electi. voces enim non dignificant indignum nec indignificant deo dignum, sed fallax reputacio humana sepe approbat vel improbat deo contrarie. et sic ex ritibus pharizaicis mundus modo plus attendit ad eleccionem humanam quam ad eleccionem aut vocacionem dei, quam cognoscere debet ex opere. homines enim non sunt nisi signa eleccionis divine vel falsa signa deo contraria, et sic eleccio humana canonica, quam oportet ut sic originari ab eleccione divina, dicitur equivoce eleccio quoad illam. nec superfluunt humane elecciones sicut nec absoluciones, confirmaciones, excomunicaciones etc., de quibus est quodammodo conformiter senciendum.

ex quibus videtur tercio, quod in eleccionibus necesse est, provide et prudenter procedere secundum re-

---

8 illi B^cD 20 vitibus *superscripto* r *in* ritibus *correxit A* philosophis *D; C, sed eadem manus in marg. correxit* phariseicis 22 quam cognoscere debet *om. A, sed addidit cum sig. marg. in marg. infer.* A^1*:* quam cognoscere debet ex o *(ex o linea obducta sublata)* 27 A^1 *in marg. sinistro:* nota 30 A^1 *in marg. infer. cum signo marg. addidit* ordo debite eleccionis prepositi 31 est *corr. A*

An election should be managed with caution, wisdom and according to Holy Scripture,

putacionem et condicionem tacitam ad legem dei principaliter attendendo. oportet enim, electores videre officium tamquam finem et personam eligibilem tamquam aptum medium pro eodem. et cum honor dei debet intendi discrete atque precipue et non creditur nisi reputative de habilitate electi, patet, quod oportet prudenter et reputative procedere, subintelligendo, eleccionem esse canonicam, si deus approbet, et eam a deo approbando. cum igitur lex dei docet eius voluntatem et officiarii sui officium et habilitatem, patet, quod oportet, omnino legem dei cognoscere in eleccionibus celebrandis. unde cece eligens indignum pro comodo temporali videtur esse proditor dei sui, quia vendit dei iusticiam, ac populum regendum ab electo, qui debet || esse dei exercitus, tradit, quantum in eo est, manibus fol. 92a anticristi.

but to-day the pope is chosen (as head of the church) on worldly considerations

ex istis cum humanis tradicionibus et praxi earum potest colligi corellarie, quam dispendiose atque prepostere proceditur in eleccionibus celebrandis. plus enim attenditur hodie ad ritus humanos, ut puta, quod electores sint tales persone, quod locus et tempus tradicionibus suis conveniant, et omnino, quod forma verborum cum aliis cerimoniis concurrat, sic quod, ut fingunt, cadendo a minimo, quantumcunque apta persona eligitur, inficiatur eleccio, cum tamen ex fide sequitur, quod sive clericus sive laicus elegerit personam habilem ad dandum officium quoad deum eciam in papam, episcopum vel abbatem, subductis quibuscunque ritibus adinventis, valet eleccio. non enim est tantum sacramentum in istis humana eleccio, quin quecunque persona promulgaverit eleccionem dei. nam satis legitime celebratur et, subducta omni eleccione humana, plus debet credi operibus electi conformibus ad scripturam quam humanis tradicionibus quantumlibet solempniter celebratis.

---

17 *hic in margine invenitur signum marginale, at nota, quam illa indicare solent, abest* 23 concurrant B^cCD 24 numero B^c 25 eligerit *A* 30 quicunque *D* 31 dei nam *A* divinam B^cCD

Customary church-laws, ever agreeing with Holy Scripture,

verumptamen obediendum est utrobique consuetudini ecclesie, de quanto consonat cum scriptura. sed primo omnium oportet, omnem hominem sibi attendere, postpositis adinvencionibus humanis. et ad tantum invaluit opinio ista prepostera, quod secularior, bonorum pauperum prodigaliter consumptivior censetur eligibilior, cum tamen gloria sacerdotum foret, famam mundanam contempnere et post vite necessitatem, que foret eo laudabilior, quo parcior habundancius pauperibus providere.

and even the Roman laws demand the punishment of unworthy priests

ex istis ultra colligitur, quod clericus sub pena perpetui anathematis debet legibus romane ecclesie obedire, ut patet *undevicesima dist.* ille autem leges precipue statuunt iura de honestate clericorum et punicionem delinquencium *et* videtur, quod illas leges debet defendere. quo habito patet ex dictis, quod debet punire clericum secundum predicta iura ecclesie et in defectu clericorum laicus sub pena excomunicacionis. sed que pena micior aut pertinencior laico quam elemosinas suas subtrahere ab indigno? igitur nedum licet laicis hec facere, sed debent sub pena dampnacionis perpetue.

consistit autem indignitas clerici in tribus precipue. primo, si non debite ministrat officium clericale; secundo, si occupati curis secularibus vivunt laute ut do-

1 consuetudini *om. D, addidit in marg. prima manus* 2 consona B^c 3 hominem B^c *om. D; A, sed in marg. ad lineam adscripsit A aut* A^1*; C, sed in marg. addidit C aut* C^2 5 valuit *D, sed superscripto* con *in* convaluit *restitutum* donorum *D* 9 parcioris *D* 11 A^2 *in marg. infer. cum sign. marg.:* Nota pro legibus Romane ecclesie defensionem 13 *post* patet *locus sequitur in codd., qui caret scriptura* 15 '*et*' *addidi* 23 ministrant B^cCD

1 *cf. de hac ecclesiae lege C. J. C. I (Decr. I pars) c. 3 et 5 Dist. XI pag. 23—24; ibid. c. 3 Dist. XII pag. 27: scit sancta Romana ecclesia sqq.* 13 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 2 et 4 Dist. XIX pag. 60—61; ibid. c. 2 Dist. XX pag. 66; (Decr. II pars) c. 15 C. XXIII q. 1* 14 *cf. ibid. c. 3 Dist. XXIII pag. 80: qualis esse debeat clericorum conversatio* 18 pena micior: *cf. supra pag. 30*

mini seculares; et tercio, si fuerint fornicarii vel alio peccato publico irretiti.

iste igitur sunt leges ecclesie, quas clerus debet defendere, cum in illis consistit salus sui generis hic et in patria. leges autem civiles, nisi de quanto ad istas promovent, debet abicere, quia aliter dampnabiliter se ipsum destruit.

To proclaim and to defend this principle is no opposition against, but defence of, the church

et patet tercio, quod defendere dictam sentenciam opere et sermone non est ecclesie romane resistere, clerum prosternere vel sacerdocium contempnere, sed omnino contrarium. cum enim leges iste sunt medulla legum romane ecclesie, patet, quod istarum caritativa defensio est ecclesie sancte dileccio ||. et cum pseudo- fol. 92b
clerici maxime repugnant ordini clericali, patet secunda particula. nam papa inhabilis quoad deum, quod potest discerni ex defectu sui officii, non est apostolicus, sed apostaticus secundum leges ecclesie septuagesima nona dist. superius allegatas et secundum legem prima quest. prima: 'vilissimus computandus est, nisi precellat sciencia, qui est honore prestancior', et quadragesima dist. 'Non Est' sic scribitur: 'non sanctorum filii sunt, qui tenent loca sanctorum, sed qui exercent opera eorum'; et sequitur: 'nos, qui presumus, non ex locorum vel generis dignitate, sed morum nobilitate innotescere debemus, non urbium claritate, sed fidei puritate'. 'non', inquid, 'loca vel ordines creatori nostro nos proximos faciunt, sed aut bona merita coniungunt aut mala disiungunt'.

---

10 sed omnino contrarium *om. D, addidit in marg.* D^1 13 A^1 *(aut* A^2*) in marg. super. habet* non est papa, episcopus vel sacerdos, qui est notorie malus 14 quod *(lin. transversa deletum)* secunda *A* 27 autem B^c (a' = autem, a^t = aut *in cod. B)*

---

11 medulla *dicitur de eo, quod in quaque re praecipuum est et omnem eius rei vim continet: optimum in re (angl. kernel, pith)* 17 *cf. C. J. C. I c. 9 Dist. LXXIX pag. 278* 18 *cf. supra pag. 72 10* *cf. ibid. I (Decr. II pars) c. 45 C. 1 q. 1 pag. 376* 20 *cf. ibid. Decr. I pars c. 2 Dist. XL pag. 145* 22 *cf. ibid. c. 3 Dist. XL pag. 145—146* 25 *cf. ibid. c. 4 pag. 146*

ideo sequitur: 'multi sunt sacerdotes in nomine, pauci in opere'. 'nam qui male sedet super cathedram, iniuriam facit cathedre; ideoque malus sacerdos de sacerdocio suo crimen acquirit, non dignitatem', et capitulo 'Ante Omnia': 'nichil in hac vita facilius, levius et hominibus acceptabilius episcopi, presbiteri aut diaconi officio, sed si perfunctorie atque adulatorie res agatur, nichil aput deum miserius, tristius atque dampnabilius'. et octava quest. prima dicitur: 'sunt quidam in ecclesia prepositi, de quibus apostolus dicit: sua querentes, non ea, que Jesu Cristi. quid est: sua querentes? non Cristum gratis diligentes, non deum propter deum querentes, temporalia bona sectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. hec quando amantur a preposito, propter hec servitur deo, quisquis talis est, mercenarius est et inter filios non se computet'.

He who now attacks the false priests is inveighed against as an enemy of God

innumerabiles sunt leges huiusmodi de pseudoclericis atque presbiteris, deo et clero contrariis. et tamen modo, dum sacerdos instar apostolorum ipsos pseudosacerdotes impugnat, statim censebitur hostis ecclesie. sed nota talem fautorem, et indubie vel est ignarus vel immemor dignitatis sui officii vel in capitulo pseudosacerdotum vel omnia ista simul. si enim sum verus Cristi clericus, quid nocet michi, quod pseudo michi summe contrarii statum meum degenerando maxime deturpantes et deo meo maximi proditores sint mundo cogniti et contempti, ut lux religionis clarescat, hostis ecclesie evanescat et verus servus Cristi secundum dei beneplacitum innotescat.

---

5 in hac vita *(expuncta)* ante *D* 8 aut B^cCD 11 ea *omiserunt* B^cCD 12 non cristum gratis diligentes, non deum propter deum querentes *om. A* 15 servitur *correxit D* servire *C* 16 et *in margine adscripsit D, inter lineas add. A*[1] *om.* AB^cCD *in textu verborum* filios dei non *D* 22 cap. *in corr. A* 24 summe *(expunctum)* pseudo *D* 26 modo *D, sed in marg. emendavit* D^2 *addito* meo

---

4 *cf. ibid. c. 7 pag. 146—147* 9 *cf. ibid. Decr. II pars c. 19 C. VIII q. 1 pag. 506*

scio quidem, quod omnis huiusmodi sit anticristus sicut quilibet eius fautor. cum igitur solum contra anticristos sit sermo, quis cristianus offenderetur vel non faveret dicte sentencie? scio siquidem, quod gratis remurmurans ostendit se criminis huiusmodi participem et anticristivum filium patris mendacii. ipse enim sophista callidissimus sub falso nomine cristiani nititur inducere anticristos et sic sub equivocacione clerici re et nomine tantum nititur protegere suos clericos, ut nominetenus cristiani et re anticristi gaudeant privilegio cristiani. cum enim solum apparens bonum appetitur, cum ista fallacia equivocacionis decipit singulos, | quos seducit. fol. 92c

On my side, however, I have the Bible, the old Fathers and the laws of the church

unde ne errem in deteccione istius fallacie, utor testimonio scripture sacre, testimonio sanctorum doctorum et legum ecclesie cavendo a descensu ad accusacionem individuam, sed detegendo huiusmodi testimonii generalem sentenciam ac relinquendo prepositis iudicibus et populo praxi intendentibus particulare iudicium et legis execucionem. nec credo, quod aliquem cristianum vel eciam infidelem offenderet ista sentencia.

ideo sepe dixi, quod laici non debent punire nisi nudo nomine clericos et notorie anticristos in defectu spiritualis prepositi, quod indubie non obviat ulli legi. quomodo, queso, gauderet talis sophista, anticristi discipulus, privilegio clericali, cum, ut sepe assumptum est tamquam principium per se notum, 'indignum est, eis ab ecclesia subveniri, per quos constat, in ecclesia

4 B^1 *in marg. iteravit (sine signo marg.)* sentencie 5 anticristivum *in loco, qui prius scriptura carebat, supplevit A* anticristum B^cCD 6 enim *(linea obducta sublatum)* enim *A* 8 re et nomine (et nomine *linea deletum)* et nomine *A* re et nomine et nomine B^cD re et nomine *C, sed in margine eadem manus addidit* et nomine 12 A^1 *in marg. super. fol.* 92*c notavit* Cleri mali correccio 13 istius *corr. D* illius *C* 16 triplicis *ab alia manu (?* B^1*) in lacuna ante* testimonii *supplevit* B^c *om. AC; D, sed* D^3 *postmodum inseruit* 21 A^1 *in marg.:* Nota b*(ene)* dixi *omisit* B^c*, in margine et* B^1 *et* B^2 *addiderunt, ut bis exstet* 23 non *om. A, add.* A^1 *in marg.* 25 sumptum B^c*, sed prima manus superscripto* as *idem atque ceteri codd. legi voluit* 27 scandalum in ecclesia B^c

21 sepe: *cf. De Civ. Dom. II cap. II—IV passim; sup. p. 3 sqq.*

scandalum generari', ut notatur tercio Decretalium 'Ne Clerici Vel Monachi' secundo cap. et ad obstruendum fucum sophisticum, cum quo arguitur, ecclesiam debere parcere talibus, ut de peccatoribus per penitenciam conversis habeat, ut habuit de apostolis validos fidei defensores, decrevit ecclesia ex fide scripture de correpcione fraterna, quod triplex monicio canonica debet precedere, et post obstinatus non occupabit primatum nec habebit de bonis ecclesie spirituale suffragium. si tamen post appareant signa penitencie, bene potest tamquam ethnicus et publicanus accipere elemosinas tamquam in ultima necessitate. nam nisi stetur isti regule Cristi Matth. octavo decimo, illuderetur ecclesia per membra diaboli et fluctuaret irregulariter in incerto.

Gentile philosophy makes the priests members of the political community

quinto et ultimo principaliter arguitur per leges ethnicorum philosophancium supra dictam sentenciam. nam Aristoteles septimo Politicorum, ut recitatur libro quinto cap. octavo ponit, quod 'sacerdocium debet esse pars precipua policie'. nec dissonat hoc tempore legis gracie racioni imperatoris dotantis ecclesiam, igitur adhuc dotata ecclesia, debet clerus subici regulis policie. omnis enim pars est inferior suo toto, sed repugnat regulis nature ac ewangelii, quod quis habeat nomen partis

---

2 cleri *(expunctum) D, in marg.* D^2 *emendavit addito* clerici 3 cum *omiserunt* B^cCD 9 speciale*(?) A* 12 cristi *bis scripsit A* 15 A^1 *in marg. notavit* arguitur pro ista sentencia lege B^c, *sed* B^2 *secundo* e *superscripsit* s *et* B^1 *in marg. addidit* s *iuxta signum marg.* 16 dicta sentencia B^cCD 17 poleticorum B^cCD 18 8º *in loco vacuo posuit* B^2 *lacuna in AD* 20 racioni *corr. A* 21 ad B^c, *sed* B^2 *postmodum inseruit* huc

---

1 *cf. C. J. C. II (Decret. Greg. IX) lib. III c. 2 tit. L pag. 658* 3 *cf. supra pag. 70 12* fucum: *cf. supra pag. 70 2* 7 *cf. Matth. 18 15–18* 13 *v. 15 sqq.* 17 *Arist. opp. ed. Acad. Reg. Berol. III (De Republica) l. VII c. 8 pag. 680ª: quintum est id, quod primo loco ponendum fuit, rerum divinarum et caerimoniarum curatio, quam sacerdotium appellant. . . . . . haec sunt res, quae . . . . . omni civitati opus sunt*

sine utilitate officii, igitur clerus dotatus debet habere speciale officium, et cum non licet imponere peculiari servo Cristi aliud officium, quam ipse sibi instituit, sequitur, quod clerus post dotacionem ecclesie manet obligatus ad istud officium. si igitur stulticia policie impediat ab isto officio, naturalis racio tollet impediens.

Aristotle on the secular duties of the priest towards the common weal

est autem officium sacerdotum secundum Aristotelem, disponere rem publicam ad felicitatem. cum enim ecclesia sit una persona humana, omnis autem homo naturaliter appetit beatitudinem et statum vivendi in celo, oportet, illam personam habere partem precipuam ad hoc notabiliter inclinantem, quod supponitur ex facto et doctrina Cristi, sacerdotis summi, cum suis apostolis esse speciale officium sacerdotis. si igitur pars sacerdotalis habet ex suo toto possessionem et condicionem, que ab hoc impediat vel retardat, manifestum est, quod licet illi toti, si sufficit, || partem illam corrigere vel iuvare et ad fol. 92d profectum sue universitatis reducere. sed constat, quod attencio ad terrena, voluptuosa eorum affluencia et terrenorum affeccio retrahit ab amore celestium. ideo necesse est, sacerdocium et populum amovere a clero istud obstaculum. et hec fuit causa vite et doctrine Cristi. unde Luc. vicesimo primo precepit suis, quos voluit esse vigiles, cavere a crapula, ebrietate et curis huius vite, id est, civilitate. et hec racio, quare ex ewangelio apostoli secunda Thymo. secundo quotlibet leges prohibent, quod clerici sint negociis secularibus implicati. nam octogesima octava dist. 'Assumant' sic scribitur:

---

2 *et* 14 speciale (? spirituale) *A* 8 enim $B^{c}CD$ igitur *A, sed* A^{1} *in marg. add.* enim 9 appetit naturaliter *C; D, sed lineis subscriptis in* naturaliter appetit *mutatum* 14 igitur *om. D, addidit in marg.* D^{5} 15 aut $B^{c}CD$ 17 A^{1} *in marg. infer. fol.* 92^{c}*:* de ablacione temporalium et *int. lin. add. A* 22 hec *om. A, addidit in marg.* A^{1} 28 assumant A^{1} *in marg. notavit, sed errasse videtur; nempe in Decreto distinctio incipiens a verbo 'Assumant' nulla invenitur*

---

23 *v. 36* 24 crapula *est ebrietas vino effecta* 26 *v. 3—4* 28 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 3 Dist. LXXXVIII pag. 307*

'episcopus, sacerdos aut diaconus nequaquam seculares curas assumant, sin autem, deiciantur'. unde nonagesima prima dist. dicitur de paupere clerico, quod 'victum et vestitum sibi artificiolo vel agricultura, absque sui officii dumtaxat detrimento, preparet. clericus enim, qui absque corpusculi sui inequalitate vigiliis deest, stipendio ecclesie privatus excomunicetur', hoc est secundum Archidiaconum: si ammonitus non corrigatur. 'credo', inquid, 'quod clericus, qui negligit dicere horas, peccat mortaliter', ut patet extra De Celebracione Missarum, 'Dolentes', quia, ut dicit capitulo precedente, 'talis iniuriam facit proximo, cui debet pro temporalibus spiritualia refundere'.

Through their worldly interests and doings the clergy are now degenerated

ego autem addo, quod, quicunque clericus dimisso officio clericali intendit negociacioni vel servicio seculari, dum est talis, continue peccat mortaliter. est enim officium clerici orare, predicare vel preparatoria ad hec necessaria moderate disponere. unde octogesima octava dist. sub autoritate Ieronymi sic habetur: 'negociatorem clericum, ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quasdam pestes fuge', quia, ut sequitur ex autoritate Augustini, 'fornicari hominibus semper non licet, negociari vero aliquando licet, aliquando non licet. antequam enim ecclesiasticus quis sit, licet ei negociari, facto iam non licet'. quotlibet sunt legum concordancie hoc testantes.

---

1 A^1 *in marg. super. cum sig. marg.:* Contra negociantes clericos et quid est negociari aut *om.* B^c, *addidit prima manus inter lineas* 7 excomunicetur *corr. A* 10 exempla *(?)* B^c 11 precedenti *CD* 14 D^2 *(?* D^5*) in marg.:* nota 16 D^2 *in marg.:* Officium clerici 17 vel *(expunctum)* predicare *A*

---

2 *cf. ibid. c. 3 Dist. XCI pag. 316* 4 artificiolo: *idem ac artificium, scientia, industria, ingenium, quod adhibetur ab opifice in opere faciendo* 8 *cf. C. J. C. II (Decretalium Greg. IX) De Celebr. Missarum lib. III Tit. XLI c. 9 pag. 641—642, ubi rem, non ipsa textus verba invenies* 10 *C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) lib. III Tit. XLI c. 9 pag. 641, sed verba supra commemorata in cap. 'Dolentes' nusquam inveniuntur* 19 *cf. C. J. C. I (Decret. I pars) c. 9 Dist. LXXXVIII pag. 308* 21 *cf. ibid. c. 10 pag. 308*

sed difficultas est aput theologos, quomodo describitur negocium seculare. negociacionem vero spiritualem debet ecclesiasticus summe attendere iuxta parabolam salvatoris Luc. undevicesimo: negociamini, dum venio, sed negociacionem secularem, quam Crisostomus vocat negocium huius vite, recitat tercio Decretalium, 'Ne Clerici Vel Monachi', sed non diffinit. dixi autem alias, quod negocium seculare vel negocium civile est negocium gracia civilis dominii, et sic inter ipsum et negocium spirituale mediat negocium ecclesiasticum, quod est negocium inmediate gracia negocii spiritualis, quando clericus providet de vite necessariis precise, quante est necessarium ad officium predicandi. hoc enim est finale officium disponens ecclesiam ad beatitudinem. unde videtur michi, quod clericus vel religiosus impetrans elemosinas ecclesie, ut dicetur, licet intendat predicare, elemosinas dare et multa alia bona facere, || dummodo fol.93a talis impetracio distrahit ab officio clericali, ut sic implicat se negocio seculari, multo magis clericus occupans merum officium laicale.

Now they maintain, that to be versed in secular affairs is as profitable as to live a life in pious contemplation

unde aliud est sophisma diaboli excecans populum. clerici sic negociantes quantum ad elemosinas et utilitatem ecclesie magis proficiunt quam contemplativi et ewangelium predicantes. prodest igitur negociari ad

---

8 negocium *(posterius) om.* B^c A^1 *in marg.:* nota bene 11 ut quando B^cCD *ante* quando *locus rasus est in A; quae prius scripta erant, legi non possunt* 15 D^2 *in marg. notavit* quis implicat se negocio seculari 17 A^3 *in marg. infer. fol.* 92^d *glossavit* secularibus clericum implicari 21 sephisma B^c 23 proficiunt *correxit* B^c, *iteravit in marg.* B^1 et *D, in loco raso A* vel B^cC

---

6 *cf. C. J. C. II (Decretalium Greg. IX) lib. III Tit. 50 pag. 657* 7 *ex libris suis quem potissimum locum JW hic in animo habuerit, diiudicare nequeo; libros De Civili Dominio et De Dom. Divino sedulo percurri, nec vero verba laudata inveni; respicit forsitan De Civ. Dom. I pag. 127 et 129*

The church, however, was founded by faithful apostles, not by smart business men

faciendum talia opera bona de genere. sed constat, quod falsum assumitur, cum ecclesia stabilita est per contemplativos ewangelizantes et per alios degenerat a statu primevo, nimis apprecians gloriam secularem. conceditur tamen, quod tales faciunt multa bona de genere, sicut et diabolus facit cotidie. ymmo videtur, quod seducendo genus humanum facit remote et occasionaliter quodlibet bonum moris. ideo attendendum est non solum, quid, sed qualiter opus ffiat. unde si ista evidencia moveret, clerici carnaliter procrearent, fures occiderent et quoslibet actus civiles seculariter exercerent, ymmo depredarentur et fraudarent proximos menciendo ad faciendum elemosinas plus egeno. sicut enim unum opus prohibetur a deo et sua ecclesia, sic et aliud. unde Archidiaconus super dist. octogesima sexta 'Pervenit' notat ex testimonio Innocencii et Hostiensis, quomodo non licet clerico, sine speciali licencia episcopi publice procurare. si igitur propter elongacionem a statu innocencie non licet, hominem esse procuratorem in deteccione veritatis civilis, evidencius non licet clerico, civiliter operari.

videamus igitur, quid superadditur necessitati nature, habendo omnia in comuni. et quidquid operis superadditur ad vitam proprietariam vel civilem, videtur michi sapere negocium seculare. et illa sunt secularia iudicia, que clericus debet contempnere, ut docet apostolus

---

3 conteplativos *comp. om. A* degeneratur *C; D correxit, in exitu radendo, in* degenerat a *om. B*[c], *addidit in marg. B*[1], *inter lin. B*[2] 4 concedatur *C* conceditur *correxit ex* concedatur *D* 9 *A*[1] *in marg.:* nota 12 et fraudarent *om. B*[c], *addidit prima manus in margine* 17 licencia *om. D, addidit in marg. D*[1] 22 *hic in marg. cod. A sign. marg. exstat, sed nota, quam illa indicare solent, abest*

---

15 *C. J. C. I (Decr. I pars) c. 26 Dist. LXXXVI pag. 304: decrevit sancta et magna sinodus, neminem horum deinceps, h. e. episcopum sive clericum aut monachum, conducere possessiones aut misceri secularibus procurationibus posse sqq.* 16 *de* Hostiensis *libris cf. supra II pag. 233*

prima Cor. sexto, et ista est vita secularis, quam tercio Decretalium sub pena expulsionis precipitur monachis non vivere, quia, ut recitatur secunda quest. septima: 'nullus monachus secularia aut ecclesiastica negocia turbare presumat, cum vox eorum debet esse mortua, quoad illa', recitante Innocencio super quarto Decretalium: Si 'Qui Filii Sunt Legitimi' cap. 'Transmisse', quod monachi debent esse vivi naturaliter, sed mortui civiliter. et sic loquitur de civiliter *mortuo* libro secundo 'De Foro Competenti' cap. 'Verum'. postquam autem ecclesia dotata declinavit ad seculum, mutavit sensum seculariter ac civiliter trahendo sensum ad ritum suum. olim

and her ruin set in but by her amassing riches

enim fuit tota conversacio cleri sic supra seculum, quod non gracia conversacionis civilis fecerunt aliquid, sed conversacio civilis, quam diminuerant, eis subserviit. tunc enim non laborarunt ad impetrandum, appropriandum vel cumulandum preter vite necessaria, ad perficiendum spirituale negocium, et tunc crevit ecclesia secundum pauperem statum et bona ecclesie minutim instar pluvie copiosius sunt dispersa. nec credo, quod grandis con-

Her outward splendour injures both, nation and kingdom

struccio monasteriorum, edificiorum vel cumulacio temporalium uni generi, alio nobiliori depau || perato, fortificat fol. 93b
rem publicum, sed infirmat, quia, si non fallor, omnes tales ditaciones generis clericorum, omnes tales impetraciones cenobiorum et omnes grandes operaciones ad

---

9 de *om. A, inter lin. add. A*[1] civiliter *correxit A*[1] *(ex* civilitatis *?)* '*mortuo*' *adieci* de iudiciis *omnes libri* De Foro Competenti *scripsi, quia sic Decretalia habent verba, at* de iudiciis *Tit. I libri secundi agitur, ubi cap.* Verum *non exstat* 11 secularitatis ac civilitatis *CD* 15 diminuerant *corr. A* 23 depauperato fortificat rem publicam *(expuncta et linea obducta deleta)* omnes *A*

---

1 *v. 1 sqq.* *C. J. C. II (Decretal. Greg. IX) lib. III Tit. L pag. 657: ecce talia et his similia ministris altaris dei nec non et monachis omnino contradicimus sqq.* 3 *cf. ibid. I (Decr. II pars) c. 54 C. 11 q. 7 pag. 501* 7 *cf. ibid. II (Decretal. Greg. IX) lib. IV c. 3 Tit. XVII pag. 710* 9 *cf. ibid. lib. II c. 7 Tit. II pag. 250*

nomen secularis clerici celebrandum, fiunt ex turpi lucro et questu illicito reipublice infectivo.

ideo alias dixi, quod minus malum foret, ut expropriata forent omnia temporalia, quibus ecclesia Anglie est dotata, ut ex eis darentur stipendia laicis literatis, necessariis ad officium regis et secularium dominorum, quam quod sic irreligiose et proditorie seculares et clerici a distraccione divini servicii symonia et sacrilegio sint infecti.

The disendowment of the church a small evil compared to the sinful life of the clergy

sed notandum, quod licet laicis, negociari seculariter. et sic stat, hominem in gradu infimo militari deo sic negociando. sed caveat tam clericus quam laicus, quod non implicet se illis negociis, quod facit clericus, quandocunque paulatim conmiscet actus civiles cum opere clericali vel ex integro intendit conversacioni false civili, dimissa vita debita sacerdoti. laicus autem, quandocunque amor seculi superat quoad cultum amorem dei, tunc implicat se negociis secularibus. tunc enim necessario est plica duplicitatis et anguli in vita hominis. sed iuxta Cristi doctrinam Matth. sexto oculus cuiuslibet hominis debet esse simplex et per consequens vita recte texta et sine plica expansa, clericus autem, licet quandoque intendat ewangelice vite active, non tamen

---

7 irresi^{le} B^c; *quid ille legi voluerit, ignoro* 9 sunt *C, correxit D ex* sunt 10 A^2 *in marg. notavit* laici negociacio 16 quandoque *A, expunxit* A^1 *et in margine emendavit addens* quandocunque 17 amorem B^c, *sed ante vocem* et, *quod inter lin. add., suppleri vult* 18 D^5 *in marg. notavit* quando laicus implicat se necesse *(?) A* 20 6° *A* 12 B^c *in lacuna positum* 6 *postmodum additum in lacuna D* *om. C*

---

3 *tangit leviter hanc opinionem Polem. Works, De Tripl. Vinculo Amoris (conscrriptum 'circa finem' an. 1383) pag. 98; cf. De Ecclesia pag. 180, ubi ablationem temporalium a clero causam incrementi et perfectioris status ecclesiastici ac civilis intelligi vult: ex istis colligitur, quod sqq.; ibid. de ablatione temporalium in usum publicum cf. per totum processum cap. XV pag. 328 sqq.; frequenter redit ad hanc thesim, cf. De Blasphemia pag. 63; 155* 19 plica *proprie involutio, curvatura est,. translate excusatio futilis* 20 *v. 32*

licet sibi degenerare conversando civiliter, quia talis vita implicaret contradiccionem in clerico.

Therefore the proper administration of church goods belongs to the king

ex istis videri potest, quod regum et regnorum est, rimari radicitus, utrum elemosine, quas contulerunt pauperibus secundum formam legis divine et legis ecclesie, sint expense. aliter enim excidit clerus ab eorum dominio et tamquam proditor regni periculosior minatur ruinam regno tam temporalem quam spiritalem. unde, ut allegavi, beatus Gregorius libro undecimo Registri sui cap. tricesimo alloquitur regem Francie in hec verba: 'quidquid ad dei nostri cultum, quidquid ad ecclesiarum reverenciam, quidquid ad honorem pertinere cognoscitis sacerdotum, et studiose statui curetis et velitis in omnibus custodiri'. unde iterum: 'vos pulsamus, ut congregari sinodum iubeatis et, sicut dudum scripsimus, corporalia in sacerdotibus vicia et symoniace heresis pravitatem omnium episcoporum diffinicione dampnari atque a regni vestri amputari finibus faciatis nec plus illic pecuniam optinere quam precepta dominica permittatis', quia, sicut scribit cap. vicesimo nono eiusdem undecimi libri Registri, iusticia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum, tunc regnum stabile creditur, cum culpa, que cognoscitur, cicius emendatur. ideo cum causa ruine populi sint sacerdotes mali, quis enim pro peccatis populi intercessor || se obiciat, si fol. 93c

8 eciam spiritualem *B^c* *A*¹ *in marg.:* nota, *infra quod* Gregorius *invenitur* *D*⁵ *in marg.:* nota Gregorium ad regem, *quae sequebantur abscissa sunt* 9 11° *D*, (? 2°) *A* 2° *C* 5° (? 11°) *B^c* 14 pullamus *B^c* 16 hereses *A* 20 11ⁱ *om. B^c* 23 *B*² *in marg. notavit* Nota Gregorium contra symoniacos 25 *A*² *in marg. infer. fol. 93^b haec habet:* nota verba Gregorii ad regem Francie contra malum clerum. *in marg. super. fol. 93^c:* de superfluis possessionibus cleri, quas habet de actu

4 rimari *idem ac scrutari* 9 *S. Gregor. Opp. omn. Ser. I tom. 77 pag. 1179 Epist. l. XI ep. LIX ad Theodericum, Francorum regem; Registri totum librum undecimum sedula lectione pertractavi, at verba textus nusquam inveni*

sacerdos, qui exorare debuerat, graviora committat, ac in vestris partibus sacerdotes impudice et nequiter conversantur, ad hec ulciscenda debemus ardenter consurgere, ne paucorum facinus sit multorum perdicio'. et sequitur humilis specificacio huius servi regnorum mitissimi: 'personam, si precipis, cum nostre autoritatis assensu transmittimus, que una cum aliis sacerdotibus hec et subtiliter querere et secundum deum debeat emendare. nec sunt dissimulanda, que dicimus, quia, 'qui emendare potest et negligit, participem se procul dubio delicti constituit'. providete igitur anime vestre, providete nepotibus, quos cupitis regnare feliciter, providete provinciis, et priusquam creator manum suam ad feriendum excuciat, de correccione huiusmodi sceleris studiosissime cogitate'! numquid credimus, hunc sanctum, si viveret hodie, cognoscens maius facinus maiorum sacerdotum Anglie, pulsaret regem et regnum conformiter ob dei honorem, ob honorem ecclesie et suorum sacerdotum, ob salutem anime sue ex evasione participii criminis et ob salutem nobilium et tocius populi regni nostri de remedio contra causam huius criminis providere? verum est, quod necesse est, dominos et totum populum emendari, sed oportet, a peccatis sacerdotum incipere propter multitudinem, propter magnitudinem et propter originem peccati amplius infectivam. maiori

To admit the degeneration of the clergy would be the beginning of a better state of things

4 sit per (per *expunctum*) multorum *A* fit *(?) B*[c] 11 igitur anime vestre providete *omisit C, addidit in margine C*[2] *vel prima manus* 13 noster manum *B*[c] 16 maioris *D* 17 pulsiret *(linea obducta deletum)* pulsaret *A* 19 anime sue ex evasione participii criminis et ob salutem *om. A, in marg. super. fol. 93*[c] *cum sig. marg. addidit A*[1] 24 propter multitudinem *om. D, addidit in marg. D*[1]

10 *dictum mediae aetati proprium de consensu. notus est versus memorialis de sex modis consentiendi hic:*

Consentit co(o)perans, defendens, consilium dans,
Ac auctorisans, non iuvans nec reprehendens,

cf. Polem. Works, De Fundatione Sectarum pag. 19 nota g.

To-day more than a third part of the royal revenues are mort-main

The secular government is entitled, by divine and human law, to inquire into the administration of church goods

autem necessitati oportet primo succurrere. si igitur plus quam tercia pars reddituum regni sit in manu clericorum et illi non sunt sub decupli ad residuum populum regni nostri, cum aliter foret clerus regno superfluus, si insuper laici plus copiose quam clerici imperciuntur bona pauperibus, quomodo cum hoc posset esse, quin clerici, proditorii procuratores pauperum et regni, consumunt elemosinas suas in avaricia preparatorie anticristo vel prodigaliter secundum vitam secularem, specialiter cum extra clerum viventem de istis redditibus sunt rectores, fratres, capellani et eorum clerici, qui ex aliis elemosinis secularium sunt subventi? numquid credimus, ad clerum regni nostri sufficere oblaciones et decimas, sicut est in regnis aliis et ex institucione dei fuit in veteri testamento? quare igitur non inquirit regnum de quantitate reddituum cuiuscunque collegii sive epicopi, quomodo crevit a prima fundacione cum irreligiosa impetracione de bonis pauperum, quomodo expenditur secundum condicionem donacionis in comparacione ad multitudinem elemosinarum, et quomodo consequitur, quod loco sacerdotum fovet regnum ad sui destruccionem monstruosissimum numerum proditorum? nec dubium, quin secundum leges divinas et humanas scrutinium tale foret licitum. non seducant nos itaque fallacie equivocacionis de clerico, ut pseudo ypocritas | acceptemus ut clericos, nec fallacia accidentis, que peritissimos fallit, quod tales pseudo faciunt multa bona de genere et inferunt multis privata comoda, quia, licet diabolus omnibus tredecim fallaciis callidissime abutatur ad decepcionem humani generis, cum istis tamen comunius seducit populum, verum est, quod ex omni malo bonum evenit, et ubi habundavit delictum, superhabundavit et

fol. 93d

5 plus *om.* B^c, *addidit in marg.* B^2 quod B^c 15 inquid *AD, correxit* B^c 21 quod *ACD* ex B^c sacerdotum *correxit A* sacerdociorum B^cD 24 seducat *D* fallacia B^cCD 25 A^2 *in marg. super. notavit* Actus bonus de genere quis est. virtuosus. indifferens et multa circa hanc materiam

gracia. sed exinde non sequitur, deum esse iniustum nolendo, hec crimina emendari, nec populum ex bono, quod evenit, excusatum, nec amplius esse peccandum, ut maius bonum eveniat, ut docet apostolus Rom. sexto et tercio. dixi autem alias, quod bonum de genere addit super bonum nature virtutis differenciam incomplete, ut opus utile est comune ad opus viciosum et virtuosum et, ut superaddit bonum nature utilitatem homini, dicitur bonum de genere supra virtutem ita, quod non sequitur: hoc opus est bonum de genere, igitur est virtuosum, cum illud genus sit comunius virtute. et sic potest dici genus virtutis, sicut animal est genus hominis. et sic omne opus videtur michi esse bonum de genere, quia in quantum utile, sed hoc est equivoce, cum omne opus virtutis sit per se utile et honestum; omne autem opus vicii est per accidens utile, quia occasione accepta ex gracia domini nostri Jesu Cristi, sed est simpliciter per se inutile et inhonestum. et sic videtur, omne malum de genere esse bonum de genere, quia in quantum utile. opera autem nature sunt secundum unam racionem neutra, secundum aliam racionem utilia vel inutilia, ut tactum est capitulis duodevicesimo et tercio libri quinti. non seducant nos igitur iste fallacie patri mendacii.

A thing, though good in itself, is not always a virtue

ex isto eveniunt multa bona, igitur hoc non est iniustum ab homine corrigendum. debet enim omnis

1 nec exinde B^cD non *A, int. lin. addidit* AC^2 nec, *quod in textu scriptum est, linea obducta delevit A om.* B^cCD 5 A^1 *in marg.:* nota 8 utilitate B^c 14 sed hoc est equivoce, cum omne opus virtutis sit per se utile *om. A, add. in marg. super. cum sig. marg.* A^1 22 capitulo *D* 23 non seducant nos igitur iste fallacie patris mendacii *om. D, postmodum in margine adscripsit* D^1 24 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.:* de ablacione temporalium

5 *v. 1—2 v. 8* alias: *fortasse relegamur ad Logicam lib. II cap. VI pag. 123* 22 *cf. De Civili Dominio lib. III (i. e. liber quintus Summae) cap. 18 pag. 356 et cap. 3 pag. 31 sqq.; cf. etiam pag. 15—16*

homo intendere vite et operi virtuoso et contrarium iuxta posse respuere. et idem est secundum theologos opus virtuosum et opus caritatis vel gracie, cum infideles non vivunt virtuose, licet de propinquo faciant bona de genere.

Even the Civil Law in England permits bishops to be deprived of their revenues,

ex istis dictis beati Gregorii patet racio, quam sepe feceram: cum rex et domini temporales habeant dominium elemosinarum suarum et suorum progenitorum, ymmo manent ad hoc eis elemosine, interest eorum ex duplici iure, rectificare illos conformiter illi iuri. aliter enim remanerent in regnis bona confiscabilia ad destruccionem manifestam regnorum vergencia, et cum liceret plenis dominis regnorum illorum, ad pacificandum regnum suum bona illa de proditore non clerico confiscare, quam vesaniam omnis racio abhorreret. et super isto fundatur lex civilis de capitalis Corrodi collacione decima, ubi sic dicitur: 'si clericus veluti episcopus vel abbas habens || beneficium a rege datum non solummodo fol.94a persone, sed ecclesie, ipsum propter culpam suam perdat, eo vivente ad regem pertineat, post mortem vero clerici ad successorem vertatur'. nemo autem potest hereticare hanc legem, quod seculares auferant suas elemosinas a proditoribus sui populi, ab inimicis ecclesie et discipulis anticristi, cum non illis, sed sibi contrariis data sunt bona ecclesie. quo iure igitur vendicarent tales bona pauperum, vel qua lege excomunicarent vel hereticarent

6 responsio *(expunctum)* racio *inter. lin. add. A*[1] feceram *in exitu corr. D* 9 adhuc *B^c^CD* eis *om. B^c^, add. in marg. B*[2] 12 non liceret *B^c^* liceret *C, sed C*[2] *add. inter lin.* non 15 isto *om. B^c^, addidit infra lineam B*[2] 16 capitulis *B^c^CD* 18 *A*[1] *in marg. super.:* contra malum clerum 21 revertatur *B^c^*

6 Gregorii: *cf. supra pag. 86 9 sqq.* sepe: *cf. ex. gr. De Civili Domini I cap. XXXVIII pag. 278 sqq.; cap. XXXIX pag. 285 sqq.; ibid. III cap. II pag. 27: ex istis et multis aliis dictis sqq.; paulo infra: ipsi enim apostatando tantum abutuntur bonis progenitorum, sicut exercitus sqq.; ibid. II cap. XII pag. 136 sqq.; De Ecclesia cap. XIII pag. 280* 17 si clericus etc.: *verba desumpta ex vetere lege civili Anglorum, cuius editionem mihi praesto non fuisse aegre fero*

satrape eos, qui talibus suas elemosinas non ministrant? scio, quod Cristus nec ecclesia sua hoc potest, et pretensio excomunicacionis vel hereticacionis ecclesie malignancium constantibus nichil nocet. unde videtur michi signum evidentissimum anticristi et incursus demonii meridiani, quod contra legem ecclesie notantes et impugnantes huiusmodi inimicos ecclesie sint ideo a prepositis persecuti, illi autem in suis maliciis sub fuco ypocritice defensati. nec valet dicere, non licere secularibus, tales discernere, cum lex scripture, lex ecclesie et facta eorum notoria blasphema et scandalum suum clamant. nec debet expectari indilata execucio episcopi, cum mora trahit periculum de prodicione regni et dampnacione perpetua quoad deum. et hinc ordinatum est, quod toti ecclesie debeat talium elemosinarum officium esse notum. voluntatem enim dei oportet esse notissimam et viam Cristi cum conversacione suorum superiorum sequencium, ut per eorum semitas grex sequatur. et hinc ordinant leges ecclesie. nam secunda quest. septima sic habetur: 'in generali sinodo presidens dixit': 'cum pastorum vita in exemplo debeat esse discipulis, plerique clerici, qualis sit vita sui pontificis, nesciunt,

whenever Holy Scripture, the Church Law and their own sinful life demand it

3 ecclesia *D* 9 ypocrite $B^c CD$ nec *usque ad* secula *in loco raso scripsit A* 11 blasphemiam AB^c 14 hunc B^c 18 sequancium (? se contrancium) B^c sequacium *C* 21 debeat in exemplo *C; D, sed lin. superscriptis mutatum in* in exemplo debeat debeat *correxit A* debeant *D* discipuli *D* 22 plurique *(?)* B^c

5 *terminus JWi proprius, deductus ex Ps. XCI 6: a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et daemonio meridiano. JW frequenter redit ad terminum hunc, quo fictiones et fraudes fratrum et cleri caesarei intelligi vult; cf. Polem. Works, ubi terminum in inscriptione tractatus XV De Daemonio: Meridiano pag. 417—425 redire vides; De Diabol. et membris eius pag. 371; De Perfect. Statuum cap. III pag. 461; De Dissens. Pap. pag. 578; Cruciata cap. III pag. 612* 8 fucus: *proprie quilibet color non sincerus, sed facticius ad verum imitandum, transl. simulatio vel fallacia* 12 indilata *a verbo differo: quae absque dilatione, statim fiunt* 19 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 58 C. 11 q. 7 pag. 502.*

For now priests and prelates find their glory in enmity against the church

quam tamen seculares pueri sciunt. de qua re presenti decreto constituimus, ut quidam ex clericis vel eciam monachis electi in ministerio cubiculi pontificalis obsequantur, ut is, qui in loco est regiminis, tales habeat testes, qui veram eius in secreto conversacionem videant et ex sedula visione exemplum profectus sumant'. et paulo ante capitulo proximo sic habetur: 'aliud est, quod ex presumpcione assumitur temeritatis', quomodo non licet accusare episcopum, 'aliud est, quod ex necessitate geritur caritatis. monachi enim ex presumpcione episcopos suos accusare non possunt, ex caritate possunt. unde et in canonibus precipitur, ut cubicularii episcopi sint vel religiosi clerici vel electi monachi, ut de eius vita dicere testimonium possint'. sed quomodo, queso, versa est ecclesia modo in tantum amaritudinem, quod in victu, ornatu et gestu tanta strepat secularis pompositas, quod eo senciatur laudabilior, quo sit mendicus publicus pauperum defraudator, et quod plus || horrendum fol.94b
est, impugnans talem censebitur publicus hostis ecclesie, cum pro tali procurabunt eciam supremum ecclesie! constat quidem ex legum principiis, quod libertas, que in favorem alicuius introducta est, non debet in eius lesionem vel dispendium redundare, ut patet in . . . De Iusticia et Iure, lege, Quod in Favorem et in sexto De Regulis Iuris, 'Quod ob Graciam'. cum igitur libertates, exempciones et privilegia concessa sunt sancte matri ecclesie, ut apcius serviat deo suo, manifeste patet, quod repugnat participio discolorum. sic enim redundaret in dampnum et scandalum verorum membrorum ecclesie.

---

3 monasterio *A* 17 censeatur B^c 18 A^2 *in marg. infer. fol.* 94^a *notavit* Qualis debeat esse episcopus A^1 *in marg. super. fol.* 94^b*:* de ablacione temporalium 23 *inter* patet *et* lege *in ACD lacuna exstat, nec non in cod. B, ubi* B^2 *in locum vacuum inseruit* in ff. de iusticia, *omisso* et iure, *quod postmodum in marg. addidit* 24 quo *A, sed addito* d *supra lineam in* quod *restitutum* favore B^cD 28 repugnant B^cD 29 in *om. CD;* B^c*, sed* B^2 *in marg. add.*

---

7 *cf. ibid. c. 54 pag. 501* 12 cubicularii *sunt proprie custodes cubiculi, transl. ministri in familia episcopi, capellani aut camerarii* 23 *cf. supra pag. 90* 17 28 discolorum*: cf. supra pag. 17* 9

Therefore laymen have the right to exercise jurisdiction over the false priests,

ideo ex principio privilegiorum et iuramentorum factorum ecclesie sequitur, quod laici tenentur in casu pseudologos persequi et sanctam matrem, ecclesiam suam, cum eius membris defendere et fovere. ex quo patet, quod privilegia, exempciones et quecunque donaciones facte ecclesie non famulantur pseudologis, dum sunt tales. sed in isto puncto stat seminarium litigii, cum eque, sicut pseudo possent nomen clerici false pretendere, sic emuli et specialiter laici, qui clericis opido sunt infesti, possent veros clericos temere accusare. nec dubium, quin utrumque istorum inconveniencium posset contingere, et sepe contingit in effectu.

as these are a danger to the church of Christ

ideo considerandum est, quod ex parte clericorum est periculum gravius, crimen patencius et hodie frequencius ac periculosius, quia casus est gravior, defensio acucior et superacio tollerabilior. nam dum clericus persecucionem patitur, meritorie expurgatur et spoliatus temporalibus vel privilegiis redit ad statum suum primevum, quem Cristus instituit. in opposito vero est subtraccio spiritualium carismatum et callida ac insuperabilis preparacio anticristo. est eciam crimen cleri patencius, cum hodie tantum invaluit sacerdotum ypocrisis excusata, quod iam vivunt dominancius et curiosius de bonis pauperum quam domini seculares. mundus autem, cum debet cognoscere eorum regulam, potest ex multitudine testium noscere notorie eorum nequiciam. nec dubium, quin passio clerici posset laicos faciliter superare, cum passio martirum conquisivit Cristo tyrannos et in-

---

2 sanctorum *(?) A* 12 contigit B^cD 14 patencius et hodie frequencius ac periculosius, quia casus est gravior, defensio acucior et superacio tollerabilior. nam *om.* B^c, *addidit in marg. cum sig. marg.* B^2 21 crimen cleri B^cCD cleri crimen *A, sed lineolis duabus superscriptis ordo verborum mutatus est ad aliorum consensum* 28 materiarum *expunctum A, in margine emendavit* A^1 *addito* martirum cristo *om.* B^c, *add. in margine* B^2

---

23 *cf. Polem. Works pag. 560; 557; 287; 101 et saepe alibi*

numerabilem populum infidelem, qua leccione spreta et contencione pro temporalibus suscitata decrevit ecclesia, sed crevit clerus, qui sinistre preponderaret temporalia ecclesie ante divina carismata. quamvis enim Laurencius noluit dare Decio infideli thezauros ecclesie, sed pauperibus, quibus novit esse debitos et sibi indebitos, Cristus autem dedit staterem de thezauro fisci, quia, quod nullius est civiliter, debet secundum iura hominum confiscari et illis dominis ac ministris, quos ecclesia non condempnat, sicut facit comunitatem sacerdotum et populi iudaici, dedit censum. omnia, inquam, ista fecit, ut nos constanter vadamus et faciamus similiter. unde, postquam || deflevit ruinam civitatis Jerusalem, fecit virgam fol.94c de funibus educendo mercimonia de templo, que erant per sacerdotum avariciam introducta, ad denotandum, quod ipsi erant cause cece ruine populi. et ideo sunt primo virga facta de propriis codicibus et iniquis operibus castigandi.

Neither by any natural nor by church law can anybody be constrained to support the enemies of Christ

et confirmacio huius patet ex sepe dictis, quod secundum legem nature et scripture nemo tenetur dare elemosinas suas illi, quem debet probabiliter credere esse principalem hostem ecclesie ut hereticum et blasfemum. sed sic debet fidelis populus credere de multis suis prepositis. igitur non debet sic ministrare eis suas elemosinas et bona pauperum. maior patet eo, quod

---

1 fidelem *D, quod D^1, addens in marg.* in. *mutavit in* infidelem qui *D* scripta *(expunctum) A, in marg.* spreta A^2 2 pro *om. B^c, add. in marg. B^2* 3 sed *correxit D* cli *(linea obducta sublatum)* crevit *A* 13 *A^1 in marg. super. notavit* Contra malum clerum 19 *D^5 in marg.:* Nota 22 esse *omiserunt CD, addiderunt in marg. C^2 et D^1*

---

4 *St. Laurentius, archidiaconus Romanus, natione Hispanus, corona martyrii exornatus anno 258, Decio regnante; quae supra de illo JW refert cf. Acta Mart. Boll., 10. Aug. II 495—532; Stadler, Vollst. Heiligen-Lex., Augsburg, s. a. III 704—705* 7 *cf. Matth. 17 27* 19 *cf. e. gr. De Ecclesia cap. XIII pag. 296; 274 sqq.; cap. IX pag. 203; De Blasphem. cap. IV pag. 63*

tale non foret opus misericodie, sed opus perfidie, cum talibus potest dici illud Matth. vicesimo quinto: esurivi et non dedistis michi manducare, sed membris diaboli michi contrariis. sicut igitur nemo sciens tales debet ministrare illis specialiter ad voluptatem ultra vite necessitatem bona ecclesie, sic nec probabiliter ita credens. minor autem swadetur supposita vita sacerdotum, que hodie notorie mundo ostenditur, cum ex ewangelio Matth. octavo decimo: si peccaverit in te aliquis frater tuus, debes modeste eum corripere. sed talis prepositus est frater tuus, qui maxime notorie peccat in te, in tantum, quod secundum leges non debes ministracionem sacramentorum ab eo accipere, igitur secundum formam regule ewangelice debes eum corripere, quod non posses, nisi debeas de vita et habilitate tui elemosinarii iudicare. sed quomodo debes supponere sanctitatem in sacerdotibus, quos vides vergere a regula religionis primeve, qui non vocantur a deo in suo introitu, sed symoniace intrant contra ostium, non intencione spiritualiter laborandi, sed voluptuose et seculariter conversandi, quod opere notorio ostendunt, cum arma virtutum vertuntur in ferrum, predaciones in contenciones, oraciones in fabulaciones, contemplaciones in callidas machinaciones, tyriaca excomunicacionis in toxicam dilapidacionis, remedium dispensacionis ac privilegiacionis in dispendium deterioracionis et privilegiacionis

Holy Scripture entitles the layman to admonish the priest in a brotherly way

9 aliquis *omiserunt C; D, sed D^5 in margine addidit* 10 debes modeste eum corripere *in loco raso A* 12 quod *om. C, addidit in marg. C^2 aut prima manus* quod *(linea deletum)* non *C, ut prior lectio* in tantum secundum leges. quod non debes *fuisse videatur* 15 quod non posses *iteravit D, sed alterum linea transversa delevit* humilitate *D* 19 non *om. B^c, in marg. adscripsit B^2* 20 dominandi *(expunctum)* convers. *A* 21 notorie *B^cC* *om. D* 22 vertuntur *om. B^c, in marg.* vertuntur *B^1, supra quod* vertuntur *iteravit B^2* 23 in *ACD* et *B^c* 26 pravilegiacionis *B^cD, correxit C*

2 v. 35 9 *v. 15* 24 tyriaca: *cf. supra I pag. 291* 26 dispendium *verbale a dispendo: detrimentum, damnum*

All the more, as now-a-days the priest turns the virtues of the old church into vice and courts the favour of Satan instead of Christ

parcimonia in castrimargiam, paciencia in contumaciam, paupertas in civilitatem, hospitalitas in prodigalitatem, spirituale lucrum visitacionis in temporalem questum spoliacionis, et, ut breviter comprehendam, sola solicitudo sacerdotalis ministerii, que instituta est, ut Cristi vicarius contemptis temporalibus lucrifaciat animabus, subversa est ex institucione anticristi, ut eius vicarius contemptis spiritualibus noceat Cristi membris. et istud demonium meridianum spreta palliacione primeve ypocrisis est nunc ex pretensione potestatis civilis mundo tam patulum, quod nulla tergiversacione debet celari a laicis.

cum igitur omnes leges ecclesie supponunt, bona pauperum debere rite ministrari vere clericis Cristi membris, patet, quod nulle leges faciunt pro isto proposito, sed eius opposito, ut bona ecclesie talibus ministrentur.

ymmo, ut faciam finem istius materie, fide iuncta cum legibus humanis, cum manifeste sequitur, quod tales sunt dei, regis et populi || gravissimi proditores, que, fol. 94d
rogo, racio, quare non procederetur in tales pena finalis supplicii? supponitur enim ex fide, quod prodentes tam corpus quam animam nedum ad perdicionem omnium bonorum fortune et nature pro hac vita, sed eciam ad dampnacionem perpetuam sunt magis culpabiles proditores quam prodentes ea prodicione simplici quoad mundum. et iterum supponitur ex fide scripture, quod peccatum regis et populi originatum ex tali clero suis subditis demerente inducit per se mortem eorum corporalem regni ac secularis dominii spoliacionem et demum perpetuam et consumatam dampnacionem.

---

1 castramargiam *A* castrimagiam *C, (?* castrimargina) *D*
3 *A*[2] *in marg. infer. cum sig. marg.:* ablacio temporalium temporale *CD* 6 lucrefaciat *A* 9 spreta *correxit A*
19 *A*[1] *in marg. super. glossavit* Mali prelati sunt causa tocius mali in ecclesia

---

1 castrimargia *idem ac gulae concupiscentiae* 8 *cf. quae de termino hoc JWi proprio notanda sunt supra pag. 91 5*

ex quibus manifeste colligitur in clero huiusmodi luciferina prodicio. nam Iob. tricesimo quarto dicitur, quod deus regnare facit ypocritam propter peccata populi, peccata vero populi constat originari ex cecitate et negligencia speculatorum. ideo totum peccatum regni sicut eius meritum redundat causaliter in eius prepositos spiritales. cum igitur Psal. quinquagesimo quinto scribitur: viri sangwinum et dolosi non dimidiabunt dies suos, patet, quod ceci pastores sunt causa tocius stragis, tocius pestilencie et infirmitatis mortalis ex peccato regiminis in suis subditis. et cum ex testimonio scripture Ecclesiastici decimo regnum de gente in gentem transfertur propter iniusticias, iniurias, contumelias et diversos dolos, manifestum videtur ex supradicto testimonio Gregorii, quod clerus sic perversus perdit regnorum dominia et demum corpus et animam perpetuo in iehennam. nam sicut ex regula comunionis sanctorum quodlibet membrum Cristi iuvat quodlibet ad quodlibet bonum vie vel patrie, sic ex lege membrorum diaboli quodlibet iuvat quodlibet ad quodlibet dampnum vie et finaliter ad complecionem dampnacionis capitaliter, cum illi presbiteri, qui, debentes plus proficere, magis peccant. non dicamus igitur: quid michi et regi vel regno, cum ex lege Cristi, subducto eorum corporali suffragio, tenemur, comunicare eis elemosinam spiritualem; multo magis igitur, quando conducimur, quod tantum appreciamur dominio temporali.

The clergy, fallen into worldliness, ruins countries and nations

1 D^5 *in marg.:* nota 7 54 B^cCD, *in correctura A* 11 regis *CD compendio omisso* 12 scripture ecclesiastici 10 *C* ecclesiastici 10 B^cD; *A, sed* A^1 *in marg. add.* scripture, *quod perperam inter* ecclesiastici *et* 10 *legi voluit* 17 iehenna B^cCD D^2 *in marg. addidit* regula comunionis 18 membrum *iteravit, prius linea delevit A* 19 quodlibet *omisit A, addidit in margine* A^1 25 tenemur *correxit A* teneretur B^cD, *expunctum C, sed* C^2 *inter lineas* teneremur 26 corporalem *(linea deletum)* spiritualem *D*

2 *v. 30* 7 *v. 24* 12 *v. 8* 15 *cf. supra pag. 86₉ sqq.*

nec dicamus, non in nobis esse defectum predicti discriminis, sed in populo seculari, quia, quantumcunque in regulam nostre professionis committimus, de tanto ad thezaurum sceleris nostri populi cumulamus. cum igitur congregatum incertam quantitatem necessitat ad vindictam, patet, quam proditorie agunt prelati cum regnis, qui nedum addunt peccata propria, sed detinent aliena. quid scimus nos, quam propinquum est, ut compleatur Anglicorum iniquitas necessitans ad vindictam?

Therefore the secular government ought to watch over, and to punish, disloyal prelates

ideo totum regnum debet arguere segnes prepositos, qui non predicant, non peccata subiectorum evacuant nec se ipsos pro comunicacione luminis, quod primo reciperent a deo, mundificant, sed omnino contrarium. nonne diceretur proditor regni, qui meatum gurgitis ex una parte in ipsum induceret, ex alia vero parte, ne evacuetur fluvius, || murum construeret sic, quod perirent fol.95a omnes fructus regni, omnia bona mobilia, bestie et persone? multo evidencius produnt regna, qui submergunt ipsa in fluviis peccatorum. ideo tam ecclesia quam quelibet eius pars potest dicere illud Psal. sexagesimi noni: salvum me fac, deus, quoniam intraverunt aque usque ad animam meam. intrant autem aque usque ad animam membri Cristi, quando populus peccator tam spissim sibi coniungitur, ut usque ad sacerdotem contingat fluxibilitas peccatorum. tunc enim Jordanis conversus est retrorsum, quando patriarche ecclesie, qui debent se tamquam murum pro ipsa exponere, ut hostes eius excludant, modo sunt murus contrarius, ut inimicos, eius domesticos, foveant et includant. peccata

---

2 quantumcunque A^1 *in marg. cum sig. marg.* quandoque *A* quandocunque B^cCD 10 B^2 *in marg.:* Nota hic senes B^c 13 a *om. D, inter lin. additum* 20 LXVIII[1] *codd.* 22 meam *om.* B^c 23 usque *om.* B^cD; *AC, sed* A^1C^2 *(vel prima manus) in marg. cum sig. marg. in utroque libro emendarunt* 27 debent *A* solent B^cCD

---

14 gurgitis *a gurges: proprie locus in flumine profundus, in quo aqua vertitur, vorago, generaliter aquarum congeries* 20 *v. 2*

quidem populi per fenestras porosas terre vivencium sepius insorbentur, sed peccata cleri antiquata ex limosa ypocrisi sunt stagnosa, et nisi deus avertat, minantur ruinam proditoriam regno nostro specialiter, cum omnes domini temporales, omnis populus vel doctores, qui pro posse non impugnant hoc facinus, dum habent ad hoc scintillam potencie, sunt ex taciturnitate consentanea prodicionis participes.

si igitur deus in veteri testamento promisit Abrahe, quod non subverteret Sodomam propter decem, quantum debemus nos Anglici excutere in quocunque gradu segniciem, ut in nobis et aliis peccatum periculosius emendetur, considerantes, quod taciturnitas veritatis ewangelice est peccatum precipuum, cum una, ex cuius complecione nostra ecclesia salvaretur, potest esse causa subversionis proditorie regni nostri. decem enim secundum Archidiaconum secunda quest. quinta 'Presbiter' plebem constituunt, sed forte nullus est de regno nostro, qui non timore servili in isto concutitur, cum veritatem demonstratam ex fide et factis hominum, licet vergat ad salutem regni, vix unus audet diserere, clamando, quod regnum nostrum nutrit de thezauro suo et sustinet plurimos presbiteros proditores. quomodo igitur stabit regnum, quod tam irregulariter invadit exteros, inimicis domesticis periculosioribus intus fotis?

For to silence evangelical truth is the gravest sin, ruinous to the English country

quot autem sunt leges humane, dampnantes talia proditorum genera, est nobis impertinens numerare, cum satis est nobis ostendere, quod prodicio supradicta sit maxima et a principibus precipue ponderanda, ut patet

5 seculari *(expunctum)* temporales *A* 14 cuius *B*[c]*CD*, *A*[1] *in marg.* eius *A in textu* 17 presbiter *om. D; C, sed C*[2] *vel prima manus in marg. adscripsit* 24 exteros *correxit A*

2 limosa *a limo, quod proprie est coenum illud, quod ex liquoribus subsidit; sumitur pro lutum* 9 *cf. Gen.* 18_{17} *sqq.* 16 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 13 C. II q. 5 pag. 459* 25 fotis *partic. verbi foveo: calefactus, in amore habitus.*

False priests are inferior to laymen; to punish them, to deposit bishops and priests is eventually a honour to God and a service to the common weal of church and state

octavo capitulo quarti libri. et moverent dominos secundum beatum Gregorium honor dei et sue ecclesie, amor salutis proprie et populi subiecti, ymmo amor clerici corrigendi, amor temporalium et iusticie complementum. clerici quidem degenerantes sunt posteriores laicis et ex amissione status tamquam laici puniendi. debent enim episcopi remissi in correccione cleri sui cum clero post trinam monicionem obstinati deponi vel perpetuo suspendi, ut patet vicesimo quinto capitulo huius. et iuxta iura canonica clericus vacans prodicionibus et adulacioni debet degradari. et sic de aliis pertinaciter viciosis, ut patet quadragesima sexta dist.: 'numquid || credimus, quod deus difert punire reos, licet in facie fol.95b ecclesie sint proditorie defensati?' deus igitur degradat proditores tales atque ypocritas, quomodocunque permittat ecclesia, et per consequens sunt aput deum et sic simpliciter degradati. nec dubitat habens scintillam luminis fidei, quin quicunque clericus, in quocunque crimine obstinatus, capiendo eciam ad parcum victum bona ecclesie, sit fur, ypocrita, hereticus et infideli

---

3 populi *AB^c* proprii *CD* 5 posteriores *B^c; correxit A; in marg. C² vel prima manus* pociores *D, expunctum C in textu* 8 cum clero *om. A, add. in marg. A¹ cum sig. marg.* 9 8° *B² in lacuna supplevit, sed numerus mendosus est; utique sententia textus in cap. octavo huius nusquam invenitur* *lacuna ACD* 11 adulacioni *AD; C, ubi rasura sequitur; B^c, sed B², addito* bus *in marg.*, adulacionibus *maluisse videtur* 13 differt *C* defert *B^cD; expunctum A, sed A¹ addidit inter lineas* differt 17 dubitat habens *in correctura D* 18 quin *om. A* *D⁵ in marg.:* nota *A¹ in marg. super. cum sig. marg. glossavit* Sacerdos habens victum parcissimum ab ecclesia habundabiliter viciosus est fur, ypocrita et hereticus etc. 20 hereticus *correxit A*

---

1 *cf. De Civili Dominio lib. II (i. e. liber quartus Summae) cap. VIII pag. 71* 2 *S. Gregor. Opp. Ser. I tom. 77 pag. 2179, ubi verba quidem, quibus JW utitur, nusquam inveni, sed in Epist. ad Theodebertum, Franc. regem, Gregorium in similem modum disputantem invenies; vide etiam ibid. pag. 1181; tom. 76 (Homil. in Evang. l. I tom. XI) pag. 1111 sqq.* 9 *cf. supra pag. 24—25; 30—31; II 139* 12 *cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 2 Dist. XLVIII pag. 174*

Pretending to be just men, to whom all things belong, they are robbing the poor laymen

deterior. diripit enim bona aliena sub falso nomine adulatorio sacerdotis iuxta principium fidei, quod iustorum sunt omnia, sed iniusti nichil penitus iuste habent, ut docet Ambrosius epistola tricesima octava ad Simplicianum: 'iniquus', inquid, 'et insipiens, quod putat, se habere, nequaquam possidet. an putas, illum possidere, qui thezauro suo incubans avara et misera torquetur solicitudine, ille vero eget, et si aliis dives videtur, sibi pauper est, qui non utitur eo, quod habet', et sequitur conclusio. 'nichil ergo affectu sapientis dicius, nichil insipiente egencius. nam cum regnum dei pauperum sit, quid esse locuplecius eis potest'? unde sicut dicit epistola secunda ad Constantinum: 'nec dives est, qui indiget aliquo, nec pauper, qui non indiget', et sequitur: 'sapienti nichil alienum, nisi quod virtuti incongruum: quocunque accesserit, sua omnia. totus mundus sapienti possessio est, quoniam toto eo quasi suo utitur'. et post probat a contrario, quod iniustus nichil vere possidet. ideo docet eum, quomodo exemplificabit divitibus, 'bonorum pauperum divicia querere et morum esse locupletes. pulchritudo', inquid, 'diviciarum non in sacculis divitum, sed in alimentis pauperum est. in illis enim melius opes lucent'. 'discant', inquid, 'pecuniosi non sua,

---

2 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. addidit* Iusti et sapientis est totus mundus et sic omnia 3 habent iuste B^c, *sed lin. suprascriptis in aliorum ordinem redacta* 4 D^2 *in marg.:* Ambrosius 10 *cuncti libri* 5 se *om.* B^c, *adiecit inter lin.* B^2 8 alius *AC* 9 sibi *ACD* si B^c 10 dicius *AC* dicimus (dici9) B^cD nichil *(posterius) ACD* nec B^c 11 A^3 *in marg. plumbo scripsit* notabene 13 secunda *scripsi ex auctoritate ed. Migne* 35^a *libri* ad Constantinum *om. D* 14 *A in marg.:* quid est < dives / pauper 18 occupat *(linea sublatum)* possidet *A* 19 exemplicabit *compendio omisso* B^c

---

2 *cf. supra I pag. 56; 61; II 198; Aug. Opp. tom. II 696* 4 *cf. Ambr. Opp. Ser. I 16 pag. 1097* 9 *cf. ibid. pag. 1098* 12 *cf. ibid. pag. 881* 14 *cf. ibid. pag. 882* 19 *cf. ibid. pag. 886*

sed que Jesu Cristi, querere, ut et illos Cristus requirat et sua omnia largiatur. impendit pro illis sangwinem, effudit pro illis spiritum, offert illis regnum. quid est, quod non sit daturus pater, qui pro nobis unicum filium morti tradidit? anima igitur eos, servire domino in sobrietate et gracia et tota mentis sedulitate erigere oculos ad celestia, nichil ponere in lucro, nisi quod vite eterne sit. nam iste omnis huius seculi questus animarum dispendium est'.

si igitur clerici nostri possessionati impugnant istas preclaras veritates fidei tam opere quam sermone, nonne credimus, eos esse infideles, omni genere criminis irretitos? nonne foret secularis eciam infidelis, si non plus tales fures compesceret quam alienigenas vel egenos indigenas, qui ob avariciam cleri necessitatus est furari?

quomodo, queso, durarent sic bella, si nos clerici verbo et opere doceremus populum legem dei et insuper bona, que avare colligimus, forent egentibus debite distributa! modica nempe perturbacio in fontali principio necessitat ad discrasiam in toto residuo.

The princes therefore should step forward against these robbers and spiritually help the poor man

cum igitur plus ‖ solicitandum est principibus de fol.95c bonis anime quam corporis, cupidique clerici non sunt digni, temporalia, que exigunt, possidere, sed dignitas sacerdotalis et omnia iura militant contra illos, qua perfida temeritate desistunt, sic errata in regnis corrigere et per consequens a vero iure sue dominacionis excedere et viam conquestus alienis predonibus preparare? nam secundum iura ecclesie, si prelatus wlt ecclesiam indebite subicere servituti, membra residua debent sibi resistere, ut notatur hoc libro primo Decretalium de

---

9 est *omisit* B^c, *add. in marg.* B^2 17 populum *corr. A* legem populum B^c, *sed lineolis superscriptis in* populum legem *mutata* 18 colimus *A* 21 plus *perperam bis scripsit A* A^2 *in marg. super. notavit* de ludis, quos fideles debent in hac vita exercere 30 hoc *C*, A^1 *in marg. cum sig. marg. addidit* *om.* AB^cD

---

9 dispendium *verbale a dispendo, idem atque detrimentum, damnum* 20 discrasia = *intemperies* (δυςκρασία) 30 *cf. C. J. C. II (Decr. Greg. IX) lib. I c. 13 Tit. XXXIII pag. 201*

maioritate et obediencia capitulo 'Dilecti Filii' et duodecima quest. secunda capitulo 'Non Liceat' et multis sequentibus. ymmo racio naturalis et fides scripture hoc edocent, sic, quod non oporteret, nisi ad opturandum adversarios, propriis legibus in ista materia adeo inmorari. oportet igitur, omnem filium ecclesie concurrere ad interludium pro tempore huius vite, cum secundum apostolum prima Cor. quarto: s p e c t a c u l u m f a c t i s u m u s h u i c m u n d o e t a n g e l i s e t h o m i n i b u s. fuit autem ludus inchoatus pro statu innocencie, exemplatus directe a sapiencia increata, que l u d i t c o r a m d e o, cum ipsa sit ars, per quam deus creans orbem terrarum eternaliter alludit ordini universi, ut dicitur Proverb. octavo. erit autem post diem iudicii ludus alius consumatus, quem ludum nemini licet ingredi, nisi pro tempore huius peregrinacionis in dicto interludio rite luserit porcionem, cuius iudicium spectat, ut sepe dixi, ad numerum beatorum. angeli enim et homines beati intuentur continue ex altis sedilibus totam nostram agonizacionem et quidquid bene vel male fecerimus in stadio huius vie. oportet autem, sacerdotes facere scripturam sacram, quam oportet esse originalia huius ludi, sic quod, de quanto quis ab originali pagine huius exorbitat, de tanto interludium interrumpit. ex quo patet, quod pernecessarium est, quemcunque sacerdotem in hoc interludio paginam istam supereminenter agnoscere et de exemplari suo in humanitate dicte sapiencie secundum sanctitatem vite alludere.

Holy Scripture the standard of christian life

9 hoc edocent *om. D, addidit in marg. D*[1] hec edocent B^c 6 adeo *om.* B^c, *adscripsit in margine* B^2 7 concurrere *correxit A* 11 director *A* 12 creans *iteravit* A^2 *in marg. sine sig. marg.* 17 luserit B^cCD, A^1 *in marg.* luxit *(expunctum) A in textu* 18 B^2 *in marg.:* Nota de interludio 19 altis *indistincte scriptum, vix legi potest A* 21 ferre B^c 27 de *om. A, add. in marg.* A^1

2 cf. ibid. I (Decr. II pars) c. 20 C. XII *q. 2 pag. 693* 5 opturandum *a verbo obdurare* 6 inmorari = *morari, permanere* 7 interludium *ab interludo: inter aliquid ludere, embolium* (ἐμβόλιον) 8 *v. 9* 14 *v. 22—31* 17 *cf. De Dom. Div. cap. XV pag. 129 sqq. (ubi sentenciam, non verba ipsa textus invenies)*

et corellarie sequitur, esse perhorrendam demenciam, habere prelatum huius ludi ignarum, cum tunc dogmatizat ludum diaboli, ferens exemplaria libri mortis.

et ideo dictum est vicesimo primo huius, quomodo omnes capitanei ecclesie debent de sacerdotum pericia potissime providere.

CAPITULUM VICESIMUM OCTAVUM.

Excursus: may the Old Test. law claim to be still a religious standard

Superest tractare aliam incidenciam ad principale propositum.

nam ex dictis de veritate scripture occasionaliter tractatur de cessacione legalium, quam materiam post autores scripture et specialiter apostolum ad Romanos, Galatas et Hebreos dominus Lincolniensis in quodam libello istius materie tractavit egregie.

The moral law of the Old Testament the ethical foundation for all times and nations

cum autem lex moysaica || dividitur in ceremonialia fol. 95d iudicialia et moralia, quantum ad moralitatem attinet, cum tota includitur in eterno decalogo, patet, quod in illis non cadit cessacio vel dispensacio, eo quod sunt principia sine contractu loci vel temporis conclusiones alias morales fundancia.

---

3 exemplaplaria B^c 6 Cap. 28 *A miniavit in ultima linea capituli* 8 B^c *in marg.* Cap. 27um, *iuxta quod* B^1 28 *posuit,* DC^2 *in marg.:* Cap. 27um 9 propositum B^cCD 10 occasionaliter *(vitiose scriptum et expunctum) A, iteravit* A^2 *in marg.* 11 tractatus B^cD 15 A^2 *in marg. infer. fol.* 95^c *notavit cum sign. marg.:* divisio legis mosaice dicitur *A* B^3 *in marg. notavit* lex mosaica dividitur in cerimonialia, iudicialia et moralia. moralia manent omnia, nec cadit in illis cessacio eo, quod sunt principia eterna

---

4 *cf. supra II pag. 164; 166* 8 *incipit excursus alter; cf. priorem* (sentenciam, quam sepe inserui *etc.*) *supra cap. XXV pag. 1 sqq.* 12 *cf. Rom.* 2_{17} *sqq.; Gal.* 3_{10} *sqq.;* $_{23}$ *sqq.;* 4_7 *sqq.;* $_{21}$ *sqq.;* 5_1 *sqq.;* 10_4 *sqq.* 13 *Ebr. 7 sqq. de* Lincoln. *cf. supra I* 38_7*; doctoris huius libros, publici iuris hucusque non factos, me conferre non potuisse aegre fero* 15 *cf. de partitione hac legis mosaicae De Civ. Dominio lib. I c. XLIV pag. 426: hic dicitur communiter sqq.* 18 dispensacio = *administratio*

sunt autem tria legalia vel ceremonialia, de quorum cessacione vel variacione Judei vel inimici scripture precipue offenduntur, scilicet sabbati servacio, carnis circumcisio et esus carnis cum sangwine abhominacio. pro solucione istorum et aliorum obiectuum suppono ex dictis de quiditate legis, quod lex ·integra cristiana sit agregatum ex omnibus veritatibus scripture sacre, succedens pro suo tempore, quarum aliqua est temporalis, manens pro sua periodo, aliqua manens perpetuo et aliqua stans in eternitate cum deo. ista autem est lex, quam Cristus dicit Matth. quinto se non venisse solvere, sed adimplere.

The christian moral law the unity of all Scripture truths

secundo suppono, quod contradiccio vel repugnancia debet capi respectu eiusdem subiecti, forme et temporis, ut non repugnat, diversa subiecta successive esse contrarie denominata, nec idem subiectum simul formis compossibilibus vel pro diversis temporibus formis oppositis.

ex istis patet tercio, quod non repugnat, sed consonat legi dei pro diverso tempore, persona et loco legum varietas. sic enim vixerunt homines sub lege naturali ante dacionem legis moysaice. in illa autem lege dabantur ceremonie et iudicia variata secundum viros et

---

1 vel ceremonialia *om. A, addidit cum sig. marg. in marg. super.* A^2 2 inic *(linea delet.)* inimici *A* 4 sangne *A* 6 A^2 *in marg. super. cum sig. marg.:* Quid est lex integra cristiana B^3 *in marg. notavit* lex cristiana est agregatum ex omnibus veritatibus scripture sacre, succedens pro suo tempore, quarum aliqua est temporalis, manens pro suo periodo, aliqua manens pro perpetuo, et aliqua stans in eternitate cum deo. et illa est lex, quam Cristus dicit se non venisse solvere, sed implere Matth. V 9 sua *corr. A* suo B^c*; D, qui* a. *quod prius exstitit, corr. in* o 12 implere B^cCD*; A, sed* A^1*, in margine addito* ad. *emendavit* 13 A^1 *in marg.:* nota A^2 *in marg. infer. cum sig. margine notavit* de successione legis nove post veterem 15 subiecta *scripsi* substancia *(?) cuncti libri* 16 *D prima manus in marg.* 5 *notavit; qua de causa, ignoro, nisi* 3 *scribere voluit, quod ad falsam lineam appositurus erat* 20 diversis B^cD 23 cerimonia *A, (?) C*

---

11 *v. 17*

All these, pointing to Christ, remain, but their forms change

feminas, secundum sacerdotes et populum, ymmo generaliter secundum disposicionem persone vel populi, quam deus instituit. et cum omnia diriguntur ad messiam, finaliter patet, quod tempore legis gracie oportet, figuras cessare et alias leges succedere. et sic ex fide capiendum est, quod totum corpus legis dei succedit secundum partes mutabiles ordinatissime sine defectu legis domini.

sed laboriosa restat difficultas huius scripture professoribus, in particulari discutere obiectus adversancium et undique reddere de quesito congruam racionem.

unde Lincolniensis primo cap. 'sic', inquid, 'alternis modis adversantur scripture, quidam scienter et quidam ignoranter. scienter vero adversantur quidam sacre pagine, ut Mannichei et Marcioniste, qui legem prophetasque condempnant, et ut iste adversarius legis et prophetarum, qui dixit, quod deus legis, que data est per Moysem, et prophetarum ad eandem legem pertinencium non sit verus deus, sed pessimus demon, contra quem scripsit Augustinus librum intitulatum Contra Adversarium Legis et Prophetarum. hii conantur construere, vel falsa esse plurima, que in sacra pagina scripta sunt, vel crudelia vel iniqua vel obscena et turpia vel vana, utilitate et racione carencia. || qualium non convenit, fol.96a deum esse autorem, cum ipse sit summa veritas, benignitas, equitas, mundicia, pulchritudo et utilitas, plenitudo. talium', inquid, 'adversariorum scripture raciones et calumpnie innumerabiles sunt. vix enim inveniri posset

9 dissolvere *B^c CD* 10 redderet *D* 11 alternis modis adversantur scriptura *A* alternis modi adversarii scriptura *B^c* alterius modi adversarii scripture *CD* 20 astruere *B^c CD* 23 *in infimo marg. fol. 95 ^{cd} cod. A paene illegibile aliquis addidit* psal jiem yako na sskorny. *verba bohemica, quae latine vertuntur: scripsi tamquam in corio*

14 *cf. de hac versutia Manichaeorum Augustini Opp. tom. X 659 (Contra Adversarium Legis et Prophetarum)* Marcioniste *appellantur sectatores doctrinarum Marcionis, quae tempore saec. tertii et quarti late disseminatae sunt non solum Romae, sed in Italia quoque, in Hispania, Africa, Egypto, Syria, Palaestina* 19 *cf. ibid. pag. 658; 681; 667*

vel parva scripture particula, in qua non posset fabricare calumpniam, cum assit astucia versipellis et impia. unde supra modum laboriosum esset et prolixum, investigare et solvere omnes istas calumpnias'.

ex istis noto primo, cum quanta diligencia sancti episcopi prioris ecclesie laborarunt ad defensionem et enucleacionem scripture sacre, que est fides ecclesie.

The old church held the Bible in high esteem, but the Moderns don't care for the truth of the Gospel calling it a most false compilation

noto secundo, quomodo sentencie modernorum consonant tam verbaliter quam sentencialiter cum pseudo-adversariis scripture tempore sanctorum episcoporum preter hoc, quod magis callide dicunt modo, scripturam sacram esse falsissimam et pessime sonantem, non ad sensum, quem ipsi dicunt deum intendere, quem sensum illorum est ad mores suos trahere, sed ad sensum, quem apostoli, sancti martires et doctores tam doctrina vite quam verborum dilucidacione relinquerant. et hec persecucio scripture subdola tam verbis quam opere est sibi maxime inimica.

sed tercio noto instar solicitudinis sanctorum doctorum, quod foret labor doctoralis empiricus, instare contra pseudoglosarios, cum modicus error in principio religionis Cristi in brevi pululat in enormem. —

ad primam difficultatem de sabbato dictum est tractatu De Preceptis cap. octavo decimo, quod sabbati servacio, quantum ad moralitatem attinet, manet perpetuo, cum semper debemus quiescere a peccato. servatur autem

Sabbath, in its moral meaning, will endure for all times

---

2 assit *C* *om.* B^cD; *A, sed add. in marg.* A^1 *cum sig. marg.* 8 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* Contra adversarios scripture sacre 15 sancti *AC* cristi sancti B^cD 15 vite *om.* B^c 23 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* nota, quare cristiani octava die sabbatizant 24 18° *A* *lacuna CD;* B^c, *sed* B^2 *addens* secundo *lacunam explevit* B^2 *(vel* B^1*) in marg.:* servacio sabbati quantum ad moralitatem manet perpetuo, cum semper debemus quiescere a peccato

---

24 *tractatum* De Preceptis, *qui traditus nobis est sub inscriptione De Mandatis, conferre non potui, quippe cuius editio in manibus viri docti F. D. Matthewi sit*

The celebration of Sabbath

secundum figuram die septimo pro tempore ante incarnacionem, prefigurans quietem Cristi mortui pro sabbato in sepulchro et quietem dormiencium etate septima in purgatorio. tempore autem legis gracie post complecionem figurati celebratur finalis sabbatizacio die octavo, quo Cristus, qui illo die mundum condidit, resurrexit et qui illo die mundum sciencia vocis illustravit, ut patet de missione spiritus sancti, eodem die veniens ad finale iudicium, evigilabit totum genus salvandorum, ut quiescant perpetuo in octava etate, ceteris resuscitatis ad dampnacionem perpetuam. unde prerogativam istam diei dominice tangit Augustinus in De Questionibus Veteris et Nove Legis nonagesimo quinto cap., quomodo 'post septem septimanas, figurantes mundum peccato inveteratum, succedit dies quinquagesimus penthecostes, in quo est mundus renovatus. hec igitur est dies, quam fecit dominus, in cuius essencia sunt alii replicati, cum in illa est mundus creatus, Ysaac circumcisus, phase solempnitas adimpleta et die quinquagesimo octavo post lex data, que tria concurrebant in novo testamento de nostro Ysaac, Jesu Cristo, et sic, ubi factum est vespere et mane dies unus, cum dies incepit ab informi materia,

---

1 secundum *om. CD, addidit in marg.* C^2 *(aut prima manus)* 2 mortem *(?) A* 4 B^1 *(? prima manus) in margine:* tempore legis gracie celebratur finalis sabotizacio *(!)* die octavo. quo cristus, qui illo die mundum condidit. et qui illo die mundum sciencia vocis illustravit, ut de missione spiritus sancti patet, et illo die veniens ad finale iudicium, evigilabit totum genus salvandorum, ut quiescant perpetuo in octava etate, ceteris resuscitatis ad dampnacionem perpetuam 10 B^1 *(?) in marg.:* dies veniens ad finale iudicium evigilabit totum genus salvandorum, ut quiescant perpetuo in 8va etate. ceteris resuscitatis ad dampnacionem perpetuam 11 C^2 *in marg.:* Nota de prerogativa diei dominice 13 95° B^cCD, A^1 *in marg.* 45° *A in textu verborum* 20 concurrebat *AD* 21 vespere AB^cD vere spere *C* 22 ab *om. A, add. in marg.* A^1 D^5 *in marg.:* nota

---

12 *cf. Opp. tom. XVI (Quaestiones Vet. et Novi Test.) 438—440* 18 phasis *a graeco* φάσις = *dictum, dictio, transl. pascha (vel criminis apud magistratum denunciatio)*

fol. 96b dies || mundi gracie excedentis mundum nature incepit a Cristo, forma omnium exemplari. nox itaque precessit, dies appropinquavit, letemur in ea. et hec racio, quare ecclesia incipit diem a medio noctis sabbati, quando dicitur, Cristum natum.

ex istis colligitur triplex causa variacionis sabbati a die septimo ad octavum. prima, ne infideliter iudaizantes expectemus quietem messie, quasi adhuc morituri pro die septimo in sepulchro; secunda, ut appropinquante quiete beatitudinis finaliter figurata per sabbatum, ut patet ad Hebr. quarto, habeamus nos cristiani signum expressius, quietem et gloriam etatis octave clarius prefigurans. sic enim post fumum nubilum ignis prenosticum erumpit flamma, propinqua nuncia post umbram lucis venture, ante plenum illapsum luminosi emicat lux secunda et generaliter in presencia maioris luminosi confunditur lux precedens. sic enim veniente sole lux astrorum confunditur, et sic pro causa tercia necesse est, cum natura paulative et ordinative procedit. sicut est dare triplicem quietem, sic sit dare sabbatizacionem triplicem temporalem, prima die septimo, precedens quietem Cristi in sepulchro; secunda die octavo, precedens quietem patrum a purgatorio. et utraque istarum interpolata, sicut est sabbatizacio a peccato, sed tercia simul cum re est perpetua sabbatizacio pro die octavo novissimo. finis autem omnium istorum est preservacio a peccato et perpetua quies in gaudio.

The threefold celebration of Sabbath interpreted

quodsi queratur, quando et qua autoritate facta fuit

1 incepit *om. A, add.* A^1 *in marg.* 2 B^1 *in marg.:* dies gracie incepit a cristo. nox precessit. dies appropinquavit. et hec est racio. quare ecclesia incipit diem a medio noctis saboti (!). quando dicitur. cristum fuisse natum 11 ad *om. A, add.* A^1 *in marg.* 13 nubulum B^c 15 venture *om. A, addidit in marg.* A^1 emiccat *A, sed prius* c *expunctum* 19 ordinate B^cD 20 A^2 *in marg.:* Sabbatizacio triplex 23 patrum *ACD* primi B^c 26 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* Sabbatizacionis finis est preservacio a peccato etc.

2 *cf. Rom.* 13_{12}; *I. Joh.* 2_8 11 *v. 4 sqq.*

ista translacio, dicitur secundum Magistrum Historiarum super historia Actis apostolorum cap. sexto, quod statim post ascensionem ecclesia novella sabbatizavit feria quinta, quia illo die natura nostra primo venit ad requiem. unde in memoriam processionis, quam fecerunt apostoli a Jerusalem in montem Oliveti, et e contra processionaliter processerunt in quinta feria, que fuit paris solempnitatis cum feria prima, sed post, quando ecclesia fuit onerata aliis festis, pretermisit solempnitatem septimalem ferie quinte usque ad festum annuale ascensionis et continuavit sabbatizacionem prime ferie et addidit sibi processionem quinte ferie. unde credo, quod octavum diem post resurreccionem et continue posterius ecclesia celebravit. crux autem portata in processione et reditu signat, Cristum, sicut in die ascensionis, discipulos suos precedere et continue spiritualiter comunicari.

The Sunday of the primitive church

Sunday an institution of Christ

si autoritas queritur huius festi, dicitur, quod autoritate Cristi, quam comodavit sue ecclesie, dum inspiravit

---

2 historia *A* historiis (? $hist^s$) B^cD hostiensem *(expunctum et linea deletum) C, sed* historiam C^2 *vel prima manus in marg. add.* 9 pretermisit *secundam sillabam* (ter) *corr.* B^c *et in marg.* B^1 *nec non* B^2 *addiderunt* ter 10 septimanalem *D* 16 computari *D, (?)* B^c conmisceri *A, sed inter lin. aliud* con *superscriptum est; locus admodum corruptus*

---

1 *Petrus Comestor, Magister Historiarum (þe maistre of stories, Matthew, Unpr. Works of JW pag. 2) qui scripsit Historiam Scholasticam (ed. Parisiis 1513), compendium populare inde ab initio mundi usque ad exitum Actorum, quod in summa gratia apud homines medii aevi erat. Comestor presbyter, post decanus urbis Trecae (Campaniae Gall.), anno 1164 cancellarius univ. Paris., in fine vitae in monasterium St. Victor. sese recepit, ubi, omnia sua bona pauperibus relinquens, ca. annum 1179 vita decessit. in sepulcro eius inscripti fuisse dicuntur hi versus:*

Petrus eram, quem Petra tegit, dictusque Comestor
Nunc comedor. vivus docui nec cesso docere
Mortuus, ut dicat, qui me videt intumulatum:
Quod sumus, iste fuit; erimus quandoque, quod hic est.

cf. Dante, Parad. XII 134, ubi Mangiadore appellatur

eam per spiritum sanctum, elicere ex scriptura, quod fuit taliter faciendum. non enim est fideli fingibile, quod sanctum collegium apostolorum sabbatizaret in meditullio temporis inter resurreccionem ac sancti spiritus missionem et post illustrati ac confirmati eodem spiritu fol. 96c continuarent | eandem formam sabbatizandi, nisi foret licita ac debita, a deo autorizata. unde optarem, quod omnes ritus nostri forent a deo confirmati. Cristus enim post baptizmum ieiunavit quadraginta diebus continue et per consequens afflixit animam suam in multis sabbatis, et tamen Neem. octavo dicitur: dies sanctificatus est domino, nolite lugere et nolite flere. item, quando apostoli confricarunt spicas comedentes in sabbato, ut dicitur Matth. duodecimo, Cristus factus est contra calumpniatores de solucione sabbati advocatus in istis, innuens tamquam dominus sabbati et potestatem habens super cessacione ceremoniarum veteris testamenti, quod debuerunt dissolvi. notum quidem est, quod tales ritus non sunt per se boni moraliter, sed figure virtutum et sequencium premiorum. ideo manifestum est, quod non sunt nisi particulares ceremonie et ad tempus. unde Jer. septimo dicitur: non sum locutus patribus vestris, et non precepi eis in die, qua eduxi eos de terra Egipti, de verbo holocaustomatum et victimarum, sed hoc verbum precepi eis dicens: audite vocem meam, scilicet in observancia mandatorum, et ero vobis deus. ceremonie itaque habuerunt meditullium temporis, quo

The rites and forms of the Old Testament are not good in themselves, but images of grand and grave things of the future

6 *A*[2] *in marg. infer. fol. 96*[b]*:* nota. qua autoritate translata est sabbatizacio et multa pulcra circa illam materiam. *idem in marg. super. (fol. 96*[c]*) notavit* de cessacione legalium et aliarum figurarum   9 continue *B*[c]*; om. ACD, sed A*[1] *in marg., C*[2] *int. lineas restituit*   11 octavo *scripsi ex auctoritate Scripturae Sacrae*   10 *cuncti libri*   *hic in marg. cod. A sig. marg. exstat, sed eius nota abest*   25 holocaustum *correxerunt in fine CD*   holocastomatum *B*[c]*, in fine corr. CD*

4 meditullium. *nomen a medius, syllabica adiectione productum, significat medium spatium*   11 *v. 9*   14 *v. 1*   16 *cf. ibid. v. 8*   22 *v. 22—23*

and figures of the perfect covenant of Christ

populus quievit in Judea, ubi fuit templum Jerusalem continens medium habitabilis ad figurandum sacramenta gestorum Cristi inibi, ad irradiandum ecclesiam circumquaque de finibus terre, cum sit singulariter illa persona, que invenit mulierem fortem procul, cum de ultimis finibus tam Judeorum quam gencium fuit eius precium descensurum, ut patet de Ruth, Raab et aliis. omnia autem ista figurarunt, quod Cristus ecclesiam congregaret in unum ex gentibus et Judeis, non quod isti ritus erant per se boni moraliter. unde Mich. sexto scribitur: quid dignum offeram domino? curvabo genua deo excelso. numquid offeram ei holocaustomata et vitulos anniculos? numquid placari potest deus in milibus arietum aut in multis milibus thaurorum pigwium? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato anime mee? indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid dominus querat a te, utique facere iudicium et diligere misericordiam, solicite ambulare coram domino. unde ad istum sensum dicitur Ezech. vicesimo: ego

---

2 continentis *AB^c D* 4 cucircumquaque *A expuncto priore* cu finnibus (? fīnnbȝ) *B^c, qui mendose scripsit* 5 inveniet *B^c* cum *om. B^c* 6 terre tam *B^c* 7 preteriti *A in textu, sed in marg. cum sig. marg. A¹ emendavit* precium 8. 11 *et* 21 *hos locos, signo quodam in marg. adpicto, praeter ceteros notari vult A* 15 thaurorum *in loco raso A*; *C, sed prima manus in marg. cum sig. marg. posuit* hircorum hircorum *B^c D* 16 primogenitum *correxit A* 20 et solicite *B^c CD* 21 *B³ in marg. notavit* dicitur ezech. vicesimo: ego dedi eis precepta non bona. i. e. non per se bona moraliter, sicut est diligere deum et proximum. unde salvator Matth. 9º, quando pharizei redarguerunt eum de prevarificacione *(!)* ritus iudaici, manducando cum publicanis et peccatoribus, sic respondit: euntes dicite, quid est: misericordiam volo et non sacrificium. tunc enim venit tempus, quando deus abhominabitur talia sacrificia, ut dicitur Ysa. primo, Jer. sexto et Ose. sexto, unde Cristus precepit eis dicere, quod venit ille, cui sufficit opus misericordie, et qui voluit figuras cessare, ut patet Jer. tricesimo primo

---

10 *v. 6—8* 21 *v. 25*

dedi eis precepta non bona, i. e., non per se bona moraliter, sicut est diligere deum et proximum. unde salvator Matth. nono, quando pharizei redarguerunt eum de prevaricacione ritus iudaici, manducando cum publicanis et peccatoribus, sic respondit: euntes dicite, quid est: misericordiam volo et non sacrificium. tunc enim venit tempus, quando deus abhominatur talia sacrificia, ut dicitur Ysa. primo, Jer. sexto et Ose. sexto, unde Cristus precepit eis dicere, quod venit ille, cui suffecit opus misericordie, et qui voluit, figuras cessare, iuxta illud Jer. tricesimo primo: ecce, dies veniunt, dicit dominus, et feriam domui Israel et domui Juda fedus novum, et Bar. secundo: statuam eis testamentum alterum sempiternum et ecce, dies veniunt, dicit dominus, et consu- fol. 95d mabo domui Jacob | super testamentum novum, quod disposui patribus eorum, cum eduxi eos de terra Egipti. et idem patet expressius Dan. nono de cessacione legalium.

The symbols of the Old Testament realised in Christ

multis talibus testimoniis veteris testamenti utitur apostolus Heb. nono et decimo ad probandum, quod dacio nove legis prophetate impleta est in Jesu Cristo. cuius racio est, oportet, oblaciones figurantes cessare, dum completa fuerit oblacio ultimata. sed Cristus pontifex futurorum bonorum introivit semel in sancta, eterna redempcione inventa, igitur superflueret, oblacionem figurativam eius superaddere

---

3 prevaricante *D* 9 sexto *scripsi ex auctoritate Scripturae Sacrae* 3° *A* *lacuna CD*; B^c, *sed* B^2 *supplevit* 2° 14 testamentum *correxit A* *inter* et *et* ecce *exstat lacuna in omn. libris* 18 *hic in marg. cod. A signum marg. adscriptum est, quo locum praeter cetera notari vult* 22 Iesu Cristo *A* Iesu nostro B^cCD B^3 *in marg. glossavit* oportet oblaciones figurantes (figurantes *supra lin. additum est)* cessare, dum completa fuerit oblacio ultimata, que fuit finis oblacionis figurantis

---

3 *v. 13* 8 *v. 11—20* *v. 20* 9 *v. 6* 11 *v. 31* 13 *v. 35* 15 *Bar.* 1_{19-20}; 2_{35} 18 *v. 13—18* 21 *v. 1 sqq.*; *11 sqq.* *v. 1—21* 24 *cf. Ebr.* 9_{11-12}

post totale officium consumatum. thabernaculum autem huius magni pontificis est mundus, et sancta sanctorum est celum, ut patet diffuse alibi, in quod Cristus intravit, non cotidie cum sangwine bestiarum et ceteris figuris, sed semel pro semper per proprium sangwinem omnes ritus priores finaliter figurantem. cum igitur ille pontifex perpetuus necessario assistit a dextris dei, semper vivens ad interpellandum pro nobis et precipiens, quod, ponentes totam spem nostre negociacionis in eo, offeramus sibi non figuras veteres, sed cordis devocionem et fructum labiorum, quia aliter peccaremus, desperando de nostro mediatore et despiciendo formam legis sue, quomodo igitur non faceremus sibi omnem reverenciam pro tempore et modo, que ipse in suis apostolis edocuit facienda?

quodsi obicitur illud Ex. tricesimo primo: omnis, qui fecerit opus suum, in hac die morietur. custodiant filii Israel sabbatum et celebrent illud in generacionibus suis; pactum est sempiternum inter me et filios Israel signumque perpetuum, patet, quod hoc dictum non obviat propter multa.

The social meaning of the Sabbath

primo, quia per sabbatum intelligitur confuse requies ab opere servili, quocunque tempore fuerit, quod erit perfecte in patria. secundo, quia sabbatizacio iudaica pro die septima non est sempiterna sive perpetua, hoc est, continua sine fine, tum, quia interposita incidencia sex dierum, tum eciam, quia secundum Judeos

1 *B*[2] *in marg. iteravit* tabernaculum huius magni pontificis est mundus. et sancta sanctorum est celum   2 *cf. supra pag. 113 18*   3 quo *C, sed C*[2] *int. lin. add.* d *et D correxit* quod *ex* quo   5 pro *om. A, inter lineas addidit A*[1]   10 eo *C, correxit A*   ea *B*[c]*D*   sibi *correxit A*   si *D*   17 obiciatur *CD*   *A*[2] *in marg. notulam habet:* Contra dicta   20 generacionibus *A*[1] *vel prima manus in marg.*   oracionibus *B*[c]*CD, expunctum A in textu*   28 continue *CD*   qui est interposita *B*[c]*D*

3—5 *cf. Ebr. 10 11—14*   17 *v. 15—17*

cessaret omnino pro die iudicii. quod si vocent sempiternum et perpetuum periodum vel illud, quod permanet in fructu perpetuo, licet non in sua existencia, patet, quod eque servant cristiani istam sentenciam ut Judei preter hoc, quod Judei infideliter ponunt, periodum sabbatizacionis pro die septimo debere durare ulterius, quam faciunt cristiani. et patet, quemcunque sensum signaverint, quod textus scripture non obviat factis nostris.

quodsi secundo obiciunt, cristianos, ob devocionem introducentes hunc novum ritum, debere servare utrumque et sic de quibuslibet aliis sacramentis veteribus cum novis, tum signum duplicatum secundum se totum bonum forcius imprimeret signatum et amplius adiuvaret. in cuius confirmacionem Cristus servavit circumcisionem, fol.97a sabbatum et baptismum, || ut patet Luc. secundo et tercio capitulis et sepe in ewangelio de sabbatizacione. si ergo optimus doctor in facto docuit hunc sensum legis servando sabbatum, ut patet tam in vita quam morte Cristi, et sermones, sub quibus datur lex, evidentissime sic signant, videtur, quod iste sensus magistri optimi non sit evacuandus per sensum misticum vel alium extraneum fingendum.

The christian of the new Covenant is no longer bound to the symbol

pro isto dicitur, quod venenum foret cristianis, scienter post promulgacionem legis gracie observare ritus figurativos sacramentorum nove legis, veteri legi superadditos, quia hoc faciens infideliter expectaret anticristum, innuens, illas figuras non impleri in Cristo. et hec racio apostoli Gal. quinto: si circumcidimini, Cristus vobis nichil proderit. cum igitur plena

---

2 periodum *AD; C, sed in marg. exstat* periodicum, *lectio a C^2 profecta* periodicum B^c 10 A^2 *in marg.:* contra dicta 13 cum *om.* B^c 16 secundo *emendavi* 1° *codd.* 24 *cf. supra pag. 113 18* 29 5° *scripsi ex auctoritate N. Test., in codd. lacuna, sed B^2, utpote qui vitiis multis inquinatus est, supplevit* 2°

---

16 *v. 21 sqq.; 39* *v. 21* 29 *v. 7*

requies Cristi in sepulchro pro sancto sabbato sit consumata, illaque figurata est inmediate per sabbatizacionem die septimo, patet, quod illud ceremoniale pro die septimo cessare debet. vel aliter expectaretur infideliter requies messie in corde terre pro integro sabbato. nec movet, quod utrumque sabbatum est bonum, quod debent pariter observari, quia sic nulla peccatrix acciperet eucaristiam in peccato, sicut febricitans copiosissime gustaret vinum fortissimum et alimentum maximi nutrimenti, sic fur inhonestissime introduceret optimum et venerabilem dominum in suum tugurium. constat autem, quod naturarum bonarum contingit habitudinem humanitus adiectam esse pessimam, ut patet de gladio et collo iusti precioso. et exemplificat Augustinus in De Vera Religione: 'sicut igitur flamma fugat fumum, lux tenebram et dominus preconem, sic sacramenta nove legis fugant figuras legis veteris'. sed utrisque existentibus bonis, debent ambe non simul, ut dictum est ex causa triplici, sed suo ordine observari.

Christ, being the end of the old Covenant and the beginning of the new, celebrated both Sabbaths

quod autem obicitur, Cristum observare utrumque, igitur nos debemus observare utrumque, conformiter dicitur, quod consequencia non procedit, quia Cristus fuit in confinio duorum testamentorum tamquam finis veteris et principium novi, faciens utrumque unum, cum

2 figura *A, sed A^1, addito in marg.* ta, *ceterorum lectionem suscepit* 6 sacramentum *B^cCD cf. supra pag. 113 18* 7 sic nulla *A* sic natura *B^cC* sicut natura *D* 8 sic *B^cD* 11 venerabilissimum *D* 14 presciso *B^cC; A, sed A^1 in marg. cum sig. marg.* precioso *addidit* precioso *D* 15 *cf. supra pag. 113 18* 16 *B^3 in marg. notavit* sic sacramenta nove legis figurant, fugant figuras legis veteris, sicut lux tenebram, dominus preconem 20 *A^1 in marg.:* nota *B^3 in marg.:* Et si obicitur, quod nos debemus servare utrumque, sicut Cristus servavit utrumque, dicit, quod consequencia non procedit, videlicet quod Cristus fuit in confinio duorum testamentorum tamquam finis veteris et principium novi, faciens utrumque unum, cum sit lapis angularis, de quo in ps. 20 *cf. supra pag. 113 18*

8 febricitans *verb. iterat. a febrire = febri aestuque iactari* 11 tugurium: *casa tecta* 14 *cf. Opp. tom. I 964 (ubi sententiam, non verba invenies)*

sit lapis angularis, de quo Ps. centesimo duodevicesimo. sicut igitur non sequitur, iste medius punctus comunicans cum istis duabus medietatibus connectit ipsas ad invicem, igitur per idem quilibet alius punctus sequens, ita non sequitur de media persona, si ipsa continuaverit legem novam cum veteri tamquam eius principium et autor, quod per idem nos, puncta in linia generacionis cristiane ipsum sequencia, sic debemus. satis quidem est, quod faciamus proporcionaliter complendo illud in effectu, quod Cristus pro tempore et circumstancia nostra approbat faciendum. Cristus autem docet, nos sabbatizare in prima sabbati, cum per eius quartam quievit in sepulchro, sicut docet, patres in statu innocencie factos feria sexta debere sabbatizare perpetuo. et hoc signat quarta diei parasceues, per quam Cristus iacuit in sepulchro. et sic sabbatizacio temporis status innocencie signatur per quietem Cristi in sepulchro sexta feria.

fol. 97b sicut enim illud tempus erat quadrans | declinans ad vesperam, sic sabbatizacio illius status declinavit ad obscuritatem peccati. et sicut quadrans diei tercie tendebat ad claritatem diei dominice, sic sabbatizacio nostra pro hora novissima, que est totum tempus legis gracie, tendit ad facilem cultum dei in plena requie pro die octavo eternitatis, qui erit dies dominicus. sicut enim quarta diei pasche, per quam Cristus iacuit in sepulchro, habuit tenebram comitantem, sic sabbatizacio cristianorum est obscura et figuralis quietis perpetue, ut docet apostolus Hebr. quarto. constat quidem, quod Cristus quievit triduo in sepulchro, incipiendo diem

The Sabbath the symbol of the eternal rest

1 117° *libri cuncti* 9 est *om.* B^c, *in margine adscripsit* B^2 10 affectu B^c 19 A^2 *in marg. super. notulam add. hanc:* Cessacio legalium quadrans AB^c, *corr. in fine C* qua dominus *D* 20 et ad B^c 24 facialem *A*, *expuncto* a *ante* l. *ut* facilem *relinquatur* 29 quarto *scripsi; libri lacunam exhibent, in qua* B^2 octavo *perperam supplevit* D^2 *in marg.:* Nota

1 *v. 22* 29 *v. 9*

naturalem in medio noctis, sicut facit ecclesia in memoriam Cristi tunc nati, qui est dies principians omnem diem. cum enim tunc fuit equinoccium vernale et Cristus sepultus fuit circa occasum solis diei parasceues, patet, quod habuit sex horas diei parasceues et sic quartam. sabbatum autem habuit integrum, cum periodus sabbatizacionis pro die septimo habuit suum principium atque finem. et de tercio die habuit sex horas, et sic tribus diebus et non per tres dies nec duos iacuit in sepulchro, quia defecit diei medietas, cum triginta sex horis ibi iacuit, ut dicitur tractatu De Cristo capitulo .... quomodo igitur servabimus ritum preternecessarium tardativum, relinquentes libertatem datam nobis ad facilitandum?

The apostles celebrated the Sabbath with evangelical freedom

constat quidem ex dictis de tercio mandato, quod continet in se figurale quoad quotam diei, sed, ut apostoli ostenderent, se esse liberos quoad illud, omiserunt sabbatizacionem ferie septime. unde Gal. secundo dicit apostolus, quod Titus non est compulsus circumcidi propter falsos fratres, qui subintroierunt, explorare libertatem, quam habemus in Cristo Jesu. constat autem ex epistola ad Rom. et Gal., esse conclusionem principalem apostoli per processum, quod

---

3 equivocum *(expunctum et linea sublatum)* equinoccium *D* 4 dei *A, sed A*[3] *in marg. emendavit addens* diei 5 *A*[1] *in marg. notavit* Cristus fuit in sepulchro horis sepultus 36 11 capitulo, *sequitur lacuna in codd.* 16 dicitur *(lin. del.)* diei *A* 22 *A*[2] *in marg. notavit* novi testamenti comendacio 23 per *corr. ex* pro *D* pro *C*

---

11 *hic locus conferri non potuit; liber JWi 'De Christo' non exstat (cf. Shirley, A Catalog. of the Original Works of JW, qui librum sic inscriptum non commemorat), nisi forte lector ad librum De Bened. Incarn. revocatur, in cuius cap. III pag. 54 in similem modum disputatur:* tempus autem continens purum integrum diem et duas seminoctes significat, quod simpla mors Cristi *etc.; nec inveniuntur verba textus in De Christo et Advers. Suo Antichristo; nimirum ea, quae cap. V huius (cf. Pol. Works, ed. Buddensieg pag. 664) disputat, in rem cadere mihi videntur; cf. etiam De Bened. Incarn. pag. 36; 29; 23* 15 de tercio mandato, *fusius disseritur in libr. I Summae, sed conferri non potuit, quia editio libri, De Mandatis inscripti, in manibus viri docti F. D. Matthew adhuc est* 18 *v. 3—4* 22 *cf. 3 27; 31; 4 13; 16; 5 20; 7 4; 6; 22; 8 2; 10 4; 13 8; 10 37; 10—11; 12; 13; 5 14; 23*

sufficit cristianis, servare legem fidei, legem caritatis, legem amoris vel legem ewangelii. nec valuit alia lex nisi in ordine ad hanc legem, sic quod nullus ante legem vel in lege potuit salvari nisi sub habitudine ad hunc finem. et ideo veniente plenitudine temporis, quo sponsa est extracta de carcere, foret infidelis stulticia, ipsam vinculis retardantibus carceris laqueare. debet igitur sine talibus ceremoniis libere currere viam Cristi.

May then the church not claim any day as the Sabbath?

sed obicitur per hoc, quod iuxta hanc regulam non oporteret, aliquam feriam celebrare, vel aliter sabbatum posset indiferenter converti in feriam quamcunque, et per idem nullum ritum ecclesie oportet aliquem observare, quod videtur omnes religiones privatas destruere et omnes leges ecclesie. sicut igitur ecclesia in spe ambulat sub enigmate et figura, sic restant sibi aliqua legalia observanda.

Reasons for choosing the christian Sunday

hic dicitur negando primam consequenciam. nam necesse fuit, apostolos spiritualiter sabbatizare per totam septimanam et precipue cum laicis die dominico, quo mundus est creatus, Cristus resuscitatus, cuneus apostolorum fol.97c || illustratus et mundus finaliter consumatus. ymmo secundum Cistrensem libro octavo idus Januarii die dominica baptizatus est Cristus et eodem die prius adoratus et post primo miraculo clarificatus. ideo vocatur Epiphania propter apparicionem stelle desuper, Theofania

---

8 sine A^1 *in marg.* cum *expunctum in textu A* viam cristi *om. A, in marg. add.* A^1 9 A^2 *in marg. notavit* contra dicta hunc B^c 11 indifferenter sabbatum B^cCD; *A, sed aliquis (?* A^1*) linea transversa delevit* indifferenter 13 eses *(expunctum)* privatas *A* 18 *cf. supra pag. 113 18* 21 A^1 *(aut* A^3*) in marg. infer. cum sig. marg. addidit* nota, quare cristiani sabbatizant die dominico A^2 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* dies dominicus multis est insigniis decoratus *inter* libro *et* octavo *in codd. lacuna exstat* 25 epiphaniam B^c, *lectio aperte vitiosa* theofania *AD* theophina (? theophiam) *C* theo B^c, phania *addidit* B^2 *in loco raso*

---

13 religiones privatae *terminus est JWi proprius, de quo plura inveniuntur dicta Pol. Works pag. 485 sqq.* 20 cuneus *idem atque acies, phalanx* 22 *cf. Polychronicon Ran. Higden, Mon. Cestrensis, ed. J. R. Lumby, Lond. 1872 vol. IV pag. 334, sed JW ex arbitrio vel memoriter verba illius pronuntiat*

propter apparicionem spiritus in baptismo et Bethfania propter apparicionem conversionis aque in vinum in domo.

sic ergo sunt quotlibet insignia diei dominice, propter que non ex indiferencia, sed racionabiliter ordinata est pro sabbato, cum octavo loco conformiter ad scripturam consequitur sabbatum veteris testamenti. non enim convenit retrocedere, sed progredi proficiendo continue versus finem. et ita, sicut ecclesia necessitata est, sabbatizare in prima feria, sic necessitata est, servare omnes alios ritus legitimos, quia, sicut dicitur duodecima dist.: 'quod neque contra fidem neque contra bonos mores esse convincitur, indiferenter est habendum, et pro eorum, inter quos vivitur, societate servandum'. sed talia dicit Decretum liberas habere observaciones, subducta infidelitate et scandalo. sed heu! hodie multiplicantur in ecclesia pro observacione possessionum et dominii plures tradiciones distrahentes a fide Cristi, quam Judei oppressi pharizaice observabant. unde duodecima dist. sub autoritate Augustini Ad Inquisiciones Januarii lib. primo sic scribitur: 'omnia talia, que neque sanctarum scripturarum autoribus continentur, nec in consiliis episcoporum statuta inveniuntur, nec consuetudine universalis ecclesie roborata sunt, sed diversorum locorum diversis moribus innumerabiliter variantur, ita, ut vix aut numquam omnino inveniri possint cause, quas in eis constituendis homines secuti sunt, ubi facultas tribuitur, sine aliqua dubitacione resecanda estimo.

The christian church now-a-days is more corrupted by human observances than the jewish was in Christ's time

1 bethfania *AB^cD* bethphina (? bethphiam) *C, qui nomen ex arbitrio immutavit, de recta lectione dubitans* 4 que *om. D, addidit aliquis in marg.* differencia *D, sed supra lin. addidit D*¹ in 5 8vo *B^c* igitur *D* ergo (? igitur) *C* 9° *A, sed A*¹ *in marg.* octavo *add.* 6 enim *in loco raso postmodum addidit B*² 10 *A*² *in marg. notavit* tradiciones indifferentes 13 *D*⁵ *in marg.:* nota 15 *A*² *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* contra tradiciones pure humanas 16 observacione: *incipit fol. 199^b cod. D; in marg. super. D*² *notavit* Augustinus ad inquisiciones ia*(nuarii)* 21 autoritatibus *CD* 25 non possint *CD, sed in D* non *lineola sublatum est*

10 *cf. C. J. C. I (Decretal. I pars) c. 11 Dist. XII pag. 29—20* 18 *cf. ibid. c. 12 Dist. XII pag. 30*

quamvis enim neque hoc inveniri possit, quomodo contra fidem sint, ipsam tamen religionem, quam paucissimis et manifestissimis celebracionum sacramentis misericordia dei voluit esse liberam, servilibus oneribus adeo premunt, ut tollerabilior sit condicio Judeorum, qui eciam, licet tempus libertatis non noverunt, legalibus tamen sacramentis, non humanis presumpcionibus subiciuntur'.

Now Holy Scripture is dishonoured and shunned

o si iste sanctus hodie cognosceret tradiciones, a tempore illo usque hodie ad onus ecclesie celebratas, quam graviter ferret, quod plus appreciatur humana tradicio pro questu vel pastu seculi quam scriptura! si enim ecclesia Cristi debet tradiciones a domino adinventas excutere pro servanda libertate facilis cursus vie, quanto magis tradiciones contra scripturam sacram pro fine illicito humanitus introductas! unde in fine tercii libri invexi contra illud ex scriptura multiplici et duobus libris sequentibus, et forte ecclesia ex introducta civilitate fit in negociis secularibus sic perplexa.

fol. 97d tercio principaliter || arguitur contra sabbatizacionem in feria octava per hoc, quod nichil recte et provide factum, non habens contrarium, est mutandum, sed sabbatizacio pro die septimo fuit facta rectissime et providentissime, quia a deo et sine contrario, cum tempus non habet contrarium, ergo non est mutandum. et istam racionem tangit Marcellinus epistola ad Augustinum.

---

2 *A^2 in marg.:* nota bene, *quae idem in marg. infer. iteravit* *A^2 in marg. infer. cum sig. marg. notavit* Nota bene. Contra instituciones particulares onerantes statum ecclesie tamen *int. lin. add. A* et manifestissimis *om. B^c* 3 misericordiam *D* *hic in marg. cod. B* hic incipe *aliquis scripsit; quid sibi velit, haud scio* 19 *A^2 in marg. addidit* Contra dicta 21 imitandum *B^cCD* *hic in marg. etc. cf. supra pag. 113 18* 22 providissime *B^cCD* 24 mutanda *B^cD*

---

15 *cf. De Civ. Dominio lib. I i. e. liber tertius Summae c. XLIV pag. 425; 427: illa preter legem Christi adinventa vel sunt necessaria vel preternecessaria: si necessaria, tunc lex ewangelica non est per se sufficiens sqq.; lib. II (quartus Summae) cap. XIII pag. 145—166 passim; in libro II saepe ad Scripturam a modernis despectam redit, cf. ex. gr. pag. 272—274; 329; 347* 25 *cf. Augustini Opp. tom. II (Epist. CXXXVI) 523—524*

unde pro prima parte assumpti dicit apostolus Rom. septimo, quod lex vetus est sancta et mandatum sanctum iustum et bonum. nec dubium, quin secundum totum, quia aliter foret ordinacio dei defectiva secundum partem, nec cadit correccio nisi in facto improvide, nec cadit destruccio vel corrupcio nisi in defectivo vel habente contrarium. veritas autem temporis, cum non habet contrarium, non habet causam corrupcionis, sicut dicunt philosophi, et scriptura Sap. primo dicitur, quod deus mortem non fecit, nec per idem corrupcionem aut propositi mutacionem, cum secundum apostolum secunda Cor. primo: non fuit in eo est et non, sed est in eo fuit. nec possunt verba scripture sustineri vera de virtute sermonis, quod Cristus non venit, legem solvere, sed implere, et quod iota unum aut unus apex non preteribit a lege, sicut iurat Matth. quinto, donec transeat celum et terra, i. e. donec veniat mundi consumacio in die iudicii, si legalia legis veteris debeant sic mutari.

The Old Testament for its time holy and unchangeable

pro isto dictum est alibi, quod tota lex vetus erat sancta et iusta et per consequens servanda, pro suo tempore numquam destruenda vel solvenda secundum aliquam sui partem. nam destruccio, dissipacio et solucio legis dicunt inordinatam disrupcionem legis in se vel suo opere pro tempore, quo debet esse, cessacio

---

1 vetus *correxit A* 8 *inter* habet *et* causam *rasura in* B^c *invenitur* 12 est *om.* B^c, *in margine adscripsit* B^2 14 B^3 *in marg. notavit* Cristus non venit legem solvere, sed implere, sic quod iota unum aut unus apex non preteribit a lege, sicut dicitur Matth. quinto: donec transeat celum et terra, i. e., donec veniat mundi consumacio in die iudicii, si legalia et ceremonialia non debent cessari 15 et *int. lin. add.* A^1 *om.* B^cD 20 *D in marg.:* Responsio A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* lex ve*(tus)* non est destruenda, sed quomodo debet cessare 21 iusta et sancta *C; D, sed lin. superscr. mutavit in* sancta et iusta

---

2 *v. 12* 9 *v. 13* 12 *v. 17—19* 14 *cf. Matth. 5 17* 17 *v. 18* 20 alibi: *respicit fortasse ea, quae supra II pag. 4; I pag. 231 subtiliter disputavit*

autem legalium requiritur ad legis complecionem. ideo nec minimum mandatum nec ceremonia preteriit a lege, sed pretereunt ad legis complecionem, manens usque ad diem iudicii in profectu et amplius in perpetuum in fructu, sicut oportet, iuventutem transire ad perfeccionem humane periodi. et patet, quod legem temporalem quantumcunque recte et provide ordinatam oportet consumari, ut ordinacio tutele heredis parvuli secundum apostolum Gal. tercio habet cursum suum, eo quod veniente plenitudine temporis regnandi non tractatur ut servus, sed ut dominus. et sic, cum lex temporalis ut ritus et ceremonie individuatur a tempore, patet, quod oportet, eas cessare cum tempore, non destrui, corrigi vel disrumpi, sed desinere succedente perfeccioris legis particula.

God's temporal institutions, though they cannot be broken, may cease to be valid

et quantum ad obiectum de contrarietate, patet, quod tempus, motus et alia successiva sunt per se corruptibilia vel desinibilia et per se causa corrupcionis individuatorum a tempore, ut dicit Aristoteles quarto Phisicorum. unde forme dicuntur dupliciter contrarie, scilicet

---

1 manens usque *(hoc deletum, illud expunctum et linea delet.), sequitur locus rasus, tum* ideo B^c 2 preteriit B^c, *correxit A* pretereunt *D* preterierunt *(expunctum) C, in marg.* C^2 *cum sig. marg. emendavit* preteriit sed preterierunt (preterierunt *expunctum) C, in marg.* C^2 *cum sig. marg.* preterivit 7 recte et *omisit D; C, sed* C^2 *superscripsit* 11 B^4 *in marg. adscripsit* Nota illam responsionem bene et placebit. dicitur, quod, cum lex temporalis vel ritus et cerimonie individuatur a tempore, patet, quod oportet, eas cessare cum tempore, non destrui, corrigi vel disrumpi, sed desinere succedente perfecciori legis particula 14 perfecciori B^c perfecciore *D* 16 A^1 *in marg.:* nota b*(ene)* 20 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.:* forme dicuntur dupliciter contrarie C^2 *in marg. notavit* forme sunt contrarie dupliciter, scilicet active et durative dupliciter *primam partem corr. D*

---

0 v. 15 sqq. 17 *de vi ac natura temporis etc. cf. Trial. l. II c. 2 pag. 82 sqq.* 19 *cf. Arist. Opp. ed. Acad. Berol. vol. III 496 sqq.*

active et durative: active contrarie sunt forme, quorum unum est per accionem alterius ‖ corruptivum ut calidum fol. 98a et frigidum; durative contraria sunt forme, que non possunt simul subiecto et tempore inesse eidem, primo formaliter, secundo successive. et sic motus, tempus et alie forme taliter incompossibiles, sed sibi succedentes, licet non sint active, sunt ad invicem contrarie. et sic una lex temporalis est alteri contraria. nec attestatur talis mutacio legis temporalis in melius alicui improvidencie dei, sed summe providencie et voluntati omnino inmutabili, quia Cesar semper augustus ordinavit ante mundi constitucionem, leges tales sibi succedere, ita quod, cum venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est, sicut patet de lege omnium terre nascencium hominum et omnium, quorum periodus suscipit incrementum. pueri enim habent unam legem nutrimenti et manuduccionis in una etate et reliquam in alia. quare igitur non sic foret in policia humani generis, que secundum philosophos imitatur naturam? conceditur igitur, quod deus non fecit mortem anime, sed mortem corporis et corrupciones naturales, cum sint metus iusti. nec fuit exhinc in Cristo duplicitas vel in deitate mutabilitas. nec potest aliqua particula scripture infringi de virtute sermonis, cum Cristus non solvit legem, sed

The shadow must, by Gods will, give in the fulness of time place to the light

1 active contrarie sunt forme *om.* B^c, *sed in marg. prima manus add.* active contraria sunt. *omisso* forme contrarie A^1 *in marg.* durativa *(expunctum) A in textu* 3 B^2 *in marg. notavit* nota bene de contrarietate 5 tempora B^cD 7 sint B^cCD sic *A* 8 attestatur legis talis mutacio temporalis *D, sed lineis subscriptis ceterorum codd. ordinem restituit* 11 A^1 *(?) in marg.:* nota de processu legis 14 est *om.* B^c, *addidit supra lineam inter* quod *et* ex B^2, *ut* quod est ex parte *legi maluisse videatur* hominem *D* 17 manudccionis *D, qui secundum* u *omisit* 21 motus *C* 24 B^3 *in marg. notavit* Cristus non solvit legem. sed implevit faciendo. ut nova lex succedat veteri legi. nec successio parcium particularis periodi prioribus cessantibus arguit corrupcionem legis. sed implecionem

24 *cf. Matth.* 5 17

implevit faciendo, ut nova succedat veteri. desicio quidem vel corrupcio legis temporalis, cui oportet novam succedere, non arguit legis solucionem, sicut nec successio parcium particularis periodi prioribus cessantibus arguit periodi destruccionem, sed implecionem. igitur usque ad diem iudicii succedet lex temporalis variata, in quo tempore nulla particula preteribit a lege, sed succedet ad legem implenda. et sic captis verbis scripture cum sua logica manet ipsa infringibiliter vera.

Proved by the four ages of mankind: Adam, the man,

unde pro recciori sensu cessacionis legalium notandum secundum Lincolniensem, quod quatuor sunt persone in humano genere, quarum prima est Adam cum sua tota propagine in existencia naturali. 'omnes', inquid, 'homines in Adam materialiter fuerunt et unitate, qua uniuntur in Adam, velut in una radice, sunt omnes homines quodammodo ipse Adam. alia vero persona est Adam peccans cum tota sua propagine in eo originaliter viciata. omnes enim homines originaliter peccatores sunt quodammodo Adam primus prevaricator. difert autem persona prima a secunda qualitate et Cristi excepcione, cum ista secunda persona agregetur ex natura et peccato originali, nec habet Cristum eius partem. tercia vero persona est pars secunde persone, conversa in criminosos finaliter impenitentes. nam iste numerus prescitorum cum capite suo diabolo unum corpus constituunt, et sicut diabolus est capud extra duas personas predictas constituens personam dampnan-
fol. 98b dam ‖ ex parte duarum priorum, in qua persona omnia

Adam, the sinner,

The antichrist,

5 destruccionem *A* disrupcionem *B^cC* dirupcionem *D* 6 de *(expunctum)* diem *A* temporaliter *B^cC* temporalium *D* 8 *A*[1] *in marg.:* nota bene 10 *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg. notavit* Nota, quod sunt quatuor persone in humano genere 12 *D*[2] *in marg.:* Nota quatuor personas in humano. *quae sequebantur, abscissa* 14 et *AB^cC* in *D* 21 aggregetur *C, correxit A ex* aggregatur, *ut opinor* aggregatur *B^cD* 26 con stituit *B^cCD* 28 *A*[2] *in marg. super. fol. 98^b:* hunc processum bene nota

1 desicio *a verbo desinere, idem ac finis, cessatio* 11 *de* Lincolniensi *cf. supra I pag. 38; libris eius fere omnibus in lucem nondum editis, argumentationem supra factam conferre non potui*

Christ

eius membra sunt ipse diabolus, sic extra quamlibet harum trium personarum est dare unam radicem vel capud, quod est Cristi divinitas, qui humanitatem induit extra secundam personam et terciam, sed contentam in prima, que quartam personam constituit, in qua persona predestinata, que est Cristus et eius membra et per consequens ecclesia, humana species est salvata.

An interpretation of the four

et sic ex persona prima, que est totum genus humanum, constitute due civitates contrarie, videlicet ecclesia Cristi et ecclesia malignancium, habent duo capita, scilicet autorem mundi, dominum Jesum Cristum, et principem huius mundi, diabolum. et sicut Cristus secundum deitatem est omnino extra quamlibet harum trium personarum tamquam eius principium, sic diabolus secundum naturam angelicam est extra genus sui corporis quoad naturam. iterum, sicut Cristus assumpsit humanitatem, ut fieret capud sui corporis, sic diabolus assumpsit iniquitatem, ut fieret capitaneus sui exercitus. prima autem persona intrinseca primi hominis est Adam, qui est quoad naturam principium extrinsecum secunde persone signate et radix intrinseca quoad culpam. correspondenter est de Cristo, secundo Adam.

The first and the second Adam

unde sicut primus Adam prevaricator est radix secunde arboris, hoc est generis peccatorum, sic secundus Adam, Jesus Cristus, est radix secundum naturam omnino extra secundam personam, per graciam tamen vivificans in se partem secunde persone, que wlt finaliter corporari cum quarta. prime autem persone data est indispensabiliter lex nature, secunde vero persone superaddita est secundum partem israelicam pro suo tempore lex scripta, que dicitur lex sanctorum, tercie vero persone non datur ad eius utilitatem lex aliqua sive redempcio,

---

4 in *pallore decoloratum legi non potest* 7 spes B^c 9 due *om.* B^c videlicet (? v') *A* sed B^c scilicet *CD* 22 secunde *corr. A* 26 persone *corr. A* cooperari B^c 27 quarta *corr. A* gracia B^cD 30 sanctorum B^c, *sed* B^2, *de recta lectione dubitans,* vel factorum *in marg. proposuit lectori* factorum *(?) ACD* vero *A* autem B^cCD

eo quod inobediens non wlt corporari cum gracia, sed usurpavit assumere sibi legem peccati instinctu patris mendacii. sed quarte persone credenti in capud Cristum data est lex ewangelica sive lex gracie. et iste est sensus apostoli Rom. septimo per processum de quatuor legibus, quibus oportet istas quatuor personas constitui, ut patet quarto cap. et infra. nec sunt hec dicta de persona falsa vel ficta, ut doctor probat ex testimonio beati Gregorii quarto et vicesimo tercio Moralium. meritum autem passionis Cristi datum est Ade prevaricatori, ut illa persona virtute Cristi liberata a peccati fovea transeat in quartam personam, cuius capud est Cristus. et sic, ut loquntur sancti doctores, tota quarta generacio sit quodammodo ipse Cristus, scilicet fontaliter vel originaliter quoad graciam, secundum quam fit filius dei, sicut generacio primi hominis terreni est materialiter ipse homo.

The two great facts of salvation: sin and redemption claim to be accepted in faith

ista autem narracio presupponit fidem scripture de prevaricacione humani generis et de redempcione eius per Cristum, verum deum et hominem, et ceteras veritates fidei expressas in utroque testamento. ex quibus fol.98c oportet concedere, quod Cristus faciens cuncta || facta sua ad regulam debuit redimere hominem, quem condidit ad beatitudinem, et per consequens preter legem naturalem, que fuit in statu innocencie et statu lapsus vigente memoria et longevitate et vivacitate racionis ex

---

1 non *omiserunt cuncti libri* *in marg. addidit D*[1], *in margine post* inobediens. *quod lineam concludit, adscripsit A*[1] cooperari *B*[c] 3 quarte persone *utrumque corr. D* 5 *post* rom. *sequitur lacuna in libris* septimo *supplevi* 9 23° *B*[c]; *A, sed A*[1] *in margine adscripsit* 33° 33° *CD* 10 ade *in fine corr. AB*[2] 14 formaliter *(expunctum)* fontaliter *A* 17 naturaliter *B*[c] 22 *A*[2] *(?) in marg. super. notavit* Ordo legum et quare legibus sunt t[a] *(breviatura inusitata)* limitata 26 et longevitate *A, qui radendo correxit* et ex longevitate *B*[c]*CD*

---

5 *v. 5 sqq.* 7 quarto cap.: *quae verba huius cap. (cf. I 63 sqq.) JW potissimum in animo habuerit, parum liquet* 9 *cf. Greg. Opp. (Migne) I 75 vol. I pag. 661 sqq. et vol. II pag. 275 sqq.*

propinquitate nature lapse. ad statum innocencie debuit superaddi lex factorum in scriptis, ut homo ex imbecillitate corporis immemor et ex servitute peccati rebellis discat novam obedienciam et habeat suffragium nove legis. et sicut habuit deum colloquentem in statu legis nature, ut patet de patriarchis illius temporis, sic habeat legem et prophetas tempore legis scripte, in qua lege sint figure messie in illa gente, de qua fuit carnaliter descensurus.

Why Christ became man in the fulness of time and not immediately after the fall of Adam

et ita, si cursum et statum ecclesie diligenter attendimus, sicut ecclesia in etate quoad se defecerat, sic capud eius ex se misericordiam uberiorem adiecerat, ut sic sponsa Cristi utrobique cognoscens propriam infirmitatem et insufficienciam plus mereretur langwendo adventum messie et gratancius acceptaret eius presenciam, quam si statim post lapsum fuisset incarnatus. sponsa enim Cristi est mulier cananea clamans post eum, ut patet Matth. quinto decimo. non igitur decuit, lucem veram cecatis fulgescere, nisi persona ecclesie paulative noscente propriam fragilitatem et insufficienciam, ut sic avidius, memoracius et glorificancius recipiat redemptorem. unde, sicut expedicius est heredi, in plena etate quam in puerili etate accipere libertatem hereditatis, sic est de matre ecclesia, cum illud bonum temporale datum plus proficit quam diuturnius datum minus utiliter. genus quidem humanum secundum Lincolniensem fuit tempore ante legem in statu infancie propter propinquitatem ad suum principium et distanciam a dolo subtili et peccato. deinde succedente statu lascivientis adolescencie propter elongacionem a statu innocencie dabatur sibi pedagogus

---

2 sanctorum *D* 3 extra servitutem *D* 4 discat *C; correxerunt ex* discant B^c*A, hic expuncto* n discant *D* 6 in *(abrasum)* illius B^c 12 adiecerat *correxit A* 14 mereretur *correxit A* 21 memoracius *iteravit* A^1 *(vel prima manus) in marg.* 22 A^3 *in marg.:* nota bene A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. subscripsit* quare Cristus sic diu distulit nasci et redimere genus humanum 24 temporale *CD* temporaule *expuncto* u *A* tempora B^c, *adscripto in marg.* me. *quod quid hic sibi velit, non liquet*

---

18 *v. 22—23* 26 Lincolniensis *opinionem de hominum aetatibus conferre non potui, cf. quae modo dixi pag. 125 11*

i. e. dura lex timoris. sed tercio plenitudine etatis veniente, quando genus humanum fuit viriliter tamquam racionis capax tractandum, dabatur lex amoris et libertatis. istum igitur ordinem oportuit observare in persona humani generis secundum paulativum processum usque ad Cristi adventum. et exhinc debent cristiani quasi modo geniti infantes racionabiles sine dolo lac concupiscere, i. e., mundum sensum scripture, quem non oportet figuraliter masticare. sic igitur secundum Lincolniensem persona ecclesie est quidam homo, ex propria stulticia se ipsum precipitans in profundum puteum et obscurum nec ex se valens resurgere, sed ex vinculacione et luti illaqueacione se ipsum conterens et amore persone per foramen parietis vise, quam solam scit posse et velle extrahere langwens et spe exultans. illa, inquam, persona liberatrix est messias, sponsus ecclesie, ex processu Cantici Canticorum, qui, si sponsam statim extraheret sine noticia proprii defectus et insufficiencie, sine inficcione amoris eius et gracie posset presumere, quod de se non ex puro sponsi iuvamine extrahatur. et ita, cum sponsi dileccio sit totum bonum extracti, celerius extractus minus bonum reciperet. et hec racio, quare sapiencia dei fuit in plenitudine oportunitatis temporis incarnata. sed | ne sponsa sua incarcerata desperando deficeret, emisit a summo celo scalam ad limbum, cuius unum latus perpetuum fuit lex nature, aliud autem fuit mandata sanctorum, habencia in se medullitus legem nature perpetuam.

In the fulness of time shadow and figure were changed into the law of love and freedom

fol. 98d

quotquot autem iudicia vel ceremonie adiecta sunt, tot gradus vel brachia interscalaria dictis lateribus sunt

---

8 nudum B^c, *correxit ex* mundum *C* 9 masticare *corr. A* 24 A^2 *in marg. super. notavit* nota bene de sponso Cristo et sponsa ecclesia 25 A^2 *in margine super. cum sig. marg. notavit* de scala Iacob 27 factorum B^c, *lectio aperte mendosa* 28 perpetuam *bis A, sed alterum, quod vitiose breviavit, expunxit* 29 cerimonia *A*

---

9 *libros* Lincolniensis *conferri non potuisse, aegre fero, at cf. supra I pag. 77 et infra pag. 135 23* 11 puteum: *cf. supra II 267* 12 lutum: *idem ac ingluvies, sordes* 28 limbus = *circulus, coetus* 27 medullitus *a medulla, idem ac medulliter = perfecte, plene, absolute* 30 interscalaris *idem ac interpositus, sicut gradus interponitur in scala (échelonner)*

inixa, et ut fugentur tenebre videaturque messias inixus summitati scale, ut loquitur scriptura. Gen. vicesimo octavo de scala Jacob, ordinavit predictam scalam dispariter luminosam, iuxta illud Prov. sexto: m a n - d a t u m l u c e r n a e s t e t l e x l u x. lex itaque scripta continet sub verborum superficie lucem, qua via ducens ad celum eligatur, sicut lucerna candelam accensam continet, iuxta illud Ps. centesimi duodevicesimi: l u c e r n a p e d i b u s m e i s v e r b u m t u u m e t l u m e n s e m i t i s m e i s. cui sentencie videtur Petrum alludere secunda Pet. primo dicens: h a b e m u s f i r m i o r e m p r o p h e t i - c u m s e r m o n e m, c u i b e n e f a c i t i s a t t e n d e n t e s, q u a s i l u c e r n e, l u c e n t i i n c a l i g i n o s o l o c o, d o n e c d i e s i l l u c e s c a t e t l u c i f e r o r i a t u r i n c o r d i b u s v e s t r i s. addidit eciam sponsus ecclesie funiculos amoris, quibus per scalam predictam traheret sponsam suam substituitque stimulos vindicte impellentes ad ascensum expediciorem, quousque osculans naturam sponsatam per incarnacionis misterium, per passionem et ascensionem trahat omnia predestinata manu propria ad se ipsum.

Christ, being the end of the law, has given life and meaning to the Old Testament forms

ex istis colligitur triplex racio de cessacione legalium. — prima, cum Cristus sit finis, gracia cuius sunt omnes figure veteris testamenti, idem foret, servare illas figuras et superflue ac infideliter cum perfidis Judeis expectare messiam adhuc incarnandum. et dico, superflue, cum onera legis antique retardarunt patres veteris testamenti in ascensu suo per scalam predictam tamquam a salute distanciores et rudes serviliter pertractandos. nunc

---

1 infixa *(expunctum) A, sed* innixa *in marg. cum sig. marg. addidit* A^1 5 A^2 *in marg. super. cum sig. marg.:* lex est lux lex itaque *A* itaque *D;* B^c, *sed* B^1 *et* B^2 *addiderunt in marg.* lex *cum sig. marg.* lux *(expuncto* u *et superscripto* e *in* lex *mutatum)* itaque *C* 18 assensum *D* 19 mist. et per B^c 22 A^1 *in marg. addidit* triplex racio de cessacione legalium 28 ascensu *D* assensu AB^c a sensu *C, qui praecedens* in *omisit*

---

2 *v. 11 sqq.* 4 *v. 23* 8 *v. 105* 11 *v. 19*
15 funiculos: *diminutivum a funis = parvus funis, restis crassa*

autem propior est nostra salus, quam cum nude credidimus osculum sponsi, sumusque filii et heredes ex participio tituli fratris nostri, sicut patet ex honoracione angelorum. ideo fatuum foret atque superfluum, retrocedere in scala secundum statum difficiliorem, abieciorem et remociorem quoad terminum, quem optamus. et hinc beatus Jacobus vocat legem gracie legem perfecte libertatis, et beatus Petrus in sinodo de cessacione legalium, de qua Act. quinto decimo, sic loquitur: quid temptatis deum, imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus, sed per graciam Jesu Cristi credimus salvari. quemadmodum et illi, scilicet gentiles, quibus deus dedit graciam in signo sensibili sine circumcisione.

and brought to His people the law of perfect freedom

secunda causa est, ut Cristo capiti ecclesie et fini legalium maior fides, amor et honor tribuatur. debemus enim credere, quod Cristus, qui iam advenit in carne, per se sufficit, sine adminiculo talium sacramentorum fol. 99a figuralium ‖ fideles attrahere et per consequens, cum benignitas tam potestativa sic exonerat filios suos et fratres karissimos deacceptare hanc libertatem, foret spernere donum dei ac eius gratitudinem, quod esset omnino contra racionem, cum foret racionabiliter ex eis

It would be spurning God's gifts, if we retained the legal figures of the Old Testament

1 nude *CD,* (? unde) *A* *om. B*^{c} 2 unde osculum *B*^{c} 3 participio *correxit A* titulo *A* 11 apostolorum *(expunctum)* discipulorum *A* 13 Cristi *om. B*^{c}*D; AC, sed A*[1] *et C*[2] *inter lin. addiderunt* 20 *A*[2] *in marg. infer. fol. 98*^{d} *addidit* cessacio legalium *A*[1] *(vel alius) in infimo margine fol. 98*$^{c\,d}$*, vix legibilia, haec addidit figuris admodum parvis:* and' decol *(latus)* est prage anno etc in illa silbam *(? silaba)* steph videlicet pe steph steph racione causarum etc sen (sen *uncis circumdatum); quid librarius his verbis sibi voluerit, mihi dubium est* 21 filios *om. A, addidit in marg. cum sig. marg. A*[1] 24 ex *omiserunt AB*^{c}*, sed A*[1] *inter lineas, B*[2] *in marg. addiderunt*

1 *cf. Rom.* 13 11 7 *Jac.* 1 25 9 *v.* 10

Christ the herold of freedom; faith in Him alone brings salvation

amancior. quanto enim benignitas potencior graciosius effectualiter operatur, de tanto est a suis beneficiatis amplius diligenda, et per consequens honor debet tali capiti unite attribui, qui prius in multos ritus et sacramenta figuralia est dispersus. et hec racio, quare apostolus prima Cor. primo et tercio excludit Petrum ipsum et Apollo a dominatu suorum conversorum, ymmo ipsos esse quasi nichil et servos abiectos domini Jesu Cristi, cui omnis sciencia, omnis amor vel honor cristiani debet attribui, cum nullum creatum debet sciri, amari vel honorari nisi Cristus, vel in habitudine ad ipsum sicut membra sua et eis serviencia. et hinc anathematizat Paulus prima Cor. sexto decimo eos, qui non diligunt Jesum Cristum, et prima Cor. secundo iudicat, se nichil aliud scire nisi dominum Jesum. ymmo exhinc in primitiva ecclesia baptizati erant in nomine domini Jesu Cristi, ut patet Act. secundo. scivit enim spiritus sanctus in ecclesia futura scismata dicencium: ecce hic et ecce illuc, capud ecclesie, ut prophetat Cristus Matth. vicesimo quarto et Matth. tercio decimo. ideo docuerunt apostoli, sufficere ad salvacionem cristiani sine ritu superaddito fidem domini Jesu Cristi.

Faith is the straight road to Christ, outward forms and ceremonies are bye-ways

tercia causa racionis naturalis ex istis colligitur, quod ecclesia non debet incedere per amfractus suspectos malum occasionantes, quando via secura et regia patet facilius. sed sic est de nuda fide Cristi cum sacra-

6 1° et 2° *D* 8 abiectos et servos *D, sed* D^{1} *in marg. addidit* et. *quod ante* abiectos *legi voluit, ut* et abiectos et servos *eius lectio sit* abiectos et (et *expunctum)* servos *C, sed super* abi. *int. lin.* C^{2} et *addidit* 14 Iesum Cristum et Cor. 2° iudicat. se nichil aliud scire nisi *omisit D, addidit in marg.* D^{1} 18 sanctus *om.* B^{c}*D; A, sed* A^{1} *in marg. addidit* 19 illuc *correxit A* 24 racionis *A*B^{c}*C* comunionis *D, lectio aperte vitiosa*

6 *v. 12 sqq.* *v. 4 sqq.* 8 *cf. I Cor. 1 27 sqq.* 13 *v. 22* 14 *v. 2* 17 *v. 38* 20 *v. 23* *Marc. 13 21*

mentis nove legis, cum Cristus venit liberare et solvere ligatos. ideo ecclesia debet per illam viam incedere. cum enim extracta sit a limbo et ianua mortis aperta, dignum est, ut incedat libere sine scala rituum, connectens se totam tractui sponsi correspondenter ad meritum, et sic fidei rectificacio, spei et caritatis ex libertate acuicio et debita ac compendiosa sponsi disposicio, ne sponsa sua tractetur serviliter, dictant, quod legalia servilia sunt post libertatem redemptoris racionabiliter terminanda. redempcionis enim beneficium est in eo graciosius et progressui sponse conformius. patres enim veteris testamenti sciverunt, se usque ad messie adventum descensuros ad inferos, cum oportuit, primogenitum ex multis fratibus primo omnium intrare ianuam. unde Jacob post visam tunicam Joseph cruentatam ait Gen. tricesimo septimo: descendam ad filium meum lugens in infernum, et infra Gen. quadragesimo quarto, quando filii sui voluerunt deducere Beniamyn in Egiptum, et quadragesimo secundo: si quid ei acciderit adversum in terra, ad quam pergitis, deducetis canos meos cum merore ad inferos. postquam arestatus est Beniamyn, ait Judas in persona patris: si tuleritis et istum et aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum merore ad inferos. et hinc Salomon dicit Prov. vicesimo tercio:

The church of God is to lead her members to heaven in perfect freedom, through faith hope, charity, but not by the scale of rites

---

3 mortis *C* mortuus *D* mortuis B^c; *A, sed* u *aliquis expunxit, ut* mortis *relinquatur* aperta *om. D, in margine adscripsit* D^2 4 connectens *CD*; A^1 *in marg.* committens B^c commitentes *expunctum A in textu verborum* 5 tractui *in exitu correxit A* 6 et *omiserunt AD; C, sed* C^2 *superscripsit* 7 actuicio *A, sed* A^1 *in marg. cum sig. marg. emendavit addito* acuicio 9 post A^2 *in marg.* plus *in textu A, qui falsam lectionem abolere neglexit* 12 se *om.* AB^cD 20 adversum A^1 *in marg. addidit,* C^2 *in margine adscripsit omiserunt libri* 21 merore *correxit A* 23 et istum B^cD, *expunctum A* istum *C*

---

13 *cf. Rom.* 8_{29} 16 *v. 35* 17 *v. 24 sqq.; 29—31* 19 *v. 38* 22 *Gen.* 44_{29} 25 *v. 14*

It is only through Christ's incarnation that the old fathers and holy men attained full salvation

tu virga percucies puerum tuum et animam eius de inferno | liberabis. ecce infernus, a quo es liberatus. — et si obicitur illud Augustini duodecimo Super Gen. Ad Literam et epist. ad Dardanum: 'videmus, inferni mencionem non esse factam in requie pauperis, sed in supplicio divitis', — unde dictum Jacob videtur Augustinum intelligere ad hunc sensum: timuit, 'ne pernimia tristicia filii turbaretur, ut non iret ad requiem beatorum, sed ad inferos peccatorum'. 'nondum', inquid Augustinus, 'inveni, sed adhuc quero, cum non adhuc occurrit, inferos alicubi posuisse in bono scripturam canonicam', — sed istud solvit Lincolniensis primo per hoc, quod Augustinus non asserit istam sentenciam, sed ponit eam sub dubio. vel potest dici secundo, quod Augustinus intelligit infernum dampnatorum, vel tercio, quod omnis infernus sonat in malum pene et culpe, licet non perpetue. cum alii sancti dicant concorditer, quod omnes sancti ante Cristi incarnacionem descenderunt ad limbum patrum, in tantum, quod beatus Gregorius Super Ewangelia omelia sexta exponens illud Johannis Baptiste: tu es, qui

fol. 99b

2 *A² in margine infer. fol. 99ª notavit* patres ve*(teris)* le*(gis)* sciverunt, se descensuros ad inferos usque ad Cristi liberacionem   es *Bᶜ, C² inter lin.*   est *ACD*   4 *A² (? A¹) in marg. super. cum sig. marg.:* infernus vel inferos numquam accipitur pro bono in scriptura   videmus interim inferni *D*   videmus inferni *Bᶜ, sed B²* interimi *superscripsit*   6 Augustinum *correxit Bᶜ*   7 per se nimia *BᶜD* pro se nimia *A, sed* se *expunxit et* pro *in* per *emendavit, ut* pernimia *efficiatur*   pro nimia *C*   8 filii *om. A, addidit A¹ in marg.*   10 inferos *A, vix legi potest, sed A² in marg. distincta scriptione iteravit*   14 infernum *corr. A²*

3 *cf. Opp. tom. III 421 (Sup. Genesim Ad Lit. c. 33)*   4 *cf. ibid. II (Epist. CLXXXVII sive De Praesentia Dei) 885*   6 *cf. Opp. tom. III 421*   12 *quae Robertus apud Aug. laudat, conferre non potui; invenies causam supra pag. 129 9; in Epistolis (ed. a Luardo) saepissime S. Augustinum testem citat; verba ipsa non inveni; fortasse Epistol. LII pag. 154 in animo habuit*   18 limbus = *circulus, coetus*   19 *cf. Opp. Ser. I 76 pag. 1095; 1096*   20 *cf. Matth. 11 3*

venturus es, an alium expectamus? dicit, quod 'Baptista descendit ad inferos', et ita dicit fides ecclesie de Cristo descendente ad mordendum infernum, ut prophetatum est Ose. tercio decimo. nam sanctos patres veteris testamenti sumpsit de inferis et alios induratos more mordentis reliquit. et isto modo loquitur Tobias iunior Tob. sexto: cum sim unicus parentibus meis, deponam senectutem eorum cum tristicia ad inferos. non enim credidit, illos esse perpetuo dampnandos, sicut nec Jacob credidit, Joseph filium suum esse in inferno perpetuo dampnatorum. et sic intelligitur illud dictum regis Ezekie, Ysa. tricesimo octavo: ego dixi in dimidio dierum meorum: vadam ad portas inferi, et illud Job. septimo decimo: in profundissimum infernum descendunt omnia mea, et Ps. octogesimo sexto: eruisti animam meam ex inferno inferiori. non enim intravit homo beatitudinem ante Cristum, sed manserunt in limbo mixtim langwentes pro adventu Cristi et mixtim iubilantes interim spe felici, cum defecit eis incarceratis angelorum socialis visio et intuicio beatifica in verbo, licet positi fuerant in spe firma, purgati continuo a peccato. *Without Christ no man is saved*

racio autem finalis et sentenciosa, quam dat Lincolniensis de cessacione legalium, stat in isto: incarnacio Cristi, que est finis tocius legis figuralis, debet modo

4 veteris *om. A, addidit in marg. cum sig. marg.* A^1 6 minor *D* unior B^c 13 m vad *(sic) A* m. vadam *(sic)* B^c va. ad portas *(sic) D, et sic frequentissime in codicibus breviaturae inveniuntur ubi verba veteris testamenti laudantur; iam hinc testari omittam* 15 LXXXV° *codd.* 20 tuicio *A, sed* A^2 *superscripto* in *emendavit in* intuicio 24 de cessacione legalium *omiserunt DC, addidit* D^1 *in margine,* C^2 *item omisso* legalium incarceracio *D, lectio aperte vitiosa*

4 *v. 14; cf. I. Cor. 15 54—55; Ebr. 2 14* 12 *v. 10* 14 *v. 16* 15 *v. 13* 18 limbus: *cf. supra pag. 134 18* 23 *librum Roberti De Cess. Leg., editum ab anonymo quodam Londini 1652, conferre non potui, quippe qui in Bibl. Reg. Publ. Dresd. non exstet*

exprimi patenciori modo, quo ecclesia militans sufficit ipsam capere, sed ecclesia ipsa post eius consumacionem sufficit, planius ipsam capere fide et gracia quam figuris. ideo veniente tempore gracie debet sic facere.

The fact of Christ's incarnation is the foundation of all christian faith

est autem Cristi incarnacio summe utilis, summe mirabilis et summe venerabilis cristiano, et ideo debet credi firmissime, principalissime et summe continue. constat autem, quod Cristi incarnacio est medium propinquum ad salvacionem humani generis, gracia cuius est tota legis dacio, servacio et humana viacio. deus igitur deficeret in necessariis, nisi ipsam exprimeret continue modo plus congruo. — est autem fides incarnacionis summe utilis, quia sine illa fide impossibile est, fidelem alterius testamenti placere deo, cum includit in se divinitatem et generis humani salvacionem || tam causaliter quam effectualiter, quam finaliter. ideo dicit beatus Johannes prima Joh. quinto: quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quod Jesus est filius dei? et Cristus Joh. septimo decimo: hec est vita eterna, ut cognoscant te solum verum deum et quem misisti, Jesum Cristum. in Cristo namque completur finaliter beatitudo hominis.

Without faith in it we cannot please God

fol. 99c

est secundo summe mirabilis, quia, ut dicit doctor, quelibet creatura convenit in aliquo comuni cum qualibet, sed divinitas et humanitas in nullo comuni univocantur, cum deitas sit summe simplex. nec stat, rem comunem esse in uno suo supposito creantem et in alio formaliter creatam propter distanciam analogam.

---

4 figuras *(expunctum)* figuris *A*   5 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. ad hunc locum animadvertit* Cristi incarnacio est summe utilis, mirabilis, venerabilis cristiano   15 div. humanitatem et B^c A^2 *in marg. super. adnotavit* recomendacio et testificacio incarnacionis Cristi   17 1ª Jo. B^c *om. ACD*   19 17 *D, corr. A*   8° *C*   *om.* B^c

---

17 *v. 5*   19 *v. 3*   23 doctor *i. e. Lincolniensis*

et patet, quod sacramentum incarnacionis et conversacionis Cristi est summe venerabile, cum sine illo perficiente non est salus vie nec beatitudo patrie. et ideo necesse fuit, quod haberet firmissimam probacionem, que consistit in quatuor, sicut tetragonus sine vituperio. testificata, inquam, est Cristi incarnacio a creaturarum natura, ab accione humana voluntaria, ab assercione prophetica et a scriptura autentica. nam omnis creatura mundi sensibilis facta est propter hominem, cum celum et spera corruptibilium ministravit sibi secundum quamlibet sui partem, cum iuvant iuvantem hominem. unde homo factus est tamquam dominus ducendus in possessionem suam creacione sibi preparatam tamquam ultima creatura. unde Ps. octavo per modum admiracionis dicitur: quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? minuisti eum paulo ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. omnia subiecisti sub pedibus eius. si ergo mundus serviat homini in minimis, et nichil est homini utilius quam deduci in fide salvatoris, patet, quod mundus homini in isto non deficit. ministerium igitur universitatis sensibilis et ministerium nature angelice impensa homini signant, quod de natura humana sit unum suppositum supra hos famulos, quod solum est verbum dei principium universitatis create, factum circulariter in se finis. unde philosophia de formis et subiectis suis et precipue philosophia de anima et corpore copulatis personaliter in eodem supposito manuducunt in possibilitatem et complecionem incarnacionis.

A christian's whole salvation, now and hereafter, is founded thereon

---

5 *D*[5] *in marg.:* Nota quatuor 6 *A*[2] *in marg. adnotavit* quatuor testificantur Cristi incarnacionem 7 et ab *B*[c] 13 preparata *B*[c] 17 paulominus *B*[c] 22 *A*[1] *in marg. sine sig. marg.:* incipe, *quod quid hic sibi velit, parum liquet* 28 eius *(expunctum)* suis *A* et *om. A, superscripsit A*[1] 30 incarnacionis *in exitu correxit A*

---

10 spera = *sphaera* 14 *v. 5—7* 29 manuducunt: *a manuducere, quod idem est ac conducere, praesidio munire*

ex quibus sequitur, quod, licet humanum genus dicat peccatum suum redimibile per mediatorem Jesum Cristum, quia tamen testificans aliquid distingwitur ab eo, cui testificatur, congruum fuit, quod populus peculiaris, de quo Cristus fuerat nasciturus, per actus et totam conversacionem testificaretur singulariter humano generi suam liberacionem per messiam. unde tota vita et conversacio huius populi prophetavit in facto incarnacionis misterium, ad quod signandum prophete modis et gradibus suis proruperant, sicut tota vita patriarcharum fuit prophetalis, testificans formam nostre reparacionis per dei filium incarnandum. sed tota conversacio | hominis non plene transfertur ad posteros, nisi per [fol. 99d] scripturam autenticam. oportet, ut illius populi vita et conversacio prophetalis de vita Cristi, qui est finis legis per scripta autentica et interpolatas illustraciones, pro eis intelligendum humano generi incarnacionis misterium testancius demonstrarent, et illius scripture gradus oportet successive variari, ut facta prenunciorum incarnacionem Cristi signant.

et hec racio, quare gesta populi Hebreorum in scripturam autenticam rediguntur, et quare scribe novi testamenti scribunt hoc sacramentum expressius quam patres veteris testamenti. et patet, quod scriptura sacra signat celeste misterium nunc proprietatibus creaturarum, nunc gestis patriarcharum, nunc enigmatibus allegoricis prophetarum et nunc verbis nudis novorum scribarum.

In the Bible we have the warrant of it, literally and spiritually,

et patet triplex racio, quare nostri subsanantes scripturas autenticas imponunt eis calumpniam. primo, quia ignorant, quomodo autor nature utitur nunc naturis, nunc factis, nunc allegoricis et nunc expressis vocibus ad

9 ministerium *A* 21 A^2 *in margine superiore cum sig. marg.:* propter Cristi incarnacionem scriptum est vetus testamentum populi *corr. A* 28 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* triplex racio, quare scriptura sacra blasfematur subsannantes B^c observantes *CD* 29 *A ad hanc lineam in marg. posuit figuram* a, *indicans primam rationem argumentationis* 30 nunc *om.* B^c

signandum fidei cristiane misterium. non enim licet nobis imponere institutori signorum calumpniam, cum tam propriis rebus quam vocibus imponit ut signis suis significanciam. unde stultum est, nos hominiciones asserere, quod debuit ad sensum nudum et non misticum significaciones signorum imponere.

but its scoffers search only its obscure parts and neglect the clearest

secunda causa est, quia curtamus scripturas et non conferimus partes velatas et nudas ad invicem, ut ex earum perfecta collacione eliciamus sensum catholicum, sed frontose secundum partem incompletam temere proferimus blasfemam sentenciam.

Ignorance and disobedience are the causes of its being made a scandal to the christian people

et tercia causa est, quia tantum appreciamur nostras artes sermocinales, quas neophiti et rudes didiscimus, quod nullam aliam gramaticam, logicam vel eloquenciam admittimus, quam pueri didiscimus, sed nude secundum illam spiritus sancti sentenciam iudicamus. et ex ista inobediencia scripture in conclusiones blasfemas scripture prorumpimus, et sic tota causa scandali scripture est ignorancia vel, quod peius est, obediencie superiori nostro carencia. ponit autem Lincolncensis exemplum primi de igne, 'qui nunc signat speciem suppremi elementi spere corruptibilium et nunc summam caritatem in universitate encium', ut Deut. quarto: d o m i n u s d e u s t u u s i g n i s c o n s u m e n s e s t, 'nunc dei indignacionem, ut Jer. quarto: n e f o r t e e g r e d i a t u r u t i g n i s i n d i g n a c i o, et nunc dei inspiracionem, ut Luc. duo-

---

2 institutori *C* institori B^c*D, vocem ex arbitrio mutaverunt; A, sed* tu *superscripsit* A^1 3 tam *omiserunt AD;* B^c*, sed* B^2 *in margine addidit* cum *C, qui* cum cum propriis rebus tam *legi voluisse videtur* 5 debuit *correxit D* deducit *(expunctum) C, in marg.* debuit C^2 *cum sig. marg.* 7 *A in marg.:* b *(cf. supra pag. 139 29)* 12 *A in marg.:* c D^5 *in marg.:* nota B^2 *in marg.:* nota hic 17 blasfemias B^c 21 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* ignis in scriptura significat varia 22 caritatem *om.* B^c*D; A, sed in marg. addidit* A^1*; C, sed subscripsit aliquis sub linea* 26 Luc. duodecimo *emendavi* Matth. 10° *codd. cuncti; librarius, Matthaeum laudans, errasse videtur*

---

4 hominicio = *professio quaevis obsequii* 7 curtare = *truncare* 23 *v. 25* 25 *v. 4* 26 *v. 49*

decimo: ignem veni mittere in terram. et hoc signavit res ipsa in ligwis igneis, Act. secundo. ex istis tradit doctor cum Augustino hanc regulam, quod quecunque pars scripture intellecta fuerit non signando incarnacionis misterium nec habitum caritatis, conferre debet cum alia scriptura, quousque habuerit illum sensum. unde ponit exemplum pro secunda causa illud Cant. quanto: dentes tui sicut greges tonsarum, omnes gemellis fetibus. hec particula videtur innuere, quod omnes oves gregis predicti pariunt gemellos fetus, quod nec sonat in fidem nec caritatem. ideo debemus || con- fol. 100a siderare iuxta illud Ps. nonagesimi quinti: nos autem populus eius et oves pascue eius, quomodo ovis sepe signat fidelem pascuis scripture nutritum. consideremus iterum, quomodo fetus quandoque signat actum intrinsecum caritatis, iuxta illud Ysa. vicesimi sexti: domine, concepimus et quasi parturivimus et peperimus spiritum, et tunc possumus colligere, quod fidelem parere gemellos fetus est ipsum parere geminum spiritum salutis, i. e., geminum actum caritatis, que est dileccio dei et proximi. et sic scriptura non potuit tam competenter et fertiliter in unico loco istum sensum significare, quem signat in horum omnium coniunccione. et ita senciendum est de scripturis aliis misticis vel

---

1 *B³ in marg. glossavit* ignem veni mittere in terram, id est, inspiracionem spiritus sancti, sicut discendebat (!) in ligwis igneis *A² in marg. infer. cum sig. marg. notavit* omnis pars scripture significat Cristi incarnacionem 5 habitu *(?) B^cCD* conferri *B^cCD* 10 pureunt *D* 11 consid. in ill. *a prima manu adnotata sunt ut nota memorialis in infimo marg. fol. 99^d* *A² in marg. super. notavit* partes scripture sunt adinvicem conferende. alias non bene intelliguntur 12 XCIV^i *codd.* 13 ove *B^c* 18 *B³ in marg. mendose notavit* habemus *(?)* perire (? parire) gemellos fetus est ipsum perire geminum actum caritas, que est dileccio dei et proximi 19 gemellos *corr. A* 22 uno *B^c, sed idem* ic *super litteras* no *scripsit*

---

2 *v. 3* 3 doctor *i. e. Lincolniensis de modo intelligendi scripturam Augustinus in scriptis suis frequenter et subtiliter disputat, cf. Opp. tom. III 28; 73; 80; VII 210; 143; 1437; IX 375; II 658* 10 gemellus = *geminus* 12 *v. 12* 16 *v. 18*

curtatis. scriptura enim significat comunicative et composite sensus suos sic, quod melius foret, ipsam habere sensus tam dispares, quam ubilibet nudum sensum, sicut secundum apostolum prima Cor. duodecimo melius est corpus hominis componi ex partibus ethromogenis, quam quod totum foret oculus.

True scholarship tries to search the meaning of Holy Scripture, not that of its critics

ideo tradunt sancti pro regula, quod, quandocunque videtur ex scriptura sequi inconveniens secundum sensum elicitum, sciunt indubie, quod ille non est sensus scripture sacre, sed illo dimisso alius est rimandus. aliter enim non est discipulus scripture, sed apostata, spiritui sancto contrarius, quod diabolus non presumpsit.

quando autem auditur in Exodo de sabbatizacione, que sicut alia mandata moralia debet esse perpetua, et Ysa. primo dicitur: neomeniam, sabbatum et solempnitates alias non feram, et Ose. secundo: cessare faciam omne gaudium eius, omnes solempnitates eius, neomeniam et sabbatum eius oportet preter puerilem grammaticam intelligere per sabbatizacionem perpetuam, quantum ad moralitatem attinet, quietem perpetuam a peccato. cum enim sabbatizacio sit requies ab opere servili, quod secundum veritatem Joh. octavo maxime est opus peccati, patet, quod sabbatizacio propriissime est requies a peccato. unde opera corporalia servilia numquam introducta sunt nisi in penam peccati, et sic opera

2 B^3 *in marg. glossavit* Melius est, scripturam sacram habere sensus dispares quam ubilibet nudum sensum, sicut secundum apostolum Cor. 12° melius corpus hominis componi ex partibus ethromogenis, quam quod totam (!) foret oculus 3 tam *(expunctum)* nudum *A* 6 totam AB^cC 9 D^5 *in marg.:* nota regulam bonam 13 cum igitur aud. B^c A^2 *in marg. cum sig. marg. scripsit:* Sabbatizacionis legalis cessacio, et quid significat D^5 *in marg.:* Nota de sabbato 14 debet *corr.* B^c 15 solempnitates *primam vocis partem radendo correxit A* festivitates B^cCD 17 omnes *omiserunt* B^c; *A, sed superscripsit* A^1

1 curtare *idem ac mutilare, truncare* 4 *v. 14 sqq.* 5 ethromogenus *aperte vitiose formatum pro heterogeneus, deriv. a graecis* ἕτερος *et* γένος 14 *v. 13—14* 16 *v. 11* 22 *v. 1 sqq.* 24 *cf. supra pag. 107; 117*

The eternal and moral meaning of the Sabbath lies not in its outward celebration, but in fighting against, and leaving off, sin

illa signant peccatum, sicut effectus signat suam causam. abstinenciam itaque a peccato intendebat autor principaliter docere, quod est preceptum morale perpetuum, non autem sabbatizacio literalis, sed illa est mutanda in adventu messie Ps. quadragesimo dicentis: holocaustum et pro peccato non postulasti, tunc dixi: ecce venio. oportet enim sponsam introducendam ad octavam beatitudinis transire ab observancia septenarii ad octonarium signantem beatitudinem corporis et anime duplicatam, cum Ecclesiastes undecimo dicitur: da partes septem nec non et octo, quod, si obstinatus wlt dampnabiliter durare in sensu veteri literali, non est aliud, nisi quod contra spiritum sanctum loquendo se ipsum infatuat, sicut Lincolniensis ponit exemplum de protervis, qui nolunt sane concipere principia geometrie vel alterius doctrinalis sciencie. et ex isto inerti conceptu procedunt in despectum patule veritatis, quam alii habiles concordati in sano conceptu principiorum sciencie statim noscunt. ubi, rogo, foret maior inobediencia, quam ubi spiritus sanctus instituit, imposuit et

Thus the Holy Ghost wants it to be understood

ordinavit gramaticam et logicam verbis suis, secundum quas voluit legem suam intelligi, || illis imposicionibus fol. 100b
dimissis initi aliis humanitus adinventis et secundum illas depravare legem dei docendo, quod divina sciencia ancillans aliis debet per illas ut magistras et dominas regulari. sciencia enim, que corrigit et regulat aliam in suis actibus, est illi domina; non sic fecerunt vel moderniores doctores. unde Doctor Solempnis in sen-

5 XXXIX[i] *cuncti* 6 postulasti *(?) corr.* A 9 signante B^c 12 non *corr.* A^2 17 contemptu B^cCD 18 habiles B^cCD, *(?* humiles) A; B^2 *in marg.* humiles concordate *(?)* A 22 A^2 *in marg. superiore glossavit* Scriptura sacra non est ancilla aliarum scienciarum 25 magistras AB^c magnas D magificas *(linea deletum)* C, *emendavit* C^2 *in marg. cum sig. marg.* magistras 27 in *om.* B^c D^5 *in marg.:* doctor solennius

5 *v. 7—8* 10 *v. 2* 14 Lincolniensis *a me conferri non potuit* 28 *titulo Doctor Solennis inter scholasticos celebratus erat Henricus Goedhals (Bonicollius), Gandavensis, Dr. Parisiensis, archidiaconus Tornacensis, defunctus Tornaci anno 1275. scripsit Quaestiones in IV libros Sententiarum sive Theologica Quodlibeta, edit.*

tencia sua articulo nono obiciendo sextupliciter, quod non est idem autor utriusque testamenti, respondet ad secundum argumentum, quo obicitur, scripturas duorum testamentorum continere contraria. 'dicendum', inquid, 'quod scriptura in nullo continet contraria'. tunc enim contineret falsa, cum contraria non possunt simul esse vera, licet Mannichei opinati sint, duo testamenta esse plurimum contraria. et hinc laboravit Augustinus ad concordandum ea in libro suo Contra Adrianum et Contra Faustum. et verum dicit de contrariis complexis, licet medicine quodammodo contrarie possunt sibi succedere, ut dicit Augustinus in De Vera Religione septimo decimo: 'quisquis', inquid, 'ideo negat, utrumque testamentum ab uno deo esse, quia non eisdem sacramentis tenetur populus noster, quibus Judei tenebantur, debet dicere, quod unus pater familias iustissimus aliud imperat hiis, quibus servilitatem duriorem, sed utilem indicat, aliud eis, quos in filiorum gradum adoptat. si autem precepta vite monent, quod in veteri lege multa sunt, in ewangelio maiora, et ideo putatur non ad unum deum utraque pertinere, quomodo ex hiis turbatus considerat, quod idem medicus alia per ministros suos imbecillioribus, alia per semet ipsum valencioribus precipiat ad reparandam et optinendam salutem. ut enim ars medicine manet eadem non mutata, cum mutat precepta langwentibus, ita divina providencia, cum sit omnino inmutabilis, mutabilitati creature varie subvenit pro diversitate nature mutabilis temporis et morborum'.

Old and New Testament, rightly understood, are not in contradictions to one another

The numerous commandments of the Old Testament and the greater and deeper ones of the New are all given by the same God

2 *A^2 in marg. super. cum sig. marg.:* Scriptura non est sibi contraria et tamen quomodo dicitur contraria 3 quomodo *D* 6 *B^2 in marg.:* dicendum 10 verum *A^2 in marg.* unum *A in textu* 11 possint *D* 12 XXXIX° *codd.* 20 maiori *vitiose exaravit A* 28 morborum *in loco raso habet A*

Paris. 1518, sed conferri non potuerunt, quippe quae in Bibl. Reg Publ. Dresdensi usui publico non exstent 9 *cf. Opp. tom. X (Lib. Contra Adamantinum) 133 sqq.* 10 *cf. ibid. X 221 sqq.* 12 *cf. ibid. I 964; 965*

CAPITULUM UNDETRICESIMUM.

Is the circumcision law to be kept also in the New Covenant?

Ex istis patet via solvendi obiectus contra scripturam sacram de circumcisione, de qua Gen. septimo decimo: erit pactum meum in carne vestra in fedus eternum. unde Deut. vicesimo septimo: maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, que sunt in libro legis huius, ut faciat ea, suple: omnia mandata, que precepta sunt ibidem. unde consequenter vicesimo octavo cap.: quod si audire nolueris vocem domini, dei tui, ut custodias et facias omnia mandata eius et ceremonias, quas ego precipio tibi, hodie venient super te omnes maledicciones iste.

In a spiritual sense, as circumcision of the heart, it has its eternal value

quoad istos obiectus et alios consimiles patet, quod circumcisio perpetuo servanda est ad sensum misticum, scilicet circumcisio spiritualis, que est deposicio cogitacionis et affeccionis superflue, de qua apostolus Rom. secundo dicit, quod in abscondito habet Judeus circumcisionem cordis in spiritu, non litera et Col. secundo: in Cristo circumcisi estis circumcisione non manu facta. unde Lincolniensis, cum discipulus scripture audit de circumcisione dictum ad Abraham, quod erit perpetuum in carne eius et semine ipsius in fedus eternum, statim per predictas regulas intelligit 'actum circumcisionis aliquod nostre salutis designare' et nichilominus literalem circumcisionem preceptam esse', statimque investigat ex

2 A^1 *in marg. miniavit* Ca^{m} 29^{m} B^cCD *in marg.* Ca^{m} 28^{m} 7 faciant *CD* 22 discipulus *CD, corr. in fine* B^c, *in marg. addidit* B^2 lus. *qui* discipulus *legi voluit* discipulis *A* 24 scilicet *(linea sublatum)* per *A* 25 aliquid B^cC ad *D*

3 *cf. supra pag. 105, ubi JW viam procedendi indicat* *v. 13* 5 *v. 29* 9 *v. 15* 18 *v. 29* 20 *v. 11* 21 *de* Lincolniensi *cf. quae modo (pag.* 135_{23}*) dixi*

aliis scripture locis, quid significaret literalis circumcisio. fol. 100^c et cum tota scriptura signat fidem et mores, ymmo ipsum deum principalius quam quidquam aliud, statim cognoscit, cui circumcisioni tribui debet eternitas et cessabit omnis scripture calumpnia, quia Ps. centesimo undevicesimo dicitur: tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis. tali, inquam, scripture discipulo occurrit illud Jer. quarto: circumcidimini domino et auferte prepucia cordium vestrorum, et Jer. nono: omnis domus Israel incircumcisi sunt corde, et Deut. decimo docet Moyses tamquam finem ritus sensibilis: circumcidite, inquid, prepucium cordis vestri.

God, faith, morality the contents of Holy Scripture

ex quibus verbis colligitur, quod omnis circumcisio literalis est gracia circumcisionis spiritualis signande, quam deus preponderat. precipucio vel precisio igitur superfluitatis peccati a corde, i. e., mente intelligi debet perpetua et in omni circumcisione literali principaliter precepta, iuxta modum loquendi prophete Ezech. undecimo: auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ubi per membrum corporale significari debet animus evacuatus ab induracione in malo et gracia mollificatus, i. e., factus tractabilis et capax doctrine domini per obedienciam et legis impressionem. non igitur falsificatur scriptura sacra per rudem et inertem

The circumcision of the heart alone will be upheld for ever

---

2 A^2 *in marg. infer. fol.* 100^b*:* de circumcisione lex. quomodo est intelligenda, *in marg. super. (fol.* 100^c*)*: non perpetue est servanda circumcisio carnalis 3 qudquam *superscripto* i *A* quidquid *CD* 5 quia ps. centesimo undevicesimo dicitur: tunc non confundar, cum perspexero *om. C, add. in marg.* C^2 CXVIII° *codd.* 7 prospexero B^c 10 nono *supplevi ex auctoritate Scripturae Sacrae* 8° *in lacuna supplevit* B^2 *lacuna* B^c*CD* 11 incircumcisi B^c, *expuncto* in *A* circumcisi *C; D, sed* in *superscripsit aliquis* 16 precipucio *AC* percipiicio (? percipi icio) B^c precipucio *(linea sublatum), sequitur locus rasus, tum* precisio igitur *etc. D, qui (cum C)* vel *omisit* 17 i. e. AB^c et *CD*

---

5 *v. 6* 8 *v. 4* 10 *v. 26* 11 *v. 16*
16 precipucio *(?) vox a librario deformata, fortasse precipicio, quod hic pro prolapsio sumitur* · 19 *v. 19*

proved from the history of the Jews

conceptum, quo concipitur, deum auferre primum membrum corporeum et transformare illud a saxeo corporali in carneum. correspondenter non debet intelligi, quod actus circumcisionis literalis vel passio vel prepucii corporalis ablati habicio debet esse perpetua, cum mulieres numquam circumcise sunt taliter, nec aliquis ante tempus Abrahe nec infans pro cursu circumcisionis carnalis ante octo dies, ut patet Gen. septimo decimo. ymmo extra Egiptum multi fideles tunc manserant incircumcisi, ut meminit scriptura Ex. quarto de filio Moysi, quem mater eius circumcidit cum petra acutissima in stabulo ob timorem percussionis ab angelo. et forte alius filius fuit incircumcisus sicut domus Loth, domus Iob et multi filii Israel in Egipto, et post transitum maris rubri quadraginta annis in deserto dicitur Jos. quinto, quod remanserant incircumcisi, et multi interim mortui sunt salvati, quia aliter deus non autorizaret omissionem circumcisionis. nec fuit de essencia circumcisionis culter lapideus, cum solum Ex. quarto et Jos. quinto memini istam formam, forte propter maiorem penam reis adultis infligendam, vel aliud misterium. et post diem iudicii in patria perpetuo deerit talis circumcisio, sicut perpetuo defuit in Iob et pluri populo salvato.

circumcisio itaque spiritualis perpetua est unicuique

---

3 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. adnotavit* multi salvandi eciam in le*(ge)* ve*(tere)* non sunt circumcisi corporaliter 5 C^1 *in marg. notavit* Amen: *pallida manus, quae eadem ac* B^1 *in codice Bodleiano esse videtur* 6 aliqui B^c aliquis *C, in correctura A* aliquid *D* 10 4° *om. D, addidit in marg.* D^1*, sed pallore decoloratum vix legi potest* 17 sunt *om. A, superscripsit* A^1 18 nec fuit A^2 *in marg.* non fuit *A in textu* 19 essencia *correxit D* culter A^2 *in marg.* cultus *superscripto* ter, *ut* culter *efficiatur A in textu* 25 A^1 *(?* A^2*; utrius correctoris haec glossa et sequentes fere decem sint, diiudicare nequeo) in marg. infer. cum sig. marg.:* Circumcisio spiritualis est necessaria cuilibet salvando

---

5 habicio = *actus habendi, habitus* 8 *v. 12* 10 *v. 25* 16 *v. 4—5* 20 *v. 25* *v. 2*

There is no salvation without circumcision of the heart

salvando de necessitate salutis, sicut cuiuslibet iudicialis vel ceremonialis significacio moralis est vel in effectu vel fructu saltem secundum speciem perpetua.

et sic potest perpetuum utrobique in scriptura intelligi proprie pro illo, quod caret fine. unde regula Lincolniensis est, quod, 'sicut in humanis scienciis predicata, que sunt forme specificantes subiecta, sepe attribuuntur subiectis non pro ipsis, sed pro suis signatis, sic in divina sciencia predicata attribuuntur rebus non pro se ipsis, sed pro rebus, quas ultra principalius signant'.

et patet, quomodo subiectum, quod est sabbatum,
fol.100d circumcisio vel ritus alius ad literam || temporalis, dum recipit in scriptura formam perpetuitatis, debet intelligi mistice ad sensum equivocum. et patet, quomodo dictum in Deut. debet intelligi: ille autem permanet in verbis legis, qui observat sentenciam legiferi. et sic est de omni, qui facit sensum legis pro loco et tempore, ut deus ipsum diffinit.

The jewish forms of cult perish

prefinivit autem deus, legalia legis esse temporalia terminanda. aliter enim non diceret per os Ysaie, quod odivit holocaustomata, victimas, sacrificia, neomenias, sabbata et solempnitates alias, cum, quidquid quis oderit, wlt finiri. nec potest fingi, scripturam solum intelligere, quod deus odivit solum pec-

---

1 salvanda *D* iudicialis vel *om. C, add. in marg. C², qui* cuiuslibet iudicialis vel cerimonialis *legit* cerimonialis vel iudicialis *D, sed lineolis superscr. transposita in* iudicialis vel cerimonialis 4 *A¹ (vel A², cf. pag. 146 25; iam hinc non testabor) in marg.:* perpetuum. quomodo capitur in scriptura 5 *A¹ in marg.:* nota 7 substancia (sbā) *D, sed D⁵ in marg. emendavit addito* subiecta 20 *A¹ in marg. super. cum sig. marg. addidit* deus odivit holocaustomata. victimas etc. in signum. quia cessare debent quoad actus corporales 22 holocausta *CD, vocem ex arbitrio uterque mutavit* 23 solempnitates *C; in loco raso suppletum A* festivitates *BᶜD*

---

6 *hanc 'regulam' Roberti conferre non potui eadem de causa, qua supra I pag. 38 usus sum* 16 *26 16; 30 10 sqq.; 33 9* 21 *Jes. 61 8; 1 11; 14; 66 3*

cata commissa in istis observanciis, volendo, illas esse perpetuas, sed rite celebratas, quia autores novi testamenti paris autoritatis cum autoribus antiqui docent, quod dicte figure debent cessare ad literam. et ostenditur racione multiplici.

ideo ex collacione plena scripturarum cum racionis concordia patet, quod talia figuralia debent cessare ad literam, sicut dicit Oseas.

The conception of time upheld by the prophets

nec moveat, quod diu post tempus Ysaie observata sunt meritorie dicta legalia, quia ille propheta precipue locutus est more prophete veritates propheticas, ut omnes preterite vel future sunt deo presentes. aliter enim non diceret: puer natus est nobis, et ita de aliis, que prophetavit de Cristo. sicut igitur deus eternaliter voluit, dicta legalia cessare pro suo tempore, sic eternaliter odivit observantes dicta legalia ultra tempus eterno consilio prefinitum, quia sic incurreret malediccionem ex prevaricacione sentencie legis, cum ultra tempus statutum non habet tale iudiciale legis vigorem. ideo ipsum tunc observans non servat legem, sed eius oppositum.

The ethical import of the Old Testament circumcision: a) a reminder of Adam's fall

sed pro cessacione circumcisionis notandum, quod circumcisio carnalis fuit amputacio extremitatis pellis virge virilis, quam doctores dicunt preceptam Hebreis ex causa multiplici. primo, ad faciendum eos religiose recolere de prevaricacione primi hominis, cuius penalis rebellio carnis ad spiritum primo monstrata est in mocione inordinata membrorum genitalium, ut innuitur

6 collacione *C, ceteri breviatura quadam pro* collacione *utuntur, quae illius aetatis non propria est:* collēē, collōē; *archetypi scriptionem non intellexisse videntur* 12 due *(lin. delet.)* deo *A* 16 legalia *om.* B^c 17 preteritum *AC* 22 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg.:* quare fuit precepta circumcisio in le*(ge)* ve*(tere)* D^5 *in marg.:* nota multiplicem causam circumcisionis 27 ad *C;* A^1 *in marg.* in B^cD, *expunctum A in textu* mocione B^cCD, A^1 *in marg.* occasione *expunctum A in textu*

8 *cf. Hos.* 2 11 *sqq.* 11 *cf. supra II pag.* 108—109 13 *cf. Jes.* 9 6

Gen. tercio. per ablacionem itaque pellis mobilis et ample laxate figuratum est eis, quod recolentes de patris prevaricacione debent in actu procreacionis se temperare, ne coeant superflue sive illicite, sed in legitimo matrimonio gracia prolis procreande.

b) a bond of communion between God and man

secunda causa fuit, deus voluit, signum esse inter ipsum et populum peculiarem, de quo voluit carnem assumere, propter quod signum et illa incarnacio notaretur et fidelis suus occisus in bello ab infidelibus distingweretur. unde illa porcio fuit quasi anulus, quo verum populum sui generis subarravit. ex quibus patet, quod superfluum foret, modo cristianum circumcidi, tum quia lapsa est Cristi incarnacio, quam figurat, tum eciam, quia ex judeis et gentibus tamquam ex circumcisione et prepucio factus est unus populus et una ecclesia per connectentem lapidem angularem. et hec racio, quare ritus judaici, per quos signaretur divisio Judeorum a gentibus, erant prohibiti, ut patet Gal. se-
fol. 101a cundo. unde | credo, quod variacio omnium rituum in cristianismo, per quos datur scandalum unionis fidelium, racionabiliter est tollenda.

c) an obligation to live morally

tercia causa est, ut pateat obediencia sponso ecclesie in membro tam penaliter absciso et tante moralitatis prenostico. constat quidem, quod nervi tactus in virga tam sensibiliter sunt perplexi, quod necesse est, ut dolor sensibilis causetur in solucione tante continuitatis. unde Gen. tricesimo quarto legitur, quod S y m e o n e t L e v i i r r u e r u n t i n E m o r S i c h e m e t p o p u l u m e o r u m c i r c u m c i s o s e t h o c d i e t e r c i o, q u a n d o e s t g r a v i s s i m u s d o l o r w l n e r u m. signat autem mistice membrum genitale potenciam operativam, cum qua sponsa Cristi gigneret cum sponso filios ecclesie.

---

2 amplius B^c figuratum est *C, in marg.* A^1 signatur B^cD, *expunctum in textu A* 3 procreacionis *corr. A* 19 A^1 *in marg. super. adnotavit* causa circumcisionis carnalis. *supra hoc ad dexteram:* et contra luxuriam

---

1 *v. 7; 10; 12* 11 subarravit *a sub et arrha sumitur pro pignore obligare* 18 *v. 12 sqq.* 24 prenosticus *adi. a praenosco = praesciens* 27 *v. 25*

que potencia habet prepucium, quia laxam et largam potenciam, qua potest peccare. cuius potencie actus prepucialis, nisi fuerit precisus, fornicatur anima cum diabolo. omne enim peccatum ecclesie includitur in adulterio spirituali, ut patet Jer., et hinc scripture signanter precipiunt, potencias animi circumcidi. nam mediante eadem potencia, qua cristianus potest peccare, potest eciam mereri, sicut mediante eodem membro, quo potest fornicari, potest meritorie procreare. ideo, ne potencia, qua homo potest peccare, sit potencia ad peccandum, necesse est, auferre cordis prepucium. nam quod quis potest peccare, est pure a deo, sed quod sit potencia ad peccandum, est superfluitas humana, quam deordinacionem oportet auferre tamquam prepucium.

d) a bar against unchastity

duas autem alias causas circumcisionis assignant catholici, prima ad refrenandum Hebreos pronos ad libidinem, ne fornicantes conformiter ad gentes ex illo peccato punitas conformiter puniantur. ex illo namque peccato paulo ante precessit diluvium, ex illo peccato propinquius eciam processit subversio Sodome et Gomorre, ut patet Gen. sexto et duodevicesimo capitulis. unde non obstante illa premunicione tam pie tradita fornicati sunt filii Israel cum Moabitidis ad confusionem non modicam gentis sue, ut patet Num. vicesimo quinto. ymmo tribus Beniamyn pene ad sui destruccionem cognovit uxorem levite, ut patet Judic. undevicesimo et infra. quando igitur adfuit tempus, in quo invaluit hoc peccatum, et quando viguit fides in Abraham, de quo Cristus carnem assumeret, data fuit circumcisio

---

5 spiritali $B^c D$ *inter* Jerem. *et* et *lacunam exhibent CD* 10 D^2 *in marg. glossavit* prepucia cordis debent circumcidi 15 assignant circumcisionis *A, sed lineolis superscr. verba transposita sunt* 19 et *(expunctum)* peccato *A* autem peccato B^c eciam peccato *D*

---

3 prepucialis *adi. a praepucium* 5 *cf. Jer.* *13*₂₀₋₂₇ 21 *v. 2* *v. 70; cf. ibid. 13*₁₃*; 19*₅ *sqq.* 24 *v. 1—2* 26 *v. 22 sqq.; cf. v. 14* 27 *20; 35 sqq.*

peculiari dei populo ad medelam, quia ut declinet a malo et faciat bonum.

e) and against priapism

secunda causa ponitur ad destruendum ydolatriam futuram de Priapo, quem referunt habuisse virgam grandem, erectam continue priapismo. unde infideles femine coluerunt eum ut deum ortorum et in nomine suo coluerunt ydola, varia sacrificia ymolantes, ut patet primo Reg. quinto decimo et secundo Paralip. quinto decimo, ubi dicitur, quod Maacha, mater Ase regis, deposita est ex imperio eo, quod fecisset in luto simulacrum Priapi. mulieres autem prone erant ad hanc ydolatriam, ut innuitur Jer. septimo et quadragesimo quarto de ymolacione regine celi, que luna dicitur, que est autrix humidorum, sicut noverant naturales.

Circumcision: its deeper meaning

unde, ut fideles detestarentur turpitudinem, que post lapsum patuit in hoc membro, acceperunt Judei circumcisionis signaculum. et sic valuit eis circumcisio ad hec quinque, scilicet ut sit signum distinccius signans fidem crescentem, || quam significarunt signa ipsam precedencia. (fol. 101b)

secundo, ut sit sacramentum signans complecius delecionem originalis peccati, quam prius signaverat nuda fides.

tercio significat moraliter observanciam castitatis.

quarto allegorice signat purgacionem futuram per effusionem sangwinis mundissimi in circumcisione domini nostri Jesu Cristi.

et quinto anagogice significat deposicionem corrupcionis carnis et sangwinis in resurreccione.

---

4 A^1 *in marg.:* nota de Priapo 11 autem *om.* B^c 16 hebrei B^cC 17 B^4 *in marg. addidit:* hic notatur, quod circumcisio valuit ad hec quinque, scilicet ut sit signum A^1 *in marg. inferiore cum sig. marg.:* Circumcisio, ad que valuit Judeis 19 A^1 *in marg. super.:* cause cessacionis legalium 28 corruptibilitatis B^cCD

---

4 Priapus *nomen deitatis cuiusdam valde obscoenae et hortorum praesidis* 5 priapismus *est morbus virgae virilis, cum Veneris appetitu in longitudinem et in circulum intumescit* 8 *v. 13* *II. Chron. 15 16* 10 lutum = *argilla, creta, qua figuli utuntur* 12 *v. 18* *v. 22; 26; 17*

The literal circumcision comes to perfection in the circumcision of the heart

et patet, quod nos non debemus hodie carnaliter, sed spiritualiter circumcidi. namque ipsa circumcisio primo omnium significat allegorice fidem Cristi. cum igitur illa nobis preteriit, cur debemus infideliter, serviliter et penaliter circumcidi? unde Gal. quinto: si circumcidimini, Cristus vobis nichil proderit, quia, ut arguit, per idem cristiani obligarentur ad omnes ceremonias veteris testamenti. causa autem precipua huius cessacionis videtur fidei adventus Cristi et complete redempcionis facte per ipsum, interna roboracio viatorum succincte currencium viam ad celum, expedita preparacio et variacionis cristiane excellenter supra ritum judaicum insinuacio. nam facilius, expressius et fundabilius est, aquam baptizmatis significare graciam domini Jesu Cristi, quam sangwinem circumcisionis, quia a Cristo mortuo et redempcioni humani generis consumato fluxerunt sangwis et aqua, ut patet Joh. undevicesimo et Ephes. quinto, sic, quod aqua significet sanati per sangwinem ultimam locionem. unde aqua significat sapienciam et graciam creberime in scriptura. sangwis autem circumcisionis Cristi effusus in sua infancia non fuit nisi arre redempcionis, quibus aqua post sangwinem passionis multiplicem dedit ultimum complementum.

Its temporal meaning

nec ex istis sequitur circumcisionis dampnacio, sed efficacie approbacio, cum fuit particularis medicina tamquam flebotomia pro persona ecclesie sananda, baptizmus autem pro ipsa secundum plurimum complete sanata mundanda.

---

9 cessacionis *usque ad* complete *om. C, add. in marg. C*[2] 21 *A*[1] *in marg. notavit* Cristi circumcisio infancia *lineae in marg. adscripsit D*[1] 24 *B*[4] *in marg. notavit* hic notatur, quod circumcisio erat tamquam particularis medicina, tamquam fleobotimacio (!) pro persona ecclesie sananda. baptismus etc. patet, quod sacramenta antique legis antecedentis fecerunt graciam in predestinatis, cum per eorum accepcionem deus habuit patres gratos ad beatitudinem pro suo tempore

---

5 *v. 2* 17 *v. 34* 18 *v. 26* 22 arra *proprie id, quod dari solet ad confirmationem contractus, nuptiale pignus* 26 flebotomia φλεβοτομία, *proprie venae sectio, transl. licentia*

et patet solucio difficultatis antique, utrum sacramenta veteris legis dederunt graciam. nam certum est, quod antecedenter fecerunt graciam in predestinatis, cum per eorum accepcionem deus habuit patres gratos ad beatitudinem pro suo tempore, non quod sacramentum tale agat graciam vel inmediate faciat, sicut caliditas caliditatem, sed facit occasionaliter ex gracia dei, ut ipse rite circumcisis det graciam, sicut domino promittente ex pura gracia, quod cuicunque illariter facienti pure debitum dabit premium, tunc illare servicium Petri facit eum occasionaliter premiari. diversitas autem est, cum sacramenta legis veteris innuerunt premium de longinquo. sacramenta autem nostra sunt efficaciora, cum sint signa finalis premii plus propinque, cum oportuit, omnes patres veteris testamenti expectare completam suam sanacionem ex merito Jesu Cristi, sic, quod impossibile fuit, aliquem peccantem sanari spiritualiter nisi in fide, spe et amore huius ultime medicine. ipsa enim sola meretur generalem apercionem ianue, et alie merentur particulares aperciones ianue, mediante complecione
fol. 101c illius. unde, licet patriarche meruerunt, || quod ianua aperiatur eis pro suo tempore, oportuit tamen, eos expectare futuram per necessariam medicinam, in qua completa oportuit, eos ante introitum beatitudinis spiritualiter

The forms of the jewish cult foreshadow the 'future goods'

Without faith in Christ's merit no man is saved

1 *A*[1] *in marg. inf. cum signo marg.:* utrum sacramenta legis veteris dederunt graciam 8 circumcisus habet *C* circumcisus debet *B*[c]*D* 9 quod *AB*[c] ut *CD* 11 *A*[1] *in marg. infer. cum sig. marg.:* Sacramentorum nove legis virtus *B*[4] *in marg. iteravit* diversitas autem est, cum sacramenta veteris legis meruerunt premium de longinquo. sacramenta autem nove legis sunt efficaciora, cum sint signa finalis premii diversita ans est *C in textu, sanavit C*[1] *in marg.* 12 meruerunt *B*[c]*DC* 13 nostri *(expunctum et linea sublatum)* nostra *A* 21 *A*[2] *in supremo folio 101*[c] . . . pcra (? pulchra) de sequela Cristi. *quae antecedebant. abscissa; paulo infra A*[1] *notavit* arguitur, quia Cristus est circumcisus, ergo et nos, qui tenemur ipsum sequi

9 illariter *pro hilariter servatio, circumcisio carnalis, esus sanguinis prohibitio* 12 sacramenta legis veteris *scil. sabbathi* 20 apercio *actus aperiendi*

baptizari. illa autem est nobis preterita et sic filiis regni pro tempore legis gracie effectuosius preparata.

Does the imitation of Christ require the Old Testament circumcision?

secundo principaliter arguitur per hoc, quod debemus sequi Cristum in omnibus. cum igitur ipse circumcisus est octavo die, Luc. secundo, et baptizatus est quasi anno tricesimo, Luc. tercio, videtur, quod omnes cristiani debent observare circumcisionem carnalem. si enim sufficeret, observare circumcisionem moralem vel spiritualem, tunc non oportuit, Abraham vel aliquem Judeum, ymmo nec Cristum carnaliter circumcidi, et per consequens nec observari ritum aliquem, nec facere aliquem actum extrinsecum, cum religio per se consistit in animo, quod nedum dampnaret legem veterem, sed impugnaret ritus ecclesie hodierne.

Religion is the life of the soul

hic dicitur, quod verum assumitur.

unde alias exposui tres conclusiones in ista materia.

---

2 effectuosius *corr. in fine* B^cD effectualius *C* 3 A^2 *in marg.:* Contra dicta 6 A^2 *in marg.:* arguitur sequela Cristi 8 carnalem *(expunctum)* moralem *A* 9 non AB^cC enim *D* 11 observare B^cC 15 A^2 *(vel* A^1*) in marg. notavit* nota tres conclusiones, prima 26 illa B^cC

---

5 *v. 21* 6 *v. 21* 12 *cf. quae similem in modum de verae relig. notione disputat De Civ. Dom. III cap. II pag. 21 fol. 8*[d]*: cum in illorum (mandatorum dei) observancia stat tota religionis perfeccio; et paulo infra: nec in vestimentorum varietate nec in corporali observancia nec in voto ad ista stat habitus religionis, cum sit subiective in anima, sed quoad cultum anime sqq.* 16 *quem locum librorum eorum, quos ante hunc tractatum scripsit, JW hic respiciat, parum liquet; fortasse ea in mente habet, quae De Civ. Dom. III cap. II pag. 13 de religione Christi et traditionibus humanis disputat; cf. ibid. cap. IV fol. 20*[b]*: oportet, omnem ovem salvandam primum pastorem sequi; et paulo infra fol. 20*[c]*: potest demonstrari ex hoc, quod vita Christi est exemplar et fundamentum, sine quo fundante et exemplante non potest esse christiani conversacio virtuosa sqq.; cf. etiam Polem. Works, ubi frequenter de sequela Christi disputat, pag. 346; 349 (De Oratione et Eccl. Purg.); pag. 608 (Cruciata); pag. 171 (De Tripl. Vinculo Am.); pag. 672; 674 (De Christo et Suo Adv. Antichr.); pag. 299*

prima, necesse est, omnem cristianum salvandum sequi Cristum in omni eius vita laudabili, et de quanto propinquius sive similius, de tanto perfeccius. nam Joh. tercio decimo dicit Cristus: exemplum dedi vobis, ut, quemadmodum ego feci vobis, et vos faciatis. nec potest fingi, quod unico cristiano vel in uno genere operum fuit exemplar, quin per idem cuilibet et in omni. aliter enim non foret universale et completum principium sui generis, quod esset nimis blasfemum, cum sol spiritualis sit complecior ad vivificandum et illuminandum universitatem, sibi spiritualiter subiectam, quam sol corporalis ad illustrandum suam regionem. sed sol corporalis sufficit in omnia dicta opera quoad universitatem suam corpoream, igitur multo magis sol iusticie quoad suam. unde signanter dicitur Joh. octavo: ego sum lux mundi, et subiungitur: qui sequitur me, non ambulat in tenebris, cum Joh. primo dicitur de illa luce vera, quod illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundum.

All men are held to follow Christ's example,

secundo confirmatur per illud prima Joh. secundo, ubi spiritus sanctus sic loquitur in Johanne: qui dicit, se in Cristo manere, debet, sicut Cristus ambulavit, et ipse ambulare. ubi patet, si volumus beatitudinis Cristi esse participes, oportet, nos vivere sibi conformiter. et ideo precipit tam sepe in ewangelio suis apostolis, sequi ipsum, et apostolus prima Cor. undecimo precipit suis discipulis: imitatores mei estote sicut ego Cristi, per hoc innuens, quod subditus debet precise de tanto sequi pastorem suum, de quanto ipse

as He leads to salvation

4 vobis *om. A, add. in marg.* A^1 9 nim B^c, *quae sequebantur, erasa* 17 1° B^cC quinto *D; A, sed* A^1 *in marg. emendavit* 1° 20 A^2 *in marg.:* confirmatur 26 s *(expunctum)* apostolis *A*

(Purgatorium Sectae Christi); pag. 367 (De Diabolo et Membris eius) 4 *v. 15* 15 *v. 12* 17 *v. 9* 20 *v. 6* 6 *v. 1*

sequitur Cristum Jesum. nam aliter deviaret per viam diaboli. et hec racio, quare oportet, prelatos esse clericos et propinquius ac striccius quam laicos sequi Cristum.

tercio confirmatur ex illo prima Pet. secundo: Cristus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. si igitur Cristus venit redimere genus humanum et docere ipsum tamquam magister optimus tam opere quam sermone, per quam viam pergeret ad celum, quis dubitat, quin frustrans finem et postponens doctrinam tanti doctoris incidit in contemptum? si igitur ipse docuit nos artem expugnandi hostes ecclesie, || quis nisi proditor suus (fol. 101^d) plus attenderet ad ritum seculi vel alium modum adventicium et introductum, quam ad doctrinam suam tam salutiferam, tam facilem diligentibus et iocundam?

The more like Christ, the more virtuous are the faithful

secunda autem pars ex hoc evidet, quod, de quanto vita cristiani est Cristo propinquior, de tanto est virtuosior.

et patet corellarie, quod declinacio a religione Cristiana ex hoc oritur, quod nimis attenditur ad multos magistros, Cristo contrarios, doctrina ac sequela magistri et ducis optimi pretermissa. quando enim excomunicamus, contendimus vel actus vocatos ecclesiasticos facimus, plus attendimus ad tradiciones noverce, proditorie introductas, quam ad facta et ewangelium Jesu Cristi, in tantum, quod multando et puniendo subditos obliviscimur illud Joh. quinto decimo tamquam hereticum: sine me nichil potestis facere.

---

3 laicos *om.* B^c, *lineae adscripsit* B^3 *et in margine* B^1 4 A^2 *in marg.:* confirmatur I *inter lineas add. A, omiserunt* B^cC 12 A^2 *in supremo folio* (101^d) *notavit* de sequela Cristi C^1 *in marg.:* nota esse *(punctis subscriptis sublatum)* nisi *D* 13 D^5 *in marg.:* nota 14 tam *om.* B^c 26 obliviscimur *corr. D* obliviscuntur *C*

---

4 *v. 21* 27 *v. 5*

secunda conclusio: quidquid Cristus operatus est divinitus sive humanitus, est exemplar cuilibet cristiano ad sensum catholicum, quomodo debeat sequi ipsum. omnia enim opera Cristi sonant in fidem et caritatem, sed in istis oportet, nos sequi ducem nostrum, igitur et cetera.

The imitation of Christ in the literal and the spiritual sense

et hec racio, quare oportet, omnem cristianum et specialiter sacerdotem esse theologum ad eliciendum debite tales sensus. aliqua enim opera Cristi debemus servare ad literam et aliqua ad sensum allegoricum vel moralem, cum ipse congregavit in congerie suorum operum unione subtili principia omnium virtutum ecclesie, ut dixi octavo decimo cap. libri quinti. et hinc dicit beatus Augustinus in De Vera Religione vicesimo sexto cap.: 'non', inquid, 'ullum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea, que Cristus contempsit, aut fugiuntur, que ille sustinuit. tota itaque vita eius in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina nobis morum fuit'. et beatus Gregorius Omelia octava dicit, quod 'omnis Cristi accio est nostra instruccio'. et sic loquitur: 'redemptor noster omne, quod per mortale corpus hic gesserit, nobis in exemplo prebuit, ut pro nostrarum virium modulo eius vestigia sequentes inoffenso pede presentis vite carpamus viam. ipse enim supponitur esse coraula absolute necessarie presuppositus ad instruendum totum ordinem cristianum. ideo necesse est, quemcunque posteriorem istius ordinis

---

1 A^1D^5 *in marg.:* secunda conclusio 4 omnia *corr. A* 7 hec racio B^c, *sed* B^2 *superscripsit* est 12 omnium virtutum *om.* B^c, *lineae adscr.* B^2 13 D^5 *in marg.:* nota Augustinum 14 XXVI° *scripsi cum Maurinis* 29° *libri cuncti* 16 contempsit *corr. ex* contempserit *D* 17 B^2 *in marg.:* nota 20 octava B^2 *postmodum in lacuna addidit* *lacuna ACD* 21 *inter* et *et* sic *libri omnes lacunam exhibent* 22 gessit B^cCD 23 per *D* 25 necessario B^cD

---

13 *cf. De Civ. Dom. III (librum quintum Summae) cap. XVIII pag. 357* 15 *cf. Opp. tom. I 963* 19 *cf. supra I pag. 89* 23 modulus *dim. a modus = mensura, qua homines res metiuntur* 25 coraula = *iocularius*

attendere ad pedes precedencium et necessario ad dominum Jesum Cristum, ut sit armonia tam in extensione quam in successione sancte matris ecclesie.

Christ's life, a shining light on a hill, is a pattern and a lesson for the christians

et hec racio, quare vita Cristi tamquam comunissima et toti ecclesie notissima supra verticem moncium posita est, in scolis, in sermonibus atque ecclesiis omni generi hominum detegenda, cum sit ignis congregans fideles ad expugnandum hostes ingressos terram ecclesie, ignis, dico, instruens, illuminans et accendens. unde beatus Dionisius cap. tercio De Ecclesiastica Ierarchia: 'oportet', inquid, 'nos, si eam, que ad ipsam || est, appetimus (fol. 102a) comunionem ad divinissimam ipsius secundum carnem vitam respicere et ea, que ad ipsam assimilacione sacre impeccabilitatis in diformem et inmaculatum habitum recurrere'. super quo Lincolniensis: 'oportet enim, nos, si ad Cristum appetimus, comunionem, hoc est, cum ipso et membris eius, per fidem et caritatem et harum operaciones unionem respicere seu intendere ad divinissimam eius unionem secundum carnem, i. e., secundum hominem, hoc est, ad eius divinissimam conversacionem, in qua cum hominibus conversatus est, et, per eam assimilacionem in sacra impeccabilitate ad vitam Jesu, ad diformem et inmaculatum habitum recurrere'. et non

8 ecclesie *corr. A* 11 A^{2} *in marg. inf. folii 101^d notavit* tota vita Cristi est nobis exemplar et doctrina 12 ipsius *corr. A* secundum *in margine adscripsit A vel* A^{1} 17 harum *corr. ex* horum *A* 20 ad *om. A, superscripsit* A^{1} *vel prima manus* 22 impeccabilitate que ad *codd. cuncti; locus foede corruptus; inquinationem, ni fallor, scribae archetypi debemus, qui verba memoriter et inaccurate ex libro Dionysii pronunciavit* 23 diformem $B^{c}D$ dinformem *A* (diforme̅) indeformem *C*

11 *cf. Joann. Scoti Opp. ed Migne Ser. II 122, versio Opp. S. Dionysii: De Eccl. Hier. cap. III pag. 1088 B, ubi locus laudatus sic exstat: oportet enim, nos, si ad eum desideramus communionem, in divinissimam sui secundum carnem vitam respicere et ad eam similitudinem, sacra peccato carentia deiformem et immaculatum habitum recurrere* 15 *Robertus Linc. episc. librum De Angelica Hierarchia ut videtur (cf. supra I pag. 38) scripsit, sed publici iuris nondum factum conferre non potui*

dubium, quin tota hec vita concorditer est speculum cuilibet membro suo. et iterum, cum, q u e c u n q u e s c r i p t a s u n t, a d n o s t r a m d o c t r i n a m s c r i p t a s u n t, manifestum est, quod omnia opera divinitatis Cristi secundum quandam excellenciam ad sensum misticum instruunt cristianos, quomodo debent in ipsum tendere.

The government of the church ought to be held by theologians

ex istis patet corellarie, quod necesse est, sanctam matrem ecclesiam per theologos regulari. oportet enim, quod reguletur secundum vitam Cristi et scripturam sacram. sed hoc, propter evitandas hereses, necesse est theologum explanare. posset enim credi, si Cristus fuit carnaliter circumcisus ad approbandum circumcisionem sibi preteritam et futuram, cum fuit tocius legis principium et finis, quod necesse est, nos carnaliter circumcidi, si patres priores ceperunt hanc medicinam a medico, per idem et nos, cum bonum maius sit melius. sed, ut dictum est, cum debemus ubique sequi Cristum, patet, quod non possumus in aliquo facere sibi equaliter, sed conformiter ac proporcionaliter, ut dictum est proximo capitulo de connexione duarum legum, quod est sibi capitaliter reservatum.

Christians are as little obliged to be circumcised, as the fathers of the Old Testament were obliged to be baptised

unde, sicut patres legis veteris non obligabantur ad baptizmum nostrum, sic nec nos ad circumcisionem eorum, cum nos debemus levius et in figura propinquius trahi ad terminum, cum motus naturalis debet velocitari et facilitari in fine. et hec racio beati Petri Act. quinto decimo et apostoli Gal. quinto, quod debemus servare libertatem nostre semite et non ceremoniis veteribus

---

6 in *omiserunt D; A, sed superscripsit A*[1] *vel prima manus* intendere *B*[c] 7 *A*[2] *in margine superiore addidit cum sig. marginali:* necesse est. ecclesiam sanctam per theologos regulari 18 *A*[1] *in marg.:* nota *A*[2] *in marg. inf. cum sig. marg.:* ad circumcisionem. quare nos non obligamur 20 hec racio *B*[c], *sed adscripsit B*[2] est *in margine* 28 sermonibus *D*

---

17 *cf. supra pag. 755* 19 *cf. supra cap. XXVIII pag. 116 sqq.* 25 velocitari = *accelerare, maturare*

pregravari. idem ergo esset, nos carnaliter circumcidi et innuere, Cristum adhuc non consumasse legalia legis veteris, quod est contra scripturam, Joh. nono decimo, qua dicitur: consumatum est. taliter itaque arguentes falluntur ex fallacia consequentis: ecclesia debet circumcidi ad literam, nos sumus ecclesia, igitur et nos hoc debemus. nos debemus servare circumcisionem, quia spiritualem, carnalis circumcisio est aliqua circumcisio, ergo debemus servare illam. medicus precipit accipere istius generis medicinam, hec medicina, dissona michi in specie et quantitate, est istius generis medicina, igitur debeo istam accipere.

oportet igitur, ecclesiam instrui in regulis scripture per theologos, tollentes fallacias sophistarum, ut in primo argumento: si sufficit, observare circumcisionem spiritualem, igitur non || oportuit, Abraham vel Cristum carnaliter circumcidi. (fol. 102b) diversis enim pacientibus complexionatis et medentibus competunt dispares medicine, quarum particulares applicaciones oportet theologum per scripturas discutere.

Worldliness is equally fatal for the priest and the believer

tercia conclusio, quam diffuse sepe exposui, hec est: pro omni statu ecclesie, sed precipue tempore legis gracie, necesse est, sacerdotes mundum relinquere et ad statum innocencie inclinare.

patet ex hoc, quod mundi adhesio maxime et per se distrahit a beatitudine. neque enim est beatitudini compossibilis neque media vel via ad beatitudinem acquirendam. voco autem adhesionem ad seculum solici-

---

8 vel *(expunctum)* circumcisio *A* est aliqua circumcisio *om.* B^c, *sed in marg.* B^2 *add.* est, *omissis* aliqua circumcisio 11 et *A, sed idem compendium commune super* e *perperam scripsit* 13 reg *(linea sublatum)* ecclesiam *A* 21 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* nota de paupertate cleri et contra fucos *idem sine sig. marg. in marg.:* tercia conclusio

---

3 *v. 30* 21 *conclusio haec inter omnes, quas in libris suis defendit, fere notissima est; hac de causa locos, ubi de illa est disputatio, afferre meum non esse videtur*

tudinem preternecessariam circa temporalia pro acquirenda beatitudine vel captandis mediis ad eandem.

Reasons, why temporal riches may be held by the clergy

in ista autem sentencia sunt quotlibet fuci sophistici, ut unus dicit, quod necesse est, prelatos ecclesie propter honorem status habere copiam terrenorum. alius dicit, quod oportet, eum habere copiose divicias propter inimicos ecclesie destruendos. et tercius, quod oportet, ewangelizantes pasci paracius, laucius et copiosius propter officium ecclesie peragendum.

et quando allegatur, quod conversacio Cristi destruit omnia ista quantum ad conversacionem clerici secularem, negatur, quod Cristus fuit pauperrimus, cum sit absolute necessario summe dives.

secundo dicitur, quod status vivendi proprietarie in mundi prosperitate est perfeccior atque securior quam vita expropriatetaria in ewangelica paupertate.

tercio dicitur, quod status pauper fuit in tempore Cristi perfeccior, sed modo est propter variacionem temporis e converso.

licet autem omnes hos fucos sepe destruxeram, tamen breviter dicam contra quodlibet unum verbum.

nam contra primum dicit Augustinus super illo Ps. sexagesimi noni: infixus sum in limo profundi, et non est substancia, quomodo Cristus loquitur de incarnacione sua, qua humanitus pauper infixus est, cum non habet modo mundano substanciam, hoc est divicias, igitur, inquid, 'paupertatem suam volens nobis dominus comendare fortasse dixit: non est substancia', et se-

---

7 destruedos *compendio omisso* B^c 13 si *(linea transv. sublatum)* dives *A* 17 paupertatis *in fine corr.* B^c pauper *CD* fuit *erasum* B^c, *in marg. addidit* B^a 19 e 9° B^cCD 23 68 *codd.*

---

3 *et* 20 fucus *cf. supra pag.* 70_2 20 sepe: *cf. Opus Evang. I II cap. V pag. 14 sqq.; cf. etiam Of Prelatis (in Unpr. Engl. Works) cap. III pag. 60 sqq.; Trial. cap. XV pag. 297 sqq.; Dialogi cap. XXXVI pag. 84 sqq.; De Eccl. cap. IX pag. 188—189* 23 *v. 3* *cf. Aug. Opp. tom. V 918*

quitur diffinicio Augustini sine formidine: 'ad summam enim paupertatem pervenit, quando forma servi se induit.'

et quoad secundum dicit Augustinus De Ecclesiasticis Dogmatibus cap. tricesimo octavo: 'bonum est, facultates cum dispensacione erogare pauperibus, sed melius est, pro intencione sequendi dominum semel donare et absoluta solicitudine egere cum Cristo'.

et quoad tercium dicit Augustinus super illo Ps. sexagesimo nono: ego sum pauper et dolens: 'corpus Cristi in hac terra pauper est et dolens, sed sunt divites cristiani. prorsus si cristiani sunt, pauperes sunt'.

videamus igitur, si oportet, nos esse hodie cristianos, et sequens est, quod oportet, nos nunc esse pauperes, et eo necessarius, quo avaricia plus hodie in ecclesia invalescit. aliter enim cessaret ecclesia orare, ut sufficeret, prospera mundi despicere. quamvis enim sufficiat cristiano paupertas spiritus, tamen clerum oportet proprietatem temporalium non sophistice abdicare. unde ‖ Augustinus fol. 102c
super Ps. nonagesimum primum exponens illud: cadent a latere tuo mille et decem millia a dextris tuis, notat primo, quomodo 'apostoli relinquentes omnia sequentesque Cristum in moribus sedebunt a latere suo super universitatem sedum, iudicantes universitatem fidelium secularium, statutorum a dextris iudicis, propter corporales elemosinas salvandorum'.

A true christian must disdain riches, as the Apostles did

secundo notat, quod omnes ubique terrarum in

---

2 enim *omisit* B^c 3 D^5 *in marg.:* nota Augustinum 4 37° *codd.* 5 est *om.* *A, superscr.* A^1 6 absoluta *corr.* *A* absolutam *C* absolutum B^c 9 68 *codd.* 19 so^{ce} *D in textu, sed* D^3 *in marg. breviaturam ambiguam* (? sompniate) *solvit, addens* sofistice A^2 *in marg. super. adnotavit* propter avariciam tradiderunt sacerdotes Cristum ad mortem 20 90^{m} *codd.* 22 *inter* relinquentes *et* omnia *locus rasus D* 26 salvand B^c, *in margine adscripsit prima manus* orum

---

3 *cf. Opp. tom. XVII 2423* 8 *cf. ibid. V 941* 9 *v. 30* 19 *cf. Opp. tom. VI 217 (Psal. XC Sermo I)* 20 *Ps. 91 3*

quocunque tempore vie sic perfecte mundana linquentes iudicabunt in die iudicii sic cum Cristo, *cum* Matth. undevicesimo scribitur: si vis perfectus esse, vade et vende omnia, que habes etc. 'quid est', inquid, 'si vis perfectus esse? vis mecum iudicare et non iudicari'? ut promittitur Matth. undevicesimo. et sic principes ecclesie sic perfecti, a quocunque duodecim ventorum spiritus moti fuerint, sedebunt cum apostolis taliter iudicantes. sic enim dicit Paulus, qui non fuit de illis duodecim, sicut fuit Scarioth, prima Cor. sexto, quod angelos iudicabunt.

et tercio elicitur iste sensus, quod a latere Cristi cadet magna universitas, signata per mille, qui hunc statum perfeccionis ecclesie pretendebant. sed plures pauperes ut decem millia cadent a statu imperfecto activorum, quos deus, ut dicitur Matth. vicesimo quinto, a dextris collocabit. et omnes isti sunt a meridiano demonio superati, sed illud non appropinquabit Cristo et ecclesie eius, que sunt Cristus.

and must combat the subterfuges of the rich clerics

ex istis videtur corellarie, quod principale opus sacerdotis foret, detegere versucias istius demonii tam opere quam sermone. nam secundum seriem scripture ipsum demonium superabit multos sub figura ypocrisis et avaricie. unde, sicut apostoli tempore primitive ecclesie laborarunt ad destruendum judaizantes quoad ritus legales, sic necesse est, hodie doctores catholicos laborare opere et sermone ad destruendum clericos secularizantes.

---

1 sint *corr. ex* sic *D* 2 '*cum*' *addidi* 3 scribitur *om.* B^c 5 mecum *et* et *corr. A* 6 *post* Matth. *lacunam exhibent* AB^cD *om. C* undevicesimo *supplevi* 12 iste *om.* B^c 13 signa *A, sed* ta *superscr.* A^1 D^5 *in marg. addidit* nota 15 pauperes *omiserunt* B^cCD 18 demonio *om. D* diabolo D^2 *in marg.* superadditi *(expunctum)* superati *A* 25 corolarie B^c 26 doctores *corr. A* autores *D* autores *(expunctum) C, superscripsit* C^2 doctores

---

2 *v. 21* 4 *cf. Aug. Opp. tom. VI 217* 6 *v. 28* 10 *v. 2* 13 *et* 15 *respicit ad Ps. 91 3* 16 *v. 33 sqq.* 17 *de termino* demonio meridiano *cf. quae supra adnotavi pag. 91 5* 24 *cf. Act. 15 5 sqq.*

si a sacerdote principali usque ad infimum omnes student fastui et avaricie, perdentes nomen officii et ordinis, in effectu oportet prosequi sub optentu martirii. nam sicut pontifices, scribe et pharizei tempore Cristi persecuti sunt eum, quia arguebat vicia eorum, sic hodie persequntur servos Cristi istius officii.

Christ had to die because he condemned clerical avarice

assumptum patet ex processu ewangelii et ex confessione Jude, fratris Stephani, qui ostendit Helene crucem Cristi. ipse enim recepit responsum a patre suo Symeone, quod, quia Cristus arguebat seniores et pontifices, condempnarunt eum in crucem. et ewangelium Joh. undecimo dicit, quod expedit Cristum mori, n e f o r t e v e n i a n t R o m a n i e t t o l l a n t l o c u m e o r u m e t g e n t e m. et cum sacerdotes tunc rexerunt populum judaicum, patet, quod ipsi timuerunt ablacionem suorum temporalium per manus secularium dominorum. pontifices quidem hoc consulerunt et complecionem operis procurarunt, ut patet Matth. vicesimo sexto, Marc. quarto decimo, Luc. vicesimo secundo et Joh. octavo decimo. arguebat enim acute istud triplex membrum diaboli, ut patet Matth. quinto decimo et vicesimo tercio. et revera argue ypocritam et illusorem matris ecclesie taliter induratum ex dignitateque sui officii presumentem, et contempnet, quia, ut dicit scriptura Prov. tercio decimo: q u i i l l u s o r e s t, n o n a u d i t, c u m a r g u i t u r. et hinc dicit | beatus Gregorius De Cura Pastorali secundo: 'nemo fol.102d

1 si *corr. A* 2 fastui *corr. A* et *om. A, superscripsit* A^{1} avaricie *corr. A* 9 symione B^{c} simeone *CD* 11 18° *codd.* 14 C^{1} *in marg.:* Nota 17 consulerunt *cuncti libri, sed* C^{2} *litterae* e *superscripsit* u. *ut* consuluerunt *legi maluisse videatur* 20 *inter* enim *et* acute *locum rasum A exhibet* 24 C^{1} *in marg.:* Nota 26 A^{2} *in marg. super. notavit* Sacerdotes sicut et apostoli non sunt missi in mundum ad gaudia in de B^{c}

8 *de* Helena, *matre Constantini imperatoris, quae Hierosolymis crucem salvatoris fertur invenisse, cf. Cyrillus ad Const. ed. Touthé pag. 352; Wetzer und Welte, K. L. V 1738* 11 *v. 48* 18 *v. 2* *v. 1 et 15 1* 19 *v. 66* *v. 28* 21 *v. 3 sqq.* *v. 2 sqq.* 24 *v. 24* 26 *cf. Opp. Ser. I 77 pag. 16*

quippe in ecclesia amplius nocet, quam qui perverse agens habet nomen vel ordinem sanctitatis. delinquentem namque hunc redarguere nullus audet, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quia peccator pro reverencia ordinis honoratur'. ideo dixi superius cap. sexto decimo, quod fallacia equivocacionis et fallacia accidentis sunt precipue cautele diaboli, quibus simplices illuduntur et animi ypocritarum ad luciferinam extollenciam protrahuntur.

We priests are bound to follow Christ more faithfully than the laity

ideo oportet, nos clericos uti artificialius cautelis Cristi quam laicos. oportet enim, nos sacerdotes, qui vicem apostolorum debemus gerere, propinquius sequi Cristum quam laicos. unde Joh. vicesimo dicit Cristus: sicut misit me pater, et ego mitto vos, i. e., secundum beatum Gregorium: 'sicut misit me pater, deus deum, et ego mitto vos, homo homines, pater filium misit, qui hunc pro redempcione generis humani incarnari constituit, quem, licet in mundum venire ad passionem voluit, tamen eternaliter eum amavit'. et consequenter declarans similitudinem dileccionis Cristi et apostolorum nec non et imitacionem sui officii, sic subiungit: 'dilectos vero apostolos non ad mundi gaudia, sed, sicut ipse missus est, ad passionem in mundum misit. sicut igitur filius a patre amatur et tamen ad passionem mittitur, ita discipuli amantur a domino et tamen ad passionem mittuntur in mundo'. itaque dicitur: sicut misit me pater, et ego mitto vos, i. e., ea caritate vos diligo, cum inter scandala persecutorum vos mitto, qua me pater caritate diligit, quem venire ad

---

1 per se *(linea sublata)* perverse *A* 5 16º *B*[2] *in lacuna postmodum supplevit, omiserunt cuncti* 11 nos qui sacerdotes *D* 15 *D*[5] *A*[1] *in marg.:* nota 21 mutacionem *(?) D* sic *omiserunt AC, superscripserunt A*[1] *C*[2]

---

5 *cf. supra II pag. 51 sqq.; 97* 13 *v. 21* 15 *cf. Opp. Ser. I 76 pag. 1198* 22 *cf. ibidem*

tollerandum passionem fecit'. ex quibus verbis Cristi et apostoli sui, Gregorii, patet primo, quod stultum est, credere, ex analoga similitudine comparatorum esse omnino similitudinem univocam eorundem. nam hic dicit Cristus: s i c u t m i s i t m e p a t e r etc. et tamen constat, quod est dissimilitudo, qualis inter deum et hominem, inter dominum summum et servum vilissimum, inter capud mirabilissimum et pedem ex flexibilitate quantumlibet inequalem.

et ex istis secundo colligitur, quod depravantes discipulos Cristi subsannio, qui confitentur, se debere sic facere, quia sic fecit Cristus, docendo, nos imitari magistrum, traditi sunt in reprobum sensum. ecce, inquiunt, quomodo comparat ipsum Cristo! nulli quidem catholico verti debet in dubium, quin oportet, omnem salvandum esse Cristo similem sicut natura, sic et vita et moribus similitudine. dico imitacionis, non adequacionis morum aut meritorie dignitatis. nec licet, negare talem comparacionem similitudinis, cum Joh. septimo decimo rogat Cristus, ut m e m b r a s u a s i n t u n u m, s i c u t p a t e r e t i p s e u n u m s u n t. et tamen constat, quod cum ista similitudine est quantalibet distancia dissimilitudinis unitatum. et istud patet ex scripturis, in conclusione prima positis.

He who does not follow Christ has no right to call himself a christian

tercio patet, quod, quicunque cristiani non sequntur Cristum in moribus, nedum non sunt cristiani, sed nec pape, episcopi vel alii recti officiarii Jesu Cristi. patet ex hoc, quod aliter non habent graciam ad digne percipiendum nomen || illius officii. unde Joh. decimo fol.103a

1 C^1 *in marg.:* nota 6 similitudo B^c, *sed* B^1 *et* B^2 *in marg. emendarunt addentes* dis 6 inter *iteravit, sed postea expunxit A* 12 in hoc imitari B^c imitari *AD; C, sed* C^2 *in marg. addidit* in hoc 15 C^1 *in marg.:* nota 18 negare *corr. A* 25 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* qui non sequitur Cristum, non est cristianus nec episcopus etc

11 subsannium *idem ac capsa navis, ital. cassero, transl. irrisio* 19 *v. 11* 20 *v. 12*

Cristus declarando se ipsum exemplar pastorum, quos dicit oportere animam ponere pro suis ovibus, ut subinfert: mercenarius autem, qui non est pastor, cuius non sunt oves proprie, videt lupum venientem et dimittit oves et fugit. super quo dicit beatus Gregorius: 'non pastor, sed mercenarius vocatur, qui non pro amore intimo oves dominicas, sed ad temporales mercedes pascit. mercenarius quippe est, qui locum quidem pastoris tenet, sed lucrum animarum non querit. terrenis quidem comodis inhiat, honore prelacionis gaudet, temporalibus lucris pascitur, impensa sibi reverencia ab hominibus letatur. merces talis mercenarii hic colligitur non in futurum in hereditate gregis dominici'. et post exponens causalem Cristi, qua dicitur, quod mercenarius fugit, quia mercenarius est, sic loquitur: 'quia ergo mercenarius est, stare in periculo ovium non potest, dum in eo, quod ovibus preest, non oves diligit, sed lucrum querit. dum enim honorem amplectitur, dum temporalibus comodis letatur, opponere se contra periculum trepidat, ne hoc, quod diligit, amittat'.

Whosoever cares more for worldly pleasure than for his soul is but a christian by name

quarto videtur ex sentencia huius pastoris summi cum explanacione apostoli sui, Gregorii, et cum modo vivendi prelatorum ecclesie, quod multi vocantur nominetenus pastores, qui tamen sunt perfidi mercenarii et pessimi anticristi, quia omnis, qui ob aliquam quinque causarum Gregorii accipit nomen istius officii, ut puta, omnis, qui plus diligit fastum vel questum seculi quam salutem animarum sui ovilis ex edificacione sui operis meritorii.

---

1 cristus *om. A, superscripsit A*[1] *inter lineas* 15 sic loquitur quia mercenarius *postmodum in loco raso suppleta A* 16 ergo *om. B*[c]*; A, sed A*[1] *in marg. addidit* igitur *CD* 18 enim *corr. A* in *D* 26 ab *A* *C*[1] *in marg.*: 5 27 gregorius *D*

---

6 *cf. Opp. Ser. I 76 pag. 1128* 14 causale *id, quod ad causam pertinet, ratio* 16 *cf. Opp. I 76 pag. 1129* 26 quinque *causas vide supra lin. 9 sqq.*

et si equa lance examinamus consciencias nostras et opera, cum quanta solicitudine laboramus pro prelacia huiusmodi optinenda, cum quanta affeccione prosequimur fastum seculi et terrena lucra! tercio vero, si discutimus, quanta desidia torpemus insudando circa salutem animarum nostrarum ovium, nulla tergiversacione negare possumus, quin sortimur realiter nomen mercenarii, non pastoris.

Popes, bishops and rectors ought to be first of all pastors,

et si non sumus pastores, non sumus pape, episcopi vel rectores, cum quodlibet istorum ex nomine includit officium. unde Gregorius vere dicit, quod 'per se causa fuge ab isto officio est racio mercenarii'. sicut enim mercenarius non exponit se periculo mortis propter blada, bestias vel alia temporalia, que custodit, quando credit ex hinc perdere lucrum temporale, pro quo conducitur eo, quod predicta non sunt bona sua propria, nec fructum ex eis expetit nisi animale vel aliud temporale breve stipendium, sic est de avaris et superbis prepositis. unde pocius dicerentur pastores venti ventris vel alterius temporalis, pro quo se magis solicitant quam pastores animarum fidelium subditorum.

but the ideal of now-a-days is not poverty, but worldliness

quinto patet, quod excusacio, quam fingimus de mutacione temporum, pocius accusat, quod tantum a regulis primitive ecclesie sumus perversi ad seculum. sicut enim tempore Cristi, regnante summa sacerdotum avaricia, fuit magis necesse, appropinquare statui | inno- fol.103b
cencie, sicut Cristus vixit cum suis apostolis in summa pauperie, sic modo toto mundo et precipue clero declinante post concupiscenciam secularem.

---

1 equa AB^cC e contra *D* lance *corr. A* 16 C^1 *in marg. addidit:* nota exemplum 22 B^3 *in marg.:* nota 26 A^2 *in marg. infer. fol.* 103^a *notavit* nota de pastore et mercenario. et quomodo talis non est pastor et sic nec episcopus. nec papa. continue

---

1 lance *a lanx, proprie vas escarium latum et cavum, vasculum illud librae, in quo res ponderanda imponitur* 11 *cf. Opp. Ser. I 76 pag. 1129* 14 bladum = *triticum, frumentum*

It is not acting in Christ's spirit to amass riches and secular honours

istam autem materiam alias diffuse exposui, et ex eadem radice sequitur, quod non congregaremus bona pauperum ad ditandos cognatos nostros et amicos carnales pocius, quam fecit Cristus vel sui apostoli, sed pocius incitarent eos ad voluntariam paupertatem. patet ex hoc, quod totus mundus est in maligno positus ex candente cupidine terrenorum. ideo cum Cristus vere amavit humanitatem, suam matrem, fratres et alios, quos ordinavit tamquam inopes conversari, non dubium, quin voluntatis sue foret, quod hodie faceremus similiter, potissime cum tunc viveremus perfeccius. in causa regalis ditacionis amicorum non fingitur, nisi quia volumus procedere ex mundo nobilibus et esse potentes seculo ex vinculo huiusmodi amicorum. Cristus enim potuit, si voluisset, promovisse matrem, cognatos et ceteros suos apostolos ad quantamlibet seculi dignitatem. sed detestando hoc et faciendo oppositum, voluit, ut nos sacerdotes imitantes ipsum mendicum et pauperem faceremus similiter. et conformiter iudicatur de captando honore mundano et prepositura, in qua prefecti viderentur mundo gloriosi. Cristus enim hoc aufugit, ut patet Joh. sexto, et docuit suos, qui voluerunt incedere per viam perfeccionis, ut vivant similiter. nec cadit dispensacio super vita contraria.

sexto patet, quod non cadit dispensacio vel excusacio cuiquam cristiano, quin, sicut Cristus passus est

---

1 A^2 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* de paupertate cleri in qua tenentur Cristum sequi 5 incitarunt *CD* incitaremus B^c 11 causa ditacionis regalis B^c, *sed post* causa B^2 regalis *legi voluit, quod in marg. addidit; postea aliquis hoc linea delevit* 12 non B^cCD si *(expunctum) A, superscripsit* A^1 non 13 potente B^c *cum superscripto* s 14 modi *om. D* 16 *post* sed *lacuna B* 19 catur de cap *lineae adscripsit* D^1 23 dispensacio *usque ad* non cadit *om.* B^c, *add. in marg.* B^2 25 D^5 *in marg.:* sexta conclusio

---

1 alias: *cf. De Civ. Dom. III cap. I pag. 10; 51 etc.; frequenter in libro hoc disputatio ad paupertatem Christi redit; cf. etiam De Civ. Dom. lib. III cap. 1 pag. 203 sqq.* 6 *cf. I. Joh. 5 19* 22 *v. 15; 30*

pro nobis, sibi relinquens exemplum, ut in hoc sequatur eius vestigia, sic oportet, eum sub pena dampnacionis penaliter animam ponere propter Cristum. patet ex testimonio sancti Petri, ex hoc eciam, quod relinquendo viam perfeccionis tam facilem incurreret ingratus dampnabiliter in peccatum. et tercio plene patet ex testimonio Cristi, Luce quarto decimo dicentis, quod, qui non tollit crucem suam sequendo ipsum, non potest esse eius discipulus.

A christian who does not bear the cross of Christ is not His disciple

crux autem, ad quam omnis lapsus disponitur, est virtus meritorie passionis, ut alias exposui. omnis quidem lapsus est necessitatus pati a deo supra se, a corpore sub se, ab amicis a dextris, ab inimicis a sinistris, a parentibus retrorse et a posteris ante se. quodsi iste tres linie concurrant in centro amoris caritativi, tunc causant tres cruces comunicantes, quas tenetur quilibet factus ad dei ymaginem baiulare. quis, rogo, lapsus non tenetur, pati a deo supra se discrasiam corporis in penam peccati originalis et fomitem peccati atque rebellionem

---

1 sequatur *correxit A* 10 *ad hunc locum D*[5] *in marg. signum quoddam, in formam crucis effectum, adpinxit, addens sub trabe transversa* nota 11 *C*[1] *in marg.:* Nota de cruce 14 retro se *D* 15 caritativi *correxit A* 16 *D*[5] *(aut D*[3]*) in marg. citavit Augustinum testem (sed linearum exitus abscissus est) hunc in modum:* Augustini sermone de sancto Laurencio de | intelligas crucem non ligni | patibulum. sed vite virtutis | propositum tota igitur vita cristian | si secundum ewangelium vivat cri | est atque martirium. hec ille | 17 sanctus *D*

---

1 *cf. I. Pet. 2 21* 4 *cf. Matth. 26 35* 7 *v. 27* 11 *verba ipsa suprascripta in libris, quos JW ante hunc scripsit, nusquam inveni; libros tres De Civ. Dom. indicibus rerum memorabilium exornatos non esse, causa multi laboris et fons patientiae probandae mihi fuit; nimirum post multam et continuam lectionem, inveni quae rem leviter tantum tangunt, De Civ. Dom. lib. II cap. XV pag. 205 sqq.: quantum ad bona anime patet, quod non potuerunt infirmare virtutes sqq.; cf. etiam þe Reule of seynt Fraunseis (Unprinted Engl. Works, ed. Matthew) cap. XIII pag. 45: we worschippen þe at alle þe chirchis þe wiche ben in al þe world and we blissen þe sqq.* 17 baiulare = *regere, exagitare, vexare* 18 *de* discrasia *cf. supra pag. 102 20* 19 fomitem *a fomes, proprie materia arida, idonea, quae facile ignescit, esca*

nature sue corporee? quis insuper non iuste patitur penam a ductu boni angeli a dextris et temptacionem ab illeccione mali angeli a sinistris? omnis eciam cristianus iuste patitur iniurias a parente sive diabolo, sicut et patitur iniurias a dampnificante vel iniuriante, quia iuvamen debitum subtrahente. novissimus quidem electus patitur iniuriam ab aliquo, racione novitatis malicie succedente, et omnia ista debet cristianus pati volun-
fol. 103c tarie secundum quatuor || virtutes cardinales tamquam crucis terminos propter Cristum.

A soldier of Christ must fight against sin by way of contemplation, prayer and a virtuous life

quodsi miles Cristi insignitus fuerit aliis donis dei, tunc correspondenter ad armaturam collatam debet paciendo aggredi forciora, ut alta contemplacione, devota oracione et omnino sancta occupacione, pugnando contra diabolum. hec enim tria excludunt peccata, que sunt diaboli iacula. pugnando vero contra carnem, debet homo uti prudenti carnis maceracione, corporis exercitacione et, si oportet, omni genere flagelli ex hostium veritatis illacione. et contra mundum debet miles Cristi cavere a temporalium illaqueacione, uti cordate fraterna correpcione et pro peccatis in mundo dominantibus uti pia compassione, sic, quod exercendo nomen martiris nemo excusatur, quin, si voluerit, potest subire gloriosum martirium.

---

7 novitatis A^2 *(vel A^1) in margine cum sig. marg. emendando add.* nomini *(?)* te *(lin. sublata)* nominitatis *A in textu* 9 A^2 *in marg. infer. fol. 103^b posuit* Crucem suam tollere et sequi Cristum A^1 *in marg. super. fol. 103^c:* modus pugnandi contra diabolum, mundum et carnem 0 tamquam quatuor crucis B^cCD 13 A^2 *in marg.:* pugna spiritualis 14 C^1 *in marg.:* contra diabolum; *paulo infra nova manus glossatoris (C^7) haec scripsit:* nota, quod hec tria, scilicet alta contemplacio, devota oracio et sancta occupacio excludunt peccata, que sunt diaboli iacula 17 excitacione *D* 22 extendendo B^cCD 23 C^7 *in marg.:* contra carnem *paulo infra idem:* debet homo uti prudenti carnis maceracione, corporis exercitacione et omni genere flagelli ex hostium veritatis illacione; *paulo infra idem:* contra mundum, *infra haec idem addit* debet miles Cristi cavere a temporalium illaqueacione, uti cordate fraterna correpcione et pro peccatis in mundo dominantibus uti pia compassione

---

3 illeccio *ab illicio, invitatio, cupiditatum irrationabilis motus* 17 maceracio = *clades, exstirpatio, restinctio* 19 illacio *inferendi actus, invectio* 20 illaqueacio *actus irretiendi* cordate = *argute*

Now-a-days he who defends the truth of Holy Scripture has to suffer persecution

hodie namque, licet quis non fraternè corripiat, sed generaliter predicet, disputando doceat et defendat veritatem scripture, pacietur contumelias, persecuciones et depravaciones multiplices.

unde ex segni vecordia videri potest, quod plures nostrum sunt milites principis huius mundi quam milites Jesu Cristi, cum oportet, omnem hominem esse retinentem dei vel diaboli, sic, quod omnis homo, qui non est cum Cristo, est contra eum cum diabolo; et si est cum Cristo, tunc militat pro defensione veritatis contra patrem mendacii, ita, quod ociari est proditorie contempnere veritatem.

Every christian is to be a martyr in his life and death

ymmo generaliter loquendo de martire patet, quod oportet, omnem salvandum esse martirem. oportet enim, omne membrum, Cristi morte intercidente, venire ad ipsum, et oportet, omnem talem mortem esse meritoriam et per consequens passam meritorie propter Cristum, quod oportet esse martirium. si enim mors, que dicit ultimam vite huius particulam, non sit meritoria, patet, quod oportet, omnem esse demeritoriam in dampnando, quia a fine vite denominabitur quilibet quoad premium.

ex istis videtur, cum omnis fidelis debet sperare, quod, preciosa morte intercidente, migrabit ad dominum, ac, ut mors sua fuerit preciosior, erit merces solempnior, quod totis viribus debet initi ad sanctificandum intencione et passione voluntaria mortem suam. ex quo videtur, quod debet continue tribulari in via ex persecucione hostis ecclesie, ymmo ad modum loquendi apostoli prima Cor. quinto decimo continue debet mori. unde

---

2 et *corr. A* 7 o *vocis* omnem *in loco raso add. A* 13 A^2 *in marg.:* omnis salvandus est martir 14 oportet enim omne membrum Cristi morte intercidente venire ad ipsum, et oportet, omnem talem mortem esse meritoriam *om.* B^c, *addidit in marg.* B^2 eni *(lin. sublatum)* oportet *A* 17 igitur oportet omne *(*B^c*:* esse) membrum Cristi pati meritorie propter Cristum *prius, ni fallor, in margine adscripta, in textum codd. Bodleiani et Dublinensis irrepsere post* Cristum, *C omisit interpolationem, sed* C^2 *in marg. addidit* 29 *post* mori *locus rasus in B*

---

7 retinens *sumitur pro eo, qui aliquem sequitur, comitatur, comes (angl. retinue = a body of retainers)* 29 *v. 30—31*

apostolus secunda Cor. quarto: in omnibus tribulacionem patimur, quod Origenes exponens sic loquitur: 'certum est hoc eo, quod iustus hic in omni penuria vel habundancia tribulatur. tribulatur autem in penuria, quia deest, in habundancia vero, quia semet ipsum refrenat, ne per habundanciam resolvatur vel ne minus competenter ea, que videntur habundare, dispenset'. et ex talis tribulacionis virtuose gloria nascitur paciencia, pariens spem, que faciunt, quod caritas diffundatur, hoc est, absque coartacione timoris servilis propter amorem Cristi atque ecclesie faciat intrepide, quidquid sufficit ad eorum comodum et honorem. prescitus autem ol. 103d maiorem || persecucionem patitur continue usque ad mortem et parturit continue desperacionem ex remurmuracione et finaliter odium indelebiliter induratum. —

Is Christ really the end of the law?

tercio principaliter arguitur, quod licet cristianis, continuare legalia, eo, quod non est fixus cessacioni eorum terminus in scriptura, cum non solum durant usque ad baptistam, de quo Cristus Matth. undecimo, quod lex et prophete usque ad Johannem, nec solum usque ad passionis Cristi complecionem, de qua Joh. undevicesimo dicit Cristus: consumatum est, nec solum usque ad ewangelii publicacionem, de qua Marc. ultimo dicit: predicate ewangelium omni creature, sed post omnia ista non quilibet cristianorum, sed sanctus apostolus circumcidit Thymotheum, quod videtur esse legale magis prohibitum.

---

1 Rom. 5° *codd. cuncti* tribulacionibus *D* 2 *A*[1] *(?) in marg.:* nota Origenem 6 *C*[1] *in marg.* 6. *cf. supra pag. 167 26; hi numeri nempe indicant quaterniones cod. Cantabr.* 13 *A*[2] *in marg. super. addidit* arguitur pro continuacione legalium per circumcisionem thimotei 16 *A*[2] *in marg. addidit* Contra dicta 19 dicit undecimo *B*[c]*CD* 26 non *(expunctum)* sed *D* *B*[3] *in margine glossavit* paulus circumcidit thimotheum

---

1 *v. 8* 2 *cf. Opp. (Migne) Ser. Gr. 14 pag. 996 (Comment. ad Roman.)* 8 *cf. Rom. 5 3—4* 10 coartacio *a coarctare, restrictio* 19 *v. 13* 22 *v. 30* 24 *Marc. 16 15 v. 15* 26 *cf. Act. 16 3*

The circumcision of Timothy by St. Paul not against the truthfulness of Holy Scripture

nam Act. sexto decimo legitur, quod Paulus circumcidit Thymotheum, filium vidue judee et patris gentilis. e contra autem dicitur esse de Tyto. ex istis videtur, quod apostolus et per consequens scriptura sit sibi ipsi contraria. nam per epistolam ad Galat. disswadet circumcisionem tamquam venenum mortiferum, et tamen ipsemet exercet circumcisionem in uno sancto episcopo cristiano ut licitum. ex quo videtur, quod in scriptura sacra et per consequens in Cristo, eius autore, qui loquitur ubique in scriptura, sit expressum mendacium.

Holy Scripture connot tell lies

quantum ad istud oportet ex fide credere, quod non sit possibile de dei potencia absoluta, scripturam sacram mentiri. nichil enim foret magis sacrilegum cristiane fidei destructivum. ideo dicit Augustinus in De Agone Cristiano: 'sacrilegum', inquid, 'est, credere dominum nostrum, cum ipse sit veritas, in aliquo fuisse mentitum'.

proved by its spirit

sed pro solucione difficultatis mote notandum primo, quod circumcisio corporalis sicut quodcunque sacramentum sensibile non est nisi figura, in nullo ponenda, nisi de quanto inducit ad virtutes theologicas observandas. ad hoc enim valent finaliter omnes ritus judaici atque ecclesie et non ultra, sic quod sine illis foret per se finis, qui est caritas, acquisitus, foret modus acquirendi perfeccior et solicitudo circa media illa post acquisicionem finis superflua.

secundo notandum, quia oportet precipue principem ecclesie, sicut fuit Paulus, non solum attendere, quid faciat, sed ubi, quando et qualiter, ne aliis membris scandalum generetur.

tercio dicitur, quod Paulus, spiritu sancto motus,

11 B^4 *in marg. notavit* Responsio 15 C^1 *in marg. scripsit* nota pro scriptura 23 et *(expunctum)* acquisitus *A* 26 quod *(?)* B^cCD 29 ecclesie scandalum B^cCD ecclesie *(linea deletum), ut* scandalum *supersit A*

1 *v. 3* 2 *cf. Act. 16 1* 3 *cf. Gal. 2 3* 5 *cf. Gal. 5 3 sqq.* 14 *cf. Opp. tom. XI (De Agone Christ. c. 4) 634, sed verbis ipsis, quae scripta sunt, JW non utitur supra in textu*

St. Paul's motives for the circumcision of Timothy

circumcidit dictum episcopum, cum scivit in spiritu, quod ex circumcisione plus scandalizarentur Judei, edificandi per dictum episcopum Thymotheum, quam ex circumcisione offenderentur gentiles, precipue cum fuit Judeus ex parte matris, et partus sequitur ventrem. ideo dicitur Act. sexto decimo, quod a s s u m e n s P a u l u s c i r c u m c i d i t T h y m o t h e u m p r o p t e r J u d e o s , q u i e r a n t i n i l l i s l o c i s. aliter enim horrerent Judei, audire verbum dei a Thymotheo vel ab eo, Judeo genere, sic prepuciato recipere sacramenta. gentes autem, scientes matrem Judeam et habentes in iure civili, quod Thymotheus debet censeri Judeus propter circumcisionem descensus prolis a matre, non ponderabant circumcisi-
fol.104a onem Thymothei, sic tamen, quod ipsi || non cogerentur ex accepcione cristiane fidei circumcidi. et sic propter evitandum scandalum Judeorum, propter salvandam edificacionem gencium, videncium prudenciam et caritatem apostoli, nec non propter ostendendam libertatem cristianismi in observacione legalium vel eorum omissione, nisi de quanto preparant ad fidem et caritatem domini Jesu Cristi, circumcidit apostolus Thymotheum. Galathas autem et alias pure gentes docuit, non circumcidi carnaliter propter causas oppositas, in quibus patet, non esse repugnanciam propter condiciones dispares et subiecta. ideo dicit apostolus Gal. secundo: s e d n e q u e T y t u s , q u i m e c u m e r a t , c u m e s s e t g e n t i l i s , c o m p u l s u s

Christian freedom and the works of the law

2 ex $B^c D$; *A, sed* in *superscripsit aliquis; C, sed* in *superscripsit* C^2 12 circumcisionem *A* certitudinem $B^c CD$ 14 A^2 *in marg. infer. folii* 103^d*:* nota. quare Paulus circumcidit Thymotheum in lege nova, *in marg. sup. folii* 104^a*:* nota. quare Tytus et alii gentiles conversi non sunt circumcisi 16 evitandi B^c 18 verit *(linea sublatum)* libertatem *A* B^4, *nova manus, eadem, quae inde a capitulo tricesimo textum scripsit, in marg. notavit* Nota. quod Paulus circumcidit Thymotheum Judeum, perswasit tamen Galathas, qui fuerunt gentiles, nullo modo circumcidi, et non est repugnancia propter dispares condiciones

6 *v. 3* 25 *v. 3*

est circumcidi. si igitur discipulus gentilis incircumcisus, veniens Ierosolimam cum Paulo, scienter acceptus est a cetu apostolorum, non obstante suo prepucio, quomodo non licuit cuicunque gentili converso, servare prepucium, ut patet ex consilio apostolorum Act. quinto decimo? verumptamen licuit Paulo, libere circumcidisse Tytum, si de possibili circumcisione hoc requisissent, sed nec fuit Judeus saltem ex parte matris, nec prepucii servacio vergebat ad scandalum, cum apostoli et discipuli Ierosolimis plene cognoverant, quod fides ecclesie hoc non exigebat, sed pocius ad ostendendum libertatem carnalis prepucii debuit a circumcisione huius disciupli precavere. ideo statim subdit apostolus Gal. secundo: sed propter introductos falsos fratres, qui subintroierunt, explorare libertatem nostram, quam habemus in Cristo Jesu, ut nos in servitutem redigerent. nam pseudodiscipuli simulatorie coniuncti sunt cetui apostolorum ad convincendum eos per locum a simili, si tam solempniter circumcidissent Tytum gentilem, per idem quemlibet conversum de gentibus. et sic Judei gauderent ex retraccione gencium a cristianismo propter ritus serviles et penas insolitas, quas in ingressu eis coniungerent.

Faith the principle of freedom

et hec est sentencia Augustini in De Mendacio paulo ante medium adducentis testimonium apostoli prima Cor. septimo: 'circumcisus quis vocatus est, non adducat prepucium; in prepucio quis vocatus est, non circumcidatur. circumcisio nichil est, et prepucium nichil est, sed observacio mandatorum dei. unusquisque in ea vocacione, qua vocatus est, permaneat',

---

1 discimus *(?) A* 2 socienter *expuncto* o *A* 20 et quemlibet B^cCD 24 B^4 *in marg.:* Augustinus in mendacio 26 non solum adducat *D* 27 prepucio B^c populo vero *ACD* 28 et prepucium nichil est *omiserunt* B^cC, *sed* C^2 *in marg. add.*

---

5 *v. 5; 28 sqq.* 13 *v. 4* 24 *cf. Opp. tom. VIII (De Mendacio c. 5)* 1768 28 *cf. I. Cor.* 7 19 29 *cf. ibid. v. 20*

hoc est, non necessitetur, prepuciatus servare ritus circumcisi, nec e contra, cum sint indiferentes ad observanciam mandatorum, nec prohibeantur, si voluerint, servando semper illud, quod essenciale est, scilicet custodiam mandatorum. ideo, inquid, Thymotheus cum in prepucio vocatus esset, quia de Judea matre ortus erat et ostendere cognatis suis debebat ad eos lucrificandos, non hoc se didicisse in disciplina cristiana, ut sacramenta legis veteris abhominaretur, circumcisus est ab apostolo, ut sic demonstraretur Judeis, quod ex gentibus. non ideo ea non suscipiunt, quia mala sunt et perniciose a patribus observata, sed quia iam saluti non | fol.104b necessaria post adventum tanti sacramenti, quod tam per longa tempora tota vetus illa scriptura propheticis figuracionibus parturivit. nam et Tytum circumcideret, si hoc urgerent Judei, nisi falsi fratres disseminarent de Paulo, quod eorum veritati cessisset, et sine suis observanciis Cristum nemini prodesse contenderent, cum e contra Cristus nichil prodesset eis, qui eo animo circumciderentur, ut ex circumcisione salutem esse putarent. ad quem sensum dicitur: ecce, ego Paulus dico vobis, quia, si circumcidimini, Cristus vobis nichil proderit, hoc est, si ea intencione circumcisionem accipitis, ut credatis, fidem Cristi non sufficere sine illa, ut concludit Augustinus.

To submit to the law of God, not to the ceremonial code is true christian life

ex hac igitur libertate Paulus paternas observaciones servavit, hoc unum cavens et predicans, ne sine hiis putaretur esse salus aliqua cristiana.

Faith in Christ alone, without outward observances suffices for salvation

7 eo B^c, *sed* B^c *superscripsit* s 10 demonstretur B^cDC ex gentibus *(expuncta) C, superscripsit* C^2 gentes gentes B^c 11 ea *corr. A* 12 A^2 *in marg. super. notavit* Circumcisio. quomodo et quando debet non fieri et cessare 17 sine B^cC cum *D; A, sed in marg.* A^1, *addito* sine, *sanavit locum* 25 ut *A* unde B^cD circumcisione unde *C*

21 *cf. Gal. 5 2* 25 *cf. Opp. tom. VIII (De Mendacio cap. V) pag. 1768*

notet igitur quicunque cristianus plene circumstancias, cum quibus Paulus servavit ritus gentiles, de quibus Act. vicesimo altero, et faciat secure similiter.

unde notandum pro intellectu scripture, quod circumcisio accipitur nunc formaliter pro esse vel fieri circumcisum. quorum primum est quantumlibet temporale, sed secundum solum durat, dum aliquis circumcidit, sive fuerit carnalis sive spiritualis. nunc autem accipitur materialiter pro subiecto vel agregato, ut prepucium nunc accipitur materialiter pro circulari virge pellicula, nunc subiective pro prepuciato, et nunc formaliter ut circumcisio. libertatem igitur predicarunt et servarunt apostoli in prima conversione gencium et Judeorum, quod fides Cristi per se sufficeret et alii ritus indiferentes fidei possent subducto scandalo indiferenter fieri vel omitti.

All christian freedom is founded on this faith

sed adhuc stat difficultas. videtur enim, quod modo et semper licet cuilibet cristiano circumcidi carnaliter. nam aliter scandalizarentur Judei, nec est racio, quod hodie post ascensionem licet, hunc circumcidere et cras de alio non licebit. oportet igitur dare racionem confinii talis temporis, in cuius una parte licet circumcidere, in alia non sic licet.

Are the Old Testament ceremonies in some cases binding also for christians?

hic dicitur, quod semper licet, quando concurrunt circumstancie ad hoc debite, vel quando ecclesia habet impulsum spiritus sancti, ut hoc compleat in aliqua eius parte. unde ex doctrina apostoli et racionibus predictis debent ut olim cessare legalia ut circumcisio et alii ritus judaici, et sic exempli gracia circumcisio Thymothei ultima legitima, que post ascensionem domini fuit facta. et si queratur, quare alia post diem subsequens non fuit

1 cristiana notet igitur quicunque cristianus *in loco raso scripsit A* plane *D; C, expuncto* a *et superscripto (C^2)* e 3 secure *omisit B^c* 17 *A^2 in marg.:* Contra dicta 31 si *ACD* sic *B^c*

3 *v. 21 sqq.*

legitima, dicitur, quod ideo, quia non concurrebant circumstancie, unde sortiretur nomen legitimum. unde multe erant circumcisiones judaice inter ascensionem et illam circumcisionem, que erant illicite, quia omnes, quas non concomitabantur fides et caritas. unde, ne fol. 104c fingamus, nos circumcidi ex caritate || vel speciali revelacione, data est lex generalis pro nobis, qui nec miraculorum operacione nec sancta conversacione nec signo notabili aliunde docemus, nobis esse licitum circumcidi, ne omnino circumcidamur carnaliter, ne simus inobedientes ecclesie, ne factum nostrum tractum in consequenciam scandalizet alios, et ne infideliter atque superflue per angustiantes nos ipsos subtrahamus servicium dei debitum aliunde. nec est inconveniens, quod medicina eciam corporalis sit ad dandum instans certe persone salutifera et continue post mortifera. nec procedit argumentum a similitudine de facto apostoli Thymothei, nisi probetur in toto, vel quantum exigitur similitudo, ut argumentum apostoli factum Galathis est validum: si circumcidimini, Cristus vobis nichil proderit, vel intelligendo supletive intencionem corruptam, ut superius dictum est, Augustinum exponere, vel intelligendo eos cum circumstanciis omnibus, quas apostolus novit eis inesse.

Yes, but only when accompanied by faith and charity

et si obicitur, quod sic posset quilibet fingere tam active quam passive, non est color ad concludendum, quod modo sit sic licitum de inesse, nisi arguens voluerit parificare quemcunque apostolo vel circumstancionare ecclesiam hodie in etate cremento et aliis, ut tunc fuit.

---

2 multe AB^c recte *D; C, sed* C^2 *superscripsit* multe 4 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.:* nota contra cessacionem circumcisionis 5 comunicabantur *A* comitabantur *(?) D* 6 nos *ACD* non B^c A^2 *in marg. super.:* quando cessare debuit circumcisio

---

13 angustiare = *in angustias aliquem redigere, premere* 19 *cf. Gal. 5 2* 22 *cf. supra pag. 176 24 sqq.* 28 circumstancionare *sumitur pro iustis circumstantiis moderare* 29 cremento = *incremento*

nec oportet, quod apostolus vel eius discipulus fuit in hoc infidelis expectans circumcisionem carnalem Cristi et remedium baptizmi ad hoc futurum, ut faciunt infideles Judei.

In the New Covenant circumcision is no longer a condition of salvation

sed satis est, quod credatur, circumcisionem non esse amplius generaliter de necessitate salutis nec licitam nisi in speciali casu necessitatis, in quo casu figuret anagogice circumcisionem patrie. sic igitur gentiles debuerunt semper circumcisionem dimittere et Judei a tempore, quo habuerunt ex predicacione vel interna inspiracione, quod judaizacio foret in illis superflua, quod contigit uno tempore uni et alio alteri.

ulterius dicitur, quod non movet, Judei occasione accepta scandalizantur; si respuo circumcidi, deo debeo circumcidi; nemo nempe debet peccare propter scandalum sui vel proximi evitandum. sed modo ex etate et doctrina ecclesie crevit in preceptum, quod non ffiat amplius carnalis circumcisio, ideo nemo debet nunc circumcidi propter scandalum judaicum evitandum. in novella autem ecclesia pro cavendo scandalo a Judeis neophitis pro tempore apostoli hoc licebat. conceditur eciam, quod hodie et semper, si quis habuerit ad hoc revelacionem, vel sciverit, quod per hoc purgabitur a peccato, et generaliter, si sciverit, quod cum hoc servabit mandata domini, potest licite circumcidi, dicente apostolo Rom. secundo: c i r c u m c i s i o t i b i p r o d e s t, s i l e g e m c u s t o d i a s.

patet totum hoc ex eo, quod omne tale antecedens implicat, quod circumcisio foret licita ac meritoria. ideo oportet primo stabilire antecedens, non c r e d e n d o o m n i s p i r i t u i, antequam consequens practizetur. aliter

10 tempore *om.* B^c 14 si *corr. A, in marg.* sed *cum sig. marg.* A^1 *add.* deo debeo circumcidi *om.* B^c; *C, sed* C^2 *in marg.* ideo debeo circumcidi ideo *A, sed* A^2 i *delevit, ut* deo *supersit* 16 modo *corr. A* 21 lit *(linea sublatum)* licebat *A* *inter* hoc *et* licebat *lacuna exstat in B* 24 et *C, corr. A* vel B^cD

21 neophitus (νεόφυτος) *qui modo conversus est* 26 *v. 25* 30 *cf. I. Joh. 41*

enim liceret, facere omne opus prohibitum sub fuco talis fallacie.

Difference of opinion between St. Jerome and St. Augustine on the cessation of the legal rites

ex istis potest concipi controversia, que videtur esse inter beatum Ieronymum et beatum Augustinum de cessacione legalium et correpcione Petri per Paulum. videtur enim, quod, sicut Paulus excusatus est circumcidendo Thymotheum ex evitacione scandali Judeorum, sic et Petrus excusari debet de subtraccione sui a comunica-
fol. 104d cione || cum gentibus propter suos neophitos circumcisos. sed, ut sepe dixi, oportet credere scripture sacre dicenti Gal. secundo: cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti, quia reprehensibilis erat. prius enim, quam venerunt quidam ab Jacobo, cum gentibus edebat. cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant. nemo enim est reprehensibilis nisi pro peccato, sed iuxta fidem scripture Petrus fuit reprehensibilis pro illa subtraccione a gentibus, igitur in hoc peccavit. diversitas autem fuit inter ipsius opus et opus Pauli, quia Paulus circumcidit Thy-

St. Paul against St. Peter (Gal. 2)

6 circumcisus est *(ambo expuncta et linea deleta)* excusatus *D* 9 A^2 *in marg. infer. folii* 104^c *notavit* Quare gentiles non debuerant in nova lege circumcidi. et tamen Judei potuerant circumcidi 11 A^2 *in margine super. cum signo margine iteravit* cum venisset Cephas Antiochiam. in faciem restiti sibi. quia reprehensibilis erat 14 A^2 *in marg.:* Petri correpcio venisset *AC* 15 dice *(linea deletum)* timens *A* 15 B^4 *in marg. haec habet:* Nemo est reprehensibilis nisi pro peccato. sed Petrus fuit reprehensibilis. igitur peccavit saltem venialiter. diversitas enim erat inter opus Petri et Pauli. quia Paulus circumcidit Thymotheum, seorsum edificans in hoc Judeos. docens gentes. quod sacramentum circumcisionis erat licitum Judeis eciam post ascensionem. sed Petrus publice in civitate gentilium negavit comunicacionem cum gentibus propter paucos Judeos venientes de Jerusalem a Jacobo. quos *(omisso* potuit) de comunicacione fidei Judeorum et gencium instruxisse. unde. quia error in tanto capite potuit faciliter vergere ad periculum multorum. ideo fuit omnimode arguendus

1 fucus: *cf. supra pag. 70; 79* 5 *cf. Gal.* 2_{11} *sqq.* 11 *v. 11—12*

Faith in Christ and the sacraments are sufficient for our salvation

motheum, seorsum edificans in hoc Judeos et gentes docens, quod sacramentum circumcisionis est licitum Judeis eciam post ascensionem, sic quod cognoscant, ipsum esse tunc preternecessarium et non gentibus imponendum propter per se sufficienciam sacramenti et fidei cristiane, quod indubie Paulus docuit in hoc facto. Petrus autem publice in civitate gentilium negavit comunicacionem cum gentibus propter paucos Judeos venientes de Jerusalem a Jacobo, quos potuit de comunione fidei Judeorum et gencium faciliter instruxisse. unde, quia error in tanto capite potuit faciliter vergere ad multorum periculum, ideo fuit omnimode arguendus. unde subdit Paulus periculum: et simulacioni eius consenserunt ceteri Judei, ita ut Barnabas duceretur ab eis in illam simulacionem.

unde videtur michi, quod illa glosa capit calumpniam, que omnino excusat Petrum a peccato propter missionem spiritus sancti, dicens, quod reprehensibilis erat, hoc est, resistendum erat ei, ne ulterius simularet,

---

12 *inter* subdit *et* Paulus *lacuna exstat in B* 13 conserunt B^c, *sed lineis inter* n *et* s *subscriptis et in marg. cum* sen *repetitis* (B^2) consenserunt *effectum est* 17 propter *incipit fol. 216ª in codice D, sed librarius vitiose numeravit folium 214; in folio subsequente numerus 218 invenitur* 19 B^4 *in marg. haec habet:* Nota, quod Petrus simulavit, et quidam dicunt, quod non peccavit, sed resistendum erat ei, ne ulterius simularet, quia tunc fuisset peccatum, quia erat post missionem spiritus sancti. sed textus sequens videtur tollere istam glosam: cum vidissem, inquid, quod non recte ambularent ad veritatem ewangelii, dixi Cephe coram omnibus: si tu, cum Judeus sis, gentiliter vivis et non judaice, quomodo gentes cogis judaizare? nam Petrus ante adventum istorum Judeorum comunicavit ibi cum gentibus, servando ritus eorum fidei non contrarios, quod est gentiliter vivere. quomodo igitur licuit sibi, cum illis paribus docere, gentes seorsum in comunicacione vivere, quod foret judaizare, cum oportet, apostolos, qui erant natura Judei, comunicare cum gentibus ex precepto ewangelii: docete omnes gentes, Marc. ultimo? ideo ex fide scripture oportet credere, quod Petrus et omnes illius simulacionis participes nec recte, i. e., peccabiliter ambularent, nec dubium, quin venialiter peccaverunt, cum Petrus et Barnabas culpe sue conscii tacuerunt

---

13 *cf. Gal.* 2 13

quia tunc fuisset peccatum, sed illucusque non fuit nisi opus meritorium pietatis. nam sic fôret quantumlibet meritorium opus reprehensibile, demeritorium et dampnabile, quod non credo fundabile in scriptura.

Interpretation of Gal. 2_{11} *sqq.*

iterum textus sequens videtur tollere istam glosam: c u m v i d i s s e m, inquid, q u o d n o n r e c t e a m b u l a r e n t a d v e r i t a t e m e w a n g e l i i, d i x i C e p h e c o r a m o m n i b u s: s i t u, c u m J u d e u s s i s, g e n t i l i t e r v i v i s e t n o n j u d a i c e, q u o m o d o g e n t e s c o g i s j u d a i z a r e? nam Petrus ante adventum istorum Judeorum comunicavit ibi cum gentibus, servando ritus eorum fidei non contrarios, quod est gentiliter vivere. quomodo igitur licuit sibi, cum illis paribus docere, gentes seorsum in comunicacione vivere, quod foret judaizare, cum oportet, apostolos, qui erant natura Judei, comunicare cum gentibus ex precepto ewangelii: d o c e t e o m n e s g e n t e s, Marc. ultimo, et: i n q u a m c u n q u e d o m u m i n t r a v e r i t i s, i b i m a n e t e, Matth. decimo, et Petrus complevit cum Cornelio, doctus a spiritu sancto, ut patet Act. decimo. cum enim deus ordinavit, f i d e m s u a m c o m u n i c a r i e x a u d i t u, ut patet Rom. undecimo, et Judeos ac gentes esse fratres spirituales ex ampliore federe quam fratrum carnalium, quando fuisset oportunius, fol.105a detegere istam sentenciam quam in tantorum | prelatorum presencia? cecum enim fuisset propter timorem scandali paucorum Judeorum, assistentibus tantis doctoribus, correpcionem istam ewangelicam tacuisse.

ideo ex fide scripture oportet credere, quod Petrus

---

1 *inter* usque *et* non *lacuna exstat in codice B* 6 vidisset *(?)* B^c 7 sepe *cum superscripto* h. *ut* sephe *(pro* Cephe) *efficiatur D* 12 vivere *omiserunt CD, sed in utriusque codicis marg. additum est* 24 A^2 *in marg. infer. folii* 104^d *notavit* comunicandum est gentibus. *in marg. super. folii* 105^a: correpcionem debet capere superior ab inferiore humiliter

---

5 *ibid.* *14 sqq.* 17 *Marc.* 16_{15} 18 *v. 11* 20 *v. 24 sqq.* 21 *v. 17*

et omnes istius simulacionis participes non recte, i. e., placabiliter ambularunt. nec dubium, quin venialiter peccaverunt, cum Petrus et Barnabas, culpe sue conscii, tacuerunt et indubie penituerunt servando graciam.

Conclusions to be drawn from this passage: a) the right of criticising of a superior

et prout alias diffuse exposui, ex ista particula fidei scripture patent tria necessaria pro regimine ecclesie. primum, quod oportet, inferiorem nominetenus superiorum suum corripere in casu, quo conversacio sua vergat ad periculum animarum. sic enim fecit Cristus cum pharizeis et Paulus cum capitaneo militantis ecclesie. unde Crisostomus super primo capitulo epistole ad Tytum: 'Cristus', inquid, 'milies conviciatus est scribas et pharizeos, sed non sui ipsius gracia, ymmo quia alios subiectos perdebant' exemplo.

b) the latter's willingness to accept criticism

secundo patet, quod superior debet humiliter acceptare correpcionem inferioris, quando forma ewangelica observatur. si enim offendo in ewangelium, quomodo non acceptarem, si asina me reduxerit ad directum. unde non legitur, Petrum et Barnabam murmurasse contra Paulum, pretendisse suum superius vel equale officium nec ab ipso contenciose appellasse ad dominum, quod, si fuisset faciendum, Cristus, dans in scripturis suis seminarium fidei future ecclesie, nequaquam exemplum tam necessarium tacuisset.

---

1 istius *om. A, in marg. add.* A^1 nec B^c id est placabiliter *A* i. e. peccabiliter B^c, C^2 *in marg.* vel placabiliter *D, linea delevit C in textu* 5 ut B^cCD, *cum* pro *superscripto A, ut* prout *efficiatur* 12 miles *CD, A cum superscripto* i 19 Petrum *corr. A* 23 exemplar B^cCD

---

5 *cf. supra pag. 95; cf. etiam De Ecclesia cap. XV pag. 349; De Civ. Dom. I cap. XXXVIII pag. 275 sqq.; item res tangitur C. J. C. (Decr. II pars) c. 1—2 C. V q. II; De Eucharistia cap. VI pag. 162; De Simonia (ed. Herzberg-Fränkel et Dziewicki) cap. VIII pag. 107: si enim unicuique mandavit deus de proximo, servus, cui deus dedit talentum noticie, debet correpcione iuvare suum prepositum sqq.* 10 capitaneo *i. e. Petro* 11 *cf. Opp. Ser. Gr. 62 pag. 664* 18 directum *hoc loco idem ac rectum*

c) under what conditions criticism may be exercised

tercio patet, quod, quicunque rite corripit fratrem suum, debet ipsum corripere tamquam superior. nam nemo debet quemquam corripere nisi a peccato, cuius correptor sit inmunis. ymmo debet cavere, ne sit reus in tanto crimine, cum 'omnis caritas incipit a se ipsa'. sed eo ipso, quo est a peccato mundior, est aput deum superior. igitur in omni correpcione licita oportet, superiorum inferiorem corripere.

unde, ne ffiat circa ista contencio, Cristus reliquit ecclesie sue legem ewangelicam, ut correptus discernat, si in illam offenderit, et correptor eiciat primo trabem de suo oculo, et uterque, subducta pretensione superioritatis atque invidia, rectificacionem incipiat a se ipso. sepe nempe contingit, quod correptor iniuste et indebite facit iustum.

ideo quilibet debet primo attendere, quid foret sibi habiliter faciendum.

CAPITULUM TRICESIMUM.

Is it still forbidden to the christian to partake of blood?

Quantum ad tercium ritum judaicum, restat videre, quomodo cristianus debet cavere ab esu sangwinis.

nam Act. quinto decimo, ubi in sinodo apostolico tractatur ista materia, sic erat a sancto collegio, Petro proferente sentenciam, diffinitum: ego iudico, non inquietari eos, qui ex gentibus convertuntur ad

---

2 A^2 *in marg. notavit* correpcionis modus   4 correctur B^c 17 humiliter *(?)* B^cCD Capitulum 30[m] *in codice A minio adscriptum est ultimae capituli lineae* faciendum: *explicit folium 526 Bodleiani; paulo infra verba* quantum ad tercium B^2 *uti notam memorialem addidit; foliis 527 et 528 vacuis relictis, nova manus, quam voco* B^d, *folio 529 incipit cap. tricesimum:* Quantum *etc.; haec textum permultis vitiis inquinatum nobis tradidit*   19 Cap. 29 *in marg.* B^d *(nova manus); C (aut* C^2*) D*   21 ap[co] *(sic) D, in marg. breviaturam solvit* D^3 22 colle[o] *(sic) D, in marg. breviaturam solvit* D^3

---

5 caritas incipit *etc. de hoc proverbio vide plura supra II pag. 199*   11 *cf. Matth. 7 5*   19 *cf. supra pag. 105*   21 *v. 19 sqq.*

deum, sed scribere ad eos, ut abstineant se a contaminacionibus simulacrorum et fornicacione et suffocatis et sangwine, et sequitur in epistola, quam cetus apostolorum misit gentibus per Paulum et Barnabam, Judam et Silam: visum est spiritui sancto et nobis, nichil ultra imponere vobis oneris quam hec necessaria, ut abstineatis vos ab ymolatis simulacrorum, | et sangwine, suffocato et fornicacione, a quibus custodientes vos bene agetis, valete. fol. 105b

Conclusions to be drawn from the decision of the Apostles' Council

ex qua diffinicione solempnissime et sanctissime sinodi videntur patule tria sequi. primo, quod gentes debuerunt, dimissa circumcisione, servare ritum judaicum de cavicione ab esu sagwinis. — secundo, quod cavendum est principibus ecclesie, ne onerent subiectos ritum multitudine preter observancias, fundabiles in scriptura. — et tercio, quod in fornicacione includuntur omnia genera peccatorum.

cum enim omnis anima humana debet copulari sponso ecclesie eterno coniugio, patet, quod sine peccato carnis sive peccato mundi sive diaboli, quis a Cristo recesserit, fornicacione spirituali dissolvitur celeste coniugium. non enim credendum est, apostolos concessisse gentilibus, superbire, invidere, irasci, torpere inordinate

3 et *om.* B^d 5 barban B^d 7 h *(expunctum)* oneris *A* 8 involatu B^d A^2 *in marg. infer. (fol. 105ª) subscripsit* Esus sangwinis, quomodo prohibetur 14 caucione B^d 17 A^2 *in marg.:* fornicacio spiritualis significat omne genus peccati 19 copulari *correxit* B^d, *emendando iteravit* copulari *in marg.* B^1. *et sic saepissime in eis, quae sequuntur, corrector* B^1 *male vel mendose scribentem librarium* (B^d), *cui inde a cap. XXX textum verborum cod. B debemus, correxit et quae vitiose scripta erant, in margine emendavit; iam hinc has correcturas, ne, ipsis in ultimis huius operis paginis, in nimiam molem apparatus criticus crescat, testari omittam, nisi ubi ad vera verba JWi restituenda vel ad librarii fidem cognoscendam utiles mihi videbuntur* 20 peccato *om.* B^d 24 torpere *ACD* corpore B^d

3 *cf. ibid. v.* 22

vel cupere aut aliquod peccatum committere, sed in predictis peccatorum generibus erant gentiles maxime implicati. et ideo sub ista forma alia peccata sub uno confuso involucro erant prohibita. tunc enim prevaluit inter gentes fornicacio carnalis. tunc esus ydolatitarum offendit conscienciam multorum, sicut et duo ritus judaici, scilicet inhonestus esus bestiarum, que preter intentum esus diutine fuerant suffocate, et esus sangwinis, ex quibus tam Judei quam gentes offensi sunt preter sacramentum vetus vel necessitatem gentilium. non enim negatur, quin licet comedere de ydolis ymolatis, ut patet prima Cor. decimo: omne, quod in macellum venit, manducate, nichil interrogantes propter conscienciam. et idem patet de ydolatitis prima Cor. octavo. sed sive cristianus habuerit conscienciam de istis comedere, sive comedendo de istis applauserit infideliter, ymolati foret usus illicitus. et istud sepe contingit inter gentes. ideo signanter dicitur a Petro, quod abstineant se a contaminacionibus simulacrorum. si enim servo fidem et caritatem, edendo de ydolatitis, abstineo a contaminacionibus simulacrorum, quia omnia munda mundis.

Sins of Israel and Heathenism

erant autem isti duo ritus precepti et servati in veteri

4 errant *B^d* 5 gentiles *B^d; C^2 in marg. cum sig. marg.* gentes *C in textu* gens (gs) *D* 6 consciencias *B^d* 8 ex *AB^d, C^2 inter lin.* in *D, (expunctum) C* 10 necessitatem. *sequitur lacuna in cod. B* 11 *A^2 in margine addidit* quomodo sunt ydolatica *(sic)* comedenda (comedenda *scripsi, A^2:* comendenda) et quomodo non *D^6 in marg.:* nota. quomodo non licet. comedere de ydolaticis 12 16° *codd. cuncti* *B^d in marg.:* Cor. 16 17 contingit *in correctura A* contigit *B^dCD* 19 si enim servo ffidem et caritatem. edendo de ydolatitis. abstineo a contaminacionibus simulacrorum *omiserunt D, addidit in margine D^1* servat *B^d* abstinens *B^d* 23 precepti *corr. A*

4 *de* involucro *vide supra I 365; II 93* 5 idolothytum (εἰδωλόθυτον) *est id, quod idolis immolatur; cf. I. Cor. 8 4; 7 sqq.* 12 *v. 25* 14 *v. 4; 7 sqq.* 21 *cf. Tit. 1 15*

testamento. unde Ex. vicesimo secundo precipitur: carnem, que a bestiis fuerit pregustata, non comedetis, sed proicietis canibus. et eadem sentencia patet Lev. quinto: anima, que tetigerit aliquid inmundum, sive quod occisum est a bestia aut per se mortuum, vel quodlibet aliud reptile, et oblita fuerit inmundicie sue, rea est et deliquit. unde hoc ad literam servatum est ad distingwendum Judeos a gentibus tamquam fideles ab infidelibus, ad decernendum eorum ydolatriam, factam cum cibis talibus.

The deeper meaning of the blood prohibition in the Old Testament

sed tercio videtur michi, quod hoc figurat mistice, ut homo non faciat bonum opus de genere, nisi precedente recta intencione et caritate formante, ita quod operacio virtuosa sit honestus cibus anime. aliter enim opus eciam bonum de genere occisum est a bestia. ultimum autem est sepe prohibitum in veteri testamento, ut Lev. || septimo: sangwinem quoque omnis animalis non sumetis in cibum, tam de avibus quam de pecoribus. omnis anima, que ederit sangwinem, peribit de populis suis, et Lev. septimo decimo: homo quilibet de domo Israel et de ad- fol. 105c

1 B^d *in marg.:* Exodi 22 4 Lev. 15° *ACD; B^d in textu, sed in margine correxit eadem manus* Leviti 5to 7 delinquid *C* delinquit *D* 10 decernendum *A, correxit B^d* discernendum *CD* 12 A^2 *in margine inferiore cum signo margine:* quid est animal occisum a bestia bonum *corr. D* B^5 *in marg. glossavit* Nota, quod abstinencia ab ydolatitis et a sangwine suffocato et a carne, que a bestiis sint pregustata. unde hoc ad literam servatum est ad distingwendum Judeos a gentibus tamquam fideles ab infidelibus ad discernendum eorum ydolatriam, factam cum cibis talibus, sed hoc figurat mistice *(?* mistica), ut homo non faciat bonum opus de genere, nisi precedente recta intencione et caritate formante ita, quod operacio virtuosa sit honestus cibus anime 15 enim est opus *AB^d* 16 est *C om. B^d; A, sed int. lin. add.; D, sed in marg. add.* 18 A^2 *in marg. super. notavit* esus sangwinis prohibicio et cause, quare prohibetur, continue infra 20 edit *B^d*

1 *v. 31* 4 *v. 10 sqq.* 18 *v. 26 sqq.* 21 *v. 10—11*

venis, qui peregrinantur inter vos, si comederit sangwinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, et disperdam illum de populo suo, quia anima carnis in sangwine est.

ex istis videtur, cum post cessacionem legalium ex decreto apostolorum cristiani cavebant ab esu sangwinis et manet eadem causa, que olim, cum eque sit anima in sangwine, ut tunc fuit, videtur, quod eque debemus cavere ab esu sangwinis, sicut patriarche debuerant. videmus tamen, cristianos rariter comedere sangwinem coctum in fartis et multis aliis modis.

How far is it binding for christians?

ad illud respondet Lincolniensis: 'preceptum', inquid, 'de non edendo sangwinem secundum literalem intellectum non est perpetuum, nec habet literalem causam perpetue permanencie, sed simul cum aliis legalibus, de quibus gloriatur sinagoga, debet cessare'. in decreto autem apostolorum non est prohibita sangwinis comestio, sed antique prohibicionis observacio est permissa, et comestio ad tempus gentibus disswasa vel propter duriciam cordis Judeorum, qui eo tempore nimis scandalizati fuissent, nisi antique prohibicionis observacio de esu

---

1 qui *(expunctum et linea sublatum) D, superscripsit* D^1 si   comederitis AB^dCD 4 modo *(?* meo) *C, sed* C^2 *in marg.* suo   meo *D*   carnis *om. A, addidit in marg.* A^2 6 B^5 *in marg. addidit* ut in Levit. 7 et 17 capitulis *(?* causis) decretum erat per apostolos post cessacionem legalium, quod cristiani deberent cavere ab esu sangwinis, et manet eadem causa nunc, que diu, cum eque sit anima in sangwine, ut tunc fuit. videtur, quod eque debemus cavere ab esu sangwinis, sicut patriarche debuerant. videmus tamen, cristianos rariter comedere sangwinem coctum in fartis et multis aliis modis   12 B^d *in marg.:* lyncolniensis B^3 *in marg.:* Lincolniensis dicit, quod preceptum de non edendo sangwine secundum literam non est perpetuum, sed debet cessare cum aliis legalibus   16 B^3 *in marg. notavit* dicitur, quod in decreto non est prohibita comestio sangwinis, sed antiqua prohibicionis observacio est permissa. et comestio ad tempus gentibus disswasa propter duriciam cordis Judeorum   18 *et* 21 antiqua B^d 19 vel *om.* B^d 21 antiqua B^d, *in marg.* qua A^1

---

11 fartum *a fartio, id quod fartiendo impletum est, farcimen*   12 Lincolniensem *conferre me non potuisse, aegre fero, sed cf. supra I pag.* 77 *et III pag. 135*

Christian liberty as to the forms of jewish worship

sangwinis fuisset ad tempus permissa, vel secundo propter libertatem cristianorum ostendendam de observando pro loco et tempore antiqua legalia et alias omittendo, sicut apostolus dicit prima Cor. octavo, quod non comederet carnes in eternum, si sciret, fratrem suum exhinc scandalizari. omnia itaque talia licent cum circumstanciis, sed non omnia expediunt. ideo oportet, signanter distingwere inter opera neutra quoad mores, inter opera a Cristo pro nunc prohibita et opera nunc precepta, vel tercio, quia sangwinis ymolacio fuit tunc ydolis nimis crebra, et tam Judèi quam gentes horruerunt tam ymolacionem quam eius materiam. ideo pro consciencia, pro detestanda ydolatria et pro obediencia fuit tunc necessarium, ad tempus ab esu sangwinis abstinere. quod autem non fuit prohibicio talis cibi comunis, gentilibus et Israelitis specialiter prohibiti, in illo consilio, in quo presidebat Petrus, sic ostenditur. nam prius Petrus Act. decimo a deo revelante didiscerat, nichil esse comune, hoc est, inmundum fidelibus, dum ostensum est sibi lyntheum submissum quatuor iniciis, continens omnia genera reptilium, dictumque est ei: surge, Petre, occide, manduca, illoque horrente eorum esum, cum erant inmunda se-

1 vel secundo propter libertatem cristianorum ostendendam de observando pro loco et tempore antiqua legalia et alias omittendo B^4 *in marg. iteravit* 4 cor *A, sed* A^2 *add.* 1[a] *in marg., quod signo marg. usus ante* cor *legi vult* 8 nunc precepta *(lin. sublata)* quoad *A* 10 B^4 *in marg. iteravit* tercio, quia sangwinis ymolacio fuit tunc ydolis nimis crebra, et tam Judei quam gentes horruerunt tam ymolacionem quam eius materiam. ideo pro consciencia ydolatria detestanda et pro obediencia observanda fuit tunc necessarium, ad tempus ab esu sangwinis abstinere 15 A^2 *in marg. infer. cum sig. margine notavit* in apostolorum concilio non prohibitus esus sangwinis 17 sic ostenditur nam prius Petrus *om. A, add.* A^1 *in marg.* 18 didicerat B^d nichil *ACD* nec B^d 19 inmundum esse fidelibus *D* 20 B^4 *in marg.:* Nota hic visionem Petri de lintheo, continente omnia genere reptilium, dictumque est ei: surge, Petre, occide et manduca 22 et manduca B^d 23 illo quoque *C, lectio aperte vitiosa*

4 *v. 10—11* 18 *v. 9 sqq.* 20 lyntheum = *linteum, pannus*

cundum legem Lev. undecimo, responsum est ei per spiritum sanctum: quod deus purificavit, tù comune ne dixeris. et per | istam visionem intellexit, eodem spirit uillustrante, quod a quatuor partibus mundi sine personarum diferencia in omni gente, qui timet deum et operatur justiciam, acceptus est illi. in cuius confirmacionem, ipso predicante gentibus, cecidit spiritus sanctus in signo sensibili super illos et magnificabant deum, loquentes variis ligwis sicut discipuli, qui in die pentecostes fuerant illustrati.

fol. 105d

cum igitur post istam trinam visionem et interpretacionem Petrus motus est, conversari gentiliter, non ponderando ritus judaicos, dum servata fuerit fides Cristi, manifestum est, quod in sequenti consilio non dupliciter prohiberet, cuius contrarium ipse in opere edocebat.

colligit autem doctor tres causas cessacionis istorum legalium. prima Deut. duodevicesimo sic loquitur deus per Moysen: prophetam suscitabit tibi dominus deus de fratribus tuis, ipsum tamquam me audietis. cum igitur ex precepto domini audiendus sit ille propheta ut dominus, ac ille sit messias vel Cristus, quem nos cristiani colimus ut deum et hominem, qui docuit suos, non amplius observare finaliter ista legalia, manifestum est et contra Judeos, quod nec ipsi nec gentes debent ea sic amplius observare. item, omnes ille Judeorum ceremonie non erant nisi testimonia et figure

The former ceremonies foreshadowed Christ, who put an end to them

2 sanctum *om.* B^d 3 A^2 *in infimo marg. fol.* 105^c*:* visio Petri de lytheo *(sic)* cum iniciis etc. B^3 *in marg.:* per visionem predictam potest intelligi. quod a quatuor partibus mundi sine personarum diferencia in omni gente. qui timet deum et operatur justiciam. acceptus est illi etc. 8 B^3 *in marg. adnotavit* occide in eis. suple vicia et manduca. hoc est. sint tibi tunc accepti. quia mundati sunt 17 A^2 *in marg. super. cum sig. marg.:* Cause cessacionis legalium B^6 *(nova manus glossatoria) in marg.:* Nota tres causas cessacionis legalium 25 et *AD* eciam B^dC

1 *v. 2* 2 *ibid. v. 15* 18 *v. 15*

messie futuri. non est igitur opus, amplius testimonia nota presencia testificari, cum oportet, privacionem cessare ex adventu habitus. igitur post adventum Cristi non est necessarium, ipsa testimonia ceremonialia in quantum huiusmodi observare, sicut, si quis ex signis et regulis astronomie prediceret eclipsim solis futuram, hoc anno veniente eclipsi patenter ad oculum sive lapsa, non oportet amplius adducere pro certificanda dicta eclipsi predictum testimonium, cum succedit cessacio vel eius memoria plus dans fidem. talis enim testificacio prenostica ut sic est prediccio incogniti iam futuri; ymmo cum omne signum sensibile rei insensibilis vel absentis in quantum huiusmodi valet finaliter ad manifestandum illud, quod aliunde foret absconditum, manifestum est, quod frustrato illo fine superflueret racio talis signi, ut, si intellectus noster per se sufficeret, omne per accidens sensibile vel insensibile, induccione sensacionis cognitum, nude per se cognoscere, deus vel angelus superflueret, sensum, sensacionem vel per se sensibile disponere pro hoc fine.

correspondenter est de legalibus judaicis et adventu messie. manent autem posterius ad signandum complecionem sui officii, ad testificandum contra infideles, qui adhuc acceptant illa tamquam prenostica nunc futuri || vel aliquid aliud adhuc futurum prenosticandum, cum fol. 106a
iuxta dicta idem sit signum multorum.

Doing more harm than good they had to be abolished under the new dispensation

ex quo videtur, cum multiplex sit racio cessacionis legalium, quod correspondenter, ut figurata sua successerant secundum aliquam racionem, cessare debuerant, et quando plus inferrent nocumenti quam comodi, debuerunt cessare simpliciter. et patet, quomodo scrip-

2 testificari *scripsi* testificati *libri* 5 ex signis *om.* B^d, *superscripsit idem* astronomie AB^dC altero nomine *D* 7 *inter* oportet *et* amplius *in C scissura membranae reperitur, qua de causa spatium trium fere vocum vacuum relictum est* 9 successit B^d 11 cum *omiserunt* B^dD; *AC, sed superscripserunt* A^1C^2 18 ut, *quod codd. ante* deus *habent, omisi* 21 signandum *om. D, addidit* D^1 *in marg.* signandi, *lectionem aperte vitiosam* 24 ad *(expunctum)* aliquid *A* aliquid *CD*; B^d, *sed idem superscripsit* ad 28 aliam B^d

6 eclipsis *defectio solis est* 10 prenosticus *idem ac praescius*

ture allegate superius de manifestacione baptiste, de complecione passionis messie et de publicacione legis ewangelice habent sensus suos cessandi secundum disparem racionem.

unde tres gradus utilitatis istorum legalium sunt comuniter assignati, scilicet ut exercitando prenosticent adventum messie vel sacramentorum suorum operum, et illa racio cessat pro instanti, quo sacramentum succedit. secundo, ut, ostendendo complecionem sui officii quoad istud, remaneat in actu, attestans, quomodo idem est deus utriusque testamenti graciose et verissime perficiens, quod promisit. et ista racio cessat pro instanti certitudinis eventus fidei figurate. sed tercio, ut, rememorando racionem imposicionis ceremonie, fruamur virtute figuraliter designata.

The threefold relative use of the ceremonial law

et sic sunt omnia sacramenta perpetua. et ita debent cessare dupliciter in effectu, sed manere secundum duos gradus perpetuo quoad fructum. si enim secundum fidem scripture opera beatorum sequntur illos, quomodo non ceremonie patriarcharum sequntur illos in fructu, non in effectu? alia igitur est racio prenosticacionis, alia attestacionis et alia fruicionis ceremonie vel alterius sacramenti.

et patet, quod, loquendo de earum cessacione, intelligitur de cessacione racionis duplicis in effectu, loquendo autem de eorum perpetuacione, loquendum est de eorum perpetuacione in fructu vel sentencia figurata.

---

3 suas *A* 5 A^2 *in marg. super. cum sig. marg.:* Tres utilitates legalium. *infra haec:* Quomodo legalia sunt perpetua. et quomodo cessaverunt 6 exercitando *correxit A* 14 ut removendo *(?* ut remorando) *ambo correxit* D^1 15 finaliter B^d cerimonialiter vel *(expuncta)* figuraliter *C* 18 secundum *incipit lineam in cod. A,* si enim *in loco raso marginis adscripsit lineae* A^2 *(?* A^3*)* B^3 *in marg.:* sicut opera bonorum sequntur illos, quorum sunt opera. ita ceremonia patriarcharum sequntur illos in fructu. non in effectu 19 non *om. D; C, sed* C^2 *add. in marg.; A, sed* A^1 *lineae, quam* quomodo *concludit, in marg. adscripsit*

---

1 *cf. supra pag. 134* 13 rememoracio = *recordatio* 19 *cf. Apoc. 14 13* 21 prenosticacio *idem ac praesagium* 20 perpetuacio *idem ac perpetuitas, diuturnitas*

Its importance for salvation

item pro racione legalium, que cessare debent ad literam, notat Lincolniensis, quomodo data erant precepta legis veteris propter quinque, scilicet propter messie prefiguracionem, propter fidelis populi distinccionem, propter populi insolentis occupacionem, propter populi rebellis meritoriam humiliacionem, ut ex tali obediencia retunderet deus eorum tumentem superbiam, qui dicebant: non deest, qui faciat, sed deest, qui iubeat, ut elicitur ex illo Ex. vicesimo quarto: omnia, que locutus est nobis deus, faciemus, et demum, ut tolleretur blasfemum murmur contra dominum, qua lapsus in puteum peccati posset conqueri contra deum, quod non posset ascendere per gradus mandatorum legis naturalis, nisi interiecti essent gradus legis mandatorum, legis positive, ut essent figure et testimonia renovacionis nostre.

cum igitur, mani||festato Cristo in carne, cessaverunt ista signa, videtur, quod tunc cessare debent ista legalia. nam tunc venit suus figuratus, dicente apostolo Rom. sexto: non sub lege estis, sed sub gracia etc. tunc fol. 106b

---

1 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.:* legalia data erant propter quinque 2 B^d *in marg.:* lyncolniensis notat Lincolniensis, quomodo data erant propter quinque *sublineavit atramento A vel* A^1 8 deest, qui faciat, sed *CD, om.* B^d, *sed in margine perperam adscripsit* B^2 deesse, qui faciat, sed est *A, sed* A^1 *in marg.* de *supplevit* deesse, qui iubeat B^d; *locus foede corruptus* 9 lo *(expunctum)* que *A* 10 faciamus *D* 13 mandatorum legis naturalis, nisi interiecti essent gradus legis *om. C, sed* C^2 *in marg.* legis naturalis, nisi interiecti essent gradus legis mandatorum (mandatorum *linea sublatum) addidit, ut* per gradus legis naturalis, nisi interiecti essent gradus legis mandatorum legis *etc. neglecto priore* mandat· *legi voluisse videatur* 14 interiecti *correxit A* leges AB^d 15 figure *correxit A* signa B^dD renovacionis *prima vocis pars vix legi potest in cod. A, quare* A^1 *in margine distincte scripsit* renovacionis renacionis B^d 17 cruce *(expunctum)* carne *D* cessaverunt *in exitu corr. A* cessaverant B^dD 19 suus B^d, *(?* finis) *A* finis *CD inter* dicente *et* apostolo *exstat locus vacuus, effectus scissura in cod. C, de qua supra (pag. 192 7) dixi* 20 6° *om.* B^d, *superscripsit* B^2 15° *lacuna D*

---

7 retundere = *repellere* 9 *v. 3* 12 puteus*: cf. supra II pag. 267* 20 *v. 14*

enim Judei et gentes facti sunt unus populus, dicente apostolo Eph. secundo: ipse enim pax nostra, qui fecit utraque unum, medium parietem macerie solvens, inimicicias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semet ipsum in unum novum hominem. tunc enim deposita affeccione carnali debuerunt omnem solicitudinem suam in Cristum proicere, ut docet Petrus prima Pet. quinto; tunc capud ecclesie factus humilimus complevit obedienciam, inobediencie primorum parentum plene oppositam, cum homo inanitus ab equalitate dei factus est obediens patri usque ad mortem crucis. unde Gal. tercio: Cristus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. et tunc sponsus solvens redempcionem ecclesie et liberans eam de carcere voluit, gradus putei scalares deleri et sponso suo plenius initi, dicendo cum apostolo Phil. quarto: omnia possum in eo, qui me confortat, et Cant. octavo dicitur: que est ista, que ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? cum igitur sponsa sufficit viare nunc sine istis signis, imperfeccionem iuvencule langwentis sapientibus, quomodo non veniente, quod perfectum est, evacuabitur imperfectum? naturale philosophorum principium dictat, quod superfluit, plura servare, ubi pauciora sufficiunt.

The church of the New Covenant is stripped of all imperfection

---

2 2° *om.* B^d, *superscripsit* 6° B^2 *lacuna CD* 3 nos *(expunctum)* utraque *A* 4 *A vel* A^1 *in marg. sine signo marg. addidit* in imicicias *(sic)* 5 evacuans *primam partem vocis correxit A* 9 5° *scripsi; inter* pet. *et* tunc *lacuna exstat ACD; B, sed* B^2 *in loco vacuo supplevit* 2° 12 essencialitate B^d 13 3° *scripsi; in codd. reperies lacunam* 23 *inter* quod *et* perfectam *locum rasum reliquit* B^d 24 quod ex parte est *(expuncta) C, at prima manus superscripsit* imperfectum naturale etenim philosophorum B^d

---

2 *v. 14—15* 4 maceria *a graeco* μάκελλον = *murus, sepes* 9 *v. 7* 11 *cf. Phil. 28* 13 *v. 13* 16 puteus: *cf. II pag. 267* 17 scalares: *cf. supra pag. 119* (interscalaris) 18 *v. 13* 19 *v. 5*

St. Augustine on the purpose of ceremonies

unde Augustinus epistola Ad Marcellum ponit multiplex exemplum pro cessacione legalium. nam 'post noctem dies succedit, post yemem venit estas, post pericia venit virilitas et post medicinam preparatoriam, ut exempli gracia digestivam, succedit laxativa et post confortativa. nec mutatur divine prudencie racio, quamvis per illam oporteat, ut subiecta sue prudencie sic mutentur'.

cum ergo sancta mater ecclesia sit una persona curabilis ac in lege dei disciplinabilis, quomodo non oportet, eam secundum variacionem etatis proficere et variari tam in medicina quam eciam disciplina? nec potest in racionibus eternis fieri variacio, licet effectus ex eis ordinantibus varientur, quia Ps. centesimo secundo scribitur: mutabis eos et mutabuntur, tu autem idem ipse es. et patet, ut dicit Lincolniensis, cum lex temporalis || sit naturaliter successiva, adiacens legi f. l.106c eterne de dileccione dei et proximi. Cristus non solvet illam, sed implet, cum facit eam durare et non prius desistere, quam deberet, ut abbrevians vel prolongans quartas vel partes etatis, hominis, anni vel seminis extra cursum naturaliter institutum solveret legem eius, ut alias

1 *A² in marg.:* Augustinus ep. *om. D, in margine adscripsit aliquis* *post* epist. *lacuna in A* *B³ in marg.:* Nota sentenciam Augustini de cessacione legalium, primum exemplum Augustini: post noctem dies succedit, post yemem venit estas, post pueriiciam virilitas, post medicinam sanitas 5 gracia *om. D* 6 *A² in marg. glossavit* deus non mutatur, quamvis lex mutatur 7 providencie *Bᵈ* 9 ergo *om. A, add. A¹ in marg.* 14 101° *codd.* *Bᵈ in marg.:* psal. 101 15 ea *Bᵈ* 17 *A² in marg. infer. fol. 106ᵇ:* Augustini exempla pro cessacione legalium 21 semis *BᵈD*

1 *cf. Opp. tom. II (Epist. CXXXVIII) 537 (ubi rem, non verba ipsa invenies); ibid. (Ep. CXXIX) 497; 498; cf. etiam pag. 860; 558* 3 yemem *i. e. hiemem* 14 *v. 27—28* 16 *haec Roberti sententia ex libro eius De Cessatione Legal. allata est; conferri non potuit, quia editio Londoniensis in Bibl. Regia Publ. Dresdensi non exstat* 21 seminis *aut* seminie *a seminia (gall. semaine), hebdomada* 22 alias: *cf. supra pag. 113 sqq.; diffuse de observantia legis veter. disputatur Trial. Suppl. cap. I pag. 409 sqq; Dialogi Epilogus pag. 98*

diffuse exposui. cum igitur legalium observacio literalis caret iam utilitate et nocet vel impedit magis bona, quo colore ecclesia moderna ipsam admitteret? *It is of no use to carry them out to the letter*

et utinam nostri studentes circa augmentacionem dotacionis ecclesie et leges fundatas ex ista radice ponderaremus istam racionem in sufficienti similitudine! videmur enim ex novorum rituum observancia et diversitate vivendi proprietarie seorsum ab ecclesia primitiva plus judaizare quam Judei neophiti illius ecclesie. iam enim reputatur apostata atque hereticus, qui non custodit ritus novellos, quibus oneratur mater ecclesia, et tamen de prevaricacione mandatorum domini parva cura.

sed redeundo videtur michi, quod preter dicta de prohibicione esus sangwinis ex scriptura alia causa subest. cum enim omnia signa legis veteris signarunt Cristum ut finem eorum, videtur, quod prohibicio esus sangwinis significaret prohibicionem martirizacionis Cristi et membrorum suorum, cum idem sit, sangwinem sic effundere et vitam eius extigwere corporalem. illa enim vocatur sepe anima in scriptura. quia igitur anima est causaliter in sangwine, sicut patet ex hoc, quod exsangwines statim fiunt exanimes, signanter cavendo ab esu sangwinis caverent ab iniusta effusione sangwinis membrorum ecclesie. ideo, sicut ymolacio sangwinis signavit effusionem sangwinis Cristi ad altare terreum sui corporis, inducentis novum et eternum testamentum, ut comedatur spiritualiter, sicut patet Joh. sexto, sic pretersacramentalis effusio et esus sangwinis signat effusionem iniustam sangwinis membrorum ecclesie ab Abel iusto usque ad novissimum martirizandum. sic, inquam, comederunt Jacob, quicunque iniuste occupant bona ecclesie, vitam pauperum

2 caret *primam voculae partem corr. A* 7 videmur *A, sed A², breviatura communi pro 're' (') superposita, in* videremur *mutavit* 8 *ad hanc lineam A², utpote qui sententiam hic prolatam praeter cetera notari voluit, signum marg. adpinxit, quod nota sua caret* 14 *A² in marg.:* de cessacione esus sangwinis 21 exsangwes *compendio om. B^d* 24 *A² in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* ymolacio sangwinis significat effusionem sangwinis Cristi. sangwinis esus significat effusionem iniustam sangwinis 27 sacramentalia *A.*

27 *v. 52 sqq.; 63* 29 *cf. Matth. 23₃₅*

extigwendo. omnes enim illi comedunt sangwinem sanctorum, dum iniuste cibantur substancia, ex qua sangwis pauperum nutriretur. ideo peccatum sangwinis clamat ad deum, ut patet Gen. quarto et Jacobi quinto.

aliam autem sentenciam tangit Lincolniensis.

Holy Scripture the standard by which to judge heresy

ex istis colligitur, cum quanta diligencia oportet notare scripturam sacram, ne error in sensu adhibito sit causa lapsus in heresim.

Excursus: Origines' doctrine on the Apokatastasis

unde videtur sanctis, illum magnum doctorem Origenem opinatum fuisse sentenciam hereticam, quod omnes creature racionales tam homines quam angeli salvabuntur, ut patet in scripto suo Rom. quinto cap.

unde videtur michi expediens, solvere suas evidencias cum aliis superadditis, ne ecclesia scandalizetur || in fol. 106d
isto errore, spiritu sancto, per quodcunque organum voluerit, operante.

Attempt to justify the thesis

primo igitur arguitur generaliter isto modo: deus est tam bonus humano generi, quam bonum potest sustineri ipsum esse, salva racione et veritate scripture, sed potest sustineri, quod totum genus racionalis creature salvabitur binario isto salvo, ergo hoc est catholice concedendum. cum enim sit bonus dato generi proporcionabiliter, ut benefaciat eidem, et sic infinitum magis bonus, quam est bonus michi, ad quem sensum dicitur Ps. centesimo septimo: c o n f i t e m i n i d o m i n o, q u o n i a m

---

4 dominum B^dCD 6 D^5 *in marg.:* Nota de opinione Origenis 11 A^1 *in marg.:* Origenis Roma *(?* Nota) 14 A^2 *in marg. super. addidit* Origenis sentencia dissolvitur, qua voluit, quod omnis homo salvabitur 22 enim deus sit B^d 23 benefacit B^dC 25 ps. *in correctura* B^d, *in marg.* B^1 *(?) addidit* psalmo 1016to *(sic)* 106o *ceteri libri*

---

4 *v. 10* *v. 4: clamor operariorum in aures domini Sabaoth introivit.* 5 *haec 'sententia' Roberti episc. Lincolniensis, quam JW inaccuratissime laudat, conferri non potuit eadem de caussa, qua supra pag. 196 16* 12 *cf. Origenis Opp. (Migne) Ser. Gr. 14 pag. 997 sqq.; cf etiam ibid. vol. 11 De Principiis I 6, 2 pag. 166—168; II 3; 1; 3 pag. 188; 190—192; III 6, 1 sqq. pag. 333—342* 25 *Ps. 107 1; 8; 15; 31*

bonus, videtur, quod foret melior generi creature racionalis, salvando ipsum totum, quam foret, dampnando tantam eius partem perpetuo.

Explanation of I Tim. 2

minor argumenti probatur primo, quod scriptura nedum permittit, sed innuit istam sentenciam. primo per illud apostoli prima Thym. secundo: deus wlt, omnes homines salvos fieri. cum igitur nichil potest voluntati sue resistere, sequitur, quod necesse est, ut omnes homines salvi fiant. sive enim beneplacitum sit domino, sive permittat aliquid, oportet illud compleri. quamvis autem sint quotlibet glose ad textum apostoli, omnes tamen concedunt, quod deus wlt sic voluntate beneplaciti.

sed hic sepe dixi, quod istud dictum: deus wlt, omnes homines salvos fieri, est equivocum ad hec duo: deus wlt, quod omnes homines salvi fient, et deus wlt, quod omnes homines salvi fiant. primum non est verum, sed secundum, quod est sensus apostoli.

doctores tamen videntur glosare primum sensum tripliciter. primo, quod omnia genera hominum deus wlt, quod fiant salva, et tamen non omnia individua, nisi dicatur, quod dampnati erunt salvi, quia positi in salva custodia, quod videtur remotum a sensu apostoli. secundo videtur, Augustinum Enchiridion dicere, quod deus wlt de omni salvando, quod fiet salvus, cum nullus salvabitur nisi per ipsum. sic, quod dampnati ex sua stulticia perdunt racionem nature racionalis et sic hominis, quin pocius quoad mores bestie possunt dici. sed tenendo literam ad secundum sensum, notandum,

---

4 argumenti *correxit A* 6 B^d *in marg. iteravit* thim. 2° 9 sive *in corr. A* 11 quotlibet *correxit* B^d, *in marg.* quot B^1 14 deus wlt omnes homines salvos fieri *(expuncta)* quod *D* A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.*: deus wlt, omnes homines salvos fieri. quomodo debet intelligi 21 fient B^d 22 erunt *mediam vocis partem corr. A*

---

6 *v. 4* 14 *in libris, quos JW ante hunc scripsit, verba laudata nusquam inveni; 'sepe' fortasse non libros scriptos respicit, sed ea, quae JW in scholis de salvatione generali disputare solebat* *I. Tim.* 2 4

quod deus ordinavit, omnem creaturam racionalem beatificari in ipso, et ad hoc dedit sibi legem et libertatem arbitrii, quocunque vellet se vertere, ut patet Ecclesiastici quinto decimo. unde sicut dominus temporalis wlt, quod servus suus fideliter operetur, cum hoc precipit et ad hoc dat sibi stipendium, sic est de domino. et illam vocat Damascenus cum aliis 'voluntatem antecedentem'. unde non sequitur, deus wlt, quod sic facias et per consequens sis beatus, igitur deus wlt, quod sic facies et eris beatus. voluntas enim dei semper impletur et per consequens terminatur utrobique ad veritatem. ideo, si non sit veritas, quod Judas salvabitur, deus non wlt, quod ipse salvabitur, sed wlt, quod ipse salvetur, et volucio dei illa terminatur ad ipsum debere salvari. quod est verum, cum deus dat sibi legem et dona multa cum || promptitudine adiutorii, ut sic ffiat, sed peccatum fol. 107a suum est in causa, quare non sic fiet.

God's will and human freedom

et ita videtur esse concedendum, quod necesse est, ut omnis homo salvetur vel sit salvus, non tamen necesse est, quod erit salvus, cum necessario obligatur ad hoc. sic enim signant coniunctivi modi dispariter a modis indicativis, et ita necesse est, omnes homines salvari, et tamen multi ex sua negligencia dampnabuntur. non autem assero, quod Origenes laboravit in istis equivocatis.

secundo arguitur ex textu apostoli Rom. quinto di-

---

4 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* voluntas antecedens *(?* antecedentis), que dicitur 7 damacenus *D, nomen ex arbitrio immutavit* 8 et per consequens sic beatus, igitur deus wlt. quod sic facias *emendando addidit* C^2 *in marg. omisit cuncta C in textu* 16 A^2 *in marg. super. fol. 107ª:* predestinacio plus disponit salvandum quam aliqua disposicio meritoria in prescito 16 fiet B^d 19 ut AB^d quod *D* ut omnis homo salvetur vel sit salvus, non tamen necesse est *om. C, addidit in margine* C^2 23 negligencia *ACD* versucia B^d 26 A^2 *in marg.:* secundum argumentum

---

3 *Sir. 15 14; 17* 7 *cf. Joh. Damasceni Opp. omn. ed. Migne, Ser. Graec. vol. 94: De Fide Orthod. l. II pag. 967; 970 (198: num. typis crassis expr.)* 26 *v. 6*

centis, quod Cristus, cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impiis mortuus est, cuius causa sequitur. comendat autem caritatem suam deus in nobis, quoniam, dum adhuc peccatores essemus, Cristus pro nobis mortuus est, multo igitur magis iustificati, nunc in sangwine eius salvi erimus ab ira per ipsum.

ex isto textu ex parte Origenis sic arguo: deus non potest esse acceptor personarum, sed omnibus eque capacibus equaliter miseretur. sed totum genus humanum ante incarnacionem fuit eque incapax gracie, sicut iam sunt aliqui peccatores, sed toti illi generacioni tam peccatrici misertus est, igitur multo magis post incarnacionem miserebitur cuicunque non minus disposito. confirmatur sic: caritas Cristi per miseracionem huiusmodi comendatur, nec racio obstat aput agentem ex indiferencia, quin per idem miseretur cuilibet peccatori, igitur hoc debet catholice concedi.

God has mercy on all those that seek Him

hic dicitur, supposita necessitate textus apostoli, quod minor argumenti deficit, cum gracia predestinacionis plus disponit vocatos a Cristo, quam est aliqua disposicio in prescito. sed cum predestinacio et presciencia eterna disponunt tam varie, queritur causa tam disparis dacionis huius gracie. sed ad hoc respondet apostolus Rom. nono et undecimo dicendo, quod, sicut figulus habet potestatem, de eadem massa facere aliquod vas ad vile officium et aliquod in honorem, multo magis deus ordinans ante omnem dignitatem sue fabrice, sic, inquam, causa ordinancie divine, cum non potest agere ex indiferencia, est ordinacio humani generis. et illius

---

4 nobis *in loco raso vitiose exaravit A* cum B^dCD 12 B^3 *in marg.:* nota argumentum ad perswadendum, quod omnes homines salvabuntur generacioni *in correctura A* 15 huius B^d 17 quoniam B^d 18 theologice B^d 25 11° *ACD* 5° B^d 27 aliud B^d honore *D* 29 ordinacionis B^d

---

3 *cf. ibid. v. 7—9* 8 *cf. supra pag. 198₉ sqq.* 24 *v. 20—21* 25 *v. 19 sqq.* figulus *is, qui format vasa figlina* 28 fabrica *est opificium quodvis ferrarium, opus publicum*

causa mediata est ordinacio universi, et illius causa est bonitas creatoris. ex parte autem ordinati est, dare esse suum intelligibile et esse intelligibile cuiuslibet eius medii ordinati ad finem, quem deus ordinacione illa intendit.

No man can work his own salvation

et illis positis cum volucione dei efficaci formaliter sequitur ordinatum pro tempore suo esse, et sic ex antecedente eterno formaliter sequitur effectus temporalis, non quod quis meretur sibi predestinacionem vel primam graciam, cum meritum dicit dignificacionem ad mercedem futuram. videtur tamen, quod intelligendo ordinacionem eternam cuiuscunque temporalis formaliter, ut dictum est de sciencia dei eterna, quod ordinatum causat illam materialiter vel obiective, quia est materia, de qua deus ordinat. nec obest, ordinanciam esse eternaliter plene causatam, cum habet esse intelligibile sui ordinati, eternaliter concausans cum hoc, quod ordinatum || solum fol. 107b habet existenciam temporalem, sicut primum instans mundi est prius primo instanti diei iudicii. et illa prioritas dependet a posteriori instanti, pro omni tempore amplectente illa duo instancia. sic igitur in principio mundi et ante fuit dei ordinancia plene causata.

sed difficultas logica est, si deus vel eius passio habet creaturam, antequam illa sit, ita, quod deus in primo instanti mundi habet creaturam causantem vel terminantem eius ordinanciam; et videtur, quod non, quia tunc esset deus eternaliter dominus. ideo videtur michi probabile, quod nunc est ordinancia dei complete causata a deo et esse intelligibile ordinandi, sed adhuc non est

---

1 B^d *in marg. glossavit* causa peccati non est in deo 3 et esse intelligibile B^dD *omiserunt A; C, sed C^2 in marg. addidit* 9 sibi *in correctura A* 12 eternum B^d cuiuslibet *CD* 13 orditum B^d 17 non *(expunctum)* solum *A* A^2 *in marg. infer. fol. 107ª haec habet:* de predestinacione dei et ipsius ordinancia *in marg. super. fol. 107ᵇ:* de ordinancia sentencia subtilis 24 quod deus in primo instanti mundi habet creaturam causantem *om. B^d, in marg. addidit B^d (aut nova manus B^6)* 29 intelligibili *AB^d*

creatura ordinata vel ordinacio eius passiva, sed necessario est pro suo tempore. et ordinancia dei habet illam pro causa in quocunque tempore, in quo est illud ordinatum, et non ante. unde posito, quod essemus in principio mundi, concedendum esset, quod ordinancia finalis iudicii est nunc plene causata, et tamen nunc non habet instrumenta iudicanda, sed tam certe habet ea pro suo tempore, quam certe ordinat illa esse. unde non sequitur: ista incipient causare hanc ordinanciam causacione superaddita, igitur adhuc non est plene causata, quia oporteret ad incomplecionem causacionis, quod vel causatum vel aliqua eius pars esset omnino causanda et nondum causata. de istis multa dixi alibi.

Explanation of Rom. 5_{12} ff.

tercio arguitur ex textu apostoli Rom. quinto, cum dicitur: sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt; sed non sicut delictum, ita donum. si enim in unius delicto multi mortui sunt, multo magis gracia dei et donum in gracia unius hominis Jesu Cristi in plures habundavit. si enim in unius delicto mors regnavit per unum, multo magis habundanciam gracie et donacionis et iusticie accipientes in vita regnabunt per unum Jesum Cristum; igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condempnacionem mortis, sic per unius iusticiam in omnes homines in iustificacionem vite. sicut enim

8 illa *in correctura A* ita B^dCD 13 istis multa AB^d ista materia *CD* 14 A^1 *in marg.:* tercium argumentum 18 ita et donum B^dD

13 *respicit, ni fallor, Quaestiones Logicae et Philos. (ed. una cum libro De Ente Praedicam. R. Beer) cap. X pag. 287 sqq.; cf. etiam De Ente Praed. cap. XVI pag. 146; Trial. lib. I cap. III pag. 47; ibid. lib. II cap. III pag. 86 inde ab : unde Auctor de Causis istam materiam profunde notans considerat sqq.* 14 *v. 12 sqq.*

per inobedienciam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedienciam iusti constituuntur multi. lex autem intravit, ut habundaret delictum; ubi autem habundavit delictum, superhabundavit et gracia, ut, sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gracia regnet per iusticiam in vitam eternam per Jesum Cristum, dominum nostrum.

The grace of the New Covenant is mightier than the grace of the state of innocence

ex isto textu videtur Origeni, 'esse de intencione apostoli, quod medicina secundi Adam fuit habundancior in bonitate quam peccatum'. infirmitas sive infeccio primi Adam habundavit in malicia et hoc intensive et extensive quoad numerum individuorum humani generis et ad tempus. et potest confirmari primo ex hoc, quod deus non potest remittere persone prius iuste peccatum mortale, nisi infundat tantam graciam, a quanta cecidit, vel maiorem, ut alias diffuse exposui, persona tota humani generis habet || maiorem graciam, quam fuit gracia fol.107c status innocencie, a qua cadebat Adam, qui fuit omnes homines, videtur, quod maior gracia sit illi homini attributa. ideo dicit apostolus, quod, ubi habundavit delictum, superhabundavit et gracia. item si persona conversa omnino ad bonum sit magis bona atque potencior quam persona sui generis perversa sit mala, congruit, quod persona bona magis bonificet, quam persona mala dampnificet. sed sic est de secundo Adam

6 gracia B^dD; *A, sed in margine adscripsit* A^2 *(?)* et, *quod ante* gracia *legi voluit* et gracia *C* 9 B^5 *in marg.:* Nota hic raciones moventes pro opinione Origenis de salvacione hominum 13 indiduorum *compendio omisso D* 14 *A in marg.:* nota 17 persona igitur tota B^d 18 A^1 *in marg. super. fol. 107c:* humanum genus est in meliori statu per meritum Cristi, quam fuisset in statu innocencie fuit *omiserunt D; AC, sed superscripserunt* A^1C^2 22 A^2 *in marg.:* confirmatur B^d *in marg.* B, *quod quid hic sibi velit, non liquet; paulo inferius* B^5*:* secundo nota hic argumenta ad idem 26 secundo *ACD* duplici B^d

9 *cf. Opp. Ser. Gr. 14 pag. 1003 sqq.* 17 *cf. De Dom. Div. lib. III cap. V pag. 245—249; ibid. cap. III pag. 217 sqq.*

terreno et celesti, igitur bonificacio Adam celestis excedit dampnificacionem primi Adam. et ideo dicit apostolus: non sicut delictum, ita et donum, sed donum declarat excedere delictum propter excessum radicis bone super radicem malam.

tercio patet idem in exemplo. nam si potens homo et providus construxisset unam fabricam, quam servus eius ex negligencia destruxisset, et ille potens determinaret se ad reparandum destructam fabricam, conveniens foret sue potencie, sapiencie et bonitati, reparare dictam fabricam ad statum meliorem, securiorem et undique perfecciorem. multo magis caperet hoc veritatem de domino omnipotente, qui semper meliorando procedit quoad fabricam humani generis.

The christian who is saved stands in higher grace than man before the fall

primo autem satisfaciendo hiis tribus confirmacionibus dico, ut declaravi libro tercio cap. sexto et nono, quod humanum genus est in maiori gracia per reparacionem domini nostri Jesu Cristi, quam fuisset, posito, quod nemo a statu innocencie cecidisset. et sic nedum genus humanum, sed Adam et omnes predestinati surgent in maiori gracia, quam fuit gracia status innocencie, a qua ceciderant. omnes enim homines, qui secundum raciones seminales erant in Adam, possunt dici a statu innocencie cecidisse. sed non sequitur: si in maiori gracia, quod in maiori

---

1 celestis excedit dampnificacionem primi Adam *om. C, addidit* C^2 *in marg.; iam hinc* C^2 *ea, quae prima codicis manus perperam scripsit vel omisit, corrigere desinit* 6 A^2 *in marg.:* confirmatur B^5 *in marg.:* C *(cf.* 204_{22}*), paulo infra:* tercio argumentum ad idem 16 declaravi libro 3° cap. 6° et 9°, quod humanum genus *omisit* B^d*, in marg. addidit idem* 17 maiori *corr. A* 18 quam: *explicit fol. 544 cod. B, in infer. marg.* B^1 *notavit* per reparacionem

---

7 *et* 9 fabrica *cf.* 201_{28} 16 *cf. De Civili Dominio lib. I cap. 6 pag. 40 sqq. cf. ibid. cap. 9 pag. 62: hoc ergo habito probatur, quod etc.; pergit de eadem materia cap. decimo pag. 66: ex istis possunt elici quatuor veritates, prima, quod humanum dominium racione lapsus hominis est extensius et graciosius, quam fuisset, toto humano genere statum innocencie conservante*

prosperitate mundana, cum summa gracia in Cristo stat cum penalitate miserabili, sed finis in renatis per Cristum est melior, sed valde remotum hoc ad inferendum, quod singuli homines salvabuntur.

conformiter dicitur ad secundum, quod verum concluditur. cum enim peccatum sit pessimum, quod non potest opponi nisi privative bono creato, manifestum est, quod bonum increatum sit infinitum validius quam malum sit invalidum. ideo necesse est ex omnipotenti gracia dei boni, ut omnia mala cedant fidelibus ad bonum multiplex. et sic Cristus plus lucri fecit humano generi, quam Adam perdidit, quia tot homines per Cristum excellencius salvabuntur, quam foret ecclesia triumphans, statu innocencie plene stante, eo, quod Cristi incarnacio ac penalis conversacio, ymmo tam predestinatorum temporalis tribulacio quam prescitorum eterna cruciacio redundabunt beatis ad gloriam, qua humanum genus, stante statu innocencie, caruisset. et ita videtur necessarium, quod ad complecionem istius agregate beatitudinis presciti sint perpetuo carcerati.

Christ has won more precious goods for man than Adam ever lost

quoad tercium patet, quod verum concluditur. nam status lapsus est securior, quam fuisset totalis status innocencie, medicina ad morbum apposita est longe validior, ‖ quam fuit morbus invalidus, et finis ultimus, ad (fol. 107d) quem ducit medicina predicta, est gloriosior, quam fuisset finis intrinsecus primi status. quoad primum, quis dubitat, quin securius foret, tenere unum statum, in quo temptacio foret tepidior, lapsus remocior et reparacio facilior, quam exaltari in statu condicionis opposite?

7 opponi *corr. A* 18 caruisset. et ita videtur necessarium. quod ad complecionem *om.* B^d, *add. in marg. eadem manus* 21 caruisset. et ita videtur necessarium. quod ad *linea deleta, sequitur locus rasus, tum* quoad B^d 22 est *bis scripsit A* 23 ad mo *(expuncta)* apposita ad morbum *D, sed lineolis superscriptis ordo inmutatus in* ad morbum apposita A^2 *in marg. super.:* Status presentis vie est multo securior statu innocencie ex multis causis 28 temptacio *in exitu corr. A*

Adam enim secundum Lincolniensem in De Cessacione Legalium fuit temptatus fortissime eo, quod secundum clariorem sensum fuit motus ab apparencia magis boni. nam plus esset fore dicte omniscientes quam aliquod bonum a quocunque trium hostium iam obiectum. et Adam consideravit istud bonum intencius, quam nos consideramus bonum aliquod temporale. et ita creditur, quod vir, credens, translacionem suam accelerari, non est seductus de credulitate impossibili sicut mulier. modo autem habemus frenum peccandi ex tribulacione continua. ideo dicit apostolus Rom. quinto, quod gloriatur in tribulacionibus. secundo ex temptacione magis remissa, quia superbus alciora presumptuose aggreditur. et tercio ex causacione peccati, videndo aliorum crimina sic punita, et omnino ex hoc, quod peccator habet salutare refugium a Cristo passo humanitus, quod abfuit ante lapsum. quocienscunque enim peccator meritorie ingemuerit, habet medicinam apponendam, que sanet et satisfaciat pro delicto, et quod plus est, mitiget hostes ad expugnandum, excitet suos pugiles ad pugnandum et iuvet cum suo corpore mistico iam multiplicato ad agonizandum. ideo iste status est multiplici racione securior.

sed oportet, ultra descendere ad verba textu apostoli, quia, sicut dicit Origenes, 'non est vel una sillaba in scriptura, quin ponatur propter valde notandum misterium'. primo igitur notandus est quaternarius personarum, ex-

---

1 enim *om. A, add. in marg.* A^1 D^2 *in marg.:* linc*(olniensis)* 6 illud bonum intencius *in loco raso scripsit* B^d 13 superbet *(?) A* 14 caucione B^dCD; *A, sed superscripto* sa *in* causacione *immutavit* A^1 20 plus *in loco raso scripsit A* prius B^d 22 est *inter lineas addidit* A^1 *om. AD* 27 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* primi Adam et secundi condiciones

---

1 *Roberti, episc. Linc., librum De Cess. Leg. editum ab anonymo quodam Lond. 1652 conferri non potui, quippe qui in Bibl. Reg. Publ. Dresdensi non exstet* 11 *v. 3*

The first and the second Adam and their work

positus ex sentencia Lincolniensis cap. vicesimo octavo huius, et specialiter, quod Adam vetus vel prevaricator infecit genus suum irreparabiliter per naturam, sed secundus, Adam novus, summe obediens et celestis ex fide et gracia vivificat genus suum. patet ex scriptura multiplici, Joh. primo et tercio, Rom. quinto et sepe alibi. et fuit primus Adam forma secundi futuri, ut dicit apostolus, sed secundum condiciones oppositas, ut primus Adam fuit radix naturaliter generans, sed moraliter inficiens. secundus autem Adam fuit radix supernaturaliter regenerans atque reficiens. primus habuit legem nature et legem cognicionis peccati, secundus habuit legem gracie et legem deleccionis peccati. primus habuit esse terrestre et animale, precedens in dignitate temporalis ac naturalis originis, sed secundus habuit esse celeste et spirituale, precedens in dignitate eternalis predestinacionis et supernaturalis causacionis sui generis, ut sepe comparat apostolus, inculcans istam sentenciam. nam Rom. quinto dicitur, quod r e g n a v i t m o r s a b A d a m || u s- fol. 108a q u e a d M o y s e n e t i n e o s, q u i n o n p e c c a v e r u n t i n s i m i l i t u d i n e m p r e v a r i c a c i o n i s A d e, q u i e s t f o r m a f u t u r i. quamvis enim ante legem non considerarunt racionem peccati, sicut postea data lege, verumptamen radix infecta infecit totum genus suum, secundum raciones seminales in eo inclusum, licet non prevaricati sunt edendo de vetito. ideo necesse fuit pro

1 28° *in loco raso add. A* 27 *in lacuna postmodum addidit D* 6° *D* *lacuna C* 3 irrecuperabiliter $B^{d}C$ 6 ut Joh. $B^{d}C$ 7 fit *D* fuit *expuncto* u B^{d}, *utpote qui* fit *legi voluit* 9 *inter* adam *et* fuit *D iteravit et expunxit* forma secundi futuri, ut dicit apostolus, sed secundum condiciones 10 aut $AB^{d}C$ animi materia *D* 12 secundus habuit legem gracie et legem deleccionis peccati *om. A* 26 A^{1} *(aut A^{2}) in marg. super. cum sig. marg.:* descensus Cristi ab Adam preternaturalis

1 *cf. supra pag. 125 10 sqq.* 6 *v. 4* *v. 15* *v. 18; 24* 19 *v. 14*

salvacione illius generis, quod in primo Adam sit essencia materialis preter racionem sui seminis et in secundo Adam sit essencia supernaturaliter liniandus, qui sit plenus gracie et veritatis fidei, infundens raciones vitales toti suo semini, cuius operacionem in bonum oportet excellere operacionem patris in malum. et iste est sensus apostoli.

sed tria sunt verba dicti capituli, que videntur acute sonare pro dicta heresi de vi vocis. primo, cum apostolus dicit: s i u n i u s d e l i c t o m u l t i m o r t u i s u n t, m u l t o m a g i s g r a c i a u n i u s h o m i n i s i n p l u r e s h a b u n d a v i t. ex quo videtur, quod plures erunt salvati per graciam Cristi, quam erant dampnati per peccatum Ade primi; quod videtur verificandum de toto genere Ade servando et de Cristo, principio illius salvacionis, superaddendo. sic enim qualitas infrigidans, mortificans et condensans, que significat mistice peccatum, non tantum prevalet, ducendo tot attomos per tantum situm ad centrum, sicut lux et calor, signantes graciam et caritatem, dilatant suam materiam versus celum.

The grace won through Christ much greater than the punishment incurred through Adam's fall

hic dicitur concedendo formam textus apostoli. et iuxta sentenciam istius argumenti conceditur, quod gracia Cristi fuit diffusius utilis, quam culpa Ade fuit inutilis, cum gracia se extendit ad omnes salvandos et dampnandos, angelos et homines. non sic autem peccatum hominis. nam non est homo vel angelus dampnan-

---

2 g *(expunctum)* seminis *A* et in secundo Adam sit essencia *omiserunt libri, sed D² in marg. addidit (Archetypus!)* 8 *A¹ in marg.:* ad argumenta *B⁵ in margine:* nota hic 16 *B³ in marg. adnotavit* aliud argumentum ad idem 18 attamos *Bd* atthomos *C* 22 *B⁵ in margine haec habet:* dicitur, quod gracia fuit diffusius utilis, quam culpa Ade fuit inutilis, cum gracia se extendit ad omnes salvandos et dampnandos, angelos et homines. non sic autem peccatum hominis, quia non est homo vel angelus dampnandus, quin racione meriti Cristi micius micius *(sic)* punietur

---

8 *i. e. Rom. 5* 10 *Rom. 5 15 sqq.* 10 infrigidans *idem ac refrigerans*

dus, quin racione meriti Cristi micius punietur, beatis proficit et per consequens habebit perfeccionem secundam, que potest vocari iusticia citra mores. nam stante peccato, non remediato per Cristum plures homines forent dampnati, quam erunt modo, et per consequens pena demonum et hominum foret maior tam racione pluris peccati quam eciam racione pluris consorcii dampnati. hoc ergo bonum fecit meritum Cristi dampnandis. et patet, quod per redempcionem ovis centesime Cristi passione omnis dampnatus occasionaliter illis proficiet, cum iudicium dei cedet sanctis ad gaudium. et cum iusticia naturalis inest eciam inanimato, se habente, ut iusticia dei iubet, patet, quod in dampnatis est iusticia vel perfeccio secunda racione meriti Cristi, cum augent in beatis gaudium, sicut debent. sed longe hoc ad inferendum, quod omnes homines salvabuntur. non enim sequitur: gracia Cristi habundavit ad eos, igitur salvabuntur. nam lux secunda solis multos illuminat, quos nec facit ipsum respicere nec ipsos vivificat.

Christ worked the salvation of all mankind

per hec patet responsio ad secundum textum apostoli, cum dicitur: sicut per unius delictum in omnes homines in condempnacionem mortis, sic per unius iusticiam in omnes homines in iustificacionem vite. ex quo videtur, cum omnes homines habebunt iusticiam vivificantem, quod omnes homines habebunt beatitudinem consequentem. sed videtur, quod textus apostoli potest sane intelligi, ‖ ut fol. 108b

2 proficiet B^dCD 3 ponit *D* 9 centesime *in correctura A* 12 eciam *parum distincte exaratum in textu A, iteravit A*[1] *in marg.* et *D* 21 *A*[1] *in marg.:* ad secundum *B*[5] *in marg.:* Nota textum apostoli 22 in *om. A, superscripsit A*[1] 25 cum *in correctura A* 28 *A*[1] *in marg. infer. fol. 108*[a] *notavit* Gracia Cristi fuit diffusius utilis. quam culpa Ade fuit inutilis, *paulo infra:* in dampnatis est iusticia vel perfeccio secunda racione meriti Cristi. *in marg. super. fol. 108*[b] Textus apostoli hic allegatus est difficilis

4 remediato *a remediare, quod sumitur pro sanare* 22 *Rom. 5 19*

ffiat distribucio pro duabus universalibus hominum, a duabus radicibus descendencium, scilicet Adam prevaricante et Adam iustificante. nam falsum est, quod delicto Ade omnes homines de civitate dei condempnantur ad mortem perpetuam, ut patet de Cristo, de matre sua et aliis. unde paulo ante dicit apostolus, quod in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt, et tamen constat, quod Cristus non peccavit. ideo oportet, quod talibus dictis aptetur pertinenter ad processum distribucio accomoda, sic, quod omnes sequentes Cristum iustificati ex sua iusticia tamquam sua generacio salvabuntur. sic omnes, sequentes Adam prevaricatorem in finali obstinacia vel temporali, proporcionaliter dampnabuntur. vel potest literalius dici, quod omnes homines necessitati sunt dampnari ad mortem corporalem ex morte duplici primi hominis, cum Cristus divino iudicio sit mortuus occasione mortis duplicis in primo homine. et sic ex primo peccato hominis necesse est, omnes homines pro suo tempore pati mortem. et ita per graciam iusticie Cristi habundancia venit ad omnes homines in iustificacionem naturalem vite. nam sicut alias exposui, non occurrit michi racio, quare opus vel operacio procedens a iusticia creata, licet non subiciatur virtuti, sit iusta, quin per idem omnis creatura, ut procedit a iusticia increata, sit vere iusta. et sic cum dampnacione stat naturalis iusticia, quam acquirunt dampnati, sic iustificati per meritum Jesu Cristi, benefacientis omnibus, secundum quod disposuerunt se accipere ab eo beneficium.

All that follow Christ are justified through Him

Natural justice does not exclude damnation

---

3 ministrante *(expunctum)* iustificante *D* falsum *parum distincte scripsit D* 11 iustificati *in fine correxit A* 17 mortuus *A*[1] *in marg.* mortis *expunctum A in textu verborum* 23 creata. licet non subiciatur virtuti. sit iusta. quin per idem omnis creatura. ut procedit a iusticia *om. D, addidit in marg. D*[1] 26 *A*[1] *in marg. glossavit* Cum dampnacione stat naturalis iusticia

---

6 *Rom. 5 12* 22 *cf. De Dom. Div. lib. III cap. V pag. 241 sqq.*

et per hoc patet responsio ad tercium punctum textus, quo dicitur: ubi habundavit delictum, superhabundavit et gracia. conceditur enim ut prius, quod bonitas gracie superhabundat super delicti maliciam nedum in plures, sed et in ampliorem graciam, quam fuit eius privacio in humano genere per peccatum, Adam enim non habuit tantam gracie privacionem, quantam Cristus habuit gracie plenitudinem. ideo, ut dicit apostolus: maior fuit Cristi obediencia quam Ade inobediencia, cum Cristus sine ficticia fuit minoratus et vere exinanitus a deitate, servata usque ad humanitatem assumptam, in qua fecit opera humilia. Adam enim non fuit tantum superbiens eo, quod solum implicite voluit equari deo presumpcione ceca atque superba. ideo utrobique fuit beneficiencia Cristi superhabundans super maleficienciam primi Adam. unde Origenes: 'est', inquid, 'grandis superhabundancia, ubi peccatum fuit et mors, ibi nunc est gracia et iusticia et vita eterna'. et racio omnium istorum est copiosior, diffusior et omnino excellencior in Cristo, quam racio mali est eciam in diabolo. unde apostolus, ubi supra: nam iudicium ex uno in condempnacionem, gracia autem ex multis delictis in iustificacionem. si enim occasione peccati primi hominis tot bona evenerant per graciam Jesu Cristi, quomodo non occasione omnium delictorum sequencium gracia capacibus | redundabit? nam idem meritum Cristi sufficit, fol. 108c
Christ's merit is all-sufficient
delere omnia originalia ex uno delicto, iudicata in con-

1 A^1 *in marg.:* ad tercium B^c *in marg.:* C   13 enim *A*   autem B^dCD 23 testificacionem *D*   24 enim in ocasione *D; A, expuncto* in   27 A^1 *in marg. infer. fol.* 108^b *notavit* Ubi habundavit delictum. superhabundavit et gracia. *paulo infra in marg. infimo:* de gracia et humiliacione vera Cristi   *in marg. super. fol.* 108^c*:* Cristi meritum per se sufficit ad salutem cuiuslibet sicut et peccatum ad dampnacionem. et quomodo quilibet salvabitur A^2 *(?)*

2 *Rom. 5 20*   9 *cf. ibid. v. 19 et 20*   11 minorare = *minuere*   17 *cf. Opp. Ser. Gr. 14 pag. 1034*   21 *cf. Rom. 5 16*

dempnacionem, et restituere ad graciam ampliorem. igitur a pari, superadditis multis peccatis actualibus, sufficit delere ipsa, superaddendo graciam ampliorem. et sic medicina est magis sufficiens quam culpa inficiens, cum sufficit, delere quodlibet originale et quodlibet superadditum actuale, eciam licet non occasionetur ab originali in tantum, quod in multis predestinatis erit occasione talis actualis peccati per graciam dei beatitudo plenior, quam foret, nemine sic peccante, igitur non superhabundat Cristi iusticia, extendens se quoad sufficienciam ad rectificandum totum primum peccatum et quodlibet genus suum et super hoc ad rectificandum peccata alia extraordinaria, non exinde originata.

et sicut non ex isto textu apostoli, sic ex nullo textu scripture vere capitur, quod nulli sunt perpetuo condempnandi. unde credi potest, quod doctor Origenes intelligit universalem iustificacionem non morum vel beatitudinis, sed nature et secunde perfeccionis, quam habebunt perpetuo dampnati virtute dominice passionis.

sed quarto arguitur apparencia racionum ad conclusionem probandam, primo per hoc, quod meritum redempcionis Cristi est tantum vel magis per se sufficiens ad hominem redimendum, sicut peccatum primi hominis ad perdendum. sed illud sufficit, per se perdere totum genus hominum, ut patet de peccato originali, igitur aliud per se sufficit, omnem hominem redimere a iehenna.

and 'in itself' the salvation of all

confirmatur ex hoc, quod nullus potens et sapiens wlt perdere mercandiam preciosissimam, quam redemit pro precio validissimo diligencia et peccunia summe arta. sed sic se habet Cristus ad totum genus humanum. igitur nullam partem eius wlt perdere.

---

6 eciam AB^dC et *(circulo inclusum) D* 8 actulis *A, superscripto* a *in* actualis *immutatum* 14 non *om. A, superscripsit* A^1 16 A^2 *in marg.:* nota pro Origene 20 A^2 *in marg. adnotavit* arguitur quarto pro Origene B^5 *in marg.:* quartum argumentum ad idem 26 sufficit per se *A, sed lineolis suprapositis ordinem verb. immutavit* 30 pecunia *(?* penitencia) *codd. omnes*

---

29 mercandia *idem ac merx, mercimonium*

The term 'in itself' difficult to explain

sic dicitur, quod assumptum eius est amphibolicum, cum potest intelligi de per se sufficiencia sine alia causa concurrente vel de per se sufficiencia, que dicit necessariam sufficienciam sine possibilitate defectus ex parte subiecti. si ponitur primo modo, nec meritum nec peccatum potest hominem redimere vel dampnare, cum requiruntur multa alia, ut ad perdendum hominem requiritur divina iusticia et multa alia tam ex parte dei quam ex parte creature, ymmo sic loquendo de per se deus non potest per se facere aliquod inherens accidens creature. — secundo autem modo loquendo de per se patet, quod remedium medicine Cristi est valde per se sufficiens, cum impossibile sit, illam non esse vel non sufficere ad omnem infirmum capacem sanandum, nec est medicina insufficiencior, quod non sanat mortuum vel aliud insanabile, quod secundum calorem naturalem non cooperatur cum medicina. correspondenter medicina sanandi hominem a peccato non cooperatur ad plenam sanitatem, nisi calore caritatis et humiditate contricionis coagente. nam primo modo per se agere non competit medicine, cum sit de natura meriti, quod sit voluntarium, quia aliter non foret premiandum, sicut nec peccatum aliter est punitum.

sed ulterius attendendo patet, quod peccatum originale non inficit, nisi presupponendo creacionem iusticie. ymmo quandocunque primum peccatum inficit, || medi- fol. 108d
cina Cristi plus proficit, ut plus prodest perfeccio naturalis iusticie, qua dampnatus pro originali perficit mundum faciendo et paciendo, quod debet, quam officit peccatum originale. ymmo videtur, quod deus necessitat, omne peccatum plus proficere quam obesse, si omne peccatum facit occasionaliter atque per accidens ad totam perfeccionem et pulchritudinem universi.

2 de per se sufficiencia sine alia causa concurrente vel *om. D, addidit idem in marg.* 29 mundum *AB^dD* officit *in correctura A*

1 amphibolicus *idem ac ambiguum, equivocum*

sed ulterius quantum ad punctum de redempcione tocius hominis sunt multi modi loquendi equivoci. ut hii dicunt, quod deus redemit omnes homines et malos angelos non ad beatitudinem, sed ad quandam perfeccionem secundam, qua caruissent redempcione non posita. alii autem dicunt, quod solum redemit hominem, quem collocavit in gracia secundum presentem iusticiam, sive ceciderit sive finaliter perseveret. tercii vero dicunt, sicut ego sepe locutus sum, quod Cristus solum redemit predestinatos, quos ordinavit ad gloriam. et in ista equivocacione de redimere ad tantum vel tantum contendunt plurimi. satis est, quod nullibi stat defectus in deo quoad hominem vel angelum, quin salvabitur, si plene cooperetur cum medico, sicut debet.

Christ has only saved the chosen people

secundo arguitur de racione infinitatis pene. nam deus non potest punire nisi misericorditer, sed summa crudelitas foret, punire perpetuo pro crimine solummodo temporali, igitur hoc non potest competere Jesu nostro. sed constat, quod morula, pro qua omnis dampnatus peccat in via, pro qua solum demeretur, est solum finita, igitur nullo tali meretur penam perpetuam. nec est credibile, quin spiritus puniti tam graviter, cognoscentes misericordiam dei tam inmensam, revocabuntur demum ad compunccionem meritoriam, quia aliter non displiceret, sed placeret eis de pene iusticia et haberent, quidquid vellent nichil malivolendo.

The idea of an all-merciful God not to be reconciled with the eternal punishment for temporal sins

---

1 A^1 *in marg.:* redempcio multiplex B^4 *in marg.:* nota opiniones de redempcione hominis 3 et *in rasura corr. A* vel B^dCD 8 finaliter sive finaliter B^dC sive finaliter *AD* 9 B^7 *(nova manus, saeculi, nisi fallor, sexti decimi; eadem, quae in subscriptione tractatus* author istius *etc. notavit) in marg. add.* hinc colligo, authorem huius libri esse Wiclevum 13 quin *(?)* B^d, *qui* qm̄ *breviavit; et sic constanter, ubi contrarium non testor* 15 A^1 *in marg.:* secundo arguitur B^5 *in marg.:* aliter arguitur ad idem 22 nullus talis *C* 25 eis *in exitu correxit A* 26 nichil *AD* vel B^dC mali vellendo *C*

---

9 cf. e. gr. De Ecclesia cap. XVIII pag. 416—417; cap. XVII pag. 399 (in fine); cap. XIX pag. 441; cap. I pag. 2 sqq.; cf. etiam Trial. lib. III cap. VII pag. 151—152
24 compunccio *a compungere hic sumitur pro tormentum*

Those that harden their hearts incur everlasting punishment

ad istud sepe dictum est, quod omnis dampnatus, sicut habet penam perpetuam, sic et peccatum finalis impenitencie individuatum more successivorum a tempore, et sic peccatum vie manet perpetuo in suo fructu. et ita neganda videtur minor argumenti. conceditur igitur, quod deus punit omnem dampnatum misericorditer, cum dat sibi perfeccionem essencialem et accidentalem, quam non meruit. nec est talis parvipendenda, cum dampnatus non potest appetere, se non esse, et aliam perfeccionem secundam appetit saltem in suo analogo.

quantum ad confirmacionem videtur michi, quod, si dampnati forent per impossibile contriti de peccatis preteritis, reciperent graciam salutis, sed perpetua eorum obstinacia non permittit. sunt enim superbissimi continue minus puniti, quam meruerunt. ideo superbia non permittit eos humiliari. unde homines obstinatos audimus, quod non possunt vel saltem nolunt fratribus dimittere vel eos diligere, etsi dampnentur eque diu in inferno, sicut deus regnat in celo. et est michi verissimile, quod multi moriuntur in isto proposito. quomodo igitur magis induratus in inferno, resipisceret, cum habet continue forcius movens ad superbiam, || obstinaciam, quam signandum esset aliquid, quod moveret ad fructuosam penitenciam? diabolus enim, qui per tantum tempus sensit penam dampni, que est pessimum, quod potest sibi infligi, et tamen in induracione sua continue invalescens, non habebit a verissimili postmodum evidenciam efficaciter penitenti. homo autem habet voluciones plus mobiles eo, quod evidencie volendi possunt dispariter variari. nam multum ignorat bonitatem virtutis et maliciam peccati, ymmo sepe ignorat quiditatem utriusque

fol. 109a

1 *A*[1] *in marg. super. cum sig. marg. notavit* dampnatus punitur infinite propter finalem impenitenciam 12 *A*[1] *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* nota de obstinacia dampnatorum remittere *B*[d]*CD* 23 superbam *B*[d]*C* *A*[1] *in marg. super. fol. 109*[a] *notavit* diaboli sunt obstinaciores quam homines dampnati 25 enim *A* igitur *B*[d]*CD* qui *om. A, additum in marg.*

1 sepe: *in mente habet ea, quae disputavit De Eccl. cap. XXI pag. 497: tercio per hoc sqq.*

et distinccionem unius ab alia et secundum castigacionem corporis, quam prius non credidit, variatur in volucionibus aliter quam angelus sic castigabilis castigatus. angelus autem, licet fuit multarum veritatum ignarus, cum non fuit distincte prescius sui casus, tamen in sciencia et modo peccandi excedit hominem, cum cecatus ex superbia iudicat racione et appetitu corruptis, quod sit melius, hoc est placencius, ut quiescat in tali forma volendi, quam quod displiceat sibi ad tempus, ut postea sit beatus. et si dicatur, quod hoc est magna stulticia, conceditur conclusio, cum omnes dampnati sunt perpetuo summe stulti, ut patet Sap. quinto.

The 'foolishness' of sin

unde similem stulticiam experiri possumus in multis peccatoribus, qui scienter peccantes cognoscunt, quod vita virtuosa opposita foret delectabilior et omniquaque utilior. et tamen gratis volunt eligere, quod noscunt esse tam malum. unde, nisi esset talis stulticia in ceca eleccione, non essemus nos clerici tam mundo dediti, tam remote sequentes Cristum vel comunius sequentes diabolum. quis, queso, nostrum est, qui nesciat, se sufficere perfeccius vivere, quam nunc vivit, ymmo dimittere vitam, quam sub pena peccati mortalis debet vivere? quis igitur non miraretur de tali stulticia, sed comunis experiencia sedat mirum?

unde triplex est variacio taliter cecatorum, ut quidam nimis ignorantes putant de criminoso opere, quod non sit vicium, sed vel ritus vel opus indifferens. quidam autem, licet sciant in habitu, quod opus sit vicium, tamen superati ex vehemencia passionis contrarie habent habitum quoad actum ligatum, et sic ex passione plus

---

5 fuit B^dC sit *D; A, expunxit et in marg. emendavit addito* fuit A^1 11 presciti *(expunctum)* dampnati *A* 12 B^d *in marg.:* Sap. 5° 15 omni B^dCD cum *A, radendo parum distincte emendavit et in margine addidit* omni A^1 25 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* Triplex variacio cecatorum in mala vita

---

3 castigabilis = *dignus, qui puniatur* 5 prescius = *qui, quod futurum est, ante videt* 12 *v. 2—5*

forti fit modus. unde tales habentes interpolatim nunc actum virtutis accensum et nunc extinctum et hoc plurius passione prosequntur opus nepharium trepidi ut paralitici. quidam vero habent scienciam continuam tam actu quam habitu, et tamen appetitus finis contrarii est continue tam fortis, quod superat racionem. et in isto casu sunt peccantes peccato diaboli. ideo summe fugiendum est homini, quod ex continua et certa sciencia propter continuam cecitatem cause illudentis male faciat. unde, si persona creata habet semper talem scienciam et opinionem, nec ex doctrina nec ex corporali influencia nec ex illustracione divina recipiet superiorem scienciam, cum affectus sequitur intellectum, manebit sic continue obstinata. et in isto casu est omnis diabolus et dampnatus. influencia enim celestis non acquirit tali scienciam pertinentem et est contra || regulas divine iusticie, fol.109b quod infundat sic incapacibus superadditam scienciam, illustrantem ad bene agendum. ideo necesse est, quod maneant sic perpetuo indurati. nam ex pena non superabuntur pocius nunc quam prius. unde induracio, cum sit naturaliter consequens ad continuacionem in tali peccato, sicut induracio consequitur siccacionem luti secundum totum positivum vel naturale suum, fit a deo, ut patet de induracione Pharaonis, que Exodo sepe deo tribuitur.

Nature and reason of the sinner's obduration

sed difficultas scolastica movetur comuniter, in quo stat induracio dampnati spiritus, quod non potest resilire et errorem suum relinquere, cum manet ymago et libertas arbitrii et per consequens possibilitas ad fruendum et

2 plu *(linea sublatum)* plurius *A* 7 B^1 *in marg.:* C 9 A^1 *in marg.:* nota de obstinatis 10 sci *(expunctum)* talem *A* 11 corporali *(expunctum)* doctrina *A* 16 pertinentem *in exitu corr. A* A^1 *in marg. super. fol.* 109^b *notavit* Unde venit obstinacio vel induracio 21 cum sit naturaliter consequens ad continuacionem in tali peccato, sicut induracio *om. C;* B^d, *sed addidit in marg. eadem manus* 24 *inter* Ex. *et* sepe *lacunam exhibent AD*

11 influencia = *influxus, effectus* 24 *cf.* *4 21; 10 20; 27; 14 17; 7 3* 27 resilire = *recedere a pacto*

ad errorem relinquendum, cum nullum violentum eternum ex primo de celo et mundo.

sed videtur, quod perpetuo manet in omni creatura racionali possibilitas ad fruendum deo et contingencia ad utrumlibet ad merendum in deum intuendum, sicut patet ampliantibus verbum. sed inest dampnatis absoluta impossibilitas ad desistendum ab errore, sicut quotlibet res possunt contingentissime non esse, que non possunt desinere esse, ut patet de creaturis perpetuis. dampnati itaque habent ex lege dei unam morulam, in qua debent mereri, et non faciendo necesse est, deum subtrahere se in racione obiecti excitantis ad meritum vel quietantis ad premium. et quia in omnibus dampnatis tale tempus preteriit, ideo oportet, eis inesse peccatum, a quo non possunt desistere, licet possint illud facillime non habere, cum sunt perpetuo radicati in carencia fidei, spei et caritatis; fidei propter subtraccionem obiecti in racione formantis fidem in eis; spei propter noticiam legis divine, in quam irremedialiter deliquerunt, et caritatis, quia perpetuo odiunt se et alios, cum perpetuo nolunt finem optimum et se ipsos diligere, sicut debent. et sic necessario necessitate ex supposicione volunt perpetuo malum male, nec habent vagos discursus et penas perpetuo innovatas, sicut nos ymaginamur de eis, sed sunt fixi in bono creato, a quo pro nullo alio volunt desistere. nec possunt ab illa volucione desistere, licet illam potuerunt non habere. et primum peccatum eorum est omissio laudis dei, ad quam sequitur obstinata superbia.

The absolute impossibility of his repentance

unde multa fingimus de eorum pena, ymaginando terrores corporeos, que sunt falsa. certum est tamen,

The outward torments of hell are but created by fancy

---

1 *inter* errorem *et* relinquendum *locus rasus in cod. B* A^2 *in marg. adnotavit* nota de dampnatis. quare sunt ita indurati et non possunt penitere   5 in *A*   et B^dCD 27 poterunt B^dCD; *A, sed* A^1 *correxit et in marg.* potuerunt *addidit*

---

19 radicatus *idem ac infixus*   19 irremedialis = *irremediabilis, insanabilis*

quod utraque pena eorum est maior, quam nostra ymaginativa potest capere. —

To object, that the punishment of sin must, as anything else, find an end

tercio arguitur ex racione finitatis cuiuslibet creature. nam deus intelligit novissimum instans, novissimam penam et novissimum gradum demeriti, et non intelligit nisi ea, que sunt, igitur omnia ista secundum regulas de maximo et minimo sunt signanda, et cum ultra illos terminos nemo punietur, sequitur, quod oportet, omnem penam habere terminum.

assumptum videtur primo ex hoc, quod species instantis est instans, quo non est novius sive ulterius, ergo est ultimum.

|| secundo videtur idem ex hoc, quod cuiuslibet fol. 109c speciei est dare genus superius, eius finem, et sic ascendendo usque ad deum, ergo quodlibet horum trium habet finem tam creatum quam increatum, et per consequens oportet, omne tempus penam vel aliam creaturam finiri et esse finitum. ultra finem igitur pene talis non erit pena.

tercio videtur idem signando universitatem causatam et causantem et extra eam universitatem causantem et non causatam saltem extra deum, cuius est trinitas cum rebus suis eternis.

ex quo videtur, quod oportet ponere universitatem causatam et causantem, quia aliter non esset dare omnia. oportet ergo signare ultimum in qualibet tali latitudine et per consequens usque ad illud durabit tribulacio et non ultra.

---

3 *A*[2] *in marg.:* arguitur tercio pro Origene *B*[3] *in marg.:* nota argumentum 4 novissimam penam et *om. D; A, sed in marg. addita sunt* 10 *B*[3] *in marg.:* A 11 est *om. A, addidit in marg. A*[1] 13 *B*[d] *in marg.:* B idem *CD, om. A, superscripsit A*[1] illud *B*[d] *A*[1] *in marg. super. fol. 109*[c]*:* argumenta, que videntur probare finem dampnacionis. *in marg. sinistro:* 2° arguitur 17 vel *om. A, addidit in marg. A*[1] 20 *A*[1] *in marg.:* tercio arguitur 25 non non causantem *C* non *(expunctum)* causantem *B*[d] 26 con (9) oportet *A*

---

1 ymaginativa *idem ac imaginatio, phantasia* 3 finitas = *fines, tempus finitum*

confirmatur tripliciter ex scriptura; primo per illud Matth. quinto: amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem. ex isto videtur Origeni innui, quod dampnatus exiet penam suam, et quod est dare ultimum pene, signatum per quadrantem novissimum. secundo confirmatur ex dicto apostoli prima Cor. quinto decimo: novissime autem inimica destruetur mors. deus enim non intenderet mortem destruere, nisi omnino faceret de opere complementum. tercio confirmatur per illud Ps. centesimi undevicesimi: omnis consumacionis vidi finem. deus igitur non inciperet facere, nisi poterit consumare inchoatum. et si non possit facere, tante fabrice foret impotens, quod est contra fidem et illud Ps. quadragesimi noni: laborabit in eternum et vivet adhuc in finem.

hic dicitur primo, quod ista argumenta eque evidenter ostenderent, quod gaudium celeste habet finem, cum sit creatura gracia dei finientis et aliorum finium creatorum, sicut procedit de finicione pene. ideo aliud est loqui de fine, qui sit causa finalis, gracia cuius est causatum ut medium, et aliud est loqui de fine indivisibiliter terminante terminacione quantitiva, ut punctus terminat liniam, instans tempus et gradus latitudinem. et talis vocatur pars quantitiva indivisibilis, ultra quam non est quantificacio quoad extencionem, duracionem vel intensionem.

is contradicted by the eternity of salvation

1 *A*[1] *in marg. addidit* confirmatur tripliciter 4 *D*[5] *in marg. notavit* opinio Origenis 6 *A*[1] *in marg.:* 2º 10 *A*[1] *in marg.:* 3º *B*[d] *in marg. sine sig. marg. notavit* Psal. 118 CXVIII[i] *codd.* 20 *A*[1] *in marg.:* nota de fine duplici 21 que *D* 22 individualiter *D; cunctorum codd. scribae de recta solutione breviaturae* (undī[t]. undihit') *dubitabant, ni fallor* *A*[1] *in marg. vocem hanc, difficilem lectu, iteravit (aut breviaturam textus solvit) addito* indivisibiliter

2 *v. 26* 4 *cf. supra pag. 212 17* 7 *v. 28* 10 *v. 96* 13 fabrica = *opificium quodvis ferrarium, opus publicum* 14 *v. 10*

In what sense can one speak of the end of punishment?

et sic pena dampnatorum terminatur tripliciter, scilicet causative, locative et intensive. causative, quia habet finem, gracia cuius ordinatur, sicut est beatitudo sanctorum, et ultimo est gracia laudis dei. locative, ut pena corporalis habet limites, intra quos extenditur quoad situm, et pena spiritualis, cum diffinitive sit in loco, habet partem tocius loci mundi, intra quam et non extra sua locacio diffinitur. aliter enim forent dampnati ubilibet cum beatis. et tercio intensive· correspondenter ad peccati gravedinem, sed de fine successionis quoad duracionem erit ad propositum, sic quod sit dare singulare instans temporis, usque ad quod durabit pena dampnati et non ultra, sicut oportet, ipsos dicere ||, qui negant quantitatem distingwi a substancia. fol. 109d

ad primam evidenciam de maximo, quod deus intelligit, dici potest, quod species instantis est instans novissimum, sicut est maxima multitudo instancium, quam deus intelligit. sed hoc videtur difficile, cum illa species non foret instans novissimum, nisi foret ultimum singulare. sed dato illo oportet, maximum tempus terminari et ultra non esse penam vel gaudium, ymmo ultra non esse tempus, sed ewum quoad duracionem non finitum, et sic ultra tales terminos instancium punirentur dampnati in ewo sine successione sensibili. de qua materia alias diffuse dixi.

---

1 terminatur tripliciter scilicet *C* tripliciter scilicet B^d; *A, sed* A^1 *in marg. addidit* terminatur tripliciter scilicet *D, sed* D^2 *in marg. addens* habet finem *legi voluit* tripliciter habet finem scilicet 10 sed *usque ad* oportet ipsos *in cod. C decolorata sunt et vix legi possunt* 13 B^3 *in marg.:* nota A^1 *in marg. infer. fol.* 109^c: pena dampnatorum tripliciter finitur, scilicet causative, locative et intensive *in marg. super. fol.* 109^d: ultimum instans, si est dandum 15 A^1 *(?* A^2*) in marg.:* ad primum D^5 *in marg.:* Responsio 21 B^d *in marg. adnotavit* corrigere. *quam notam memorialem esse opinor, sed correctura in textu nec exstat nec exspectatur* 22 evum B^dD enim *C, expunxit* C^2 *et superscripsit* evum

---

8 locacio = *positio* 22 ewum = *aevum* 25 *quem librum hoc 'alias' denotet, incertus sum; respicit JW fortasse ad De Ecclesia cap. XXII pag. 536; cf. plura de hac propositione Logica III pag. 161 sqq.; 195*

Time and eternity

per hec diceretur, quod species instantis est novissimum instans in confinio inter tempus et ewum, et in illo ewo non est successio. sed hoc foret mirabile, cum erit alternacio penarum et ymaginacio successiva. ideo dicitur a nonnullis, quod non est dare maximum nec minimum in talibus divisionibus infiniti. est, inquiunt, dare maximum tempus perpetuum, sed non instans maxime novum, nec esset color, quod species instantis foret instans novissimum, nisi sciretur signare instans singulare, post quod nullum aliud succederet. ideo oporteret expositorie sic descendere: hec species instantis est hoc instans singulare, et istud est novissimum, quod non est verum, cum novius succedit. sed hoc videtur difficile, cum species instantis sit tota multitudo instancium, que est agregative singulare instans, sicut species humana est unus homo singularis, et tota ecclesia est una persona. et oportet, istius instantis dare partem novissimam finientem. sic ergo prior responsio et michi probabilior.

quoad instanciam secundam patet, quod equivocatur, et ad sensum equivocum verum concluditur. sed difficultas est, si totum genus peccatorum habet talem finem ita, quod deus ordinet peccata ad laudem sui, de quo diffuse alibi. est eciam difficultas, si illa multitudo peccatorum habet finem quoad successionem vel intelligibile agregatum aut ewum, in quo omnes dampnati sunt in inmobilitacione sensibili. sequitur sic, quod post diem iudicii non erit amplius tempus, sed ewum, et ita maximum tempus possibile terminetur et ultimo instanti

5 non *A* nec *B^d CD* 10 *inter* aliud *et* succederet *locus rasus in cod. B* 19 *A*[1] *in marg. adnotavit* ad secundam *B^d in marg. habet:* B 26 sequitur *om. D; A, sed superscripsit inter lineas A*[1]

23 *rem frequenter tangit De Dom. Div. lib. I cap. XIV pag. 117 sqq.; cap. XV pag. 133; 134—135; cap. IV pag. 21—22; 27—28*

The last judment is the end of time

indivisibili et ultimo instanti singulari agregato, sicut omnis congeries instancium terminata ad illud ultimum sit finis intrinsecus quoad successionem temporis, ut alibi explanavi.

ad tercium dicitur, quod ordo nature videtur procedere in infinitum secundum utrumque extremum, cum deus sit finis infinitus. et quoad aliud extremum, vel est dare ultimam creaturam, que ad minimum causat relacionem racionis, vel aliter non est dare ultimum descendendo, cum non sit dare propinquissimum ad non esse, nisi forte sit peccatum gravissimum, || quod et fol. 110a
causat et causatur. causatur deficiendo, et redit causans ex dei gracia occasionaliter proficiendo. et sic non est dare omnino non causans, sicut non est dare unum omnino non bonum nec puram privacionem, cum oportet, esse circulacionem in primum principium. et ita, si bene perspicitur, videtur, quod Cristus sit prima et novissima creatura, in quo circulatur ordo nature tam inicialiter quam finaliter, et ab ipso tendit in deum, qui est circulus infinitus, ex quo, per quem et in quo sunt omnia. illa itaque, que sunt nobis infinita, sunt sibi finita, cum non potest intelligere creaturas simpliciter infinitas.

omnia autem ista relinquo alibi et aliis acucioribus discucienda, asserens, quod nullum eorum probat pocius, quod pena quam gaudium sit finitum.

ad primam scripturam ex dictis salvatoris videtur

1 et ultimo instanti singulari agregato, sicut omnis *om. C* 5 *A*[1] *in marg.:* ad tercium *B*[d] *in marg.:* C 12 redit causans ex dei gracia occasionaliter proficiendo. et *omisit C* 19 ipso *in correctura A* isto *D* 26 quod *in margine lineae textus adscripsit B*[d]*; A*[1] *in marg. cum sig. marg.* quam *A* 27 *A*[1] *in marg.:* ad confirmacionem

4 *cf. Logica III cap. IX pag. 31 sqq.; 121* 24 alibi: *ad Trialogum suum prospicere videtur, ubi lib. IV cap. XLIII pag. 400 sqq. diffuse de poenis damnatorum et gaudiis beatorum arguitur*

ex causa multiplici, quod non probat. nam negativa est non implicans exitum, sicut ista affirmativa Ps. centesimi decimi: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. non implicat, quod Cristus statim, postquam ecclesia malignancium dampnata est, deponendus est de pocioribus bonis dei, sed pocius signat, filium perpetuo regnare cum deo humanitus, sicut perpetuo ponit hostes ecclesie Cristi in medio terre, quod est infernus. terra quippe dicitur scabellum pedum dei, ut patet Ps. sexagesimo sexto, quia inter omnes creaturas substanciales terrestria minus diligit, cum diligit omnia, ut sunt bona. et sic terra est sub affeccione vel voluntate divina, quam pedes eius signant.

St. Augustine's explanation of the 'last farthing'

et secundum Augustinum, cum spera corruptibilium dividitur in quatuor quartas, quarum novissima est terra, signanter latente subtilitate, exprimit Cristus penam philocosmi per quadrantem novissimum, diligentibus quidem celestia promittit denarium diurnum, ut patet in parabola sua. sed diligentibus terrestria, cum dividuntur in se ipsis, promittit quadrantem ultimum, cuius circulacio signat sicut in denario beatitudinis perpetuitatem duracionis. sicut igitur per tempus perpetuum reddet penam perpetuam, signatam per quadrantem, sic per tempus perpetuum manebit in carcere solvens debitum. nec pregnat dicta negativa exitum liberati, sicut non sequitur: donec transeat celum et terra, iota unum aut apex unus non preteribit a lege. igitur post quietem mundi sensibilis, recepta perfeccione ultima, mandatum vel ceremonia a lege deficiet. sed est argumentum

2 119 *AD* 109 *C*; B^d, *qui* 109^m^ *in marg. iteravit* 4 tuos *om. A* 5 Cristus *om. A* 15 et sic secundum *CD*; sic *om. A*; B^d, *sed* B^1 *in marg. addidit* corruptibilium A^1 *in marg.* corporalium *expunctum A in textu* 18 quid B^d 24 signatam *in correctura A*

2 *v. 1* 10 *v. 1* 15 spera *idem ac sphaera, globus* 17 philocosmi *graece* φιλοκόσμος: *magnificus, sumptuosus* 19 *cf. Matth. 20 1 sqq.* 26 pregnat = *parit* *cf. Matth. 5 18*

per locum a minori, quod numquam preteribit, quia non in tempore, quo erit mutacio. correspondenter si non exies, donec reddas debitum perpetuum circulare, patet, quod numquam exies, sicut est comunis modus loquendi, quod hoc non fiet, donec 'Maria habeat novum natum'.

ad secundum textum apostoli manifestum est, quod ipse non intendit, quod mors anime dampnati post diem iudicii destruetur, cum expresse dicat prima Cor. sexto, quod neque fornicarii et sic de aliis congruenter, regnum dei possidebunt, quod intelligendum est, nisi fructuose in via peniteant et salventur in fide ac merito

Salvation is gained by penitence and faith in the merit of Christ

|| Jesu Cristi. sed unde evidencia, quod sic erit de f. 110b
omnibus, cum prima Cor. decimo scribitur: non in pluribus eorum beneplacitum est deo, nec sunt membra diaboli ab eo divisa, ut sepe dicit. et Cristus Matth. vicesimo quinto refert, quomodo in finali iudicio statuet edos, qui non steterunt in gracia finalis perseverancie, a sinistris dicens eis: ite, maledicti in ignem eternum, qui preparatus est diabolo et angelis eius. si igitur illud est finale iudicium nec post erit viacio vel meritum, quomodo post illum diem novissimum erit exitus dampnatorum? re vera per idem posset fingi sensus adulterans quemlibet sensum literalem scripture. et Ys. ultimo legitur de dampnatis a finali iudicio: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extigwetur.

quotlibet sunt talia dicta utriusque testamenti ad istum articulum expresse sonancia.

---

5 filium *(expunctum)* novum *A* 7 *A*[1] *in marg.*: ad secundam confirmacionem *B*[d] *in marg.*: 2 10 congruenter *scripsi, breviatura codd. est implicata, quam ad regulam solvere nequeo; fortasse* congruentem *A*, consequentem *B*[d]*CD legi voluerunt* 13 *A*[1] *in marg. super. notavit* probatur. quod dampnati perpetuo dampnabuntur 21 erit *D* facile *D, in margine exteriore* ale. *quae praecedebant abscissa sunt* 29 fidei expresse *B*[d]*C*

---

2 *cf. Luc.* 12 59 9 *v.* 9 14 *v.* 5 16 sepe: *cf. ibid.* 9—12 17 *v.* 33; 41 18 edos = *hoedos* 19 *cf. Matth.* 25 41 25 *cf. Jes.* 66 24

et quantum ad allegatum textum apostoli, certum est, quod intencionis sue est in illo capitulo, quod non omnes homines in die iudicii salvabuntur. ad quid, rogo, ibi tunc diceret: hoc autem dico, fratres, quia caro et sangwis regnum dei possidere non possunt, neque corrupcio incorruptelam possidebit? ecce, misterium vobis dico, quod omnes quidem resurgemus, sed non omnes inmutabimur. unde, quod dicit ante: sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Cristo omnes vivificabuntur, patet, quod utrumque oportet sane intelligi accomodando sibi distribucionem sensui pertinentem. unde apostolus modificat secundum ad membra Cristi, qui specialiter sunt homines, quia racionales finem naturalem hominis attingentes. unusquisque, inquid, vivificabitur in suo ordine, primo Cristus, deinde hii, qui sunt Cristi, qui in adventum Cristi crediderunt. intendit autem apostolus, quod Cristus tradet regnum ecclesie, quod conquisivit passione, pugnando contra diabolum, evacuabitque ab eius insultu omnes principes tenebrarum, et sic mors, que est diabolus et membra eius, novissime destruetur, quando deorsum a corpore Cristi perpetuo detrudetur,

Death and Satan conquered by Christ

5 quia. *sequitur locus abrasus in cod. D* quod B^d 8 mutabimur $B^d D$, *sed addito* in *supra* mu *in* inmutabimur *emendaverunt* $B^2 D^1$ 10 B^3 *in marg.:* nota illam evidenciam 12 sibi *in correctura A* sensu *A. sed aliquis litterae* u *postea* i *adiunxit* 15 naturalis *D* 17 qui *(posterius) om. A, in marg. cum sig. marg. add.* A^1 adventu *CD* adventis B^d, *lectio aperte vitiosa* 22 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* quomodo intelligendum est, quod mors destruetur

1 ad allegatum textum apostoli *cf. Matth. 25 31 sqq.: cum autem venerit filius hominis in maiestate sua et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis, et statuet oves quidem a dextris suis, hoedos autem a sinistris; tunc dicet rex sqq.* 4 *I. Cor. 15 50 sqq.* 9 *Rom. 5 12 sqq.* 15 *cf. I. Cor. 15 23*

non quod omnis mors desinet esse, sed vasa mortis et peccatum ipsa mortificans non habebunt amplius tempus ecclesie insultandi.

All consummation is perfected in God, the christian life on earth being a preparation for heaven

ad tercium dicitur, quod deus est finis omnis consumacionis, quia gracia illius et sue regnacionis est omnis mocio et omnis operis complecio temporalis. unde totus cursus huius mundi est quasi vigilia, in qua ubique terrarum fit preparacio ad finem cene novissime magni regis. ideo cum mandatum suum se extendit ad omnes homines et pro semper includitque omnem legem et prophetas, habens universitatem omnem pro obiecto, patet, quod sit secundum racionem multiplicem valde latum, sed pro die iudicii ultimate implebitur. unde istum finem cene novissime debet omnis homo considerare solicite, cum dicit beatitudinem tam obiectivam quam subiectivam tocius ecclesie, in qua omnis viacio consumatur. et patet, quod necesse est, hunc regem facere finem operis, quod incepit. unde secundum Augustinum sermone vicesimo primo huius psalmi, intrans in sanctuarium dei, intelligensque novissima eorum, iudicat, quod 'omnis particularis consumacio stat in fol.110c certamine usque ad mortem pro veritate et pro summo bono mala omnia tollerare, cuius consumacionis finis est excellere in regno Cristi, quod non habet finem, sic quod omnes particulares consumaciones vite laudabilis sunt gracia finis ultimi regni Cristi'. unde dampnati et quelibet pars universi cooperabitur ad hunc finem. ideo

---

4 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. glossavit* deus est finis omnis consumacionis 8 fm̄ *C; A, sed scriptionem hanc mendosam* A^1 *in marg. emendavit addito* ad finem festum *B^dD, (?) C* 11 omnem *AD* omni *B^d* omnium *C* 19 *B^d in marg.:* Augustinus 20 eorum *omiserunt B^dC* 21 A^1 *in marg. super., paene abrasa, haec habet:* finis ultimi (? vite) regni Cristi, *paulo infra:* regnum Cristi est finis omnis consumacionis 23 secundum *(vel* f. *quod an sit breviatura pro* secundum, *diiudicare nequeo; linea sublatum est)* consumacionis *A* 27 finem *om. B^d, superscripsit B^2, addidit in marg. B^1*

---

19 *hunc locum in opp. Augustini multo cum sudore quaesivi, at operam et oleum perdidi; verba prolata nusquam inveni*

ita est consumacio, i. e., finicio, perfeccio vel complecio ultimata cum summa universitatis create simul, et capitur ad hunc finem. ideo creditur finis universitatis, ultra quem non erit tempus amplius, sed quies vel inmobilitacio perpetua tocius mundi ewo, quod est finis temporis, mensurata. et forte sic intellexit Origenes, quod 'omnis insultacio membrorum diaboli habebit finem ex requie beatorum, cum manebit perpetua eorum dampnacio quieta a motu sensibili gracia gaudii beatorum finaliter consumanda'. videtur enim, quod tam profundus, tam sanctus et tam assiduus cultor scripture non erraret tam graviter in precipuo puncto fidei cristiane. unde super illo Rom. sexto: s t i p e n d i a p e c c a t i m o r s, g r a c i a a u t e m d e i v i t a e t e r n a i n C r i s t o J e s u: 'ego', inquid, 'puto, quod signanter ad vitam eternam additur in C r i s t o J e s u, quia scire voluit, aliud esse vitam eternam solum, et aliud vitam eternam in Cristo Jesu. illi enim, qui surgent in confusionem et obprobrium sempiternum, habent quidem vitam eternam, sed non in Cristo Jesu. iusti vero in Cristo Jesu habent vitam eternam'. voluit autem iste doctor, quod omnes homines vivent naturaliter vitam eternam, sed alii in gaudium, alii in obprobrium sempiternum. voluit insuper, quod dampnati habebunt lucrum multiplex de merito, cuius lucri consecucionem vocat salvacionem. et voluit tercio, quod finis, gracia cuius est obprobriosa inferni dampnacio, est beatorum gloriosa salvacio.

Praise of Origenes, with an effort to explain his doctrine

---

2 et *om.* B^dC; *A, sed* A^1 *inter lin. et in marg. addidit expunxit D* 4 est *A in textu, expunxit et* erit *superscripsit* A^1 6 A^2 *in marg. notavit* tempus cessabit D^2 *in marg.:* excusacio Origenis 10 et *(expunctum)* tam *A* 13 A^1 *in marg.:* nota pro Origene B^d *in marg. iteravit* Rom. 6to gracia *in correctura D* 16 aliud esse vitam eternam *om.* B^d, *in margine adscripsit idem ad lineam* 22 vita eterna B^dC in vita eterna *D* 23 habebut *compendio omisso* B^d 25 B^4 *in marg.:* glosa pro opinione Origenis de salvacione hominis

---

4 inmobilitacio = *immobilitas* 13 *v. 23* 14 *cf. Orig. Opp. Ser. Gr. 14 pag. 1067.*

que omnia sunt valde catholica. et sic potest intelligi illud Ps. quadragesimi noni: laborabit in eternum, et vivet adhuc in finem. nam dampnatus laborat semper inergia, et tamen deus conservat semper vitam eius naturalem ad finem, ut cedat beatis ad gloriam. si igitur frater Cristus non redimet tales, qui confidunt finaliter in virtute sua et in multitudine diviciarum suarum gloriantur, quomodo redimet eos homo?

Not a single word of Holy Scripture justifies the theory of universal salvation

sic igitur discurrendo per totam scripturam non invenietur textus sonans, quod omnes homines salvabuntur, sed omnino oppositum.

quod autem aliqui ymaginantur, unum tempus infinitum esse reliquo maius, et sic post unum tempus infinitum, quo uniformiter transiretur linia infinita, salvabuntur omnes dampnati pro tempore priori perpetuo, non est nisi ficticia, ut patet alibi. et quod decretiste dicunt, papam remittere dampnatis partem centesimam pene sue, ut patet tredecima quest. secunda: 'Tempus Quod Inter Hominis Mortem', sed hoc est non manifesta stulticia, quia non loquntur de parte centesima intensiva vel parte centesima quoad molem, ideo non superest nisi intelligere de parte centesima quoad duracionem. quo dato manifestum est, quod subiaceret potestati pape, omnes dampnatos de || pena perpetua liberare, quod fol. 110d Cristus non potuit, sed formaliter implicatur, omnes tales penas inferni esse solum finitas, quia solum centuplas ad penam remissam, que non potest fingi infinita, cum sit in finito sub centupla, cuius proporcionis nulla racio est fingenda.

Sophistical explanations, given by the decretists and papists

---

2 XLVIII[i] *codd.* 18 *B[d] in marg. iteravit* 13 quest. 2 24 *A[1] in margine super. fol. 110[d]:* de sacerdocii translacione 26 quia solum centuplas *om. C* 29 *A[1] ad ultimam lineam capituli miniavit* Cap. 31[m]. kudy doczech. *verba bohemica, quae latine vertuntur: quo (ibimus, ibo)? in Bohemiam!*

---

2 *v. 10* 4 inergia *idem ac energia, vis et efficacia* 16 *cf. Logica III cap. X pag. 193, ubi de propositione: tempus est in instanti, non ut in eius adequata mensura . . . cum per se sit diuturnum et in instanti sqq., subtilem disputationem invenies* 18 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 23 C. XIII q. 2 pag. 728—729*

CAPITULUM TRICESIMUM PRIMUM.

Redeundo autem ad propositum de cessacione legalium restat videre ulterius, tam pro declaracione veritatis scripture, quam pro racione cessacionis legalium, quomodo intelligendus sit textus apostoli Heb. septimo, ubi dicit: translato enim sacerdocio necesse est, ut legis translacio ffiat.

Is legislation to be altered, if priesthood is abolished

videtur autem primo, quod textus iste sit falsus. nam tunc fieret translacio legis anglicane correspondenter, ut sacerdocium est translatum, et cum sepe post mortem unius episcopi fiunt due vel tres translaciones episcoporum et per consequens sacerdotum, sequitur, quod correspondenter fieret legis nostre translacio. et cum translacio regni sequitur ad translacionem sue legis, sequitur, quod talis sacerdotum translacio minaretur ruinam regno. consequens falsum.

The consequences of the thesis proved from the present and the past

item in veteri testamento fuit sepe translacio sacerdocii sine legis translacione, igitur ista non consequntur se. antecedens patet specialiter primo Reg. secundo de deposicione Abiathar, quem sapiens Salomon iussit ire in agrum suum in Anatot, banniendo eum a civitate regia, et per consequens auferendo ab eo summum sacerdocium. et tamen nec exhinc fuit legis translacio nec regni destruccio, sed ex punicione summi pontificis per secularem principem fuit regni Salomonis confirmacio. in hoc enim fecit voluntatem domini expressam primo Reg.

---

2 B^dCD *in marg.:* Cap. 30 5 B^d *in marg. iteravit* hebr. 7° 6 necesse est, ut B^dC *omiserunt D; A, sed A^1 in marg. addidit* 8 *A in marg.:* a 12 sacerdocium *D* 14 consequitur B^dCD 17 A^1 *in marg.:* b 19 Ro (? Re) 2° *B^d bis habet, in textu et in marg.* 20 abire *expuncto* ab *immutavit in* ire *D* 21 bannizando *C* 26 Ro *B^d, iteratum in marg.*

---

2 *cf. supra rationem disputandi, quam indicat JW initio cap. XXVIII pag. 104* 5 *v. 12* 19 *I. Reg.* 2 26—27 21 banniendo: *verbum referendum ad german. binden, bannen, aliquem banno constringere*

secundo, excludendo falsos a regno, per quos potissime fieret regni destruccio, quia Matth. quinto scribitur: quodsi sal evanuerit, ad nichilum valet ultra, nisi ut mittatur foras et conculcetur ab hominibus. textus est veritatis de episcopis et sacerdotibus generaliter, qui debent salire vitam populi. unde glosa comunis exponit, quomodo huiusmodi sal evanescit. 'sal', inquid, 'per aquam, per ardorem solis et flatum venti ex una natura commutatur in alteram, sic et apostolici viri per aquam baptizmatis, per ardorem fidei et flatum, i. e., donum spiritus sancti ex terrena generacione in spiritualem sunt mutati. deus autem dedit populo sensum ad discernendum, si clerus suus sic vixerit et potenciam ad obstinatos mittendum extra nomen talis officii et rebelles salubriter conculcandum.

The bishop of Rome before and after Constantine

item tempore Constantini fuit sacerdocii translacio, et exhinc successit regni sui stabilicio. prius quidem nec fuit ecclesia romana notabiliter dotata, nec fuit decretum, quod episcopus illius ecclesie haberet necessario primatum in alios, ut hic supponitur. nec valet dicere, quod hic non fuit sacerdocii translacio, sed eiusdem sacerdocii melioracio, quia ecclesie dotacio. nam per idem sacerdocium Aaron succedens post Melchisedech non fuit per translacionem, sed per generis sacerdotalis melioracionem, cum deus semper meliorando procedit, et per idem sacerdocium proprietariorum est perfeccius quam sacerdocium || expropietariorum, cum aliter deus fol. 111^a
non autorizaret mutacionem a meliori in peius.

ex quotlibet talibus videtur, quod non oportet, si sit sacerdocii translacio, quod lex transferatur, cum stat, eandem legem servire quotlibet generibus sacerdotum.

1 excludo B^d *compendio omisso* 3 A^1 *in marg. notavit* sacerdotis status 5 veritas *C* 7 sal huiusmodi evanescit B^dC 16 *A in marg.:* c 26 est perfeccius quam sacerdocium exproprietarium *om. D, addidit in marg. cum sig. marg.* D^2 27 A^1 *in marg. super. fol.* 111^a*:* de cessacione· sacerdocii legalis

1 *v. 2 sqq.* 2 *v. 13*

hic oportet distigwere de sacerdocio, de translacione et lege.

The threefold meaning of priesthood

est autem triplex genus sacerdocii in etate ecclesie, ut tactum est libro quinto capitulo . . ., scilicet sacerdocium secundum legem naturalem, secundum quam primogeniti ex lege primogeniture erant regulariter sacerdotes. et sic fuit Melchisedech sacerdos, ut patet Gen. quarto decimo.

secundum genus sacerdocii fuit secundum legem moysaicam, secundum quod Aaron et sui progeniti erant sacerdotes, ut patet in processu Levitici octavo. unde in penam peccati aliarum tribuum in adoracione vituli translatum est sacerdocium ab aliis tribubus ad tribum Levi.

tercium vero genus sacerdocii est secundum legem gracie, secundum quod Cristus, apostoli et eorum successores sunt sacerdotes.

unde primum genus sacerdocii vocant quidam sacerdocium naturale, secundum sacerdocium legale et tercium sacerdocium gracie.

tercium autem genus complectitur perfeccionem utriusque prioris, cum Cristus, principium istius sacerdocii, fuit rex et sacerdos, deus et homo, gracia cuius finaliter figurandi erant omnes ritus utriusque prioris sacerdocii. ideo quia sponsus ecclesie meliorando procedit, patet, quod lux figurata est pocior quam umbra ipsum figurans.

---

3 A^1 *in marg. notavit* triplex sacerdocii genus 4 *post* capitulo *lacunam codd. cuncti exhibent* 5 A^1 *in margine:* a quod B^dCD 9 A^1 *in margine:* b B^4 *in marg. notavit* hic notatur triplex genus sacerdocii, primum secundum legem naturalem, et sic primogeniti ex lege erant sacerdotes. et sic fuit Melchisedech sacerdos. secundum genus fuit secundum legem moysaicam, secundum quod Aaron et primogeniti sui erant sacerdotes. tercium genus est secundum legem gracie, secundum quod Cristus et sacerdotes, apostoli et eorum successores sunt sacerdotes. primum vocatur naturale. secundum legale et tercium continet perfeccionem utriusque 10 8° AB^d *lacuna CD* 17 *sub* sacerdocium naturale *et* lege *et* gracie *A, qui hos terminos praeter cetera notari voluit, lineam pinxit* 19 A^1 *in marg.:* c 22 omnes *corr. A*

---

4 *libri quinti priora capita (18) nuper in lucem prodierunt cura viri doctissimi J. Loserthii; quae quamvis sedula lectione percurrerim, disputationem de tripl. sacerdotii genere nusquam inveni* 7 *v. 18* 10 *v. 2; 6; 13* 11 *cf. Ex. 32 28 sqq.*

secundo notandum, quod, cum duplex sit lex, scilicet divina et humana, apostolus loquitur de lege divina, secundum quam debet sacerdocium regulari et consequenter subiect*ari* ecclesie.

tercio notandum, quod duplex est translacio ad propositum, scilicet personalis et generalis. personalis, quando unus episcopus tansfertur a regimine unius ecclesie sive diocesis ad aliam. et de tali loquntur leges ecclesie. generalis vero translacio est, quando in tota ecclesia militante mutatur regimen ecclesie secundum unum genus sacerdocii in aliud.

sic igitur intelligendo primo sacerdocium simpliciter pro quocunque istorum trium generum, et secundo intelligendo legem pro lege divina, que attinet regimini generalis sacerdotis, et tercio intelligendo de translacione generali et intelligendo textum apostoli causaliter, patet, quod, quia transfertur generaliter sacerdocium a sacerdocio legali ad sacerdocium gracie, necesse est, ut leges, secundum quas sacerdotes vivant et regulent, sint translate. cessante igitur sacerdocio legali et introducto tercio sacerdocio gracie figurato, patet, quod necesse est, ritus legales cessare et alios novellos correspondentes novo et eterno sacerdocio introducere. et si queritur, unde evidencia, quod oportet, sacerdocium istud tercium succedere, dicitur, quod ex Psal. centesimo decimo, in quo dominus allocutus est messiam, dominum David, ut Cristus exponit Matth. vicesimo secundo, quod sederet

---

1 B^4 *in marg.:* hic notatur, quod duplex est lex, scilicet divina et humana, et est duplex translacio, scilicet personalis et generalis 4 subiect*ari scripsi* subiecti AB^dD subiecta *C* 5 A^1 *in margine notavit* duplex translacio 6 B^4 *in margine iteravit* personalis, quando unus episcopus transfertur a regimine unius ecclesie sive diocesis ad aliam. translacio generalis est, quando in tota ecclesia militante mutatur regimen ecclesie secundum unum genus sacerdocii in aliud 14 regnum *(?) D* 15 sacerdocii *D* 20 et *omisit A* 25 CIXº *omnes libri* 26 *inter* dominus *et* allocutus *lacuna exstat in cod. B*

---

13 *i. e. sacerdotium naturale, legale et sacerdotium gratiae* 25 *v. 1* 27 *v. 41 sqq.*

perpetuo in pocioribus bonis suis. et post ibi subiungitur de eodem: iuravit dominus, et non penitebit eum: fol. 111b tu es sacerdos in eternum || secundum ordinem Melchisedech.

ex istis patet solucio ad triplex argumentum factum superius. nam prima consequencia non valet, cum equivocatur in tribus signis expositis. et arguitur secundum deformitatem fallacie consequentis. sicut enim lex moralis ut mandata decalogi stat cum quolibet istorum trium generum sacerdocii, sic lex humana vel civilis currit cum quolibet horum trium. non igitur sequitur, quia succedit translacio generalis sacerdocii, necesse est, ut ffiat translacio legis ceremonialis divine, secundum quam sacerdocium reguletur. igitur quia, vel si sit particularis translacio sacerdocii, necesse est, ut correspondenter ffiat legis humane translacio, revera non pocius sequitur, quam si sic arqueretur: apostolus Cristi fuit proditor domini et laqueo se suspendit quia Scarioth, ut patet Marc. *quarto* decimo et Matth. vicesimo septimo, Petrus autem fuit apostolus Cristi, ut patet prima Pet. primo, igitur fuit proditor domini et laqueo se suspendit.

The moral law independent of the ceremonial and civil law

quoad secundum respondetur conformiter, cum fuit solum particularis sacerdocii translacio. ex quo facto duplex corellarium patenter colligitur, primum, quod exemplatum est in scriptura, quomodo domini temporales habent potestatem ad rectificandum sacerdocium, quia sapiens Salomon cum sacerdote a deo constituto ad regni

The rights, temporal lords have over the priests,

5 A^2 *in marg. notavit* ad argumenta. ad primum 8 A^1 *in marg. super. cum sig. marg. notavit* translacionem sacerdocii sequitur translacio legis quoad legalia, non quoad moralia 19 B^d *in marg. iteravit* Mc 10° Mt 27° Pe 1° '*quarto*' *adieci* 10° *codd.* 20 ut patet Pet 1° B^d ut Pet 1° *D; A, expuncto* Petri *om. C* 23 A^2 *in marg.:* ad secundum quoad B^d *expuncto* ad fit B^d 25 patenter *om. A, add. in marg.* A^1 28 A^2 *in marg. ad hunc locum notavit* Nota bene, *paulo infra* ablacio temporalium

1 *Ps. 110 4* 6 *cf. supra pag. 233* 19 *Marc. 14 10 Matth. 27 5* 21 *v. 1* 28 *cf. supra pag. 231 19*

are dependent on the advice and authority of the church

sui stabilimentum laudabiliter ita fecit, multo magis in novo testamento de sacerdotibus cesarinis, quos reges et principes ad regnorum gubernacula dotaverunt. hoc tamen non debent facere nisi consilio et autoritate ecclesie, ut alias declaravi. nam si principes seculi debent providere de statu prospero regni sui, qui stat potissime in iusticia sacerdotum, qui debent esse eorum elemosinarii, patet, quod debent iuvare, ut sacerdotes eorum induantur iusticiam, apponendo eis nunc per apposicionem, nunc per subtraccionem elemosine medicinam, ut docet sanctus Ysidorus tercio De Summo Bono quinquagesimo tercio cap. et ponitur in Decretis vicesima tercia quest. quinta 'Principes'. istam sentenciam notat beatus Gregorius in Registro libri undecimi cap. vicesimo nono regine Francie ita scribens: 'cum scriptum sit: iusticia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum, tunc regnum stabile creditur, cum culpa, que cognoscitur, cicius emendatur. ideo cum causa ruine populi sint sacerdotes mali, ad rectificandum sacerdocium debemus ardenter consurgere, ne per paucorum facinus sit multorum perdicio. nec sunt dissimulanda, que dicimus, quia, 'qui emendare potest et

---

8 eius *D* 11 B^d *in marg.:* Ysid. 23ª quest. 5 Gregorius 13 et istam B^d 14 D^2 *in margine:* Gregorius D^5 *in margine addidit* Nota 11 (? 5°) B^d 20 per *radendo delevit D, qui verba, quae scripta erant, leviter tantum curavit*

---

5 *cf. De Ecclesia cap. XIV pag. 319, ubi de dotatione ecclesiae in scriptura fundata disserit; cf. ibid. pag. 299 sqq.* 11 *cf. Isidor. Hisp. Opp. omnia ex rec. Fr. Arevalo, Romae 1802 vol. VI, Sententiarum libri III c. 51 no. 3 et 4, pag. 344; c. 52 no. 1 pag. 345; cf. (secundum auctoritatem Friedbergii) Burch XV 43; Ivo Decr. XVI 44; Coll. tr. P. III 29 (30) 16; Polyc. VI 1, 21 (cf. C. J. C. I 935/6)* 12 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 20 C.* XXIII *q. 5 pag. 936* 14 *perditum est S. Gregorii VII Registrum Maius, quod libros duodecim continebat; exstat hodie solum Registrum Minus in libros octo divisum et editum a Jaffeio, Berol. 1865* 16 *cf. Prov. 1434* 22 *dictum commune et mediae aetatis proprium de consensu; cf. C. J. C. I (Decr. I pars) c. 3 Dist. LXXXVI pag. 298: facientis procul dubio culpam habet,*

negligit, participem se procul dubio delicti constituit'. providete igitur anime vestre, providete nepotibus, qûos cupitis regnare feliciter, providete provinciis, et priusquam creator noster manum suam ad feriendum excuciat, de correpcione huius sceleris studiosissime cogitate'.

ex istis videtur michi ut alias sequi, quod predicare pertinaciter vel urgere publice revocari, quod, si beneficia vel annua stipendia clericis sint peccati fomenta, debent tolli, sic error turbativus ecclesie foret heresis manifesta, sicut pertinaciter asserere, quod istud debet fieri per eorum prelatos et nullo casu per dominos fol. 111c temporales. || intelligendo autem istud universaliter, sicut proposito pertinet, patet, quod taliter defendentes nedum sunt proditores regni nostri, sed eciam veritatis. leges autem regni nostri sicut et racio naturalis sentenciant, quod domini temporales sint quandoque in subtraccione suarum elemosinarum cooperando participes, sicut et dicunt multe leges tam canonice quam civiles, quomodo igitur consonat veritati, quod hoc nullo modo debet fieri per dominos temporales?

According to English law and to common sense the temporal lords may, eventually, take financial measures against the priests

ex istis patet solucio ad tercium argumentum. nam idem genus sacerdocii est nunc expropRietarium et nunc proprietarium, ut patet in dotacione ecclesie. sed difficultas est, quis istorum statuum foret ad maius stabilimentum dominii secularis. et videtur, quod status sacerdocii vivendi exproprietarie, primo ex hoc, quod omnis status sacerdotalis perfeccior foret cum paribus

4 et *A, superscripsit aliquis (? A²)* ad 5 huiusmodi *B^d* 15 autem regni nostri sicut et racio naturalis sentenciant, quod *om. B^d, B² in marg. addidit* leges *(linea sublatum)* autem regni nostri *usque ad* quod 18 ciles *A comp. om.* 22 exproprie ut *B^d, sed B², superscriptis* tarium et nunc proprietarium *inter lineas, locum sanavit* *in marg. B¹ iteravit* et nunc proprietarium 24 ad *om. A, superscripsit idem* 26 *A² in marg. super. fol. 111^c cum sig. marg. notavit* Sacerdotum vitam exproprietariam meliorem esse quam proprietariam, probatur infra

qui, quod potest corrigere, negligit emendare; de sex modis consentiendi cf. supra pag. 87 10, et Streitschriften, De Fundatione Sectarum pag. 19 nota g. 6 alias: *quem locum respiciat, haud scio*

dominio seculari utilior, sed status sacerdotalis vivendi exproprietarie est statu posteriori perfeccior, igitur est dominio seculari utilior. maior patet eo, quod, si sacerdocium confert ad utilitatem rei publice, melius sacerdocium magis confert. et minor patet primo ex statu innocencie, secundo ex Cristi vita et institucione, et tercio in statu patrie vivit ecclesia exproprietarie. et iterum ex Decreto ecclesie in sexto capitulo 'Exiit' patet idem. et conformiter loquntur sancti doctores, et sequitur conclusio, que confirmatur ex effectu.

nam tempore Cristi, quo ecclesia vixit exproprietarie, auctum est romanum imperium, et pax undique est diffusa, ut patet ex illo Luc. secundo: exiit edictum a cesare Augusto, ut describeretur universus orbis, cum doctorum exposicionibus de eodem.

secundo arguitur sic ad idem: de quanto regnum temporale est unicius et in vero dominio seculari copiosius, de tanto est forcius, ut patet tam experimento quam evidencia naturali. sed si omnia temporalia regni nostri, concessa in manum mortuam, forent in manibus verorum dominorum secularium, tunc foret dominium iam dispersum unicius et extensive undique copiosius, igitur foret undique forcius, quia tam in populo quam in diviciis. nec valet dicere, quod ex dictis elemosinis suffragium dei suplet, quia, cum status cleri exproprietarii foret perfeccior, videtur, quod plus adesset de suffragio ex ministerio elemosine temporalis. tunc enim clerici viverent Cristo conformius, nec forent tantum maculati cum fastu seculi nec negociis secularibus implicati, sed recognoscentes, quod vivunt de elemosinis dominorum, quod iam fere obliti sunt, ex timore saltem

Poverty of the clergy would be a safeguard against their abuses

9 doctores concorditer et *BᵈCD* 17 vero *D, (?) BᵈC* uno *A* 23 tam *ABᵈC* causa *D* 24 in *om. A, add. A*[1] *in marg.*

8 *i. e. Libro Sexto Decretalium Dom. Bonifacii VIII cf. C. J. C. II (Sexti Decr.) De Verb. Significatione lib. V Tit. XII cap. 3 pag. 1109 sqq.* 13 *v. 1*

servili darent maiorem operam, ut conformiter ad suam regulam, ad honorem dei et profectum ecclesie regularius conversentur. nec dubium, quin oblaciones, decime et private elemosine sufficerent tot sacerdotibus, quot expedit nos habere.

confirmatur ex hoc, quod a tempore dotacionis ecclesie scissum est per dissensiones paulative romanum imperium, sicut et patet ad oculum. et ex prophecia fol. 111d Dan. secundo de statua, cuius pars pedum || in parte ferrea et in parte fictilis signat quartum regnum Romanorum ex dotacione ecclesie sibi dissenciens et inconstans. nam multi doctores ex collacione scripturarum cum eventu status ecclesie sic exponunt.

ex istis videtur ulterius, quod ex nimis levi evidencia imponitur michi regni prodicio aut privilegii ecclesie romane ablacio ex isto textu apostoli cum aliis veris sentenciis, quas dicebam. nam regni prosperitas stat in rectificacione cleri sui secundum statum suum originalem, quem Cristus instituit. et ad hoc vadit tota mea sentencia, quam impugnant, ut videlicet clerici sint pauperes in facto vel in animo vel utrumque, et omnino, quod caveant ab avaricia et fastu seculi cum aliis maliciis, que sequntur. tunc enim officiunt sibi ipsis, et per consequens medicus spiritualis, cognoscens et celans usque ad dilatacionem veneni infectum illud periculum, nedum prodit regnum nostrum, sed veritatem, que est sponsus matris ecclesie ad sui et aliorum perniciem dampnabilem ex consensu. et ita, si bene prospicitur, potest hoc iaculum defamatorium sicut priora in patres ficte fallacie retorqueri.

I fight, in the interest of the country, against the worldliness and avarice of the clergy,

---

9 III° *codd. cuncti* B^d *in marg. iteravit* Dan. 3° A^2 *in marg. infer. cum sig. marg.:* nota Danielis prophe'ciam statu *A, sed* a *inter lineas addidit* A^1 10 et in parte *om. A, superscripsit inter lineas* A^1 11 et inconstans *om. A, add.* D^1 *in marg.* 17 staret B^dC 19 *haec verba textus A, figura manus in margine adpicta, praeter cetera notari vult* 21 utrimque B^d

---

9 *v. 31 sqq.*

and no one can accuse me of treachery in this

non dico, quin dotacio ecclesie sit elemosinaria et bona, sed videtur multis, quod vita cleri exproprietaria foret melior. satis autem est michi, quod ex nulla sentencia, quam semino, implicatur, quod sim proditor regni nostri.

The Roman Church herself needs the help of the worldly power

et quoad privilegia romane ecclesie notum est ex scripturis et testimonio sanctorum, quod hoc est unum privilegium, quod Cristus sibi specialiter providebat, ut ad castigandum hostes intraneos et exteros habeat adiutorium brachii secularis. ymmo supposito per possibile, quod ipsamet maniace sit lapsa in frenesim, quod habeat filios gratos maternum honorem zelantes, qui attomos et alias maculas a matre sua diligenter ac reverenter excuciant, ymmo gladium vel poculum, quo se interimeret, prudenter amoveant, et contra nitentes, auferre hoc privilegium cum aliis honoribus, quos sibi Cristus tribuit, decertavi. fumus autem et pulvis temporalium inficiens cerebrum maniacorum impedit, ne mundiales videant et credant istas scripturarum nitidas veritates.

ulterius redeundo ad materiam de cessacione legalium preter tres leges secundum legem nature primo datam, cum sit partim innata et partim exposita, et secundam legem mandatorum, cuiusmodi sunt ceremonialia iudicialia, et terciam legem gracie, que est ewangelica, oportet, dare privatas leges ut ceremonias ac ritus humanos, qui sunt epikeya introducta. et in qualibet istarum legum est dare aliqua accidentalia, que non

1 *D*[5] *in marg.:* Nota *A locum, figura manus in marg. adpicta, praeter cetera notari vult* 2 *B*[4] *in marg. notavit* ecce, ille hic comendat dotacionem ecclesie 6 *A*[2] *in marg. super. cum sig. marg.:* de dotacione ecclesie, de privilegio, de paupertate cleri romane ecclesie 9 et exteros *om. A, add. in marg. A*[1] 10 impossibile *D* 12 attamos *B*[d] atthomos *C* 16 sibi *(corr.)* Cristus *A* si Cristus *D* Cristus sibi *B*[d]*C* 18 crebrorum *A, sed A*[1] *(? A*[3]*) in margine cum sig. marg. emendavit* cerebrum 20 *A*[2] *in margine infer. cum sig. marg.:* Cessacio legalium 21 secundum *AB*[d] scilicet *CD* 25 que *B*[d]*C* 27 accidentalia *corr. A*

11 frenesim *a graeco* φρένησις = *phrenitis, delirium, vecordia* 21 *cf. supra pag. 233₃ sqq.* 26 *de* epikeya *cf. supra II pag. 85 24*

oportet, semper manere ad literam, et alia sunt essencialia, que necesse est semper servare, sicut contingit de partibus humani corporis. unde illas leges accidentales
fol. 112a oportet corpus ecclesie in processu | etatis sue dimittere et novas induere, sicut est de ministracione parcium accidentalium in homine.

et sic tres sunt notabiles diferencie in ista variacione, ut quandoque oportet, ceremonias variari quoad totalem ecclesiam militantem, ut post plenam predicacionem ewangelii debet tota militans ecclesia dimittere ritus judaicos onerantes. *Wherever the gospel of Christ is fully preached, the ritual law ceases*

secunda vero variacio est particularior quoad gentem, ut Judei, de quibus Cristus fuit incarnandus, debuerunt servare circumcisionem et alios ritus, quos non oportuit gentiles fideles servavisse. et eodem modo oportet, post publicacionem incompletam ewangelii Judeos ad tempus servasse reliquias matris sinagoge pro reverencia et autoritate ritus pro suo tempore, quos non oportuit gentes sic servasse. et ita una religio servat laudabiliter ritus, quos alia dimittit et e contra. sed utinam nostri non nimis ponderent tales ritus!

tercia autem variacio est singularis quoad unam simplicem personam. sicut enim persona hominis variatur in corpore et dieta, sic oportet, eam variari in observancia legis dei, non quod oportet, legem illam de novo continue statui successive, sed fixa lege vel eterna vel temporali in legifero, qui est veritas, ut lex talis nunc debet capere unam partem legis, nunc aliam, se-

---

7 *A*[1] *in marg. sinistro:* a. *in marg. super. cum sig. marg.* varietas triplex cessacionis legalium 8 quomodoque *D; A, sed A*[1] *superscripsit* quandoque 12 *A*[1] *in marg.:* b 14 oportuit *correxit B*[d], *in marg. B*[1] oportuerat 15 gentilium *B*[d]*D* fideles *in correctura A* 18 opor gentes *B*[d], *sed B*[2] *in marg. supplevit, addens* tuerat. *ut corrector contra cunctorum consensum* oportuerat *legi voluisse videatur* 22 *A*[1] *in marg.:* c 28 aliam. secundum quod expedit illam servare ad spiritus *om. C*

---

24 dieta *idem ac dies, spatium aut pastus, refectio*

cundum quod expedit, illam servare ad spiritus nutrimentum. in omnibus autem valet, ubique et semper servare finem legis in actu vel habitū, que est caritas, et alia quecunque, ut necessaria sunt ad illam. unde quia prima caritas est faciens finem istis legalibus, dirigens membra sua mota, quomodo et quando debent servare vel dimittere ista legalia, ideo necesse est, omnem fidelem fide, spe et caritate primo omnium ad ipsam attendere, fide credendo, quod Cristus, quem nos cristiani colimus, sit verus deus et verus homo, cum sit messias, qui patribus est promissus.

No outward observance can replace Christ, God in man, the fulfilment of our faith

quamvis autem istud oportet capere primo ex fide tamquam articulum eius precipuum, tamen bonum videtur, pro intellectu scripture alludere paucis eius partibus, que expressius hoc testantur, quia iuxta dicta duodecimo cap. oportet, omnem autoritatem scripture create originari ab ipso. ideo oportet, primo capere ewangelium Cristi et apostolorum ac ad eius regulam scripturas alias concordare. conclusio autem finalis tocius scripture et cuiuslibet partis sue est, quod Cristus, deus et homo, est humani generis secundum modum congruentissimum redemptor, tocius salutis autor et ultimus premiator. et sic est nostra redempcio, salvacio et premiacio, ymmo omne, quod est necessarium humano generi, sane intelligendo analogice predicacionem secundum quadruplex genus causandi, scilicet materialis, formalis, efficientis et finalis. intelligendo causacionem analogice extra genus, ipse est materia, de qua est gaudium beatorum; forma, quam

Christ, as the foundation of all salvation and sole redeemer of man, is the subject of the Bible in all its parts

1 a *A, addito* d *inter lin. in* ad *emendavit* A^1 10 A^1 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* Cristus est verus deus et verus homo, probatur 15 et quia B^dCD 12° capo B^d capo, *cui lacuna praecedit, ACD* 19 A^1 *in marg. miniavit* nota *in marg. infer. cum sig. marg.:* nota bene predicata, quomodo predicantur de Cristo 21 congruissimum *D* 25 analogice predicacionem secundum quadruplex genus causandi, scilicet materialis, formalis, efficientis et finalis, intelligendo *omisit C* 27 ipse enim est B^dCD

15 *cf. supra I 268; 272* 17 *et* 27 ipso (ipse) *i. e. Christus*

oportet omnem beatum induere, sic, quod sit quodammodo ipse Cristus, efficiens primum et ultimum in qualibet accione, cum Joh. quinto decimo dicat: sine fol. 112b me nichil potestis facere, et finis, gracia cuius ‖ ultimate est tota universitas creata in suis limitibus ordinata. nam Joh. primo dicitur: verbum caro factum est, et Joh. decimo: non potest solvi scriptura, quem pater sanctificavit et misit in mundum, et infra Joh. decimo: ego et pater unum sumus. ex quibus debite intellectis sequitur, quod Cristus, quem colimus, sit verus deus et verus homo, sicut ex quotlibet testimoniis nove legis. et ex eadem lege deduci potest testimonium veteris testamenti. nam Luc. ultimo legitur, quomodo Cristus incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur duobus discipulis euntibus Emaus in omnibus, que de ipso scripta erant, et Act. tercio dicit Petrus: deus, qui prenunciavit per os omnium prophetarum, pati Cristum suum, implevit sic, et Act. decimo: huic omnes prophete testimonium perhibent.

The Old and the New Testament may equally be relied upon

ex istis videtur, quod credendo novo testamento de Cristo credi debet ex integro et antiquo. unde beatus Petrus, ut legitur Act. tercio, recitat, quomodo Moyses Deut. duodevicesimo dicit de Cristo: prophetam suscitabit vobis dominus deus de fratribus vestris, tamquam me. ipsum audietis iuxta omnia, quecunque locutus fuerit vobis. erit autem: omnis anima, que non audierit prophetam illum, exterminabitur a plebe. et omnes prophete a Samuel et deinceps, qui locuti sunt, anunciaverunt dies istos. ex qua fide scripture colli-

---

3 B^d *in margine iteravit* Joh. 15°, *iuxta quod addidit* nota 4 A^1 *in marg. super. fol.* 112^b*:* Omnes scripture veteris legis et omnia opera patriarcharum. omnes prophecie significant primarie vel secundarie, Jesum nostrum esse messiam 23 ut legitur *om. C* 24 B^d *iteravit in marg.* Deut. 18°

---

3 *v. 5* 6 *v. 14* 7 *v. 35—36* 9 *v. 30* 13 *cf. cap.* 24_{27} 17 *v. 18* 19 *v. 43* 23 *v. 22—24* 24 *v. 15 et 18*

gitur, quod omnes libri veteris testamenti vel directe et primo vel mistice et secundario signant, Jesum nostrum esse messiam domini et hominem patribus repromissum. et in ista conclusione instructus est sanctus apostolus post claram visionem archanorum, quando predicavit Judeis Jesum, affirmans, quia hic est Cristus, ut legitur Act. nono. unde breviter omnes patriarcharum conversaciones et opera signant mistice vitam Cristi, cum ipsa sit finis universitatis create. finem autem oportet signari per media ad eundem, quia aliter non ordinaretur ut media, nisi deus diceret per illa per se finem, quem tante intenderet. unde omnes patres veteris testamenti, preordinati ad beatitudinem, crediderant in messiam, quem nos singulariter nunc colimus, quia, ut dicitur Act. quarto: non est in alio aliquo salus quam in domino nostro Jesu Cristo Nazareno, quem Judei crucifixerunt. sciverunt enim patres veteris testamenti tam ex memoria, continuata in humano genere, quam ex defectu suo, iuncta naturali racione, quod deus non punit nisi pro crimine, quod genus suum peccavit in radice. sciverunt iterum, quod non potuit peccare, si non in deum, et quod deus ex inmensitate iusticie non potest delictum sine emenda dimittere, et quod totus homo infecti generis non potuit per se satisfacere. cum autem delictum plus deo debuit, quam modo wlneratus implere sufficit, ideo necesse est pro satisfaccione istius generis, unum hominem, non debitorem racione primi delicti, satisfacere pro fratribus, si debeant salvi fieri. et illum oportet esse superioris || nature et non capere a genere fol. 112c

Man cannot work his own salvation, Christ having worked it for all

1 vel *om. D* 2 et primo B^dC vel primo *AD* 3 domini *AC* tantum B^dC 4 *A*[1] *in marg. exter. signum marginale exhibet, sed notam eius addere omisit* 10 ordinarentur B^dCD 11 pu *(linea delet.)* media *A* quod *D* 13 in *om. A, superscr. prima manus vel A*[1] 19 potuit *AD* 22 delictis *(?)* B^d 23 infecti *om. D*

5 *cf. v. 22* 7 *v. 20* 15 *v. 12*
23 emenda *hic sumitur pro mulcta, poena delinquentibus imposita*

suo formam, sed nudam materialem essenciam.. cum igitur patriarche habuerant tam de naturali racione quam ex dei promissione, quod oportet, genus humanum redimi et salvari, patet, quod oportuit, eos credere, unum talem venturum, deum et hominem. nam Gen. tercio dicitur, quod natura feminea conteret capud diaboli et per consequens merebitur premium ultra temporale ex tanta victoria, quod non potest nisi in virtute domini nostri Jesu Cristi. item Gen. duodecimo promittit deus expressius patriarche Abrahe: in te benedicentur universe cognaciones terre, et infra Gen. duodevicesimo: num celare potero Abraham, que gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam? et benedicende sunt in eo omnes naciones terre. et infra vicesimo sexto promittitur Ysaac: benedicentur in semine tuo omnes gentes terre. tales benedicciones, a deo promissas gradatim ad meritum Abrahe, ut expositum est septimo decimo cap. huius sexti, non licet discredere vel fingere stare in prosperitate mundana, cum non conveniunt tam magnifico, ut est deus. ideo oportet, quod intelligantur de benediccione celesti et promissione hereditatis eterne, ut deducit apostolus Heb. undecimo. nec potest intelligi semen Abrahe, in quo omnes gentes taliter benedicentur, nisi Cristus incorporans omnia genera gencium in corpus suum misticum, ut exponit apostolus Gal. tercio et Rom. quinto decimo. nam quoad carnem et fidem Abraham fuit dignior quam filii naturaliter ab eo geniti. ideo nisi intelligeret prestanciorem radicem,

Salvation is founded solely in Christ's merit

---

8 nostri *om.* B^dC 9 B^d *in marg.:* Gen. 12°. *et sic abhinc fere constanter in cod. B, quando JW Scripturam Sacram testem citat; iam hinc has iterationes marginales testari omittam* 16 A[1] *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* In semine tuo benedicentur omnes gentes. per semen intelligitur Cristus 18 septimo *emendavi* 16° *codd.* 19 vel fingere *A* nec fingere B^dCD

---

5 *v. 15* 9 *v. 3* 11 *v. 17—18; cf. 22 18; 26 4* 15 *v. 4* 18 *cf. supra II pag. 35* 23 *v. 16* 27 *v. 8* *v. 9 sqq.*

pocius dixisset: in te ut radice benedicentur omnes gentes et non in ramo tuo, qui sit posterior dignitate. in hoc igitur, quod dixit singulariter: in semine tuo intellexit secundum apostolum radicem omnium virtutum, digniorem Abraham, dominum Jesum Cristum. non enim in semine pure carnali Abrahe fuerunt omnes gentes benedicende, cum preter Jacob cum genere duodecim filiorum suorum et preter Ysmaelitas erant gentes plures et quoad prosperitatem seculi prepotentes. ideo necesse est, quod intelligatur de benediccione spirituali in semine, qui est Cristus. non enim est benediccio, cum quo stat dei malediccio, et per consequens eo ipso, quo est benediccio, est plena liberacio a peccato. et sic Abraham fuit unus ramus fidelis radicis spiritualiter dignitate prioris, qui omnes filios suos liberat a peccato, in quo fundatur omnis malediccio.

The spiritual children of Abraham, obedient through faith, are God's people

et ad istum sensum dicit apostolus Gal. tercio, quod non, qui descendunt secundum carnem, sed qui sequntur in fide et moribus, hii filii sunt Abrahe. et idem intelligitur de filiis cuiuscunque patris spiritualis, generantis filios ex semine verbi dei. in ista fide vixit Abraham cum ceteris patriarchis. ideo dicit Cristus Joh. octavo: Abraham, pater vester, exultavit, ut videret diem meum, vidit et gavisus est. et istud confirmatur ex iuramento, quo fecit servum iurare in accipiendo uxorem filio suo Ysaac, de quo Gen. vicesimo quarto. et exposui in quodam tractatu De Incarnacione cap. septimo.

et idem intelligitur de Ysaac, de Jacob et duodecim patriarchis.

---

7 preter (? pater) B^d cum genere AB^dC de genere *D* 24 *A in marg. signum marg. exhibet, sed nota eius nec in infer. nec super. marg. invenitur* 25 qui *D* servum suum B^dC 28 7° B^d *lacuna ACD*

---

3 *cf. Gen. 26,4* 4 *v. 16* 17 *v. 7; 9* 23 *v. 56* 26 *v. 3* 27 *cf. De Benedicta Incarnatione (ed. Harris 1886) pag. 109*

fol. 112d exhinc enim dicitur populus ille ‖ signanter genus fidelium, quod ultra gentes credidit in dominum Jesum Cristum, et correspondenter dicitur de duodecim tribubus Israel, de quibus propter fidelitatem, propter Cristi carnalem originem et propter exemplacionem in moribus prope statum innocencie plus quam in ceteris generibus gencium facit scriptura singulariter mencionem. nam quoad nobilitatem huius seculi plus in aliis gentibus quam in istis resplenduit.

This is the central idea of Holy Scripture

quoad prophetas patet ex predictis, quod oportet, cristianum ex fide scripture concedere, quod quelibet oracio vel silaba scripture eorum primo intendit istam sentenciam.

et quamvis, discurrendo per omnes prophecias, istud potest patere expressius, sufficit tamen, allegare tres plus famosas.

Proved from the law: Deut. 18₁₅

prima est dictum Moysi Deut. duodevicesimo, quod recitat beatus Petrus Act. tercio et est processus pertinens huic loco.

nam Deut. duodevicesimo datur primo lex de possessione exproprietaria sacerdotum veteris testamenti.

secundo ostendit officium sacerdotis in docendo legem et evacuando ydolatriam: n e q u e, inquid, p h i t o n e s c o n s u l a t n e q u e d i v i n o s n e q u e q u e r a t a m o r t u i s v e r i t a t e m. o m n i a e n i m h e c a b h o m i n a b i t u r d o m i n u s, e t p r o p t e r i s t i u s m o d i s c e l e r a d e l e b i t e o s i n i n t r o i t u s u o. ecce, quod sacerdotes non habe-

1 signanter AB^d singulariter *C* *om. D, sed* D^1 *in marg.* singulariter *addidit* 8 ipsa plus B^d 11 scripture *om. D, add. in marg.* D^1 14 discredendo *A, sed* A^1 *(vel* A^3*) in marg.* discurrendo *emendavit* 17 cap. quod B^dC 18 recitans *A, sed in marg. cum sig. marg. addidit* A^1 tat. *ut hic* recitat *legi maluisse videatur* retat *superscripto* ci *in* recitat *emendavit* B^d 24 neque querat *AD* nec querat B^dC 25 abhominatur B^d 26 istiusmodi *A* illiusmodi B^dC illius *D, omisso* modi 27 interitu *A*

5 exemplacio *hic sumitur pro exemplum* 17 *v. 15* 18 *v. 22* 20 *v. 2—8* 23 *v. 11—12* phitones *sunt viri Pythone spiritu afflati, magici, incantatores*

bunt partem cum aliis tribubus, ut efficacius effuget philargiam a populo, propter quam precipue exheredatur populus, quorum utrumque vellem nostros attendere.

tercio vero ostendit aliud complecius sacerdocium, secundum legem aliam successurum. gentes, inquid, iste, quarum possidebitis terram, augures et divinos audiunt. tu autem a domino, deo tuo, aliter instructus es. prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi dominus, deus tuus, ipsum audies. et ad denotandum necessitatem istius prophete propter legis vigorem, propter dei promissionem et propter adinvencionum pharizeorum multitudinem, sic infert: dixisti, inquid, in Oreb, ultra non audiam vocem domini, dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. et ait dominus: bene omnia locuti sunt. prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui, et ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia, que precepero illi. qui autem verba eius, que loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.

exposicio autem beati Petri et forma verborum huius textus ostendunt, quod propheta hic promissus sit unus lator legis micioris, quam fuit lex moysayca, cum dominus dixit, hoc esse racionabile. ideo ille signanter

---

1 effugiet *in correctura D* effugent *C* 4 aliud *AB^dC* ad *D* 6 et dominos *om. B^d, in marg. addidit aliquis* augures et dominos dominos *(?) AB^d* 8 instructus *in correctura A* institutus *B^dD* prophetam tu autem a domino *(haec quattuor linea sublata sunt)* de genere *B^d* 11 vigorem *C* rigorem *B^dD; A, sed* ri *expunxit et* vi *superscripsit A^1* 13 pharizaicarum *B^dD* patriarcharum *C* insunt *expunctum A,* infert *A^1 (vel A^2) in marg.* 15 et hinc maximum ignem amplius non videbo *C* 19 precipero *B^dD* 21 noluerit *emendatum ex* voluerit *A* 25 sig *in cod. B lineam concludit, in marg. B^2 addidit* nan. *ut mere* signan *efficiatur*

---

2 philargia . *graece φιλαρχία, dominandi cupiditas* 5 *v. 14—15* 13 *v. 16—19* 22 *cf. hanc expositionem Act. 3_{22} sqq.*

ultra prophetas de lege Moysi dicitur esse similis sibi quantum ad legis dacionem, ut notat apostolus Hebr. duodecimo.

quantum ad tercium dicitur Psal. centesimo undevicesimo: tempus faciendi, domine, dissipaverunt legem tuam. sed videtur Lincolniensi, quod Moyses intendit, messiam prophetam magnum esse tamquam deum, qui loquitur in Moyse, audiendum, quia, cum deus semper meliorando procedit, oportet, quod dando legem dignissimam loquatur nobis in filio, ut dicit apostolus Hebr. primo. Moyses igitur, qui vidit posteriora dei, hoc est humanitatem verbi, ut patet Ex. tricesimo tercio, cognovit, quod non fuit nisi servus in domo huius legiferi, ut notat apostolus Hebr. tercio. et sic intendit Cristum tamquam deum et hominem, ut exponit beatus Petrus, a populo suo audiendum. — *from the Psalms: Psal. 119 12*

fol. 113a secunda autoritas est dictum eximii || prophete David Psal. centesimi decimi: dixit dominus domino meo: sede a dexteris meis, quod dictum Cristus allegavit contra Judeos Matth. vicesimo secundo dicens: quid vobis videtur de Cristo, cuius filius est? at illi dixerunt: David. et ille: quomodo igitur David in spiritu vocat eum dominum, dicens: dominus domino meo etc? si igitur callidi, protervi Cristi emuli non poterant ei in isto respondere, patet testimonio multiplici eius efficacia de messia. *2. Psal. 110 1*

pro cuius sensu notandum, quod, sicut nos credimus, diem iudicii et alios articulos fidei, ymmo anti-

---

2 quan *lineam in cod. B concludit, in marg. addidit B²* tum 4 di *in cod. B concludit lineam, margini adscripsit B²* citur CXVIII° *codd. cuncti* 17 *A¹ (vel A³) in marg. super. notavit* prophecia David. quod Cristus est homo de semine suo 18 CIX¹ *codd. cuncti* 21 sit *B^d C*

---

3 *v. 21—24* 4 *v. 126* 6 *libros Lincolniensis conferre me non potuisse, aegre fero, sed cf. supra pag. 129 9; I pag. 77* 11 *v. 1—2* *cf. Exod. 33 23: videbis posteriora mea, faciem autem meam non videbis* 12 *v. 23* 14 *v. 2* 15 *cf. Act. 3 22; 14; 15; 21* 18 *v. 1* 20 *v. 42 sqq.*

Christ the son of David

cristum venturum, sic oportuit, fideles veteris testamenti credere, deum et hominem fore humani generis salvatorem. illum vocarunt autonomice prophetam Cristum, salutare, messiam et aliis nominibus, duplicem eius naturam notantibus. de Cristo autem alii habuerunt clariorem noticiam, ut prophete, et hii gradatim minus claram, ut populares. inter omnes autem David habuit clariorem noticiam in tantum, quod novit ex fide, per spiritum sanctum edocta, quod Cristus fuit de suo semine incarnandus, ut patet Psal. centesimo tricesimo secundo: iuravit dominus David veritatem, et non frustrabitur eam. de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, et hinc Psal. quinquagesimo primo dicitur: tibi soli peccavi, ideo miserere mei, ut iustificeris in sermonibus tuis et vincas, cum iudicaris ab infidelibus, quod promissio, quam promisisti michi de messia, fructu ventris mei, non sit implenda propter indignitatem, quam contraxeram a peccato.

et idem patet in quotlibet psalmis et dictis utriusque testamenti. ideo enim vocatur tam crebro in ewangelio filius David, et tam pater quam mater eius describuntur fuisse de domo David, Luc. primo.

habuerunt itaque Judei eciam in tempore Cristi fidem concorditer, quod Cristus foret filius David, sicut David et ceteri prophete noverant, quod Salomon et ceteri forent portentum ad signandum Cristum sic, quod idem dictum propheticum verificatum de illis ad literam verificaretur de Cristo ad sensum misticum plus per-

---

1 *hunc locum A, figura manus in marg. adpicta, praeter cetera notari vult* 5 alii *AD* hii *B^d^C* 10 patet *corr. A*³ CXXXI° *codd. cuncti* 12 eum *A* 13 L° *cuncti libri* 18 ex *B^d^CD* 20 *hic in marg. cod. A exstat sig. marg., quod nota sua caret* 24 f *(linea delet.)* cristus *A* sicut David *om. B^d^* 26 sic quod *in correctura A* sic per *B^d^C* sive per *D*

---

10 *v. 11* 13 *v. 6* 19 *cf. e. gr. Psal. 22 2; 9; 16; 19; 24 8; 31 6; 34 20 et frequentissime in Psalmis* 20 *cf. e. gr. Matth. 1 1; 20; 9 27; 12 23; 21 9; 22 42; Marc. 11 10; 12 25 et saepius* 22 *v. 27; 32*

fectum, ut patet secundo Reg. duodecimo, Ysa. septimo et octavo, Psal. secundo et multis similibus. concesserunt ergo Judei Jesu Cristo nostro, quod Cristus foret filius David, et tamen ignoraverunt explicite eius generacionem eternam, secundum quam dicitur dei filius naturalis.

ideo Cristus eis obicit pro hoc sensu. cum enim tota gens judaica reputavit David prophetam eximium et novit, quod de Cristo pertinentissimis verbis scripserat illum psalmum, et iterum per dominum positum simpliciter oportuit eos intelligere deum patrem, ignorantes deitatem Cristi, non viderunt, quomodo David posset pertinenter vocare messiam dominum suum, non solum, quia non simul vixerant hic in via, verum eciam, quia David fuit pro tempore suo antiquior et in potestate ac nomine seculari validior, cum Cristus prophetatus fuit pauper, obprobriosus et attrocissime persequendus, ut patet Sach. nono et Ysa. quinquagesimo tercio. ideo nimirum non fuit responsio nisi concedendo Cristi deitatem eternam et exinde eius prioritatem capitalem humanitus sempiternam vel in potencia vel in actu.

et eadem sentencia patet discurrendo per omnes prophetas, ut Ysa. septimo: ecce, virgo concipiet, et *and from the Prophets*
fol. 113b pariet filium, et vocabitur nomen || eius Emanuel, et infra nono dicit: parvulus enim natus est nobis, et factus est principatus super humerum eius, et vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis.

---

1 Re 2° *cuncti codices* 2 me *(lin. sublatum)* et multis *A* multis *in correctura B*[d], *in margine B*[1] multus *(!) adiecit* 3 ergo *inter lineas addidit A* cristo *om. B*[d]*D; A, sed superscripsit A*[1] 4 ignorarunt *B*[d]*CD* 18 ideo *concludit lineam in cod. B, margini B*[d] *adscripsit* Cristi 25 *A*[2] *(vel A*[3]*) in marg. super. cum sig. marg. notavit* Autoritates probantes, quod deus est homo nobis *in exitu corr. A*

---

1 *cf. II. Sam. 12 1 sqq.* *v. 14 sqq.* 2 *v. 3 sqq.* *v. 7* 18 *v. 9* *v. 2—3* 23 *v. 14* 25 *v. 6*

et Jer. vicesimo tercio: ecce, dies veniunt, dicit dominus, et suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel: in illo tempore germinare faciam David, germen iusticie, et faciet iudicium et iusticiam in terra. in diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter· et hoc est nomen, quod vocabunt eum: dominus iustus noster. iste est messias in lege promissus, ut habet translacio caldaica. unde hoc est nomen, quod habet secundum superiorem naturam, quod dicitur simpliciter dominus, quod soli deo potest competere. unde textus hebraicus habet nomen domini tetragramaton, ut supra cap. vicesimo tercio, sicut notant doctores nostri, qui ligwas istas intelligunt; et Baruc tercio post efficaciam doctrine sapiencie increate sic concluditur: hic est deus noster, non estimabitur alius adversus eum. hic adinvenit omnem viam discipline, et tradidit illam Jacob, puero suo, et Israel, dilecto suo. post hec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.

quotlibet sunt dicta aliorum prophetarum, que non possunt sapere nisi sensum a fidelibus nostris expositum de deo et homine, domino Jesu Cristo. sed quia protervus posset fingere, prophetas vere predicere, quod Cristus, cum venerit, erit gigas gemine substancie, verus

1 vicesimo tercio *A, qui numerum 2 emend. ex 3* 33° B^dCD 3 illo AB^dC omni *D* 4 germen justicie *om. D* 8 unde iste B^d 14 li B^d, *ultima vox lineae, in margine* guas *adscripsit* B^1 *vel* B^2 post AB^dC qui *D* 16 hic est deus noster *in loco raso postea addidit* B^2, *deinde* hic est deus noster B^d, *qui bis haec legi voluit* 17 A^1 *in marg. signum marg. habet, quod ad notam in marg. super. (cf. supra pag. 252 25) positam referri voluit* 19 hoc (? hic) *D* 20 et cum hominibus conversatus est *om. C* 25 verus B^d, *sed superscripto* et *legi voluit* et verus deus

1 *v. 5—6* 5 *cf. ibid. v. 6* 12 tetragramaton *i. e. quattuor litteris effectum; sic apud Hebreos nomen dei* יהוה *dicebatur* 13 *in mente habet, ni fallor, ea, quae inveniuntur supra II pag. 251 sqq.* 14 *v. 36—38* 25 *cf. cum his ea, quae JW disputat de termino* gigas gemine substancie *in De Bened. Incarnatione pag. 9; 102; 126, et quae dicit Augustinus Opp. tom. VIII 630*

deus et verus homo, et Cristus ille vel messias non est iste, quem nos indicamus in nostro ewangelio, natum ex virgine Maria, conversantem secundum formam, quam tradidit ewangelium, post passum, mortuum et sepultum et demum resurgentem, in multis doctrinis salutaribus suos discipulos instruentem et in celum finaliter ascendentem.

The authority of the Old Testament rests on the New

ista protervia nimis a fide exhorbitat, cum negat totum novum testamentum, cuius autoritas foret principium ad antiquum. ideo expedicius foret catholico, stare viriliter in fide quam cum seminante tales fabulas judaicas protervire. vel, si placet fideli, cum tali pseudo contendere, videtur, quod ista racio posset sufficere. omnia, que scriptura veteris testamenti predicit de Cristo, possumus nos evidenter verificare de Jesu nostro, sed foret nimis repugnans fidei atque superfluum, ponere duos tales, singularitatem suam ab omnino eisdem principiis et signis manifestantibus capientes. igitur Jesus noster est omnis messias vel Cristus, qui antiquis patribus est promissus.

All the prophecies of the Old Testament are fulfilled in Christ

assumptum patet respiciendo collacionem novi et veteris testamenti et specialiter ewangelium Matthei, qui ad hoc contra Judeos singulariter laborabat. et prima pars minoris patet ex hoc, quod tunc duo homines incarnandi forent, uterque verbum dei, cuius impossibilitatem suppono ex tractatu De Incarnacione tribus ultimis capitulis. foret iterum nimis superfluum, cum unicus homo, incarnatus pro nostra redempcione, sufficeret et multitudo salutarium huiusmodi fideles, ipsam adorantes, ex divisione confunderet. nobis itaque sufficit unus
fol. 113c Jesus, quem colimus. || ex isto videtur, quod nos sumus

1 et cristus B^d, *sed* B^2 sic *superscripsit* 2 individuamus *C* 8 A^2 *(vel* A^3*) in margine infer. cum sig. marg. notavit* probatur. quod noster Jesus est messias promissus 9 totum *usque ad* foret *om. C* 13 A^1 *in extr. marg. dextro:* nota bene 15 iudicare *(expunctum)* verificare *A* 21 B^d *in marg.:* nota 25 impossibilitate supposita *C*, *lectio aperte vitiosa* 30 confunderent *A* 31 et ex B^d*CD*

26 cf. De Bened. Incarnat. capp. XI—XIII, inde a pag. 191: Sed hic dicitur, quod loquendo de unione ypostatica sqq.

adopcioris condicionis quam judaizantes, expectantes alium salvatorem. nam Jesus noster est tam bonus, quam bonum ipsi possunt defendere Cristum suum, tam signanter prophetatus per prophecias veteris testamenti, sicut ipsi sciunt fingere, ipsas competere Cristo suo. et tercio nos habemus fructum spiritualem ex Jesu nostro a tempore incarnacionis, qui fructus illis deficit. nec habebunt ampliorem fructum, quam nos ex fide speramus. cum autem Cristus eorum advenerit, quomodo igitur possunt ipsi despicere fidem nostram? ponit enim fides scripture, quod Jesus *vocatur* noster legislator et dans benediccionem celestem, facientem filios dei et heredes regni, quod est quodammodo infinitum. sic enim Psal. octogesimo quarto vocatur legislator, et Ysa. tricesimo tercio vocatur legifer noster. cum igitur utrumque testamentum, racio et sanitas doctrine, operis et sermonis sonant in Jesu nostro, quomodo licet alium expectare?

Only through faith we partake of the fruit of Christ's incarnation

sunt autem tres prophecie legis veteris famosiores, tempori adventus Jesu nostri direccius consonantes.

The idea of a Messiah proved from three Old Testament texts

prima est patriarche Jacob, Gen. quadragesimo nono, qui, sciens in spiritu de genere Juda, filii sui, dominum nasciturum, sic loquitur: Juda, te laudabunt fratres tui; manus tue in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. catulus leonis Juda, ad predam, fili mi, ascendisti, requiescens accubuisti ut leo et quasi leena; quis suscitabit eum? non auferetur sceptrum de Juda et dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est, et

4 prophetas *A, sed superscripto* i *in* prophecias *immutatum* 8 quam *emendatum ex* quem *A* 9 autem Cristus AB^d anticristus *CD* 10 ponitur B^d 11 'vocatur' *addidi* legis lator *in loco raso scripsit et inter lin.* et *add. A* 13 octogesimo quarto *emendavi* LXXXIII° *codd.* 18 A^2 *(vel* A^3*) in marg. super. cum sig. marg. notavit* prophecia Jacob de Cristo valde bona 18 famosio *concludit lineam in cod. B, in margine* res *adscripsit* B^2 19 tempore B^d 20 patriar *concludit in cod. Bodl. lineam, margini adscripsit* B^2 che 21 qui *om.* B^dC 23 cervicibus *in correctura A*

13 *v. 8* 14 *v. 22* 20 *v. 8—12*

ipse erit expectacio gencium. ligans ad vineam pullum suum et ad vitem, o fili mi, asinam suam, lavabit in vino stolam suam et in sangwine uve pallium suum. pulchriores sunt oculi eius vino et dentes eius lacte candidiores.

pro cuius textus sensu capiendo notandum, quod patriarcha et propheta loquitur de toto homine, qui est tribus Juda salvanda, nunc secundum unam partem et nunc secundum aliam, principaliter autem de Cristo, qui est capud huius generis. secundo notandum, quod, licet alia dicta huius prophecie verificentur ad literam de persona huius generacionis quoad actus bellicos vel aliam excellenciam mundialem, tamen totum est propter Cristum patribus figurandum. et patet tercio sensus scripture. nam sicut ad literam tribus Juda fuit aliis solempnior quoad mundum, sic fuit spiritualiter solempnior propter Cristum, cum fuit archa carnis messie. ideo Psal. septuagesimo octavo dicitur: tribum Efraym non elegit, sed elegit tribum Juda et hoc propter montem Syon, id est, Cristum, qui Ysa. secundo dicitur: mons domini in vertice moncium. hunc enim singulariter dilexit, ut patet Luc. secundo. iste vero Judas posuit manus, id est, potenciam operandi et ipsa miracula in cervicibus hostium spiritualium, ut diaboli cum membris suis, et prostravit superbos dure cervicis vel ad dampnacionem vel ad humilem compunccionem, ut patet de operibus Cristi. ideo nimirum omnes fideles, qui sunt filii Israel, hunc adorant. et racio adoracionis fuit ex

1. Interpretation of Gen. 49, 12

3 uve *A* *om.* B^d*, in margine adscripsit* B^2 vue *(sic) CD* 13 est finaliter propter B^d*CD* 14 B^4 *(vel* B^5*) in marg. notavit* tribus Juda fuit aliis solempnior quoad mundum 16 quoad mundum sic fuit spiritualiter solempnior *om. C* 18 LXXVII *cuncti codd.* 20 secundo *emendavi auctoritate Scripturae Sacrae usus* 1° *in lacuna postea addidit A* *om.* B^d*C* *lacuna D* 22 3° *A* 24 eius *(expunctum)* suis *A*

17 *v. 67—68* 20 *v. 2* 22 *v. 40* Judas: *cf. Gen. 49 8*

hoc precipue, quod post passionem tamquam catulus leonis mortuus secundum corpus pro triduo quievisti, ad predam || pociorem, spoliando thartara, secundum animam fol. 113d ascendisti. quamvis enim iste fuit descensus localis, tamen fuit ascensus spiritualis quoad viam tendendi ad celum et quoad actus militaris strenuitatem. nam simul per sanctum triduum existens secunde nature create quievit in sepulchro, tamquam qui prius rugiit, ut exponitur supra capitulo *un*devicesimo. et secundum animam tamquam leena rapuit catulos de inferno. sed numquid credimus, quod resurget, cum corpus et anima ad complecionem sue milicie sic fuerint separata? constat, quod sic, cum sit gigas gemine substancie. ideo cum sit persona eterna, ille idem suscitabit se ipsum, cum Joh. decimo vere dicit: potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.

Holy Scripture explains itself

et si queritur evidencia ad hunc sensum octiplicem, dicitur, quod fides scripture. nam secundum apostolum Rom. quinto decimo: quecunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, et Act. decimo dicitur: huic omnes prophete testimonium perhibent. videat igitur protervus concordias scri-

---

2 po *(linea deletum)* quievisti *A* 3 tartara sursum ascendisti *C* tartara secundum animam quievisti (quievisti *expunctum)* ascendisti *D* 9 18º B^d *lacuna AD; C lacunam inter* supra *et* capitulo *exhibet* 11 non resurget B^dD; *A, expuncto* non non *om. C* 13 gigas gemine *in rasura posuit in fine lineae* B^2, gemine, *quod novam lineam incipit, expunxit* 22 10º *in loco raso postea supplevit A vel* A^1 22 peribent B^d prohibent B^d

---

9 *cf. supra II pag. 100 sqq.* 13 *cf. De Bened. Incarnat cap. I pag. 9; cap. VIII pag. 126: Christus est gigas gemine substantie, scil. deitas et humanitas — ideo dicitur humanitas ad sensum expositum accidens verbo dei; terminus ortus est ex mystica interpretatione Gen. 6₄ et Psal. 19₅, qui loci in unum conflati sunt ab expositoribus; inde ab Ambrosio (cf. Opp. I vol. 2 pag. 862) et Augustino (cf. Opp. tom. VIII 630) terminus in usum ecclesiae transiit* 15 *v. 18* 20 *v. 4* 21 *v. 43*

pturarum cum exposicionibus doctorum nostrorum et scrutetur, si alicubi propheta Jacob dixit testimonium de Cristo expressius, vel si alius sensus fictus sonat ad literam et modum loquendi scripture consonancius. sed quia contemporanei prophete Jacob possent quesisse, quando hec fierent, cum omnes circa adventum messie langwerant, ideo statim subiungit: non auferetur sceptrum de Juda etc.

pro cuius intellectu notandum, quod Jacob scivit de tribu Juda regem futurum in David et ceteris. in cuius signum Aminadab de tribu Juda, merendo ius primogeniture, primo intraverat mare rubrum, ut alias exposui.

secundo notandum, quod sceptrum, quod est regia potestas vel dignitas, et ducatus, signans preminenciam regiminis belli dei, erant hic prophetata, competere huic tribui et tribui Levi, sibi adherenti in confessione fidei Cristi, cum ille simul Juda i. e. confitens spiritualiter possunt dici. in cuius signum hee due tribus in sorte terre promissionis localiter sunt coniuncte et solis hiis tribubus, regie et sacerdotali, licuit coniugio commisceri ut patet . . . . .

ex istis tercio elicitur sensus negative pregnantis, quod, quando sceptrum et ducatus ablata fuerint de tribu

Jesus, the Saviour of the Jews and, in a spiritual sense, of the predestinate heathens

2 testimonium dixit *D, sed ordinem immutavit lineolis superscriptis* 10 de tribu B^d tribum *ACD* 11 B^3 *in margine addidit* Nota, quod Cristus erat futurus de tribu Juda, ideo Aminadab, qui fuit de tribu Juda, primo intravit mare rubrum ius *ACD* illius B^d pro- geniture *(?) A* 15 regionis *D* hec *A* 21 patet. *sequitur lacuna in codd. ACD* 22 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* probacio per cronicas. quod noster Jesus est messias 23 de *AD* a B^dC

7 *cf. Gen.* 49_{10} 11 *cf. Num.* 1_7; 2_3; 10_{14} *et Ex.* 14_{22}; *errasse videtur JW (aut librarius), confundens patrem et filium. non ipse Aminadab, sed filius eius Nahesson, princeps filiorum Juda, qui, vexillarius exercitus, primus mare rubrum ingressus est* 12 alias: *cf. supra I* 306_7 21 ut patet: *sequitur lacuna in libris; quem locum Vet. Test. JW respexerit, haud scio. de matrimonio levitarum lex mosaica nihil definit neque usquam in Thorah aut in ceteris Vet. Test. libris levitae cum reliquis tribubus matrimonia contrahere vetantur; quare opinionem falsam, quae in lacuna latet, ex patrum ecclesiae, qui dicuntur, traditione assumptam esse suspicor* 22 pregnantis: *cf. supra pag.* 225_{26}

Juda sic intellecta, tunc veniet mittendus a patre, Cristus promissus patribus. nec solum salvabit Judeos carnaliter, sed gentes predestinate expectant redempcionem per eum, ut deducit apostolus Rom. quinto decimo ex scriptura quadruplici. et omnes ille, ut dicit Rom. secundo, sunt Judei spiritualiter.

unde patet legenti cronicas, quod a tempore David usque ad tempus transmigracionis sub Joachym, ut patet Jerem. vicesimo secundo, et gaudebat tribus Juda sceptro continue et expost regulatus est populus ducatu sacerdotum tribus Levitice, ut patet ex processu libri Machabeorum. et iste ducatus duravit usque ad regnacionem Herodis Ascalonite, occiso Antigono, qui ultimo principatus est de genere Judeorum, ut diffuse || declarat fol. 114a
Magister Historiarum in principio historie ewangeliorum ex libro Josephi. quamvis enim Herodes quatuor annis precedentibus adventum Cristi coronatus est Rome ab imperatoribus et senatu, tamen primo in anno, quo conceptus est Cristus, regnavit pacifice in Judea et Jonathan summum pontificem ordinavit, occiso Ircano. et evidenter creditur, quod circa anunciacionem beate virginis statim, postquam venit Cristus, regnavit Herodes primus, alienigena in Juda.

The hebrew term שילה *explained*

sed contra hoc instatur multipliciter. primo per hoc, quod veritas litere hebraice habet: donec veniat Sylo,

2 a patribus *D* salvabit *omiserunt A, addidit in marg.* A^2 3 peccati redempcionem *D* peccati *(expunctum)* redempcionem *A* 10 et *om.* B^d, *int. lin. add. A* 12 regna *(expunctum)* duravit *D* 19 est *om.* B^d, *in marg. emendavit* B^2; *et sic frequenter per totam ultimam tractatus partem, in qua licentia librarii* B^d *admodum grassatur; iam hinc omittam testari, ubi* B^d *primo mendose scripsit, deinde errata correxit* 20 yrcano *A, sed* irca *primae syllabae superscripta sunt* yrcano B^d hyrcano *C* 24 A^2 *in marg.:* contra dicta

4 *v. 9—12* 5 *v. 29* 9 *v. 18 sqq.* 11 *cf. I. Macc. capp. II sqq.* 15 *Magister Historiarum cognomen est Petri Comestoris, qui floruit Parisiis ca. annum 1170, auctoris Historiae Scholasticae (cf. edit. an. 1500, quae exstat in Bibl. Reg. Publ. Dresd. [Exeg. A 29] cap. XIII sqq.); vide plura de eo supra pag.* 110_{1}; *cf. Matthew, Unpr. Engl. Works pag.* 2_{11}; *489; Polem. Works 454* 25 *Gen.* 49_{10}

qui fuit viculus, in quo Saul unctus est, primo Reg. decimo. et ibi dicitur Roboam prepositum super decem tribus, Reg. duodecimo, sed sentencia sequens non consonat tali loco, ubi inastutive dicitur: et ipse erit expectacio gencium etc. nam Sylo pro loco est femininum, et gens simpliciter sumitur solum pro gentilibus in veteri testamento, qui solum expectarunt redempcionem a Cristo. nec processus expositus consonat huic loco. ideo translacio caldaica, quam Judei approbant, habet: donec veniat Cristus. item unde evidencia Judeis vocare Cristum, eis promissum, messiam i. e. missum, et non erit evidencia quietans, antequam descendant ad dictam autoritatem Jacob. Sylo enim interpretatur amissio, translata dimissio vel restitucio, que omnia consonant in sapiencie dei inanicionem, in eius missionem et libertatis humane restitucionem. ideo signanter posuit nostra interpretacio sensum Sylo.

The messianic idea prevalent at the time of the Kings,

nec valet secunda obieccio, qua dicitur, dignitatem illam intercisam a tribu Juda pro Saul et Roboam, quia illis non potest aptari completa autoritas, nisi ficcioni alteri fabulose. item ille magnus patriarcha Jacob congregavit filios suos, ut nunciaret eis futura in diebus novissimis. per quod dictum solent prophete accipere etatem ultimam mundi. multo autem Saul precessit

1 primo *om. D; A, sed in marg. addidit A*[1] 2 prepositum *corr. A* 4 masculine *CD*, (? mascaline. mascative) *B*[d] 5 lo *A, sed superscripto* co *in* loco *emendatum* gentes *B*[d]*C, (?) D* 11 eius *B*[d] est *D* 18 dignitatem *corr. A* 19 per *B*[d]*C* 24 modo *CD, (?) AB*[d]

1 viculus *diminut. a vicus; cf. I. Sam. 10 1* *Saulum regem a Samuele in viculo, cui nomen Silo fuit, unctum esse, ex Vet. Test. demonstrari non potest. Silo loci cuiusdam nomen fuisse eoque oppidum, quod I. Sam. 1 3, 2 12 et saepius commemoratur, significari, tam rabbini quam commentatores recentes Teller, Eichhorn, Tuch, Diestel, Baum, von Hofmann sibi persuaserunt; hic Saulum unctum esse, JW propterea suspicatus esse mihi videtur, quod I. Sam. 9 12 de sacrificio quodam agitur neque id secundum legem alio loco nisi apud Jehovae aedem offerri licuit. haec quoque JWi opinio (cf. supra pag. 257 21), cum a Vulgata recedat, nescio an patrum ecclesiae vel scholasticorum traditione petita sit* 3 *I. Reg. 12 20; 11 30* 4 inastutive = *imprudenter Rom. 15 12; Matth. 12 21*

illam etatem circiter per duo millia annorum, ut recitat dominus Ardmacanus libro tercio De Questionibus Armenorum cap. tercio. nec est verum, quod tam regnum quam ducatus precisus est de tribu Juda pro illis temporibus, quia David duxit populum tempore, quo Saul tyrrannizavit et tempore Roboam regnavit Jeroboam in Judea. ideo signanter dicitur in scriptura copulative: non auferetur sceptrum de Juda ante etc., quia tunc utrumque foret ablatum.

under the Maccabees

et per hoc patet, quod non obest replicacio tercia, qua replicatur de ducatu Machabeorum, diu ante adventum Cristi cessante regno, sicut Jeremias predixit vicesimo secundo capitulo. nam ducatus continuatus est in eis, qui conmixti erant cum Judeis sicut tota cognacio tribus Benjamyn, tribus Jude, et sacerdotum post captivacionem decem tribuum remanencium || in Judea. fol. 114b nam tota illa gens rexit hereditatem Jude, et capitales credit Ardmachanus natos carnaliter de hac tribu. sed satis est, quod regant regnum tribus Jude et spiritualiter sint Judei.

et cum non sit credibile, quod tantus propheta congregaret filios suos in fine vite sue nisi propter valde notandum misterium et revelacionem, quam ipse tunc sicut ante habuit de messia, et omnes illi ad hoc summe attenderant, restat videre in confirmacionem dictorum, quomodo residuum autoritatis debet intelligi.

non enim credi debet, ipsum dixisse delire vel infructuosam senteneiam. postquam igitur dixerat, ipsum esse expectacionem gencium, exprimit per tres pro-

1 recitat *corr. A ex* replicat replicat B^d, *in correctura D* 2 B^d *in marg.:* Ardmacanus 9 etc. *A* tunc B^dC, *in correctura D* 12 sicut *in corr. A* 16 A^2 *in marg. infer.:* Solucio obiectuum contra hanc sentenciam 21 B^4 *(? B^5) in marg.:* nota prophetas de adventu messie in antiqua lege 22 ipse ante etc. sicut ante habuit de *D, lectio aperte vitiosa* 24 intenderant B^d A^2 *in marg. super. fol. 114^b cum sig. marg. adnotavit* Exposicio proposicionum de prophecia Jacob supradicta 27 ipsum *in correctura A* Cristum B^dCD

2 Richardi, episc. Armachani, librum De Quest. Arm. conferre non potui, quippe qui in Bibl. Reg. Publ. Dresdensi non exstet; vide supra I 217_7 13 *v. 5 sqq.* 26 delirus *idem ac mente captus, insaniens* 28 *cf. Gen. 49_{10}*

posiciones sequentes congregacionem et construccionem sue ecclesie.

The unity of Jews and Heathens in God's 'promised nation

per hoc igitur, quod dicitur, Judam ligare ad vineam pullum suum et ad vitem asinam suam, notatur congregacio in unum corpus ecclesie ex gentibus et Judeis, ut dicit ewangelista Joh. decimo. vinea enim vocatur ecclesia, Ysa. quinto, et ipse, qui est capud ecclesie, dicitur Joh. decimo quinto vitis vera. pullus autem et asina, quibus Cristus insedit versus Jerusalem, ut legitur Matth. vicesimo primo et Joh. duodecimo, signat mistice gentes et Judeos, capiti ecclesie in unitatem fidei colligandos.

secunda autem proposicio, qua dicitur, quod lavabit vino stolam suam et sangwine uve pallium suum, exponitur de consiliis ewangelicis et preceptis. superiores quidem ecclesie, ut clerus et viri apostolici, qui Cristo propinquius sunt ligati, lavantur puriori lege caritatis, servando consilia, remociores vero discipuli Cristi, signati per pallium, mundantur rudimentis legis, eis a sacerdotibus expressatis. aquam igitur, que fuit lex gentilium, convertit Cristus in vinum in nupciis ecclesie, ut patet Joh. secundo, quando docuit, eos dimisso ritu gentilium calore caritatis, generantis bonos spiritus levefactos ad currendum et subtilitates ad videndum ad celestia aspirare. et ad hunc sensum dicitur Cant. quinto: bibi vinum meum cum lacte meo. unde isto vino mero caritatis inebriantur karissimi, ut dicitur Cant. quinto. in ista igitur lege lavantur, quos Cristus induit, a rubigine peccatorum, sive contrahatur a carne ut coccinum, sive a terrestribus sicut vermiculus, ut loquitur Ysa. primo capitulo.

---

1 dicit B^dD dicitur *corr. A* 4 decimo *scripsi* 11° *codd.* 5 A^1 *in marg.* 5°. *quod, ni fallor, ad Jesaiam laudatum respicit* II° *codd.* 7 incedit B^d 10 ecclesie *(expunctum)* fidei *A* 14 esse ut *D* esse *(expunctum)* ut *A* 22 subtilitatos B^d 25 mero *in loco raso posuit A* 28 coczinum *D*

---

1 *cf. Gen.* 49_{11} 4 *v. 16* 5 *v: 1; 7* 6 *v. 1* 8 *v. 7* *v. 14* 11 *cf. Gen.* 49_{25} *sqq.* *cf. similem disputationem de prophetia Gen. 49 de Juda prolata supra I 229/30* 20 *v. 7 sqq.* 24 *v. 1* 26 *ibidem* 29 coccinum *vel coccum = color ruber, coccineus* 29 *v. 18*

quoad ultimam proposicionem, qua dicitur: pulchriores sunt oculi eius vino et dentes eius lacte candidiores, describuntur apostoli, fundamenta ecclesie, qui eciam vocantur Psal. octogesimo septimo montes sancti, porte Syon et multis talibus nominibus in scriptura. per istos itaque tamquam speculatores dirigitur corpus ecclesie, et ad literam vinum est oculis tam intrinsecus quam extrinsecus || medicina. fol. 114c

et ex eadem consideracione vocantur dentes ecclesie, cum masticant et preparant sibi cibum spiritualem verbi dei. et sic inest eis subtilitas in intellectu, dum levefacti, que sursum sunt, sapiunt et mundicia in affectu, cum non predicant propter putredinem temporalium, sed ut sequantur agnum in albis, quocunque ierit. unde Cant. quarto vocantur oculi et dentes ecclesie, nec credo, quod notans circumstancias scripture imponet prophecie Jacob predicte tam pertinentem alium sensum catholicum.

2. Interpretation of Dan. 2 44-45

secunda autem prophecia scripture veteris, limitans descripciones messie ad Jesum, quem colimus, est illud Daniel secundo de sompnio Nabugodonasor, cui apparuit quadripartita statua, signans quatuor monarchias, ita quod capud aureum signat regnum Assyriorum, ut Daniel exponit ibidem, secundum regnum, signatum per pectus et brachia de argento, fuit regnum Persarum et Medorum, et tercium regnum, signatum per ventrem et femora ex ere, fuit regnum Grecorum. nam Dan. octavo legitur, quomodo vidit arietem, ventilantem cornibus contra occidentem, contra aquillonem et contra meridiem,

---

4 LXXXVI° *codd. cuncti* 6 tamquam *corr. A* 7 tam *(expunctum)* oculis *A* 8 A^2 *in margine super. fol.* 114^c *notavit* apostoli sunt dentes et oculi ecclesie 13 peccant post putredinem *D* 15 quarto cap. vocantur B^dC 18 A^2 *in marg.:* secunda prophecia de Cristo 20 nabugodonasar B^d nabu^{or} *D* Nabucho^{or} *A* naubugodonasar *C* 24 regnarum *A* 26 femore *A*

---

1 *Gen. 49 12* 4 *v. 1; 2* 15 *v. 1; 2* 18 *cf. primam supra pag. 254 20* 20 *v. 3 sqq.* 23 *ibid. v. 36 sqq.* 26 *v. 3 sqq.* 27 ventilare *sumitur pro caput movere, inclinare ad ventum*

et omnes bestie non poterant resistere ei nec liberari de manibus eius. et post Gabriel exponit hoc de rege Persarum et Medorum, et visionem, qua vidit hircum caprarum, cum uno cornu insigni arietem superantem, exponit Gabriel de rege Grecorum, quod post rei eventus probaverat, ut patet Dan. *octavo* et primo Machabeorum de Allexandro Magno. quarta vero pars statue, signata per pedes ferreos, exponitur de regno Romanorum, quod lege civili et bellis quatuor cornua orta de Allexandro conminuit et insulas alias multas maritimas subiugavit, ut patet ad oculum et primo Machabeorum.

unde sequitur in historia Daniel secundo capitulo: in diebus autem regnorum illorum suscitabit deus celi regnum, quod in eternum non dissipabitur, et regnum eius alteri populo non tradetur. conminuet et consumet universa regna hec, et ipsum stabit in eternum. secundum quod vidisti, quod de monte abscisus est lapis sine manibus et conminuit testam et ferrum, es, argentum et aurum. hoc autem quintum regnum, quod Daniel prophetavit, non est facile fingere, esse aliud quam regnum religionis cristiane, viventis insecu-lariter, conformiter ad statum innocencie.

The fifth empire, reaching over the whole world, is Christ's

primo igitur istud regnum ecclesie dicitur ortum in diebus istorum quatuor regnorum, quod non potest transferri a predestinatis ad alios. et constat, quod religio cristiana a principio mundi orta est et crevit continue.

---

2 et post *om. A, addidit in marg.* A^1 5 quod *correxit A* 6 probaverant B^dC ut *(bis) D* *post* Dan. *lacuna in omn. codd. invenitur* primo *om. A, addidit* A^1 *in margine* 10 et *postmodum inter lineas addidit A* 18 absisus *A, sed* c *super* si *posito lectionem aliorum restituit* A^1 18 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. notavit* Jesus noster est lapis abscisus de monte sine manibus 19 conminuit *corr. A*

---

2 *cf. Dan. 8₇* 6 *v. 19 sqq.* *cf. I. Macc. 1₁ sqq.* 11 *cap. 7 sqq.* 12 *v. 44; 45*

et iterum, cum regnum quintum in eternum stabit, non potest esse nisi spirituale, statui beatorum in expropriacione conforme, sicut vixerunt Cristus̄ et sui apostoli.

tercio, cum conminuit ista quatuor regna, incipiendo a testa, per quam signatur fallax et fragilis dotacio ecclesie, capientis divisionem bonorum imperii, ut alias diffuse exposui, est tercia concordancia de Jesu nostro, quod ipse sit messias promissus. nam viri ewangelici non solum predicacione renunciandi seculo conminuunt ista regna, sed merito suo et occasione iniurie, facte suis predestinatis, deus ipse || conminuit, et convertendo fol. 114d filios horum regnorum ad religionem suam saltem in fine vite eorum et post civiles dominos incomplete et movendo ad bella intestina, secundum que iusto iudicio se ipsos destruunt. unde si vocata ecclesia fuerit exonerata possessionibus, quibus cece dotata est a potentatibus, credo, quod regnum seculare micius conminueretur verbo ewangelii, postpositis istis bellis.

The wealth of the church stops the spread of the gospel

quarto, cum specificetur abbas et capud quinti regni per lapidem abscisum de monte sine manibus, videtur ex concordancia scripture, quod signat Jesum nostrum, quem Petrus vocat lapidem offensionis et petram scandali, prima Petri secundo. nam Psal. centesimo duodevicesimo de ipso scribitur: lapidem, quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in capud anguli. a domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris. mirum valde est, quod Cristus abscisus est de monte, que fuit Maria, terra

---

14 intelestiva *(linea transversa et punctis subscr. sublatum)* intestina *A*   19 specificatur *C*   *quid* B^{d}*, qui breviatura usus est, legi voluerit, discerni nequit*   23 1ª 2º *et* psº *postmodum in loco vacuo addidit A*   scandali petri, *sequitur lacuna, tum* nam pso 171 *(hoc expunctum)* 117 *C*   scandali petri, *sequitur lacuna, tum* nam ps. 117º *D*   centesimo duodevicesimo *emendavi*

---

6 *de hac perniciosa ecclesiae dotatione JW frequenter disputavit, cf. ex. gr. De Ecclesia pag. 337*   16 potentatus *= supremus, princeps*   23 *v. 6—7*   *v. 22—23*

alta virtutibus, et hoc opere spiritus sancti sine manibus, hoc est, cooperacionibus humanis, ut dicit Daniel. et ad istum sensum loquitur Ysaias vicesimo octavo cap. ita dicens: ecce, ego mittam in fundamentis Syon lapidem angularem, probatum, preciosum, in fundamento fundatum. Cristus enim secundum exposicionem Augustini super Psal. octogesimo sexto est profundissimum fundamentum sancte matris ecclesie, cui alia fundamenta ut apostoli inituntur. et sicut est primus et humilimus, sic est ultimus atque dignissimus. et ideo nimirum dicitur: factus in capud anguli, connectens parietes ecclesie ex gentibus et Judeis. et eadem sentencia patet specialius Sach. tercio, ubi spiritus sanctus alloquitur Jesum, sacerdotem magnum, Jesum nostrum singulariter figurantem: ecce enim, ego adducam servum meum orientem. quia ecce, lapis, quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt, et ecce, ego celabo sculpturam eius, ait dominus exercituum, et auferam iniquitatem terre illius in die una. quam scripturam videtur michi non sanius vel pertinencius posse intelligi quam de Jesu nostro, qui fuit servus servorum, oriens ex alto. et iste ostensus est in lapide coram propheta, super quem erant septem oculi, quia septem dona spiritus sancti dicuntur Ysa. undecimo plene et inmobiliter requiescere super eum.

Christ the corner stone of the Lord's kingdom

conferat igitur scrutator scripture dictum Danielis de

---

2 sine *(expunctum)* cooperacionibus *A* 3 A^2 *in marg. super. fol. 114^d cum sig. marg. glossavit* Cristus est petra scandali et lapis offensionis ysaias ysaias, *tum lacuna,* 28º B^d 13 A^2 *in marg. infer. fol. 114^d cum sig. marg. notavit* prophecie Zacharie et Danielis de Cristo 9º *A* 23 iste *correctum ex* ille *A* ille B^dCD lapidem *D* 25 2º B^d

---

3 *v. 16* 7 *cf. Opp. tom. VI 154; 91* 13 *v. 8—9* 25 *v. 2, ubi Spiritus Sancti dona recensentur sic: spiritus sapientiae, sp. intellectus, sp. consilii, sp. fortitudinis, sp. scientiae, sp. pietatis, sp. timoris domini*

lapide quinti regni cum aliis dictis scripture, et non inveniet, cui pertinencius conveniret quam nostro Jesu, qui tempore quinti regni sub Augusto cesare conversacioni seculari maxime contrarie fuerat suscitatus. aliter enim non foret hoc quintum regnum in diebus istorum quatuor regnorum efficaciter stabilitum. quomodo, rogo, conminueretur secularis conversacio per quatuor quadras mundi tam efficaciter et breviter per paucos apostolos nisi in virtute regis huius regni perpetui, de quo Luc. primo scribitur: regni eius non erit finis.

Interpretation of Daniel's 'Son of Man'

unde Dan. septimo post aliam figuracionem horum quatuor regnorum sic scribitur: aspiciebam ego in visione noctis, || et ecce, cum nubibus celi quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum perveniet, et in conspectu eius optulerunt eum. istum textum propheticum nemo potest pertinencius, si non fallor, quam de Jesu nostro exponere, qui, sicut ascendit ministerio nubium, sic veniet ad finale iudicium, et sic voluit ostendi in revelacione prophetica. fol. 115a

ille autem est, qui tam crebro in ewangelio vocat se filium hominis, et licet attingat equalitatem antiqui dierum secundum deitatem, tamen secundum infirmitatem carnis, quam de nobis suscepit, optulerunt eum in templo trinitati ad complendum ministerium utriusque testamenti. et ita angeli ministrabant ei in quacunque operacione humana, quam pater dedit ei, ut faciat.

unde ad confirmandum istam sentenciam nature duplicis in Cristo statim subiungitur: et dedit ei potestatem et honorem et regnum. et omnis populus, tribus et ligwe ipsi servient. potestas eius potestas eterna, que non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur. cui, rogo, potest istud

---

11 A^2 *in margine dextro (interiore) signum marg. posuit, quod una cum signo ad lin. 13 pag. 265 adpicto notam in marg. infer. fol. 114*^{d} *positam respicit*   15 pervenit $B^d C$

---

7 quadrae mundi *sunt oblectamenta, quae mundus offert eis, qui eius quadra vivunt*   10 *v. 33*   11 *v. 13*   28 *v. 14*

competere nisi Jesu nostro, deo et homini? ipse enim dicit Matth. ultimo: data est michi omnis potestas in celo et in terra. aliter enim non posset conminuere quatuor dicta regna nec exaltando suos deprimere inimicos, et potestatem istam honor consequitur, quia Phil. secundo scribitur: dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur celestium, terrestrium et infernorum et patet, quod abeundo in regionem tam longinquam est dispositus accipere sibi regnum.

cui, rogo, potest competere hec triplex servitus, hec eterna potestas et regnum tam incorruptibile nisi illi, quem Johannes vidit in Apocal. undevicesimo habere in femore suo scriptum: rex regum et dominus dominancium.

si igitur Jesu nostro ista conveniunt, quid oportet, expectare infideliter alium anticristum? unde Dan. septimo statim describitur anticristus per cornu, ortum tempore quarti regni. agregatum enim ex nostris potentibus est horribilius, crudelius atque rapacius, quia, computando paganos et nostros nomine cristianos, non legitur minor colluctacio pro temporalibus tempore precedenti. decem igitur cornua est universitas nostrorum temporalium dominorum et cornu, ortum ex decem cornibus, habens oculos et os loquens grandia contra excelsum, et sanctos altissimi conterens putansque,

---

2 Matth. ultimo *om.* B^d, *addidit in marg.* B^6 *inter* dicit *et* data *lacuna exstat in C* 3 enim *AC* vero B^dD 8 inferiorum *(?)* B^d 11 hic *A* 13 in *om.* B^dC 19° *in loco vacuo postmodum supplevit A lacuna CD* 9° *inter lineas superscripsit* B^d *et* B^6 *in margine proposuit* vel 19 17 anticristum *CD* 18 A^2 *in marg. infer. fol.* 115ᵃ *cum signo marg. notavit* de Anticristo D^1 *in marg. exter.:* Nota de anticristo 22 maior *CD* concalcacio *C* 24 cornubus B^dCD 25 grandia *in correctura D* excessum *A, sed* e *syllabae* ces *superscripsit idem*

---

2 *Matth.* 28₁₈ 6 *v.* 9—10 13 *v.* 16 18 *v.* 20 22 colluctacio *idem ac certamen, lucta* 25 *cf. Dan.* 7₂₅

quod possit mutare tempora et leges. utinam non sit capitaneus cleri dotati temporalibus dicti dominii agregati!

Interpretation of the Antichrist as the pope

sic enim preconizat clerus noster dominum papam, ut dictum est capitulo octavo blasphemando. signum autem huius periculi est illud Ysa. quinquagesimo nono: conversum est retrorsum iudicium, et iusticia longe stetit, quia corruit in platea veritas, et equitas non potuit ingredi, et facta est veritas in oblivionem, et qui recessit a malo, prede patuit. utinam talis anticristus non destruat regna borealia, occidentalia et orientalia, sicut infecit Assiam, Affricam et Europam! constat michi, quod, licet regnet per tempus et tempora et dimidium temporis, tamen divinum iudicium necessitat, ut auferatur dicta potencia et conteratur et dispareat usque in finem.

sed relinquendo ista membris ecclesie, quibus datum est exponere prophecias, certum est ex fide scripture, quod, quicunque secularis vel clericus maxime || obviat fol. 115b

Who fights Christ's law is of the Antichrist's party

Cristi legibus, hic est potissimus anticristus, et quecunque periodus vel annus dimissus fuerit sibi ad suam tyrannidem, dicitur ad sensum propheticum omne tempus. unde creditur, quod Daniel per tempus intelligit totam periodum, in qua deficit ecclesia a tempore sue prime dotacionis usque ad tempus, in quo prevaluit Machometus; et per tempora intelligit varietatem temporum abhinc usque ad tempus, in quo domini seculares reputant concorditer elemosinas, quas pauperibus tribuerunt; et per dimidium temporis intelligit residuitatem temporis, per quam clerus per fucum sue excomunicacionis et censurarum fulmen contra benefacientes eis per ablacionem fomenti sui facinoris stulte recalcitratn.

---

4 8º *postea in loco vacuo addidit* B^d *lacuna in ACD* 7 si *(expunctum)* longe *A* 12 michi *inter lineas additum A* 13 et *in correctura A* 14 ut *ACD* quod B^d 22 unde Daniel ut creditur per *C* 23 defecit B^dC 31 recalcitrant *AC*

---

4 *cf. supra I pag. 184 sqq.* 5 *v. 14—15* 28 residuitas = *residuum* 31 recalcitrat *sumitur pro repugnat, resistit*

sed quomodocunque sit de ista sentencia, certum est ex sensu prophetico Danielis, quod Jesus noster sit ille magnus propheta, quem deus patriarchis salvatorem promiserat.

3. Interpretation of Dan. 9 21 ff.

tercio principaliter ad istud arguitur per propheciam Dan. nono, ubi post humilem confessionem Danielis instar Marie Gabriel apparuit viro desideriorum, eum instruens sub hiis verbis: vir Gabriel, quem videram in visione principio, cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini, et docuit me, et locutus est michi, dixitque: Daniel, nunc egressus sum, ut docerem te et intelligeres. ab exordio precum tuarum egressus est sermo. ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es. tu autem animadverte sermonem et intellige visionem: septuaginta hebdomades abreviate sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, et consumetur prevaricacio, et finem accipiat peccatum et deleatur iniquitas et adducatur iusticia sempiterna et impleatur visio et prophecia et ungatur sanctus sanctorum. scito igitur et animadverte: ab exitu sermonis, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Cristum ducem ebdomades septem et ebdomades sexaginta due erunt. et rursum edificabitur platea, et muri in angustia temporum, et post ebdomadas sexaginta duas occidetur Cristus, et non erit eius populus, qui eum negaturus est, et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis eius vastitas et post finem belli statuta desolacio. confirmabit autem

---

7 A^2 *in marg.*: nota hanc propheciam Danielis 9 e principio AB^d in principio *C* principio *D* 11 Danieli *codd.* 16 7° *in corr. A* septem B^dCD 19 accipiat *in corr. A* 24 septima AB^d 25 62ᵉ *in rasura correxit A* 72ᵉ B^dCD 27 72as B^dC 30 eis *D* 31 autem *om. D*

---

6 *v. 21 sqq.* 26 platea = *ager incultus aut via publica*

pactum multis ebdomada una et in dimidio ebdomadis deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abhominacio desolacionis, et usque ad consumacionem et finem perseverabit desolacio.

The mystery of Daniel's prophecy

in isto textu primo notandum, quod propter dignitatem ewangeliste et capacitatem prophete desiderantis et specialiter propter autoritatem sponsi Cristi, suam ecclesiam informantis, magnum latet misterium in hiis verbis. et ideo in scriptura sacra premittuntur tot preconia et magnifice circumstancie ad eorum sentenciam attendendum.

Interpretation of the term 'ebdomada'

secundo notandum, quod de quantitate ebdomadarum est dissensio et diffusa exposicio aput multos. exposicio tamen, proposito eventus et modo loquendi scripture plus consona, est intelligere per ebdomades abbreviatas septenariis annorum lunarium, qui sunt breviores undecim diebus annis solaribus, ita quod ebdomadas annorum lunarium sit septem anni lunares, ad modum loquendi scripture, Gen. undetricesimo, ubi Laban dixit ad Jacob: imple ebdomadam dierum huius copule, || fol. 115c vocans ebdomadam dierum septem annos, quibus Jacob consequenter serviverat pro Rachele. correspondenter vocat ebdomadam annorum septenarium annorum iuxta modum loquendi scripture, Lev. vicesimo quinto: numerabis, inquid, tibi septem ebdomadas annorum, id est, sepcies septemque simul faciunt annos quadraginta novem, et annus quinquagesimus sequens dicitur iubileus, ita, quod, sicut ebdomas dierum dicitur septem anni, sic ebdomas

---

1 edi *(expunctum)* ebdomadis *A*   ebdomadis B^dD ebdomada *C*, *sed* da *expunxit et* s *superscripsit idem*   13 exposicio *ACD*   cristo B^d 16 septe[riis] *A*   sepe[riis] B^d septenarius *D*   17 ebdomas B^dCD 21 A^2 *in marg. super. fol.* 115^c *notavit* Exposicio prophecie Danielis de Cristo. de 70 ebdomadibus   29 dierum *om. D*   sic ebdomas annorum dicitur eciam septem anni *om:* B^d

---

19 *v. 27*   24 *v. 8; 10*

annorum dicitur eciam septem anni et septem ebdomade dicuntur equivoce sepcies septem anni. nec oportet querere racionem vel proporcionalem consequenciam in hiis dictis, quia sic loquitur scriptura patriarcharum, qui septenario sunt affecti.

tunc dicitur tercio, quod Gabriel, qui nunciavit Marie Cristi incarnacionem, nunciavit huic prophete in octava sua visione incarnacionis multiplex misterium.

What is to be understood by the 'Seventy-Weeks'

sed de incepcione computacionis horum annorum est diversitas apud doctos. Beda enim videtur incipere ab exitu sermonis, qui dicitur vicesimus annus Arthaxarsis, in quo Neemias, pincerna eius, impetravit ab eo licenciam, ut reedificaretur Jerusalem. et sic mortuo rege et tardante populo propter divisionem et persecucionem fluxerunt quadraginta novem anni, antequam edificata est Jerusalem in magna angustia, ut patet Neemie quarto. sed abhinc fluxerunt usque ad nativitatem Cristi septuaginta due ebdomade annorum lunarium, que constituunt annos quadringentos nonaginta. alii autem sic calculant, quod usque ad Cristi predicacionem, alii, quod usque ad eius passionem, et alii, quod prius se extendit iste numerus annorum, sed omnis recta calculacio sine diferencia notabili terminat tempus ad Jesum nostrum. tunc autem fuit summa prevaricacio consumata occiso Cristo et peccatum originale soluto precio et baptismo

3 proporcionem (? proporcionalem) *in fine corr. A* consequenciam *AD* quamque B^d *lacuna C* 7 mare B^d 11 archarartis *A in textu, sed in margine* A^2 *proposuit aliam formam addens* vel arthaxarsis archaxarsis B^d arthaxarsis *C* arthaxarcis *D* 12 neomias *AD* 13 reedificeretur *D* 17 72° B^d 18 anni *(expunctum)* ebdomade *A* qui B^d 19 490 *om. A, addidit in margine prima manus vel* A^1 *lacuna B, sed* B^1 *in margine* 490 vel 504 490 *C* *om. D, sed* D^2 *in margine* 490 alii *om.* B^d *inter* calculant *et* quod *locus rasus D* 21 prius *AD* post B^dC 25 predicto *(expunctum)* precio *A*

12 pincerna *est pocillator, magister vini* 16 *v. 6*

The vision of Daniel, realised in Jesus,

introducto, habuit finem quoad carenciam medicine complete. tunc enim deleta est iniquitas actualis, et introducta est iusticia sempiterna, visio prophetica est impleta et non amplius repetenda, cum sanctus sanctorum, qui est finis huius visionis, advenerit et post occisionem Cristi non negabitur a suis ut ante, sicut patet de Petro et ceteris apostolis, sed eciam quadragesimo secundo anno post Cristi ascensionem populus Romanus destruxit civitatem, ut patet de Tyto et Vaspasiano, Cristo ducente eorum exercitum. et sic finis Jerusalem erit vastitas in depopulacione civitatis ut post finem belli, quo occidentur multa millia Judeorum, ut patet per Josephum de Bello Judaico, et post, Judeis volentibus reedificare Jerusalem, Romani destruxerunt eam funditus. et tunc fuit desolacio consumata.

confirmavit autem Jesus noster in ultima ebdomada annorum illa, que pepigit patribus antiquis, et in secunda medietate illius ebdomade, scilicet tribus annis cum dimidio a decollacione Johannis baptiste, Cristo predicante et passo, cessavit hostia et sacrificium paulative in templo et paulo post mortem Cristi complecius post destruccionem Jerusalem et edificacionem nove a gentibus statim post annum quadragesimum secundum ab ascensione habitabant in Jerusalem nova cultores ydolorum, quem cultum propheta vocat abhominacionem desolacionis. || et illam dicit durare usque in finem. fol. 115d

is not to be fulfilled in later times

cum igitur tota ista prophecia impleta est de Jesu nostro ante hunc diem per mille trecentos annos et amplius, quomodocunque Judei calculaverint, ad quid expectant alium, cum non poterunt esse duo tales, ymmo dispersio eorum inter gentes pro occisione Jesu nostri, cessacio unionis pontificum in Jerusalem, cessacio

---

9 vespesiano *A* vespasiano *C* 11 in *om. A*
20 cacraficium *D* 22 *inter* nove *et* a *locus rasus invenitur in D* 26 *A*[2] *in marg. super. adnotavit* argumenta de Jesu nostro. quod sit messias contra Judeos continue infra 30 potuerunt *(?) A* 32 potenciam *C*

---

18 medietas *hic significat dimidiam partem temporis*

visionis prophetice et concordancie omnium prophetarum in domino Jesu Cristo, ut patet in processu ewangelii. sic enim captivati sunt Judei semper proporcionaliter ad delictum, ut patet Baruc quarto, nec est fingendum aliud capitale delictum huius captivacionis tam diutine, nisi Cristi occisio. videtur, quod oportet, eos confiteri, hoc delictum esse proporcionabiliter magis grave quam delictum, pro quo captivati sunt septuaginta annis tempore Jeremie. verumptamen cum Jesus noster dixit tam sepe, se esse Cristum, promissum in lege, si hoc falsum fuerit, meruissent occidendo eum, cum legem Deut. octavo decimo cap. complevissent. non igitur tanta miracula fuissent facta et tanta fides per totum mundum ab eo seminata, si fuisset pseudopropheta.

Christ proved as Messiah by his wonders and the extension of the gospel

item ex propheciis et racione messias promissus debet esse virtuosissimus homo, mundum contempnere summa pauperie et persecuciones ac iniurias mitissime tollerare, ut patet Sach. nono quoad pauperiem, Ysa. quinquagesimo tercio quoad miticiam, ut allegatur Matth. vicesimo primo, et Ysa. quinquagesimo tercio quoad tolleranciam passionis.

non igitur valet eis, expectare alium messiam pro mundi gloria vel prospera acquirenda, cum secundum fidem scripture eorum ipse predicans virtutes liberavit populum a peccato, non omnem, sed si quis wlt ipsum sequendo mundana deserere.

---

2 nostro Jesu *B^d^C* in *AD* ex *B^d^C* 4 4º *in lacuna postmodum addidit aliquis A (? A*[1]*)* *lacuna CD* *om. B^d^* 6 cristo occiso *B^d^* 7 esse proporcionabiliter magis grave quam delictum *om. A, addidit in marg. super. cum sig. marg. A*[1] 11 deut. *corr. A* 13 deuteronomii facta *B^d^* 15 propheticis *AD* 18 9º *correxit ex* 5º *A* 5º *C* 19 53º *in lacuna postmodum addidit A*[1] *lacuna B^d^CD* 20 21º *in lacuna postea addidit A*[1] *om. B^d^C* *lacuna D* 53º *in lacuna postea supplevit A* *om. B^d^C* *lacuna D* 24 predictas *B^d^* perdictas *C* 25 si quis *AD* qui *B^d^C*

---

4 *v. 6 sqq.* 5 captivacio *hic sumitur pro direptio, abductio* 12 *v. 20* 18 *v. 9* 19 *v. 2 sqq.* 20 *v. 5* *v. 1*

unde per huius oppositum optime cognoscitur anticristus.

item cum oportet, messiam occidi a Judeis et ipsos exinde destrui, ut patet Dan. nono, Sach. undecimo et Psal. centesimo nono, videtur, quod, expectando alium messiam, oportet, eos confiteri, se expectare unum alium, summe bonum et summe eis gratum, quem ad sui confusibilem dampnacionem oportet eos occidere, quod verecundum facinus tam palam perante concedere quilibet naturaliter abhorreret.

Jesus, the Christ of the Old and New Testament, is the end of the law and ceremonies

ex istis colligitur, cum Jesus nòster sit deus et homo, qui docuit per utrumque testamentum suum, quod impresenciarum cessarent legalia, illaque cessacio sit delectabilis et racionabilis, quilibet pius fidelis acceptaret cessacionem huiusmodi leviori, suaviori et perfecciori ritui initendo.

CAPITULUM TRICESIMUM ALTERUM.

Epilogus: the standard by which to judge heresy is solely Holy Scripture

Postremo incidentaliter ad tractatum De Veritate Scripture restat tractare de heresi.

scriptura enim est regula, per quam optime discerni potest heresis a suo opposito, ymmo, ut pertinencius loquar, non nisi per noticiam scripture est heresis cognoscenda.

ex quo patet, quod solum ad theologum pertinet de heresi iudicare. si enim legista vel decretista ex suo officio discernit de heresi, hoc est, in quantum theologus, et ut de sensu ac contrarietate scripture fuerit a theologis informatus.

---

5 CVIII° *codd. cuncti postmodum correxit A ultimae cap. 31 miniavit* Cap. 31^m *in marg. CD* 15 suaviori *in loco raso* 16 Cap. 32um *A in fine lineae* 18 Cap. 32^m *in marg. B^d* 28 informans *C*

---

4 *v. 26 sqq.* *v. 4 sqq.* 5 *v. 2 sqq.* 7 confusibilem *idem ac ignominiosam* 13 impresenciarum *contractum ex in praesentia rerum = nunc*

fol. 116a declaravi || autem libro quarto cap. septimo, quod 'heresis est dogma falsum, scripture sacre contrarium, pertinaciter defensatum'. quamvis enim secundum Augustinum in libro suo De Heresibus capitulo finali difficile vel impossibile sit nobis, totum ambitum heresum agnoscere, tamen possumus sub quadam diffinicione analoga ipsam describere.

Definition of heresy

notando primo, quod heresis est illud, quo infidelis formaliter denominatur hereticus. ex quo patet, quod heresis non est falsitas ex parte rei, sed mala disposicio in actu vel habitu, qua infidelis sentit contra fidem catholicam. et patet, cum tota scriptura sit vera, continens in se omnem veritatem, ut dicit Augustinus epistola quarta Ad Volusianum et in fine secundi De Doctrina Cristiana, quod 'non est heresis, nisi fuerit falsum, scripture sacre contrarium', nec censetur hereticus, nisi defendat in verbo vel opere falsitatem, nec nuda

Its formal nature and meaning

---

1 *A² in marg. super. fol. 116ᵃ cum signo marg. notavit* quid est heresis *D² in marg. exter.:* descripcio heresis
8 notando *in exitu corr. A* 16 consequitur *BᵈC*

---

1 *De Civ. Dom. lib. II (i. e. Summae lib. quartus) cap. VII pag. 58: cum scriptura sacra sit fides catholica, que est sermo dei et sic veritas . . . . patet, quod heresis est dogma falsum, doctrine Christi contrarium, ... oportet tercio ad ultimum complementum heresis, quod sit pertinaciter defensatum; cf. etiam quae loco laud. de hac materia JW egregie disputat (pag. 58—64)* 2 *cf. supra pag. I 136; 369* 3 *hanc haeresis descriptionem JW Lincolniensi debere videtur; cf. De Civ. Dom. lib. I cap. XLIII pag. 393: nunc autem bulle papales, inquit Lincolniensis, sunt hereses, contra quas omnes Christiani et specialiter fratres viriliter se exponerent . . . . quod autem bulle huiusmodi sunt heretice, ex hoc edocet, quod heresis descriptive est 'sententia falsa, palam edocta, scripture sacre contraria'; cf. Matthaeus Paris, Hist. Angliae a. 1253 vol. III 145 sqq. (ed. Sir Fred. Madden); Chronicon maius, vol. V 400 sqq. (ed. Luard); cf. etiam Epist. Lincolniensis pag. 437 n. 7 (ed. Luard)* 4 *cf. Opp. tom. X 30—31 i. e. cap. LXXXVIII* 13 *cf. Opp. tom. II 534 (Epist. CXXXVII)* 15 *cf. ibid. III 52 sqq. (cap. XXV)*

defensio instantanea facit hereticum. ideo oportet, quod dogma suum sit pertinaciter defensatum.

Distinction is to be made between heresy and false dogma

sed contra istud instatur primo per hoc, quod multi sunt heretici, dum dormiunt, tacent vel veritatem enucleant. et cum impossibile sit, quemquam fore hereticum sine heresi informante, videtur, quod non congruit generi heresis, esse dogma falsum.

hic dicitur, quod in isto genere tam Greci quam Latini concordati sunt, ut declaravi ex Lincolniensi.

unde pro solucione obiectus notandum, quod dogma est comune ad omnem doctrinam bonam vel malam, sive per quodcunque signum, sive per rem dogmatizatam ostensum fuerit.

secundo notandum, quod, cum omnis res naturalis naturaliter dicit se ipsam, ut patet quinto decimo De Trinitate, patet, quod omnis infidelis in opere vel sermone false dogmatizat continue, dum est talis, quia dicit falsum habitum suum uno modo vel alio. et cum omnis talis sit ypocrita, volens instinctu diaboli vel explicite vel implicite pervertere partem ecclesie in sequelam sui erroris, patet, quod secundum racionem dogmatizantis dicit falsum, et per consequens malus habitus suus, qui est hereticus, est dogma falsum.

False doctrine arises from a false intellectual direction of man,

per hoc patet tercio ad obiectum. nam infidelis in quolibet trium casuum tactorum ostendit dogma falsum, cum naturaliter dicit se ipsum, cuiusmodicunque est. verumptamen propter famositatem wlgus non vocat dogma, nisi fuerit sermocinalis doctrinacio sibi nota.

1 A^2 *(vel A^4) in marg.:* primo arguitur 5 fore *C, in correctura A* esse *B^dC* 6 congruit *corr. A* 10 *inter* pro *et* obiectus *B locum rasum exhibet, quem B^1 expleri voluit addito in marg.* solucione 12 per hoc quodcunque *D, A expuncto* hoc pro *B^dC* 14 naturalis *C* *om. B^dD; A, sed A^1 in marg. addidit* 21 quod *int. lin. add. A* 23 habitus *bis scripsit B^d, sed dimidia pars prioris abrasa est* quo *B^dC* 28 doctrinalis sermocinacio *C*

9 *cf. De Civ. Dom. II 58: istum sensum dicit Lincolniensis se extraxisse a Grecorum sentenciis; et concordant Latini catholici* 15 *cf. Opp. tom. XI 267—269 (sententia, non verba ipsa)*

aliter tamen loquitur scriptura Iob. duodecimo, ubi dicitur, quod iumentum et alia creata docent hominem. unde infidelis docendo, quod deus est, vel alium articulum fidei, falso dogmate docet verum, ymmo, ut dixi superius, preposicio sua vocalis aut mentalis infeccione subiecti est falsa, licet veritas signata sit omnino illesa. unde quodcunque dogma in nutu, opere vel sermone talis pretenderit, est dogma falsum, sicut et habitus ipsum originans.

which is revealed in word, work and behaviour,

unde ad tollendum instancias et ad loquendum levius atque conformius ad doctores, intelligo per dogma non nudum actum vel habitum, sed cum hoc simpliciter habitudinem relativam in actu vel habitu, secundum quam talis actus vel habitus disponitur ad hominem pervertendum. unde contra sophistas oportet diligenter notare, que res signatur per dogma falsum in ista descripcione, quia istud dogma non est peccatum formaliter, sed forma positiva, antecedens vel consequens ad peccatum.

not being a sin in itself, but foreshadowing it

secundo arguitur contra secundam particulam primo ex hoc, quod posset esse heresis cum hoc, quod nulla esset scriptura sacra, ymmo una est || alteri contraria, et multe sunt hereses ac veritates catholice, quas nec eorum opposita usquam reperies in scriptura.

fol. 116b

sed benedictus sit deus, qui nos liberavit ab istis arguciis. nam quoad primum, sicut non posset esse tenebra, nisi lux saltem increata precederet, sic non posset esse heresis, nisi scriptura sacra precederet, sicut dictum est capitulo sexto de scriptura quintuplici.

---

16 sygnatur B^d 20 A^2 *(vel A^4) in marg.:* 2° arguitur 22 A^2 *in marg. infer. fol. 116^a haec habet:* argumenta contra diffinicionem heresis *in marg. super. fol. 116^b:* omnis veritas et omnis heresis est in scriptura sacra 23 hereses *in fine correxit A* 24 usquam *om. A; addidit A^1 in marg.* 29 6° *om.* B^d *lacuna C*

---

1 *v. 7* 5 *cf. supra pag. 275* 20 *cf. supra pag. 275 2: haeresis est dogma Scripturae Sacrae contrarium* 29 *cf. supra I 119—125*

All heresies are judged by Holy Scripture which is truth itself,

but each of them arises from a hidden particle of truth,

and in so far each of them arises from Holy Scripture

et patet, quod impossibile primo assumitur, et quoad secundum, patet, cum nulla scriptura sacra sit falsa, sed quelibet sacra est vera, quod nulla est alteri pertinenter contraria, sicut diffuse et plane patet ex dictis. et quoad tercium patet, quod omnis veritas est saltem implicite in scriptura, et per consequens, sicut ibi omnis veritas catholica est inclusa, sic ibi omnis heresis est dampnata. unde cum omnis heresis sit mala moraliter contra fidem, in scriptura autem omnis fides includitur et omne vicium condempnatur, patet, quod omnes hereses vel earum opposita reperies in scriptura, ymmo cum omnis heresis secundum esse suum primum sit veritas, omnis autem veritas est in scriptura, patet, quod omnis heresis est in scriptura, non ut approbanda saltem secundum racionem, qua est heresis, sed dampnanda. unde apostolus prima Cor. undecimo: o p o r t e t, h e r e s e s e s s e, u t e t q u i p r o b a t i s u n t, m a n i f e s t i f i a n t, sed ad Tytum tercio arguit apostolus h e r e t i c u m h o m i n e m p o s t p r i m a m e t s e c u n d a m c o r r e p c i o n e m d e v i t a r i, s c i e n s, q u o d e v e r s u s e s t, q u i h u i u s m o d i e s t. sic igitur secundum veritatem vel esse naturale includitur quecunque heresis in scriptura. nec sequitur ex isto plus, quod scriptura sacra sit heretica, quam sequitur hoc de mundo, in quo sunt omnes hereses, sed non formaliter. ymmo sicut omnis accio mala causaliter est in deo, licet non denominet eum malum, sic omnis heresis est causaliter in scriptura. causaliter

1 que ad B^d 3 est *(prius)* B^d et *expunctum et* est *superscriptum est A* et *CD* pertinenter *in fine corr.* B^d, *in marg.* B^1 *addidit* particulariter 15 est *C om.* B^dD; *A, sed* A^1 *superscripsit* 16 cor. *A, cui* A^1 *superscripsit* 17 et *om. D; A, sed* A^1 *superscripsit* 18 sed *etc. locus foede corruptus in cod B:* sed titum primo *(sequitur lacuna)* apostolus hereticum *(sequitur lacuna)* hominem *(sequitur lacuna)* sic igitur secundum veritatem *etc.* tercio *emendavi numerum Scripturae Sacrae adoptans* sed titum 1° AB^dD si ad titum 1° *C* 20 quod AB^dC quia *D* 21 eiusmodi *CD* huiusmodi *correxit ex* eiusmodi *A* 26 eum *D*

16 *v. 19* 18 *cf. Tit. 3 10—11*

dico secundum illud positivum in heresi et secundum finem bonum, quem deus ordinavit de heresi. nec oporteret exprimere scripturam sacram nisi propter maiorem expressionem exemplaris, quo cognoscitur, quis sit hereticus. unde Augustinus in libro suo De Heresibus prope finem dicit descriptive, quod 'heretici sunt, qui singulis signis, non multo amplius dogmatibus oppugnant regulam veritatis'. nam hereticus in omni dogmate suo, eciam quo verum dogmatizat, seminat heresim quodammodo. ideo ne credatur falsum scripture sacre impertinens ad maiorem explanacionem, dictum est, quod heresis sit dogma falsum, scripture sacre contrarium. et ne tota descripcio capiat a quovis calumpniam, allegavi alias Augustinum in libro suo Contra Manicheos, et ponitur in Decretis vicesima quarta quest. tercia: 'qui', inquid, 'in ecclesia Cristi morbidum aliquid pravumque sapiunt, resistunt contumaciter, suaque pestifera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare, heretici sunt', ubi patet tota descripcio, quam ponebam de heresi preter ista scripture sacre contraria. sed secundum illam oportet, omnem loquentem de heresi supponere intelligenciam.

Aristotle and the heathen philosophers heretics?

tercio arguitur contra terciam particulam 'pertinaciter defensatum'. nam intelligendo eam cum tota ranga, preambula sequitur, quod Aristoteles et omnes gentiles philosophi erant heretici, quia certum est, quod semina-

5 B^d *in margine:* Augustinus 8 eciam quo *AC* quo *D* et que *in corr.* B^d 9 verum AB^dC falsum *in loco raso corr. D* 13 *super* calumpniam *signum quoddam invenitur, ad quod respicit nota marginalis* additur per defensa, *a* D^5 *scripta* alias *incipit fol. 527 cod. Bodl.; abhinc usque ad finem grassatur negligentia et licentia librarii* (B^d), *quippe qui permultis locis id, quod vitiose scriptum erat, abraserit, sed correcturas addere neglexerit* 18 A^2 *in marg. adnotavit* Qui sunt heretici 20 illa *C* istam *AD* contrarium *C* contrariam *D* secundum *om.* B^dC 23 *A (vel* A^4*) in marg.:* tercio arguitur secundo B^d 24 defensatam *D* 25 B^3 *in marg.:* Aristoteles

5 *cf. Opp. tom. X 31 (cap. LXXXVIII)* 13 alias: *cf. supra I* 306_7 15 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 31 C. XXIV q. 3 pag. 998* 19 *cf. supra pag.* 275_3 23 *cf. ibidem*

runt dogma falsum, scripture sacre contrarium, quod pertinaciter defensarunt. quod videtur falsum, cum numquam erant uniti ‖ in fide Cristi, et sic non solum (fol. 116c) omnes infideles et scismatici forent heretici, sed eciam quantumlibet fideles, opinative dicentes falsam sentenciam, posito, quod, ipsis laudabiliter protestantibus revocare, ad preceptum ecclesie succedant alii, qui defendant pertinaciter dogma suum. sequitur enim, hoc dogma est pertinaciter defensatum a sequaci illius opinionis, igitur est pertinaciter defensatum, et sic periret omnis protestacio theologi, vel aliter sibi posset heresis inesse formaliter sine hoc, quod foret hereticus. nam quantumcunque pie protestans vel opinative docens falsum, etsi ipse non pertinaciter defendat, sed unus hereticus quantumcunque succedens seminaret dogma falsum, scripture sacre contrarium, pertinaciter defensatum, nec docetur, cum pertinaciter semper sonat in malum, quin sufficit describere hereticum per hoc, quod est pertinax, et heresim per hoc, quod est pertinacia.

quoad istud videtur michi, quod Aristoteles et omnis infidelis fuit aliquando hereticus, sed qualis obiit, aut quamdiu heresim suam defenderit, relinquo cordium scrutatori.

quomodo igitur excusaremus opiniones erroneas philosophorum infidelium de eternitate mundi et suorum accidencium aperte, cum cristiani, qui minus pertinaciter sentenciam istam defenderent, forent heretici! ignorancia igitur vel defectus instructoris catholici non excusat eos, quin cadant in heresim vel mortale. ymmo, ut ego credo, nostri philosophi, qui propter inanem gloriam

---

2 cum B^dC *om. D; A, sed aliquis (? A^2) subscripsit* 3 A^2 *in marg. super. fol. 116c:* non quilibet hereticus fuit prius cristianus 9 q *(lin. transv. sublatum)* illius *A* 10 on̄is *A expuncto* n. *ut* omnis *relinquatur* 20 B^d *in marg.:* Responsio 28 catholici *in exitu corr. A* 29 quin *C, A^1 in marg. om. A* ne B^dD cadant *corr. A* 30 marie (? inanem) *A*

---

20 *de 'haeresi' Aristotelis cf. supra I 29; 163*

vel causam extraneandi gratis seminant dogma falsum, sunt in gradu suo heretici. ideo valde periculosum est, opiniones tales extraneandi gracia seminare.

Etymology of the word heresy

sed pro ulteriori declaracione notandum, quod secundum doctrinam sancti Ieronymi, positam in Decretis vicesima quarta quest. tercia: 'heresis grece ab 'eleccione' dicitur, quod scilicet eam unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. quicunque igitur scripturam aliter intelligit, quam spiritus sanctus flagitat, a quo scripta est, licet ab ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest'. cum igitur omnes dicti philosophi aliter intelligunt librum vite, qui est scriptura sacra, quam spiritus sanctus flagitat, cum criminaliter ipsam intelligunt, manifestum est, quod sunt heretici, hoc est, ex eleccione stulta ab ecclesia divisi. non igitur obest huic, quod homines sunt heretici, quod non perante in fide ecclesie sunt uniti, quia prius cristianus post non est hereticus, nisi tunc fuerit a fide ecclesie devictus. cum igitur dicti philosophi pretendebant, se esse catholicos, et conmixti sunt inter catholicos, pertinaciterque defenderant oppositum fidei cristiane, ideo nichil excusat eos ab heresi.

Difference between heresy and schism

diferencia tamen est inter heresim et scisma, ut dicit Ieronymus in epistola ad Galatas et ponitur in Decretis vicesima quarta quest. tercia: 'inter heresim', inquid, 'et scisma hoc interest, quod heresis perversum dogma habeat, scisma post episcopalem dissencionem ab ecclesia pariter se separat' sic, quod omnis divisus a sancta

---

7 eam *om. D* 9 spiritus sanctus *ACD* sensus spiritus B^d 10 scriptura *A, sed A*[1] *in marg. lectionem sanavit addito* scripta 13 spiritus *(decoloratum)* spiritus B^d cerimonialiter *(?) A* 16 per ante B^d, *in rasura correxit A* per annum *C* parum *D* 17 prius *parum distincte exaravit A, qua de causa A*[1] *in margine addidit* prius 18 devictus *D, corr. A* denuitus B^dC 26 et *om. A, add. in marg. A*[1] 27 discenssionem *A* 28 sancta *corr. A*

---

5 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 27 C.* XXIV *q. 3 pag. 997* 24 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 26 C.* XXIV *q. 3 pag. 997*

matre ecclesia ex perverso dogmate, sicut est omnis prescitus, sit ut sic hereticus. scismaticus autem est hereticus, qui pretendebat, se esse in-particulari ecclesia et post ex perverso dogmate est decisus. et sic potest scismaticus intelligi tamquam species heretici vel agregative tamquam per accidens inferius.

To foster some heretical opinions does not make the heretic

sed quantum ad ultimum, notandum, quod stat, pium theologum, stante fide ecclesie, tenere opinionem hereticam. ideo longe aliud est, habere sensum hereticum et habere heresim. nam heresis est forma, qua perversus denominatur hereticus, et non inest sine hoc, quod denominet subiectum hereticum. | sed sensus vel sentencia fol.116d heretica est quevis sentencia, scripture contraria, que est in heresim inductiva, sic, quod sensus hereticus est semper cum peccato saltem veniali heresis inductivus, ut posito, quod quis, ignorancia invincibili cecatus, ponat, quod nemo dampnabitur, subintelligendo, si hoc consonat fidei ortodoxe, et paratus ad revocandum ad mandatum sancte matris ecclesie, docto, quod sit falsum, sicut multi sancti martires, episcopi et doctores opinati sunt in materia fidei. sed illi non erant cum illis opinionibus desponsati, sed cum falsitate meretricia ad tempus decepti. et in ista meretricia seduccione multi, quos vocamus infideles ad horam sue ignorancie detinentur, credendo sanctam matrem ecclesiam et faciendo continue bona de genere, parati semper ad credendum omne, quod deus voluerit ipsos credere, et detestando omnem falsitatem, quam deus voluerit ipsos discredere. in quo casu fuit Cornelius, Act. decimo, et, ut credo, sunt multi

12 A^2 *in margine super. fol. 116*^{d} *notavit* non quilibet tenens sentenciam hereticam est hereticus 17 dampnabitur *C, A in marg.* dampnatur *B^dD; A expunctum in textu* 22 meretricia *C, correxerunt A; B^d, qui* tricia *in margine iteravit* meretrica *D* 29 10° *om. B^d, in marg. eadem manus addidit* Act.

29 *v. 2*

pagani, multis cristianis nomine meliores, ut dicam inferius.

sed descendendo ad punctum admitto, quod Petrus, si teneat sic catholice opinionem hereticam, non simpliciter asserendo, et Paulus, sequax suus, superaddendo Petrum, defendat pertinaciter dogma suum, tunc videtur, quod dogmati Petri competit descripcio heresis supradicta. et sic Petrus foret simul hereticus atque catholicus. nec valet dicere, quod, sicut quilibet habet proprium peccatum originale, sic habet dogma proprium, quod defendit, quia non obest, hominem defendere simul sentenciam propriam et sentenciam alienam. sic enim contingit, tam carnaliter quam spiritualiter dogmata aliorum defendere. aliter enim nemo teneret opinionem alterius, nec foret sequela in heresi vel peccato.

Not what a man does, but the way he does it gives him his ethical standard

ad istud dixi alias, quod Paulus in casu posito defendit pertinaciter dogma suum et non dogma Petri, cum ipsum fuit verum atque catholicum. nam si in isto casu defenderet dogma Petri, tunc pie subintelligeret condicionem, subducta pertinacia instar Petri. sed modo superaddit pertinaciam, gignens dogma falsum moraliter. et ideo ipse non Petrus foret heresiarcha respectu tocius generis suorum sequacium. nec est verum, quod dogma Petri sit falsum, scripture sacre contrarium, sit virtuosum. sicut enim contingit, hominem facere bene moraliter malum de genere, sic contingit, hominem male moraliter facere bonum de genere, ut posito, quod Petrus pie improperet Paulo innocenti de peccato sive vecordia, credendo errore excusabili, quod sit talis. et alias accuset Paulum reum tamquam ypocrita, ut appareat esse sanctus. tunc patet utraque pars conclusionis.

---

17 *inter* et *et* dogma *locus rasus in cod. B* 28 paulo innocenti de peccato sive vecordia credendo errore i *(expunctum)* excusabili, quod sit talis. et alias accuset *A*[1] *in marg. om. AD* 30 ut *CD*, (? nec) *A* aut *B*[d]

---

2 inferius: *cf. infra pag. 294: 289* 7 *cf. supra 275 2–3*
16 alias: *cf. supra I 306 7*

ideo, ut alias dixi diffusius, non solum debet attendi, quid homo faciat, sed qualiter et qua intencione, cum deus sit remunerator adverbiorum, que faciunt maxime ad moralitatem, quam oportet fundari in gracia et caritate, que non possunt inesse, nisi insit moralitas. Petrus igitur, sicut habet veram vitam, sic et dicit verum, quia dictum suum signat sibi principaliter caritatem, licet sequentes sinistre capiant occasionem ad false concipiendum dictum catholicum. unde si ista evidencia moveret ad convincendum Petrum de heresi, sequeretur, quod Jesus noster foret summus hereticus, et apostoli specialiter, scribe sui testamenti, forent heresiarche post eum, cum constat, omnes vel famosiores || hereticos pro tempore legis gracie sicut ante palliare suas hereses ex scriptura, sicut et hodie scripturam sinistre intelligentes dicunt, est summe heretica atque dampnabilis et specialiter dogma domini Jesu Cristi, ut patet de autoritatibus ewangelii Johannis capitulis undevicesimo expositis. sicut igitur male audiens non facit deum blasfemum sive hereticum ex sensu, quem de ipso male accipit occasione sinistra, sic nos facimus dogma sanctorum doctorum hereticum, licet addamus pertinaciam ad falsa, que de ipsis concipimus. sed oportet, nos sentire conformiter sicut illi.

The modern enemies of the Bible blame her as most heretical and condemnable

fol. 117a

est autem diversitas inter dicta doctorum, cum aliqua dicunt simpliciter assertive sicut scripturam sacram

16 dicunt quod est *CD* 19 capitulis: *sequitur lacuna in cunctis codd.; A in lacuna scripsit* 19 et, *omisso altero numero, quem additurus erat* 21 sic nec nos *CD* 25 quando alia *Bd*

1 *cf. De Civ. Dom. II cap. XII pag. 139: suppono, quod sicut malum de genere potest bene fieri, sic bonum de genere potest male fieri. et paulo inferius: deus non considerat, que fiunt, sed quo animo fiunt* 3 *recitat JW glossam Bernhardi: deus non est remunerator nominum, sed adverbiorum, i. e. non remunerat deus, quod fit, sed quod bene fit; cf. De Civ. Dom. II pag. 139; St. Bernhardi Opp. (ed. Basil. 1566) Ev. II cap. XXVIII pag. 349* 18 *v. 3 sqq.; 12 sqq.; 15 sqq.*

et ex ea patenter sequencia cum aliis veritatibus per se notis, aliqua autem dicunt cum formidine et condicione, si veritas prima novit, ut est de quibusdam sensibus scripture et de quibusdam, que videntur sequi ex illa. et ita non dicunt simpliciter illa falsa, sed dicunt veritates condicionatas, et quod habet evidencias, ita esse. et istum sensum persepe exprimunt, ut oportet, sed, ut sepe dixi, sicut periculosa temeritas est, quemquam in materia sibi ambigua simpliciter diffinire, sic est manifesta stulticia in materia fidei scripture vel sensus patuli a sanctis doctoribus de ea expositi trepidare. et in isto sunt plures pusillanimes declinantes a sensu et logica scripture et sanctorum doctorum, quod, licet fingant, fieri propter humilitatem habendam et cavendum presumpcionis periculum, tamen causa realis est, quia nolunt logicam obliquam et puerilem dimittere et modo loquendi scripture ac sanctorum doctorum se humiliter conformare. nisi enim scriptura haberet post sanctos doctores sequaces in isto, scripture sacre autoritas nimium vacillaret.

Whatever the doctors say on Holy Scripture is to be estimated after the kind of the judgment passed

sicut igitur caveo a presumpcione in materia michi ambigua, sic cavebo per dei graciam a pusillanimitate atque ypocrisi in materia fidei scripture, cum, postposita formidine, debeat esse certa. illam igitur asseram animose cum ducatu spiritus instruentis et exemplo multitudinis sanctorum doctorum simpliciter facientis.

For myself the credibility of Holy Scripture is beyond dispute

et patet descripcio heresis cum solucione obiectuum.

et quantum ad ultimum verbum, patet, quod 'pertinacia' dicit valde tenentem constanciam sive in bono

---

5 et sita *expuncto* s *A* 7 dixi *(expunctum)* exprimunt *A* 8 sepe *om. D; A, sed in marg. addidit prima manus* 9 sicut B^d B^d *in marg. adnotavit ad has lineas* conclusio 10 pauli *superscripto* t *A* 26 similiter B^dC facie: *quae sequebantur, erasit* B^d, *sed* B^1 *in marg. addito* ntis *ceterorum lectionem restituit* 27 solucione *C, correxit* B^d, *in loco raso corr. A* sermone *D* 28 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* pertinacia accipitur in bono et malo

---

28 ultimum verbum *scil. pertinaciter defensatum cf. supra* 275_3

sive in malo. unde Augustinus secundo De Civitate Dei cap. undevicesimo dicit apostolum secunda Thess. secundo hortari fideles, ut in fide, quam tenent, pertinaciter perseverent, et sonat ad hoc textus apostoli, tantum qui nunc tenet, teneat.

He who commits a deadly sin is a heretic

ex istis michi videtur primo sequi, quod omnis peccans mortaliter est hereticus et e contra. nam omnis sic peccans habet in vita dogma falsum, scripture sacre contrarium, pertinaciter defensatum, et per consequens omnis talis est hereticus, sicut est heresi deformatus. non enim abiciendum est nomen dogmatis a genere heresis, cum sancti doctores et Decretum ecclesie ipsum ponant. nec est credendum, quod solum vociferacio successiva heretici sit dogma suum falsum, sic quod, cessante tali sono, desineret dogmatizare contrarie ad scripturam. quid, rogo, refert, quod quis infideli animo scribat verba heretica, per que seducat multum populum sine voce, vel || minus infideli animo vociferando scripture fol.117b sacre contrarie decipiat populum pauciorem? revera quoad racionem heresis non est diversitas, nisi quod prima heresis foret maior. aut quid refert, talem hereticum multum populum nuda scriptura a fide sacre scripture seducere, vel factis perversis ac patulis ex equali malicia tantum populum in viciis amplius profundare? non refert, nisi quod facta dicunt eorum radicem et instruunt plus quam verba, sicut sepe allegavi ex sanctis, et experiencia cum racione et scriptura concordat in idem.

2 20° *cuncti codd.* 2ª *omisit A, addidit inter lineas* A^4 5 nunc *AD* modo B^dC 6 A^2 *in marg. super. fol. 117ª cum sig. marg. adnotavit* Omnis peccans mortaliter est hereticus 10 deformatus *usque ad* cum sancti *om.* B^d, *sed in marg., omisso* deformatus, *addidit* non enim abiciendum est nomen dogmatis a genere 11 abiciendum B^1CD g^e^ *D, iteravit* D^1, *qui solvit breviaturam addito in margine* genere 18 A^2 *in marg. super. fol. 117ᵇ:* opere scandalizantes populum sunt heretici

1 *cf. Opp. tom. IX 784 sqq.* 26 *cf. e. gr. Opus Ev. II cap. XXIII pag. 327 et 328 sqq., ubi SS. Augustinus et Chrysostomus testes citantur; ibidem cap. XLV pag. 411 sqq.*

et ideo sepe dixi, quod prepositi, qui declinando a Cristi consiliis et preceptis ex perversitate vite sunt populo ad ruinam, sunt archiheretici.

unde inter alios errores hominum hic est unus, quod comunitas non putat, quemquam esse hereticum nisi speculativum theologum. si enim dogma operis ydiote sit plus falsum, plus a fide ecclesie divisum et pertinacius defensatum, quare non foret illud magis hereticum? impugnat enim informacionem primi articuli fidei cristiane: credo in deum. tales enim, licet dicant, se in deum credere, tamen, ut dicit apostolus, factis negant, et tunc locucio facti est realior quam verbalis. cum igitur secundum Lincolniensem oportet, 'ut, cuicunque competit diffinicio, sibi competat diffinitum', sequitur, quod, si sint tales prepositi, illi sunt maxime heretici et pessimi anticristi, ut loquitur beatus Gregorius et ponitur in Decretis sexta decima quest. septima 'Decimas'. confirmatur ex Decreto vicesima quarta quest. septima sic loquente: 'cum aliquis exit a veritate, a timore dei, a fide, a caritate, exit de castris ecclesie, et si per episcopi vocem minime abiciatur, sicut e contrario aliquis non recto iudicio foras mittitur, sed si ante non exierit, id est, non egit, ut meretur exire, nichil *leditur* in eo, quod non recto iudicio ab omnibus videtur expulsus. interdum enim, qui foras mittitur, intus est, et qui foris est, intus videtur retineri'.

The supposition that only a speculative theologian falls in heresy is wrong

---

3 archiheresi B^d 12 vocalis *(expunctum)* verbalis *A* 17 B^d *in marg. iteravit* 16ª quest. 7ª 18 24 *A, quod* A^4 *accuratius describit addens in marg.* Si quis etc 19 loquentes B^d a fide *om.* B^d 20 si per AB^dC super *D* 21 sic *A* 22 foras *C, in loco raso correxit A* foris B^dD exiet B^d 23 redire *D* 24 *'leditur' scripsi* reducitur B^dCD redutitur *A, sed primum* r A^4 *immutavit in* l *et litteras* ut, *subscripto puncto, in* it, *ut* leditiur *efficiatur* in eo, quod non recto iudicio videtur (videtur *linea deletum)* ab omnibus videtur expulsus *om. A, addidit in marg.* A^4 *omiserunt* B^dCD

---

13 *hanc Lincoln. opinionem in opp. eius publici iuris factis, quae contuli, nusquam inveni; cf. plura de Linc. supra pag. 135 23; I 77* 17 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 3 C. XVI q. 7 pag. 801* 18 *cf. ibid. c. 7 C. XXIV q. 3 pag. 992*

istud declaravi alibi in materia de excomunicacione, racione et autoritate.

Everyone of those, who are excommunicated, is doomed to heresy

ex istis patet, quod omnis realiter excomunicatus est hereticus et e contra, quia dividitur ab ecclesia quoad deum. et ista est realis divisio, que, si non affuerit, quantumcunque pretendatur, excomunicacio vel hereticacio non ligat simpliciter, cum non ligat hominem quoad deum. ideo canit ecclesia, quod

'nulla ei nocebit adversitas,
si nulla dominetur iniquitas'.

et patet conversa conclusionis, cum solum peccatum dividit creaturam racionalem a deo, hoc est, nichil, si non illud, nec stat, illud esse non dividens, cum, si est, extingwit graciam, sine qua non potest esse unio graciosa. et solum talem divisionem sonat heresis vel excomunicacio, veritate cum sanctis doctoribus et ad propositum intellecta.

Eight kinds of heresy

unde, ne videar fingere, istam sentenciam vel offendere decretistas, ecce, glosa ordinaria super vicesima quarta quest. tercia ibi ponit octo modos, quibus heresis sumitur in sacris canonibus. — primo modo, quicunque est dubius in fide, ut quinto Decretalium De Hereticis, ubi sic dicitur: 'dubius in fide infidelis est, nec eis omnino credendum est, qui fidem veritatis ignorant'. istud autem dictum oportet sane intelligi.

secundo modo: omnis symoniacus dicitur hereticus,

---

6 quantumcunque *primam vocis partem corr. A* 7 non *in loco raso correxit A* 9 nobis *(linea deletum)* nocebit *A* 14 p *vel* s *(lin. deletum)* non *A* 15 veritate *C* virtute *B^dD; A, sed A^1 in marg.* veritate 18 ordinaria *in exitu corr. A* 19 ibi *corr. B^d, in marg. B^1 iteravit* ibi illi *C* *A^2 in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* heresis octo modis sumitur 20 *A^4 (aut A^3) in marg.:* 1 25 *A^4 (aut A^3) in marg.:* 2

---

1 *libros De Excomm. etc. a JWo conscriptos esse me fugit. in nullo Wiclifianorum catalogo mentio fit eorum. relegamur fortasse ad Op. Evang. I part. cap. XX pag. 69, ubi diffuse et subtiliter de excomm. disputatur* 9 *cf. supra II 11* 18 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 28 C. XXIV q. 3 pag. 998; ibid. c. 39 pag. 1001 sqq.* 21 *cf. ibid. II (Decretal. Greg. IX) lib. V c. 1 Tit. VII pag. 778*

fol. 117c ut patet prima quest. prima: || 'quisquis', inquid, 'per peccuniam ordinatur, ad hoc, ut ffiat hereticus, promovetur', ubi patenter innuitur, omnes symoniacos esse hereticos.

tercio modo: omnis per excomunicacionem prescisus ab ecclesia dicitur esse hereticus, ut quarta quest. prima cap. secundo: 'hereticos', inquid, 'dicimus tam eos, qui olim ab ecclesia proiecti sunt, quam qui post hec a nobis anathematizati sunt'.

quarto: omnis, qui male interpretatur scripturam sacram, ut vicesima quarta quest. tercia 'Heresis'.

quinto modo: qui novam opinionem invenit contra scripturam sacram, ut eadem questione 'Hereticus'.

sexto modo: qui wlt auferre privilegium romane ecclesie, ut vicesima secunda dist. 'Omnes', ubi dicitur, quod, 'qui privilegium a romana ecclesia auferre nititur, hic procul dubio in heresim labitur, et per consequens hereticus est dicendus'.

septimo modo: qui transgreditur precepta sedis apostolice, dicitur hereticus, ut tricesimo octavo dist. 'Nullus', ubi dicitur: 'qui rebelliter vivit et dicere atque agere bona recusat, magis diaboli quam Cristi membrum esse ostenditur et infidelis esse monstratur'. si igitur preceptum

---

1 patet *omiserunt* B^d*C* B^1 *in marg. iteravit* prima quest. prima A^2 *in marg. infer. fol.* 117[b] *addidit* Omnis realiter excomunicatus est hereticus 2 *A in marg.:* nota 5 *A in marg.:* 3 6 hereticus esse *A, sed lineol. superscr. ordo verb. immutatus est* 5[a] *A* 1[a] B^d *in marg.* 8 hic *AD* 10 *A in marg.:* 4 11 24[a] *in rasura correxit A* 12 *A in marg.:* 5 14 *A in marg.:* 6 19 *A in marg.:* 7 20 50 *D*

---

1 *cf. ibidem I (Decr. II pars) c. 5 C. 1 q. 1 pag. 358* 6 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 2 C. IV q. 1 pag. 527 (medio capitulo)* 11 *cf. ibid. I c. 27 C. XXIV q. 3 pag. 997; ibid. c. 39 in fine pag. 1006: sed quicunque aliter scripturam sanctam intelligit, quam sensus Spiritus Sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest* 13 *cf. ibid. c. 28 pag. 998* 15 *cf. ibid. (Decr. I pars) c. 1 Dist. XXII pag. 73* 20 *cf. ibid. c. 16 Dist. XXXVIII pag. 144*

domini sit infinitum gravius quam preceptum sedis apostolice in quantum tale, multo magis est hereticus, quicunque transgreditur mandatum domini. cum igitur sedes apostolica stricte precipit omnibus sacerdotibus, sancte vivere, et tot sunt canones, quos omnes quasi pretermittimus observare, patet, quod nimis multi eciam prelatorum sunt heretici, infidelibus deteriores. nam secundum vocem domini Jac. secundo: qui offendit in uno, factus est omnium reus.

octavo dicitur large hereticus omnis, qui non tenet articulos fidei. et sic videtur michi indubie, cum quilibet peccans mortaliter deficit in primo articulo, quod sit ut sic hereticus, quia a comunione fidelium divisus. nam credere in deum est sibi per amorem secundum graciam inherere, quod deficit cuicunque peccanti mortaliter.

Mortal sin the principle of heresy

ista autem multiplicitas significacionum non foret artificiosa, nisi reduceretur saltem in suo analogo ad quoddam univocum, quod non est fingendum nisi comunicacio in mortali, quod dividit a deo et corpore ecclesie.

ideo secundum divisionem mortalis peccati potest capi divisio heresis, licet racio sit diversa.

contra dicta obicitur primo, quod sentencia predicta obviat Decreto vicesima quarta quest. tercia, ubi sub autoritate sancti Augustini hereticus sic describitur: 'hereticus est, qui alicuius temporalis comodi et maxime glorie principatusque sui gracia falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur'. cum igitur multi peccant mortaliter, qui non sic falsas opiniones sequntur, videtur, quod non omnis peccans mortaliter est hereticus.

hic dicitur, quod omnis mortaliter peccans in actu

---

5 premittimus B^dD 7 infidelibus *correxit A* 10 *A in marg.:* 8 octavo *in loco raso corr. A* dicitur *AC* igitur B^d ergo *(?) D* 13 comunicacione B^dC 18 reducetur B^d 22 secundum *in correctura A* solum *D* potest *om. A, addidit in marg. A*[1] 24 obicitur videtur primo B^d

---

8 *v. 10* 25 *cf. C. J. C. (Decr. II pars) c. 28 C. XXIV q. 3 pag. 998*

sequitur opinionem falsam gracia comodi temporalis, cum appetitu errat, eligendo apparens bonum propter comodum temporale. quomodo igitur non foret omnis talis hereticus, cum falsam opinionem et gignit et sequitur gracia comodi temporalis? et patet, quod prelati male viventes eciam mutescendo sunt heresiarche, cum Decretum dicit, quod illi maxime sunt heretici, 'qui gracia glorie et principatus sui sentencias falsas gignunt'. fol. 117d sed quid falsius, || quam opinari, esse bonum comodi, stare in alto gradu ecclesie et multas divicias congregare sine recompensa officii, scripture legibus limitati? ideo dicit Decretum: 'ille autem, qui huiusmodi hominibus credit, hic est ymaginacione quadam veritatis illusus'. et in ista opinione heretica nedum clerici, sed maior pars populi sunt illusi, nec aliquid plus repugnat fidei scripture vel iudicio divine iusticie.

Whosoever obstinately persists in false opinions, becomes heretical

unde videtur michi, quod omnis pertinaciter defendens dictum errorem sive scolastice sive practice incurrit maculam heretice pravitatis. 'scolastice' dico pro impugnantibus in scolis vel sermonibus predictam sentenciam, palliando contrarium et retardando ac depravando eos, qui elucidant illum sensum. et 'practice' dico propter eos, qui procurant symoniace ad tales prepositos et defendunt ministerio quocunque impedicione correccionis ecclesie vel favore. unde vicesima quarta quest. tercia Urbanus papa sic loquitur: 'qui aliorum errorem defendit, multo est dampnabilior illis, qui errant, quia

8 fingunt *(expunctum)* gignunt *A* 9 *A*[2] *in marg. super. fol. 117*[d] *adnotavit* esse in alto gradu ecclesie et congregare divicias sine recompensa officii est dampnabile 13 ymaginative quidam *D* veritatis *B*[d]*C, A*[1] *in marg.* virtutis *D, expunctum in textu A* 18 incurrit *in correctura A* 19 dico quod pro *D* 24 ministerio *correxit A* 26 errorum *ex* erroris *emendavit A* 27 dampnabilior *C, A*[1] *in marg.* dampnacior *D, (?) B*[d]*; expunctum in textu A*

7 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 28 C. XXIV q. 3 pag. 998: hereticus est, qui . . . . . gloriae principatusque sui gratia falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur sqq.* 12 *cf. ibidem in fine cap. 28 pag. 998* 25 *cf. ibid. c. 32 C. XXIV q. 3 pag. 999*

non solum ille errat, sed aliis offendicula erroris preparat et confirmat. unde, quia magister erroris est, non tantum hereticus, sed eciam heresiarcha dicendus est'. et utinam in ecclesia non prevaleret ista heresis omnis generis hominum seductorum!

Deadly sin and heresy are intimately connected

secundo videtur, quod idem sit, accusare hominem de heresi et de peccato mortali. quod videtur multipliciter esse falsum, et tamen sequela ex hoc patet, quod ista duo mala sese inseparabiliter consequntur. quis igitur diceret, infantem ex originali peccato esse hereticum, aut quis scit, si frater suus sit sic in peccato mortali, cum non videt, si in animo sit contritus? vel quis auderet comunicare cum proximo, cum non licet sociari hereticis, dicente Decreto vicesima quarta quest. tercia: 'clerici hereticorum et scismaticorum tam convivia quam sodalitates evitent. unde eorum conventicula non ecclesia, sed consiliabula sunt appellanda, cum eis neque orandum est neque psallendum'?

Is original sin also heresy?

ad istud dicitur, quod correspondenter, ut sunt gradus criminum, sunt gradus heresum. omnis tamen heresis dicit peccatum personale et actuale. unde conceditur, quod infans ex peccato originali est hereticus, quia a numero fidelium divisus ex ceca eleccione priorum parentum, a qua contrahit maculam originalem. unde cum spiritus talis inbaptizati dicit naturaliter, se esse factum ad ymaginem et similitudinem dei sui, quod cum sit falsum, cum habet ymaginem deformatam, patet, quod dicit dogma falsum, scripture sacre contrarium. et cum cecatur, ignorancia prohibente resipiscienciam, patet, quod dogma istud sit pertinaciter defensatum.

---

11 sit mortali *A, sed A¹ cum signo marg. addidit in marg.* sic in peccato. *ut cum* sit sic in peccato mortali *legi voluisse appareat* sit in mortali *Bᵈ* sit sic in mortali *CD* 20 heresim *Bᵈ* 23 divisus *om. A, addidit in marg. cum sig. marg. A¹* 26 factum *correxerunt ABᵈ* 27 falsum *corr. A*

---

14 *cf. ibid. c. 35 pag. 999* 17 consiliabula *dicuntur clandestini et furtivi congressus* 29 resipiscencia *idem ac morum commutatio, poenitentia*

Signs of heresy

quoad secundum dicitur, quod, sicut possumus habere probabilem evidenciam de heresi fratris nostri, sic et de mortali. sed utrobique contingit decepcio. evidencior tamen est noticia de heresi quam de omnino insensibili in mortali, ut, examinando fratrem nostrum de fide scripture vel in opinione vel in conversacione, si docet vel verbo vel vita, quod sentit erronee, statim convincimus, quod sit hereticus, et consequenter, quod sit in mortali peccato. utrum autem nunc sit in mortali vel heresi, non exinde convincimus, sed sive verbo sive opere continuato ostendit pertinaciam suam, convincimus probabiliter, quod nunc sit hereticus induratus. ista tamen noticia potest fallere, cum sit solum probabilis. Fol. 118b ideo fatuum est, sine valde || probabili evidencia aliquem imponere heresim fratri suo.

To heretical bishops and worldly lords fellowship and obedience eventually may be refused

et per hoc patet ad tercium. nam si facta episcopi vel secularis domini docent manifeste, quod sit hereticus, hoc est, scripture sacre contrarius in verbo et specialiter in vita, tam eius comitiva quam eius ministeria sunt vitanda, nisi de quanto quis intenderit, excomunicacione eos a sua heresi revocare. et patet, quante peccant ministri huiusmodi prepositorum, in sua conversacione scripture sacre contraria eis applaudencium, ymmo secularium dominorum, voluptate prandii vel temporalis munusculi eis favencium. tales enim sunt heretici ex tacita predacione bonorum pauperum. unde Decretum vicesima quarta quest. tercia sic scribit Nicolaus papa cunctis episcopis: 'illi, qui peregrinos, vel oratores cuius-

---

9 peccato. utrum autem nunc sit in mortali *om. A, addidit in marg. inferiore cum sig. marg. A*[1] 11 suam *om. A, inter lin. addidit A*[1] 14 *A*[2] *in marg. infer. (fol. 117*[d]*) sine sig. marg. addidit* gradus heresis et argumenta contra hoc, quod quilibet peccans mortaliter est hereticus *in margine super. fol. 118*[a] voluptuose convivantes sunt heretici experiencia *(lin. transv. et punct. subscr. deletum)* evidencia *A* 15 suo *corr. A* 26 tacita *C, in marg. A*[1] tanta (? tacita, causata) *B*[d] tanta *D, expunctum A in textu* 27 *B*[d] *in marg. iteravit* 24 quest. 3[a] 28 cunctus (? cunctis) *A*

---

19 comitiva *sumitur pro comitatus aut communio* 26 *cf. ibid. c. 25 C. XXIV q. 3 pag. 997*

cunque sancti, sive clericos, sive monachos, vel feminas, aut inermes pauperes depredati fuerint, vel bona eorum rapuerint, vel in malum eis oberraverint, anathematis vinculo feriantur, nisi digne emendaverint. pax vero illa, quam et regnum dei dicimus, sic observetur, sicut ab archiepiscopis et episcopis cuiuscunque provincie constituta est, aut si quis eam infregerit, excomunicacioni subdatur'.

ex istis patet cum supradictis cap. *vicesimo quinto*, quod religiosi, episcopi vel quicunque occupantes bona pauperum ad abusum incidunt in dictam excomunicacionem et heresim, et eo dampnabilius, quo debent ex officio pro pauperibus magis domestice procurare. unde quilibet talis fidem negat et est infideli deterior. et intelligamus in dicto Decreto per archiepiscopos et episcopos provincie patres primitive ecclesie, quorum doctrina divinitus inspirata debent provincie regulari.

Venial sins do not deserve the reproach of heresy

tercio videtur, quod omnis peccans venialiter sit hereticus, quia omne dogma peccati est falsum, scripture sacre contrarium. et cum tota ecclesia militans sit rugosa peccato veniali, videtur, quod tota ecclesia militans sit heretica; consequens contradiccio in terminis.

hic dicitur, ut libro quinto, quod peccatum veniale, cum non extigwit graciam vel caritatem, non facit divisionem a cetu fidelium. iterum cum non procedit ex eleccione ad male faciendum, sed ex infirmitate vel ignorancia, de quibus deletur, non sapit heresim ut mortale. unde quantum ad omne dogma talis, cum

---

1 clericos *corr. A* 3 anathematis *in loco raso correxit A* 5 dicius *(lin. sublatum) A in textu, addidit in margine cum sig. marg.* dicimus A^1 6 et episcopis *omiserunt D, A, sed A^1 in margine addidit* 9 *locum vacuum inter* cap. *et* quod *AD, inter* supradictis *et* cap. *BC exhibent* '*vicesimo quinto*' *supplevi* 13 domesticis B^d 18 A^1 *(?) in marg. figuram manus posuit, qua hunc locum praeter cetera notari voluit* 21 p *(expunctum)* veniali *A* 25 infidelium *D* 26 vel *C, correxit A* et B^dD

---

9 *cf. supra pag. 12; 39; 53; II 162* 20 rugosa = *rugis tecta, corrugata (wrinkled)* 23 libro quinto: *cf. supra I 3,*

existit in gracia, patet, quod est verum atque catholicum quia meritorium. et sic non competit sibi descripcio heresis supradicta. si autem a proposito et eleccione peccaverit, nescio excusare tale peccatum, quantumcunque leve fuerit, a mortali. in peccante itaque venialiter solum omne opus, quod tunc fecerit, non est opus peccati, sed gracie, eciam si fuerit malum de genere, sicut e contra, bonum opus, quod homo facit, dum fuerit in mortali, est opus peccati et demeritorium, licet preparet ad graciam. nec est preparacio ad graciam, que latet in peccato, peccatum, sicut nec pena nec profectus peccatum occasionaliter concomitans.

Predestination and heresy

sed difficultas ulterior est, si omnis prescitus sit perpetuo hereticus et omnis predestinatus perpetuo catholicus vel uterque alternatim nunc hereticus et nunc
fol. 118b catholicus. videtur || autem, quod omnis prescitus, eciam omnis diabolus sit perpetuo hereticus, sicut est blasfemus, quia a congregacione fidelium ex mala eleccione divisus. talis enim secundum Augustinum tercio De Doctrina Cristiana cap. *vicesimo secundo* numquam fuit pars ecclesie, nec predestinatus desinit esse pars ecclesie et per consequens non potest esse talis a deo alternatus.

hic dicitur, quod, si adesset michi autoritas ad modum loquendi, ego concederem conclusionem. verum-

3 *D*[5] *in marg.:* nota bene   elacione *D*   6 est opus. quod item fecerit non est *(haec quinque paene abrasa)* peccati   8 dum: *explicit fol. 609 cod. B; fol. 610 caret scriptura;* fuerit *incipit fol. 611*   fuit *D*   10 nec *AB*[d]*C* et non *D*   15 vel uterque alternatim nunc hereticus et nunc catholicus *om. D*   hereticus et nunc catholicus *A* catholicus et nunc hereticus *B*[d]*C*   16 videtur autem. quod omnis prescitus. eciam omnis diabolus sit perpetuo hereticus *om. B*[d]   *A*[2] *in marg. infer. fol. 118*[a] *notavit* quare peccans solum venialiter non est hereticus   *in marg. super. fol. 118*[b]*:* hereticus si est omnis prescitus   18 ex *corr. A*   19 *B*[d]*D*[2] *in marg.:* Augustinus   20 *post* cap. *lacuna AB*[d]*C* '*vicesimo secundo*' *supplevi in lacuna, auct. Maurinorum secutus*   21 predestit9 *breviatura inusitata B*[d]*; quid sibi voluerit, nescio*   22 a *D; om. B*[d]*C; A, sed superscripsit A*[1]

19 *cf. Opp. tom. III 76*

ptamen ad sensum equivocum, sicut contingit, hominem esse in gracia finalis perseverancie vel nude in gracia secundum presentem iusticiam, sic çontingit, hominem dupliciter esse hereticum, quia, quot modis dicitur unum oppositorum, tot modis dicitur et reliquum. nec aliter posset esse, quod hereticus fiet catholicus vel e contra, et sic hereticus secundum presentem iniusticiam, sed non hereticus secundum dei prescienciam fiet catholicus. unde instant verbales sophiste, quod omnis hereticus secundum prescienciam est hereticus secundum presentem iniusticiam, cum omnis iniusticia sit presens deo. sed sic obstaret sophista, quod omnis predestinatus sit prescitus, cum deus scit et disponit eternaliter ipsum ad gloriam et omnem dampnandum, qui est aliquando in gracia, preordinat et predestinat ad graciam. ideo in talibus oportet acceptare sensum, ad quem loquentes eis utuntur, ut presens iusticia aut iniusticia dicatur solum iusticia aut iniusticia, que est solummodo temporalis, hoc est, habet finem temporis, extra quem succedit tempus. et sic sunt multi predestinati, qui falsum dogmatizant et pertinaciter ipsum defendunt, et multi presciti, qui virtuose verum doctrinant et perseveranter ad tempus ipsum defendunt. sed sicut vovens ex fervore caritatis unum opus devotum et post peccando a voto decidit, in ipso voto habet implicitam quandam mortalem maliciam, sic est de omni prescito, quantumcunque sit in gracia secundum presentem iusticiam, quia decidit finaliter a voto, quod pepigit. ideo non est nisi equivoce in gracia cum predestinato, nec predestinatus, nisi equivoce cum prescito, peccat mortaliter.

Heresy and catholicism

et si obicitur, quod iuxta istud nemo dampnaret quemquam hereticum, dicitur, quod sic, cum illi, quibus

2 gracia *in exitu corr. A* 9 quod *(linea deletum)* quod *A* 12 sit B^d 14 aliquando *C, correxit A* antea *D, corr.* B^d 25 mortalem *A, qui, ni fallor, hic breviaturam usitatam pro 'mortalis' adhibet* moralem B^dCD 27 ideo *in corr. A*

5 *cf. supra I pag. 137; 352, ubi JW pluribus dicit, quid inter hereticum et catholicum intersit* 13 *de dispositione eterna dei cf. supra II pag. 108*

fit revelacio, habent spiritualem noticiam tam de predestinato quam de prescito, et alii probabili coniectura post triplicem correpcionem fraternam coniciunt de obstinato, quod sit ex ordinacione dei eterna ab ecclesia prescisus. et si expeteretur in talibus demonstracio vel infallibilis evidencia, iudex non sic procederet ad temporale iudicium. unde credo, quod nimis crebro dampnant nostri prepositi fratrem suum tamquam excomunicatum sive hereticum quia sine diligenti examine veritatis vel coniectura probabili, quod sit ita. ideo securum est, dampnare datam falsitatem sentencie et catholicare sentenciam, dimittendo approbacionem vel reprobacionem persone, cum in sciencia et manu dei pendet suum iudicium.

The right to judge the heretic does not belong to erring man, but to God alone.

nec videtur, quod licet hereticare vel excomunicare hominem pro dato tempore, nisi evidenter probato, quod sit hereticus pro eodem. testes autem solum probant ex signis preteritis, quod fuit hereticus, nec est medium eis, subducta revelacione, quod tamdiu vel tunc erit hereticus. quomodo igitur iudicabunt, eum tamdiu fore hereticum? fol. 118c || non valet fingere, quod semel probatus malus in facie ecclesie censebitur continue malus, quousque constet eidem ecclesie de sua conversacione, sicut e contra est de homine semel iusto. unde ad terrorem talium infidelium debet de eis dari iudicium, quod sunt heretici, sicut debent privari beneficiis ecclesie et mortui carere cristianis exequiis, quantumcunque contriti fuerint, exalti in ecclesia triumphante. aliter enim non laboraret excomunicatus vel hereticus ad serenacionem fame sue. que omnia sunt contra leges ecclesie.

2 probabili *ACD* sensibili B^d 3 conviciunt B^dD convincunt *C* 6 infassibilis B^d 10 propabili B^d 13 pondet B^d 21 A^2 *in marg. infer. fol. 118b glossavit* condempnare iudicialiter hominem ut hereticum grave est 22 continue *in exitu corr. A* comuniter *D* 23 conversione B^dC 24 talem B^dC 27 exalti *correxit ex* extalti A^4 et alti B^dCD

29 serenacio *idem ac serenitas, splendor*

not even to the Church Militant,

iste fucus videtur sapere venenum multiplex. nam iuxta hoc staret, ecclesiam militantem iudicare licite contrarie ad ecclesiam triumphantem, et per consequens liceret mentiri et contrariari prime veritati, quod est contra dicta tractatu De Mendacio. quis igitur dubitat, quin, si deus et omnes beati iudicant vere et recte, quod Petrus nunc est verus catholicus, quicunque viator iudicaverit simpliciter asserendo, quod nunc non sit catholicus, sed perversus hereticus, mendaciter iudicat et temere et per consequens iniuste, iudicio iusto contrarie? et istud videtur iudicium, quod Cristus prohibet Matth. septimo: nolite iudicare et non iudicabimini. quomodo, rogo, non iudicabitur pro parte meliori, sonante ad misericordem magnificenciam dei, vel omnino tacebitur de iudicio, quando non occurrit evidencia de hoc vel eius opposito? sed constat, quod non est nobis probacio, quod Petrus per tantum tempus erit hereticus excomunicatus vel expers gracie, igitur temere iudicaret, qui sine revelacione simpliciter ita assereret. aliter enim Paulus, cui fieret revelacio in loco distanti, iudicans ex precepto revelantis conformiter ad ecclesiam triumphantem, temere iudicaret, quia prelatis nostris contrarie. ideo iudicium ecclesie est in talibus condicionatum et punicio pro delicto preterito et non simpliciter absolutum. ideo longe aliud est reputare, supponere vel ex signo credere, Petrum fore dampnatum vel hereticum pro isto tempore, et aliud iudicare.

ideo in talibus, subducta revelacione, debet cessare iudicium, et vellem, quod dampnatores, excomunicatores

---

1 *A*[1] *in margine figuram manus exhibet, qua fucum hunc praeter cetera notari vult* 6 si *corr. A* et *(posterius) correxit ex* ex *A*[4] 7 verus *om. B*[d]*D; A, sed A*[1] *in marg. addidit* 20 fieret *in corr. A* 25 *A*[2] *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* aliud est. ex signo credere vel reputare. hominem esse hereticum, et aliud iudicare

---

5 *tractatum* De Mendacio *a JWo scriptum esse me fugit; ego equidem, quamvis omnes catalogos Wiclifianos (cf. Shirley, Catal., et Buddensieg, Pol. Works pag. LIX sqq.) sedula lectione percurrerim, nusquam eum inveni; fortasse in mente habet illum, qui in catalogis exstat sub inscriptione* De quodam periculoso Mendacio noviter practizato *(cf. Pol. Works pag. LXVIII) et publici iuris nondum factus est*

et de futuris incognitis temere iudicantes attenderent ad istam sentenciam. modo vero tantum cecamur ceremoniis, quod credimus, hominem non esse hereticum, excomunicatum vel dampnatum, nisi in facie ecclesie probatus fuerit, esse talis, nec absolutum catholicum vel salvatum, nisi hoc fuerit in facie ecclesie approbatum. et sic multi vendicant sibi potestatem atque iudicia ultra hoc, quod fecerunt apostoli vel primitiva ecclesia, sicut dicam alias.

because the judgment of man is easely biassed by outward motives

quarto principaliter arguitur contra dicta per hoc, quod omnis hereticus est privandus beneficio ecclesiastico, nec habet potestatem ministrandi sacramenta, sed perseverans in heresi secundum leges hominum debet capi, incarcerari et de omnibus temporalibus spoliari, quod esset nimis grave de quolibet perseverante in peccato mortali, igitur non omnis talis est hereticus.

hic dicitur ut supra, quod sunt multi gradus heretici, sicut sunt multi gradus peccancium mortaliter. famosius autem sumitur hereticus pro illo, qui speculative deviat in fide et pravo dogmate inducit sectas perversas. ideo dicitur comuniter, quod heresis contrariatur fidei ortodoxe, et super tali, postquam fuerit in facie ecclesie protractus, huiusmodi currunt leges hominum, et hoc racionabiliter, quia speculativa fidei est principium ad praxim et mores ecclesie. ideo modicus error in principio isto causat maiorem in sequentibus, ut error de paupertate Cristi, quod non fuit pauperrimus, sed civilis proprietarius, et consequenter, quod licet religiosis, fol. 118d episcopis | et quibuscunque sacerdotibus citra fratres esse civiles proprietarios, vivendo ut sic perfeccius quam

Heresy is opposed to orthodoxy

1 *A*[1] *in marg. figuram manus exhibet, qua haec verba textus notitiae lectoris commendare vult* 9 *A*[2] *in marg.:* quarto arguitur arguitur *in exitu corr. A*[2] 17 *A*[2] *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* hereticus proprie quomodo sumitur 20 fidei ortodoxe. et super tali. postquam fuerit in facie ecclesie protractus *om. B*[d], *addidit idem in marg.* 22 probatus *CD* 23 speculative *D* 29 vivendo ut sic perfeccius quam exproprietarios *om. D*

9 quarto: *cf. supra pag. 290; 292; 294* 16 *cf. supra pag. 288 sqq.; 292* 25 error de Cristi paupertate: *cf. De Civ. Dom. pag. 51 sqq.; 60 sqq.; 114 sqq.; 127 sqq.*

Now-a-days the clergy, full of wealth and honours, is the enemy of true evangelical faith

expropietarios, et propter amorem ewangelii omnia temporalia relinquentes. ista enim heretica opinio cum suis complicibus tantum conturbavit ecclesiam, sicut avaricia subtilior conturbaverat sinagogam, quod maior pars cleri nostri ad mundum pervertitur, relicta religione, quam Cristus instituit, eciam plus quam laici seculares. et habet hodie tot fautores, cum censuris adinventis promulgatores, paupertatem ewangelicam expugnantes, quod persecuti sunt eos citacionibus, spoliacionibus et defamacionibus super heretica pravitate. dicitur igitur, quod omnis peccans mortaliter est hereticus, sed precipue ille, qui in facto est contrarius legi Cristi. nam sicut non omnis, qui dicit michi: domine, domine, intrabit in regnum celorum, sed qui facit voluntatem dei, ita, quod operibus bonis debemus plus credere quam foliis verborum, sic a contrario deus plus increpat eum, qui facit legi sue contrarie, quam illum, qui nude male loquitur, ut peior hereticus fuit Judas, qui dicens: ave, rabbi osculo tradidit salvatorem, quam Petrus, qui cepit anathematizare et iurare, quia non novisset hominem. et non dubium, quin deus proporcionaliter gravius punivit eum, spoliando eum a bonis triplicibus, correspondenter deus punit peccatores gravius, qui plus nocent ecclesie, tamquam hereticos plus perversos. et indubie tunc sunt tales. sic igitur omnis hereticus, dum deus privat eum, beneficio ecclesiastico est privandus, et deficit sibi potestas sacerdotalis, sicut deficit sacerdocium, cum nemo potest dicere 'do-

6 et pus (? post) *A, sed* A^1, *addito in marg. cum sig. marg.* l. *restituit* plus 13 michi *om.* B^dC 17 eum *corr. A* 18 A^1 *in marg. signum manus ad has lineas posuit, utpote quas praeter cetera notari velit* A^2 *in marg. super. cum sig. marg. adnotavit* hereticus peior fuit Judas osculando et dicendo Ave Rabbi quam Petrus anathematizando et iurando. quod non novit hominem 25 sicut *D* 27 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* Symoniaci non sunt sacerdotes et debent a temporalibus spoliari

2 *cf. de hac re Polem. Works pag. 249; 63* 12 *cf. Matth.* 7_{21} 19 *Matth.* 26_{49} 20 *Matth.* 26_{74}

minus Jesus' et per consequens non: 'dominus vobiscum' digne sibi et plebi ad meritum, nisi in spiritu sancto habet tamen quandam potestatem informem, secundum quam potest prodesse et per accidens fidelibus, quibus preest.

Simonists, being at the same time heretics, should be punished severely

ex istis videtur michi, quod maior hereticus, cuiusmodi est symoniacus, ut patet inferius, debet puniri acucius eciam secundum leges humanas, et per consequens, cum pena ablacionis temporalium sit minima, debet tam secundum leges ecclesie quam civiles a temporalibus spoliari, ut dictum est capitulo *vicesimo quinto* huius sexti. quod autem foventur hodie tamquam benefici, attestatur, quod venenum peccati plus spargitur per ecclesiam, expectans graviorem penam et ruinam populi hoc sinentis. patet sic: omnis congregacio talium non est ecclesia, nec ipsi sunt membra ecclesie, ut patet vicesima quarta quest. tercia: 'Clerici', sed non est dignum vel ex consensu secularium permittendum ut tales non clerici. ymmo non partes ecclesie consumant tam nequiter bona ecclesie, igitur debent a temporalibus spoliari. si igitur secundum leges humanas seculares domini debent iuvare clericos ad cohercendum hereticos, sequitur, quod ad illos in defectu cleri spectat istud officium, nec dubium, quin tota descripcio heresis nimis impletur in talibus. nam deficiunt in primo articulo fidei, licet cum Scarioth, verbis tamquam ypocrite peccando, gravius menciantur. ymmo cum opinantur, vitam suam esse bonam atque catholicam, quod manifeste repugnat fidei scripture in eis, cui de facto oportet plus

---

11 *post* cap. *exstat locus vacuus in ACD* 'vicesimo quinto' *supplevi* ante B^dC 16 sunt *corr. A* tunc B^dD 17 *A (? A*[1]*) in margine add.* 23. *respiciens Decreti numerum, sed erravit* 23 quod ad *CD; A, sed A*[1] quo *superscripsit int. lineas* quod B^d, *sed* ad *inter lin. addidit idem* 26 scarioth *ACD* staret B^d 27 menciatur B^d 29 de facto cui B^dCD; *A, sed, signo quodam (⁄) superscripto, ordo verb. mutatus est in* cui de facto

---

7 inferius: *cf. pag. 309, nec non pag. 288* 11 *cf. supra pag. 30* 16 *C. J. C. I (Decr. II pars) c. 35 C. XXIV q. 3 pag. 999*

It is not only the judgment of the church that makes heretics

credere, completur predicta descripcio. nec est credendum, quod iudicacio, promulgacio vel sentenciacio prelati facit, talem esse hereticum, quia hoc esset perversum opus boni prepositi, cum Cristus non habet potestatem hoc facere, sed quia prius ex sua malicia est hereticus. ideo ecclesia hoc notificat, ut caucius caveatur. || nec eo fol. 119a minus est hereticus, quo ecclesia suam heresim non promulgat, quia tunc heresis sua causaretur a promulgacione prepositi.

nec est fingendum, quod non debet caveri tamquam hereticus, antequam ecclesia ipsum denunciavit esse talem, quia facta heretica dant planiorem fidem de heresi quam scripta fallacia vel verba invidi aut ignari prepositi. si enim ille dampnat heresim eciam post mortem persone, a qua exinde prohibet ecclesiasticam sepulturam, tunc dampnat illum ad penam perpetuam, cum dampnacione sentenciat formaliter antecedens. sed non consonat huic vie, cum in finali iudicio sedebunt primo relinquentes omnia temporalia propter Cristum, iudicantes tam bonos quam malos, ut patet Matth. undevicesimo et vicesimo quinto capitulis. nimis magna itaque foret presumpcio, iudicem tam seculariter viventem et tam diformiter a Cristo ante finale iudicium, in quo libri consciencie ex deteccione iudicis erunt aperti, iudicare de sibi ambiguo. ideo, sicut ius est a deo, antequam iudex temporalis vere sentenciat, sic heresis est a perverso, antequam iudex ecclesie penam sibi aptat vel rite sibi pronunciat. et sic indubie heresis est primo in anima, antequam hereticus prorumpat in verba vel signa sensibilia heretica, quia iuxta diffinicionem

The judgment of God and man on a heretic after his death

---

8 sua *corr. A* 13 invidi *corr. A* aut *in correctura A* at *D* 18 in *om. A, add. A*[1] *in marg.* 21 *numeros capp. omiserunt B*[d]*CD, in loco vacuo supplevit A*[2] 25 aperte *B*[d] 28 *A*[2] *in marg. super. cum sig. marg. glossavit* Heresis principaliter est in anima iudex ecclesie penam sibi aptat vel rite sibi pronunciat. et sic indubie heresis est primo in animo antequam *om. C*

---

21 *v. 27 sqq.* *v. 31 sqq.*

salvatoris Matth. decimo quinto: a corde exeunt, que coinquinant hominem, sic, quod impossibile est, quemquam esse hereticum vel quomodolibet viciosum, nisi prius maculetur in animo.

ideo heresis primo et principaliter est ibidem. et cum omne mortale dividit a deo et congregacione fidelium saltem secundum presentem iusticiam et est falsum, scripture sacre contrarium secundum aliquem gradum pertinacie, non est racio, quare unum mortale sapit heresim, quin per idem et quodlibet. et cum non sapit heresim nisi existentem, sequitur, quod omnis peccans mortaliter sit hereticus racione heresis, quam culpa sua sapit. non enim est color, quod solum vociferacio est heresis, ita, quod homo desinit esse hereticus, quando desinit ita loqui, nec quod heresis sit descriptive agregatum ex actu vel habitu anime cum tali vociferacione, quia tunc idem sequitur. et deficeret, quo signo homo diceret ad extra venenum heresis in tantum, quod signum evidencius et infectivius dicens pravitatem hereticam excusaret ab heresi, ubi minus nocivum signum faceret hereticum, quod esset omnino irracionabile.

Principles of the unequal punishment of sins of the same kind

racio autem, quare equalia peccata inequaliter puniuntur ab homine, ymmo graviora quandoque micius, est vel ignorancia gravedinis peccati ex hoc, quod sine signo sensibili latet in anima, vel secundo ex hoc, quod unum peccatum plus quoad sensum politici perturbat rem publicam, vel tercio ex hoc, quod punitores rei in eodem crimine plus offenduntur ad peccata plus levia, vel quarto ex

---

1 Matth. 15 *in correctura A* luc. B^d luc. *sequitur lacuna CD* B^d *in marg.* nota *scripsit* 4 primo B^dCD 5 heresis *corr. A* 11 coexistentem B^dCD A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* Omnis peccans mortaliter est hereticus 17 deficeret *in rasura correxit A* differret B^dD 18 extra *AC* exempla B^d, *(?) D* 22 A^2 *in marg. infer. cum sig. marg. addidit* Quare peccata equalia inequaliter puniuntur

---

1 *v. 19*

punicione peccatorum plus levium accumulant plura lucra, sed racione duce debet ecclesia punire celerius, acucius et diligencius peccata, que noscit esse plus gravia, cum in illis iacet maius periculum, plus dampnificans ecclesiam et conturbans. cuiusmodi indubie sunt crimina sacerdotum.

ideo dicit beatus Gregorius: 'debet tota ecclesia ad emendacionem || talem ardenter consurgere'. fol. 119b

The measures the church must take to combat heresy

quinto principaliter arguitur ex hoc, quod, data sentencia ista de heresi, stantibus legibus ecclesie, maior pars provinciarum cristianismi foret heretica et perplexa. nam dicitur, quod 'quilibet episcopus vel archiepiscopus

---

8 *A² in marg. super. fol. 119ᵇ glossavit* Visitacio archidiaconorum de inquisicione heresis | 9 *A² in marg. exteriore notavit* quinto principaliter arguitur 10 sentencia *corr. A* 12 *inter* nam *et* dicitur *cuncti codd. lacunam reliquerunt*

---

7 *St. Gregor. Opp. Patrol. I 79 (Expos. in Libr. Reg.) pag. 112, ubi de crimine Heli disserit; rem, verbis ipsis neglectis, tangit tom. 76 pag. 917—918; 1146; tom. 75 pag. 794—595; 621* 9 quinto: *cf. supra pag. 299* 10 *cf. leges ecclesiae de heresi C. J. C. I pag. 998 sqq.; II pag. 778 sqq.* 12 *C. J. C. II (Clement.) lib. V Tit. III cap. 1 § 4 pag. 1182; ibid. (Decretal. Greg. IX) lib. V Tit. VII cap. 13 § 7 pag. 789 sqq.: adicimus insuper, ut quilibet archiepiscopus vel episcopus per se aut per archidiaconum suum aut alias honestas idoneasque personas bis aut saltem semel in anno propriam parochiam, in qua fama fuerit, hereticos habitare, circumeat, et ibi tres vel plures boni testimonii viros, vel etiam, si expedire videbitur, totam viciniam iurare compellat, quod, si quos ibidem haereticos sciverit, vel aliquos occulta conventicula celebrantes, seu a communi conversacione fidelium vita et moribus dissidentes, eos episcopo studeat indicare. Ipse autem episcopus ad praesentiam suam convocet accusatos, qui, nisi se ab obiecto reatu purgaverint, vel si post purgationem exhibitam in pristinam fuerint relapsi perfidiam, canonice puniantur. Si qui vero ex eis, iuramenti religionem obstinacione damnabili respuentes, iurare forte noluerint, ex hoc ipso tamquam haeretici reputentur. § 8. Volumus igitur et mandamus et in virtute obedientiae districte praecipimus, ut ad haec efficaciter exsequenda episcopi per dioeceses suas diligenter invigilent, si canonicam velint effugere ultionem. Si quis enim epi-*

How is the bishop to proceed against the heretic?

per se vel archidiaconum suum vel personas ydoneas debet visitare parochiam suam bis in anno vel semel, in qua fama est habitare hereticos, et ibi tres vel quatuor viros ydoneos vel totam vicinam parochiam, si expedire viderit, compellat iurare, si aliquos hereticos sciverint vel oculta conventicula facientes vel eciam aliquos, qui vita et moribus ab aliis discrepent, denuncient episcopo, et ipse accusatos ad se vocatos, si se non purgaverint, vel, si se purgaverint et post purgacionem in pristinum errorem relapsi fuerint, puniat, quod, si aliquis ex hiis iurare noluerit, eo ipso reputetur hereticus'. episcopus vero, qui negligens fuerit purgando provinciam suam ab hereticis, deponi debet.

In England the episcopacy, tainted by simony, neglects its duties

dimissa autem loquela de romano episcopo, numquid credimus, in Anglia esse aliquos episcopos in isto officio negligentes? forte sunt multi episcopi, qui *sunt negligentes,* et omnes clerici sui sunt inydonei ad eximandum hereticam pravitatem. — et discurrendo per species heresis, tangendo de symonia ipsimet et sui clerici sunt in dicta heresi capitales, et forte vel pro reatu, pro precio vel favore permittunt notorie symoniacos vivere continue in sua diocesi. numquid credimus, archiepiscopos fovere episcopos et eos subditos suos in fornicacione notoria, qu*ibus,* dimissa execucione forme legis, de qua supra capitulo *vicesimo quinto* huius sexti, vendunt fornicacionem huiusmodi sacerdotum pro limitato precio

---

6 vel et alios B^d 12 purganda (? purgando) A 16 '*sunt negligentes*' *supplevi* 17 ydonei B^d 20 heresy A vel reatu vel pro favore B^d 23 et eos subditos suos in fornicacione notoria, quam dimissa execucione forme legis, de qua *om. C* 24 quibus *scripsi* quam *cuncti libri* 25 *inter* supra *et* capitulo *C, inter* cap. *et* huius *AD lacunam exhibent*

---

scopus super expurgando de sua dioecesi haereticae pravitatis fermento negligens fuerit vel remissus, quum id certis indiciis apparuerit, ab episcopali officio deponatur, et in locum ipsius alter substituatur idoneus, qui velit et possit haereticam confundere pravitatem 12 *cf. ibid. § 8 in fine pag. 789* 25 *cf. supra pag. 6 sqq.*

annuatim? nonne credimus tales prepositos hereticos, qui in excomunicacione tam diutina ita irregulariter ministrant? verum sunt heresiarche, ex correpcionis desidia et consensu alios hereticos sic foventes, ut dictum est ex testimonio legis vicesima quarta quest. tercia: 'Qui Aliorum'.

From the clergy the perdition passes on to the flock

si igitur superiores prepositi sunt sic heretici, sequitur universalis infeccio gregis sui.

nam primo patet ex Decretali in sexto 'De Hereticis', quomodo 'omnes heretici excomunicati sunt et defensores ac receptores eorum, nec aliquis debet in terra vel domo sua tenere vel fovere aut cum eis negociari. quod si quis fecerit, mortuus *est* in tali delicto, nec debet pro eo oblacio fieri nec ipse in cimiterio sepeliri, non obstante quocunque privilegio papali'.

secundo considerent domini seculares penam ex comunicacione, ex permissione, ymmo ex defensione talis heretici. nam in eodem sexto capitulo 'Excomunicamus' patet, quod, quicunque dominus temporalis, requisitus ab episcopo, terram suam ab hereticis purgare noluerit, excomunicetur per episcopum et per ceteros provinciales episcopos, et, si non satisfecerit infra annum, signari debet pape, ut extunc vassallos ab eius fidelitate denunciet absolutos et terram suam exponat catholicis occupandam; comites, consules et rectores civitatum, qui, ab episcopo requisiti, noluerint eis subsidium facere contra hereticos, debent spoliari honore suo, non ad

---

2 quie *D* quia *B^d* 3 desidia *correxit A* diffidia *B^dD* 9 Hereticis *scripsi ex auctoritate Decretal. libr. sexti* heresi *codd.* *post* heresi *lacuna in cunctis libris invenitur* 11 aliqui *D* 12 sua *corr. A* suis *B^dD* 13 '*est*' *addidi* 16 *A²* *in marg. infer. cum sig. marg. adnotavit* pena dominorum secularium, qui non corripiunt maliciam sacerdotum 20 purgare *in corr. A* 21 noluerit *correxerunt AB^d*

---

5 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 32 C. XXIV q. 3 pag. 999* 9 *cf. ibid. II (Decr. lib. VI) c. 2 Tit. II pag. 1069* 10 *cf. ibid. c. 18 Tit. II pag. 1076—1077*

alios assumi, sed excomunicari et interdictum in terris eorum poni, et civitas, que noluerit iuvare, careat ali-
I.119c arum civitatum || comercio et priventur episcopi eodem titulo 'Ad Abolendam' in tantum, quod, ut ibi dicitur: 'exempti, qui soli pape subsunt, debent episcopis quantum ad ea, que contra eos instituta sunt, subesse et eis fideliter cooperari, non obstante quocunque privilegio libertatis'.

Therefore the faithful laymen must take pity on the suffering church, in obedience to God's word and not to the pope or to the bishops

cum igitur cristianus debet supponere, istas leges esse catholicas, et secundo debet supponere, quod omnis cristianus debet plus obedire episcopo animarum, domino Jesu Cristo, quoad scripturam sacram, quam alicui moderno episcopo, cum ipse sit papa, episcopus et sacerdos, ymmo finis tocius autoritatis, qui, loquens in apostolo suo prima Cor. quinto, precipit omni auferre malum de medio sui, expurgando vetus fermentum, quia modicum fermentum totam massam corrumpit, et secunda Cor. sexto: que autem comunicacio Cristi ad Belial, aut que pars fidelis cum infideli, qui autem consensus templi dei cum ydolis, et sequitur. propter quod exite de medio eorum, et separamini ab eis, dicit dominus, et Matth. octavo decimo precipitur: si peccaverit in te frater tuus, corripe eum tripliciter et post sit tibi sicut ethnicus et publicanus, quia indubie princeps in hoc negligens, dum sit potens, comunicabit operibus, quicunque est ille, ut dicitur Rom. septimo.

considerat igitur regnum, vitam et statum sacerdotum et quilibet formam, qua cum eis comunicat.

---

3 episcopi *A, sed A*[2] eo ipso *superscripsit* episcopo *B*[d] 6 eos *ACD* hereticos *B*[d] 14 tocius *corr. A* 15 1ª *om. B*[d]*CD; A, sed inter lineas superscripsit A*[2] 16 quia modicum formentum *om. C* 18 prima Cor. (ċor) *A* 20 sensus *D, sed D*[5] *addito in marg.* con *emendavit* templi *om. D* 25 princepes *expuncta secunda littera* e *in* princeps *emendavit A* negligentes *expuncto* te *in* negligens *immutavit A* 27 rom. 5° *A* Joh. 1° *D* 1° *(antecedit rasura) B*[d] ad ro. 1° *C*

---

4 *cf. ibidem* 15 *v. 6* 18 *v. 15* 22 *v. 15 sqq.* 27 *v. 15 sqq.*

consideret secundo leges ecclesie supradictas, que indubie extrahuntur de lege dei tamquam eius iudicia, et non mirabitur, si regnum sit bellis et sedicionibus intricatum, cum vix ullum invenies, quin ex veneno contagionis heretice iniuste occupat aliena, sic quod populus sequi potest filios Israel captivatos, Esdr. octavo: flebat autem omnis populus, cum audiret verba legis. et hoc movebat beatum Gregorium, mandare regine Francie, quod provideret regnis et nepotibus, quos cupiebat regnare feliciter, in corrigendo scelera sacerdotum. oportet enim, iniuste occupantes bona domini demum corruere, cum oportet, ad ultimum iusticiam prevalere, quia bonum est prestancius malo, iustum iniusto et deus diabolo.

Heretical priests as such lose their priestly privileges

tercio considerent, quod sacerdos hereticus expers est omnis boni et per consequens non excomunicat nec ligat nec solvit. unde vicesima quarta quest. prima: 'dicimus, omnes omnino hereticos et scismaticos nichil habere potestatis ac iuris', et per consequens non habent potestatem ad rite aliquid faciendum. quod si faciunt ex nuda potestate iniuste qualificata, prodest capacibus virtute dei, ad bonum suorum utentis suo organo maledicto, sed nocent, quidquam fecerint, sibi ipsis. unde vicesima quarta quest. tercia 'Si Habes' sic concluditur: 'illicita excomunicacio notatum non ledit, sed excomuni-

10 cupierunt *D* fideliter *D* 15 consideret *in exitu corr. A, sed quid legi velit, discerni non potest, qua de causa A*[1] *in margine addidit* considerent 16 omnis *in correctura A* 17 *A*[2] *in margine infer. fol. 119*[c] *cum sig. marg. adnotavit* Sacerdos hereticus non excomunicat nec ligat nec solvit ligat nec solvit *in loco abraso correxit A* nec solvit nec ligat *D* 1[a] *in correctura A* 20 faciendum *concludit fol. 189*[b] *cod. C; in marg. infer. aliquis notavit* propter. *paulo infra* in probacionem

7 *II. Esdr. 8₉* 8 *Gregor. Magni opp. Patrol. I 77 pag. 842; 1182; 797; 835 et saepe alibi* 17 *cf. C. J. C. I (Decr. II pars) c. 31 C. XXIV q. 1 pag. 977* 24 *cf. ibid. c. 1 C. XXIV q. 3 pag. 988*

cantem', et post eadem quest. 'Non In Perpetuum' dicitur, quod, dum sacerdotes indiscrete persequntur, fol. 119d culpam non zelo dei, sed sese vindicandi 'sacri || legii facinus incurrunt', et capitulo sequenti dicitur, ut nullus 'presbiter excomunicet aliquem, antequam causa probetur, propter quam ecclesiastici canones hoc fieri iubent. si quis autem adversus ea aliquem excomunicaverit, ille quidem, qui excomunicatus est, maioris sacerdotis autoritate ad graciam sancte comunionis redeat; is autem, qui illicite excomunicavit, correspondenter ad culpam peniteat'. et patet de racione, cum proditorie sub colore spiritualis medicine, quantum in eo est, iniuste occidit proximum, cuius curam a deo susceperat. si igitur hodie prelati excomunicant principaliter propter peccunias, quod non licet, ut patet *vicesima quarta quest. tercia*, patet, quod involvunt comunicantes cum eis in sacramentis in excomunicacionis periculum racione comunicacionis cum excomunicato patenter et graviter quoad deum. de qua comunicacione patet undecima quest. tercia per multa capitula, vicesima quarta quest. tercia 'Clericus', ubi dicitur, quod cum hereticis nullus fidelis debet gerere comitivam. et cum omnis symoniacus sit hereticus, patet, quod cum paucis episcopis vel clericis comunicabit fidelis, recipiendo ab eis ecclesiastica sacramenta. —

Therefore the prelacy corrupted by simony has neither the power nor the right to excommunicate, and the faithful christian ought to give up all community with the worldly bishops and priests

Istud itaque dixerim pro nunc in comuni de heresi,

Conclusion: So much about heresy, so that the nature of Simony which I now intend to examine should be thoroughly understood

---

7 autem *incipit fol. 621 cod. B; in marg. super. nova manus scripsit* liber beate Marie onerer (? oxonie) ex dono magistri lichefelde   ea *in correctura A*   excomunicaverit *in correctura A*   12 eo *correxit A*   15 *post* ut patet *lacunam omnes codd. exhibent; in B linea, quae sequitur, caret scriptura*   20 et 24 *BdC*

---

1 *cf. ibid. c. 5 pag. 990*   4 *cf. ibid. pag. 990*   15 *cf. ibid. c. 21*   19 *cf. ibidem c. 16—19 C. XI q. 3 pag. 647—648; c. 24 pag. 650; c. 25; 26; 28; 29 pag. 652*   20 *cf. ibid. c. 35 C. XXIV q. 3 pag. 999*   22 *cf. supra pag. 299*

ut sciatur ex fructu veritatis scripture notare et cavere hereticos, et ut planius intelligatur tractatus De Symonia, quam, si deus voluerit, propono diffusius pertractare.

---

2 int *(linea transversa sublatum)* ut *A* 4 *in marg. infimo fol. 119*[d] *cod. A haec subscriptio invenitur:* Correctus gnaviter (? graviter) anno domini millesimo quadringentesimo septimo in vigilia Purificacionis Sancte Marie Oxonie per Nicolaum Faulfiss et Georgium de Knyehnicz *B*[d]*:* Explicit de veritate sacre scripture, *paulo infra rasura, subter quam manus recentior, ni fallor, saeculi XVI*[i] *adnotavit* Author istius libri scripsit hunc tractatum anno domini 1378, ut patet circa medium volumen, et quatenus coniectura assequi possum, fuit Johannes Wyclevus *C spatio duarum linearum vacuo relicto sub textu:* explicit tractatus de veritate scripture *D paulo infra textum:* Explicit tractatus de veritate scripture secundum magistrum J*(ohannem)* W*(iclif),* doctorem ewangelice veritatis

---

8 *de N. Faulfisch cf. Loserth, Wiclif u. Hus, Prag-Leipzig 1884, S. 79; 80; 101 sqq.; et De Civ. Dom. Introd. pag. X, XII sqq.* *de Georgio de Knienic cf. Palacky, Docum. Mag. Joh. Hus, Prag. 1869 pag. 581, ubi nomen illius reperitur in numero Baronum Bohemensium, qui 'Constantiensi consilio exprobrant condempnationem et mortem Joh. Hus atque vincula Hieronymi Pragensis', profitenturque, se 'constantes legis dei praedicatores usque ad effusionem sanguinis tueri velle', Declaratio d. 2. Sept. 1415 Pragae. vide sub litt. VII No. 398 pag. 589: Georgius de Knienic. alium baronem eiusdem generis et nominis inter testes recitat 'Instrumentum notarii publici de facta in congreg. Prag. condempnacione 45 artic. JWi Pragae 28. Maii 1403; ibid. pag. 331: acta sunt haec . . . . praesentibus discretis viris Georgio Matthia de Knienicz et Nicolao de Iglavia etc.*

INDICES.

I. GLOSSARIUM.

(VOCABULA MEDIAE AEVI PROPRIA, DEFORMATA GRAECA, RARO OCCURRENTIA et sim.)

160 instrumentales I 315 insufficiencia I 334 integrale I 182 intellector I 175 interludium III 103 interpolatim III 218 interscalaris III 129 intersignum II 244 intitulatus I 197 intuitiva I 174 invasiva I 182 inviscatus I 316 involucro I 365; II 93, 182 *et saepe alibi* inydoneus III 305 irradiacio I 381 irradiet I 380 irremedialiter III 219, 327 iudicacio III 301 iuges II 257 ius poli II 85 iuxtaposicio I 250

laboricium I 289 lactencia I 327 lanx III 168, 169 legista I 201; III 274 *et s. a.* levefaciencium I 327 liberatrix III 129 licenciando I 263 limbum III 129, 135 limosa III 99 limpidare II 48 lineacio I 114, 189 linearet I 181 lubricitas I 179, 265 lutea I 26 lutum I 314, 315; III 129, 151, 218 ly I 82; II 115

maceracio III 170 maleficencia III 212 malivolendo III 215 mandibulum III 62 maneries I 167 maniace III 54 *et s. a.* manuduccio I 114; III 130 manuducere III 137 masticare I 335 meditullium III 111 medulla II 19, 176, 270; III 76 *et s. a.* medullitus III 129 melioracio III 232 mendositas I 191 menta I 221 mercandia III 213 milia I 288 minerarum I 96 ministralli II 11, 25 minoratus III 212 mixtim theologus I 153, 154; II 235 mobilis I 283 mobilitacio I 179 modulus III 159 mola azinaria I 333 moles II 87 morula III 215 multiplicitas III 290 mundialis III 355 municiis I 102 munusculum III 293 musicus II 243 mussitavi I 74 mustela I 64 mutabilitas I 147 muteo III 57, 65, 66

nancus II 136 neophytus III 197 nidificans I 317

obedibilis III 27 odibilis I 70, 71 obturatus II 267 olfaceretur I 47 omousion I 357 omousiones I 357

palea III 26; I 26 palliacio II 34 palliare I 18, 134, 263, 360, 361, 363, 374; II 60; III 284 *et saepe alibi* pallium II 153 palmites I 132 parcialis I 271 parilitas I 91 partibilis I 146 particulatum I 87 participacio I 201 participative I 377 passibilis I 306 pedagiis III 57 pendula II 112, 115 perante III 274, 281 *et s. a.* pernimia III 134 perpetuacio III 193 perpetuitatem I 134 personalitas I 180 pertinentissimus III 251 phano I 138 phasis III 108 philargia III 248 philokosmos III 225 phitones III 247 pictacium I 221, 303, 307, 308; III 62 *et saepe alibi* pincerna III 271 plica III 85 plasmaverunt I 76 platea I 265; III 268 plurius III 218 possessionatus I 346 *et saepe alibi* possibilitas III 137 postillacioni I 13 postillatores I 274 potentatus III 264 preambula III 279 precipucio III 145 prefiguracio III 194 predicabiles I 92 pregnantibus I 328; III 225, 257 premiator III 242 prenosticacio III 193 prenosticus III 149, 191, 192 *et s. a.* prepucialis III 150 prescius III 217 prescripcio III 29 priapismus III 151 pretersacramentalis III 197 proficuus III 57 prognosticatio I 356 prophetalis III 138 propriissime I 40, 111 proselitus I 267 pruniferus I 288 pseudologi III 93 pulsacio I 315 punctale I 82 puteus II 42, 267; III 129, 194 *et saepe alibi*

quadra III 266 quantificacio III 221 questionista I 129 quiditas I 87; 377

racionabilitas I 258 radicalia I 230 radicatus III 219 rampnus I 63, 68, 70, 71 rancore I 365 rancus II 154 ranga I 124; III 279 rangose II 126 ray *) III 12 re-

---

ray: *cf. quae de hac vocula supra (III 12) dixi; fortasse 'ray' compendium est nominis Raymundi de Pennaforte, capellani illius Gregorii IX, qui iussu papae ex antiquioribus legum ecclesiasticarum corporibus ipsiusque epistulis decretalibus novum quoddam corpus confecit. quod cum anno 1234 ad iurisconsultorum collegia, quae Lutetiae Parisiorum et Bononiae florebant, mitteretur, in lucem editum est et, postea ecclesiastici sermonis consuetudine 'Liber Extra' cognominatum, praeter Decretum Gratiani paene solum auctoritatem habuit*

II. INDEX LOCORUM LAUDATORUM ET EXPOSITORUM.

a) SCRIPTURA SACRA.

b) PATRES, DOCTORES, PHILOSOPHI ETC.

III. INDEX NOMINUM.

*) Jesus: *hoc atque alia (Cristus, Jesus Cristus) salvatoris, qui quasi centrum et medulla theologiae Wiclifianae est, nomina in hoc indice notare operae non esse pretium existimo, utpote quae in quavis textus pagina inveniantur.*

---

*) *cf. Glossarium pag. 313 sub* ray.

IV. INDEX RERUM.

Typis Julii Abel Gryphiensis.

DATE DUE

[redacted]

GAYLORD

PRINTED IN U.S.A.

